

ZBORNIK
DOKUMENATA I PODATAKA
O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
NARODA JUGOSLAVIJE

TOM
IV
KNJIGA 35.

REDAKTOR
Milovan Dželebdžić, potpukovnik

Odgovorni urednik
Miloš Krstić, pukovnik

IZDAJE
VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

ZBORNIK

DOKUMENATA I PODATAKA
O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
NARODA JUGOSLAVIJE

TOM

IV

KNJIGA 35.

BORBE U BOSNI I HERCEGOVINI

BEOGRAD

1974.

**BORBE U BOSNI I HERCEGOVINI
1941—1943.**

I

**DOKUMENTI
JEDINICA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE
I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE**

NAPOMENA REDAKCIJE

U ediciji »Zbornik dokumenata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije« izašle su 34 knjige IV toma, sa 7404 dokumenata, od kojih 5325 potiču od jedinica NOV i PO Bosne i Hercegovine a 2079 od jedinica okupatora i njihovih saradnika. Međutim, od dana kada se pojavila prva knjiga ovoga toma (1951) do danas, Arhiv Vojnoistorijskog instituta, zahvaljujući predusretljivosti mnogih arhiva u našoj zemlji i van nje, a prije svega Arhiva radničkog pokreta u Beogradu, pribavio je veći broj novih ratnih dokumenata. Iz tih razloga, naša redakcija je odlučila da za period 1941—1943. izda knjigu dopuna IV toma, koja bi, po numeraciji, bila 35-ta. Ona bi obuhvatila najvažniju naknadno pribavljenu dokumentaciju.

Takođe je odlučeno da se, uz ove izvore, objavi, kao poseban prilog, dopuna redakcijskih napomena uz dosad objavljene dokumente u ovom tomu i u drugim tomovima u kojima se govori o narodnooslobodilačkom ratu Bosne i Hercegovine. Ispravke i dopune su načinjene ondje gdje se greške prvi put pojavljuju, bez obzira na to što su one ponovljene više puta.

Od arhivske građe neprijatelja, u 35. knjizi objavljujemo samo dokumente ustaških i domobranskih jedinica, jer ćemo dokumente okupatora (Nijemaca i Italijana) i četnika Dragoljuba-Draže Mihailovića objaviti u posebnim tomovima.

I ovom se prilikom redakcija IV toma zahvaljuje mnogobrojnim učesnicima NOR-a koji su, na bilo koji način, doprinijeli da se potpunije rasvijetle neki događaji i neke ličnosti pomenute u dokumentima.

BR. 1

PROGLAS RUKOVODSTVA NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA ZA HERCEGOVINU OD AVGUSTA 1941. NARO- DU HERCEGOVINE S POZIVOM NA ZAJEDNIČKU BORBU SRBA I MUSLIMANA PROTIV OKUPATORA I KOLABORA- CIONISTA¹

NARODU U HERCEGOVINI

Obraćamo se iskrvavljenom narodu u Hercegovini. Nastala su teška i zla vremena. Krvoločni dželiti, sluge svijet-
skih tlačitelja Hitlera i Musolinija, Pavelićevi ustaši zamet-
nuli su krvavo kolo preko sirotinjskih leševa. Zaklali su
srpsku i muslimansku sirotinju da bi što dulje vladali nad
nama, da bi tako što bolje poslužili svojim gospodarima Hit-
leru i Musoliniju. Ološ koga su iskoristili ustaši za nasilja
poklao je i pobacao u jame hiljade srpske djece, žena i ljudi.
Taj isti ološ klao je i najbolje borce radnoga naroda Hrvate
i Muslimane. Pored tolikih desetina pobijenih narodnih
prvaka, nedavno su ustaški dželiti ubili i jednog od najboljih
radničko-seljačkih vođa u Hercegovini, prekaljenog narodnog
borca Jusufa Čevra.² I Srbi i Hrvati i Muslimani ožalošćene
Hercegovine stoje danas jedni prema drugim sa punim pu-

¹ Dokumentat (umnožen na šapirografu, ćirilicom) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta (dalje: AVII), reg. br. 36/2—3, k. 142 (Fond NDH).

² Jusuf Mustafe Čevro (krojački radnik), član Oblasnog komi-
teta Komunističke partije Jugoslavije (dalje: OK KPJ) za Hercego-
vinu i sekretar Mjesnog komiteta KPJ za Mostar. Strijeljale su ga
ustaše, poslije strašnih muka, 1. avgusta 1941, u Ovojcima, kod Siro-
kog Brijega (danas Lištica). Proglašen je, 23. jula 1952, za narodnog
heroja (Grupa autora, *Hercegovina u NOB*, Vojnoizdavački zavod JNA
»Vojno delo«, Beograd, 1961, str. 965; *Zbornik narodnih heroja Jugo-
slavije*, Omladina, Beograd 1957, str. 131).

škama, strepe za svoje živote, za svoju djecu i za svoje kuće. Srpski narod stjeran u planinske zbjegove spasavajući goli život ponovo stoji pred navalom ustaških dželata. Pokreću se čitave vojske da satru zbjegove i da kolju gladnu sirotinju i nejač. Narodni neprijatelji skrojili su plan da poslije uništenja zbjegova dokrajče i sažegu preostala srpska sela u Hercegovini.

Udar na zbjegove je nož podnesen pod grlo svim Srbima u Hercegovini.

SRBI!

Vi ste osuđeni na smrt. Dželiti narodne slobode hoće da vas potpuno unište. Vi ne smijete dozvoliti da samirete paski u jamama. Na udar mora se odgovoriti udarom. Mi ćemo se biti i braniti do posljednjeg čovjeka, do posljednjeg djeteta, do posljednjeg metka. Naša borba je pravedna. Svi poštteni ljudi, svi slobodni narodi u svijetu na našoj su strani. S nama je oslobodilačka narodna vojska Crne Gore, nacionalno oslobodilačke snage svih potlačenih naroda.

MUSLIMANI!

Vas zavode vaši najkrvaviji neprijatelji. Guraju vas da vršite zločine nad Srbima i vuku vas da ginete po svijetskim frontovima. Cvijet muslimanske mladosti stoji danas pred smrtonosnim cijevima i kod svoje kuće i daleko u tuđini. Povrh svega toga cijede se i posljednji ostaci hrane od nas. Od naše krvave muke ostavljaju nam dvadeset kila žita po osobi za godinu dana. Ni to nije sve. Danas, kad Muslimanski svijet odbija da se u njegovo ime vrše pokolji nad Srbima, Muslimani treba da znaju da komandanti izdajnika Hrvatskog naroda, Pavelića nude puške Srbima da se tobož osvete Muslimanima (ponuda komandanta u Berkovićima Srbima). Ustaškim dželatima nije stalo ni do Srba ni do Muslimana, njima je jedino stalo da se narod kolje između sebe, kako bi oni što duže održali svoju krvavu vladavinu. Vaš neprijatelj nije srpski narod. Ustaši propadaju zajedno sa propasti njihovih gospodara Hitlera i Musolinija. Oni odlaze a mi i naša djeca ostajemo zajedno sa Srbima. Naš život je svezan, pogibija jednih je pogibija i drugih, dobro jednih je dobro i drugih.

SRBI I MUSLIMANI!

U ovim časovima kad počinje borba za slobodu pođimo zajedno jedan do drugoga, kao što su nam njive jedna uz drugu, kao što su nam kuće jedna uz drugu, protiv zajedničkoga neprijatelja. Pođimo zajednički i bratski u borbu za slobodu. Ujedinimo sve poštene Srbe i Muslimane. Zločincima i zlikovcima sudiće mješoviti od naroda izabrani sud.

Zora slobode se rađa. Velika i moćna radničko-seljačka Crvena armija sasiplje Hitlerove horde i razbija okove oko porobljenih naroda.

ŽIVJELA BORBA ZA SLOBODU!

ŽIVJELO JEDINSTVO SRBA I MUSLIMANA!

ŽIVIO NAŠ MOĆNI SAVEZNIK SOVJETSKI SAVEZ

**VOĐSTVO NARODNOG OSLOBODILACKOG POKRETA
ZA HERCEGOVINU**

BR. 2

POZIV ŠTABA BOSANSKO-HERCEGOVAČKIH NARODNO-OSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA OD AVGUSTA 1941. DOMOBRANIMA DA STUPE U BORBU PROTIV ITALIJANSKOG OKUPATORA¹

VOJNICI, PODOFICIRI I OFICIRI HRVATSKE VOJSKE!

Izdajnik Pavelić i njegova ustaška banda napravili su još jednu u nizu sramotnih izdaja nad hrvatskim narodom. Ovih dana predali su u ruke Musolinijevih razbojničkih bandi našu divnu Dalmaciju, našu ponosnu Liku i Hercegovinu. Musolinijeve bande razbojnika zaposjedale su naše gradove i sela, a izdajnik Pavelić je izjavljivao svoju zahvalnost Musoliniju za taj njegov poduhvat.² Ovakve sramotne izdaje kakvu poči-

¹ Dokument (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 58/10—2, k. 85.

² Riječ je o posjedanju demilitarizovane zone u NDH od strane jedinica italijanske 2. armije.

Demilitarizovana zona je stvorena po ugovoru u Rimu od 18. maja 1941. o određivanju granica između NDH i fašističke Italije (tom XIII, knj. 1, dok. br. 19).

niše Pavelić i njegova ustaška banda izdajica ne poznaje istorija hrvatskog naroda.

Ali izdajniku Paveliću neće poći za rukom da ostvari svoju sramotnu izdaju. Niti će poći za rukom njegovom go-spodaru Musoliniju da se koristi ovom izdajom. Neće im poći za rukom da upregnu hrvatski narod kao roblje pod jarmom tuđinskih zavojevača. Protivu njih, za njihovo protjerivanje i nacionalno oslobođivanje naše zemlje, ustao je sav hrvatski narod, ustao je muslimanski i srpski živalj, svi pravi i istinski rodoljubi svrstavaju se u veliko (u redove) narodnooslobodilačke vojske Bosne i Hercegovine koja već zadaje teške udarce okupatorima. U velikim borbama koje je naša vojska vodila oko Drvara i Jajca, [Bos.] Krupe i Prijedora, Doboja i Maglaja, Vlasenice i Bijeljine, Romanije i Mokrog, Nevesinja i Stoca, Trebinja i Bileća, te po svima ostalim mjestima, planinama i putevima na cijelom području Bosne i Hercegovine, zadali smo okupatorima ogromne gubitke.³ Pod udarcima ove vojske, naše vojske, srušiće se konačno jaram okupatora i oni će biti konačno protjerani iz naše zemlje.

A šta kažete vi, hrvatski vojnici, podoficiri i oficiri, na ovu sramnu izdaju Pavelića i njegove ustaške bande! Zar ćete dopustiti da najljepše krajeve vaše domovine bude plijen talijanskih grabežljivaca! Zar ćete pasivno posmatrati ovu sramnu trgovinu Pavelića sa vašom zemljom? Ne! To vi nećete i ne smijete dopustiti. Ne smijete jer vam to nalažu najviši interesi vlastitog naroda. Ne smijete, jer nalaže vaša povjest i velike tradicije narodnih borbi za slobodu u prošlosti. Ne smijete jer vam to nalaže čast i ponos hrvatske vojske. Okrenite svoje oružje protiv stranih zavojevača i nji-

Italijanska Vrhovna komanda, preko Generalštaba Kopnene vojske, naredila je 15. avgusta 1941. da jedinice 2. armije posjednu demilitarizovani pojas (zone) (tom XIII, knj. 1, dok. br. 118).

Poglavnik Ante Pavelić je 19. avgusta 1941. uputio Benitu Musoliniju telegram, u kome se saglasio s tom odlukom italijanske Vrhovne komande o posjedanju demilitarizovane zone u NDH (tom XIII, knj. 1, dok. br. 127).

Nepuna dva mjeseca kasnije (8. oktobra) italijanske oružane snage su otpočele prelazak i preko demarkacione linije, u 12 kolona. Pokret italijanskih jedinica je izvršen s linije Lapac — Drvar — Glamoč — Livno — Županja — Mostar na liniju Topusko — Vrgorac — Otoka — Sanski Most — Mrkonjić—Grad — Varcar-Vakuf — Prozor — Ulog — Kalinovik, bez ustaško-njemačke saglasnosti. Bliže o tome vidi tom XIII, knj. 1, dok. br. 145, 154 i 159; AVII mikrofilm NAV—N—T (dalje: T) — 77, reg. br. F-895/5646488: izvještaj njemačkog opunomoćenog generala u Zagrebu od 10. oktobra 1941; tom XIII, knj. 1, dok. br. 145, 154, 159, 162 i 163.

³ Detaljnije o tim borbama vidi tom IV, knj. 1, dok. br. 5, 7, 8, 19, 29, 33, 46 49, 56, 61, 77 i 93.

hovah domaćih sluga. Pokažite cijelom svijetu da hrvatska vojska nije pogazila svoju tradiciju i svoju čast. Pokažite cijelom svijetu da je hrvatska vojska prišla u svoj narod u trenucima njegove najteže borbe za svoje nacionalno oslobođenje. Pridružite se narodnooslobodilačkoj vojsci Bosne i Hercegovine poput hrvatske vojske kod Stoca, koja je to već učinila, i konačno očistite našu zemlju od stranih zavojevača i njihovih domaćih sluga.

Svi u borbu za oslobođenje naše domovine!

Živjela narodno-oslobodilačka vojska Bosne i Hercegovine!

Smrt stranim zavojevačima!

Smrt njihovim domaćim slugama!

Š T A B

narodno-oslobodilačkih bosansko-hercegovačkih partizanskih odreda

BR. 3

IZVJEŠTAJ ŠTABA ROMANIJSKOG PARTIZANSKOG BATALJONA OD AVGUSTA 1941. ŠTABU SARAJEVSKE OBLASTI O OSLOBOĐENJU SOKOLCA¹

Po ovome možemo vidjeti otprilike kako su tekle borbe na Sokocu.²

Poslao drug iz štaba.³

Nismo mogli odavde neke nepotrebne stvari da odbacimo, jer kurir mora da ide.

K. S. O.⁴

Za 25/VIII bio je pripremljen napad na Sokolac. Partizanske jedinice su bile u pokretu ceo dan.

24/VIII i noć 24/25-VIII. Napad nije izvršen iz razloga što zamjenik jednoga komandira nije doveo četu na mesto gde mu je naređeno, a baš težište izvršenja akcije palo bi na

¹ Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 21/1—7, k. 1701.

² Izvještaj je, vjerovatno, pisan 26/27. avgusta 1941. Na ovaj se dokumenat komandant Sarajevske oblasti poziva u svom izvještaju od 27. avgusta 1941 (tom IV, knj. 1, dok. br. 53).

³ Tako piše u originalu. Rukopis je jedva čitljiv.

⁴ Komanda Sarajevske oblasti

tu četu. Tako se je desilo da jedinice i ceo dan 25 su provele delom u pokretu, a delom i u odmoru. 24/25 i 25/26 noću starešine jedinica Romanijskoga bataljona nisu uspele da se i najmanje odmore.

25 VIII partizani su imali odličnu večeru, meštani seljaci su im pripravili obilne količine tople i hladne hrane, a uz to su im deljene i cigarete, držana politička i vojnička predavanja o značaju sutrašnjeg napada. Seljani su čak toliko daleko išli, da su po kućama skupili preko 200 kašika za večeru partizana, pa zatim i pored dobre čorbe još i sira, mleka, kajmaka i pečeno meso.

U napadu su učestvovala Romanijska četa, Kopitska i Glasinačka⁵ i vod Svetozara Kosorića.⁶ Plan napada stvarao je ovaj štab.

Tok borbe tekao je tačno po stvorenome planu, a on je izgledao ovako.

Noću 25/26 je u potpunosti srušen put na stijenama Romanije⁷ kod Mokrog i postavljena zaseda od 60 pušaka sa ciljem osiguranja od Sarajeva. Put su zakrčivali u noći 24/25, ceo dan 25 i još noću 25/26 svi nama naklonjeni meštani iz okolnih sela. Bilo ih je oko 100.

Noću 25/26 na isti način zakrčeni su i srušeni i drumovi za Han Pijesak i za Rogaticu i postavljene jake snage u zasedama na tim pravcima.

Isto tako su jača odeljenja osigurala i eventualni napad od pravca sela Pediša i Šahbegovića (musliman. sela) kao i od pravca vrlo jakog, dobro naoružanog i ne baš nama naklonjenog sela Košutica.

Za sam napad bilo je ostalo oko 130 ljudi, 1 laki mitraljez i 2 puškomitraljeza, a u rezervi je bilo oko 25 ljudi postavljenih tako da podmažu gde god zaškripi, što je docnije bilo od veće važnosti.

⁵ Prema izvještaju Komande Sarajevske oblasti od 22. avgusta 1941, Romanijski partizanski bataljon (zvali su ga i Partizanski bataljon »Romanija«) imao je u svom sastavu 5 četa: Mokranjsku, Romanijsku, Pračansku, Glasinačku i Kopitsku a u septembru je formirana i šesta, Knežinska četa (tom IV, knj. 1, dok. br. 28 i 220).

⁶ Svetozar Kosorić je poginuo 9. oktobra 1943. u Malom Polju, kod Han-Pijeska, u borbi protiv četnika, kao komandant Planinskog partizanskog bataljona Romanijskog NOP odreda. Bio je član KPJ od 1938. Proglašen je, 5. jula 1951, za narodnog heroja. Opširnije o njemu vidi dok. br. 161; Todor Vujašinović, *Kosorići iz Kusača i drugi*, Prosveta, Beograd, 1953, str. 5—44; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 368; Grupa autora, *Bili smo borci Šeste proleterske*. Odbor za proslavu 27-me godišnjice formiranja Šeste proleterske istočnobosanske brigade, Zenica, 1969, str. 70.

⁷ Odnosi se na vis Crvenu stijenu (k. 1414) na planini Romaniji, sjeveroistočno od Sarajeva.

U toku noći je izvršeno razvođenje jedinica i podilaženje Sokocu koji je bio branjen sa 7 automatskih oruđa i oko 30 pušaka. Pre samoga svanuća partizani su već bili na 100 m. pred Sokocem. Odbrana Sokoca je primetila nešto i počela da osvetljava trupe i otvara vatru.⁸

Nastao je najkritičniji momenat. U tome momentu, već na to upućeni partizani legli su i čekali. Sa suprotne strane od pravca napada otvorio je žestoku paljbu jedan vod određen samo za to da zavara neprijatelja. Odbrana Sokoca misleći da je napad otuda od kuda dolazi i vatra — okreće sva oruđa u tu stranu, otvara strahovitu paljbu i skreće pažnju sa naših jurišnih snaga. Taj momenat je iskorišćen. I uz strahovito urlanje koje je još više pojačavala i jezovitijom pravila tama noći i gusta magla — partizani su uskočili u Sokolac i nastala je strašna borba u mešavini. Izmešali su se protivnici po kućama, okolo kuća, između balvana i po baščama i jarugama.

Protivnik je dao strašan otpor, žilav i uporan. Borba je trajala oko 5 1/2 časova. Protivnik je ispalio oko 20.000 metaka, a partizani oko 3.000. Bomba je bačeno sa obe strane po 15—20 komada. Neprijatelj je pozivan više puta na predaju ali bez rezultata. Naši postaju sve ogorčeniji i besniji. Uskaču u kuće i ubacuju bombe kroz prozore. Spuštaju se u podrum i penju na krovove. Starešine i partizani se utrkuju u hrabrosti i junaštvu.

U najkritičnijem momentu udara selo Košutice sa oko 50—60 ljudi na istočni deo Sokoca. Dočekuje ih Svetozar Kosorić sa svojih 23 partizana i jednim puškomitraljezom. Čim su muslimani iz Košutice udarili, odmah se diglo na oružje i naše selo Nadići i Baltići i došli u pomoć stavivši se pod komandu Kosorića. Boreći se hrabro sa njima ostali su tu i do kraja.

Iz muslimanskoga sela Mrvića je također otvorena vatra slabija, ali nisu smeli ići dalje.

Ukratko, kriza već prolazi, naši upadaju na juriš u žand. stanicu koja je kao kamena tvrđava, predaju se i drugi iz škola i kuća — zvona počinju da zvone na crkvi u znak pobeđe, partizani vrište i besno jurišaju na kuće iz kojih se još puca i tako uskoro sve se privodi kraju sem Pošte. U nju su se uvukli 3 ustaše i 2 žandara i još pucali. Partizani okružuju kuću, ubacuju bombe, jurišaju u nju i čak pokazuju pojedinci i toliko hrabrosti, da skaču i u podrum u kome su još bile 3 ustaše i još pucale. Na kraju se i oni predaju.

⁸ U Sokolcu su se, kao posada, nalazili dijelovi domobranske 4. oružničke pukovnije (tom IV, knj. 1, dok. br. 290).

Odmah se potom čuje jača paljba od s. Košutice, koji sada iznova navaljuju sa oko 120—150 ljudi. Mi šaljem pojačanje Kosoriću i napad se odbija još u samome početku.

Kroz Sokolac maršira još 1 vod upućen kao pojačanje u pravcu Rogatice, peva partizanske pjesme, izbacuje parole: Živili partizani, živila sloboda, dole ustaše, smrt fašizmu, živio drug Staljin i slično. Narod sve prima sa velikom radošću. Pojedinci su išli tako daleko, da su podelili partizanima oko 40 opanaka, oko 1500 cigareta, mnogo meda, sira, hleba i drugog.

Čim se borba završila i plen sakupljen, počela je sprema za evakuaciju. Tovarni konji su nosili, kola vukla, a meštani tovarili plen iz borbe. Interesantno je napomenuti, da je i pre borbe već komora čekala da uđe u Sokolac i što pre izvuče plen.

Ranjenika je bilo 4 svi lakši ranjenici, a mrtvih 3. Od neprijatelja je poginulo 4 žandara (od kojih 2 narednika) i 1 ustaša, ranjeno 6 i jedno meštansko dete. Lekar je previo sve, naši mrtvi su uz plotun i prigodan govor sahranjeni, a ranjeni odmah upućeni u našu ambulantu. Od plena nađenoga kod žandara, ustaša i drž. stočne stanice uzeli smo sa sobom sledeće:

2 teška mitraljeza M.7.9. m/m M.7./12/28

1 „ „ M.7.9 m/m M.8

4 puškomitralj. M.36 i oko 10—15 okvira

55 pušaka i nekoliko pištolja.

Oko 3.000 metaka i 20—30 bombi. Još uz to 9 radio aparata, 4 pisaće mašine, mnogo odeli i šinjela (oko 30 komada), malu apoteku, nešto zavoja i lekova, 2 m. belog brašna i 3 m. kukuruzna brašna, 10 m. ječma i pšenice, 2 košnice meda, mnogo hartije, olovaka, šapirograf, kante, kazane, dobrog jaćeg konja sa sedlom, 167 ovaca, 6 krava i bikova od po 5—700 kgr., 4 svinje, 2 teška čekića, 3 velike šerpe, 2 ćuskije, 5 fenjera, 2 kante gasa i drugih sitnijih stvari.

Po izvlačenju svega toga, bataljon se je povukao u Romaniju i počinje da razoružava muslimanska sela. Sokolac je ostao oslobođen, ali bez ijednoga partizana. Posle borbe partizanima je održao k-dant bataljona pohvalan govor i dobili na 10 ljudi po 1 ovcu da peku samo za večeru.

Suđenje zarobljenicima će da se izvrši 28/VIII. Ima ih 1 nadporuč., 1 nar. vodnik žandarmerijski, oko 7—8 žandara, 8—10 ustaša, a ostalo rezervisti žandari (ukupno njih 33).

Od naših su se naročito istakli drug Čiča,⁹ drug Danilo,¹⁰ drug Kosorić Svetozar, drug Grujo Novaković.

⁹ Slaviša Dušana Vajner Čiča, šumarski inženjer. Izvršio je samoubistvo 21. januara 1942, u borbi kod željezničke stanice Pjeno-

BR. 4

IZVJEŠTAJ KOMANDE PARTIZANSKIH ODREDA ZA MLI- NIŠTE I OKOLINU OD 11. SEPTEMBRA 1941. ŠTABU DR- VARSKO NOP BRIGADE O SITUACIJI KOD MLINIŠTA¹

Komanda partizan. odreda
za Mlinište i okolicu²
11-IX-41.

ŠTABU BRIGADE NAROD. OSLOB. GERIL. ODREDA³

- 1) Situacija kod Mliništa se pogoršala.⁴
- 2) Plan napada jučer je bio stvoren, borci su zauzeli polo-
žaje i krenuli u napad.
- 3) Neprijatelja su sjurili do želj. stanice, tu je dat jak ne-
prijateljski otpor i šta se desilo:
Borbu je vodila od Desnice⁵ četa sa vodovima koji su
bili u njegovoj blizini.

vac, kod Han-Pijeska, da ne bi živ pao u ruke Nijemcima. Tada je poginulo i 59 proletera iz Šumadijskog bataljona 1. proleterske brigade, sa svojim komandantom Milanom Ilićem Čičom, narodnim herojem, i komesarom Dragoslavom (Dragančetom) Pavlovićem, špan-
skim borcem, narodnim herojem (ranjen u obje noge, izvršio je samoubistvo da ne bi živ pao u ruke Nijemcima). Vajner je poginuo na dužnosti komandanta Romanijskog NOP odreda i člana Glavnog štaba NOP i DV Bosne i Hercegovine. Proglašen je, 25. septembra 1944, za narodnog heroja. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 37 i 50, objašnjenje 11; tom II, knj. 1 (Bilten), str. 162, knj. 2, dok. br. 157; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 264, 599, 827 i 828; Rodoljub Čolaković, *Zapisi iz oslobodilačkog rata*, knjiga III, Matica hrvatska, Zagreb, 1950, str. 22—26.

¹⁰ Đokić (zemljoradnik s Romanije). Bio je član KPJ od 1938. Poginuo je krajem septembra 1941, u borbama na Crvenoj stijeni, kao komandir Glasinačke čete Romanijskog NOP odreda. Proglašen je, 6. novembra 1942, za narodnog heroja (tom II, knj. 1, str. 219; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, st. 187; Mihailo Marić i Savo Pređa, *Iza kulisa (Ustanak u Bosni)*, izvodi objavljeni u beogradskim »Večernjim novostima« od 8, 9, 11. i 12. marta 1971).

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 6—20, k. 171701.

² Imala je i naziv: Operativni štab partizanskih odreda na sek-
toru Mliništa (tom IV, knj. 1, dok. br. 103).

³ Odnosi se na štab Drvarske NOP brigade, koju su u to vri-
jeme nazivali i Brigadom narodnooslobodilačkih i gerilskih odreda. Blíže o toj brigadi, njenom formiranju i imenovanju vidi tom IV, knj. 1, dok. br. 113, objašnjenje 4 (str. 251), dok. br. 237, objašnjenje 3.

⁴ Vidi dok. br. 5.

⁵ Odnosi se na Iliju Desnicu. Poslije ulaska Italijana u Drvar stupio je u njihovu službu. Strijeljan je decembra 1941. kao narodni neprijatelj (tom IV, knj. 1, dok. br. 26, objašnjenje 3, str. 67).

Ostalo sve je pobjeglo — Vasić⁶ — Drenović⁷ uopšte se nisu pokazali.

- 4) Žrtava je bilo mnogo od strane naših i od strane neprijatelja.
- 5) Mnogi ljudi pucali su [na] nas (da smo mi svemu krivi što se borba vodi).
Osim toga, mjesto da ste poslali primer. četu, vi ste poslali nešto najgore.
- 6) Odredi Glamoča pustili su neprijatelja do Ozrena⁸ — i nadire prema Mliništima.⁹
- 7) Radim da stvorim nešto ali u jednom rasulu je nemoguće.
- 8) Drvarski odred se buni i neće sa ovim da ide u borbu (zato što ih izdavaju).
- 9) Pokušavam [na] svemoguće načine da stvorim nešto.
- 10) Tri puta sam izdao naređenje odredima Glamoča da udare sada na grad, kako bi se neprijatelj povukao nazad od Ozrena.
- 11) O svakoj daljoj promjeni odmah ću Vas izvijestiti.

Za Štab:
D. Jović¹⁰

⁶ Perica. Tada je bio komandir jednog manjeg odreda u Drvarskoj NOP brigadi. Po ulasku Italijana u Drvar stavio se u njihovu službu. Potom je pristupio četnicima i na međuodredskoj konferenciji Bosanskih četničkih odreda, održanoj 1. decembra 1942. godine u Kulašima, bio delegat Četničkog odreda »Kočić« (tom IV, knj. 1, dok. br. 112, objašnjenje 4; AVII, reg. br. 17—7, k. 204: zapisnik sa četničke konferencije u Kulašima).

⁷ Uroš. U početku ustanka je bio komandir u Drvarskoj NOP brigadi a potom komandant Bataljona »Kočić« 3. krajiškog NOP odreda. Poslije napada partizana na Mrkonjić-Grad, 25. februara 1942, on je svoj bataljon izdvojio iz sastava odreda i proglasio ga za četnički odred. Otada je bio jedan od istaknutih četničkih komandanata u Bosanskoj krajini. Poginuo je u prvoj polovini 1944. prilikom napada savezničkih aviona na nemačku kolonu kod Čačavice, kod Mrkonjić-Grada (tom IV, knj. 10, dok. br. 77, objašnjenje 4; Arhiv CK SK Bosne i Hercegovine — dalje: Arhiv SK BiH — tom III, knj. 2, Istorijsko odeljenje CK SK BiH, Sarajevo, 1953, str. 71; AVII, reg. br. 17—7, k. 204: izveštaj Manojla Pejića, na službi u Bosanskom četničkom odredu, od 12. novembra 1942).

⁸ To je trigonometar 1118, kod Glamoča.

⁹ Prema depeši Zapovjedništva Divizijskog područja Mostar od 26. septembra 1941, sjeverno od Glamoča su djelovali dijelovi italijanske divizije »Bergamo«, dok su se prema Drvaru nalazili dijelovi italijanske divizije »Sasari« — »Sassari« (AVII, reg. br. 26/1—30, k. 2). O dislokaciji pomenutih italijanskih divizija u septembru vidi dok. br. 5; tom XIII, knj. 1, dok. br. 150 i 156.

Italijani su ušli u Drvar 25. septembra 1941 (tom IV, knj. 1, dok. br. 7, str. 25; tom IX, knj. 2, dok. br. 19, objašnjenje 10; tom XIII, knj. 1, dok. br. 156).

¹⁰ Dušan Jović Duško, šumarski tehničar i rezervni oficir bivše jugoslovenske vojske. Kasnije, 6. avgusta 1942, kao komandant 1. ba-

BR. 5

IZVJEŠTAJ KOMANDE PARTIZANSKIH ODREDA ZA MLINIŠTE I OKOLINU OD 14. SEPTEMBRA 1941. ŠTABU DRVARSKOJ NOP BRIGADE O BORBAMA OKO GLAMOČA¹

Komanda part. odreda
za Mlinište i okolinu
14 — IX — 41

ŠTABU BRIGADE NAROD. OSLOB. PART. ODREDA

Drvar

1) Posle trećeg napada na Mlinište neprijatelj je uspeo da se prebaci u Glamoč.²

2) I posle izdatog naređenja da Odredi Glamoča osiguraju cestu (dok mi vršimo napad) nisu izvršili nego su skorom bez otpora pustili ga do Skokova.³ Zatim sam tražio hitno 2 voda da osiguraju položaje Skokova, nisu na vrijeme došli.

3) Tri puta sam naređivao da se udari na grad pošto je prazan (neprijatelj se povukao na Skokove da sastavi front sa Mliništem), zatim sam jednom naredio da se upadne u grad i zapali..., nije se naredilo da se spasi njihov spoj na Mliništima.⁴

4) Neprijatelj se prebacio sav u Glamoč. Šta više napustio je i Ozren.⁵

5) Kuda god je prolazio sve je palio i klao.

taljona 1. krajiške NOU brigade, strijeljan u Bravskom zbog samoranjavanja u borbi kod Brankovca 2. juna 1942. (vidi dok. br. 65; tom II, knj. 6, dok. br. 126, objašnjenje 2; Arhiv VII, mikrofilm IRPBih—1/650: izvještaj delegata OK KPJ za Kozaru pri 1. krajiškoj NOU brigadi od 7. juna, mikrofilm IRPBih—1 651: naređenje Štaba 1. krajiške NOU brigade od 8. juna, reg. br. 45—3, k. 787: proglaš Vojnog suda pri 1. krajiškoj NOU brigadi od 6. avgusta 1942. o strijeljanju).

¹ Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 8—1 20, k. 1701.

² To su bile ustaško-domobranske jedinice. Tek krajem septembra na sektor Glamoča pristižu i dijelovi italijanske divizije »Bergamo«. Bliže o tome vidi dok. br. 4; AVII, reg. br. 26/1—30; k. 2: depešu Zapovjedništva Divizijskog područja Mostar od 26. septembra 1941. godine.

³ To jest: k. 1302.

⁴ Vidi dok. br. 4; tom IV, knj. 1, dok. br. 103 i 110—113.

⁵ Brdo (trig. 1118) sjeveroistočno od Glamoča.

6) A još jedan neuspjeh kod samih Mliništa je kriv vod Drvarčana.⁶

Usled velikih žrtava (pošto je neprijatelj jak i utvrđen), izdaje ljudi — Drvarčani su potpuno razočarali ovdašnji narod i pobjegli kući. Kod nas su 2-ca ostali.

7) Sutra ću formirati odrede Ribnika⁷ — Vrbljanaca⁸ — Dre-novića⁹ — koji se nalaze oko Mliništa.

Odrede Glamočkog batalj. koji su učestvov. u borbi po-vratiti prema Glamoču.

8) Izvještaj za Drvarčane ću dostaviti.

D.¹⁰ Jović

BR. 6

PISMO ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKIH I PARTIZAN-SKIH ODREDA ZA HERCEGOVINU OD 26. SEPTEMBRA 1941. BORCIMA I KOMANDIRIMA ČETA U HERCEGOVINI O ZADACIMA NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZAN-SKIH ODREDA¹

Pismo borcima i komandirima četa u Hercegovini

DRAGI DRUGOVI,

Prilike u kojima se nalaze narodi Jugoslavije su vrlo teške. Fašističke okupatorske sile zavele su u čitavoj zemlji

⁶ Pripadao je Drvarskom NOP odred (AVII, reg. br. 6—20, k. 1701).

⁷ Misli se na odred formiran od mještana iz sela Donjeg i Gor-njeg Ribnika.

⁸ Oodnosi se na odred formiran od pripadnika sela Vrbljana, istočno od Drvara.

⁹ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se od-nosi na neki zaselak (istočno od Drvara) koji nije označen na karti.

¹⁰ Dušan

¹ Dokument (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 5—3, k. 1701.

Pošto je dokument bio objavljen samo djelimično, prva polo-vina, u tomu IV, knj. 2, kao dok. br. 18 redakcija ga sada objavljuje u cjelini

Podatak o datumu pisanja dokumenta (tom IV, knj. 2, dok. br. 18) ispraviti, jer dokument nije pisan u oktobru, već 26. septembra 1941. godine.

režim ubijanja, *međusobnog klanja*, pljačke i nasilja. To se sve izvodi bilo učešćem samih trupa fašističkih okupatora, bilo preko okupatorskih sluga i agenata i njihovih bandi (Pavelić, general Nedić i drugi) ili učešćem okupatorskih trupa u zajednici s tim bandama. Režim pod kojim žive narodi Jugoslavije neizdržljiv je.

Napadom njemačkog i italijanskog fašizma na Sovjetski Savez, Crvena armija je vezala glavne fašističke vojne snage za svoj front. Bobom Sovjetskog Saveza stvorene su mogućnosti za otvorenu vojničku borbu potlačenih naroda Evrope za svoje oslobođenje. Od ulaska Sovjetskog Saveza u rat stvaraju se vojničke organizacije u cilju borbe za nacionalno oslobođenje u čitavoj Evropi. U samoj Jugoslaviji, na inicijativu Komunističke partije, počeli su se organizovati partizanski odredi i stvoren je Glavni štab² tih odreda za borbu za nacionalnu slobodu naroda Jugoslavije ispod okupatorskog jarma. Pod rukovodstvom Glavnog štaba partizanski odredi okupljaju oko sebe sve borbene i zdrave snage u Jugoslaviji i postižu sve veće vojničke uspehe. Partizanski odredi u Srbiji mobilišu u borbu protiv okupatora čitav narod. Po Bosni, Lici, Crnoj Gori, Dalmaciji, Slovenačkoj i Vojvodini partizanske borbe obuhvataju sve šire mase i zadaju teške udarce fašističkom osvajaču lomeći mu vojsku, saobraćaj i oslobodavajući čitave krajeve od njegove vlasti.

U odbrani golih života od okupatorskih četa i njihovih agenata ustaša, narod u Hercegovini se organizovao sam okupljajući u čete kao jedine narodne organizacije sve što je spremno da se na bilo koji način bori za slobodu. U borbama koje je narod ovih krajeva vodio preko četa postignuti su veliki uspjesi. Čitavi krajevi, a naročito sela, očišćeni su od ustaške vlasti. Danas je u tim krajevima jedini gospodar naoružani slobodni narod. Međutim, same čete u tim borbama pokazale su mnoge slabosti koje su umanjivale uspehe borbe i koje su tu borbu često okretale u rđavom pravcu, protiv narodnih interesa. Da nije bilo tih slabosti, danas bi, ne samo sela, nego i gradovi u Hercegovini bili očišćeni od ustaških vlasti.

U prvom redu čete kao vojničke organizacije nisu bile čvrsto disciplinovane jedinice, nisu bile dovoljno povezane, niti su imale jedinstvene komande. Sem toga, kao što se pokazalo u narodnim borbama u Hercegovini, usled nemanja skoro nikakve discipline i odgovornosti u četama se okupio

² Pun naziv je: Glavni štab NOP odreda Jugoslavije. Obrazovan je u Beogradu 27. juna 1941. na sjednici Centralnog komiteta KPJ. Za komandanta je imenovan Josip Broz Tito.

veliki broj ljudi koji su koristili oružanu borbu za pljačke, paljevine i neodgovorna ubijanja zarobljenika, neboraca, žena, djece i staraca. Usled nepostojanja discipline i odgovornosti, usled opšte labavosti čete kao vojne organizacije dešavalo se da je jedan veliki dio ljudi, koji se vode u četama kao borci, izbjegavao borbu ili išao za borcima u oslobođene krajeve i ubijao, pljačkao i palio pozadinu. Ugled i uticaj od naroda izabranih komandira i rukovodilaca četa pod takvim uslovima bio je mali ili nikakav. Velike dobiti koje su se mogle postići kroz narodnu borbu za nacionalnu slobodu u ovim krajevima u mnogome su smanjene.

Da bi koristi od narodne borbe bile što veće i uspjesi puniji potrebno je preduzeti sve što bi nedostatke dosadašnjih narodnih vojnih organizacija otklonilo. Potrebno je uvesti disciplinu, pojačati autoritet vođstva i stvoriti jedinstvenu komandu, uvesti red i očistiti narodnu borbu od svega što je iskrivljuje i šteti. To je naročito potrebno kad pomislimo na činjenicu da prema sebi imamo pored ostataka ustaške vlasti i organizovanu italijansku vojnu silu. Stečenu slobodu ne možemo odbraniti niti ići u daljnu borbu ako nam vojničke organizacije ostanu ovako labave kao što su bile dosada. Da bi se izbjegle sve slabosti naše borbe i da bi bili spremni da odgovorimo zadatcima koje su današnje prilike postavile pred nas mora se pristupiti stvaranju čvrstih i disciplinovanih partizanskih odreda po četama. U te odrede bi se prikupilo sve što je iskreno za borbu, ne za pljačku, paljevine i neodgovorno ubijanje, nego za slobodu.

Organizovanjem takvih odreda sve zdravo u četi bi se prikupilo i time ozdravila čitava četa, a narodna borba u Hercegovini bi donosila najviše koristi. Na taj način naša borba bi bila povezana sa borbom svih zdravih nacionalno oslobodilačkih snaga u Jugoslaviji i Evropi. Na taj način bi stvorili čvrste vojne jedinice sa jedinstvenom komandom.

Time bi postigli zadatke koje pred nas stavlja Glavni štab narodno-oslobodilačkih partizanskih odreda za Jugoslaviju, a koji se sastoje u sledećem:

1) Narodno-oslob. partiz. odredi u svim oblastima Jugoslavije: Srbija, Hrvatska, Slovenija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Vojvodina, Sandžak i Dalmacija imaju glavni svoj cilj — oslobođenje naroda Jugoslavije od okupatora i borba protiv domaćih okupatorskih agenata koji pomažu ugnjetavanje našega naroda.

2) Najveći neprijatelj slobode i nezavisnosti našega naroda jest njemački fašizam, pa onda svi ostali njegovi fašistički trabanti koji harače po našoj zemlji. Prema tome sveta

je dužnost svih rodoljuba da se bore nemilosrdno do potpunog uništenja te fašističke bande.

3) Partizanski odredi zovu se narodno-oslobodilački i zbog toga što to nisu borbene formacije bilo koje partije ili grupe — u konkretnom slučaju ni komunističke partije, bez obzira na to što se komunisti bore u prvim redovima — već su to borbeni redovi naroda Jugoslavije u kojima treba da se bore svi rodoljubi sposobni za oružanu borbu protiv okupatora, bez obzira na političko uvjerenje.

4) U toj opštoj borbi sa neprijateljima našega naroda partizanski odredi imaju mnogobrojne zadatke. Oni moraju rušiti sve one objekte koji služe fašističkim osvajačima: željeznice, mostove, fabrike, radionice, skladišta municije i oružja. Oni moraju svim silama onemogućiti okupatore da oduzimaju seljacima žito, stoku i ostale namirnice. Rekvirirano žito, stoku i druge namirnice treba silom oduzeti okupatorima i razdijeliti narodu, a potrebnu količinu zadržati za ishranu odreda. Partizanski odredi moraju onemogućiti ubiranje poreza i drugih dažbina, jer u današnjem momentu sve to služi samo okupatorima za vođenje osvajačkih ratova i dalje ugnjetavanje naših naroda.

5) Partizanski odredi moraju sa oružjem u ruci braniti naselja grada i sela od fašističkih zuluma. Oni moraju štiti imovinu naroda od fašističke pljačke.

6) Partizanski odredi moraju na svakom koraku uništavati fašističke odrede, naročito oficire i gestapovce,³ crne košulje⁴ itd. Isto tako treba nemilosrdno uništavati njihove domaće agente, razne narodne izdajice i provokatore koji u masama predaju u ruke fašističkih krvnika najbolje sinove naroda, koji služe kao vjerni psi okupatorima, i teroristi naš narod (Ljotićevci,⁵ ustaše, stojadinovičevci⁶ i razni drugi).

³ Tako su zvali pripadnike njemačke Tajne državne policije (Geheimesstaatspolizei — Gestapo). Opširnije o toj organizaciji i njejoj strukturi vidi tom IV, knj. 30, dok. br. 21, objašnjenje 4; *Brockhaus Enzyklopädie*, Siebenter Band, F. A. Brockhaus, Wiesbaden, 1969, str. 24.

⁴ Tako su (po boji košulje) nazivali uniformisane pripadnike italijanskog fašističkog pokreta (Fasci di Combattimento).

⁵ Tako su zvali pristalice fašističke organizacije »Zbor« u Kraljevini Jugoslaviji. Ime su dobili po njenom osnivaču i šefu Dimitriju Ljotiću, koji je poginuo, bježeći iz zemlje, 23. aprila 1945. u saobraćajnoj nesreći između Ilirske Bistrice i St. Petra u Istri (tom IV, knj. 31, dok. br. 47, objašnjenje 14).

⁶ Tako su nazivane pristalice Milana Stojadinovića, šefa Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ) i predsjednika vlade (1935—1939). Vodio je izrazito profašističku politiku, kao eksponent fašističkih vladajućih krugova Berlina i Rima. Po uzoru na italijanske i njemačke fašiste, njegovi pripadnici su nosili smeđe košulje. Podneo

7) Partizanski odredi moraju neumorno razvijati otpor naroda dižući narodne ustanke i stavljati se na čelo tih ustanaka kao borbeno jezgro.

8) Politička linija partizanskih odreda mora biti: narodno-oslobodilački antifašistički front svih naroda Jugoslavije **bez razlike na politička i vjerska uvjerenja.**

9) Štabovi i komandiri moraju biti povezani da neprijatelj ne ubaci u partizanske odrede svoje provokatore i špijune. Ako se takvi pojave, treba ih odmah streljati i njihova imena objaviti.

10) Štabovi i komandiri partizanskih odreda moraju strogo paziti **na disciplinu u odredima, svaki čin pljačke, izdaje ili grube povrede discipline, treba strogo kažnjavati.**

11) Štabovi moraju voditi brigu o ishrani boraca, o naoružanju i drugo. Ishranu treba organizovati zajedno sa komitetima narodno-oslobodilačkoga fonda koji treba da prikupljaju fond narodnoga oslobođenja. U slučaju gdje takvih komiteta još nema treba dobrovoljnim pristankom seljaka i građana osigurati ishranu ili plaćati namirnice u gotovom.

12) Svi partizanski odredi sa svojim štabovima: iz Hrvatske, Srbije, Slovenije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Vojvodine, Dalmacije, Makedonije i Sandžaka spadaju pod vrhovno rukovodstvo Glavnog štaba narod.-oslob. partiz. odreda Jugoslavije.

13) Radi koordiniranja borbe i uspješnog vođenja operacija štabovi moraju međusobno biti dobro povezani.

14) Štabovi i komandiri moraju se pobrinuti za potrebni sanitetski materijal i osoblje radi njege ranjenih i bolesnih.

15) Sa stvaranjem širih ustanaka narodnih masa stvaraće se i potrebne komande. Zato je potrebno da se štabovi i komandiri partiz. odreda pobrinu za dobre i proverene komandire i komesare koji treba da stanu na čelo tih pobunjenih masa.

16) U slučaju povoljnih strategijskih i drugih okolnosti pri potrebi izvođenja krupnih operacija stvaraće se prema potrebi iz više partiz. odreda krupne vojne jedinice.

U ime Glavnoga štaba partizanskih odreda za Jugoslaviju i u ime Štaba partiz. odreda za Bosnu i Hercegovinu⁷ obra-

je ostavku 4. februara 1939. Poslije toga je isključen iz stranke. Neposredno pred rat jugoslovenska vlada ga je predala Englezima, koji su ga zatočili na ostrvu Mauricijusu. Umro je u emigraciji, u Buenos Ajresu (u Argentini), 1961. godine.

⁷ To je u stvari Oblasno vojno rukovodstvo za Hercegovinu (nazivano je i Oblasnim štabom). To rukovodstvo je, prema pisanju Slobodana Šakote, rezervnog pukovnika JNA i jednog od rukovodi-

ćamo se svim borcima, svim komandirima i narodu u Hercegovini da pristupe u narodno-oslobodilačke partizanske odrede.

U Hercegovini, 26. IX 1941. god.

Petar Ilić⁸

Uroš Jovanović⁹

Miroslav Brusnik¹⁰

BR. 7

SAOPŠTENJE ŠTABA HERCEGOVAČKOG NOP ODREDA O BORBAMA NA CRNOGORSKO-HERCEGOVAČKOJ GRANICI KRAJEM NOVEMBRA 1941. GODINE¹

Kratko saopštenje Hercegovačkog N.O.P.O.
o borbama na Crnogorskoj granici

25. novembra ov. god. krenula je uveče oko 10 sati jedna italijanska kolona od 8 kamiona, od Bileće preko Petrovića

laca ustanka u Hercegovini (*Hercegovački narodnooslobodilački partizanski odred*, članak iz časopisa Vojnoistorijski glasnik, br. 5, VII, Beograd, 1954, str. 7—32), oko 20. septembra formiralo Hercegovačku narodnooslobodilačku brigadu, čiji je komandant bio Uglješa Danilović, politički komesar Petar Drapšin i partijski rukovodilac Miro Popara. Nešto kasnije ta brigada je preimenovana u Hercegovački NOP odred. Bliže o tome vidi tom IV, knj. 2, dok. br. 4, objašnjenje 13; Abdulah Sarajlić, *Pregled stvaranja bosansko-hercegovačkih jedinica NOV Jugoslavije*, Izdavačko preduzeće »Veselin Masleša«, Sarajevo, 1958, str. 10—23.

⁸ To je pseudonim Petra Ilije Drapšina, studenta tehnike i špan-skog borca. Umro je 2. novembra 1945 (usled teških povreda zadobijenih nesrećnim slučajem 28. septembra), kao general-lajtant (danas: general-potpukovnik), na dužnosti komandanta Tenkovskih jedinica JA. Proglašen je, 27. jula 1953, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 172; »Politika« od 3. novembra 1945).

⁹ To je partizansko ime Uglješe Danilovića, člana Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Zemaljskog rukovodstva ustanka u Bosni i Hercegovini.

¹⁰ To je pseudonim Mira Popare, studenta prava, partijskog rukovodioca u Oblasnom štabu i sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu. Četnici su ga na prevaru uhvatili u s. Zajasenu i predali Italijanima. Strijeljan je 28. juna 1942. u Nevesinju. Proglašen je, 20. decembra 1951, za narodnog heroja (tom IV, knj. 4, dok. br. 79, objašnjenje 3; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 627).

S Mirom Poparom je strijeljan i Pavle Kovačević, zamjenik političkog komesara Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu (Arhiv SK BiH, tom III, knj. 2, str. 126).

¹ Dokument (umnožen na šapirografu, ćirilicom) u AVII, reg. br. 7—3, k. 1701.

za Nikšić. Jedna grupa partizana dočekala je tu kolonu na Petrovićima i uništila jedan kamion i nekoliko vojnika. Ostatak kamiona produžio je preko Vilusa, gdje su bili ponovo dočekani od partizana i dobrovoljaca. U tročasovnoj borbi između okupatorske vojske i partizana ubijeno je 12 italijanskih vojnika i 2 oficira, ranjeno 30 vojnika i 2 oficira, a zarobljeno 70 vojnika i 4 oficira. Među zarobljenicima nalazi se i komandant Bileće.² Istoga dana partizani su dočekali u Kosmašu italijanske motorizovane jedinice koje su se kretale iz Trebinja ka Nikšiću i tom prilikom uništeno i zarobljeno 18 motocikla i 6 vojnika. Istoga dana u Podvrši (Oputinim Rudinama) partizani su uništili jedan italijanski kamion a zarobili 14 vojnika i 1 oficira. U svim ovim akcijama poginulo je ukupno 15 neprijateljskih vojnika i 2 oficira, ranjeno 30 vojnika i 2 oficira, a zarobljeno 87 vojnika i 5 oficira sa komandantom Bileće na čelu. U ovim akcijama u ruke partizana pao je ogroman ratni plijen i mnogo vojničke spremne. Zaplijenjeno je 4 teška mitraljeza, 7 puškomitraljeza, 140 pušaka, dosta velika količina municije i revolvera. U ruke partizana pala su potpuno neoštećena 3 tenka, 2 kamiona, 4 motocikla i jedan bacač mina. Ostala je motorizacija uništena. Ranjeni italijanski vojnici vraćeni su natrag pošto su prethodno došli u dodir sa okupatorskim vlastima iz Bileće, a zarobljeni vojnici i oficiri zadržani su od strane partizana kao taoci i garancija protiv eventualnih divljaštava i represalija od strane okupatora. Za njih će se tražiti razmena za uhapšene i internirane narodne borce. Naši partizani nemaju ni jednog gubitka. Obe akcije izvršili su crnogorski partizani³ uz saradnju sa hercegovačkim partizanima.⁴

U ovim danima vode se akcije na putu Trebinje — Bileća. U ovim borbama gdje učestvuju i hercegovački partizani zajednički sa crnogorskim partizanima su veliki uspjesi. U borbama 28 i 29 novemb. naši partizani zauzeli su Lastvu,⁵ gdje

² Tu borbu su vodili Grahovski bataljon Nikšićkog NOP odreda i Lastvanska četa 3. trebinjskog bataljona Hercegovačkog NOP odreda protiv Odreda garnizona Bileća italijanske divizije »Marke« (»Marche«). Komandant italijanskog odreda je bio potpukovnik Gvido Rafaele (Guido Raffaele), ratni zločinac. Opširnije o tome vidi tom XIII, knj. 1, dok. br. 191 i 205; Saopštenje Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača objavljeno u »Politici« od 21. decembra 1945. godine.

³ Odnosi se na Grahovski bataljon Nikšićkog NOP odreda (tom XIII, knj. 1, dok. br. 205, objašnjenje 69).

⁴ Riječ je o Lastvanskoj četi 3. trebinjskog bataljona Hercegovačkog NOP odreda (tom XIII, knj. 1, dok. br. 205, objašnjenje 69).

⁵ Lastvu su zauzeli Grahovski bataljon i dijelovi 3. trebinjskog bataljona (tom IV, knj. 2, dok. br. 167, 168 i 169; tom III, knj. 1, dok. br. 96, 105 i 158).

su zarobili 10 hrvatskih vojnika, 2 su streljani pred strojem i to komandir Zagrebčanin i jedan ustaša iz Fatnice, Bajramović, u Lastvi su uništena sva tri mosta.⁶

U toku ovih akcija došao je izvještaj komandira Lastvanske čete da je primljena borba sa neprijateljskom motorizovanom kolonom koja je išla od Trebinja ka Klobuku. Jačina kolone: 4 tenka, 8 kamiona sa pješadijom, 70 do 80 motocikla.⁷ Došla su pojačanja i to jedan vod Lastvanske čete i jedna četa Grahovskog bataljona. Borba je trajala od 11 časova do 6 poslje podne. Neprijatelj je u neredu natjeran u bjegstvo prema Trebinju.

Zaplenjeno je 22 motocikla, 3 talijan. vojnika mrtva, 2 zarobljena. Zaplenjeno je dalje 10 pušaka, 4 puškomitraljeza, 2 pištolja, 3000 metaka i više bombi.

U ovim borbama nije ranjen ni jedan partizan, niti je dobio niti jednu ogrebotinu.

Italijani nisu smjeli da preduzmu nikakve represalijske.

BR. 8

PROGLAS KOMANDE MJESTA RUDO OD 20. DECEMBRA 1941. O ULOZI I ZNAČAJU NARODNOOSLOBODILAČKIH ODBORA I ZADACIMA KOMANDE MJESTA RUDO¹

P. br. 1 (Bosna)²

NARODNO-OSLOBODILAČKI PARTIZANSKI ODREDI
KOMANDA MJESTA RUDO

Broj službeno

Rudo, 20 decembra 1941 g.

NARODU RUDA I OKOLINE

U Rudom, oslobođenom od strane junačkih odreda srpskih i crnogorskih partizana,³ uspostavlja se Narodno-oslobodilačka vlast, čiji su organi *Narodno-oslobodilački odbori*.

⁶ U Lastvi su se nalazili dijelovi italijanske divizije »Marke«, jedna četa domobrana i Oružnička postaja 4. oružničke pukovnije (tom IV, knj. 2, dok. br. 167, 168, 169; tom XIII, knj. 1, dok. br. 205).

⁷ Ta kolona, iz sastava italijanske divizije »Marke«, uputila se, s komandantom divizije na čelu, radi ukazivanja pomoći odredu potpukovnika Rafaela (tom XIII, knj. 1, dok. br. 205, objašnjenje 69 i 71).

¹ Original (umnožen na geštetneru, ćirilicom), u Arhivu CK SKJ, reg. br. 480.

² To je, u originalu, dopisano mastilom. Slovo »P« vjerovatno znači: Primjerak ili Povjerljivo.

³ Rudo je oslobođeno 17. decembra 1941 (tom III, knj. 4, dok. br. 14).

Sve druge vlasti, opštinske, finansijske, poreske, sudske itd., ukidaju se. Pored Narodno-oslobodilačkih partizanskih odbora postoji i Komanda mjesta *kao organ* narodno-oslobodilačkih partizanskih odreda u Rudom. Pored svoje vojno-administrativne uloge, Komanda mjesta ima za dužnost da pomaže Narodno-oslobodilačke odbore na svojoj teritoriji u vršenju njihove vlasti i da tu vlast obezbjeđuje oružanom snagom partizanskih odreda.

I

Narodno-oslobodilačka vlast jeste vlast koja je nastala u borbi svih naroda Jugoslavije za svoje nacionalno oslobođenje ispod jarma razbojničkog fašističkog okupatora. Ona služi narodno-oslobodilačkoj borbi i štiti stanovništvo bez razlike vjere i narodnosti od okupatora i od unutrašnjih neprijatelja, koji su u njegovoj blizini. Za Narodno-oslobodilačku vlast kao i za partizanske odrede ne postoji nikakva razlika između pravoslavnih, muslimana i katolika. Kao što se partizanski odredi bore za uništenje fašističkog okupatora, tako se Narodno-oslobodilačke vlasti, oslanjajući se na oružanu snagu partizanskih odreda, bore za uništenje svih onih unutrašnjih narodnih neprijatelja, slugu i špijuna okupatora, ustaša i onih četnika koji za račun okupatora izazivaju bratoubilačku borbu među stanovništvom raznih narodnosti i vjera.

Narodno-oslobodilački odbori izrasli su istovremeno iz želje naroda da već jednom dođe do svoje vlasti, koja će stvarno biti narodna i štititi njegove interese. Zbog toga će Narodno-oslobodilački odbori posvetiti naročitu pažnju zaštiti radnih masa u selu i gradu.

Narodno-oslobodilački odbori biraju se na demokratski način, na opštim zborovima naroda po selima i gradovima, od pravih predstavnika naroda i poštenih rodoljuba, koji su uvijek odlučno bili za borbu protiv okupatora.

Narodno-oslobodilački odbor u Rudom izabracće se čim budu završene sve potrebne pripreme.

II

Kao prve mjere za obezbjeđenje interesa naroda i dalje uspješne borbe protiv okupatora, Komanda mjesta u Rudom obznanjuje:

1) — Svaka akcija uperena na to da se stanovništvo jedne narodnosti ili vjere potstakne na borbu protiv stanovništva druge narodnosti ili vjere, pa i samo pozivanje u takvu borbu, kažnjava se smrću, a imovina konfiskuje.

2) — Svako služenje okupatoru, ma u kom vidu bilo, kažnjava se smrću, a imovina krivca konfiskuje.

3) — Narodno-oslobodilački odbori progone svaku vrstu špekulacije s životnim namirnicama i brane narod od pljačke nesavjesnih trgovaca i špekulanata. Trgovci moraju izložiti na prodaju po umjerenim cijenama sve namirnice kojima raspolažu. Svako prikrivanje namirnica u cilju špekulacije s cijenama biće strogo kažnjeno, a skrivene namirnice biće oduzete bez naknade.

4) — Zabranjuje se svaka trgovina s okupatorom. Njemu se ne smije prodavati ni hrana niti kakve druge namirnice. Svaka roba koju neko proda ili uputi okupatoru biće konfiskovana bez naknade, a krivac će biti kažnjen.

5) — Zabranjuje se svako kretanje iz mjesta bez objave koju izdaje ova Komanda.

III

Poziva se srpsko stanovništvo da prijavi ovoj Komandi sve one koji su u službi okupatora i ustaša vršili nad njim nasilja i pljačku. Isto tako, poziva se muslimansko stanovništvo da prijavi sve one sluge okupatora i četnika koji su nad njim vršili nasilja i pljačku.

Za Komandu mjesta,
M.⁴ Peruničić, s. r.

⁴ Mile. Umro 2. decembra 1961. u Beogradu, kao penzionisani sekretar Prezidijuma Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ).

BR. 9

NAREDBA OPERATIVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA ZA HERCEGOVINU OD 5. JANUARA 1942. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA AKCIJE U ISTOČNOJ HERCEGOVINI¹

NAREDBA STR. POV. BROJ 1

Operativnog štaba Narodno-oslobodilačke partizanske vojske
za Hercegovinu²
za 5. januara 1942. godine

I

U cilju formiranja čvrste partizanske vojske, produbljanja političke svijesti kod masa, uništavanja narodnih izdajica — petokolonaša i okupatora na teritoriji Hercegovine

NAREĐUJEM:

da se na teritoriji sreza nevesinjskog, konjičkog, gatačkog, bilečkog, trebinjskog, ljubinjanskog, stolačkog i južno-dalmatinskog primorja pristupi odmah izvođenju sledećih akcija:

a) Na sektoru Nevesinje — Konjic operisaće snage Konjičkog bataljona, pojačane sa 200 (dviije stotine) partizana

¹ Dokument (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 1—3/I, k. 1708. On je, najvjerovatnije, prepis originala. Redakcija nije mogla pronaći original.

² Obrazovan je 4. januara 1942. u Lastvi, na zajedničkom sastanku predstavnika Glavnog štaba NOP odreda Crne Gore i Boke, Nikšićkog i Hercegovačkog NOP odreda (tom IV knj. 3, dok. br. 7; Vlado Segrt, *Ratne uspomene*, Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd, 1964, str. 54). Smatrajući ga privremenim, Vrhovni štab NOP i DVJ, svojom odlukom, donesenom, najvjerovatnije, 4. februara 1942, formirao je Operativni štab NOP odreda za Hercegovinu. Ta odluka s tim datumom nije pronađena, ali je objavljena odluka VS NOP i DVJ bez datuma, kao odluka iz januara 1942, što nije tačno (tom II, knj. 2, dok. br. 114). Najvjerovatnije je da je ta kopija (koncept) odluke od 4. februara 1942, čiji original nije sačuvan, a o čemu se govori i u dok. br. 27 u ovoj knjizi.

U isto vrijeme VS NOP i DVJ donio je odluku o formiranju operativnih štabova za istočnu Bosnu i Bosansku krajinu (dok. br. 11 i 12).

Predlog za formiranje operativnih štabova i reorganizaciju komandovanja u Bosni i Hercegovini podnio je, 28. januara i 2. februara 1942, i Svetozar Vukmanović Tempo, komandant Glavnog štaba NOP i DV Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 3, dok. br. 33 i 47).

Hercegovačkog n. o. part.³ odreda i Nikšićkog odreda. Ove snage imaju za zadatak čišćenje teritorije od ustaške vlasti, čvrsto vezivanje Hercegovine sa Kalinovićkim odredom i Konjičkim bataljonom, oslobađanje teritorije prema Nevesinju i Konjicu, stvaranje čvrstih partizanskih jedinica i uništavanje pete kolone. —

b) Operacije prema Gacku izvodiće snage Gatačkog bataljona, pojačane sa snagama Pivskog bataljona. Zadatak ovih snaga je čišćenje teritorije od neprijatelja, stvaranje čvrstih partizanskih jedinica i uništavanje pete kolone. —

v) Operacije prema Foči i Nevesinju izvodiće snage bataljona »Nevesinjska Puška« sa jednim dijelom jedinica Durmitorskog odreda. Ove snage imaju zadatak uništavanje neprijatelja, oslobađanje teritorije, stvaranje čvrstih partizanskih jedinica i uništavanje pete kolone. —

g) Operacije na sektoru zapadno, sjeverno i istočno od Bileće vršiće bataljon »Vladimir Gačina« i bataljon Vučedolsko-banjski (sa 50 partizana) sa zadatkom da napadaju neprijateljske kolone, vrše zaokružavanje Bileće, vezivanje sa jedinicama koje operišu prema Gacku, stvaranje jakih i čvrstih partizanskih jedinica i uništavanje pete kolone. —

d) Operacije na sektoru između Bileće i Trebinja vršiće jedinice bataljona »Luka Vukalović« (osim Zubačke čete), jedinice Grahovskog bataljona i 50 (pedeset) partizana bataljona Vučedolsko-banjskog sa zadatkom da napadaju neprijateljske kolone, straže, onesposobljavaju komunikacije, stvaraju čvrste partizanske jedinice i uništavaju petu kolonu. —

đ) Operacije između Dubrovnika i Trebinja na teritoriji južnog primorja, vršiće jedinice 3. bataljona,⁴ Zubačke čete, bataljona »Luka Vukalović« i Orjenski bataljon. Zadatak ovih snaga je napad na neprijateljske kolone, straže, onesposobljavanje komunikacija, stvaranje čvrstih partizanskih jedinica i čišćenje petokolonaša. —

e) Partizanske snage iz ljubinskog i stolačkog sreza učvrstiti i reorganizovati, narod za borbu pripremiti i uporedo sa raspoloživim snagama, u koliko ne budu zauzete za izvođenje akcija na teritoriji 3. bataljona, vršiti akcije u srezu ljubinskom i stolačkom napadajući neprijatelja, onesposobljavati komunikacije i uništavati petu kolonu. —

³ narodnooslobodilačkog partizanskog

⁴ Odnosi se na 3. trebinjski bataljon Hercegovačkog NOP odreda.

II.

Predstavnici pojedinih štabova, čije jedinice treba da operišu zajednički, treba da u sporazumu stvore plan o akcijama i sa izvođenjem istih početi odmah. —

III.

Sve ove akcije, produbljivanje političke svijesti kod masa, čišćenje pete kolone, prepadi na neprijateljske kolone nateraće neprijatelja da se povuče u gradove i time će se stvoriti mogućnost opšteg narodnog ustanka i protjerivanja neprijatelja iz naše zemlje te uspostavljanja prave narodne vlasti. —

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Miro Popara⁵
Politički komesar,
Petar Ilić⁶ s. r.

Komandant,
Sava Kovačević⁸ s. r.

M. P.⁷

⁵ i ⁷ Redakcija nije sigurna da je ovaj dokumenat potpisao i Miro Popara. Stiče se utisak da je potpis ostao prijenosom, uslijed vlage, s nekog drugog dokumenta. Slično je i sa okruglim pečatom, čija se pripadnost ne može pročitati.

⁶ To jest: Petar Drapšin.

⁸ Bio je tada komandant Nikšićkog NOP odreda i član Glavnog štaba NOP odreda za Crnu Goru i Boku. Član je KPJ od 1925. Poginuo je kod Krekova, na Sutjesci, 13. juna 1943, kao komandant 3. NOU divizije i član Vrhovnog štaba NOV i POJ, štiteći svojom divizijom ranjenike. Proglašen je, 6. jula 1943, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 377).

IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. KRALJEVAČKOG BATALJONA 1. PROLETERSKE BRIGADE OD 23. JANUARA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O SITUACIJI NA PROSTORIJI PRAČA — RENOVICA — SOKOLAC¹

STAB IV KRALJEVAČKOG BATALJONA
I PROL. NAR-OSL. UDAR. BR.

23 januar 1942
16 časova
selo Boškovići

Sekcija Sarajevo 1 : 100.000

VRHOVNOM ŠTABU
NARODNO-OSLOBODILAČKE PARTIZANSKE
I DOBROVOLJAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE²

POLOŽAJ

Odgovarajući vam na pismo od 23 januara 1942 godine³ izveštavamo vas:

1. Naše potrole u zajednici sa patrolama Jahorinskih snaga⁴ prikupile su podatke o neprijatelju⁵ koji se nalazi

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 19—11/I, k. 701.

² U cilju stupanja što većeg dijela stanovništva u borbu protiv okupatora, Centralni komitet KPJ i Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije donijeli su odluku o stvaranju Dobrovoljačke vojske. U nju su stupali svi rodoljubi koji su željeli da se bore protiv okupatora a nisu, bilo iz kojih razloga, željeli da uđu u sastav partizanskih odreda. Pripadnici Dobrovoljačke vojske nosili su na kapama svoju nacionalnu trobojku. Ova odluka je, najvjerovatnije, donesena 11. januara 1942, kada je VS NOP odreda Jugoslavije preimenovan u Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i Dobrovoljačke vojske Jugoslavije — VS NOP i DVJ (tom II, knj. 1 — Bilten, str. 115. i 116, knj. 2, dok. br. 196, str. 408; *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964, str. 188).

³ i ¹³ To pismo (najvjerovatnije naređenje) redakcija nije pronašla. Međutim, redakcija je pronašla naređenje VS NOP i DVJ od 23. januara 1942. Štabu 4. bataljona (kraljevačkog), a koje se odnosi na popunu i dejstva 6. beogradskog bataljona 1. proleterske NOU brigade (AVII, reg. br. 13—1, k. 2/A).

⁴ Odnosi se na patrole 1. jahorinske čete Jahorinskog NOP odreda. Ovaj odred se krajem januara 1942. nalazio u formiranju (tom IV, knj. 4, dok. br. 8).

⁵ Prema bojnoj relaciji domobranske 5. pješačke divizije od 21. januara 1942 (Arhiv VII, reg. br. 1:1—5, k. 56), Sarajevo je na pruži Pale — Prača obezbjeđivala 15. pješačka pukovnija, a na pravcu Mokro — Podromanija (planina Romanija) Zagrebačka konjanička pu-

a. u selu Dvorištu, u sokolskom domu⁶ i školi, oko 200 ljudi,

b. u selu Oglavku oko 100 vojnika,

v. u selu Račinovići nalazi se njihova komora i oko 100 ljudi,

g. u selu Lučevici drže položaje oko 100 ljudi,

d. u selu Nerorići nalazi se isto tako oko 100 ljudi.

Prema izvještaju patrola I Jahorinske čete borbeni sposobnost kod neprijatelja dobra.

Podatke o neprijatelju od Vrhprače do Prače prikupljaju naše patrole u zajednici sa dobrovoljačkim četama i dostavićemo ih čim ih upotpunimo. Podatci se prikupljaju preko izbeglica i meštana i nisu apsolutno pouzdani, ali mi nastojimo da ih proverimo.

Juče ujutro 22 januara dobili smo izveštaj da su se pojavile neke ustaške bande u selu Ilovači, jugoistočno od sela Kreće, na putu za Goražde. One su napale neke izbeglice i naše drugove Simovića⁷ i Jakšića.⁸ Uputili smo odmah Ilovačku četu ojačanu sa našom jednom desetinom i puškomitraljezom. Danas u 13 časova stigao nam je izveštaj od komandira Ilovačke čete Savića⁹ da su bande rasterane, ali da su našli mrtve drugove Simovića i Jakšića i još dvojicu. Uputili su se u poteru za banditima i poslali patrole ka Goraždama da uhvate vezu.

kovnija; u samom Sarajevu se nalazila 13. pješačka pukovnija, a na neposrednom (bliskom) obezbjeđenju 7. pješačka pukovnija. Na toj su se prostoriji nalazili i dijelovi 4. oružničke pukovnije (tom IV, knj. 3, dok. br. 134 — 138). Peta pješačka divizija je u januaru i februaru bila angažovana u drugoj neprijateljskoj ofanzivi, i tada su njene jedinice bile u pokretu (dok. br. 12; AVII, reg. br. 1/2—2, k. 56: bojna relacija 3. domobranskog zbora od 18. maja 1942. za januar, reg. br. 1/2—18, k. 56: bojna relacija domobranske 5. pješačke divizije od 27. februara 1942. za januar).

⁶ Odnosi se na gimnastičku dvoranu (ujedno i dom) predratne gimnastičke organizacije »Soko«.

⁷ Milan Simović, željeznički radnik. Bio je tada komandant Pračanskog partizanskog bataljona. Upao je u ustašku zasjedu, pa su ga, ranjena u obje noge, ustaše uhvatile i zaklale 21. januara 1942. Proglašen je, 6. septembra 1942, za narodnog heroja (tom IV, knj. 3, dok. br. 58, *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 714. i 715; Rodoljub Čolaković, navedeno djelo — dalje: n. d., knj. III, str. 43).

⁸ Milan Jakšić, unuk poznatog srpskog pjesnika Đure Jakšića, student i španski borac. Bio je tada komesar Pračanskog bataljona. O njegovoj pogibiji vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 58; Rodoljub Čolaković, n. d., knj. III, str. 43.

⁹ Ljubomir Savić, komandir Ilovačke čete Ustikolinskog bataljona Jahorinskog NOP odreda. Nešto kasnije prešao je četnicima i poginuo u borbi protiv partizana (vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 17).

Beogradski bataljon¹⁰ upućivao je patrole u pravcu Gornje Bare i otud nema nikakvih novosti.

Preko Kamenice uhvatili smo vezu sa Jahorinskim snagama i održavamo je dominirajući nad tim sektorom sa položaja na Homaru, Orahovici i Viharu.

Naše snage: Jabučka četa	200 ljudi
Jahorinska I	50 "
Radovićeva	60 "
Bistrička	20 "

Ilovačka četa i četa Obrena Kablara su u prikupljanju i broj im se povećava svakim danom.

S našim bataljonom nalazi se i vod Sjetlinske čete sa položajima u selima: Hanište — II kraljevačka; Zorojevička i Boškovići — III rudarska,¹¹ sa isturenim delovima na grebenu Homar i patrolama u selu Kamenici; Orahovice — I kraljevačka i Sjetlinski vod, sa patrolama u pravcu Sjetline; u selu Vihari — Kablarova četa, sa patrolama u pravcu Podgraba i Prače. Na tom terenu naše patrole naišle su na jednu napuštenu četničku komoru u blizini glavnog drumu, od koje smo popunili prateći vod potrebnim konjima.

Ilovačku četv uputili smo preko Ilovače u pravcu Gorazde za čišćenje terena.

2. U selima gde se nalaze čete IV Kraljevačkog bataljona kao i u svim okolnim selima održane su političke konferencije. Takođe je obiman rad među ranijim četnicima a sadašnjim partizanima i dobrovoljcima. Propagandni materijal se umnožava i rastura. Oseća se praznina na ovom terenu gubitkom drugova Simovića i Jakšića.

3. Napad na Vrhprauču već organizujemo.¹² Prikupljamo podatke o neprijatelju, organizujemo svoje snage i povezujemo jedinice. Mještani su raspoloženi za to i traže od nas da im pomognemo. Tokom sutrašnjeg dana izvidićemo samo položaje i tada vam podneti svoje sugestije i predloge.

4. Nestankom druga Simovića i Jakšića bilo nam je nemoguće uputiti pismo V. Š.¹³ za Romaniski štab. Danas smo to uradili preko Glasinačke čete i tim istim putem poslali

¹⁰ To je 6. bataljon 1. proleterske NOU brigade. Brigada je tada imala šest bataljona: 1. crnogorski (lovčenski), 2. crnogorski, 3. kragujevački, 4. kraljevački, 5. šumadijski i 6. beogradski bataljon.

¹¹ Vjerovatno je trebalo da piše: »Zorovička i Boškovići« ili »Zorovići i Boškovići — III rudarska«. Selo se zove: Zorovići.

¹² Bliže o tome vidi naređenje VŠ NOP i DVJ od 23. januara 1942. Štabu Pračanskog bataljona (tom IV, knj. 3, dok. br. 27).

pismo za druga Fiću¹⁴ i II Crnogorski bataljon¹⁵ saopštavajući im vaše naređenje za prebacivanje preko reke Prače.

Primili smo obaveštenje o pokretu Beogradskog bataljona i naredili Glasinačkoj četi i Viteškom vođu da patroliraju u pravcu Komrana — Gornje Bare — Renovica.

Izveštavaćemo vas stalno o svemu.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu

Nač. štaba¹⁶

Kapetan¹⁷

140/21—V—1942 g.¹⁹

Kom. bat.

P. Đ. Jakšić¹⁸

M. P.

¹⁴Filip Kljajić Fića, obučarski radnik. Bio je tada politički komesar 1. proleterske NOB brigade. Poginuo je 5. jula 1943, kada je kao politički komesar 1. proleterske NOU divizije obilazio položaj u tek oslobođenom Zvorniku. Proglašen je, 25. septembra 1944, za narodnog heroja (vidi *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 350)

¹⁵To je bio 2. bataljon 1. proleterske NOU brigade.

¹⁶Dopisano crvenom olovkom, ćirilicom.

¹⁷To je nadimak Mila Pavičića, vazduhoplovnog kapetana I klase bivše jugoslovenske vojske (po čemu je i dobio nadimak). Umro je 15. novembra 1948. kao general-major JNA u penziji (Grupa autora, *Prva proleterska*, knjiga I, Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd, 1963, str. 715).

¹⁸Pavle Đurc Jakšić

¹⁹Ti brojevi, mastilom dopisani u gornjem desnom uglu na poledini dokumenta, znače redni broj i datum zavođenja ovoga dokumenta u delovodni protokol Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije.

BR. 11

NAREĐENJE OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ISTOČNE BOSNE OD 4. FEBRUARA 1942. ŠTABU ROMANIJSKOG ODREDA ZA DEJSTVA NA KOMUNIKACIJAMA SARAJEVO — ROGATICA, PODROMANIJA — HAN-PIJESAK I PALE — MEŠIĆI¹

OPERATIVNI ŠTAB N.O.P.O. i DOBR. VOJSKE
ISTOČNE BOSNE²

BR. služ. 4 februar 1942 god.

Kopija³
65.

ROMANIJSKOM N.O.P. ODREDU

Dragi drugovi

Prema naređenju Vrhovnog štaba n. o. p. odreda i dob. vojske,⁴ a u saglasnosti sa Glavnim štabom n. o. p. odreda za B. II. formiran je operativni štab za istočnu Bosnu.⁵ Naredbu po ovom mislim da ste već primili.

¹ Kopija originala (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 7—2, k. 1708.

² Pravilan naziv je: Operativni štab Narodnooslobodilačke partizanske i Dobrovoljačke vojske istočne Bosne (u daljem tekstu: OŠ NOP i DV istočne Bosne). Vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 28.

³ Dopisano mastilom. Broj 65 vjerovatno označava broj u djelovodnom protokolu.

⁴ Treba: Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i Dobrovoljačke vojske Jugoslavije (dalje: VŠ NOP i DVJ).

⁵ Odluku o formiranju OŠ NOP i DV istočne Bosne donio je Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije, najvjerovatnije, 1/2. februara 1942 (tom II, knj. 2, dok. br. 154 i 159; Rodoljub Čolaković, n. d., knj. III, str. 48—49).

U vezi s prednjim objašnjenjem treba izvršiti sljedeću ispravku: Proglas Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne, objavljen u 3. knjizi IV toma kao dok. br. 28, nije od 23. januara 1942, već od 3. februara 1942. Na originalu dokumenta piše: »3. januar 1942. g.«. Redaktor je u tome dokumentu otvorio napomenu br. 2 i napisao: »Omaškom je napisan datum 3. januar umjesto 23. januar 1942. godine«; a u stvari trebalo je da napiše: »Omaškom je napisan datum 3. januar umjesto 3. februar 1942. godine«. Da se radi o ovom datumu vidi se iz Naredbe i Uputstva VŠ NOP i DVJ od 3. februara 1942. za mobilizaciju vojnih obveznika u fočanskom, čajničkom i pljevaljskom srezu (tom IV, knj. 3, dok. br. 49). Na to se poziva i OŠ NOP i DV istočne Bosne.

Uslijed ove greške, pogreška je učinjena i u II tomu (knj. 2, dok. br. 153, objašnjenje 6. i 8).

Od sada sva potrebna naređenja primaćete od op. štaba za ist. B.⁶

Vaš pravac djelovanja biće: drum Sarajevo — Podromanija — Rogatica, Podromanija — Han-Pijesak, zatim drum i pruga Pale — Mesići. Vršiti sistematski kidanje pruge, rušenje drumu, postavljanje busija na istim, rušenje objekata i onemogućenje saobraćaja.

Preko Han-Pijeska uhvatiti vezu sa Birčanskim⁷ odredom, održavati čvrstu vezu sa odredom »Zvijezda« i preko Rogatičkog bataljona održavati vezu sa nama. Čim ufatite vezu sa Birčanskim⁸ odredom i odredom »Zvijezda« odmah nas obavijestite.⁹

Na prostorijski: Rogatica — Goražde — Višegrad formira se Rogatički odred.¹⁰ Formiranje odreda uzimamo mi na sebe, a vi bi trebali da pošaljete ljude u pravcu Rogatice, da nanovo tamo formiraju čete i dođu u vezu sa drugovima koji će raditi na [sektoru] Rog. odreda.

Uspostaviti vezu sa drugovima koji se nalaze u Vrh-Prači.

U koliko ste već sad neke čete učvrstili počnite sa akcijama čišćenja prema Rogatici, vežite neprijateljske snage, tako da neprijatelj ne bi mogao izvršiti koncentraciju snaga prema slobodnoj teritoriji. Ovo shvatite kao važno i hitno.

Organizujte obavještajnu službu kako u redovima neprijatelja, tako i u redovima partizanske i dobrovoljačke vojske. Do sada je ta služba bila zanemarivana, pogotovo u našim redovima, i nije bilo odgovarajućeg druga za to.

Služba veze da radi dobro. Za kurire uzeti odgovorne drugove, pisma šifrovati. Obavještenja da su brza i redovna.

Mi ćemo vam slati redovno materijal i obavještavati vas o svakoj promjeni situacije.

Drugovi Pero Kosorić,¹¹ Stanišić¹² i Racković¹³ imaju da formiraju bataljon na prostorijski: Rogatica — Mesići — Usti-

Podatak o formiranju toga štaba, početkom februara 1942, potvrđuje se u dok. br. 154, 157 i 159 u 2. knj. II toma i u dok. br. 33, 47, 50 i 57 u 3. knj. IV. toma.

⁶ To jest: Operativnog štaba za istočnu Bosnu.

^{7, 8 i 14} Riječ »Birčanskim« je napisana mastilom i ćirilicom, preko precrtane riječi »Vlahinjskim«.

⁹ O vezama Romanijskog NOP odreda sa Birčanskim NOP odredom i NOP odredom »Zvijezda« detaljnije vidi u tomu IV, knj. 3, dok. br. 37 i 68.

¹⁰ O formiranju i akcijama toga odreda podrobnije vidi u tomu IV, knj. 3, dok. br. 131 i 155, knj. 4, dok. br. 34.

¹¹ U to vrijeme je bio zamjenik komandanta Kalinovičkog NOP odreda (prije rata je studirao prava). Umro je, poslije kraće bolesti, 7. jula 1969. kao general-pukovnik JNA. Posljednja dužnost mu je bila: pomoćnik državnog sekretara za civilnu odbranu. Proglašen

prača, koji će pripadati Rog. odred. Radi toga drugovi Stanišić i Racković biće u stalnom kontaktu s nama, a ujedno imaju za zadatak da se povežu sa vama radi koordiniranja akcija i veze vašeg odreda sa nama.

Vezu sa Birčanskim¹⁴ odredom i odredom »Zvijezda« održavaćemo preko vas.

Seljo¹⁵

M. P.

¹⁶Štabu B. H. i Vr.¹⁷

je, 20. decembra 1951, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 366).

¹² Ratko

¹³ Vesa: Poginuo je jula 1944. naišavši na četničku zasjedu kod s. Sočice, blizu Rogatice.

¹⁵ Slobodan Princip Seljo, student Tehničkog fakulteta u Beogradu, sinovac sarajevskog atentatora Gavrila Principa. Bio je član Glavnog štaba NOP i DV Bosne i Hercegovine (prije toga je bio komandant Sarajevske oblasti). Umro je 25. aprila 1942. u Centralnoj partizanskoj bolnici, u Šćepan-Polju, od upale pluća, kao posljedice preležanog pjegavca. Sahranjen je u s. Kruševu, kod Foče. Proglašen je, 6. septembra 1942, za narodnog heroja (tom II, knj. 4, dok. br. 67 i 76; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 650; Rodoljub Čolaković, n. d., knj. III, str. 213 i 214).

¹⁶ Te riječi su, na dokumentu, dopisane plavom olovkom, ćirilicom.

¹⁷ To jest: Glavnom štabu NOP i DV Bosne i Hercegovine i Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije.

BR. 12

IZVJEŠTAJ MUSTAFE SADIKOVIĆA ŠKRABA, INSTRUKTORA POKRAJINSKOG KOMITETA KPJ ZA BOSNU I HERCEGOVINU, OD 6. FEBRUARA 1942. SVETOZARU VUKMANOVIĆU TEMPU, KOMANDANTU GLAVNOG ŠTABA NOP I DV BOSNE I HERCEGOVINE I DELEGATU CK KPJ, O BORBAMA I STANJU U REJONU PLANINA OZRENA I TREBAVE¹

6. II. 1942.

Druže T.,²

Koncept ovog izvještaja napisao sam u jednom selu oslobođenog područja, gdje sam se bio prebacio sa Ozrena u momentu kada su njemački banditi poduzeli veliko nadiranje na naš teritorij i opkoljavanje naših boraca.³ Prebacio sam se po cijenu života, a po zaključku štabne partijske jedinice, da izvijestim gl. štab o najnovijim događajima.⁴ Šumskim putem kurir se ne može probiti, pošto je Ozren blokiran. Izvještaj nisam mogao da pošaljem ni iz Doboja, jer nije bilo pogodnog

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 7—I/I, k. 1708.

² Odnosi se na Svetozara Vukmanovića Tempa, delegata CK KPJ, člana VS NOP i DV Jugoslavije i komandanta Glavnog štaba NOP i DV Bosne i Hercegovine.

³ Riječ je o operaciji (koja je u nas poznata kao druga neprijateljska ofanziva) čiji je cilj bio da se likvidiraju partizanske snage u jugoistočnoj Bosni: 1. proleterska NOU brigada, šest NOP odreda (Bircanski, Kalinovički, Jahorinski, Romanijski, Ozrenski i »Zvijezda«) i dva bataljona Durmitorskog NOP odreda. Ona je imala dvije etape: romanijsku, od 15. do 25. januara, i ozrensku, od 29. januara do 4. februara 1942 (dok. br. 194).

⁴ Trebalo je da se s Mustafom Sadikovićem Škrabom prebace i dva partijska radnika (delegata partijskih organizacija iz Dervente i Slavenskog broda): Ivica Faflet, krojač iz Dervente, i Vladimir Šuput Vlado, dak. Međutim, iz neobjašnjivih razloga, oni su se na Trebavi rastali od Škraba i pošli nesigurnijim putem, pa su 31. januara 1942, između Osječana i Kostajnice, upali u domobransku zasjedu. Potom su mučeni u Doboju. Tom prilikom Faflet je provalio organizaciju u Doboju i Derventi, te je pohapšeno i predato Prijekom sudu u Derventi 13 komunista iz Doboja, 15 iz Dervente i 1 iz Slavenskog Broda. Obojica su nešto kasnije, 11. maja 1942, strijeljani nedaleko od Zagreba. Škrab se, pak, sigurnim kanalom, prebacio i potom u Sarajevu sastao sa Svetozarom Vukmanovićem Tempom (Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1962, str. 231, 265—267, 305; AVII, reg. br. 3/3—I, k. 64; izvješće Stožera domobranske 4. pješačke divizije od 6. marta 1942. o otkrivenoj komunističkoj organizaciji u Doboju i Derventi).

kurira, a isto tako ni ovdje nema dosta spretnih drugova i saobraćaj je posve poremećen, tako nije bilo moguće da se prije pošalje.

Blokada Ozrena i nadiranje njemačkih bandi

Događaji koji su prethodili napadu Njemaca desili su se na Krivaji i na Turiji. Krajem januara prodrla je hrvatska vojska na Krivaju nakon bijega kapetana Račića⁵ i zauzela Vozuću, a bijele bande muslimana-seljaka napale su sa Turije naše položaje i povele protiv nas gerilu, što nas je prisililo da trošimo municiju. Ostaci četničke vojske napuštali su položaje, pa je od neprijatelja zauzeta jedna kota, koja se inače mogla da brani sa par pušaka. To nas ipak nije mnogo uznemirilo. Međutim, 28. I. t. g. bio je lijep dan i neprijateljski avioni su izviđali naš teren, a sutradan avioni su u nekoliko mahova napali uglavnom selo Brezike, gdje je smješten štab i bolnica. Izbacili su velik broj bombi, pa je jedna imala pun pogodak: srušila je kuću i ubila dva ranjenika, domaćina i njegova sina, dakle četiri žrtve.⁶ Taj dan je bio zapravo početak njemačke blokade i prodora na Ozren. Ove bande nadirale su u tri kolone i prijetile da odsjeku *jedinu* oštupnicu preko Spreče i da ujedno raspolove Ozren, tako da nas lakše unište. Njemci su nadirali vrlo brzo zahvaljujući svome automatskom oružju i panici koja je nastala među našim borcima, koji odmah u početku nisu davali skoro nikakva otpora. Jedan mali dio boraca (njih oko 150), uslijed labave di-

⁵ Dragoslav Račić (u dokumentima se često potpisivao kao kapetan Miletić ili Dragoslav Matić), kapetan bivše jugoslovenske vojske (u toku rata je, od izbegličke vlade u Londonu, unapređen u čin potpukovnika), jedan od najpoznatijih četničkih komandanata u zapadnoj Srbiji i istočnoj Bosni. Tada se nalazio na dužnosti komandanta Cerskog četničkog odreda (nazivanog i brigadom). U istočnu Bosnu je došao na poziv Jezdimira Dangića, komandanta Bosanskih četničkih odreda. Tridesetoga avgusta 1942. imenovan je za komandanta Majevičko-posavske brigade. Zatim je postao komandant Cerskog korpusa, odnosno Cersko-majevičke grupe korpusa. Kao odmetnik, ubijen je, s dva svoja pratioca, 27. novembra 1945, u selu Savkoviću (kod Ljubovije), srez azbukovački, u Srbiji. Bliže o njemu vidi AVII, reg. br. 27—2, k. 210; zapisnik sa sjedinice komandanta Majevičke četničke brigade od 30. avgusta 1942, reg. br. 30—2, k. 210; naredbu komandanta Majevičko-posavske četničke brigade od 7. septembra 1942; Todor Vujasinović, n. d., str. 197; »Borba« od 2. decembra 1945, str. 3: saopštenje Tanjuga o Račićevoj pogibiji.

⁶ Štab odreda je bio u kući Luke Simića, pratioca Todora Vujasinovića. Tada su, u podrumu, poginuli: Luka i jedino njegovo dete, kao i Uroš i Premil Jović (oba iz sela Karačića), a Lukin sin Todor je teško ranjen (Todor Vujasinović, n. d., str. 234—235).

scipline, napustio je položaje i prebacio se preko Spreče i, ukoliko mi je poznato, otišao prema šumama Trebave. (Još prije se govorilo da ćemo tamo formirati novi odred sa nekoliko stotina pušaka). Ovi borci koji su se prebacili preko Spreče pokušaću da uspostave vezu sa Majevicom i sa Krnjinskim odredom⁷ sa lijeve strane Bosne. (Ovaj odred na Krnjinu izgleda da ima slabo vođstvo bez našeg uticaja). Oni koji su ostali na Ozrenu povlače se na visove, gde *nema ni kuća ni hrane*, i zalaze Njemcima za leđa. *Municije nestuje*. Njemci prodiru sve dublje i sve pljačkaju, ubijaju koga nađu s puškom, iza Njemaca idu drugi pljačkaši, a kulačka propaganda rastaće naše redove i panika raste. Strah od toga: »opkoljeni smo« — sve je veći, jer stvarno nema mjesta gdje bi se lako moglo probiti. Evo, već čujem da se priča, kako se četnici listom predaju, a komunisti se bore. Situacija je vrlo teška, kakva nikad na Ozrenu nije bila i mislim da bi trebalo da se što prije ovamo probije jedan dio proletbrigade i da se naredi zeničkom bataljonu da se probija prema nama (ako im se ne može šumskim putem izdati direktiva, onda preko part-organizacije u Zenici). Sve zavisi od tog koliko će trajati ta ofanziva na Ozrenu i koliko će noći naši da izdrže. Jedno je jasno: *Ozrenu je potrebna pomoć i to hitna i jaka pomoć*. Osim toga, jedino oslanjajući se na brigadu, mogli bi da konačno likvidiramo naše kulake — petokolonaše, koji su predlagali pregovore sa Njemcima.

Zbog toga što je potrebna hitna pomoć napisao sam o ovome napadu odmah u početku izvještaja.

Stanje u odredu (prema mojim opažanjima) prije ofanzive

1) *Masovan pokret sa malobrojnim kadrom partijaca*. — Ustanak na Ozrenu počeo je masovno i taj pokret imao je karakter pravog ustanka. Iako su se naši ljudi stavili na čelo pokreta nisu uspjeli da zadrže uticaj na svim sektorima, jer je bilo vrlo malo drugova koji su mogli da popune komandni sastav odreda, koji se formirao. Uzet je sistem biranja komandira i političkih komesara i, kako nije bilo dovoljno naših ljudi, na položaje komandanata bataljona došli su predstavnici kulaka, koji su otvoreni protivnici Komunističke partije i svega što se naziva komunističkim. Ugurali su se u štabove bataljona, u vojni sud, komande pozadine i sa tih položaja otvoreno harangiraju protiv nas. Danas ih se ne možemo tako

⁷ Odred je dobio ime po predjelu Krnjinu, sjeverozapadno od Doboja.

lako riješiti. Izgleda da su ovdje neki drugovi pogrešno shvatili direktivu o širokoj saradnji svih rodoljuba, pa je sama Partija neke ljude popularisala, koji sada rade protiv nas i koji su nam glavna smetnja.

2) *Tošin oportunizam i njegovo »taktiziranje«*. — Partija nije imala jakog uticaja na Ozrenu i komandant odreda drug Tošo Vujasinović, partijac, izložen stalnom uplivu malograđanske i kulačke sredine — padao je sve više u oportunizam. Bio je skoro usamljen, bez oslonca na borbeni partijski kadar i, osjećajući se slabim, nastojao je da izmiri sebe — komunistu sa kulačkom okolinom, pa je zato »taktizirao« ... — Međutim, kako je domaći sin (ovdje je jako razvijen lokalni patriotizam) i kako je kao komandant stizao svagdje i upoznao se redom sa borcima (što nisu činili ni komandanti bataljona) — stekao je u narodu popularnost. To ga je odvelo još dalje od Partije, jer je sebe — komandanta pretpostavljao sebi-partijcu. Da partijske forume ne smatra iznad vojnih, iskusio sam i na sebi, jer o mnogim događajima koji su se dešavali nije smatrao za važno ni da me obavijesti.

Kad je Tošo pročitao Tvoje pismo u kojem govoriš o njemu kao o oportunisti strašno se razjario: »Je li taj Tempo lud!?« rekao je i pokazao mi pismo od drugova iz Zenice, koji ga pozdravljaju i hvale njegov rad. Tražio je komisiju da se njegov slučaj ispita, ali do toga nije došlo. Odmah iza toga opet je pao u grešku. Kad je bila sazvana konferencija za ishranu, na kojoj se krojila sudbina ozrenskog naroda, on je pustio razne tipove da oni sami o tome raspravljaju, a meni je rekao — da im ne smetam i kako sam ja tada tek bio došao, nisam ni mogao sam od sebe upasti među te ljude i s njima govoriti, tako da su pojedini predstavnici zaključili raspodjelu onako kako je to odgovaralo njihovim sopstvenim interesima.

3) *Dolazak Račićev na Krivaju*. — *Kulaci dižu glave*. — O ovome mogu reći samo toliko koliko sam za ovo vrijeme doznao. Naš odred je zauzeo neke tačke na Krivaji (Vozuću, Stog) i tamo je bila naša malobrojna straža. Poslije osvajanja Olova⁸ Račićevi četnici su počeli bučno da nastupaju Kriva-

⁸ Olovo su napali i zajednički zauzeli, 19. decembra 1941, dva bataljona Romanijskog NOP odreda i Račićevi četnici. Zatim su se partizanski bataljoni prebacili na sektor Vareša. U Olovu su ostale četničke jedinice, a zajedničku vlast su predstavljala dva komandanta: jedan četnički — Savo Trifković, a drugi partizanski — Momčilo Bilčar (poginuo je 1943). Bliže o tome vidi dok. br. 193; tom IV, knj. 2, dok. br. 83; *Arhiv CK SK BiH*, tom III, knj. 1, str. 155;

jom šireći glasove da ih dolazi ogroman broj i da će sve što zvijezdu nosi — poklati. Razoružali su našu stražu, uzeli komandu u svoje ruke, uveli žandarme i t. d. Njihova snaga, koja je u stvari bila samo blef, uplašila je borce i počelo je zamjenjivanje zvjezdica četničkim značkama. — Tada kulaci dižu glave i počinju otvorenu kampanju protivu komunista. Centar reakcije je kulačko selo Boljanić sa svojim Cvjetinama,⁹ Reljama,¹⁰ Todorima.¹¹ Tamo niko ne nosi zvijezdu, a ako

AVII, reg. br. 2/1—42, k. 56: bojnu relaciju domobranskog Krivajskog zdruga za decembar 1942. godine.

⁹ Cvijetin Todić, rodом iz Striježevce. U početku ustanka je bio komandir 2. čete Dobojskog sektora, a potom komandant 2. bataljona Ozrenskog NOP odreda. Krajem decembra 1941. ili početkom januara 1942. počeo je da sarađuje s četnicima. U proljeće ove godine potpuno je prišao četnicima, proglasivši se za komandanta četničkog odreda »Ozren«, i bio je glavni organizator pokolja izvršenih nad pripadnicima i simpatizerima NOP-a u rejonu Ozrena. Sa ustaško-domobranskim vlastima je potpisao protokol o saradnji. Kasnije je postao komandant Ozrenskog četničkog korpusa. Poginuo je 1945 (a po nekim podacima — 1946). Bliže o njemu vidi tom IV, knj. 2, dok. br. 55, objašnjenje 3, dok. br. 12, objašnjenje 10; AVII, mikrofilm T-314, F-566/734—743, reg. br. 23/2—2 i 23/2—3, k. 55: protokol o saradnji ustaško-domobranskih vlasti i četnika Cvijetina Todića i Save Božića od 28. maja 1942; Todor Vujasinović, n. d., str. 171, 197—202, 307—314.

¹⁰ Relja Peća, učitelj i rezervni poručnik. Prije nego što je prešao u četnike, početkom 1942, bio je komandir jedne pokretne jedinice, jačine voda, u Ozrenskom NOP odred, koja se bavila materijalnim zbrinjavanjem odreda (ishranom, odećom itd.) na terenu između Petrova Sela i s. Krivaje. Četnici su njegovu političku lojalnost provjeravali i u decembru 1942 (AVII, reg. br. 17—7, k. 204: Zapisnik s međuodredske konferencije Bosanskih četničkih odreda od 1. decembra 1942), pa je on ponovo, 14. avgusta 1943, prišao NOP-u i postao komandant Trebavskog NOP odreda (do prelaska u redove NOP-a bio je komandant 2. brigade četničkog Trebavskog odreda). Odred se krajem decembra, poslije njemačke operacije »Šnešturm«, potpuno raspao, a Peća je ponovo, i konačno, prišao četnicima. Tada je od cijeloga Trebavskog NOP odreda ostao kompaktan samo Muslimanski bataljon (dok. br. 173; tom IV, knj. 17, dok. br. 66, str. 148, dok. br. 67; knj. 20, dok. br. 182, str. 617).

Ubijen je u ljeto 1944, kao izdajnik.

¹¹ Todor Đorđa Panić, narednik bivše jugoslovenske vojske, rodом iz Boljanića. Na početku ustanka je bio komandir čete Gračaničkog sektora. Po formiranju Ozrenskog NOP odreda određen je za komandanta 3. bataljona i zamjenika komandanta tog odreda. Po nagovoru svoje žene Cvijete, ubio ga je, 18. juna 1942, u svojoj kući, Petar Jaćimović Pelja i to na mučki način: brijući ga prevukao mu je brijač preko vrata. Todor je još uvek imao snage da se uhvati ukoštac, ali je Pelji pritekla u pomoć Cvijeta. Najzad, izboden nožem, Todor je umro. Žandari Cvijetina Todića su njegovo tijelo strahovito unakazili i ostavili nepokopano u šumi zvanoj Prenja, gdje su ga našli Todorova žena i majka i pokopali na boljaničkom groblju. Proglašen je, 24. jula 1953, za narodnog heroja (Todor Vujasinović, n. d., str. 332; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 590 i 591).

dođe ko sa njom na kapi — drsko mu je skidaju. Odatle je potekla haranga protiv »šokaca«¹² i »balija«¹³ (konkretno protiv Brke¹⁴ i Murata¹⁵), otvoreno se govorilo protiv Toše kao komandanta, na čije je mjesto htio da dođe Cvijetin Todić, kulak, komandant II. bataljona. Pop, kojeg je sam Tošo doveo na Ozren, kad krsti djecu ujedno i agitira protiv komunista i tvrdi seljacima da je Nedić¹⁶ dobar Srbin i pošten čovjek. To je išlo tako daleko da je čak sklopljena i zavjera koja je slučajno otkrivena i uhvaćen zapisnik sa sastanka Cvijetina Todića, Todora Panića (komandanta III. bataljona), bolničara Todora Panića¹⁷ i sličnih tipova, u kojem se govori da treba Brku i Murata kao i sve političke komesare pobiti, a s Tošom likvidirati. E, sad dolazi ono najljepše: Tošo to sve doznaje i ima dokaze i — ne poduzima ništa. A kakva zgodna prilika da se likvidira sa ovim tipovima. — Još jedan slučaj, vrlo interesantan: Na našu se stranu prebacio jedan vojnik u momentu kad uopšte nije bilo borbe i izjavio da želi

Prema tome, Skrabova ocjena o Todoru Paniću je bila pogrešna, mada se temeljila na izvjesnim činjenicama s kojima Skrab tada nije bio sasvim upoznat (vidi 17. objašnjenje u ovome dokumentu).

¹² Tako su, s omalovažavanjem, nazivali Hrvate.

¹³ Pogrdno ime za Muslimane.

¹⁴ Hasan Brkić Aco, politički komesar NOP odreda »Zvijezda«.

¹⁵ Pašaga Mandžić. Tada je bio politički komesar Ozrenskog NOP odreda, član Oblasnog štaba Tuzlanske oblasti i Okružnog komiteta KPJ za Tuzlu.

¹⁶ Milan

¹⁷ Tako piše u originalu. Pogrešno. Prezime mu je bilo: Todić. Bio je aktivni sanitetski narednik, rodom iz s. Trbuka. Po formiranju Ozrenskog NOP odreda nalazio se na dužnosti referenta saniteta, ali je ubrzo, početkom 1942, prešao četnicima.

Što se tiče same zavere, ona je stvarno postojala. S njom je, kao što i Skrab piše, bio upoznat i Todor Vujasinović. Međutim, Todor Panić, iako je prisustvovao razgovorima sa Cvijetinom Todićem i njegovim bratom Brankom, komandiranjem čete, nije prihvatio Cvijetinove predloge. Po povratku u Štab odreda, on je o tome obavijestio Todora Vujasinovića, ali je pri tom prećutao činjenicu da je i sam učestvovao u tim razgovorima. Komandant odreda, budući da je već znao o tome šta se razgovaralo, imao je veliko povjerenje u Panića i nije htio zalaziti u detalje, iako su mu oni bili poznati, jer, kako on kaže, »njegov nastup me je razoružao«. I da bi sprečio potpuno osipanje odreda i prelazak u četnike, kao i divljanje Cvijetina Todića, koji je polovinom aprila formirao Ozrenski četnički odred, Todor Panić je, s još nekoliko partizana, 11. juna 1942. pokušao da likvidira Todića i njegov štab. Međutim, taj plan je izdao Simo Jeremić, komandir Kakmuške čete (koji je i sam tada prišao četnicima). Todorovi ljudi su tada upali u četničku zasjedu u s. Boljaniću, gdje se nalazio četnički štab, i bili razbijeni, a Todor je morao da pređe u potpuno ilegalstvo, u kome je bio do 18. juna 1942, kada je mučki ubijen (Todor Vujasinović, n. d., str. 263, 264, 327, 328. i 332).

da se bori u našim redovima. Iz razgovora sa njim vidjelo se da je to komunista. Ali kad su ga provodili u Brezike na saslušanje, na putu ga neki tipovi — ubiju. To je sigurno bilo organizovano od strane kulačke bande, jer taj vojnik nije ubijen kao zarobljenik, nego kao komunista. Tošo je obećao da će stvar ispitati, ali od toga nije bilo ništa.

Komandant bataljona Cvijetin Todić i Todor Panić, bivši »komandant pozadine« Stevan Botić¹⁸ i njegov sadašnji zamjenik Pećo Relja, bivši veliki župan Stakić,¹⁹ neki učitelj Vaić²⁰ i njegovi trabanti — to su tipovi, koje treba čistiti iz naše sredine. Bolje bi bilo i razdvojiti odred, nego se držati ovog trulog jedinstva, koje može u odlučnim trenucima da donese krah. Iskoristiti Tošinu popularnost, jasno svakome reći da je Tošo u prvom redu komunista, uhvatili u ruke čvrsto situaciju i nastupiti odlučno, eto to bi trebalo. Ali sa ovakvim snagama, sa ovako slabim partijcima... to će teško uspjeti. Jedini oslonac, jedina snaga, kao što je proleterska brigada, koja bi došla na Ozren — takav oslonac bi bio potreban da se može na Ozrenu sve raščistiti.

4) *Sporazum sa Račićem, Turija i pogibija druga Pere Dokića*²¹ i drugova. — Sa Račićem, koji razoružava naše straže,

¹⁸ Stevan Botić, bivši predsjednik opštine iz Osječana, poslije formiranja Ozrenskog NOP odreda je bio komandant pozadine, ali je ubrzo, u decembru 1942, prišao četnicima. Krajem istog mjeseca je biran za člana Privremene četničke uprave i povjerenika za ekonomske poslove. Potom je na Trebavi bio četnički rukovodilac. Ubijen je u Kulašima, 18.19. maja 1943, od strane partizana kao narodni izdajnik (tom IV, knj. 16, dok. br. 67; Todor Vujasinović, n. d., 194; AVII, reg. br. 22 3, k. 170; Proglas četničke Privremene uprave istočne Bosne od 29. decembra 1941, reg. br. 17/7, k. 204; zapisnik s međudredske četničke konferencije Bosanskih četničkih odreda od 1. decembra 1942).

¹⁹ Dr Branko Stakić, bivši veliki župan i narodni poslanik u Kraljevini Jugoslaviji, prišao je četnicima i bio jedan od istaknutih četničkih rukovodilaca na Ozrenu i Trebavi. Izvršio je samoubistvo 1945 (*Arhiv CK SK BiH*, tom III, knj. 2, str. 212; Todor Vujasinović, n. d., str. 25).

²⁰ Mića Vajić, učitelj iz Trbuka i rezervni oficir. Krajem avgusta 1941, poslije formiranja Ozrenskog NOP odreda, bio je sekretar, odnosno pisar u štabu, a njegova supruga Dušanka, takođe učiteljica i član KPJ, određena je za rukovodioca odredske bolnice. Strijeljan je maja 1942. zbog kolebljivog držanja i demoralizatorskog djelovanja na borce. Njegova žena je ostala vjerna NOP-u. Poginula je u Sremu (tom IV, knj. 2, dok. br. 72, objašnjenje 5; Todor Vujasinović, n. d., str. 73. i 359; Rudi Petovar, *Šesta proleterska istočno-bosanska brigada*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1951, str. 288).

²¹ Petar Dokić Pero, student agronomije iz Maglaja, poginuo je 13. januara 1942. u jurišu na ustaško-domobransko uporište u Turiji, kao komesar Udarnog bataljona Ozrenskog NOP odreda. Neposredno prije polaska u borbu, pošto su mu dodijala prebacivanja da je »šo-

koji zaposjeda naš teren, koji traži da se odbaci zvijezda i partizansko ime na Ozrenu, sa tim Račićem, Tošo ide na pregovore. Račić je blefirao Tošu da će ići na Tuzlu i u Posavinu i predlagao da partizani idu naprijed, a Račić sa svojim ljudima za njima — jasno, da pljačka, ali od toga nije bilo ništa. Toša kaže da je i Ročko²² odobravao sporazum sa Račićem.

Tako je odlučeno da se napadne Turija. Naši najbolji borci privukli su se noću preko brisanog prostora pod same neprijateljske mitraljeze, ali u toku noći Račić odustaje od napada i dok su stigli kuriri od naših drugova, već je svanjivalo i kad su se povlačili bili su jednostavno pokošeni mitraljezima. Tu je poginuo i naš najbolji partijac, odličan borac, koji je trebao da zamijeni Murata kao komesar odreda, drug Pero Dokić. Vjerujem da je to sve namjerno pripremljeno. Bilo je kulaka i njihovih slugu, koji su nakon Dokićeve pogibije prekrstivši se rekli: »Hvala ti bože!« Zašto? — Zato, jer je Pero bio »šokac«.

5) *Bijeg kapetana Račica i prodor hrvatske vojske na Krivaju.* — Kad je Račić sve opljačkao, povukao se sa Krivaje u momentu kad sam se sa Muratom probijao prema Ozrenu. Ostavio je prazan front, koji je Murat pokušao da zadrži u našim rukama, ali se već probila hrvatska vojska od Vareša, presjekla prugu i uskoro došla i do naših položaja. Zadržana je kod Stoga sve do ofanzive Njemaca. Zanimljivo je da je hrvatska vojska došla do Vareša baš kod pilane Dalmatinskog društva²³ u blizini položaja Mujina²⁴ bataljona i tako nam zašla za leđa. A da je tu neko držao položaj, mogao ga je braniti sa nekoliko pušaka.

Račićev bjeg nakon pljačke nismo znali dobro iskoristiti. Tek sam bio došao i nisam poznavao ni ljude ni prilike u ovom kraju. A baš tu se mogla dobro raskrinkati ta četnička banda, na koju su se oslanjani i domaći kulaci.

6) *Partijsko savjetovanje.* — Sazvao sam delegate sa svih sektora Ozrena i starije partijce na savjetovanje, jer početak

kac«, uglavnom od četnički nastrojenih elemenata, rekao je: »Hoću da idem upravo s Kupresom. Hoću i ovoga puta da pokažem Stevi Botiću da je Hrvat Pero Dokić bolji Srbin nego on«. Otišao je, kako kaže Todor Vujasinović (n. d., str. 211—212), i nije se ni vratio. S njim je poginuo i Miloš Kupres, komandir čete u Udarnom bataljonu (*Arhiv CK SK BiH*, tom III, knj. 1, str. 38).

²² Rodoljub Čolaković Ročko. Tada je bio politički komesar Glavnog štaba NOP i DV Bosne i Hercegovine.

²³ Vjerovatno je riječ o dioničkom (akcionarskom) društvu (Dalmatinsko dioničko društvo, odnosno Dalmatinsko d. d.).

²⁴ Muja Hodžić, komandant Medničkog (muslimanskog) bataljona Romanijskog NOP odreda. Umro je poslije rata.

rada drukčije nisam mogao da zamislim. Savjetovanju je pristupovalo 23 partijca, među njima Murat, Tošo, Nikola Kostić, koji je ovde poslan od gl.[avnog] štaba. Iznešeni su referati o vanjskoj i unutrašnjoj situaciji, o situaciji na Ozrenu i ozrenskom okrugu. Sve se detaljno pretreslo i doneseni su zaključci da se pristupi likvidaciji četnika — petokolonaša u duhu zaključaka sa pokrajinskog savjetovanja.

U to vrijeme je i Murat sakupljao borce za ozrensku četu proleterske brigade.²⁵ Sakupio je što je najbolje, pa je Ozren i onako politički slab trebalo da još oslabi. Mišljenja sam da se ovamo mora slati još partijaca, naročito Srba i odavde ne bi trebalo odvesti ni jednog partijca. Muratova četa ipak nije mogla uslijed nastale situacije otići sa Ozrena, ona je ovdje pokazala primjerom kako se bori.

Odlaskom Murata u brigadu i pogibijom Dokića, Ozren ostaje bez političkog komesara i ovdje nema čovjeka koji bi mogao da primi tu dužnost. Prvo, mora biti Srbin, drugo treba da bude odlučan i prema Toši nepopustljiv. Pored takova čovjeka i ja bih se imao na koga osloniti, a ovako sam i nepoznat — vrlo malo, osobito kao musliman. Na to naročito upozoravam. Tošo je za politkoma predložio dr-a Dragana Jovanovića, liječnika, kojeg ste poslali, jer je to njegov stari drug, ali, kako mi se čini, taj doktor nema posve čiste račune sa Partijom i ne bi uopšte od njega bilo neke velike koristi. Čudim se kako mi nije dao niko podatke o ovom doktoru, kao i o Miljenku,²⁶ koji je također kažnjen. Pošaljite mi podatke o tim ljudima, kao i o Milošu Popoviću, koji je ovde komandant IV. bataljona i pokazuje se kao dobar, iako je svojedobno i protiv njega vođena kampanja u Beogradu.²⁷

²⁵ Pašaga Mandžić Murat je tada prikupljao ljudstvo za 1. četu 1. istočnobosanskog proleterskog bataljona (Todor Vujasinović, n. d., str. 221, 225, 226, 303. i 304).

Taj bataljon je kasnije ušao u sastav 6. proleterske istočnobosanske NOU brigade (tom IV, knj. 5, dok. br. 76, objašnjenje 5; Rudi Petrovar, n. d., str. 18, 19, 22, 23, 24. i 33).

²⁶ Miljenko Cvitković (student), španski borac i član KPJ od 1937. Poginuo je 1. juna 1943. na Vučevu kao komandant 1. bataljona 1. majevičke brigade (kasnije preimenovane u 15. majevičku). Proglašen je, 22. jula 1949, za narodnog heroja (tom IV, knj. 4, dok. br. 46, objašnjenje 5; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 123).

²⁷ Miloš Popović Đurin, rodom iz Banje Luke. Studirao je Višu pedagošku školu u Beogradu. Kao član KPJ, po direktivi Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju (bio je na vezi pri OK KPJ za šabački okrug), ubačen je u Račićev štab, gdje je radio sve dok ga nisu otkrili. U posljednjem času je uspio da pobjegne i da se, preko partizanskih veza, prebaci u istočnu Bosnu, u Šehoviće, a zatim, u želji da ode u Bosansku krajinu, dospio je na Ozren, gdje je i ostao na dužnosti komandanta Udarnog bataljona Ozrenskog NOP odreda. Poginuo je kod Kušlata 24. maja 1943. Kompozitor je poznate par-

Usput napominjem da ovaj partijac Dinko,²⁸ koji je poslat da radi po omladini — ne vrijedi na ovom terenu, ne zna da se ophodi sa ljudima, fizički je slab i inače nepokretan. Osim toga — on je Hrvat, a to ovdje mnogo znači. Isto, što se tiče mene, rekao sam da kao musliman teško mogu da uspijem, jer i Murat, koji je proglašen junakom i koji je ovdje od početka, ostao je uvijek — »balija« i vjerujem da mu je drago što ide oдавде. Da ste me poslali u Hercegovinu bilo bi bolje, tamo me poznaju dobro, a uostalom mogli ste me sa Dedijećom²⁹ baciti na novinarski rad, jer je to moje zanimanje. Ovo je samo moje mišljenje, a ja ću i ovdje uprijeti iz sve snage. Treba crknuti u radu za Partiju — reko je drug Iso.³⁰

Iz izvještaja koji su podnešeni na savjetovanju znate kako ovde stoji Partija. Mogu Vam reći još i to da nema pogodnih seljaka koji bi mogli ući u okružni komitet i one koje sam odabrao nećemo moći iskoristiti. Figure. Nego, piši mi da li mogu i lica koja imaju druge funkcije (politkomi, komandiri) ući u okružni. Rekao mi je Uglješa³¹ da ću dobiti još 2 do 3 partijca i, ako zaista budete slali, pošaljite Srbe.

7) *Ofanziva i Todorov predlog za kapitulaciju.* — Nakon izbijanja opasnosti od opkoljavanja održali smo sastanak štabne jedinice. Odluka je pala: mijenjanje taktike, prelazak na gerilu. Jedan dio odreda sa Muratom i nekim partijcima i sa Popovićem ima da se probije preko Krivaje i da ide u dva pravca: prema zeničkim četama i preko Konjuha, dok drugi dio, kojemu neprijatelj prijeti da ga odsiječe i opkoli u onom špicu kod Doboja, ima da se prebaci preko Spreče u Trebavu i da traži vezu sa Majevicom i Krnjinom. Sa tom grupom išao bi i Tošo, i poveo bi sa sobom i kulake — komandante Cvijetina i Todora (ne znam zašto mu je to trebalo), a ja sam imao da se prebacim u pozadinu neprijatelja, na neoslobođeni teren i da podnesem izveštaj gl. štabu, osim toga da povežem partorganizacije neoslobođenog područja u našem okrugu i da predam tuzlansku organizaciju. Tošo je kasnije izmijenio taktiku i naredio da se partizani povlače na visove i zalaze neprijatelju za leđa, ali se međutim već prebacio jedan vod preko Spreče i za njim poslije otišlo još oko stotinu boraca uslijed

tizanske pjesme »Konjuh planino« (tom I, knj. 1, dok. br. 4, str. 41, dok. br. 11, str. 65, dok. br. 25, str. 112; Todor Vujasinović, n. d., str. 124, 125, 130. i 170; Rudi Petovar, n. d., str. 312).

²⁸ Falatar

²⁹ Vladimirom

³⁰ Jovanović. Bio je tada sekretar PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu.

³¹ Danilović. Bio je tada član Glavnog štaba NOP i DV Bosne i Hercegovine i član PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu.

slabe discipline, labavosti direktiva i straha od opkoljavanja, o čemu sam već pisao.

Međutim, u prvom haosu bila je izgubljena svaka veza sa Tošom, Muratom i Milošem... a Todo i Cvijetin stalno su tvrdili preko telefona kako Njemci nikom ništa ne čine, samo mirno prolaze, odnose sve što nađu, ubijaju kokoške, pa su čak i jedno dijete ubili. *Todor je predložio Toši da ide na pregovore*, dakle da kapitulira, što je Tošo, naravno, odbio. Bilo mi je jasno da je Todor i kompanija jedna banda izdajica i nije bilo pogodnijeg momenta da ih se u ovom odlučnom času kao takve raskrinka i likvidira. Ali, to nije učinjeno. Osobito su mnogi borci bili ogorčeni na Todora i Cvijetina i to se moralo iskoristiti, a možda će se moći i kasnije. — Njemci su došli do manasitra, tamo su malo pozvonili i opet se vratili. Murat i Miloš su ih na jednom sektoru potukli i bacili nazad.

Nakon moga prebacivanja organizovao sam relejnu kurirsku službu, da znam šta se dešava na Ozrenu, dok ja ovamo radim, ali uslijed sve jačeg terora i stroge kontrole, to će mi slabo dati pomoći. Osim toga ne znam da li ću moći obići organizacije u Doboju, Maglaju i Derventi (koja nema druge veze i mi smo joj najbliži), jer je saobraćaj poremećen, teško je sa propusnicama, a kontrola stroga.

8) *Važnost Trebave*. — Trebava, gdje su se prebacili neki borci za Ozrena, ima zgodan položaj, jer, ako bi se tamo organizovao jedan odred, Ozren bi imao dobru vezu sa Majevicom i odmah preko Bosne sa krajiškim odredima i čitav ovaj kraj mogao bi se osloboditi, jer tu nema jačih snaga neprijatelja. Ne bi se osim toga više moglo desiti ovo što se sada desilo — da Ozren bude opkoljen i prepušten sam sebi. Imao bi ko da napada neprijatelja iza leđa, a i borci sa Ozrena bi se tamo mogli lako da izvuku. Poboljšao bi se položaj Majevice i bližih krajiških odreda i t.d. Tu su sve srpska sela, ljudi su raspoloženi za borbu, ima oružja i mogao bi se podići ustanak i organizovati dobar odred ili dobar bataljon u sastavu ozrenskog odreda. Politički bi potpali pod naš dobojski okrug. Mislim da ću se ja sada preko Majevice prebaciti i vidjeti jasnije šta se može i kada.

9) *Stanje u Tuzli*. — U Tuzli je teror pojačan i nastala su nova hapšenja od strane Gestapoa, tako da su se neki partijci morali skloniti, dok su neki uhapšeni i grozno mučeni. Govori se o daljem hapšenju i odvođenju u logor. Moj je položaj vrlo težak, ali pomoći ću im da popune rukovodstvo, da se može rad nastaviti. Inače ja sam sa Tuzlom zadovoljan, jer kako smo postavili rad zaista dobro ide. Prije dva dana izre-

čeno je trinaest smrtnih presuda (neki su osuđeni iz grupe što je išla sa Bušom³² na Majevicu), ali ih je dosta i to vrlo dobrih oslobođeno i njih će poslati u logor. Osuđen je i Muratov sestrić, a jednoga smo spasili, prije suđenja je utekao iz bolnice.

To je uglavnom što je bilo potrebno da izvjestim. Odgovor pošalji odmah, jer kurir će čekati u Sarajevu, a ja ovdje.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Škrab³³

P. s. Nemoj da Te zbuni ime. Znaš valjda koga si poslao umjesto Brke na Ozren.

Škr.

³⁴Druže Tempo,

Ovaj izvještaj je već bio otpremljen po jednom kuriru, ali za tim drugom je tragala policija u momentu kad je on trebao da sjedne u voz. Kako se morao skloniti, prošlo je nekoliko dana dok smo ga pronašli da nam dade ovaj izvještaj. Opet smo morali da tražimo novog kurira i tako³⁵

³² Mahmut Bušatlija Buša Bodin (student), član Vojnog rukovodstva za Bosnu i Hercegovinu. Poginuo je 16. oktobra 1941. prilikom prebacivanja iz Tuzle za Majevicu. Proglašen je, 26. jula 1945, za narodnog heroja (tom IV, knj. 1, dok. br. 56, objašnjenje 6. na str. 126; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 113).

³³ Mustafa Sadiković Škrab, službenik iz Ljubuškog, instruktor PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu. Poginuo je 1943. u s. Jablanici, kod Lopara, u sjeveroistočnoj Bosni. (Detaljnije o njemu: Todor Vujanović, n. d., str. 230, 231, 236. i 305).

³⁴ Cio sljedeći tekst je Škrab dopisao plavim mastilom, ćirilicom.

³⁵ Redakcija nije pronašla kraj dokumenta.

BR. 13

**IZVJEŠTAJ OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ISTOČNE
BOSNE OD 7. FEBRUARA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP
I DV JUGOSLAVIJE O SITUACIJI U JUGOISTOČNOJ BO-
SNI I PRIPREMAMA ZA NAPAD NA ROGATICU¹**

OPERATIVNI ŠTAB ISTOČNE BOSNE

DNE 7 februar 1942 g.

Br. službeno

**VRHOVNOM ŠTABU NARODNO OSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE DOBROVOLJAČKE VOJSKE**

Položaj

Dragi drugovi,

Prema vašem naređenju postupili smo i izdali naredbe za pokret.² (Prilažemo naredbe kao i skicu.)³

I. S obzirom da moramo hitno da radimo oko priprema blokade i napada na Rogaticu,⁴ s tim što vršimo prebacivanje snaga na taj sektor, mislim da je potrebno pojačati naše snage na sektoru Goražde — Ustiprača, kao i od Čajniča prema Rudom i Pljevlju. Na tu stranu ne možemo da bacimo domaće ljude, radi njihovog kolebljivog držanja prema četnicima i radi četničke akcije koja je pojačana. (Iz pisama koje prilažemo vidjećete najbolje namjere četnika, i njihovu pripremu da se povežu sa razbijenim ostacima četničkih bandi.)

II. Prema saopštenju od vas⁵ da se Nijemci povlače iz Sarajeva u pravcu [Slavonskog] Broda,⁶ onda nam ne prijeti

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 10—2, k. 1708.

² Vjerovatno se odnosi na naređenje Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 7. februara 1942 (tom IV, knj. 3, dok. br. 55).

³ Vidi AVII, reg. br. 10—2/2, k. 1708 (skicu objavljujemo uz ovaj dokumenat).

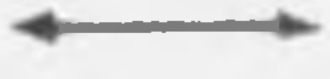
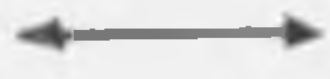
⁴ Vidi dok. br. 15.

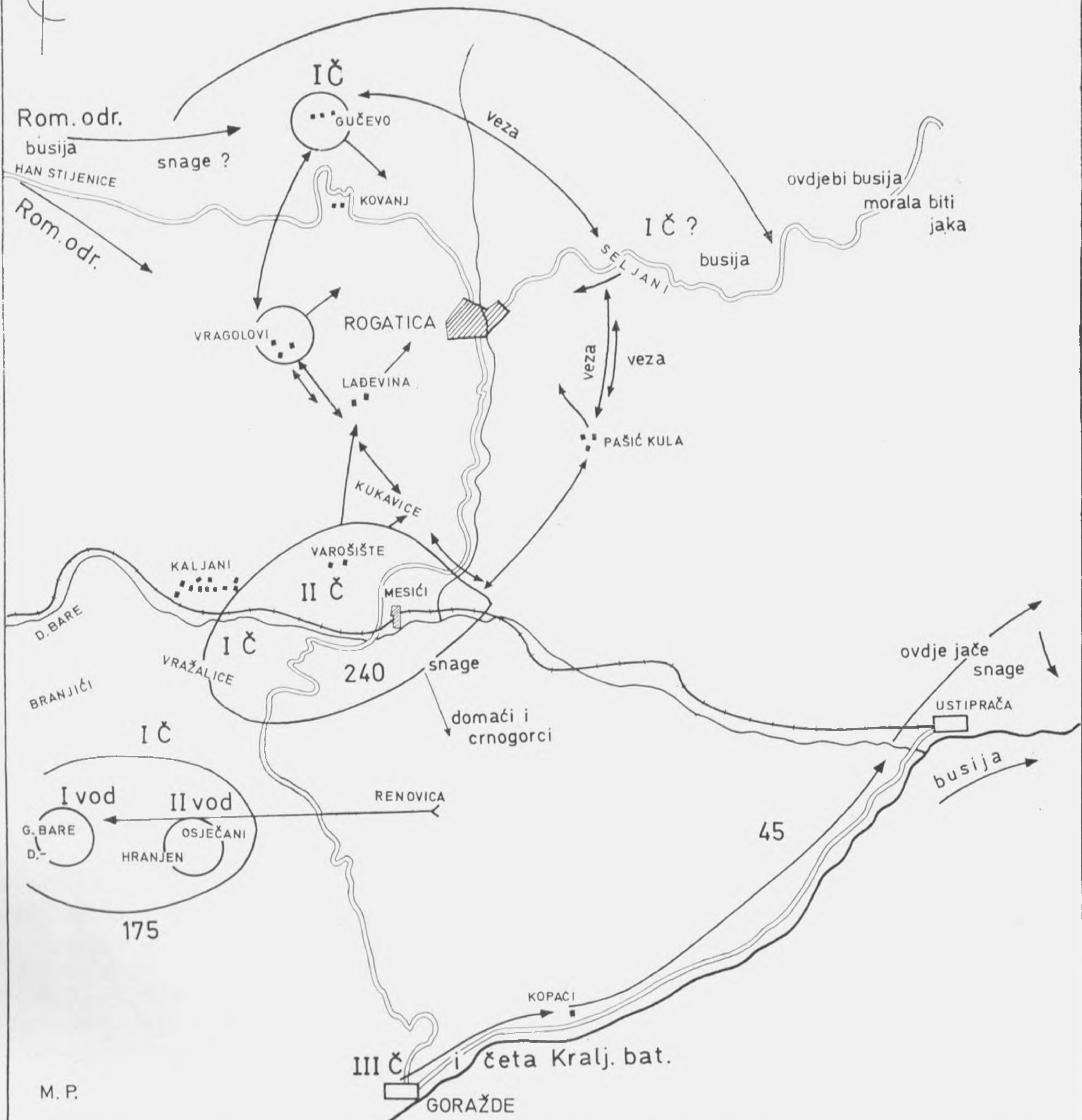
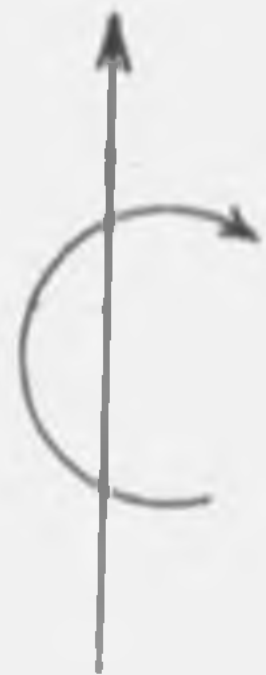
⁵ Bliže o tome saopštenju vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 55.

⁶ Poslije završetka ozrenske operacije, tj. druge neprijateljske ofanzive, došlo je do pregrupisanja njemačkih i ustaško-domobranskih jedinica u dolini rijeke Bosne, dok se njemačka 342. pješadijska divizija vratila u svoje stare garnizone u zapadnoj Srbiji (vidi dok. br. 194; AVII, T-315, F-2267/359—361: izvještaj Komande 718. pješadijske divizije od 28. januara 1942. o rasporedu jedinica na pravcu Sarajevo — Slavonski Brod — Sremska Mitrovica, sn. br. 373: odobrenje Komande 718. pješadijske divizije od 2. februara 1942. za pregrupisanje ustaško-domobranskih jedinica, sn. br. 277—280: naređenje Komande 342. pješadijske divizije od 24. januara 1942. za povratak u ranije garnizone po završetku operacija u istočnoj Bosni, sn. br. 909: naređenje Komande 718. pješadijske divizije od 3. februara 1942. za transportovanje 697. puka 342. divizije iz Doboja).

SKICA BR.1
PRIBLIZNA RAZMJERA 1:100 000

ZA ŠTAB B.i H. i V. ŠTAB

- P U T
- R I J E K A
- P R U G A
- V E Z A
- V E Z A

M. P.

velika opasnost sa te strane, gdje bi mogli sa manje snaga da držimo zasjede i busije, a jače snage i jake busije da prebacimo na prugu Ustiprača—Međeđa, Rogatica—Višegrad, Sokolac—Vlasenica. Na tim stranama biće uspješnije busije od snaga crnogorskih partizana ili prolethbrigade, a kombinovanim snagama domaćih ljudi i snagama bataljona »B. P.«⁷ kao i snagama Rom. odreda vršiti nastupanje prema Rogatici. Drugi dio snaga Rom. odreda da nastupa u pravcu Kram—Han Pijesak—Vlasenica i da održava čvrstu vezu sa Birčanskim odredom i da zajedno s njim vrši dalje nastupanje prema Vlasenici.⁸

III. Radi toga zadatka Rom. odreda tražio sam da odred »Zvijezda« pošalje jednu četvu na Romaniju da bi pojačala snage Rom. odreda.

IV. Od Rom. odreda još nisam dobio nikakve podatke sa kolikim snagama raspolaže i gdje mu se sada nalaze.⁹

V. Prema svemu ovom trebali bi da nam pošaljete 2 čete, jednu od tih bacili bi u zasjedu prema Međeđi, a druga služila kao rezerva, a koristili bi je u sprovođenju mobilizacije.

Smrt fašizmu — Sloboda Narodu

M. P.

Za operativni štab
drug **Princip Slobodan-Seljo**

⁷ Riječ je bataljonu »Bajo Pivljanin« Durmitorskog NOP odreda. O njegovom formiranju i upućivanju u istočnu Bosnu vidi dok. br. 17 i 19; tom II, knj. 2, dok. br. 116 i 135; tom III, knj. 9, dok. br. 19 i 34; tom IX, knj. 1, dok. br. 48, objašnjenje 2.

⁸ O dejstvima na pomenutim pravcima vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 151.

⁹ U ozrenskoj operaciji Romanijski NOP odred je pretrpio teže gubitke, a dio u kome je preovlađivao četnički uticaj većinom se rasuo. Usljed toga se pristupilo reorganizaciji, pa je odred, poslije preformiranja, imao dvije partizanske čete i jednu dobrovoljačku četvu na Romaniji, tri čete na Glasincu, tri čete oko Rogatice: Seljansku, Gučevsku i Mesičku, Mokranjski partizanski bataljon (5 četa), koji je za vrijeme ofanzive ostao kompaktan, i nepotpuni Pračanski partizanski bataljon (tom IV, knj. 4, dok. br. 12 i 13).

BR. 14

NAREĐENJE OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ISTOČNE BOSNE OD 7. FEBRUARA 1942. ŠTABU BIRČANSKOG ODREDA ZA DEJSTVA NA KOMUNIKACIJAMA VLASENICA — NOVA KASABA — DRINJAČA I VLASENICA — HAN-PI-JESAK¹

OPERATIVNI ŠTAB ISTOČNE BOSNE
DNE 7 februara 1942 G.
BR službeno

BIRČANSKOM NARODNOM OSLOBODILAČKOM PARTIZANSKOM ODREDU

GDJE BUDE

Dragi drugovi,

Prema odluci Glavnog štaba Narodno oslobodilačke i dobrovoljačke vojske za Bosnu i Hercegovinu, a u saglasnosti Vrhovnog štaba Narodno oslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije obrazovan je Operativni štab za Istočnu Bosnu pod čiju i vi komandu podpadate²

Radite brzo na organizaciji partizanskih četa, razbijene četničke jedinice formirajte u dobrovoljačku vojsku, petokolonaše i izdajice bez milosti likvidirajte. Nikakve kolebljivosti pri likvidaciji četničkih bandi i petokolonaša. Nemate li ljudi za likvidaciju vršite je sami, bilo iz zasjeda, bilo na prepad ili lukavstvom.

Vršite brzo pripreme za blokiranje i napad na Vlasenicu,³ prethodno očistivši srez od ustaša.⁴

¹ Original (pisan na mašini, latnicom) u AVII, reg. br. 9—2, k. 1708.

² O formiranju toga štaba vidi dok. br. 11.

³ Preduhitivši partizane, četnici su početkom februara zauzeli Vlasenicu i od nje stvorili četnički centar u istočnoj Bosni. Međutim, pošto su već tada četnici stupili u otvorena neprijateljstva prema partizanima, to su jedinice NOP i DVJ, čisteći istočnu Bosnu od domaćih izdajnika, zauzele Vlasenicu 16. marta 1942 (vidi dok. br. 16).

⁴ Tada se na prostoriji Zvornik — Capardi — Drinjača nalazila 3. pješačka pukovnija domobranske 3. pješačke divizije, u sljedećem rasporedu: Stožer 3. pukovnije sa 14. i 15. sati u Zvorniku, 2. bojna na Veljoj glavi, 4. bojna u Brinjači i 5. bojna sa 3. bitnicom u rejonu Capardi — Paprača. Za dejstva prema Vlasenici pukovnija je bila ojačana i 3. bojnom 8. pješačke pukovnije (bez jedne sati), koja je bila upućena iz Kalesija u Papraču (AVII, reg. br. 4/1—20, k. 54: bojna relacija Stožera 3. pješačke divizije za februar 1942).

Postavite jake zasjede na putu Vlasenica—Nova Kasaba—Drinjača.⁵ Zasjedu postaviti na dobro mjesto, sačuvati tajnost zasjede, paziti na obezbeđenje. Stalnim patroliranjem, izviđanjem i dobrom službom obavještenja, nećete biti iznenađeni, a neprijatelju ćete napraviti iznenađenje.

Drugim djelom snaga prebacite se na put Han Pijesak—Vlasenica, gdje ćete napraviti zasjedu, a na prostoriji Vlasenica—Milići—Zagrade—Han Pijesak—Šekovići—Kamenjača⁶—Drinjača—Milići izvršiti organizaciju partizanske i dobrovoljačke vojske. Preko Milića dođite u vezu sa drugom Radom Jakšićem⁷ koji radi u tome kraju, održavajte čvrstu vezu sa njim i stvorite zajedno sa drugom Radom štab sektora na prostoriji Vlasenica—Drinjača. Preko Stupara⁸ ufatiti vezu najbržim putem sa Ozrenskim odredom. Tražite jednu četu Ozrenskog odreda kao pojačanje, radi uspješnog blokiranja Vlasenice i napada na istu.

Preko Han Pijeska i Krama tijesno održavati vezu sa odredom Romanijskim, a zajedno s njim dejstvovati u pravcu Han Pijesak—Vlasenica. Za taj sektor odredite zajednički komandni kadar.

Pronađite gdje se nalazi Svetozar Kosorić.

Kurirska služba da je redovna i uredna. Za kurire uzimati sigurne i poverljive ljude, dobre poznavaoce terena, brzo da se snalaze u svakoj situaciji. Za kurire ne žaliti odvojiti ljude. Do sada kurirska služba nije bila redovna iako je za to bilo mogućnosti. Bez razlike kakva je situacija kurirska služba da se održava redovno i da se izvještaji šalju na vrijeme.

Izvršite organizaciju obavještajne službe kako u redovima neprijatelja, četnika, tako i u samim jedinicama, iako smo imali mršave podatke o stanju i kretanju neprijatelja, unutrašnja naša obavještajna služba bila je vrlo slaba, što je neprijatelj u veliko koristio. Odredite odgovornog druga za obavještajnu službu, koji ima da organizuje službu kod neprijatelja u pozadini i u jedinicama.

Vezu sa našim štabom održavati preko Romanijskog odreda. Sva ona obavještenja čija tajnost mora biti sačuvana

⁵ To mjesto je sada potopljeno akumulacionim jezerom hidrocentrale »Zvornik« na rijeci Drini (sekcija Višegrad 1:100.000, izdanje Geografskog instituta JNA, 1959).

⁶ Na karti 1:100.000 to mjesto nije nađeno. U pitanju je s. Kamenica (Gornja i Donja), kod Zvornika.

⁷ Bio je tada član Okružnog komiteta KPJ za Birač (Vlasenicu), a od 17. marta 1942. je član Operativnog štaba Han-Pijesak (tom IV, knj. 3, dok. br. 33 i 109).

⁸ Odnosi se na s. Stupare, sjeverno od Kladnja.

pisati šifrom. To su operacijske naredbe, razni podaci koji bi mogli da posluže neprijatelju.

Pošaljite nam detaljan izvještaj o stanju u četama, brojno stanje, da li ima četničkih organizacija i u opšte o situaciji na vašem sektoru.⁹

Njemačka ofanziva sa ustašama je propala, zato sad dolaze u kombinaciju nedićevci, zato je potrebno brzo raditi, da ne bi bili iznenađeni. Iz Sarajeva su se Nijemci povukli u pravcu Broda,¹⁰ nastala je kolebljivost među ustašama, sve to treba iskoristiti.

Za sav rad lično mi je odgovoran štab odreda.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

M. P.

ZA ŠTAB ODREDA ISTOCNE BOSNE
komandant
drug, S. Princip Seljo

Predati Vrhovnome.¹¹

⁹ Štab Birčanskog NOP odreda je izvještaj Glavnom štabu NOP i DV Bosne i Hercegovine dostavio 3. februara 1942 (tom IV, knj. 3, dok. br. 50) a izvještaj Operativnom štabu NOP i DV istočne Bosne dostavio 2. marta (tom IV, knj. 4, dok. br. 21).

¹⁰ Vidi dok. br. 13.

¹¹ Vjerovatno: Vrhovnom komandantu ili Vrhovnom štabu NOP i DVJ. Ta riječ je crvenom olovkom dopisana na poledini dokumenta.

BR. 15

**NAREĐENJE OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ISTOČNE
BOSNE OD 7. FEBRUARA 1942. ŠTABU ROMANIJSKOG
ODREDA ZA DEJSTVA NA PROSTORIJI SOKOLAC — RO-
GATICA — VLASENICA¹**

OPERATIVNI ŠTAB ISTOČNE BOSNE

Br. služ. 7 februar 1942

ROMANIJSKOM N. O. P. ODREDU

Dragi drugovi,

I. Prema još nepotvrđenim podacima koje smo dobili iz Sarajeva, njemačka vojska se evakuiše u pravcu Broda.

II. Razbijeni ostaci četnika pribiraju se oko Rudog, Kusača i Zaborka. Šalju svoje ljude u pravcu Seljana i okolnih sela, oko Goražda i Rogatice, koji imaju za cilj da se povežu sa ostacima četnika ovih krajeva i da onemoguće našu borbu protiv okupatora, kao i organizovanje domaćeg stanovništva u dobrovoljačku vojsku i partizanske odrede. Prema svemu ovome izgleda da se priprema pokušaj prodiranja u ove krajeve preko nedićevaca, jer ofanziva sa ustašama je propala.

III. Svojim jačim snagama krenite u pravcu Rogatice, radi blokiranja iste i, kad se ukaže prilika, i napada na istu.² Radi toga potrebno je da svoje snage pomjerite preko Stjenica u Vragolove i Gučevo, gdje se već nalazi Gučevska četa. Drugi dio snaga prebaciti preko Gučeva u Seljane i zajedno sa Seljanskom četom, u koliko je formirana, dati jaku zasjedu na putu Višegrad—Rogatica. Južno od ufatiti čvrstu vezu sa bataljonom »Baje Pivljanina« čiji će se jedan dio snaga nalaziti u selu Lađevini. Južno od Seljana održavati vezu sa istim djelovima bataljona »B. P.« koji će se nalaziti u selu Pašić Kula.

Sa jednim djelom snaga osigurajte put Podromanija—Rogatica.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 11—2, k. 1708.

² U Rogatici su se u to vrijeme nalazile jače neprijateljske snage (djelovi 7. pješačke pukovnije i 3. bojne Vojne krajine). Stoga na nju nije vršen direktan napad, ali je sprovedena uspješna blokada. Opkoljeni garnizon je s pretpostavljenom komandom mogao održavati jedino radio-vezu (dok. br. 16; tom IV, knj. 3, dok. br. 148 i 151).

O dejstvima prema Rogatici vidi i naređenje Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 7. februara 1942 (tom IV, knj. 3, dok. br. 55).

IV. Postaviti jaku zasjedu na putu Sokolac—Han Pijesak—Vlasenica, tako da se onemogući prodiranje neprijatelja iz toga pravca.³

Izdajte naredbu odredu »Zvijezda« da pošalje u pravcu Podromanije jednu četu iz Crnovrškog bataljona radi pojačanja vaših snaga.

Hitno ufatite vezu sa odredom »Birčanskim«.

Nisam upoznat sa kolikim snagama raspolazete i gdje se sada nalaze, radi toga podnesite mi iscrpan izvještaj i uz izvještaj i skicu.⁴

Radite energično i brzo, petu kolonu likvidirati.

Uz pismo prilažem i skicu.

Odredite komandno osoblje za operacije na sektoru *Rogatica*.⁵

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

M. P.

Komandant op. štaba istočne
Bosne

Seljo

Štabu B. H. i Vr.⁶

³ O dejstvima tih zasjeda vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 151.

⁴ Vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 13.

⁵ Ta rečenica je, u originalu, dopisana mastilom.

⁶ To jest: Glavnom štabu NOP i DV Bosne i Hercegovine i Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije. Tekst je dopisan plavom olovkom, latinicom.

BR. 16

IZVJEŠTAJ ŠTABA ROMANIJSKOG ODREDA OD 7. FEBRU-
ARA 1942. OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ISTOČNE BO-
SNE O SITUACIJI NA GLASINCU I ROMANIJ¹

Štab part. odreda

»Romanija«

7 II 1942 u 14h

OPERATIVNOM ŠTABU N. O. P. O. I DOBR. VOJSKE
ISTOČNE BOSNE

Dragi drugovi, danas smo dobili vaš izveštaj. O formiranju štaba I. B. saznali smo tek iz ovog pisma.² Momentano se Božo,³ Grujo⁴ i Ilija⁵ nalaze u B.⁶ Odžaku, kamo smo prešli noćas radi situacije koja je u Glasincu. Grujo je pošao sa Spasom⁷ već prije ovamo, ali je bilo potrebno da se još snaga ovamo prebaci. Narod je ovdje demoralisan do krajnjih granica. Četnička banda vrši teror agitacijom o Nediću i nedićevskoj vojsci koja treba odmah da dođe i »pobije i satre sve komuniste (partizane)«.

Mi smo reorganizirali 3 čete. 2 su odlične part. čete sastavljene od najboljih ljudi, dok je 3-ća četa organizovana kao prva n. o. dobrovoljačka četa sa zadatkom da organizuju od Knežinskog četničkog bataljona N. O. *dobrovoljački bataljon*. U četu su ubačeni najbolji ljudi iz Knežinskog kraja⁸ i 5 naših najboljih ljudi.

Te čete su zasada jako angažovane na *teritoriju oko Knežine* gde u glavnom čuvaju sela od pljačke. Njihov položaj je

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 17—11, k. 1708.

² Riječ je o naređenju od 4. februara 1942. u kome se, pored ostalog, govori i o formiranju Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne (vidi dok. br. 11).

³ Jugović, komandant Romanijskog NOP odreda.

⁴ Novaković, politički komesar Romanijskog NOP odreda.

⁵ Pavle Mavra Goranin Ilija, pravnik, zamjenik političkog komesara Romanijskog NOP odreda. Poginuo je (s više drugih rukovodilaca) 2. januara 1944, u s. Žunovi od eksplozije njemačke avionske bombe. Proglašen je 15. maja 1944, za narodnog heroja (tom IV, knj. 21, dok. br. 114, str. 376; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 234).

⁶ Bandinu.

⁷ Mićićem

⁸ To jest: iz s. Knežine.

vrlo težak obzirom na to da je neprijateljska vojska u glavnom sastavljena od ustaša domorodaca koji odlično poznaju teren i užasno otežavaju da se po ovom snijegu organizuju partizanske borbe sa uspjehom. Mokranjski bataljon je sav na okupu. Ima pet četa. Stanje u njima prilično loše, ali bi se dobrim radom moglo popraviti. Bili smo jednom kod njih i postavili zadatke koje moraju ispuniti. Međutim slab komandant i još slabiji politkom mnogo otežavaju ozdravljenje toga bataljona. Na 12-tog treba da održimo konferenciju sa štabom odreda »Zvijezda«⁹ (sa kojim održavamo stalne veze) pa ćemo prethodno lično pomoći urediti stvari u Mokranjskom bataljonu.

Sa Pračanskim bataljonom još nismo uhvatili potpunu vezu. Poslali smo tamo *Iliju Grbica*,¹⁰ koji nam je do sada poslao samo jedan izvještaj sa Glasinca i pošao prema Prači zajedno sa Mitrom Bajagićem i Akimom.¹¹ Očekujemo svaki dan neki izvještaj.

Mi, nakon odlaska G. Š.-a, nismo imali nikakve veze. Smatramo da je to pogreška da smo toliko vremena u najtežoj situaciji (kad se odlučilo da treba ostati), sa ogromnim gubitcima u kadrovima, ostali bez ikakve veze. Smatramo da je ovaj teren najvažniji i da mu treba pokloniti više pažnje. Odred treba pojačati i sa vojnim i pol.[itičkim] kadrovima u koliko ih ima. Potrebno je neophodno da op.[erativni] štab bude mnogo bliže i da neko iz toga štaba dođe ovamo.

Osnivanje Rogatičkog odreda je odlična stvar.¹² To je bilo vrlo potrebno i znatno će nam olakšati rad. Pitanje je samo da li će Gučevska četa, o kojoj vam je sigurno već referisao Veso Racković, pripasti tom novom bataljonu ili nama.

Opšta situacija ovdje je vrlo teška. Narod je u glavnom zasićen borbe i vrlo kapitulanski raspoložen. Prodiranje ustaša imalo je vrlo negativne posljedice. Narod je demoralisan, spreman je na kompromise čak i sa ustašama. Stalno se prepričavaju situacije kada ustaše nisu pljačkale i palile

⁹ Konferencija je održana 13. februara (tom IV, knj. 3, dok. br. 68).

¹⁰ Učitelj, revolucionar i književnik. Rođen je u Banjoj Luci 1906; učiteljevaio u Podvitezu, gdje pokreće jugoslovenski list za djecu »Male novine«. Prve pjesme objavljuje 1924. u »Jugoslovenskoj knjiži«. Zbog svoje revolucionarne djelatnosti proganjan je i otpušten iz službe. Štupio je u NOB 1941. Početkom 1942. je bio partijski radnik i ubrzo je postao komesar Pračanskog bataljona Jahorinskog NOP odreda. Kao pozadinski partijski radnik uhvaćen je od četnika decembra 1942. u Kalinoviku i kasnije, početkom 1943, strijeljan (dok. br. 20; *Arhiv SK BiH*, tom III, knj. 2, str. 119).

¹¹ Bešlićem. Poginuo je nesrećnim slučajem 1951. u Zagrebu.

¹² Vidi dok. br. 11.

prolazeći kroz sela (i to se nekad događalo). Vrlo često predbacuju partizanima da su krivi za paljevine, hapšenja i ubistva zato jer su davali otpor hrv. i njemačkoj vojsci koja je htjela »samo proći«. Centar četničkog rovarjenja je u Borici,¹³ gde se je sva banda skupila i izdaje letke preostalim četničkim »funkcionerčićima« o dolasku Nedića, o pregovorima između Nedića i Pavelića na kojima je odlučeno da se 17 srezova pripoji »majci Srbiji« odnosno Nediću. To bi se izvršilo 10 o. m. i sada je krilatica biti miran do 10-tog. To doduše sa uspjehom pobijamo, ljudi ne vjeruju (osim najzadrtijih četnika), ali su izgubili svaku borbenost. Odlazak brigade je vrlo negativno djelovao.¹⁴ Njeno pak prisustvo ovdje bilo bi dragocjeno. Mislimo da bi dolazak bar jednog bataljona ili Crnogorskog odreda bio neophodan i da bi njihovim prisustvom za kratko vrijeme mogli situaciju popraviti.¹⁵ Ovo mi-slim treba najozbiljnije shvatiti.

Sa Birčanima smo održali 5/II sastanak prilikom njihovog prelaza za Birač. I oni se u svemu slažu sa ovim našim predlogom. Poslali smo sa njima 2 kurira i imamo stalnu vezu. O situaciji kod njih ne znamo ništa više sem onog što smo pisali V.Š-u.

Danas je oko 2 satnije H. vojske prošlo preko Podromanije u pravcu Rogatice.¹⁶ Nastala je panika umjesto da se ta vojska dočeka. Ipak smo uspjeli da organizujemo dovoljan broj ljudstva za busiju i potjeru pod komandom Bože Jugovića. Vjerujemo, pošto je vojska zašla u vrlo pogodan klanac kod Rakitnice, da će biti uspjeha.

Danas idemo na sastanak sa II gl[asinačkom] četom koja je odlična. Valjda je dio njen sa Sofrenom Bašovićem komandirom, koji je pošao sa brigadom, isto dobar i potrebno je da se što pre uputi ovamo. On se nalazi negdje oko Vrhprača, a pisali smo već V.Š-u da dođe.

¹³ Pun naziv toga sela je: Ergele Borike, mada je na nekim kartama samo: Borike. U tome selu se nalazilo veliko državno dobro za odgoj konja, što se turski naziva »ergela«, pa je otuda došlo i ime selu. Likvidiranje četnika u tome mjestu je izvršila 2. proleterska NOU brigada 9. marta 1942 (vidi dok. br. 25 i 31).

¹⁴ Odnosi se na 1. proletersku NOU brigadu, koja se, jednim dijelom, u to vrijeme prebacila u istočnu Hercegovinu (tom IV, knj. 3, dok. br. 70).

¹⁵ Misli se na Durmitorski NOP odred, čija su se dva bataljona (»Bajo Pivljanin« i »Vojvoda Momčilo«) tada borila u istočnoj Bosni (dok. br. 13, 17 i 19).

¹⁶ Riječ je o ustaško-domobranskim jedinicama. Toga dana u Rogaticu su se probile 1. sat. 3. bojne Vojne krajine (s komorom) i 1. bojna 7. pješačke pukovnije, koja je bila upala u zasjedu kod Gučeva i pretrpjela gubitke od 11 domobrana (vidi dok. br. 14; tom IV, knj. 3, dok. br. 151).

Inače se naše čete sređuju pomalo. Nismo u stanju da potpuno likvidiramo četnike jer je proces našeg sređivanja polaganiji nego što je potrebno i što bi želili. Sa akcijama ćemo forsirati po terenu koji nam je označen.

Velika je poteškoća što je Romanija sva popaljena tako da se ne mogu voditi akcije.

Vežu sa Svetozarem Kosorićem ćemo uspostaviti i na taj način se preko Pijeska¹⁷ povezati sa Birčom. U Vlasenici je izgleda opet počinjena greška jer se opet tamo nalaze četnici sa Dangićem na čelu.¹⁸ Pošaljite nam sve radio-vijesti od 1 ov. mj. pa ovamo.

Očekujemo hitan odgovor.

S pozdravom

S. F. — sl. n.

Za štab odreda

**Grujo
Ilija**

Javite ako znate
išta za Rada Koprivicu.

¹⁷ Misli se: Han-Pijeska.

¹⁸ Vlasenicu su početkom februara 1942. zauzeli četnici Komande Bosanskih četničkih odreda (čiji je komandant bio Jezdimir Dangić). U njoj je 6. februara izvršena reorganizacija četničkih jedinica. Vlasenicu je 16. marta 1942 (prema Čolakovićevim *Zapisima*, knj. III, str. 93—101; 17. marta 1942) ponovo zauzela Proleterska udarna grupa (dok. br. 14 i 21; tom IV, knj. 3, dok. br. 157, knj. 4, dok. br. 30; AVII, reg. br. 42—2, k. 701; izvještaj Operativnog štaba Proleterske udarne grupe od 16. marta 1942).

IZVJEŠTAJ ŠTABA DURMITORSKOG ODREDA OD 9. FEBRUARA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O SITUACIJI KOD RENOVICE, MEŠIĆA I ROGATICE¹

VRHOVNOM ŠTABU NARODNO-OSLOBODILAČKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE JUGOSL.

Drugovi,

Prema izdatom naređenju štabu ovoga Odreda postupljeno je. Drug Mićanović² sa svojom četom i sa četom n.o.d.v.³ druga Vukašina Lučića zaposleo je Renovicu. Napada u posljednja 24 časa nijesu imali. Na desnome krilu imaju dodir, a sada i učvršćuju vezu sa delovima dobrovoljačke vojske u predjelu Suve Česme. Na lijevom krilu izgubili su neposrednu vezu sa Kraljevačkim⁴ — razlog što je ona četa Glasinačka što je bila u Komranima otišla u pravcu Suve Česme da se veže sa svojim bataljonom. Izdao sam nalog da se ta praznina danas popuni na taj način što će Jakšić⁵ i Mićanović izvršiti pomeranje nekih od svojih dijelova. Jakšićevi dijelovi nalaze se na Dateljima.

Četa iz Vražalice, dva voda 3-će čete »B. P.«⁶ i štab bataljona, kao i meštanska četa Gojka Gladanca nalaze se na položajima: Varošišta — Maljevići — Kukavice. Napada noćas nije bilo.

Napad 7 o. m. i prodor u Rogaticu izvršio je Šanika Cigoje, ustaški stožernik sa Han-Krama.⁷ Posle prvoga napada od strane ustaša drugoga nije bilo. Drug Mitar⁸ je preduzeo sve što treba da se upozna svestrano sa situacijom na terenu kako u odnosu na ustaše, tako i u odnosu na četnike, pa ću odmah po prijemu tih podataka podnijeti izvještaj.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 47—3, k. 1674.

² Milutin

³ narodno-oslobodilačke dobrovoljačke vojske

⁴ To jest: 4. kraljevačkim bataljonom 1. proleterske NOU brigade.

⁵ Pavle, komandant 4. kraljevačkog bataljona.

⁶ »Baja Pivljanina«

⁷ Toga dana su ustaško-domobranske jedinice preduzele akciju na pravcima Sokolac — Han-Pijesak — Vlasenica (Sarajevska ustaška bojna) i Kladanj — Vlasenica (milicioneri), pod komandom potpukovnika Emanuela Mašeka, iz Kladnja, a druge dvije kolone su se probile u Rogaticu (vidi dok. br. 16; tom IV, knj. 3, dok. br. 151).

⁸ Bajagić

Grupa prema Ustipraču (jedan vod iz 3-će čete »B. P.« i jedan vod nar. osl. iz Goraždanskog bataljona (Krezović)⁹ pošla je na položaj. Postavljen je telefon na Ustipraču. Ova grupa za svoj zadatak u pravcu Međeđe ići će: Ustiprača — Brda — Radići — Crijep pošto je i bliže i podesnije. Situacija i u odnosu na Talijane i u odnosu na četnike tamo nije potpuno jasna i drugovi su dobili zadatak da je ispituju i o svemu izvijeste. Saradnju između ove grupe i onih dijelova nar. osl. vojske iz Batova i Sadanja¹⁰ (desna obala Drine) nastojimo da što čvršće uspostavimo kako bi oni onemogućili popravku porušenih dijelova pruge koje bi neprijatelj eventualno pokušao.

Na Ustikolini se nalazi 17 drugova iz 3-će čete »B. P.«. Molim vas da naredite neka tu stražu da Fočanski bataljon — rukovodilac neka i nadalje ostane Tomo Vuković — a ostalih 16 drugova neka se upute u sastav svoje čete, jer se ovako, ostavljajući pojedine dijelove razbijaju taktičke jedinice — u konkretnom slučaju bez potrebe.

Za ostalo ću javiti naknadno čim dobijem pregled sa fronta.

Evo baš ovoga [časa] dobih izveštaj sa Mesića da je Mitar razoružao četu Boška Lakića, onoga što je neki dan otkazao poslušnost na Hranjenu. Bio je pošao Kosoriću¹¹ sa četničkom zastavom. Javio mi je da će izvršiti saslušanje, pa oružje zadržati, a krivca sprovesti za Goražde, s tim što će ostale seljake prema uvidavnosti pustiti kućama.

Tako isto i položaj br. 4 (Renovica) javlja da su počeli da ih tuku bacačem iz Prače (okolina) i teškim mitraljezom

⁹ Gojko, komandant Jurišnog četničkog bataljona. Poslije zauzimanja Goražda od strane jedinica Durmitorskog NOP odreda i razoružavanja njegovog bataljona, Krezović je pristupio NOP-u. U početku je komandovao Goraždanskim bataljonom (3. bataljonom Durmitorskog NOP odreda), a potom, 22. februara, određen je za komandanta 1. čajničkog dobrovoljačkog bataljona. Nešto kasnije (13. marta) postao je komandant Drinskog narodnooslobodilačkog partizanskog i dobrovoljačkog odreda. Na toj dužnosti, u činu kapetana NOVJ, ostao do svoje pogibije, krajem 1943. kod Čajniča (dok. br. 19 i 35; tom II, knj. 3, dok. br. 43; tom IV, knj. 4, dok. br. 16 i 24; Rodoljub Čolaković, n. d., knj. III, str. 52, 53. i 63).

¹⁰ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000.

¹¹ Radivoju, tzv. vojvodi klisurskom. Bio je tada komandant Rogatičkog četničkog odreda (taj odred je kasnije preformiran u 2. rogatičku brigadu četničkog Drinskog korpusa). Poslije oslobođenja, kao odmetnik, ubijen je od organa državne bezbjednosti (tom IV, knj. 1, dok. br. 220, objašnjenje 1, str. 476; knj. 29, dok. br. 19, objašnjenje 3).

iz s. Prešnica.¹² Frontalnog napada nema još. Stalno sam u kontaktu — ali vama ne mogu javljati dok se telefon ne dovede u ispravnost.¹³

S. F. — S. N.

Za štab Durmitorskog
n. o. p. o.

Obrad M. Cicmil

M. P.

9—II—942 g.
(:u 10.50 h:)

BR. 18

IZVJEŠTAJ OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ISTOČNE BOSNE OD 11. FEBRUARA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O SITUACIJI U JUGOISTOČNOJ BOSNI¹

OPERATIVNI STAB

Dne 11 februara

Br. službeno

**VRHOVNOM ŠTABU NARODNO OSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE
JUGOSLAVIJE!**

Dragi drugovi,

Prema situaciji koja se razvija od pravca Višegrad — Međeđa — Mesići, kao vjerovatno i od pravca Višegrad — Rogatica, i Drinjača — Vlasenica — Sokolac, mišljenja sam da bi trebali preduzeti slijedeće:

I. Kraljevački bataljon, koji zajedno sa Jahorinskim odredom brani položaje od Pala zaključno do Renovice, bude prebačen preko Mesića — Pašić Kule — Seljana u pravcu Sjemeća, gdje bi zajedno sa domaćim ljudima organizovali otpor prema Višegradu. Uputio sam u tome pravcu druga Peru Kosorića, a isto tako naredbom dat je zadatak snagama Durmitorskog odreda da preko Pašić Kule ufate čvrste veze

¹² To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Vjerovatno se odnosi na Trešnjicu, predio južno od Renovice.

¹³ Blíže o tome vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 151.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 14—2, k. 1708.

sa drugovima koji rade u Seljanima, gdje se još osjeća jak uticaj četnika.

II. Naredio sam Ozrenskom, Romanijskom i odredu »Zvijezda« da dadnu po jednu četu za proletbrigadu, predhodno očistivši ih od kolebljivih elemenata (t.j. prema vašoj naredbi²). Pravac kretanja Zeničke čete i Ozrenske bio bi Romanijski odred gdje bi se sastale sa proletbrigadom, a za to vrijeme pojačale snage Romanijskog odreda i zajedno čistile teren prema Vlasenici. Samo do toga mi bi morali brže nadirati prema Sokocu. Da bi se to moglo morali bi da vršimo samo zaštitu sela od pravca Prače — Sjetline — Stambulčića, jer kako mi izgleda s tih strana neće biti velike opasnosti, prema tome neko bi opet morao otići za Jahorinski odred, koji se ne bi odmah vratio nego rukovodio akcijama na tome sektoru, jer povlačenjem snaga proletbrigade³ donekle se slabe položaji sektora Jahorina, tu je učinjena još ta pogreška što drugovi odmah nisu od najboljih domaćih ljudi izabrali komandni kadar, a sami pri štabu odreda Jahorinskog bili savjetodavci.⁴

Šaljem ti pismo Romanijskog odreda da vidiš kakvo je stanje tamo.⁵

Isto tako pismo od drugova koji rade u Seljanima.

Za sada smo povezani sa Romanijskim odredom preko Pračanskog bataljona koji se nalazi prema Bogovičkim stjenama⁶ i prema Sjetlini i Prači.

Ozrenskom, Majevičkom, Birčanskom i odredu »Zvijezda« prema vašim direktivama data su uputstva za rad.⁷

Za neke važnije a hitne operacije prilažem šifru (t. j. za telefonski razgovor).

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Komandant,
Slobodan Princip-Seljo

M. P.
i dobrovoljačkih odreda⁸

² Bliže o toj naredbi vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 56.

³ Riječ je o 1. proleterskoj NOU brigadi, koja se u to vrijeme, dijelom snaga, prebacila u istočnu Hercegovinu (tom IV, knj. 3, dok. br. 70).

⁴ O formiranju Jahorinskog NOP odreda vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 8; tom IX, knj. 1, dok. br. 49, objašnjenje 8.

⁵ Vidi dok. br. 16.

⁶ Sjeverno od sela Bogovića nalazi se Bogovička planina, čiji su južni obronci stjenoviti. Vjerovatno se misli na te stijene.

⁷ Vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 56.

⁸ Te riječi su crvenim mastilom dopisane ćirilicom preko pečata.

2511

Prostotilnosti koje su u toku i provode Vihogrod-
Socijalno-Socijalna vjaroštenja i na prvom Vihogrod-Socijalnom, i Dringala-
Istranik-Vlasovica-Socijalna, i livena koja se bi Aradski predmetni slijedeći

[illegible][illegible]

Shigeta is pleased to participate in the work of the Japanese Society for the Study of the History of Science.

1970. god. pismo od odgovornog inženjera u Beogradu, u
 na adresi: ul. - Vračari 14, Beograd, u ime Predsednika
 istaknuta koji: se odnosi prema Beogradskom ateljeu i prema Sijalini i Prodi,
 Loranke, Ungereke, Placemara i u ime "Belgrade" prema
 svim direktivama koje su upućene na to.
 In memo "Belgrade" i u ime operacija priklada (Sijalini), se
 telefonirani razgovor.

H H H H F A D I F A D O - G L O B C D A M A H O D O I

Carotidul la puruzari - Carotid

BR. 19

IZVJEŠTAJ ŠTABA DURMITORSKOG ODREDA OD 11. FEBRUARA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O RASPOREDU I BROJNOM STANJU ODREDA¹

OPERATIVNI ŠTAB DURMITORSKOG
NARODNO-OSLOB. PART. ODREDA

11—II—1942 g.

VRHOVNOM ŠTABU NARODNO-OSLOBODILAČKE part. i
dobr. vojske Jugosl.

Radi preglednosti i veze između ovoga Štaba i bataljona »Vojvoda Momčila« — sa kojim do sada nijesmo imali vezu — molim vas da nam tu vezu uspostavite da od njih dobijem izvještaje koje bih mogao dostaviti na Žabljak.

U vezi sa izdatim naređenjem za mobilizaciju III bataljona sa teritorije Durmitorskog odreda izvještavam da se ove jedinice našega odreda već nalaze u akciji:

- 1) Bataljon »Bajo Pivljanin« na sektoru:
Goražde — Međeđa — Rogatica — Renovica
jačine 280
- 2) Bataljon »Vojvoda Momčilo« na sektoru:
Foča — Kalinovik jačine 248
od toga prema privatnim obaveštenjima poginulo 6 — šest —)
- 3) U Sandžaku 3 čete jačine 120
- 4) U Gacku Janko Tadić (vjerovatno)² 100
- 5) Baza na Šćepan Polju i Bastasima 40
- 6) Žabljak kod Odreda za službu 40
- 7) Četa prije 3—4 dana pošla za Sandžak 70

S v e g a: 898

- 8) Novopozvani II bataljon³ 250

Po njegovoj mobilizaciji: 1.148

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Za štab Durmitorskog odreda,
Komandant, drug
Obrad Cicmil

M. P.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 49—3, k. 1674.

² Bio je tada komandir čete u Župskopivskom bataljonu (tom IV, knj. 3, dok. br. 54).

³ Taj bataljon Dobrovoljačke vojske je formiran u Goraždu, većim dijelom od boraca Jurišnog četničkog bataljona Gojka Krezovića (vidi dok. br. 17).

BR. 20

NAREĐENJE OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ISTOČNE BOSNE OD 15. FEBRUARA 1942. ŠTABU 4. KRALJEVAČKOG BATALJONA ZA FORMIRANJE OPERATIVNOG ŠTABA SEKTORA ZA DEJSTVA U ŠIREM REJONU PRAČE¹

OPERATIVNI ŠTAB ISTOČNE BOSNE

Dne 15 II. 1942 g.

Br. služb.

ŠTABU KRALJEVAČKOG BATALJONA

POLOŽAJ

Pošto je vaš štab rukovodio operacijama na sektoru: Lišina² — Vrhprača — Mrkodo — Srednje — Datelji — Renovica, a treba da dejstvuje u pravcu: Dervente — Prače — Podgraba³ — Sjetline — Stambulčića u cilju osvajanja i protjerivanja neprijatelja iz tih mjesta.

Pošto se u Renovici — Šajnovići⁴ nalaze kombinovane snage iz bataljona »Baje Pivljanina«, jedna četa jačine 100 ljudi i dobrovoljačke čete Vukašina Lučića i Gojka Krezovića jačine 100 ljudi, čiji je zadatak da nadiru u pravcu Renovica — Prača — Sjetlina — Stambulčić, i da ufate čvrstu vezu sa vama i zajednički da dejstvuju sa vašim snagama.

Na položajima od Bogovičkih stijena, gdje se nalazi neprijatelj, preko Podloznika — Buđa — Brnjica — Korana (kota 923) — pa do Šajnovića nalaze se snage Pračanskog bataljona u jačini 300 ljudi, i pravac dejstva Pračanskog bataljona je Prača — Sjetlina — Bogovičke stijene (Pračanski bataljon održava čvrstu vezu sa Romanijskim odredom).

Neaktivnošću Jahorinskog odreda i Kraljevačkog bataljona neprijatelj je stalno napadao u pravcu položaja Pračanskog bataljona tako da se Pračanski bataljon nalazio svakodnevno u borbi i teško odoljevao neprijatelju.⁵

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 13—2, k. 1708.

² Brdo (k. 1292) jugozapadno od Sokoca.

³ Prema karti 1 : 100.000, u rejonu Prače ima više sela s tim imenom. Vjerovatno je riječ o s. Podgrabu zapadno od Prače.

⁴ To mjesto (dopisano, u dokumentu zelenim mastilom, latinicom) nalazi se sjeveroistočno od Pala, a ovdje je riječ o s. Šahinoviću, istočno od s. Renovice.

⁵ O borbama Pračanskog bataljona protiv ustaško-domobranskih jedinica opširnije vidi u tomu IV, knj. 3. dok. br. 151.

Iako smo mi na tim položajima imali mnogo više snaga nego neprijatelj, te snage nisu bile čvrsto povezane, nije se stvorio zajednički plan napada na neprijateljske snage u Derventi — Prači — Podgrabu — Sjetlini.

Stoga naređujemo:

Da se stvori operativni štab sektora u koji ulaze snage Jahorinskog odreda,⁶ Kombinovane snage bataljona »B. Pivljanina« i dobrovoljačkih četa i snage Pračanskog bataljona.

Da se odmah stvori plan za napad na Derventu, Praču, Sjetlinu, Stambulčić i Bogovičke stijene,⁷ npr. u koliko se počne sa napadom na Praču onda vršiti demonstracije na ostala mjesta, predvidjeti kuda bi se neprijatelj mogao da povlači i u tom pravcu dati jaku busiju.⁸ Raditi sve u najvećoj tajnosti.

Da se ovaj štab svakodnevno obavještava o situaciji na pomenutom sektoru.

Da obrazovanje štaba sektora uzme na sebe štab Kraljevačkog bataljona, a dotle da štab Kraljevačkog bataljona rukovodi operacijama.

Za neizvršenje gornjeg lično nam je odgovoran štab Kraljevačkog bataljona.

Komandant
Princip Slobodan

M. P.

Ovo dostavljamo radi znanja:

Kraljevačkom bataljonu,
Milutinu Mićanoviću,
Pračanskom bataljonu i
Vrhovnom štabu n. o. p. i d. vojske.⁹

⁶ Taj odred (sastava: tri bataljona, 905 boraca) stavljen je 18. februara 1942. pod komandu Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne. Do tada je bio pod komandom 4. kraljevačkog bataljona. Istim naređenjem, u njegov sastav je ušao Pračanski bataljon (tom IV, knj. 4, dok. br. 17).

⁷ Izradi toga plana za napad na Praču, Podgrab i Sjetlinu postupilo se po naređenju Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 10. i 13. februara 1942 (tom IV, knj. 3, dok. br. 59 i 66).

⁸ Tada su na prostoriji Sokolac — Rogatica — Pale djelovale: domobranska Zagrebačka konjanička i 7. i 13. pješačka pukovnija, dijelovi (postaje) 4. oružničke (žandarmerijske) pukovnije i 3. bojna Vojne krajine (tom IV, knj. 3, dok. br. 148, 150 i 151).

⁹ To jest: Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije.

BR. 21

IZVJEŠTAJ ŠTABA DURMITORSKOG ODREDA OD 17. FEBRUARA 1942. VRHOVNOM STABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O DEJSTVIMA NA PROSTORIJI PRAČA — RENOVICA — ROGATICA¹

OPERATIVNI ŠTAB
DURMITORSKOG NAR. OSL. PARTIZANSKOG ODREDA

Br. Sl.

17. II 1942. g.

VRHOVNOM STABU N.O.P. i D.V. JUGOSLAVIJE

Drugovi,

U toku poslednja dvadeset i četiri sata na pojedinim otsecima ovoga dijela fronta desilo se sledeće:

Položaj br. 4 (Renovica): naši preduzeli akciju za uzimanje Prače.² Neprijatelj potisnut sa svih položaja sem Stijene nad Pračom odakle se brani sa jednim teškim mitraljezom. Neprijatelj je, prema poslednjim izvještajima, *pobjegao u varoš i odatle se brani*. Mićanović³ izvještava da nije imao žrtava (dva lakše ranjena iz Cvjetinovića⁴ čete), a neprijatelj je imao oko *deset mrtvih*. Za danas, 17. o. m. izvršiće se ponovni napad. Veze sa Jakšićem⁵ u toku dana jučerašnjega nijesu imali, za Sjetlinu ne znaju ništa pozitivno — pretpostavljajući da je pala.

Položaj br. 5 (Rogatica): Naši — jedna četa »B. P.«⁶ držala grad, ali je neprijatelj napao sa Lunja⁷ i od pravca Stjenice — Kovanj, te su se morali povući.⁸ Neprijatelj je taj

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 53—3, k. 1674.

² Vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 151.

³ Milutin

⁴ Grujo Cvjetinović, komandir 2. pračanske čete Pračanskog bataljona. On je kasnije prišao četnicima. Uхваćen je i strijeljan 1944. od strane partizana (tom IV, knj. 4, dok. br. 17, objašnjenje 15).

⁵ Pavlom. Bio je tada komandant 4. kraljevačkog bataljona 1. proleterske NOU brigade.

⁶ »Baja Pivljanina«.

⁷ Brdo (trig. 875) istočno od Rogatice. Predstavlja jak topografski objekat.

⁸ Taj napad su izvršili dijelovi Zagrebačke konjaničke pukovnije koji su imali zadatak da otvore komunikaciju Sokolac — Rogatica (tom IV, knj. 3, dok. br. 151).

napad izvršio na taj način što je jedna njihova kolona jačine do 400 ljudi krenula od Glasinca prema Rogatici, a druga takođe iste jačine od Rogatice prema Stjenicama pošla joj u susret. Sprečavanje da se ove dve neprijateljske kolone sastanu vršila je naša četa koja se sa Grada⁹ povukla na Vije-nac, dvije sočičke čete i Gučevska četa. No kako je neprijatelj bio nadmoćniji uspeo je da spoji svoje obadve kolone i da uđe sa svim snagama u Rogaticu. Kad je mrak pao neprijatelj je ostao u Gradu i Lunju.

Rezultati gubitaka kod Gučevske nepoznati. *Sočičke dva lakše ranjena*, a na njihovom sektoru neprijatelj ima oko 30 mrtvih i ranjenih. Zaplenili su oko 20 *pušaka*, nešto municije i jedan puškomitraljez. »B. P.« nije imao gubitaka, a vod koji je u 3 sata napao neprijatelja nanio mu je gubitaka 6—7 ljudi. Na tome je završen 16. februar, neprijatelj se nije kretao iz Rogatice do 8,30 danas (17. o. m.)

Položaj br. 3 (Ustiprača — Međeđa): nema promjena. Miloševa¹⁰ četa vrši izviđanja do Međeđe. Minersko odeljenje radilo na rušenju pruge (detaljan izveštaj podnijeću dok drugovi dođu sa terena). U toku jučerašnjeg dana Talijani sa limskog mosta gađali bacačem: dve mine ka Crijepu i dve uz Drinu tamo gde su naši radili.

Drug Mitar¹¹ javlja da je našim jedinicama, a naročito kod »B. P.« skoro nestalo municije (*ima ljudi koji su ostali sa po 3 do 5 metaka*). A drugo da se osjeća velika potreba da se na taj sektor baci veći broj naših jedinica i jače snage, kako zbog ustaša tako isto i *zbog četničkog uticaja i propa-gande*. O ovome će drug Princip podnijeti detaljniji izveštaj po prijemu pisma od druga Pere Kosorića koji je na terenu.

U Goraždu bez značajnijih promjena.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

ZA OPERATIVNI ŠTAB
Komandant D. N. O. P. O.¹⁵
drug, **Obrad Cicmil**

⁹ Predio sjeverozapadno od Rogatice. Na njemu se nalazi jak topografski objekat: trig. 897.

¹⁰ Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo prezime.

¹¹ Bajagić

Prilozi:¹²

1) Jakšićeva zapovest za 16—II—42. g.¹³

2) Naredba Pov. br. 6 i 7 Dangića¹⁴

(:ova je dobijena od

drugova iz Seljana:)

M. P.

¹² Dio teksta pod »Prilozi« dopisan je mastilom, ćirilicom.

¹³ Tu zapovijest redakcije nije pronašla, ali se na osnovu izvještaja 4. kraljevačkog bataljona od 17. februara može rekonstruisati zapovijest o zadacima i dejstvima na Sjetlini, Podgrabu i Prači (AVII, reg. br. 26—11/I, k. 701).

¹⁴ Riječ je o naredbama pov. br. 6 i pov. br. 7 Jezdimira Dangića, komandanta Bosanskih četničkih odreda, od 6. februara 1942. godine.

Naredba pov. br. 6 se odnosi na rasformiranje četničke Privremene uprave istočne Bosne i formiranje četničkog Operativnog štaba i Komande pozadine. Po ovoj naredbi, u Operativnom štabu su postavljeni: za načelnika štaba Milivoje V. Kovačević, kapetan I klase, za pomoćnika načelnika štaba Manojlo S. Pejić, kapetan I klase, za adutanta Radomir R. Tuševljaković, poručnik, za ordonansa Dobrica Đukić, poručnik, dok je za komandanta pozadine određen Stevan Botić, predsjednik opštine iz Osječana (AVII, reg. br. 34—4, k. 170).

Naredba pov. br. 7 se odnosi na reorganizaciju četničkih jedinica u istočnoj Bosni. Formirani su: Zvornički sektor (Srebnički i Tuzlanski odred — 7 bataljona), Kladanjsko-olovski sektor (Vlaseznički i Kladanjski odred — 9 bataljona), Rogatički, Glasinački i Trebavski odred. U naredbi se iznose opširni podaci o nazivima četničkih komandanata (do komandanata bataljona u istočnoj Bosni (AVII, reg. br. 33—4, k. 170).

Jezdimir S. Dangić (žandarmerijski major u bivšoj Kraljevini Jugoslaviji, rodom iz Bratunca) bio je tada komandant Bosanskih četničkih odreda u istočnoj Bosni. Sarađivao je s okupatorom i Nedićem. Pod pritiskom ustaša, uhapšen je u prvoj polovini aprila 1942, poslije pregovora s Nijemcima u Beogradu, i interniran za Njemačku. Pao je u sovjetsko zarobljeništvo. Ekstradiran jugoslovenskim vlastima kao ratni zločinac, osuđen je, po presudi Vojnog suda u Sarajevu od 7. juna 1947, na smrt strijeljanjem (dok. br. 194; »Politika«, od 6. i 8. juna 1947; AVII, mikrofilm Minhen N-3/919—922: izvještaj Komande Jugoistoka od 22. aprila 1942. o hapšenju Dangića; B. Karapandžić, *Građanski rat u Srbiji 1941—1945*, Klivlend, Ohajo, 1958, str. 285—287).

¹⁵ To jest: Durmitorskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. KRALJEVAČKOG BATALJONA OD 24.
FEBRUARA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLA-
VIJE O AKCIJAMA NA PROSTORIJI PRAČA — SJETLINA
— KORAN¹**

ŠTAB
IV
KRALJ. BAT. I PR. N. O.
UDARNE BRIGADE
SMRT FAŠIZMU —
SLOBODA NARODU!

**VRHOVNOM ŠTABU
NARODNO-OSLOBODILAČKE I DOBROVOLJAČKE
VOJSKE JUGOSLAVIJE**

Posle našeg poslednjeg izveštaja izveštavamo Vrhovni štab o sledećem:

Vojna situacija:

- 1) U toku 22 i 23. II vršen je prepad na Mastilovu Stijenu,² brdo Koran, sa onu stranu reke Prače; a sa ovu stranu prepad na brdo Mrakanj.³ Ovo sve u cilju da se zauzme Mastilova Stijena i onespособi most — koji ustaše osposobljavaju između Mraknja i Korana. Ostale naše snage bile su u demonstrativnom stavu i u potpomaganju vatrom ovih operacija. Rezultat ovih operacija: Naše su trupe sterale ustaše sa položaja oko mosta ali most nisu mogle da sruše. Razlog ovome je što je naišao voz iz Sjetline do mosta kao i iz Prača do mosta, a koji su tukli jednu i drugu stranu. Mastilova Stijena kao jedan dominirajući čvor sa teškim mitraljezima — nije mogao ni ovaj put da se osvoji. Donekle za ovo ima i krivice i neumešnosti do trupa sa onu stranu.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 31—11/I, k. 701.

² Nije označen na karti 1 : 100.000. Nalazi se sjeverno od Prače, na padinama brda Korana (k. 923).

³ Bliže o borbama oko Prače vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 150 i 152.

Ovaj Štab organizovao je preko Štaba Jahorinskog Odreda ekipe za rušenje pruge između Podgraba i Prače. Meštanske trupe izgleda da za ovu akciju nisu sposobne. Postavlja se pitanje da li da se za ove *akcije žrtvuje naše ljudstvo*.

- 2) Po dobivenom izveštaju sa one strane r. Prače od nadležnih starešina izgleda da meštanske trupe nisu u stanju da izvrše naša naređenja osim grupe Čvora⁴ — zato smo umolili preko druga Mićanovića⁵ da Operativni štab za i. Bosnu uputi svoje ljude koji su domorodci, da organizuju ove snage kao što smo mi učinili sa Jahorinskim Odredom.
- N. pr. četa druga Lučića,⁶ koja je iz Branića⁷ posla sa 95 ljudi, izašla je 23 II u borbu sa 12 ljudi. Iz čete hranjske omladine⁸ dezertiralo je do sada 11 boraca. Po svemu izgleda da među meštanima sa leve strane reke Prače imaju upliva razorni, četnički elementi koji se po neproverenim podacima nalaze u okolini Srebrenice.⁹ (Dangić¹⁰) Zato i mi sa svoje strane umoljamo da se Bosanskom štabu ukaže na ove činjenice i da odmah neko čvrste ruke izađe na teren, kako ne bi doživeli situaciju iz vremena nemačko-hrvatske ofanzive.¹¹
- 3) Naša je dužnost da ukažemo Vrhovnom Štabu na činjenice da opravke mostova, kao i utvrđivanje neprijatelja

⁴ Odnosi se na pripadnike 1. pračanske čete Pračanskog bataljona Jahorinskog NOP odreda. Komandir te čete je bio Vuko Čvoro (dok. br. 22; tom IV, knj. 4, dok. br. 17, str. 62); međutim, na dužnosti zamjenika komandanta u tom bataljonu nalazio se Mihailo Čvoro (poginuo 5. septembra 1942. kao zamjenik komandanta Pračanskog bataljona; za narodnog heroja je proglašen 20. decembra 1942), te se, vjerovatno, misli na obojicu (tom IV, knj. 4, dok. br. 19 i 42).

⁵ Milutina

⁶ Vukašina, komandira 3. paljanske čete Pračanskog bataljona Jahorinskog NOP odreda (tom IV, knj. 4, dok. br. 17, str. 62).

⁷ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Vjerovatno se odnosi na s. Bronice, jugozapadno od Rogatice.

⁸ Misli se na omladinu iz sela Hranjena, sjeverozapadno od Gorazda. U tome selu je razoružana i četa Boška Lakića, koja je imala namjeru da pređe četnicima (vidi dok. br. 17).

⁹ Na karti 1 : 100.000 u izdanju Vojnogeografskog instituta Kraljevine Jugoslavije (1932) piše: Srebrnica, a u dokumentima negdje piše Srebrnica a negdje Srebrenica. U kartama novijeg izdanja Geografskog instituta JNA (1959) piše: Srebrenica. Slično je i sa Srebrnikom (Srebrenikom).

¹⁰ Jezdimir, tadašnji komandant Bosanskih četničkih odreda (vidi dok. br. 21.).

¹¹ Riječ je o tzv. drugoj ofanzivi nemačkih i ustaško-domobranskih jedinica protiv snaga NOPO Jugoslavije (vidi dok. br. 193).

na liniji Sjetlina — Prača, sa jedne i druge strane, nisu od lokalnog karaktera, već od zamašnjeg, a kako izgleda ovome štabu da bi uspostavili što pre vezu, kako komunikacijsku tako i vojničku, sa Višegradom.¹²

- 4) Analogno ovome nama je potrebno da se uputi na ovaj sektor veći broj trupa kao i oruđa kako bi mogli bar donekle odgovarati neprijateljskim oruđima koja nas svakodnevno biju.

- 5) U glavnom, stanje naših trupa sada je u *defanzivnom stanju* s tim što se upućuju pojedine jače patrole i ekipe u cilju eventualnog rušenja pruge.

Na samom položaju u Datelju organizovali smo propagandnu službu preko megafona u cilju moralnog razaranja neprijateljskih redova. Na naše govore neprijatelj odgovara artiljeriskom vatrom.

Iskoristićemo ovu priliku da našeg zarobljenika-ustašu upotrebimo za ovaj rad a koji je, po svemu sudeći, voljan da ovako što radi.

- 6) Na našem sektoru našli smo za shodno da donesemo odluku da se smeni sa položaja komandira 2 Jahorinske čete drug Kablar Obren.¹³ Detaljizaciju razloga njegovog smenjivanja objasnili smo komandantu Jahorinskog Odreda.¹⁴

- 7) *Sanitet*. Organizovan je prema instrukcijama druga Medike¹⁵ a stoji pod našim stalnim nadzorom.

Ovoj službi treba pridodati veću važnost nego do sada i molimo Štab da uputi što više *sanitetskih potreba za ovaj sektor*.

- 8) *Na političkom radu* se nastavilo po ranijim odlukama koje su i od vas usvojene. Politički komesar bataljona nalazi se već četiri dana na putu po selima opštine Ilovačke u cilju organizacije Narodno-oslobodilačkih odbora i povereništava.

Takođe se dve drugarice nalaze na putu po selima u cilju organizovanja žena za rad u Odborima, kao i političkog rada sa njima.

¹² Prema izvještaju Velike župe Vrhbosna (3. domobranskog zbora) od 27. februara 1942, dejstva na pravcu Sokolac — Han-Pijesak — Vlasenica počela su radi otvaranja pomenute komunikacije (tom IV, knj. 3, dok. br. 152). Bliže o tome vidi i dok. br. 25.

¹³ Na njegovo mjesto je postavljen Nikola Tomić. Četa je pripadala Ustikolinskom bataljonu (tom IV, knj. 4, dok. br. 17, str. 60).

¹⁴ Tada je komandant bio Mirko Šćepanović (tom IV, knj. 4, dok. br. 17).

¹⁵ Dr Gojko Nikoliš, referent saniteta Vrhovnog štaba NOP i DVJ.

Pošto je odbor u Jabuci neaktivan, to smo u tom smislu naredili:

- a) da naši prolazeći kuriri bilo sa ove bilo sa one strane moraju biti snabdeveni sa objavom da li u tom predelu mogu primiti hranu ili ne.

Za ovo molimo da se svi kuriri snabdevaju sa objavama i naznačenjem da li su vlasni da primaju hranu ili ne. Ovakve iste naredbe izdali smo i Nar. osl. Odboru u Ilovači. Uopšte bi trebalo sva prolazeća lica bilo vojna bilo civilna snabdeti sa odgovarajućim objavama.

- 9) *Zdravstveno stanje:*

Češće poboljevanje od prehlade.

Ostatci od smrzlotina od zadnjeg napada.

Vaške.

Za suzbijanje ovoga smo naredili da se svi ljudi ošišaju i prema mogućnosti menjaju i peru veš, ali sa ovim ide teže.

- 10) *Ekonomija:*

U mesu vrši se u dobivenoj po plenu stoci.

Ovaj plen je već na izmaku.

Ostalim namirnicama preko N. O. O. u Zorojevićima,¹⁶ kao i ostalim sitnim stvarima preko Ustikoline od Glavne Intendanture.

Hrana je jednoobrazna, bez vitaminskih sastava, a što je naročito fali *SOLI*.

- 11) *Opšti rezime:*

Na ovom delu fronta situacija je povoljna kako u vojničkom tako i političko-ekonomskom.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

M. P.

Orahovica

24/II—42 g.

Nač. štaba,
Kapetan¹⁷

Za politkomesara,
M. Petrović¹⁸

Komandant sektora
P.¹⁹ Đ. Jakšić

¹⁶ Na karti 1 : 100.000 piše: Zorovići. To selo se nalazi južno od Prače.

¹⁷ Mile Pavičić Kapetan.

¹⁸ Momčilo Petrović Trša (student prava, član KPJ od 1940) bio je tada zamjenik političkog komesara i sekretara partijskog biroa 4. kraljevačkog bataljona. Poginuo je 20. jula 1942. kod Kopčiča, sjeverno od Bugojna (Grupa autora, *Prva proleterska*, knj. 1, str. 715).

¹⁹ Pavle Đure Jakšić

IZVJEŠTAJ ŠTABA OPERATIVNOG SEKTORA ZA GACKO I NEVESINJE OD 25. FEBRUARA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O FORMIRANJU SEKTORA I O SITUACIJI KOD GACKA I NEVESINJA¹

VRHOVNOM ŠTABU ZA JUGOSLAVIJU

Gdje bude

Vaše pismo od 10 februara smo primili.² U vezi toga izvještavamo vas o sledećem:

1.) Pogrešno ste nas razumjeli o formiranju ovog sektora. Ovo za sada ne može biti odred, *jer odred mora imati svoje stalno mjesto*, nego ovo je privremeni *Operativni Sektor za Gacko i Nevesinje*,³ koji ima za zadatak koordinaciju hercegovačkih i crnogorskih bataljona na graničnom području za likvidaciju petokolonaško-četničkih bandi, koje su bile uhvatile korjena na sektoru Gacko — Nevesinje, kao i za izvođenje akcija na Borač. Te prema tome najviše radimo u tom pravcu, ne zanemarujući ni ostali rad po vojnom pitanju.

2.) Prema vašem zadatku četa Župo-pivskog bataljona zaposjela je sela Vrba — Čemerno — Izgori, radi obezbjeđenja veze sa Fočom i obezbjeđenja sela od ustaša iz Borča.⁴

3.) Situacija na ovom sektoru se poboljšava. Pojedine četničke vođe pobjegle su Talijanima, ali ima još poneki koji su se sa izvjesnim brojem ljudi zašančili po pojedinim selima. U Gacku pop-Perišiću,⁵ sa kojim smo imali borbu 21 ov. mj. ali nijesmo uspjeli da likvidiramo to njegovo gnijezdo, ali ćemo uskoro.⁶ U Nevesinjskom srezu, mjesto Kifino Selo, likvidirani su od Udarnog bataljona Oper. štaba za Hercego-

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 44—1, k. 3.

² To pismo redakcija nije pronašla.

³ Taj sektor je imao i nazive: Operativni sektor za Lipnik i Istočni (gatački) sektor. Formiran je 5. februara 1942. Komandant je bio Mujo Kovačević, politički komesar Blažo Đurić, zamjenik komandanta Dukica Grahovac (tom IV, knj. 3, dok. br. 70; Abdulah Sarajlić, n. d., str. 102).

⁴ Taj zadatak je Vrhovni štab NOP i DVJ postavio 4. februara 1942 (tom IV, knj. 3, dok. br. 54).

⁵ Radojica, komandant Gornjogatačkog četničkog bataljona i jedan od glavnih organizatora četnika u istočnoj Hercegovini. Poginuo je 1945. godine.

⁶ Gacko nije tada zauzeto (tom IV, knj. 3, dok. br. 157).

vinu⁷ major Todorović,⁸ profesor L.⁹ Trklja i poručnik Mišeljčić.¹⁰ Time je likvidirana jedna opasna zvjerka.

4.) Kao vrlo važno pitanje naših daljih akcija nameće nam se pitanje Borča. Mi već vršimo pripreme po tom pitanju (čišćenje pete kolone, učvršćivanje partiz. jedinica, rekviriranje opljačkane hrane i t. d.). Mi smo predviđali da za napad na Borač treba 1800 — 2000 ljudi sa oko 30 autom. oruđa i 2—3 bacača, i to po ovakvom rasporedu: 600 iz Nevesinja, 400 iz Gacka, a 1000 iz južne Hercegovine i Crne Gore. Već imamo 250 partizana crnogorsko-hercegovačkih na ovom sektoru, sem Udnog bataljona, koji je u pokretu, a koji ima 160 ljudi.¹¹

S tim u vezi potrebno je da i vi date svoje mišljenje i da ubrzate tu stvar koja je i politički i akciono vrlo važna za

⁷ Taj bataljon (nazivan i 1. udarnim hercegovačko-crnogorskim ili Hercegovačko-crnogorskim NOU bataljonom) formiran je 28. januara 1942. u školi na Baljcima. Prilikom formiranja on je imao 170 boraca. Komandant je bio Vlado Šegrt, a politički komesar Stevo Kovačević (tom IV, knj. 3, dok. br. 89; Abdulah Sarajlić, n. d., str. 102 i 103; Vlado Šegrt, n. d., str. 63—67; Grupa autora, *Hercegovina u NOB*, str. 267—272).

⁸ Boško (major bivše jugoslovenske vojske). U početku je, kao i svi četnici u istočnoj Bosni, sarađivao s partizanima (bio je komandant Južnog bosanskog bronta), pa je čak, u novembru 1941, vršio i funkciju komandanta Operativnih jedinica istočne Bosne, pod čiju su komandu potpadale i partizanske i četničke jedinice. Od decembra 1941. počeo je njegov razbijački rad. Napori Vrhovnog štaba da ga pridobije za narodnooslobodilačku borbu ostali su bezuspješni. Januara 1942. Todorović je sklopio sporazum s Italijanima za borbu protiv partizana. Sačuvano je njegovo naređenje od 6. februara 1942. za dejstva 6. grupe odreda (Donjonevesinjskog, Gornjonevesinjskog i Gatačkog odreda i Donjogatačkog, Gornjogatačkog, Graničnog i Ljubomirskog bataljona) protiv partizana u Hercegovini. Kao narodni neprijatelj, strijeljan je 20. februara 1942; tada je bio komandant Operativnih jedinica istočne Bosne (tom II, knj. 2, dok. br. 78, knj. 3, dok. br. 122; tom III, knj. 9, dok. br. 12, 45 i 87; tom IV, knj. 3, dok. br. 79, knj. 4, dok. br. 22; AVII, reg. br. 50—1, 32—4 i 36—4, k. 107; Vlado Šegrt, navedena knjiga, str. 86—88; Grupa autora, *Hercegovina u NOB*, str. 270).

Četnička Komanda Operativnih jedinica je formirana 29. decembra 1941 (AVII, reg. br. 22—3, k. 170: Proglas proširene Privremene uprave istočne Bosne od 29. decembra 1941).

⁹ Lazar. Profesor, sekretar Zemljoradničke stranke u bivšoj Jugoslaviji. Tada nije strijeljan on, nego njegov imenjaka Lazar Nedeljковиć, profesor, savjetnik Boška Todorovića (tom IV, knj. 3, dok. br. 89, objašnjenje 2).

Lazar Trklja je uspio da pobjegne iz zemlje i sada živi u emigraciji. Bio je jedan od organizatora četništva u Hercegovini.

¹⁰ Jovan, poručnik bivše jugoslovenske vojske.

¹¹ O tim pripremama za napad na Borač vidi dok. br. 26 i 30.

čitavu Hercegovinu. Ako ste već izdali letak o Borču, dostavite nam jedan dio, a vi možete poslati neke Muslimane u Borač, koji bi negativno djelovali na borbenost Muslimana u Borču. Mi to oдавde ne možemo uraditi, jer nemamo ljudi, a letak ne možemo izdati, jer nemamo materijala. Potrebno bi bilo da i *Fočanski dobrovoljački*¹² bataljon da jednu četu ali pod vođstvom sigurnih ljudi. Naročito je potrebno dobro obezbjeđenje prolaza na Popovom mostu. Mi smo predviđali da bi napad mogao doći početkom marta, ukoliko dotle prikupimo snage i dozvole nam vremenske prilike.¹³

O tome nas izvijestite. Pošaljite nam što više *propagandnog materijala*, jer smo vrlo siromašni, kao i *pisači pribor*. Ako može i jedna pisača mašina ili *pantljike za mašinu*.

Drug. poz.: Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Položaj,
25. II 1942 god.
9h

Za Štab operativnog sektora
B.¹⁴ Đuričić

¹² O tome bataljonu vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 15.

¹³ Borač (grupa sela sjeverno od Gacka, najjače ustačko uporište u tom dijelu Hercegovine bio je napadnut 17. aprila i, poslije dvodnevnih borbi, potpuno zauzet, 18. aprila 1942. Opširnije o tome vidi tom II, knj. 3, dok. br. 120, objašnjenje 2; tom III, knj. 9, dok. br. 104; tom IV, knj. 4, dok. br. 78, 84 i 109; AVII, reg. br. 26—3, k. 1708: izvještaj Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu od 20. aprila 1942. o zauzimanju Borča; Vlado Šegrt, n. d., str. 101—103.

¹⁴ Blažo

NAREĐENJE OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ZA BOSANSKU KRAJINU OD FEBRUARA 1942. POTČINJENIM ŠTABOVIMA ZA REORGANIZACIJU I FORMIRANJE NOP ODREDA U BOSANSKOJ KRAJINI¹

OPERATIVNI ŠTAB NARODNO-OSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA ZA BOS. KRAJINU.

Po naređenju Vrhovnog Štaba Nar. Osl. Partizanskih i Dobrovoljačkih Odreda za Jugoslaviju, formiran je Operativni Štab za Bos. Krajinu.² U Operativni Štab imenovani su: komandant. . . drug Kosta Nađ,³ član Glavnog štaba za B. i H. politički komesar . . . drug Osman Karabegović, član Glavnog štaba za BH zamjenik komandanta — drug Mladen Stojanović,⁴ načelnik Oper. Štaba za Bosansku Krajinu.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 13—2, k. 162. Ovaj dokumenat je, vjerovatno, napisan krajem februara 1942, pošto je Kosta Nađ, s Lepom Perović, instruktorom CK KPJ i članom PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, napustio istočnu Bosnu i otišao za Bosansku krajinu oko 20. februara 1942 (tom IV, knj. 3, dok. br. 75, 83 i 84).

² Inicijativu za formiranje toga štaba dao je 28. januara 1942. i Svetozar Vukmanović Tempo, komandant Glavnog štaba NOP i DV Bosne i Hercegovine. Međutim, Vrhovni štab NOP i DVJ je već početkom februara donio odluku o formiranju operativnih štabova za istočnu Bosnu, Hercegovinu i Bosansku krajinu, a 6. februara je obavijestio Tempa o saglasnosti i sa njegovim preduzetim mjerama. Redakcija nije pronašla naređenje Vrhovnog štaba NOP i DVJ za formiranje Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, ali se iz postojećih dokumenata vidi da je Operativni štab NOP i DV za Bosansku krajinu, obrazovan 22. februara 1942 (tom II, knj. 2, dok. br. 159 i 164; tom IV, knj. 3, dok. br. 33, 47 i 57, knj. 5, dok. br. 76, str. 212).

³ To jest: Kosta Nađ.

⁴ Liječnik. Vrlo popularna ličnost u Bosanskoj krajini. Četnici Rade Radića, komandanta Bosanskih četničkih odreda i Četničkog odreda »Borja«, zarobili su ga 31. marta, kao ranjenika, u bolnici 4. krajiškog NOP odreda. Ubili su ga 1. aprila 1942. u Gornjoj Jošavci, kada je odbio da pređe u njihove redove. Proglašen je, 7. avgusta 1942, za narodnog heroja (tom IV, knj. 4, dok. br. 48; AVII, IRPBiH — 1 517—519: proglas Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu o ubistvu dr Mladena Stojanovića; AVII, reg. br. 34 6, k. 204: informacija Glavnog štaba Bosanskih četničkih odreda od 15. septembra 1944; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 743; *Arhiv CK SK BiH*, tom III, knj. 2, str. 127 i 128: Proglas OK KPJ za Kozaru i 2. krajiškog NOP odreda od 16. aprila 1942. o pogibiji dr Stojanovića.

Četnik Stanko Vrhovac, ubica dr Mladena Stojanovića, uhvaćen je i streljan početkom januara 1943 (tom IV, knj. 9, dok. br. 40).

Ovaj štab u svrhu što jače saradnje i vojničke povezanosti izvršio je reorganizaciju Narodno-Oslobodilačke Partizanske Vojske u Bos. Krajini na slijedeći način:

Na području sadašnjeg III Odreda formiraju se dva odreda.

III Odred, u čiji sastav ulaze »Pelagić« (I), »Iskra« (II), »Soko« (III) i »Budućnost« (IV).⁵

IV Odred sačinjavaju: Manjački (I), »Borac« (II), Prnjavorski (III) i Borjanski (IV) bataljon.

Na području I Nar. Osl. Part. Odreda (Grmečkog) formiraju se dva odreda.

I Odred, u čiji sastav ulaze: Sanski (I), kojem se priključuje Bravska četa, Krupski (II), kojem se priključuje Bihaćska četa.

V Odred, u čiji sastav ulaze: Petrovački (I), Drvarsko-Oštreljski (II), Grahovsko-Ždralovački (III) bataljon.

Krajiški Nar. Osl. Partizanski Odred u Kozari nosi i dalje naziv II Krajiški Nar. Osl. Part. Odred.

Štab Nar. Osl. Partizanskih i Dobrovoljačkih Odreda za Bosnu i Hercegovinu⁶ imenovao je slijedeće Štabove Odreda:

Štab I Krajiškog Nar. Osl. Partizanskog Odreda sačinjavaju:

Komandant	Milorad Mijatović
Politički komesar	Veljko Stojnić
Zamjenik komandanta	Petar Vojnović
Zamjenik pol. komesara	Levi ⁷

Štab II Krajiškog Nar. Osl. Partizanskog Odreda sačinjavaju:

Komandant	Obrad Stišović
Politički komesar	Ratko Vujović ⁸
Zamjenik komandanta	Soša Mažar ⁹
Zamjenik pol. komesara	Dušan Misirača

⁵ To su sve bataljoni. Rimski brojevi u zagradama označavaju redni broj bataljona u reorganizovanom 3. krajiškom NOP odred.

⁶ Tojest: Glavni štab NOP i DO Bosne i Hercegovine.

⁷ Dr Moni Levi

⁸ Njegov pseudonim je Čoče.

⁹ Josip Nikole Madžar Soša, svršeni učenik trgovačke pomorske akademije. Poginuo je 20. oktobra 1944. u Travniku, kao načelnik Operativnog odsjeka 5. korpusa NOVJ. Proglašen je, 26. jula 1949, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 481).

Štab III Krajiškog Nar. Osl. Partizanskog Odreda sačinjavaju:

Komandant	Rade Marjanac ¹⁰
Politički komesar	Vaso Žutozan
Zamjenik komandanta	Simo Šolaja ¹¹
Zamjenik pol. komesara	Nemanja Vlatković ¹²

Štab IV Krajiškog Nar. Osl. Partizanskog Odreda sačinjavaju:

Komandant	Danko Mitrov ¹³
Politički komesar	Vojo Stupar
Zamjenik komandanta	Smiljanić Mitar
Zamjenik pol. komesara	Rade Radić ¹⁴

¹⁰ Rade Sime Marjanac, geometar. Poginuo je polovinom jula 1943, na planini Konjuhu, kao komandant 7. krajiške NOU brigade. Proglašen je, 20. decembra 1951, za narodnog heroja (tom IV, knj. 15, dok. br. 26, 51, 104 i 120; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 446).

¹¹ Simo Šolaja, radnik. Poginuo je 13/14. avgusta 1942. pri napadu na Kupres, kao komandant 2. bataljona 3. krajiškog NOP odreda. Proglašen je, 15. avgusta 1942, za narodnog heroja (dok. br. 65, objašnjenje 32; tom II, knj. 1, str. 174; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 778).

¹² Umro je 4. maja 1961. u Sarajevu na dužnosti člana Izvršnog vijeća Bosne i Hercegovine, narodnog poslanika i predsjednika Savjeta za zdravstvo. Sahranjen je u Sarajevu, na Vojnom groblju na Koševu (*Politika* od 8. maja 1961).

¹³ Danko Mitrov Slobodan, đak. Poginuo je od četnika Draže Mihailovića juna 1942. u Donjoj Lepenici, ispod planine Motajice. Bio je komandant 4. krajiškog NOP odreda. Proglašen je, 26. jula 1945, za narodnog heroja (tom IX, knj. 1, dok. br. 35, objašnjenje 9; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 525 i 526).

Okružni sud u Banjoj Luci je 28. januara 1947. osudio na smrt strijeljanjem četnika Dušana Babića, učesnika u ubistvu Danka Mitrova (*Politika* od 29. januara 1947).

¹⁴ Radoslav Radić Rade, bivši trgovac. U proljeće 1942. prišao je četnicima i bio komandant Vojnočetničkog bataljona »Petar Mrkonjić«. U jumu 1942. imenovan je za komandanta Glavnog štaba Bosanskih četničkih odreda (ujedno je bio i komandant Četničkog odreda »Borje«). Kasnije je bio četnički funkcioner u Komandi zapadne Bosne i član Centralnog nacionalnog komiteta Draže Mihailovića. Uхваćen je 1945. kao odmetnik. Na procesu protiv Draže Mihailovića osuđen na smrt, strijeljan je 17. jula 1946 (dok. br. 103; AVII, reg. br. 5/2, k. 213; obavještenje Staba Vojnočetničkog bataljona »Petar Mrkonjić«; *Politika* od 10. juna, 16. i 18. jula 1946).

Štab V Krajiškog Nar. Osl. Partizanskog Odreda sačinjavaju:

Komandant	Rodić Slavko ¹⁵
Politički komesar	Ilija Došen
Zamjenik komandanta	Nikola Karanović
Zamjenik pol. komesara	Nikola Kotle

Ovo se dostavlja svim Štabovima Odreda radi znanja.

Operativni Štab Narodno-Oslobodilačkih Partizanskih Odreda imaće svoje sjedište na području IV Odreda.

Svi Štabovi Odreda dužni su da upute u Operativni Štab po 3 kurira koji će stalno biti pri ovome Štabu. Kurire otpremiti u potpunoj ratnoj spremi, koji moraju biti pouzdani i hrabri vojnici.

Štabovi Odreda odsada će ovome Operativnome Štabu upućivati svakih 15 dana izvještaje o vojnim akcijama. Izvještaji neka obuhvate broj mobiliziranog ljudstva, oružanog i nenaoružanog, stanje oružja i municije, zalihe hrane. Politički komesari Odreda dužni su podnositi ovome Štabu posebne izvještaje o političkom radu u vojci, i o radu političkih komesara bataljona i četa.

O svakoj važnijoj vojnoj operaciji, na jača neprijateljska uporišta, svaki je Štab Odreda dužan prethodno obavjestiti ovaj Operativni Štab.

Štabovi Odreda dužni su da u što kraćem roku dostave tačan raspored svojih snaga na terenu.

Štabovi Odreda dužni su da odmah imenuju komandni kadar podčinjenih vojnih jedinica od vodnika pa sve do komandanta bataljona. Ne smiju postojati samozvani Štabovi Četa.

Štabovi Odreda su dužni da ustroje mitraljeska, pionirska i bolnička odjeljenja i da imenuju vođe tih odjeljenja.

Svaki Odred neka odmah učvrsti stalne veze sa njemu susjednim Odredima u svrhu što tješnje vojničke saradnje.

Štabovi Odreda moraju odmah pristupiti organizovanju Vojnih Sudova, sastavljen od tri lica, i to: političkog komesara odreda, zamjenika komandanta odreda i jednog borca ili komandira koje čete.

¹⁵ Slavko Đure Rodić, geometar. Umro je 29. aprila 1949. u činu general-lajtnanta (sada general-potpukovnika) JA. Proglašen je, 17. decembra 1949, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 689).

U pogledu organizovanja obavještajne službe neka Štabovi Odreda postupe po naređenju Glavnog Štaba za B-H, odnosno imenuju jedno lice u Štabu koje će se isključivo baviti organizacijom obavještajne službe kako u oslobođenoj teritoriji tako i na neprijateljskom području.

Štabovi Odreda neka odmah pristupe organizaciji pozadinskih četa, čije će komandno osoblje imenovati i dostaviti ovome Štabu.

Štabovi Odreda neka nam dostave sekcije svojih operativnih područja u koliko ih imaju u duplikatu.

Svaki Štab Odreda mora imati svoju štabsku, bataljonsku i četnu zastavu.

Štabovi Odreda moraju zaklinjati odmah novoformirane čete kao i sve borce koji do sada nisu zakleti.

Svi Štabovi moraju organizovati bolnice i četne ambulante, i povesti strogo računa o čistoći rublja i odjela kao i redu u logorima. Ovo se mora odmah izvršiti s obzirom na pojavu pjegavog tifusa na našoj oslobođenoj teritoriji.

Štabovi Odreda neka se pobrinu za organizovanje briačkih, krojačkih i obučarskih radionica.

Za izvršenje svih ovih naredaba odgovorni su Štabovi Odreda.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Politički komesar:
Osman

Komandant
Kosta

IZVJEŠTAJ OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ISTOČNE BOSNE OD 1. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O SITUACIJI U JUGOISTOČNOJ BOSNI¹

Operativni štab za I. Bosnu
Položaj 1-III-1942

VRHOVNOM ŠTABU N.O.P. i D. VOJSKE

Primili smo vaše pismo od 26 februara² i zasad vam odgovaramo sledeće:

1. Prema podacima koje smo mogli ovde prikupiti, a koji nisu baš potpuno sigurni, neprijatelj raspolaže na prostoriji Stijene—Podromanija—Sokolac—Žljebovi sa ukupno oko 2000 ljudi.³ Ima jedan brdski top i nekoliko bacača. Na Stijenama nalazi se jedna satnija, na Dikaljima oko pola satnije, na Podromaniji i okolnim selima (Mrvići, Baltići, Pohovac, Laze, kota Pliješ⁴) oko 300—400 ljudi sa štabom pukovnije, Sokolac 2 bataljona. U Žljebove su otišle tri čete iz Sokolca ali ne znamo kolika je sada tamo posada. Glavne pokrete neprijatelj vrši prema Rogatici a poslednji napad bio je u pravcu Han Pijeska i Sokolovića. Neprijatelj duž puteva kuda nadire pljačka i pali sela. O vojno-političkoj situaciji javili smo vam u prošlom pismu,⁵ pod uticajem četničkih komandira čete ili nisu davale otpor Hrvatima⁶ ili su se samo iz daljine prepucavale. U poslednjoj borbi hrvatska vojska je pro-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 20—2, k. 1708.

² Vidi tom II, knj. 2, dok. br. 212.

³ Prema izvještaju Velike župe Vrhbosna od 27. februara 1942, na pravcu Sokolac — Han-Pijesak — Vlasenica je 26. februara otpočela akcija za otvaranje pomenute komunikacije. Učestvovala su dvije bojne: Ustaška bojna bojnika Jure Francetića i 4. bojna Vojne krajin; dok su na pravcu Kladanj — Vlasenica angažovani milicioneri potpukovnika Emanuela Mašeka iz Kladnja. Osim toga, na prostoriji Sokolac — Rogatica — Prača — Podromanija nalazili su se dijelovi 7. i 13. pješačke, 4. oružničke i Zagrebačke konjaničke pukovnije domobranske 5. pješačke divizije (tom IV, knj. 3, dok. br. 150, 151 i 152; AVII, reg. br. 3/2—34, k. 56: bojna relacija domobranske 5. pješačke divizije od 17. aprila 1942, T-315, F-2267/461: izvještaj bojnika Francetića od 27. februara 1942, sn. br. 471: izvještaj Komande njemačke 718. pješadijske divizije od 1. marta 1942).

⁴ Brdo (k. 981) jugozapadno od Sokolca.

⁵ Vidi knj. 4, dok. br. 19.

⁶ Misli se na domobrane u NDH.

drla na Kopito i produžila prema Žljebovima gde su se zadržali.

Što se tiče uticaja prema Han Pijesku i Vlasenici znamo samo toliko koliko nam javlja ovaj drug partijac čije vam pismo prilažemo.⁷

2. Vi ste nam usmeno naredili da će jedan ili dva bataljona iz Brigade⁸ doći u reon Glasinca a glavni deo Brigade da će krenuti niz Drinu u pravcu Borike.⁹ U ovom pismu nam javljate da će ovamo doći 4—500 ljudi a ne spominjete drugi dio pa ne znamo da li će taj drugi dio i ići prema Borici. Mislimo da čišćenje može biti jedino efikasno ako se udari pravo na Boriku, jer ako se čišćenjem počne odavde glavni zlikovci će pobjeći preko Drine a vjerovatno bi i cijele čete bježale ispred Brigade u pravcu Borike i tamo se koncentrisale. Položaji koje sada drže te čete prema Hrvatima ostajali bi na taj način potpuno prazni.

Deo koji dolazi u reon Glasinca trebao bi se razdeliti na dva dijela još u Goraždu. Jedan deo išao bi pravcem: Goražde—Varošište—Vragolovi—s. Maravići—s. Djedovci. Zadatak ovog dijela bio bi da pročiste dve sočičke čete. Prvo prenočište u s. Varoštima—Mesići, drugo prema izvršenom zadatku između Maravića i Djedovaca. Drugi deo išao bi pravcem Goražde—Renovica—Vinča—Ponor—Ozerkovići—Pavičići. Prvo prenočište Renovica—Turkovići. Drugo prema svršenom zadatku Ozerkovići—Pavičići. Zadatak ovog dijela bio bi da pročisti Pračanski bataljon i četu Sofrena Odovića koja se nalazi u Pavičićima.¹⁰ Detalje na terenu utvrdio bi drug koga mi delegiramo. Prva baza Miošići—Ozerkovići—Djedovci. Iz Goražda da se ponese rezervna hrana za dva dana. Ishrana ovde biće pribiranjem iz sela i kupovanjem. Dobro bi bilo kad bi se ponijelo nešto soli jer je ovde nema.

Prateća odelenja dala bi Romanijska četa. Sa onim odeljenjem koje ide preko Varošišta išao bi drug Pero Kosorić¹¹ a sa onim koje ide preko Renovice Ilija Grbić.

⁷ Redakcija nije pronašla to pismo, niti je mogla ustanoviti od koga potiče.

⁸ Riječ je o 2. proleterskoj NOU brigadi (formiranoj 1. marta 1942. u Čajniču). Njene jedinice su 9. marta 1942. likvidirale četničko uporište Ergele Borike (dok. br. 31; tom II, knj. 3, dok. br. 7; tom IV, knj. 3, dok. br. 99; Rodoljub Čolaković, n. d., knj. III, str. 79—85).

⁹ Odnosi se na Ergele Borike.

¹⁰ Odnosi se na Pračanski bataljon Jahorinskog NOP odreda, na čijoj se teritoriji nalazila i ta četnička četa. Odović je tom prilikom smijenjen (dok. br. 47; tom IV, knj. 3, dok. br. 130).

¹¹ Tada je bio član Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne.

Proletarci će se morati angažovati i u borbi protiv ustaša iz političkih i vojničkih razloga.

Pošto se ovaj reon očisti iduća baza bila bi u reonu Sokolovića i akcija čišćenja u ovom dijelu koordinirala bi se sa čišćenjem prema Borici.

Glavni deo brigade trebao bi da ide pravcem: Goražde — Crijep — Dub — Borika — Žepa — Srebrenica. Vodeće odeljenje dali bi *braća Rackovići*¹² a u blizini Srebrenice jedna četa iz Birčanskog odreda. Od nas bi bio dodeljen drug Naum Zafirović, koji je bio komandant Sjemećskog bataljona dok je bio partizanski.

3. *Četničke jedinice*. Na prostoru: Romanija—Podromanija—Rogatica—Prača: 1. Četa Bože Plemića i Stevana Jugovića, 150 ljudi, nalazi se u Careve Vode¹³—Jelovci—Dijeva.¹⁴ 2. Četa Gruje Cvjetinovića, 50 ljudi, četa se izjasnila za dobrovoljačku vojsku ali je Cvjetinović ostao četnik. 3. Četa Sofrena Odovića, 60 ljudi (slabi borci), nalazi se u s. Pavičićima. 4. Dve Sočičke čete, 60 i 70 ljudi, čete kolebljive, komandiri četnici, nalaze se u s Vragolovi—Maravići—Djedovci.

U reonu Sokolovića:

1. Četa Vese Arbine, 40—45 ljudi, dobro naoružani (4 puškomitraljeza), nisu neki zadržti četnici, nalazi se oko s. Rakitnice—Jasike. 2. Četa Kneževića Todora, 60—65, dva puškomitraljeza, komandir neutralan a ljudstvo isto tako, ne znamo gde se nalazi. 3. Četa Mitra Dobrilovića, 25, Pobratci, komandir bandit, ljudstvo najgore. 4. Zljebovska četa Mile Tošića, 40, nisu zadržti četnici a ima i nama naklonjenih. 5. Mrkaljska četa, 80 ljudi (4 puškomitraljeza), ljudstvo je vrlo dobro, samo treba komandira smjeniti. 6. Džimrijska četa Jovana Mandića, 25 ljudi. 7. Četa Neđe Borovčanina, 50, pljačkaši i razbojnici, nalazi se oko Brajakovića. 8. Kusačka četa, 80, ljudstvo vrlo dobro. 9. Knežinska četa Rajka Borovčanina, 80, od Knežine prema Bukoviku, zadržti četnici. 10. Malopoljska četa, pola ljudi naklonjeno nama, pola neutralni, ima naših ljudi koji rade među njima.

¹² To su bila tri brata: Dragoljub (poginuo avgusta 1942. naišavši na četničku zasjedu na Sjemeću, kod Rogatice), Milorad (umro maja 1942. od upale mozga) i Veso (poginuo jula 1944, kod s. Sočice od četničke zasjede, kao član partizanskog rukovodstva na Glasincu). Vidi Rudi Petovar, n. d., str. 313.

Branko, njihov četvrti, najmlađi, brat, poginuo je februara 1946. kod Rogatice, u borbi s odmetnicima.

¹³ Sada: Oručeve Vode.

¹⁴ Brdo (k. 1573) sjeveroistočno od Pala.

Oko Rogatice:

1. Četa Marinka Jevđevića, 30—40, Kukavice — Kujundžijevići, komandir bandit, zadržti četnici. 2. Četa Miloša Lubarde, 100 (2 puškomitraljeza), Čemanovići, komandir bandit, zadržti četnici. 3. Četa Jakše Đurovića, 35 ljudi (2 laka i jedan teški mitraljez), komandir bandit (bio član Partije), zadržti četnici, od Seljana — Čemanovića. 4. Četa Novice Džide, 140 ljudi (2 laka i jedan teški mitraljez), Piješevica—Sjemeć, ljudstvo zadržti četnici i slabi borci. 5. četa Veljovi Save, 100 (2 laka i 2 teška mitraljeza), negde oko Sjemeća, komandir bandit, zadržti četnici. 7. Prodolska četa Obrena Kosorića, 60, zadržti četnici, komandir bandit. Ova je četa sa još jednom pohvatala naše drugove. 8. Jabučka četa Slava Toburića, Kujundžijevići, ne zna se ništa detaljnije. 9. Dubska četa Planinčić Jove, 65, Pašić Kula, zadržti četnici, slabi borci. 10. Seljanska četa Bojović Milije, 45, u podnožju brda Zasede,¹⁵ zadržti četnici.

4. Ne znamo od koga ste dobili izvještaj da smo mi tražili Kraljevački bataljon da se prebaci na Romaniju, ili da je Operativni štab za istočnu Bosnu izdao naredbu za napad na Praču. Plan napada na Praču—Sjetlinu stvorio je štab sektora, tj. štab Kraljevačkog bataljona. Napad nije uspio zato što se nije vodilo računa o borbenoj sposobnosti domaćih četa Jahorinskog odreda i što crnogorske snage iz čete Lime Barjaktara nisu ispunile što im je bilo u zadatku naređeno, dočim čete za koje se tvrdi da nisu postojale, radi se o Pračanskom bataljonu koji je prema svojoj moći ispunio dati mu zadatak, i drugi put je učestvovao sam Pračanski bataljon u napadu i izgubio četiri mrtva i četiri ranjena. S obzirom da je Pračanski bataljon brojno u ljudstvu slab, to smo mi od štaba sektora tražili da prebaci sto ljudi na sektor Pračanskog bataljona, jer i slijepac bi vidio da se samo sa ove strane mogu uspješno voditi partizanske akcije na prugu i na ustaške kolone, i vršiti uspješno ometanje pravljenja pruge, jer rijeka Prača ometa to uspješno Jahorinskom odreda i Kraljevačkom bataljonu, a najbolje je vidjeti na sekciji Sarajevo 1 : 100.000 sa koje se strane može uspješno djelovati. Mi nismo tražili da se štab Kraljevačkog bataljona prebaci na Bare ili Renovicu, nego smo to tražili da to učini štab sektora, zbog lakšeg rukovođenja akcija na sektoru Pale—Renovica tako da bi štab sektora bio u telefonskoj vezi sa vama i mogao pravilno rukovoditi operacijama, onda se ne bi desio neuspjeh, i onda se ne bi pravili zamašni planovi koji se ne mogu izvršiti. Mi ne mislimo da izdajemo ma kakva naređenja jedini-

¹⁵ To jest: k. 992, istočno od Rogatice.

cama koje vi uputite, ali jedno moralo bi biti, jedinica koja dođe na sektor nekog odreda ili bi morala za vreme dok se tu nalazi rukovoditi i snagama toga odreda ili za to vrijeme da se stvori privremeni operativni štab, jer bi se moglo desiti da se primaju dva naređenja, jedno od domaćih a drugo od vas, a mnogo puta situacija nalaže da se naređenje izvrši, a izgovor jedinice biva »to mi nije naredio moj štab«.

Večeras se prebacujemo dalje kako bi se spojili sa drugom Tempom¹⁶ i kako bi mogli prikupiti razbijene snage Romanijanskog odreda i biti u boljoj vezi sa ostalim odredima.

O kretanju jedinice izvestite nas na vrijeme.

Šaljemo pismo jednog druga i pismo¹⁷ za druga Tita od Tempa.¹⁸

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

M. P.

**Princip Slobodan
Uglješa¹⁹**

¹⁶ Svetozarom Vukmanovićem

¹⁷ Redakcija ta pisma nije pronašla.

¹⁸ U originalu, od zapete do kraja rečenice, dopisano je: »kao i pismo Jakšića«, ali su ove riječi precrtane mastilom.

¹⁹ Danilović

IZVJEŠTAJ ŠTABA OPERATIVNOG SEKTORA ZA GACKO I NEVESINJE OD 3. MARTA 1942. GLAVNOM ŠTABU NOP I DV BOSNE I HERCEGOVINE O SITUACIJI U GATAČKOM I NEVESINJSKOM SREZU¹

Štab Operativnog sektora za Gacko—Nevesinje
Dana: 3. III. 1942 god.

GLAVNOM ŠTABU ZA BOSNU I HERCEGOVINU²

Gdje bude

Dragi drugovi,

Na savjetovanju prestavnika ovog operativnog sektora od 2 marta utvrđeno je sledeće:

— Da dosadašnji rad po pitanju čišćenja pete kolone imao je uspeha, ali nije još u potpunosti svršen. U srezu Gatačkom ostao je razbojnik Perišić,³ a ostali dio sresa je uglavnom sređen. U Nevesinjskom srezu situacija se popravlja, zahvaljujući Udarom bataljonu, koji je izveo nekoliko vrlo uspehlih akcija, ali još nije takva da se ne moraju primjenjivati energične mjere protiv petokolonaša — četničkih elemenata. Ima još nekoliko sela u kojima je potrebno nemilosrdno preduzeti razoružanje i likvidiranje »vođa«. Razlog što i do sada nije ovo svršeno leži u glavnom u slabosti i neodlučnosti partizana koji su slati za čišćenje pete kolone (primjer Pivske čete⁴ prema pisanju njihovog štaba), koji su u svim akcijama u Gat.[ačkom] srezu... nijesu dorasli za te zadatke.

— Da dosadašnje privremeno rukovodstvo Operativnog sektora⁵ mijenja se s tim što za komandanta dolazi drug Dukica Graovac,⁶ pol. kom. drug Kosta Grubačić, zamj. pol. kom.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 11—1, k. 1708. Uslijed vlage dokumenat je na pojedinim mjestima oštećen i nečitljiv. Ta mjesta su označena tačkicama, a vjerovatan sadržaj oštećenog dijela dokumenta redakcija je stavila u uglaste zagrade.

² Pun naziv je: Glavni štab NOP i DV Bosne i Hercegovine.

³ Radojica

⁴ Riječ je o Pivskoj četi Nikšićkog NOP odreda (jačine oko 130 ljudi), koja je početkom februara 1942. upućena na tu prostoriju (tom III, knj. 2, dok. br. 92 i knj. 9, dok. br. 40).

⁵ O dotadašnjem sektoru vidi dok. br. 23, objašnjenje 3.

⁶ Dukica Grahovac, zemljoradnik, bio je do tada komandant 1. bataljona »Nevesinjska puška« Hercegovačkog NOP odreda i zamjenik komandanta pomenutog sektora, a od 28. marta 1942. i zamjenik

drug Blažo Đuričić i još nekoliko savjetodavnih članova. Mjesto sektora mora biti kao i do sada, jedan dio u Zurovićima (Nevesinjski srez) a drugi dio u Vrbi (Gatački). To je neophodno potrebno, radi pregleda situacije na čitavom sektoru, kao i svih priprema na Borač. Čim se pređe na akcije na Borač onda će mjesto vjerovatno biti u Vrbi, jer će i veća brižljivost svih priprema biti potrebna za sjeveroistočni dio Borča. Veza između Jugovića i Vrbe da bude čvrsta, kako bi se izbjegle dosadašnje greške u pogledu izveštaja vama, a da bi se postigla potpuna saglasnost po svim pitanjima.

— Da [pitanje Borča postaje svakim danom] sve aktuelnije s obzirom na bolje vremenske prilike, koje neprijatelj koristi i prelazi u akcije (Napad 2 ov. mj. na Bjelatice⁷ ustaša iz Kule⁸ i Borčana 26 pr. mj. na Popov most), i ono što je najvažnije: zajednički rad Talijana, ustaša i četnika, koji svakim danom sve otvorenije sarađuju i pokušavaju da otupe oštricu narodne borbe, razbiju jedinstvo (bombardovanje, prijetnje, [šetnje četnika i] Talijana, zajednički napad četnika i Talijana na Udarni bataljon u Bratačima i t.d.). Operativni Štab za Hercegovinu⁹ kao i Štab odreda upoznati su sa pripremama koje se treba da izvedu i predložen im je plan koji predviđa da bi dovoljno bilo za napad na Borač oko 2.000 boraca kao i raspored snaga za izvođenje napada. (Nevesinje 600 boraca, Gacko 400 boraca, a ostalo iz Južne Hercegovine i Crne Gore).¹⁰ Tražili smo od Vrhovnog da nam pošalje letke, koje je trebao izdati kako bi se u nekoliko otupila borbenost muslimana iz Borča. Pomoć iz Pive nam je obećata, a iz Nikšića nemamo još ništa konkretno pošto bi nam bile potrebne

komandanta Sjevernohercegovačkog NOP odreda (tom IV, knj. 4, dok. br. 36). Teže ranjen prilikom napada na Borač 17. aprila, poslije nekoliko dana je u bolnici u Hadžićima podlegao ranama. Proglašen je 26. jula 1945. za narodnog heroja. Redakcija nije mogla da utvrdi tačan datum smrti Dukice Grahovca. U pojedinim objašnjenjima piše da je umro poslije dva dana, u drugim — poslije tri dana, a u nekim — poslije desetak dana (tom IV, knj. 2, dok. br. 4; knj. 3, dok. br. 15, knj. 4, dok. br. 22; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 236. Međutim, autori knjige *Hercegovina u NOB*, na str. 962, iznose podatak da je Dukica Grahovac umro 2. maja 1942. u s. Izgorima.

⁷ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Vjerovatno je omaškom napisano Bjelatice umjesto Bjelašnice.

⁸ To jest: Kule Fazlagića.

⁹ Pun naziv je: Operativni štab NOP odreda za Hercegovinu. Taj naziv su upotrebljavali zato što u Hercegovini nije bilo dobrovoljačkih jedinica (tom IV, knj. 4, dok. br. 25).

¹⁰ O borbama za Borač vidi dok. br. 23; tom IV, knj. 4, dok. br. 22.

dvije čete. Sada ovde imamo oko 50 Nikš[ićana] za obezbeđenje sela i jedna pivska četa na položaju Vrba—Čemerno—Izgori, koja je prema naređenju Vrhovnog Štaba išla da drži ove položaje radi veze sa Fočom.

— Prije nego što se pređe na akcije na Borač, neophodno je potrebno likvidirati popa Perišića, jer on je prekinuo najkraću vezu i sa Nikšićem. Ako Nikš. odred ne preduzme što prije, mi ćemo to preduzeti sa Udarnim bataljonom kroz nekoliko dana, pojačanim sa Nevesinjcima i jednim djelom [Gaćana]. To se mora uraditi kao i još nekoliko sela u Nevesinju, pa onda preći na Borač.

— Da veza sa vama, Vrhovnim [štabom], [GŠ] B. H. [i] crnogorskim štabovima bude što potpunija i čvršća, a vezu sa Kalinovačkim odredom ne možemo održavati (veliki snijeg, nedostatak snaga, prisustvo Talijana u Ulogu), jedino preko Glavnog Štaba za B.[osnu] i Her.[ercegovinu].

— I rad i pripreme akcija na Borač mora se ubrzati iako za sada nema teškoća, jer pitanje Borča je vrlo popularno kod masa. Sad imamo oko 30 [M. C.] žita u Jugovićima, ali se prilično troši za vojsku koja je tamo, ali hrane [nema] za muslimanske porodice od kojih je žito rekvirirano. Na dijelu Gacka ima nešto.

— Imali smo nešto žrtava u akciji na popa Perišića. Za Pol. Komesara,

Komandant,
Dukica Grahovac

P. S. Akcijom na Borač rukovodiće neko iz Operativnog Štaba, vjerovatno drug Sava Kovačević.¹¹ Prethodno moramo likvidirati sa ostacima ovih bandi. Talijani poslije prodora Trebinje—Bileći ponovo se vraćaju za Trebinje i ima izgleda da će evakuisati Bileću, ali nije još sigurno. Borbe se jače vode između Nikšića i Danilov-grada, jer Talijani jakim snagama nadiru u pravcu Nikšića. Vjerovatno i da su uspjeli do sada. Sigurnih izvještaja nemamo.

Dajte nam sva potrebna uputstva o daljem radu, kao i nastojte da vezu sa Kalin[ovičkim] odredom održavamo preko vas, jer se sa ove strane ne može. Pošaljite nam materijala pisaćeg i ako imate sanitetskog materijala.

Blažo Đuričić

¹¹ Tada je bio na dužnosti komandanta Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu (vidi dok. br. 27).

Жаба

Рађено 4 марта 1942 г.
у Л а с т и

З А П И С Н И К

УСТАВНИМ ЗАКОНИ
Др. Скуп. 1942. г.
1942.

26 2021

О примопредаје дужности чланова досадашњег Оперативног штаба за Херцеговину и то:
Сара Ковачевић, Петар Илић, Љока Путица, Мила Илићковић и Сана Срећковић, о једни стране, и новопостављеног Оперативног штаба:
Љока Путица, Мира Попарић, Петар Илић и Менад Башић, о другој страни.

Присутни били су:

Сара Ковачевић,
Мира Попарић,
Петар Илић и
Сана Срећковић.

Изјесу присутни: Љока Путица, јер је погинуо, Менад Башић, јер је на дужности у везу коначном и Мила Илићковић, која је такођер одсутна из штаба.

На основу наредбе Врховног штаба народно ослободилачких партизанских одреда Југославије од 4 II 1942 г. бр. служ. узлозе се на дужност у Оперативном штабу Кругова:

Петар Илић, досадашњи политички комесар овога штаба, на вршиоца дужности команданта Оперативног штаба за Херцеговину,
Менад Башић на тереног намјеника,
Мира Попарић на политичког комесара; замјеника моментално нема.

С Е Р А З О Б Е Л Е Н :

Због постојања друге Љока Путице, наредбе Врховног штаба народно ослободилачких партизанских одреда.

Свише дужности у Оперативном штабу савијене су потпуном сарадњом старог и новог Оперативног штаба, по изложеној најбољој употреби. Дужности које су примала поменути другови такође припадају, до одласка из овог штаба Н.О.И. Окреда на Јосну и Херцеговину и Врховног штаба Н.О.И. Штаба на Југославију, о чему ће се наредним штабима, са сарадњом, одмах обавијестити.

СИРТ ЗАПИСНИК - СЛОБОДА НАРОДНА

ПРЕДАЈИ:

Handwritten signatures and initials.

ПРИМИЛИ:

Handwritten signatures and initials.

**ZAPISNIK O PRIMOPREDAJI DUŽNOSTI U OPERATIV-
NOM ŠTABU NOP ODREDA ZA HERCEGOVINU OD 4. MAR-
TA 1942. GODINE¹**

Rađeno 4 marta 1942 g.
u Lastvi

ZAPISNIK

O primopredaji dužnosti članova dosadašnjeg Operativnog štaba za Hercegovinu² i to:

Save Kovačevića, Petra Ilica, Đoka Putice, Mila Kilibarde i Sava Orovića, s jedne strane, i novopostavljenog Operativnog štaba:

Đoka Putice, Mira Popare, Petra Ilica i Nenada Vasića, s druge strane.

Prisutni sastanku:

Sava Kovačević

Miro Popara.

Petar Ilić i

Savo Orović.

Nijesu prisutni: Đoko Putica, jer je poginuo,³ Nenad Vasić, jer je na dužnosti u srezu Konjičkom, i Milo Kilibarda, koji je također odsutan iz mjesta.

Na osnovu naredbe Vrhovnog štaba narodno oslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije od 4 II 1942 g. br. služ.⁴ uvode se na dužnost u Operativni štab drugovi:

Petar Ilić, dosadašnji politički komesar ovoga štaba, za vršioca dužnosti komandanta Operativnog štaba za Hercegovinu,

Nenad Vasić za njegovog zamjenika,

Miro Popara za političkog komesara; zamjenika momentalno nema.

OBRAZLOŽENJE:

Zbog pogibije druga Đoka Putice, naredba Vrhovnog štaba ne može se u potpunosti primjeniti.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 34—4, k. 1708.

² Vrhovni štab NOP i DVJ smatrao je privremenim dotadašnji Operativni štab NOP odreda za Hercegovinu (vidi dok. br. 6 i 9).

³ Ubijen je 21. februara 1942. od strane četnika, na čiju je zasedu naišao između Domaševa i Zdrijelovića, u opštini Ljubomir (tom IV, knj. 4, dok. br. 25; Grupa autora, *Hercegovina u NOB*, str. 235).

⁴ Vidi dok. br. 9, objašnjenje 2; tom II, knj. 2, dok. br. 114.

Ovakve dužnosti u Operativnom štabu određene su potpunom saglasnošću starog i novog Operativnog štaba, po njihovoj najboljoj uviđavnosti. Dužnosti koje su primili drugovi biće privremene, do odluke Glavnog štaba N. O. P. Odreda za Bosnu i Hercegovinu i Vrhovnog štaba N. O. P. Odreda za Jugoslaviju, o čemu će se nadležni štabovi, sa obrazloženjem, odmah obavijestiti.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

M. P.

PREDALI:

Sava B. Kovačević

Petar Ilić

Sava J. Orović, pukovnik

PRIMILI:

Petar Ilić

Miro Popara

BR. 28

IZVJEŠTAJ ŠTABA KALINOVČKOG ODREDA OD 7. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O STANJU U ODREDU, FORMIRANJU IGMANSKOG BATALJONA I AKCIJAMA U SARAJEVSKOM POLJU¹

ŠTAB
KALINOVACKOG NARODNO-OSLOBODILACKOG
PARTIZANSKOG ODREDA

Broj sl.

Dne 7 marta 1942 g.

VRHOVNOM ŠTABU

FOČA

1) Usled pojačanog terora u Sarajevskom polju na Igman su izbjegli mnogi ljudi te je usled toga porast Igmanske čete velik. Ta četa broji sada oko 300 ljudi. Od strane Štaba odreda preduzete su mjere za smještaj ljudi jer se podižu brvnare barake. Radi lakšeg pregleda i komandovanja Štab odreda je izdao naređenje da se na Igmanu formiraju tri čete, i to: I Igmanska, II Igmanska i III Igmanska četa. Dužnosti Štaba bataljona za sad vrši I Igmanska četa dok se ne formira Štab bataljona.

U I Igmanskoj četi nema dovoljno oružja za sve ljudstvo jer ta četa ima oko 120 pušaka pa bi bilo potrebno da se ovom

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 17—6, k. 1708.

² To jest: domobranske.

³ Predio južno od Pala.

bataljonu koji je u formiranju dodijeli nešto oružja i municije. Četa ima zadatak da iz Sarajevskog polja prikuplja oružje i municiju u prvom redu od pravoslavnog stanovništva.

2) *Akcije četa:*

Igmanska četa vršila je i vrši stalne akcije u Sarajevskom polju na prikupljanju životnih namirnica. Te akcije vrše i ostale čete Trebevičkog bataljona. Krupačka četa u pravcu Vojkovića, Kasindolska u pravcu Miljevića i rezultati su za sad dobri. Od tih akcija je prikupljeno oko 80 metara žita, 30 goveda i nekih drugih sitnijih stvari.

3) Na dan 28. II. t. g. između ljudstva Poljanske čete i hrvatske² vojske na Jezerima³ niže sela Vlahovića došlo je do sukoba, te je jedna patrola jačine 7 ljudi stupila u borbu sa jednim hrvatskim vodom. U tom sukobu je ubijen 1 hrvatski vojnik i 1 je ranjen. Od sprema nije se moglo ništa zaplijeniti. Kod naše patrola nije bilo nikakvih gubitaka.

4) Na dan 5 marta jedan hrvatski avion bombardovao je stanove Igmanske čete na Velikom polju.⁴ Prilikom otvaranja vatre na avion koji je mitraljirao naše borce jedan je naš borac bio teže ranjen i preminuo je 6 marta u bolnici u Trnovu.

Sa akcijama na prikupljanju životnih namirnica će se i dalje produžiti, a o rezultatu ovih akcija će se dostavljati redovni izveštaji.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu! Sa drugarskim pozdravom,
Pol. komesar drug, Zamjenik komandanta drug,
Šćepan Kovačević⁵ **Voj.⁶ J. Đokić**

⁴ Na karti 1 : 100.000 nije označeno. Radi se o lokalnom nazivu zaravni (platou) na vrhu Igmana.

⁵ Borisa Kovačević Šćepan, profesor i član KPJ prije rata. Bio je član Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i član Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a). Kao partijski rukovodilac 10. hercegovačke NOU brigade, poginuo je 14. juna 1943, prilikom proboja obruča na r. Bistrici više s. Rataja, u blizini drumu Foča — Kalinovik. Proglašen je, 22. jula 1949, za narodnog heroja (tom II, knj. 8, dok. br. 70; tom IV, knj. 3, dok. 86, objašnjenje 1; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 375).

⁶ Vojislav, major bivše jugoslovenske vojske. Zbog revolucionarne aktivnosti u bivšoj jugoslovenskoj vojsci uhapšen je 6. maja 1932. i osuđen na 15 godina robije. U januaru 1940. uslovno je pušten na slobodu. Bio je član Vrhovnog štaba NOP i DVJ. Teško ranjen 11. maja 1943, prilikom bombardovanja Štaba 7. divizije u s. Ljubinu, kod Foče, upućen je u Centralnu bolnicu, ali je poslije nekoliko dana umro (prema nekim izvorima podlegao je ranama 17. maja). Tada je bio načelnik Štaba 7. NOU divizije i imao je čin general-majora NOVJ (tom II, knj. 1, str. 256; tom IV, knj. 13, dok. br. 54, str. 138; Dušan Pejanović, *Četvrta proleterska*, izvoji od 13. i 14. septembra 1971. objavljeni u Večernjim novostima, beogradsko izdanje).

IZVJEŠTAJ ŠTABA PROLETERSKE UDARNE GRUPE OD 10. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O RAZMJESTAJU ZA DEJSTVA NA PROSTORIJI VLASENICA — HAN-PIJESAK — STARI BROD¹

Š t a b

Udarne proleterske grupe

10 marta 1942 god.

br. 1.

**VRHOVNOM ŠTABU NARODNO OSLOBODILAČKE
I DOBROVOLJAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE**

Posle dobijanja vaše naredbe² i prepisa izveštaja Operativnog štaba za Istočnu Bosnu³ održali smo zajednički sastanak štabova obe brigade⁴ sa drugom Ročkom⁵ i doneli sledeću odluku:

1. Da snage I i II brigade pomerimo u pravcu Sokolovića i razmestimo na prostoru Točionik, Džindići, Kalimanići i Dumanjići, a jedan deo — u jačini 1 bataljona — da ostavimo u Ergele Borike, s tim da se jednom četom kontroliše Stari Brod.

Ako se nadiranje ustaša prema Vlasenici od Han Pijeska nastavi i dalje, vrlo je verovatno da će g. oficiri pobeći — ako to nisu već učinili. U tom slučaju — i tek pošto proverim da su oficiri pobjegli — naša oštrica bila bi uperena protiv ustaša, nastojeći svim silama da u toj borbi stavimo pod svoju komandu sve one snage četničke — meštanske — koje su bile pod komandom Dangića i uzimajući brz kurs na stvaranje Dobrovoljačke vojske u ovom delu Bosne. Zbog ponovne izdaje Dangića i dr. oficira to će nam bit olakšano.⁶

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 39—2, k. 701. Tekst je na više mjesta precrtan i ispravljan zelenim mastilom. Istim mastilom su se potpisali podnosioci izveštaja.

² Vjerovatno se odnosi na direktive Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 5. i 6. marta 1942. štabovima 1. i 2. proleterske brigade za dejstva u istočnoj Bosni (tom II, knj. 3, dok. br. 15 i 21).

³ Vjerovatno je riječ o izveštaju Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne od 7. marta 1942, u kome se govori o stanju kod četnika (tom IV, knj. 4, dok. br. 26).

⁴ Odnosi se na štabove 1. i 2. proleterske brigade, koji su tada, po naređenju Vrhovnog štaba, formirali Štab Proleterske udarne grupe (tom II, knj. 3, dok. br. 13, 15 i 21).

⁵ Rodoljub Čolaković, politički komesar Glavnog štaba NOP i DV istočne Bosne.

⁶ Vidi i tom IV, knj. 3, dok. br. 99.

1997-1998-1999-2000-2001-2002-2003-2004-2005-2006-2007-2008-2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020-2021-2022-2023-2024-2025-2026-2027-2028-2029-2030-2031-2032-2033-2034-2035-2036-2037-2038-2039-2040-2041-2042-2043-2044-2045-2046-2047-2048-2049-2050-2051-2052-2053-2054-2055-2056-2057-2058-2059-2060-2061-2062-2063-2064-2065-2066-2067-2068-2069-2070-2071-2072-2073-2074-2075-2076-2077-2078-2079-2080-2081-2082-2083-2084-2085-2086-2087-2088-2089-2090-2091-2092-2093-2094-2095-2096-2097-2098-2099-2100-2101-2102-2103-2104-2105-2106-2107-2108-2109-2110-2111-2112-2113-2114-2115-2116-2117-2118-2119-2120-2121-2122-2123-2124-2125-2126-2127-2128-2129-2130-2131-2132-2133-2134-2135-2136-2137-2138-2139-2140-2141-2142-2143-2144-2145-2146-2147-2148-2149-2150-2151-2152-2153-2154-2155-2156-2157-2158-2159-2160-2161-2162-2163-2164-2165-2166-2167-2168-2169-2170-2171-2172-2173-2174-2175-2176-2177-2178-2179-2180-2181-2182-2183-2184-2185-2186-2187-2188-2189-2190-2191-2192-2193-2194-2195-2196-2197-2198-2199-2200-2201-2202-2203-2204-2205-2206-2207-2208-2209-2210-2211-2212-2213-2214-2215-2216-2217-2218-2219-2220-2221-2222-2223-2224-2225-2226-2227-2228-2229-2230-2231-2232-2233-2234-2235-2236-2237-2238-2239-2240-2241-2242-2243-2244-2245-2246-2247-2248-2249-2250-2251-2252-2253-2254-2255-2256-2257-2258-2259-2260-2261-2262-2263-2264-2265-2266-2267-2268-2269-2270-2271-2272-2273-2274-2275-2276-2277-2278-2279-2280-2281-2282-2283-2284-2285-2286-2287-2288-2289-2290-2291-2292-2293-2294-2295-2296-2297-2298-2299-2300-2301-2302-2303-2304-2305-2306-2307-2308-2309-2310-2311-2312-2313-2314-2315-2316-2317-2318-2319-2320-2321-2322-2323-2324-2325-2326-2327-2328-2329-2330-2331-2332-2333-2334-2335-2336-2337-2338-2339-2340-2341-2342-2343-2344-2345-2346-2347-2348-2349-2350-2351-2352-2353-2354-2355-2356-2357-2358-2359-2360-2361-2362-2363-2364-2365-2366-2367-2368-2369-2370-2371-2372-2373-2374-2375-2376-2377-2378-2379-2380-2381-2382-2383-2384-2385-2386-2387-2388-2389-2390-2391-2392-2393-2394-2395-2396-2397-2398-2399-2400-2401-2402-2403-2404-2405-2406-2407-2408-2409-2410-2411-2412-2413-2414-2415-2416-2417-2418-2419-2420-2421-2422-2423-2424-2425-2426-2427-2428-2429-2430-2431-2432-2433-2434-2435-2436-2437-2438-2439-2440-2441-2442-2443-2444-2445-2446-2447-2448-2449-2450-2451-2452-2453-2454-2455-2456-2457-2458-2459-2460-2461-2462-2463-2464-2465-2466-2467-2468-2469-2470-2471-2472-2473-2474-2475-2476-2477-2478-2479-2480-2481-2482-2483-2484-2485-2486-2487-2488-2489-2490-2491-2492-2493-2494-2495-2496-2497-2498-2499-2500-2501-2502-2503-2504-2505-2506-2507-2508-2509-2510-2511-2512-2513-2514-2515-2516-2517-2518-2519-2520-2521-2522-2523-2524-2525-2526-2527-2528-2529-2530-2531-2532-2533-2534-2535-2536-2537-2538-2539-2540-2541-2542-2543-2544-2545-2546-2547-2548-2549-2550-2551-2552-2553-2554-2555-2556-2557-2558-2559-2560-2561-2562-2563-2564-2565-2566-2567-2568-2569-2570-2571-2572-2573-2574-2575-2576-2577-2578-2579-2580-2581-2582-2583-2584-2585-2586-2587-2588-2589-2590-2591-2592-2593-2594-2595-2596-2597-2598-2599-2600-2601-2602-2603-2604-2605-2606-2607-2608-2609-2610-2611-2612-2613-2614-2615-2616-2617-2618-2619-2620-2621-2622-2623-2624-2625-2626-2627-2628-2629-2630-2631-2632-2633-2634-2635-2636-2637-2638-2639-2640-2641-2642-2643-2644-2645-2646-2647-2648-2649-2650-2651-2652-2653-2654-2655-2656-2657-2658-2659-2660-2661-2662-2663-2664-2665-2666-2667-2668-2669-2670-2671-2672-2673-2674-2675-2676-2677-2678-2679-2680-2681-2682-2683-2684-2685-2686-2687-2688-2689-2690-2691-2692-2693-2694-2695-2696-2697-2698-2699-2700-2701-2702-2703-2704-2705-2706-2707-2708-2709-2710-2711-2712-2713-2714-2715-2716-2717-2718-2719-2720-2721-2722-2723-2724-2725-2726-2727-2728-2729-2730-2731-2732-2733-2734-2735-2736-2737-2738-2739-2740-2741-2742-2743-2744-2745-2746-2747-2748-2749-2750-2751-2752-2753-2754-2755-2756-2757-2758-2759-2760-2761-2762-2763-2764-2765-2766-2767-2768-2769-2770-2771-2772-2773-2774-2775-2776-2777-2778-2779-2780-2781-2782-2783-2784-2785-2786-2787-2788-2789-2790-2791-2792-2793-2794-2795-2796-2797-2798-2799-2800-2801-2802-2803-2804-2805-2806-2807-2808-2809-2810-2811-2812-2813-2814-2815

Decrease y 15 sucesos

Be. maculata - small

УВАЖ. ОБИТЕЛНИЦИ ГИМА.

de la E. de la E. de la E.

$$P_{\text{max}} = 15$$

25007

Fotokopija dokumenta br. 29.

Front ustaša takvim nadiranjem od Han Pijeska i dalje znatno bi se protekao i razlabavio tako da bismo mogli na ovaj ili onaj način uspešno da delujemo na sektoru Sokolovići—Žljebovi itd. i oko njega i radi toga potrebno je da naše snage pomerimo u tom pravcu, kako bismo mogli i samu situaciju bolje pratiti.

Smatramo da je držanje glavnine snaga na sektoru Ergela Borike — držanje na nešto i suviše perifernom položaju s obzirom na razvoj situacije.

Primamo kao osnovnu vašu direktivu⁷ blagovremeno zauzeti takve položaje, koji bi bili čvrst oslonac za pokrete bilo ka severu bilo ka zapadu. Moramo izbeći stvaranje nekoga fronta, moramo zauzeti takve položaje da omogućimo partizanski način borbe, moramo imati u vidu težišne pravce i radi toga zasad smo se opredelili za ovakvo pomeranje snaga. Na taj način naći ćemo se blizu komunikacije, moći ćemo da dajemo neprijatelju udarce u raznim pravcima na najosetljivijim mestima, moći ćemo da se snabdevamo sa municijom, i moći ćemo da se povežemo sa svim snagama Istočne Bosne.

Međutim mi ovaj pravac ne uzimamo kao konačno određeni, već kao privremeni i pripremni dok ne ispitamo situaciju ili dok se situacija jasno ne ocrta. Naš mogući pokret u pravcu Sokolca zavisi potpuno od razvoja situacije između ustaša i četnika kod Vlasenice. Taj pokret ne bi smeo da bude preran, tako da mi dođemo u položaj da se mi borimo protiv ustaša za račun četnika, koji bi ostali nama za leđima, a ne bi smeo doći ni kasno, kad se ustaše stabilizuju i kad razbiju živu snagu nar. osl. borbe koja je trenutno pod komandom Dangića i dr. oficira.

2. Smatramo da je od prvorazrednog značaja stavljanje meštanskih četn. jedinica pod komandu Vrh. štaba i stvaranje dobrovoljačke vojske od četničkih snaga koje po drugi put izdaju oficiri. U tom smislu odmah ćemo preduzeti mere za sektor kod Rogatice a nastojati da što pre izvršimo taj zadatak i sa sektora kod Glasinca. I radi toga ovakvo pomeranje naših snaga korisno je.

3. Naglašavamo da s obzirom da još nismo uhvatili situaciju i da se ona nije još dovoljno ocrtala mi se nismo konačno odlučili, već zauzimamo položaj koji nam omogućuje pokret i prema zapadu i prema severu, a ujedno omogućuje blisko praćenje događaja i već sad svršavanje jednog dela posla i stavljanje pod komandu četničkih snaga.

⁷ Osnovna direktiva je izdata 3. marta (vidi tom II, knj. 3, dok. br. 8), a zatim je, 5. i 6. marta 1941, Vrhovni štab NOP i DVJ izdao dopunske direktive (tom II, knj. 3, dok. br. 15 i 21).

Štab II prol. brigade poslao je jutros izveštaj o završnoj akciji u Ergela Borike i njenom sektoru.⁸

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Poslato u 18 časova

Za operativni štab
M. P. udarne proleterske grupe,
k-nt I brigade **K⁹ Popović**
„ II „ **Ratko¹⁰**
Veljko¹¹

BR. 30

IZVJEŠTAJ ŠTABA OPERATIVNOG SEKTORA ZA GACKO I NEVESINJE OD 11. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O SITUACIJI KOD GACKA I NEVESINJA I U BORČU¹

VRHOVNOM ŠTABU PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE

Dragi drugovi,

dobili smo vaše pismo od 7 marta ove godine.² Sa njim smo dobili i propagandni materijal i nešto voska.

1.) Mi još uvijek moramo da čistimo četničke bandice kao preduslov napada na Borač. Još takvih bandica ima po nevesinjskom i jedna u gatačkom srezu (malo jača). Vršimo razoružanje sela i dosada smo imali malo žrtava. Prije nekoliko dana ubijen je od četničke zasede komandant Hercegovačkog odreda drug Đoko Putica³ (bilečki srez — Ljubomir).

⁸ Vidi dok. br. 31; tom IV, knj. 3, dok. br. 99.

⁹ Koča

¹⁰ Ratko Đurđa Sofijanić, (krojački radnik, član KPJ od 1. septembra 1941). Tada je bio komandant 2. proleterske NOU brigade. Umro je (u činu general-pukovnika) 21. avgusta 1968. kao komandant Graničnih jedinica JNA. Proglašen je, 20. decembra 1951, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 715).

¹¹ Pavle Stanislava Ilić Veljko. Tada je bio načelnik Štaba 2. proleterske brigade. Umro je 16. jula 1964. (u činu general-pukovnika). Posljednja dužnost mu je bila: komandant Graničnih jedinica JNA.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 47—1, k. 3.

² Vjerovatno je u pitanju naređenje Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 7. marta 1942. Štabu Nevesinjskog NOP odreda za napad na Borač (vidi tom II, knj. 3, dok. br. 27).

³ O njegovoj pogibiji vidi dok. br. 27.

Tamo je pošla jedna ekspedicija koja je strijeljala 20 četnika. Tako da su u bilečkom i trebinjskom srezu likvidirane bande. Naš Udarni bataljon⁴ još čisti po nevesinjskom srezu.

2.) Što se tiče Borča, moramo još temeljito pripreme izvršiti. Još nijesmo dobili podatke koliko nam snaga može dati južna Hercegovina (bilečki i trebinjski srez), kao i Crna Gora. To ćemo brzo dobiti. Što se tiče snaga, tu možemo dosta mobilisati u ovome kraju, ali znatan dio snaga moramo prikovati za Fazlagića Kulu⁵ (ustaško gnijezdo) i za Gacko i vršiti demonstrativan napad, da bismo obezbijedili zaleđe. Što se tiče jačine snaga u Borču, tu još nijesmo pouzdani. Prema izvještajima koje mi imamo jačina je oko 1000—1100 boraca (jer nevesinjski Borač je uništen od četnika),⁶ 2 teška mitraljeza, 12 puškomitraljeza. Najjača uporišta su Šipovica i Igri — njihovim padom pada i Borač.⁷ Prema izvještajima od Kalinovičkog odreda, oni raspolažu sa oko 1800—2000 boraca (mi mislimo da su precijenili snage) i sa nešto više puškomitraljeza, nego što mi imamo izvještaje.

Okolna sela u kojima ćemo moći držati trupe su Izgori, Černerno, Vrba, Dražljevo, Badeniši,⁸ Jugovići, Obješenik, Kokorina i Slivlje, to je za Gatačko — nevesinjski sektor, a taj deo dobro ne poznajemo. Napad se mora vršiti i sa Zelengore, jer tamo ima neki manji zbjeg od tih strana iz Istočne Bosne.

Kalinovički odred nam javlja da on može dati oko 500—600 boraca za Borač i traži da stupimo u što tješnju vezu sa njima. Nama je to vrlo teško, zato što vezu sa njima održavamo ukoliko je to moguće preko Oblja, a inače preko vas.

Operativni štab za Hercegovinu i Herc. odred o svemu su obaviješteni i oni vrše pripreme, ali ni od njih nemamo još izvještaja o konkretnim snagama, koje nam mogu uputiti.

3.) Letke za Borač koje ste nam poslali nekako ćemo proturiti i nastojati da dobijemo što tačnije podatke o nji-

⁴ Bliže o njemu vidi dok. br. 23.

⁵ Pravilnije: Kulu Fazlagića.

⁶ Četnici su u toku 1941. i 1942. vršili više napada na ustaško uporište Borač. Posljednji i najveći napad su preduzeli u prvoj polovini januara 1942. i tom prilikom pretrpjeli velike gubitke. Bliže o tome vidi Arhiv VII, reg. br. 43/2, 47/3, 48/3 i reg. br. 1/4 do reg. br. 114 — sve u k. 170: četničke izveštaje od 10. do 19. januara i od 26. januara 1942. godine.

⁷ Bliže o zauzimanju Borča vidi dok. br. 23.

⁸ Nisu nađeni na karti 1 : 100.000. Odnosi se na s. Bodežište (Dona i Gornje), sjeverozapadno od Gacka.

hovim snagama. Teških oruđa (sem 2 mitraljeza) uglavnom nemaju.

4.) Pitanje ishrane vojske postaje svakim danom teže, jer u ovom srezu (gatačkom) ima dosta izbjeglica. Mi sada imamo oko 30 m.c. žita, ali još ne možemo da ga razdijelimo na sektore, radi velikog snijega i ne možemo kolima da vršimo saobraćaj. Čim bi se snijeg malo zamrznuo onda bi se moglo, i to može nastupiti svakog dana. Pitanje likvidacije Borča je toliko popularno pred srpskim masama da ima sela, koja već obećaju do 20 volova za ishranu vojske. Logorovanje po pojedinim zgradama je vrlo teško jer ih uopšte nema, nego će se morati po selima.

5.) Što se tiče vremena odnosno snijega, koji je prilično veliki u planinama oko Borča, to još mnogo otežava dobro izvođenje akcija, ali u isto vrijeme to mora i ubrzavati akcije, jer čim dođu ljepši dani, oni će preći u napad, a mi ne možemo ovdje držati vojsku mjesecima za obezbjeđenje sela, a sela su jako razbijena i udaljena jedno od drugog, tako da se moraju pojedinačno braniti i drugo: slabo naoružanje onemogućuje uspješnu odbranu u slučaju njihovog napada. Mi onda mnogo gubimo, a najviše bi izgubili ako ne bi temeljno pripremili plan i povećanje akcije.

6.) Mi ćemo kroz 5—8 dana poslati vama odgovornog druga po pitanju Borča i on će vam detaljno izložiti: plan, snage i sva ostala pitanja u vezi sa Borčem. To ćemo uraditi odmah, čim nas bude izvijestio Operativni o svojim snagama koje može poslati amo.

7.) Do tog vremena vi izdajte naredbu za pripreme na tom dijelu: Kalinovičkom odredu i Fočanskom batalionu.⁹ Snage od tog dijela su preko potrebne, radi napada od Zelenogore i drugo što očekivane snage iz Nikš. N. O. P. odreda¹⁰ ne možemo dobiti, radi prodora Talijana od D.[anilova] Grada do Nikšića, kao i akcije čišćenja četničkih bandi u Vasojevićima¹¹ i oko Kolašina.

8.) Operativni štab za Hercegovinu nalazi se u Lastvi Trebinjskoj.¹² Čudi nas što vas nije izvijestio o traženim podacima, kao i pomoći koju ste mu poslali. Vjerovatno da je

⁹ Vrhovni štab NOP i DVJ je naređenje štabovima Kalinovičkog i Fočanskog NOP odreda uputio 7. marta 1942. (vidi tom II, knj. 3, dok. br. 28 i 29).

¹⁰ To jest: Nikšićkog NOP odreda.

¹¹ Predio u istočnom dijelu Crne Gore, koji naseljava najveće crnogorsko pleme Vasojevići.

¹² To jest: Lastvi (Donjoj i Gornjoj), istočno od Trebinja.

primio (mi smo tako obaviješteni) ali ne od njih zvanično.¹³ To ćemo odmah provjeriti i javiti vam.

9.) Dali smo u zadatak da nevesinjski bataljoni drže zasjedu na putu Gacko—Nevesinje i Nevesinje—Ulog, ali nas izvještavaju da im je to vrlo teško, a naročito put Nevesinje—Ulog. Provjerićemo stvar. Još okupator nema veze Gacko—Nevesinje, a Gacko—Bileća je u zasjedama, tamo nemaju vezu već 3 mjeseca.

Obaviješteni smo da je veliki dio Talijana pošao iz Biće kao i Trebinja, i da su ostale manje snage vrlo slabog morala. Ima manjih akcija na sektoru Hum—Dubrovnik i svakim danom sve se više širi. U Dalmaciji ima i većih akcija, naročito Sinj, Šibenik i oko Splita. Tako smo obaviješteni.

Materijal propagandni ćemo dostaviti i za Operativni i za Odred. *Naš odgovorni drug će što prije doći, pa će vas o svemu upoznati.* Trebovanje ćemo poslati kroz nekoliko dana.

Drug. pozdrav Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

M. P.

Za Štab Oper.¹⁴
B. Đuričić

Vrba (Gacko)
11. III 1942 god.

¹³ Vrhovni štab NOP i DVJ, u svome naređenju od 7. marta 1942. Stabu Nevesinjskog NOP odreda, izrazio je čuđenje što od Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu nije primio nikakav izvještaj (vidi tom II, knj. 3, dok. br. 27). Međutim, Operativni štab NOP odreda za Hercegovinu dostavio je jedan izvještaj 5. marta a drugi 13. marta 1942. U izvještaju od 13. marta se naglašava da je to, po redu, drugi izvještaj (tom IV, knj. 4, dok. br. 25 i 28).

¹⁴ Pun naziv je: Štab Operativnog sektora za Gacko i Nevesinje.

IZVJEŠTAJ ŠTABA PROLETERSKE UDARNE GRUPE OD 13. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O RASPOREDU GRUPE, STANJU U VALJEVSKOM NOP ODREDU I SITUACIJI NA PROSTORIJI ROGATICA — HAN-PIJESAK — STARI BROD¹

OPERATIVNI ŠTAB
PROLETERSKE UDARNE GRUPE
BR. 10

**VRHOVNOM ŠTABU NARODNO-OSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE**

1) Glavnina I i II brigade nalazi se još uvijek na prostori: Babić Kula—Zakomo—Berkovići—Rađevići—Grbići. O.² se nalazi u s. Podmramor. Sa te prostorijske uspostavljam vezu sa meštanskim jedinicama oko Rogatice i sa meštanskim jedinicama oko Žljebova—Košutica—Margetića. Odavde možemo da kontrolišemo sve što se događa na i oko drumova Višegrad—Rogatica—Sokolac i Sokolac—Žljebovi—Kram—Han Pijesak.

Jedan bataljon II brigade ostao je u Borikama, a jedna njegova četa na Starom Brodu.

Jutros smo uputili dva bataljona na prostorijsku Planu—Podžeplje — Krivača da bi otuda mogli kontrolisati događaje i situaciju oko Han Pijeska, koja je od prvenstvene važnosti za određivanje naše dalje politike i vojničke delatnosti.

2) Okolne meštanske jedinice, koje se nalaze na položajima oko Rogatice i duž drumova Žljebovi — Sokolac, traže vezu sa nama; ona je već uspostavljena i sada radimo na njenom učvršćenju. Između ostalih, obratili su nam se za pomoć Radovan³ Nešković, komandant Sjemečkog odreda,⁴ i Radivoje Kosorić,⁵ komandant Sokolovičkog odreda.⁶ Ovaj poslednji prosto bombarduje sve naše bataljone pozivima u

¹ Original (pisan na mašini ćirilicom) u AVII, reg. br. 40—2, k. 701.

² Vjerovatno: Operativni štab.

³ Zvao se Radomir.

⁴ i ⁶ Oba odreda su pripadala Komandi Bosanskih četničkih odreda.

⁵ Naredbom komandanta Bosanskih četničkih odreda od 6. februara 1942. postavljen je za komandanta Rogatičkog četničkog odreda (AVII, reg. br. 33—4, k. 170). Međutim, 12. februara, poslije ranjavanja, on je s toga položaja povučen (vidi dok. br. 35).

kojima kuje u zvezde partizane i proklinje četničke vođe. Mi smo ga pozvali da dođe ovamo na dogovor, i očekujemo da će doći danas.

Prekjuče je, na poziv Kopitske čete⁷ koja je tražila pomoć, otišao prema s. Košutice — Margetići II bataljon I brigade i tamo je vodio borbu sa oko 100 hrvatskih⁸ vojnika — ustaša koji su sprovodili komoru (oko 30 kola) za Han Pijesak. Komora je »odbijena« i vratila se u Sokolac. Nikakvog plena nije bilo. Saopštili smo II bataljonu da smatramo da se, obzirom na još nedovoljno određenu vojničku situaciju, suviše angažovao, i pozivajući se na taj primer, dali smo precizna uputstva o našoj sadašnjoj taktici svim jedinicama obeju brigada.

Juče, 12 o. m., Italijani su sa one strane Drine tukli topovima i bacačima našu posadu na Starom Brodu — bez štete po nas; nekoliko zrna su ispalili prema Borikama, takođe bez rezultata.

3) Juče je došao ovamo Arso Koprivica sa dva pisma Pere Kosorića, u kojima je reč o regulisanju 2—3 sasvim sporedna pitanja. Mi smo odmah uputili kurira u Operativni štab Istočne Bosne sa pismom u kome smo objasnili situaciju ovde, podvukli potrebu čvrstog povezivanja, koordiniranja naših akcija i jedinstvene taktike. Stavili smo mu, osim toga, u zadatak da što pre organizuje solidnu i razgranatu obaveštajnu službu; to je nužno i zbog toga da bi se parirala četničko-nedićevska obaveštajna služba, za koju smo, prilikom saslušavanja u Borikama, mogli utvrditi da vrlo dobro funkcioniše.

Pozvali smo ovamo — pisao Ročko⁹ — i Svetozara Kosorića, koji izgleda da se sa nekim jedinicama nalazi u Kusačama, kraj Han Pijeska.

(Pokazalo se uopšte kao vrlo dobro što je Ročko krenuo sa nama. On nam, naročito svojim poznavanjem ovdašnjih ljudi, vrlo mnogo koristi.)

4) Juče, 12 o. m., došao je ovamo jedan drug partizan iz Valjevskog odreda. On nas je obavestio da je Valjevski odred, koji je brojao oko 300 boraca, raspušten, da je 70-ak drugova — među njima Zdravko,¹⁰ Milosav,¹¹ pop Vlada,¹²

⁷ To je bila partizanska četa Romanijskog NOP odreda.

⁸ Misli se: domobranskih.

⁹ Rodoljub Čolaković

¹⁰ Jovanović (narednik bivše jugoslovenske vojske i član KPJ od 1937). Bio je komandant Valjevskog NOP odreda 1941/1942, a po dolasku u istočnu Bosnu komandir čete u 6. beogradskom bataljonu 1. proleterske NOU brigade. Poginuo je 3. februara 1943. u Sloveniji, na dužnosti načelnika Štaba 2. operativne zone (Notranjske). Progla-

Martinović,¹³ većina komandira i komesara — prešlo čamcima Drinu više Bačevca i da su krenuli prema Han Pijesku — Romaniji.¹⁴ On sam da je nosio pismo pop-Vlade za nekog četničkog starešinu, oficira Miletića,¹⁵ koji mu je dao propusnicu za dalje, da je sa još nekim pismom i propusnicom dobijenom od Miletića nastavio od Srebrenice prema Han Pijesku, da je u s. Čađevica (između Han Pijeska i Vlasenice) bio doveden kod Račića koji ga je ispitivao i, između ostalog, mu rekao da na Romaniji nema nikog i da bi još uvijek mogla da se izbegne bratoubilačka borba između četnika i partizana. Dotični drug je konstatovao da je Račić obavješten o tome da je izvesna grupa partizana prešla Drinu. — Isti drug je nesumnjivo pošten i sigurno je da su njegovi iskazi tačni, ma koliko inače bili konfuzni. On kaže da je ta grupa partizana iz Srbije vrlo dobro naoružana. Stavili smo u zadatak bataljonima koji su jutros krenuli prema Plane — Podžeplje — Krivače da se raspitaju o kretanju te grupe i da je prihvate. Ne ulazeći ovde i sada u ocenu tog povlačenja i raspuštanja odreda — iz Srbije, mislimo da će nam ovde moći vrlo mnogo koristiti i pop Vlada i Martinović; Fića¹⁶ je, uostalom, već govorio o tome sa vama. Dotični kurir kaže da Valjevski odred nije mogao da opstane i održi se pred stalnim proganjanjem Nemaca, nedićevaca i četnika.

U vezi sa ovim, sa opasnosti koja preti toj grupi da bude zarobljena od Račića — ta grupa ne zna da smo mi ovde, a

šen je, 6. jula 1953, za narodnog heroja (tom VI, knj. 5, dok. br. 42 i 104; Jerotije Vujić i dr., *Valjevo grad ustanika*, Kultura, Beograd, 1967, str. 560—562).

¹¹ Milosavljević, sekretar Okružnog komiteta KPJ za Valjevo i politički komesar Valjevskog NOP odreda. On je 1. marta 1942, poslije dolaska u istočnu Bosnu, određen za komesara Rogatičkog NOP i dobrovoljačkog odreda.

¹² Zečević (sveštenik). Tada je bio zamjenik komesara Valjevskog NOP odreda. Umro je 26. oktobra 1970. u Beogradu, kao penzionisani savezni funkcioner. U narodnooslobodilačkom ratu je bio član Vrhovnog štaba NOV i POJ, Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Srbije i Izvršnog odbora AVNOJ-a (izabran je još na prvom zasjedanju). Poslije rata je bio, između ostalog, na čelu više ministarskih resora savezne vlade, predsjednik Saveznog vijeća Savezne narodne skupštine i član Saveznog izvršnog vijeća. Član je KPJ od 1942. godine.

¹³ Ratko, načelnik Štaba Valjevskog NOP odreda.

¹⁴ Štab Valjevskog NOP odreda je sa dijelom prešao rijeku Drinu 5.6. marta 1942, a njihov prihvata je Vrhovni štab NOP i DVJ naredio 15. marta. O tome i o stanju u tom odredu detaljnije vidi tom II, knj. 3, dok. br. 50; tom IV, knj. 4, dok. br. 30; Jerotije Vujić i dr., n. d., str. 378.

¹⁵ Pseudonim Dragoslava Račića (vidi dok. br. 12).

¹⁶ Filip Kljajić Fića, komesar 1. proleterske NOB brigade.

Račić opet zna šta se dogodilo sa štabom u Borikama,¹⁷ a i obzirom na Račićevu izjavu da ne mora još doći do bratoubilačke borbe između nas, rešili smo da uputimo pismo Račiću, da, dakle, povedemo neke pregovore sa Račićem i da ga samim tim stanjem pregovaranja sprečimo da ne preduzme nešto protiv tih naših drugova iz Srbije. Posle ćemo već udariti kamo, kako i kada treba.

Seljaci koji dolaze sa položaja oko Han-Pijeska kažu nam da položaje drže meštani, dok se Srbijanci nalaze oko štaba Račićevog, ne učestvuju u borbi i vrše propagandu protiv nas. Četnici su još u Vlasenici i Srebrnici.¹⁸

5) Politička situacija sazreva brzo i izgleda uopšte prilično drukčija nego kada smo pošli ovamo. Iz poznatih razloga mi nismo krenuli za Vlasenicu, nego smo se malo zadržali ovde. Četnici se brane od ustaša i traže našu pomoć. Obraćaju se nama i za snabdevanje. Razočarali su se u četničke vođe. Vide našu snagu i uprljali su oči na nas. Sve nam je to omogućilo da se ne zadržimo na njihovom neutralisanju. Napisali smo letak o četničkoj izdaji, upućen stanovništvu. Uputili smo poziv svim meštanskim jedinicama da stupe u narodno-oslobodilačku dobrovoljačku vojsku. Vjerujemo da će odziv biti veliki, možda i opšti. Pridobijanje i učvršćenje tih četa kao naših zavisice naročito od pravilnosti našeg daljeg rada. Moraćemo da smenimo izvestan broj komandanata, komesara i komandira. Mislimo da to neće biti teško. Održavamo vezu sa jedinicama i još više ćemo ih učvrstiti. Poslaćemo ekipe koje će im objasniti današnju situaciju, izdajstvo četničkih vođa, našu ulogu i pozivati jedinice da pristupe nama. Najpre smo im preporučili da se vežu za Durmitorski odred, sada ćemo sve, preko nas, kanalisati ka Operativnom štabu Istočne Bosne.

Takva situacija određuje i kakvim će se tempom i u kojoj razmeri vršiti evakuacija namirnica i stoke prema Go-raždu. (Juče smo naime primili vaše naređenje, upućeno prema štabu Durmitorskog odreda, o tome da čitav plen sa Bo-

¹⁷ Riječ je o likvidaciji četničkog štaba u Ergeli Borikama, poslije njegovog zarobljavanja, 9. marta 1942, od strane 2. proleterske brigade. Tom prilikom je, 9/10. marta, suđeno 131 četniku (među kojima je bilo 5 oficira). Tada je na smrt osuđeno oko 20 četnika, među kojima i Živko Đorđević i Milorad Bulovan, poručnici bivše jugoslovenske vojske. Ostali zarobljeni četnici su oslobođeni, jer su bili prisilno mobilisani seljaci, uglavnom iz okolnih sela (dok. br. 39; tom II, knj. 3, dok. br. 8 i 34; tom IV, knj. 3, dok. br. 99; AVII, reg. br. 4/1, k. 736: izvještaj Štaba 2. proleterske NOU brigade od 8 marta, reg. br. 39/1, k. 171: izvještaj Štaba četničke Grupe odreda od 6. maja 1942; Rodoljub Čolaković, n. d., knj. III, str. 79—85).

¹⁸ Ova rečenica je dopisana zelenim mastilom, ćirilicom.

rika treba uputiti u Goražde. Moramo priznati da nas je malo zabrinulo to što će evakuaciju sprovoditi borci iz »Baje Pivljanina«¹⁾ Generalna evakuacija sada delovala bi veoma negativno na ovdašnje stanovništvo i jedinice, koje ne možemo smatrati neprijateljski raspoloženim prema nama. To bi naročito negativno delovalo sada, dok još nismo stupili u borbu protiv ustaša i dok se oni nalaze na položaju. Kada ih budemo privezali solidnije za sebe, ići će mnogo lakše, daćemo potrebna predhodna objašnjenja o nužnoj solidarnosti sa ostalim krajevima i borcima, a dobro bi, upravo odlično, bilo da pošaljete ovdašnjim borcima artikle kojih ovde nema, kao nap. duvan i — ako je ima — rakiju. Ipak ćemo početi sa evakuacijom žita i krava muzara. Davaćemo namirnice ovdašnjim borcima, za kraće vreme, tražeći da se njihove starešine povežu sa nama da bismo i sva ta pitanja regulisali. Pošto ovde nema mnogo muslimanskog plena, izvršićemo njegov popisivanje, tako da i taj plen bude mogao biti stavljen na raspoloženje ovdašnjoj vojsci.

Rešili smo, obzirom na povoljnu situaciju, da u svim selima obrazujemo n.-o.¹⁹ odbore i fondove, s tim da nikako ne dozvolimo da to budu samo formalne ustanove.

6) Jasno je da dogod četnici ne budu potpuno razbijeni — mislimo: četničke bande iz Srbije — ne možemo preduzeti krupnije operacije protiv ustaša. Mi nećemo dozvoliti da nas meštani privežu za svoje »položaje«, sela i kuće. Ali ćemo ipak morati odmah da preduzmemo neke akcije na komunikacije, prepade, napade na komore itd. One, naravno, ne smeju biti tako krupne, da glavnu pažnju i oštricu ustaša navuku na nas, ali ne možemo mi ostati potpuno pasivni. Srbijske četnike zasada ne smemo takođe vojnički napadati, iz političkih razloga. Ali će to možda biti vrlo brzo moguće, naročito ako se oni budu samo formalno nalazili u opsadi Han Pijeska. — Mi budno pratimo razvoj situacije i vjerujemo da ćemo propustiti najpogodniji momenat za intervenciju bilo na ovu, bilo na onu stranu.

7) Dosada je došlo nekoliko kurira iz Goražda i nekoliko drugova iz Foče. Nijedan od njih nam nije doneo vesti, koje nismo čitali otkad smo pošli iz Foče. Molimo vas da izdate potrebna naređenja.

8) Molimo vas da direktive koje budete izdavali budu što šire.²⁰ Mi ćemo vas izvještavati o svim važnijim događajima.

¹⁹ narodnooslobodilačke

²⁰ Petnaestog marta je Vrhovni štab NOP i DVJ potvrdio prijem ovog izvještaja, kao i izvještaja od 10. marta, i dostavio opširniju direktivu za dejstva Grupe (tom II, knj. 3, dok. br. 47).

jima i promenama. U pogledu naših planova, moraćemo biti obazrivi — tj. u pogledu njihovog izlaganja preko pisama — jer prostor između vas i nas nije još sasvim siguran.

9) Pošaljite znake za starešine VI bataljona I brigade. — Miladin²¹ moli Marka²² da mu uputi iz Foče cipele za Erakovića²³ a od Pere Popivode²⁴ da mu pošalje odelo. Komandant II bataljona²⁵ I brigade izveštava da je Nikola Gerunović, vojnik tog bataljona, koji je ostao u Foči, dezertjer.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

OPERATIVNI STAB PROL. UD. TRUPE

K. A. Popović

Fića²⁵

Ratko²⁶

Kušić²⁷

Veljko²⁸

13. III. 1942 — 11,00 č.

M. P.

²¹ Ivanović, komandant 6. beogradskog bataljona 1. proleterske NOU brigade.

²² Aleksandra Rankovića

²³ Milutina, političkog delegata u 6. beogradskom bataljonu. Poginuo je septembra 1943. u Cisti (Dalmacija).

²⁴ Tada je bio ekonom u Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije.

²⁵ Komandant toga bataljona bio je tada Radovan Vukanović.

²⁶ Sofijanić, komandant 2. proleterske NOU brigade.

²⁷ Milinko Kušić, student, politički komesar 2. proleterske NOU brigade. Razbolio se od pjegavog tifusa i u bunilu izvršio samoubistvo 1. maja 1943. u Majkić Japri. Tada je bio na dužnosti političkog komesara 4. NOU divizije. Proglašen je, 9. maja 1945, za narodnog heroja (tom II, knj. 8, dok. br. 8; tom IX, knj. 3, dok. br. 23; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 399).

²⁸ Pavle Ilić Veljko

IZVJEŠTAJ ŠTABA 5. KRAJIŠKOG ODREDA OD 14. MARTA 1942. OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ZA BOSANSKU KRAJINU O RAZMJESTAJU ODREDA I AKCIJAMA NA PROSTORIJI DRVAR — BOSANSKI PETROVAC — BOSANSKO GRAHOVO¹

ŠTAB
5-og krajiškog partizanskog
odreda
U Boboljušcima 14 III 42

OPERATIVNOM ŠTABU ZA BOS. KRAJINU

Negde u Bosni

Primili smo naređenje Operativnog štaba o reorganizaciji odreda na teritoriji Bos. Krajine, postavljanju štabova odreda i naređenja o rušenju komunikacija.²

Mjesto štaba 5-og krajiškog odreda izabrali smo na Boboljušcima. Odredili smo štabove bataljona I i II i štabove četa ovih bataljona.

I bataljon (petrovački) sređen je i čete potpune. Sektor II bataljona (drvarskog) je nesređen i čete nepotpune, čijem smo sređivanju pristupili. U rukama drvarskog proleterijata nalazi se mali broj oružja, što nas je iznenadilo. Zločin je bio razoružati drvarski proleterijat i oružje dati nesigurnom seljaštvu Like i Grahova.³

U sektoru Bos. Grahova nije se još prodrlo u većinu sela ni vojnički ni politički. Ovim sektorom još krstare četničke bande i sprovode svoj uticaj.

Podatci o stanju kod III bataljona (grahovsko-ždralovačkog) još nisu stigli.

Naoružanje odreda:

640 pušaka, 29 p. mitraljeza, 7. t. mitraljeza. Za municiju i bombe nemamo tačnih podataka. U ovaj broj naoružanja

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 2—1, k. 1705.

² Vidi dok. br. 24.

³ To jest: Bosanskog Grahova.

nismo ubrojali III bataljon (grahovsko-ždralovački) jer nemamo još podataka, niti dve čete koje pripadaju II bataljonu jer nisu sređene i ne žive logorskim životom.

Akcije:

Noću između 26 i 27-og — II neprijatelj je napustio Oštrelj. 27 — II snage I i II čete bataljona i I četa I bataljona ušle u Oštrelj u kome je neprijatelj ostavio 11 kamiona i 1 ralicu za grtanje snijega, 11000 italijanskih metaka, 400 bombi, 50 litara nafte, 2 kazana za kuhanje, 150 čebadi, 40 ljetnih odijela, 2 puške i topovsku karu. Zgrade u kojima je neprijatelj stanovao spaljene su a zid srušen, kamioni spaljeni. 2 i 3—III Druga četa I bataljona rušila je vodovod koji snabdijeva Petrovac⁴ sa vodom.

4—III izvršen je napad na Srb uz saradnju snaga našeg odreda i Ličkog odreda. U napadu sa naše strane učestvovala je 5-ta četa I bataljona i dve čete II bataljona. Sa ličke strane učestvovao je Bataljon »Marka Oreškovića«.

Prvog dana borbe zauzete su sve zgrade sa južne strane i neke sa sjeverne strane Srba. Italijani su se povukli u centar grada, gdje su se utvrdili.⁵ Uhvaćen je komandant samozvanog puka Pajica Omčikus⁶ sa još nekim njegovim pristašama i sproveden u štab grupe ličkih odreda. U ovoj borbi poginula su dva partizana ovoga odreda a 14 ih je lakše ranjeno. Borba za Srb se i dalje vodi.

8—III neprijateljske snage u jačini od 1000 vojnika pokušale su se probiti do Srba, ali pokušaj je osujećen i neprijatelj se morao povući uz velike gubitke.

Ovom prilikom zarobljen je veliki bacač plamena sa 89 teških bombi, radio stanica, nekoliko hiljada metaka i drugog ratnog plijena. Zarobljeno je i 29 italijanskih vojnika.

9—III kružili su neprijateljski avioni nad Srbom i bacili 20 sanduka sa municijom, od čega je u naše ruke došlo 17000 metaka i 1000 tromblonskih bombi. Usled velikog broja ranjenih naša jedna četa izvučena je iz borbe.

⁴ Bosanski Petrovac

⁵ U Srbu su se nalazili, vjerovatno, dijelovi italijanske divizije »Sasari« — »Sassari« (AVII, reg. br. 12/1, k. 374: izvještaj italijanske 2. armije od 31. marta 1942).

⁶ Bio je komandant puka »Kralj Petar II« Dinarske četničke divizije (AVII, reg. br. 5—3, k. 151: elaborat o formiranju Dinarske četničke divizije, rađen početkom januara 1942).

Prilikom napada na Srb neprijateljske snage koje su bile u Vaganu (na pruži Drvar — Knin) pobjegle su pod zaštitom italijanskog garnizona u Grahovu.

Na sektoru ovog odreda trganje komunikacija vrši se neprekidno. Razrušena je i prekopana cesta Drvar — Petrovac, cesta Drvar — Grahovo, pruga Drvar — Knin, pruga Drvar — Oštrelj. Srušene su dve škole u koje bi se neprijatelj mogao useliti, i svi stambeni objekti pored pruge. Srušen je most na pruži kod Raduklije (Drvar) i most na Uncu kod Oštrice. I dalje se ruši sve ono što se srušiti može a što bi koristilo neprijatelju.

Snage neprijatelja na teritoriji ovoga odreda: u Bos. Petrovcu oko 700 neprijateljskih vojnika (italijanskih) sa dva topa 65 mm, jedna satnija hrvatske vojske i oko 200 naoružanih civila muslimana. Italijani imaju i radio stanicu. U Drvaru oko 2000 italijanskih vojnika sa 4 topa 65 mm i nekoliko pješadijskih topčića, 13 tenkova.

U Bos. Grahovu 800 italijanskih vojnika sa 4 topa 65 mm.

Stanje kod neprijatelja:

U Bos. Petrovcu neprijatelju nedostaju namirnice. Vojnici gladuju:

Prisiljeni su da kolju i jedu mazge, osim toga jedu i mačke. Rekvirirali su od muslimana žito, s čim su stvorili nezadovoljstvo kod muslimanskog življa. Avion ponekad donese so i duvan. U Drvaru isto tako neprijatelj nema zaliha hrane te je bio prinuđen klati i jesti mazge. Avioni i ovde ponekad donesu soli i duvana.

Djelatnost četničkih elemenata:

Izdajnička djelatnost četnika iz Kninske krajine⁷ je osjetna. Veći dio grahovskog kraja nalazi se pod uticajem četnika.⁸ Petrovački kraj je očišćen od uticaja četničkog a i okolina Drvara.

⁷ Predio oko Knina.

⁸ Na području Kninske krajine, početkom januara 1942, četnici su formirali Dinarsku četničku diviziju, koja je imala pet pukova: »Petar Mrkonjić«, »Onisim Popović«, »Gavrilo Princip«, »Kralj Petar II« i »Kralj Aleksandar I« (AVII, reg. br. 5—3, k. 151). Komandant divizije je bio vojvoda Momčilo Đujić (pravoslavni svještenik). On je istovremeno bio i komandant Dinarske četničke oblasti (zvali su je i Lička oblast). Vidi AVII, reg. br. 19—4, k. 152: naredbu komandanta Ličke četničke oblasti od 24. februara 1943. godine.

Momčilo Đujić je 1945. pobjegao iz zemlje i sada živi u SAD. Tamo je šef emigrantske organizacije Pokreta srpskih četnika Ravne gore.

U izvještaju vam prilažemo jednu četničku naredbu:

Ishrana odreda:

Rezerve manirnica ovoga odreda su male jer je kraj pasivan. Rezervi žita imamo još za mjesec dana. Intendant ovoga odreda upućen je štabu I K. O.⁹ radi organizovanja prebacivanja žita na ovaj sektor.

Sanitetska služba:

Još nismo organizovali centralnu bolnicu u nedostatku lijekova. Organizovane su bataljonske ambulante koje su snabdevene sa malom količinom lijekova. Lijekovi sa drvarskog sektora prenešeni su ranije u centralnu bolnicu I K. O.

Zborovi i konferencije:

Zborovi i konferencije održavaju se redovno po selima. U Vođenici (sektor I bataljona) prilikom zakletve II čete održana je velika svečanost. Prisustvovala je u velikom broju ženska i muška omladina sa 10 crvenih zastava i mnoštvo ispisanih parola. Broj prisutnih brojao je oko 700.

7—III izvršena je zakletva 4 čete I bataljona uz priredbu sa dva komada koju je organizovala omladina. Ženske i muške omladine bilo je prisutno oko 600, a svega na zboru 1000. Crvenih zastava bilo je 18 a ispisane parole na platnu prekrile sve prisutne. Na zboru govorila dva člana štaba 5-og odreda¹⁰ i drug sekretar O. K. ispred K. P.¹¹

Raspored snaga 5-og K. O.:

Snage ovoga odreda biće raspoređene na busijama između Ključa i Petrovca, Bihaća i Petrovca, Petrovca i Drvara, Drvara i Grahova, Grahova i Livna i na pruži Drvar — Knin. U blizini svih komunikacija, na zgodnijim mestima, pristupili smo izgradnji kasarni za čete.

⁹ To jest: 1. krajiškog NOP odreda.

¹⁰ Najvjerovatnije su to bili Ilija Došen i Slavko Rodić.

¹¹ To je, vjerovatno, bio Rudi Kolak, sekretar Okružnog komiteta KPJ za Drvar.

Molimo Operativni štab da nam izađe u susret u sledećem:

1. Da naredi I krajiškom odredu:
 - a) Da se na njihovom sektoru prikuplja u što većim količinama žito za ovaj odred, kao i mast koje oni imaju u većim količinama.
 - b) Da nam pošalju druga Mareka¹² za organizovanje POBA¹³ pri ovome odredu, koji će poslužiti na suzbijanju izdajničke struje koja dolazi iz Dalmacije i Like. Napominjemo da je I K. O. okružen našim uticajem i da nemaju borbe sa četnicima.
 - c) Da nam ustupe jednog od bolničara sa našeg sektora sa najpotrebnijim lijekovima kako bi mogli organizovati centralnu bolnicu. Ako su izašle drugarice doktorke mogli bi jednu odrediti kod nas, jer italijanski doktor koga imamo bolestan je.

2. Da nam dostavite šifru za poverljive cifre ako je imate.

3. Da se ovome odredu pripoji mokronoški vod koji po položaju dominira Drvaru a sami partizani ovoga voda su bili i do sada u sastavu I čete II bataljona. Drug sekretar O. K. je isto mišljenja da se Mokronoge i Vidovo Selo pripoje ovome odredu vojnički i ovome O. K. politički.

4. Da nam javite šta ćemo sa Italijanima ako ih u velikom broju budu zarobljavali jer ih mi na svom sektoru nemamo sa čim hraniti. Štab ličke grupe¹⁴ pušta zarobljene Italijane u mjesto koje drže opkoljeno a u kome se isto nalaze Italijani bez namirnica.

Šaljemo vam 3 partizana za zaštitnicu Operativnog štaba i dva kurira koji će se vratiti sa izvještajem štabu odreda.

Uz drugarski i borbeni pozdrav:

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Politkomesar
Došen¹⁵

Komandant
S.¹⁶ Rodić

¹² Vladu

¹³ To je skraćenica za Partizanski obavještajni biro. Zvali su ga i Propagandni odsjek bataljona.

¹⁴ To jest: Ličke grupe NOP odreda.

¹⁵ Ilija

¹⁶ Slavko

IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. KRALJEVAČKOG BATALJONA OD 15. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI NA PROSTORIJI PALE — RENOVICA — KORAN¹

ŠTAB
KRALJEVAČKOG BATALJONA

Br. služb.

15. mart 1942.

**VRHOVNOM ŠTABU NARODNO OSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE**

FOČA

Vojnička situacija:

Stanje kod neprijatelja:

— Na sektoru Pale — Renovica — Bogovići² neprijatelj je u defanzivnom stavu sa tim što povremeno ispada radi skupljanja namirnica iz obližnjih sela u neutralnoj teritoriji. Svaki put ovakve akcije nisu uspele, već su se isti morali povući.

Neprijatelj gde god stigne vrši ukopavanje, a na nekim delovima i pokrivanje pojedinih položaja.

Most između Korana i Mraknja opremljen je tako da imade željezničku vezu direktno do Prače, odnosno do prvoga tunela idući od Prače ka Renovici.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 34—11/I, k. 701.

² Jugozapadno od Sokolca se nalazi s. Bogovići, a južno od Prače — takođe s. Bogovići (Donji i Gornji). Ovo se vjerovatno odnosi na s. Bogoviće jugozapadno od Sokolca. Inače, na prostorijski Pale — Renovica — Prača nalazili su se dijelovi domobranske 5. pješačke divizije: u širem rejonu Pala, za osiguranje željezničke pruge na odsjeku s. Dovlići — s. Sjetlina, Zagrebačka konjanička pukovnija, 2. sat Sarajevske doknadne bojne i 1. vod 2. bitnice 11. topničkog sklopa; u Podgrabu 2. sat Željezničke (Žestra) bojne i 2. bitnica 9. topničkog sklopa, bez jednog voda; u Prači, za osiguranje pruge od Podgraba do razvaline Pavlovac, 2. bojna Vojne krajine.

Sjevernije od linije Pale — Prača nalazili su se: u Rogatici 2. bojna 13. pješačke pukovnije i 3. bojna Vojne krajine; u Sokolcu 13. pješačka pukovnija (bez 2. bojne) sa 2 baterije; u Mokrom, za osiguranje ceste Han-Bulozi — Mokro — Naromanija, 1. bojna 7. pješačke pukovnije sa 1. bitnicom 9. topničkog sklopa (AVII, reg. br. 3/2—34, k. 56: bojna relacija 5. pješačke divizije od 17. aprila 1942. za mart).

Od toga tunela do Renovice je razrušena pruga, kao i deo od Renovice ka Mesićima. Isto tako je razrovan put od Renovice do Gornjih Bara.

Po najnovijim izveštajima dobivenim preko izbeglica u Prači se nalazi oko 100—150 nenaoružanih ustaša, koji neće da prime oružje i zato su većina od njih u zatvoru. Naše zarobljeno ljudstvo civilno stanovništvo koje je bilo odvučeno u unutrašnjost vraćeno je od blizu Bosanskog Broda natrag. Pola ih je pomrlo od gladi.

Muslimani koji su pobjegli ranije sa naše teritorije pokušavaju da se vrate svojim domovima noću i tajno od nas kao i od ustaških vlasti. Razlog je ovome, što su doznali da mi ne pravimo nikakva nedela prema muslimanskom življu.

Izvešteni smo isto o nekoj koncentraciji slabijih snaga neprijatelja na liniji Pale — Prača, kao i o njihovoj navodno pretstojećoj akciji iz predela Pale — Sjetlina u pravcu Ravna Planina — Trnovo. Isto tako sa slabijim snagama od Prače ka Renovici. Preduzećemo prema tome potrebne korake.

Sinoć je pošao voz iz Prače sa tri vagona što hrvatskih vojnika³ što ustaša u pravcu Pala. Da li će se ti vojnici iskrcati u Pale nije nam poznato. U Prači prema tome ostaje oko 200 ustaša i 100 hrvatskih vojnika, osim onih nezadovoljnika koji se nalaze u zatvoru.

Na pruzi između Pala i Prače postoji jedan blindirani voz, koji nam zadaje dosta nepritika.

Na brdo Vitez⁴ kod Stambulčića neprijatelj je prebacio dva brdska topa koji nas povremeno gađaju a naročito predveče. Naš štab gađaju izgleda sa topom koji je montiran na voz. U Bogovićima postoje hrvatski žandarmi i Muslimani meštani. Komandir žandarma je navodno neki sestrčić Muje Hodžića.⁵ Meštanske jedinice ne diraju njega, niti on njih. Prema izjavi političkog komesara Pračanskog bataljona Ilije Grbića on će navodno, kada mu se ukaže prilika, preći u naše odrede. O detaljnoj situaciji kako neprijateljskoj tako i našoj izvestiće taj Štab načelnik ovog Štaba koji će doći danas sutra tamo.

³ Misli se na mobilisane vojnike u domobranskim jedinicama.

⁴ To brdo nije označeno na karti 1 : 100.000. Nalazi se sjeverno od Stambulčića, više sela Viteza.

⁵ Mujo Hodžić je tada bio komandant Muslimanskog bataljona Romanijskog NOP odreda (taj bataljon su nazivali i Mednički). Umro je poslije rata.

Stanje kod nas:

- Ovaj štab imao je udela u formiranju Pračanskog bataljona sa leve strane reke Prače. Dolaskom Druge kraljevačke čete na položaje kod Renovice delovi meštanskih trupa formiranih u Pračanski bataljon konačno i definitivno su se potčinili našoj komandi, izuzev grupice Gruje Cvitanovića,⁶ koji ne priznaje ničiju komandu, ali se povinjava našim naređenjima. Raspored naših trupa na sektoru Pale — Renovica — Bogovići vidi se iz priložene skice.

Mravljanska četa koja je bila upućena ka Goraždama vratila se natrag i dirigovana je u sastav svoga bataljona na svoj stari položaj u Srednje.

Obećanu četu, kako nam reče Novak,⁷ uputite što pre ovamo. Omladinska četa još nije definitivno formirana, ali delovi iste su upućeni u blizinu ovoga štaba i kantonuju u s. Boškovićima sa potrebnim starešinama. Ovaj štab će imati u vidu instrukcije V. Š. i davaće im predhodno va-pitanje, lakše zadatke a onda isto kao i ostalim.⁸

- Zdravstveno stanje:

Teže bolesne uputili smo u bolnicu u Foču, a lakše bolesni nalaze se u bataljonskoj ambulanti u s. Zorojevićima.⁹ Nažalost ima dosta bolesnika, što ide na uštrb bojnoj gotovosti. Primetili smo da bolnica vraća dosta bolesnika nazad na ambulantsko lečenje. Ova lečenja traju dosta dugo. Ambulanta je suviše blizu fronta i bila bi vrlo nezgodna njena evakuacija u slučaju eventualija.

Poželjno bi bilo da se ovaj sektor popuni sa dva svršena lekara, jedan koji bi bio u ambulanti koja će se formirati sa leve strane reke Prače a drugi ovde. Iste ambulante potrebno je snabdevati sa dovoljno medikamenata i ostalih lekarskih potrebstina, a naročito radi toga što je postalo norma da se ljudstvo koje smo mi uputili u bolnicu vraća nazad na ambulantsko lečenje.

O ovome treba voditi strogo računa.

⁶ Odnosi se na Gruju Cvjetinovića, komandira 2. četničke čete na prostoriji oko Prače (vidi dok. br. 25).

⁷ Đoković

⁸ Riječ je o direktivi Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 2. marta 1942. o obrazovanju omladinskih četa i formiranju i učvršćivanju jedinica (tom II, knj. 3, dok. br. 4; tom IV, knj. 3, dok. br. 78.).

⁹ Na karti 1 : 100.000 piše: Zorovići.

— Moralno stanje:

Moralno stanje trupa, kako partizanskih tako i meštanskih, zadovoljavajuće je. Kod partizanskih trupa se primjećuje zamor usled monotonije — jednoličnosti života. Vođice Trifkovića¹⁰ i Šuku¹¹ onemogućili smo potpuno bez ikakve štete po nas. Meštanske trupe su zadovoljne našim postupkom. Detaljno o ovome obavestićemo vas naknadno usmeno¹²

— Veze:

Brza naređenja šalјite nam preko Renovice telefonom, a detaljna i opširna kurirom preko Ustikoline — Previle — Bogovića¹³ — Orahovice.

— Ishrana:

Vrši se sa terena bilo kupovinom bilo rekviriranjem. Poželјno bi bilo da taj štab naredi da nam se šalјe što više artikala sa vitaminskim delovima — sastojcima.

U tu svrhu šalјe ovaj štab komoru sa Ustikoline. U Ustikolini nema magacina, zato komora mora da ide u Foču ili da čeka u Ustikolini. Potrebno bi bilo da se u Ustikolini formira jedan magacin da komora ne bi dangubila.

— Odeća i obuća:

Kako smo ranije tražili, potrebno je ovome sektoru za partizanske jedinice obuće i veša. Sapuna i sode za pranje veša. Naposljetku sapuna za briјanje, pribor za briјanje (britve i žilete), stipse i t. d.

Pošaljite nam još gasa za osvetljеnja kao i fitilја za lampe.

Politički rad:

Politički se intenzivno radi u našem batalјonu, u meštanskim četama i pozadini. Naročito smo mnogo truda na tom

¹⁰ Slobodana (zamjenika komandanta Jabučkog batalјona Javorinskog NOP odreda). Kasnije je prešao u četnike. Poginuo je u borbi protiv partizana početkom marta 1945 (tom II, knj. 3, dok. br. 149; tom IV, knj. 2, dok. br. 48, objašnjenje 3; tom IX, knj. 1, dok. br. 55).

¹¹ Milovana, ađutanta Jabučkog batalјona. Poginuo je 1945. kao četnik (tom IV, knj. 2, dok. br. 12, objašnjenje 6, knj. 4, dok. br. 17, str. 61).

¹² Prema odluci Štaba 4. kraljevačkog batalјona Slobodan Trifković je određen na prilisni rad u batalјonu, dok je Milovan Šuko osuđen da sjedi razoružan kod kuće. Oboјica su bili pročetnički orientisani (tom IV, knj. 4, dok. br. 17; tom IX, knj. 1, dok. br. 55).

¹³ Bogovići (Donji i Gornji), južno od Prače.

polju uložili kod meštana, gde su već osposobljeni izvesni ljudi za dužnosti političkog komesara po četama. Mi ćemo uskoro njih uvesti u dužnost i povući naše privremene političke komesare.

Organizovanju pozadine posvetili smo takođe veliku pažnju. Odbor u Zorojevićima radi na opšte zadovoljstvo. Sa odborom u Jabuci nije bilo nešto u redu. Preduzeli smo mere da se to popravi. U tu svrhu politički komesar bataljona nalazi se na službenom putovanju već deset dana.¹⁴ Vojno rukovodstvo priteglo je sa svoje strane i situacija se poboljšava.

Prema dobijenim instrukcijama pojačali smo rad sa omladinom.

Molimo da se po priloženom trebovanju dostave namirnice u Ustikolinu kako se ne bi naša komora bespotrebno zadržavala.

Uz drugarski pozdrav

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Načelnik štaba, Za Političkog komesara, Komandant sektora,
Kapetan¹⁵ P.¹⁶ Đ. Jakšić P. Đ. Jakšić

P. S.¹⁷ Poslednji izvještaji govore o životu kod neprijatelja u Prači i Podgrabu.¹⁸ Dolaze i odlaze vozovi. Tovare stoku i ljude i dolaze opet trupe u Praču. Primećeno je i to da posade u rovovima nisu u šinjelima nego u crnim odelima.¹⁹ Ovo ćemo sve proveriti.

M. P.

Knt.

P. Đ. J.²⁰

¹⁴ Politički komesar bataljona je u to vrijeme bio Miroslav (Mira) Dragišić Piper. Poginuo je aprila 1944. u Crnoj Rijeci, sjeverno od Jajca, na dužnosti u Političkom odsjeku (Politodjelu) 13. proleterske brigade »Rade Končar« (tom IV, knj. 20, dok. br. 73, objašnjenje 7; Grupa autora, *Prva proleterska*, knj. 1, str. 715).

¹⁵ Mile Pavičić Kapetan

¹⁶ Pavle

¹⁷ Tekst u postskriptumu je dopunjen mastilom, ćirilicom.

¹⁸ Prema karti 1 : 100.000, na željezničkoj pruzi Renovica — Prača — Pale nalaze se dva sela Podgrab: jedno jugoistočno, a drugo zapadno od Prače. U pitanju je, vjerovatno, selo jugoistočno od Prače.

¹⁹ Crna odela su nosile ustaše.

²⁰ Paraf Pavla Jakšića.

**DODATAK IZVJEŠTAJU OPERATIVNOG ŠTABA NOP ODREDA
ZA HERCEGOVINU IZ PRVE POLOVINE MARTA 1942.
VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O DEJSTVIMA U ISTOČNOJ HERCEGOVINI¹**

OPERATIVNI ŠTAB
OSLOBODILACKIH PARTIZANSKIH
ODREDA
za HERCEGOVINU

Broj: _____

Dana: _____

DODATAK IZVJEŠTAJU

2. **Marta** o. g. ustaši iz sela Ključa (Gacko) napali su na selo Brestice u bilećkom srezu. Nebudnošću naših straža uspjeli su da izvrše pokolj nad 21-dnim licem, od kojih su većina bili žene, djeca i starci, kao i borci. Naši partizani, iako iznenađeni, dali su otpor i branili selo sve dok nisu došla pojačanja iz susjednih partizanskih četa pomoću kojih su ustaši odbijeni. Na bojištu je ostalo 14 mrtvih ustaša, a svakim danom nalaze se novi leševi na putu kuda su odstupali.² Po pouzdanim, ali još neprovjerenim vijestima, ranjenih ustaša ima preko 50. Ustaša je bilo pri napadu nekoliko stotina.

U utorak 10. marta jedinice Bataljona »Sitnica«, uz pomoć nešto snaga iz Ljubijskog bataljona, sačekale su njemačku transportnu kolonu koja je prevozila duvan na putu Ljubinje — Stolac. Kolona je brojala 29 kamiona, 4 motocikla i 1 luksuzni automobil. Oko 9 sati naši su otvorili vatru na kolonu i razvila se je borba, koja je trajala do samog mraka. Nemci su davali ogorčen otpor. Ipak u mrak su natjerani u bjegstvo i potučni. Ostavili su za sobom velike gubitke i to: 45 mrtvih vojnika i dva oficira, zarobljenih 42 njemačka vojnika i 1 podoficir. Uništeno je 12 kamiona, 4 motocikla,

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 17—3, k. 1708. Postoji vjerovatnoća da je ovaj dodatak izvještaju sastavni dio izvještaja Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu od 13. marta 1942, mada to redakcija nije mogla da utvrdi (tom IV, knj. 4, dok. br. 28).

² Prema izvještaju Zapovjedništva 4. oružničke pukovnije od 7. marta 1942, tu borbu su vodile domobranske oružničke postaje iz sela Ključa i Stepena, ojačane mjesnom milicijom. Imali su 13 mrtvih i 12 ranjenih (tom IV, knj. 3, dok. br. 156 i 157).

a jedan kamion, neoštećen, sklonjen je u brda.³ Od oružja je zaplijenjeno oko 100 pušaka, 7 automatskih pušaka, 3 puškomitraljeza, 4 sanduka municije, 10 pištolja i preko 40 ručnih bombi. Sem toga zarobljena je velika količina raznog materijala. Naši gubitci iznose 5 mrtvih, 3 teško ranjena i 6 lakše ranjenih.

Kroz nekoliko dana na vaše traženje biće upućeni gore drugovi Dukica Grahovac, komandant bataljona »Nevesinjska Puška«, i drug Milija Stanišić, politički komesar Udarnog Bataljona, na savetovanje po pitanju akcija na Gacku, Borču, Nevesinju i prema Kalinovniku. Oni će istovremeno podnijeti detaljan izvještaj o stanju na tome sektoru. Istovremeno dostavljamo da smo posle jednog dužeg savjetovanja odlučili da predložimo za komandanta Sjevernog Hercegovačkog Partizanskog Odreda (Konjic, Nevesinje, Gacko), koji bi se formirao odmah, druga Dukicu Grahovca, dosadašnjeg komandanta bataljona »Nevesinjska Puška«, za političkog komesara toga odreda druga Miliju Stanišića, dosadašnjeg komesara Udarnog Bataljona.⁴ Što se tiče zamjene za sada nemamo odgovarajućih ljudi, ali to neće značiti nikakvu naročitu štetu, jer će rukovodeći drugovi i Štab Udarnog Bataljona, koji se je pokazao kao dorastao, biti stalno na terenu toga dana i davati podršku njegovom Štabu. Kroz najkraće vrijeme poslaćemo vam prijedlog za formiranje novoga Odreda južne Hercegovine⁵ i prijedlog o licima koji bi ušli u njegov Štab.

Drugovima koji idu u Vrhovni Štab stavili su u zadatak da održe sastanak sa pretstavnicima Štaba Kalinovičkog Odreda po pitanju naših daljih veza, koordinacije akcija i izrade zajedničkog plana za likvidaciju Borča⁶ kao i po pitanju koordinacije akcija na drumu Nevesinje — Ulog — Kalinovnik.

Drugarski pozdrav

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Politički komesar
Miro Popara

V. d. komandanta
Petar Ilić

M. P.

³ Prema izvještaju Velike župe Dubrava od 17. marta 1942, ta kolona je imala 1 putnički automobil, 4 motocikla i 30 kamiona. Tada je poginulo 27, ranjeno 12 i zarobljeno 45 Nijemaca. Sutradan je jedan zarobljen Nijemac pušten, s porukom partizana da će svi zarobljeni Nijemci biti poubijani ukoliko se izvrši bilo kakav napad na srpska sela na tome području (tom IV, knj. 3, dok. br. 161).

⁴ Vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 36.

⁵ Tačan je naziv: Južni NOP odred Hercegovine (zvali su ga i Južnohercegovački NOP odred). Prijedlog je Vrhovnom štabu NOP i DVJ poslan 28. marta 1942 (tom IV, knj. 4, dok. br. 36).

⁶ Vidi dok. br. 23.

BR. 35

IZVJEŠTAJ ŠTABA DRINSKOG ODREDA OD 16. MARTA
1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O
BROJNOM STANJU, SASTAVU I RASPOREDU ODREDA¹

OPERATIVNI ŠTAB
NAK. OSL. PARTIZANSKOG-DOBROVOLJAČKOG
DRINSKOG ODREDA

Br. sl.
16—III—1942

VRHOVNOM ŠTABU NOP I DVJ

Prema naređenju toga Štaba² na sektoru Goražde — Rogatica formiran je Narodno-oslobodilački partizanski dobrovoljački DRINSKI ODRED, popunjen jedinicama sa teritorije Čajničkog i Rogatičkog sreza.

SASTAV I RASPORED ODREDA

U sastav ovog odreda ušle su sledeće jedinice:

1. Četa: 110 boraca
95 pušaka
2 p. mitraljeza
15 metaka na pušku (isto i na puškomitraljez).
Nalazi se u s. Lađevine — Gornja Gradina.³

1.
ČAJNIČKI
BATALJON⁴

2. Četa: 60 boraca
50 pušaka
1 p. mitraljez
5 metaka na pušku.
Nalazi se u s. Dub.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 14—41, k. 1626.

² Bliže o tome naređenju vidi tom II, knj. 3, dok. br. 43.

³ Riječ Gradina je dopisana olovkom. Inače, Gornja Gradina nije nađena na karti 1:100.000. Sjeverno od s. Lađevina nalazi se predio Grad i na njemu brdo (trig. 897). Vjerovatno je to Gornja Gradina.

⁴ Taj bataljon je formiran 23. februara 1942 (dok. br. 17; tom IV, knj. 4, dok. br. 16).

3. Četa: 92 borca
86 pušaka
1 p. mitraljez
13 metaka na pušku.
Nalazi se u s. Maljevići, Varošište i Mesići.
4. Četa: 61 borac a
45 pušaka
1 p. mitraljez
10 metaka na pušku
Nalazi se u s. Gojkuše.
5. Četa: 100 boraca
60 pušaka
5 metaka na pušku.
Nalazi se na Goraždu.

Zadatak ovog bataljona je da sa 1., 3. i 4. četom zatvore pravac Rogatica — Mesići i da u sadejstvu sa četama 1. Rogatičkog bataljona onemoguće neprijateljski transport pravcem Glasinac — Rogatica; i da sa svojom 2. četom i Čelebićskom (u s. Crijep) omladinskom četom zatvore pravac Višegrad — Međeđa — Ustiprača. Jedinice ovog bataljona na sektoru ka Rogatici imaju da se povežu: levo sa jedinicama Pračanskog bataljona, a desno sa Rogatičkim bataljonima sa kojima neposredno sarađuju u izvršenju postavljenog mu zadatka.

I Rogatički bataljon u čiji je štab postavljen za komandanta drug Radovan Jovičić (dosadašnji komandir Gučevske čete) a za pol. komesara drug Ratko Stanišić. Bataljon je formiran od:

Gučevske čete (u Gučevu)

1. Sočičke čete (u predelu Sočica)
2. Sočičke čete (» ») i
3. Zakomske čete (u Gučevu).

Zadatak ovog bataljona je da uništava neprijateljske transporte pravcem Glasinac — Rogatica i ovaj pravac zadrži pod svojom kontrolom i u svojim rukama. Bataljon ima oko 260 boraca.

II Rogatički bataljon u čiji je štab postavljen za komandanta Radomir Nešković (do sada zamjenik k-ta čet-

ničkog odreda),⁵ a za političkog komesara drug Veso Racković. Bataljon je formiran od:

1, 2, 3. i 4. Sjemečke čete i
Plješivičke čete.

Zadatak: da na sadanjim položajima vrši aktivnu blokadu Rogatice. Bataljon ima oko 290 boraca.

III Rogatički bataljon, u čiji je štab postavljen za komandanta drug Desimir Pređa,⁶ a za politkoma drug Veso Makanjić. Bataljon je formiran od:

1, 2. i 3. Dubske čete i
Seljanske čete.

Zadatak bataljona je: sa dosadanjih položaja vrši aktivnu blokadu Rogatice i štiti pravac Rogatica — Mesići. Bataljon ima oko 290 boraca.

Rogatički bataljoni su formirani od dosadanjih četničkih četa.⁷ Tačni podatci o njihovom naoružanju još nisu dobijeni. Iz prepiske četničkog štaba zaplijenjene u Borikama vidi se da ove čete sa municijom vrlo slabo stoje. To su čete izjavljivale skoro i našim patrolama. Četama za sada komanduju raniji komandiri četa. Postavljenim štabovima bataljona je naređeno da učvrste svoju komandu nad dodjeljenim im četama i dostave predloge za četna rukovodstva. Cio ovaj rad štabova bataljona je još u toku i nije završen. Prema tome, Rogatički bataljoni su snage koje se tek sada organizaciono povezuju, no, vojnički i politički neobrađeni. Dakle, te snage još nisu u stepenu prave narodno-oslobodilačke dobrovoljačke vojske. Da bi se u tom stepenu razvile neophodan je politički rad sa boljim političkim radnicima. Tek posle ovoga one bi se mogle upotrebiti za naš način ratovanja. Za sada te snage mogu se predvideti samo na starim njihovim položajima, jer one potrebu borbe vide samo kroz sebične

⁵ Poslije ranjavanja komandanta Rogatičkog četničkog odreda Radivoja Kosorića, Komanda Bosanskih četničkih odreda je, 12. februara 1942, izvršila personalne promene u Štabu Rogatičkog odreda: za komandanta postavila Bogdana Marjanovića, kapetana I klase bivše jugoslovenske vojske, a za njegovog pomoćnika Radomira Neškovića, narednika bivše jugoslovenske vojske, koji je ubrzo pristupio četnicima (AVII, reg. br. 41a/4 i reg. br. 33/4, k. 170: naredba komandanta Bosanskih četničkih odreda od 6. februara 1942).

Radomir Nešković je ubijen 1952. na planini Zvijezdi, zapadno od Olova, kao odmetnik.

⁶ Poginuo je juna 1943. kod s. Previle (Foča) kao komandir čete u 6. bataljonu 6. proleterske istočnobosanske NOU brigade.

⁷ Bliže o tim četničkim četama vidi dok. br. 25.

interese. Cilj njihove borbe je jedino zaštita svoga sela — svoje kuće, ako u tome ne uspeju oni prestaju biti borci i pretvaraju se u pojedinačne bjegunce — više ne u sastavu svoje čete, nego svoje zadruga sa kojom beže.⁸

Čajnički bataljon svakodnevno se povećava novim borcima; stvaraju se nove čete čiji će skori broj zahtevati stvaranje drugog i trećeg bataljona. Većina boraca bila je povezana u ranije četničke jedinice; no oni su bili očevitci četničke slabosti i lažnih obećanja, donekle su osjetili i izdajničku rabotu četničkih vođa. No oni ipak nisu dobrovoljno regrutovani — njihova molibizacija više je bila prinudna. Naša borba im je bliska, no nije im dovoljno objašnjena da bi je dosledno vodili. Rukovodećih kadrova, pravih, nemaju. Nameće se nužna potreba da se sa njima više politički radi, da se među njima stvore njihovi rukovodeći kadrovi. Borci ovog bataljona bili su u borbama van svoga terena te im je vojnički jasno da slobodu svoga sela moraju braniti i dalje od svoje teritorije.

Ovaj bataljon smenio je bataljon »Baja Pivljanina« i poseo njihove dosadašnje položaje i baze. Čajnički bataljon nije na tim mjestima naišao na povoljan i obrađen teren. Rđavo disciplinovane i slabo politički svesne jedinice »Baja Pivljanina« mu to nisu ostavile. Takvo unutarnje stanje bataljona »Bajo Pivljanin« imalo je odraza na teren gde je radio. Mještani koji su bili u dodiru sa njegovim jedinicama umesto da su kod njih videli primer discipline i svesnosti, oni su bili svakodnevni posmatrači njihovog vojničkog rada, neizvršenja naređenja, gundanja protiv starešina, protiv ostanka na tom terenu i svih ostalih činjenica koje iz toga dalje proističu. Za vreme boravka u Goraždu jedinice bataljona »Bajo Pivljanin« i nadalje su ostale nedisciplinovane, pojedinci su se opijali, razbijački istupali prema našim priredbama i sl. Taj bataljon trebao je mjesnim borcima služiti kao ugled i uzorak kako oni da se organizuju, žive i rade. On im za to nije poslužio. Nameće se potreba da se u Goražde uputi jedna dobra jedinica kojoj je potreban odmor. Ta jedinica morala bi imati ljudi za politički i kulturni rad, te bi pomogla u obrađivanju jedinica koje će se povlačiti sa položaja radi političkog i vojničkog vaspitanja.

⁸ Vrhovni štab NOP i DVJ (naredbom od 21. marta 1942) naredio je da se formira Rogatički narodnooslobodilački partizanski i dobrovoljački odred od svih jedinica s teritorije rogatičkog sreza, i tada su sva tri rogatička bataljona izašla iz sastava Drinskog NOP odreda. Tom prilikom je Radomir Nešković određen za komandanta a Milosav Milosavljević za komesara novoformiranog odreda. Bliže o tome, zadacima i naimenovanju štaba odreda i ostalih rukovodilaca vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 34.

Sa gornjim snagama ovaj odred vrši sledeće zadatke:

1. — Štiti pravac Rogatica — Goražde sa snagama Rogatičkog bataljona.

2. — Štiti pravac Međeđa — Ustiprača — Goražde sa Čelebićkom i 2. četom 1. Čajničkog bataljona.

3. — Štiti pravac Rogatica — Mesići — Goražde sa ostatkom snaga 1. Čajničkog bataljona u sadejstvu sa 3. Rogatičkim bataljonom.

4. — Vršiti partizanske akcije na pravcu Rogatica — Kovanj — Glasinac sa jedinicama 1. Rogatičkog bataljona u sadejstvu sa snagama 1. Čajničkog bataljona koje se nalaze prema Rogatici (položaju Grad i Lunj).⁹

5. — Vršiti izviđanje ka Sjemeću i obaveštajnu službu oko Višegrada sa 2. četom 1. Čajničkog bataljona; ista jedinica održava vezu sa našim delovima u s. Borikama.

6. — Održava vezu sa Pračanskim bataljonom, sa kojim povezuje rad pri akcijama iz tač. 4.

7. — Održava vezu i svakodnevno obaveštavanje sa Jahorinskim odredom preko Renovice.

8. — Održava vezu sa 2. Zlatarskim bataljonom. Sa rukovodstvom ovog bataljona imali smo ličnu vezu i zajednički organizovali obaveštajnu službu prema Rudom. Izviđanje ka Limu dato je u zadatak njihovom bataljonu.

Dalji plan rada ovog odreda i potrebe koje se za to nameću izložiće usmeno politički komesar odreda.

Napominjemo, da ovaj odred ima velike snage u ljudima sa tendencijom stalnog i velikog porasta boraca. Kad bi se odred pomogao u političkim radnicima — i oružju i municiji po mogućstvu — mogao bi za izvesno vreme postati veća vojnička snaga koja bi mogla izvršavati obimne zadatke u Istočnoj Bosni.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

POL. KOMESAR,
Vladimir Dapčević

KOMANDANT,
Krezović Gojko

M. P.

⁹ Grad (trig. 897) i Lunj (trig. 875) jaki su topografski objekti na prilazima Rogatici.

IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. KRALJEVAČKOG BATALJONA OD 19. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O SITUACIJI U DOLINI PRAČE I O FORMIRANJU OMLADINSKE ČETE¹

SMRT FASIZMU — SL. NAR.

ŠTAB
KRALJEVAČKOG BATALJONA
Br. služb.
19 mart 1942

**VRHOVNOM ŠTABU
NAR.-OSLOBODILAČKE PARTIZANSKE
I DOBROVOLJAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE**

Vojna situacija:

1) Desna obala reke Prače.

Situacija na ovoj strani reke Prače ostaje nepromenjena s tim što je neprijatelj 16 ov. m-ca uspio da potisne naše prednje delove i da zaposedne Pletenište, Čelopek i Popovik.²

Naše trupe su sada u boljem položaju na tom delu pošto smo zaposeli terenski dominantnije položaje.

2) Leva obala reke Prače.

17. ov. m-ca pod jakim neprijateljskim pritiskom, naročito artiljerijskim, snage su se morale povući sa položaja Šarulje — Šahinovići i prebacili se na desnu obalu reke Prače, zaposevši položaje na kosama iznad Turkovića. Poginuo je drug Rudi,³ vodnik 2 čete.

18 u zoru iste snage izvršile su kontranapad u zajednici sa Čvorama.⁴ Druga kraljevačka četa nije uspjela da ovlada svojim ranijim položajima i povratila se ponovo u Turkoviće. Čvore su imale uspeha ali rezultat borbe još nije

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 35—11/I, k. 701.

² Brdo (k. 1065) jugozapadno od Prače. Tada je, na toj prostoru, Stožer domobranske 5. pješačke divizije sa 2. bojnom 1. pješačke pukovnije i 1. konjaničkim sklopom Zagrebačke konjaničke pukovnije preduzeo akciju protiv partizana, ali se ova akcija završila neuspješno (AVII, reg. br. 3/2—33, k. 56: bojna relacija Stožera domobranske 5. pješačke divizije od 17. aprila 1942).

³ Rudolf Mostovac Rudi, vodnik 2. voda 2. čete (Grupa autora, *Prva proleterska*, knj. 1, str. 768).

⁴ Blže o Čvorama vidi dok. br. 22, objašnjenje 4.

potpuno poznat. Prilikom te borbe jedan hrvatski vojnik se predao i izjavio da je glavni pravac napada u cilju sjeđinjenja trupa sa Rogaticom, što je bilo i naše mišljenje. Isto je naveo da su njihove starešine rekly da će uopšte doći do Rogatice bez borbe a i ako se nađe ovde onde po neki bandit da će ih oni lako bacačima pojuriti.⁵ *Po njegovoj izjavi ima dosta vojnika koji lutaju po šumama i predaće se čim mogu.* Zarobljenik je pripadao Bjelovarskoj pukovnij⁶, koja učestvuje u napadu, a sam je rodom iz Dubrovnika.

- 3) Top nam je stigao na Orahovice i tokom današnjeg dana poći će na položaj. Postavićemo ga tako da može tući Praču i položaje na levoj i desnoj obali Prače. Moral je kod trupa mnogo porastao kad su čuli da je stigao top.
- 4) Omladinsku čet^u, koja je formirana od dosadašnjih boraca mladića, rasporedili smo na položaj zbog vojne situacije. *Kada prestane potreba za njom uputićemo je kud se naređi.*
- 5) Mešovitu čet^u iz Lunja tražili smo zbog toga što smo tamo uputili Jošaničko-slatinski bataljon a i iz razloga što su se take formacije pokazale nepraktične.
- 6) Naš politički komesar,⁷ koji je početkom meseca otišao na rad u pozadinu, još se nije vratio. Zadnji put nam se javio 10/III.

Zabrinjava nas da mu se nije nešto desilo pa smo u tom smislu izdali naređenje stražama i odborima u Previli, Jabuci, Ustikolini i Ilovači da ga pronađu i upute u Štab. Izvestite nas o situaciji na svim frontovima a naročito nas interesuje *situacija u Glasincu.*

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Načelnik štaba, Zam. političkog komesara, Koman. sektora,
Kapetan⁸ M⁹. Petrović P¹⁰. Đ. Jakšić

M. P.

⁵ Prema izvještaju Zapovjedništva 3. domobranskog zbora od 19. marta 1942, na prostoriji Sokolac — Pale — Rogatica je 16. marta preduzeta trodnevna akcija »čišćenja«, u kojoj su učestvovali 1. konjanički sklop Zagrebačke konjaničke pukovnije, 2. bojna 1. pješačke pukovnije i 3. bojna Vojne krajine (tom IV, knj. 3, dok. br. 162).

⁶ Vjerovatno su tako zvali 1. pješačku pukovnju.

⁷ Miro Dragišić Piper

⁸ Mile Pavičić Kapetan

⁹ Momčilo

¹⁰ Pavle

IZVJEŠTAJ OPERATIVNOG ŠTABA PROLETERSKE UDARNE GRUPE OD 21. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O DEJSTVIMA NA PROSTORIJI BRATUNAC — DRINJAČA — VLASENICA¹

OPERATIVNI ŠTAB
PROLETERSKE UDARNE GRUPE
br. 28

**VRHOVNOM ŠTABU NARODNO-OSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE**

1) Juče po podne, 20 o. mj., jedinice Proleterskih brigada, potpomognute delovima Birčanskog i Majevičkog odreda, ušle su u Srebrenicu, Bratunac i Drinjaču, poslednja oficirska uporišta prema Drini.² Do sinoć je uspostavljena veza između tri kolone koje su učestvovalе u operacijama.

Sinoć su delovi Proleterske grupe ušli i u Bjelovac na Drini, gdje se nalazila skela, i kojim su pravcem bili pobjegli oficiri i Račićeva vojska.³ Jutros je i sa tim delovima uspostavljena veza.

2) U Bratuncu je zaplenjeno 18 vagona duvana, koji će se narednih dana uputiti u Vlasenicu, kao i oko 500 kg. soli.

Pred Bratuncem je zarobljen jedan pešadijski top »Pito«⁴ sa 52 zrna. U Milićima je, prekjuče, naknadnim pretresom, pronađeno 15 zrna za protivkolski top 47 mm, koji je ranije zarobljen u Borikama.⁵

U toku čišćenja prostorije Milići — Vlasenica, tokom poslednjih dana, zarobljeno je 53 četnika sa oružjem, među njima Račićev eskadron (sa konjima), ne računajući četnike razoružane prilikom našeg ulaska u Miliće i Vlasenicu (koji su svi, sem dvojice osuđenih na smrt i streljanih, vraćeni u svoje jedinice na front). Od ovih 53, među kojima su se nalazili Račićevi konjanici, četnici Grmečkog odreda⁶ i četnici

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 44—2, k. 701.

² Misli se na četnička uporišta. Bliže o zauzimanju tih mjesta vidi dok. br. 44; tom II, knj. 3, dok. br. 70; tom IV, knj. 4, dok. br. 35; Rodoljub Colaković, n. d., knj. III, str. 101—106.

³ Odnosi se na Cerski četnički odred, kome je komandant bio Dragoslav Račić.

⁴ Taj pješadijski top 37 mm, francuskog porijekla, nalazio se u naoružanju bivše jugoslovenske vojske (tom II, knj. 5, str. 129).

⁵ Top je, od četnika, zaplijenila 2. proleterska brigada. Pošto se, zbog snijega i bespuća, nije mogao prebaciti preko planine Devetaka, top je zakopan u s. Podmramoru (Rodoljub Colaković, n. d., knj. III, str. 91. i 92).

Krajiškog odreda⁷ kao i pojedini meštanski četnici koji su se više manje slučajno zatekli sa njima — Ratni sud Proleterske udarne grupe osudio je na smrt 12. Kazna nije izvršena, nego je preko Pere Đukanovića⁸ (Drinjača) predložena njihova razmena za 6 drugova iz I Užičkog bataljona, koje je Račić bio uspeo da zarobi prilikom svog povlačenja sa položaja oko Han Pijeska. Prekjuče nas je Đukanović obavestio da je četničko vođstvo pristalo na razmenu i da se ona izvrši 20 o. m., u podne, kod Nove Kasabe (na putu Milići — Drinjača). Naš je cilj bio da tih 6 zarobljenih drugova izvučemo iz Bratunca pre nego što se sazna za naš napad, kako ne bi bili streljani u poslednjem trenutku — ukoliko streljanje nije izvršeno ranije. O njihovoj sudbini nema još nikakvog izvještaja iz Drinjače,⁹ a sa Novom Kasabom nemamo još vezu.

Prilikom čišćenja prostorije Milići — Vlasenica, došlo je kod D. Vrsinje do sukoba sa izvesnim delovima kapetana Momčilovića.¹⁰ Tom prilikom su poginula 2 njihova zloglasna oficira: poručnik Milović¹¹ i potporučnik Raosavljević.¹² Mi nismo imali žrtava, a ostali četnici su se predali: oni su uračunati u onih 53 zarobljenika. Prilikom tih akcija zaplenjena su 4 puško-mitraljeza, a seljaci su sami doneli jedan teški mitraljez za koji se još ne zna da li ima sve delove.

⁶ i ⁷ Riječ je o odredima sastavljenim od izbjeglica, većinom iz Bosanske krajine i nešto iz Slavonije. Oni su izbjegli u Srbiju od ustaškog terora. Zatim su, u želji da se vrate u svoj rodni kraj, zavrbovani od četnika, stupili u pomenute odrede. U februaru su, sa odredima, prešli u istočnu Bosnu. Obećano im je da će se boriti protiv ustaša, a ne protiv partizana, čime su bili obmanuti (tom II, knj. 3, dok. br. 70, objašnjenje 6; tom IX, knj. 1, dok. br. 49, objašnjenje 4; Rodoljub Čolaković, n. d., knj. III, str. 98—101).

⁸ U to vrijeme je bio komandant Kravičkog bataljona Srebreničkog odreda Zvorničkog četničkog sektora (AVII, reg. br. 33—4, k. 170; naredba komandanta Bosanskih četničkih odreda od 6. februara 1942).

⁹ Četnici su ih sve pobili 15. marta 1942. kod s. Milića. Borci su pripadali 4. užičkom bataljonu 2. proleterske NOU brigade. Njihova imena su: Milosav Ječmenica, Milovan Kljutić, Rafaelo Levi, Toma Nikolić, Milomir Novaković i Rađen Simović. Ljubodrag Đurić, *Ratni dnevnik*, Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd, 1966, str. 455; Miodrag Milovanović Lune, *Nedovršeni dnevnik*, Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd, 1968, str. 20).

¹⁰ Milorad. Tada je bio komandant Kladanjskog odreda četničkog Kladanjsko-olovskog sektora. Kasnije, od kraljevske izbjegličke vlade u Londonu, unapređen je u čin majora, a naredbom Petra Bačovića, komandanta Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine, od 6. septembra 1942, određen je za komandanta Romanijskog četničkog korpusa. Na toj dužnosti je i poginuo 1945 (vidi dok. br. 129; AVII, reg. br. 33—4, k. 170, reg. br. 14/3, k. 171).

¹¹ Milun

¹² Vladimir

3) Juče je došlo do kratke borbe samo južno od Bratunca. Tu je, izgleda, Račić bio postavio zasedu. Ali čim je naš puškomitraljez otvorio vatru, neprijatelj je pobegao. U zatvoru u Bratuncu se sada nalazi oko 50 zarobljenika. Među njima izgleda da nema nijednog oficira ili vođe, te će većina verovatno biti danas puštena i vraćena na položaje (kod Zvornika) — posle saslušanja. — Naknadno javljamo da su svi pušteni.

Izgleda da su oficiri, a među njima i Dangić¹³ i Račić, bili u Bratuncu sve do 2 sata ujutru, juče i da su onda krenuli prema Bjelovcu da se prebace. Već predhodnih dana su bili preduzeli evakuaciju izvesnog dela duvana.

U Sasama se nalazila fabrika ručnih bombi. Jedinice koje su učestvovalе u napadu na Srebrnicu dobile su zadatak da sav eksploziv zaplene i prebace ga, zajedno sa drebankom, u Vlasenicu.

4) Iz dokumenata pronađenih u Vlasenici kod Dangiće-
vih kurira posle našeg odlaska iz Vlasenice — a koji su nam blagovremeno dostavljeni — vidi se da Dangić nije bio tačno obavešten ni o našim snagama ni o našim daljim namerama, ili je lažno predstavljao situaciju — kao što mu je i Račić lažno predstavljao — da bi podigao moral svojih trupa i valjda uvukao u borbu i meštanske jedinice. U jednom naređenju Račiću — alias Miletić¹⁴ — on mu čestita što je uspeo da nas opkoli kod Milića (!), predaje mu komandu nad svim trupama do dolaska načelnika štaba majora Vraneševića,¹⁵ ocenjuje naš položaj kao vrlo težak, smatra da nam je ugrožen i jedini pravac povlačenja — prema Šekovićima — naređuje mu da nas »uništi ili natera na predaju« kao i šta treba da radi ako ponudimo pregovore, da treba u čitavom kraju

¹³ Jezdimir. Inače, Dangić je rodом iz Bratunca. Poslije njegovog bjekstva, kao i bjekstva ostalih četnika iz Bratunca, Operativni štab Proleterske udarne grupe se smjestio u Dangiće-
vu kuću (ostale su bile zapuštene, polurazvaljene ili opljačkane). U kući su se tada zatekle i dvije Dangićeve sestre (Rodoljub Čolaković, n. d., knj. III, str. 104).

¹⁴ Vidi dok. br. 12.

¹⁵ Slavoljub, major bivše jugoslovenske vojske. U toku rata se nalazio na raznim odgovornim četničkim dužnostima u istočnoj, srednjoj i zapadnoj Bosni. Oktobra 1943. je naimenovan za komandanta svih četnika srednje i zapadne Bosne. Njegova komanda se nazivala: Komanda zapadne Bosne (AVII, reg. br. 24/1, k. 205: naređenje Komande zapadne Bosne od 12. oktobra 1943). Uхваćen je 20. septembra 1945. Suđen mu je, kao ratnom zločincu, na procesu protiv Draže Mihailovića i njegovih saradnika, od 10. juna do 15. jula 1946, pa je, po presudi Vojnog suda JA u Beogradu od 16. jula 1946, osuđen na kaznu lišenja slobode s prinudnim radom u trajanju od 20 godina («Politika», 17. jula 1946).

da razvije »ofanzivnu propagandu« (što znači sigurno da treba svuda govoriti kako palimo i koljemo sve na šta naiđemo itd., itd.).

U tom istom pismu se govori o pojačanjima koja su stigla i koja će još stići u Bratunac, o tome da snage potpukovnika Matića,¹⁶ u Užicu, pripremaju napad pravcem Višegrad — Rogatica itd.

U drugim dokumentima raznih oficira i vođa vidi se da oni zaista nisu bili svesni situacije. Jedan pronicljivi oficir piše da je ovaj naš pokret u ove krajeve verovatno begstvo posle pretrpljenog poraza. Drugi — pop Georgije¹⁷ — objašnjava Račiću kako treba da postupi sa nama kada budemo zatražili pregovore: da nas upita ko smo i šta smo, šta tražimo ovde, s kojim pravom, koliko nas ima itd.; a kada se budemo stavili pod njegovu komandu, da nas uputi na front, ali nikako na Han Pijesak, koji iz naročitih razloga treba baš on da likvidira itd. — Sve važnije dokumente ćemo vam uputiti. U jednom se govori o pregovorima Dangića sa Nemcima i da on treba u Bosni da bude ono što je Nedić u Srbiji.

5) U jednom pismu se govori da je Dangić protiv svakih pregovora, da se još neko u vođstvu slaže sa njim a da su svi ostali protiv borbe sa partizanima. Tu se pominje neka ličnost koja »nažalost, u poslednje vreme, dobija sve veći uticaj«. Za nas koji smo već nekoliko dana na ovom terenu jasno je da je reč o rezervnom kapetanu Dakiću.¹⁸ Smatramo da treba da vas obavestimo i o tome.

U Vlasenici, posle našeg ulaska, zatekli smo ranjenog kapetana Predraga Markovića, koji nam se odmah stavio na raspoloženje. On je komandant pomenutog Krajiškog odreda.¹⁹ Odmah je uputio pismo svim svojim jedinicama da se

¹⁶ Momčila

¹⁷ Jeromonah Georgije Bojić Džidža, poručnik bivše jugoslovenske vojske. Kasnije je bio komandant Jaderske brigade četničkog Cersko-majevičkog korpusa, poznatog kao Račićev korpus.

¹⁸ Bogdan, oficir Nedićeve Srpske državne straže (dalje: SDS). Početkom februara 1942. on je, sa znanjem predsjednika srpske kvilinske vlade Milana Nedica i njegovog ministra unutrašnjih poslova Milana Aćimovića, prikupljao u Beogradu četnike-dobrovoljce za Bosnu. U jedan takav odred (Krajiški) stupio je tada i Predrag Marković Alimpije, s još nekoliko simpatizera NOP-a, uspevši da se, na taj način, prebaci u istočnu Bosnu (vidi dok. br. 39; Rodoljub Čolaković, n. d., knj. III, str. 100).

¹⁹ Predrag Marković Alimpije, kapetan bivše jugoslovenske vojske, bio je simpatizer KPJ. Po nalogu Okružnog komiteta KPJ za Požarevac stupio je u četnike. Poslije prebacivanja iz Srbije u istočnu Bosnu preveo je Krajiški odred u partizane i njime komandovao. Kasnije je postavljen za načelnika Štaba 6. istočnobosanske NOU brigade. Početkom avgusta 1942, po naređenju Vrhovnog štaba NOP

vrata na položaj, ukoliko su ga napustile, da ne treba da se bore protiv partizana, da je laž da partizani kolju i pljačkaju, već naprotiv itd. Izvestio je o svemu, u istom smislu, i svog pretpostavljenog, dotičnog kapetana Dakića. Zatim su, sa dva-
deset naoružanih vojnika, došla iz Bratunca još dva oficira. Jedan od njih, rezervni poručnik, bio je neko vreme u zatvoru u Bratuncu, zove se Slobodan (Lale) Ivanović, izvesni drugovi ga poznaju iz Beograda kao levog zemljoradnika. U tom odredu se nalazi i Miša Tripković, ranije član Partije, koji je [19] 36. godine, u grupi Trajka Stamenkovića,²⁰ osuđen na 3 godine robije; ima i nekoliko bivših partizana iz Istočne Srbije, među njima neki koje pojedini naši drugovi znaju kao vrlo dobre — čak i članove Partije. Štab tog odreda se, u Srbiji, nalazio u manastiru Gornjaku, bio je pod komandom Dražinom,²¹ imao je sporazum sa tamošnjim partizanima, izgleda da je sarađivao sa njima do kraja, kad su pojedine partizanske jedinice, pred sve većim terorom i napadima nedicevaca i Nemaca, morale biti raspuštene; tada su ovom četničkom odredu prišli mnogi partizani, da se sklone. Posle su mu se pridružili još neki ljudi iz Beograda (kao Ivanović i Tripković) i pošli su za Bosnu, tj. trebalo je da krenu za Krajinu.²² Ovde su svi odbili da se bore protiv partizana. To

i DVJ, pošao je iz Šekovića, preko Drine, da uspostavi vezu s Pokrajinskim komitetom KPJ za Srbiju i Glavnim štabom NOP odreda Srbije. U istočnoj Srbiji imenovan je za komandanta 1. južnomoravske NOU brigade (formirane 9. oktobra 1943. u s. Obražde). Početkom decembra 1943, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, prešao je s brigadom r. Drinu kod Starog Broda i privremeno ušao u sastav 5. NOU divizije, a nekoliko dana docnije u sastav 17. NOU divizije. Uskoro je, 24-25. decembra 1943, poginuo na Tumarskom brdu (trig. 555), na planini Ozrenu. Tada je imao čin pukovnika NOV i POJ (tom IV, knj. 21, dok. br. 21; Rudi Petovar, n. d., str. 37; dr Milivoje Perović, *Južna Srbija*, Nolit — Prosveta, Beograd, 1961, str. 324, 330, 332. i 333; Aleksandar Vitorović, *Centralna Srbija*, Nolit — Prosveta, Beograd, 1961, str. 168).

²⁰ Trajko Stamenković, istaknuti revolucionar u Srbiji. Član je KPJ od 1928. Studirao je pravo. Više puta je hapšen i proganjan. Posljednji put je uhapšen novembra 1936. na dužnosti sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju i tom prilikom je osuđen na 6 godina robije. Iz zatvora (u Sremskoj Mitrovici) pobjegao je, s 32 druga, avgusta 1941. Bio je član Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Srbije. Uхваćen je krajem 1941, kada se iz Sandžaka prebacio u jugoistočnu Srbiju. Zatvoren je u zloglasni logor na Banjici, gdje je, poslije velikih muka, ubijen krajem decembra 1942. Proglašen je, 14. decembra 1949, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 727).

²¹ Taj četnički odred je bio pod komandom Velimira Piletića, majora bivše jugoslovenske vojske (Aleksandar Vitorović, n. d., str. 165—168).

²² Odnosi se na Bosansku krajinu.

je jedino što je jasno, ostalo je, bar zasada, prilično mutno. Očevidno je da tu ima najrazličitijih ljudi, i dobronamernih i propalica, lumpova. Pojedini od njih — da ih ovde ne spominjemo — izlaze nam u svemu na ruku, daju nam sva obaveštenja, kazali su nam sami koji su od njih sumnjivi, koji su podržavali Račića itd. Svi imaju poverenja u tog Dakića, koji je trebalo da bude u Bratuncu i da radi ne pitajući Dangića — a sada izgleda da je u Srbiji. Oružje su dobijali od Nedića, očekivali su još, trebalo je i da im stigne štamparija za izdavanje lista »Sloboda«, u Bjelovcu se, navodno, nalazilo još stotina njih koji su čekali da im iz Srbije stigne oružje. Jedan od njih je ponudio i da posreduje uspostavljanju veza sa partijcima u Beogradu: o tome vas je sigurno obavestio Maja. Oni su tražili pregovore na bazi sporazuma koji su imali sa partizanima u Srbiji. Lako su uvideli da o takvim pregovorima ne može sada biti reči. Stavili su se, najzad, pod našu komandu i upućeni su na položaje oko Han Pijeska. Oni su nam tumačili da treba još neko vreme da ostanu kamuflirani, kako bi mogli izvlačiti oružje i dobavljati još ljudi. Mi nismo na to pristali, a oni nisu insistirali. — Mislimo da ih rasformiramo.²³

6) U Vlasenicu su 18. o. m. stigli Tempo,²⁴ Uglješa,²⁵ Seljo,²⁶ a zatim 19 ujutru i Pero Kosorić (sa Perom nismo stigli da se sastanemo). Oni su se složili sa nama da treba krenuti prema Drini. Ostali su u Vlasenici sa Canom,²⁷ da svrše tekuće poslove i dovrše započeto prikupljanje jedinica i organizovanje pozadine. — Sa njima je stigao i Udarni bataljon,²⁸ koji je ostao u Vlasenici kao posada, a i kao rezerva za front prema Han Pijesku.

7) Mi se ovde nećemo dugo zadržati, sem u jednom mestu koje će vam naknadno javiti. Jutros nam se ovde pojedinačno javljaju naoružani ljudi, Srbi i Muslimani, stavljaju se pod našu komandu. Ne verujemo da ćemo za kratko vreme uspeti da stvorimo branu prema Srbiji, ali će nas obavestavati i, u datom trenutku, poslužiti kao most.

²³ Odred nije rasformiran, ali je iz njega odstranjeno oko 50 sumnjivih, tako da je on spao na oko 150 boraca. Odred je stavljen pod komandu Predraga Markovića Alimpija, a potom je upućen na Romaniju (tom IX, knj. 1, dok. br. 49, objašnjenje 4; Rodoljub Colaković, n. d., knj. III, str. 100, 115—117; Todor Vujasinović, n. d., str. 353).

²⁴ Svetozar Vukmanović

²⁵ Danilović

²⁶ Slobodan Princip

²⁷ Spasenija Babović Cana (Pelagija). Bila je tada zamjenik političkog komesara 2. proleterske NOU brigade.

²⁸ To je 1. bosanski proleterski bataljon.

Sa onog jednog mesta moraće se raditi intenzivno.

8) Jedno je nesumnjivo. Dangić i njegova gospoda oficiri pretrpeli su potpun vojnički krah, koji je istovremeno i politički krah.

9) Po izvršenoj evakuaciji plena sa obe prostorije imamo nameru da krenemo natrag u Vlasenicu. Tamo će se o daljem sporazumeti sa B. H.²⁹ Sada bi nesumnjivo bila veoma važna likvidacija Han Pijeska radi uspostavljanja veze između naših odreda u ovom kraju Bosne, a i radi čvršćeg vezivanja meštanskih jedinica i stanovništva za nas. Postoje i drugi važni pravci. Još ćemo vas o svome mišljenju obavestiti, a nadamo se da ćemo u Vlasenici zateći vaše dalje direktive.

10) Vaša pisma od 13=8 č., 15=10,45 č. i 21 č. primili smo tek 18 o. m.,³⁰ kada smo se već nalazili u Vlasenici. Vaše naređenje upućeno preko Štaba Durmitorskog odreda da ne krećemo »u pravcu prvobitno određenom već sačekati do daljeg pismenog naređenja« nismo stoga mogli izvršiti.³¹ Isto važi i za pismo koje je glavni intendant uputio bio štabu II Prol. brigade, u vezi sa organizovanjem evakuacije plena iz Borika: ono nas nije zateklo u Borikama.³²

Sve vaše direktive iznete u njima smo pažljivo proučili. Smatramo da su neke vaše kritike preoštire, a neke i neopravdane. Izveštaje, obzirom na udaljenost od nas, ne možemo da vam šaljemo često i ne možemo da vas držimo u toku svih promena koje nastupe, ali se trudimo da budu jasni. Pregovori sa Račićem nisu povedeni iako ih je on usmeno tražio; pismo je trebalo da posluži za dobijanje u vremenu — da bi se spasli drugovi Valjevci³³ — ali se i od toga kasnije odustalo.

Po pravilu naši bataljoni ne rade bez našeg znanja, ali se desilo i desiće se da će morati da dejstvuju i intervenišu ne čekajući naše odobrenje i pre no što stignu da nas izveste — kao što je bio slučaj sa II bataljonom I brigade; jasno je da je **onakva** intervencija bila neumesna.

Materijal od druga Tempa koji ste nam vi uputili nismo shvatili kao vaše odobravanje. Činjenicu da ste nam ga poslali bez komentara shvatili smo jedino kao znak da nam ostavljate punu inicijativu za njegovu ocenu i donošenje odgovarajućih odluka.

²⁹ Misli se na Glavni štab NOP i DV Bosne i Hercegovine.

³⁰ Bliže o tim naređenjima vidi tom II, knj. 3, dok. br. 42 i 50.

³¹ To naređenje Vrhovnog štaba NOP i DVJ redakcija nije pronašla. Međutim, postoji naređenje Vrhovnog štaba slične sadržine: ono od 16. marta 1942 (vidi tom II, knj. 3, dok. br. 51).

³² To pismo (vjerovatno je naređenje) redakcija nije pronašla.

³³ i ³⁶ O njima vidi tom II, knj. 3, dok. br. 50; tom IV, knj. 4, dok. br. 30, str. 87.

Naše snage dosada nismo razbacivali, budno pazimo na to. Ali prostorija na koju se smeštaju ne sme da bude suviše mala, kako bismo mogli da lako manevrišemo i kako bismo mogli kontrolisati sve iole sumnjive pravce. Osim toga, u ovom kraju je bilo mnogo sela popaljenih i uvek se postavljalo pitanje smeštaja i ishrane. Najzad, iskustvo nam je pokazalo da se pokret mnogo bolje i brže izvršuje kad jedinice nisu sabijene, naročito kad je broj puteva strogo ograničen. Kao što smo vas izvestili, mi smo na onoj prostoriji bili u stavu iščekivanja i raspored smo izvršili tako da pokret možemo što brže i što sigurnije izvršiti u svim verovatnim pravcima. Kada se jedan od tih pravaca nametnuo, mi smo i izvršili pokret sasvim glatko. Da smo bili poslali celu brigadu u borbu, mnogo bismo ukočili svoju pokretljivost, a i nismo je mogli celu poslati, jer smo bili obavešteni tek po izvršenoj akciji.

Sa Bosanskim udarnim bataljonom nismo imali nikakvu vezu, jer nismo uopšte znali gde je on.³⁴ Vezu smo odmah potražili sa svim partizanskim jedinicama i štabovima, ali nismo mogli da sačekamo njihov odgovor. Mi smo želeli da saglasimo svoje dejstvo sa njima, i u tom cilju smo im hitno poslali kurire-meštane (koji nisu stigli na vreme) ali smo prethodno procenili da zadatak možemo da izvršimo i bez njih.

Jednoga smo se iz vaših direktiva u svakom slučaju dosledno držali: radili smo brzo i odlučno, iskorištavajući u potpunosti slobodu rada koju ste nam ostavili. I sad, posle izvršenih zadataka, izgleda nam da u opštoj liniji rada nismo pogrešili.

Direktive iz vaših poslednjih pisama smo ponovo savesno proučili, one su dragocene za nas i pored toga što vi otuda ne možete da rukovodite samim izvršenjem operacija. Nama su naročito potrebne opšte, strateške direktive, da bismo mogli svoje akcije da uskladimo sa opštim planom operacija. Što se tiče Istočne Bosne, sada posle uspostavljanja veze sa B. H. to će ići, ali i njima i nama su potrebne direktive u vezi sa opštom situacijom.

11) Po dolasku u Vlasenicu, podnećemo vam naknadni izveštaj o rezultatu jučerašnjih operacija.³⁵ Iscrpni izveštaji još nisu stigli.

Naknadno smo saznali od zarobljenika da je Račić sa 50 do 70 ljudi juče ujutru krenuo iz Bjelovca za Fakoviće — sa

³⁴ Blíže o rasporedu toga bataljona vidi dok. br. 44; tom IV, knj. 4, dok. br. 32.

³⁵ Vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 30.

jednim kamionom i dva luksuzna automobila. Sa sobom je poveo naše zarobljene drugove.³⁶

12) Prilažemo zaplenjene dokumente koji mogu da vas interesuju.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

21. III. 1942 = 15,30 č.

Za operativni štab
Proleterske udarne grupe

K. A. Popović

Ratko

M. Kušić

Fića

13) Predlažemo da se zbog velikog požrtvovanja pri progonjenju Račičevih i ostalih izdajničkih bandi pohvali I bataljon II Proleterske brigade, sa komandantom Kovačevićem.³⁷ Osim toga da se posebno pohvali partizan II bataljona, drug N. N.,³⁸ koji se uhvatio u koštac sa oficirom Milovićem koji ga je vodio na streljanje i, mada mu je čelo bilo razbijeno kundakom, rvaao se sa Milovićem sve dok nisu stigli Kovačević i drugovi, koji su ga oslobodili, ubili 2 izdajnika oficira i razoružali njihovu vojsku.³⁹

14) Ovde smo malopre našli 3 teške bombe za teški bacač. Nedostaju nam upaljači za njih kao i za još 2 bombe. Molimo vas da nam ih pošaljete. Velebit⁴⁰ kaže da ih ima kod voda koji je ostao u Foči.

15) Ako je Stanko⁴¹ ozdravio, molimo vas da nam ga uputite. Vrlo je potreban i bio bi veoma koristan.

³⁷ Radosavom. Umro je jula 1942. u Vrbnici, u Centralnoj bolnici, kao teški ranjenik (Grupa autora, *Druga proleterska*, knj. 1, Vojno-izdavački zavod JNA, Beograd, 1965, str. 726).

³⁸ Odnosi se na Momira Stanisavljevića (Grupa autora, *Druga proleterska*, knj. 1, str. 278).

³⁹ Cio ovaj tekst pod brojem 13, je dopisan zelenim mastilom, ali je na više mjesta ispravljan.

⁴⁰ Milan Antončić Velebit

⁴¹ Branko Poljanac Stanko

BR. 38

IZVJEŠTAJ ŠTABA KALINVIČKOG ODREDA OD 23. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O AKCIJAMA ODREDA U ŠIREM REJONU PLANINE IGMAN I POVEZIVANJU S JAHORINSKIM ODREDOM¹

ŠTAB
KALINOVACKOG NARODNO OSLOBODILACKOG

PARTIZANSKOG ODREDA

Broj Sl.

Dne 23 marta 1942 g.

VRHOVNOM ŠTABU P. i D. O. J.

FOČA

Prema datim uputstvima V.Š. u ovom se odredu postupa.²

Sa Igmana se snage za sad ne mogu nigde pomerati jer ljudstvo nema dovoljno oružja. U celom bataljonu ima 130 pušaka na 360 ljudi. Rejon osiguranja ovog bataljona je ogroman i snage se rasplinjuju. Ovaj bataljon pod vrlo teškim okolnostima mora da održava vezu sa Boračko-jezerskim bataljonom. Kurire moraju da prate po cele desetine na skijama koje se moraju da probijaju kroz muslimanska sela neprijateljski raspoložena. Na ovim putevima su sukobi vrlo česti.

Ovaj bataljon nije imao za smeštaj ljudstva stanova, koje je morao sam da podiže pod najtežim uslovima. Visok sneg i nemogućnost prenosa materijala na drugi način nego na leđima ljudstva.

Pored teških okolnosti ovaj bataljon vrši akcije manjeg stila.

Izvršen je jedan prepad na Blažuj. Uhvaćeno je: tri muslimana³ i jedan ustaša, koji je po saslušanju streljan. Zaplenjeno je 270 ovaca. U drugoj akciji zaplenjeno je bilo 350 kilograma šećera i dve kante masti. Ova desetina koja je vršila akciju bila je napadnuta od jačeg neprijatelja i blindiranog voza pa je morala da odstupi. Šećer je ostao jer se u toj borbi nije mogao da prenosi.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 18—6, k. 1708.

² Vidi tom II, knj. 3, dok. br. 37.

³ Misli se na pripadnike kvislinške mjesne milicije, u čijim su se redovima nalazili saradnici okupatora muslimanske vjeroispovijesti.

Noću 20 na 21 marta bila je izvođena akcija, kako se iz priloženog naređenja vidi. Akcija nije uspjela kako je bilo predviđeno, jer usled vrlo lošeg vremena (kiše) i teško prolaznih puteva Krupačka četa⁴ nije stigla na vreme i nije glavni deo predviđenog rada u akciji izvršen. Krivica je do rukovodstva, koje nije predvidelo dovoljno vremena za elemenat slučajnosti, što se je ovde desilo, da Krupačka četa nije stigla na vreme. Ostali delovi koji su uzeli učešća u ovoj akciji izvršili su svoje zadatke po predviđenom planu, te je od akcije bilo koristi u toliko što je utvrđeno:

Da u Kasindolu⁵ ima oko 900 ustaša mlađih koji su tu radi obuke prikupljeni. Da tu nastavu izvode oficiri, koji su skoro došli iz Zagreba. Da je dan ranije dolazio sin⁶ Kvaternika⁷ i da je te mlade ustaše zaklinjao. Od iskusnih boraca da ima oko 200 ustaša među ovim mladićima koji su stari od 17—19 godina i koji su neiskusni za borbu. Utvrđeno je gde se nalaze pojedine trupe koje osiguravaju položaje oko Kasindola i na Ilinjači.⁸ Utvrđen je i raspored automatskih oruđa i raspored neprijateljskih snaga.

Utvrđeno je da je kod našeg ljudstva moral na vrlo velikoj visini jer je ljudstvo pod vrlo teškim okolnostima sa velikim požrtvovanjem i voljom vršilo pokret i pokazalo želju da do kraja uspije, ali je usled slabo proračunatog vremena ova akcija ostala nedovršena. Utvrđeno je takođe da je sa našim ljudstvom moguće objašnjavati akcije većeg stila u kojima učestvuje više jedinica.

Ova će se akcija obnoviti sa više priprema u najskorije vreme, jer neprijatelju nisu otkrivene namere ove akcije.

⁴ Pripadala je Kijevskom bataljonu Kalinovičkog NOP odreda (tom IV, knj. 4, dok. br. 31).

⁵ Tačan naziv je: sada Kobiljdo — Kasindo, ali je uobičajeno da ga nazivaju Kasin-Do. Poslije neuspješnog napada Trebevičkog bataljona na to mjesto, ustaše su ubile 16 muškaraca, a 35 žena i djece otjerali u Sarajevo (tom IV, knj. 3, dok. br. 167).

⁶ Eugen Kvaternik Dido, glavni ravnatelj za javni red i sigurnost Glavnog ravnateljstva i šef Ustaške nadzorne službe (UNS-e) u NDH. Pred oslobođenje Jugoslavije pobjegao je iz zemlje i živi u emigraciji.

⁷ Slavka, ministra domobranstva i zamjenika Ante Pavelića, poglavnika NDH. Uхваćen je 17. septembra 1946. s više drugih ustaških zločinaca. Sudio mu je, od 29. maja do 7. juna 1947, Vrhovni sud NR Hrvatske, i tada je osuđen na smrt i strijeljan (»Politika«, 20. septembra 1946, 30. maja i 8. juna 1947).

⁸ Brdo (na karti 1:100.000 označeno kao k. 655) više sela Podlinjače, jugozapadno od Sarajeva.

Za saradnju sa Jahorinskim odredom ovaj će štab uspostaviti tešnju vezu i utvrditi preko druga Đokića⁹ zajednički rad da i u tom pravcu akcije budu uspješne. Ranija Paljanska četa je podeljena u dve čete i sad nose nazive:

Bistrička četa

Paljanska četa

Trebevička četa

Kasindolaska četa, koje su u sastavu Trebevičkog bataljona.

Bistrička četa je uhvatila vezu sa Jahorinskim odredom i održavaće tu vezu još tešnje.

Izvršena je mobilizacija Crnoriječke rezervne čete. Ta četa ima oko 36 ljudi koji su sada nenaoružani, a kad bude oružja ona će se naoružati. Čim bude izvršena mobilizacija Trnovskih rezervnih četa, koja je u toku, odvojiće se Crnoriječka četa i ona će biti upućena na teren Ravne Planine radi tesnog dodira sa Jahorinskim odredom.

Štab Igmanskog bataljona je formiran. Komandant je drug Ivan Velčan,¹⁰ a pol. komesar Bataljona je drug Gavro Princip.¹¹

Omladinska četa Udarnog bataljona »Ranko Divljan«¹² prikupljena je u Trnovu i rad sa tom četom počinje 24 marta tek god.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Sa drugarskim pozdravom,

Za Štab Odreda,

Zamjenik komandanta drug,

Voj. J. Đokić

Pol. komesar drug,
Šćepan Kovačević

⁹ Vojislava

¹⁰ Prezime mu je Velićanin. Bio je profesor Tehničke škole u Sarajevu. Poginuo je 1942, poslije treće neprijateljske ofanzive, u sukobu s Nijemcima i ustašama na Igmanu (tom IV, knj. 3, dok. br. 115, knj. 4, dok. br. 31).

¹¹ Poginuo je 1942 (tom IV, knj. 3, dok. br. 115, objašnjenje 7).

¹² Taj bataljon je formiran u Trnovu. Njegov je tačan naziv: 1. udarni bataljon »Ranko Divljan«. Nazvan je po imenu zamjenika komandanta Bosansko-hercegovačke NOP brigade, koji je poginuo oktobra 1941. u borbama s ustaško-domobranskim jedinicama kod Kalinovika. Bliže o tome vidi tom IV, knj. 2, dok. br. 117, str. 330, knj. 3, dok. br. 115, knj. 4, dok. br. 31.

IZVJEŠTAJ OPERATIVNOG ŠTABA PROLETERSKE UDARNE GRUPE OD 24. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O SITUACIJI I AKCIJAMA NA PROSTORU DRINJAČA — BRATUNAC — SREBRENICA¹

OPERATIVNI ŠTAB
PROLETERSKE UDARNE GRUPE

**VRHOVNOM ŠTABU NARODNO-OSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE
VOJSKE JUGOSLAVIJE**

1) Prekjuče, 22 o. m. uputili smo vam izvještaj o rezultatima akcije na Drinjaču, Bratunac i Srebrnicu.² U međuvremenu smo pronašli još 2 brdska topa. O plenu u Sasama verovatno vas je izvestio Uglješa.³ Pored radionice za izradu ručnih bombi, nađeno je tamo i materijala za izradu oko hiljadu bombi, veliki broj granata, uglavnom bez čaura, raznih kalibara. Preduzeli smo evakuaciju; a stigle su i prve partije prvoklasnog duvana iz Bratunca. Dovučena su dva putnička automobila (jedan potpuno ispravan, nedostaje jedino benzin), zaplenjena su i dva kamiona, ispravna, koje ćemo prepraviti za pogon ćumuirom.

2) Posle našeg izbijanja na Drinu, Zvornički front se bio prilično raspao. Oficiri su pre odlaska bili naredili jedinicama da napuste položaje. Proneli su glasove da dolaze partizani zajedno sa ustašama. Sada se stvari, međutim, sređuju: dobar deo jedinica se vratio ili se vraća na front. Našima u tome pomaže i Pera Đukanović.

3) Trebalo bi da nam pošaljete specijalne direktive o postupku sa Dakićem (organizatorom Krajiške grupe, koji se sad nalazi u Srbiji.⁴) Ljudstvo tog odreda se sada nalazi na položaju, pod komandom našom. Jedan od njihovih starešina, Lale Ivanović,⁵ tražio je dozvolu da pokuša uspostaviti vezu sa Dakićem. Mi smo mu to dozvolili, ali smo naglasili da ne pristajemo ni na kakvu »podelu vlasti« ili duplo rukovodstvo:

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 45—2, k. 701. U tekstu su na više mjesta vršene manje intervencije, zelenim mastilom, a na margini 2. stranice dokumenata je dopisano: »Ljudstvo se mnogo zamorilo, ima mnogo bolesnih, a za to vreme ćemo i od vas dobiti direktive o daljem pravcu delovanja«.

² Vidi AVII, reg. br. 44/2, k. 701.

³ Danilović

⁴ Blíže o Bogdanu Dakiću i toj grupi vidi dok. br. 37.

⁵ Slobodan Ivanović Lale (vidi dok. br. 37).

ako Dakić želi da razgovara sa nama, neka dođe, mi ćemo sve što se ima svršiti, svršiti direktno sa njim, a ne preko ljudi njegovog bivšeg odreda. Iz svih razgovora sa pojedinim njihovim vođama — koji uostalom ne predstavljaju mišljenje svoje vojske — vidi se da se radi o jednoj organizovanoj grupi, za koju nismo mogli doznati koga predstavlja i ko stoji iza nje: to možda ne znaju ni te manje vođe sa kojima smo razgovarali, oni se svi pozivaju na Dakića. Svi su oni se ponašali više no korektno: rekli su koji su među njima špijuni, petokolonaši itd. — možda su ti ljudi i njihovi neprijatelji, sigurno se ne slažu sa njihovom linijom. Po našem mišljenju, oni su jedna nova ekipa koja treba u izvesnom smislu da zameni već kompromitovane ranije ekipe. Jedan od uslova za uspešno odigravanje te uloge jeste bar privremeni savez sa partizanima. Osim toga, opšta situacija je zrelija no što je bila, i oni će možda pokušavati da izbegnu oslanjanje na okupatora, ali, hteli ne hteli, moraju da održavaju vezu sa njim ili njegovim agentima. Pojedini predlažu ovakve stvari: da blokadu Drine s **one strane** preuzmu Dakićeve trupe, ili da mi pošaljemo **na ovu stranu** njihove trupe koje su se već stavile pod našu komandu, ali bez zvezde, da bi mogli da manevrišu. Jasno je da su pobude takvih predloga nesumnjivo sumnjive i mi nećemo u tom smislu praviti nikakve eksperimente. Izvesnih koristi od opreznog održavanja veza sa Dakićem mogli bismo imati: neke stvari bi se mogle dobiti iz Srbije, između ostalog štamparija — ako je to uopšte ostvarljivo. Sve to ipak više spada u delokrug Obaveštajne službe nego »čiste« politike. Vaše nam je mišljenje u svakom slučaju neophodno potrebno, a onda bi možda celu stvar, ukoliko je uopšte treba voditi, povelu izvesni određeni, za takvu vrstu posla kompetentni drugovi.

4) Odmah po prijemu vašeg naređenja od 17 o. m.,⁶ a to je bilo 21 o. m. krenuli smo 22 o. m. — ka prostoriji koju ste nam odredili. Obzirom na veoma težak teren morali smo opet krenuti preko Vlasenice. Naše je ljudstvo veoma umorno. Osim toga u nekoliko okolnih mesta su se pojavili slučajevi pegavog tifusa. Dva bataljona II brigade nastavljaju sutra put, tako da će prekosutra biti na određenoj prostoriji, a dva će iskoristiti današnji i sutrašnji dan za kupanje i pranje, pa će prekosutra krenuti i oni.

5) Omladinske čete su se dosad dobro pokazale, naročito ona koja je dovedena iz Trnova i Zagorja. — Ima li izgleda

⁶ To naređenje redakcija nije pronašla. Postoji slično naređenje od 16. marta 1942, i vjerovatno se na njega misli (tom II, knj. 3, dok. br. 51).

da nam uputite četu II Crnogorskog bataljona,⁷ koja je, mišlim, ostala na Jahorini: smatramo da bi njeno upućivanje bilo dobro i za nju i za bataljon. Šta je bilo sa kombinacijom u vezi sa bataljonom »Vojvode Momčila?« Dobili smo pismo od I bataljona u kome nam javljaju da je kod njih popuna izvršena. Popunjavanje bi bilo potrebno i ovdašnjim bataljonima I brigade: umorni i nepodesni da se pošalju kući, a na njihovo mesto da dođu novi. 5 prezdravljenih bolesnika je juče stiglo iz Foče.

6) Veza sa vama je veoma spora. Vaše direktive, a naročito vaša izričita naređenja stižu dockan, kada više nismo u stanju da ih izvršimo. A i obrnuto, naši izveštaji stižu do vas kada se situacija možda već promenila. Dobro bi bilo kada bismo ovde mogli instalirati radio-stanicu. Dok se to ne uradi, smatramo da biste trebali da nam šaljete šire direktive i za duže vreme. Mi sada, nar.[avno] odlazimo na prostoriju koju ste nam odredili, tamo ćemo, naravno, rešavati konkretne zadatke, ali nam nedostaje perspektiva, opšta orijentacija koju možemo postaviti jedino pod vašim rukovodstvom.

7) Sinoć su članovi štabova obeju brigada održali sastanak u prisustvu druga Tempa i druga Ročka. Dnevni red je bio: dosadašnje vojne operacije i dalje perspektive, politički rad na terenu i u jedinicama, razno. U pogledu vojnih operacija koje su brigade izvršile od svog polaska iz Foče, doneli smo zaključak da je pravac operacija bio pravilan i da su se one uglavnom završile uspešno: neprijatelj je razbijen vojnički i politički, što ne znači da smo se ni iz daleka učvrstili — i vojnički i politički — na terenu sa koga smo ga isterali; delovalo se brzo i energično, čime je kod neprijatelja izazvana zabuna i čime su u začetku onemogućeni njegovi pokušaji da se prikupi i pripremi otpor; zanemaren je momenat iznenađenja — ukoliko je on mogao još delovati posle Borika — a da se o njemu vodilo više računa, možda bi se uspešno uhvatili nekoliko važnijih oficira, što je nesumnjivo bio jedan deo opšteg zadatka; u tom bi slučaju možda i plen u oružju bio veći, bar što se tiče mitraljeza i puškomitraljeza; proračun vremena potrebnog za koncentraciju jedinica i za izvršenje pokreta bio je gotovo redovno rđav, pogrešan; odmor i ishrana ljudstva nisu bili dobro organizovani, intendantska služba uopšte slabo radi; čitavo dejstvovanje, i pripremanje operacija i njihovo izvođenje nije bilo dovoljno smišljeno i sređeno, što je dobrim delom posledica i rđave — gotovo nikakve — podele rada među članovima štaba; veze, naročito

⁷ Riječ je o 3. četi, koja je poslužila kao jezgro za formiranje Jablaničkog NOP odreda (tom IV, knj. 3, dok. br. 27, objašnjenje 5; tom IX, knj. 1, dok. br. 49).

u pogledu hitnog obaveštavanja štaba B. H.⁸ i V. Š. o izvršenim akcijama, slabe itd. Jedinice koje su ostale na Drini imaju zadatak da obezbede evakuaciju plena i da kontrolišu Drinu na sektoru na kome se nalaze — po potrebi 10-ak do 15-ak dana, u kome međuvremenu će se poraditi intenzivno na obrazovanju meštanskih pokretnih jedinica koje će moći zameniti naše jedinice u tom zadatku kontrole i blagovremenog obaveštavanja o neprijatelju; za to vreme politički rad među stanovništvom i među meštanskim jedinicama, koje treba čvrsto privezati, osposobiti što pre za aktivno delovanje protiv okupatora i njihovih slugu.

Ovo poslednje već spada u politički rad. On je na terenu bio uglavnom živ, ali uslovljen kratkotrajnošću našeg boravka na određenim prostorijama. I tu je bilo mnogo veoma ozbiljnih propusta. Jedan od najkrupnijih jeste način suđenja u Borikama i način izvođenja smrtnih kazni.⁹ ... Politički rad među jedinicama bio je mnogo slabiji, prepušten je uglavnom inicijativi bataljonskih i četnih političkih komesara: nije se poklonila dovoljna pažnja objašnjavanju posebnosti političke situacije u vezi sa zadatkom koji smo dobili i sa terenom na kome imamo da delujemo, ali moramo reći da su i bez izričitih direktiva jedinice se pokazale politički aktivne.

Najzad pod Razno glavna tačka je bila: odnosi između štaba jedne i druge brigade, njihova saradnja, podela posla itd. Tu su konstatovani veoma veliki nedostaci, koji, ako se ne otklone, predstavljaju veliku smetnju za pravilno funkcionisanje štaba kao rukovodećeg tela. Kod samih članova štaba bilo je slučajeva brigadnog partikularizma (patriotizma), neumesnog isticanja vrednosti ili zasluga jedne brigade, sebičnog odnosa prema plenu koji se smatra svojinom onoga koji je prvi stavio ruku na njega itd. Kao glavnu smetnju za pravilnu saradnju drugovi su podvukli držanje druga Kušića,¹⁰ koje je okarakterisano kao »nadmeno«, često nedrugarsko, zajedljivo. Kod druga Kušića je konstatovana nezdrava ambicioznost i samoljublje, neskromnost, dociranje,¹¹ superiorno-odbijajući stav prema drugovima, tako da ga se ljudi mnogo više plaše no što ga vole, »besserwesserstvo«,¹² izvesno, možda nesvesno, terorisanje ostalih drugova njegovog štaba, drugova koji su mladi, još nedovoljno razvijeni, kojima

⁸ To jest: Glavnog štaba NOP i DV Bosne i Hercegovine.

⁹ Vidi dok. br. 31.

¹⁰ Milinka, političkog komesara 2. proleterske NOU brigade. Detaljnije o tome vidi Rodoljub Čolaković, n. d., knj. III, str. 93.

¹¹ To jest: popovanje, držanje pridike, podučavanje.

¹² Smisao: razmetanje znanjem.

treba pomoći da se razviju, pomoći im da se njihove snage i inicijativa povećaju, a ne da se sputaju, kao što deluje odnos druga Kušića prema njima. Drug Kušić nije ni ovu dobronamernu i neophodnu kritiku ostalih drugova shvatio pravilno i nije pravilno iskritikovao sam sebe: on je na rečima priznao greške, ali je u toku njihovog obrazloženja sve te greške pokušao da pretvori u vrline koje drugovi koji su ga kritikovali ne mogu da shvate itd. Osim toga, tom prilikom ispoljio je i veoma nezdravo postavljanje pitanja hijerarhije, zamerajući izvesnim drugovima da ne postupaju sa njim kao sa ravnopravnim, da ne mogu da zaborave da su mu nekada davali direktive, što se međutim nesumnjivo nijednom od tih drugova ne može prebaciti, nego samo dokazuje da sam drug Kušić daje preteranu važnost tim bivšim i sadašnjim odnosima »hijerarhije« itd. Ako drug Kušić ne bi uspeo da savlada ove krupne nedostatke, njegovim prisustvom u štabu II brigade i u Operativnom štabu Proleterske udarne grupe bila bi dovedena u ozbiljnu opasnost mogućnost plodonosne saradnje.

8) Sutra sa bataljonima koji odlaze na prostoriju koju ste nam odredili odlazi i štab II brigade. Stavljeno im je u zadatak da odmah stupe u vezu sa Perom Kosorićem koji se nalazi u tom kraju, a takođe da odmah stupe u vezu sa vama. Mi se nadamo da ćemo u međuvremenu dobiti opširne direktive od vas.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

24. III. 1942 u 20 č.

ZA OPERATIVNI ŠTAB
PROLETERSKE UDARNE GRUPE

K. A. Popović
Fića

Pročitala je i Cana:¹³ slaže se. Nije tu da potpiše. Slaže se i Tempo. — Ratko,¹⁴ Ljuba¹⁵ i Veljko¹⁶ nisu ovde.¹⁷

¹³ Spasenija Babović, zamjenik političkog komesara 2. proleterske NOU brigade.

¹⁴ Sofijanić, komandant 2. proleterske NOU brigade.

¹⁵ Ljubodrag Đurić

¹⁶ Pavle Ilić, načelnik Štaba 2. proleterske NOU brigade.

¹⁷ Taj dio teksta, ispod potpisa, dopisan je olovkom.

IZVJEŠTAJ ŠTABA ROGATIČKOG ODREDA OD 25. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O FORMIRANJU ODREDA I STANJU U NJEMU¹

Š T A B
ROGATIČKOG NARODNOOSLO-
BODILAČKOG DOBROV. ODREDA
25. — III. — 1942

VRHOVNOM ŠTABU NOP I DVJ

Prema rešenju V. Š. od 21 o. m.² pristupili smo na terenu formiranju Rogatičkog odreda od dosadašnjih Rogatičkih bataljona. Stupili smo u vezu sa štabom Glasinačkog bataljona, on nam je dao sledeće podatke:

1. — Glasinački bataljon do sada je bio u sastavu Romanijskog odreda, sa njim je stalno održavao vezu i od njega dobijao naređenja. Taj bataljon ima u svome sastavu 3 čete i 1 samostalni vod. Ukupno oko 200 boraca. Drug Pero Kosorić izuzeo je iz sastava ovog bataljona 1 četu jačine 45 boraca i pridodao je Sokolovićkom bataljonu koga sada formira. O stanju tog bataljona za sada nismo mogli prikupiti detaljnije podatke, sem da u toku ovih dana drug Pero Kosorić taj bataljon formira u smislu narodnooslobodilačke vojske i nalazi se na njihovom terenu. Izgleda da će ga staviti pod komandu Romanijskog odreda.

2. — Pračanski bataljon izgleda da ima svega 2 čete. I taj bataljon je prema dobijenim podacima stajao pod komandu Romanijskog odreda. On svoje čete upotrebljava za obezbeđenje od Bogovića, gde se nalaze ustaše i od Prače, gde se takođe nalazi hrvatska vojska.³ Prema prikupljenim podacima on ni za ove nema dovoljno snage, već mu se češće i pomoć mora slati.

3. — Glasinački bataljon raspoređen je ovako:

1. glasinačka četa sa oko 70 boraca nalazi se u Parževićima.

2. » « izuzeta je iz sastava bataljona i nalazi se u sastavu Sokolovićkog bataljona u s. Kusače (j.-i. od s. Vidrića).

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 1—39, k. 1626.

² Bliže o tome rešenju (odluci) VS NOP i DVJ vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 34.

³ Misli se na domobrane u NDH.

Vitanjska četa sa 50 boraca nalazi se u Dedovcima, Vitanju i Buljukovini.

Samostalni vod sa 25 boraca nalazi se na Male Gradine⁴ (u selo Pavičiće).

Na reonu ovog bataljona nalazi se oko Velike Gradine jedna četnička četa sa: oko 55 boraca. Štabu Glasinačkog bataljona naređeno je da sastavi svoj samostalni vod i tu četničku jedinicu u jednu četu.

Dosadanje četničke jedinice oko Rogatice formirali smo u tri bataljona:

Rogatički bataljon sa oko 250 boraca.

Sjemečki bataljon sa oko 400 boraca i

Dubski bataljon sa oko 300 boraca.

U sva tri bataljona ima ukupno oko 950 boraca.

Bataljoni imaju po 4 čete.

Sjemečki bataljon ima 6 teških mitraljeza i 1 bacač 80 mm sa 40 bombi.

Prema mogućnostima na terenu izvršiće se konačna formacija četa, bataljona i mitraljeskih odjeljenja. Za danas je zakazana konferencija svih komandira četa iz ova tri bataljona te će se prikupiti tačni podatci o brojnom stanju ljudi i naoružanju.

Prema gornjem stanju mišljenja smo:

1. — Da se slabe snage Pračanskog bataljona i nadalje mogu upotrebiti samo za dosadanje zadatke. Oni izgleda ne mogu izdvojiti ni male snage da sadejstvuju na pravcu Podromanija — Rogatica. Sve njihove snage (dve čete) moraju ostati kao neophodan zastor prema Bogovićima i Prači. Stupićemo u vezu sa njihovim štabom i ispitati pravo stanje. Pozvali smo njihovog političkog komesara druga Iliju Grbića, no on nije ni do danas došao. Ako stanje toga bataljona bude prema do sada dobijenim podacima, mišljenja smo da on i nadalje ostane na dosadanjem zadatku i u sastavu Romanijskog odreda. Izvijestite svoje mišljenje po ovome.

2. — Snage Glasinačkog bataljona prema našem mišljenju dobro su postavljene, obzirom da sa tih položaja mogu sadejstvovati prema Han Stjenicama s leđa neprijatelju koga bi dotle propustili kad bi došao pravcem Podromanija — Rogatica. No, u koliko bi se neprijatelj pri tome širio levo i desno zahvatio bi i pre Han Stjenice,⁵ svojim rasporedom nepopaljena sela. Prema tome, nameće se potreba napasti ga u cilju spašavanja sela i pre prolaska Han Stjenica. U tom slučaju nedostajale bi dovoljno jake jedinice koje bi i u tom

⁴ To je brdo Mala Gradina, sjeverno od s. Pavičića.

⁵ Na karti 1 : 100.000 piše: Stjenice.

slučaju dejstvovala u bok i pozadinu neprijateljsku. Da bi se i u tom slučaju takvo dejstvo postiglo trebalo bi isturiti još snaga ka Podromaniji. U tom cilju namjerni smo da dve čete Glasinačkog bataljona smenimo sa položaja oko Đedovca i Pariževića i da tu uputimo dve čete iz sastava našeg odreda. Te dve oslobođene čete Glasinačkog bataljona posele bi položaje oko Karaule i Dikalja (na sredokračić put Romanija — Podromanija), koje bi tu pravile zasjede i partizanskim dejstvom uništavale neprijateljsko kretanje i Transporte na tome pravcu. One ujedno bi bile i one snage koje bi dejstvovala u pozadinu neprijatelja koji bi dejstvovao ka V. i M. Gradini, Vitnju, Đedovcima i Pariževićima.

3. — Ne bi trebalo izuzimati ni jedan bataljon iz sastava Romanijskog odreda, jer bi on onda spao na samo jedan bataljon.

Pračanski bataljon ne i zato, što su njegove snage male da bi neposredno na našem pravcu dejstvovao. Te njegove snage su i inače samo zastor, i to slabi, prema Bogovićima i Prači.

Glasinački bataljon sadejstvuje sa nama na istom terenu i za iste zadatke, ali ni u njima to sadejstvo ne može imati stalnom vezom u rasporedu, obaveštavanju i međusobnom povezivanju kuririma.

Sokolovički bataljon — prema tome kako bi bio formiran — mogao bi se upotrebiti za zatvaranje i dejstvo na pravcu Podromanija — Žljebovi — Han Pijesak. Mi smatramo da su naše snage uz sadejstvo Glasinačkog bataljona dovoljne za zatvaranje pravca Podromanija — Rogatica, te da se taj novoformirani Sokolovički bataljon baci na zatvaranje drugoga pravca Podromanija — Žljebovi.

4. — U koliko za to ima mogućnosti trebalo bi narediti Mokranjskom bataljonu da zasjedama i partizanskim dejstvom što više ugrožavaju pravac Sarajevo — Romanija.

U dosadanjem radu na terenu pojavljuju se mestimično poteškoće u preorijentisanju jedinica ka narodnooslobodilačkoj dobrovoljačkoj vojsci. Dolaskom proleterskih brigada ove smetnje bi se u mnogome otklonile i naš rad olakšao. Izvijestite kada će otprilike one doći na ovom terenu.

Izvjestne okolnosti i mišljenja ovdašnjih jedinica navelo nas je da uputimo hrvatskom komandantu u Rogatici pismo za predaju varoši, a jednovremeno i letke za vojsku. Jedan letak prilažemo. Pismo i letke još nismo poslali. To ćemo danas organizovati.

Do sada se pojavilo kao problem sledeće:

1. — Da se obustavi razmena rakije po pojedinim bazama (Mesići i sl.). Da se taj posao stavi u dužnost štabovima bataljona — preko njihovih intendantata. Oni bi mogli razmjenju vršiti samo na svom terenu gde poznaju prilike i ljude. Tako bi se onemogućilo da se i borci na razne načine koriste tom razmjenom i opijaju se, što je bio slučaj do sada, jer su baze vršile razmjenju na velikom terenu gde nisu mogli ni kontrolisati kuda ta razmenjena rakija ide.

Za ovaj odred odobrite 300 litara rakije za razmjenju, a ovaj štab će organizovati razmjenju tako da se onemoguću opijanje boraca.

2. — Pošaljite nam gasa ili nafte. Bez toga nam je onemogućen način rada koji nam je sada neophodan. Ako ovoga nema pošaljite voštane ili lojane sveće.

3. — Pošaljite nam novaca i to sitnih, jer je za druge onemogućena kupovina. Sitni novac verovatno da ima u železničkoj blagajni.

4. — U nekoliko sela vlada bolest koja po simptomima liči na pjegavi tifus. Neophodno je potrebno za kratko vreme poslati na ovaj teren jednog lekara. Takođe ovde ima mnogo gripoznih oboljenja kod boraca, svakodnevno se događa bombardovanje, čarke ili borbe i ima često ranjenih boraca ili građana. Potrebno je uputiti 2—3 stručne bolničarke sa najpotrebnijim zavojima i materijalom za prvu pomoć. Mi smo poručili za drugaricu Bosu Cvetić iz Borika, no ona nema nikakvog sanitetskog materijala.

5. — Naredite Agit-propu za Foču da nas svakodnevno snabdeva sa agitacionim i propagandističkim materijalom. Ovo slanje da ide neposredno i na adresu: Štabu Rogatičkog bataljona — Položaj (preko Goražde). Potrebno je da nam odmah pošalje što više primeraka »Narodnog Borca« br. 5 u kome je izneto po nešto iz dokumenata zaplenjenih u Borikama. Dobro bi bilo da se sve stvari iz tog materijala koje ilustruju izdajnički rad četničkih oficira otštampa u zasebnu svesku i ona razdjeli u što većem broju baš kod ovih jedinica.

6. — Odobrite 200 kg. duvana za sledovanje ovom odredom za 10 dana i tu količinu uputite preko Goražde. Mi smo se sa ovom tražnjom obratili i glavnoj intendanturi.

7. — Neophodno bi bilo potrebno da se iz Fočanskog i Čajničkog sreza obezbijedi 7.000 kgr. ječma i 3.000 kgr. zobi, koje bi se količine upotrebile za zasejavanje Glasinačkog Polja.⁶ U tom dijelu zapaljane su i upropaštene sve zalihe žita-

⁶ Nije obilježeno na karti 1 : 100.000. Nalazi se na Glasincu, jugoistočno i sjeverozapadno od s. Margetića.

rica, tako da će bez te pomoći ovaj najbogatiji kraj ostati nezasejan. Obavijestite nas o rešenju po ovoj stvari.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

POLKOM⁷
Milosav⁸

NAČ. ŠTABA
Vasa⁹

KOMANDANT
Rad¹⁰ M. Nešković

BR. 41

IZVJEŠTAJ OPERATIVNOG ŠTABA PROLETERSKE UDARNE GRUPE OD 28. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O AKCIJAMA NA PROSTORIJI DRINJAČA — BRATUNAC — SREBRENICA¹

OPERATIVNI ŠTAB
PROLETERSKE UDARNE GRUPE
28/III—1942 god.

VRHOVNOM ŠTABU

narodno-oslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske. —

Vaše naređenje da se obustavi pokret ka Vlasenici i da se brigade vrate na prostoriju: Točionik — Borike — Zakomo, upućeno 17/III, primili smo 21/III u Bratuncu.² Toga dana naše snage imale su sledeći raspored:

- u Drinjači Bircanski odred sa jednom četom III bat. I brig.,
- u Bratuncu 2 bataljona,
- u Bjelovcu 2 bataljona,
- u Sase 1 bataljon, i

⁷ Politički komesar

⁸ Milosavljević

⁹ Jovanović

¹⁰ Radomir

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 46—2, k. 701.

² To naređenje redakcija nije našla. Međutim, po direktivi Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 16. marta 1942, naređeno je Operativnom štabu ProleTERSKE udarne grupe da se smjesta obustavi pokret u pravcu Vlasenice, i vjerovatno se na to odnosi (tom II, knj. 3, dok. br. 52).

- u Srebrnici 1 bataljon, a
- u zasedama južno od H. Pijeska 1 bataljon.

Odmah smo izdali naređenje da se krenu 4 bataljona na predviđenu prostoriju, a 2 bataljona smo morali ostaviti u Bratuncu, Sasama i u Srebrnici, da organizuju evakuaciju plena za 25/III, a posle ovog vremena da ovaj posao prihvati Operativni štab za istočnu Bosnu.³

Predviđeno je da se sve evakuiše u okolinu Vlasenice, a radionica za izradu ručnih bombi da se smesti dalje od Vlasenice na sigurnom mestu. Materijala ima za 1000—1500 komada bombi.

Put od Bratunca do Vlasenice sa 4 bataljona prešli smo u dva dnevna marša. Posle ovoga bili smo prinuđeni da odmorimo trupe 24 III. Sa dva bataljona II brig. 25/III produžili smo pokret na prostoriju s. Zakomo — s. Sokolovići, dok su dva batalj. I brigade ostala u Vlasenici da se depedikulisu.

25/III uveče stigli smo u s. Džimrije, gde smo se sastali sa drugom Markom,⁴ od koga smo dobili direktive za dalji rad. Ujutru smo nameravali da produžimo pokret.

U 3 časa 26/III dobili smo izvještaj od druga Pere Kosorića, politkoma odreda »Romanija«,⁵ da je u Sokolac stigla komora od 8 kamiona, kasnije u toku akcije se utvrdilo da ih je stiglo 22. Traženo je od nas da postavimo zasedu na Debeloj Međi, 5 km južno od H. Pijeska, te da ne dozvolimo izlazak ustaša iz H. Pijeska da prihvate komoru.⁶

Štab je odlučio: da 1 bataljon sa meštanskim četama postavi zasedu na Debeloj Međi, 1 bataljon da postavi zasedu kod Krama i s. Mačkovca, a 1 bataljon da pošalje u Ergele Borike.

U toku dana smo obišli zasede, dopunili njihov raspored i povezali se sa četama Devetačkog bataljona utvrdivši ulaze svake grupe u zasedama. Drug Kosorić sa 160 ljudi imao je zadatak da postavi jednu zasedu između Vidrića i Žljebova, koja će pokušati da savlada komoru, a ako u tome ne uspe poći će za njom i dejstvovati u leđa. Ovo je potpuno izostalo.

27/III u 1 čas noću neprijatelj jačine 2—300 ljudi sa brdskim topom, bacačem i 4 mitraljeza probio se kroz našu zasedu, obišao Kram i zaposeo k 1109 sev. od H.[an] Hanića (1 km), kao i kosu istočno od H. Hanića. Zaposedanje je

³ Tačan naziv toga štaba je: Operativni štab NOP i DV istočne Bosne.

⁴ Aleskandrom Rankovićem

⁵ Odnosi se na Romanijski NOP odred.

⁶ Bliže o neprijateljevim jedinicama na toj prostoriji vidi dok. br. 36.

izvršeno noću do 5 č. U 9 časova istog dana krenula je komora iz Sokolca praćena sa 400 vojnika, 2 topa i nekoliko mitraljeza i oko 13 č. bila je kod porušenog mosta u visini s. Mačkovac. Naša zaseda sa položaja sev. od Mačkovca otvorila je mitraljesku vatru na ovu kolonu i nanela im znatne gubitke, oštetivši 3—4 automobila. Pratnja komore brzo je zauzela položaje s. i. od Žljebova, na k. 1021 i povezala se sa svojim trupama, te je tako obrazovan front prema našoj zasedi. Borba je vođena sve do 17 časova 27/III, kada se naša zaseda povukla da ne bi uzalud trošila municiju, a nešto i zbog pritiska na njeno desno krilo i bok.

U 17 časova 27/III stigao je i štab I brigade sa svojim jednim bataljonom u s. Džimrije, a drugi je ostao u s. Kusače odn. u s. Mironje. Ovi bataljoni upotrebljeni su na pojačanje zasede kod Krama i kod s. Mekote.

Noću 28 III oko 2 časa nepr. je uspeo da uveze 3 kamiona u H. Pijesak. A u toku dana uspeali su da provuku i ostalu komoru, a potom da ih povrate u žljebove. U kamionima su provezli hranu, municiju i odelo. Provlačenje kamiona od Mačkovca do H. Pijeska trajalo je čitavu noć i dan, a povratili su ih u sumrak istog dana i zaustavili ih u Žljebovima. Ovo provlačenje štitili su dosta jakim snagama i sve vreme držali su naše položaje pod vatrom topova i bacača. Municiju nisu štedeli. Našim pešad. topom tukli smo komoru, ali od 5 metaka jedan je eksplodirao.

Ova akcija imala je prvenstveno politički značaj, a vojni uspeh je u toliko što smo neprijatelju naneli znatne gubitke, dok smo mi imali jednog poginulog, jednog nestalog i 2 ranjena (sve meštani). Vrlo dobro su se pokazale Mrkaljska, Džimrijska i četa Todora Kneževića. Njen materijalni uspeh izostao je iz sledećih razloga: naše snage bile su znatno slabije (brojno) od neprijateljskih; naša zaseda na Debeloj Međi bila je iznenađena, jer nije predviđala da će nepr. poći noću i nepr. je na nju naišao kad je zauzimala položaj: pored toga ona je brojala oko 50 ljudi dosta zamorenih, dok je nepr. bio odmoran i brojno mnogo jači. Spajanjem njihovih kolona nije se moglo računati više na zarobljavanje komore. Meštanske čete nisu radile kako je predviđeno. Mi nismo imali vremena da se sa njima povežemo čvršće i da ih stavimo pod svoju komandu. Njihovo dejstvo i praćenje s leđa je izostalo.

Sinatrano da je ova akcija završena, pa smo danas odlučili da se 29 III prikupimo na prostorijski Sokolović — Zakomo i da postavimo zasede na drumu prema Rogatici, a naročito na drumu Sokolac — H. Pijesak i da povežemo, učvrstimo i stavimo pod svoju komandu meštanske čete.

Bataljoni iz Bratunca i Srebrnice nalaze se u Vlasenici. Čim budu dezinfikovani doći će k nama najdalje do 31/III uveče. Činimo sve da ljude održavamo u čistoći, jer su sve češći slučajevi pegavca u okolini pa i kod nas ima dva slučaja.

Juče smo dobili izveštaj iz Erg. Boričke od politkoma Vajevskog odreda, da su slali jednu četnu u Žepu, da vrate ljude iz pećina. Kad su prošli kroz sela bilo je samo 4 babe. Pozvali su Žepljane iz pećina da se u roku od 2 sata vrate u sela i kad su se vraćali sačekali su ih preko 1000 muslimana koji su ih oduševljeno dočekali kao svoje oslobodiocce. Izjavili su kako vole partizane i poštuju partizansku vlast, ali se boje četnika. Molili su da im se ostavi u selu desetina partizana da ih štiti od četnika, a oni će dati četnu da se bori na kom bilo položaju.

Partizani iz bataljona Muje Hodžića⁷ tražili su da se vrate u bataljon.

U Drinjači su nađena 2 brdska topa sist. »Šnajder«, bez zatvarača, sa nišanskim spravama i 12 metaka za top 80 m/m M. 28.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Za Operativni štab
Proleterske udarne grupe
Ratko — Kušić — Veljko

⁷ Tada je bio komandant Medničkog (muslimanskog) bataljona NOP odreda »Zvijezda« (tom IV, knj. 4, dok. br. 13).

IZVJEŠTAJ OPERATIVNOG ŠTABA PROLETERSKE UDARNE GRUPE OD 28. MARTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O DJEJSTVIMA NA KOMUNIKACIJI SOKOLAC — VLASENICA — BRATUNAC¹

OPERATIVNI ŠTAB
PROLETERSKE UDARNE GRUPE
br. 31

**VRHOVNOM ŠTABU NARODNO-OSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE
VOJSKE JUGOSLAVIJE**

1) 26. o. m. stigao je u Vlasenicu drug Marko.² U prolazu kroz s. Džimrije on se sastao sa Štabom II brigade, koji je 25 o. m. bio krenuo iz Vlasenice sa dva bataljona prema jugu. U sporazumu sa drugom Markom jedan od ta dva bataljona krenuo je odmah za Borike, a drugi je ostao na prostoriji Džimrije — Žljebovi. Juče, 27. o. m., odmah po ponoći krenula je jedna ustaška kolona iz Han Pijeska u susret komori sa jačom pratnjom koja je dolazila iz Sokolca. Prilažemo izveštaj Štaba II brigade o toku operacija u vezi sa probijanjem te kolone — komore prema Han Pijesku.³ Štab I brigade stigao je u Džimrije sinoć, 27. o. m., sa jednim bataljonom, a drugi bataljon je ostao na prostoriji Kusače — Mironja gde, po naređenju i u sporazumu sa drugom Markom, treba da zameni III Šumadijski bataljon II brigade. Neprijateljske kolone su uspele da se sastanu već juče, te dolazak ova dva bataljona nije mogao bitno da izmeni situaciju. Neprijateljska komora je uspela u toku prošle noći i današnjeg dana da se probije do Han Pijeska, a kamioni su se danas vratili prema Sokolcu gotovo nesmetano, pošto je neprijatelj u međuvremenu uspeo da posedne sve odlučujuće zaštitne položaje, i da obezbeđuje prolaz vatrom iz topova i bacača.

Sutra stižu na prostoriju Džimrije — Sokolovići III Krajujevački I brigade iz Bratunca — Vlasenice i smenjeni III Šumadijski II brigade. Prekosutra stiže i I Užički II brigade iz Srebrenice — Vlasenice.

Prekosutra će, dakle, raspored naših jedinica izgledati verovatno ovako: 1 bataljon na prostoriji Kusače — Mironja,

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 47—2, k. 701. U originalu su na nekoliko mjesta vršene manje intervencije zelenim mastilom.

² Aleksandar Ranković

³ Taj izveštaj redakcija nije pronašla.

1 bataljon u Borikama i 5 bataljona na prostoriji Sokolovići — Zakomo (i to verovatno 2 bataljona I brigade sa glavnim pravcem prema drumu Rogatica — Podromanija, a 3 bataljona II brigade sa glavnim pravcem prema drumu Sokolac — Han Pijesak).

Pokret svih naših jedinica bio je usporen pojavom nekoliko slučajeva pegavca među našim ljudstvom. Morali smo da preduzmemo najpotrebnije mere zaštite u Vlasenici = parenje, pranje rublja, šišanje.

2) 27 ujutru održali smo kratak sastanak sa drugom Markom kome su prisustvovali drugovi Tempo i Uglješa. Složili smo se sa drugom Markom da treba povući naša dva bataljona koji su bili privremeno ostali jedan u Bratuncu, jedan na liniji Srebrnica — Sase — Bjelovac. Evakuacija glavnog materijala iz Sasa je izvršena, a iz Bratunca je do 27 o. m. izvučeno 2 vagona duvana. Majevićani⁴ ostaju u Drinjači da dovrše prikupljanje meštanskih jedinica na zborničkom frontu kao i započetju evakuaciju duvana; oni će, po mogućnosti uz saradnju domaćih nekih četa, preuzeti kontrolu Drine od Bjelovca do Drinjače.

⁴ Odnosi se na pripadnike Majevičkog NOP odreda, koji su se povukli u jugoistočnu Bosnu poslije uništenja njihovog štaba. Tada su preformirani u Majevički bataljon. Bataljon je zatim poslužio kao jezgro za formiranje 2. bosanskog proleterskog (udarnog) bataljona 25. marta u Drinjači. U njegov sastav su tada ušli, pored 140 Majevićana, i 40 Birčana, boraca iz Birčanskog NOP odreda (tom IV, knj. 4, dok. br. 35 i 38).

Štab Majevičkog NOP odreda je uništen, na prepad, 20. februara 1942. u s. Vukosavcima, sjeveroistočno od Tuzle. Napad su izvršila dva četnička bataljona: Majevički (pod komandom Ljubomira Antića) i Jablanički (pod komandom Jove Damjanovića, brata Steve Damjanovića Leke), iz sastava Zvorničkog četničkog odreda. (Komandant toga odreda je bio Stevo Damjanović, koji je kasnije postao komandant Majevičkog četničkog korpusa. U jesen 1945, kad je već bio odmetnik, ubili su ga, u svađi, četnici iz njegove pratnje). Istovremeno s napadom na Štab Majevičkog NOP odreda, kada su poginuli komandant odreda Ivan Marković Irac, politički komesar Fadil Jahić Spanac (obojska su, 13. marta 1945, proglašeni za narodne heroje), dr Mustafa Mujbegović, dr Vera Hadživuković i oko 40 partijskih i vojnih rukovodilaca, a ostali se razbjegli, izvršen je i napad na partizanske čete u Loparima, Vakufu i Površnici. Osam dana kasnije, 28. februara, četiri četnička bataljona (Majevički, Podrinski, Jablanički i Bijeljinski) napali su ponovo prikupljene partizane (njih oko 230) u Vukosavcima, razbili ih i natjerali da se, preko rijeke Spreče, povuku u Sekoviće. Tom prilikom je poginuo i četnički komandant Ljubomir Antić. Opširnije o tome vidi AVII, reg. br. 15/2—1, k. 210: raport Steve Damjanovića od 12. jula 1942. upućen Draži Mihailoviću; Slavko Mićanović, *S Majevice i Semberije*, knj. I, »Svjetlost«, Sarajevo, 1947, str. 112. i 113; Rodoljub Čolaković, n. d., knj. III, str. 74, 75, 99. i 100; *Arhiv CK SK BiH*, tom III, knj. 2, str. 79.

Naša namera nije ni bila da stvaramo granicu — front na Drini. Prvobitna naša odluka je bila da naše jedinice ostanu u pomenutim mestima na Drini najviše tri dana, radi evakuacije najvažnijeg. Posle smo bili prihvatili predlog druga Tempa da se naše jedinice zadrže tamo još nekoliko dana, dok se na njihovo mesto na upute **pokretne** meštanske jedinice, tj. jedinice sposobne i voljne da kontrolišu Drinu, tj. voljne i sposobne da nedićevce smatraju neprijateljem. Kasnije smo, sa drugom Markom, uvideli da bi prikupljanje takvih jedinica trajalo duže vremena i da ne možemo toliko vremena ostaviti naše bataljone otrepljene.

I pored pojedinih grešaka i propusta u izvođenju operacija, smatramo da je pravac, opšta linija naših operacija do danas bila pravilna. Mi danas, između ostalog, imamo sve preduslove za uspešno pridobijanje i konsolidovanje meštanskih jedinica na celoj ovoj prostoriji. Ne bismo ih imali da se bivši četnički vođi nalaze oko Han Pijeska, u Vlasenici, Milićima, Bratuncu itd., odakle bi i svojom demagogijom i svojim terorom delovali i dalje privlačili snage. Hteli ne hteli, morali bismo prihvatiti borbu sa ustašama i glavni teror te borbe bi se svalio na nas, čime bi, bar za izvesno vreme, bio poboljšan opšti položaj i mogućnosti delovanja oficira.⁵ Posle Vlasenice morali smo nastaviti prema Drini, jer je zaista postojala opasnost da dođemo u položaj u kome su se nalazili oficiri, tj. da budemo uklješteni između dva fronta: prema ustašama i prema četnicima. Pozadinu doduše nismo bili učvrstili, ali smo na terenu bili uvideli da ni sa te strane ne preči nikakva opasnost. Sada možemo svu oštricu vojne borbe da okrenemo protiv ustaša, a to je jedini put i način da meštanske jedinice pridobijemo i za eventualne borbe protiv nedićevaca. Na ovom sektoru, u tom pogledu, stvari dobro stoje i postoje svi uslovi za dalji povoljan razvoj. Na sektoru prema Drini, sudeći po poslednjim izveštajima iz Drinjače, stoji slabije: tamo se još uvijek dobar dio meštanskih jedinica — koje su bile napustile položaje po naređenju oficira — još uvek nalaze kod svojih kuća. O tome vas je sigurno već izvestio ili će vas, mnogo detaljnije, izvestiti drug Tempo.⁶ (Smatramo da nismo otvorili front na Drini, da nismo došli do Drine, on bi već bio otvoren, ali na liniji mnogo nepovoljnijoj po nas, istočno od Milića.)

Još jedna važna posledica čišćenja do Drine jeste stav Muslimana oko Žepe. Oni su se, u doba četnika, bili povukli sa oružjem u pećine. Sada su naši — kako nas izveštava

⁵ Misli se na četničke vođe, oficire bivše jugoslovenske vojske.

⁶ Bliže o tim izveštajima vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 33 i 35.

Momčilo Đurić⁷ iz Borika — stupili u vezu sa njima. Oni su bili oduševljeni našim dolaskom. Neki su predložili da ih uputimo na bilo koji front, neki opet, koji su bili u četi Muje Hadžića, traže preko nas vezu sa Mujom. Mi ćemo sve učiniti da normalizujemo odnose sa njima i da ih bar solidno neutrališemo, što se može sigurno vrlo lako postići. (Oni bi bili idealni za stražu prema nedićevcima, ali, naravno, takav im se zadatak ne može poveriti pre nego što bi stekli poverenje domaćih boraca i stanovništva — aktivnim učešćem protiv ustaša.)

3) Sada ćemo svu svoju pažnju i sve raspoložive snage posvetiti borbi protiv ustaša na prostoriji Rogatica, Podromanija, Han Pijesak. Zasada izgleda najvažnija tačka Han Pijesak, koji moramo potpuno otseći i što pre likvidirati. Nismo još dovoljno upoznati sa situacijom i mogućnostima u tom pogledu da bismo mogli da vam iznesemo konkretan plan. Ako se Han Pijesak može likvidirati bez direktnog napada — a da to ne traje suviše dugo — naravno da ćemo se opredeliti za takvo likvidiranje. (Postoji opasnost i da ustaše pokušaju da prodru prema Zvorniku, što bi, razume se, ukoliko bi uspeli, mnogo pogoršalo naš položaj i naše mogućnosti političkog delovanja. U stalnom smo dodiru sa Operativnim štabom Han Pijesak⁸ — u kome se uvek nalazi poneki starešina iz jedinica brigade — kao i sa Glavnim B. H.) Šteta je što I bosanski udarni bataljon morao da ode drugim pravcem, on bi nam mnogo koristio na onoj strani puta Sokolac — Han Pijesak: ovako izgleda da ćemo morati bar jedan bataljon da prebacimo na tu stranu.

4) Na ovoj prostoriji izgleda da naše jedinice neće imati mnogo prilika i mogućnosti da se odmore. Mnogo su nas zabrinuli ovi slučajevi tifusa, a gotovo u svakom selu ima po nekoliko slučajeva među stanovništvom.

5) Sa Markom ćemo se verovatno ponovo sastati ovih dana, prilikom njegovog prolaza ovuda pri povratku. Sa njim ćemo vam uputiti jednog pastuva iz Ergela, za druga Starog,⁹ a rekli smo mu da ponese i nekoliko kila prvoklasnog bratunačkog duvana. — Molimo vas da nam što češće šaljete Vesti i sav ostali materijal: opet je došlo nekoliko drugova iz bolnice, ali nisu ništa doneli sa sobom! Dobro bi bilo da nam pošaljete rakiye ako je još ima, a za štab — malo kave.

⁷ Bio je dotada u Valjevskom NOP odredu i s njim se prebacio preko Drine.

⁸ Operativni štab Han-Pijesak je formiran naređenjem Štaba Proleterske udarne grupe od 17. marta 1942. Bliže o njegovom sastavu vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 109, knj. 4, dok. br. 33.

⁹ Tako su zvali vrhovnog komandanta NOP i DVJ Josipa Broza Tita.

Sa drugom Markom nismo stigli poslednji put da govorimo o unutrašnjim pitanjima. To ćemo postaviti prilikom sledećeg sastanka.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

28. III. 1942 = 23,10 č.

ZA OPERATIVNI ŠTAB
PROLETERSKE UDARNE GRUPE

K. A. Popović Ratko
 Kušić Fića

M. P.

10

BR. 43

OBAVJEŠTENJE OPERATIVNOG ŠTABA ZA OPERACIJE NA KRIVAJI OD 31. MARTA 1942. ŠTABU OZRENSKOG NOP ODREDA O ZAJEDNIČKIM DEJSTVIMA U DOLINI KRI- VAJE¹

OPERATIVNI ŠTAB
ZA OPERACIJE NA KRIVAJI

Br. 1

Dne: 31 marta 1942 god.

ŠTABU NARODNO OSLOBODILAČKOG ODREDA

Ozren

Prema zaključku konferencije, koja je održana između Narodnog Oslobodilačkog Odbora Ozren i pretstavnika Narodno Oslobodilačkog Partizanskog Odreda Zvijezda, koja je održana u Štabu Zeničkog Partizanskog Bataljona na lijevoj strani Krivaje dne 22 marta 1942 godine, došao je delegat Narodno Oslobodilačkog Odreda Ozren i drug Đorđe Simić,² koji je upućen da ispred rečenog odreda uđe u Operativni Štab za ugovorene operacije.

¹⁰ Dio teksta (tri reda), dopisan zelenim mastilom, redakcija nije mogla pročitati.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 27/10, k. 1708.

² Đorđe Simić je prije toga bio komandant Trebavskog NOP odreda. U februaru 1942. ovaj odred se raspao, a od njegovog ljudstva, koje je prišlo četnicima, formiran je četnički Trebavski odred (tom IV, knj. 4, dok. br. 46).

Operativni Štab za danas sačinjavaju dva lica i to ispred N. O. O. Ozren drug Đorđe Simić, a ispred Narodno Oslobođilačko Partizanskog Odreda Zvijezda drug Miljenko.³

Operativni Štab uzeo je u razmatranje zaključke konferencije i došao do slijedećih zaključaka:

1.) Što se tiče Ozrenskog Odreda, da bi se izvela predviđena operacija, isti će trebati da stavi na raspoloženje Ozrenskom Štabu 500—600 boraca naoružanih puškama, 10 automatskih oruđa i 2 bacača mina sa odgovarajućim brojem municije.

2.) Zenički bataljon osiguraće front prema Zavidoviću, što će zahtijevati 150—200 boraca, kao i zaposjesti lijevu stranu Krivaje uključujući tu i čišćenje te strane, zaposjedanja mosta kod Hadžića i kod Ribnice i držeci tu stranu, za što će opet trebati oko 100 boraca naoružanih puškama. Te snage Odreda Zvijezda na lijevoj strani Krivaje raspolaže sa 6 automatskih oružja.

3.) Čas početka operacija odrediće Operativni štab, pošto budu ispunjeni svi uslovi za početak istih.

Sa detaljnim planom tih operacija Štabovi će biti izvršteni na taj način, što će delegat Ozrenskog Odreda voditi operacije na desnoj strani Krivaje prešavši i sam na tu stranu, dok će delegat Odreda Zvijezda rukovoditi operacijama na lijevoj strani Krivaje. Operativni Štab sastaje se odmah po čišćenju Vozuće, te nastaviti svoj rad zajednički.

Kako bi taj detaljni plan mogao do u sitnice da bude razrađen potrebno je da Ozrenski Odred što hitnije dostavi slijedeće podatke:

a) Gdje i koliki broj milicije se nalazi na desnoj strani rijeke Krivaje,

b) Gdje i uolikoj snazi se nalazi vojska,

c) Kada i koliko vozova saobraća dnevno između Olova i Zavidovića, kako su osigurani, u koje vrijeme prolaze,

d) Da nam Ozrenski Odred što hitnije dostavi sekciju Kladnja.

Član Operativnog Štaba, koji će da rukovodi početkom operacija s desne strane Krivaje, t. j. delegat Ozrenskog Odreda,⁴ preći će na tu stranu čim budu osigurani svi uslovi za početak rečenih operacija.⁵

³ Cvitković. U to vrijeme privremeno je određen za političkog komesara Zeničkog bataljona NOP odreda »Zvijezda« (tom IV, knj. 3, dok. br. 85).

⁴ Delegat Ozrenskog NOP odreda je bio Đorđe Simić.

⁵ O izvršenju akcije u dolini Krivaje vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 38, 43, 47, 63, 71, 124 i 125.

Po vašem traženju dinamita i ekrazita poslali smo hitno kurira Odredu Zvijezda, kako bi ovaj ukoliko posjeduje isto to poslao.

Drugarski vas pozdravljamo, do skorog viđenja.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

ZA OPERATIVNI ŠTAB

Đorđe Simić

Miljenko

Ovo šaljem kao dokaz, na koji način zavlaičimo⁶ operacije.

Milj.⁷

Operativnom Štabu⁸

Pregledao sam ovu poštu i odmah dostavljam Vama. Vi to sve dostavite Vrhovnom Štabu da bi bili upoznati sa situacijom u Posavini. U tom pogledu Vrhovni će donositi izvesne odluke u tom pogledu pa je potrebno da se hitno obavjesti o situaciji tamo.⁹

Tempo

BR. 44

IZVJEŠTAJ SVETOZARA VUKMANOVIĆA TEMPA, KOMANDANTA GLAVNOG ŠTABA NOP I DV BOSNE I HERCEGOVINE, IZ DRUGE POLOVINE MARTA 1942. VRHOVNOM KOMANDANTU NOP I DV JUGOSLAVIJE JOSIPU BROZU TITU O AKCIJAMA PROLETERSKE UDARNE GRUPE I SITUACIJI U ISTOČNOJ BOSNI¹

VRHOVNOM ŠTABU N. O. P. I D. VOJSKE JUGOSLAVIJE

— drugu Titu —

Položaj

Primio sam tvoje naređenje upućeno Operativnom štabu Proleterske udarne grupe.² Pošto su obje brigade u pokretu

⁶ Tako piše u originalu. Smisao je: planiramo.

⁷ Miljenko

⁸ Odnosi se na Operativni štab NOP i DV istočne Bosne.

⁹ Cio ovaj pasus je dopisan mastilom, ćirilicom, na poledini dokumenta.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 15—1/I, k. 1708. Izvještaj je, vjerovatno, pisan 19/20. marta 1942. To se vidi iz ovog izvještaja, izvještaja Svetozara Vukmanovića od 18. marta 1942 (tom IV, knj. 4, dok. br. 33) i dok. br. 37 u ovoj knjizi.

² Vjerovatno se odnosi na naređenje Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 16. marta 1942 (tom II, knj. 3, dok. br. 51).

prema Srebrnici, Drinjači i Bratuncu, ja sam im uputio hitno kurira sa tvojim naređenjem. Oni u toku današnjeg dana trebaju da raščiste sva ova mjesta.³ Uz pismo ja sam im uputio i moje mišljenje kako treba da postupe u ovom slučaju. To moje mišljenje jeste:

1 — Da se Prva proleterska brigada pojačana sa Majevičkim bataljonom uputi na Točionik, Zakomo i Borike s tim da sa mještanskim četama organizuje zasjede ka drumu Sokolac — Rogatica i Sokolac — Han Pijesak.

2 — Da Druga proleterska brigada zaposjedne Drinjaču, Bratunac i Vlasenicu te da drži granicu prema Srbiji.

3 — Da Prvi bosanski udarni bataljon zaposjedne Knežinu i Donje i Gornje Babine te da u zajednici sa mještanskim četama organizuje zasjede na drumu Sokolac — Han Pijesak i oko Olova.

Inače mi ovdje počinjemo organizovati obezglavljene četničke čete i bataljone. Za prvo vrijeme organizovali smo štabove odreda Vlaseničkog, Birčanskog i Srebrničkog,⁴ ali smo pozvali sve komandante i komandire da se sa svojim bataljonima i četama stave pod komandom ovih štabova i da budu na položajima. Ovo smo učinili zato što se nadamo da ćemo tako najlakše dovesti sve čete i njihove komandire na položajima i na taj način organizovati front. Poslije bismo prešli na čišćenje komandnog osoblja. U štabove odreda postavili smo sve same domaće ljude. U ovom smislu uputili smo jedan proglas stanovništvu Vlaseničkog kraja, kojeg vam prilažemo.

Juče sam ti uputio jedan izvještaj⁵ prema podacima štaba brigade i oper. štaba na Han Pijesku koji su se pokazali lažni jer umjesto 1200 boraca mještana, tamo ima svega 4—500. Istina, borci se svakim danom prikupljaju ali zasada nema onoliko koliko oni kažu da ih ima na frontu.

Ovdje je cio Operativni štab⁶ pa ću sa Prvom brigadom poslati Peru Kosorića za Sokoloviće a sa Bosanskim bataljonom⁷ Slobodana Principa. Ovdje bi ostao Uglješa⁸ i Cvijetin Mijatović koji će ući u Operativni štab. Osim njih ovdje će

³ Ta mjesta su zauzeta 20. marta 1942. Opširnije o tome vidi dok. br. 37.

⁴ Sva tri odreda su pripadala NOP i Dobrovoljačkoj vojsci. Bliže o njima vidi tom II, knj. 3, dok. br. 70.

⁵ Vjerovatno se odnosi na izvještaj od 18. marta 1942 (tom IV, knj. 4, dok. br. 33).

⁶ Misli se na Operativni štab Proleterske udarne grupe.

⁷ To je 1. bosanski proleterski (udarni) bataljon.

⁸ Danilović

ostati Kulturni⁹ i Ratko¹⁰ kao i Ratko¹¹ (sekretar omladine). Dobro bi bilo da dođe Crni¹² i Boriša Kovačević (ako ste mu našli zamjenu).

Ja ću ostati ovdje 2—3 dana pa ću se pomjeriti da obiđem Zvijezdu i Romaniju. Ovo zato pošto mislim da uskoro, kad se uzmogne, krenem prema Ozrenu sa Majevičkim i Bosanskim bataljonom.

S drugarskim pozdravom S F S N
Tempo

P. S. Poslao sam ti izvještaj sa Romanije kad sam došao sa bataljonom iz Srednjeg.¹³ Zatim sam ti poslao izvještaj iz Donjih Babina¹⁴ i Vlasenice (juče).¹⁵ Ne znam da li si sve ove izvještaje primio.

Prema jednom izvještaju uhvaćenom od Dangićeve kurira izgleda da neka grupa užičkih odreda polazi iz Užica prema Borikama i Rogatici.¹⁶

⁹ Avdo Humo

¹⁰ Sofijanić

¹¹ Ratko Dugonjić Rato

¹² Vaso Miskin Crni, član Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu. Umro je 8. jula 1945. u Sarajevu. Proglašen je, 26. jula 1945, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 524 i 525).

¹³ Vidi tom II, knj. 3, dok. br. 59

¹⁴ Vjerovatno je riječ o izvještaju objavljenom u 4. knjizi IV toma kao dok. br. 32.

¹⁵ To je izvještaj od 18. marta 1942 (tom IV, knj. 4, dok. br. 33).

¹⁶ Riječ o četničkim odredima. Redakcija nije mogla da utvrdi njihove nazive.

**IZVJEŠTAJ ŠTABA DRINSKOG ODREDA OD 1. APRILA 1942.
VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O STANJU U
ODREDU I SITUACIJI KOD ROGATICE, RENOVICE I VI-
ŠEGRADA¹**

OPERATIVNI STAB

Nar. Oslob. Partizanskog i Dobrovoljačkog
DRINSKOG ODREDA

Str. pov. br. 11
1-IV-1942

VRHOVNOM ŠTABU NOP i DVJ, za Arsa

U vezi naših telefonskih razgovora dostavljamo sledeći izvještaj:

1) Na oteku drugog bataljona u Rogatici već duže vremena je zatišje. Ne vode se nikakve borbe, jedino što su naše čete izvršile dva noćna prepada posle kojih je neprijatelj skoro cijelu noć puškarao. Ovih dana naši vojnici i komesar odreda razgovarali su sa posadom neprijateljskog bunkera na Lunju, pa je posada izjavila želju da se predade, čim im se ukaže zgodna prilika. Po svim podacima moralno stanje neprijatelja u Rogatici jeste dosta slabo, usled opšte situacije, usled gladi i raznih drugih okolnosti.² Vojnici izjavljuju da im je potpukovnik Šarić³ naredio da razgovaraju sa partizanima i da na njih ne pucaju, jer da su oni dobri ljudi.

Moralno stanje navedenog našeg bataljona je vrlo dobro. Desetine iz I bataljona Prve brigade u sastavu istog prošlih osam dana mnogo su koristile, pa je to došlo do izražaja i kod dviju susjednih četa Rogatičkog odreda. Vjerujemo da bi taj bataljon sa mnogo poleta napao neprijatelja u Rogatici, a svakako i cio Rogatički odred, koji je iz istoimenog kraja.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 2—41, k. 1626.

² Uslijed partizanske blokade, snabdijevanje Rogatice je bilo otežano, te su ustaško-domobranske vlasti garnizon snabdijevale i pomoću aviona. Nijemci, pak, zbog pogoršane situacije na drugim sektorima nisu bili u mogućnosti da blokiranom garnizonu pruže ma kakvu pomoć (tom IV, knj. 3, dok. br. 152. i 155; knj. 4, dok. br. 114; AVII, T-315, F-2268/648—654: prepiska ustaško-domobranskih organa i njemačke Komande 718. pješadijske divizije od 30. marta i 1. aprila 1942. o situaciji u Rogatici i o mogućnosti snabdijevanja iz vazduha).

³ Luka

U potpunosti se slažemo sa vašim mišljenjem izloženim jutros u telefonskom razgovoru, te smo već počeli pripreme.

2) Na otseku III bataljona prema Višegradu vrše se stalno izviđanja. Borbi do sada nije bilo. Štab bataljona izviđa posadu kod mosta na Drini, radi hitnog uništenja iste. Četa iz Duba i četa iz Perušića izviđaju prema Donjoj Lijeski. Tamo su jučer zarobili dva četnika koji su izjavili: da se u Donjoj Lijesci nalaze dvije čete četnika, od kojih je jedna mještanska iz naše prostorije. Navodno ova četa bi nam se predala. Obavestili smo ih preko porodice da ako se ne predadu u najkraćem roku, biće uništeni i trpjeće njihove porodice, a istovremeno objašnjena im je opšta i posebna situacija i ciljevi naše borbe. Pošto nam to još nije uspjelo naredili smo da se napadaju i uništavaju iz zasjeda, dok se likvidira posada kod mosta na Drini, pa potom da III bataljon uništi sve neprijateljske grupe na lijevoj obali Drine. Put od Višegrada za Rogaticu razrušen je na dva mjesta i na istom obojeno oko 20 komada velikih jela.

Po pričanju jednog izbjeglog muslimana iz Višegrada i jednog srpskog dječaka — u Višegradu ima oko 800 Italijana,⁴ a u prošlu subotu dva voza Italijana otišli su za Užice. Taj garnizon čuvaju u glavnom četničke bande držanjem svih okolnih sela. Četnici ih snabdijevaju sa žitom, mesom i varivom. Neki potporučnik Elez⁵ zatvoren je bio sa navedenim dječkom u Italijanskom zatvoru, jer je tobož sarađivao sa partizanima negdje oko Borča ili na drugo mjesto, pa on i navedeni dječko misle da će ovih dana biti strijeljan.

3) Na otseku I bataljona prema Limu vrši se uredno svakodnevno izviđanje i mnogo nam je pomogao u mobilizaciji IV bataljona, koji već broji oko 220 ljudi, ali mu mnogo nedostaje oružja. Prvi bataljon izviđa ka Rudom i duž cijelog Lima. On izvještava da se u selu Batkoviću prema Priboju nalazi četa četnika od koje su naoružani 50 do 60 ljudi, a ima oko 60 nenaoružanih. Naši su ih pozvali na predaju. Rok predaje danas. Bili smo naredili da ako se danas ne predaju da se u toku dva dana noću opkole i unište.

U selu Soćicama nalazi se nekoliko ustaša, kod pilane u selu Strmici ima oko 30 četnika, a takođe i u selu Strga-

⁴ Redakcija nije mogla tačno da ustanovi kojoj su jedinici ti Italijani pripadali. Vjerovatno su bili iz italijanske 5. brdske divizije »Pusteria«. Ta jedinica se tada prikupljala na prostoriji Višegrad — Priboj — Pljevlja — Cajniče radi učešća u operaciji »Trio«, tzv. trećoj neprijateljskoj ofanzivi (AVII, T-315, F-2268/950—952: Operacijska zapovijest Operativnog štaba Borbene grupe »General Bader« od 10. aprila 1942. za koncentraciju jedinica).

⁵ Vjerovatno: Vaso (tom IV, knj. 3, dok. br. 94).

činama nekoliko neorganizovanih — pa smo i za ove grupe naredili, kao i za one u Batkovićima. No s obzirom na poslednji stav pod 1. ove će zadatke dobiti za izvršenje I četa ovog bataljona i novodošli Zlatarski bataljon.

4) Sada vršimo formiranje IV bataljona, koji već broji oko 220 ljudi sa oko 100 pušaka, a ostali su još nenaoružani. Takođe i III bataljonu nedostaje oko 100 pušaka. Ima mnogo vjerovatnoće da ćemo ovo ljudstvo skoro naoružati.

5) Četa kod Renovice radi po zadatcima Jahorinskog odreda. Dostavili smo detaljno naše mišljenje i vaše naređenje o postupku sa onim Pečekom⁶ u Prači.

6) Ishrana i smještaj jedinica još uvek su dobro. Radi se mnogo vojnički i politički sa jedinicama. Izdati su detaljni planovi i rasporedi nastave, te je cijelo vrijeme iskorišćeno na usavršavanju jedinica na položajima, kada nisu u taktičkom radu.

Treći i Četvrti bataljon prije odlaska na položaje prošli su kroz petodnevni kurs vojno-političke nastave, gde su im objašnjena i praktično pokazana osnovna znanja. Radilo se s njima po 5 časova dnevno. Priređene su im po dvije zabavne večeri, gdje, pored razonode, dati su im izvesni podatci o našem prošlom i budućem životu.

7) Sanitetska služba nije dovoljno organizovana, jer nemamo podesnih lica, pa je neophodno potrebno da nam ih uputite u dovoljnom broju i sa dovoljno sanitetski potreba. Radimo na organizaciji i pripremi nekoliko mještanki za bolničarke, ali taj posao izgleda slabo napreduje.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Pol. komesar, drug,
Vlado Dapčević

Komandant, drug,
G⁷. Krezović

M. P.

⁶ Hinkom

⁷ Gojko

IZVJEŠTAJ ŠTABA ROMANIJSKOG ODREDA OD 5. APRILA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O AKCIJI KOD MOKROG¹

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Štab N. O. P. Odreda
»Romanija«
5 aprila 1942

201²

VRHOVNOM ŠTABU N. O. P. I D. VOJSKE JUGOSLAVIJE

Dragi drugovi, izvještavamo vas o rezultatu akcije vršene 2 aprila o. g.

Sve čete Mokranjskog bataljona izaslale su po jedan svoj vod na zasjedu na Romaniji i to na položajima od Ravne Romanije³ do na vrh stijena;⁴ jedan vod je prešao na drugu stranu ceste i to na Stublicu.⁵

Oko 7 sati izjutra naišao je neprijatelj iz Mokrog sa 5 kamiona natovarenih municijom, hranom i odjećom. U kamionima su bili ustaše sa nešto vojnika. Na pojavu naših neprijatelj je primio borbu, a pritekla mu je u pomoć posada sa vrha Romanije. Borba se je vodila žestoko — prsa u prsa, oko pola sata a ishod te borbe jest: spaljena su tri kamiona, a dva oštećena. Ubijeno je 36 lica, većinom ustaša, i 7 ranjeno.⁶ — Zarobljen je 1 ustaša, 1 žand. vodnik i 4 vojnika. — Zaplijenjeno je 19 pušaka, 1 p.mitraljez, 1 revolver, 2500 kom. pušč. municije (za šinjare), 1 sanduk topovske municije kalibra 75 mm., cigareta, nekoliko pari obuće i odijela i još nekih sitnica, te napokon 1 bicikl. Nakon završene borbe dobrovoljno se je predao jedan nadporučnik sa dva vojnika.

Na našoj strani 1 teško ranjen i 1 vrlo lako.

Što se tiče nadporučnika i dvojice vojnika oni su predati ovome štabu gdje su preslušani. Zapisnike o njihovom saslu-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 21—11, k. 1708.

² Ovaj broj se vjerovatno, odnosi na redni broj u delovodniku Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije.

³ Zaravan (plato) sjeveroistočno od Mokrog, odnosno zapadno od Sokolca.

⁴ Odnosi se na Crvenu stijenu.

⁵ Predio na Romaniji. Na karti 1 : 100.000 nije naznačen.

⁶ Zahvaljujući podršci neprijateljeve avijacije, komora je tada većim dijelom spasena. Prema domobranskim podacima, poginulo 16 a ranjeno 9 vojnika (tom IV, knj. 4, dok. br. 114).

šanju posjedujemo — ne šaljemo ih, ali podnosimo rekapi-
tulaciju njihovih iskaza.

Oni su iz sjeverne Dalmacije, sinovi siromašnih roditelja.
— Nadporučnik je bivši oficir jugosl. vojske, a vojnici-radnici.
— Simpatiziraju s komunizmom; marksističko obrazovanje
im je minimalno.

Sva trojica izražavaju želju da se prebace partizanskim
odredima njihovog kraja, gdje im se nalaze mnogi stari dru-
govi, što više i poručnikov brat.

Dobili smo utisak da su poštene ljudi i udovoljićemo
njihovoj želji.

Od Glavnog i Operativnog štaba dobili smo vojne i poli-
tičke zadatke.

Za štab:
Drug Božo⁷

M. P.

BR. 47

IZVJEŠTAJ ŠTABA JAHORINSKOG ODREDA „GAVRILO PRINCIP” OD 10. APRILA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O REORGANIZACIJI I STANJU U ODREDU¹

Štab Jah. odreda
»Gavrila Principa«
10 aprila 1942 god.
Položaj

VRHOVNOM ŠTABU

POLOŽAJ

Reorganizacijom štaba Jah. odreda »Gavrila Principa«
i primanjem dužnosti od dosadašnjeg štaba sektora, ovaj štab
podnosi izveštaj u sledećem:

⁷ Jugović, komandant Romanijskog NOP odreda.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII reg. br. 12—7,
k. 1708.

Na dan 9/IV/1942 god. održali su članovi štaba sjednicu na kojoj su se raspravila sva pitanja koja se tiču organizacije odreda, političkog rada, i budućeg rada u odredu.

Teritorija Jah. odreda. sa koje je formiran isti odred, za vrijeme bivše Jugoslavije ljudstvo je bilo orijentisano stranki JNS,² na čije je čelo za ovaj teren bio poznati reakcionar Dobrosav Jevđević.³ Kao što se vidi, politički uticaj koji je štetno djelovao na narod ovoga kraja doprinio je u mnogome da se ljudstvo ovoga kraja 99% orijentisalo četnički. Uticaj partije u ovome kraju u toku 20 god. nije se ni osjetio, jer nije ni bilo mogućnosti zbog zabačenog terena, kao i velike nepismenosti ovoga kraja.

Dolazkom jedinica I proleterske brigade nađeno je jedno stanje ili bolje rečeno naišlo se na jednu naoružanu rulju koju je razorno dejstvo četničkih vođa naučilo da vrši zločine i pljačku nad nevinim muslimanskim stanovništvom.

Sistematskim i neumornim radom odgovornih političkih radnika iz jedinica proleterske brigade postiglo se, iako za relativno kratko vrijeme, dosta dobar uspjeh kako u političkom tako i u vojničkom smislu. Naročito se osjeća napredak kod omladinaca ovoga odreda jer je skoro u svakoj četi postignuto da se u omladinskom aktivu uvede po jedan dosta priličan broj omladinaca. Nije izlišno napomenuti da je crnogorska četa⁴ izgradila već 2 partijca, na pragu za ulaz u partiju može se slobodno kazati da postoji u ovome odredu i još desetak takvih.

S obzirom na gore izneto stanje štab na svojoj sjednici 9 ovog mjeseca doneo je sledeće odluke:

1. Da se u odredu pojača politički rad te kako bi se na taj način uzdigla politička i vojnička svest ovoga odreda;

2. Da se pojača politički rad u pozadini, kao i kontrola nad narodno-oslobodilačkim odborima, te kako bi se i u po-

² Jugoslovenska narodna stranka

³ Visoki četnički funkcioner. Po ovlašćenju Draže Mihailovića, on je bio veza između četnika i italijanske okupatorske komande. Jedno vrijeme 1942. bio je komandant četničkog odreda na pomenu-toj teritoriji. Krajem 1944. je prešao u Liku, odakle se, s četničkim jedinicama, povukao u Sloveniju. Uoči oslobođenja Jugoslavije pobjegao je u inostranstvo. Umro je u emigraciji. Blíže o njemu vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 192; Odeljenje za istoriju Jugoslovenskog radničkog pokreta, *Istorija radničkog pokreta (Zbornik radova)*, knjiga 1, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1965, str. 260.

⁴ Riječ je o četi 2. crnogorskog bataljona 1. proleterske NOU brigade koja je ostala na Jahorini (vidi dok. br. 39).

zadini podigla svest naroda ovoga kraja za narodnu oslobodilačku borbu;

3. Da se sprovede organizovani planski rad po svim našim jedinicama kao i u samom štabu, te da bi na taj način pojačali naš politički, prosvetni i vojnički rad u odred. S obzirom na stanje bojne gotovosti odreda i količine municije štab je mišljenja da za kraće vreme odred neće biti sposoban za neke veće gerilske akcije, ali zato da bi se podigao borbeni duh i moral odreda štab je rešio da u najkraćem roku otpočne sa sitnim diverzionim akcijama te kako bi se na taj način odred usposobio i za krupnije akcije. Ovo zato što ovo ljudstvo do obrazovanja odreda manjim je delom učestvovalo u ma kakvoj borbi, te prema tome nije sposobno i vešto za akcije većeg stila; i

4. Da bi gore postavljene zadatke postigli, štab je rešio i organizovao je jednu omladinsku čet, a nastojaćemo da stvorimo još jednu udarnu čet koja bi nam poslužila za prestojeće gerile i da bi se usposobili za delikatnije zadatke koje će izvoditi ovaj odred.

Obiđen je ceo sektor od strane ovoga štaba Pale — Stambulčić — Bare — Prača kako s jedne i druge strane žel. pruge, ispitivane su mogućnosti opšteg napada na čitavom sektoru, o kome je i donešen plan napada sa glavnim zadatkom sjećanja pruge kod Stambulčića, isti je opozvan iz razloga još nedovoljne bojne gotovosti i manjka municije.

Pitanje Pračanskog bataljona treba riješiti. Dosadašnji štab sektora saopštio je nama da taj bataljon pripada ovome odred, ali pol. komesar toga bataljona izvestio je nas da oni pripadaju Romaniskom odred. Dakle, izvijestite nas kome u stvari oni pripadaju.⁵ Imajte u obzir zajednički front toga bataljona sa ovim odredom.

Ovaj odred nema lekara, s obzirom na pojavu trbušnog tifusa sa onu stranu Prače smatramo da se mora uputiti u ovaj odred jedan lekar, sa čim bi se rešilo to pitanje sanitetske službe u odred.

Pri ovome odred obrazovan je vojni sud od sledećih članova i to:

⁵ U februaru 1942. taj bataljon je bio u sastavu Jahorinskog NOP odreda, a zatim je, po naređenju Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 21. marta 1942, ušao u sastav novoformiranog Rogatičkog NOP odreda, da bi 1. aprila 1942. ponovo pripao Romanijskom NOP odred. Međutim, izgleda da su štabovi tih odreda imali slabiju vezu s tim bataljonom, te se on direktno obraćao Vrhovnom štabu NOP i DVJ (tom IV, knj. 4, dok. br. 17, 34, 41 i 42).

1. Pol. komesar odreda Tomo Međović
2. Komandant odreda Mirko Šćepanović
3. Član štaba Zdravko Jovanović

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Pol. komesar:
T. Međović

Nač. štaba
Veljko Vuković⁶

Komandant:
Mir. V. Šćepanović

Član štaba:
Zdravko

M. P.

BR. 48

**IZVJEŠTAJ ŠTABA ISTOČNOG SEKTORA NOP ODREDA ZA
HERCEGOVINU OD 11. APRILA 1942. VRHOVNOM ŠTABU
NOP I DV JUGOSLAVIJE O NAPADU ČETNIKA NA ČEMER-
NO I IZGORE I O PRIPREMAMA ZA NAPAD NA BORAC¹**

Štab Istočnog Sektora
11. IV. 1942. god.

**VRHOVNOM ŠTABU NARODNOOSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE
JUGOSLAVIJE**

Juče smo vas izvjestili o napadu Borčana² na selo Čemerno — Izgori. Dopunjavamo izvještaj.

1.) Borčani su nas napali 9. ov. mj u zoru sa jakim snagama, a po naređenju Talijana i četnika iz Gacka.³ Iz naređenja poginulog satnika⁴ iz Igri vidi se da su svi Borčani napadali sem Mjedenika.

⁶ Kao komandir 3. čete 2. bataljona 1. proleterske NOU brigade teško je ranjen 24. maja 1942. u borbi u selu Gornje Kolečko. Umro je poslije nekoliko dana u bolnici u s. Izgori (tom IV, knj. 4, dok. br. 17, objašnjenje 3).

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 49—1, k. 3.

² Misli se na ustašku miliciju iz Borča.

³ Vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 121; AVII, reg. br. 57—3, k. 1708: izvještaj Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu od 11. aprila 1942. godine.

⁴ Tako je nazivan ustaško-domobranski komandir čete.

Mi smo na Čemernu imali oko 30 boraca, a u Izgorima svega 60, bez ijednog automatskog oruđa. Snaga na ove položaje nijesmo imali, jer su bile angažovane na popa Perišića⁵ i četnička sela oko Avtovca. Brzo smo tražili pomoć i sa jednom četom bočnim napadom na njihovo desno krilo koje je prodiralo u Izgori uspjeli smo da ih razbijemo i natjeramo u panično bjekstvo. Jednim vođom smo oteli od njih Suhi vrh,⁶ prema Čemernu i time smo ih potpuno potisnuli. Čemerno smo odbranili, ali nijesmo mogli preći u protivnapad, jer nam nije dozvoljavala vatra njihovih automatskih oruđa.

Kod nas su poginula 4 borca i 3 ranjena, a u stanovništvu je bilo oko 10 žrtava. Kod neprijatelja bilo je oko 20 mrtvih i ranjenih. Uspjeli su u prvom naletu da popale oko 35 kuća u Izgorima, a da nešto stoke oteraju, a nešto je oteto.

2.) Pop Perišić je razbijen. Sva njegova sela su u našim rukama. Ipak su uspjeli da pobjegnu u Avtovac Talijanima jedan veliki broj.⁷ Likvidirane su i Miholjače, selo iznad Avtovca, jaka četnička baza... Isto tako Dražljevo.

Okupator pokušava preko ustaša iz Borča i Kule⁸ kao i četnika da nas napadne sa svih strana. Pri napadu na popa Perišića, ustaše iz Kule napale su na partizanska sela Stepen i Pržine, ali su odbijeni uz osjetne gubitke.

3.) Sad imamo oko 230 boraca na položajima D. Bodežište, Vrba, Čemerno i Izgori, koji drže sve dominantne tačke i stalne zasjede na putu Borač — Gacko.

Vršićemo prepadе, ali se još nećemo otkrivati. Napravićemo nasilno izviđanje prema Vranjskom Dolu.

Vršimo sve pripreme,⁹ a komandant Operativnog¹⁰ će vas izvijestiti 13. ov. mj. i 15. o stanju naših priprema.¹¹

Drug. pozdrav: Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Za Štab Istočnog Sektora

B. Đuričić

Dukica Grahovac

M. P.

⁵ Radojicu

⁶ Brdo (k. 1519) sjeveroistočno od Gacka.

⁷ Bliže o njihovom bjekstvu u Avtovac vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 121.

⁸ Odnosi se na Kulu Fazlagića.

⁹ Misli se na pripreme za napad na ustaško uporište Borač. Napad je izvršen 17. aprila 1942. Poslije dva dana borbi to uporište je zauzeto i popaljeno (vidi dok. br. 23).

¹⁰ Odnosi se, vjerovatno, na komandanta Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu Petra Ilica Drapšina.

¹¹ Izvještaj od 13. aprila redakcija nije pronašla; izvještaj od 15. aprila nalazi se u AVII, reg. br. 58—3, k. 1708.

IZVJEŠTAJ ŠTABA KALINVIČKOG ODREDA OD 15. APRILA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O AKCIJAMA U SARAJEVSKOM POLJU¹

ŠTAB
KALINOVACKOG NARODNO-OSLOBODILACKOG
PARTIZANSKOG ODREDA

Broj sl.

Dne 15. IV 1942 g.

Izvještaj:

V.[rhovnom] Štabu

Foča

Jedinice ovoga Odreda kombinovane iz Kijevskog i Trebevičkog Bataljona izvršile su akciju u mjesto Kasindo² noću između 7 i 8 aprila u cilju izvlačenja hrane i ostalih artikala potrebnih vojsci. U Kasindolu su se u to vrijeme nalazile ustaške satnije tri do četiri u jačini oko 750 ljudi. I pored ovakvog brojnog stanja neprijatelja našim je dijelovima uspjelo da neopaženo uđu u Kasindo i da uđu u hotel Rade Novakovića. Tom prilikom iz prostorija ovoga hotela za potrebe vojske evakuisano oko 30 tovara životnih namirnica. Pri radu ustaške patrola koje su bile upućene da izvide šta se oko hotela dešava bile su na ostojanju od 15—20 koraka od naših zasjeda vatrom iznenađene pa su se u paničnom bijegu rasprštile i povukle u paviljone. Odatle je otvorena bila vatra na naše dijelove iz mitraljeza, puško-mitraljeza i pušaka koja nije imala nikakvih rezultata jer su se naši dijelovi svi povukli po planu bez ikakvih žrtava. Potovareni konji isto su tako povučeni bez ikakve štete. Utvrđeno je naknadno da je kod neprijatelja bilo žrtava. Ubijena su bila trojica ustaša a četiri su bila ranjena.

Noću između 11 i 12 aprila bila je kombinovana akcija naših jedinica Igmanskog, Kijevskog i Trebevičkog bataljona, koja je imala cilj izvlačenje hrane iz sela Lasice, Hrasnice i Kovača. Kako su ovo čisto muslimanska sela sa kojima do tada nije bilo nikakvih okršaja, pokušano je putem pregovora da se bez borbe postigne izvlačenje hrane. Za izvlačenje ove hrane bila je spremljena i komora od 150 konja. Usljed

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 20—6, k. 1708.

² Pun naziv je: Kobiljdo-Kasindo.

upornosti i pogrešnog shvatanja naše borbe od strane ovog stanovništva, pregovori nisu dali nikakve rezultate. Po utvrđenom planu a na dati znak prešlo se je na borbu. Borba je otpočela u 23 časa i 30 minuta i trajala je sve do 2 časa i 30 minuta, kada su opet po ugovorenom znaku naše jedinice povučene bile. Na dati znak za pokret naših jedinica u pravcu sela, naši su dijelovi bili dočekani žestokom pušcanom, mitraljeskom i minobacačkom vatrom sa svih položaja ustaša i hrvatske vojske.³ U samim selima stanovništvo se je također oduprlo jakom pušcanom i puško-mitraljeskom vatrom. Kako su kuće u selima od tvrdog materijala, one su pružale sigurnu odbranu neprijatelju. Pojedini dijelovi naših jedinica uspjeli su bili da se približe do na ivicu sela, ali u sela nisu mogli prodrijeti. Radi toga što je put za povlačenje bio vrlo naporan i dug a obzirom da i rano svanjava i da su se jedinice prije svanuća na svoje položaje povući morale, naređeno je odstupanje u 2 časa i 30 minuta. U povlačenju ranjen nam je borac dum-dum metkom teže, koji je usljed velikog krvarenja za vrijeme transportovanja na putu izdahnuo. Jedan vodnik bio je lakše ranjen u nogu i blagovremeno je evakuisan u bolnicu u Trnovo. Namjeravano izvlačenje hrane nije uspjelo pa je i komora bez ikakve štete povučena bila.

Iz dobivenog izvještaja 14 aprila o. g. jednog našeg obaveštajnog organa, saznali smo, da je u Sarajevskom polju stanovništvo jako zaplašeno našim učestalim noćnim akcijama. Na traženje stanovnika sela Hrasnice, Lasice i Kovača, poslato je u područje Donjeg i Gornjeg Kotorca pojačanje hrvatske vojske i ustaša. Kod vile Terek na drumu Vojkovići — Alipašin Most dovučena su dva brdska topa i jedan teški mitraljez. Kao pojačanje posade na položajima kod trkališta Gornjeg Kotorca i Ilinjače poslato je i prispjelo oko 150 hrv. vojnika i ustaša. Neprijatelj je u toku cijeloga dana 14 aprila tukao naše položaje artiljeriskom vatrom na Krupcu, ali pokret unaprijed nije vršio.

Sa naših osmatračnica na položaju Klanac primjećeno je da je neprijatelj u toku jučerašnjeg dana (14 aprila) vršio evakuisanje ustaških jedinica iz Kasindola. Koliko se je moglo primjetiti evakuisano je bilo oko 600 ljudi. Evakuacija je vršena pomoću automobila, koji su ove jedinice čekali u okolini Gornjeg Kotorca na drumu. Automobili su otišli u pravcu Ilidže. Za sada još nije utvrđeno gdje će se ove neprijateljske snage upotrijebiti. Tako isto nije utvrđeno zašto je vršena

³ Tako su tada u nekim jedinicama NOP i DV Jugoslavije nazivali domobrane.

evakuacija iz Kasindola. Nastojaćemo da pribavimo tačne podatke, koje ćemo naknadno dostaviti.⁴

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Za Štab Odreda:

Politički komesar, drug
Šćepan⁵ Kovačević

Zamjenik komandanta, drug
Voj. J. Đokić

BR. 50

**IZVJEŠTAJ OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ISTOČNE
BOSNE OD 16. APRILA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I
DV JUGOSLAVIJE O POČETKU TREĆE NEPRIJATELJSKE
OFANZIVE I BORBAMA U JUGOISTOČNOJ BOSNI¹**

OPERATIVNI ŠTAB
ZA IST. BOSNU

s. Gornji Gire
16. IV. 23 časa

VRHOVNOM ŠTABU N. O. P. I D. VOJSKE JUGOSLAVIJE

1) Jučer je neprijatelj preduzeo napad od Olova u pravcu s. Ajdinovići, u jačini od oko 600 boraca.² Po jednom izvje-

⁴ Riječ je o prikupljanju njemačkih i kolaboracionističkih snaga za tzv. treću neprijateljsku ofanzivu, koja je počela 15. aprila 1942 (operacija »Trio«). Bliže o njoj vidi dok. br. 50.

⁵ Ime mu je Boriša.

¹ Dokumentat (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 27—2, k. 1708.

² Riječ je o početku tzv. treće neprijateljske ofanzive ili — kako ju je neprijatelj nazivao — operacije »Trio« (ovim je imenom nazvana stoga što su u njoj učestvovala jedinice triju fašističkih saveznika: njemačke, italijanske i ustaško-domobranske). Operaciju »Trio« trebalo je izvoditi u tri etape (pod šifrovanim nazivima: »Trio I«, »Trio II« i »Trio III«): u prvoj etapi (»Trio I«) uništiti partizanske jedinice u rejonu Han-Pijesak, Višegrad, Goražde, s. Prača, Sokolac (ova operacija je imala i naziv: operacija »Rogatica«); u drugoj etapi (»Trio II«) izvršiti »čišćenje« u luku rijeke Drine, oko Srebrenice, Vlasenice i planine Javora; u trećoj etapi (»Trio III«) »očistiti« od partizana rejon planine Ozrena (između rijeka Krivaje, Bosne i Spreče).

štau su bili u većini Nijemci sa manjim brojem hrvatske vojske i ustaša. Po drugom izvještaju to su u stvari ustaše preobučene u njemačke uniforme, što se sudi po tome, da su čuli kod neprijatelja naš govor. Neprijatelj je najprije tukao bacačima i topovima, a raspolaže i sa većim brojem automat-

Međutim, plan operacije nije tekao onako kako je zamišljen. Najprije su ustaše, 31. marta, na svoju ruku, preduzele napad od Han-Pijeska prema Vlasenici i ovladale Vlasenicom, Drinjačom, Bratuncem i Srebrenicom, uslijed čega je došlo do raspada nekih NOP odreda. Zbog toga je prije vremena otpočela druga etapa ofanzive (»Trio II«). Nije izvedena treća etapa (Trio III), jer se još u toku izvođenja druge etape raspao Romanijski NOP odred.

Do odlaganja početka operacije došlo je i zbog sporosti u precacivanju italijanskih jedinica na polazne položaje za napad. Koristeći se početnim uspjehom ustaško-domobranskih jedinica, Operativni štab Borbene grupe »General Bader« je 10. aprila izdao direktivu za operaciju »Trio I«, kao i operacijsku zapovijest za prikupljanje snaga u rejonima koncentracija (AVII, T-315, F-2268/938—952). Direktivom i zapoviješću je predviđeno učešće njemačke 718. pješadijske divizije, dijelova 737. grenadirskog puka njemačke 717. pješadijske divizije (dva bataljona), oko 10 bataljona ustaško-domobranskih snaga i tri italijanske divizije: 1. brdske divizije »Taurinense« (»Taurinense«), 5. brdske divizije »Pusterija« (»Pusteria«) i 22. pješadijske divizije »Kačatori dele Alpi« (»Cacciatori delle Alpi«). Prema pregledu grupisanja i zapovijesti Komande 718. pješadijske divizije od 14. aprila 1943. (AVII, T-501, F-250 368, 369, 381, T-315, F-2268/1071—1075), te jedinice, su ovako grupisane: Štab 718. pješadijske divizije sa Štabom 668. artiljerijskog divizionu u Sokolcu; Borbena grupa »Sušnig« (738. grenadirski puk sa 2. i 3. baterijom i jednim vodom 4. baterije 668. artiljerijskog divizionu, domobranska 1. bojna 3. pješачke pukovnije, jedan vod 3. bitnice 9. topničkog sklopa i 3. bojna Vojne krajine) na prostoriji Podložnik — Sokolac; Borbena grupa »Vist« (750. grenadirski puk sa 1. baterijom 668. artiljerijskog divizionu, dijelovima domobranske 8. i 15. pješачke pukovnije — četiri čete, jedan vod 3. bitnice 9. topničkog sklopa i dvije čete 4. bojne Vojne krajine) u nastupanju — 2. i 3. baterija 750. puka od Živinica prema prostoriji Sokolac — Han-Pijesak, 1. bataljon od Zavidovića, dijelovi 8. pješачke pukovnije od Olova, 4. bojna Vojne krajine prema Han-Pijesku; Borbena grupa vojnog zapovjednika Srbije — 1. bataljon 737. grenadirskog puka prema Višegradu, a 3. bataljon u rejonu Slapa; tri ustaške bojne Jure Francetića u rejonu Han-Pijesak — Podžeplje; italijanska 5. brdska divizija »Pusterija« u rejonu Višegrad — Priboj — Pljevlja — Cajniče; 1. brdska divizija »Taurinense« — glavnina u rejonu Trnovo — Dobro Polje, a dijelovi u rejonu Pala; 22. pješadijska divizija »Kačatori dele Alpi« u rejonu Gacko — Kalinovik (AVII, T-315, F-2268/950—952).

Borbena grupa »General Bader« je u operativnom pogledu, formalno bila potčinjena italijanskoj 2. armiji.

Opširnije o tome vidi zaključni izvještaj Operativnog štaba Borbene grupe »General Bader« od 4. maja 1942. o operaciji »Trio I« (AVII, T-501, F-250 130—139 i 140—153) i njemačke izvještaje, naređenja i zapovijesti od 16. marta do 1. maja 1942. o operaciji »Trio I« (AVII, T-501, F-250 297—395).

skog oružja. Naše jedinice, Gajevski bataljon,³ pružile su jak otpor, ali nisu mogle zadržati nadmoćnijeg neprijatelja da ne proдре u s. Ajdinoviće. Pred mrak su naše čete izvršile protunapad i neprijatelj se povukao prema Olovu. Tom prilikom poginulo je preko 10 neprijateljskih vojnika i više je ranjenih. Zaplenjen je jedan puškomitraljez, 5 pušaka i oko 800 komada metaka. Na našoj strani imali smo samo 3 ranjena. Danas poslije podne neprijatelj je vršio pokret ponovo u istom pravcu, ali o tome nemamo još izvještaja. Naše snage na tome djelu nisu tako brojne: Gajevski bataljon (oko 150 boraca), pojačan sa djelovima Vareškog bataljona⁴ i Krajiškim bataljonom⁵ (80 boraca) koga smo tamo uputili u toku prošle noći. Neprijatelj je popalio nekoliko kuća u selu Ajdinovići, a prema usmenom izvještaju pale se i srpske i muslimanske kuće. S druge strane rijeke Bioštica neprijatelj u jačini od oko 1500 boraca napao je danas na položaje Olovskog bataljona: sela Ponor, Kruščani,⁶ Dugandžići, Tisovo Brdo, Bijeje Vode i Gornje Drapniće.⁷ Olovski bataljon,⁸ u jačini od 150 boraca sa 2 puškomitraljeza, pojačan sa još oko 60 boraca iz Knežinskog bataljona,⁹ pružio je žestok otpor, ali nije mogao zadržati neprijatelja, koji je popalio sela Ponor, Kruščani, Rapovaču,¹⁰ Drinovaču,¹¹ Kaljine, Tisovo Brdo, a izgleda večeras i Bijeje Vode i Drapniće. Olovski bataljon ostao je sa malo municije i traži od nas pomoć u municiji i ljudstvu, što mi ne možemo dati, jer ne raspolazemo ni sa kakvim rezervama. Ne možemo odvajati snage Mokranjskog bataljona¹² da bi ih uputili tamo, jer moramo čuvati glavne položaje na [Han] Vučjoj Luci gdje očekujemo glavni eventualni neprijateljski napad.

Iz ova dva dana borbe ne možemo još tačno da ocjenimo prave neprijateljske namjere, tj. da li mu je samo cilj da popali sela i tim da odmakne naše položaje od pruge Olovo — Han Pijesak, ili je u stvari to napad za probijanje preko Vuče

^{3, 4 i 8} Ti bataljoni su pripadali NOP odredu »Zvijezda«. Pored njih, u tom su se odredu nalazili i Crnovrški i Zenički bataljon (tom IV, knj. 4, dok. br. 43).

⁵ Blíže o tome bataljonu vidi dok. br. 37.

⁶ Na karti 1:100.000 piše: Kruščani, dok na karti 1:200.000 (iz 1948): Kruščani.

⁷ Na karti 1:100.000 piše: Drapnići.

^{9, 12, 13 i 14} Pripadali su Romanijskom NOP odredu. Pored njih, Romanijski NOP odred je tada imao još tri bataljona: Kopitski, Paljanski i Sokolovički (tom IV, knj. 4, dok. br. 42 i 58).

¹⁰ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Odnosi se na s. Arapovaču, jugoistočno od Olova.

¹¹ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na s. Drinjaču.

Luke s leđa Mokranjskom bataljonu. Možda je to i demonstracija da bi se odvuikle naše snage sa položaja prema Sarajevu, u koliko su tačni glasovi o namjeravanoj njemačkoj ofanzivi na te položaje. Karakteristično je da neprijatelj sinoć nije zanoćio u Ajdinovićima da bi odatle produžio pokret, nije se povratio. U svakom slučaju mi nećemo slabiti položaje Sarajevu, a pokušaćemo sa ovim drugim snagama da zadržimo dalje neprijateljsko nadiranje koje bi, ako bi se nastavilo, stvarno ugrozilo i položaje oko Sarajeva.

Na položaju Mokranjskog bataljona u toku jučerašnjeg dana nije bilo nikakvih promjena. Jedino je poslije podne tukla artiljerija iz Mokrog, ali to je gotovo svakodnevna pojava. Od Glasinačkog¹³ i Pračanskog¹⁴ bataljona također nemamo nikakvih izvještaja o pokretu neprijatelja.

2) Od Mokranjskog bataljona dobili smo slijedeći izvještaj. Dobili su pismo od hrv. of.¹⁵ u kome piše: »Druže, bio sam u ponedjeljak. Zašto nisi došao? Nijemci su sproveli telefon do Ljubogošte. Do 20. IV. biće akcija. Jedni kreću od Drine, drugi od Save, svega četiri divizije. Živjela SSSR«. S njim su zakazali sastanak u subotu i na tom sastanku dobiće detaljnije podatke u koliko on sa njima raspolaže.

Iz Sarajeva dobili smo izvještaj od drugova koji su izašli da se u gradu spremaju zgrade za njemačku vojsku koja treba da dođe. Postoji jedna verzija da u Sarajevo dolazi i glavna njemačka komanda za Balkan.¹⁶

Iz izvještaja druga Tempa vidi se da Nijemci vrše neke pokrete i oko Tuzle i da se u samoj Tuzli nalazi skoncentrisan veći broj njemačkih vojnika.¹⁷

¹⁵ To jest: hrvatskog oficira (misli se na domobranskog oficira).

¹⁶ Odnosi se na Komandu Jugoistoka. Komandant je bio Valter Kunc (Walter Kuntze), koji je ujedno bio i komandat njemačke 12. armije. Sjedište Komande Jugoistoka je tada bilo u Solunu. U stvari, ovdje je riječ o privremenom dolasku generala Paula Badera (Paul Bader), komandanta Srbije (Kommandirenden General und Befehlshaber Serbien), koji je u to vrijeme bio odgovoran za sprovođenje operacije »Trio« i nalazio se na čelu Borbene grupe »General Bader« (Kampfgruppe »General Bader«). Bliže o tome vidi Wolf Keilig, *Das deutsche Heer 1939—1945*, Podzun-Verlag, Bad Nauheim, registar br. 211, str. 11. i 187 (dalje: Volf Kajlig, n. d.).

¹⁷ Na obezbjeđenju komunikacija Doboj — Tuzla i Doboj — Zenica nalazio se 923. bataljon za zaštitu teritorije (Landesschützenbataljon — Landesschützen Bataillon; vidi izvještaje njegove komande od 14, 15. i 17. aprila 1942. u AVII, T-315, F-2268/701, 706 i 709). U isto vrijeme 6. i 7. aprila 1942. Komanda 718. pješadijske divizije je naredila Komandi 750. grenadirskog puka da 8. aprila počne, po dijelovima, prebacivanje iz Doboja u Tuzlu radi učešća u operaciji »Trio I«, te je, vjerovatno, o tim pokretima i riječ (AVII, T-315, F-2269/12—15).

Sve ove činjenice navode nas da pretpostavimo da se zbilja sprema veća ofanziva na ovaj oslobođeni teritorij. Svakako da dolazak Nijemaca u Sarajevo nije vezan za neko čišćenje Bosne od partizana, nego je u planu širih akcija njemačke vojske, ali je vjerovatno da u koliko se tolike snage nagomilaju u Sarajevu, da mogu preduzeti efikasnije čišćenje terena od nas.

U vezi sa ovime molimo vas da nam hitno naredite kako ćemo postupiti u slučaju da dođe do toga čišćenja. Da li važi ona stara direktiva iz prošle ofanzive, da se odredi moraju pod svaku cijenu zadržati na svome terenu, stvarajući manje pokretne gerilske jedinice. U koliko dolazi u obzir neko povlačenje, koje bi jedinice trebalo povući, u kom pravcu? Isto tako nare.¹⁸

BR. 51

IZVJEŠTAJ ŠTABA 5. KRAJIŠKOG ODREDA OD 30. APRILA 1942. OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ZA BOSANSKU KRAJINU O AKCIJAMA U REJONU DRVARA¹

Štab
V Kraj. N. O. P. Odreda
Br. 174
30-IV-1942

Petnaestodnevni izveštaj
O vojnim akcijama i političkom radu

AKCIJE:

15-IV-1942. I i II vod II čete III bataljona u zajednici sa četama ličkog bataljona »Marko Orešković« vršili su čišćenje četničkih bandi u selu Tiškovcu. Akcija nije potpuno uspjela, ali su ipak četnici popa Đujića² bili primorani da se povuku u zaštitu talijanskom okupatoru u Strmicu. Borba je vođena cijeli dan. Žrtava nije bilo na strani naše čete, dok je kod bataljona »Marko Orešković« bilo 6 mrtvih i 6 ranjenih. Kod neprijatelja žrtve su nepoznate. Naša četa zanlijenila je: 30 kg riže, 80 kg

¹⁸ Redakcija nije pronašla kraj dokumenta.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 30—1, k. 1705.

² Momčila

kukuruza, 50 kg krumpira i povratila od četnika 217 kg opljačkane soli.

Istoga dana jedna desetina II čete II bataljona izvršila je noću napad na neprijatelja i pokidala mu telefonsku vezu u selu Brini³ (Drvar) i zaplijenila 200 metara telefonske žice.

16-IV-1942. Patrola III čete II bataljona uhvatila je dva izdajnika — četnika i to Lazu Šobota i Đurana Bosnića, obojica iz D. Vrtoče⁴ (Drvar), te su upućeni vojnom sudu, gdje su zbog izdaje streljani.

17-IV-1942. II četa III bataljona i III četa II bataljona vodile su borbu sa talijanskim snagama na Hrnjadima. Naše čete uspjele su prisiliti okupatora na povlačenje prema Drvaru.⁵ Gubitci kod neprijatelja iznose 17 mrtvih i više ranjenih. Kod nas 2 mrtva i jedan lakše ranjen. Pri povlačenju neprijatelj je palio sela, pljačkao stoku i uništavao sve što mu je bilo na putu. Tom prilikom zapaljena su sela Jandrin Pod, Korita i jedan dio kuća u Hrnjadima i Bastasima. Zaplijenjeno je 6 komada goveda i 20 komada ovčijih koža.

Istoga dana neprijatelj je nadirao prema selu Zaglavici i Grubarskom Naslonu sa namjerom da pali i pljačka sela. Jedan vod II čete II bataljona stupio je u borbu na Grabovcu⁶ sa neprijateljem koji je nadirao prema selu Grubarskom Naslonu i poslije dvočasovne borbe neprijatelj se morao povući. U ovoj borbi okupator je imao 2 mrtva i više ranjenih. Naši bez gubitaka. Plijena nije bilo, osim povraćene stoke i robe koje su fašisti upljakali u selu.

18-IV-1942. Patrola II čete II bataljona uhvatila je četničkog saradnika, švercera i dobro poznatog, za ovaj kraj, kriminalca Simu Simišića, koji je predan vojnom sudu i streljan.

Istoga dana jedan vod IV čete I bataljona pohvatao je odmetničku bandu Laze Atlagića (Krnjeuša) i predao

³ To mjesto, u blizini Drvara, nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na s. Podbrinu, sjeverozapadno od Drvara, mada ima i s. Podbrina jugoistočno od Drvara.

⁴ Na karti 1:100.000 selo Donje Vrtoče nije obeleženo. Jugozapadno od Drvara se nalazi s. Gornje Vrtoče, dok se sjeverozapadno od Drvara nalazi s. Vrtoče, i vjerovatno se na njega odnosi.

⁵ i ¹² Redakcija nije mogla da ustanovi kojoj su nižoj jedinici pripadali, ti Italijani koji su, inače bili iz sastava italijanskog 18. armijskog korpusa (AVII, reg. br. 13:1, k. 374: izvještaj Više komande oružanih snaga Slovenija — Dalmacija od 28. juna 1942).

⁶ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno je to predio sjeverozapadno od Drvara, prema selu Grubarskom Naslonu.

vojnom sudu, koji je na osnovu njihovog priznanja osudio sve na smrt.⁷

20-IV-1942. Jedan vod naše III čete II bataljona koji je držao položaj na Kamenici⁸ borio se sa četničkom bandom, koju je prevodio četnik Pero Bursać sa još 15 bandita. Banda je našu zasjedu primjetila i dala se u bjegstvo. Naše snage otvorile su vatru i jednog četnika ranile. Istog dana streljan je bandit i četnički špijun Dušan Rokvić iz Drvara.

21-IV-1942. Uхваćen je i streljan Vidović Lazo iz sela Šipovljana jer je bio četnički špijun i naklonjen pljački. Istoga dana je streljan talijanaš Nikola Dejanac pošto je bio član četničke bande i špijunirao kroz sela u korist okupatora.

22-IV-1942. Patrola V čete I bataljona obilazeći Zdeni Do⁹ našla je jedan karabin i jednu topovsku granatu. Istoga dana uhvaćen je od strane naše patrola Danić Vlado iz Šipovljana, koji je bio usko povezan sa četnicima i dijelio po selima talijanske letke, zbog čega ga je vojni sud osudio na smrt.

23-IV-1942. Jedan vod II čete III bataljona vršio je čišćenje sela Tiškovca od četnika i oduzimao oružje od nesigurnih ljudi. Rezultat ove akcije: 18 karabina, 1464 metka, 4 bombe, 7 vojničkih noževa i 6 porcija.

Istoga dana I četa III bataljona imala je zadatak da prikupe puške koje su se nalazile u nekim selima (oko [Bosanskog] Grahova) i da na putu održe nekoliko zborova. Rezultat je slijedeći: 4 karabina, 4 c. puške, 4 bombe, 250 metaka i 2 komada vojničkih čebadi.

24-IV-1942. II četa II bataljona uhvatila je Pećanca Iliju gdje pljačka sijeno od stanovnika, koji su morali napustiti kuću pred fašističkim zvjerovima. Isti je streljan na licu mjesta, jer je kao kradljivac i haranger bio čuven u ovom kraju.

25-IV-1942. Patrole izvidnice V čete I bataljona izviđajući položaj prema Rašinovcu i [Bosanskom] Petrovcu naišle su na neprijateljsku patrolu koja je iz zasjede otvorila vatru. Tom prilikom ranjen je jedan naš partizan. Čim

⁷ To su bili četnici. Pripadali su Drenovićevom četničkom odredu »Petar Kočić«.

⁸ Na karti 1:100.000, nalaze se: predio Kamenica (zapadno od Drvara), selo Kamenica (jugozapadno od Drvara) i kosa Kamenica, trig. 717 (zapadno od Drvara). Redakcija nije mogla ustanoviti gdje se ta akcija izvodila. Vjerovatno u predjelu Kamenici.

⁹ To mjesto nije obilježeno na karti 1:100.000.

se je puškaranje čulo, ostali dio snaga V čete prebacio se na ovaj položaj i zauzeo busiju. Neprijatelj je nadirao sa snagom od 150—180 vojnika među kojima su bili četnici iz grada i uspio zauzeti zidine popaljenih kuća u Rašinovcu, borba se vodila sedam sati bez prekida, gdje je neprijatelj bio prisiljen da se povuče u najvećem neredu i bjegstvu.

Istoga dana desetina IV čete I bataljona pretraživala je šumu od Oštrelja do Kalabina Brda¹⁰ i našla jedan šljem, jednu bombu i nešto metaka. Patrola koja je izviđala na koti Kadinjača¹¹ i cesti Petrovac — Oštrelj došla je u sukob sa naoružanim Muslimanima — civilima, koji su štitili oranje zemlje. U ovoj borbi ranjena su 2 Muslimana i jedan konj, dok su naši bez gubitaka.

27-IV-1942. Jedna naša desetina I čete III bataljona dobila je zadatak da prikupi oružje u selu Maleševcima (Grahovo) i da Štabu sprovede Jovu Galića, istaknutog četnika, talijanskog i ustaškog špijuna. Partizani su izvršili zadatak, 7 ispravnih karabina, 1 karabin bez zatvarača, 2 c. puške, 2 c. pištolja i jedan vojnički pištolj. Međutim kada su došli po pomenutog bandita Jovu Galića i pokazali mu naredbu štaba bataljona, on je odjednom sa svojim ocem Lukom napao sjekirom na partizane, ali zahvaljujući prisebnosti partizana obojica su ubijena na licu mjesta. Kod ovih bandita nađeno je 40 komada dinamita, 200 komada kapsli i 15 metara korde, koje je uzeto za potrebe vojske.

28-IV-1942. Jurišni vod II bataljona stupio je u borbu sa četničkom bandom koja je izišla iz Drvara u Šipovljane i zapalila nekoliko kuća. Tom prilikom četnici su imali jednog mrtvog i jednog ranjenog. Partizanima je prebjegao drug partizan Radojko Branko sa puškom, koga su četnici nedavno oko Grahova zarobili.

POLITICKI RAD:

U četama se redovno svakog dana održavaju politički časovi, na kojima se čitaju radio vesti, proglasi, letci. U svim četama radi se s partizanima »Istorija SKP/b)«, Ustav Sov. Saveza, brošura »22 godišnjica Crvene Armije« od druga Tita, »Veliki teoretičar marksizma«,

¹⁰ To je predio. Nije obilježen na karti 1:100.000. Nalazi se sjeverno od Drvara, prema Oštrelju.

¹¹ Kota 727, zapadno od Bosanskog Petrovca.

»Krajiški partizan«, i sve druge izvještaje koje dobijamo od susednih odreda.

Vršene su pripreme za proslavu Prvog Maja u svim jedinicama vojnim kao i način na koji ga treba vojska proslaviti. U tom smislu izdat je letak o značaju Prvog Maja od strane O. K. i Štaba Odreda, koji je na vrijeme dostavljen četama i pozadini. Takođe je izdana uputa za proslavu Prvog Maja za vojsku i pozadinu od strane Štaba Odreda.

Za proslavu Prvog Maja u pozadini pripremaju se veliki zborovi i razne kulturne priredbe po srezovima, opštinama i selima.

U pozadini se održavaju zborovi i konferencije po svim selima na kojima se govori o vanjskoj i unutrašnjoj političkoj situaciji. Naročito se objašnjava uloga četnika u razbijanju narodno-oslobodilačke borbe. Po mnogim selima daju se pozorišni komadi koje pišu sami partizani i pozadinski radnici.

VEZE:

Veze sa bataljonima i četama su redovne.

Veze sa I Krajiškim Štabom III Ličkog Odreda i Dalmatinsko-Dinarskim Odredom su u glavnom redovite.

STANJE NEPRIJATELJA:

U Petrovcu 700 talijanskih vojnika i 200—300 naoružanih civila-Muslimana. U Drvaru, Grahovu i na putu Grahovo — Drvar računa se oko 5—6000 Talijana, ali se tačan broj ne zna pošto se trupe stalno prebacuju u oba dva pravca. Osim talijanskih vojnika nalaze se i četničke bande, koje zajedno sa Talijanima napadaju partizane i naša sela.

SANITETSKA SLUŽBA:

Svaka četa ima pokretnu ambulantu, a svaki bataljon ima bataljonsku bolnicu. To važi za I i II bataljon, dok se u III bataljonu vrše pripreme za to. Osjeća se oskudica sanitetskog materijala i stručnog osoblja. Na čitav Odred imamo samo jednog lekara i nekoliko bolničara, što je nedovoljno za čitav Odred.

NAPOMENA:

Borbe na našem sektoru vođene su uglavnom sa talijanskim fašističkim okupatorom koji je nadirao iz Knina,¹² vođen od šačice četničkih bandita koji su mu pokazivali puteve i potpomagali u paljenju i pljački sela oko Grahova i Drvara.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

POLITIČKI KOMESAR:¹³

Na položaju

Sekretar štaba

Jovo Pavić

KOMANDANT:¹⁴

Na terenu

BR. 52

OBAVJEŠTENJE ŠTABA 5. KRAJIŠKOG ODREDA OD 22. MAJA 1942. GLAVNOM ŠTABU NOP ODREDA HRVATSKE O ZAUZIMANJU PRIJEDORA¹

M. P.²

Kopija

KOMANDANTU GLAVNOG ŠTABA HRVATSKIH PARTIZANSKIH ODREDA.³ —

Po naređenju Operativnog Štaba za Bos. Krajinu⁴ izveštavamo Vas da su kombinovane snage našeg I. i II. odreda⁵ sa dvije čete Udarne Brigade⁶ zauzele Prijedor i zarobljeno je sledeće: 2 haubice, 5 bacača, 8 teških mitraljeza, 15 puško mitraljeza, preko 100.000 puščanih metaka, radio stanica, veća količina sanitetskog materijala i mnogo ostale ratne spreme.⁷

¹³ Tada je bio Ilija Materić.

¹⁴ Tada je bio Slavko Rodić.

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 26—2, k. 1705.

² Okrugli pečat. Na njemu piše: »Štab V Krajiškog narodno-oslobodilačkog partizanskog odreda«.

³ Tačan naziv toga štaba je: Glavni štab NOP odreda Hrvatske.

⁴ Bliže o tome naređenju (planu napada na Prijedor) vidi tom IV, knj. 5, dok. br. 13.

⁵ Odnosi se na 1. i 2. krajiški NOP odred.

⁶ Odnosi se na 1. krajišku NOU brigadu. Ona se u to vrijeme nalazila u formiranju (tom IV, knj. 5, dok. br. 29 i 37).

⁷ Prijedor je zauzet 16. maja 1942. Prema bojnoj relaciji domobranskog Banjalučkog zdruga od 16. juna 1942. u njemu su se na-

Naše snage koje su zauzele Prijedor sada su zaposjele rudnik Ljubiju⁸ i prečistile sva sela između Ljubije i Prijedora. Komandant Operativnog Štaba za Bos. Krajinu naredio je našem štabu da izvesti Komandanta G. Š. H. o zauzimanju Prijedora i da drug komandant za Hrvatsku uputi jedno pismo za Operativni Štab Bos. Krajine.

Naše snage na sektoru Petrovca ovih dana zarobile su tal. 2 topa 75 mm, 2 teška mitraljeza, 2 puško mitraljeza i još mnogo druge spremlje kao i 40 pušaka i nekoliko sanduka municije.

Komandant našeg odreda otišao je sa jednim udarnim bataljonom prema Grahovskom sektoru sa namjerom da se poveže sa Vašim snagama koje operišu u Juž. Lici i da zajedničkim snagama pročiste četnike u onim krajevima. U koliko budemo dobili neke nove vijesti o operacijama u Bos. Krajini mi ćemo Vas izvijestiti na vrijeme. —

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Sek. štaba.
Jovo Pavić

Z. pol. komesara,
Kotle⁹

STAB
V KRAJISKOG NARODNO-OSLOBODI-
LACKOG PARTIZANSKOG ODREDA

Br. 205
22 maja 1942 g.

lazile: 2, 4, 5, 7. i 8. sat (četa) 11. pješačke pukovnije, 4. sat Sanske bojne, 5. sat 10. pješačke pukovnije, 7. i 8. sat 2. pješačke pukovnije, oko 200 milicionera i dijelovi 1. bitnice (baterije) 8. topničkog sklopa (divizion). U vezi s plijenom, u bojnoj relaciji piše:

»...Ukupno naoružanje u Prijedoru je bilo: 951 puška, 44 lakih strojica, 20 teških strojica, 8 bacača mina i 2 haubice. No kako je kasnijim preslušanjima domobrana koji su se vratili iz zarobljenništva i po podacima iz partizanskih novina, ustanovljeno, da su partizani u Prijedoru zarobili sve puške, 15 lakih strojica, 7 teških strojica, 5 bacača mina i 2 haubice bez nišanskih sprava, od kojih je 1 onesposobljena za dejstvo, ostalo naoružanje je posada prije zarobljavanja, a uz pomoć nekih gadova bacila u rijeku Sanu, samo da nebi palo u ruke partizana.

U ovoj borbi je poginuo zapovjednik posade pukovnik Zlobec Marijo...« (AVII, reg. br. 14 1—23, k. 54).

⁸ Ljubija-Rudnik je zauzeta 17. maja, pošto se posada (jedna domobranska satnija) povukla, sa oko 2.000 izbjeglica, za Bosanski Novi (AVII, reg. br. 14 1—23, k. 54).

⁹ Nikola

BR. 53

ODGOVOR ŠTABA 5. KRAJIŠKOG ODREDA OD 22. MAJA
1942. ŠTABU 3. LIČKOG NOP ODREDA U VEZI S MEĐU-
SOBNOM SARADNJOM I RAZGRANIČENJEM TERITORIJE
I OBAVJEŠTENJE O ZAUZIMANJU PRIJEDORA¹

ŠTAB

V. KRAIŠ. NARODNO-OSLOBODILAČKOG
PARTIZANSKOG ODREDA

BR. 206

dne 22 maja 1942 g.

Kopija

DRUGARSKOM ŠTABU III. LIČKOG PARTIZANSKOG
ODREDA

Dopis u kome se pomalo osjeća nota nedrugarstva (za Babića² »Mislim da nije nikakvo junaštvo«) smo primili. Napominjemo da ne bi želeli da se naši odnosi zaoštre i da naša prepiska dobije jednu notu nedrugarstva. Vi konstatujete da je dosad tog odnosa bilo. Mi to ne vidimo, naprotiv Vaša konstatacija i stav nas začuđava.

Za M.³ Brod, možemo da rečemo to da, ma kako Vama izgledale idealne pobude tih ljudi koje smo mi kažnjavali, je stvar arangerstva. Tvrdite da su to poštteni ljudi. Šta bi rekli kada znate da je jedan od njih kada je M. Brod bombardovan vikao »Gdje je sad omladina što nahvata bombe«? Zar to nije neprijateljski stav prema vojsci? Omladina je napadana zato što je bila najaktivnija u borbi protiv nama stranog i neprijateljskog nenapadanja neprijatelja. Ili šta velite za čovjeka koji je pekao rakiju od kukuruza pa je bio kažnjen ali je opet pekao? Sigurno je da je rakija pečena radi šverca. Dalje pitanje legalnosti — zar je legalno da oni postavljaju to pitanje bez znanja ovog štaba pod čijim su rukovodstvom bili? Nikako! Govorite da je Martin Brod ranije pripadao Liki, na to bi mogli odgovoriti da su veći dijelovi Bosne (Kalati, Bušević, Kestenovac Beguti⁴ itd.) bili također pod Bosnom, ali sad su pripali Vašoj komandi. Nama to pitanje ne pada na pamet da spominjemo i tražimo, ali kada postavljati Vi tako, onda je logično da i mi ovo postavimo.

Naše je mišljenje: kada su dosad ti krajevi pripadali Vama (od ustanka) neka to i dalje ostane. Za Babićev rad

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 27—2, k. 1705.

² Odnosi se na Ljubu Babića tadašnjeg političkog komesara 3. bataljona 5. krajiškog NOP odreda.

³ Martin

⁴ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000.

ne možemo Vam reći ništa jer ne znamo gdje se je to desilo. Samo smo mišljenja: i ako je bilo grešaka, onda je zbog neodređenosti i nerazgraničenosti teritorije. Mišljenja smo da se ne bi trebali držati jugoslavenske podjele, nego da razgraničimo kako je za našu borbu zgodnije i kako je na koncu potrebno. Stoga bi bilo potrebno da pošaljete jednog prestavnika Vašeg štaba te da s našim predstavnicima to riješe da razgraniče teritoriju od Donjeg Tiškovca pa sve do iza Vakufa.⁵

Primili smo Vaš izveštaj o operacijama na Vašem sektoru i zauzvrat šaljem vam 15-todnevni izveštaj o akcijama našeg odreda i izvještaj o borbama koje su vođene ovih dana.

Snage našeg I. i II. K. N. O. P. O. i dvije čete Udarne brigade zauzele su Prijedor i zarobile sledeće: 2 haubice, 5 bacača mina, 8 teških mitraljeza, 15 p. mitraljeza, 1100 domobrana, 200 ustaša i džandara, 100.000 pušanih metaka, veće količine sanitetskog materijala i mnogo druge ratne spreme. Naše snage poslije zauzimanja Prijedora zaposjele su željezni rudnik Ljubiju i prečistile nekoliko neprijateljskih sela i sva sela od Prijedora do Ljubije.⁶

Snage našeg odreda u borbi sa talijanskim fašistima na petrovačkom sektoru na juriš otele su 2 topa 75 mm., 2 teška mitraljeza, 2 puškomitraljeza, 40 komada pušaka, nekoliko sanduka talijanske municije i razne druge ratne spreme. Na sektoru našeg odreda borbe se i dalje uspješno nastavljaju protiv okupatora. Poslat je jedan udarni bataljon pod komandom komandanta odreda na sektor Grahova koji se ima povezati sa snagama vaših odreda koje operišu u juž. Liki.⁷

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Sek. štaba,
Jovo Pavić

Z. pol. komesara,
Kotle

*Mišljenja smo da M. Brod ostane za nas dok se razgraničenje ne izvrši.⁹

Kotle

⁵ Odnosi se na Kulen-Vakuf.

⁶ O zauzimanju Prijedora i Ljubije-Rudnika vidi dok. br. 52.

⁷ Udarni bataljon je formiran po naređenju Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu od 19. maja 1942. Bataljon je na sektor Grahova prispio 21. maja 1942. On je tada bio pod komandom Slavka Rodica, komandanta 5. krajiškog NOP odreda (tom IV, knj. 5, dok br. 24 i 32).

⁸ Ova rečenica je dopisana mastilom.

⁹ O problemima razgraničenja detaljnije vidi tom IV, knj. 5, dok. br. 25.

BR. 54

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE BRIGADE OD 25. MAJA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O BROJNOM STANJU LJUDSTVA I NAORUŽANJA, POLITIČKOM I KULTURNO-PROSVJETNOM RADU I AKCIJAMA BRIGADE U REJONU FOČE¹

VRHOVNOM ŠTABU NAR. OSLOBOD. PARTIZANSKE I DOBROVOLJ. VOJSKE JUGOSLAVIJE

Izveštaj Štaba Druge proleterske n. o. udarne brigade za period od 10 maja do 20 maja

1) Brojno stanje i naoružanje:

Jedinica	Brojno stanje							N—a—o—r—u—ž—a—n—j—e						
	po spisku	u raslođu	na licu	pušaka	puško-mitr.	teških mitr.	municije	revolvera	bombi	tromblona	tromblona	bacača (lakih)	mina	
Prvi bataljon	199	31	168	146	12	1	13.068	35	83	1	12	1	45	
Drugi bataljon	195	30	165	142	8	1	7.592	26	63	2	14	1	25	
Četvrti bataljon	176	12	164	160	8	1	9.596	22	45	3	3	—	—	
Svega	570	73	497	488	28	3	30.256	83	191	6	29	2	70	

Napomena:

1) Treći bataljon nije u ovom periodu bio pod našom komandom te o njemu nemamo podataka;

2) Prateća četa je po odeljenjima razdeljena po bat. te je tako i izveštajem obuhvaćena;

3) Municija nije računata po tome kojeg je sistema, a veliki je broj talijanske, za koju nemamo dovoljno oružja;

4) Ni bombe ručne nisu računate po tome kojeg su sistema, a većina je talijanskih.

2) *Zdravstveno stanje:* Ukupno bolesnih i ranjenih 71. Potrebe u sanit. materijalu prema prošlom desetodnevnom izveštaju. Naročito je oskudica u prvim zavojsima. — Četiri

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 25—1/I, k. 736. U pregledu su brojevi na više mjesta ispravljani mastilom.

boluju od pegavog tifusa. Svi iole teži bolesnici transportovani su na R. Zdravstveno stanje pomalo se popravlja.

3) *Snabdevenost*: Hrana jedva zadovoljava. Oskudica je u hlebu, a soli je premalo ili nimalo. Odelo prilično slabo, naročito se oskudeva u vešu i obući. Novčani utrošci minimalni su bili za ovih deset dana. Snabdevanje je rekvizicijom imovine odbeglih u četnike ili ustaše i razrezima preko N.O. odbora.

4) *Vojnička obuka*:

a) *Prvi bataljon*: Po četama obuka na p.mitraljezu, talijanskom lakom mitraljezu i bacaču lakom. Prorađivano je i pravilo službe II deo. Održano predavanje sa diskusijom o noćnom napadu.

b) *Drugi bataljon*: Po četama prorađivano: O patro-lama, O službi veze, O podnošenju izveštaja.

a) *Četvrti bataljon*: Izvođen egzercir po desetinama i ponovo obučavano rukovanje sa p.mitraljezom. Sa starješinskim kadrom obrađeno: »Vojni nedostaci starešinskog kadra«. U bataljonu je napravljen, na osnovu iskustva, sastav »Ratna noćna služba«.

Pristupljeno je prikupljanju potrebnog materijala za izradu jednog plana po vojnoj obuci.

5) *Politička i kult. prosvetna obuka*:

a) *Prvi bataljon*: U svim četama održane su četne konferencije na kojima se raspravljalo o polit. i vojničkoj situaciji i zadacima. Održana je u bat. konferencija sa istim dnev. redom i raspravljanjem o svim unutrašnjim pitanjima bataljona. — Po četama je prorađivana Istorija SKP(b) nastojeći da se za 7 radnih dana pređe bar po jedna glava. Izdaju se zidne novine, obrazuje se bataljonski hor, pišu se istorije četa.

b) *Drugi bataljon*: Održane su četne konferencije i bataljonska konferencija na kojim je referisano i diskutovano o političkoj i vojničkoj situaciji i zadacima, o unutrašnjim pitanjima četa i bataljona. Prorađivana je Istorija SKP(b). Prorađivano na pojedinim četama: Klasa proletarijata i partija proletarijata, Diktatura proletarijata, Razvitak društva, Vera u SSSR-u, Ekonomski razvitak društva. — Održana je posebna konferencija sa omladinom. — Izdaju se u svim četama zidne ili džepne novine. Učvršćavan je bat. hor i diletantske grupe. Piše se po četama istorija četa.

c) *Četvrti bataljon*: Održane su četne konferencije i bataljonska konferencija na kojima je referisano i diskutovano o političkoj i vojničkoj situaciji i našim zadacima, o unu-

trašnjim pitanjima četa i bataljona. Prorađivana je po četama Istorija SKP(b). Po pojedinim četama držana su predavanja sa diskusijom: Šta je fašizam, 22 godišnjica CA² (ponovo), O elektricitetu, O kontinentima, Razvitak društva. — Zidne novine u ovom periodu nisu izdavane. Istorije četa ne pišu se redovno. — Preduzeto je da se svi nepismeni nauče pisati i čitati, 1 je već naučen.

Politička i kult.-prosv. obuka vrši se sa izvesnim planom. Prema vojnim zadacima prilagođene su forme rada. Oseća se nedostatak polit. kadra.

6) *Politički i kulturno-prosv. rad van bataljona:*

a) Održano je ukupno 6 konferencija sa seljacima, jedna sa ženama i jedan zbor. Nije data nijedna priredba za narod.

Na ovom sektoru moglo se više uraditi i bilo je potrebno.

7) *Vojničke akcije:* Prvi bataljon je uglavnom bavio se čišćenjem terena od petokolonaških elemenata i odbeglih bandita, ali bez nekog uspeha. *Drugi bataljon:* Noću između 18 i 19. V izvršio je uspešan napad na Talijane na Dedinom lisniku³ kod Foče.⁴ U akciji u iznošenju ranjenika i plena kao i bočnim obezbeđenjima učestvovala je jedna četa Četvrtog i jedan bat. Druge i jedna [četa] Petog bat. Prve brigade. O akciji je već podnet izveštaj.⁵ Na bataljonskoj konferenciji pretrešeno je iskustvo i greške koje su načinjene u samoj akciji. Glavni nedostaci su: slaba i slabo pripremljena bombaška odeljenja, nedovoljna saradnja, naročito puško-mitraljezaca sa bombašima, nedovoljna odlučnost, slabo održavanje veze za vreme same borbe, nevešto primicanje bunkerima.

U akciji od 18/19 maja Drugi bataljon imao je jednog mrtvog, 3 teže ranjena i 18 lakše. Naročito se oseća gubitak u kadru jer je među ranjenim i jedan politkom čete (teže), jedan zamenik politkoma čete, 3 vodnika, 1 desetar, a od ranije se nalazi u bolnici 1 komandir čete.

² Crvene armije

³ To mjesto nije označeno na karti 1 : 100.000.

⁴ Tada su se na prostoriji Foča — Goražde nalazili dijelovi italijanske 5. brdske divizije »Pusterija«. Divizija je na tome odsjeku učestvovala u poduhvatu »Foča« (Unternehmen »Foča«), koji je predstavljao produžetak operacije »Trio I« (AVII, T-315, F-257/1204 i 1205: zapovijest Operativnog štaba Borbene grupe »General Bader« — Führungsstab Kampfgruppe »General Bader« — od 29. aprila 1942, sn. br. 1197—1203: zaključni izvještaj Operativnog štaba Borbene grupe »General Bader« o završetku poduhvata »Rogatica« i »Foča«). Opširnije o operaciji »Trio« vidi i dok. br. 50.

⁵ Odnosi se na izvještaj Štaba 2. proleterske NOU brigade od 20. maja 1942 (AVII, reg. br. 18—1 I, k. 736).

U akciji od 18 19 prilikom noćnog napada na Talijane na Dedinom lisniku kod Foče poginuo je iz Drugog bat. Druge prolet. brigade drug *Žika Rafailović*. Rodom je iz Beograda, radnik, star 19 god. U G. Milanovcu radio je kao SKOJ-evac u pozadini, a od povlačenja bio u bataljonu i učestvovao u svim akcijama. Pokazao se kao dobar i hrabar drug.

Politkomesar
Mil.⁶ Kušić

Komandant,
Ratko⁷

M. P.
Čelebić, 25 maja 1942 god.

BR. 55

OBAVJEŠTENJE OPERATIVNOG ŠTABA NOP ODREDA ZA HERCEGOVINU OD 26. MAJA 1942. UPUĆENO OPERATIVNOM ŠTABU ZA HERCEGOVINU I JUŽNU DALMACIJU O SITUACIJI NA TRUSINI I KOD STOCA¹

OPERATIVNI ŠTAB
NARODNO-OSL. PARTIZAN. ODREDA
ZA HERCEGOVINU

9,35 sati

Br. sl.
26 maj 1942 g.

OPERATIVNOM ŠTABU ZA HERCEGOVINU
I JUŽNU DALMACIJU

Gde bude

Dragi drugovi,

U ovaj čas situacija je ovakva: Snage I i V udarnog² zaposele su položaje Štrbine (više Hatelja), Krstac, Djedovo brdo³ (više Đeda),⁴ Kneš Vrh i između Kneš Vrh i Krsca. Ove snage broje 150 ljudi Italijani se nalaze na izlazu na

⁶ Milinko

⁷ Sofijanić

¹ Original (pisan mastilom, latinicom) u AVII, reg. br. 20—3 I, k. 1708.

² To jest: 1. i 5. hercegovačkog udarnog bataljona.

³ To brdo nije obilježeno na karti 1 : 100.000.

⁴ Đed (trig. 1737), na planini Babi jugozapadno od Gacka.

Trusinu⁵ kada se ide cestom od Berkovića Zečak⁶ — Ržanik (izvidnice), sa druge strane ceste nalaze se jače snage.⁷ Sa druge strane Dabarskog polja nalaze se naši od Kubatovine ka Stocu do Predolja.

— Jutros se čula [pucnjava] u pravcu Stoca (u Predolje), od Stoca do u Prevorac došla je ital. motorizacija. Na ove kolone otvorena je jaka vatra od naših partizana. Vrlo jake kolone pošle su od Berkovića preko polja na drugu stranu. Na njih je otvorena jaka pušč. i mitralj. vatra. Berkovići su u glavnom popaljeni a isto tako i neke kuće u Suzini. Sada je prestala vatra. Čuje se samo po neki rafal. Prema dosadanjem izgleda da neće ovih dana ići prema Bileći. Civilno stanovništvo je evakuisalo u Sitnicu.

Druga polovina ovih snaga sa snagama »Nev. puške«⁸ i III udarnog⁹ u jačini 160 boraca pošla je za Lukavac — Slato i dalje da očisti teren od četnika koji su preostali. Oni će se sastati sa Proleterskom.¹⁰ Čim dobijemo izveštaj javićemo vam šta su oni tamo uradili.

Mi ovde bdijemo nad okupatorom. Za sada ga ne možemo napasti.

M. P.

Komandant:
Petar Ilić
Vlado Šegrt

⁵ Jugoistočno od Nevesinja nalazi se s. Trusina i planina Trusina. Ovdje je, vjerovatno, riječ o planini Trusini.

⁶ Odnosi se na brdo Zečak (k. 1057), sjeverozapadno od s. Berkovića, na okuci puta.

⁷ Italijani su 22/23. maja otpočeli akciju iz Nevesinja prema Berkovićima i ovo mjesto zauzeli 27. maja, a sutradan su čistili planinu Hrgud (dok. br. 56; AVII, reg. br. 5/2—30, k. 56: bojna relacija domobranske 6. pješačke divizije od 16. juna 1942).

⁸ Odnosi se na Bataljon »Nevesinjska puška« Sjevernohercegovačkog NOP odreda.

⁹ To jest: 3. hercegovačkog (udarnog) bataljona.

¹⁰ Odnosi se na 1. proletersku NOU brigadu (vidi dok. br. 56).

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. PROLETERSKE BRIGADE OD 30. MAJA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O SADEJSTVU S HERCEGOVAČKIM JEDINICAMA NA PROSTORIJI GACKO — NEVESINJE I O AKCIJAMA NA TO ME PODRUČJU¹

M. P.²
Br. 274

**VRHOVNOM ŠTABU NARODNO-OSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE
VOJSKE JUGOSLAVIJE**

1) Vaše pismo od 19 maja³ primili smo 21 maja, u Izgorima.

2) Juče je održano savetovanje sa drugovima Crnim⁴ i Lolom⁵ i članovima Operativnog štaba za Hercegovinu i J. Dalmaciju, na kome je, između ostalog, rešeno kakvi će biti dalji zadaci jedinica Brigade. Jutros su drugovi Crni i Lola održali sastanak pred Štabom Brigade na kome su izneli kritiku i ocenu našeg dosadašnjeg rada. O zaključcima će vas oni obavestiti.

3) 20 o. m. stupili smo u ličnu vezu sa drugom Vladom Segrtom, u Izgorima.

22 o. m. jedna kolona neprijateljska, jaka oko 2000 Italijana, 250 četnika, sa oko 300 mazgi, krenula je iz Gackog u pravcu Nevesinja.⁶ Ona je, 22 uveče, stigla u Fojnicu i na visove oko tog mesta, gde je zanoćila. 23., pred zoru, delovi našeg II bataljona — koji je tek bio stigao u Bodežište — izvršili su prepad na neprijateljske zaštitne delove. Mi nismo imali žrtava; nije nam poznato da li je neprijatelj imao žrtava. Prepad je izvršen iz neposredne blizine: 100 metara. Učestvovalo je 20-ak drugova iz Površkog bataljona.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 53—2, k. 701.

² Okrugli pečat. Na njemu piše: Štab 1. proleterske NO udarne brigade.

³ Vidi AVII, reg. br. 36—4, k. 2/A.

⁴ Sreten Žujović Crni, član VS NOP i DVJ.

⁵ Ivo Lola Ribar, član VS NOP i DVJ, sekretar Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ-a) i, kasnije, Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ-a). Poginuo je 27. novembra 1943. na Glamočkom polju, na jednom od partizanskih aerodroma, od parčadi neprijateljske avionske bombe. Proglašen je, 18. novembra 1944, za narodnog heroja (tom II, knj. 11, dok. br. 99; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 691).

⁶ U toj koloni su bila dva italijanska bataljona i oko 500 četnika (AVII, reg. br. 5/2—30, k. 56: bojna relacija domobranske 6. pješačke divizije od 16. juna 1942).

23 o. m. rasporedili smo — u sporazumu sa drugom Šegrtom — naš VI bataljon na visove iznad drumu Gacko — Nevesinje, ispod s. Dubljevići, sa zadatkom da napadnu otuda neprijateljsku kolonu. Neprijatelj, međutim, nije nastavio drumom, nego je neposredno iz Fojnice krenuo prema jugu, na Ljeskov Dub, prema Šipačnom. Vatra iz automatskih oruđa sa položaja naše zasede nije stoga mogla biti efikasna.

24 o. m. komandant i politički komesar Brigade krenuli su sa IV bataljonom za neprijateljskom kolonom, preko Gradine.

25 o. m. pred zoru, a prema prethodnom sporazumu sa drugom Šegrtom, II i VI bataljon Brigade, u saradnji sa jednom četom I Udarnog bataljona Severnog odreda, izvršili su napad na zloglasno četničko uporište — kompleks sela oko Kolečkog.⁷ Napad je uspeo, sva 9 predviđena sela su zauzeta, ali neprijatelj nije mogao biti uništen obzirom da je prostor operacija bio veoma veliki i jako ispresecan, da je neprijatelj bio obavešten o napadu, da je teren bio potpuno nepoznat; žrtve neprijatelja nepoznate, jedan četnik zarobljen (iz Zagorskog bataljona), zaplenjeno je preko 1000 grla krupne i sitne stoke, nešto žita, preko 100 kila soli; zapaljene su sve kuće četničkih rukovodilaca i one iz kojih se davao otpor. Mi smo imali 2 mrtva i 4 ranjena. Politički efekat napada bio je svuda vrlo veliki, naročito u vezi sa započetim pokretom neprijateljskih kolona prema jugu.

25 o. m. sa IV bataljonom stigli smo u s. Šipačno, koje je neprijatelj — pomenuta kolona bila napustila 24 o. m. U Šipačnom smo doznali da je sa četnicima pošlo preko 30 boraca — bivših partizana iz tog sela — a sa njima komesar i komandir čete (koja je pripadala bataljonu »Nevesinjska puška«). Streljali su 4 lica, koji su bili organizatori predaje i prelaska četnicima, spalili kuće komandira i komesara koji su izdali. Naš dolazak u selo delovao je kao grom iz vedra neba. Stanovništvo i borci koji su bili pobegli u šume bili su jako zastrašeni masom neprijateljskih vojnika. Sa četnicima je išao zloglasni njihov vođa Milorad Popović,⁸ koji je

⁷ Odnosi se na Gornje Kolečko (ili — kako se drukčije zove — Gornje Selo).

⁸ U to je vrijeme bio komandant četničke Gatačke brigade. U jesen 1942. je određen za komandanta novoformiranog Nevesinjskog četničkog korpusa. Na toj je dužnosti i poginuo 1945. kod s. Okruglice, u istočnoj Bosni, u borbi protiv jedinica NOVJ (tom IV, knj. 1, dok. br. 204, objašnjenje 8; AVII, reg. br. 32—4, k. 170: naređenje četničke Komande Operativnih jedinica istočne Bosne, reg. br. 15—4 i 48—4, k. 171: pregledi šifara, komandi i imena komandnog sastava četničkih jedinica u istočnoj Bosni i Hercegovini od 29. novembra 1942).

24. bio održao u selu zbor. Nismo mogli doznati sve što je govorio na tom zboru i kakve je mere bio preduzeo, ali je bilo očevidno da se, na ovaj ili onaj način, radilo o uspostavljanju četničke vlasti uporedo sa odvođenjem svih bivših partizana voljnih ili pretnjom terorom nateranih da priđu četnicima.

26. o. m. nastavili smo sa IV bataljonom prema s. Slatu, raščistivši sva okolna sela: Podgrađe, Grabovicu, G. i D. Drežanj kuda je neprijatelj prošao prethodnog dana, ali ne odvodivši ljudstvo, nego ga pozivajući da se 27. javi četničkim vlastima u Kilinom Selu, i ostavljajući u pojedinim od tih sela meštanske »četničke« straže. Dobar deo partizanskih jedinica bio je zahvatio proces raspadanja — napuštanje položaja i jedinica, odlazak kućama, demoralizacija, kapitulanstvo itd. Naš brzi dolazak i pojava u tim selima, u kojima nismo zatekli nikakvu organizovanu vojnu snagu — ni neprijateljsku, ni našu, zaustavio je taj proces, podigao moral i stanovništva i boraca, koji su opet otpočeli da se skupljaju oko svojih partizanskih starešina i oko nas.

U međuvremenu, 25. i 26. pomenuta neprijateljska kolona se sastaje kod Zovidola (na drumu Nevesinje — Berkovići — Bileća — Stolac) sa još 4 nepr. kolone koje su krenule iz Nevesinja (Mostara?)⁹ — celokupna snaga neprijatelja oko 5000 sa artiljerijom i bacačima, četnika oko 800, a među njima i bosanski, sa kojima je bio i Zagorski bataljon, koji je već vodio borbu sa našima kod Kolečkog; prilažemo letak koji je izdao »Komitet za borbu protiv komunizma«, u kome se navodi prilazak četnicima celog Zagorskog bataljona, sa Urošom Govedaricom na čelu —. Te 4 kolone došle su do Zovidola drumom od Nevesinja i preko sela zapadno od toga drumu. Pošto su se kolone sastale, nastavile su drumom do Berkovića, odatle jedna nastavila drumom za Stolac, druga prema Vlahovićima (južno od Berkovića), a treća preko Hrguda (severno od drumu Berkovići — Stolac). Na mnogim mestima hercegovački bataljon vodi borbu sa neprijateljskim delovima, koji su najzad svi stigli u Stolac. Posle kolona iz Nevesinja je otišlo drumom za Stolac 50 kamiona, 20 tenkova i 60 motocikla. Podrobnije podatke o toku i rezultatu svih ovih borbi dobićete od Operativnog štaba za Hercegovinu i Južnu Dalmaciju.

27 o. m. VI bataljon stiže u Slatu sa zamenikom komandanta Brigade, zamenikom komesara Brigade i načelnikom

⁹ Odnosi se na dejstva italijanskog odreda iz Nevesinja u pravcu Berkovića i planine Hrgud. On je sadejstvovao sa italijanskim odredom koji je iz Gacka upućen prema Nevesinju (dok. br. 55; AVII, reg. br. 5 2—30, k. 56).

štaba. Zadatak isti kao i IV bataljona: pratiti neprijatelja u stopu, napadati po mogućnosti njegove delove i sprečiti svako ustavljanje i učvršćenje četničke vlasti.

II bataljon ostavljen je na teritoriji severno od drumu Nevesinje — Gacko, da kontroliše taj drum, kao i pravce Kolečko, Borač, Ulog, Čemerno i da održava vezu sa našim III (Kragujevačkim bataljonom) i da štiti prilazak Pivi.

28 o. m. oko 500 četnika, koji su dobili pojačanje iz Nevesinja, kreću iz Zovidola ka G. i D. Drežnju, očevidno sa namerom da prodru prema s. Slato, Grabovica itd. Na padinama Gloga, severo-zapadno od sela D. Drežanj, dočekuju ih delovi našeg IV i VI bataljona, koji ih, posle duge i uporne borbe, delimično razbijaju i odbacuju na onu stranu (zapadnu) drumu Nevesinje — Berkovići. Mi smo imali u toj borbi 7 ranjenih, od kojih jedan teže; po iskazima seljaka neprijatelj je imao velike gubitke, ali tačan broj je ostao nepoznat, na terenu su ostavili svega jednog mrtvog.

29 o. m. jedna kolona četnika, u jačini oko 200 ljudi, krenula je iz Odžaka prema selu D. Drežanj. U isto vreme prešli su u napad i četnici sakupljeni u Zavidolu. U 8 sati ujutru naša dva bataljona, u saradnji sa delovima hercegovačkih udarnih bataljona, prešli su u protivnapad i posle jednočasovne borbe potpuno razbili četnike, prebacivši ih preko drumu i nastavivši tamo gonjenje. U tom naletu očišćena su sledeća sela: Vranikuće, Bezdeđe, Zavidol, Džinova Mahala, Kosovača, Lastavica, Solakovići (zaseoci Biograda).¹⁰ Četnici su u paničnom begstvu pobeгли prema Odžaku — Nevesinju. Mi nismo imali žrtve, dok su četnici imali veliki broj gubitaka.

Posle ovih akcija, stanje u celoj severnoj Hercegovini osetno se popravilo. Može se reći da je, bar zasada, tj. u svojoj prvoj fazi, ofanziva neprijatelja skrahirala: neprijatelj nije uspeo da razbije partizanske jedinice niti da igde na ovom sektoru uspostavi četničku vlast, što mu je nesumnjivo bio jedan od glavnih zadataka.

Moral i borbenost drugova iz Brigade nalaze se na velikoj visini. Može se reći da je dolazak i delovanje jedinica Brigade predstavljao preokret u razvoju događaja — i politički i vojnički.

4) Posle ovih akcija, zadatak jedinica Brigade na ovom sektoru može se smatrati završenim — ukoliko ne bude novih pokušaja neprijatelja koji bi iziskivali našu intervenciju.

U sporazumu sa drugovima Crnim i Lolom, kao i sa Operativnim štabom, rešeno je da jedinice Brigade (tj. IV i VI bataljon) krenu prema istoku i jugoistoku, sa sličnim zadat-

¹⁰ Predio jugoistočno od Nevesinja.

kom kao i dosada, ali verovatno pod lakšim uslovima, jer Italijana na toj strani nema toliko a Nevesinje je glavni četnički centar. Naime u tom pravcu — ne preciziramo zbog nesigurnosti veza — pojavile su se na izvesnim mestima četničke manje i veće bande koje iskorišćuju delimičnu paniku izazvanu masovnim probijanjem italijanskih kolona i petokolonaškom propagandom (koja, između ostalog, operiše sa argumentom: Crna Gora)¹¹ za razbijanje partizanskih jedinica i uspostavljanje četničkih vlasti i straža.

Ako ne bude nepredviđenih smetnji, mi krećemo sutra, 31. o. m. u tom pravcu. Sa nama polaze drugovi Crni i Lola. Akcija će verovatno trajati 7—10 dana. Sa nama polazi jedan vod I Hercegovačkog bataljona.

5) Naš II bataljon ostaje gde je. Ako se situacija na terenu na kome deluje naš III bataljon konsolidovala, dobro bi bilo da taj III bataljon preuzme kontrolu cele prostorije koja je bila dodeljena II bataljonu i njegove zadatke, kako bismo oslobodili II bataljon i mogli ga priključiti ostalima koji su sa nama. Čini nam se da bi III bataljon taj zadatak najbolje mogao vršiti ako svoje uporište postavi u Izgore (centralni položaj, a i ishrana relativno lakša). To bi se moglo sprovesti naročito ako je Kalinovički odred već uspeo da se konsoliduje, što bi mu dalo mogućnost da se izvesnim svojim delovima prebaci južno od drumu Miljevina — Kalinovik.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

30. V — 17,30

Za Štab I PROLETERSKE NOU Brigade

K-t Koča Popović
polkom Fića

¹¹ Riječ je o osjeci narodnooslobodilačkog pokreta u Crnoj Gori, u proleće 1942, zbog nebudnosti, sektašenja i nepravilnog rukovođenja, usljed čega je došlo do naglog porasta četničkog uticaja (tom II, knj. 3, dok. br. 87, 90, 97, 129 i 132; tom. III, knj. 4, dok. br. 28, 39, 60, 66 i 76).

OBAVJEŠTENJE OPERATIVNOG ŠTABA NOP ODREDA ZA HERCEGOVINU OD 4. JUNA 1942. ŠTABU 1. PROLETER-SKE NOU BRIGADE O AKCIJI NA ZVIJERINE I REORGA-NIZACIJI JEDINICA U HERCEGOVINI¹

Dragi drugovi,²

Vjerovatno da ste već obaviješteni o rezultatu akcije u Zvijerini.³ Akcija se svela, uglavnom, na evakuaciju ranjenika, oružja i materijala. Glavni dio oružja je evakuisan, veliki dio ostalog materijala, a banditi su nam odveli 8 drugova i oslobodili talijanske zarobljenike. Među odvedenim drugovima nalazi se Rade Pravica,⁴ Husref Čišić,⁵ dvojica iz Da-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom), u AVII, reg. br. 25—3/I, k. 1708.

² Odnosi se na Štab 1. proleterske NOU brigade.

³ U Zvijerini se nalazila bolnica Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, na čijem je čelu bio dr Safet Mujić. Međutim, Komanda Četničkih odreda jugoistočne Hercegovine (u nekim dokumentima: Komanda Operativnih jedinica jugoistočne Hercegovine), svojom zapoviješću od 26. maja 1942, naredila je Ljubomirskom, Šumskom, Zavodskom i Zubačkom bataljonu da, s osloncem na Italijane, otpočinu akcije protiv partizana u jugoistočnoj Hercegovini. Tako su četnici Ljubomirskog bataljona (kojim je komandovao Savo Kovač, žandarmerijski podnarednik) iskoristili priliku kada se u blizini partizanske bolnice nisu nalazile jedinice za obezbjeđenje, pa su 31. maja 1942, po podne, izvršili napad i pohvatali veći broj bolničkog osoblja i ranjenika. Istog dana su 1. udarni hercegovačko-crnogorski bataljon Sjevernohercegovačkog NOP odreda i 4. kraljevački bataljon 1. proleterske NOU brigade preduzeli ubrzani marš u pravcu Zvijerine da bi oslobodili zarobljeno bolničko osoblje i ranjenike. Sutradan su, u napadu, rastjerali četnike, ali su oni već bili odveli Radu Pravicu, Husrefa Čišića i još dva partizana i dve partizanke i omladinca Ristu Miličevića. U tim akcijama četnici su zarobili i jednu partizansku zasjedu (od 10 boraca), među kojima je bila i partizanka Dragica, sestra Rade Pravice (tom IV. knj. 5, dok. br. 59; AVII, reg. br. 41—1 i 42—1, k. 171: izvještaj od 29. maja, reg. br. 44—1 i 46—1) k. 171: izvještaji, br. 43 i 44, Komande Četničkih odreda jugoistočne Hercegovine od 31. maja 1942; Vlado Šegrt, n. d., str. 121—123; Grupa autora, *Hercegovina u NOB*, str. 271).

⁴ Rade Pravica, sudski pripravnik, jedan od organizatora ustanaka u srezu trebinjskom. Kada je uhvaćen, nalazio se na dužnosti intendantu u Operativnom štabu NOP odreda za Hercegovinu. Četnici su njega i njegovu sestru Dragicu (sekretara OK KPJ za Hercegovinu) predali Italijanima, a ovi su ih, poslije višednevnog mučenja, vratili četnicima Save Kovača, koji su ih, nakon novih mučenja strijeljali 27. juna 1942. u Ljubomiru (tom II, knj. 5, dok. br. 90, objašnjenje 6).

bra, dvije drugarice Muslimanke, Risto Milićević, omladinac iz Zvijerine.⁶

Juče smo vam javili kako će se uspostaviti veza između IV bataljona Brigade⁷ sa snagama od Rioca — Davidovića.

Mi smo sinoć održali vojno savjetovanje. Prisustvovali su drugovi iz Ob. K.,⁸ članovi štaba odreda i Operativnog štaba. Na savjetovanju je odlučeno da se izvrši reorganizacija vojske. Privremeno štabovi odreda neće postojati, Oper. štab će preuzeti neposredno rukovođenje jedinicama. Članovi štabova odreda ući će u štabove bataljona. Drug Vlado Šegrt biće komandant I Udarne bat., drug Milija Stanišić, koji je skoro ozdravio, biće zamjenik politkoma, Milosav⁹ polit. kom. Od snaga koje su prikupljene iz južne i srednje Herc. stvara se bataljon u čijem će štabu biti Vl.¹⁰ Tomanović, P.¹¹ Božović, D.¹² Grk. Bataljon ima tri čete, ima veliki broj odgovornih drugova. U komande četa ušli su najbolji drugovi iz štabova dosadašnjih bataljona.

Organizovane snage kojima sada raspolažemo su: I Udarne bataljon, II Ud. bat. (Nevesinje — Obren Ivković — oko 150 boraca), III Ud. bataljon, preko 150 bor. (Vl. Tomanović). U Gacku ima 3 čete, omladinske i udarne. Povrh svega ovoga mi imamo Konjički bataljon od preko 400 boraca, većinom radnici iz Mostara.¹³

Dragica — Draga Pravica je 8. juna 1945. proglašena za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 644, 645).

⁶ Bio je član Agitpropa Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu. I njega su ubili četnici.

⁷ Uhvaćenog omladinca, koji se junački držao, četnici su takođe strijeljali (Vlado Šegrt, n. d., str. 123).

⁸ Riječ o 4. kraljevačkom bataljonu 1. proleterske NOU brigade.

⁹ Oblasnog komiteta

¹⁰ Aleksić

¹¹ Vlado. Bio je pravnik. Smrtno je ranjen juna 1943. na Oštroj glavici, na planini Volujaku, kao zamjenik komandanta 10. hercegovačke NOU brigade. Prenijet je u štab na Stirnu, na planini Javorku, gdje je, poslije operacije, izdahnuo. Proglašen je, 26. jula 1945, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 804).

¹² Poginuo je 2. juna 1943 (Grupa autora, *Hercegovina u NOB*, str. 965).

¹³ Petar

¹⁴ Dušan

¹⁵ Do te reorganizacije nije došlo. Tih dana su jedinice (glavinu) Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, koje su se iz sreza bilečkog probijale prema rejonu Gackog, ka Vrhovnom štabu NOP i DVJ, razbili Italijani i četnici. Zbog raspada hercegovačkih jedinica, Vrhovni štab NOP i DVJ, svojim naređenjem od 23. juna, smijenio je Operativni štab NOP odreda za Hercegovinu i naime postavio nov komandni sastav svih hercegovačkih jedinica. Za komandanta je određen Vlado Šegrt (dotadašnji komandant Sjevernohercegovačkog NOP odreda), za komesara Svetislav Stefanović Čeća,

U južnoj Hercegovini smo postavili organizovanje manjih udarnih jedinica sa zadatkom da odmah prelaze u akcije, naročito da ubijaju rukovodeće bandite.

Sjutra ćemo krenuti prema Davidovićima i Nevesinju.

Mi uviđamo potrebu savetovanja s vama, tamo negdje prema Danićima. Doći ćemo za vama tamo, ali za to bi veza između nas i štaba Brigade trebala da bude češća. Na tome savjetovanju postavili bi na diskusiju i pitanje oslobođenja Gacka, u koliko se pokaže kao tačno da su se tamo tako smanjile talijanske snage. Povoljne situacije u Crnoj Gori utičaće pozitivno na jačanje ustanka u Hercegovini. U južnoj Hercegovini povezujemo drugove. Situacija tamo se popravlja. Naročitih novosti nema.

S. F. — S. N.

4 juna, 42
12'30 č.

Drugarski vas pozdravljaju
Petar Ilić i Miro Popara

BR. 58

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. PROLETERSKE BRIGADE OD 9. JUNA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O AKCIJAMA I SITUACIJI NA PODRUČJU GACKA¹

Štab I Proleterske
NO udarne brigade
Br. 311

VRHOVNOM ŠTABU NARODNO-OSLOBODILAČKE PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE

1) Primili smo vaše pismo od 8. VI.²

instruktor CK KPJ, za zamjenika komandanta Vlado Tomanović, dotadašnji komandant Južnohercegovačkog NOP odreda. Novo rukovodstvo je, od preostalih boraca sjeverne i južne Hercegovine, formiralo Hercegovački NOP Odred. Početkom juna četnici su uhvatili Miru Poparu, smijenjenog komesara Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, i predali ga Italijanima.

Detaljnije o tome vidi dok. br. 5 i 71; tom II, knj. IV, dok. br. 190; AVII, reg. br. 41—1, 44—1, i 46—1, k. 171; Vlado Šegrt, n. d., str. 143—145, 148.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 18—2, k. 3.

² Toga dana je Vrhovni štab NOP i DVJ uputio naređenje Štabu 1. proleterske NOU brigade: da štabovi 1. i 2. proleterske NOU brigade formiraju zajednički privremeni Operativni štab za dejstva u širem rejonu Čemernog (AVII, reg. br. 37—1, k. 2/B).

2) Večeras smo uspostavili vezu sa štabom II brigade, kao i sa štabovima II i V bataljona I Proleterske brigade. III bataljon I brigade u toku današnjeg dana nije još bio stigao. O tome gdje se nalaze jedinice Severno-hercegovačkog odreda i drug Vlada Šegrt³ sigurno su vas izvestili drugovi Lola i Crni. — Sada su svi naši bataljoni skoncentrisani na prostori Stubica — Čemerno — Ravno.⁴

3) Jutros, tek što smo stigli sa VI bataljonom u zamak Mramor⁵ (s. Ravni), doznali smo da četnici, jednom svojom kolonom, ulaze u s. Žanjevica. — Odmah su čete VI bataljona izašle na kose severno i južno od s. Mramor.⁶ Morale su da prihvate borbu sa neprijateljem jakim 5—600 ljudi koji je raspolagao sa 2 bacača. Nije se, naime, smeo ostaviti otvoren pravac Stabna i Goransko. Borba je započela oko 12 časova i trajala gotovo do mraka. Računamo da je neprijatelj imao dosta žrtava, ali broj je nepoznat. Mi smo imali 2 ranjena (od bacača koji je povremeno dejstvovao vrlo intenzivno), od kojih pol. komesar 3. čete. Kraljevački IV bataljon I brigade stigao je docnije i nije učestvovao u borbi. Po uspostavljanju veze sa ostalim jedinicama, zatražili smo njihovu intervenciju, ali ona nije mogla stići na vreme. Neprijatelj je prošao kroz Jasenik i Berušice i nastavio ka Lipniku.

Najverovatnije je da će sutra nastaviti prema Samoboru — Garevi i dalje ka Danićima — Dulićima, bilo posle odmora u Gackom, bilo neposredno iz Lipnika. Vrlo je mala verovatnoća da će krenuti prema Stabnama ili Goranskom — a kad bi to učinio, računamo da ne bi nikako uspeo da se izvuče, da bismo ga uništili.

3) Postavlja se pitanje naših daljih zadataka, ako ne uspemo sada da stignemo četnike u njihovom daljem pohodu. Treba znati da se četnici — bar zasada — nigde ne zadržavaju, već samo prođu, ne ostavljajući za sobom nikakve snage. — Zadatak čišćenja Sev. Hercegovine, ovim snagama, ne predstavlja nikakvu teškoću, u smislu ukidanja eventualnih začetaka četničke vlasti. Drugo je pitanje da li ćemo uspeti gde da ih stignemo i dočekamo.

4) Ako neprijatelj ne bude nikamo kretao, smatramo za neophodno i neodložno da ljudstvo bar 1 dan odmorimo.

5) Sa Operativnim štabom za Hercegovinu i J.[užnu] Dalmaciju još uvek nemamo veze.

³ Vidi dok. br. 57.

⁴ Tako se zove predio istočno od Gackog. Vjerovatno se odnosi na s. Ravni.

⁵ Zamak se naziva po predjelu na kome je sagrađen.

⁶ Nije selo, nego predio u blizini s. Ravni, istočno od Gacka.

6) Druga Gojka⁷ šaljem o vama odmah sutra. Ako imate lekara na raspoloženju, trebalo bi da nam pošaljete bar jednog.

7) Izveštavaćemo vas redovno o svim novostima i promenama.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

8. VI. — 22,30^h

Za Štab I Proleterske
NO udarne brigade

9. VI. — 16,10^h

K-t Koča A. Popović

8) Primili smo jutros pismo (8. VI. — 12,15h) od komande sektora Stepen — Gat — Gareva, koje su potpisali komandanti II i III hercegovačkog bataljona, drugovi Obren Ivković i Vlado Tomanović.⁸ Sa njima su snage I, II, III i IV udarnog bataljona, sve zajedno oko 250 boraca. Iz I udarnog sa njima se nalazi svega 30 boraca.

Oni izveštavaju da se neprijatelj kreće od Bileće prema Gacku i da je izbio na Kobilju Glavu. Neprijatelj se kreće ovim snagama u susret iz Gacka prema Bileći. Verovatno će se sastati u visini Stepena. Neprijateljske snage se sastoje iz Italijana i četnika. Ukupne snage: oko 2000. Neprijatelj tuče i dalje taj sektor artiljerijom: juče ujutru je tukao Duliće.

Drugovi iz Operativnog štaba još se nisu izvukli, sem pojedinačno. Ovi pojedinci ne znaju ništa o ostalima: svi su se navodno raspršili po šumama. Drug Milentije,⁹ Mile¹⁰ i drugarica Ljubinka¹¹ sa još nekim izgleda da su se sklonili u Baba planinu (!).

Drugovi Obren Ivković i Tomanović imali su juče ujutru sastanak sa drugom Pekom Dapčevićem.

Jutros smo primili izveštaj i od komesara 1. čete IV udarnog bataljona, druga Ivana Starovića. On nam javlja da su se četnici spustili u s. Lipnik, juče, oko 16 časova. Snage tog bataljona nisu se upuštale u borbu — jer su male. 1. četa IV udarnog nalazi se na položajima južno i jugo-istočno od Lipnika. — On takođe javlja da je jedna kolona od oko 30 kamiona došla od Nevesinja u Gacko: Kolone su se ubrzo

⁷ Dr Gojko Nikoliš, referent saniteta Vrhovnog štaba NOP i DVJ.

⁸ To pismo redakcija nije pronašla. Bliže o tim bataljonima vidi dok. br. 57.

⁹ Popović

¹⁰ Milivoje Radovanović Farbin

¹¹ Milosavljević

vratile natrag. — Prema pričanju seljaka koji su govorili sa četnicima, Italijani će se u najkraćem roku povratiti nazad, a vlast u ovim krajevima primiće četnici.

9) Posle uspostavljanja veze sa našim, II, V i IV bataljonom, proizlazi da su svi komandanti bataljona pokazali vrlo malo inicijative. II i V nisu uopšte imali nikakav kontakt sa neprijateljem sa kojim su dan pre toga vodili borbu.¹² Sva 3 bataljona su se nalazili u neposrednoj blizini poprišta borbe — što mi, koji smo bili tek stigli, nismo znali — i nisu ništa učinili da se približe, priključe i intervenišu. Ispitaćemo odgovornost. (Drugovi iz II i V izgleda da su krivo bili shvatili vašu direktivu: izbegavati frontalnu borbu sa nadmoćnim neprijateljem.)

10) Prostorija Lipnik — Samobor — Gareva veoma je nepogodna za napad na četnike, jer bi se taj napad mogao izvesti samo sa jedne strane: ...¹³ Uslovi za napad su povoljniji tek kada četnici naiđu na prostoriju Danići — Dubići — ako krenu tim pravcem. — U svakom slučaju, nezavisno od toga da li ćemo uspeti da stignemo četnike, neprijatelj je počeo opet da cirkuliše komunikacijama i tu ima posla za nas. — Smatramo da će neke naše snage svakako morati da krenu na prostoriju Bodežište — Jugovići, gde će njihovo prisustvo odmah po prolasku četnika imati veliko političko dejstvo, a gde su i položaji za zasede nad drumom odlični. — Inače smatramo da bi bio potreban bar kratak prolazak izvesnih, jačih jedinica kroz prostoriju južno od drumu Nevesinje — Gacko, i zbog političkog dejstva, a i da bismo okupili tamošnje četničke jedinice i prihvatili udarne delove koji su se raspršili. — Naši dalji pokreti zavisice od kretanja neprij. snaga koje idu jedna drugoj u susret na drumu Gacko — Bileća i od pravca kojim budu dalje pošli četnici. — Izgleda nam još uvek najverovatnije da će četnici krenuti u susret crnogorskim četnicima, a tada ove italijanske snage treba samo da budu oslonac za izvođenje te akcije. —

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

9. VI. — 7,00 h

Za štab I Brigade
Komandant
Koča

¹² Misli se na jedinice iz sastava Komande Četničkih odreda jugoistočne Hercegovine. Borbe s njima su vođene od 5. do 19. juna 1942. Bliže o tome vidi dok. br. 60; AVII, reg. br. 9—2, k. 171: izvještaj Komande Četničkih odreda jugoistočne Hercegovine od 19. juna.

¹³ U originalu je na tome mjestu praznina. Vjerovatno treba da piše: istočne.

11) Posle kratkog savetovanja sa drugovima iz štaba II Proleterske brigade, predloženo sledeće:

Da od svih naših snaga ovde obrazujemo 2 grupe, i to:

1) grupa od 5 bataljona I brigade, sa zadatkom da prati nepr. snage okupljene oko Gacko — Avtovca, da ih napadne s boka ako budu krenule u susret crnogorskim četnicima; prostor dejstvovanja ove grupe: istočno od drumu Gacko — Avtovac — Stepen;

2) grupa od 2 bataljona II brigade i 2 crnogorska, pod komandom štaba II brigade; njeno uporište: Izgori — Čemerno; zadatak: kontrola pravaca Stabna i Goransko, učvršćenje meštanskih jedinica na celom prostoru severno od drumu Gacko — Nevesinje i suzbijanje porasta četničkog uticaja na njemu, zasede na drumu Gacko — Nevesinje, održavanje veze sa sandžačkim jedinicama na prostoru Zakmur — Popov Most i sa Kalinovičkim odredom.

Ovakav raspored omogućava i kasnije uspešno čišćenje cele prostorije Gacko — Nevesinje — Berkovići — Plana (Bi-leća) koju obuhvatiti sa 2 kraka.

Molimo za hitan odgovor.

9. VI. = 7,45 h

Polkom
Fićo

Za štab I proleterske brigade
Nač. štaba Komandant
Stanko¹⁴ **Koča**

M. P.

¹⁴ Branko Poljanac Stanko

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE BRIGADE OD 11. JUNA 1942. VRHOVNOM KOMANDANTU NOP I DV JUGOSLAVIJE O STANJU U BRIGADI I O SITUACIJI KOD ČEMERNOG¹

Ko piše: Zam. komand. II Pr. N. O. U. B. Odakle: Mramor
 Kome: Drugu Starom Gde: Položaj
 O. Br. datum 11—VI god., 21 čas 15 min.
 Karta razmere 1:

Neumešnim rukovanjem našim bataljonima dogodilo se da smo ostali samo sa Durmit. bat.² 24 sata u G. Čemernu, o čemu su vam drugovi podneli izveštaj (a naknadno ćemo poslati drugi izveštaj).

Danas oko 12 časova došao sam na sektor Ravno i zatekao 1 bat. II brig. koji je vraćen sa pola puta i uzaludno se zamarao. Ovaj sektor je neko vreme bio bez borbene jedinice. Preduzeli smo obezbeđenje od Avtovca.

Neprijateljska kolona u jačini od oko 500 vratila se putem od pravca Dulića u Avtovac. U Lipniku nema nikoga.

1 bat. II brig. kreće odmah za G. Čemerno, tamo se nalazi Durm. bat.

Sa 1 bat. i Durm. obezbedićemo pravac Gacko — Vrba — Čemerno.

Naš 4 bat. je dosta nastradao.³ Ranjenih ima oko 25, poginulih i zarob. oko 15. Među ranjenima su: komandant Lune⁴ (lako ranjen u nogu), Dobrilo Petrović,⁵ politkom. bat., jedan komandir čete,⁶ nekoliko desetara i p. mitraljezaca.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 23—2, k. 3.

² Durmitorskim bataljonom

³ Bataljon je nastradao u borbama na Gatu i kod s. Dulića (vidi dok. br. 61).

⁴ Miodrag Milovanović Lune. Tada je bio na dužnosti komandanta 4. bataljona. Ranjen je 27. aprila 1944. u s. Užicu (kod Užica), kao zamjenik komandanta 2. proleTERSKE NOU brigade. Sutradan je podlegao ranama. Proglašen je, 20. maja 1944, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 512, 513; Ljubodrag Đurić, n. d., str. 389, 500; Grupa autora, *Druga proleTERSka*, knj. 1, str. 763; Miodrag Milovanović Lune, n. d., str. 267—277).

⁵ Dobrilo Petrović, politički komesar 4. bataljona 2. proleTERSKE NOU brigade. Ranjen je 11. juna a umro 12. juna 1942. u Suhoj, gdje je i sahranjen.

⁶ Vjerovatno se odnosi na Miloša Drinčića, komandira 2. čete 4. bataljona 2. proleTERSKE NOU brigade. Njemu je noga amputirana,

Među poginulim drugovima su: jedan politkom. čete,⁷ dva zam. politkoma četa, od njih drugarica Anđa,⁸ jedan vodnik. 4 bat. će prenoćiti u s. Žanevica i izaći izjutra na položaj Lebršnik.

Komski bat. još nije došao. Po izveštaju komandanta Ranka⁹ izgleda da se priključio našim crnog. snagama.

Prema tome na prostori Čemerno imaćemo sutra izjutra:

1) 1 bat. II brig.

2) Durm. bat.

3) Površka četa (Herc.)

4) 4 naš bat. na Lebršniku (oko 100 druga).

Dobro bi bilo da je grupa oko Čemernog jača, jer ne smemo dozvoliti da neprijatelj proдре do D. Čemerna.

Opširniji izveštaj poslaće Štab II brig.¹⁰

Koča šalje opširan izv. o akciji.¹¹

Sutra rano bićemo na položajima Čemerno, a veza sa našim štabom u G. Čemernu.

S drugar. pozdr.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Zam. komand.
Ljub.¹² Đurić

pa je ostao sa 5. crnogorskom brigadom. Nešto kasnije četnici su ga ubili u s. Vrbnici (Ljubodrag Đurić, n. d., str. 460).

⁷ Odnosi se na Dragana Pavlovića političkog komesara 2. čete 4. bataljona.

⁸ Anđa Ranković (supruga Aleksandra Rankovića Marka). Član KPJ od 1937. Tada je bila na dužnosti zamjenika političkog komesara 2. čete 4. bataljona 2. proleterske NOU brigade. Poginula je 11. juna na Gat. Proglašen je, 6. jula 1953, za narodnog heroja (tom II, knj. 2, dok. br. 90; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 681; Ljubodrag Đurić, n. d., str. 460).

Redakcija nije mogla da ustanovi o kome je drugom zamjeniku političkog komesara riječ. Možda se odnosi na Dragoslava Krečkovića (bravarskog radnika), zamjenika političkog komesara 3. čete 4. bataljona. On je, teško ranjen, podlegao ranama 17. juna u s. Vrbnici.

⁹ Redakcija nije mogla da ustanovi o kome je Ranku riječ. Vjerovatno je ovo greška u pisanju izvještaja i da treba da piše: Ratka, to jest: komandanta 2. proleterske NOU brigade.

¹⁰ Vidi AVII, reg. br. 39/1 I, k. 736.

¹¹ Vidi AVII, reg. br. 58/2, k. 701.

¹² Ljubodrag Ljubo

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. PROLETERSKE BRIGADE OD 18. JUNA 1942. VRHOVNOM KOMANDANTU NOP I DV JUGOSLAVIJE O IZVIĐANJU I SITUACIJI NA PROSTORIJI BALINOVAC — LUČKE KOLIBE — KONJSKE VODE¹

Štab I Proleterske
NO udarne brigade

Drugu Starom,²

1) Juče, 17 o. m. u 19 časova, stigli smo sa II, III, IV i VI³ u Lučke Kolibe.

2) IV je dobio pravac izviđanja Kapičin Do — Nabojne — Vita Bara i pravac Katunišće — Tisovo Brdo;

II: Orlovača — Borovno⁴ i Orlovača — žand. st. Zelengora;⁵

III: Lokve — Oštri Kuk;

VI: Balinovac — Konjske Vode i Balinovac prema Jeleču.

Glavnine jedinica zadržaće se na prostorijsi V. Košuta⁶ — Planik, odakle će štititi i zatvarati pravac Vrbnica.

3) Niste nas izvestili da li ima nekih jedinica na našem desnom krilu, koje i kolike, pa smo zato naredili i kontrolu pravca Jeleč.

4) Dolaskom volova, ljudstvo se, i pored veoma napornih marševa, donekle oporavilo i uglavnom osposobilo za izvršenje svih zadataka. (Ipak je broj iznemoglih prilično veliki.)

5) Ako Crnogorci raspolažu municijom za teški bacač, dobro bi bilo da nam se nešto od toga dodeli — imamo svega 8 bombi.

6) Juče pre podne neprijatelj je zapalio školu u Izgorima i »neke kuće u pravcu Kuka«.⁷ — Na Vita Barama nema ni-

¹ Original (pisan olovkom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 30—2, k. 3.

² Josip Broz Tito

³ Odnosi se na bataljone.

⁴ Predio Borovno se nalazi istočno od Tjentišta, dok je Borovno brdo (k. 1835) zapadno od Tjentišta. Vjerovatno se odnosi na Borovno brdo.

⁵ Ta žandarmerijska stanica je u toku rata porušena i sada na kartama novijeg izdanja nije označena. Nalazi se sjeverozapadno od Tjentišta.

⁶ To jest: Velika košuta (trig. 1871), sjeverozapadno od Tjentišta.

⁷ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Odnosi se na Oštri kuk (k. 1342), sjeverozapadno od Tjentišta.

kog — utvrđeno patrolom — te se time potvrđuje da se radilo o četničkoj, ili, još verovatnije, o ustaškoj grupi.

7) Ovde, kao što smo pretpostavljali, nema ni stanovištva, ni stoke, te smo u tom pogledu potpuno zavisni od stoke i namirnica koje nam vi budete dodelili. — Brigadni intendant je otišao po stoku, prema Čurevu.⁸

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

18. VI. — 7,00^h
polkom

Za štab I brigade
komandant
Koča

8) Radio stanica zaplenjena u Dulićima je primo-predajna, italijanska. Kada budemo bliže, uputićemo je vašim stručnjacima na pregled. Izgleda ispravna.

BR. 61

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE BRIGADE OD 20. JUNA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O DEJSTVIMA NA DOBROM DOLU, GATU I ČEMERNU¹

Š T A B
II. PROLETERSKE UDARNE BRIGADE
20 — VI — 1942. g.

VRHOVNOM ŠTABU

Sa izvesnim zakašnjenjem šaljemo vam izveštaj o borbama koje su vodili bataljoni naše Brigade na Dobrom Dolu, na Gatu i na Čemernu.

⁸ Toga dana (18. juna) Komanda Hercegovačke grupe četničkih odreda (imala je i naziv: Komanda četničkih odreda jugoistočne Hercegovine — vidi dok. br. 58) izvršila je napad na partizane u Čurevu. Bliže o tome vidi zapovijest te komande od 18. juna 1942 (AVII, reg. br. 32.2, k. 171).

Komandant te grupe je bio Danilo N. Salatić, kapetan bivše jugoslovenske vojske. Grupu su sačinjavali: Bilečki, Gatački, Ljubinjski, Nevesinjski, Stolački i Trebinjski četnički odred (AVII, reg. br. 13.2, k. 171; pregled sastava Hercegovačke grupe četničkih odreda iz juna 1942).

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 43—1-I, k. 736.

Borba na Dobrom Dolu 2. juna 1942. g.

Pod komandom komandanta I. bataljona I. Brigade druga Pere Četkovića,² koji je bio komandant čitavog sektora, treći bataljon II. Brigade imao je zadatak da zatvara pravac Žabljak — Dobri Do — Pišće. Za vršenje ovoga zadatka ranije su bila upotrebljena dva bataljona sa ukupno oko 300 drugova. Naš III. bataljon sa nešto preko 150 boraca zatvarao je šest pravaca kuda bi neprijatelj mogao da proдре i na tu službu upotrebljavao odjednom pola bataljona. To je bilo po naređenju komandanta sektora, druga Četkovića.

Od 1. juna 1942. iznad Dobrog Dola i u čitavoj okolini bilo je strahovito nevreme, vejavica sa snegom i kišom. Od mesta gde je bio smešten bataljon po kolibama pa do zaseda bilo je rastojanje od 3 — 6 časova, tako da su se zasede smenjivale na svaka 24 časa.

Drugovi u zasedi bili su iznureni, izgladneli i premrzli tako da ni najhrabriji i najizdržljiviji među njima nisu mogli izdržati do kraja u zasedi.

Zorom 2. juna crnogorski četnici³ u jačim snagama pri-makli su se do samih zaseda i kroz neke prošli, neke zaobišli po gustoj magli, jer sa nekih zaseda naši drugovi su se bili sklonili u pukotine stena. Tako gotovo neopažen neprijatelj se našao našim drugovima za leđima. Tu je bilo krivice i do nekih drugova iz komandnog kadra (jedan desetar koji nije poverovao izveštaju osmatrača i nije ga preneo nadležnom starešini i jedan komandir koji nije izvršio zadatak za hva-tanje veze sa ugroženom zasedom).

Naši drugovi iz zaseda pokušali su da se izvuku, ali kako nisu poznavali teren, padali su neprijatelju u ruke ili da ne bi pali morali su se survivati u provaliju u stenje. Vodiči-meštani koje su tu našli vodili su ih pravo neprijatelju u ruke. U toj borbi, koje poginulih, koje zarobljenih i strelja-

² Petar Četković Pera (kapetan bivše jugoslovenske vojske). Ranjen je 26. marta 1943. u Nevesinjskom polju, kod Nevesinja. Bio je tada komandant 3. NOU divizije. Umro je 28. marta 1943 (po nekim izvorima: 29. marta). Za narodnog heroja je proglašen 30. aprila 1943 (tom II, knj. 1: Bilten, str. 228; tom IV, knj. 10, dok. br. 3, objašnjenje 5; tom IX, knj. 3, dok. br. 55, objašnjenje 3; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 140; Grupa autora, *Prva proleterska*, knj. 1, str. 684).

³ Redakcija nije mogla da ustanovi o kojima se četnicima radi. U to vrijeme na crnogorsko-hercegovačkoj granici dejstvovali su četnici Nikšićkog četničkog odreda, pa je o njima vjerovatno i riječ (AVII, mikrofilm CG-1 11—13).

nih, III. bataljon II. Brigade izgubio je 19 drugova, od kojih nekoliko članova Partije (jedan član Okružnog komiteta).⁴

Iste večeri, snagama I. bataljona I. Brigade i ostacima III. bataljona II. Brigade, neprijatelj koji je bio prodro u Dobri Do proteran je, dvadesetinu je zarobljeno i pušteno, nekoliko u borbi ubijeno i zaplenjeno nešto automatskog oružja i municije.

Pri ispitivanju čitavog ovog slučaja došli smo do zaključka da za pogibiju naših drugova snosi krivicu i štab III. bataljona koji je odveć bukvalno shvatio zadatak i starešinski kadar koji nije kako treba vršio službu, ali u prvom redu krivica je do ovakvog postavljanja zadataka koji se ne mogu izvršiti.

Borba na Dobrom Dolu 6—7. juna 1942. g.

4. juna naš II. bataljon podpao je pod komandu druga Četkovića,⁵ čiju je jednu četv uputio u Nedajno da zajedno sa Komskom četom zatvara pravac preko Nedajna. Zatvaranje tog pravca zasjedama i ostalim djelovima izvršeno je, po naređenju druga Četkovića, na taj način što je četa rascepkana na vodove i poludesetine, pa sa tim delovima i delovima iz Komske čete kombinovane grupice i zasede. Ovaj raspored išao je po velikoj širini, od Tare do iznad sela Pišća. Cepkanjem na poludesetine smanjena je celovitost desetina. Ostatak II. bataljona krenuo je iz sela Pišća ka Studenoj, gde je 5. juna stupio u borbu na položaje oko Dobrog Dola. Neprijatelj je primećen blagovremeno te je ostatak bataljona (bez jedne čete i jedne desetine) dobio položaj zaposedanja. Drug Četković naredio je da se jedna desetina postavi na položaju potpuno otkrivenom i bez ikakvih zaklona. Taj položaj bio je ispod jedne kose odakle je mogao biti tučen bočno i sa leđa. Radi toga, a procenjujući da će neprijatelj nadirati ka toj kosi, kosi, komandant i politički komesar bataljona primetili su drugu Četkoviću da desetina zauzme tu kosu i ne ostaje u rupi iz koje bi bilo izvlačenje skoro nemoguće.

⁴ Odnosi se na Milana Živića, političkog komesara 1. čete 3. bataljona (Ljubodrag Đurić, n. d., str. 458).

⁵ Tada se 2. bataljon nalazio u sastavu Proleterske udarne grupe, kojom je komandovao Petar Četković Pera, komandant 1. bataljona (lovčenskog) 1. proleterske NOU brigade. Do tada se taj bataljon nalazio pod komandom štaba Durmitorskih trupa, kome su, pored ovog bataljona, bile potčinjene i sljedeće jedinice: 1. bataljon 1. proleterske NOU brigade, 3. bataljon Nikšićkog NOP odreda, Durmitorski i Komski NOP odred. Grupa je rasformirana 10. juna 1942 (tom II, knj. 4, dok. br. 136 i 162; tom III, knj. 9, dok. br. 150; tom IV, knj. 5, dok. br. 87).

Drug Četković na to nije pristao, naredio im je da ostanu na tom položaju. U toku borbe neprijatelj je zaista zauzeo tu kosu i uspešnom vatrom tukao desetine iz koje su na samom položaju poginula na mestu tri druga iz puško-mitraljeskog odeljenja, a dva druga ranjena. Pri povlačenju te desetine poginula su još dva druga a jedan je ranjen. To su ujedno i jedini gubici u ovoj borbi, sem jedan drug koji je po naređenju druga Četkovića poslat kao kurir u Pišće iako se je znalo da je tamo neprijatelj prodro. Dakle, u ovoj borbi bilo je ukupno 5 mrtvih, 3 ranjena i jedan izgubljen.

Borba na Gatu i kod sela Dulića 1. juna 1942. g.

U ovoj borbi učestvovao je pored ostalih snaga i IV. bataljon II. Brigade. Šaljemo doslovni izveštaj komandanta IV. bataljona druga Miodraga Milovanovića — Luneta.

»Posle tri neprospavane noći i dva dana provedenih u maršu naš IV. bataljon krenuo je za predviđenu akciju tačno u 23,30 časova 9. juna iz sela Žanjevice. Naredbu od komandanta privremenog Operativnog štaba druga Koče, da budemo spremni za pokret, primili smo istoga dana u 20,30 časova. Pokret je trebao uslediti u 22 časa, a ako ne bi mogli u to vreme, da izvestimo Štab. Odgovorili smo da možemo izvesti pokret u 24 časa, jer ljudstvo nije imalo ništa za hranu. Naredbu da krenemo u 22 časa dobili smo 10 minuta docnije, a pokret je usledio u pomenuto vreme. Do krajnje tačke određene na maršu, Bukove Gradine, bataljon je stigao 10. u 7 časova.

Tu na položaju u Bukovoj Gradini prošli smo na levo krilo naših snaga i držali položaje istočno od Bukove Gradine. U toku dana starešinski kadar je sa naših položaja osmatrao kretanje i raspored neprijateljskih snaga. Ispred nas (južno od naših položaja) vodila se borba između neprijatelja koji je nadirao u pravcu Krstaca i naših snaga koje su branile taj pravac. U osmatranju drugovi su najveći dio pažnje poklonili tome delu terena, oko sela Donjih Kazanaca,⁶ jer se nalazio ispred nas a tu je se razvijala i borba. Ljudstvo je bilo dosta zamoreno i gladno, a toga dana malo se je šta moglo pripremiti na položaju.

U 7 časova posle podne pozvat sam od Štaba da primim zadatak i razgledam teren. Meni, komandantu IV. bataljona II. brigade i komandantu V. bataljona I. Brigade saopšteno je da ćemo zajednički izvesti napad na selo Duliće i utvrđe-

⁶ Na karti 1 : 100.000 piše: Kazanci.

nje Gat. Otišli smo nas trojica na najviši vrh Bukove Gradine i odatle razmotrili teren i napravili plan. Ja sam trebao sa bataljonom da zaobiđem utvrđenje Gat sa zapadne strane, da se približim selu Duliću kroz dolinu između Gata i Somine⁷ i obuhvatim selo sa jugozapada i odatle izvršim napad. V. bataljon (komandant Ljubičić⁸) trebao je da likvidira utvrđenje Gat i da ostane na tim položajima kao zaštitnica u slučaju da neprijatelj pođe iz Gacka u pomoć svojim snagama. IV. bataljon⁹ (komandant Bobić¹⁰) nastupao bi levo od Ljubičića, jugoistočnom stranom od Gata. On bi bio na levom, ja na desnom krilu a Ljubičić na centru. Levo od nas (ova tri bataljona) nastupali bi preko sela Donjih i Gornjih Kazanaca ostali naši bataljoni. Takav je bio plan koji smo mi napravili i predložili Opertivnom štabu po povratku sa osmatranja. U Štabu nam je saopšteno da će nam u izvršenju zadatka potpomoći i VI bataljon I. Brigade. Naš plan je promenjen.

Po novome planu, koji je dat od Štaba, Ljubičić je trebao i sada da likvidira Gat. Moj zadatak ostao je isti, da sa bataljonom dejstvujem na krajnjem desnom krilu, sa iste strane pomenutoga sela. Samo tu sada imao je da dođe i IV. bataljon I. Brigade (Bobić), a njegovim starim pravcem dejstvovaće VI bataljon. Put kojim sam ja hteo ići (da se zaobiđe Gat) odbijen je kao isuviše dalek. Sada je trebalo da ova dva bataljona prođu između Gata i sela Dulića u dve paralelne kolone koje će se razviti za borbu ispod Somine. A ravnicom od padina Bukove Gradine pa do sela i utvrđenja svi bataljoni išli bi paralelno. Ja sam predložio da odmah krenem starim pravcem da bih stigao na vreme, predlog je odbijen. Na moju primedbu da ja i Bobić možemo da padnemo između dve unakrsne vatre, sa utvrđenja i iz sela, kada budemo tuda prolazili, drugovi iz Štaba su rekli da naš put

⁷ To mjesto (selo) nalazi se sjeveroistočno od Bileće. Ovdje je, vjerovatno, riječ o šumi Somini, južno od Gacka, koja se upravo nalazi jugozapadno od s. Dulića.

⁸ Nikola

⁹ Taj bataljon (kraljevački) pripadao je 1. proleterskoj NOU brigadi. Komandant bataljona u to vrijeme je bio Pavle Jakšić, a njegov zamjenik Milan Antončić Velebit. Prema izjavi Antončića, sada general-majora, tada su i komandant i zamjenik bili bolesni, pa je komandu nad bataljonom preuzeo Milan Bobić, koji se u to vrijeme nalazio na službi u štabu bataljona.

¹⁰ Milan Bobić se, do dolaska u 4. bataljon, nalazio na dužnosti komandanta Jabučkog bataljona Jahorinskog NOP odreda. Poginuo jee 26. februara 1945, prilikom probe minobacača. Tada je imao čin majora NOVJ i nalazio se na dužnosti komandanta Osječke brigade 12. NOU divizije (tom IV, knj. 3, dok. br. 71, knj. 4, dok. br. 17; tom V, knj. 38, dok. br. 60. str. 460).

tuda prolazi mrtvim uglom od strane utvrđenja, a tuda treba da prođemo još dok je noć i neprijatelj nas neće osetiti. Na izvršenje zadatka sa položaja Gradine treba da krenemo u 23 časa. Na određeno mesto treba da stignemo još dok je noć da bi podilaženje bilo što uspeliije. Putovođe, po našem dogovoru, pribaviće Ljubičić i Bobić i sačekaće me sa svojim bataljonima između Gradine i Jelovca. U slučaju da budemo prinuđeni na povlačenje, povlačili bi se istim pravcem. A na Jelovcu i Gradini ostaće jedan bataljon koji bi nas prihvatio.

Primanje zadatka završeno je u 23 časa, bila je noć i starešinskom kadru zadatak nije mogao biti objašnjen na terenu. Jasnoću zadatka drugovima umanjivla je i situacija terena, jer teren na kome smo imali sada operisati bio je sasvim desno od naših dnevnih položaja. Na izvršenje krenuli smo u 22,30, jer smo bili prilično daleko od Bukove Gradine. Na određenom mestu našli smo Ljubičića i Bobića. Sa bataljonom sam prošao na čelo kolone ispred Bobića. Kada sam ga upitao za putovođu, rekao je da on zna put i da će ići na čelu moga bataljona. Tako smo i krenuli. Silazeći niz Bukovu Gradinu, Bobić je pogrešio put i zalutali smo, najveći deo vremena proveli smo u lutanju silazeći niz brdo. Često puta gubljenja je veza između nas i IV. bataljona I. Brigade. Drugovi koji su uspostavljali vezu čuli su da je politkom bataljona rekao: »Kraljevčani neće da idu brže, oni ne mogu da nose svoja teška oružja«. Kad smo sišli u dolinu, Bobić je otišao pred svoj bataljon i rekao mi da sačekam sa bataljonom dok on provede svoju kolonu u visinu moje. Tu smo zastali 10 minuta. Odatle smo krenuli ubrzanim korakom jer je već počinjala zora. U podnožje Gata stigli smo 11. VI. oko 3 sata. Desno od nas gde je trebao da bude V. bataljon, nije ga bilo, bio je daleko pozadi malo udesno. IV. bataljon bio je levo od nas, ali ne u našoj visini, već malo unazad. Krenuli smo dalje, kad smo bili pored kuće, iz nje je istrčao jedan čovek i počeo bežati, ne pitajući nikoga za njim je opalio iz puške jedan drug i time odao naše prisustvo. Ispred nas nalazila se jedna kosa koja se spuštala od Gata ka selu i trebali smo je preći. Posumnjao sam da neprijatelj može izaći pre nas na kosu i time bi izvršenje zadatka bilo onemogućeno, jer bi neprijatelj zauzeo dominantniji položaj. Zato sam naredio da se pođe još brže, i bataljon je izašao na kosu. Desno od nas nalazilo se utvrđenje Gat, a levo, malo unapred, selo Dulići. Neprijatelj nas je stvarno osetio ranije i već je izlazio na položaj pomerajući se ka Gatu. Čim smo izašli na kosu, naše dalje napredovanje bilo je zaustavljeno vatrom iz sela i Gata. Tu sam rasporedio čete i prihvatio

borbu da bih onemogućio neprijatelja da izlazi na Gat i da bih sačekao dok V. bataljon preduzme napad na utvrđenje i time otkloni ili bar delimično skrene pažnju vatre na sebe i omogućiti naše dalje zaokružavanje sela. Neprijateljske snage¹¹ koje su se pomerale iz sela ka utvrđenju odbijene su našom vatrom i povukle su se u selo. Nisam mogao krenuti dalje jer posada sa utvrđenja tukla nas je sa desne strane, a našim prolazom ostavili bi je sebi iza leđa. Tražio sam da peti bataljon nadire brže, on je tada dolazio u podnožje Gata i nastupao. Posmatrao sam sa dogledom levo i desno pozadi nas i nisam mogao primetiti nigde naših snaga, zadržao sam se i dalje na istom položaju očekujući nadiranje ostalih bataljona. I pored umora drugovi su imali elana i volje za borbu. Lakši ranjenici nisu se hteli povlačiti, govoreći »i mi ćemo sa vama napred«. Neprijatelj je u selu prikupio snage i prešao u napad, njegovo desno krilo ponovo smo odbili. Neprijatelj se je povukao još dublje u selo i počeo se zabacivati i izlaziti ispod Somine na utvrđenja. Taj pravac sa naših položaja nismo mu mogli zatvoriti jer je prolazio mrtvim uglom. Prebacio sam se sa levog na desno krilo bataljona da bih odatle video kretanje V. bataljona. Sa njim nisam mogao doći u vezu. Naredio sam povlačenje. Neprijatelj je se već počeo spuštati zapadno od Gata i zaokružavati naše desno krilo, drugim pravcem izbio je iza jedne stene ispod samog utvrđenja tačno na naš centar i sjurio se za našim snagama koje su se povlačile niz brdo i u dolini smo se pomešali. Naše povlačenje nije bilo prihvaćeno od drugih bataljona. Organizovali smo ponovo odbranu i zaustavili smo nadiranje neprijatelja i tu pod borbom pokušali smo izvlačiti ranjene drugove. Tek tada sam čuo pucnjavu na levom krilu i video IV. bataljon I. Brigade. Odatle smo se povukli dalje na polazne položaje. Od početka borbe do povlačenja i organizovanja odbrane proteklo je od prilike 2 sata.

U borbi je izbačeno iz stroja 58 drugova. Od njih su 23 članovi Komunističke partije. Poginulih i izgubljenih bilo je 32, od njih deseterica članovi Partije. Od starešinskog kadra izbačeno je iz stroja 14 drugova, od koga je poginulo, umrlo i nestalo 9 drugova.

Neprijatelj je imao u najmanju ruku 50 koje mrtvih koje ranjenih.

Komandant IV. bataljona
Miodrag Milovanović, s. r.«

¹¹ To su bile ustaše.

Napominjemo da do ovakve borbe i gubitaka na Gatu ne bi moralo doći da je neprijatelj blagovremeno praćen i s njim održavana stalna veza. Naime, još 8. juna neprijatelj je u svome kretanju bio nagazio na VI. bataljon I. Brigade i povel se borba kod Mramora. U neposrednoj blizini nalazio se IV. bataljon I. Brigade i iz nepoznatih razloga nije stupio i pomogao drugovima u borbi. Posle toga neprijatelj se kretao i smestio u Lipniku, ali patrole nisu blagovremeno poslone, niti su grupisane blagovremeno snage na verovatnom pravcu njegovog prodiranja — prema Goliji. Tako se desilo da su naše snage morale juriti za neprijateljem po nepoznatom terenu i premorene dugim marševima prihvatiti borbu na teškom položaju, a mogle su ga sačekati i izabrati momenat i položaj za borbu da je bilo stalno kontakta.

Borba na Čemernu 12., 13. i 14. juna 1942. g.

12. juna sa nešto snaga Durmitorskog¹² i Gatačkog bataljona¹³ preduzeli smo čišćenje sela Vrbe. Zorom smo opkolili selo, ubili nekoliko četničkih bandita, trojicu zarobili i zaplenili oko 300 ovaca i dvaestinu govedi od neprijateljskih elemenata.

Istoga dana pred podne u jakim kolonama neprijatelj je krenuo od Gackog prema selu Vrbi i Lebršniku. Od Vrhovnog štaba dobili smo zadatak¹⁴ da po svaku cenu zadržimo neprijatelja i zatvorimo pravac Čemerno, radi evakuacije ranjenika i izvlačenja naših snaga preko sela Izgori.¹⁵ Za izvršenje toga zadatka imali smo pod našom komandom I. bataljon II. Brigade, I. Hercegovački udarni bataljon sa još dve hercegovačke čete, Durmitorski bataljon¹⁶ sa oko 90 drugova, a tokom borbe pod našu komandu stavljeni su i VI. i II. bataljon I. Brigade a pristigao nam je naš IV. bataljon, Komski bataljon¹⁷ (oko 70 ljudi) i tek 14. dva lovćenska ba-

¹² i ¹⁶ Odnosi se na 1. bataljon Durmitorskog NOP odreda (tom II, knj. 4, dok. br. 156).

¹³ To su, u stvari, bile tri omladinske (udarne) čete iz Gacka. Pripadale su Operativnom štabu NOP odreda za Hercegovinu (vidi dok. br. 58).

¹⁴ Bliže o tome zadatku vidi tom II, knj. 4, dok. br. 177.

¹⁵ U originalu je ta riječ dopisana mastilom.

¹⁷ To je 1. bataljon Komskog NOP odreda (tom II, knj. 4, dok. br. 156).

taljona.¹⁸ U zadatku je stajalo da mi taj pravac imamo zatvarati dva dana i dve noći i to tokom 12. i 13. juna.¹⁹

Pri prvom nadiranju, neprijatelj je krenuo još oko 4 sata posle podne 12. juna od Vrbe prema našem levom krilu Pleće — Lebršnik. Upotrebio je i teške bacače, ali je bio odbijen snagama Durmitorskog i VI. bataljona I. Brigade. Pri tom napadu neprijatelj je imao znatnih gubitaka, a iz Durmitorskog bataljona poginuo je jedan drug na teškom mitraljezu.

Noću između 12. i 13. juna neprekidno artiljerijskom vatrom i teškim bacačima neprijatelj je tukao naše levo i desno krilo Živanj.²⁰ Rano zorom u 3 časa neprijatelj je pošao sa jakim kolonama na naše desno krilo ka Živnju. Naši su ih propustili do pod sam Živanj i iz mitraljeza osuli vatru. Neprijatelj se odmah zbunio i počeo u neredu da bježi ostavljajući izi sebe do stotinu koje mrtvih koje ranjenih.

Preko celog dana neprijatelj je tukao žestokom artiljerijskom vatrom iz četiri topa sa daljine od oko 2.000 metara i teškom artiljerijom iz Gacka. Tukao je naročito položaje Živanj i Suhi Vrh.

Prvi bataljon naše Brigade hrabro je se držao preko celoga dana ne povlačeći se sa svojih položaja. Tu su poginula dva druga i nekoliko ranjenih i to sve od granata i kamenja, tako da nije imalo borca koji nije zasipan kamenjem i zemljom. Oko podne neprijatelju je počelo da stiže pojačanje iz Gackog. Neprijatelj se organizovao, prebacivao do pod sami Živanj i uveče oko 6 časova izvršio juriš na položaje Živanj zauzimajući prvi vrh pod kišom kuršuma naših mitraljezaca, bombi pa čak i kamenja. Naši su postepeno branili vrh po vrh, ali pred nadmoćnošću neprijatelja koji nije štedeo žrtve i pod uraganskom vatrom topova i mitraljeza naši su se morali povući.

Rešili smo da i dalje držimo položaje zbog evakuacije bolnice pa smo organizovali drugu borbenu liniju iza prve borbene linije. Neprijatelj je sutradan 14. VI. rano ujutru u tri sata zauzeo na juriš i sa bombašima naše jedno mitra-

¹⁸ Odnosi se na 1. i 2. lovčenski udarni bataljon Lovčenskog NOP odreda (tom IV, knj. 5, dok. br. 59 i 77).

¹⁹ Zbog tadanje situacije, 2. proleterska NOU brigada nije bila kompletna: 2. bataljon je bio u sastavu Proleterske udarne grupe (vidi objašnjenje 5); 3. bataljon je, poslije pretrpljenih gubitaka, 7. juna 1942. stavljen pod neposrednu komandu Vrhovnog štaba NOP i DVJ, a 10. juna potčinjen Štabu 1. bataljona 1. proleterske NOU brigade (tom II, knj. 4, dok. br. 156, 170, 171, 177 i 185).

²⁰ Misli se na položaje. Planina Živanj (trig. 1615), sjeverno od Gacka, jak je topografski objekat (ističe se više visova: trig. 1615, trig. 1695, k. 1601 i k. 1597).

ljesko gnezdo. Naši mitraljesci su spasili mitraljez i povukli se. Posle zauzimanja Suhog Vrhovog povukao se Hercegovački bataljon a zatim i Durmitorski sa položaja Pleći, jer je neprijatelj izbio na Lebršnik pošto su se povukle jedinice Prve brigade ne obaveštavajući nas.

Za izvlačenje naših snaga na poslednjem prihvatnom položaju bila su upotrebljena dva crnogorska bataljona (Lovčenski i Zetski). Borba se nastavila i trajala sve do 8 časova 14. juna, kada su se povukle sve naše snage pravcem Sutjeska — Grab.

Produženje borbe i tokom 14. juna do 8 časova preduzeli smo na svoju odgovornost, jer smo bili obavešteni da još nisu evakuisani svi ranjenici kroz selo Izgori. Sa svoje strane da bi ubrzali evakuaciju ranjenika mi smo još 13. juna bili stavili na raspoloženje naš IV. bataljon koga smo povukli sa položaja, a drugaricu Spaseniju Babović, zamenika polit. komesara, bili smo poslali u selo Izgori da organizuje i ubrza evakuaciju, pošto su se mogli naši položaji dalje držati samo po cenu većih žrtava, a municija nam je bila na izmaku.

Mi smo u borbi imali gubitaka i to: tri poginula, dva zagubljena (među kojima je i narodni heroj Petar Leković,²¹ koji se poslednji povlačio) i dva teže ranjena. U određenom pravcu nisu pristali da se povuku dva hercegovačka voda i jedna četa.

Za sve vreme borbe od početka do kraja bilo je primerno držanje I. bataljona II. Brigade i Durmitorskog bataljona u celosti. Ta dva bataljona predlažemo za pohvalu.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar,
Mil.²² Kušić

Komandant,
Ljub.²³ Đurić

M. P.

²¹ Za narodnog heroja je proglašen marta 1942, a poginuo je 14. juna 1942, kao zamjenik komandanta 1. bataljona 2. proleterske NOU brigade (tom II, knj. 1: Bilten Vrhovnog štaba, str. 139; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 414).

²² Milinko

²³ Ljubodrag. Za komandanta 2. proleterske NOU brigade je postavljen naređenjem Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 17. juna 1942. Do tada je bio zamjenik komandanta brigade. Istim je naređenjem Miodrag Milovanović Lune određen za zamjenika komandanta (tom II, knj. 4, dok. br. 185).

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 5. KRAJIŠKOG ODREDA OD 3. JULA
1942. OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ZA BOSANSKU
KRAJINU O ZAUZIMANJU DRVARA¹**

ŠTAB
V. KRAJIŠ. NARODNO-OSLOBODILACKOG
PARTIZANSKOG ODREDA

Br. sl.
dne 3-VII-1942. g.

OPERATIVNOM ŠTABU ZA BOS. KRAJINU

Na dan 1. jula 1942. godine talijanski okupator napustio je Drvar, selo Resanovce i Peći i sa svojim snagama povukao se za [Bosansko] Grahovo.² Sa okupatorom je otišlo i civilno stanovništvo osim 10—15 siromašnih-radničkih familija koje su ostale u Drvaru. U gradu, po kućama i u električnoj centrali, montirane su paklene mašine od kojih je već nekoliko pronađeno i uništeno. Sam grad je sav anuliran³ (kuće, trgovine, javne zgrade i t.d.) i sve je uništeno što se je dalo uništiti.

Prednje se dostavlja radi znanja.
Uz drugarski pozdrav

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Polit. komesar,
Ilija Došen

M. P.

Komandant,
Karanović⁴

OPERATIVNI ŠTAB
N. O. P. O. ZA BOSANSKU KRAJINU
Br. 154.42
Od 3/7 1942.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 34—5, k. 162.

² Na prostoriji Drvar — Bosansko Grahovo nalazili su se dijelovi italijanskog 18. armijskog korpusa (AVII, reg. br. 13/1, k. 374: izvještaj Više komande oružanih snaga Slovenija — Dalmacija od 28. juna 1942).

³ Treba: ruiniran.

⁴ Nikola

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE BRIGADE OD 7. JULA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O ZAUZIMANJU KREŠEVA¹

Ko piše: Štab II Prol. NO udarne bigade Odakle: 77.
 Kome: VŠ Gde:
 O. Br. datum 7 jula 1942. god., 10 čas. 45 min.
 Karta razmere 1:

6. VII dva bataljona naše brigade izvršila su akciju na Kreševo.

Zadatak je bio da blokiramo a po mogućstvu i zauzmemo samo mesto Kreševo kako bi omogućili prolaz jedinicama 4. brigade² preko komunikacije Kreševo — Kiseljak i izvlačenje bolnica i komora II i IV brigade levo od Kreševa.³ — Jedinice 4. brigade, prema zadatku, dok mi vršimo akciju oko Kreševa, trebale su da nam štite desni bok od pravca Kiseljak — Kreševo.⁴

Na putu ka Kreševu desnokrilni bataljon naše brigade probijao se kroz niz zaseda koje je neprijatelj bio priredio, od kojih su neke bile jačine do 60 ljudi. Zasede su sve probijene, pri tome nismo imali žrtava, ubijeno je i ostalo na mestu četiri ustaše i žandarma i dva zarobljeno.⁵

U Kreševo smo ušli zorom 6. VII bez većeg otpora. Sami smo preduzeli izvesno obezbeđenje od strane Kiseljaka, pribrali podatke o petokolonaškim elementima, izvršili pretrase javnih ustanova, potrebne konfiskacije i rekviriranja. Ubrzali smo evakuaciju, ali nam je nedostajalo zaprege i snage.

Sem toga zapalili smo jednu strugaru, zapalili i porušili postrojenja u obl. rudniku kvarca.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 45—1/I, k. 736.

² Odnosi se na 4. proleteršku (crnogorsku) NOU brigadu.

³ U marš-manevru Operativne grupe proleterških brigada, koji je počeo 24. juna 1942. s tromede Crne Gore, Bosne i Hercegovine u pravcu srednje Bosne i Bosanske krajine, 2. i 4. proleterška (crnogorska) NOU brigada su sačinjavale desnu kolonu (tom II, knj. 4, dok. br. 189, knj. 5, dok. br. 1; tom IV, knj. 6, dok. br. 39, objašnjenje 2; Mišo Leković *Ofanзива proleterških brigada u leto 1942*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1965, str. 27—41).

⁴ O zadacima 4. proleterške brigade detaljnije vidi tom II, knj. 5, dok. br. 8 i 12.

⁵ Te zasede (dva voda — 16 oružnika i 72 ustaše) organizovalo je Oružničko krilo (iz Travnika) 5. oružničke pukovnije, dok su 3. vod Oružničkog krila i oko 50 ustaša iz Travnika branili samo Kreševo (tom IV, knj. 6, dok. br. 139).

Plena su bile ogromne količine, naročito žita, petroleja, tkanina. Jedan mali deo uspeli smo da evakuišemo, a sve ostalo organizovano razdelili sirotinji: iz magacina u rudniku rudarskim radnicima, iz magacina trgovaca-petokolonaša, ustaških poverenika. Podeljeno je nekoliko hiljada kg. žita.

U 13 časova neprijatelj je prodro bez otpora od pravca Kiseljak — Kreševo do samog Kreševa, gde ga je kratko zaustavila naša zaseda. Bio je u jačini do 300, a prodro je do Kreševa i počeo ga opkoljavati zato što jedinice IV brig. nisu bile na svom mestu gde su trebale da nam štite bok.⁶

Plen, koliko smo uspeli da ga spasemo, razdelili smo sa 4. brig. i namirnice uglavnom već potrošili (detaljan izveštaj ekonom. oteku naknadno).

Ni pri povlačenju nismo imali žrtava.

Sad se nalazimo sa celom brigadom kod Bukove Ravni.⁷

S drugarskim pozdravom

S F — S N

Politkom
Mil. Kušić

Komandant:
Ljub. Đurić

⁶ Ta dejstva Nijemci su nazvali »akcija Kreševo«. U njoj je učestvovao 1. bataljon 738. grenadirskog puka njemačke 718. pješadijske divizije. Nijemci su zauzeli Kreševo 6. jula u 18 časova, kada su se ustaško-domobranskoj posadi iz Kreševa pridružili dijelovi ustaške Pripremne bojne iz garnizona Zenice i ustaško-domobranska posada iz Fojnice (tom IV, knj. 6, dok. br. 139; AVII, T-315, F-2268, sn. br. 900—902; izvještaj Komande 1. bataljona 738. grenadirskog puka od 8. jula 1942. o dejstvima na prostoriji Fojnica — Brnjaci — Kreševo, sn. br. 910—914; izvještaj Komande 718. pješadijske divizije od 11. jula 1942. o borbama u rejonu Kreševo od 3. do 7. jula, sn. br. 917—919; operativne karte 718. pješadijske divizije sa šemom rasporeda jedinica u toku »akcije Kreševo«, 5, 6. i 7. jula 1942).

⁷ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Odnosi se, vjerovatno, na Bučju Ravan, jugoistočno od Kreševa.

OBAVJEŠTENJE OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ZA BOSANSKU KRAJINU OD 18. JULA 1942. ŠTABU 4. OPERATIVNE ZONE NOP ODREDA HRVATSKE O NAPADU NA GLAMOČ I FORMIRANJU ŠTABOVA BATALJONA »BUDUČNOST« I »GAVRILO PRINCIP«¹

18/7 42

ŠTABU IV OPERATIVNE ZONE²

Negde

Naše snage ni do danas nisu uspjele likvidirati Glamoč, jer osvajanje na juriš bi nas koštalo dosta žrtava.³ Neprijatelj se utvrdio u zidanim kućama i u starinskoj tvrđavi, da im se ni topom ovih kalibara koje mi imamo ne može ništa.

Blokada grada je totalna, hrane nemaju, te vjerujem da će ih ovo prisiliti na predaju ili pokušaj bjegstva noću. Do sad smo uspjeti zarobiti 30 domobrana, 30 pušaka, 1 p. m. i oko 7000 metaka.

Blokadu ćemo produžiti za još koji dan i pokušati blokadu i sa izolovanjem pojedinih zgrada.

Sa formiranjem štaba bataljona »Budućnost« ići će dosta teško, jer je dosadašnji kt⁴ Vlado Prpa⁵ poginuo u borbi na Glamoču. Od domaćih ljudi ne znam da ima ko da bi ga mogao zamjeniti.⁶

I Štab odreda za Grahovo, Glamoč i Livno biće teško formirati, jer bi kt trebao biti Srbin, zbog sirovosti i nacionalne

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 40—4, k. 1626.

² Operativni štab NOP i DV za Bosansku krajinu i Štab 4. operativne zone Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske održavali su neposrednu vezu u jugozapadnoj Bosni, tj. na području glamočkog i grahovskog sreza. Oba ova sreza su bila u nadležnosti 4. operativne zone, pa i jedinice na toj teritoriji su bile pod njenom komandom (tom IV, knj. 6, dok. br. 26 i 39).

Četvrtom operativnom zonom je rukovodio Operativni štab NOP odreda za Dalmaciju (tom II, knj. 5, dok. br. 54, objašnjenje 8).

³ Borbe za Glamoč su počele 11. jula 1942, a 20. jula grad su oslobodili dijelovi 5. krajiškog NOP odreda (tom IV, knj. 6, dok. br. 39, 41, 44, 47, 154 i 155).

⁴ komandant

⁵ Vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 39.

⁶ Teškoća oko formiranja štaba toga bataljona, koji su nazivali i Glamočkim bataljonom, bila je u tome što je u njemu trebalo da budu isključivo Srbi s teritorije glamočkog sreza.

zagriženosti ovoga kraja.⁷ Štab bataljona »Gavrilo Princip« potpuno je.⁸ Trebao bi doći neki odgovoran drug toga Štaba da formiramo štabove bataljona i da primite ovaj sektor.⁹ Za sad su četnici neutralisani, ali su još uvijek u šumama i od straha ne smiju prići kući.

Za topove koje bi vam mogli posuditi za akcije koje će se kod vas preduzimati nemamo granata, stoga se unaprijed pobrinite da ih nabavite za topove 75 m/m, 65 m. m i 100 m/m.

Uz drugarski i bor. pozdrav.

SF — SN.

Z. k-ta za B. K.
S. Rodić

17-VII-42.
Položaj

⁷ Taj odred tada nije ni formiran, već je na toj teritoriji u septembru 1942. formiran 3. dalmatinski NOP odred (tom IV, knj. 6, dok. br. 26).

⁸ Taj bataljon je bio popunjen s teritorije grahovskog sreza, te su ga nazvali i Grahovskim bataljonom.

⁹ Do toga nije došlo, pošto je Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije 16. i 17. avgusta 1942. naredio prepočinjavanje bataljona »Budućnost«, »Gavrilo Princip« i »Starac Vujadin« Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku krajinu, a ovaj štab je potom (21. avgusta) te bataljone prepočinio 5. krajiškom NOP odredu (vidi dok. br. 80; tom II, knj. 5, dok. br. 108, 109 i 113; tom IV, knj. 6, dok. br. 9, 26, 39, 41, 47, 49, 69, 86, 90, 112, 114 i 116).

BR. 65

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. KRAJIŠKE BRIGADE OD 18. JULA 1942. OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ZA BOSANSKU KRAJINU O DEJSTVIMA BRIGADE U SJEVEROZAPADNOJ BOSNI OD 12. JUNA DO 16. JULA 1942. GODINE¹

I. Krajiška
Narodno-Oslobodilačka Partizanska
Udarna Brigada

Položaj, 18. jula 1942.

OPERATIVNOM ŠTABU N. O. P. I D. V.

za BOSANSKU KRAJINU

Dostavljamo izveštaj o vojnim i političkim akcijama od 12. VI.—16. VII. o. g. Izveštaj o akcijama od 12. VI. 1942. g. dostavljen je 13. VI. 1942.²

Prilaže se brojno stanje brigade, kao i brojni pregled poginulih i ranjenih drugova partizana do 16. VII. 1942. g.

Finansijsko poslovanje i ekonomsko stanje dostavit će naša intendantura direktno Intendanturi Operativnog Štaba.

VOJNE AKCIJE:

I. BATALJON:

15. VI. 1942. g. u 2.30 sati u jutro napale su snage I. bataljona ove brigade neprijatelja u Sasini. Napad je izvršen na same rovove neprijatelja. Istjeravši ih iz prednjih rovova, naše snage naišle su na jači neprijateljski otpor i morale su se povući. Borba je trajala do mraka. Neprijatelj je imao više mrtvih i ranjenih. Naši gubitci 1 mrtav, 1 nestao u borbi prsa u prsa i 6 ranjenih.

22. VI. 1942. g. Spreman napad na Blatnu,³ ali pošto su partizani Banije imali dogovor sa domobranima, naše snage nijesu napale.

24. VI. 1942. g. Vršeni napad na Kamen⁴ koji nije uspio jer su naše snage bile primjećene

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 5—1/I, k. 161.

² Vidi AVII, reg. br. 53—2, k. 161.

³ Tačan naziv: Buševića Blatna.

⁴ Brdo (k. 313), južno od Bosanske Kostajnice.

prije vremena. Ranjena lakše 2 partizana. 25. VI. 1942. g. Jedna naša patrola od 5 partizana privukla se rovovima i iz p. mitraljeza osula vatru na neprijatelja, koji se bio okupio pod drvećem, i povukla se!

22. VI. 1942. g. Vršen napad na stanicu Rudice. Akcija nije uspjela jer su rovovi bili prekriveni i bombe nijesu padale u rovove.

23. VI. u večer, neprijatelj je sam napustio Rudice. Naši gubitci 4 mrtva i 4 ranjena.

29. VI. 1942. g. Prekopavana pruga i rušen most na Vojskovi i Rudicama.

Politički rad slab. Pročitan je samo primljeni materijal, kao Saopštenja Operativnog Štaba i radio izveštaji. Političkih časova bilo je vrlo malo. Za ovo vreme bilo je većih pokreta i putovanja (Iz Maričke do Srpskih Agića).⁵

II. BATALJON:

12. VI. 1942. g. 2. i 3. četa u zajednici sa III. i IV. bataljonom napali su Avijatičarsku bojnu Gorskog Zdruga kod Piskavice.⁶ Na juriš su zauzeti prvi neprijateljski rovovi, koji su se predali. Iza toga je otvorena vatra iz drugih rovova. Naši su se partizani herojski borili do 15 sati, kada je neprijatelju došla pomoć i to tenkovi. Pod tenkovskom vatrom naše su se snage morale povući. Neprijateljski gubitci u mrtvim i ranjenim bili su veliki. Naši gubitci 13 mrtvih i 16 ranjenih.

13.—15. VI. 1942. g. Bataljon je na položaju u Miljakovcima, kada 2. i 3. četa toga bataljona povlače se samovoljno preko Sane i odlaze na svoj sektor. 1. četa toga bataljona nakon prelaska Sane ušla je u sastav I. bataljona kao 4. četa I. bataljona.

⁵ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Vjerovatno se misli na Gornje Agiće, sjeverozapadno od Sanskog Mosta.

⁶, ⁷ i ²⁵ U širem rejonu Banje Luke su dejstvovali domobranski 3. gorski zdrug i Banjalučki zdrug. Međutim, prema Piskavici borbe su vodili dijelovi Zapadnog odsjeka odbrane Banje Luke, i to njegova 1. jurišna bojna 1. pješačke pukovnije Banjalučkog zdruga (tom IV, knj. 6, dok. br. 144, str. 367, 368).

Politički rad u ovom bataljonu vrlo slab i nije se ništa radilo, što priznaju i sami komesari, u svojim izveštajima.

III. BATALJON:

12. VI. 1942. g. napale su snage III. bataljona u zajednici sa II. i IV. bataljonom neprijateljske položaje u Piskavici.⁷ I ako su išle preko brisanog prostora 1. i 3. četa herojski su jurišale na neprijatelja. Borba je vođena do 15 sati, kada su se naše snage povukle pred tenkovima. Neprijateljski gubitci su veliki. Uslijed pojave tenkova, naše snage nijesu mogle ponijeti plijen. Naši gubitci: 1. četa — 12 poginulih i 18 ranjenih. 3. četa 5 mrtvih i 4 ranjena. Ukupno III. bataljon izgubio 17 mrtvih i 22 ranjena. Partizani ovog bataljona i ako su imali velike gubitke, nijesu se povlačili sve dok nijesu došli tenkovi i kada je izdato naređenje od štaba bataljona.

13. VI. 1942. g. Snage ovog bataljona primile su borbu u selu Rakitovači.⁸ Neprijatelj protjeran preko Talića i jedna bojna 10 p.p. iz B. Luke je razbijena. Zarobljeno je 5.000 metaka i nešto karabina, kao i ostale ratne spremlje. Zarobljeno je oko 5 domobrana i domorodaca, koji su streljani jer su bili pijani.⁹ Kod njih su nađene upljackane stvari. Naši bez gubitaka.

14. VI. 1942. g. Neprijatelj je ponovno navalio sa većim snagama. Naše su se snage povukle na visove.

15. VI. 1942. Snage ovog bataljona bile su na Radosavskoj. Neprijatelj je navalio sa

⁸ Rakitovača nije selo, već brdo (trig. 449), kod Bronzanog Majdana.

⁹ i ²⁰ Te borbe je, potpomognuta četnicima iz četničkog puka »Manjača«, vodila 1. jurišna bojna. Međutim, prema općoj bojnoj relaciji Banjalučkog zdruga od 14. jula 1942, vojnici te bojne su 14. juna prvi napustili položaje, povukavši i ostale domobranske jedinice (1. bojnu i 17. i 18. sat 10. pješačke pukovnije i 35. sat 1. pješačke pukovnije), koje su se potom dale u panično bjekstvo. Tom prilikom domobrani su imali 6 mrtvih, 9 ranjenih i 120 nestalih (dok. br. 195; tom IV, knj. 6, dok. br. 144, str. 368).

većim snagama i avijacijom.¹⁰ Neprijatelj je zanoćio kod »Lakića Groblja«.¹¹ Naše snage napale su noću njegove položaje, ali neprijatelj je bio dobro utvrđen i tenkovi su bili u blizini, napad nije uspio. Gubitci neprijatelja bili su veliki. Naši gubitci 1 mrtav i 1 ranjen.

16. VI. 1942. g. Neprijatelj koji je zanoćio kod »Lakića Groblja«, krenuo je prema našim položajima. Pošto je naš položaj bio dobro maskiran, neprijateljska avijacija nije ga mogla otkriti i neprijatelj je išao slobodno prema našim položajima u jačini od 3 satnije, koje smo prebrojali i to jedna 83, druga 95 domobrana, treća 110 domobrana. Neprijatelj je pušten na blisko odstojanje i otvorena vatra iz 11 puškomitraljeza i ostalih strelaca. Veliki dio neprijateljskih vojnika bio je izbačen iz stroja i u trenutku kada su naše snage htjele da poberu plijen, i zarobe ostatak neprijateljske vojske, pojavila su se 4 tenka, pred kojima su se naše snage povukle. Naši bez gubitaka. 16. VI. u 18 časova ovaj bataljon u zajednici sa ostalim snagama napušta teren i prelazi preko Sane, preko terena I. Odreda¹² za Grmeč. 20. VI. 1942. g. prebacio se je ovaj bataljon na teren I. bataljona II. Odreda.¹³

21. VI. 1942. g. 1. i 3. četa ovog bataljona napale su neprijateljsko uporište u Petkovcu. Neprijatelj je panično pobjegao sa svo-

¹⁰ Poslije neuspjele akcije od 12. do 14. juna, 15. juna je izvršeno pregrupisavanje i prikupljanje ustaško-domobranskih snaga koje su sačinjavale: 19. sat 10. pješačke pukovnije, jedna sat ustaške Tjelesne bojne i jedna ustaška novačka sat (regrutna četa). Njima je sadejstvovala i jedna njemačka četa. Napad je počeo 16. jula s ciljem da se ovlada linijom k. 201 — s. Radosavska — k. 366 — Rakitovača (trig. 449). Osamnaestog jula ova ustaško-domobrasko-njemačka grupa je dobila nova pojačanja: Borbeni grupu »fon Vedel« (Kampfgruppe »von Wedel«), posadu iz Sanskog Mosta i dijelove 3. gorskog zdruga. Međutim, prije početka ove akcije, 1. krajiška NOU brigada se 17.18. jula 1942. izvukla s te prostoriije i prebacila na desnu obalu Sane (tom IV, knj. 6, dok. br. 144, str. 368, 369).

¹¹ To groblje nije obilježeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se nalazi u s. Radosavskoj.

¹² To jest: 1. krajiškog NOP odreda.

¹³ To jest: 2. krajiškog NOP odreda.

jih položaja, ostavivši dvojica kola i 4 konja i ostalu vojnu spremu, osim oružja. Žrtava nije bilo. Istu večer 2. četa toga bataljona napala je neprijatelja kod mosta Prljugovca. Tom prilikom zarobljeno 10 karabina, 1 p.mitraljez, 5.000 metaka i dosta vojne spreme. Neprijatelj je imao dosta mrtvih i ranjenih. Naši gubitci 1 mrtav i 3 ranjena.

22.—23. VI. 1942. g. Snage ovog bataljona napale su neprijateljsko uporište na Kapeli, Asina Straža — Sredel — Ravni Gaj¹⁴ — Projska kosa¹⁵ — Kovačevića groblje.¹⁶ Poslije zauzeća neprijateljskih uporišta, naše su se snage morale povući usled pojave avijacije i tenkova. Tom prilikom neprijatelj je pretrpeo velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Zarobljeno je dosta ratne spreme i 2 protivkolska topa sa 144 granate. Topovi nijesu odmah odvučeni, nego su sakriveni da ih neprijatelj nije mogao pronaći. Naši gubitci 5 mrtvih i 16 ranjenih.

24. VI. 1942. g. Naše snage ponovile su napad na ista uporišta uz pomoć snaga IV. bataljona. Neprijatelj je imao velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Naše snage izvukle su topove i 3 kare municije koje su noć prije sakrili. Naši gubitci 5 mrtvih i 8 ranjenih, među kojima je poginuo i drug **Marin Petar** (član K.P.J.), komandir 2. čete III. bataljona, partizan iz prvih dana ustanka.

27. VI. 1942. g. 2. četa ovog bataljona sačekala je u zasjedi kod Kruškovca¹⁷ 3 neprijateljska kamiona sa oficirima i radnicima, koji su išli na opravku pruge. Zarobljena su 4 oficira, 2 šoferi, 1 doktor i 40 radnika, dok je 15 radnika u borbi izginulo. Zarobljena 1 kola, 2 konja, 3 kamiona (koji su

¹⁴, ¹⁵ i ¹⁶ Ta mjesta nisu nađena na karti 1:100.000. Vjerovatno se nalaze jugozapadno od Bosanske Dubice.

¹⁷ Nije nađen na karti 1:100.000. Vjerovatno se nalazi na komunikaciji Bosanski Novi — Prijedor.

odmah spaljeni), 6 karabina, 4 revolvera i 9.000.—Kn.¹⁸

30. VI. 1942. g. 3. četa ovog bataljona u zajednici sa 2. četom napala je neprijateljsko uporište Kapela i Asina Straža.¹⁹ Snage 3. čete istjerale su neprijatelja, koji je imao oko 20 mrtvih i više ranjenih. Zarobljen je jedan »Schmeiser«²⁰ i 10 ruksaka sa ostalom spremom. 2. četa nije izvršila svoj zadatak, zbog čega se je morala povući i 3. četa. Naši gubitci 3 mrtva i 5 ranjenih.

3. VII. 1942. Snage 2. i 3. čete u zajednici sa snagama 1. i 3. čete IV. bataljona napale su **Dobrljin**. Akcija je počela u 21. 15 sati i završena u 23 sata. Zarobljeno je 284 domobrana, 4 oficira, 1 doktor. Zarobljeno je 400 karabina, 3 p.mitraljeza, 3 teška mitraljeza, 3 minobacača, 70.000 metaka i mnogo ratne spreme i komore koja je bila u Dobrljinu. Naši gubitci 1 mrtav i 3 ranjena.²¹

5. VII. 1942. g. Pokušali su neprijateljski tenkovi prelaz preko mosta Prljugovca. Snage 1. čete III. bataljona i antitenkovski top otvorili su vatru i vratili neprijatelja.

6. VII. 1942. g. Neprijateljska patrola od 28 ljudi naišla je na Prljugovac most, jedan domobran nagazio je na minu a ostali pobjegli. Jedan partizan preplivao je Sanu i zarobio ranjenog domobrana.

7. VII. 1942. g. Snage 1. čete zapalile su most na Prljugovcu, kojeg je neprijatelj provizorno bio popravio sa gredama i daskama.

¹⁸ Prema bojnoj relaciji Banjalučkog zdruga od 14. jula 1942. zarobljena su 2 oficira, ranjeno je 9 domobrana, poginulo je 6 radnika (tom IV, knj. 6, dok. br. 144, str. 372, dok. br. 145).

¹⁹ Opširnije o napadu na ta mjesta, kao i o plijenu, vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 1.

²⁰ Njemački naziv za automat MP-42, kal. 9 mm.

²¹ Podaci o gubicima su ispravljani mastilom. Redakcija nije mogla da ustanovi da li piše: 21 mrtav i 34 ranjena, ili: 1 mrtav i 3 ranjena. Prema izvještaju Štaba 1. krajiške NOU brigade od 4. jula 1942, gubici ove brigade su bili: 2 mrtva i 4 ranjena (tom IV, knj. 6, dok. br. 8).

O planu napada i o zauzimanju Dobrljina vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 7 i 8.

7.—8. VII. 1942. g. Snage 3. čete ovog bataljona napale su Kulsko brdo²² u vezi akcije na Bos. Novi. Rovovi su zauzeti i tom prilikom zarobljena 3 hrv. domobrana, 3 karabina, 300 metaka. Lakše je ranjen jedan partizan.

9.—10. VII. 1942. g. 3. četa ovog bataljona ušla je u Blagaj Japru²³ koju je neprijatelj napustio. Spaljene su sve kuće u kojima je stanovala hrvatska vojska i one u koje bi se mogli eventualno naseliti. Spaljen je most na Sani kod Blagaja, centrala i ćuprija na rijeci Japri. Sa civilnim stanovništvom postupano je najljepše i objašnjeno im zašto se pale kuće i ostalo.

10. VII. 1942. g. Neprijateljski tenkovi prešli most Prljugovac, a vojska prešla Sanu. Avioni su bombardovali naše položaje. Na pripucaj naše patrole neprijatelj se povukao i naše snage ponovno su zauzele svoje položaje. Od bombardovanja poginula su 2 partizana. Do 14. VII. 1942. g. u 12 sati snage ovog bataljona su na položaju, kada su se povukle u Malu Rujišku²⁴ radi reorganizacije brigade.

POLITICKI RAD:

U ovom bataljonu bio je najbolji politički rad. Za čitavo vreme akcija korišćen je svaki odmor za politički rad, što se je osjetilo i u samoj borbi. Prerađen je sav materijal koji je primljen (Krajiške Partizanske Novine, radio izveštaji) a držani su i politički časovi na kojima je objašnjena

²² To brdo nije označeno na karti 1 : 100.000. Nalazi se više željezničke stanice u Bosanskom Novom.

²³ Blagaj tako zovu zato što se on nalazi uz r. Japru, koja tu utiče u r. Sanu.

²⁴ To mjesto nije označeno na karti 1 : 100.000. Postoje Mala Novska Rujiška i Mala Krupska Rujiška (oba sela su jedno pored drugog, južno od Bosanskog Novog). Vjerovatno se odnosi na Malu Novsku Rujišku.

politička situacija i važnost pakta između SSSR, Engleske i Amerike. Isto tako govoreno je o novim izdajicama-četnicima.

IV. BATALJON:

12. VI. 1942. g. Snage IV. bataljona u zajednici sa snagama II. i III. bataljona vršile su napade na neprijateljske položaje kod Piskavice.²⁵ Zarobljen je 1 oficir i 9 domobrana, dok je sav ostali ratni plijen (9 malih bacača, 10 p.mitraljeza i dr.) ostavljen u povlačenju prigodom pojave tenkova. Neprijatelj je imao velike gubitke. Gubitci ovog bataljona su 20 mrtvih, 3 nestala i 15 ranjenih. Najveći gubitci su bili prilikom povlačenja. Naši ukupni gubitci u sva tri bataljona u borbi na Piskavici su: 50 mrtvih, 3 nestala i 53 ranjena. Neprijateljski gubitci su oko 300 mrtvih i više stotina ranjenih. Čitava Avijatičarska bojna Gorskog Zdruga uništena je. To je bila najelitnija bojna u tom Zdrugu.

14. VI. 1942. g. U saradnji sa III. bataljonom odbijen je neprijateljski napadaj na Rakitovači. Naše snage uz pomoć bacača odbile su neprijatelja, koji se je u paničnom bijegu povukao preko Bronzanog Majdana. Zarobljeno 4.400 metaka, 6 karabina i mnogo ostale ratne spremne. Neprijatelj je imao više mrtvih i 3 zarobljena-pijana²⁶ ... Naši gubitci: 1 lakše ranjen.

16. VI. 1942. g. Snage ovog bataljona nalaze se u Rakitovači i povlače se nakon što su se pojavili tenkovi i avioni, osigurava u Jeličkoj položaje prema četnicima — gdje su se spojili četnici sa hrvatskom vojskom. U 20 časova bataljon se povlači u pravcu Sane, radi povlačenja sa terena.

16.—22. VI. 1942. g. Bataljon se nalazi na raznim položajima.

23. VI. 1942. g. 1. četa ovog bataljona na položaju u Pjeskulju²⁷ (Jutrogošta), gdje je bila mala borba sa neprijateljem.

²⁷ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Vjerovatno je to naziv nekog dijela sela Jutrogošte (Donje i Gornje).

24. VI. 1942. g. 1. i 2. četa ovog bataljona u saradnji sa snagama III. bataljona pomagali izvlačenje topova. Napali su neprijatelja u rovovima i zarobili 1 p. mitraljez, 200 metaka i ostale ratne spreme. Usled premoćnosti neprijatelja povukli su se. Naši gubitci 3 mrtva.

26. VI. 1942. g. 2. četa ovog bataljona probila se preko Maglajaca i Bjelajaca sa komandantom bataljona Mećavom Petrom²⁸ u Kozaru razbivši neprijateljski otpor. Pošto u Kozari nijesu znali da dolaze naše snage, jedan vod II. Odreda dao je otpor i snage 2. čete su protjerale taj vod i spojile se sa snagama II. Odreda. Gubitci čete bili su 7 ranjenih i 3 mrtva. Pri probijanju iz Kozare, vratio se je jedan dio čete sa zamjenikom pol. komesara drugom Borkom Arsenićem, dok je komandant bataljona drug Mećava ostao u Kozari.

30. VI. 1942. g. U zajednici sa III. bataljonom napale su 1. i 3. četa ovog bataljona Ravni Gaj. Usled gubljenja veze sa III. bataljonom zadatak nije izvršen. Naši gubitci 1 mrtav i 3 ranjena. Gubitci neprijatelja mali.

3. VII. 1942. g. 1. i 3. četa ovog bataljona sudjelovale su u napadu na Dobrljin. Čete su u potpunosti izvršile svoj zadatak. Gubitci ovog bataljona su: 1 mrtav i 1 ranjen. Ukupni gubitci na Dobrljinu su: 2 mrtva i 4 ranjena.

7.—8. VII. 1942. g. Snage ovog bataljona vršile su napad na Izbanovo brdo²⁹ (pored Kulskog brda) u vezi akcije na B. Novi, koje je i likvidirala. Četa se spustila na samu prugu i bacala bombe na blindirani voz. Napred nije smjela jer nije imala moguć-

²⁸ Petar Mećava, podoficir bivše jugoslovenske vojske, poginuo je 20. oktobra 1944. u borbi za Travnik. Tada je bio na dužnosti zamjenika komandanta 10. divizije 5. korpusa NOVJ. Proglašen je, 27. jula 1945, za narodnog heroja, (tom IV, knj. 30, dok. br. 111, objašnjenje 23).

²⁹ To brdo nije označeno na karti 1 : 100.000. Nalazi se više željezničke stanice u Bosanskom Novom.

nosti da se povuče, jer grad nije bio zauzet. Zarobljen je 1 domobran, 1 karabin, 2.000 metaka, 5 čebadi, 7 šinjela, 4 šatorska krila, 30 bombi, 10 čuturica i 5 porcija. Naši gubitci 3 mrtva i 11 ranjenih. Kod samog nastupanja na Izbanovo brdo četa je imala 2 mrtva i 8 ranjenih.

10.—14. VII. 1942. g. Bataljon je držao položaje, sa kojih se je povukao kada je dobio smjenu radi reorganizacije.

POLITIČKI RAD U IV. BATALJONU:

Politički je rađeno vrlo malo u ovom bataljonu, pošto su čete bile u stalnom pokretu i akcijama. U glavnom pročitane su Krajiške Partizanske Novine, Kozarački Partizanski Vjesnik, referat druga Molotova i ostali materijal koji je dobiven. Posebnih političkih časova nije bilo.

POLITIČKI RAD U ČITAVOJ BRIGADI:

Politički rad u čitavoj brigadi za ovaj period nije bio sistematski. Radilo se je na odmorima koliko je bilo materijala. **Naši gubitci od 21. V. do 16. VII 1942. godine:**

Poginulih	96
Ranjenih	166
Nestalih	11
<i>Ukupno:</i>	273

Od komandnog kadra izginuli su drugovi:³⁰ 1 komesar čete: Rade Blanuša

1. Zamjenik pol. komesara II. bataljona **Kecman Jovo.**
2. Komandiri četa: **Došenović Gojko i Marin Petar.**
3. Zamj. pol. komesara četa: **Kesar Petar, Bašić Petar, Stanić Mihailo.**

³⁰ »1 komesar čete: Rade Blanuša« dopisano je zelenim mastilom.

5 vodnika: **Vojnović Dragan, Bursać Mladen, Delić Oste, Stanivuković Jovo i Medarević Jovan**

³¹ + 4 desetara 16

RANJENI:

- 2 komandanta bataljona: **Metlić Dušan**³² lakše ranjen i povratio se na dužnost, i **Jović Duško**,³³ ranio se sam i predan vojnom sudu.
- 2 politička komesara: **Polić Luka i Kapor Momir.**
- 3 komandira četa: **Jovišić Petar, Kralj Stojan i Kesić Sava.**
- 4 vodnika: **Vuković Boško, Baškot Dragoja, Mutić Božo i Garača Nikola.**
- 3 desetara: **Petrović Milan, Vašalić Đuro i Ivanović Mile.**³⁴

POGINULO ČLANOVA:

KPJ	12
Kandidata KPJ	8
Članova SKOJ-a	8
UKUPNO:	28

RANJENO ČLANOVA:

KPJ	18
Kandidata KPJ	7
Članova SKOJ-a	15
UKUPNO:	40

U borbama sa četnicima I. bataljon ove brigade, prije osnivanja brigade, imao je 3 mrtva i 12 ranjenih drugova partizana, među kojima su ranjena 2 člana KPJ i jedan član SKOJ-a.

16. VII. 1942. g. Izvršena je reorganizacija brigade. Od dosadanja tri bataljona stvorena su dva.³⁵ Brigada je očišćena od svih nezdravih elemenata. Odmah po reorganizaciji brigade prešlo se je na redovnu vojnu obuku, koja se vrši svaki dan

³¹ »4 desetara 16« takođe je, u tekstu originala, dopisano zelenim mastilom.

³² Dušan Spire Metlić Metlo. Poginuo je 11-12. avgusta 1942. u uličnim borbama u Kupresu, na dužnosti komandanta 1. bataljona »Vaso Pelagić« 3. krajiškog NOP odreda. Proglašen je, 20. decembra 1951, za narodnog heroja (tom IV, knj. 6, dok. br. 109, str. 251, 252; Arhiv CK SK BiH, tom III, knj. 2, str. 222—224; Proglas PK KPJ za Bosansku krajinu o pogibiji Sime Šolaje i Dušana Metlića; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 489).

³³ Dušan (vidi dok. br. 4).

³⁴ Sve riječi u tom redu dopisane su, u tekstu originala, zelenim mastilom.

³⁵ Reorganizacija je izvršena zbog pretrpljenih gubitaka i smanjenog brojnog stanja (tom IV, knj. 6. dok. br. 37).

prije podne, a pojačan je i politički rad. Politički komesari drže političke časove. Na smotri koja je održana 16. VII. o. g. u večer, moglo se je vidjeti da je čišćenje učvrstilo brigadu. Streljanje dezertera ŠASIĆA³⁶ pred brigadom dalo je utisak na ostale. Brigada je odmorena i spremna za akciju u blizini svog odmarališta, a za daljnji put potrebno joj je još par dana odmora.

Za jači politički rad potreban nam je materijal, koji ne dobivamo od POB-a³⁷ I. Odreda, makar je obećan, kao i papir i kemijski indigo, jer bi i mi sami umnožavali materijal za naše potrebe.

Molimo da nas izvjestite kada da šaljemo Vam redovne izveštaje, da li svakih 5, 10 ili 15 dana.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Pol. komesar:

Ilija³⁸

M. P.

Komandant:

Ratko³⁴

OPERATIVNI STAB

N.O.P.O. za Bosansku Krajinu

Br. _____

Od _____ 1942

³⁶ Jovo Šašić je bio borac 1. čete 2. bataljona. Strijeljan je 16. jula 1942. po presudi Vojnog suda pri Stabu 1. krajiške NOU brigade. Pored njega, tada su strijeljani: Branko Kulundžija, zbog pljačke u Dobrljinu, i Pero Predić, zbog bacanja puškomitraljeza i zbog dezertstva (AVII, mikrofilm IRPBiH—1/844; proglas Vojnog suda pri Stabu 1. krajiške NOU brigade iz jula 1942).

³⁷ Partizanskog obavještajnog biroa. Imao je i naziv: Propagandni odsjek bataljona.

³⁸ Materić

³⁹ Ivica Marušić Ratko, željeznički službenik. Drugog septembra 1942, prilikom bombardovanja štaba u toku borbe protiv Nijemaca, četnika i ustaša na Manjači, smrtno je ranjen parčadima avionske bombe. Umro je poslije dva dana u s. Drinićima. Proglašen je, 20. decembra 1951, za narodnog heroja (tom IV, knj. 7, dok. br. 6, 7 i 9; tom IX, knj. 1, dok. br. 118, objašnjenje 3; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 454).

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. KRAJIŠKOG ODREDA OD 20. JULA 1942. OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ZA BOSANSKU KRAJINU O SITUACIJI U PRIJEDORU I O ZVJERSTVIMA OKUPATORA, USTAŠA I DOMOBRA NA ZA VRIJEME OFANZIVE NA KOZARI¹

ŠTAB II. K. N. O. P. ODREDA

Drugarskom

OPERATIVNOM ŠTABU ZA BOS. KRAJINU

Dostavlja se izvještaj primljen od drugova koji su stupili u vezu sa Prijedorom o prilikama u Prijedoru kao i o neprijateljskom nastupu za vrijeme ofanzive na Kozaru.²

Po izvještaju iz Prijedora ofanziva je pravljena sa 40 hiljada neprijateljskih vojnika. Od tih 40 hiljada bila je jedna i po divizija njemačke vojske. Neprijatelj je imao 48 topova, 52 tenka.

U Prijedoru je uspostavljena privremena civilna vlast u koju su uvučeni i Srbi koji su ostali u Prijedoru i koji za sada izvještavaju o prilikama u Prijedoru. Muslimani po tom izvještaju se drže po strani. Kozarački Muslimani su slabi, i svi učestvuju u pljački.

Po tim izvještajima Nijemci su dobili naređenje za pokret, ali se još ne zna kada i kamo.

Jedan partizan koji je bio zarobljen od hrvatske vojske, a koji je uspio da pobjegne, priča da su domobrani govorili da je prilikom drugog probijanja naših snaga iz Kozare palo 450 Nijemaca i mnogo veći broj hrvatske vojske, ali kaže ni vašima se ne zna broj.

Prilikom neprijateljskog kretanja kroz Kozaru, neprijatelj se kretao frontalno po cijeloj Kozari i to od Prijedorskog kraja i Kozarca prema Dubici³ i Gradiškoj.⁴ Pretres je bio

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 32—2, k. 1703.

² O neprijateljskoj ofanzivi na Kozari vidi tom IV, knj. 5, dok. br. 108; tom IX, knj. 1, dok. br. 122, knj. 2, dok. br. 13, objašnjenje 3; AVII, reg. br. 1/7—1, k. 59; plan Stožera domobranskog 3. gorskog zdruga od 29. juna 1942. za osvajanje glavnog masiva Kozare.

³ To jest: Bosanskoj Dubici.

⁴ Odnosi se na Bosansku Gradišku.

detaljan. Prvo su išli Nijemci a za tim hrvatska vojska⁵ u stre-
ljačkom stroju u razmaku 5—6 metara. Neprijatelj je kopao
rovove na svakom zastoju i postavljao teška oruđa i artilje-
riju. Ujedno je prokresavao šumu i nosio žage, sjekire, capine
te pijuke i lopate. Glavnim putem kroz Kozaru kretala je ne-
prijateljska komora, kamioni i tenkovi, manjim putevima
kretali su se motociklima i konjicom. Komora koja se kretala
u dva pravca brojala je do 500 kola natovarena hranom i ra-
znom spremom za vojsku. Komoru su vozili Muslimani iz
Kozaraca, stanovništvo iz Ivanjske i drugih sela naklonjenih
neprijatelju.

Prema svima koje su našli u šumi svirepo su ih uništavali.

Neprijatelj je imao tri baze⁶ skupljanja pohvatanog na-
roda i to kod Dubice, Prijedora i Gradiške.

Neprijatelj stvara uporišta oko Kozare i to na istim mje-
stima gdje ih je i ranije imao, t.j. Kozarac, Podgradci te uz
cestu Banja Luka — Prijedor i Prijedor — Dubica, a vjero-
vatno i Dubica — Gradiška. Iz tih uporišta odašilja jake pa-
trole, obično po vod ili satniju, a nekada upućuje i bojnu radi
pljačkanja stvari oko štabova i seoskih skloništa koja su gra-
đena još proljetos, radi bježanja ispred neprijatelja, a isto
tako odnosi sve iz samih kuća po selima. Pljačkaju sve na što
naidu. Svakako da nastoje uništiti čitav taj kraj kao ekonom-
sku bazu za stacioniranje naših snaga.

Neprijateljska vojska koja je prošla kroz Kozaru, kao
i kola koja su vozila njihovu spremu — vratila se, a vojska
je otišla za Dubicu i Gradišku.

Po bogatijim selima prema Savi osjeća se četnička pro-
paganda od strane kulaka. Stranih četnika nije se moglo
primjetiti u tim selima.

Većim dijelom pozadina koja se nalazi sada u selima i
koja nije otjerana od neprijatelja i dalje odana nama i pot-
pomaže naše drugove u ishrani, javlja o kretanju neprijatelja
po selima.

Neprijateljska vojska još uvijek se kreće cestom od
Banja Luke prema Prijedoru.

Prema neprovjerenim podacima u Ljubiji⁷ imaju 3 sat-
nije Nijemaca i nešto ustaša.⁸ Govori se da su petorica Nije-

⁵ Misli se na ustaško-domobranske formacije.

⁶ To jest: sabirna logora.

⁷ Odnosi se na Ljubiju-Rudnik.

⁸ Riječi »i nešto ustaša« su dopisane mastilom.

maca bili pošli da se predaju partizanima, ali su bili uhvaćeni od njihove patrole i strijeljani.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

20 jula 42. g.

Zamj. pol. komesara:

Dušan⁹

Komandant:

Obrad¹⁰

M. P.

BR. 67

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE BRIGADE OD 21. JULA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O DEJSTVIMA NA PROSTORU DONJI VAKUF — TRAVNIK¹

Š T A B

II. PROLETERSKE N. O. UDAR. BRIGADE

21 — VII — 1942. g.

PRUSAC

VRHOVNOM ŠTABU N. O. P. I D. V. J.

17. i 19. ov. meseca poslali smo vam opširne izveštaje koji su obuhvatali period od 11. jula pa na ovamo.² Dve desetine po kojima smo te izveštaje poslali nisu se vratile pa pretpostavljamo mogućim da te izveštaje niste primili. Zato podnosimo ponovni izveštaj koji obuhvata vreme od 11. jula pa do sada.

11. jula na Suhom jezeru³ u zajednici sa drugom Arsom⁴ i Đidom⁵ pred II. i IV. Brigadu postavljen je zadatak: IV. Bri-

⁹ Misirača

¹⁰ Stišović

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 48—1.I, k. 736. Dokumentat je na pojedinim mjestima oštećen i slabije čitljiv. Ta mjesta su označena trima tačkama.

² Izveštaj od 17. jula je objavljen u 6. knj. IV toma kao dok. br. 42. Redakcija nije pronašla izveštaj od 19. jula.

³ To jezero se nalazi istočno od Donjeg Vakufa.

⁴ Arso Jovanović, načelnik Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije. Poginuo je 12. avgusta 1948. kod Vršca, kada je, izjasnivši se za Informbiro, pokušao da pobjegne preko granice (vidi »Politiku« od 18. avgusta 1948).

⁵ Milovan Đilas, član CK KPJ i VŠ NOP i DVJ.

gada noću 12. jula da likvidira D. Vakuf⁶ a II. Brigada bez bolnice da odmaršuje desno od komunikacije Bugojno — D. Vakuf i postavi zasedu na toj komunikaciji u vremenu dok IV. Brigada vrši akciju na D. Vakuf.

IV. Brigada je likvidirala D. Vakuf već 11. jula noću i na taj način mi nismo stigli da postavimo zasedu na komunikaciji kako je bilo predviđeno po planu.

Dalje, prema zadatku kako je pred nas bio postavio Vrhovni štab trebalo je likvidirati i u svakom slučaju bar opsesti Bugojno i slati patrole prema D. Vakufu. Mi smo u ovakvoj izmenjenoj situaciji procenili da je potrebno da izolujemo D. Vakuf od Travnika i još pre napada na Bugojno opsednemo a po mogućstvu likvidiramo sa snagama II. Brigade D. Vakuf. Tu smo odluku doneli na svoju ruku ne konsultujući se i ne sačekavši izveštaj od druga Arse.

12. jula ubrzanim maršem sa čitavom Brigadom krenuli smo prema komunikaciji D. Vakuf — Travnik sa konkretnim zadatkom da likvidiramo stanicu Oborci, što više razrušimo prugu i onemogućimo saobraćaj između Travnika i D. Vakufa. O tome smo obavestili druga Arsu ali nismo sačekali od njega odgovor.

Prema podacima s kojima smo raspolagali u stanici Oborci bila je mala posada od dvadesetinu domobranaca a tako isto i na stanici Komarni.⁷ Međutim, pokazalo se tokom akcije da na stanici Oborci ima preko 70 domobranaca a na stanici Komarni 300—400. Sama stanica Oborci je od tvrdog materijala, ranije već nekoliko puta napadana ali bez uspeha jer je bila utvrđena tako da ni mi nismo uspeli tu stanicu da likvidiramo mada smo zarobili dvaestinu domobranaca. Naša zaseda prema D. Vakufu bila je od jačih neprijateljskih snaga natkriljena i likvidirana a isto tako neprijatelju je došlo veće pojačanje i od stanice Komarni, tako da smo mi posle upornog nastojanja da zauzmemo samu stanicu zapali u žestoku neprijateljsku vatru i tu izgubili iz našeg III. bataljona dva mrtva (jedan od njih drug je Dugalić,⁸ komandant bataljona), pet teško ranjenih koji su ostali na položaju (pri pokušaju

⁶ Četvrta proleterska (crnogorska) NOU brigada je dobila zadatak da zauzme Gornji a ne Donji Vakuf, i to mjesto je njen 3. bataljon zauzeo 12. jula (tom IV, knj. 6, dok. br. 42, 142, 149, 150 i 154).

⁷ Odnosi se na željezničku stanicu Komar, sjeveroistočno od Donjeg Vakufa.

⁸ Dušan Dugalić, komandant 3. bataljona 2. proleterske NOU brigade. Poginuo je 14. jula 1942. u s. Oborcima, kod Donjeg Vakufa, kada je kao komandant otišao u bombaše. Proglašen je, 13. marta 1945, za narodnog heroja (tom IV, knj. 6, dok. br. 42; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 178).

izvlačenja jednog ranjenog ostala su četiri koji su pokušali da ga spasu i bili ranjeni) a ukupno izbačeno iz stroja iz istog bataljona 11 i iz IV. bataljona dva, dakle, 13 drugova iz Brigade.⁹

Komunikaciju nismo uspjeli da prekinemo, dozvolili smo da nas neprijatelj iznenadi, nismo blagovremeno prikupili potrebne podatke o neprijatelju i njegovoj snazi, samo rukovođenje akcijom nije bilo na dovoljnoj visini, te smo na taj način, pored osnovne greške što smo na svoju ruku izmijenili osnovni plan i prekinuli vezu sa drugom Arsom, pri izvođenju zadatka kako smo ga mi zamislili i učinili navedene greške. Napominjemo da nam se pri tom pokretu ljudstvo bilo jako zamorilo i iznurilo.

U tom momentu izgleda da se sa više uspeha mogla izvršiti akcija na sami D. Vakuf u kome neprijateljski garnizon nije bio tako jak a donekle se mogao postići momenat iznenađenja, ali, mi o tome nismo blagovremeno razmislili. Docije, posle našeg prebacivanja preko Vrbasa¹⁰ u Slatinu pokazalo se da bez temeljnih priprema i eventualnog sadejstva još neke jedinice, mi bez velikih žrtava ne bi mogli da zauzmemo D. Vakuf, u kojem je bio neprijateljski garnizon dosta ojačao a iščezao je svaki momenat iznenađenja.

17. jula dobili smo naređenje od druga Arse da naša Brigada zajedno sa IV. Brigadom noću između 15. i 16. ili 17. i 18. ov. meseca najmanje sa dva bataljona ima učestvovati u napadu i likvidaciji Bugojna.

Zbog slabih i nikakvih naših veza drug Arsa nije bio upoznat o vojnoj situaciji kod nas, nije znao gde se nalaze naše snage već je pretpostavljao da smo negde kod Prusca a vrlo verovatno već očistili i sam D. Vakuf, te je tako pred nas postavljen zadatak koji mi nismo mogli u potpunosti izvršiti.¹¹

Mi smo sa i inače izmorenim ljudstvom 17. jula ubrzanim maršem krenuli prema Pruscu koga smo morali likvidirati

⁹ Posadu na ž. st. Oborci su sačinjavali: 1 častnik (oficir), 2 dočastnika (podoficira) i 60 domobrana. Prema izvješću Zapovjedništva 5. oružničke pukovnije od 26. jula 1942, tada su poginula 3 domobrana, ranjena 3 domobrana i zarobljeni 1 oficir, 2 podoficira i 18 domobrana, koji su potom, 15. jula, pušteni, dok su 5 ranjenih partizana, koji su ostali na položaju, zarobljeni i kasnije strijeljani (tom IV, knj. 6, dok. br. 43, objašnjenje 3, dok. br. 154, str. 421).

¹⁰ Brigada je r. Vrbas forsirala 15. jula (tom IV, knj. 6, dok. br. 42).

¹¹ O prvom neuspješnom napadu na Bugojno, koji je 16. jula 1942. izvršila 4. proleterska NOU brigada u sadejstvu sa 4. bataljonom 1. proleterske NOU brigade, opširnije vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 62 (objašnjenje 4) i dok. br. 154; knj. 7, dok. br. 178.

da bi mogli učestvovati u akciji na Bugojno. Prusac smo bez mnogo muke sa jednim bataljonom likvidirali tokom noći 17 — 18. jula i nismo imali žrtava, razoružali smo preko 30 domobranaca i civila,¹² zaplenili tri puškomitraljeza i oko 2.000 metaka, ali te noći na zadatak na Bugojno nismo mogli da stignemo. Prema naredbi druga Arse očekivali smo da će se napad na Bugojno produžiti i tokom dana 18. jula, bili smo pripremili dva naša bataljona da učestvuju u njegovom izvršenju, međutim, do napada na Bugojno 18. jula danju nije došlo.

Mi smo nastojali da posle zauzeća Prusca snagama naših jedinica razrušimo komunikaciju Bugojno — D. Vakuf i da napravimo solidnije zasede na toj komunikaciji i na taj način onemogućimo neprijatelju da saobraća između Bugojna i D. Vakufa. Mi smo taj zadatak u zajednici sa IV. bataljonom I. Brigade tokom 19. jula i noću između 19. i 20. jula delimice izvršili. Stanica je u Kopčićima bila razrušena, željeznička pruga iskvarena, zaseda dosta slabo postavljena, ali je neprijatelj tokom 19. i 20. jula i od Bugojna a naročito od D. Vakufa takvom žestinom navaljivao na naše položaje da mu je 20. jula pošlo za rukom ponovo da ispostavi vezu između D. Vakufa i Bugojna.

U ovim borbama 19. i 20. jula naši drugovi na položajima već dotad premoreni još više su se iznurili, dosta smo municije istrošili (u jednom bataljonu ostalo je 10—12 metaka na pušku) a poginulo nam je iz III. bataljona 9 (među njima drugarica Rada Miljković i drug Boško Đuričić), ranjenih 9 i nestala dva (politički komesar čete Janković¹³ i zamenik političkog komesara čete Milutin Cvetković). Ustaška i Francetićeva crna legija u selima iz kojih su potisli naše drugove izvršili su nečuveni pokolj: u samom selu Urije nisu ostavili ni žive duše, već su poklali i ljude i žene i decu iz kolenke, 65 na broj.

Mi smo ove položaje uporno nastojali da održimo jer preduslov da možemo izvršiti uspešno akciju snagama naše Brigade na Bugojno bila je kidanje saobraćaja između Bugojna i D. Vakufa i držanje ključnog položaja sa ove strane sela Prusca.

20. jula dobili smo kategoričnu naredbu od druga Arse da naša Brigada sa tri bataljona a u svakom slučaju bar sa dva bataljona ima učestvovati u noćnom napadu na Bugojno

¹² Prema doglasnom izvješću Zapovjedništva Oružničkog krila Jajce od 22. jula 1942. u Pruscu je razoružano 11 domobrana (tom IV, knj. 6, dok. br. 149).

¹³ Živadin

20. i 21. jula. Jednim bataljonom naše brigade uz sadejstvo jednog bataljona IV. Brigade imali smo da prekinemo svaki saobraćaj između Bugojna i D. Vakufa.

Mi nismo imali vremena da se po ovom pitanju konsultujemo sa drugom Arsom, obavestili smo ga da ćemo naređenje izvršiti, ali se u međuvremenu, kako je već rečeno, situacija temeljito izmenila: neprijatelj je uspeo da uspostavi saobraćaj između D. Vakufa i Bugojna a naši drugovi tokom dano-noćne uporne borbe bili su premoreni i nismo imali nijedan bataljon odmoran.

Krenuli smo na izvršenje zadatka sa naša dva bataljona, s tim da u samoj akciji učestvujemo tek u momentu kada osetimo da druge snage vrše napad na Bugojno, pošto zbog tehničkih nemogućnosti nismo bili u stanju da se u izmenjenoj situaciji posavetujemo.

Naša Brigada nije izvršila svoj zadatak noću 20. i 21. jula prilikom napada na Bugojno: bataljoni su zadocnili jako na izvršenje zadatka, nisu tokom borbe pokazali dovoljno upornosti i snalaženja. Uzrok tome jeste premorenost drugova u prenapornim pokretima koje smo imali poslednje vreme i upornim borbama koje su vodili naročito poslednja dva dana. Ali dobar deo odgovornosti što nisu naše jedinice izvršile dodeljeni zadatak leži na štabu naše Brigade, jer mi nismo kako treba organizovali akciju, nismo blagovremeno doveli drugove na polazne položaje, nismo komandni kadar blagovremeno i dovoljno upoznali sa samim zadatkom, nismo pribavili potrebna obaveštenja o neprijatelju i njegovim utvrđenjima, nismo iako je to bilo moguće, izveli drugove da danju osmotre sektor na kome će vršiti zadatak.

U ovoj akciji, sem jednog druga koji je ranjen bombom iz bacača, nismo imali nikakvih žrtava. Jedan naš bataljon bio je prodro do katoličke crkve, ali tu naišao na jako utvrđene neprijateljske položaje, zaleđe mu nije bilo iščišćeno, već se razasvanjavalo, te je bio primoran da se povuče. Drugi bataljon koji je učestvovao u akciji tek je bio došao do prvih kuća Bugojna kod železničke stanice, ali kako je vatra na svim stranama bila već utišana a razdanjivalo se, i on se povukao.¹⁴ — Dok je vršena akcija na Bugojno mi smo sa jednom našom jedinicom bili preduzeli prepad na neprijatelja koji se bio utvrdio na kosama iznad stanice Kopčići, te na taj način donekle vezali za sebe te snage, ali nismo uspeli da ih izbacimo iz utvrđenih položaja, mi ni tu nismo imali gubitaka. Od samoga jutra neprijatelj je preduzeo protivna-

¹⁴ Opširnije i o drugom neuspešnom napadu na Bugojno, 20/21. jula 1942, vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 62 (objašnjenje 4) i dok. br. 157.

pad na svim tačkama, naročito od D. Vakufa i Kopčića. Ovoga momenta (u 13 časova) neprijatelj je uspeo da nas potisne sa položaja Guvno — Urije, naši drugovi drže položaje iznad sela Prusac i kose iznad sela Ždralovići na komunikaciji prema Kupresu.¹⁵ U ovakvoj situaciji i mi smo doneli odluku da sa snagama Brigade prebacimo se u predeo Blagaja i to još tokom noći između 21. i 22. jula. Već izvlačimo pojedine naše jedinice i do noći smatramo da ćemo izbaciti u planinu¹⁶ sve naše snage. Borba je žestoka, imamo već nekoliko ranjenih.

U predelu Blagaja zadržaćemo se dan-dva dok ne dobijemo novi zadatak.

Naše ranjene drugove iz ovih borbi prebacili smo u predeo Janj,¹⁷ a ranjenike iz borbi od 20. i 21. jula povećaćemo sa sobom.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Za Štab II. Proleter. N. O. U. Brigade
Politkom **Mil. Kušić**

¹⁸U horbama od 21. zadali smo neprijatelju osetnijih gubitaka, s naše strane bio je 1 mrtav i 4 ranjena. Sve naše snage izvukli smo iz sela u pravcu Koprivnice. Posle smo prešli komunikaciju Kupres — Bugojno kod Prače.¹⁹

Posle noćasnih borbi... kod Bugojna mi smo bili kre-
nuli ponovo... bar sa dva bataljona. Me-
đutim,... . Mi nismo obavešteni ko
je vršio napad.

Krećemo za predeo B..²⁰ preko Koprivnice jer to je prema direktivi druga Arse. Drugovi su nam premoreni te ih moramo odmoriti, a posle gubitaka koje smo imali moramo jedinice bolje utvrditi.

22. VII

7^h

Za Štab II. Brig.
M. Kušić

¹⁵ Riječi »na komunikaciji prema Kupresu« u dokumentu su precrtane mastilom.

¹⁶ Misli se na planinski predio južno od Jajca.

¹⁷ To je grupa sela, jugozapadno od Jajca, a i predio oko reke Janj, mada to nije označeno na karti 1 : 100.000.

¹⁸ Cio tekst u postskriptumu je dopisan mastilom. Tekst je dijelom nečitak a dijelom oštećen. Redakcija je ta mjesta označila tačkicama.

¹⁹ To mjesto ne postoji na komunikaciji Bugojno — Kupres. Vjerovatno se odnosi na s. Poriče.

²⁰ Vjerovatno: Blagaj.

Mi ćemo se nalaziti u predelu Blagaja i na komunikaciji Kupres — Bugojno.

Prema obaveštenju koje smo juče dobili od janjskih partizana, u njihov štab je stigao Momir Rakita, partizan koji je bio u Udarnoj brigadi na Kozari, gde je ranjen i lečio se. On je ispričao da se Prva krajiška brigada nalazi u Ribniku kod Ključa sa još nekoliko bat. Kako on kaže, ta brigada nadire prema četničkom sektoru, tj. prostor Mrkonjić Grad — Jajce.

Kušić

BR. 68

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. PROLETERSKE BRIGADE OD 27. JULA 1942. VRHOVNOM KOMANDANTU NOP I DV JUGOSLAVIJE O ZAUZIMANJU PRISOJA I RAZMJESTA BRIGADE¹

Štab I Proleterske
NO udarne brigade

Drugu Starom,

- 1) Sinoć smo primili vaše naređenje.²
- 2) Poslali smo kurira u Prozor da pozove drugove Crnog,³ Marka⁴ i čiča Janka.⁵ Pretpostavljamo da su oni tamo.
- 3) Ovamo je stigao čika Rista.⁶ Inventarisanje i sakupljanje plena i ostalih namirnica ide u potpunom redu. Predviđen je i odgovarajući deo za sve bolnice. Neke su svoj deo

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 48—2, k. 3.

² Blíže o tome naređenju Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 26. jula 1942. vidi tom II, knj. 5, dok. br. 47.

³ Sreten Žujović

⁴ Aleksandar Ranković Marko

⁵ Moša Pijade, publicist i akademski slikar. On je tada bio načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOP i DVJ za pozadinske vlasti i član Centralnog komiteta KPJ. Umro je 15. marta 1957. u Parizu, na povratku iz službene posjete Velikoj Britaniji. Posljednja funkcija mu je bila: predsjednik Savezne skupštine. Za narodnog heroja je proglašen 27. novembra 1953 (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 621. i 622).

⁶ Stefanović. Bio je tada intendant 1. proleterske NOU brigade.

već podigle. — Poslaćemo vam izveštaj o zatečenim i zaplenjenim količinama.⁷

4) Između ostalog, u žandarmerijskoj stanici u gradu pronašli smo 330 kg. eksploziva.

5) Pionirski vod smo već sinoć bili uputili u Karlov Han, radi rušenja jakog kamenog mosta. — Sada smo primili izveštaj da je u 11,50^h most porušen. Potrošeno je 80 kg. eksploziva, eksplozija je uspela prvim paljenjem. Most je bio dugačak 45,00 metara.

Jutros, u 3^h, naš III bataljon izvršio je pokret prema ustaškom selu Prisoju preko Prevale i ušao u selo bez otpora.⁸ Bataljon se povezao sa meštanskim partizanskim četama na kosama iznad Prisoja.

Još će se likvidirati sledeće selo Gornjevo,⁹ za koje se tvrdi da je prilično naoružano.

U Prisoju seljaci su naše borce lepo primili. Pobjegli su samo ozloglašeni ustaši.

6) Naš VI bataljon smestiće se oko Prevale, da odatle kontroliše drumove i raskrsnicu.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

27. II.¹⁰ — 18,00^h

Za štab I Brigade
K-t Koča

7) Štab Brigade nalazi se u franjevačkom samostanu, kraj nove katoličke crkve.

⁷ Riječ je o plijenu koji je zadobila 1. proleterska NOU brigada prilikom oslobođenja Duvna 25. jula 1942 (vidi dok. br. 72).

⁸ U tom se mjestu nalazila oružnička postaja sa oko 70 ustaških milicionera, koja se, vjerovatno, povukla u Posušje (tom IV, knj. 6, dok. br. 61, 157 i 165).

⁹ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na s. Golinjevo, južno od Livna. Ovo selo je zauzeto 27. jula bez otpora, pošto se oružnička postaja (20 milicionera i 2 oružnika) razbjegala (tom IV, knj. 6, dok. br. 157).

¹⁰ Pogrešno; treba: 27. VII.

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE BRIGADE OD 30. JULA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O AKCIJAMA NA KOMUNIKACIJI BUGOJNO — KUPRES¹

Štab

II Prolet. n. o. u. brigade

30—VII—42/17h

DRUGU STAROM,

U vezi sa vašim naređenjem za rad na komunikaciji Bugojno — Kupres,² učinili smo sledeće:

1) Noću 29/30 izvršili smo napad na Zlosela sa dva bataljona i dvije čete i sa trećim bat. koji je imao zadatak da zauzme M. i V. Vrata³ ako tok akcije bude se povoljno razvijao i preseče komunikaciju Bugojno — Kupres.

Uspeli smo da zauzmemo i očistimo s. Rastičevo, Suhu,⁴ Juriće, Ratkovine, Mrdebare, Stražbenicu i Zlosela — paleći one kuće iz kojih se pucalo, ali neprijat. protivnapadom u zoru bili smo prinuđeni da se povučemo na polazne položaje, a M. i V. Vrata nismo mogli zauzeti zbog povlačenja naših snaga od Zlosela.

2) Večeras 30/31 preduzimamo napad na V. i M. Vrata da bi prekinuli komunikaciju Bugojno — Kupres. Ovu smo odluku doneli prije vašeg pisma⁵ koje je stiglo sada, te nas je to uverilo u ispravnost postavljanja ovog zadatka.

3) Noću 31—VII 1—VIII izvršićemo napad na Zlosela i Kupres sa pravca Blagaja i položaja V. i M. Vrata.

Dobro bi bilo ako je moguće da se neka jedinica pri-makne južno od Zlosela i Kupresa i pri našem napadu 31/1 sa-dejstvuje ili napada na Kupres ili Zlosela (ali mi sa tim ne računamo).

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 51—1/I, k. 736.

² Vjerovatno je riječ o naređenju Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 27. jula 1942. Štabu 2. proleTERSKE NOU brigade za vezivanje neprijateljevih snaga za Bugojno, Kupres i Zlosela radi olakšanja dejstava na Livno (tom II, knj. 5, dok. br. 49).

³ Mala i Velika vrata su tjesnaci sjeverno od Kupresa.

⁴ Tačan naziv toga sela je: Suhova.

⁵ Riječ je o naređenju Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 28. jula 1942. Štabu 2. proleTERSKE brigade da u sadejstvu sa 3. krajiškim NOP odredom presiječe komunikaciju Bugojno i da vrši stalan pritisak na neprijatelj-garnizon u Kupresu (tom II, knj. 5, dok. br. 50).

Sad dobismo vaše naređenje od 30. ov. m. u 9 časova⁶ i postupićemo po njemu.

Na prostoriji Blagaj sa našom brigadom nalaze se dve čete III Krajiškog odreda u jačini oko 200 ljudi.

Naša desetina koju smo poslali za vezu sa prostorije D. Vakuf — Bugojno, nalazi se kod vas ili u nekoj brigadi te nam je pošaljite.

Pošaljite nam ako imate *eksploziva* i znaka raspoznavanja.

U akciji na Zlosela imali smo tri lako ranjena iz brigade i jednog iz Kupreške čete. Neprijatelju smo naneli prilične gubitke.⁷

Od plena smo zaplenili: 1121 ovaca, 158 govedi i još malo sitnih stvari. Stoku ćemo vam poslati.

Pošaljite nam ako imate sekciju Livno.

Preduzeli smo mere da prebacimo ranjenike iz zadnjih borbi ka toj bolnici.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkom,
Mil. Kušić

Komandant,
Ljub. Đurić

M. P.

⁶ Odnosi se na naređenje Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 30. jula 1942. štabovima 1, 2. i 3. proleTERSke brigade o rasporedu snaga i načinu dejstava pri napadu na Livno (tom II, knj. 5, dok. br. 54). Naređenje je pisano u 9 časova.

⁷ Odbranom Kupresa su rukovodili ustaški pukovnici Franjo Šimić (zapovjednik 1. domobranske dobrovoljačke pukovnije) i Jure Francetić (tom IV, knj. 7, dok. br. 178; *Vjestnik Ministarstva oružanih snaga u NDH — Minorsa* za 1943. godinu, str. 4. i 684).

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. PROLETERSKE BRIGADE OD 31 JULA 1942. VRHOVNOM KOMANDANTU NOP I DV JUGOSLAVIJE O RAZMJESTAJU BRIGADE NA PROSTORU TOMISLAV-GRAD — ŠUJICA — LIVNO¹

Štab I Brigade

Ovo da pročita Jakić,² a zatim uputi V. Š.

169.

DRUGU STAROM,

1) Sada smo primili vaše pismo od 30. VII — 9h³ kao i izveštaje komesara III brigade⁴ i našeg I bataljona (koji se nalazi sa IV bat. III brigade).⁵

2) Mi smo sinoć izdali naređenje našem II, III, IV i VI da se u toku noći prebaci severno od drumu Šujica — Livno. Sada je stiglo vaše naređenje. Postoji mogućnost da su IV i VI već krenuli, u tom ih slučaju mi ne možemo više zadržati. Mi sa našim III i II ostajemo ovde — u duhu vašeg naređenja.

3) Od juče ujutru nalazimo se na kosama iznad (zapadno) od drumu Tomislavgrad⁶ — Šujica i iznad (južno) od drumu Šujica — Livno.

4) Ako su naša 2 bataljona (pored I) stigla do III brigade, III brigada nikako ne sme dozvoliti da nas neprijatelj napadne sa linije Šujica — Livno. Napominjemo da moramo da kontrolišemo i drum Tomislavgrad — Šujica.⁷

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 51—2, k. 3.

² Velimir Jakić, šumarski inženjer, tada je bio na dužnosti političkog komesara 3. proletherske (sandžačke) NOU brigade. Umro je od tuberkuloze 3. oktobra 1946. u sanatorijumu na Golniku (Slovenija), poslije skoro dvogodišnjeg liječenja. Tada je imao čin pukovnika JA. Proglašen je, 20. decembra 1951, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 278; »Politika« od 6. i 8. oktobra 1946).

³ To pismo (vjerovatno naređenje) redakcija nije pronašla.

⁴ To jest: 3. proletherske (sandžačke) NOU brigade. Redakcija nije pronašla taj izvještaj Velimira Jakića (od 31. jula); sačuvan je njegov izvještaj od 1. avgusta 1942 (tom IV, knj. 6, dok. br. 78).

⁵ Redakcija nije pronašla izvještaj 1. bataljona 1. proletherske NOU brigade. Ovaj bataljon je, s 4. bataljonom 3. proletherske (sandžačke) NOU brigade, u to vrijeme napadao neprijateljeva uporišta na Borovoj Glavi i Suhovrhu, kod Šujice (tom IV, knj. 6, dok. br. 78).

⁶ Sada: Duvno.

⁷ U vezi s tim zadatkom, 2. bataljon 1. proletherske NOU brigade i 4. bataljon 3. proletherske (sandžačke) NOU brigade su 1. avgusta zauzeli Šujicu (tom IV, knj. 6, dok. br. 78 i 160).

5) Nemamo vremena da sada napravimo plan i odredimo vam zadatke (III-oj brigadi), jer bi došlo u pitanje prebacivanje kurira. Zato ćemo se pridržavati opštih linija plana iznesenog u pismu druga Jakića.

S. F. — S. N.

31. VII. — 1,10ⁿ

Za štab I Brigade
kt Koča

Borbeni znaci: Janko — Rista.

BR. 71

IZVJEŠTAJ ŠTABOVA 5. PROLETERSKE (CRNOGORSKE) BRIGADE I HERCEGOVAČKOG ODREDA OD 1. AVGUSTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O NAPADU ČETNIKA NA CENTRALNU BOLNICU KOD SELA VRBNICE I ODSUPANJU U BOSANSKU KRAJINU¹

VRHOVNOM ŠTABU N. O. P. I DOBROVOLJAČKE VOJSKE
JUGOSLAVIJE

Gdje bude

U Prozor smo stigli nas četvorica: Sava,² Crni,³ Šegrt⁴ i Blažo⁵ i podnosimo ovaj kratak izvještaj, a detaljan izvještaj ćemo poslati u toku sjutra jer naša Brigada⁶ i Odred⁷ stižu u toku noći ovdje:

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII reg. br. 11—1 I, k. 758.

² Sava Kovačević je bio komandant 5. proleterske (crnogorske) NOU brigade.

³ Vaso Miskin Crni. Tada je bio zamjenik političkog komesara Hercegovačkog NOP odreda.

⁴ Vlado Šegrt je bio komandant Hercegovačkog NOP odreda (vidi dok. br. 57).

⁵ Blažo Jovanović je bio zamjenik komesara 5. proleterske (crnogorske) NOU brigade.

⁶ Poslije odlaska proleterskih brigada za Bosansku krajinu, 5. proleterska (crnogorska) NOU brigada je ostala, sa Hercegovačkim NOP odredom, na teritoriji jugoistočne Bosne (u selu Vrbnici) da čuva Centralnu bolnicu i oživi ustanak u ovim krajevima. Međutim, kada su ih, 22. jula 1942, napali četnici, 5. proleterska brigada i Hercegovački odred su se povukli prema Bosanskoj krajini — (tom II, knj. 5, dok. br. 72; tom IV, knj. 6, dok. br. 76 i 83).

1). Dana 22 jula t.g. izvršen je na nas u Vrbnici koncentričan napad od strane četničkih banda iz Cr. Gore, iz Gacka, iz Nevesinja, iz Zagorja, sa desne strane Drine i od Miljevine i Jeleča. O ovom napadu mi smo bili izvješteni u toku noci i odmah smo preduzeli pokret rano ujutru ovoga dana. Na tri dana prije ovoga mi smo pripremali napad na Kalinovnik, ali zbog ovoga napada od strane njihove mi nijesmo izvršili napad koji je trebao biti 23 jula. U toku ovoga dana imali smo žestokih borbi i neprijatelji su imali dosta žrtava. Neprijatelju je uspjelo da nam odsiječe treći bataljon, kojega je sačinjavalo ljudstvo iz Grahova,⁸ Banjana i iz Rudina i Glibavca.⁹ Bataljon je bio na Zelen-Gori. Presijecanje ovog bataljona je bilo oko 3 sata poslije podne. Sa bataljonom više nijesmo imali nikakve veze, i o njegovoj daljoj sudbini ništa ne znamo.¹⁰ Sa ovim bataljonom odsječeno nam je i 20 boraca iz Herc. Odreda, koji su bili kao veza sa ovim bataljonom i Odredom. Uputili smo neke kurire do njih.¹¹

Naš je pokret-povlačenje bilo u pravcu Miljevine, kao jedino moguće u toj situaciji. Mi smo uspjeli sa ostalim ljudstvom da se prebacimo i izbjegnemo neprijateljski obruč, upravo da ga vještim manevrima probijemo. U toku 23 jula naši bataljoni prvi Brigade i kombinovani¹² imali su teške

⁷ Riječ je o Hercegovačkom NOP odredu. On je formiran u s. Suhoj, na Sutjesci, krajem juna 1942 (po nekim izvorima: 14. juna), poslije odlaska proleterskih jedinica iz Hercegovine i jugoistočne Bosne. U njegov sastav su ušli 1. i 2. hercegovački udarni bataljon i ostaci Sjevernohercegovačkog i Južnohercegovačkog NOP odreda. Od tih jedinica su odbrazovana dva bataljona. Komandat odreda je bio Vlado Šegrt, a politički komesar Svetislav Stefanović Čeća (dok. br. 57; tom IV, knj. 4, dok. br. 105, objašnjenje 2, knj. 6, dok. br. 83; Abdulah Sarajlić, n. d., str. 113; Radovan Vukanović, *Ratni put Treće divizije*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1970, str. 17).

⁸ Odnosi se na Grahovo koje je jugoistočno od Trebinja.

⁹ Na nekim kartama piše: Glibovac.

¹⁰ Taj bataljon (komandant mu je bio Petar Komnenić, a vojni instruktor Niko Jovičević) uspio je da se probije iz obruča i da se u Bosanskoj krajini, poslije mjesec dana, ponovo pripoji matičnoj brigadi (tom IV, knj. 6, dok. br. 83, objašnjenje 4. i 7).

¹¹ Recenica je dopisana mastilom.

¹² Inverzija. Trebalo je da piše: ... naši bataljoni Brigade Prvi i Kombinovani...

Kombinovani (čelebičko-dragečavski) bataljon je formiran 25. maja 1942. od boraca bivšeg Fočanskog NOP odreda. Poslije odlaska proleterskih brigada za Bosansku krajinu, krajem juna 1942, ovom su se bataljonu, koji je već bio u sastavu 5. proleterske (crnogorske) NOU brigade priključili i borci tih brigada koji su, iz bilo kojih razloga, ostali u rejonu Vrbnice (bolesni, iznemogli i sl.). Po dolasku u Bosansku krajinu Kombinovani bataljon je imao 115 boraca, od oko 170, koliko je imao prije probijanja iz obruča (tom II, knj. 4, dok. br. 76 i 98; tom IV, knj. 6, dok. br. 76 i 83).

borbe sa neprijateljem kao naša zaštitnica kod Trebičine. Naši su bataljoni bili opkoljeni i primorani su bili da se spašavaju skakanjem niz stijenu visoku do 150 metara. Prvi bataljon je imao jednog mrtvog i 5 nestalih, a kombinovani mrtvih i nestalih 16 boraca, među kojima politkomesara¹³ i zamjenika Bogavca,¹⁴ za kojega se zna da je poginuo. Sa prikupljenim ljudstvom smo nastavili pokret prema planini Treskavici, koju smo na juriš zauzeli i probili se, jer je i ona bila zaposjednuta od četničkih bandi. U ovoj borbi koja je bila prsa u prsa mi smo imali 14 mrtvih i nestalih, od kojih znamo da su 5 boraca poginula. Odavde smo napravili pokret za Igman planinu. Tu su nas napali Nemci i ustaši, ali smo ih bez gubitaka razbili, jer su njihove snage bile dosta male. Napominjemo da smo razbili i one neprijateljske snage na Treskavici jurišima i kontrajurišima.¹⁵

Na putu za Prozor, odnosno slobodnu teritoriju, u selu Zabrdū bili smo opkoljeni od ustaša i Nemaca (ovih je bilo oko 300). Napad je na nas bio koncentričan. Napad je bio žestok i mi smo se na juriš probili.¹⁶ U ovoj borbi mi smo imali mrtvih, ranjenih i nestalih oko 45 osoba računajući i one iz bolnice i zbjege. Među poginulim je dr. Mujić,¹⁷ a među ranjenim dr. Đukanović.¹⁸ Nemaca mrtvih je bilo oko 30.

¹³ Politički komesar Kombinovanog bataljona je tada bio Buda Popović (tom II, knj. 4, dok. br. 98).

¹⁴ Dragoslav Bogavac (pravnik), tadašnji zamjenik političkog komesara Kombinovanog bataljona, prije napuštanja Srbije, 1941, bio je član Okružnog komiteta KPJ za Kraljevo. Proglašen je, 6. jula 1953, za narodnog heroja (tom II, knj. 4, dok. br. 76 i 98; tom IX, knj. 1, dok. br. 92, objašnjenje 3; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 68).

¹⁵ Obaviještena o borbama na Treskavici između 5. proleterske NOU brigade i četnika, Komanda 718. pješadijske divizije je, svojom zapoviješću br. 20 od 26. jula 1942, naredila Komandi 738. grenadirskog puka (Pukovskoj grupi »Sušnig« — Regimentgruppe »Suschnigg«) da 3. bataljon i ojačanja (1. bojna domobranske 5. pješačke pukovnije, dvije čete ustaša, oklopni voz i jedan vod brdskih topova) izvrše zaprečavanje komunikacije Ilidža — Raštelica i spreče prodor 5. proleterske brigade u srednju Bosnu (AVII, T-315, F-2270/309—312).

¹⁶ Borba je vođena 27. jula 1942. O tome probouju vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 83; AVII, T-315, F-2270 313—317, 321 i 334—337; zapovijesti (sa skicama) Komande 718. pješadijske divizije od 28. i 29. jula i izvještaj od 4. avgusta o dejstvima 738. grenadirskog puka od 26. do 31. jula 1942. godine.

¹⁷ Dr Safet Mujić. Poginuo je 27. jula, kada je pokušao da pruži pomoć ranjenom borcu na brisanom prostoru. Tada je bio liječnik Hercegovačkog NOP odreda. Proglašen je, 24. jula 1953, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 543).

¹⁸ Vojo

U ovoj žestokoj borbi mi smo zaplijenili i nešto komere, municije i oružja¹⁹ od neprijatelja. U podnožju Bitovnje napali su nas Nemci iz zasjede i mi smo tu imali jednog mrtvog i dva ranjena druga. Nemci su imali dva mrtva.²⁰

Na čitavom putu nas je pratila avijacija, ali nijesmo imali žrtava. Put je bio vrlo težak danju i noću bez odmora sve dok nijesmo stigli ovdje.

2). U Vrbnici smo ostavili 13 ranjenih drugova koji su bili za nosila jer ih nijesmo mogli nositi, a nijesu mnogo kompromitovani. Mi smo ih ostavili po kućama kod prijateljski nam naklonjenih porodica i predali ih na staranje Filipu Malešu,²¹ komandantu Mjesta odnosno Područja. Ostavili smo nešto novaca i stoke za ove ranjene drugove.²² Da smo ih krenuli, tj. i da smo uspjeli da ih krenemo, ne bi ih mogli prenijeti i naša Brigada i Odred bi bili razbijeni. Mi smo sa sobom ponijeli četiri teška ranjenika kojima je prijetilo strijeljanje ako ih uhvate i njih smo nosili do na Igman planinu, gdje smo ih predali na čuvanje i liječenje drugu Radu Hamoviću,²³ pošto ih nijesmo mogli dalje nositi.

Ranjenih i bolesnih drugova smo prenijeli oko 70 i oni su sada ovdje.

3). Iz zbjege smo prebacili ovamo oko 100 osoba, a ostali su se vratili svojim kućama i to su bili mahom žene, djeca i starci, upravo jedino ti. Oni su se vratili na nekih 10 dana prije ovoga napada na nas. Njima se pri prolazu granice nije ništa dogodilo, već su ih četnici sa njihovim objavama uputili svojim kućama.

4). Naše je ljudstvo mnogo izmoreno i iscrpljeno, ali je moral vrlo jak. Poslije nekoliko dana oporavka biće sposobno za sve zadatke pred njih postavljene.

¹⁹ Riječi »municije i oružja« su dopisane mastilom.

²⁰ Tu borbu su vodili protiv dijelova 738. grenadirskog puka. Bliže o tome vidi AVII, T-315, F-2270/341—346, 349 i 351—353: izvještaj (sa skicama) Komande 718. pješadijske divizije od 6. avgusta 1942. godine.

²¹ U nekim dokumentima prezime mu je Mališ (tom IV, knj. 6, dok. br. 83, str. 195).

²² Prilikom upada četnika u Vrbnicu, 22. jula 1942, većina ranjenika je nastradala, spasla su se samo trojica (tom IV, knj. 6, dok. br. 83).

²³ Tada je bio komandant Kalinovičkog NOP odreda i član Vrhovnog štaba NOP i DVJ. Taj odred se takođe nije mogao zadržati na svojoj teritoriji, pa se, uslijed raspada, grupa od pedesetak preostalih boraca, s komandantom, prebacila u Bosansku krajinu, gdje je ušla u sastav novoformirane 1. hercegovačke NOU brigade (formirana je 10. avgusta 1942), kao 3. četa 2. bataljona (dok. br. 78; tom II, knj. 5, dok. br. 3 i 78; tom IV, knj. 5, dok. br. 160, knj. 6, dok. br. 83).

5). Partijski rad je bio dobar i partija se osjeća kao rukovodilac,²⁴ no o tome će se posebno izvijestiti.

6). Kod nas je bio došao na dva tri dana pred napad drug Rade Hamović i on je sa nama išao do prelaska pruge pa se povratio u Igman.

7). Nameće se goruća potreba da se rasteretimo od bolnice i zbjeaga, koji su nas sputavali u akcionom pogledu i pokretu, pa tražimo u tom pogledu da date potrebne izričite direktive. U zbjeg se ne računaju rodoljubi.

8). O brojnom stanju brigade i drugim pitanjima kao i odredu daćemo predloge kad održimo savjetovanje i sastanak sa ostalim članovima štabova naših.

9). Predlažemo da nam odobrite da od naših štabova dođu prestavnici kod vas da vam i usmeno izlože sve stvari kao i političku i part. situaciju, jer će to biti potpunije iako ćemo vam u toku sjutrašnjeg dana opširno pisati.

10). Staviće vam neke predloge Peko²⁵ i Mitar,²⁶ sa čim će nas upoznati i mi ćemo naknadno na sve odgovoriti, odnosno dati naše mišljenje pošto se sastanemo svi iz štabova i ostali odgovorni drugovi.

11). Treći bataljon može da bude i spašen, istina pod najtežim uslovima i uz teške napore a vjerovatno i žrtve.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

S drugarskim pozdravom
Prozor, 1 avgusta 1942 god. Za Štab V Brigade i Herc. Odreda

Sava B. Kovačević
Vlado Šegrt
Miskin Vaso (Crni)
Blažo Jovanović

P. S.²⁷

Radi odmora privremeno su raspoređene naše jedinice ovako:

1) Herc. odred (dva bataljona)
u selo *Mandiće*;

²⁴ Riječi »kao rukovodilac« dopisane su mastilom.

²⁵ Dapčević

²⁶ Bakić. Umro je 25. novembra 1960. u Beogradu na dužnosti člana CK KPJ i sekretara Savezne narodne skupštine. Proglašen je, 20. decembra 1951, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 30).

²⁷ Cio tekst u postskriptumu je dopisan mastilom.

- 2) 1 bataljon brigade u selo *Paljke*;
- 3) 2 i 4 bataljon sa bolnicom, ranjenicima i zbijegom u selo *Šcipe*;
- 4) Kombinovani Bragočav.[sko-]čelebički u selo *Perići*.

SK⁴⁹

Pročitao i otvorio
Arso²⁸

BR. 72

PREDLOG ŠTABA 1. PROLETERSKE BRIGADE OD 5. AVGUSTA 1942. VRHOVNOM KOMANDANTU NOP I DV JUGOSLAVIJE ZA POHVALU JEDINICA KOJE SU UČESTVOVALE U ZAUZIMANJU TOMISLAV-GRADA I LIVNA¹

Štab 1 ProleTERSke
NO Udarne Brigade

DRUGU STAROM

1) Predlažemo za pohvalu naš VI bataljon koji je junačkim naletom zauzeo Tomislavgrad² koji su branili brojno jači neprijatelji, posebno da se pohvali zamenik komandanta VI bataljona druga Miloja³ koji je u borbama oko Tomislavgrada celu noć sa 1. vodom vodio borbu sa tenkovima u Tomislavgradu i onesposobio 1 tenk.

2) Predlažemo za pohvalu naš I-II-III i IV bataljon koji su nenadmašivom hrabrošću i vojničkom sposobnošću zauzeli grad Livno,⁴ zarobili oko 200 neprijateljskih vojnika ustaša

²⁸ Jovanović

²⁹ Paraf Save Kovačevića.

¹ Original (pisan olovkom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 42—1, k. 4.

² Po naređenju Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 22. jula 1942, Tomislav-Grad (sada: Duvno) zauzet je 25. jula. Branilo ga je oko 150 ustaša i domobrana iz sastava 2. bojne 14. pješačke pukovnije i Oružničkog krila »Jajce« 5. oružničke pukovnije (tom II, knj. 5, dok. br. 43; tom IV, knj. 6, dok. br. 155, 157 i 160; Mišo Leković, n. d., str. 291—297).

³ Milojevića

⁴ Po odluci Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 26. jula 1942, napad na Livno trebalo je da se izvrši 29. jula. Međutim, uslijed upada ustaško-domobranskih jedinica u Duvno i Sujicu, 28. jula, taj napad

i domobrana, zaplenili mnogo pušaka, dva mitraljeza, 5 puškomitraljeza, 1 teški bacač, veću količinu municije i raznog ratnog materijala.⁵

SF — SN!

5 VIII-42

P.S.

Za Štab I Prolet. Brigade

Fića

Još dve zgrade se drže, u jednoj su Nemci a u drugoj ustaše.⁶

BR. 73

IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. PROLETERSKE (CRNOGORSKE) BRIGADE OD 9. AVGUSTA 1942. NAČELNIKU VRHOVNOG ŠTABA NOP I DV JUGOSLAVIJE O RASPOREDU BRIGADE I PLANU ZA NAPAD NA KUPRES¹

Štab IV Proleterske

Nar.-osl. U. Brigade

9 avgusta, 12 sati

NAČELNIKU VRHOVNOG ŠTABA,

P o l o ž a j

Vaše naređenje od 7 o. m.² primili smo juče, 8 o. m. u 17 časova u s. Donje Vukovsko. Na isto vam odgovaramo:

1. Naše jedinice smo prikupili na prostoru D. Vukovsko — Rilić, a naše pretstraže se nalaze na Crnom Vrh. Danas, 9 o. m. štab Brigade sa komandantima bataljona izvršio je izviđanje sa Crnog Vrh. čitave kupreške kotline i na terenu proučio mogućnosti primljenog naređenja. Štab Brigade je došao do sljedećih zaključaka:

je odložen, pa je Livno, poslije razbijanja pomenutih ustaško-domobranskih snaga, napadnuto noću 4. avgusta u 22 časa, a sutradan je i zauzeto (osim dvije utvrđene zgrade). Detaljnije o tome vidi tom II, knj. 5, dok. br. 48, 54—60, 66, 67, 71 i 74; AVII, reg. br. 7—1—6, k. 1705: naređenje VS NOP i DVJ od 2. avgusta 1942. Štabu 5. krajiškog NOP odreda za dejstva u rejonu Livna; Mišo Leković, n. d., str. 324—332, 362—386.

⁵ Vidi tom II, knj. 5, dok. br. 87; tom IV, knj. 6, dok. br. 84, 85 i 96.

⁶ Ta dva uporišta su zauzeta 7. avgusta. Tada se broj poginulih neprijateljevih vojnika popeo na oko 150, a broj zarobljenih na 650, među kojima je bilo oko 400 domobrana (tom II, knj. 5, dok. br. 90; tom IV, knj. 7, dok. br. 175).

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 20—1, k. 738.

² Vidi tom II, knj. 5, dok. br. 87.

a) Slažemo se da naš opšti pravac napada treba da bude s. Brda — Pogana Glavica — trokut između komunikacije Kupres — G. Malovan i komunikacije Kupres — Kukavice, s tim što će dva naša bataljona obuhvatno preko Stožera očistiti, ali u toku samog napada na Kupres, sela: Otinovci, Botun, Goravci i Begovo Selo.

b) Naše je mišljenje da bi čišćenje sela Brda, Botun i Otinovaca u toku današnjeg dana bilo besciljno zbog toga što bi mi ta sela ponovo, u slučaju njihovog i manjeg ispada, morali napustiti, a ako bi ostali u njima, morali bi biti izloženi artiljerijskoj vatri iz Kupresa i mitraljeskoj sa k. 1200³ i vjerovatno te položaje ne bi mogli održati, — trupu bi premorili i onesposobili je za jedan odlučni i hitan nalet, kao što vi kažete, na Kupres. Pored toga, mi smatramo, s obzirom na položaj samog Kupresa i tijesnu vezu sela oko Kupresa, s jedne strane, i Pogane Glavice, s druge strane, — da sve to treba shvatiti kao jedan jedinstveni kompleks, koji je i od neprijatelja u odbrani Kupresa tako shvaćen, te da napad na Kupres treba shvatiti ne samo kao napad direktno na Kupres, već i na sva okolna sela jednovremeno. Pad tih sela i zauzimanje Črdačice, k. 1300⁴ sjeverozapadno od Kupresa, znači, zapravo, pad Kupresa. Dodajemo, da s. Brda, Kukavice i Kute očistio je III bataljon naše Brigade, a mi smo današnjim osmatranjem utvrdili da u tim selima nema nikakvih neprijateljskih snaga, te prema tome, naše će snage moći skoro nesmetano poći u napad opštim pravcem preko tih sela.

2. Naša brigada će, po našem mišljenju, izvršiti u potpunosti svoj zadatak, naime, — likvidirati Poganu Glavicu, s jedne strane, i obuhvatom, s druge strane, likvidirati s. Otinovce, Goravci, Begovo Selo, te onda jednim zajedničkim napadom na prostoru između komunikacije Kupres — Šujica i Kupres — Bugojno upasti sa južne i jugoistočne strane u Kupres, preuzimajući na sebe i tu jedan od najtežih zadataka — likvidiranje silosa — kasarne.

Mi ćemo u ovom napadu upotrijebiti 4 bataljona, a naš bataljon V ostavićemo u rezervi, s tim, što će on za vrijeme dok će se naše snage kretati prema Poganoj Glavici, likvidirati na k. 1241 dva neprijateljska gnijezda — predstraže.

Prije samog napada sve naše jedinice biće izvedene na dominirajuće tačke, dakle, na k. 1149 — Crni Vrh, Stožer i k. 1213, odakle će osmotriti teren, organizovati službu veze i primiti konkretne zadatke. Na našem krajnjem lijevom krilu dejstvovaće naš II bataljon, koji ima za zadatak da uhvati

³ Odnosi se na Bašte brdo, brijeg južno od Kupresa.

⁴ Črdačica je trig. 1300, a ne k. 1300.

vezu sa vama. Na našem krajnjem desnom krilu dejstvovaće I bataljon naše Brigade, kojem smo postavili za zadatak da uhvati vezu sa III Krajiškim odredom.

3. Mi smatramo da će napad na Kupres uspjeti samo u tom slučaju ako on bude jednovremen, ako bude održavana čvrsta veza između jedinica i ako komunikacija Bugojno — Kupres bude na vrijeme presječena. Jer, u slučaju nepresijecanja te komunikacije, naš bataljon koji dejstvuje sa Stožera mogao bi biti ugrožen i izložen velikim gubicima jednom bočnom vatrom sa pravca Velika Vrata — Mali Stožer. Vrlo je važno da II Brigada prije našeg upada u Kupres, naime, odmah poslije čišćenja od naše strane s. Begovo Selo, Goravci, Otinovci, zauzme Črdaćicu, k. 1300, jer ako bi mi i upali u Kupres, a k. 1300 ne bi bila zauzeta, neprijatelji bi iz bunkera, kojih ima 5 do 6, kosili naše djelove između Begova Sela i Kupresa, kao i u samom Kupresu. Mi predlažemo da zbog toga što neprijatelj nema važnijih objekata na trouglu Guber — Kupres — Rudec, da se jedinice II Brigade⁵ rokiraju lijevo, te da njihov osnovni zadatak bude likvidacija Guber — k. 1300 te upad s te strane u Kupres, a da njih uopšte ne interesuje Pogana Glavica. Mi smatramo da je s. Zanolina nepodesno za rukovođenje našom Brigadom kao i za svaku brzu intervenciju naše rezerve, te predlažemo da štab naše brigade bude između k. 1149 — Oštra Gruda — Vrata, tj. iza s. Brda. To mjesto će biti zgodnije zbog toga što ćemo sa vama preko Gajevine moći lako održavati vezu u Gornjem Malovanu, gdje će se nalaziti drug Arso, kao što kaže naredba.

Još jednom napominjemo, koristeći se iskustvom Bugojna,⁶ da, ako je to uslovljeno dolaskom III Krajiškog odreda i uspostavljanjem čvrste veze sa njim, kao i veze sa II Brigadom, da napad bude odložen za dan-dva, da bi se postigla istovremenost, s tim što će drug Arso biti siguran da sve jedinice drži u svojim rukama.

Naša brigada je spremna svakog momenta da izvrši zadatak, no mi predlažemo da se napad izvrši 10 na 11 o. m. u 12 noću.⁷

⁵ Odnosi se na 2. proletersku NOU brigadu.

⁶ Riječ je o nesinhronizovanim dejstvima 2. i 4. proleterske (crnogorske) NOU brigade i zakašnjavanju jedinica prilikom neuspješnih napada na Bugojno 16. i 20/21. jula 1942 (vidi dok. br. 68).

⁷ Taj predlog Štaba 4. proleterske (crnogorske) NOU brigade je usvojen, pa je napad na Kupres (prvi od tri veća napada izvršena u avgustu) počeo 11/12. avgusta, uz učešće 2. i 4. proleterske brigade, Hercegovačke brigade, 2. bataljona 3. sandžačke brigade i tri čete 3. krajiškog NOP odreda.

Bolnica V Brigade još nije sva stigla u D. Vukovsko. Stigla je samo jedna polovina i nešto zbjega, kao i rodoljuba. Ostali dio bolnice još nije upućen i zato smo mi mišljenja da se njeno prebacivanje odloži do zauzimanja Kupresa.

Štab Brigade nalazi se u zaseoku Katanići — D. Vukovsko.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Politički komesar,
Mitar

Komandant,
Peko

M. P.

Drugi napad na Kupres (takođe bezuspješan) izvršen je 13/14. avgusta. U njemu je, pored svih gore pomenutih jedinica, učestvovala i 1. krajiška NOU brigada (nazivana je i 7. krajiškom brigadom).

Nocu 14/15. avgusta iste jedinice, osim 4. proleterske (crnogorske) NOU brigade, napale su Kupres po treći put, ali takođe bez uspjeha. Četvrta proleterska brigada nije učestvovala zbog visokih gubitaka u prethodna dva napada: samo u drugom napadu je imala preko 100 mrtvih i ranjenih; njeno brojno stanje je spalo na 703 borca i rukovodioca; pojedini bataljoni, kao 2. i 4. bataljon bili su desetkovani; nije bilo više od 100 boraca u jednom bataljonu.

Opširnije o borbama za Kupres vidi tom II, knj. 5, dok. br. 78, 81, 85, 87, 94, 95, 96, 98, 100, 101, 102 i 104; tom IV, knj. 6. dok. br. 101, 106, 108, 111, 117, 161 i 165, knj. 7, dok. br. 178; AVII, reg. br. 12—2, k. 2/8: zapovijest VS NOP i DVJ od 12. avgusta 1942; Mišo Leković, n. d., str. 442—483.

BR. 74

**ZAPISNIK ŠTABA 1. KRAJIŠKOG ODREDA OD 10. AVGU-
STA 1942. OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ZA BOSAN-
SKU KRAJINU O FORMIRANJU 2. KRAJIŠKE BRIGADE 9.
AVGUSTA 1942. GODINE¹**

**ŠTAB
I KRAJIS. NARODNO-OSLOBODILACKOG
PARTIZANSKOG ODREDA**

**Br. sl.
dne 10./VIII. 1942. g.**

OPERATIVNOM ŠTABU ZA BOS. KRAJINU,

na položaju

Dostavljamo vam u prilogu 2 primjerka zapisnika sa kon-
ferencije održane dne 9. o. mj. u Eminovcima,² jedan za vašu
upotrebu a jedan za novoosnovanu II. Kr. N. O. Udarnu Bri-
gadu.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Pol. komesar:

Veljo Stojnić

Komandant:

Milorad³

M. P.

OPERATIVNI ŠTAB		
N. O. P. O. ZA BOSANSKU KRAJINU		
Br.	327	
Od	12/VIII	1942

ZAPISNIK

sa konferencije povodom formiranja II. Kr. N. O. Udarne
Brigade, održane u Eminovcima 9./VIII. 1942.

Prisutni: Drug Osman,⁴ pol. komesar Oper. Štaba, drug
Slavko Rodić, zamjenik komandanta Oper. Štaba, drug Mi-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 18—1/4,
k. 161/A.

² Sada: Bosanski Milanovac.

³ Mijatović

⁴ Karabegović

lorad, komandant I. Kr. Odreda, drug Veljo Stojnić, pol. komesar I. Kr. Odreda, drug Levi,⁵ zamj. pol. komesara I. Kr. Odreda, drug Đurin,⁶ komandant I. Udarnog bataljona I. Kr. Odreda, drug Štrbac Đuro, pol. komesar I. Udarnog bataljona I. Kr. Odreda, drug Ranko Šipka,⁷ komandant I. Udarnog bataljona II. Kr. Odreda, drug Niko Jovičević,⁸ pol. komesar I. Udarnog bataljona II. Kr. Odreda.

Konferenciju je otvorio drug Osman, ukazujući na potrebu formiranja II. Kr. N. O. P. Udarne Brigade, govoreći o vojničkim prednostima brigada. Govori o tome da prilikom formiranja udarnih brigada treba voditi računa da se one stvaraju od nižih udarnih jedinica, udarnih bataljona. Od manjih udarnih jedinica treba stvarati veće. To nije bilo kod stvaranja I. Udarne Brigade. Uzimane su na brzu ruku partizanske čete i radi toga je ta Brigada preživljavala krize, ali pored svega toga ona se danas sredila i postala je solidna.

Kod formiranja ove druge brigade mi ćemo u prvom redu da sjedinimo naše udarne jedinice u krajiškim odredima, da stvorimo štabove i da sredimo te jedinice.

Prema tome u sastav ove brigade ušli bi: I. Udarni bataljon I. Kr. Odreda, I. Udarni bataljon Kozaračkog Odreda, a pored toga i V. Odred će dati neke udarne čete.

Popunu za udarnu Brigadu daće IV. bataljon II. Kr. Odreda i I. Kr. Odred iz svojih jedinica.

Osnivanjem ove brigade mi bi riješili i situaciju na sektoru ovog Odreda, jer bi brigada, koja bi ostala za sada na ovom sektoru nanosila neprijatelju jake udarce.

Brigada je kako politički i vojnički tako i radi današnje situacije neophodna.

Drug Osman traži da se iznese stanje u udarnim bataljonima I. i II. Kr. Odreda.

Drug Niko: Naš bataljon ima 3 čete. Četvrta je otcijepljena i nalazi se u Kozari, ali sam mišljenja da ta četa treba da uđe u brigadu čim joj se pruži prilika jer je to jedna od najboljih četa u ovom bataljonu. Ona stoji dobro i vojnički i politički a vrlo je dobro naoružana. Ostale čete su također dobre. Komandno osoblje vrlo dobro i ono ne predstavlja naš

⁵ Dr Moni Levi

⁶ Predojević

⁷ Ranko Šipka, student. Poginuo je kao potpukovnik NOVJ 7. novembra 1944. u automobilskoj nesreći kod Travnika. Tada je bio zamjenik komandanta 4. NOU divizije 5. korpusa NOVJ. Proglašen je, 26. jula 1949, za narodnog heroja (tom IV, knj. 7, dok. br. 72, objasnjenje 3; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 774).

⁸ Pogrešno napisano u originalu; treba: Niko Jurinčić. Niko Jovičević je bio u 5. proleterskoj (cronogorskoj) NOU brigadi.

nikakav problem. Kod boraca postoji oduševljenje za Brigadu. Oni postavljaju pitanje kada će se formirati brigada i žele da uđu u nju. Žele da se riješe stalnog položaja. Naoružanje četa je vrlo dobro. Municije ima vrlo malo. Borci su slabo odjeveni i obučeni.

Drug Ranko: Bataljon ima 280 naoružanih boraca, ima 26 p. mitraljeza i 1 teški mitraljez. Imamo i 1 mali bacač sa 7 kom. mina. Treba 50 nenaoružanih boraca radi popune. U našem bataljonu puške nose i pomoćnici p. mitraljeza a i kuvari. I u tome pogledu treba bataljon srediti.

Drug Đurin: Naš Udarci bataljon formiran je po statutu Proleterskih Udarcih Brigada. Bataljon ima 3 čete i prateću četetu. Borbeni gotovost jedinica dobra. Bataljon ima 310 karabina, 13 p. mitraljeza, 4 teška mitraljeza i 3 bacača sa 7 mina. Od tih karabina 85 leži u magazinu. Postojale su 4 čete pa smo od njih formirali 3 čete. One koji nisu za udarnu brigadu odstranili smo. Potrebna je popuna od dobrih boraca. Ovoj reorganizaciji morali smo pristupiti jer je naš bataljon u zadnje vrijeme imao priličnih gubitaka, a pored toga uslijed velikih napora neki su se borci porazboljevali i premorili. Također smo odstranili one borce koje smo u zadnje vrijeme uzeli iz pozadine radi popune bataljona. Ovi nisu pokazali sposobnost i borbenost koja se traži u udarnom bataljonu.

U zadnje tri akcije samo iz 1. udarne čete izbačeno je iz stroja 70 ljudi. U glavnom omladinci se vraćaju nazad u partizanske jedinice.

Zamenik komandanta Operativnog Štaba drug Slavko Rodić: Kako to da omladina ne želi da se bori u udarnoj brigadi?

Đurin: Uglavnom to su bolesni omladinci. To su uglavnom omladinci koji nisu završili ni vojske ni kursa a uzimani su na brzu ruku iz sela radi popune bataljona. Formirali smo 1. i 2. udarnu četetu, vrlo dobre, i jednu omladinsku iz dvije omladinske.

U bataljonu ima 50% boraca dobro obučanih, ostalo slabo i ima ih i bosih.

Drug Osman: Dakle, potrebno je ljudstva iz I. i V. Odreda (postavlja pitanje članovima Štaba I. Odreda šta bi tu I. Odred mogao da pomogne).

Drug Milorad i drug Veljo izlažu situaciju u I. Kr. Odredu i s obzirom na mnoge poteškoće predlažu da I. Odred dadne 50 boraca a V. Odred 100 boraca.

Nakon diskusije predlog se usvaja.

Drug Osman postavlja pitanje IV. kozaračkog bataljona. Mišljenja je da tu mogu dvije čete da uđu u sastav brigade

i to Miljakovačka četa i četa koja se probila iz Kozare. Ostatak da potpadne pod komandu I. Kr. Odreda i to privremeno.

Zaključeno je da se posavetuje sa štabom IV. bataljona i da se među borcima postavi pitanje dobrovoljnosti.

Drug Ranko smatra da taj bataljon može da dadne za Udarnu Brigadu 250 boraca.

Drug Osman kaže da, dakle, u prvom redu treba upotpuniti ona mjesta u brigadi sa oružjem koje leži a dalje politika brigade treba da bude da se brigada stalno popunjuje. Odredi trebaju da budu rezervoari za brigadu.

Drug Osman postavlja pitanje ujednačivanja automatskog oružja.

Nakon diskusije dolazi se do zaključka da treba voditi kurs na to da borci shvate sve to oružje kao svojinu čitave brigade i da oružje treba bez smetnji izjednačavati.

Zaključuje se također da će se za popunu municije pobrinuti Oper. Štab.

Nakon izlaganja stanja u bataljonima drug Osman prelazi na imenovanje komande Štaba Brigade.

Na sugestiju Vrhovnog Štaba Operativni Štab postavlja za komandanta II. Kr. N. O. P. Udarne Brigade druga Martinovića.⁹ Govori o drugu Martinoviću, njegovim zaslugama u ovome ustanku.

Zamjenik komandant II. Kr. N. O. P. Udarne Brigade drug Đurin. Polit. komesar II. Kr. N. O. P. Udarne Brigade drug Niko Jurinčić.

Pitanje popune Štaba Udarnog bataljona I. Kr. Odreda:

Za komandanta predlaže se drug Šehović,¹⁰ a zamjenika odrediće zamj. komandanta Oper. Štaba.

Pitanje popune kozarskog Udarnog bataljona: Zamjenik komandanta drug Milan Muharem, polit. komesar Relja Lukić (treba ga pronaći u bolnici).

Na kraju pročitao je statut Prol. Brigada sa komentarom. Zaključeno na kraju:

1.) Za ljekara uzeti druga Morica¹¹ ili Slovenca.¹²

2.) Lijekove tražiti od šefa saniteta O. Štaba druga Butozana.¹³

3.) Pitanje intendature — da se Brigadi izađe u susret u vešu, odjeći i obući. Da se postavi jedan dobar intendant. Da se organizuje posebna radionica za brigadu.

⁹ Ratka

¹⁰ Ahmet

¹¹ Moric Levi (student medicine). Umro je, u proljeće 1943. od pjevavog tifusa.

¹² Ime mu je bilo: Marijan Kveder. Bio je student medicine.

¹³ Vasu.

4.) Brigadi treba ustupiti jednu svotu novca za potrebe Brigade.

5.) Izraditi štambilje.

6.) Pisati opštinama za kože.

7.) Tražiti veša za Brigadu iz V. Kr. Odreda.

Konferencija je završena tim da se odluke provedu u djelo.

Vodio zapisnik

Veljo Stojnić

politkomesar I Kr. N. O. P. odreda

BR. 75

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. PROLETERSKE BRIGADE OD 12. AVGUSTA 1942. VRHOVNOM KOMANDANTU NOP I DV JUGOSLAVIJE O STANJU U BRIGADI I ODGOVORNOSTI NAČELNIKA VRHOVNOG ŠTABA NOP I DVJ ZA STANJE NAČELO POSLIJE ZAUZIMANJA LIVNA¹

ŠTAB
I PROLETERSKE
NO UDARNE BRIGADE

DRUGU STAROM,

1) Na prostoriji na kojoj se nalaze jedinice ove i III brigade² nema ničeg novog.

Naši se bataljoni nalaze svi izvan grada, a štab Brigade zasada još uvek na mestu gde je ranije bio.

2) Danas smo, u sporazumu sa drugom Markom,³ uputili u Mostar jednog ovdašnjeg građanina i jednog Nemca da posreduju u razmeni zarobljenika.

3) Staranje o redu u gradu⁴ postepeno preuzima Komanda mesta. U tom pogledu nije ni iz daleka kako bi trebalo da bude, ali se od prvih dana mnogo koraknulo napred. Ide naročito sporo sa regulisanjem saobraćaja i sa uspostavljanjem telefonske veze sa drugim gradovima na ovoj prostoriji.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 11 — 1, k. 3/A.

² Odnosi se na 3. sandžačku NOU brigadu.

³ Riječ je o Aleksandru Rankoviću.

⁴ Misli se na Livno.

4) Može se reći da su se ovog puta kako naše tako i meštanske jedinice prilično rđavo ponele prema imovini građana. Ima kuća koje su bez potrebe pregledane, a i u onima gde je trebalo vršiti pretres nije se radilo sistematski, nego su mnogo ispreturane. Ulažemo sve snage da težak utisak koji je kod mnogih građana izazvalo naše ponašanje — prvenstveno prema imovini — izbrišemo, ali je nesumnjivo da su svim ovim uslovi za naše političko delovanje — mada to ne dolazi otvoreno do izražaja — otežani. Tom pitanju ćemo morati ponovo posvetiti najveću, glavnu pažnju, i mobilisati sve raspoložive snage za njegovo hitno rešenje. To što važi za naše jedinice i za meštanske koje su bile ovde sa nama važi, po svemu sudeći, gotovo i za sve ostale i zato bi bilo potrebno ponovo sprovesti u svim jedinicama široku kampanju protiv pojava pljačke i ponovo preduzeti kaznene mere.⁵

Činjenica je da je u gradu u kome se vodi ili vodila borba mnogo teže uspostaviti i održati potreban red, ali je utoliko važnije tom pitanju pokloniti punu pažnju što će se sigurno još u mnogo gradova ulaziti sa borbom. Što se tiče naših jedinica, red je bio savršen jedino prilikom prvog ulaska u Duvno.

Podela plena nije takođe pravilno i pravedno izvršena. Činjenica je da je potražnja bila velika sa svih strana, ali je raspodela ipak morala biti izvršena ravnomernije i organizovanije.

Na sastanku štaba Brigade koji je održan sinoć u vezi sa svim ovim krupnim nedostacima i problemima, koji su u prvom redu obeleženi kao nedostaci i problemi organizacije i političke svesti koji treba da se reše unutar naših vojnih jedinica, rešeno je da se, između ostalog, V. Š. obavesti i o sledećim trajnim uzrocima i uzročnicima ovakvog stanja:

a) negativno delovanje prisustva druga Arse⁶ kako neposredno pre, za vreme, tako i posle operacija; drug Arsa je, naročito od vremena kada operacije počinju da ulaze u fazu izvršenja, do krajnosti kolebljiv i nesređen; nije sposoban za brze i smišljene odluke; viditi pismo druga Arse o event. odlaganju akcije na Livno i naš odgovor (nalazi se kod druga Dedijera)⁷ i osim toga, drug Arsa umesto da kao predstavnik V. Š. objedinjuje dejstvo raznih jedinica, svojom kolebljivošću, nedoslednošću i nepribranošću, naređenjima koje rastrgano izdaje na sve strane, deluje u protivnom smeru; na

⁵ U ovom su pasusu na više mesta vršene ispravke mastilom.

⁶ Jovanovića

⁷ Dio rečenice, od »viditi pismo«, do »druga Dedijera«, dopisan je mastilom.

osnovu toga mislimo da drugu Arsi nije mesto na terenu za vreme izvođenja operacija, kada svojim prisustvom više šteti nego što koristi; u Livnu je za vreme okončanja borbe i posle nje vladao veliki nered, a smatramo da je dobrim delom — ukoliko se tu radi o rukovodstvu — za to kriv, zbog izloženih osobina, drug Arsa; posle zauzimanja grada u njemu je bilo mnogo jedinica ali jedinstvene komande nikako, tako da se izgubila kontrola nad jedinicama i borcima; isti se nedostatak osetio i za vreme likvidiranja utvrđene kuće Mitrović,⁸ koje je moglo biti izvedeno mnogo organizovanije i sa manje žrtava; mi smo, međutim, krivi — između ostalog — i zato što nismo pokazali više inicijative u organizovanju akcija i poslova, u preduzimanju odgovornosti za to; apsolutno je potrebno da jedan čovek, ili jedan štab, primi ubuduće odgovornost za izvršenje svih akcija koje su sastavni delovi jedne operacije, za jedinstveno komandovanje svim jedinicama koje učestvuju u toj operaciji za vreme njenog izvršenja i posle toga;

b) snage i način rada Ekonomskog oseka ne odgovaraju potrebama ove toliko važne službe; u današnjoj etapi i dok ona bude trajala, prikupljanje plena (po određenim kriterijumima) samo je jedan deo organizovane ekonomije u jednom mestu i jednoj zoni, gde dolazi u obzir i ozbiljno vođenje računa o trajnijim potrebama ne samo vojske, nego i stanovništva.

5) Na pomenutom sastanku je kao problem koji traži najhitnije rešenje konstatovano i brzo smanjivanje, »topljenje« naših bataljona — veliki broj izbačenih iz stroja, bolesnih itd. —: čete po 35—40 boraca, pojedini bataljoni po 100—130 boraca. Ako se, dakle, želi sačuvati udarna snaga Brigade kao brigade potrebno je izvršiti hitnu popunu gotovo svih bataljona. Po našem mišljenju najbolji bi bili bataljoni od 250—300 boraca (300 bolje no 250). Molimo vas da izdate što hitnije naređenje i direktive o izvršenju te popune. Dostaćemo vam tačno br. stanje.

6) Ostali smo potpuno bez municije za lake bacače (2). Može li se dobiti iz IV zone⁹ ili od Krajišnika?¹⁰

7) U razgovoru sa drugovima iz VII (Krajiške) brigade,¹¹ došli smo do zaključka da se naše brigade prilično razlikuju

⁸ Redakcija nije mogla da ustanovi ime sopstvenika te kuće.

⁹ Odnosi se na 4. operativnu (dalmatinsku) zonu NOP odreda Hrvatske.

¹⁰ Misli se na jedinice iz Bosanske krajine.

¹¹ Odnosi se na 1. krajišku NOU brigadu (7. krajiška NOU brigada tada nije ni postojala). Nazivana je sedmom vjerovatno zbog toga što je tada na tome području bilo 7 brigada: 5 proleterskih, 1 hercegovačka i 1 krajiška.

u stepenu »militarizacije«, da bi u tom pogledu trebalo izjednačiti, kolikogod se može, sve brigade i da bi u tom cilju bilo dobro da V. Š. izradi jedan pravilnik pozdravljanje, dežurstva, naredbe i zapovesti, razne službe itd.). Osim toga, bilo bi dobro da štabovi brigada budu jednoobrazni, kao i podela dužnosti u njihovom okviru itd.

Podnošenje redovnih izveštaja štabova brigada Vrhovnom štabu — pored posebnih — o brojnom stanju, naoružanju itd.

8) U II brigadi ima priličan broj Kraljevačana. Postoji li mogućnost da oni dođu u Kraljevački bataljon, čije se brojno stanje naročito upadljivo smanjilo?

9) Drugovi iz VII brigade rekli su nam da je straža kod vas vrlo labava — a teren nesiguran. Tu svoju opasku oni se nisu usudili da vam saopšte. Mi znamo da ćete vi najbolje umeti proceniti koliki je stepen budnosti potreban oko vas, mi smatramo za svoju dužnost da vas obavestimo o ovoj opasici drugova Krajišnika, tim pre što znamo koliko je uopšte stražarska služba — uglavnom — labava kod nas. Drugovi tvrde da se čak oko Drvara zna »ispod kog brda« se nalazi V. Š.

12. VIII.—2,15

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

za ŠTAB
I PROLETERSKE
NO UDARNE BRIGADE

Politički komesar
Fića

Nač. štaba
Stanko

Komandant
Koča

10)¹² Pročitali smo naređenje druga Starog upućeno drugu Arsi, u kojem se određuje da drug Koča preuzima privremeno komandu nad »južnom grupom«. Koliko znamo, to naređenje drug Arsa nije saopštio štabu III brigade. Molimo da se to sada učini.¹³

K.¹⁴

11)¹⁵ Sada smo primili izvještaj od k-nta VI bataljona, koji je u Duvnu. On pominje prisustvo nepr. delova u selu Mesihovina (pravac Duvno — Mostar) i po pričanju jedne žene ima i Italijana, navodno sve zajedno oko 600; nepr.

¹² Ovaj pasus je dopisan olovkom.

¹³ To naređenje redakcija nije pronašla.

¹⁴ Paraf Koče Popovića

¹⁵ Cio ovaj pasus je dopisan mastilom.

avioni su kod Duvna prilično aktivni, stalno obilaze, mitraljiraju, juče su bombardovali šumu iznad grada. Nesumnjivo je da je na prostoriji koju kontrolišemo taj sektor i pravac najslabije obezbeđen i mišljenja smo da bi tamo trebalo uputiti još 1 bataljon — po mogućnosti meštanski u kome bi bilo i Hrvata, a ako ne može, onda naš. Molimo vas da nam po ovome hitno odgovorite. K.

12.VIII.—10,15h

BR. 76

IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. PROLETERSKE (CRNOGORSKE) BRIGADE OD 12. AVGUSTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O STANJU U BRIGADI, UZROCIMA NEUSPJELOG NAPADA NA KUPRES I PRIPREMI NOVOG (DRUGOG) NAPADA¹

Štab IV NOUP Brigade
12 avgusta, 23 časa

VRHOVNOM ŠTABU
NAR.-OSL. PARTIZ. I D. VOJSKE
JUGOSLAVIJE

Mi uvidamo važnost Kupresa i želimo da njegovo oslobođenje što prije ostvarimo. Uostalom, taj uspjeh povećao bi uvjerenje bataljona ove Brigade, da su sposobni i za zauzimanje gradova. Taj uspjeh bi naročito povoljno djelovao poslije Bugojna, pogotovo ako bi se ostvario s minimalnim žrtvama.² To ćemo postići samo jednim strašnim naletom, sa bliskih polaznih položaja.

Zauzimanje gradova snagama koje polaze u napad s dalekih polaznih položaja, savlađajući usput istaknute osnovne tačke, nije lako, naročito u noćnim borbama. To je u suštini nepoznavanje moći svoje trupe. O nekom iznenađenju neprijatelja u gradu, koji je opkoljen selima spremnim za otpor, nema ni govora. Tu vrijede samo temeljno izvedene pripreme s ciljem da se trupe dovedu odmorne do objekta za napad.

Osmotрили smo teren. Uočili smo slabosti prošloga napada,³ a one su — dug put do cilja koji je savlađivan pod borbom, to je jako izmorilo trupe psihički i fizički i umjesto

¹ Dokumentat (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 23—1, k. 738.

² Riječ je o neuspjelom napadu 16. i 20/21. jula na Bugojno u sadejstvu sa 2. proleterskom NOU brigadom (vidi dok. br. 67).

³ Misli se na prvi napad na Kupres, izvršen 11/12. avgusta 1942 (vidi dok. br. 73).

da pred ciljem imamo razigrane trupe, pune elana, one su bile umorne i apatične; napad je izvođen bez vatrene pripreme težih oruđa, koja je u ovom slučaju bila neophodna i, najzad, napadali smo nepovezano sa susjedima, te se dešavalo da su jedne trupe suviše rano dolazile do cilja, dok su druge zao-stajale, što je omogućavalo neprijatelju da ih počesno odbija protivnapadima. A kod trupa koje su bile suviše isturene, izazivalo je to strah od usamljenosti.

Karakteristično je kod bataljona ove brigade, iako vrlo hrabrih u borbama na otvorenom polju, da nemaju smjelosti da samostalno nadiru u grad i dezorganizuju neprijateljsku odbranu po djelovima, ne obzirujući se na rad susjeda. U trenucima kad naiđu na jake oslonce neprijateljske odbrane, koje treba smjelim obilascima pojedinaca ili manjih grupica obići i likvidirati ih udarom s bokova ili s leđa, oni tu staju, zbijaju se u gomile i nastaje ustezanje, što omogućava pribi-ranje neprijateljskih snaga, organizaciju protivnapada, a kod naših jedinica vrlo često ima za posljedicu oštupanje, — te su i otuda skoro uvijek svi naši gubici.

Na osnovu svih ovih činjenica mi predlažemo slijedeći plan za ponovni napad⁴ i uspješnu likvidaciju neprijatelja u Kupresu:

IV Brigada izvodila bi napad sa iste strane i istim pravcem sa težištem na desnom krilu. Njeni bataljoni prije početka napada ovladali bi polaznim položajima na liniji: Alajbegov Odžak — Begovo Selo — s. Goravci — Bašte Brdo 1200⁵ — Pogana Glavica 1212.⁶ Bataljoni bi ovladali ovom linijom najkasnije do 18 časova i te večeri kada treba preduzeti napad na Kupres. Napad sa ove linije otpočeo bi u 21 čas. Vrijeme od 18 do 21 bilo bi upotrebljeno za odmor trupa, raspored teških automatskih oružja, organizaciju plana vatre, za raspored teških bacača ili topova i uzimanje elemenata za dejstvo. U 19 časova otpočela bi priprema bacačima i topovima i djelimično teškim mitraljezima. Zadatak pripreme teških oruđa na otsjeku IV Brigade bio bi dezorganizovanje odbrane Kupresa i silosa-kasarne, udešene za odbranu. U 21 čas bataljoni bi krenuli u napad sa ove linije i to:

- I bataljon i IV b. pravcem Alajbegov Odžak — Kupres,
- II bataljon: s. Goravci — Kupres,
- III bataljon: Pogana Glavica — Kupres, s tim što bi na polaznom položaju ostavio četu i po za obezbeđenje teških bacača i mitraljeza.

⁴ Drugi napad na Kupres izvršen je 13/14. avgusta (dok. br. 73).

⁵ Nadmorska visina Bašte brda je 1200 metara. To je k. 1200.

⁶ To je kota na Poganoj glavici.

— V bataljon ostao bi u rezervi, između V. i M. Stožera.⁷ Tu bi bila i naša osmatračnica, naročito zbog tješnje veze i saradnje sa Štabom II brigade, odnosno štabom koji bude rukovodio jedinicama koje napadaju zapadno od drumu Tomislavgrad — Kupres — Bugojno, a čije bi mjesto trebalo da bude na V. ili M. Vratima.

Sto se tiče napada jedinica zapadno od drumu, mi bismo predložili slijedeće: II Brigada, izmorena i oslabljena, da zauzme položaj M. Stožer — V. Vrata, M. Vrata i organizuje pripremu dva do tri teška bacača na M. Plazenici, k. 1556,⁸ sa zadatkom da tuku Črdačicu, a po ovladivanju iste da prenese koncentričnu vatru na Kupres.

Prva brigada dala bi za ovu akciju najmanje dva bataljona, koji bi poslužili kao sigurna udarna snaga za ovladavanje Črdačicom, bez koje se ne može zauzeti Kupres, s tim da jedan od ovih bataljona dobije zadatak da pravcem Rigo-
vac — Črdačica prodre u Kupres. Onaj bataljon koji bude određen da zauzima Črdačicu, bio bi potpomagan II bataljonom III Brigade, s tim da drugi bataljon III Brigade, po ovladivanju Črdačicom, produži napad na Kupres preko Črdačice, dok bi bataljon I Brigade koji je učestvovao u napadu na Črdačicu ostao na njoj kao rezerva, čiji bi cilj bio da slomi eventualne protivnapade i da svojom vatrom potpomaže dejstvo onih bataljona koji nadiru u grad. Ovi bataljoni morali bi do 18 časova određenog dana za napad ovladati polaznim položajima k. 1243 — crkva Zlosela. Bataljon I Brigade pošao bi u napad s ovog polaznog položaja pravcem k. 1243 — Črdačica (1300). Bataljon III Brigade napadao bi Črdačicu od zloseljanske crkve, obilazeći Guber sa sjeverne strane i napadajući Črdačicu sa zapadne strane, obuhvatajući je slabijim djelovima sa juga. Imati u vidu da se Kupres ne može zauzeti što se neće ovladati i Črdačicom. Onaj ko ima Črdačicu imaće i Kupres. Bataljoni Hercegovačke brigade⁹ napadali bi na Kupres pravcem Zlosela — s. Čevići — s. Olovo — Kupres, šireći se prema jugu, odnosno prema rijeci Mrtvici i to tek po ovladivanju selom Čevići.

Stanje jedinica IV Brigade poslije neuspjeha na Kupresu je takvo da su one spremne na izvršenje ovoga zadatka. Ono što je donekle i zbunilo jedinice IV Brigade jeste nedovoljno

⁷ Mali stožer (trig. 1628) nalazi se sjeveroistočno od Kupresa, dok je Veliki stožer (nije obilježen na karti 1 : 100.000) u stvari Stožer, planina, istočno od Kupresa, sa trig. 1758.

⁸ Ta kota se nalazi na brdu Mala Plazenica, sjeverno od Kupresa.

⁹ To je 1. hercegovačka NOU brigada. Bliže o napadu njenih bataljona na Kupres vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 106.

sadejstvo ostalih jedinica, te iz toga osjećaj usamljenosti i gubljenje vjere u sebe za potpuno izvršenje zadatka. Sve jedinice IV Brigade, izuzimajući donekle IV bataljon, povlačile su se u redu, što svjedoče i relativno mali gubici, ili ni kakvi gubici.

Jedinice shvaćaju političku važnost, kao i vojničku, likvidacije tog ustaškog gnijezda, a jednovremeno i neprijateljskog krina na ovaj dio naše teritorije, i pretpostavljaju da bi likvidacija Kupresa omogućila i likvidaciju Bugojna, što je za njih vrlo važno. Istina, osjeća se kod naših jedinica malo nezdrav stav prema jedinicama II Brigade, koje su prve otstupile, no mi ćemo to politički pravilno objasniti i suzbiti svaku cjepačku politiku u tom smislu.

Tačno je i to da je zauzimanje Kupresa htjelo stepenovati politički i vojnički našu brigadu i mi baš i zbog toga, kao i iz razloga što se u posljednje vrijeme kod nas redaju uspjesi, moramo ići u jednu pobjedu.

Naknadno ćemo podnijeti Vrhovnom štabu jedan detaljniji izvještaj, kao i plan-zapovijest¹⁰ o prvom napadu, ili ćemo usmeno o tom raportirati.

Neprijateljske gubitke ne možemo utvrditi, iako oni izgleda nisu veliki, jer se neprijatelj povlačio u gradu u cilju odbrane grada i eventualnih protivnapada iz samog grada.

Naši gubici su: I bataljon: 1 mrtvi i dva ranjena; IV bataljon: 3 mrtva i 6 ranjenih (od mrtvih je jedan vodič). Među ranjenima komandant i zamjenik komandanta bataljona.

Mi ćemo ovo vrijeme iskoristiti za još jače političko i vojničko učvršćenje naše brigade, s tim što ćemo na sve slabosti, koje se obično javljaju poslije poraza, blagovremeno intervenisati.

Molimo vas da, ako raspolazete sa nekim rezervama municije, našem intendantu koji se nalazi u Livnu, stavite na raspoloženje 5—7000 metaka, jer naš borac prosječno ne raspolaze više od po 20 metaka, a puškomitraljezi 100—150 metaka.

Mi se nadamo da ćete naš predlog plana usvojiti, jer smo mi isti izradili poslije izviđanja prije bitke, za vrijeme bitke, poslije povlačenja naših jedinica, kao i povlačenja pouka iz neuspjeha naših jedinica, shvaćajući vojnički i politički značaj likvidacije varošice Kupres, kao i daljih perspektiva. Molimo vas da nam vrijeme napada javite bar 24 sata ranije i da obezbijedite dolazak jedinica Prve brigade, kao i blago-

¹⁰ Vidi dok. br. 77.

vremeno obavještavanje ostalih jedinica koje će učestvovati u napadu.¹¹

Raspored jedinica IV Brigade:

- V bataljon — M. Stožer (održava vezu sa II Brigadom);
- I „ V. Stožer — padine stožera iznad Alajbegovog Odžaka;
- IV „ Stožer i nadvisujuće tačke iznad s. Otinovci;
- II „ Crni Vrh — Kute;
- III „ Brda — Vvila (održava vezu sa Hercegovačkom brigadom). Štab brigade — s. Rilić.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

BR. 77

ZAPOVIJEST ŠTABA 4. PROLETERSKE (CRNOGORSKE) NOU BRIGADE OD 13. AVGUSTA 1942. ŠTABOVIMA BATALJONA ZA DRUGI (PONOVI) NAPAD NA KUPRES¹

Štab IV Proleterske
Nar.-osl. U. Brigade
13 avgusta
9 sati

ZAPOVIJEST za učešće u novom napadu i zauzimanje varošice Kupres

Podaci o neprijatelju su se izmijenili utoliko, što je neprijatelj iz Bugojna dobio pojačanje od jedne satnije domobranaca i nešto ustaša sa nekoliko motorcikla. No, II Brigada, koja je izvršila svoj zadatak, i upala u grad, uništila je velik broj neprijateljskih vojnika i zaplijenila tri puškomitraljeza.

U napadu će učestvovati slijedeće jedinice: II Brigada sa ciljem zauzimanja M. i V. Vrata — Plazenice² i davanja

¹¹ O planu Vrhovnog štaba NOP i DVJ za drugi napad na Kupres, 13/14. avgusta, vidi tom II, knj. 5, dok. br. 98 i 101.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 24—1, k. 738.

² Mala Plazenica

solidne zasjede prema Bugojnu, VII Krajiška Brigada³ sa ciljem zauzimanja Črdačice i upada u Kupres, Hercegovačka brigada sa ciljem zauzimanja Pogane Glavice i upada u Kupres, naša Brigada sa ciljem zauzimanja Begovog Sela — Alajbegov Odžak — M. Stožer, blokiranja i zauzimanja silosa i upada u Kupres.

Prilikom napada na Kupres učestvovaće slijedeća teška oružja: jedan top i 4 bacača VII Krajiške Brigade, jedan ili dva bacača II Brigade, 4 bacača IV Brigade i jedan top, pridodat IV Brigadi. Sva ova oružja dejstvovaće na grad pred sami upad jedinica koje učestvuju u napadu u grad.

U cilju sadejstva naših jedinica u zauzimanju Kupresa, n a r e đ u j e m o :

— I, II i IV bataljon, poslije ranije likvidacije, od strane jedinica I i V bataljona, bunkera na M. Stožeru, krenuće u napad na grad opštim pravcem: M. Stožer — džamija u Kupresu, držeći se potoka Mrtvica i čisteći teren na kome se nalaze vođenice. Sa linije serpentina ispod M. Stožera, kao i ispod V. Vrata — zaključno s. Alajbegov Odžak, poći će u napad na Kupres tačno u 22 časa. Do 22 časa naši bataljoni koji učestvuju na ovom pravcu moraju ovladati označenom linijom. Na označenoj liniji ostaviti će sva teška oruđa, kao i bacače, koji će na tom položaju ostati u zasjedi kao uža blokada, sve dok ne dobiju naređenje za njihovo povlačenje od štaba Brigade. — III bataljon ima za zadatak da blokira i zauzme silos. Ovaj zadatak izvršiće na slijedeći način: sa polaznih položaja V. Stožera likvidiraće s. Otinovci, Goravci, s tim što će jednu četv poslati pravcem Kute — Otinovci — s tom će se četom kretati naš top, kao i bacač tog bataljona. Poslije čišćenja s. Otinovci i Goravci, od strane desne kolone tog bataljona, i dolaskom III čete sa topom i bacačem, izvršićete koncentraciju vašeg bataljona, najkasnije do 21 sat ispred s. Goravci. U 23 časa ili čak nešto ranije, vaš bataljon ima zadatak da jednim snažnim naletom likvidira silos. Top i bacač stavlja se na raspoloženje vašem bataljonu za izvršenje zadatka tj. likvidaciju silosa. Poslije zauzimanja silosa, bataljon će ostati u njemu i organizovati njegovu odbranu, s tim što će svojim rasporedom vršiti blokadu od drumu Kupres — Pogana Glavica i Kupres — Goravci. Pošto će osnovni pravci napada biti Črdačica — Kupres — džamija, te postoji mogućnost da neprijatelj usljed jačeg pritiska napravi ispad u pravcu vašeg bataljona, to računajte s time i budete spremni da ga sačekate i odbacite.

³ Odnosi se na 1. krajišku NOU brigadu (tom II, knj. dok. br. 98 i 101).

— V bataljon, pod čiju se komandu stavlja II četa Bataljona Zirović,⁴ ostaće poslije likvidacije M. Stožera u rezervi na V. Stožeru, s tim što će jednom četom sa jednim teškim mitraljezom zatvarati pravac Bugojno — V. Stožer, a patrolama prema Goravcima i Otinovcima likvidirati manje neprijateljske djelove, koji bi uspjeli pobjeći iz Kupresa u pravcu Stožera.

Mjesta bacača I, IV i V bataljona odrediće štab Brigade na terenu.

Osmatračnica štaba Brigade biće na V. Stožeru.

Po zauzeću M. Stožera, štab Brigade će se prebaciti na M. Stožer.

Brigadni sanitetski puk nalaziće se na mjestu, gdje je bio i ranije, — iznad s. Kukavice, na desnim padinama Crnog Vrha — te tu slati ranjenike.

Borbeni zadaci za 13 i 14 o. m.: **Metlo — Šolaja**, i dizanje puške u vis na daljem otstojanju.

U prvom napadu na Kupres II Brigada izvršila je svoj zadatak, uzela Črdačicu, ključ Kupresa, M. i V. Vrata i bila upala u sam Kupres, i samo zahvaljujući kolebljivosti u prvom redu štabova naših bataljona, koji su zaustavili trupu pred gradom, umjesto da je ponesu u grad, naša Brigada nije izvršila svoj zadatak. Zato **n a r e đ u j e m o** da u ponovnom napadu naše jedinice moraju biti vođene tako da prilikom upada u grad bez zastajkivanja i velikog premišljanja moraju biti energično povedene, ne obzirući se na manje neprijateljske otpore u selima itd., za čiju likvidaciju ostaviti manje djelove, a sa glavninom bataljona ići na grad. Štabovi bataljona moraju imati više inicijative i smelosti u prodorima, ne čekajući na veze lijevo i desno, jer od naše Brigade zavisi, kao što je zavisilo i u prvom napadu, da li će grad jednim brzim naletom biti brzo likvidiran. Mi zadatak možemo i moramo izvršiti, a za ne izvršenje mogu biti odgovorni samo štabovi bataljona.⁵

Grupom I, II i IV bataljona komandovaće lično na terenu član štaba Brigade, drug Špiro Mugoša.⁶

⁴ Tačan naziv toga bataljona je: »Vojin Zirojević«. Bio je pod neposrednom komandom Štaba 4. operativne zone Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske. U njegovom sastavu se nalazila i Kupreška četa, pa se na nju, vjerovatno, to i odnosi (tom II, knj. 5, dok. br. 33; tom IV, knj. 6, dok. br. 84 i 110).

⁵ O rezultatima drugog napada na Kupres (13/14. avgusta) jedinica 4. proleterske (crnogorske) NOU brigade, u kome je ova brigada imala oko 100 mrtvih i ranjenih, vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 101.

⁶ Poginuo je 15. avgusta. Za narodnog heroja je proglašen avgusta 1942 (tom II, knj. 1, Bilten, str. 173; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 542).

Svi bataljoni moraju na svojim polaznim pozicijama za napad biti: u određeno vrijeme.

Direktni napad na sam Kupres sa svom silinom mora otpočeti tačno u 23 časa 13 o. m., to znači — jedinice naše Brigade moraju u 23 časa napasti prve gradske kuće i silos.

Štab Brigade će na licu mjesta dati još konkretnija uputstva svim bataljonima.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Politički komesar,
Mitar Bakić

Komandant,
Peko

BR. 78

IZVJEŠTAJ ŠTABA 5. PROLETERSKE (CRNOGORSKE) BRIGADE OD 16. AVGUSTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O SITUACIJI NA PODRUČJU GOR- NJEG VAKUFA I U CRNOJ GORI¹

ŠTAB
V PROLETERSKE N. O. U. BRIGADE
16. VIII. 1942 g. u 10 časova

VRHOVNOM ŠTABU NARODNO-OSLOBODILAČKE P. I D.
VOJSKE JUGOSLAVIJE

Položaj

Primili smo vašu direktivu (drug Arso) juče 15 o. mj. prije podne.² Prema pomenutoj direktivi mi smo odmah preduzeli potrebne mjere na ovdašnjem operativnom području.

U duhu pomenute direktive dostavljamo vam naš odgovor i mišljenje u slijedećem:

Mi ne poznajemo situaciju kod ostalih naših brigada, na našim unutrašnjim frontovima, a na operativnom području naših glavnih snaga. Zato nas je ova direktiva prilično i iznenadila. Mi smo dobro proučili primljenu direktivu i ispitali sve moguće i vjerovatne pretpostavke u vezi pokušaja nepri-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII reg. br. 17—2, k. 3A.

² Ta direktiva VS NOP i DVJ je od 13. avgusta 1942 (tom II, knj. 5, dok. br. 100).

javljene ofanzive prema nama. Iz pomenute direktive vidimo, da će za koji dan uslijediti pokret naših glavnih snaga u pravcu Bosanske Krajine. Prema tome, zaključujemo da će se težište naših akcija pomjeriti u tome pravcu. Mi ne znamo vaše dalje operativne ideje, ali iz ove direktive jasno naziremo da ste ponijeli nove odluke, kojima se znatno mijenja način vođenja i izvođenja operacija na našem ovdašnjem ratištu.

Situacija na našem operativnom području je slijedeća:

1) Mi držimo Gornji Vakuf, gdje smo organizovali komandu mjesta i narodnu vlast.³ Kontrolišemo i držimo pod svojom vlašću cijelu dolinu Vrbasa (Skopsko Polje)⁴ sve do samoga Bugojna, dok prema Travniku kontrolišemo sve do Rastova. Takođe, sa našim jedinicama zatvaramo i budno izviđamo pravce prema Rami i Jablanici kao i pravce koji preko Zeca⁵ i Bitovnje⁶ vode prema Prozoru. Porušili smo i potpuno onespobili za ma kakav kolski saobraćaj puteve: Gornji Vakuf — Bugojno i Gornji Vakuf — Rastovo — Travnik. Ovaj posljednji smo potpuno uništili i onespobili za duže vrijeme.

Prema posljednjim podacima, neprijateljske snage u Bugojnu kreću se u jačini od 900—1.200 boraca (domobranaca, ustaša i »crnih košulja«). Ove snage redovno izvide utvrđivanje položaja oko Bugojna — za neposrednu odbranu Bugojna. Nikake ispade i pokrete nisu preduzimali do sada u pravcu Gornjeg Vakufa.

U duhu pomenute direktive mi smo izvršili pregrupisanje naših jedinica tako da smo naročitu pažnju poklonili zatvaranju manevarskih pravaca i to pravca: Bugojno — Škrta Planina — Gornje Vukovsko — Ravno, kao i pravca: Jablanica — dolina rijeke Doljanke — s. Sovići — Gornji Višnjani — s. Šćit. Službi izviđanja i obezbjeđenja kao i organizaciji obavještajne službe posvetili smo naročitu pažnju. Ako nastupi situacija da nas neprijatelj napadne sa jačim i nadmoćnijim snagama, onda je, po našem mišljenju, pravac povlačenja naše Brigade prema Tomislavgradu. U ovakvoj situaciji, a obzirom na vjerovatne namjere u pogledu dalje upotrebe naše Brigade, a uzimajući u obzir prostorno i vre-

³ Gornji Vakuf je 12. jula 1942. zauzeo 3. bataljon 4. proleterske (crnogorske) NOU brigade. Kasnije, početkom avgusta, po dolasku 5. proleterske (crnogorske) NOU brigade na prostoriju oko Prozora, Vrhovni štab NOP i DVJ je naredio 5. brigadi da smijeni jedinice 4. proleterske (crnogorske) NOU brigade na prostoriji Prozor — Bugojno — Gornji Vakuf (vidi dok. br. 67; tom II, knj. 5, dok. br. 72 i 79).

⁴ To polje se zove: Skoplje.

⁵ i ⁶ To su planine.

mensko udaljenje ove Brigade od naših glavnih snaga, koje se nalaze zapadno od drumu Kupres — Livno, smatramo da je ovaj pravac najpogodniji za naše povlačenje. Ovome ide u prilog i vjerovatna neprijateljska namjera u pogledu njegovog težišta i pravca ofanzive, koja će se svakako ispoljiti, po našem mišljenju, a po odlasku naših glavnih snaga sa toga područja baš u pravcu Livna, čime bi naše povlačenje u pravcu Cincar Planine bilo dovedeno u pitanje, odnosno u vrlo tešku situaciju. Po našem mišljenju, neophodno je potrebno da Hercegovački odred za sada i dalje ostane na položajima u tesnacu Šujici i da zatvara pravac ka Livnu i Tomislavgradu. U ovom smislu, molimo vas izdajte mu odmah potrebno naređenje. Mi smo na Ravnom odredili jednu četu kao posadu za vezu sa našim susjednim jedinicama, koje se nalaze oko Tomislavgrada — Šujice i prema Kupresu.

Mi se u načelu slažemo sa vašom namjerom, da od naše Brigade, Hercegovačke Brigade sa Konjičkim bataljonom i Južno-dalmatinskog odreda formirate jednu udarnu grupu, koja bi dejstvovala prema donjem toku Neretve u južnoj Hercegovini uopšte. Pojava jedne tako jake snage (oko 1.600 boraca), u sadšnjoj fazi međunarodne situacije, na ovome terenu imala bi, bez sumnje, velike vojno-političke rezultate. Ova udarna grupa formirala bi se, po našem mišljenju, oko Tomislavgrada, a poslije temeljito izvršenih priprema u pogledu ishrane i materijalne opreme samih jedinica. Zaista, problem ishrane u pripremanju i izvođenju jedne ovakve zamašne operacije, a na ovakvom terenu, predstavljaće osobite teškoće, koje nećemo moći uspješno riješiti. Mi ćemo i dalje proučavati mogućnost i ispitati uslove jedne ovakve operacije, a vi ćete nam u tom smislu, ako se donese definitivna odluka po ovome, dostaviti vaše direktive i potrebna naređenja.

2) Smatramo da je neophodno potrebno da vam iznesemo postupak IV Brigade, prilikom napuštanja njenih jedinica položaja oko Gornjeg Vakufa. Naime, iako je po međusobnom usmenom sporazumu bilo predviđeno da jedinice IV Brigade sačekaju na svojim položajima naše bataljone i da im predaju svoje položaje i pruže potrebna obavještenja o neprijatelju i zemljištu, ipak to nisu učinile, već su napustile svoje položaje dan ranije, prije dolaska naših jedinica. Naročito je karakteristično da su jedinice IV Brigade, a prema podacima ovoga štaba nastavili povlačenje i onda, iako su vidjele i primjetile da se neprijateljski dijelovi od pravca Bugojna i Travnika spuštaju planinskim kosama ka Gornjem Vakufu. Mišljenja smo, da postupak i slučaj ovakve prirode jedinica IV Brigade treba posebno ispitati. Pošto ovakve tak-

tičke greške i međusobna neobavješćavanja mogu imati težih posljedica u daljem toku naših operacija.

3) Prije 5 dana, ustaške vlasti pozvale su na regrutovanje mladiće-Srbe iz sela Zinajeta⁷ i Strbci,⁸ koja se nalaze neposredno sjeveroistočno od Bugojna. Ovi se mladići nisu htjeli odazvati vojnom pozivu. Zato je upućena kaznena ekspedicija iz Bugojna, koja je u pomenutim selima izvršila pokolj Srba, naročito žena i djece. Iz ovih sela, kod nas, izbjeglo je u Gornji Vakuf oko 100 seljaka-Srba, koji traže zaštitu od naših jedinica. Oni su izjavili da žele i da hoće da se bore sa ustašama i traže od nas oružje. Stižu još i dalje manje grupe iz spomenutih sela, tako da njihov broj iznosi već do 150, od kojih bi se moglo formirati jedan laki bataljon. Mi za sada nemamo oružja da ih naoružamo. Izvjestan broj od njih želi da se bori u sastavu Brigade kud kog hoćemo, jer to potreba zahtjeva dok jedan veći dio želio bi da se bori na svome terenu, u okolini svojih sela. Obzirom na sadašnju situaciju na našem području, a u vezi pomenute direktive, mi nismo donijeli definitivnu odluku po pitanju organizacije ovih izbjeglica za borbu. Molimo vas, da nam u tom smislu izdate potrebne direktive i naređenja. Naše je mišljenje, da one koji hoće da se bore sa našom Brigadom primimo u sastav naših jedinica, jer na taj način ojačali bi brojno naše bataljone, dok one koji ne žele da stupe u Brigadu, da ih uputimo na svoj teren sa potrebnim uputstvima o organizaciji i izvođenju gerilskih akcija u okolini njihovih sela.

4) Naročito napominjemo, da nam obećana municija i sprema, poslije zauzeća Livna, uopšte nije dostavljena. Tako trebala je I Brigada da nam dostavi municiju, odjećnu opremu (šinjele i veš), međutim, do danas ništa od toga nije dostavljeno, iako je sve bilo predviđeno i ugovoreno između pretstavnika ovoga Štaba i Štaba I Brigade. Naročito vam napominjemo da je ljudstvo naše Brigade u pogledu odjećne sprema u vrlo lošem stanju, tako da već sada teško izdržava kišne i hladne noći na ovim planinskim visoravnima, uslijed čega su prehlade i gripozna oboljenja vrlo česta. Sa ovakvim stanjem odjećne opreme jedinice naše Brigade teško da bi mogle pristupiti izvođenju jedne zamašne operacije, u odnosnom planinskom predjelu, kao što se predviđa i projektuje od strane toga Štaba. Takođe, stanje naoružanja i municije kod nas nije na zavidnoj visini. U tom pogledu brigada pretstavlja prilično slabu vatrenu snagu. Neophodno je potrebno

⁷ i ³¹ To selo se zove: Zjarnet.

⁸ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Postoji selo Gornji Strbci, istočno od Bugojna, i vjerovatno se na njega odnosi.

da nas ojačate najmanje sa jednim teškim bacačem, 5 do 8 automatskih oruđa, kao i potrebnom količinom puščane municije i municije za automatska oruđa i bacače, tako da svaki borac može imati od 70 do 90 metaka na rukama, automatsko oruđe oko 500 metaka, a bacač bar 50 bombi.⁹ Ovo je krajnji minimum koji je neophodno potreban za ojačanje vatrene snage naše Brigade.

5) Prema dobivenim obavještenjima drug Rade Hamović, sa djelovima Kalinovičkog odreda (oko 50 boraca), nalazi se u pokretu prema Prozoru i vjerovatno će stići u toku današnjeg ili sutrašnjeg dana. Mi ne poznajemo razloge povlačenja druga Hamovića sa Igmana u ovome pravcu, te vam za sada ne možemo pružiti nikakva obavještenja. Čim stigne drug Hamović kod nas, mi ćemo vam odmah dostaviti potrebna obavještenja o vojno-političkoj situaciji na terenu oko Igmana, kao i o razlozima njegovog povlačenja u ovom pravcu.¹⁰

6) *Situacija u Crnoj Gori.* Danas su baš stigli kuriri iz Crne Gore, i to jedan od one trojice koje smo mi poslali radi povezivanja, Dušan Mugoša kao delegat Partije Metohije i Kosova i Albanske Partije, kao i Nikola Sekulić, koji je ranije bio komandir brigadne partizanske čete, a sada je došao kao pratnja ovih i kurir za natrag. Sa njima su bili još pet drugova, ali na granici Crne Gore i Hercegovine razbijeni, no mi se nadamo da će i od njih neki prodrijeti, jer se zna da su i oni pošli ovamo. Jedan od ovih pet nosio je pismo i druge materijale, tako da ih mi sada nemamo pri ruci.

Na osnovu onoga što ovi trojica pričaju, a Mugoša će i tamo doći, stanje u Crnoj Gori je slijedeće: sve činjenice govore da su se Crnogorci zasitili četničko-italijanske blagodeti, a naročito četničke. Narod uviđa da je pod teškim uslovima i zaveden i izvršio izdaju prema svojim vlastitim interesima i prema svojoj svetoj započetoj oslobodilačkoj borbi, ali kaže da jedva čeka momenat da strese tu ljagu. U narodu se govori da su partizani bili dobri i da je njihova vlast bila poštena uz zamjerku što je mnogo ljudi ubijano. Po selima i u vojsci izbjegavaju da prime ma kakvu funkciju — prosto narod počinje da bježi od te četničke vlasti. U žandarme, za kmetove, vodnike i komandire četa primaju se naši ljudi uglavnom po odobrenju. Bajo¹¹ je u Bjelopavlićima¹² izgubio svaku podršku,

⁹ Treba: mina.

¹⁰ Bliže o tome vidi dok. 71, objašnjenje 22.

¹¹ Stanišić, pukovnik bivše Jugoslovenske vojske i komandant četničkog odreda. Početkom 1941. je sarađivao s Narodnooslobodilačkim pokretom (NOP-om) i bio savjetodavni član privremene Vrhovne komande Crne Gore u danima ustanka crnogorskog naroda u julu 1941. Međutim, 11. februara 1942. je stupio u otvorenu borbu protiv

a najviše zbog toga što je masu naroda poslao u zatvor i kasnije nije ih mogao pustiti, već je jedan dio strijeljan, a drugi interniran. Njegov doglavnik Novo Vuletić otvoreno po selima istupa protiv Baja i žandara i govori kako je dobro ono vrijeme bilo kad su partizani imali vlast. Drugi njegovi najintimniji saradnici Lazar Bogetić i Špiro Stojanović, koji su bili četnički komandanti bataljona, pobjegli su iz Bjelopavlića. Po selima narod prima partizane i rado razgovara sa njima, istina još prikriveno. Neki komandiri žandarmerijskih stanica, komandiri četničkih četa, pa i komandanti bataljona traže sastanke sa pojedinim odgovornijim drugovima, daju obavještenja, pa i hranu.

Odnos između četnika i separatista¹³ se osjetnije zaostřava. To dolazi do izražaja dolje u masama po sitnijim pitanjima, a i u vrhovima. Dva su tako karakteristična slućaja. Bajo je zabranio da se izdiže u planinu, a Novica Radović¹⁴ je dozvolio. Na Cetinju i u okolici niko ne smije nositi šaj-

NOP-a. Ubijen je u manastiru Ostrogu 18. otkobra 1943. Tada je bio komandant Južnog fronta četnićke Glavne nacionalne komande za Crnu Goru, Sandžak i Boku. Tom prilikom je poginulo još 7 četnićkih funkcionera, među kojima i Blažo M. Đukanović, general bivše jugoslovenske vojske i bivši ban zetske banovine, a za vreme okupacije komandant četnićke Glavne nacionalne komande za Crnu Goru, Sandžak i Boku (tom III, knj. 2, dok. br. 70, knj. 9, dok. br. 57 i 233; AVII, reg. br. 18—4, k. 141: proglas časnih Crnogoraca, reg. br. 40—4, k. 134: naređenje četnićke Glavne komande o reorganizaciji četnićkih jedinica u Crnoj Gori, Sandžaku i Boki).

¹² To je predio u Crnoj Gori. Zahvata krajnji sjeverni dio zetske udoljine. Naseljavaju ga Bjelopavlići, jedno od najvećih plemena u Crnoj Gori.

¹³ Separatistima u Crnoj Gori nazivani su nacionalisti i pripadnici separatistićkih krila Crnogorske federalistićke stranke, na ćijem su ćelu stajali Sekula Drljević, dr Novica Radović, Krsto Popović, Petar Plamenac i Milutin Jelić. Oni su na Petrovdanskoj crnogorskoj skupštini, koja se sastala 12. jula 1941. u Cetinju, doneli proglas o poništenju odluka Podgorićeke skupštine iz 1918. i proglašenju Crne Gore za slobodnu monarhiju pod italijanskim suverenitetom, tj. pod pokroviteljstvom fašistićke Italije (tom II, knj. 2, dok. br. 59; tom III, knj. 4, dok. br. 147).

¹⁴ Dr Novica Radović, jedan od vođa separatistićkog krila Crnogorske federalistićke stranke i bliski saradnik samozvanog generala i separatiste Krste Popovića, komandanta kvislinških crnogorskih zelenoško-separatistićkih bandi (koga su 14. marta 1947, kao odmetnika, ubili organi Uprave državne bezbjednosti). Od prvih dana okupacije Radović se stavio u službu italijanskog, a potom njemaćkog okupatora. Uhaćen je i osuđen na smrt i, po presudi Vojnog suda 2. korpusa JA od 9. maja 1945, strijeljan («Politika», saopštenje od 12. maja 1945. i 15. marta 1947).

kaču, jer su to separatisti zabranili i kažnjavaju zbog nošenja šajkače. U narodu se sprovodi nezapamćen teror. Strijeljanie je u masama, kao i interniranje. Nema dana kada se poneko ne strijelja. U Podgorici¹⁵ je jednog dana strijeljano 70 njih. Strijeljani su imali herojsko držanje. U narodu su simpatije za nas i idejno su, kako ovi drugovi kažu, i potpuno uz nas, a akciono bi bili kad bi tamo na terenu bio življi rad i kad bi bilo više aktivnijih političkih radnika. Osjeća se da narod sada, ne videći neku našu snagu, a mrzeći četnike, počinje se približavati separatistima. Talijani počinju da razoružavaju narod, a narod to nerado prima i izgleda da se u Crmnici¹⁶ po tom pitanju dao otpor. Karakteristična je izjava ovih kurira kad kažu: »Crna Gora danas traži riječ istine, a nema ko da joj reče. Komunisti su se zabili u rupe«.

Ima mjesta koja ne priznaju ničiju vlast. Tako na primjer selo Milačića u Brskutu ne priznaje četnike, okupatore ni separatiste. Ubili su jednog četnika koji im je ubio jednog rođaka. U Piperima¹⁷ narod nije dozvolio da iko bude strijeljan ili interniran, što je doista izuzetan slučaj u čitavoj Crnoj Gori. Ubijeni su poznati izdajnici i krvopije crnogorskog naroda Ljubo Minić i Milutin Jelić. Prvoga su izgleda ubili partizani Vlahovića, a za drugoga se tačno ne zna ko ga je ubio, a izgleda da su ga Albanezi ubili. Partizani, pa i neki partijci koji su ostali za rad na terenu prijavili su se okupatorsko-četničkim vlastima. Neki su od njih strijeljani, a mnogi su još u zatvoru. Dosta je mali broj koje su pustili na slobodu. Predao se i Marko Savičević, koji nije imao dobro držanje, a izgleda da je i strijeljan.

I pored ovakvog raspoloženja kod naroda Partija nije uspjela da se čvršće sa tim narodom poveže iako za to postoje uslovi. Sto je još teže još se nije izvršilo organizaciono povezivanje unutar same Partije. Do 17 jula nije se povezao jedan dio PK¹⁸ sa drugim dijelom. Nemaju veze sa OK-ima.¹⁹ Ja-
goš²⁰ i Segeda²¹ se nalaze na terenu Piperi — Bjelopavlići,

¹⁵ Sada: Titograd.

¹⁶ Crmnica je predio u Crnoj Gori i zahvata njen jugoistočni dio. Naseljavaju je crnogorska plemena.

¹⁷ Piperi, predio sjeverno od Podgorice (Titograda). Naseljava ga i istoimeno pleme.

¹⁸ Misli se na Pokrajinski komitet za Crnu Goru.

¹⁹ okružnim komitetima

²⁰ Uskoković

²¹ Đoko Vujošević Seged. Tada je bio član Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru.

Brko²² izgleda prema Goliji, uglavnom u srezu nikšićkom. Pri kretanju ovih drugova Jagoš je pošao da se veže sa Cetinjskim OK-om. Jagoš i Segeda se drže junački, kao i sva tri člana OK Podgorice, ali izgleda zbog slabih pomoćnih snaga, a i zbog njihovog nedovoljnog iskustva ne uspejavaju prema njihovom zalaganju.

Nikakve akcije u Crnoj Gori nijesu izvođene. U Pipe-
rima ima jedna četa partizana oko 30—40, koja živi u Kame-
niku u trojkama. Među njima je najaktivniji Vojo Todoro-
vić.²³ U Bjelopavlićima ima isto tako jedna četa oko 40, koja
živi isto po trojkama i s vremena na vrijeme se sastaje. U
srezu nikšićkom vodi Milivoje Maksimović jednu četu od 40
partizana. U Župi²⁴ se u svom selu polulegalno kreće Obrad
Bojović. U Crmnici u Dupilu ima 14 partizana. U cijelom
srezu andrijevačkom partizana sa partijcima ima svega 15
ljudi. Vjerovatno da ima i u drugim mjestima partizanskih
grupica, ali ovi drugovi nemju tačnih podataka. Zna se da je
sa grupom partizana u srezu beranskom Radonja Golubović
i u selu Godinje u Crmnici neki drug Leko²⁵ sa još 3—4 druga.
Ima više pojedinaca koji su se zabili u duboku ilegalnost i
nemaju ni s kim nikakvih dodira, kao na pr. Lazar Đurović
i Milisav Koljenšić.²⁶

Po našem mišljenju stanje je takvo u Crnoj Gori kakvoga
smo ga i mi zamišljali. Iz svega ovoga stanje je bolje nego
kada smo napustili Crnu Goru i poboljšava se iz dana u dan.

Žita su dobro rodila, a svi su izgledi da će i kukuruz
roditi, što će opet ići u našu korist.

Mi predlažemo, ako vi smatrate da su uslovi za to, a mi
mislimo da jesu, da se pošalju nekoliko aktivnija partijca iz
obje crnogorske brigade kao prva partijska i politička pomoć
Partiji u Crnoj Gori.

²² Radoje Dakić Brko, metalski radnik. Tada je bio na dužnosti
političkog sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i
Boku. Umro je 13. januara 1946, poslije duže bolesti, u činu pukov-
nika JA i na dužnosti sekretara Glavnog odbora Jedinistvenih sindi-
kata radnika i namještenika Jugoslavije. Proglašen je 12. jula 1949,
za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 147;
»Politika« od 16. i 28. januara 1946).

²³ Vojo Miloša Todorović (pravnik). Umro je 7. oktobra 1961.
u Beogradu kao general-potpukovnik JNA. Sahranjen je 10. oktobra
u Titogradu. Proglašen je 27. novembra 1953. za narodnog heroja
(*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 803; »Politika« od 8. i 9.
oktobra 1961).

²⁴ Pun naziv je: Nikšićka župa. Proteže se dolinom rijeke Gra-
čanice, jugoistočno od Nikšića.

²⁵ Đoko Leković Leko, partijski radnik.

²⁶ U nervnom rastrojstvu, izvršio je samoubistvo 26. marta 1963.
kao general-major JNA.

O stanju u Hercegovini nemamo nikakvih podataka.

7) Mi smo namjeravali da prepadom zauzmemo Rastovo, gdje se prema obavještenjima nalazi jedna satnija domobranaca. Međutim, u ovakvoj situaciji mi smo za sada odustali od te namjere.

Molimo vas naredite Centralnoj bolnici da nam vrati sve tovarne konje koji pripadaju ovoj brigadi, a koji su upućeni prilikom transportovanja ovdašnjih ranjenika i bolesnika za tu bolnicu. Napominjemo da su ovi konji neophodno potrebni jedinicama ove brigade.

Molimo vas pošaljite nam podatke o najnovijoj situaciji kod naših tamošnjih jedinica na tome terenu, kao i direktive i uputstva za naš dalji rad.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Politički komesar:

Rad. Babić

Komandant:

Sava B. Kovačević

M. P.

P. S.

a) Prije tri dana stigli su od Teslića iz četničkih jedinica Aleksandar Prodanović, brat Nikole Prodanovića, bivšeg komandanta Zeničkog odreda, simpatizer KP, i Kostić Obrad iz Drvara, član KPJ, koji je bio ranije u I Krajiškom odredu Milorada Mijanovića.²⁷ Oni su bili zarobljeni od strane četnika, gdje su se zadržali do sada u njihovim jedinicama.

Ovo je ljudstvo ranije pripadalo bataljonu Stanka Kutinca²⁸ i Hottić Mesuda, koji ga sad traže.²⁹ S.³⁰

b) Pored napred navedenog broja izbeglica-Srba koji je došao iz okoline Bugojna, zbog ustaškog terora nad njima,

²⁷ Pogrešno. Komandant 1. krajiškog NOP odreda je bio Milorad Mijatović.

²⁸ Ime mu je: Stanko Kutanjac. Bio je komandant 5. bataljona 5. krajiškog NOP odreda, koji se raspao maja 1942. Kutanjac je potom formirao četnički odred, koji su 6. juna 1942. razbili dijelovi 5. krajiškog NOP odreda, i tom prilikom i njega zarobili. Od ostatka Kutanjčevog odreda, koji je izbjegao zarobljavanje, Đorđe Đelmo je formirao četnički odred od oko 120 četnika, stavivši se tada pod okrilje ustaško-domobranskih vlasti u Bugojnu (dok. br. 82; tom IV, knj. 5, dok. br. 22, 66, 71, 84 i 95, knj. 6, dok. br. 109 i 136).

Kutanjac je potom ponovo prišao NOP-u, postao operativni oficir Kupreškog NOP odreda (tom IV, knj. 7, dok. br. 41) i do kraja rata ostao na rukovodećim dužnostima u jedinicama NOV i POJ.

²⁹ Ta rečenica je dopisana zelenim mastilom.

³⁰ Paraf Save Kovačevića.

u Gornji Vakuf, nalazi se jedan bataljon od 120 boraca-oružnika u planini oko sela Zinajeta,³¹ čiji je komandant bivši komandir partizanske čete Đorđe Đelmo.³² Štab ovog bataljona tražio je vezu i saradnju sa našim jedinicama oko Gornjeg Vakufa. Prilažemo pismo koje dotični komandant bataljona piše političkom komesaru Hotiću Mehsidu.³³

v) Mišljenja smo da od ljudstva koje dođe sa drugom Radom Hamovićem, zatim od ljudstva — Bosanaca iz Kombinovnog čelebićsko-dragačevskog bataljona, pošto se upute drugovi koji pripadaju I i II brigadi, kao i od ljudstva Prozorske čete, — formira jedan bataljon koji bi ušao u sastav V brigade. Mišljenja smo da o tome treba odmah donijeti odluku, pošto u slučaju pokreta vrlo je nezgodno imati ovoliki broj sitnih, malih jedinica, bez organske veze sa nekom višom jedinicom.

g) Potpuno se slažemo sa vašom odlukom koju ste donijeli u pogledu upućivanja Južno-dalmatinskog odreda preko Aržana u pravcu Tomislavgrada.

d) Napominjemo da od Intendanture Vrhovnog Štaba takođe nismo dobili što nam je obećano i što je bilo predviđeno na sastanku ovoga Štaba i šefa ekonomskoga odsjeka. Tako na pr. obećano je 650 pari veša u platnu i sašiveno, međutim od toga ništa nije dobiveno.

S.

³² Seljak iz Zjameta, komandant četničkog odreda. Četvrtog jula 1942, bježeći od partizana, došao je u Bugojno i izjavio lojalnost ustaško-domobranskim vlastima, pošto su prethodno, 6. juna 1942, dijelovi 5. krajiškog NOP odreda razbili četnički odred Stanka Kutanjca, kome je Đelmo do tada pripadao. Kasnije, u avgustu, kada su ustaško-domobranske vlasti zatražile da preda oružje, on se povukao i privremeno s njima prekinuo odnose, ali su ustaše njegove četnike dijelom poubijale a dijelom pohvatale i sprovele u Bugojno, dok se jedan dio razbježao. Peti krajiški NOP odred je prihvatio dio zavedenih četnika, koji su imali lojalan stav prema partizanima, pa je Đelмова jedinica, zajedno s njim, krajem decembra 1942. ušla u sastav 5. proleterske (crnogorske) brigade 3. NOU divizije, kao 5 (zjametski) bataljon (dok. br. 82; tom IV, knj. 6, dok. br. 109, 136, 149, 157 i 165, knj. 9, dok. br. 9).

³³ Ime mu je Mesud.

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE BRIGADE OD 17. AV-
GUSTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE
O BORBAMA KOD KUPRESA¹**

ŠTAB
II Proleterske Udarne Brigade
Narod. Oslob. Part. i Dobr. V. J.
17 Avgusta 1942 god.
Novo Selo
15h

**VRHOVNOM ŠTABU NARODNO OSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE
JUGOSLAVIJE**

Položaj

Prema zapovesti V. Š. od 10 avgusta² t. g. napad na Kupres imao se je izvršiti 11 avgusta t. g. u 21 čas. Jedinice naše Brigade imale su zadatak napad na Kupres preko Črdačice gde smo upotrebili dva naša bataljona (2 i 4) i zauzimanje Vel. Vrata i Malog Stožera sa našim 1 bataljonom i delovima III Krajiškog Odreda. Zasedu u Koprivnici držao je naš 3. Bataljon. Sve naše jedinice izvršile su postavljeni zadatak, naročito 2. i 4. Bataljon koji su jurišem osvojili utvrđenje Črdačicu i sa delovima upali u grad gde su zarobili 3 puškomitraljeza i naneli neprijatelju prilične gubitke.

Kako nije bilo sadejstva a naročito upada u grad jedinica IV Brigade, to svu težinu tereta i neprijateljske vatre primili su ova naša dva Bataljona.³ Jedinice Hercegovačke Brigade⁴ prolazeći kroz Zlosela napredovale su polako i nisu stigle do Kupresa. Jedinice IV Brigade takođe nisu upadale u sam grad. Kada je svanulo oba naša bataljona morala su se iz grada povući na Črdačicu gdje su zadržali položaje nadajući se da će se napad produžiti. Neprijateljska artiljerijska i bacačka vatra primorala je naše bataljone da se po naređenju povuku na susedne položaje odmah iza Črdačice.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 2—1/II, k. 736.

² Tu zapovijest redakcija nije pronašla. U 5. knjizi II toma (kao dok. br. 87) objavljena je direktiva Vrhovnog štaba NOP i DVJ za napad na Kupres.

³ Blíže o tome vidi dok. br. 73 i 76.

⁴ Odnosi se na 1. hercegovačku NOU brigadu. O njenim dejstvima u borbi za Kupres vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 106.

Toga dana neprijatelj je pošao iz Bugojna u pomoć Kupresu i uspeo da potisne našu zasedu iz Koprivnice u isto vreme kada je neprijatelj iz Kupresa uz pomoć artiljerije, bacača i aviona uspeo da nam oduzme položaje Mala Plazenica, Vel. Vrata i Mali Stožer. Tako su naše jedinice zauzele položaj Maglaj i Demirovac do sledećeg napada.

12 ovog meseca pristigla je na prostoriju Blagaj I Krajiška N. O. U. Brigada i kako je bila umorna napad se nije mogao vršiti toga večera, već smo ostavili za 13 u veče. Za 13 u veče zakazan je napad sa snagama II Brigade, IV Brigade, Hercegovačke Brigade i Krajiške Brigade i delovima III Krajiškog Odreda.

Naša Brigada dobila je zadatak posedanja Vel. Vrata, Male Plazenice, Malog Stožera i solidne zasede prema Bugojnu. Naša Brigada je i ovoga puta izvršila svoj zadatak. Delovi Krajiške Brigade⁵ i IV Brigade⁶ izvršili su takođe zadatak upada u grad ali se u gradu nisu mogli snaći zbog neobučenosti zauzimanja utvrđenog grada i borbe sa blindiranim kolima kao i nedostatak sretstava za takav način borbe. Jedinice IV Brigade i Krajiške Brigade povukle su se iz grada nanevši neprijatelju prilične gubitke i ostavljajući takođe svojih mrtvih i ranjenih drugova. Naše jedinice zadržale su položaje preko celog dana jer je bilo rešeno da izvršimo ponovni napad, 3 napad na Kupres. I ovoga puta jedinice Hercegovačke Brigade nisu napredovale ka Kupresu po predviđenom planu.

Pri prvom napadu borci iz naše Brigade izjavljivali su negodovanje zbog nesadejstva IV Brigade i Hercegovačke Brigade. Posle drugog napada borci Krajiške Brigade gubili su poverenje u Hercegovačku Brigadu opet zbog nesadejstva. Pri ovim napadima ova pojava nepoverenje jedne brigade prema drugoj zbog nevršenja postavljenih zadataka uticala je na neuspeh pri trećem napadu na Kupres. Ovom prilikom ukazujemo na ovu pojavu nepoverenja Brigade prema Brigadi i treba skrenuti pažnju svim štabovima brigada, bataljona it.d. da pravilnim objašnjenjem neizvršenja zadataka otkloni se ova hrđava pojava koja će štetno uticati na buduće vršenje zadataka. U isto vreme smatramo da štabovi brigada i ostalih jedinica moraju naročito voditi računa da sve jedinice izvršavaju u potpunosti svoje zadatke, pa će biti i uspeha, žrtava će biti manje a nepoverenje će iščeznuti.

⁵ Odnosi se na 1. krajišku NOU brigadu. Detaljnije o njenim dejstvima u borbi za Kupres vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 111.

⁶ O dejstvima 4. proletarske (crnogorske) NOU brigade u drugom napadu na Kupres 13/14. avgusta vidi dok. br. 76 i 77.

Za treći napad na Kupres poslali smo pismo⁷ IV Brigadi da sa svojim jedinicama dejstvuje svojim pravcem zajedno sa našim 1 Bataljonom. Krajiška Brigada trebala je da napada svojim pravcem preko Črdačice a Hercegovačka Brigada takođe svojim pravcem. Međutim napad IV Brigade je i ovoga puta izostao. Štab IV Brigade nam je poslao izveštaj da mu jedinice nisu prikupljene i da su imali velike gubitke u prošlom napadu. Mi smo 1. Bataljon pojačali sa delovima 4. Bataljona i Kupreške čete jer se napad nije mogao odložiti pošto je izveštaj od Štaba IV Brigade stigao dockan da bi se napad mogao odložiti. Napad je zakazan tačno u 20 časova kada su sve jedinice posle naše artiljeriske i bacačke vatre uz vatru svih automatskih oruđa i pušaka izvršile juriš sa najbliže mogućih položaja pri samom gradu. Ovoga puta jedinice Krajiške Brigade po zauzimanju Črdačice bez borbe jer se je neprijatelj sa te strane odlučio samo na borbu iz prvih utvrđenih kuća, čekale su da neka druga jedinica izvrši juriš pa bi i oni krenuli napred. Naš I Bataljon prišavši blizu grada prije 20 časova od strane Begova Sela čekao je da padne Črdačica, ali kako i posle 20 časova borba [se] nije čula sve do 21 čas, naš 1. Bataljon krenuo je puzeći bliže prema kućama Kupresa. Neprijatelj je primetio pokret našeg Bataljona i pustio ga blizu oko 30 metara i otvorio uragansku vatru sa tri strane. Tom prilikom ranjeno je 8 drugova, od kojih su dva teže ranjena a jedan ranama podlegao. Puškaranje se čulo tu i tamo, ali juriša na grad nije bilo te se je naš 1. Bataljon morao povući, jer je neprijatelj izvršio juriš.

Za sve vreme napada na Zlosela i Kupres mi smo imali sledeće gubitke:

	poginulih	ranjenih	nestalih
1. Batalj.	7	19	2
2. „	6	18	—
3. „	8	10	1
4. „	16	18	1
Svega:	37	65	4 = 106

Od komandnog kadra samo oko Kupresa poginulih i ranjenih:

1. *Bataljon*: Zamenik komandira poginuo, jedan komandir ranjen, jedan polkomesar ranjen, jedan vodnik ranjen, jedan desetar poginuo, jedna bolničarka poginula.

2. *Bataljon*: Komandir čete poginuo i njegov zamenik, ranjen drugi komandir čete, ranjen zamenik komandanta bataljona, poginula jedna bolničarka.

⁷ To pismo redakcija nije pronašla.

3. *Bataljon*: Poginuo pol. komesar čete, jedan vodnik poginuo.

4. *Bataljon*: Ranjena sva tri komandira i jedan zamenik komandira.

Od poginulih i ranjenih skoro svi su članovi K.P.J. i SKOJ-a.

Procena neprijateljskih gubitaka:

Iz prvog i drugog napada na Zlosela i Kupres samo sa naša dva bataljona po prikupljenim podacima: drugovi iz 4. Bataljona za vreme borbe uhvatili su živih i u borbi streljali oko 50 koje ustaša koje seljačke milicije iz Zlosela a zajedno 4. i 2. Bataljon tokom ove dve borbe ubili su i ranili po proceni još do stotinu, tako da samo u ove prve dve akcije neprijatelj je imao do 150 izbačenih iz stroja. Prilikom napada koje je neprijatelj izvršio na nas pri našem kontra-jurišu neprijatelj je imao gubitaka, po podacima koje smo dobili od boraca i zarobljenih neprijatelj je proterao za Bugojno tri kamiona mrtvih (oko 40) i tri kamiona ranjenih, ali tu su uračunati samo oni koji nisu iz ovih krajeva. Milicionari su bili pokopani u selima i mjestima gdje su nađeni a prema iskazu jedne žene bilo ih je dosta. Posle završene borbe na terenu neprijatelj je ostavio oko 20 mrtvih koje su našli naši drugovi.

U ovoj borbi neprijateljski gubitci su 150 izbačenih iz stroja.

U prvom napadu sa IV Brigadom na Kupres po proceni samo naša Brigada izbacila je iz stroja oko 100 neprijateljskih vojnika, jer pri zauzimanju Črdačice neprijatelj je begao ispred naša dva bataljona košen vatrom iz mitraljeza, a naša su tri puškomitraljesca zajedno jedan do drugog upali u grad i kosili su neprijatelja koji je begao, po ulicama. Ta tri puškomitraljesca razoružali su tri neprijateljska puškomitraljesca i zarobljene puškomitraljeze predali su svojim najbližim drugovima iz Brigade koji su ih odmah stavili u dejstvo protiv neprijatelja.

Naš 1. Bataljon koji je tokom ovih borbi stalno zauzimao grupu utvrđenih položaja na Vel. Vratima i Malom Stožeru naneo je neprijatelju oko 50 gubitaka.

U zajedničkom napadu sa IV Brigadom i Krajiškom samo jedinice naše Brigade zarobile su 30 domobrana iz 5. satnije 2. Bojne 14. Pukovnije, koja je potpuno razbijena i uništena, u zajednici sa jednim bataljonom IV Brigade. Na položaju Vel. Vrata bila je omladinska Crna satnija,⁸ koja je

⁸ Pripadala je Francetićevoj »Crnoj legiji«.

takođe razbijena i naneti su joj veliki gubitci. Ovom prilikom drugovi naše Brigade sa jednom četom Krajiške Brigade razbili su ovu satniju i zarobili su 3 puško-mitraljeza, delove od dva teška mitraljeza i jedan teški bacač. Pri zadnjem napadu naš 1. Bataljon naneo je izvesne gubitke neprijatelju a naneti su gubitci neprijatelju izjutra pri njegovom pokušaju da zbaci delove Krajiške Brigade sa Male Plazenice. Neprijatelj je ovoga jutra došao u pomoć iz Bugojna i naišao je na našu zasedu, kojom prilikom je poginulo 4 neprijateljska vojnika i više ranjeno. U svemu neprijateljski gubitci samo od naše Brigade ovoga zadnjeg napada iznose oko 20 izbačenih neprijateljskih vojnika iz stroja.

Naša Brigada u borbama oko Zlosela i Kupresa po ovoj proceni izbacila je iz stroja najmanje oko 470 bandita, a zaplenila je 7 puškomitraljeza od kojih 3 u zajednici sa Krajiškom Brigadom. Jedan teški bacač mina, delove od 2 teška mitraljeza i oko 10.000 metaka i oko 50 komada bombi a što je sve utrošeno u borbama.

Šaljemo podatke iz saslušanja zarobljenih domobrana:

1) Pri zadnjim napadima stanje neprijateljskih snaga u Kupresu bilo je:

dve satnije žutih ustaša,⁹ četiri satnije legionara (od kojih dvije omladinske) i jedna satnija domobrana plus sva milicija iz okolnih sela.

2) 15 ovog meseca iz jutra dve do tri satnije crne legije prodrle su ka Kupresu.

Ova pojačanja u toku borbi pristizala su iz Mrkonjić Grada, Jajca i Bugojna. Po iskazu zarobljenika pola 14. Pukovnije otišlo je za Gornji Vakuf a pola je ostalo u Bugojnu i krenuće za Kupres. Prema tome u Kupres se nagomilavaju jake neprijateljske snage, te to uzeti u obzir.

Drug Crni¹⁰ je tražio da pošaljemo jedan pregled u kome će se videti gubitci Brigade od Vrbnice pa do danas:

<i>U Vrbnici:</i>		<i>Kad smo stigli u Blagaj:</i>	
1. Bataljon	193	na licu	167
2. „	190	„	160
3. „	222	„	142
4. „	231	„	142
Svega	836	„	611

⁹ Tako su zvali pripadnike ustaške 7. bojne (glamočke) 5. stajaćeg djelatnog zdruga.

¹⁰ Sreten Žujović

Izbačeno iz stroja u borbama oko Kupresa 106, ostaje na licu samo u bataljonima 505 drugova.

Treba napomenuti da još u Vrbnici svi smo imali veliki broj ranjenih i bolesnih drugova. Taj se broj povećao pri prelazu pruge Sarajevo — Konjic, a naročito u borbama oko Bugojna gde je nastradao naš treći bataljon. Posle borbi oko Bugojna dezertiralo je iz 3. Bataljona 10 partizana, od kojih trojica su članovi partije, sa zamenikom pol. komesara jedne čete. Tom prilikom je dezertirao i komandir čete.

Sadašnje stanje u Brigadi posle borbi oko Kupresa je sledeće:

1) U prkos velikih gubitaka moral naše Brigade kao i borbenost su na visini, jer su drugovi svesni da su izvršavali zadatke koje je pred njih postavio naš Vrhovni Štab.

2) Preduzeli smo sve mere da objasnimo značaj i rezultate borbi oko Kupresa i da izvučemo iz njih pouke. Naročito nastojimo da pravilnim objašnjenjem ulijemo, puno poverenje u borbenu vrednost drugih jedinica.

3) Stanje odela, obuće i odeće je vrlo slabo i nemamo uslova za poboljšanje.

4) Zdravstveno stanje Brigade nije zadovoljavajuće, jer ima mnogo plućnih i stomačnih obolenja.

5) Nas je na položaju smenila I Krajiška Udarne Nar. Osl. Brigada.

Mi Brigadu odmaramo i sređujemo u pogledu komandnog kadra a vi ste nam obećali da ćete nam poslati nešto iz vaše prateće čete. Isto tako ako postoji mogućnost pošaljite nam izvestan broj bolničarki.

Pošto formiramo pionirsko odeljenje i odeljenje za vezu molimo da nam u materijalnom pogledu u koliko postoji mogućnost izadete u susret, kao: telefona bar tri poljska sa sa 2—3 km kabla, platna za signalne barjačiće i lampe za noćnu signalizaciju. Molimo da nam pošaljete bar 10 litara benzina u kanti sa dobrim zatvaračem i jednu jaču špricaljku ako je imate.

Sa drugarskim pozdravom

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Za Štab

Politkom,
Mil. Kušić

Komandant,
Ljub. Đurić

M. P.

¹¹U Čelebićsko-Dragočavskom bat. ima veći broj drugova koji su branije pripadali bataljonima naše brigade. Ako je moguće dobro bi bilo da ih opet uputite u našu brigadu.

Mil Kušić

BR. 80

NAREĐENJE OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ZA BOSANSKU KRAJINU OD 21. AVGUSTA 1942. ŠTABOVIMA BATALJONA »STARAC VUJADIN« I »GAVRILO PRINCIP« I 5. KRAJIŠKOG ODREDA O PRETPOTČINJAVANJU BATALJONA I O AKCIJAMA PREMA BOSANSKOM GRAHOVU¹

OPERATIVNI ŠTAB
N. O. P. O. ZA BOSANSKU KRAJINU
Br. sl.
od 21-VIII-1942

**ŠTABOVIMA BATALJONA »STARAC VUJADIN« I
»GAVRILO PRINCIP«**

položaj

Po naređenju Vrhovnog štaba n. o. p. i d. v. za Jugoslaviju ta dva bataljona potpadaju do daljnjeg naređenja u V K. O. P. Odred, od kojeg će dobivati sve direktive za rad i akcije i sva naređenja.²

Uz drugarski pozdrav
smrt fašizmu — sloboda narodu!

Politkomesar,
Osman,³ s. r.

Komandant,
Kosta,⁴ s. r.

¹¹ Ovaj dio teksta (do kraja) dopisan je mastilom.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 19—7, k. 1705.

² Odnosi se na naređenje Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 17. avgusta 1942. Dan ranije, 16. avgusta, VŠ NOP i DVJ naredio je pretpotčinjavanje bataljona »Gavrilo Princip« 5. krajiškom NOP odredu i bataljona »Budućnost« Krajiškom operativnom štabu, sugerirajući da bi prirodnije bilo da bataljon »Budućnost« uđe u sastav 3. krajiškog NOP odreda. Bataljon »Starac Vujadin«, po tome naređenju, ostaje i dalje u sastavu 4. operativne zone. Međutim, već 17. avgusta, VŠ je ovu odluku izmenio, pa je i bataljon »Starac Vujadin« stavio pod komandu 5. krajiškog NOP odreda (dok. br. 64; tom II, knj. 5, dok. br. 108, 109 i 113).

³ Karabegović

⁴ Nad

položaj

Po naređenju Vrhovnog štaba bataljoni »Budućnost«, »Starac Vujadin« i »Gavrilo Princip« potpadaju pod Krajiški operativni štab.⁵ Odlukom našeg Štaba ti bataljoni stavljaју se pod vašu komandu.

Vi trebate da stupite najhitnije u vezu sa štabovima Sjevernodalmatinskih odreda i Ličkih odreda, s time da u zajednici sa tim štabovima ispitajte mogućnost što bržeg likvidiranja Grahova. III Proleterska brigada, koja je čistila Livanjsko Polje na pravcu Rujani i Čelebić, gdje se i sada nalazi, dobila je zadatak od Vrh. štaba, da se poveže sa bataljonom »Starac Vujadin« i da se postepeno približi Grahovu, u čijem osvajanju bi učestvovala zajedno sa vašim snagama. Prema obavještenju Vrhovnog štaba Italijani iz Splita transportuju svoje trupe brodovima ka jugu. Može se vjerovati, da će oni napustiti Grahovo, pa treba biti budan, da se u to mjesto što pre upadne. Ako bi se ta operacija izvela uskoro, možete računati i na neke snage naše III Udarne brigade.

Vi treba da se najhitnije povežete sa bataljonima »Budućnost«, »Starac Vujadin« i »Gavrilo Princip« i da ih stavite čvrsto pod vašu komandu i da im odredite zadatke.

Dajte sugestije Štabu Sjevernodalmatinskih odreda, da ruši put B. Grahovo — Strmica — Knin.

O postupljenom najhitnije nas izvjestite.

Uz drugarski pozdrav,

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Politkomesar,
Osman

Komandant,
Kosta

Sl.⁶

23/VIII Primljeno na znanje,
u akta.
Sekretar

⁵ To je u stvari zajednički štab 3. i 5. krajiškog NOP odreda.

⁶ Datum prijema naređenja u Štabu 5. krajiškog NOP odreda. Dopisan je, u tekstu originala, istim rukopisom i mastilom kojim se, vjerovatno, potpisao sekretar Štaba 5. krajiškog NOP odreda Jovo Pavić.

⁷ Potpis je nečitak. Vjerovatno je to paraf Jove Pavića, koji je tada bio sekretar u Štabu 5. krajiškog NOP odreda (tom IV, knj. 6, dok. br. 3).

BR. 81

NAREĐENJE OPERATIVNOG ŠTABA 1. KRAJIŠKE I 2. PROLETERSKE NOU BRIGADE OD 23. AVGUSTA 1942. POTČINJENIM ŠTABOVIMA ZA NAPAD NA MRKONJIC-GRAD¹

OPERATIVNI ŠTAB
I KRAJIŠKE i II PROLETERSKE
BRIGADE

Položaj 23 avgusta 1942 god.

PLAN NAPADA I PODACI O NEPRIJATELJU

Večeras-noću između 23 i 24 avgusta 1942 god. izvršiće se napad na Mrkonjić Grad snagama I Krajiške Udarne Brigade i II Proleterske Brigade i delovima jedinica III K. Odreda.

Podaci o neprijatelju: U samoj varoši neprijateljske snage po dobivenim podacima su jačine od 600 do 700 vojnika-domobrana i četnika.² Ove su snage raspoređene i to: na ORUGLI³ oko 40 domobrana sa 1 bacačem i jednim teškim mitraljezom i 3 puško mitraljeza. Na **Rogoljama** se nalazi štab četnički sa svojim snagama, jačina nepoznata. Grad je opasan pretstražama najvjerovatnije kod sela **Kopljevića, Starog sela, Orlovića⁴** i **Kotora** kao zaštita prema istoku. Na **Ravni** (kota 991) nalazi se posada od prilike jačine 30 do 40 vojnika. Ostali dijelovi neprijatelja nalaze se u samoj varoši raspoređeni za odbranu u rovovima oko varoši i pojedinim kućama koje su za odbranu udešene. Koliko za sada raspoložemo sa podacima, nalaze se slijedeće snage: u glavnoj gradskoj džamiji nalazi se 1 teški mitraljez sa nešto posade. U Grajićevom hotelu⁵ nalazi se također 1 teški mitraljez sa nešto posade. Kod pravoslavne crkve nalazi se 1 brdski top.

RASPORED SNAGA ZA NAPAD

I Krajiška Udarne Brigada: II bataljon siječe komunikaciju Mrkonjić — Sitnica kod sela Podbrdo — Podrašnica i to sa

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 12—1, k. 787.

² U Mrkonjić-Gradu se nalazila oružnička postaja i 1. bojna 9. pješačke pukovnije (tom IV, knj. 6, dok. br. 168, knj. 7, dok. br. 190).

³ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na Oruglo brdo (trig. 882), jugoistočno od Mrkonjić-Grada.

⁴ To nije selo, već k. 606 (Orlovića).

⁵ Nazvan je po sopstveniku Branku Grajiću; umro je poslije rata.

jednom četom. Na tom mjestu povezuje se sa snagama III Udarne Brigade. Sa ostale dvije čete napada **Rogolje** i to na mjestu **Kasimovci**⁶ sa zadatkom da osiječe neprijateljske snage do grada. Po zauzimanju **Rogolja** ostavlja jednu četu za zaštitu a sa drugom četom ide prema Mrkonjić Gradu.

I bataljon sa 2 i 3 četom ima zadatak da se probije desno od **Orugle** i da napadne Mrkonjić Grad između mjesta **Kopljevići i Trijebovo** i ulazi u grad kod **Ploča**⁷ (cesta Mrkonjić — Banja Luka).

1 četa u zajednici sa 1 četom III bataljona napada na grad lijevo od **Orugla** preko »Njiva«, pravac grad.

II bataljon sa 2 četom drži zasjedu prema **Šibovima** sa zadatkom da u nikojem slučaju ne dozvoli prodor četničkih snaga uz najveće žrtve iz njihovih sela.

1 četa III bataljona napada zajedno sa 1 četom I bataljona.

Četa pratećih oruđa. Dva odeljenja teških mitraljeza dodijeliće II bataljonu. Dva teška mitraljeza dodijeliće I bataljonu. Jedno odeljenje teških mitraljeza dodijeliće 2 četi III bataljona. Ostala mitraljeska odeljenja ostaju kao rezerva pri štabu operativnom.

Jedno bacačko odeljenje od 81 mil. dodijeljuje se II bataljonu. Bacačko odeljenje 75 mm.⁸ sa 20 mina dodijeljuje se 2 i 3 četi I bataljona. Ostala dva bacačka odeljenja dodijeljuju se 1 četi I bataljona.

Protukolska baterija ostaje na raspolaganju operativnom štabu.

Komandir baterije ima se javiti komandantu II brigade. *II Proleterska Brigada:* I bataljon ima likvidirati neprijateljsku posadu na položaju **Oruglo**. Po završenoj likvidaciji ostaće na pomenutom položaju držeći ga čvrsto a uhvatiti vezu sa delovima I Brigade koji upadaju u grad i prema situaciji ako je potrebna pomoć pomoći drugovima. Manje dijelove spustiti ka gradu vršeći samim tim bolju blokadu grada a tako će se i veza bolje uhvatiti. Levo od **Orugle** upadaju u grad jedna četa I bataljona i jedna četa II bataljona I Brigade sa kojima ćete uhvatiti vezu.

II bataljon ima zadatak zasjede na putu Mrkonjić — Jajce.

III bataljon ima biti na položaju **Magaljdol**. Sa zadatkom obezbeđenja pravca Jajca šaljući jače patrolu u pravcu

⁶ i ⁷ To mjesto nije označeno na karti 1:100.000. Nalazi se, vjerovatno, prema lokaciji označenoj u dokumentu.

⁸ Riječ je o minobacačima.

Boraca ka Milama, održavajući vezu sa II bataljonom i IV bataljonom.

IV bataljon ima zadatak siječenje komunikacije Mrkonjić — Crna Rijeka — Banja Luka rušeći sa pijonerskim odeljenjem mostove i put.

Napomena: III bataljon može dati u rezervu jednu četu I bataljonu.

Mjesto Operativnog štaba biće **Hoćune** (selo). Početak napada biće u 1 čas poslije pola noći.⁹ Brigadno previjalište biće kod Operativnog Štaba.

Borbeni znaci su »**Ljubo — Ratko**«.

Zarobljenike sprovoditi do Operativnog Štaba. Paliti samo one zgrade iz kojih se daje jak otpor.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Za Operativni Štab
Ljubo¹⁰ [R]atko¹¹

⁹ Bliže o zauzimanju Mrkonjić-Grada, 24. avgusta 1942, vidi dok. br. 83.

¹⁰ Ljubodrag Đurić

¹¹ Dokumentat je oštećen na potpisu; može se pročitati samo »atko«. Komandant 1. krajiške NOU brigade je tada bio Ilica Marušić, čiji je pseudonim: Ratko, te je najvjerovatnije da se on tako i potpisao.

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 5. PROLETERSKE (CRNOGORSKE)
BRIGADE OD 26. AVGUSTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP
I DV JUGOSLAVIJE O STANJU U BRIGADI I O AKCIJAMA
NA PROSTORIJI GORNJI VAKUF — BUGOJNO — FOJ-
NICA¹**

ŠTAB
V PROLETERSKE N. O. U. BRIGADE
26. VIII. 1942 g.

VRHOVNOM ŠTABU N. O. P. I D. V. JUGOSLAVIJE

P o l o ž a j

Podnosimo slijedeći izvještaj:

1) Danas je drug Velimir Terzić, zamj. komandanta ove Brigade, upućen na svoju novu dužnost u Livno.²

2) Jutros je izvršio pokret Mostarski bataljon Herc. N. O. U. Brigade sa položaja ove Brigade u pravcu svoje Brigade.

3) Sutra ujutru u 3 sata ljudstvo iz Kombinovanog bataljona koje je određeno za I Brigadu biće upućeno u Livno.

4) Kasarnu i položaje na stanici Rastovo, na putu Travnik — Gornji Vakuf, kako izgleda, nijesu zaposjeli ustaše, već domobrani i žandarmi u jačini od jedne do dvije satnije. Preksinoć je jedan kombinovani bataljon ove Brigade napravio pokret u pravcu pomenute stanice sa zadatkom da je likvidira, da uništi i onesposobi tamošnje šumsko preduzeće i put koji veže to preduzeće do Travnika, to jedno, i drugo, da uništi i onesposobi put Travnik — Donji Vakuf prema Komaru, *ako mu se bude moglo*. Do ovog momenta od njih još nikakva izvještaja nijesmo dobili.³

5) Prekjuče su ustaše i domobrani iz Bugojna u jačini od dvije satnije napravili pokret iz Bugojna u pravcu Gornjeg Vakufa, koje su naši partizani dočekali kod sela Gračanice i poslije jednocasovne borbe ustaše su se povratile nazad. Na

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 20—1, k. 3/A.

² Otišao je na dužnost načelnika Štaba 4. operativne (dalmatinske) zone Hrvatske.

³ Taj bataljon je 27. avgusta izvršio bezuspješan napad na Rastovo (tom IV, knj. 7, dok. br. 190).

našoj strani žrtava nije bilo, a za njihove žrtve nam nije poznato.

6) Drug Đuro Roganović, koji je bio upućen za komandanta bataljona kod izbjeglih Srba od Bugojna, povratio se nazad izjavivši da ovi nijesu htjeli da se organizuju u partizanski bataljon, a ovo kako izgleda da je došlo otuda što se među njima nalaze nekolike tipične koje održavaju vezu sa četnicima.⁴ Tamošnji srpski narod i većina vojnika osjećaju se partizanima. Mi ćemo i dalje nastojati da politički i vojnički djelujemo u tom pravcu kako bi uspjeli povezati uza se tu vojsku i narod, ali je pored toga potrebno da se naredi tamošnjem Krajiškom odredu⁵ da više obrati pažnje na njih od sada nego do sada i da oni kao podesniji preduzmu ulogu organizatora, a mi bi ih u svemu pomagali.

7) Od naših izviđačkih organa, koji se kreću u pravcu Jablanice — Fojnice, obaviješteni smo, da su im tamošnji mještani pričali, a ovi su obaviješteni iz Sarajeva, da su četnici ovih dana napali na Foču i zauzeli je od ustaša uz saradnju sa Italijanima.⁶ Ustaše su, kako pričaju, imali velike žrtve. Zbog toga Njemci i ustaše u Sarajevu mnogo strahuju i u tom pravcu šilju svoje jedinice. Ovome ćemo se vjerodostojnije obaviješavati putem naših izviđačkih odeljenja koja ćemo uputiti preko Bitovnje u pravcu Igmana, pa ćemo vas o istome izvijestiti. U slučaju da ovo bude istina, što je donekle vjerovatno, toj teritoriji bi onda trebalo posvetiti više pažnje. U tom slučaju četa Rada Hamovića bi trebala da se povрати nazad, kako narod tamošnjih krajeva ne bi bio prepušten uticaju četnika.

8) Sad se na položaju Prozora — Šćita nalaze svega dvije čete našeg III bataljona sa Prozorskom četom, koji trebaju kontrolisati teritoriju prema Fojnici — Bitovnji — Rami — Jablanici i održavati vezu sa Herc. Brigadom, što je sa ovako malim jedinicama mnogo otežano. Jedna četa III bataljona nalazi se na Ravnom, ostala 3 bataljona nalaze se na položaju Gornji Vakuf — Travnik i Gornji Vakuf — Bugojno.

⁴ Vjerovatno se radi o grupi Đorđa Đelme (vidi dok. br. 78).

⁵ Na tome području je djelstvovao 3. krajiški NOP odred (tom IV, knj. 6, dok. br. 109).

⁶ Ta informacija je bila tačna. Četnici (njih oko 2.500), naoružani oružjem dobijenim od Italijana i navodno obučeni u italijanske uniforme, zauzeli su Foču 19. avgusta u 13 časova, ali su Italijani, na intervenciju ustaša, ponovo ušli u Foču 22. avgusta. Bliže o tome vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 166 i 167; AVII, reg. br. 54/4—1, k. 71: doglasno izvješće Vrhovnog oružničkog zapovjedništva od 10. septembra 1942. godine.

9) Drug Blažo⁷ će doći kroz koji dan tamo. Drug Đuro Roganović je određen privremeno u Prozorsku četu kao vojni instruktor.

Sa drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

M. P.

Komandant:
Sava B. Kovačević

BR. 83

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. KRAJIŠKE BRIGADE OD 28. AVGUSTA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O ZAUZIMANJU MRKONJIĆ-GRADA¹

I. Krajiška
Narodno-Oslobodilačka Partizanska
Udarna Brigada

Položaj 28-VIII-1942

VRHOVNOM ŠTABU N. O. PARTIZANSKE i Dobr.
Vojske Jugoslavije

Dostavljamo izvještaj o akciji na Mrkonjić i okolna sela (Manjača).²

Naša Brigada imala je zadatak da likvidira Mrkonjić Grad,³ sa II prol. brigadom.⁴

Bataljoni koji su napadali grad izvršili su svoj zadatak. Prilikom akcije naši bataljoni zarobili su slijedeći ratni plijen.

⁷ Jovanović

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 13—2, k. 787.

² Misli se na sela na planini Manjači, jugozapadno od Banje Luke.

³ Mrkonjić-Grad (zvali su ga i Varcar-Vakuf) zauzet je 24. avgusta. Grad su branili oružnici 5. oružničke pukovnije i 1. bojna domobranske 9. pješačke pukovnije. Bliže o tome i o sadejstvu 2. proleterske NOU brigade pri zauzimanju toga mjesta vidi tom IV, knj. 6, dok. br. 127 i 168, knj. 7, dok. br. 190; AVII, reg. br. 4—1/II, k. 736: izvještaj Operativnog štaba 1. krajiške i 2. proleterske NOU brigade od 24. avgusta 1942. o zauzimanju Mrkonjić-Grada; Mišo Leković, n. d., str. 514—531.

⁴ Riječi »sa II prol. brigadom« dopisane su mastilom.

I bataljon: 66 domobrana, sa 66 karabina, 4 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez sa ostalom spremom. Ovaj bataljon je upao u grad sa svojim četama.

II bataljon: zarobio je 2 oficira, 3 podoficira, 96 domobrana, 1 protivkolski top sa 99 granata i zapregu sa 2 konja, 2 velika bacača sa 6 velikih mina i 39 lakih mina, 2 teška mitraljeza sa 18 sanduka punih municije, 2 puškomitraljeza i 90 karabina i municiju, dosta ćebadi, šatorskih krila i ostale vojne spremlje. Zarobljena su 3 konja sa 2 artiljerijska sedalca sa ostalim konjskim priborom. Ovaj bataljon imao je zadatak da prečisti selo Rogolje i da odsiječe rovove u Kasimovcima od grada. Neprijatelj nije bio u Rogoljima a rovovi u Kasimovcima likvidirani su do 3 sata u jutro, gdje je zarobljen gore navedeni plijen.

III bataljon: zarobio je 30 domobrana, 100 karabina, 1 teški mitraljez, nešto municije kao i ostale vojne spremlje.

Ovaj bataljon sa jednom četom štitio je napadne položaje od Drenovićevog sektora⁵ (Šibovi) a sa jednom četom u zajednici sa I bataljonom napao je sam grad i u potpunosti izvršio je svoj zadatak i zarobio gore navedenu spremu.

Mrtvih i ranjenih u ovoj akciji nismo imali, dok je neprijatelj imao 3 ranjena.

Moral i borbenost partizana u akciji bila je odlična. Spaljene su svega 3 manje drvenjare kao signal da su naše snage u gradu. Pljačke i obijanja radnji nije bilo osim provale u dućan Bate⁶ i jednom trgovcu odnešeno 12000 kuna ali nismo mogli utvrditi da su to pravili partizani iz naše Brigade, ali smo odmah uhvatili 10 partizana III odreda⁷ (čete koje su bile opkoljene četnicima) a za novac nismo mogli naći krivca. Partizani ove Brigade mijenjali su svojevrijedno odijela od zarobljenih domobrana i pravili sitnije istupe oko podjele vojne spremlje. Ovaj štab uočio je te greške i poduzeo sve korake da se u buduću to spriječi a naročito kada sudjeluje u akcijama sa drugim brigadama jer to ometa zbližavanje brigada, a naročito zbog političkog uticaja na mještanske snage.

⁵ Misli se na sektor kojim je komandovao četnik Uroš Drenović.

⁶ Tako se zvao kombinat za proizvodnju obuće i gumenih proizvoda u Borovu. Sve njegove prodavnice u bivšoj Jugoslaviji nosile su ime »Bata«, po prezimenu industrijalca iz Čehoslovačke.

Generalni direktor kombinata u Borovu dr Tomislav Bulat (sa još 10 rukovodilaca te tvornice) osuđen je 27. novembra 1945. na smrt zbog saradnje s okupatorom, a cjelokupna imovina toga kombinata je konfiskovana (»Politika« od 29. novembra 1945).

⁷ Riječ je o 3. krajiškom NOP odredu.

26-VIII-1942 god. u 23 časa ova Brigada krenula je u pravcu Manjače sa zadatkom da napadne bok neprijatelja koji se nalazi u Sitnici i u Bunarevima.

27-VIII. 1942 god. bili smo u Trijebovu gde su imale biti neke četničke snage, ali smo svega našli dvojicu četnika a jedan je sam prišao k nama. Pozadina toga kraja primila nas je prilično, samo se boje jer stoje pod uticajem neprijateljske propagande. Svi »četnici« borci voljni su da se predaju nama, samo se boje za svoje živote.

Isti dan produžili smo put za Lokvare — Dujakovce — Stričiće i Dubicu,⁸ sela koja su poznata kao četnički centar Manjače. U svim ovim selima nismo naišli na nikakav otpor a pozadina nas prima dobro i davala nam je izvještaje o neprijatelju, tj. da se isti povukao iz Sitnice i Bunareva kao i o tome da su se izvjesne četničke snage povukle prema Kadinoj Vodi. I ovde smo čuli da bi se četnici borci predali, samo se boje za svoje živote. Mi ćemo danas održati zbor u Lokvarima i objasniti narodu liniju naše borbe.

Mišljenja smo da bi trebalo izdati jedan proglas narodu i borcima ovog kraja u kojemu treba objasniti izdaju četničkih vođa u čitavoj zemlji a borce pozvati da pristupe našim jedinicama. Ujedno bi predložili da proto Zečević⁹ i ostali sveštenici i rodoljubi izdaju poseban proglas na narod ovoga kraja i da prota i još koji sveštenik čim prije obiđu ove krajeve. Za korišćenje ovoga kraja potreban je najživlji politički rad.

Naša Brigada nastavlja dalje svoj zadatak u zajednici sa ostalim snagama a pod neposrednom komandom druga Koste, kako je naređeno od vas.

Molimo da nam se dostave naređenja tko ima pravo upotrebe konja, kao i naređenje o novim znakovima.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Politkomesar:

Ilija¹⁰

M. P.

Komandant:

Ratko¹¹

⁸ Dubica nije selo, već predio, jugozapadno od Banje Luke.

⁹ Vlado

¹⁰ Materić

¹¹ Ivica Marušić Ratko

**PREGLED BROJNOG STANJA LJUDSTVA I NAORUŽANJA
1. PROLETERSKE NOU BRIGADE NA DAN 29. AVGUSTA
1942. GODINE¹**

ŠTAB I PROLETERSKE
NO UDARNE BRIGADE
29-VIII-42

BROJNO STANJE NAORUŽANJA

**I
KOLIČINA I VRSTA NAORUŽANJA**

Jedinica	m. gevera	pušaka	l. mitraljez		p. mitraljeza	topova		bacača		revolvera
			svareloze	breda		„Pito“	protivkolski	teških	lakih	
Štab Brigade	3	16	—	—	—	—	—	—	—	15
Intendatura Brigade	—	13	—	—	—	—	—	—	1	7
Sanitet Brigade	—	1	—	—	—	—	—	—	—	4
Pionirski vod	—	21	—	—	—	—	—	—	—	2
I bataljon	—	164	—	3	12	—	—	1	—	66
II bataljon	1	133	1	1	10	—	—	1	—	48
III bataljon	—	192	2	1	15	—	—	1	—	42
IV bataljon	—	156	1	2	14	1	1	1	—	44
VI bataljon	1	131	1	1	12	—	—	—	2	40
SVEGA	5	827	5	8	63	1	1	4	3	268

NAPOMENA: protivkolski top je neispravan i upućen za opravku. Jedan laki bacač je neispravan. Od ukupnog broja puškomitraljeza 23 su italijanski.

Za Štab Brigade

Zamjenik komandanta,

M. P.

Španac²

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 5—3, k. 701.

² Danilo Lekić

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE BRIGADE OD 7. SEP-
TEMBRA 1942. OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ZA BO-
SANSKU KRAJINU O REZULTATIMA NAPADA NA KLI-
SINU I KADINE VODE¹**

97

Ko piše: Štab II proletarske brigade Odakle: Racune
Kome: Operativnom štabu Gde: Mrkonjić
O. Br. datum: 7-IX-42 . . . 11 čas., 30 min.
Karta razmere 1:

Družé Kosta,²

Noćas su naša dva bat. izvršili napad na Klisinu i Kadinu Vodu.³

Na Klisini su naši bombaši naneli gubitke neprijatelju jer su došli do same crkve gde su banditi bili.

Kadinu Vodu smo tukli bacačem i napravili im paniku, tako da su jutros bježali za B. Luku sa tenkovima i kamionima.

Mi imamo samo jednog lako ranjenog (u petu).

Naš 4 bat. je bio od juče po podne u zasedi kod Cvijetića na samom putu. I on je vodio borbu. Tako je nepr. izgledalo da ga na celoj komunikaciji napadamo sa jakim snagama.

Manjačka četa je na Bojanića Visu. Posle bežanja nepr. za B. Luku avion je krstario iznad Rekavice i mitraljirao misleći da smo već i tamo stigli.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 8—1/II, k. 736. Na margini 1. strane dokumenta dopisano je: »Oborili smo jedan avion »Brege« i pao u Rekavicu. A Nemci govorili četnicima da su i oni pucali u njega. Poverenje nestaje među njima«.

Dokument je pisan na listu izdvojenom (na kome je štampano zaglavlje) iz ratnog bloka.

² Nađ, komandant Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu.

³ Ta mjesta je branila Borbena grupa »Putlic« (Putlitz). U grupi su se nalazili dijelovi ustaško-domobranskog Banjalučkog zdruza (1. novačka, odnosno doknadna bojna) i njemačke 714. pješadijske divizije (3. bataljon 721. grenadirskog puka). Desetoga septembra, kao pojačanje, na ovaj sektor su upućene 1. i 2. bojna Petrinjskog zdruza. Sve snage na tom sektoru su bile objedinjene u sastavu novoformirane Bobene grupe »fon Wedel« (Kampfgruppe »von Wedel«) 714. pješadijske divizije. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 7, dok. br. 14 (objašnjenje 3) i 201; Arhiv VII, T-315, F-2258/991 i 992: naređenja Komande 714. pješadijske divizije od 9. i 10. septembra 1942. za dejstva kod Kadinih Voda; Mišo Leković, n. d., str. 555—585.

Ovu pažnju neprij. moramo iskoristiti i zauzeti one položaje od Kola do Vrbasa, jer tu se može sa manje snage nepr. držati u šahu.

Oko 10 sati uhvatili smo vezu sa Vojom⁴ koji se sa dva bat. nalazi na Prepletnjaku. Ja sam mu pisao da s...⁵ dođe na Lunjevac i napadne nepr. u Kadinim Vodama.⁶ Naš je jedan bat.⁷ ostao više samih Kadinih Voda (vazd. lin. 1500 m). Rekao sam mu da taj naš bat. uputi u Racune, a mi ćemo danas sa našim jednim bat. i Manjačkom četom da prodiremo dalje od Bojanića Visa do iznad reke Rekavice i ka Han Kolima.⁸ Time ćemo neprij. koji nije sav otstupio ugroziti u pozadini.

Javi Kušiću da sa jednim bat. i Il krajiškom brigadom teraju neprij. u stopu duž komunikacije i da nikako ne gube kontakt sa njim.

Sad baš stiže izveštaj od bat. koji je noćas bio u zasedi. Oni su puškarali sa četnicima koji su poseli kose Vujkovac i čuvaju komunikaciju.⁹ Našem bat. je nezgodno preko dana držati zasedu na tom mjestu jer su četnici na nadvišavajućem položaju, ali će držati preko noći. Seljaci špijuniraju i izdaju zasedu. Tako noćas nije prošao ni jedan kamion. Naši su pokidali telef. vezu...¹⁰ — B. Luka.

Četnici iz Rekavice drže položaje prema Boj. Visu i tuku bacačem Manj. čet. Zato smo se rešili da im noćas ukrademo bacač.

Četnici su u rasulu. Juče nam se jedan predao i pušku doneo. Jednoga su naši ubili u šumi i to je delovalo, te sad žene i očevi trče i traže svoje da se vrate kućama.

⁴ Vojo Todorović Lerer

⁵ Dokumenat je na ovome mjestu oštećen. Redakcija je to obilježila trima tačkama. Vjerovatno treba da piše: da s bataljonima.

⁶ U bojnoj relaciji 2. domobranskog zbora za septembar 1942. u vezi s tim, između ostalog, piše:

»8. IX. Partizani su se u toku noći 7/8. pojavili na crti: Vodički Vis (868) — Krnin (661) — Lunjevac (1034) u leđa skupini Putlitz.

Situacija je popravljena upućivanjem pojačanja i to: 2 sata 1. lovačke bojne, 5 i pola 2. sata Domdo bojne Banja Luka. Namjera partizana osujećena« (tom IV, knj. 7, dok. br. 201).

⁷ Odnosi se na 4. bataljon (tom IV, knj. 7, dok. br. 18).

⁸ Odnosi se na s. Kola, kod Banje Luke.

⁹ To su, najvjerovatnije, bili pripadnici Četničkog odreda »Obilić«, čiji je komandant u to vrijeme bio Lazar Tešanović Laza (vidi AVII, reg. br. 36/6, k. 204: naredbu komandanta Glavnog štaba Bosanskih četničkih odreda od 12. septembra o pohvali Četničkog odreda »Obilić« za borbe protiv partizana od 31. avgusta do 10. septembra 1942).

¹⁰ Redakcija je trima tačkama označila riječ nečitko naspisanu u originalu. Vjerovatno treba da piše: Sitnica.

Sa Vojom ćemo videti pa se Kadine Vode može napasti sa dva bat. Krajiške brig. i jednim bat. naše brigade. Da su nam sinoć bile tolike snage, uzeli bi 6 topova na Kad. Vodama.

Javite nam odmah kako idu naši od Sitnice.

S drug. pozdr. S. F. — S. N.

Komand.

Ljubo¹¹

BR. 86

OBAVJEŠTENJE OPERATIVNOG ŠTABA 5. CRNOGORSKE I 1. HERCEGOVAČKE NOU BRIGADE OD 17. SEPTEMBRA 1942. ŠTABU 4. OPERATIVNE ZONE NOP ODREDA HRVATSKE O SITUACIJI NA PROSTORIJI DUVNO — KUPRES — TRAVNIK¹

Operativ. Štab
V. Crnogor. i I. Herceg. N. O. U. Brig.
17. IX. 1942. god.
6h na veče.

IV. Dalmatinskoj Operativnoj Zoni

Gdje bude.

Vaše pismo od 15. ov. mj. primili smo,² na koje vam odgovaramo:

- 1.) Prema dobivenim podacima neprijatelj ne raspolaže sa jačim snagama — kako to vi kažete — u Duvnu i Kupresu, u Kupres 2 satnije ustaša i 3—4 domobrana i milicije, u Duvno takođe.³

¹¹ Ljubodrag Đurić Ljubo

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, reg. br. 8—1/I, k. 758.

² Štab 4. operativne zone je u tome pismu upozorio na namjere neprijatelja (vidi AVII, reg. br. 50—4, k. 1490).

³ U to vrijeme na prostorijski Kupres — Bugojno — Imotski, pored dijelova domobranske 4. i 6. divizije, počelo je formiranje zloglasnog ustaškog 5. stajaćeg djelatnog zdruga pod komandom bojnika Rafaela Bobana (sa stožerom u Bugojnu). U njegov sastav su tada ušle: 1. ustaška bojna, na relaciji Bugojno — Kupres, 17. ustaška bojna »Jajce«, 20. ustaška bojna iz Bugojna, 26. ustaška bojna iz

- 2.) Može se trefiti da neprijatelj poduzme ofanzivu prema nama i vama a naročito prema vama, ali — kako izgleda — slabo ili nikako da se Italijani angažuju u ovom pravcu jer ih nema, ustaši mogu ako iskoriste naše slabosti kao što su neki dan sa ispadom iz Kupresa.
- 3.) Naša zajednička aktivnost na ovoj teritoriji je nužna. U tom cilju smo mi preduzeli efikasne mjere odmah po vašem povlačenju od Vukovskog — Šujice. I prije dolaska Hercegovačke brigade V. brigada je bila rokirala svoje snage od Travnika na ovu teritoriju iako smo bili prepušteni sami sebi i neobaviješteni o povlačenju vaših snaga sa ovog terena (mislimo na operat. rukovodstvo Livno).
- 4.) Crnogorska brigada je opet rokirana prema Fojnici, Travniku i Bugojnu gde joj je ovo rukovodstvo odredilo zadatke a Hercegovačka je na položaje: Vukovsko — Zvirnjača — Trebiševo — Sovići — Rama. Ona je dobila zadatke prema Kupresu, Duvnu i Jablanici: demonstracije, kidanje komunikacija i drugo.
- 5.) Noću 15/16. ov. mj. vršena je demonstracija na Kupres, koja je uspjela, sa kojom je između ostalog upaljeno oko Kupresa nekih 50 stogova žita i drugo.⁴
- 6.) Na svim pravcima se temeljito ruše putevi. Put Kupres — Šujica — Duvno je otežan rušiti, ali se mora onespobit. Naš operativni za Ravno je dobio zadatak da taj put onesposobi *zajedno sa vama*. Vi ih pomažite.
- 7.) Gledište Vrhovnog (depeša od 14. ov. mj.)⁵ nije, da se mi angažujemo ka vama, već na drugu napred navedenu stranu, pa nas to čudi kako se direktive Vrh. Štaba izopakuju.
- 8.) Neprijatelj pravi češće ispade iz Bugojna ka Gračanici gdje se sukobljava sa našim snagama i gdje su nam nanijeli 5 žrtava.

Ljubuškog, Krajiška kombinovana bojna iz Imotskog, 2. i 3. sat 2. ustaške bojne, na komunikaciji Bugojno — Kupres, i 2. sat 5. ustaške bojne, 2. sat 10. ustaške bojne i 3. sat 18. ustaške bojne iz Grupe »Šimić«, na komunikaciji Kupres — Bugojno (AVII, reg. br. 5/24—1, k. 114: naređenje Zapovjedništva Ustaške vojnice od 20. septembra 1942).

Krajiška kombinovana bojna je u stvari 7. ustaška (glamočka) bojna (tom IV, knj. 8, dok. br. 247).

⁴ Taj napad su vršili jedna četa iz 1. bataljona 5. proleterske (crnogorske) NOU brigade i dijelovi Kupreškog NOP odreda (tom IV, knj. 7, dok. br. 41).

⁵ Tu depešu redakcija nije pronašla. Međutim, postoji naređenje načelnika Vrhovnog štaba NOP i DVJ od toga datuma, i vjerovatno se odnosi na to naređenje (tom II, knj. 6, dok. br. 44).

- 9.) Na položaje Travnik — Turbe došli su neki Nemci a broj još nije poznat.⁶
- 10.) Sinoć — ili će danas na večer — trebala se je izvesti demonstracija prema Duvnu od strane operativnog Ravno a nemamo još izveštaja o tome. Naređeno im je da se sa vama povežu i zajednički da to izvedete. Ovo samo naredili pošto smo obaviješteni, da vi nije uspjela likvidacija neprijatelja u Duvnu.
- 11.) Mi zamjeramo zbog vaše neaktivnosti tamo. (Naš kurir Boro Begović izvestio nas je, da nikog nije video od vaših snaga na položaje Borova Glava — Šujica).
- 12.) Naše se snage nemogu angažovati na put Duvno — Posušje.
- 13.) Četu Duvanjskog bataljona koja je na Trebiševu ne možemo momentalno iz napred navedenih razloga uputiti. Njezin bataljon nepravilno je postupio kad je četu pozvao bez našeg odobrenja i obaveštenja.
- 14.) Neprijatelj svaki dan bombarduje naše položaje a naročito dolinu Doljanke gdje nanosi stanovništvu žrtve. Sa ovim bombardovanjem nanosi i sebi žrtve: neki dan kad je bombardovan Zjametski bataljon na Kalin⁷ potrefio je svoje, gde je trojicu ubio a četiri ranio.
- 15.) Prema neprovjerenim podacima, 16. ov. mj. obaviješteni smo, da je preko Rame prošlo 26 vagona ustaša za Mostar?
- 16.) Dobili smo pismo od I. Prolet. pisano 15. IX. ov. mj.⁸ u kome se objašnjava kritički rad jedinica na pravcu Kupres — Duvno prilikom upada ustaša u Duvno. Istovremeno prihvaćaju se naša opažanja kao opravdana u smislu voj. akcija, koordinacije i veza na pravcu Kupres — Duvno. Ovim se pismom najavljuju novi za-

⁶ Riječ je o dolasku pripadnika 1. bataljona 750. grenadirskog puka njemačke 718. pješadijske divizije. Taj bataljon je prebačen na prostoriju Travnika — Turbe — Zavidovići da bi obezbijedio transport drveta i drvenu industriju na tom od partizana ugroženom području (AVII, T-315, F-2270/471: naređenje vojnog zapovjednika Srbije od 8. septembra, sn. br. 470 i 474: naređenje Komande 718. pješadijske divizije od 8. i izvještaj od 9. septembra 1942. o prebacivanju 1. bataljona 750. grenadirskog puka za obezbjeđenje drvne industrije u širem rejonu Travnika).

⁷ Odnosi se na brdo Kalin (trig. 1531), jugoistočno od Bugojna.

⁸ To pismo redakcija nije pronašla. Međutim, postoji informacija koju je Stab 1. proleterske NOU brigade 15. septembra 1942. uputio Stabu 4. operativne zone o uspostavljanju saradnje s 1. hercegovačkom i 5. crnogorskom NOU brigadom (AVII, reg. br. 31—2, k. 701).

datci I. Prolet. čije su jedinice već počele prebacivanje u duhu novih zadataka.⁹

Smrt Fašizmu — Sloboda Narodu!

Načelnik
Vukotić¹⁰

Zamj. politkoma
A.¹¹ Mugoša

M. P.

BR. 87

IZVJEŠTAJ ŠTABA OPERATIVNIH TRUPA NA SEKTORU BOSANSKOG GRAHOVA OD 19. SEPTEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O RASPOREDU JEDINICA I PLANOVIMA ZA DEJSTVA PREMA BOSANSKOM GRAHOVU¹

ŠTAB
OPERATIVNIH TRUPA
NA SEKTORU GRAHOVO-

VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE

1) Bataljoni I Proleterske i IV krajiške već su prikupljeni na prostorijski sa koje mogu da dejstvuju i ofanzivno i defanzivno prema neprijatelju. Imamo stalnu vezu sa komandantom IV Krajiške brigade, a bio je kod nas i drug Milić,³ iz IV Operativne zone. Održali smo zajednički sastanak, na kome je izvršen raspored jedinica i raspored zadataka.

⁹ U to se vrijeme I. proleterska NOU brigada nalazila prema Bosanskom Grahovu (dok. br. 87).

¹⁰ Jovo

¹¹ Andrija

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reeg. br. 39—2/I, k. 701.

² Taj štab su nazivali i Operativnim štabom. Njega su sačinjavali Štab I. proleterske NOU brigade i po jedan predstavnik 4. krajiške NOU brigade i dviju ličkih brigada (tom II, knj. 6, dok. br. 50; tom IV, knj. 7, dok. br. 3).

³ Pseudonim Maksimilijana (Makse) Baće, načelnika Štaba 4. operativne zone NOP odreda Hrvatske.

2) U toku 21 o. m. krenuće jedan dalmatinski bataljon, u jačini oko 200 ljudi, na izvršenje diverzije na drumu i pruži **Knin — Drniš**.

3) Ličke jedinice nisu još stigle. Uputili smo im danas jedno pismo, radi uspostavljanja blagovremene veze i radi urgiranja njihovog dolaska.⁴ Takođe, nije stigao ni bataljon »Branko Vladušić«,⁵ i za njega smo urgirali.

4) I bataljon I Proleterske ostavili smo zasada i dalje u predelu Peulja. VI bat. I Proleterske, koji je bio dobio zadatak da pronade i likvidira četničku grupu koja se navodno bila prebacila preko s. **Odžak** prema zapadu, vratio se u sastav Brigade. O pravcu kretanja te četničke grupe nije uspeo da prikupi nikakve podatke, pa se čak nije potvrdilo ni da je ta grupa pošla pomenutim pravcem; postoji mogućnost da je otišla na Staretinu ili u šume istočno od Glamočkog polja, ali sve ovo je neprovereno. Delovi VI bataljona išli su do Međugorja i spustili se do s. **Grkovci** i nigde nisu naišli na trag četnika.⁶

5) Prilažemo poslednje podatke o neprijatelju na sektoru **Grahovo**. Sudeći po njima, u toku poslednjih dana nije bilo nikakvih znatnih izmena u brojnom stanju neprijatelja u Grahovu i okolini. Nastojaćemo da prikupimo što više novih i sigurnih podataka.

6) Jutros, 19 o.m. u 2 časa, jedinice IV Krajiške brigade izvršile su prepad na četnike u s. Pečenci (2 km. zapadno od Grahova), proterali ih i jedan deo zarobili; podroban izveštaj još nije stigao.

7) Sa drugom Milićem razgovarali smo o obrazovanju II Dalmatinske udarne brigade. On je tražio komandni kadar od I Proleterske i nešto italijanskog automatskog oruđa, zatim izložio da za tu Brigadu ima 550 naoružanih i 240 ne-naoružanih, računajući tu i 200 boraca bataljona »Branko Vladušić«; tražio je da mu se da i jedan drug podesan za komandanta Brigade.

⁴ Pismo je upućeno Štabu 4. operative zone pod čijom su se komandom nalazile ličke brigade (tom IV, knj. 7, dok. br. 45).

⁵ Taj bataljon, koji je bio pod komandom Štaba 4. operative zone, trebalo je, po naređenju Vrhovnog štaba NOP i DVJ, da uđe u sastav 2. dalmatinske NOU brigade, koja se tada nalazila u formiranju. Međutim, ova se brigada u međuvremenu popunila do brojnog stanja predviđenog formacijom, te je bataljon i dalje ostao samostalan (tom IV, knj. 7, dok. br. 45).

⁶ U širem rejonu Bosanskog Grahova, prema Peulju, Tičevu i Grkovcima, nalazilo se oko 700 četnika iz četničkog puka »Gavrilo Princip« Dinarske četničke divizije (AVII, reg. br. 33/5 i 34/5, k. 151: izvještaj Štaba četničkog puka »Gavrilo Princip« od 1. i 2. septembra, reg. br. 50—5, k. 151: izvještaj Štaba Dinarske četničke divizije od 6. septembra 1942).

Mišljenja smo da bi I Proleterska brigada zaista mogla da da 4—5 drugova za komandni kadar u bataljonima i nekoliko italijanskih puškomitraljeza i 2 italijanska teška mitraljeza. Za komandanta Brigade predlažemo sadašnjeg načelnika štaba I Proleterske, druga Stanko.⁷ Mi verujemo da bi drug Stanko bio koristan na tom mestu, da je potrebno dati mu mogućnost da se osamostali; činjenica je da je on u štabu I Proleterske donekle vezan, ali je tačno i to da su uslovi za njegov razvoj i osamostaljenje u okviru ovog štaba skućeni.

Predložili smo, osim toga, da se stvori brigada od 3 bataljona, jačine 650 pušaka, a ostatak ljudstva da se uputi za popunu I Proleterske brigade. Milić nije u načelu protiv ovakvog rešenja. tim pre što ima velike mogućnosti da ubrzo stvori IV bataljon novim prilivom snaga; ovakva brigada dovoljna je za izvršenje zadataka koji je očekuju, a i sa pitanjem ishrane bi išlo dosta teško. Drug Milić će o ovome obavestiti i tražiti mišljenje štaba IV zone.

8) U toku sutrašnjeg dana preduzećemo mere za konačno regulisanje ishrane, kao i za ubrzanje izrade ručnih bombi za bacač. Urgiraćemo i uspostavljanje telefonske veze **Drvar — Srnetica — Mlinište**, kako bismo imali tešnju vezu sa vama.

9) Jutros smo isprobali protivkolski top: potpuno je ispravan. Seljaci s. Tičeva oduševili su se dolaskom topom, poletele su i devojke da pomognu pri njegovom izvlačenju i darivale su ga: čarapama i peškirim!

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

19. IX. 1942 — 18,30 č.

ZA ŠTAB

OPERATIVNIH TRUPA NA
SEKTORU GRAHOVO
komandant **Koča**

načelnik štaba⁸

P. S. Privremeno, dok ne prikupimo trupe i ne organizujemo snabdevanje,⁹ nalazićemo se u s. Zebe, oko 5 km. jugoistočno od s. Resanovci.

⁷ Branko Poljanac Stanko. Predlog nije usvojen, pa je za komandanta 2. dalmatinske NOU brigade određen Ljubo Vučković.

⁸ Za načelnika štaba operativnih trupa na sektoru Bosanskog Grahova Vrhovni štab NOP i DVJ je odredio Pavla Ilica Veljka (tom II, knj. 6, dok. br. 50).

⁹ Taj dio rečenice (do kraja) dopisan je zelenim mastilom.

NAREĐENJE OPERATIVNOG ŠTABA NOP I DV ZA BOSANSKU KRAJINU OD 2. OKTOBRA 1942. ŠTABU 2. PROLETERSKE BRIGADE ZA OBEZBJEĐENJE PRAVCA MRKONJIĆ-GRAD — JAJCE¹

Operativni Štab N. O. P. i D. V.
za Bosansku Krajinu
dne 2. oktobra 1942. god.

radi znanja

ŠTABU II. PROLETERSKE BRIGADE

na položaju

Neprijatelj nadire i od Travnika i 2. t. mj. dopro je do linije Grdovo.² O radu i zadatcima jedinica na desnoj obali Vrbasa obavjestite se iz priloženog naređenja.

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 5—1 II, k. 161.

² Poslije oslobođenja Jajca (25. septembra 1942, od strane 1. i 2. krajiške i 2. proleterske NOU brigade (vidi dok. br. 92) Nijemci su preduzeli opsežne mjere da ponovo zauzmu to mjesto (operacija »Jajce I«). Tako je Komanda 718. pješadijske divizije, svojom zapoviješću br. 29 od 26. septembra 1942, naredila prikupljanje tek rasformirane Borbene grupe »Sušnig« (Kampfgruppe »Suschnigg«), a 28, 29. i 30. septembra je napređeno ponovno formiranje te grupe (prikupljala se u rejonu Turbe), sastava: Štab, 1. i 2. bataljon 738. grenadirskog puka, dijelovi 668. artiljerijskog diviziona, ustaška 17. bojna »Jajce«, domobranska 1. bojna 5. pješačke pukovnije i 2. bojna 15. pješačke pukovnije, 9. topnički sklop (»Domanik«) i neke manje jedinice, i formiranje Borbene grupe »Vist« (Kampfgruppe »Wüst«), sastava: Štab, 1. i 2. bataljon 750. grenadirskog puka, dijelovi 668. artiljerijskog diviziona, 10. vod 12. tenkovske čete za specijalnu upotrebu, 21. ustaška bojna, dvije domobranske čete Borbene grupe »Šimić«, 3. bojna 5. pješačke pukovnije, 1. bojna 15. pješačke pukovnije i neke manje jedinice (inžinjerci, vezisti). Za rejon prikupljanja Borbene grupe »Vist« je određen Donji Vakuf. U napadu na Jajce su sadejstvovali i dijelovi 714. pješadijske divizije, na pravcu Banja Luka — Kotor-Varoš — Mrkonjić-Grad (Borbena grupa »fon Vedel« — Kampfgruppe »von Wedel«).

Napad je počeo 1. oktobra 1942. U toku daljih dejstava 718. pješadijskoj diviziji su stavljeni na raspolaganje: 1. bojna domobranske 8. pješačke pukovnije, domobranska Doknadna (novačka-regrutna) bojna iz Sarajeva (ušla je u sastav Borbene grupe »Vist«), Tenkovski vod iz Tuzle i 24. željeznički oklopni voz (od 718. inžinjerijske čete, 1. bojne 8. pješačke pukovnije, Tenkovskog voda i 24. željezničkog oklopnog voza formirana je Borbena grupa »Poke« — »Poche«). Jajce je neprijatelj zauzeo 6. oktobra (dok. br. 90 i 91; tom IV, knj. 7, dok. br. 106, 186, 194, 197, 202 i 203, knj. 8, dok. br. 231 i 246; AVII, T. 315, F-2258/994 i F-2270/509, 510, 520, 523—534, 538, 539, 543—562, 566—570, 578, 579, 585—593 i 597).

2) Sa vašom brigadom potrebno je da štitite pravac k Jajcu. Do mraka 3. t. mj. vi ne bi smjeli napustiti liniju selo Đumezlije.

3) Vaš bataljon iz Jajca uputili smo noću 2/3. u selo Magaljdol da štiti taj pravac. Vaša je dužnost da se sa tim bataljonom povežete.

4) U slučaju neprijateljskog jačeg nadiranja vi se povucite na Sinjakovo. No o situaciji na vašem frontu morate nas redovno obavještavati. Naročito je važno da održavate vezu sa bataljonom u Magaljdolu te da ne bi ostali sjeverno od komunikacije.

5) Nije potrebno, da vi držite jedan linijski raspored, nego treba, da manje djelove rasporedite po dubini. Sa glavninom zadajte neprijatelju udarac ako vam se ukaže prilika.

6) Naredili smo III. brigadi, da jedan bataljon uputi u Kovačevac za eventualni vaš prihvata. Kada ne budete imali potrebu za ovim bataljonom, vi ćete ga uputiti u sastav III. sandžačke brigade. Po prilici to bi vreme bilo noću 4/5. t. mj.

7) Vaša komora mogla bi, da se prikupi u selu Trnovo.

8) U slučaju ako budete prinuđeni na povlačenje, onda vaše bataljone možete razmjestiti na prostorijski oko Trnova, s tim, da sa manjim dijelovima kontrolišete otsek od Mrkonjića do Jezera. Ako bi neprijatelj nadirao k Jezeru nekim noćnim prepadom iz pozadine, mogli bi mu nanijeti udarac.

9) Mi vjerujemo, da neprijatelj neće nadirati od Mrkonjića k Jajcu, on bi mogao samo da vrši demonstraciju te da bi pravezao naše snage i time olakšao rad istočnoj grupi. U takvoj situaciji posle neprijateljskog upada u Jajce vi nemate potrebu, da na položajima oko Mrkonjića iznuravate trupe i trošite municiju. Dakle sami bi trebali da se povučete oko Trnova, no s tim, da osmatrate sektor od Mrkonjića do Jajca. Mi ćemo i taj otsek dodjeliti III. K. Odredu.

10) III. brigada zatvaraće pravac Podrašnica — Medna.

11) Štab III. sandžačke brigade biće u Carevcu.

12) Vaš štab poslije odlaska sa komunikacije treba da bude u Trnovu.

Uz drugarski pozdrav sa

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

M. P.

K o m a n d a n t,

IZVJEŠTAJ OPERATIVNOG ŠTABA 5. CRNOGORSKE I 10. HERCEGOVAČKE NOU BRIGADE OD 6. OKTOBRA 1942. ŠTABU 4. OPERATIVNE ZONE NOP ODREDA HRVATSKE O KONCENTRACIJI ČETNIKA NA PROSTORIJI MOSTAR — KONJIC I O AKCIJAMA KOD BUGOJNA, GORNJEG VAKUFA I TRAVNIKA¹

OPERATIVNI ŠTAB

X.² Hercegovačke i
V. Crnogorske N. O. P.
Udarne Brigade
6. oktobar 1942.

13

u _____
M. P.³

ŠTABU IV. OPERAT. ZONE⁴

Sinoć oko 23 časa dobili smo izvještaj od druga Hame Grebe, kao i od našeg obavještajca iz Jablanice, koji nas izvještavaju da se na prostoru Mostar — Konjic koncentrišu veće četničke i talijanske snage radi napada na nas koji treba da odpočne danas.⁵ Od jutros u pravcu Rame čuje se jača plotunska artiljerijska paljba u pravcu sela Kleka i Kućana. Izvještaje još nemamo. Detaljnije o neprijateljskim snagama na ovom sektoru vidjećete iz pisama druga Grebe i jednog odgovornog druga iz Trebinja koja prilažemo.

Po izvještajima iz V. Crnogorske brigade za poslednjih 5 dana nemaju veze sa Krajiškim odredima i brigadama koje operišu na prostoru Donji Vakuf — Travnik. Nemci su go-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 10—1 I, k. 758.

² U originalu je preko toga broja crvenom olovkom napisano: I.

³ Okrugli pečat: Štab 10. hercegovačke NOU brigade (1. hercegovačka NOU brigada je u to vrijeme preimenovana u 10. hercegovačku NOU brigadu).

⁴ To je, olovkom, dopisano preko precrtanih riječi »Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke partizanske i dob. vojske, gdje bude«.

⁵ Riječ je o talijanskom napadu u pravcu Prozora i planina Bitovanje i Zeca, poznatog kao operacija »Alfa«. U toj operaciji trebalo je da učestvuju i četnici, ali Nijemci nisu dozvolili njihov prijelaz preko demarkacione linije. Italijani (28. bersaljerski i 2. bataljon 29. puka divizije »Mesina« — »Messina«) uspjeli su da 8. oktobra zauzmu Prozor (AVII, reg. br. 1/7, k. 58: ratni dnevnik italijanske 2. armije za oktobar — novembar 1942, od 3. do 9. oktobra).

spodari pruge Travnik — Donji Vakuf i za poslednjih pet dana ka Vakufu, Bugojnu i Jajcu prebačeno je preko 40 transporata željezničkih trupa i materijala. Po svemu sudeći, a i po pričanju mještana, sprema se napad na Jajce i dalje ka Kninu, uz pomoćni napad sa prostora Konjic — Mostar ka Prozoru.

Čekamo izvještaje od Rame, Bugojna, Turbeta i Rastova, ali izgleda da ćemo bataljone pete morati povući bliže Gornjem Vakufu da bi u ovoj situaciji bili prikupljeniji, pa ako bude jačih ofanziva, da se prifatimo Vranice i Bitovnje bacajući se odmah na Fojnicu, Kreševo i Kiseljak, na kome prostoru vjerujemo da bi se mogli zadržavati bar dok ne dobijemo od vas dalje direktive. Smatramo da naše jače angažovanje u pravcu Sarajeva i Visokog u ovoj situaciji gdje se izgleda privremeno odustalo od napada na Donji Vakuf isto bi toliko skrenulo pažnju neprijatelju, kao i prisustvo pete brigade na prostoru Donji Vakuf — Travnik. Naše dvije brigade imaju dovoljno snage kad su prikupljene za veće akcije i probijanje gdje treba.

4. ov. mj. oko 400 Talijana sa nekoliko oklopnih kola bili su pokušali da se probiju od Rame do Prozora. Dočekani su u zasjedi i vraćeni nazad. Borba je trajala tri sata, naših gubitaka nije bilo, za neprijateljske ne znamo. Neprijatelj je bježao, nađeno je nešto opreme.

4. ov. mj. krenulo je nekoliko satnija od Duvna preko sela Sarajlija za Kupres. Naš bataljon ih je dočekaao, borba je trajala nekoliko sata. Kod nas nije bilo gubitaka, neprijatelj je imao jače gubitke. U ovoj odbrani sadejstvovao je i jedan dalmatinski bataljon. Dan ranije njihov napad odbili su sami Dalmatinci i imali jednog mrtvog i pet lakše ranjenih. Neprijatelj je imao mnogo žrtava.

2. ov. mj. ustaške bande u jačini oko 400 sa nekoliko tenkova i oklopnih kola pravili su ispad iz Bugojna u pravcu Gornjeg Vakufa.⁶ Vraćeni su nazad uz velike žrtve kontrajurišom drugog bataljona V. brigade. Naših gubitaka nije bilo. Ovom prilikom otjerani su do Bugojna i na Lužanskom Brdu i Rosuljama spaljeno je 25 bunkera i rudnik uglja.

1, 2. i 3/X. noću jedinice V. brigade vršile su demonstrativni napad na Bugojno u vezi plana Operativnog štaba krajiških odreda. Pri ovim napadima neprijatelj je reagovao strahovitom vatrom svim oruđima. Naših gubitaka nije bilo.

⁶ Prema bojnoj relaciji domobranske 9. pješačke pukovnije, u toj akciji su učestvovala samo četvora borna kola (tom IV, knj. 8, dok. br. 231).

1. ov. mj. noću na pravcu Rastovo — Travnik jedna četa V. brigade sa jednom mještanskom četom vršili su napad na selo Bistro i Han Skopljak. Borba je trajala nekoliko časova, zauzet je Han Skopljak. Kod nas su bila 2 lako ranjena a kod neprijatelja znamo za tri.

2. ov. mj. noću zapaljen je jedan drveni most dužine 100 metara na putu Rastovo — Travnik.

Sve ove akcije u pravcu Bugojna i Travnika izvođene su po planu druga Koste Nađa, a akcije koje su bile predviđene na prostoru Turbe — Komar preuzela je na sebe Druga krajiška brigada, sa kojom smo imali vezu preko Kalina brda.⁷ O svemu ovome izvijestili smo i IV Operativnu zonu, sa kojom još uvijek imamo vezu.

Drug »Kulturni« iz Sarajeva izvještava da se VI brigada bez gubitaka prebacila na Majevicu.

Prilažemo: pismo za druga Tita, izvještaj druga Hame Grebe pod potpisom »Crni«, i pismo jednog odgovornog druga iz Trebinja.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

M. P.

Za štab:
Rade⁸

Drugovi, šaljem vam prepis akta našeg za V. Š. i iz njega ćete vidjeti situaciju kod nas.

Na prostoru Mostar — Konjic ima oko 8.000 četnika i isto toliko Talijana od Gacka, Nevesinja i Ljubomira. *Trebinjski, od Stoca i Ljubinja* nisu hteli ići.⁹

Veljko¹⁰

⁷ To brdo se zove: Kalin (trig. 1531).

⁸ Hamović, načelnik Štaba 10. hercegovačke NOU brigade.

⁹ Na poleđini posljednje stranice dokumenta ovaj pasus je dopisan olovkom, ćirilicom.

¹⁰ Vjerovatno: Pavle Ilić Veljko.

IZVJEŠTAJ ŠTABA 3. KRAJIŠKOG ODREDA OD 10. OKTOBRA 1942. OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ZA BOSANSKU KRAJINU O NEPRIJATELJEVIM DEJSTVIMA NA PODRUČJU JAJCE — DONJI VAKUF I O STANJU U ODREDU¹

Štab

III Kr. N. O. P. odreda

(obaveš. služba)

Dne 10—X—1942 g.

— 1 —

a. a.
dok pročita
drug Osman²

**OPERATIVNOM ŠTABU N. O. P. I D. VOJSKE
JUGOSLAVIJE ZA B. KRAJINU.**

Zbog ofanzive, koja je pre nekoliko dana preduzeta na našu oslobođenu teritoriju a kojom je sektor III Kr. odreda izgubio znatan deo teritorije, nastali su izvesni poremećaji koji su izazvali ozbiljnu krizu, kako vojske tako i stanovništva u pozadini. Istina ta je kriza trajala jedan do dva dana počev od momenta prodiranja neprijatelja u Janj. U tom momentu nastala je strahovita panika, naročito naglim i iznenadnim prodorom neprijatelja na sektor III Kr. odreda. Neprijatelj je, izgleda, imao odličnu obaveštajnu službu kao i ljude koji su odlično poznavali sektor I bataljona »Pelagić«.

Zbog svega toga obaveštajna služba je poremećena. Još nisam uspeo da uspostavim vezu sa Jajcem i D. Vakufom.

Neprijatelj, koji je prodro na sektor I bat. »Pelagić« i koji se je tu bio ulogorio, pre 3 dana naglo je napustio taj sektor, vratio se u Jajce i otišao za D. Vakuf. Neprijatelj je tako naglo otišao da je iza sebe ostavio na pola zgotovljenu hranu (pečene kokoši, na pola oderane svinje i drugu stoku, napola pečenu bravetinu itd.). Razlog naglog napuštanja sektora nije mi tačno poznat, a mislim da je to zbog *naših brigada koje su se povukle prema Travniku*, tako da su se naše neprijateljju iza leđa.³

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 29—7, k. 162.

² Karabegović, politički komesar Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu.

³ Komanda 718. pješadijske divizije imala je namjeru da čisti dolinu rijeke Janje u pravcu Kupresa, pa su u vezi s tim dijelovi

U Kupres do danas nije dolazilo pojačanje. U gradu se nalazi oko 900 neprij. vojnika i milicije. Imaju 2 brdska topa, 1 bacač, 5 teških i 15 p. mitraljeza i oko 2 vagona municije. Među tih 900 vojnika ima 2 satnije ustaša. U gradu je bila izbila velika svađa među seljacima i vojskom.

Pre nedelju i više dana neprijatelj je u Kupresu mobilisao sve sposobne muškarce od 18 do 45 godina i užurbano pravi utvrđenja oko grada — na domaku grada. Saobraćaj između Bugojna i Kupresa je vrlo slab. Ustaše drže položaje na kupreškim vratima,⁴ prema Malom Stožeru i gradskoj Plazenici,⁵ dok su ostali na drugim položajima. U poslednje vreme se primećuje užurbano kopanje rovova oko celog grada, ispred kojih pletu žicu.

Pre 3 nedelje *Malovanska četa* Kupreškog bataljona se je *raspala*. U četi nije bilo ni jednoga odgovornoga druga pa čak ni jednog partijca. To je bio glavni razlog raspada te čete. Nije, dakle, bilo drugova koji bi organizovali i politički obradili tu četv. U četi je bilo nekoliko četnički nastrojenih boraca. Bivši komandir te čete Dušan Duvnjak sprovodio harangu i četničku propagandu kao i Vojin Babić koji je održavao tesnu vezu sa Malovančanima. Uspeli su da povedu svega 7 boraca, koji su se ovih dana vratili nazad, tako da četnička propaganda nije tu uspela. Poslednjih dana borci su se počeli vraćati na položaj tako da ih ima oko 15 na položaju. Mislim da bi ovih 15 boraca, u slučaju našeg povlačenja, krenuli sa nama. Tamo smo uputili druga Davida Marića, koji je bio na vojno-političkom kursu, a koji dosta dobro radi. Pre nekoliko dana bandit Dušan Duvnjak sa 3—4 bandita zaklao je 6 Muslimana iz Šujice. U taj pokolj umešan je i Vojin Babić. Vojin Babić ima oko 7 bandita i sa njima obavlja trgovinu. On prodaje hrvatske zgrade i građevni ma-

Borbene grupe »Vist« 5.6. oktobra preduzeli izviđanje u pravcu Šipova i doline rijeke Janje, dok je od komandanta Srbije 5. oktobra zatraženo da joj se za izvršenje tog zadatka pridruži Borbena grupa »fon Vedel« iz sastava 714. pješadijske divizije. Međutim, komandant Srbije je 6. oktobra 1942. odbio taj plan (predlog), pa su dalja dejstva, na tome pravcu obustavljena, a 718. diviziji je naređeno da sredi stanje na području Romanije i Devetaka i kod Rogatice. Šestoga oktobra su obustavljene sve akcije u širem rejonu Jajca, a jedinicama 718. divizije naređen je razmještaj u rejonu Turbeta, Sarajeva i Donjeg Vakufa. Bliže o tome vidi dok. br. 88 i 91; Arhiv VII, T-315, F-2270, 467, 468, 571—574, 578—581: izvještaji, obavještenja i naređenja Komande 718. pješadijske divizije od 5. 6. i 7. oktobra, sn. br. 575—576: naređenje komandanta Srbije od 6. oktobra, sn. br. 614—617: zapovjesti Borbene grupe »Vist« od 4. 5. 6. i 7. oktobra 1942. godine.

⁴ Taj objekat (tjesnac) nije označen na karti 1:100.000; nalazi se sjeveroistočno od Kupresa, između Velikih Vrata i Malog Stožera.

⁵ To jest: Maloj Plazenici (k. 1556).

terijal po Hrbinama⁶ Malovančanima i izbeglicama iz Glamoča.

Perica Vasić⁷ sa sedam bandita luta po Vitorogu.

Prvi dan po izbijanju neprijatelja na sektor I bataljona »Pelagić« nastupila je kriza u tome bataljonu tako da je zapretila opasnost da se neke čete, naročito III četa, raspadnu. Pojavili su se izvesni harangeri i to mahom nesvesnih, tj. nesvesno su harangirali. Stab odreda preko odgovornih drugova u štabovima bataljona i četa preduzeo je potrebne mere (konferencije i sastanke) i onemogućio svaki uticaj harangera na borce. Većina boraca, koji su harangirali, izjavljivali su da su govorili takve stvari, jer im nije jasno bilo naše povlačenje. Stanje u I bat. »Pelagić« se je znatno poboljšalo tako da za sada ne zabrinjava. U Udarnom bataljonu »Šolaja« bila se je, takođe, pojavila neznatna haranga koja je brzo otklonjena.

U Kupreškom bataljonu situacija je dosta dobra. Ima manji broj ne suviše opasnih harangera. Odgovorni drugovi smatraju da bi, u slučaju povlačenja nas, povelili sa sobom od 180—200 partizana. Ukupno, smatram, da bi sa nama krenulo najmanje 400 partizana.

smrt fašizmu — slob. narodu!

Obav. oficir III odreda,
(zam. k-ta,),
Dakić M.⁸

⁶ Odnosi se na planinu Hrblinu zapadno od Kupresa.

⁷ Bio je tada četnik. Blíže o njemu vidi dok. br. 4.

⁸ Makso

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE BRIGADE OD 11. OKTOBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O DEJSTVIMA U ŠIREM REJONU BANJE LUKE, ZAUZIMANJU JAJCA I OBEZBJEĐENJU PRAVCA MRKONJIĆ-GRAD — JAJCE¹

STAB
II. PROLETERSKE UDAR. BRIGADE
11—X—1942. g.

VRHOVNOM ŠTABU N. O. P. I D. V. JUGOSLAVIJE

I. Po zauzimanju Mrkonjića,² kada je neprijatelj preduzeo svoju prvu ofanzivu od Banja Luke, naša Brigada sa tri bataljona dobila je zadatak da rastera četničke bande i u zajednici sa I. Krajiškom i II. Krajiškom brigadom da otera neprijatelja do Banja Luke.

Naši bataljoni su uspeli da razbiju četničke bande u selu Surjanu i tom prilikom zaplenili oko 50 mina za teški bacač i nišanske sprave teškog bacača. Naše jedinice su nastavile brzo proganjanje neprijatelja tako da su istog dana izbile do Bojanića Visa. Sutradan smo preduzeli dalje gonjenje razbijenih četničkih bandi i očistili sav teren do Rekavice.³

U tom međuvremenu, neprijatelj je žestoko navaljivao na Sitnicu sa tenkovima i artiljerijom i uspeo je da zauzme sve položaje oko Sitnice.⁴ Mi smo odmah sa našim jednim

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 12—1/II, k. 736.

² i ²⁴ Mrkonjić-Grad su 24. avgusta 1942. zauzele 1. krajiška i 2. proleTERSka NOU brigada; 2. oktobra su ga njemačko-ustaško-domobranske snage njemačke Borbene grupe »fon Vedel« ponovo zauzele; 13. oktobra u grad su ušli dijelovi 2. proleTERSke, 3. sandžačke i 4. proleTERSke (crnogorske) NOU brigade (dok. br. 83, 88 i 90; tom IV, knj. 7, dok. br. 123, 173, 197 i 199; AVII, T-315, F-2270/554: izvještaj Komande njemačke 718. pješadijske divizije od 3. oktobra 1942).

³ Odnosi se na pripadnike Bosanskih četničkih odreda. U to su se vrijeme protiv jedinica NOP i DVJ, u širem rejonu Mrkonjić-Grada borili četnici Uroša Drenovića (četnički odred »Kočić«), Jove Mišića i Milutina Azarića Miće iz četničkog odreda »Manjača« (zvali su ga i 1. krajiškim pukom »Manjača«). Blježe o tome vidi Arhiv VII, reg. br. 47—6, k. 204: obavještenje Komande Bosanskih četničkih odreda od 4. oktobra, reg. br. 48—6, k. 204: naređenje od 18. oktobra 1942.

Milutin Azarić Mićo je poginuo 22. avgusta 1943 (tom IV, knj. 16, dok. br. 106).

⁴ Nijemci su Sitnicu zauzeli 12. oktobra 1942. Oko Sitnice su potom vođene višednevne borbe, pa su je tek 20. novembra ponovo zauzeli dijelovi 1. proleTERSke i 3. proleTERSke (sandžačke) NOU brigade (tom IV, knj. 7, dok. br. 94 i 133).

bataljonom prekinuli komunikaciju Banja Luka — Sitnica a sa dva bataljona napali neprijateljske položaje Kadine Vode i Klisine. Taj naš manevar spasao je Mrkonjić, jer neprijatelju ništa više nije stajalo na putu do Mrkonjića. Osećajući nas iza svojih leđa, neprijatelj se ubrzo počeo sa Sitnice povlačiti i jedan deo svojih snaga, ustaša i Nemaca, okrenuo protiv nas. Od toga dana imali smo svakodnevne borbe i žestoka artiljeriska i avionska bombardovanja. Naši bataljoni su za čitavih pet-šest dana imali dano-noćne borbe. Nekoliko puta naš prvi i četvrti bataljon preduzimali su kontrajuriše, zadavajući neprijatelju dobre udarce. Svako svoje napredovanje neprijatelj je krvavo plaćao.

U svom nadiranju neprijatelj je uspeo sa jačim snagama da potisne bataljone naše brigade kao i bataljone obe krajiške brigade.⁵ Na našem pravcu bili su većinom Nemci i u selu Surjanu naši bataljoni su izvršili kontrajuriš i tom prilikom zadali žestok udarac nemačkim bandama.

Kako neprijatelju nismo dali mira ni danju ni noću i kako je skupo plaćao svoje napredovanje prema Mrkonjiću, to se neprijatelj počeo povlačiti od Surjana ka Banja Luci. Mi smo preduzeli u zajednici sa I. i II. Krajiškom brigadom kao i III. Brigadom⁶ niz napada na neprijatelja i neprijatelj se najzad morao povući na položaje oko Han-Kola.

Sve izveštaje o junačkim borbama naših bataljona u Manjači slali smo Operativnom štabu,⁷ što je on svakako i vama dostavljao. Ubuduće ćemo slati izveštaje direktno vama, jer ovo gornje je samo bleđa slika napora i junaštva, koje su učinili borci naše brigade.

II. Posle zaustavljanja prve neprijateljske ofanzive od Banja Luke, naša brigada u zajednici sa I. i II. Krajiškom, IV. Brigadom⁸ i snagama III. Odreda⁹ dobila zadatak likvidacije neprijateljskih snaga oko grada Jajca i zauzimanje samoga grada.¹⁰

Naša brigada imala je zadatak da likvidira najjače neprijateljsko utvrđenje Cusinu i posadu na Kanalu.¹¹ I. i IV. naš bataljon uspeli su da za 45 minuta osvoje utvrđenje

⁵ Odnosi se na 1. i 2. krajišku NOU brigadu.

⁶ To je 3. sandžačka NOU brigada.

⁷ Odnosi se na Operativni štab NOP i DV za Bosansku krajinu.

⁸ Odnosi se na 4. proletersku (crnogorsku) NOU brigadu.

⁹ To je 3. krajiški NOP odred.

¹⁰ Odnosi se na zauzimanje Jajca 25. septembra 1942 (dok. br. 88).

¹¹ Taj kanal nije označen na karti 1:100.000. Nalazi se pored drumu Mrkonjić-Grad — Jajce i odvodi vodu iz Donjeg plivskog jezera prema hidroelektrani u Jajcu. Inače, po karti 1:100.000, Plivsko jezero se naziva i Jezerom.

Ćusinu, koje su branili 140 domobrana i ustaša. Tom prilikom smo zaplenili jedan teški bacač i oko 150 mina, jedan teški mitraljez i jedan puško-mitraljez. Izbacili smo iz stroja oko desetak neprijateljskih vojnika i oko desetak zarobili.

Pri zauzimanju Ćusine imali smo jednog mrtvog druga i dva ranjena.

Naš III. bataljon zadržao se celu noć oko zauzimanja veoma utvrđenih bunkera, koji su štitili jaz i sutradan izjutra uspjeli su da livkidiraju te bunkere i tom prilikom ubili šest neprijateljskih vojnika. Gubitci III. bataljona su, tom prilikom, tri mrtva druga i dva ranjena.

Naš prvi bataljon zauzeo je fabriku¹² rano izjutra, sa IV. bataljonom očistio sve do reke Plive, držeći neprijatelja u gradu pod mitraljeskom vatrom. Naša dva teška bacača i antitenkovski top sa Ćusine, tokom dana, zadavali su neprijatelju gubitke. Predveče toga dana, sve jedinice su preduzele ponova napad i ušle u grad.¹³

Po zauzimanju grada Jajca, naši su bataljoni dobili zadatak da očiste sela s desne strane Vrbasa. Taj zadatak je izvršen i po naređenju naša dva bataljona vratila su se u grad kao posada, smenjujući bataljone I. Krajiške brigade.

III. Po prodoru neprijatelja ka Mrkonjiću, naša brigada dobila je zadatak da krene u susret neprijatelju i da zaustavi njegovo nadiranje ka Jajcu.¹⁴ Mi smo odmah uputili naš IV. bataljon, koji je bio u samom gradu, pravcem Mrkonjić Grad — Podrašnica. Toga dana neprijatelj je sa tenkovima prodro u Mrkonjić, ali se uveče povratio ka Podrašnici. Naš IV. bataljon je ušao u Mrkonjić, gde nije zatekao nikoga i produžio ka Rogoljima da uhvati vezu sa I. Krajiškom i III. Sandžačkom brigadom. Međutim, nijedne jedinice tamo nije bilo izuzev neprijatelja, koji se ulogorio oko Podrašnice. Naš bataljon kreće prema Lisini, k. 1467¹⁵ i tu hvata vezu sa jedinicom I. Krajiške brigade. Naš bataljon zauzima položaj na Majdanskim kosama¹⁶ i Borovnjaku. To se dogodilo 1. ovog meseca, 2. ovog meseca, rano zorom, sa ostala naša dva bataljona, zauzimamo položaje više Mrkonjića: Oruglo¹⁷ i Borovnjak, izbacujući naše delove i na Ravan. Neprijatelj u ko-

¹² Odnosi se na tvornicu hlora i karbida »Pliva«.

¹³ To je bilo 25. septembra (dok. br. 88; tom IV, knj. 7, dok. br. 54, 72 i 186). Naređenje za zauzimanje Jajca izdao je Vrhovni štab NOP i DVJ (tom II, knj. 6, dok. br. 4).

¹⁴ Prodor je izvršen 3. oktobra, kada je neprijatelj zauzeo Mrkonjić-Grad (tom IV, knj. 7, dok. br. 192).

¹⁵ To je trig. 1467.

¹⁶ Treba: Majdanskoj kosi.

¹⁷ To jest: Oruglo brdo (trig. 882).

lonama počinje da ulazi u grad od pravca Rogolja, ali naši teški bacači sa Orugle nanose mu gubitke i on se povlači iz grada, zauzimajući kose s druge strane Mrkonjića. Naš antitenkovski top štitio je put Mrkonjić — Jajce. Tenkovi nisu mogli proći. Ceo dan neprijatelj nas je tukao brzom paljbom iz haubica i brdskih topova kao i topovima iz tenkova i nisu nam naneli nikakvih gubitaka. Kad su videli da nisu mogli lako proći oni su preko Lisine i Majdanskih kosa kroz šumu došli našim snagama za leđa. To se dogodilo u prvi sumrak. Naše jedinice, naročito sa Borovnjaka, morale su da se izvlače pod vrlo nepovoljnim uslovima. Srećom i ovom prilikom nismo imali gubitaka, mada nam je top i jedan bacač bili u teškoj situaciji i uspeli smo da ih spasemo.

Za ovaj neprijateljski prodor preko Lisine snosi odgovornost I. Krajiška i Sandžačka brigada, jer su oni svoje delove povukli u selo Šibove a da nas o tome nisu obavestili. Oni su pri jednom manjem puškaranju otišli čak za Trnovo, mesto da dejstvuju na neprijatelja bočno ili iz pozadine od Podrašnice. Mi smo se povukli na položaje Kovačevac, zatvarajući put Mrkonjić — Jajce i s jedne i s druge strane drumu. Jedan naš bataljon izbacili smo na Sinjakovo. Sutradan, neprijatelj je sa avionima i artiljerijom bombardovao sve položaje od Mrkonjića do Kovačevca (Đumezlije). Neprijatelj je pošao od Mrkonjića i nastupao oprezno, ali kako nas nije zatekao na položajima bliže Mrkonjiću on je pošao slobodnije putem i prišao sasvim blizu našim zasedama. Tada se razvila borba i tom prilikom izbacili smo iz stroja oko sto neprijateljskih vojnika. Tom prilikom zaplenili smo jedan nemački puškomitraljez i jedan mašingever. Među poginulim nalazio se jedan nemački oficir i podoficir. Neprijatelj je tada navalio sa većim snagama i tukao nas žestokom artiljerijskom vatrom. Tom prilikom samo od artiljerijske vatre poginula su nam dva druga iz I. bataljona a dva ranjena, i dva ranjena iz II. bataljona. Artiljeriska vatra je bila žestoka, mi smo se morali povući na Sinjakovo, gde nas je neprijatelj takođe gađao sa haubicama. Neprijatelj je prošao do Jezera. Istog ovog večera četničke i ustaške bande provukle su se kroz šumu i na Sinjakovu napali naš IV. bataljon, našto je on kontrajurišem oterao neprijatelja i tom prilikom ubio jednog ustaškog oficira, ranio jednog podoficira i jednog četnika.

Izveštaj o ovome smo vam poslali preko III. Sandžačke brigade. Sutradan neprijatelj je sa tenkovima došao do Šipova i sa pešadijom do Duljaka. Uveče smo preduzeli napad sa dobrovoljačkim bataljonom na neprijatelja u Duljcima, ali dobrovoljačke čete nisu ispunile zadatak a mi smo se malo

potukli. Gubitaka nismo imali. Sutradan je neprijatelj prodro ka Janju. A mi smo dobili naređenje da krenemo u sela Podgoriju i Dragnić za čišćenje terena od četničkih bandi.

IV. 6. ovog meseca blokirali smo sela Dakiće — Tegeltije i Dragnić — Podove u zajednici sa IV. bataljonom I. Brigade. Do dolaska, uz put smo ubili jednog zelenokadrovca a devet nam je pobjeglo. Iz Podgorije je streljano šest bandita, među njima jedan kurir Draže Mihailovića. U Dragniću je bežeći ubijen jedan kurir Drenovićev.¹⁸ Iz Dragnića su pobjegli komandir četničke čete Stevan Prole sa oko 20 bandita, koji su pucali na drugove 4. ovog meseca. Istragu smo završili i izvršili konfiskaciju kod pojedinih bandita. Dvoja kola konfiskovanog žita poslali smo do Mliništa.

V. Komandant III. Sandžačke brigade drug Voloda,¹⁹ zamjenik politkoma drug Tršo²⁰ i jedan njihov komandant bataljona²¹ po svemu izgleda da su ubijeni u selu Trnovu. Noćas su naša dva bataljona blokirali selo Trnovo. Povešćemo istragu i najstrožije ćemo postupiti prema banditima.

VI. Naša brigada, III. i IV. imamo čvrstu vezu. Drug Peko se nalazi sa nama, i postupićemo po naređenju.

Imamo vezu sa I. Krajiškom brigadom i VI. Krajiškim odredom, koji se nalaze na Klokotovcu, prela Čadavici i na visovima prema Sitnici.

¹⁸ Odnosi se na Uroša Drenovića.

¹⁹ Vladimir Knežević Voloda (poručnik bivše jugoslovenske vojske). Četnici su ga, 23. oktobra 1942. u s. Trnovu, kod Mrkonjić-Grada, na zvjerski način ubili i bacili u Grujića jamu (na Baračkom brdu), kod s. Barača. Proglašen je, 25. septembra 1944, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 352; Grupa autora, *Treća proleterska sandžačka brigada*, knjiga 2, Vojnoistorijski zavod, Beograd, 1970, str. 407).

²⁰ Rifat Burdžović Tršo, student prava. Ubijen je takođe 2/3. oktobra u s. Trnovu. Proglašen je, 25. septembra 1944, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 110; Grupa autora, *Treća proleterska sandžačka brigada*, knj. 2, str. 407).

²¹ Odnosi se na Tomaša Žižića Stanka, inženjera agronomije i člana KPJ od 1943. Tada je bio na dužnosti komandanta 4. bataljona (bjelopoljskog). Ubijen je 2/3. oktobra u s. Trnovu. Proglašen je, 20. decembra 1945, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 899; Grupa autora, *3. proleterska sandžačka brigada*, knj. 2, str. 451).

Komanda Mrkonjičkog područja je osam četnika iz s. Trnova koji su učestvovali u ubistvu Vladimira Kneževića, Rifata Burdžovića i Tomaša Žižića uhvatila i, po presudi, strijeljala (tom II, knj. 8, dok. br. 46).

O ubistvu pomenutih rukovodilaca vidi i članak »Kako su pronađeni posmrtni ostaci trojice narodnih heroja« u beogradskom izdanju »Borbe« od 10. avgusta 1952, str. 2.

Ključ je oslobođen snagama I. Proleterske i VI. Krajiško odreda.²² Kušić²³ nas izveštava da se I. Proleterska nalazi na njegovom levom krilu. Noćas nam stiže izveštaj od III. San-džačke brigade da je sedam tenkova prošlo sa kamionima i kolonama neprijateljskim ka Čadavici. Mi u dogovoru pre-duzimamo koncentrisanje naših snaga za likvidaciju Mrko-njića.²⁴

IV-u Operativnu zonu smo obavestili o situaciji na našim sektorima.

Po izveštajima Kupreškog bataljona V. i X. brigada kre-nule se u pravcu Travnik — D. Vakuf ili Travnik — Fojnica.²⁵ Mi ćemo preduzeti da ih obavestimo o vašem naređenju za njihov novi pravac.

S obzirom na uzimanje kadra iz naše brigade mi smo po-duzeli niz vojnih i političkih mera da bi se brigada kao celina što bolje osposobila za vršenje i vojnih i političkih zadataka.

Na konferencijama sa komandnim kadrom kao i sa celim jedinicama pretresaju se svi tekući događaji i problemi koji se pojavljuju. Obrađuju se iskustva iz proteklih akcija, kao zauzimanje gradova, borba sa bornim kolima, služba veze itd.

U političkom pogledu, pored materijala koji dobijamo od Vrhovnog štaba i CK, stvorili smo plan i otpočeli s nizom predavanja po svim jedinicama, počevši od postanka zemlje i čoveka pa preko materijalističkog dijalektičkog shvatanja sveta i života i nauke Marksa, Lenjina i Staljina. Od kako su počela ova predavanja oseća se žilavost i interesovanje, tako da se izvestan broj drugova javio za predavače.

Po svim bataljonima postoje kulturni odbori, koji su u zadnje vreme naročito razvili svoju delatnost i u svim me-stima gde se zadržimo makar i jedan dan priređuju se pri-redbe za narod.

I unutar po bataljonima često se priređuju priredbe i na-tecanja koja će četa bolje spremiti program.

EKONOMSKO STANJE U BRIGADI

Novaca nemamo. Tražili smo od druga Milutina.²⁶

Sa obućom stojimo prilično loše. Sada nam je potrebno bar 100 pari opanaka. Sa odelom isto tako slabo stojimo a na-

²² Oslobođen je 7. oktobra 1942 (tom IV, knj. 7, dok. br. 107).

²³ Milinko

²⁵ Bliže o njihovom rasporedu i dejstvima na prostoriji Travnik — Bugojno — Prozor vidi knj. 7, dok. br. 142.

²⁶ Misli se na Ivana Milutinovića.

ročito u pogledu šinjela. 400 komada čakšira koje smo dobili od Ekonom. oteka vrlo je slabo i skoro se pocepalo.

Čarapa uopšte nemamo.

Sanitetskog materijala naša brigada ima dovoljno.

Zdravstveno stanje u brigadi je dosta dobro.

Imamo veliki broj naših ranjenih drugova, od kojih su većina komandiri, polit. komesari, vodnici, desetari i puško-mitraljesci, po našim bolnicama. Čuli smo da su neki već i prezdraveli i sposobni za bataljon, ali da su uposleni po našim ustanovama. Zato vas molimo da izdate naređenje da niko ne može zaustavljati naše borce bez vašeg odobrenja ili dozvole ovoga štaba.

U tom smislu mi smo poslali dva druga iz naše brigade da obidu naše ranjene drugove i da prikupe sve one koji su sposobni za brigadu.

Šaljemo vam brojno stanje ljudstva, naoružanje, količina municije, brojno stanje konja zaključno sa 22. septembrom. Do toga datuma samo nam je došlo u brigadu 47 Ličana. Nakonadno smo dobili u Jajcu 106 omladinaca i omladinki od kojih su 36 drugarica.

Ovom prilikom molimo naš Vrhovni štab da nam pošalje još popune u našu brigadu, s obzirom na gubitke koje je ona imala od osnivanja i s obzirom na brzo podizanje kako u vojnom tako i u političkom pogledu svih onih koji dolaze u našu brigadu, a i iz razloga čuvanja kadra kojeg ima naša Brigada. Svako popunjavanje brigade podiže moral brigadi i izaziva nov polet na vojno-političkom radu i izgrađivanju.

S obzirom da smo dobili još jedan teški bacač i jedan antitenkovski top, naša brigada ima četu pratećih oruđa: jedan top, 3 teška bacača i jedan teški mitraljez.

Nove statističke podatke dostavićemo vam uskoro.

Šaljemo vam podatke izginulih drugova od osnivanja brigade do 23. septembra. Verovatno da je neko od naših teže ranjenih drugova podlegao ranama u bolnicama, ali mi ne znamo. Trebalo bi da nas bolnice izveštavaju o našim ranjenicima.

Mi vam dostavljamo naša zapažanja u pogledu izvesnih događaja i stvari, koje smo primetili a za koje smatramo da je štetno po našu borbu. To neće biti neko kritizerstvo, već primedbe kako se ne bi ubuduće tako nešto dogodilo:

1. Primećuje se u pojedinim slučajevima da pojedini rukovodeći drugovi u brigadama ne daju sve od sebe i ne sadej-

stvuju dovoljno sa ostalim jedinicama, te izvesne jedinice podnesu dosta na svojim leđima i trpe uzaludne gubitke, a neprijatelju bi se zadali veći gubici. Tako se desilo da nam neprijatelj kod Mrkonjića zađe za leđa zbog neopravdanog povlačenja jedinica I. Krajiške i Sandžačke brigade.

2. Nije je procenilo dovoljno vojnička situacija radi evakuacije Jajca i evakuacija se mogla izvesti mnogo bolje i brže.

3. Evakuacija ranjenika nije izvedena kako je moglo da bude i hirurška ekipa sa Dr. Dulićem²⁷ napustila je jedan broj ranjenika bez ikakve pomoći, od kojih se nekima rane ucrvale i jedan lakše ranjen podlegao je ranama jer mu se rana bila ucrvala.

Pomenuti lekari su sedeli dva dana u selu Trnovu ne interesujući se za ostale ranjenike.

Prilikom obilaska bolnice u Jajcu naši ranjeni drugovi iz II. Brigade, I. Krajiške i IV. Crnogorske brigade stavljeni su zajedno sa ustašama i domobranima, sa tom razlikom što su naši drugovi ležali i na patosu, dok su ustaše ležali na krevetima i primali poklone od civila — voće, slatkiše, dotle su naši drugovi dobili samo jednu četvrt hleba i neke čorbe na ceo dan. Obilazak lekara je bio slab a nije bilo nijedne naše bolničarke, već smo zatekli žene sa ulica i milosrdne sestre gde dižu jednog bolesnog druga iz IV. brigade, koji je pao sa kreveta zbog visoke temperature.

Međutim se primećivalo švrljanje lekara po Jajcu.

Ovakvi postupci nedrugarski naših lekara izazivaju veliko negodovanje kod svih drugova boraca.²⁸ Treba ozbiljno skrenuti pažnju drugovima lekarima i uzeti ih na odgovornost.

Ubuduće ćemo dostavljati redovno naše izveštaje o svim akcijama i promenama u brigadi.

S drugarskim pozdravom

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Polit. komesar,
Aleksa Đeović²⁹

M. P.

Komandant,
Ljub. Đurić

²⁷ Vojislav Dulić. Umro je 2. februara 1953. kao general-major JNA.

²⁸ Na kraju rečenice olovkom su precrtane riječi: »i počeli su da padaju vicevi na račun lekarskog kongresa«.

Prvi kongres ljekara NOP i DVJ održan je u Bosanskom Petrovcu od 25. do 27. septembra 1942. (tom II, knj. 6, dok. br. 10).

²⁹ Aleksa Đeović (metalski radnik), prilikom forsiranja rijeke Drine 5. aprila 1943. smrtno ranjen od parčadi topovske granate, podlegao je ranama 10. aprila. Sahrnjen je u s. Kuti, više r. Bistrice, lijeve pritoke r. Drine. Proglašen je, 30. aprila 1943, za narodnog heroja (tom II, knj. 1, str. 228; Ljubomir Đurić, n. d., str. 155, 161. i 475; Miodrag Milovanović Lune, n. d., str. 104—106; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 152).

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE BRIGADE OD 4. NOVEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O BORBAMA KOD BOSANSKOG GRAHOVA¹

Š T A B

II Proleterske N. O. U. Brigade

4-XI-1942. g.

VRHOVNOM ŠTABU NOV I DV JUGOSLAVIJE

P O L O Ž A J

Izveštaj o borbama na Grahovu

Po naređenju Načelnika V. Š.² naša Brigada je imala zadatak da očisti četnička sela i likvidira neprijateljska utvrđenja od komunikacije Knin — Grahovo³ do komunikacije Grahovo — Drvar.

Desno od nas imala su zadatak dva bataljona IV Krajiške brigade da likvidiraju četničko selo Obljaj i selo Kesiće.

I Proleterska brigada imala je zadatak da likvidira selo Pečenci, zauzme neprijateljsko utvrđenje Gradinu i likvidira neprijateljske straže na komunikaciji Strmica — Grahovo.

Tok akcije: Na izvršenje zadatka pošli smo prema predviđenom planu sa skoro jednim satom zakašnjenja zbog nehata Štaba IV Krajiške brigade, koji su nam trebali dodeliti vodiče i poznavaoce terena iz njihovih bataljona.

Naši bataljoni su imali sledeće zadatke:

1) IV bataljon je štitio prolaz neprijatelja iz Strmice ka Bosan. Grahovu preko Jelinog Polja sa dvije čete. Jednu četu je držao na Risovcu, kod Marica kuća.⁴ Time je bio obezbeđen slobodan rad ostalim jedinicama oko Grahova. Ovaj bataljon je na svom putu ubio 9 četnika, od kojih 8 iz sela Ugaraka a jedan iz Bosanske Dubice.

2) II bataljon naše brigade imao je za zadatak da likvidira neprijateljska utvrđenja na Arežinskoj kosi,⁵ južno od

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 14—1 II, k. 736.

² To je zapovijest načelnika Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 25. oktobra 1942. za napad na Bosansko Grahovo (tom II, knj. 6, dok. br. 113).

³ To jest: Bosansko Grahovo.

⁴ Te kuće nisu označene na karti 1:100.000; odnosi se, vjerovatno, na kuće u s. Mariću, na padinama Risovca.

⁵ Ta kosa nije označena na karti 1:100.000; nalazi se južno od Bosanskog Grahova.

Grahova, sa jednom četom a sa ostale dvije čete da upada u grad od pravca kninskog puta. Ovaj bataljon da likvidira neprijateljsko utvrđenje na pomenutoj kosi, ali sa četama nije mogao prodrijeti u grad zbog neprijateljskih utvrđenja i jake neprijateljske vatre. Ovom prilikom, prve noći ovaj bataljon nije imao gubitaka.

3) III bataljon naše brigade imao je za zadatak da likvidira četničko selo Ugarke a zatim neprijateljsko uporište Bolnicu,⁶ povezujući se svojim desnim krilom sa jedinicama I Brigade, koje su imale likvidirati Gradinu. Na svom putu ovaj bataljon je likvidirao četničko selo i tom prilikom je poginulo nekoliko četnika, a zatim je bataljon nastavio sa napadom na neprijateljska utvrđenja oko bolnice i tom prilikom je imao dva mrtva druga.

4) I naš bataljon pročistio je selo Luke i služio je kao brigadna rezerva.

Naša tri teška bacača dejstvovala su iz neposredne blizine na neprijateljska utvrđenja i uspešno tukli, iako po noći. Naš antitenkovski top tukao je takođe bolnicu i Grahovo sa 800 metara, sa kose južno od Grahova.

Preko cele noći 26. ov. meseca obnavljali smo napade, ali se nije moglo uspeti, zbog veoma dobrih utvrđenja, koje je neprijatelj dobro koristio.

Sutradan 27. X, kada je svanulo, naše jedinice su zadržale položaje u blizini grada sa isturenim manjim delovima napred i automatskim oruđem, ne dozvoljavajući neprijatelju pokrete i stalno ga uznemiravale.

Tokom dana naš antitenkovski top izbušio je sve neprijateljske bunkere i time nanosili gubitke neprijatelju. Bombaši našeg III bataljona pokušavali su pod zaštitom vatre iz antitenkovskog topa i bacača da zauzmu bolnicu, međutim, jaka utvrđenja i neprijateljski otpor sprečili su i u toku dana zauzimanje ovoga utvrđenja.

Preko dana smo razrušili vodovod za Grahovo i tako grad smo ostavili bez vode. Tokom sledeće noći obnovljen je napad još žešći, ali se nije moglo ništa učiniti, iako su naši bombaši i puškomitraljeski presekli žice i uvukli se do samih utvrđenja.

Tokom dana bombardovali su nas avioni i tom prilikom teže je ranjen jedan drug, a jedna drugarica poginula. Iz Grahova je, tokom dana, izbeglo nekoliko četnika.

28. izjutra dobili smo naređenje da brigadu koncentrišemo oko Peulja. Naređenje smo izvršili, evakušući, uzgredno, iz sela Ugaraka i Luka, izvesnu manju količinu žita i priličan

⁶ Misli se na bolničku zgradu (bolnicu) kraj Grahova.

broj stoke, koju smo predali članovima Ekonomskog otseka, koji su bili na Tičevu.

Neprijateljski gubitci: U okolnim selima do Grahova naše jedinice su ubile 31 četnika. Tačne podatke za sam grad ne znamo, ali prema saslušanju jednog seljaka, koji je došao iz Grahova, i pismu, koje smo dobili od naših simpatizera iz Grahova, neprijatelj u gradu ima sledeće gubitke: oko 100 mrtvih četnika i civilnog stanovništva a ranjenih oko 50; oko 70 ranjenih i mrtvih Italijana. Od četničkih vođa poginuo je komandir grahovske čete.

Naši gubitci: 7 mrtvih i 7 ranjenih drugova.

Mi smo utrošili oko 9.000 metaka pušanih, oko 35 komada bombi, lakih 13 i teških 81 = 94 mine za teški bacač, i 61 granatu za antitenkovski top.

Plen: Zaplenjeno je oko 30 pušaka, 20 ručnih bombi i po 20—50 komada metaka na pušku. Pri napuštanju položaja oko samog Grahova, uzgredno, naše jedinice su izvršile evakuaciju onih stvari, što nije uspela evakuisati pozadina. Tu je bilo malo čarapa, džempera i nešto malo sukna, zatim žita, brašna, pasulja i krompira, zatim goveda, svinja i ovaca. Goveda i ovce su ekspedovana Komandi Područja u Drvar a svinje, pošto nisu mogle ići zbog svoje težine, zaklane su i prerađuju se u mast, koja će biti poslana Centralnoj bolnici.

Mišljenje o akciji: Borbe oko Grahova su veoma značajne, kako zbog okupatora tako i zbog razbijanja četničkog uticaja u okolini, tako da izbeglice u Grahovu psuju sve četničke vođe, gube nadu u njihovu pomoć i izražavaju želju da se vrate na svoja imanja, iako su im kuće pogorele.

Inače, Grahovo kao mesto veoma je jako utvrđeno sa zidanim zidom i pravim zidanim bunkerima pokrivenim sa betonskom pločom a unaokolo ograđeni sa žicom. Bez većeg broja granata, Grahovo je teško zauzeti.

Mišljenja smo da je se mogla držati opsada Grahova još nekoliko dana, a da se ne dozvoli pomoći od Strumice ka Grahovu. Pošto smo mi bili porušili vodovod, a unutra u Grahovu nije bilo vode, to bi blokadom od nekoliko dana primorali neprijatelja da se preda.

Skoro svakog dana dolazi po nekoliko četnika sa oružjem i predaju se.

Najnoviji podaci: U Grahovu ima 1200 Talijana, dvije satnije domobrana i 200 četnika.⁷ Oko 160 Talijana i domo-

⁷ Prema izvješću Stožera 3. bojne domobranske 15. pješačke pukovnije od 6. novembra 1942, u Bosanskom Grahovu se nalazio italijanski Posadni bataljon (2. bataljon divizije »Sassari«). Za ojačanje garnizona, koji se nalazio u blokadi, komandant divizije »Sassari« je naredio da se otvori komunikacija Knin — Strmica, pa se, u

brana nalaze se na Jelinoj poljani,⁸ obezbeđujući prolaz od Strmice ka Grahovu; i na Cigelju izvestan broj Talijana. Porušeni put na Deralima⁹ su opravili i sa njim komuniciraju. Prenose se vesti da će napustiti Grahovo. Inače, Talijani govore četnicima da će im stići pomoć od 10.000. Dok smo bili oko Knina čuli smo preko seljaka da su u Kninu takođe govorili da im stiže oko 20.000 vojske.

Izveštaj o akcijama oko Knina

29. X. 42. g. dobili smo naređenje od druga Arse da krećemo ka Kninu. Istog dana u 24 časa u noć, iako umorni svi bataljoni, krećemo iz Peulja pravcem Peulje — Luka — Risovac (Marić), gdje se odmaramo do 14 časova 30-X., kada krećemo preko Suhog Polja na čišćenje ustaškog sela Vrpolja i četničkih sela Golubića i Radljeva. Na Suhom Polju smo našli I bataljon II Dalmatinske brigade, koji nema vezu već 10 dana sa svojom brigadom. U toku noći 30—31. čistimo pomenuta sela i tom prilikom u Vrpolju IV bataljon je likvidirao žandarmerisku stanicu i ubio 15 žandarma, zaplenjen je jedan sanduk municije, 2 puškomitraljeza, 8 pušaka i nešto vojničke sprema. Očišćena su sela do blizu samog Knina i iz teškog bacača ubačene su dvije mine u sam Knin, od kojih su Talijani imali dva mrtva i nekoliko ranjenih Talijana (o tome priča jedan seljak koji je došao iz Knina).

Četničko selo Golubić su blokirala naša dva bataljona, I i II, i tom prilikom zaplijenili 38 pušaka, sa nešto malo municije, jedan teški mitraljez i malo nešto ratne sprema. Svi ovi četnici su se odmah predali. Prečistili smo i selo Radljevac i sa jednim bataljonom stigli u selo Plavno, gdje smo dobili naređenje da se vratimo na prostoriju Tičevo — Peći.

1. ovog mjeseca u 1 čas u noć krećemo iz sela Plavna preko Golubića, Suhog Polja za Risovac, gdje smo se trebali odmoriti ali nas usput pratilo jako nevreme, velika kiša i vetar, a kako nigde nije imalo uz put kuća i koliba, to smo morali produžiti do sela Maleševaca. Gde smo stigli 1. ov. meseca uveče od 20—22 časa. Prelazeći preko sela zarobljen je jedan četnik a jedan ranjen, dok ih je 25 pobjeglo pod zaštitom talijanske artiljerije.

vezi s tim, 27. oktobra, u pravcu Grahova, uputila kolona u čijem su se sastavu nalazile (pored 3. bojne 15. pješačke pukovnije) i jedna domobranska bojna sa 180 domobrana, jedan italijanski bataljon (200 vojnika) i jedna italijanska baterija (AVII, reg. br. 46/3, k. 138).

⁸ Odnosi se na Jelino polje, predio sjeveroistočno od Knina.

⁹ Treba: Deralu. To je brdo.

Ovaj put je bio predug te nam se brigada prilično zamorila.

Pravoslavna sela oko Knina su naklonjena nama, izuzev nekoliko četničkih kolovođa. Dostavljali su nam podatke o pokretu Talijana.

Podaci o Kninu: u našim akcijama oko Knina Talijani su bili uznemireni i prema podacima garnizon nije bio veći od oko 1.000 talijanskih vojnika, ali, kako pričaju seljaci, Italijani su govorili da očekuju vojsku od oko 20.000. Druge noći, kada smo prolazili pored Knina, Knin je bio zamračen do oko 5 časova izjutra.

Na Suhom Polju nalazi se I bataljon II Dalmatinske brigade, koji je imao zadatak, dok su se vodile borbe oko Grahova, da seče komunikaciju Knin — Strmica. On taj zadatak nije ispunio, iako su postojale mogućnosti. On se tu nalazi bez ikakvih zadataka i nema veze sa svojim Štabom Brigade. Mi smo im naredili da priđu Grahovu ili da što prije uhvate vezu sa svojom brigadom. Šaljemo vam njihov izveštaj.

Sada je naša Brigada raspoređena na pravcu Grahovo — Tičevo dva bataljona, Grahovo — Drvar dva bataljona.

U čišćenju sela oko Knina imali smo 4 lakše ranjena druga.

Stanje u Brigadi je sledeće:

Moral i borbenost Brigade je zadovoljavajuće.

Ishrana Brigade s vremena na vreme je dobra i loša.

Zdravstveno stanje Brigade je zadovoljavajuće. Tifusnih obolenja u Brigadi nema.

Odeća i obuća u Brigadi ne zadovoljavaju, ali tokom zadnjih akcija uspeli smo da malo obučemo i obujemo, naročito one drugove koji su nam skoro došli u Brigadu. S obzirom na nastupajuće hladne dane problem je u čarapama a i u topлом odelu.

Sa duvanom slabo stojimo.

Novčano stanje u Brigadi je slabo i molimo da nam pošaljete malo novaca, naročito radi duvana.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar,
Aleksa Dežović

M. P.

Komandant,
Ljub. Đurić

**NAREĐENJE 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD 10. NO-
VEMBRA 1942. ŠTABOVIMA 1. I 2. PROLETERSKE I 3. KRA-
JIŠKE BRIGADE ZA OBRAZOVANJE RADNIH VODOVA I
ORGANIZACIJU SNAJPERSKIH, SANITETSKIH I ANALFA-
BETSKIH KURSEVA¹**

ŠTAB
I PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE
NARODNO-OSLOBODILACKE VOJSKE JUGOSLAVIJE
br. 14
10. XI. 1942 god.

ŠTABOVIMA I, II I III. BRIGADE

Brigade koje su ušle u sastav ove Divizije² razvijale su se posebno, u okviru drugih jedinica, pod različitim uslovima, te se stoga i njihova struktura u izvesnim pojedinostima razlikuje. Sada, po njihovom ulasku u Diviziju, potrebno je da se one i u tom pogledu izjednače, da budu jednoobrazne, da im struktura bude jedinstvena. Time će se jedne jedinice poslužiti stečenim iskustvima drugih jedinica i preko jedinstva strukture lakše postići i jedinstvo komande.

Razume se da organizacione mere koje će se sprovesti na osnovu ovog naređenja ne treba smatrati iscrpnim i konačnim. Štab Divizije uzeće u razmatranje svaki novi predlog štabova brigada u ovom ili drugom pravcu.

U gorenavedenom cilju svi štabovi brigada preduzeće sledeće mere:

1) Obrazovaće po bataljonima *radne vodove* (jedan radni vod na bataljon); radni vod je posebna jedinica, sa svojim starešinom, potčinjena neposredno štabu bataljona; u njemu su okupljeni svi drugovi određeni za razne službe: kuvari, berberin, potkivač, veterinar, krojač, opančar itd., već prema uslovima; kuhinja je zajednička za čitav bataljon, pranje /rublja takođe; osim toga, osoblje radnog voda — sem kuvara — obavezno kopa nužnike kada jedinice bivakaju, po uputstvima svoga vodnika koji će se sporazumeti o tome sa odgovornim članovima bataljonskog saniteta; starešine II i III brigade iskoristiće prvu priliku da se upoznaju sa funkcion-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 2—3, k. 703.

² Prva proleterska divizija NOVJ je formirana 1. novembra 1942. U njen sastav tada su ušle: 1. proleterska, 3. proleterska (sandžačka) i 3. krajiška NOU brigada (tom II, knj. 1 — Bilten, str. 197).

sanjem ove službe u jedinicama I Brigade, gde su radni vodovi već uvedeni;

2) Organizovaće sanitetsku službu po uputstvima iznesenim u »Vojno-političkom pregledu« br. 7—8, tj. radi organizovanja prve pomoći odrediće po jednog vodnog bolničara na svaki vod i jednog četnog bolničara kao odgovornog rukovodioca; radi organizovanja evakuacije odrediće po dva nosioca ranjenika na svaki vod sa jednim unapred pripremljenim, laganim, improviziranim, lako sklopivim partizanskim nosilima;

3) Brigadni sanitet svake od tri brigade treba da pribavi i pripremi dva bureta za parenje koja će stalno ostati pri brigadnom sanitetu; štabovi brigada dobaviće dva tovarna konja za tu službu;

4) Organizovaće po bataljonima stalne grupe za dejstvo protiv aviona, po uputstvima iznesenim u listu »Prva Proleterska« pod naslovom »Puškom protiv aviona«; obuci ovog ljudstva pristupiti odmah;

5) Organizovaće snajperski kurs — kurs strelaca specijalista; za rukovodioca takvog kursa treba odrediti izučenog nišandžiju; ukoliko se takvih ne bi našlo u brigadi, organizovaće se kurs u okviru Divizije; na taj kurs bataljoni će odrediti po dva borca iz svake pešačke jedinice; po povratku u njihove jedinice, oni će sprovesti obučavanje novih snajpera u svojim jedinicama;

6) Staviće u zadatak drugovima iz topovskog odeljenja da osposobe protivkolski top za nošenje konjima; osim toga nabaviće se saonice (lake) za prenos protivkolskog topa po snegu;

7) Izdaće naređenje da se nabavljaju noževi za puške kao i da se čuvaju osigurači od ručnih bombi — koje će dostavljati Štabu Divizije;

8) Organizovaće analfabetske kurseve po jedinicama, kako bi se što pre i u potpunosti likvidirala nepismenost;

9) Organizovaće komisiju za izradu vojničkog programa; prvom prilikom te će se komisije sastati, suočiti svoje programe i pod rukovodstvom načelnika Štaba Divizije izraditi zajednički i jedinstven program vojne obuke za celu Diviziju;

10) Ustanoviće od bataljona pa navise delovodne protokole, bolesničke knjige i operacijski dnevnik;

11) Ispitaće mogućnosti i sprovede u delo maksimalnu redukciju brigadne, bataljonskih i četnih komora, strogo se držeći, u pogledu jahaćih konja, propisa Vrhovnog Štaba;

12) Organizovaće posebne konferencije po jedinicama na kojima će se tumačiti potreba nabavljanja bajoneta kao i nji-

hova upotreba, potreba čuvanja osigurača od ručnih bombi, kao i neophodnu potrebu kopanja rovova prilikom ma najmanjeg zadržavanja na položaju — što treba staviti u odgovornost neposrednih starešina;

13) Izvešćice o izvršenju svih ovih tačaka;

14) Izvešćice o tome kako je dosada bila organizovana služba veze i šta predlažu za njeno usavršavanje, kao i o tome da li je postojala posebna četa pratećih oruđa ili ne i šta predlažu u tom pogledu;

15) Štabovi brigada podnosiće svakodnevno Štabu Divizije kratke redovne reporte — usmene ili pismene, već prema uslovima;

16) Podnosiće svakog 1-og i 15-og u mesecu petnaestodnevne izveštaje o akcijama (sa svim potrebnim podacima) i uopšte o vojničkom radu, zajedno sa izveštajima o brojnom stanju ljudstva, stoke i naoružanja;

17) Podneće odmah spisak celokupnog rukovodećeg vojničkog i političkog kadra;

18) Odrediće po šest boraca za prateću četvu Štaba Divizije;

19) Obaveštavamo sve štabove brigada da se pri Štabu Divizije nalazi Hirurška Ekipa i da će se verovatno obrazovati pri Štabu Divizije bolničarska četa;

20) Ustanoviće dežurne u svakoj četi i u svakom bataljonu; kada bataljoni jedne brigade budu na okupu, odrediće jednog od dežurnih u bataljonima za dežurnog u garnizonu;

21) Izvešćice da li u okviru brigade postoji pionirski vod.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Za Štab

I Proleterske Udarne Divizije

N. O. Vojske Jugoslavije

Komandant Divizije,

Koča

Polkom Divizije,

Fića

ŠTAB

III KRAJSKE NARODNOOSLOBODILACKE

— PARTIZANSKE —

UDARNE BRIGADE

Br. 36

DANA 14-XI- 1942 god.

**OBAVJEŠTENJE ŠTABA 3. PROLETERSKE (SANDŽAČKE)
BRIGADE 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD 21.
NOVEMBRA 1942. ŠTABU 3. NOU DIVIZIJE O ZAUZIMANJU
MRKONJIĆ-GRADA I OKOLNIH UPORIŠTA¹**

Š t a b

II brigade² I prolet. divizije
21 XI 1942 god. — 7 časova

ŠTABU III UDARNE DIVIZIJE

Snage naše divizije su u noć 19/20 ov. m. zauzele Sitnicu, Čadavicu i Mrkonjić.³ Glavno neprijateljsko uporište je bila Sitnica.⁴ U ovoj borbi zarobljeno je 600 domobrana i 7 Njemaca, ostalih još 40 Njemaca, koliko ih je svega bilo, pobijeni su, među kojima i njemački komandant, major po činu. Zaplijenjen je znatan ratni materijal, između ostalog 2 haubice i 2 brdska topa. Snage IV krajiške brigade koje su bile u zasjedi prema Kadinim Vodama kod Bunareva zaplijenile su 14 kamiona.⁵

Vaše pismo⁶ diviziji poslali smo, ali još nije stigao odgovor. Po zadatku koji je dala divizija, naša I i III brigada treba

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 14—11/I, k. 1255.

² Odnosi se na 3. sandžačku (proletersku) NOU brigadu 1. proleterske divizije NOVJ. Ona je bila, po rednom broju, druga brigada u 1. proleterskoj diviziji.

³ O dejstvima 1. proleterske, 3. i 4. krajiške NOU brigade vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 50, 57, 67 i 243.

⁴ Sitnicu su branili: 1. i 2. sat domobranske 10. pješačke pukovnije, 1. novačka (regrutna) bojna (nazivali su je i 4. bojnom 4. gorskog zdruha), 2. bojna Petrinjskog zdruha (bez jedne čete), dva voda 8. topničkog sklopa i jedan vod Njemaca iz 714. pješadijske divizije (tom IV, knj. 8, dok. br. 243).

⁵ O akciji 4. krajiške NOU brigade 19. novembra 1942. i ratnom plijenu vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 61 i 243.

Borbena grupa »Tomas« (»Thomas« — 10. četa i jedan vod 11. čete 721. grenadirskog puka 714. pješadijske divizije, dijelovi 1. čete 202. tenkovskog puka i Inžinjerijska četa 714. pješadijske divizije) uspjela je, protivnapadom, da 21. novembra 1942. povрати 10 kamiona, dok je 5 uništeno u toku borbe (tom IV, knj. 8, dok. br. 61, 233 i 243).

⁶ Odnosi se, na direktivu Štaba 3. NOU divizije od 18. novembra 1943 (tom IV, knj. 8, dok. br. 45).

da izbiju kod Mrkonjića najdalje do 22 ov. m., čisteći pret-hodno s. Dubicu, Trijebovo do Gustovara.⁷ Vjerujem da je rok za akciju na Jajce, koji ste vi predvidjeli s obzirom na akcije koje smo mi vodili, i u toku kojih smo, dosta preran.⁸ U toj istoj naredbi naš štab divizije predviđa da bi akcija na Jajce trebala da uslijedi od 23 do 27 ov. m.

Mislimo da će štab divizije stići sa III brigadom u Mrko-njić u toku današnjeg dana. U koliko ste za sastanak sa njima, mogli biste doći ovdje, jer vam nije daleko.

Naš štab je u Mrkonjiću.

Sa drugarskim pozdravom

Srmt fašizmu — sloboda narodu!

Polit. komesar,
B.⁹ Đuričković

M. P.

Komandant,
V.¹⁰ Jakić

⁷ Bliže o tome zadatku vidi u zapovijesti Štaba 1. proleterske divizije NOVJ za napad na Jajce (tom IV, knj. 8, dok. br. 71).

⁸ Prema direktivi Štaba 3. NOU divizije od 18. novembra 1942. trebalo je da napad na Jajce počne 22/23. novembra 1942. Međutim, ovaj štab je svojim naređenjem od 22. novembra odložio napad za 25.26. novembar 1942, ali je istoga dana, u ponoć, izdao zapovijest da napad počne 24/25. novembra (tom IV, knj. 8, dok. br. 45, 63 i 64).

Jajce su branili: 410 ustaša iz 17. bojne »Jajce«, 204 domobrana 9. i 11. sati 9. pješačke pukovnije, njemačka 5. četa 738. grenadirskog puka s pet borbenih kola, jedna domobranska baterija i dijelovi Oružničkog krila Jajce 5. oružničke pukovnije. Grad je oslobođen 26. novembra 1942. Bliže o tome vidi dok. br. 97; Arhiv VII, reg. br. 42/24—2, k. 114; pregled dislokacije jedinica s brojnim stanjem ustaškog 5. stajaćeg djelatnog zdruza od 22. novembra 1942 (zdrug je tada imao 63 častnika, 121 dočastnika i 3.215 ustaša raspoređenih u 1, 7, 17, 20. i 26. bojnu i u 3. satniji 3. bojne Odbrambenog zdruza; Radovan Vukanović, n. d., str. 27—42.

⁹ Boško

¹⁰ Velimir

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. BOSANSKOG KORPUSA OD 22. NOVEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O DEJSTVIMA U SJEVEROZAPADNOJ BOSNI¹

Štab I. Bosanskog N. O. U. Korpusa²
Položaj, 22/XI. 1942 u 18 časova

VRHOVNOM ŠTABU N. O. V. I P. O. JUGOSLAVIJE

Akcija čišćenja neprijateljske utvrđene linije Suhača³ — Miska Glava — Šurkovac, između Bos. Novog i Sanskog Mosta, otpočela je u 2 časa 18/XI. 1942, kako je to bilo predviđeno našom zapovjesti, koju smo vam dostavili.⁴ U toku dana 18/XI. 1942 g., ta je akcija uspješno završena, iako je neprijatelj izgradio po dubini tri linije rovova sa bunkerima od drveta i zemlje, mestimično sa pokrivenim streljačkim zaklonima i saobraćajnicama. Ova je linija spadala u odbranbeni sistem Bos. Novog, Ljubije, San. Mosta i Prijedora, kao i pruga i puteva Bos. Novi — Prijedor, Prijedor — Ljubija — i Prijedor — San. Most.⁵

U toku 19, 20 i 21-XI naše jedinice nastavile su sa čišćenjem sela i položaja od neprijateljskih posada prema Prijedoru, Ljubiji-Islam⁶ i Ljubiji-Rudnik i vodile žestoke bojeve

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 3—2/I, k. 406.

² Prvi bosanski NOU korpus je formiran naredbom br. 93 vrhovnog komandanta NOV i POJ od 9. novembra 1942. U njegov sastav su ušle 4. i 5. NOU divizija i 6. istočnobosanska NOU brigada. Korpus je 5. oktobra 1943. preimenovan u 5. korpus NOVJ (tom II, knj. 1 — Bilten, str. 198, 199. i 355).

³ Između Bosanskog Novog i Sanskog Mosta nalaze se dva sela s tim imenom. U ovom slučaju riječ je o s. Suhači jugoistočno od Bosanskog Novog, odnosno zapadno od Prijedora.

⁴ Tu zapovijest redakcija nije pronašla.

⁵ Tu liniju su branili: domobranska 10. pješačka pukovnija (bez 1, 2. i 17. sati), 1. jurišna bojna, 1. bojna 1. pješačke pukovnije, 2. bojna 5. pješačke pukovnije, 1. bojna Petrinjskog zdruge, Domdo bojna »Banja Luka«, Domdo bojna »Sanski Most«, 2. bitnica (baterija), 4. i 3. bitnica 8. topničkog sklopa (divizion), ustaška 6. i 8. bojna i dijelovi ustaške 18. bojne i Pripremne bojne »Banja Luka«. Te položaje su nazivali: Postav »Jugozapad« (tom IV, knj. 8, dok. br. 243).

Postav »Jugozapad« je formiran po zapovijesti Komande nemačke 714. pješadijske divizije od 7. novembra 1942 (AVII, T-315, f-2258/1224—1226).

⁶ Tako su zvali Muslimansku Ljubiju za razliku od Pravoslavne Ljubije. Oba ova mjesta se sada zovu: Donja Ljubija.

sa pojačanjima, koja je neprijatelj slao iz Bos. Novog, Prijedora i San. Mosta.⁷ U Ljubiji je bilo 7 tenkova. Naše su jedinice bile upale u Ljubiju-Islam i popalile tvrde javne zgrade, kao i na želj. stanicu Ljeskare, koja je zapaljena i pruga prekinuta.

Uspjeh akcije, iako nije očišćena i uništena Ljubija-Rudnik, ogleda se u slijedećem:

I.) Izbačeno je iz stroja oko 1.500 neprijateljskih vojnika (od toga preko 600 domobrana i ustaša zarobljeno). Među zarobljenima se nalazi jedna cijela domobranska bojna — Bjelovarčana, ostalo su domobrani iz drugih krajeva, nešto ustaša i nešto neprijateljski raspoloženih seljaka.⁸ Zarobljeno je i osam oficira, među kojima se nalazi i vrlo revnosni sluga okupatora potpukovnik Severović,⁹ komandant »Pozadine Jug«. Ostatak izbačenih iz stroja jesu ubijeni i ranjeni Njemci i ustaše. Ubijena su i dva-tri četnika.¹⁰ Borbe su bile veoma žestoke sa čestim jurišima. Naše jedinice gađale su jednom mitraljezima njemačku kolonu koja se postrojila izašavši iz veze, a jednom ustašku kolonu u sličnoj situaciji i nanele im strahovite gubitke.

II.) »Treći Gorski Zdrug«, koji je povučen sa linije Suhača — Šurkovac i poslat na liniju Dvor¹¹ — Volinja sa zadatkom da nadire ka Glini i Bihaću, vraćen je, usled naše akcije na ovome sektoru, na liniju Prijedor — Piskavica, odakle je intervenisao, u toku naše akcije, u pravcu Novog i Ljubije.¹² Našom akcijom sprečena je ili smanjena koncentracija neprijateljskih snaga za nadiranje ka Bihaću.

III.) Dejstvo naših jedinica na ovom sektoru bilo je istovremeno sa dejstvom I. Proleterske N. O. U. Divizije, koja je

⁷ Te borbe su vođene protiv dijelova ustaške 8. i 18. bojne i 2. bojne 5. pješačke pukovnije (tom IV, knj. 8, dok. br. 243).

⁸ Prema bojnoj relaciji Zapovjedništva Banjalučkog zdruza za novembar 1942, u borbama za Misku Glavu, Ljubiju — Rudnik i Muslimansku Ljubiju potpuno su razbijene domobranska 1. bojna 1. pješačke pukovnije (većim dijelom je zarobljena), ustaška 6. bojna, 1. sat ustaške Pripremne bojne i 18. sat 10. pješačke pukovnije (tom IV, knj. 8, dok. br. 243).

⁹ Ivan. Kao ratni zločinac (u činu ustaškog pukovnika), po presudi Vojnog vijeća Vrhovnog suda Demokratske Federativne Jugoslavije od 22. septembra 1945, osuđen je, na smrt strijeljanjem (»Politika« od 14, 23. i 26. septembra 1945).

¹⁰ Četnici su pobjegli ne prihvativši borbu protiv partizana (tom IV, knj. 8, dok. br. 243).

¹¹ Dvor na Uni

¹² Bliže o intervenciji 3. gorskog zdruza vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 233, 240 i 243.

u sadejstvu sa dijelovima IV. i VII. Krajiške N. O. U. Brigade očistila Sitnicu i oslobodila Mrkonjić Grad.¹³

Zbog tog sadejstva, neprijateljske snage su pobjegle iz sela između Vrhpolja i San. Mosta, pa su dijelovi IV. K. N. O. U. Brigade ušli u Vrhpolje, glavno neprijateljsko uporište sa juga prema San. Mostu.¹⁴

Neprijateljski tenkovi jurili su zbunjeno noću 19 na 20 XI između Ljubije — Prijedora i Banja Luke.

IV.) Zadobijen je ratni plijen u oružju, municiji, vojničkoj spremi, hrani itd. Zaplijenjeno je oko 600 pušaka, 10 teških, lakih i njemačkih mitraljeza, 30 puškomitraljeza, 1 teški bacač, 4 laka bacača, dosta puščane municije, nešto municije za teški i laki bacač. Od vojničke spremne nađeno je čebadi, čaturica, torbica, poljskih kuhinja, poljskih telefona, nešto odjela i obuće itd.

Zaplijenjena je arhiva dviju bojni i »Pozadine Jug«, koju ćemo odmah dostaviti, čim pregledamo podatke koji se odnose na naš sektor.

Bunkere i robove, kojih ima preko 1.000, sistematski rušimo, palimo i zatrpavamo.

U ovim borbama učestvovala je cijela IV. N. O. U. Divizija (II, V. i VI. K. Brigada) i dijelovi V. N. O. U. Divizije (jedan bataljon I. Kr. Brigade prema s. Dobretin na pravcu za Bihać i dva bataljona IV. Kr. Brigade, jedan prema San. Mostu, jedan prema Vrhpolju).

Naši gubici iznose oko 30 mrtvih i oko 70 ranjenih.

Sada se naše jedinice odmaraju na liniji Ruškovac, Tromeđa, Šurkovac, Miska Glava, Čađavica. Neprijatelj nije aktivan, osim što gađa artiljerijom oko Novske Planine¹⁵ (Grabavac) i Suhače.

Chvatili smo vezu sa Štabom Korpusa N. O. V. Hrvatske¹⁶ i preduzeli sve mjere da se sa drugovima iz toga štaba sastanemo, radi dogovora za koordinaciju akcija. O daljim našim planovima izvešćemo blagovremeno.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Načelnik štaba,
Branko Poljanac

Komandant,
Kosta

¹³ Vidi dok. br. 94.

¹⁴ Vrhpolje je 18. novembra zauzeo 3. bataljon 4. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 8, dok. br. 61).

¹⁵ Nije unesena u kartu 1:100.000. Nalazi se u trouglu rijeka Une i Sane, južno od Bosanskog Novog.

¹⁶ Misli se na 1. hrvatski NOU korpus (kasnije: 4. korpus NOVJ).

ZAPOVIJEST ŠTABA 1. BOSANSKOG NOU KORPUSA OD 24. NOVEMBRA 1942. ŠTABOVIMA POTČINJENIH JEDINI- CA ZA NAPAD NA BOSANSKI NOVI¹

ŠTAB
I Bosanskog NOU Korpusa
Broj: SL.
Dana 24. XI 1942 god.

Br. 96

Z A P O V J E S T

(Sekcija Kostajnica, Prijedor, Bihać i Petrinja 1. 100.000)

1, AKCIJA

Vrhovni Štab Narodno oslobodilačke vojske i Partizan-
skih odreda Jugoslavije stavio nam je u zadatak, posle čišće-
nja međuprostora Novi — Ljubija, da likvidiramo neprija-
teljsko uporište u Bos. Novom i da na taj način oslobodimo
vrata Krajine.² Ova akcija predstavlja nastavak i gonjenje raz-
zbijenih neprijateljskih snaga na prostoru Bihać — Sunja
i u međuprostoru između Bos. Novog i Ljubije.

2, PODATCI O NEPRIJATELJU

Bos. Novi: sa okolnim uporištima: Oko 4 do 500 Njemaca¹
i do 1500 pomešane vojske ustaša, domobrana i legionara.⁴

Raspored neprijateljskih snaga vidi se iz dveju skica i
dvaju spiskova koji se prilažu ovoj zapovesti.⁵

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u VII, reg. br. 3—1, k. 406. Prema sadržaju dopisane primedbe na kraju ovog dokumenta, izgleda da je ovaj primjerak zapovijesti bio namijenjen 1. hrvatskom korpusu.

² Bliže o tome zadatku vidi tom II, knj. 6, dok. br. 162.

³ Iz sastava 721. grenadirskog puka njemačke 714. pešadijske divizije (tom IV, knj. 8, dok. br. 910).

⁴ Bliže o ustaško-domobranskim snagama u Bosanskom Novom vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 91. Legionarima su nazivani i pripadnici vojnički organizovanih stajaćih (mjesnih) milicijskih jedinica, na čijem se čelu nalazio aktivni ustaško-domobranski kadar. U početku su to bile vojne formacije lokalnog karaktera, organizovane još 1941. radi »odbrane sela od ustanika«. Učestvovala su u svima akcijama koje je na njihovom području okupator preduzimao protiv partizana. Pošto su se pokazale nedovoljno efikasnim, reorganizovane su u legiju, i otuda naziv legionari. Međutim, legionarima su kasnije nazivani i pripadnici — dobrovoljci novoformirane 369, 373. i 392. legionske divizije, koje su Nijemci nazivali »hrvatskim«, s obzirom na to da je većina pripadnika tih divizija bila iz NDH (osm komandnog kadra, koji je dao Vermaht).

⁵ Te skice redakcija nije pronašla.

U rasporedu i veličini neprijateljskih snaga ima svakodnevni promjena usled prebacivanja snaga od strane neprijatelja s jednog fronta na drugi, gubljenja položaja oko Novske planine i zaposjedanja kosa južno od s. Blagaj s obe strane rijeke Japre.

U Bos. Novom postoji i oklopni voz koji se može upotrijebiti pri odbrani Vješala i kosa u dolini Une a isto tako u dolini Sane. Treba voditi računa i o iskustvu koje je dobiveno u okolini Ljubije Rudnik, t.j. o mogućnosti da je neprijatelj postavio izvjesna minska polja.

U Matijevićima, po nekim izvještajima, nalazi se nešto Njemaca, koji su napustili Vidovića brdo.⁶

Dvor: Po ranijim izvještajima tamo se je nalazila jedna mešana bojna ustaša i domobrana, a sad po neprovjerenim podatcima nalaze se delovi III »Gorskog Zdruga«, do tri bojne. Pošto se snage toga Zdruga stalno premještaju na prostori Bos. Novi — Prijedor — Ljubija — Banja Luka, nije moguće tačno ustanoviti gde se ona sada nalazi.⁷

*Hrvatska Kostajnica.*⁸ Ima oko 150 Njemaca i oko 17 tenkova koji krstare prema Sunji i od kojih se 2 nalaze po nekad oko Volinje u blizini mosta i vijadukta.⁹

Bos.[anska] Kostajnica: Jedna satnija ustaša.

*Dubica:*¹⁰ Snage nepoznate ali nepromjenjene.

Prijedor: Oko 1000 raznih neprijateljskih vojnika. Ovo brojno stanje može da bude promjenjeno usled dolaska delova III »Gorskog Zdruga« ili skidanja snaga sa linije Prijedor — Banja Luka. Nove snage nijesu došle u Prijedor.¹¹

⁶ To brdo nije označeno na karti 1 : 100.000; nalazi se kod Bosanskog Novog.

⁷ Bliže o rasporedu 3. gorskog zdruga vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 91 i 240.

⁸ Tačan naziv je Kostajnica. Međutim, za razliku od Bosanske Kostajnice, koja se nalazi na desnoj obali rijeke Une, narod je naziva Hrvatskom Kostajnicom.

⁹ Prema depeši domobranskog častnika (oficira) za vezu pri 714. pješadijskoj diviziji od 28. novembra 1942, od Kostajnice prema Bosanskom Novom dejstvovali su dijelovi 202. tenkovsko^o i 721. grenadirskog puka 714. divizije, 3. baterija 661. artiljerijskog divizijske i 4. bojna 3. gorskog zdruga (AVII, reg. br. 27/1—43, k. 15).

Pomenuti tenkovski puk je ubrzo preimenovan u 202. tenkovski bataljon.

¹⁰ Odnosi se na Bosansku Dubicu, na desnoj obali rijeke Une, za razliku od Dubice na lijevoj obali Une, tj. u Hrvatskoj.

¹¹ O ustaško-domobranskim snagama u širem rejonu Prijedora opširnije vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 233 i 243; AVII, reg. br. 27/1—43, k. 15.

Ljubija i Sanski Most: Brojno stanje u glavnom nepromijenjeno sem što su izvjesne snage povlačene iz sela i upotrebljavane u borbi kod Ljubije.¹²

Na pruzi Prijedor — Novi i Novi — Kostajnica postoje bunker uz prugu navodno na svakih 500 metara sa posadama od po 10 do 12 domobrana i izvjesnim brojem ustaša. Po izvjesnim podacima ti domobrani jedva čekaju dolazak naših snaga da bi se predali. Pre kratkog vremena predalo se 4 domobrana i jedan narednik našim snagama u Karanu. Željezničke stanice na istim prugama imaju također izvjesne posade, veličine ispod jedne satnije. U Volinji navodno nalazi se i do 200 Njemaca.

U Bos. Novom navodno nema više tenkova, dok se prisustvo tenkova osjeća u garnizonima Ljubije, Prijedora i Banja Luke.¹³

3, ZADATCI NAŠIH JEDINICA:

a, Sa zapadne strane rijeke Une na neprijateljska uporišta Matijevići, Dvor, sa obezbjeđenjima prema Kostajnici i verovatno između Kostajnice i Volinje, napadaju snage Korpusa NOV Hrvatske¹⁴ sa 4 brigade i to: I i II Ličkom i VII i VIII Hrvatskom Brigadom i te će snage imati vezu sa Štabom I NOU Korpusa telefonsku preko D. Rakana.

b, *I Krajiška Brigada* napada i čisti neprijateljska uporišta na Radišićima,¹⁵ Ekića Brdu,¹⁶ Veljkića Brdu, Kamenu¹⁷ (juče je neprijatelj bio zbačen sa Kamena), Vješalima sve do rijeke Une i upada u Grad. Po mogućstvu ubacuje izvjesne snage s obale rijeke Une na desnu iza leđa Veljkića Brda, Kamena i Vješala radi lakše likvidacije tih uporišta, a isto tako i u sam grad ako bude moguće. Dejstvovati po mogućstvu sa klinovima i sa potpomaganjem vatrom bacača i mitraljeza sa leve obale rijeke Une. S leve strane treba da bude dobro povezana sa najbližom hrvatskom brigadom da ne bi došlo do nesporazuma i da ne bi naše snage koje su na levoj obali rijeke Une dobile vatru od naših hrvatskih snaga. Naročitu

¹² Bliže o neprijateljevim snagama u širem rejonu Sanskog Mosta vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 241 i 243.

¹³ Prema izvješću Zapovjedništva Banjalučkog zdruga od 27. novembra 1942, u Banjoj Luci se tada nalazilo samo 500—600 naoružanih vojnika, prikupljenih iz 8. topničkog sklopa, 10. pješačke pukovnije i ustaške Pripremne bojne, dok se od Nijemaca nalazio bataljon »Fon Baden« (bez jedne čete) iz 714. divizije (AVII, reg. br. 28/1—2, k. 15).

¹⁴ Riječ je o 1. hrvatskom NOU korpusu (od 5. oktobra 1943. on se zove: 4. korpus NOVJ).

¹⁵, ¹⁶ ¹⁷ i ¹⁸ Ta mjesta nisu označena na karti 1:100.000; nalaze se južno od Bosanskog Novog.

pažnju obratiti na oklopni voz i preduzeti sve mjere da mu se onemogući dejstvo. U desno drži čvrstu vezu sa II Krajiškom Brigadom koja sa dva bataljona napada na grad na sektoru istočno od Vješala do rijeke Sane.

v, *II Krajiška Brigada* napada na grad na sektoru istočno od Vješala do rijeke Sane, po mogućstvu s klinovima. Voditi računa o mogućnosti dejstva i oklopnog voza i iz tenkova sa pruge i drumu Novi — Prijedor. Daje izvjesnu zasjedu prema neprijateljskim snagama koje su na kosama jugozapadno od Blagaja. I drži čvrstu vezu u levo sa I Krajiškom Brigadom i sa II i III Bataljonom VI Krajiške Brigade koji će pozadi nje napasti na kose zapadno i jugozapadno od Blagaja (Utisnovac Kosa), u cilju čišćenja te kose i njenog zaposjedanja. Drži vezu po mogućstvu i sa delovima V Krajiške Brigade koji napadaju preko Kulskog Brda.

Jedan bataljon II Krajiške Brigade ostaje na položajima oko Tromede, povezuje se dobro sa IV i I Bataljonom VI Krajiške Brigade, s kojima blokira sa zapada Ljubiju, Staru Rijeku i Stari Majdan. Zamjenik politkomesara VI Kr. Brigade sa jednim članom II Krajiške Brigade obrazovaće zajedničku komandu na sektoru Ljubija — Stari Majdan.

g, *II i III Bataljon VI Krajiške Brigade* napašće na kose zapadno i jugozapadno od Blagaja u cilju čišćenja i zaposjedanja tih kosa radi zaštite od snaga koje su na kosama istočno od Japre i od Prijedora. Drži najčvršću vezu sa Štabom II Krajiške Brigade, pri čijem Štabu će se nalaziti jedan član Štaba VI Krajiške Brigade radi povezivanja dejstva tih dvaju bataljona. Po zaposjedanju označenih kosa (Utisnovac Kose) i drugih ostaje na njima i drži položaj.

d, *V Krajiška Brigada* po prebacivanju na pogodnom mjestu preko rijeke Sane u pravcu Karana ostavlja izvjesne snage u zasjedi na drumu i pruži od Prijedora koje sistematski ruši i onesposobljava za prelaz vozova i tenkova. Sa izvjesnim snagama napada preko Kulskog Brda na željezničku stanicu i deo grada sjeverno od Sane. Sadejstvuje sa snagama koje napadaju grad tukući vatrom s leđa bunkere i roveve između Vješala i Novog, koji su orijentisani prema Vješalima. Vodi računa o mogućnosti i kretanja i dejstva oklopnog voza i onemogućavanja tog dejstva. Sa izvjesnim snagama na pogodnom mjestu ruši prugu i put od Kostajnice za Novi i postavlja zasjedu prema Kostajnici, vodeći računa o mogućnosti dolaska tenkova iz Kostajnice. Vodi računa o mogućnosti probijanja neprijateljskih snaga iz Novoga u cilju bježanja putevima s obe strane Une i prugom, te snage propušta i tuče s leđa. Označeni pravac ka Kostajnici treba da prestavlja odu-

šku neprijatelju u pravcu Kostajnice jer blokada Novog za vrijeme napada ne sme da bude hermetična. Povezuje se po mogućstvu sa snagama na Karanu i daje im zadatak, poveravajući im osmatranje i zaštitu preko Knežpolja. U koliko je potrebno čisti domobranske posade iz bunkera na pruži, koje su nama inače dobro raspoložene. Drži vezu levo sa II Kr. Brigadom, desno sa delovima hrvatskih brigada.

đ, *Zadatci artiljerije*: Zaposjeda pogodan položaj za tučenje trima haubicama sa Novske planine, uzima elemente za tučenje glavnog cilja, samog grada i sporednih ciljeva Vješala, Dvora. Tačno u 23 časa 26 novembra otvara brzu paljbu iz sviju haubica na sam grad. Brza paljba trajaće pola sata ako se drukčije ne naredi. Za eventualne ciljeve izdaće se zasebno naređenje telefonom. Snabdjeti se artiljerijskom municijom, koje ima dosta u Čađavici kod Mazalica.¹⁸

Od Staba NOV Korpusa Hrvatske tražićemo da i oni sa svojom haubicom pored Dvora tuku i grad Novi, ako oni ustraže gađaćemo Dvor.

e, IV Krajiška Brigada blokira Sanski Most, budno prati situaciju u njemu i oko njega i ako se ukaže prilika razvija svoju aktivnost.

ž, Izvjesne snage hrvatskih brigada napadaće u isto vrijeme željezničku stanicu Topusko¹⁹ i Čemernicu²⁰ radi privlačenja neprijateljskih snaga i orijentisanja garnizona u Glini na tu stranu.

z, Aktivnost naših jedinica u vezi je sa aktivnošću I i III Proleterске Divizije NOU.²¹

Naše jedinice treba da izvrše svaka svoj zadatak pod svaku cenu, dejstvujući svom žestinom, sa primjenom klinova i sa ostvarivanjem što jačeg vatrenog udara primjenjujući cjelishodno svaka svoje teško oružje.

4. *Početak napada* biće 26 novembra 1942 god. u 23 časa. Do toga vremena jedinice će se privlačiti neprijateljskim položajima.²²

¹⁹ Pun naziv je: Topusko-Toplice. Napad na tu željezničku stanicu je izvršila 8. NOU divizija 23. novembra, pa 15. i 16. decembra 1942, ali svi ti napadi su bili bezuspješni (tom V, knj. 10, dok. br. 4, 64 i 137).

²⁰ Prvi napad, izvršen 23. novembra, bio je bezuspješan, ali u ponovljenom napadu, 16. decembra 1942, 5. brigada 8. NOU divizije zauzela je Čemernicu (tom V, knj. 10, dok. br. 4, 35, 42 i 137).

²¹ Prva proleterska i 3. NOU divizija su dejstvovalе na prostoru Travnika — Donji Vakuf — Jajce (tom IV, knj. 8, dok. br. 71, 78, 80, 81, 84 i 92).

²² Napad je počeo u naredno vrijeme. Međutim, iako su borbe vođene do 29. novembra, Bosanski Novi nije zauzet. Bliže o tome vidi dok. br. 106; tom IV, knj. 8, dok. br. 91.

5, Komandno mjesto — Štab I Bosanskog NOU Korpusa, koji komanduje svima snagama istočno od Une, nalaziće se u s. Čađavica, kod kuće Kenjala. Tu će biti i telefonska centrala. Štab će imati i osmatračnicu na Novskoj planini sa kojom će biti vezan telefonom.

Komandno mjesto — Štab Korpusa NOV Hrvatske nalaziće se u kućama Cvetović oko 5 kilometara zapadno od Dvora, na putu Novi — Glina i komandovaće svim snagama zapadno od rijeke Une.

6, VI²³ Krajiška Brigada daće 10 putovođa II Krajiškoj Brigade. Ako je to nedovoljno uzeti putovođe i od meštana.

7, Sanitet. Brigadna previjališta postaviti na najpogodnijim mjestima. Brigadni sanitetski referenti vodiće strogo računa da se svi ranjenici kojima nije potrebna hirurška intervencija odmah šalju za najbliže bolnice i da takvi ranjenici ne idu preko hirurške ekipe.

Sve ranjenike kojima je potrebna hirurška pomoć (frakture — povređene kosti, raskomadine, trbušne povrede) upućivati što brže u *hiruršku ekipu*, koja će biti kod kuća *Čerana u Čađavici*. Preduzeti potrebne mjere preko odbora za kola za prevoz ranjenika.

8, *Evakuacija plijena*. Plijen treba što pre evakuisati za V. i M. Ruišku, odakle će se dalje evakuisati kad se naredi. Popisivati sve što se evakuiše, no to ne smije usporavati evakuaciju. Oružje, artiljeriju i municiju evakuisaće samo jedinice do sigurnog mjesta a odatle će prihvatiti pozadinski organi. Sav ostali plijen evakuisaće se pod rukovodstvom druga Milutina, zamjenika komandanta područja, kome će pomagati intendant područja i jedan drug određen od Štaba NOV Hrvatske. Plijen će se dijeliti između Štaba I Bosanskog Korpusa i Štaba Korpusa NOV Hrvatske, sporazumno sa VS.

Evakuacija plijena iz Dvora i ostalih mjesta zapadno od Une vršiće organi Štaba Korpusa NOV Hrvatske.²⁴

Skreće se pažnja štabovima i komandama i rukovodiocu evakuacije da se po svaku cijenu ima spriječiti i zabraniti svako samovoljno neorganizovano uzimanje ma kakvog plijena, a naročito u privatnim kućama, što će se smatrati za pljačku. Ne dozvoliti nikome pristup ko nema pismeno ovlašćenje ovoga štaba ili viših štabova.

9, *Rezervna hrana*. Štabovi sviju brigada postaraće se da borci ponesu rezervnu suhu hranu za jedan dan (hljeb i meso) i da se ishrana za vrijeme borbe vrši ispravno.

²³ U originalu je napisan broj ispravljen na »VI«.

²⁴ Dvor na Uni su napadale 6. NOU divizija (1. i 2. brigada) i 7. NOU divizija (7. i 8. brigada) od 26. do 29. novembra, ali ga nisu zauzele (tom V, knj. 9, dok. br. 98 i 99; knj. 10, dok. br. 4 i 52).

10, *Evakuacija zarobljenika*. Sve zarobljenike koji su služili smrtnu kaznu i čija saslušanja ne bi bila značajna i koji ne bi došli u obzir za razmjenu, likvidirati na licu mjesta. Zarobljenike iz čijih bi se saslušanja dobili važni podaci i koji su podesni za razmjenu, slati pod jakom stražom u M. i V. Rujišku a odatle Komandi Područja u Benakovac, na nadležnost. Tako slati i domobrane.

11, *Telefonske veze*. Podizanjem telefonskih veza rukovodiće Štab VI Brigade preko svoga voda za vezu kome će sve brigade poslati u pomoć svoje vodove za vezu i sav materijal. Podići sledeće telefonske veze:

Od Štaba Korpusa (kuća Kenjala, Čađavica — Centrala) preko Donjih Rakana spojiti liniju sa linijom koju je podigla VIII Hrvatska Brigada do Une. Sporazumjeti se sa hrvatskim snagama i ako im ustreba pomoći im u podizanju linije od Une do Cvetovića²⁵ — Štaba Korpusa Hrvatske.

Od Štaba ovog Korpusa do Štabova I i II Krajiške Brigade (sa napredovanjem ove će se linije produžavati u napred).

Od Štaba Korpusa do Baterije haubica. Baterija će dati podatke i za vezu baterije za osmatračnice.

Od Štaba Korpusa do osmatračnice korpusa (ovo može možda biti i osmatračnica I Krajiške Brigade).

Između označenih stanica postaviti potrebne međustanice, a na međustanicama obrazovati relejne kurirske stanice za izmjenu i brži rad kurira, koji će pomoći i u kontrolisanju ispravnosti linije.

12, *Zadatci i raspored naših jedinica poslije oslobođenja Bos. Novog*:

a, Snage Korpusa NOV Hrvatske, po sporazumu, preduzeće nadiranje ka Volinji i Hrvatskoj Kostajnici sa ciljem čišćenja tih neprijateljskih uporišta.

b, I Krajiška Brigada ostaviće prvi dan jedan bataljon u Bos. Novom u gradu, postaviti vlast, blokirati grad i vršiti gradsku garnizonsku službu. U ovom poslu pomagace joj II Bataljon VI Krajiške s tim što će taj bataljon, nakon uspostavljanja reda i vlasti u gradu, sam preuzeti celu tu dužnost.

Dva bataljona I Krajiške Brigade i III Bataljon VI Krajiške produziće nadiranje i čišćenje preostalih razbijenih neprijateljskih grupa u pravcu Miske Glave, Ljubije i Sanskog Mosta. Ovamo će doći i onaj bataljon iz Novoga kad završi svoj zadatak.

²⁵ To selo se zove: Cvetovići.

v, II Krajiška Brigada sa dva bataljona produžiće čišćenje preostalih neprijateljskih grupica na prostorijsi južno od puta Novi — Prijedor i skoncentrisaće se na prostorijama oko rudnika Ljubija. Uspu otistiti Blagaj i Janru²⁶ sporazumno sa delovima V Brigade i učvrstili vezu sa V Brigadom, zato će se postarati Štab IV Divizije.

g, V Krajiška Brigada sa izvjesnim snagama čistice železničke stanice i bunkere uz prugu ka Prijedoru. Pravac Prijedor — Novi zatvaraće dva bataljona V Brigade, koji će držati čvrstu vezu sa II Brigadom. Ostala dva bataljona V Krajiške Brigade čistice stanice i bunkere uz prugu Novi — Kostajnica i koordiniraće svoje akcije sa akcijama hrvatskih snaga prema Kostajnici. Glavni zadatak sviju snaga na tom pravcu jeste rušenje mosta i vijadukta u Volinji i svih mostova do Kostajnice.

13, *Borbeni znaci*. Za ovu akciju jesu:

25. XI 1942: **Glina — Prijedor**, zvučni znaci žviždanjem: poziv dva kratka zvižduka — odziv: jedan dugački zvižduk.

26. XI **Kozara — Kordun**, zviždanjem: jedan dugačak zvižduk — dva kratka zvižduka.

27. XI: **Lika — Krajina**, zvučni znaci: imitacija životinjskih glasova — Kukavica — Žaba.

28. XI: **Banija — Grmeč**, imitacija: Mačka — Pas.

14, Ugovoreni znaci između Štaba I Bosanskog Korpusa i Štaba NOV Korpusa Hrvatske:

Zauzeti Matijevići i Lebrenica²⁷ označiti će se sa dvije velike vatre i izbacivanje po tri crvene rakete, više puta.

Zauzeta Vješala označiće se jednom velikom vatrom i izbacivanjem po tri zelene rakete više puta.

Zauzeto Kulsko Brdo označiće se sa jednom velikom vatrom i izbacivanje po tri crvene rakete više puta.

Napredovanje naših jedinica označavati vatrarna.

15, Sve brigade poslaće odmah po prijemu ove zapovesti po dva otresita kurira označavajući im mjesto svog štaba za vrijeme svoje akcije.

16, Pre izvršenja napada brigade će hvatati sve civile na koje naiđu i držati ih do kraja akcije i slati ih u pozadinu.

17, *Srestva za borbu protiv tenkova*. Štabovi brigada pokloniće ovom pitanju najveću pažnju, tražiti od VI Krajiške Brigade nagazne u koliko sa njima raspolaze. Ovaj štab slaće nagazne mine brigadama ako ih dobije iz radionice.

²⁶ Predio južno od Blagaja. Tačan mu je naziv: Japra Dol.

²⁷ To je predio. Nije označen na karti 1:100.000. Nalazi se više s. Matijevića, sjeverozapadno od Bosanskog Novog. Na njemu se nalazi iskop, tzv. Laudanov šanac.

18, Sve pripreme, pokreti i povlačenja držati u najvećoj tajnosti.

19, Štabovi brigada imaće uvijek uza se dovoljno zaštite. Štab VI Krajiške Brigade odrediće jednu desetinu za zaštitu ovog štaba.

Značaj akcije: Likvidiranje neprijateljskih uporišta oko grada Bos. Novog kao i samog uporišta Bos. Novi i oslobođenje grada od izuzetnog je vojničkog i političkog značaja. Ova akcija dolazi kao nastavak naše uspješne ofanzive koja je dobila zamaha oslobođenjem Bihaća,²⁸ Bos. Krupe,²⁹ Cazina,³⁰ Velike Kladuše,³¹ Slunja,³² Mrkonjić Grada.³³ Ona je u planu naše uspješne ofanzive na svim stranama kako na sektoru Bosanske [Krajine] tako i na sektorima Kninske Krajine i Hrvatske. Ona je u duhu velikih pobjeda herojske Crvene Armije kod Staljingrada i na Kavkazu, u duhu pobjede savezničke vojske u Sjevernoj Africi, ona je u duhu dnevne zapovjesti našoj vojsci povodom proslave Velike Oktobarske Revolucije, dnevne zapovjesti našeg Vrhovnog komandanta druga TITA.³⁴

U ovoj akciji u kojoj učestvuju udarne brigade i divizije Bosanskog i Hrvatskog Korpusa još jače se u borbi iskiva jedinstvo i bratstvo naroda u oslobodilačkoj borbi, borbena jedinstvo koje je na tako viđan način manifestvano nedavnim velikim pobjedama kod Bihaća, Krupe i Cazina.

Oslobođenjem grada Bos. Novog i okoline mi na siguran način obezbjeđujemo našu oslobođenu teritoriju i stvaramo mogućnosti za uspješno dalje napredovanje. Politički to znači

²⁸ Bihać je oslobođen 4. novembra 1942. Podrobnije o tome vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 14, 15, 16, 24 i 229; tom V, knj. 9, dok. br. 2 i 18.

²⁹ Neprijatelj je Bosansku Krupu napustio 5. novembra. U nju su ušle jedinice 2. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 8, dok. br. 23).

³⁰ Zahvaćen panikom poslije oslobođenja Bihaća, neprijateljski garnizon u Cazinu je istoga dana (4. novembra) napustio grad bez borbe (tom IV, knj. 8, dok. br. 22; tom V, knj. 9, dok. br. 78 i 140).

³¹ To mjesto je 6. novembra zauzeo Kordunaški NOP odred (tom V, knj. 9, dok. br. 63, str. 189, dok. br. 140).

³² Slunj je zauzet 14. novembra 1942. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 20; tom V, knj. 9, dok. br. 58 i 78.

³³ To mjesto je oslobođeno 21. novembra 1942. Bliže o tome vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 40.

³⁴ Toga je dana, prilikom predaje ratne zastave 1. proleterskoj NOU brigadi (tom II, knj. 6, dok. br. 148), vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito održao govor i izdao proglas (AVII, reg. br. 6—2/a, k. 6).

konačno pridobijanje za narodno-oslobodilačku borbu kolebljivog življa ovih krajeva i silno razbuktavanje narodno-oslobodilačkog ustanka.

Naša borba i ove naše pobjede protivu svih neprijatelja naših naroda najbolji je odgovor izbjegličkoj četničkoj jugoslovenskoj vladi u Londonu, jer na suprot njenom pozivu da još nije vrijeme za oružanu borbu, mi oslobađamo sve nove i nove gradove i krajeve i stvaramo našu slobodnu Jugoslaviju.

Borci koji su se do sada toliko puta istakli u borbi protiv svih neprijatelja, koji su se proslavili u borbama oko oslobađanja grada Bihaća i okoline, koji su neumorno progonili razbijenog neprijatelja i uništavali neprijateljske garnizone, koji su u silovitim naletima likvidirali čitavu jako utvrđenu neprijateljsku liniju od Ljubije do Novske planine, sa preko 1000 jakih bunkera i rovova, ti borci u stanju su i izvršice u potpunosti i ovaj zadatak koji pred nas postavlja naš Vrhovni štab i Vrhovni komandant drug TITO.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Načelnik štaba
Branko Poljanac

Komandant
Kosta³⁵

³⁶Skice smo dali drugu Bogdanu.³⁷

Čitali smo izveštaj današnji o Novom, gde kaže da su snage Novi — Dvor i okolina povećane. Napadamo!

Pošaljite nam novu skicu, ako dobijete.

Šaljemo šifru.

Branko

Kad prestanete gađati Dvor — gađajte grad Novi, južno od Sane, istočno od Une, što više. Ovde mislimo na početak akcije.

Mi ćemo gađati Dvor ili što drugo ako zatražite. Vatreni udar u početku treba da bude što jači.

Stalno smo u borbi. Pošaljite nam bacačke granate. Nemamo ih ni u nekim brigadama. Tražili smo, ako nađemo poslaćemo. Naročito žestoke borbe su oko Nov.[ske] planine juče i danas.

³⁵ Nađ

³⁶ Tekst do kraja dokumenta, u originalu, dopisan je zelenim mastilom, ćirilicom.

³⁷ Prezime mu je Čiča.

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. PROLETERSKE DIVIZIJE OD 26. NOVEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O ZAUZIMANJU JAJCA¹

Štab I ProleTERSke
Udarne Divizije
Jajce

VRHOVNOM ŠTABU NOVIPO JUGOSLAVIJE

1) Posle ponovnog opšteg napada naših jedinica na Jajce i okolna uporišta, koji je počeo sinoć u 19h, pao je i poslednji bunker jutros oko 3h. — Gradom su naše jedinice, pomognute delovima III Divizije, bile ovladale ranije, tj. već sinoć, ubrzo po padu mraka.³

2) Neprijatelj se borio upravo očajnički. Broj poginulih ustaša i Nemaca je veoma velik. Zarobljenika ima malo, broj još nije utvrđen. — U gradu je, navodno, bilo [Nijemaca] oko 180, ustaša 320, domobrana nepoznat broj.⁴ Naši su gubitci, koliko sad znamo, relativno mali i većih gubitaka je imao Dalmatinski bataljon⁵ koji je likvidirao Čusine.⁶

U gradu treba da bude, po prikupljenim podacima, 30 vagona soli, nešto brašna. Evakuaciju ćemo odmah započeti.

¹ Original (pisan mastilom, latinicom) u AVII, reg. br. 50—1, k. 3A.

² Dotadašnji naziv: Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije — VS NOP i DVJ promijenjen je 20. novembra 1942. u: Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije — VS NOV i POJ (tom II, knj. 1, str. 200: saopštenje Vrhovnog štaba od 20. novembra 1942).

³ O dejstvima 3. NOU divizije u to vrijeme vidi dok. br. 104 i 125; tom IV, knj. 8, dok. br. 84 i 98.

⁴ U Jajcu su se prema izvješću Zapovjedništva 5. oružničke pukovnije od 27. novembra 1942. nalazili: 410 ustaša, 204 domobrana, jedna njemačka četa, dva topa i pet bornih kola (tom IV, knj. 8, dok. br. 236), a prema izvješćaju Komande 718. pješadijske divizije od 19. novembra i njenoj zapovijesti od 23. novembra 1942: dijelovi 2. bataljona 738. grenadirskog puka (5. četa), 9. pješačke pukovnije i 11. topničkog sklopa i ustaška 17. bojna (AVII, T-315, F-2270/850—852 i 857).

O neprijateljevima i jedinicama u Jajcu vidi dok. br. 94 i dok. br. 100.

⁵ Pripadao je 1. dalmatinskoj brigadi 3. NOU divizije (vidi dok. br. 125).

⁶ Brdo (trig. 840) zapadno od Jajca.

Jedan deo soli podelićemo stanovništvu. Dosada je pronađen svega 1 kamion i 1 motorcicl. — (Pošto se mi nećemo moći duže zadržavati na ovom terenu, trebalo bi da uputite nekoga da preuzme evakuaciju).

Zaplenjena su 2 protivkolska topa i 2 teška bacača, 1 laki bacač i nešto automatskog oružja. Podaci o zaplenjenom rat materijalu još nisu potpuni.⁷

Neprijateljski delovi koji se nisu bili zadržali u bunke-rima povukli su se preko Vrbasa (severno od drumu za Trav-nik), gde treba da naiđu na zasede III Divizije.

Po iskazu jednog zarobljenog nemačkog vojnika, danas, 27 o. m., trebalo je da dođe u pomoć 500 Nemaca iz Travnika.⁸

3) Računamo da ćemo se ovde zadržati 2 dana, tj. 26 i 27, i da ćemo 28 o. m. moći nastaviti pokret u predviđenom pravcu. U međuvremenu na ovaj sektor (Mrkonjić — Jajce) treba da stignu druge jedinice. Smatramo da pod ovim uslo-vima jedinice III Krajiškog odreda svakako ne treba da odu radi priključenja svojoj diviziji. Ako nove jedinice ne bi mogle odmah doći — ukoliko su snage III odreda nedovoljne za ceo ovaj sektor ili ne mogu ostati — mogli bi se zadržati i delovi III Divizije čiji pokret dalje nam ne izgleda tako hitan kao naš.

Molimo vas da nas o svemu ovome izvestite i izdate po-trebna naređenja.

4) Drum Mliništa — Mrkonjić Grad biće sutra osposo-bljen za kamionski saobraćaj. Ranjenike i plen evakuisaćemo, dakle, prema Mliništim. Ako funkcioniše drum Glamoč — Mliništa, dobro bi bilo uputiti još kamiona. Ako to ne bude bilo moguće, evakuacija će se vršiti kolima. Za sve ove po-slove trebalo bi da uputite odgovarajuće drugove, kako bi svoje ljudstvo što pre oslobodili i jedinice osposobili za dalji pokret.

5) Neprijatelj nije, izgleda, računao sa našim ponovnim napadom na Jajce: električnu centralu je popravio, a i fa-brika⁹ je počela da radi.

6) Haubice se nalaze na drumu Jajce — Mrkonjić, 4—5 km. zapadno od Jajca, spremne za dejstvo, ako bi neprijatelj pokušao napad novim snagama. Molimo da izdate naređenje o njihovom daljem pokretu.

7) Od svih jedinica koje su učestvovala u napadu mi-šljenja smo da naročitu pohvalu zaslužuje XIV (Dalmatin-ska) Brigada, koja je likvidirala Čusine.

⁷ Vidi dok. br. 100 i 125.

⁸ Riječ je o pokušaju proboja Borbene grupe »Anaker« — Kamp-fgrupe »Annacker« (dok. br. 100).

⁹ Odnosi se na fabriku hlora i karbida »Pliva«.

Operacije nisu bile dovoljno povezane.

8) O svemu ćemo vas iscrpnije obavestiti čim prikupimo podatke.

9) Stigao je drug Miloje¹⁰ sa šifrom.¹¹ Za početak rada nedostaju nam slušalice. Tražili smo da nam uputite jednog radio-stručnjaka da proverí znanje našeg stručnjaka.¹² Molimo vas da nam ga uputite.

10) Primili smo pismo druga Terzića.¹³

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

26. XI. — 5,20h

Polkomdiv¹⁴

Za Štab I Divizije

Načštadiv¹⁵

Vasa¹⁷

Komdiv¹⁶

Koča¹⁸

M. P.

¹⁰ Milojević

¹¹ Bliže o šiframa vidi tom II, knj. 6, dok. br. 169.

¹² Na margini originala piše: »poslato vam je«.

¹³ Velimir. Tada je bio zamjenik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ.

¹⁴ Skraćenica za funkciju političkog komesara divizije. Politički komesar I. proleterske divizije tada je bio Filip Kljajić Fića.

¹⁵ Skraćenica za funkciju načelnika štaba divizije.

¹⁶ Skraćenica za funkciju komandanta divizije.

¹⁷ Jovanović.

¹⁸ Popović

NAREĐENJE ŠTABA 1. KRAJIŠKE NOU BRIGADE OD 26. NOVEMBRA 1942. ŠTABOVIMA BATALJONA ZA NAPAD NA BOSANSKI NOVI¹

ŠTAB

1. KRAJIŠKE N. O. UDARNE BRIGADE

26. XI. 1942. g.

1. AKCIJA: ...²

ZADATCI NAŠIH JEDINICA:

a) Sa zapadne strane reke Une, na neprijateljska uporišta Matijevići i Dvor, i verovatno između Kostajnice i Volinje, napadaju snage Korpusa NO Vojske Hrvatske sa 4 brigade i to: sa I. i II. Ličkom i VII. i VIII. Hrvatskom brigadom.

b) I. Krajiška brigada napada i čisti neprijateljska uporišta na Radišićima, Kamenu, Veljkić Brdu, Vješalima i Ekića Brdu, t. j. kod reke Une do Piramide i preko tog sektora upada u grad.

c) II. Krajiška brigada napada na grad na sektoru istočno od Vješala do rijeke Sane. Jedan bataljon II. Krajiške brigade ostaje kod tromede za blokadu Ljubije, Stare Reke i Starog Majdana.

d) II. i III. bataljon VI. Krajiške brigade napadaju na kose zapadno i jugozapadno od Blagaja u cilju čišćenja i zaposjedanja istih.

e) V. Krajiška brigada prebacuje se preko reke Sane u pravcu Karana, ostavljajući izvesne snage u zasjedi na drumu i pruži od Prijedora. S izvesnim snagama napada preko Kulskog Brda na železničku stanicu. Sadejstvuje sa snagama koje napadaju između Piramide³ i Novoga, s tim što s leđa napada neprijateljska uporišta i bunkere na prostoru Piramida — Novi.

¹ Prepis originala (pisan na mašini latinicom) u AVII, reg. br. 13—1, k. 787. Original se nalazi u Arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta Bosne i Hercegovine.

² i ⁹ Redakcija je izostavila dio teksta koji je identičan s tekstom u dok. br. 96 ove knjige.

³ Odnosi se na površinsko obeležavanje najviše tačke na brdu Vješalica, čija je nadmorska visina 338 metara (trig. 338). Sve trigonometrijske tačke prvoga reda, u državnoj triangulacionoj mreži, označavaju se, između ostalog, i spoljnim znacima, u vidu drvene ili gvozdene piramide, te otuda i naziv: Piramida.

f) *Zadatci artiljerije*: Tačno u 23 časa 26. novembra otvara brzu paljbu iz tri haubice na sam grad. Brza paljba trajati će pola sata. Iz Banije tući će također jedna haubica grad Bos. Novi.

Na osnovu zapovesti Štaba I. Bosanskog NO Udarnog Korpusa, Štab brigade izdaje sledeću:

ZAPOVEST

Zadatak naše brigade: Naša brigada napada na sektoru od Une do Piramide, čisteći neprijateljska uporišta na Veljkića Brdu, Ekića Brdu, Piramidi i Jablanici, po mogućstvu jednim delovima provlači se u sam grad ne prihvatajući borbu i otvara vatru u gradu i na Jablanici istovremeno sa početkom napada na isturene neprijateljske položaje oko Bos. Novog.

Zadatak naših jedinica u akciji na Bos. Novi je sledeći:

I. bataljon: napadaće na neprijateljsko uporište Jablanicu, probijajući se do istog bez borbe. S jednom četom direktno se probija u grad, takođe bez borbe. Dve čete I. bataljona po likvidaciji neprijateljskog uporišta na Jablanici ostavljajući na Jablanici jedan vod, koji će imati zadatak da dočekuje i razoružava raspršene i razbijene neprijateljske vojnike sa Piramide, sa ostalim snagama ubacuje se u grad, zauzimajući kuću po kuću.

II. bataljon: napada sa dve čete neprijateljsko uporište Piramidu (Vješala), a sa jednom četom napada neprijateljsko uporište na Ekića Brdu. Po izvršenju zadatka, snage II. bataljona ubacuju se u grad desno od I. bataljona naše brigade, održavajući sa istim vezu, a na Ekića Brdu ostavlja jedan vod za zaštitu. Na desnom krilu održava vezu sa jedinicom II. Krajiške Brigade.

III. bataljon: sa dve čete napada Veljkića Brdo likvidirajući neprijateljske bunkere i roveve, a sa jednom četom probija se bez borbe do Vidorije,⁴ hvatajući se tvrdih zgrada i produžavajući napredovanje u grad...⁵ uzimajući kuću po kuću. Po likvidaciji neprijateljskog uporišta na Veljkića Brdu, spuštaju se u grad i ostale dve čete. Jedna od tih dviju četa ulazi u grad po mogućstvu niz samu reku Unu.

⁴ Južno od Bosanskog Novog nalazi se rječica Vidorija, za razliku od istoimenog predjela i (trig. 295) sjeverozapadno od Bosanskog Novoga. Ovdje je riječ o rječici.

⁵ U originalu dokumenta riječi: »produžavajući napredovanje u grad« napisane su dvaput. Redakcija je ponovljene riječi izostavila; označivši to mjesto trima tačkama.

Četa pratećih oruđa: postaviti će dva teška mitraljeza na Ličkome Brdu, s leve obale Une (Banija), sa zadatkom da tuku neprijateljska uporišta na Veljkića Brdu i eventualni pokret neprijateljskih jedinica cestom i prugom. Bacač 75 mm. staviti će se na raspoloženje II. bataljonu. Protivkolski top ići uz štab brigade i dejstvovati će prema mogućnosti i prema potrebama.

I., II. i III. bataljon vodiće računa o pravilnoj upotrebi teških oruđa iz pratećih vodova. Teški mitraljezi ići će uz štabove bataljona i biti će postavljeni na mesta odakle najbolje mogu tući neprijateljska uporišta.

NAČIN RAZBIJANJA I LIKVIDIRANJA NEPRIJATELJSKIH UPORIŠTA

Pošto linija neprijateljskih uporišta predstavlja niz dobro utvrđenih bunkera i rovova, međusobno povezanih, jedinice naše brigade upotrebiti će i ovoga puta isprobani način razbijanja neprijateljskih utvrđenih linija s tim što će svaka četa po naosob izbjegavati frontalni nastup, zabijajući klinove po sred neprijateljskih linija i zabacivanjem i obuhvatom neprijateljskih utvrđenja s boka i s leđa napasti neprijatelja. Ovo je naročito važno za snage I. bataljona, koje se probijaju u grad preko Jablanice.

Zborno mesto pre napada: biti će na Novskoj Planini kod Sajka⁶ za snage II. i III. bataljona. Na navedenom mestu biti će izvršena smotra II. i III. bataljona i održan pripremni govor pred akciju. Snage I. bataljona ostati će skupljena na Pošti, zaklonjene od artiljerijske i bacačke neprijateljske vatre u 16 h.

Početak napada: Sve snage koje napadaju Bos. Novi udarati će istovremeno, t. j. 26 ov. mj. u 20 i 28⁷ časa. Do tog vremena sve jedinice naše brigade moraju se privući neprijetno do napadnih položaja. Tačno u 23 časa paljba naših haubica dati će znak za početak napada. Napad mora biti brz, odlučan i silovit.

Borbeni znaci za ovu akciju jesu:

26. XI. »Kozara — Kordun«, jedan dugačak zvižduk, dva kratka.

27. XI. »Lika — Krajina«, zvučni znaci: kukavica — žaba.

⁶ To mjesto nije označeno na karti 1 : 100.000.

⁷ Treba: 23.

28. XI. »Banija — Grmeč«, imitacija mačka — pas.

Svjetlosni znaci: Zauzeti Matijevići i Lebrenica označiti će se sa dve velike vatre i izbacivanjem po 3 crvene raketle po više puta. Zauzeta Vješala označiti će se sa jednom velikom vatrom i izbacivanjem po 3 zelene raketle više puta. Zauzeto Kulsko Brdo [označiti] će se sa jednom velikom vatrom i izbacivanjem po 3 crvene raketle više puta.

Napredovanje naših jedinica označavati vatrom (paljenje sijena, daščara).

Veze: Štabovi I., II. i III. bataljona odrediti će po 5 otrestitih, dobrih drugova, koji će biti pridodati Štabu brigade. Ovi drugovi sa jednim brigadnim kurirom idu uz štab bataljona do mesta napada, a zatim se posle prvog okršaja sa neprijateljem vraćaju kao kuriri do Štaba brigade, štabovi bataljona trebaju odmah posle prvog okršaja, a i docnije redovito izveštavati Štab brigade o razvitku borbe.

Štabovi bataljona će iz svake čete uzeti još po 2 partizana, koji će se zajedno sa jednim bataljonskim kurirom kretati sa četama i održavati vezu između četa i bataljona. Veze ovoga puta moraju dobro funkcionisati i izveštaji se moraju redovito slati Štabu brigade, jer je isti telefonski povezan sa Štabom korpusa i mi moramo redovito izveštavati Štab korpusa o razvoju situacije.

Borba protiv minskih polja: Postoji mogućnost da je neprijatelj na izvesnim prilazima gradu postavio mine i za taj slučaj potrebno je da četa nabavi po nekoliko dugačkih motki, kojima će se pri puzanju (privlačenju) neprijatelju ispitivati teren na 3—4 metra ispred bombaša. Ovo ispitivanje s motkom vršiti udaranjem motke o zemlju. Ovo napominjemo radi toga, što su naši borci kod Ljubije naišli na nagazne mine.

Borba protiv oklopnog voza: Snage I. bataljona, koje se probijaju u grad kod tunela, imaju za zadatak da prekinu šine na usjeku na izmaku samog tunela ka Vidoriji. U tu svrhu šaljemo I. bataljonu 10 kg. dinamita i potrebnu kordu, kao i kapisle. Štab I. bataljona naći će među drugovima partizanima jednog bivšeg минера, koji će pokidati prugu. Za ovo može poslužiti drug Dušan Vujnović, intendant bataljona.

Borba protiv tenkova: Sve naše jedinice moraju biti snabdene benzinskim flašama i u slučaju pojave tenkova zapaliti ih pomoću flaša sa benzinom. Ukoliko bi se pojavili tenkovi, mi ćemo upotrebiti nagazne mine.

Sanitet: Štabovi bataljona pobrinuti će se da sanitetska služba po četama pravilno funkcioniše. Pri tome paziti da

četni bolničari ne budu u samom streljačkom stroju, već pozadi stroja na nekoliko desetina metara u zaklonu, da bi mogao pravilno vršiti svoju dužnost.

Brigadni sanitet nalaziti će se na Pošti.⁸ Drug sanitetski referent napraviti će poveći šator i po mogućstvu naložiti vatru radi previjanja ranjenika. Šatorska krila ili cirade potražiti će od Intendature ove brigade ili od bataljonskih intendantata. Sve ranjenike kojima nije potreba hirurška intervencija treba upućivati direktno u najbliže bolnice. U slučaju težih povreda kod fraktura, raskomadina trbušnih povreda, upućivati što brže u hiruršku ekipu, koja će biti kod kuće Čerana u Čadevici. Brigadni referent saniteta preduzeti će potrebne mjere preko odbora za kola za prevoz ranjenika.

Evakuacija plijena: Plijen treba što pre evakuisati za Veliku i Malu Rujišku. Naše jedinice evakuisati će samo municiju i zaplenjeno oružje i upućivati ga do najbližih pozadinskih vlasti. Sav plijen treba popisivati ali voditi računa da ne oduzme mnogo vremena.

Evakuacija zarobljenika: Sve zarobljenike koji zaslužuju smrtnu kaznu i koji ne dolaze u obzir za razmenu, likvidirati na licu mesta. Ostale zarobljenike slati pod jakom stražom u Malu i Veliku Rujišku, a odatle Komandi područja u Benakovac.

Rezervna hrana: Brigadna Intendantura postarati će se da se izdeli suha hrana za 27. XI. o. g. Hrana mora biti izdeljena najkasnije 26. ov. mj. do 16 časova. Ishranu za vreme borbe organizovati će brigadna Intendantura u zajednici sa Intendanturom bataljona.

ZNACAJ AKCIJE: ...⁹

Držanje drugova u akciji: Svi naši borci treba da budu svjesni svoga zadatka i da ga pravilno izvršavaju, ni jedan naš borac ne sme dozvoliti ni sam sebi ni drugima samovoljno uzimanje kojekakvih stvari, ne zalaziti u civilne kuće sem po potrebi pretresa. Sve što se zarobi, ima se predati komandama četa a komande četa štabovima bataljona i Štabu brigade koji će izvršiti pravilnu raspodelu. Sa civilnim stanovništvom treba da bude najbolji postupak.

Sve zadatke koje je Vrhovni štab postavio pred našu brigadu, mi smo ih uvijek dosledno izvršili. Rukovođeni ti-

⁸ Pun naziv je: Pošta brdo (trig. 446). Nalazi se istočno od Bosanskog Novog.

me, nadamo se da ćemo i ovoga puta u potpunosti izvršiti i ovaj postavljeni zadatak!

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Pol. komesar:
Mladen¹⁰

Komandant
Todorović¹¹

BR. 99

NAREĐENJE 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD 28. NOVEMBRA 1942. ŠTABOVIMA POTČINJENIH BRIGADA ZA DEJSTVA PREMA KOTOR-VAROŠU¹

ŠTAB
I. PROLET. UD. DIVIZIJE
N. O. VOJSKE JUGOSLAVIJE
28 XI u 22 č.

ŠTABU ——— BRIGADE

Od 29 ovog meseca izvršiće se prikupljanje svih jedinica ove divizije za dalje akcije u pravcu Kotor Varoš sa usputnim čišćenjem terena od četničkih bandi.²

U tom cilju

NAREĐUJEMO:

1. — *I Brigada* u toku 29. o. m. izvršiće pokret do prostorije sela Imljani — Vlatkovići — Kobilja — Mramor, gde će ostati za noć 29/30 o. m. U koliko na ovoj prostoriji ima četnika likvidirati ih. Ujedno onemogućiti odlazak četnika u Skender Vakuf sa te prostorije, kao i sa terena od Vlašić

¹⁰ Mladen Marin Mlađo

¹¹ Vojo Todorović Lerer

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 8—1, k. 706/A.

² Ova dejstva je Štab 1. proleTERSKE divizije NOVJ naredio u vezi s opštom direktivom VS NOV i POJ od 15. novembra 1942. i naređenjem od 28. novembra (tom II, knj. 6, dok. br. 168 i 188).

Planine. (Imamo obaveštenja da su četnici oko Vlašić Planine i Travnika dobili naređenje da se probiju u pravcu Skender Vakufa u slučaju našeg nailaska u selima oko reke Ugar).³

2. — *II Brigada*⁴ noću 29/30 izvršiće prikupljanje u pravcu Skender Vakufa, u toku ove noći opkoliti to mesto i rano ujutro 30 ovog meseca likvidirati četničku bandu koja je tu prikupljena.⁵ Sa sadanjenog svoga smeštaja na izvršenje ovog zadatka krenuće blagovremeno sa svim svojim jedinicama. (Štabu III Brigade⁶ naređeno je da prikupi podatke o neprijatelju kod Skender Vakufa, te ove od njih tražiti. Sem toga i lično prikupiti ta obaveštenja).

3. — *III Brigada* u toku noći 29/30 o. m. izvršiće pokret tako da do zore 30. o. m. ovlada prostorijom s. Bokani — Živinice — Rađići, likvidirajući četničke bande u koliko ih na tom terenu ima. Jednovremeno izvršiti obezbeđenje od pravca Banja Luke i Kotor Varoši i prikupiti podatke o neprijatelju u Kotor Varoši i na pravcu od Kotor Varoši ka Banja Luki.

4. — Štab Divizije i hiruška ekipa kretaće se pravcem II Brigade.

5. — 30 o. m. u 14 č. komandanti i pol. komesari sve tri brigade doći će u Skender Vakuf na zajedničko savetovanje.

6. — U toku celog ovog pokreta, kao i po dolasku na određene prostorije, štabovi brigada održavaće stalnu međusobnu vezu. Vezu održavati većim odeljenjima obzirom da je taj kraj četnički.

³ Bliže o organizaciji dejstava 1. proleterske NOU brigade u rejonu Skender-Vakufa vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 113 i 114.

⁴ Odnosi se na 3. proletersku (sandžačku) NOU brigadu, koja je po rednom broju bila 2. brigada 1. proleterske divizije NOVJ.

⁵ Prema naređenju Komande Bosanskih četničkih odreda (komandant tih odreda je bio Radoslav Radić Rade) od 4. decembra 1942. na prostoriji oko Skender-Vakufa su se nalazili četnički bataljoni: »Kralj Petar«, »Tankosić«, »Karađorđe«, »Petar Mrkonjić« i »Knez Arsen« (AVII, reg. br. 19—7, k. 204). Te jedinice su pripadale Četničkom odredu »Borja« (tom IV, knj. 8, dok. br. 72; AVII, reg. br. 40—6, k. 204: zapisnik sa sastanka u Četničkom odredu »Borja« od 24. septembra 1942). Inače, u sastavu Komande Bosanskih četničkih odreda u to vrijeme bilo je sedam četničkih odreda: »Borja«, »Obilić«, »Manjača«, »Kocić«, »Ozren«, »Trebava« i »Zenica« (AVII, reg. br. 17—7, k. 204: zapisnik s međuodredske konferencije Bosanskih četničkih odreda od 1. decembra 1942).

Skender-Vakuf je zauzet 2. decembra (vidi dok. br. 102).

⁶ Odnosi se na 3. krajišku NOU brigadu.

Znaci raspoznavanja i ugovoreni znaci za vreme od 1—15 o. m. dostavljaju se u prilogu.

7. — Ishrana na terenu.

SMRT FASIZU — SLOBODA NARODU!

M. P.

POLKOMDIV.

NAŠTABDIV.

KOMDIV.

Fića⁷

Vasa⁸

Koča⁹

P. S.: Određeni prostor I brigade nalazi se na oko 8 kilometara jugoistočno od Skender Vakufa; a prostor koji je određen III brigadi nalazi se na oko 5 km. severozapadno od Skender Vakufa.

BR. 100

IZVJEŠTAJ 1. PROLETERSKE DIVIZIJE OD 29. NOVEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O ZAUZIMANJU JAJCA¹

ŠTAB
I PROLET. UD. DIVIZIJE
N. O. VOJSKE JUGOSLAVIJE
29.—XI.1942 g.

VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ

(Izvještaj o akciji na Jajce — sekcija Jajce 1 : 100.000)

1. — Podatci o neprijatelju, obostrani raspored snaga, prostorija našeg prikupljanja, naša odluka i plan rada za akciju na Jajce vidi se iz priložene zapovesti.²

U napadu na Jajce sa nama je sadejstvovala III udarna divizija na prostoru južno od r. Plive i istočno od r. Vrbasa.³

⁷ Filip Kljajić

⁸ Jovanović

⁹ Popović

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 6—1/II, k. 706/A.

² Bliže o toj zapovijesti i o snagama neprijatelja u Jajcu vidi dok. br. 98; tom IV, knj. 8, dok. br. 71.

³ Vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 92 i 98.

2. — Napad je počeo u 20 časova, ali ne jednovremeno kod svih delova. Napad je kasnije počeo na dijelu Carevog Polja prema s. Zjaje (kod jednog dijela naše III brigade) i na Čusini (kod Dalmatinske brigade⁴ III divizije). Ovo je izazvalo: jače organizovanje i prikupljanje neprijatelja na pravcu prodora I brigade (između s. Zjaje i s. Prudi) i pojačanje opreza kod neprijatelja na Čusini.

3. — Tok borbe:

I brigada koja je napadala prema s. Prudi na prostoru između r. Vrbasa i s. Zjaje uspjela je brzo likvidirati s. Prudi i uzanim prodorom pored Vrbasa doći do grada. Međutim njeno desno krilo naišlo je na jaka uporišta i žilavog neprijatelja na kosama iznad grada u visini sela Zjaje i Klimenta, koga nije mogla likvidirati sa tri preduzeta juriša. Zbog ovoga, a smatrajući da Čusina nije osvojena, snage I brigade su se pred zoru povukle na polazne položaje ostavljajući prema neprijatelju jedan bataljon. Ovo nepravilno rešenje usledilo je zbog slabe veze sa susjednim jedinicama i nepravilne procene situacije toga momenta. U toku dana 25. o. m. jedinice I brigade vraćene su na osvojene položaje.

III brigada svojom desnom kolonom koja je nastupala duž puta Jezero — Jajce uspjela je da prodre u prve grupe kuća u gradu. Ovde im je potpomagala vatra protivkolskog topa⁵ koji je uništavao kuće organizovane kao uporišta. U toku borbe organizovana je brza i sigurna signalna veza strelaca i protivkolskog topa, tako da je top prethodno razbijao neprijateljska uporišta ispred strelaca.

Leva kolona ove brigade koja je napadala Carevo Polje ka Katini i s. Zjaje naišla je na jači otpor neprijatelja. Ona je ujedno i zakasnila sa početkom napada, te se je neprijatelj ispred nje i bolje organizovao. Bacači⁶ kod ove kolone nisu bili pravilno postavljeni, t. j. bliže privučeni radi tučenja neprijateljskih uporišta — bunkera. Ova kolona uspjela je da likvidira samo isturenija i slabija uporišta.

Ova brigada se je zadržavala na osvojenim položajima. Ona je ujedno bila obavještena o padu Čusine (ovo brdo zauzela je III divizija 25. o. m. oko 2 časa).⁷

⁴ Odnosi se na 1. dalmatinsku NOU brigadu (dok. br. 98 i 126, tom IV, knj. 8, dok. br. 92).

⁵ To jest: protivtenkovskog topa.

⁶ To jest: minobacači.

⁷ To brdo je zauzela 1. dalmatinska NOU brigada (ona je po rednom broju bila treća brigada 3. NOU divizije, a zvali su je i 14. dalmatinskom brigadom). Tom prilikom su zarobljeni jedna domobranska satnija i jedan njemački vod automatičara (dok. br. 125; tom IV, knj. 8, dok. br. 92; Arhiv VII, reg. br. 27/1—4, k. 15; izvješće

U toku dana 25. o. m. naređeno je jedinicama da se zadrže na osvojenim položajima (I brigada da se sa njima vrati), s tim da se sa tih položaja obnovi napad toga dana u 19 časova. Teška oruđa dobila su za zadatak da preko dana tuku uočene ciljeve (organizovana jača uporišta), a pred napad od 18³⁰—19 č. da koncentričnom jačom vatrom tuku grad i jača uporišta.

Ponovni napad usledio je po ovom planu.

U samu varoš prodirala je jedna kolona III brigade duž puta Jezero — Jajce i Dalmatinska brigada III divizije. Na tim pravcima nije bilo jačeg otpora i sam grad je bio potpuno oslobođen u 22 časa. Delovi III brigade koji su ovim bili slobodni upućeni su za napad s leđa na neprijatelja koji se uporno borio na kosama severno od grada oko sela Zjaje i Klimenta (prema delu snaga III brigade, a u glavnom najupornije na pravcu prodora I brigade). Pravilnom upotrebom teških i automatskih oruđa kod I brigade došlo je do likvidacije i poslednjeg neprijateljskog uporišta oko 1 sata 26. o. m.

2. — Završetak borbe:

Razbijeni neprijatelj pokušao je bekstvo preko r. Vrbasa, severno od mosta u gradu. Prema izjavi zarobljenika sa toga pravca odstupanja mnogo neprijateljskih vojnika se je podavilo. Gonjenje u tom pravcu preko Vrbasa nije preduzimana, jer su se na toj strani nalazile jedinice III divizije koje su imale za zadatak da na tome namerno ostavljenom pravcu (debuše-u) postave niz zasjeda.

Neprijatelj je bio potpuno razbijen i nije imao nikakve dalje borbene moći. Kod naših jedinica dalja borbena sposobnost bila je umanjena samo usled zamorenosti.

4. — GUBITCI:

sopstveni:

I brigada: 2 mrtva (Muharem Hajdar-Hodžić iz I bataljona i Bajić Ljubo iz A. bataljona), 2 teže ranjena i 12 lakše ranjenih.

III brigada: 2 mrtva, 2 teže i 21 lakše ranjena.

UKUPNO: 4 mrtva, 4 teže i 33 lakše ranjenih.

Gubitaka u oružju, materijalu i stoci nije bilo.

domobranskog častnika za vezu pri 718. pješadijskoj diviziji od 26. novembra 1942, reg. br. 27/1—2, k. 15: dnevno izvješće Zapovjedništva 3. domobranskog zbora od 26. novembra 1942).

neprijateljski:

mrtvih:⁸ 79 Nemaca i 37 ustaša i 1 nemački oficir.

ranjenih: broj nepoznat.

zarobljenih: 5 Nemaca, ustaški logornik, 1 kulturbundovac i 2 ustaša.

zaplenjeno:

2 haubice sa preko 300 granata

2 protivkolska topa sa preko 100 granata

2 teška bacača sa 100 bombi

2 laka mitraljeza i oko 50 pušaka sa znatnom količinom municije

1 radio stanica

1 laki (nemački) bacač sa 50 mina

i više raznog ratnog materijala i spreme.

5. — Utrošak municije popunjen je u toku same borbe od neprijatelja.

6. — U prvom napadu nije bilo dovoljne povezanosti, to je došlo unekoliko i zbog nepoznavanja terena. U drugom napadu manifestovala se bolja povezanost jedinica, pravilna upotreba celokupnog naoružanja, veća odlučnost i prodornost.

Ovde se ispoljio jedan novi borbeni postupak. Naime, protiv dobro organizovanog i žilavog neprijatelja koji se ne da likvidirati bombašima, kome bombaši ne mogu ni prići, upotrebio se je i to korisno bacač i teški mitraljez. Do sada je utvrđenog neprijatelja likvidirao bombaš, a puškomitraljezac koji je bio neposredno pozadi njega kosio je neprijatelja koji isteran iz rovova beži. Sada, međutim, kod žilavijeg otpora bacač i mitraljez su mnogo bliže, gotovo u prvoj borbenoj liniji. Bacač preuzima ulogu bombaša, a mitraljez je zajedno sa puškomitraljezom. Potreba da su ova oruđa bliže i sasvim blizu uslovljena je slabom vidljivošću i odabiranjem ciljeva noću.

9. — U ovoj borbi na neprijateljskoj strani učestvovali su:⁹

⁸ Prema bojnoj relaciji 3. domobranskog zbora za novembar 1942. ustaše i domobrani su imali 14 mrtvih, 67 nestalih i 29 ranjenih, a Nijemci oko 50 mrtvih (tom IV, knj. 8, dok. br. 234 i 237).

⁹ Iznijeti podaci o neprijateljskim jedinicama koje su branile Jajce slažu se skoro u potpunosti, sa depešom 3. domobranskog zbora od 26. novembra 1942, s tom razlikom što se, prema domobran-

8. nemačka satnija II bataljona 638.¹⁰ nemačkog puka sa komorom 5. satnije 718. nemačke divizije
17. ustaška bojna
9. satnija 9. domobranske pukovnije i
11. satnija 9. domobranske pukovnije.

10. — Grčevita upornost odbrane Nemaca i domobrana i u momentu kada je grad bio u našim rukama a oni potpuno opkoljeni, može se tumačiti time, što su se nadali pomoći koja im je preko radio aparata bila obećata.¹¹ Ova pomoć zaista je i krenula od Travnika preko D. Vakufa noću 25/26. o. m. u jačini od 9 tenkova i 20 kamiona.¹² Ovo pojačanje uspjelo je da 26. o. m. u zoru uđe u Jajce do r. Plive. Dejstvo

skom izvoru, u Jajcu nalazila i jedna bitnica 11. topničkog sklopa (dok. br. 97; tom IV, knj. 8, dok. br. 235 i 237, str. 541—546).

¹⁰ Pogrešno; treba: 738. Njemačka 718. pješadijska divizija tada je u svome sastavu imala 738. i 750. grenadirski puk, 668. artiljerijski divizion i prištapske jedinice.

¹¹ Pošto je Jajce bilo ugroženo, organizaciju njegove odbrane je, 23. novembra 1942, preuzela Komanda 718. pješadijske divizije. Formirana je Borbeni grupa »Hummel« (Kampfgruppe »Hummel«), sastava: Stab 668. artiljerijskog divizona, ojačani 2. bataljon 738. grenadirskog puka, domobranska 9. pješačka pukovnija, 17. ustaška bojna »Jajce«, tri artiljerijske baterije (3. baterija njemačkog 668. artiljerijskog divizona, 1. baterija 11. topničkog sklopa divizona i PA baterija), 10. tenkovski vod njemačke 12. tenkovske čete i oklopni voz br. 103 (AVII, T-315, F-2270/857). Međutim, kako je ta grupa imala zadatak da vrši obezbjeđenje jednog šireg rejonu (Jajce — Turbe — Travnik), to su njene snage bile nedovoljne, pa je po planu Komande 718. pješadijske divizije trebalo da se izvrši prikupljanje cjelokupnih snaga ove divizije u širem rejonu Travnik — Turbe. Te snage su do tada bile većim dijelom angažovane u istočnoj Bosni: u širem rejonu Tuzle i na prostoriji Romanija — Devetak — Rogatica. U vezi s tim planom, 24. novembra 1942. zatraženo je od komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj da 750. grenadirski puk i 1. bataljon 738. grenadirskog puka oslobodi od zadataka u istočnoj Bosni (AVII, T-315, F-2270.836, 838, 849, 864, 870 i 871: zapovijesti i naređenja Komande 718. pješadijske divizije od 17, 21. i 24. novembra i izvještaj od 24. novembra 1942, reg. br. 26/1—14, k. 15: izvješće Stožera 3. domobranskog zbora od 25. novembra 1942).

Blize o angažovanju njemačke 718. pješadijske divizije u operaciji »Jajce III« vidi dok. br. 104.

¹² Odnosi se na Borbeni grupu »Anaker« (Kampfgruppe »Anacker«), u čijem su se sastavu nalazili: Stab 738. grenadirskog puka sa 1. i 2. bataljonom, 10. vod 12. tenkovske čete, dijelovi 11. topničkog sklopa, ustaška 17. bojna »Jajce«, 3. bojna 9. pješačke pukovnije, 2. bojna 15. pješačke pukovnije i oklopni voz br. 103 (AVII, T-315, F-2270/877 i 897—899: zapovijest br. 47 i 49 Komande 718. pješadijske divizije od 25. i 30. novembra 1942; Radovan Vukanović, n. d., str. 37—40).

III divizije i našeg protivkolskog topa povratilo je nazad ovu neprijateljsku kolonu.¹³

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

POLKOMDIV.

NAŠTADIV.

KOMDIV.

Fića

Vasa

Koča

M. P.

P. S. Prilažemo zaplenjenu neprijateljsku poštu.¹⁴

BR. 101

**NAREĐENJE ŠTABA 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD
1. DECEMBRA 1942. ŠTABU 1. PROLETERSKE BRIGADE ZA
NAPAD NA KOTOR-VAROŠ¹**

ŠTAB
I PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE
NO VOJSKE JUGOSLAVIJE

BR sl.

1 — XII u 17¹⁵

ŠTABU I BRIGADE

Za dalji pokret i likvidaciju Kotor Varoš

NAREĐUJEMO

I. — Prva brigada u toku noći 1/2 ov. mca izvršiće pokret ka Skender Vakufu, s tim da ovo mesto očisti od četnika.²

¹³ Borbena grupa »Anaker« se dijelom svojih snaga (6. četa 738. grenadirskog puka, tenkovski vod, oklopni voz, i jedna domobranska baterija) probila u Jajce, zahvaljujući prije svega nedovoljnoj budnosti 5. proleTERSKE (crnogorske) NOU brigade (vidi dok. br. 125, tom IV, knj. 8, dok. br. 85). U borbi koja je potom prihvaćena (oko 5 časova ujutro), 5. proleTERSKA i 1. dalmatinska NOU brigada su primorale neprijatelja da u 11 časova počne da odstupa. Opširnije o tome vidi dok. br. 125; AVII, T-315, F-2270/880 i 881: izvještaj Komande 718. pješadijske divizije od 27. novembra, T-315, F-2270/950—953; izvještaj Borbene grupe »Anaker« od 26. novembra, reg. br. 28/1—19, k. 15: izvješće Stožera 3. domobranskog zbora od 27. novembra, reg. br. 28/1—20, k. 15: izvješće domobranskog časnika za vezu pri 718. pješadijskoj diviziji od 27. novembra 1942. godine.

¹⁴ U originalu je ova rečenica dopisana zelenim mastilom.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 4—1, k. 706/A.

² To mjesto je zauzeto 2. decembra 1942 (tom IV, knj. 8, dok. br. 113, 114 i 215).

U vremenu od 2 ov. mca pa do 3 ov. m. uveče očistiće od četničkih bandi teren na pravcu Skender Vakuf — Rađići — Javorani — Lipovac.³ Trećega ov. mca do 17 č. postaviti se u visini Lipovci — Babići — Podbrde, sa zadatkom temeljitog rušenja pruge i puta Banja Luka — Kotor Varoš i postavljanja niza zasjeda na toj prostoriji koje će služiti za zaštitu od pravca Banje Luke za vreme izvođenja akcije [kod] Kotor Varoši. Rušenju komunikacije, prekidanju telefonskih linija pristupiti odmah po izbijanju na tu prostoriju. Predlažemo da za deo zadatka brigada upotrebi svoja dva bataljona.

Treća brigada noću 1 2 ov. mca. izvršiće pokret pravcem Meline — Imljani — Siprage čisteći teren na ovom pravcu od četničkih bandi. U toku 2 ov. mca, brigada će produžiti sa ovim radom i izbiti do prostorije sela Maslovar — Obodnik.⁴ Dalji pokret izvršiti tako da se brigada u toku 3 ov. mca postavi do pada mraka na polazne položaje za napad na Kotor Varoš sa severoistočne strane, sa potrebnim obezbeđenjem svojih bokova i pozadine.

II. — **Napad** na Kotor Varoš izvršiće se 3 ov. mca., u 20 časova i to:

Prva brigada (bez dijela određenih snaga za zatvaranje pravca Banja Luka — Kotor Varoš) izvršiće napad na dio varoši sa leve strane r. Vrbanje, likvidirajući neprijateljske snage u s. Sokoline (oko 100 milicionera i ustaša).⁵

Treća brigada napašće na glavni deo varoši sa desne obale r. Vrbanje, postavljajući potrebna obezbeđenja od pravca Zabrdra i s. Vrbanjci, kao i prema planini Uzlomac.

III. — **Znaci raspoznavanja:** Znaci raspoznavanja, ugovoreni znaci, važe oni dostavljeni za vreme od 1 do 15 ov. mca.

Za napad na Kotor Varoš upotrebiti sledeće signalne znake:

»Naši su ovde« — jedna crvena i jedna bela raketla.

»Tuci ovde« — dvije bele raketle ispaljene u pravcu cilja koji treba da tuče bacač ili top.

³ Brigada je, poslije kraće borbe s četnicima Laze Tešanovića, 2. decembra izbila na prostoriju Radetići — Javorani — Živinice a 3. decembra u rejon s. Babića (tom IV, knj. 8, dok. br. 215 i 253, str. 615).

⁴ Treća krajiška NOU brigada je tom prostorijom ovladala 2. decembra 1942 (tom IV, knj. 8, dok. br. 208 i 253, str. 615).

⁵ Kotor-Varoš i bliža uporišta obezbjeđivali su domobranska 7. dobrovoljačka bojna (Domdo bojna »Kotor-Varoš«) i dijelovi njemačke 714. pješadijske divizije, dok su drugi dijelovi ove divizije, ojačani tenkovima, pokušavali da izvrše deblokiranje Kotor-Varoša od pravca Banje Luke (dok. br. 103; tom IV, knj. 8, dok. br. 215 i 253, str. 615; AVII, T-315, F-2258, 1391, 1392, 1406 i 1407; zapovijesti Komande 714. pješadijske divizije od 4. i 6. decembra 1942).

»Naišli smo na jak otpor — stali smo« — dve crvene rakete (ovaj znak daju štabovi brigada).

»Neprijatelj nije likvidiran — povlačimo se« — tri crvene rakete (i ovaj znak daju štabovi brigada).

Po završenoj likvidaciji varoši⁶ jedinice prve brigade koje su učestvovala u napadu izvršice poket na prostoriju Bilice — Zabrdžani,⁷ likvidirajući neprijatelja u selu Zabrdžu (oko 70 domobrana i milicije). Na ovoj prostoriji će se smestiti povezujući se sa delovima na obezbeđenju pravca od Banja Luke i pojačavajući obezbeđenje.

Treća brigada smestiće se na prostoriji istočno od Kotor Varoši, s tim što će očistiti s. Vrbanjci gde se nalaze oko 100 domobrana i milicije.

IV. — U slučaju da se u toku noći ne izvrši potpuna likvidacija varoši, 4 ov. mca. produžiće se sa likvidacijom ukoliko budu preostala samo takva uporišta za koja se predviđa brža likvidacija.

V. — U slučaju da napad ne uspe prva brigada će se prikupiti ka svojim bataljonima koji zatvaraju pravac Banja Luka — Kotor Varoš, s tim što glavninu i najveće snage ima držati severno od toga pravca, na desnoj obali r. Vrbanje.

Treća brigada prikupiće se u sela na jugozapadnoj padini planine Uzlomac sa potrebnim obezbeđenjem ka toj planini.

U tom slučaju brigade će odmah uhvatiti vezu između sebe u selu Lauševići.

VI. — U času napada na varoš (odmah posle prvog susreta sa neprijateljem) obe kolone sa svojim desnim krilom upaliće vatru na mestima dokle su do tada dospeli. Deo snaga koji zatvara pravac od Banja Luke takođe će u određeni čas za napad upaliti veliku vatru na brdu Lipovac.⁸ Deo snaga I brigade koji napada na s. Sokoline, odmah po zauzeću ovog uporišta daće znak vatrom i signalnim pištoljem.

VII. — Štab Divizije kretaće se sa III Brigadom. Štab III Brigade sačekaće naš dolazak koji će biti danas do 24 časa.

VIII. — Hirurška Ekipa kretaće se (ukoliko stigne na vreme) sa I Brigadom. Ukoliko ne stigne do časa polaska I Brigade, Ekipa će se kretati na pravcu III Brigade s tim što

⁶ Kotor-Varoš je oslobođen 4. decembra 1942; Nijemci su ga 7. decembra zauzeli; 10. decembra ga je 2. brigada (3. sandžačka) 1. proleterske divizije ponovo oslobodila (dok. br. 103, 110 i 111; tom IV, knj. 8, dok. br. 129, 215 i 253, str. 615).

⁷ To mesto nije nađeno na karti 1 : 100.000; odnosi se na s. Zabrdže, sjeverno od Kotor-Varoša.

⁸ To nije brdo, već predio, jugoistočno od Banje Luke (nalazi se prema Kotor-Varošu).

će Štab Divizije regulisati ostavljene potrebne veze i zaštite za nju. Sa I Brigadom ići će od lekara Dr. Radoš Vilotijević.

IX. — Referent Saniteta sa bolničkom četom kreće se sa ovim Štabom.

X. — Postupak prema četničkim vođama i onima koji se uporno bore najoštriji. Pojedince i grupe koji se budu predavali i zarobljavali razoružati i privesti štabu odgovarajuće brigade uz koji se nalaze drugovi koji poznaju ove prilike i ljude.

XI. — **Podaci o neprijatelju:** U Skender Vakufu, s. Javorani nalazi se Tešanovićev bataljon »Obilić« (podaci o njemu dostavljeni su vam ranije). U Maslovarama nalazi se jedna četa pribinjskog bataljona »Karađorđe« (o četničkim djelovima na tom pravcu ka Imljanima dostavljen vam je izvještaj III Brigade).⁹

U Kotor Varoši bilo je ranije najviše do 300 domobrana, oko varoši ima rovova, nema žice i utvrđenih bunkera. U s. Sokoline nalazi se oko 100 naoružanih zloglasnih milicionera (katolika). U s. Zabrdje ima oko 70 domobrana. U s. Vrbanci nalazi se oko 100 naoružanih mještana, domobrana i žandarma. Između Kotor Varoši i s. Vrbanci nalazi se kod mosta u Rujevici manja straža, kao i na mostu na Bobasu¹⁰ (između Sokolina i Kotor Varoši).

XII. — Dnevni znak za raspoznavanje: mahanje barjačicama (iz obe ruke) ispred tela, kao i ugovoreni znaci za veća rastojanja.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Polkomdiv,

Naštađiv,

Komdiv,

Vasa

M. P.

P. S.¹¹ I brigada ima 2 o. m. do zore da dođe u Skender Vakuf, a III brigada do istog vremena u Šiprage.

⁹ Bliže o tim četničkim jedinicama vidi dok. br. 99, objašnjenje 5.

¹⁰ Taj potok nije označen na karti 1 : 100.000. Između s. Sokoline i Kotor-Varoša se nalazi rečica Jakotina. U nju se, sjeverno od Sokolina, uliva bezimeni potok, pa je, vjerovatno, o njemu riječ.

¹¹ Tekst u postskriptumu je dopisan zelenim mastilom.

**ZAPOVIJEST ŠTABA 2. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD
3. DECEMBRA 1942. ŠTABOVIMA BRIGADA ZA NAPAD NA
LIVNO¹**

Štab II Proleterske Divizije
3. decembra 1942. god.
u 19 časova

IV. Oper. zoni²

Z A P O V I J E S T

za napad i likvidaciju neprijateljskog garnizona Livno
(Sekcija Livno — Sinj, 1:100.000)

Livno je utvrđen garnizon.

Prema prikupljenim podacima neprijateljska posada u Livnu kreće se u jačini oko 1000 ustaša i 70 domobranaca.³

Od naoružanja neprijatelj raspolaže sa: dva topa, (još neprovjereno sa dvije haubice), 10 teških mitraljeza, 27 puškomitraljeza, 6—7 lakih i teških bacača i izvjestan broj mašinskih pušaka.

Odbrana grada je organizovana na sistemu spoljne odbrane, a osnovno uporište te odbrane je Bašajkovac i zapadni dio grada. Odbrana zapadnog dijela grada pojačana je žicom. Bunker i rovovi još nijesu izrađeni u jedan povezan sistem odbrane. Na istaknutim tačkama neprijatelj ima veće bun-kere u kojima je uveo električno osvjetljenje i peći za ogrev, te isti mogu da prime 15—20 vojnika. Neprijateljska artiljerija, prema poslednjim podacima, postavljena je negdje oko

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 6—1, k. 731.

² Te riječi su u originalu dopisane mastilom. Vjerovatno je ova zapovijest bila namijenjena 4. operativnoj zoni.

³ Livno su branili: ustaška 7. bojna (oko 650 ustaša), 3. sat 20. bojne (oko 130 ustaša), 1. i 2. sat 1. bojne (oko 170 ustaša), jedna satnija ustaškog Odbrambenog zdruza (oko 80 ustaša, oko 85 milicionera, 70 domobrana) i 1 brdski topovski vod — svega oko 1.200 ljudi (tom IV, knj. 8, dok. br. 247). Sve jedinice su bile iz sastava ustaškog 5. stajaćeg djelatnog zdruza (dok. br. 86; AVII, reg. br. 12/6—1, k. 114/C: naređenje Zapovjedništva Ustaške vojnice od 7. novembra 1942. o rasporedu ustaških jedinica na prostoriji Tomislav-Grad — Prozor — Livno — Gornji Vakuf — Bugojno, reg. br. 4/25—1, k. 114: izvješće 5. stajaćeg djelatnog zdruza o upućivanju pojačanja u Livno).

stočne stanice. Neprijatelj nema u unutrašnjosti grada organizovanih utvrđenja.

Najnoviji podatci koje je dobio ovaj Štab: posada neprijateljskog garnizona Šujice iznosi oko 120 ustaša i nešto četnika sa odgovarajućim naoružanjem (bez tenkova i bacača). Tomislavgrad 60—100 ustaša, isto tako bez topova i bacača.⁴

Naša Divizija dobila je zadatak da likvidira neprijateljski garnizon Livno i za taj zadatak da joj je pridodata jedna haubička baterija.

NAREĐUJEMO

Da u napad učestvuju I,⁵ II⁶ i III⁷ brigada naše Divizije. Napad na grad sračunat je na potpuno uništenje neprijatelja u Livno, a osnovni pravci su: sjever, istok i zapad.

I brigada bez jednog bataljona ima za zadatak da sa dva bataljona likvidira neprijateljsko uporište Bašajkovac, i sa jednim bataljonom manje neprijateljsko uporište Zastinja — jedan kilometar zapadno od Livna i produži ka gradu, upadajući u grad na prostoru između padina Bašajkovac i komunikacije Priluka — Livno. U slučaju da neprijatelj ne bude dao jači otpor na Bašajkovcu, bataljonu koji napada šumu Bašajkovac sa zapadne strane dati pravac da sadejstvuje bataljonu od Zastinja, upadajući u grad. Bataljoni ove brigade podići će polaznim položajima za napad do određenog pravca i u napad će preći poslije završene artiljerisko-bacačke pripreme na Bašajkovac i grad Livno. Artiljerija će kao i bacači prestati da tuku tačno u određenom vremenu za napad svih naših jedinica. Zato jedinice moraju blagovremeno stići na polazne položaje za napad, inače će neprijatelj dobiti vremena da se odmori i pribere. Štab te brigade odrediće jedno odeljenje za vezu sa II brigadom istočno od k. 982.

Štab brigade će se nalaziti negdje oko k. 1170 zapadno od Košara u Krugu.

⁴ Procjena neprijateljskih snaga koje su branile to uporište bila je pogrešna. U Tomislav-Gradu (sada: Duvno), do njegovog zauzimanja, nalazile su se dvije ustaške satnije (Stožer ustaške 26. bojne s 3. i 4. sati), tri satnije domobranske 1. dobrovoljačke pukovnije i nešto milicionera — svega oko 1.100 ljudi (dok. br. 123; tom IV, knj. 8, dok. br. 247; AVII, reg. br. 12/6—1, k. 114/C i reg. br. 42/24—2, k. 114: pregled dislokacije ustaškog 5. stajaćeg djelatnog zdruga od 22. novembra 1942).

⁵ To jest: 2. proleterska NOU brigada.

⁶ Odnosi se na 4. proletersku (crnogorsku) NOU brigadu.

⁷ Riječ je o 2. dalmatinskoj NOU brigadi.

Bacači te brigade dejstvovaće sa prostora Mrđanovac (k. 1251) — k. 1223,⁸ zadatak baterije bacača je da neutrališe i uništi neprijateljsku posadu na Bašajkovcu uz sadejstvo artiljerije. Protivkolski top postavite kod Košara u Krugu da bi u slučaju neuspjeha sa istim likvidirali mitraljeska gnijezda na Bašajkovcu u toku sjutrašnjeg dana.

II brigada napada sa tri bataljona grad sa istočne i jugoistočne strane. Dva bataljona nastupaće između k. 982 (jugoistočno od šume Bašajkovac na putu Livno — Šujice, jedan bataljon nastupaće komunikacijom Šujice — Livno i južno od komunikacije Šujice — Livno zaključno do s. Brina, održavajući vezu zapadno sa bataljonom I brigade (koji je pridodan III brigadi). Jedan bataljon II brigade zatvaraće pravac Šujica — Livno posjedajući položaj na Lupoglavi i Borovoj Glavi.⁹ Ovaj bataljon izvršiće jači demonstrativni napad na Šujicu.

Baterija bacača postaviće se za dejstvo na prostoru zapadna ivica šume Kremenjače. Bez obzira na uspjeh napada na Bašajkovcu, bataljoni te brigade će upasti u grad i zadržati se u kućama pretvarajući kuće u utvrđenja, jer će se napad na Bašajkovac u slučaju neuspjeha obnoviti u toku idućeg dana i noći. Štab brigade će ostaviti jedan dio snaga u rezervi kod šume Kremenjače. Ova rezerva će jednovremeno biti drugi zastor na komunikaciji Livno — Šujica.

III brigada ojačana jednim bataljonom I brigade i protivkolskim topom II brigade vršiće napad na grad sa jugozapadne strane na prostoru zaključno zapadni dio s. Brina i komunikacije Guber — Livno. Jedan bataljon ove brigade posješće položaj Vaganj sa zadatkom da zatvori pravac Sinj — Vaganj¹⁰ — Livno. Ovaj bataljon će jednovremeno izviđati pravac ka Sinju, no isti neće uznemiravati neprijatelja na tom pravcu, jer nam je to zasad suvišno. Sa pridodatim bataljonom I brigade i jednim svojim bataljonom likvidiraće neprijateljsku artiljeriju koja se nalazi na istočnoj stanici i upasti u grad sa južne strane. Napominjemo da pravac kretanja tih bataljona, odnosno podilaženja, treba da bude komunikacija Livno — Tomislavgrad između Smričana i izvornog dijela rijeke Žabljaka, obilazeći isti sa istočne strane, s tim što će jedna četa od ova dva bataljona nastupati pravcem od Gubera ka stočnoj stanici. Stočnu stanicu odnosno artiljeriju treba

⁸ Brdo Deroguz (trig. 1223), sjeverno od Livna.

⁹ To brdo (trig. 1290), jugoistočno od Livna, jak je topografski objekat na putu Livno — Šujica.

¹⁰ Odnosi se na brdo Vaganj (trig. 1203), sjeveroistočno od Livna. Inače, nešto južnije se nalazi Han-Vaganj (zaselak i žandarmerijska stanica Vaganj).

napasti od muslimanskog groblja odsijecajući je od grada. Poslije likvidacije stočne stanice bataljon koji bude dejstvovao krajnje zapadno upašće u grad komunikacijom Sinj — Guber — Livno a drugi bataljon će upasti istočnije od njega naslanjajući se na lijevo krilo II brigade. Jedan bataljon ove brigade zatvaraće pravac Tomislavgrad — Livno posjedajući položaj Površje — k. 901 — Rastovača (k. 908).¹¹ Ovaj bataljon će poslije posjedanja položaja sa jednim dijelom snaga očistiti obližnja sela na pravcu Tomislavgrad i to poslije 24 časa. Bataljon koji će biti u rezervi nalaziće se na prostoru Zabrišće — Držanlije isturajući jednu objavnicu na mostu k. 722¹² između Gubera i Grboreza. Zadatak ovog bataljona biće da ne dozvoli izvlačenje neprijateljskih dijelova na tom pravcu. Protivkolski top postaviti kod izvornog dijela rijeke Žabljaka, s tim što će se upotrebiti za uništenje neprijateljskih automatskih oružja, naročito u gradu ako neprijatelj prijeđe na unutrašnji sistem odbrane. Štab brigade nalaziće se na prostoru Drinova Međa — Delak.¹³

Štab te brigade sa jedinicama prebaciće se sutra 4. ov. mj. noću u s. Prolog kontrolišući kretanje seljaka ovoga sela da ne idu ka Livnu.

Artiljerija postaviće se na prostoru Mali i Veliki Kablići sa zadatkom neutralizacije neprijateljske artiljerije, utvrđenja Bašajkovac i vatrenih uporišta u samom gradu. Poslije zauzimanja prvih uporišta na ulazima u grad, drugi vatreni položaj baterije haubica biće u istočnim zaseocima s. Suhače. Osiguranje artiljeriji daće I brigada izdvajajući jednu četu iz dva bataljona koji napadaju utvrđenje Bašajkovac.

Štab Divizije će se nalaziti u Košare u Krug. Poslije zauzeća Bašajkovca Štab Divizije će se prebaciti na sam Bašajkovac.

Veza. Veza između Štaba Divizije i štabova I i II brigade biće telefonska i pomoću kurira. Po mogućnosti biće telefonska veza i sa artiljerijom.

Štabovi brigade narediće svojim bataljonima da ponesu makaze za sječenje žice.

Štabovi brigada dostaviće ovome Štabu po jedan primjerk zapovijesti izdate svojim jedinicama za napad na Livno. Ove su nam zapovijesti potrebne, jer ih moramo dostaviti uz našu zapovijest Vrhovnom Štabu. Ovo ne izgubiti iz vida.

¹¹ Nije kota, već trig. 908, na brdu Rastovači, jugoistočno od Livna.

¹² Most na r. Sturbi, jugoistočno od Livna, označen je kao k. 722.

¹³ Nije nađen na karti 1:100.000. Postoji zaselak Belan, nešto južnije od Drinove Međe. Vjerovatno se na njega odnosi.

Istovremeno smo naredili Štabu Kupreškog bataljona¹⁴ da izvrši jači demonstrativni napad na neprijateljski garnizon Kupres kao i da prekine vezu ovog garnizona sa ustaškim uporištem Šujice, radi vezivanja neprijateljskih snaga za sebe.

Jednovremeno će otpočeti povlačenje polaznim položajima za napad i artiljerijska priprema, zato će artiljerija dobiti znak da prenese vatru po ugovorenom ključu kojega vam šaljemo. U slučaju da nemate takve boje signalnih raketa, znak za prebacivanje vatre unaprijed biće dvije ispaljene rakete jedna za drugom u pravcu grada.

Sve brigade će slati redovno i što češće izvještaje u Štab Divizije. III brigada će slati izvještaje preko naše II brigade.

Divizijska hirurška ekipa nalaziće se u s. Priluci. Jedinica koja daje obezbjeđenje artiljeriji izdvojiće jednu desetinu kao obezbjeđenje hirurškoj ekipi. Sve brigade će organizovati prema dosadašnjem iskustvu brigadnu sanitetsku prihvaticu. Jedinice koje napadaju Bašajkovac, poslije zauzeća istoga za palje vatru na tvrđavi, a jedinice koje upadaju u grad paljenjem manjih objekata označavaće dubinu prodora.

Poslije zauzeća grada jedinice II brigade izvršiće sve pripreme za likvidaciju neprijateljskog uporišta Šujica.¹⁵ III brigada izvršiće pripreme za likvidaciju Tomislavgrada.¹⁶ Obije brigade dobiće blagovremeno naređenje u tom smislu i potrebna vatrena sretstva. I brigada razmjestiće se sa svojim bataljonima na prostoru Dobro — Sirčani¹⁷ — Držanlije. Jedan njen bataljon ostaće kao posada u gradu i kao organ divizijske intendature, koja će organizovati evakuaciju plijena. Taj bataljon će pred svim javnim zgradama, slagalištima, sanitetskim ustanovama postaviti straže u cilju očuvanja tih ustanova.

Sav ratni plijen staviće se na raspoloženje Štabu Divizije koji će prema potrebama brigada podijeliti ratni materijal i naoružanje. Svako samovoljno prisvajanje oružja smatraće se kao teži prestup i za isti će se odgovarati. Na ovo skrenuti pažnju svim borcima.

Početak napada biće 5. ov. mj. u 24 časa.¹⁸

¹⁴ Pripadao je 3. krajiškom NOP odred (tom II, knj. 7, dok. br. 54 i 161).

¹⁵ Šujica je zauzeta 19. decembra 1942. (dok. br. 121).

¹⁶ To mjesto je zauzeto 19. decembra 1942 (dok. br. 123).

¹⁷ Treba: Smričani.

¹⁸ Zbog slabe pripreme i organizacije, taj prvi napad nije uspio, pa su borbe oko Livna potrajale duže, tako da je to jako branjeno uporište zauzeto tek 15. decembra 1942. (dok. br. 113; tom II, knj. 7, dok. br. 19; tom IV, knj. 8, dok. br. 245, 247 i 251).

Poslije zauzeća grada Štab Divizije će se smjestiti u grad. Jedinice I brigade izvršice blokadu grada, a jedinice II i III brigade odmah će napustiti grad po dobivenim uputstvima od ovog Štaba.

Borbeni znaci: Prodiri — Duboko.

Znaci raspoznavanja važe stari kojim već jedinice raspolazu.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

POLITIČKI KOMESAR	NAČELNIK ŠTABA	KOMANDANT
Mitar¹⁹	Vukotić²⁰	Peko²¹
	M. P.	

BR. 103

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. PROLETERSKE DIVIZIJE OD 4. DECEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O ZAUZIMANJU KOTOR-VAROŠA¹

ŠTAB
I PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE
NO VOJSKE JUGOSLAVIJE
BR. sl.
4-XII u 21č

VRHOVNOM ŠTABU
NARODNO-OSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH
ODREDA JUGOSLAVIJE

1) Jutros u 10 časova I Brigada ušla je u Kotor Varoš. Napad je počeo sinoć u 20 časova.² Trebalo je da glavni deo zadatka izvrše jedinice III (Krajiške) Brigade. Zbog magle, blata, nedostatka putovođa — a naročito zbog labavosti štabova bataljona koji su, i pored izričitog naređenja Štaba III Brigade, krenuli sa nekoliko časova zakašnjenja — jedinice III Brigade nisu učestvovalе u napadu na grad.

¹⁹ Bakić

²⁰ Jovo

²¹ Dapčević

¹ Dokumentat (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 7—1/II, k. 706/A. Dokumentat je nezavršen. Redakcija nije pronašla kraj dokumenta.

² Vidi dok. br. 101 i 109.

Juče je kao pojačanje iz Banja Luke došlo 30—40 Nemaca sa tri tenka. Oni se još drže u školi (4 km. severno od Kotor Varoši, pored drumca) sa oko 100 domobrana. Oni su dosada tri puta pokušali da se probiju ka Banja Luci, ali su sva tri puta vraćeni — sa gubitcima — od naših zaseda postavljenih na prostoru Podbrde — Babići. Još nije likvidirano ni slabije neprijateljsko uporište (škola) u s. Vrbanjci (6—7 km. južno od varoši), ali će se sigurno likvidirati u toku noći.³

Zarobljeno je u varoši 50-ak domobrana, zaplenjeno je dosada 50-ak pušaka i velika količina puščane municije. U varoši su pronađena 3 motocikla i jedan kamion. Zarobljeni domobrani su sve meštani.

Usput od Jajca do Kotor Varoši, I Brigada je likvidirala četnička uporišta Borak, Skender Vakuf, Rađici, Javorani (ovaj četnički centar bez otpora), ustaška uporišta Viševce, Sokoline (u koja partizani nikad nisu uspeli da prodru), Vranić, Sibovi, Lipovac (četnička posada).⁴ Na tom putu se zasad zna za 11 mrtvih neprijateljskih vojnika i 20-ak ranjenih. Potpunim podacima još ne raspolažemo — zna se samo da su poginula 3 Nemca⁵ prilikom njihovog prvog pokušaja izvlačenja ka Banja Luci.

Gubitci I Brigade: 1 poginuo, 3 ranjena. Kasnije su se, nesrećnim slučajem — eksplozija ručne bombe — ranila 4 druga, među kojima komesar III bataljona.

III Brigada je usput likvidirala četnička uporišta Petrovo Polje, Siprage, i ustaško uporište Plitska. Pobijena su 2 četnika i 37 milicionera. Sopstveni gubitci: 1 poginuli i 6 ranjenih.

2) Teren koji je ostao za nama nije potpuno pročišćen i učvršćen. Smatrali smo da prvo treba da likvidiramo Kotor Varoš, kako bismo sa te privremene baze mogli preduzeti organizovan politički rad mobilizaciju, obrazovanje meštanskih jedinica ili straža i uopšte učvršćenje novooslobođene teritorije.

Četnici nisu nigde pružili ozbiljniji otpor. U Sipragama je zaplenjena arhiva 7. čete vojno-četničkog bataljona »Mrkonjić«.⁶ Predao nam se (tj. prišao nam dobrovoljno) jedan čet-

³ Nijemci i domobrani su uspjeli da se izvuku prema Čelincu, dok su tenkove, ne mogavši da ih izvuku, uništili (tom IV, knj. 8, dok. br. 253, str. 615).

⁴ Ta mjesta su zauzeta do 2. decembra 1942 (dok. br. 101).

⁵ Prema ustaško-domobranskim podacima poginula su dva Nijemca i jedan domobran (tom IV, knj. 8, dok. br. 253, str. 615).

⁶ Pripadao je Četničkom odredu »Borja« (dok. br. 99, objašnjenje 5).

nički kurir koji je nosio pismo Komande Bosanskih četničkih odreda (od 2-XII-1942) za »brata Stanka Čenića«, komandanta bataljona »Mrkonjić«, u kome, između ostalog, piše:

»Preduzete su hitne mere za koncentraciju naših snaga.⁷ — Ako neprijatelj bude nadirao jakim snagama, odstupati dajući mu otpor. — Saopštiti ljudstvu da se ne plaši, da će skoro stići jaka i sigurna pomoć, ali ne dozvoliti neprijatelju da ide, ako dođe, kao da ide u šetnju, jer će se svaki starešina i vojnik koji ne bude vršio svoju dužnost kazniti shodno odluci svih komandanata odreda, održanoj na konferenciji u Kulašima 1 o. m.«⁸

Slede potpisi:

Načelnik Štaba Slav. D. Vranješević;⁹ po zapovesti komandanta, pomoćnik potpis nečitak.¹⁰

Pečat: Glavni Štab Bosanskih četničkih odreda.¹¹

3) Ovde ćemo se zadržati nekoliko dana, radi odmora ljudstva i političkog rada, a i da bismo sačekali vaše radio-direktive, naročito ako bismo dobili drugi pravac u vezi sa eventualnim operacijama krajiških jedinica.

Želeli bismo da nam se u tom međuvremenu priključi naša II Sandžačka, koja nam je zaista *neophodno potrebna* obzirom na veličinu prostora koji treba savladati širokim pri-

⁷ Komanda Bosanskih četničkih odreda je 4. decembra 1942. naredila Četničkom odredu »Borja« da stupi u borbu protiv partizana kod Skender-Vakufa (AVII, reg. br. 19—7, k. 204).

⁸ To je bila međudredska konferencija Bosanskih četničkih odreda. Blježe o njoj i odlukama vidi njen zapisnik od 1. decembra 1942 (AVII, reg. br. 17—7, k. 204).

⁹ Slavoljub D. Vranješević (major bivše jugoslovenske vojske i istaknuti četnički rukovodilac u Bosni), u to vrijeme je bio na službi (savjetnik) u Komandi Bosanskih četničkih odreda, ali je na toj međudredskoj konferenciji određen za načelnika štaba, umjesto Manojla Pajića. U jesen 1943. je određen za komandanta zapadne Bosne. Blježe o njemu vidi dok. br. 37.

¹⁰ Pomoćnik je bio Vasilije Lalić (AVII, reg. br. 17—7, k. 204).

¹¹ Prema jednom četničkom dokumentu iz septembra 1942. taj naziv je promijenjen u naziv: Komanda Bosanskih četničkih odreda (AVII, reg. br. 27—6, k. 204), ali se on zvanično upotrebljavao i poslije 1. decembra 1942 (AVII, reg. br. 17—7, k. 204).

Glavni štab Bosanskih četničkih odreda je konstituisan 2. jula 1942. u s. Srpskoj Grapskoj, kod Doboja, na međudredskoj konferenciji Ozrenskog, Trebavskog i Zeničkog četničkog odreda, četničkog odreda »Borja«, četničkog puka »Manjača« i četničkog bataljona »Obilić«. Tada je za komandanta Glavnog štaba izabran Radoslav Radić Rade (AVII, reg. br. 4/6, k. 204; zapisnik s međudredske četničke konferencije).

laženjem, na njegovu ispresecanost, veliki broj posada — a i radi aktiviranja, pa i snabdevanja te brigade.¹²

4) U borbama oko Kotor Varoši naročito su se istakli II i III bataljon I Brigade i I i II bataljon III Brigade.

(nedostaje završetak dokumenta)

BR. 104

IZVJEŠTAJ ŠTABA 3. DIVIZIJE OD 4. DECEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O BORBAMA NA PRAVCIMA TRAVNIK—JAJCE I DONJI VAKUF—JAJCE¹

Štab III. div.

Br. 17

4-XII-42

u 14

VRH. ŠTABU

Danas je peti dan kako vodimo upornu borbu sa neprijateljem koji od Travnika i D. Vakufa teži da zauzme Jajce i da na ovome pravcu tuče snage. Izgleda da je nepr. prikupio sve snage sa kojima je raspolagao u Centralnoj i Istočnoj Bosni i to: Švabe, ustaše, domobrane i četnike. Snage su dosta jake: od 5000—6000 bandita, ali slabog morala i borbene vrednosti.²

¹² Odnosi se na 3. proletersku (sandžačku) NOU brigadu (koja je po rednom broju bila 2. brigada 1. proleterske NOU divizije). Ona se tada privremeno nalazila pod komandom Štaba 3. NOU divizije (tom II, knj. 6, dok. br. 188 i 189). Vrhovni štab NOV i POJ je 30. novembra 1942. naredio da se ta brigada, čim dobije smjenu, povuče u sastav svoje matične divizije (tom II, knj. 6, dok. br. 194).

¹ Original (pisan mastilom, latinicom) u AVII, reg. br. 23—3, k. 751.

² Riječ je o neprijateljevoj operaciji »Jajce III«, koju je 1. decembra 1942. preduzela ojačana njemačka 718. pješadijska divizija. Prikupljanje jedinica ove divizije i ojačanja na prostoru Travnik — Turbe počelo je 24. novembra 1942 (AVII, T-315, F-2270/871: plan marša 718. pješadijske divizije od 24. novembra) a završeno 27. novembra, kada su počela prethodna dejstva (AVII, T-315, F-2270, F-2270/884, 885 i 888: zapovijest br. 48 i izvještaj Komande 718. pješadijske divizije od 27. novembra). Pošto Borbeni grupa »Anaker«, u prethodnim dejstvima, nije uspjela da izvrši postavljeni zadatak (dok. br. 100 i 125), to je Komanda 718. pješadijske divizije, svojom zapoviješću br. 49 od 30. novembra (AVII, T-315, F-2270/897—899), naredila

Ipak neprijateljske snage razvile su se u širokoj prostoriji od izvornog dijela rijeke Ugar do rijeke Janje, pa raščlanio u veliki broj kolonica, te da izbegne naše masovne udare. To zbunjuje naše rukovodstvo. Pod ovakvim okolnostima naši rukovodioci se teško snalaze i rijetko prelaze u protivnapade, te da počesno tuku pojedine nepr. kolonice, a potogovu malo razvijaju izviđačku službu. Tučenje iz zasjeda, a na taj način i nepr. nanijeli najviše gubitaka. U tom pogledu stalno idemo, izdajemo naređenja i uputstva, ali još ne ide u potpunosti. Izuzetak čini V. Crnog. brigada, koja je izvršila nekoliko snažnih protivnapada, nepr. nanijela do sada gubitke preko 70 mrtvih i mnogo više ranjenih, kao i zaplijenila nepr. komoru od 52 tovarna konja sa ćebadima, šatorskim krilima, životnim namirnicama i raznim drugim potrebama. Ona je potpuno ukočila nepr. napredovanje, ali zbog situacije na drugim otsecima morali smo je povlačiti. Ona je imala 3 mrtva i 17 ranjenih drugova. Ostale brigade imale su izvjesnih manjih uspeha, ali se teže snalaze.

da počne operacija »Jajce III«, čiji je cilj bio uništenje partizanskih snaga u širem rejonu Jajca. Napad su, s linije Travnik — Turbe — Komar — Orahovljani — Rasavci, preduzele tri borbene grupe: »Vist« (750. grenadirski puk, 1. i 3. bojna 5. pješačke pukovnije, 1. bojna 8. pješačke pukovnije, 1. bojna 15. pješačke pukovnije, 4. baterija 668. artiljerijskog divizion, 3. bitnica 7. topničkog sklopa, 3. bitnica 9. topničkog sklopa i dva domobranska inženjerijska voda), »Anaker« (vidi dok. br. 100) i »Stipković« — dvije ustaške bojne (AVII, T-315, F-2270/756: šema organizacijskog sastava divizije od 19. novembra, sn. br. 978—979: pregled brojnog stanja grupe »Vist«). U toku operacije Komandi 718. pješadijske divizije stavljena je na raspolaganje 3. bojna 4. pješačke pukovnije, koja je potom, 4. decembra, ušla u sastav Borbene grupe »Vist«. Operacija »Jajce III« završena je 9. decembra 1942 (AVII, f-315, f-2270/913—1009: zapovijest Komande 718. pješadijske divizije od 4. i naređenje od 9. decembra 1942).

U ovoj operaciji su bili angažovani i četnici Četničkog odreda »Borja«, čiji je komandant bio Rade Radić, i s njima je održavala vezu Grupa »Poltnig« — »Poltnigg« (1. bataljon 750. grenadirskog puka, 3. bojna 5. pješačke pukovnije i dvije baterije). Bliže o tome vidi zapovijest Borbene grupe »Vist« od 30. novembra 1942 (AVII, T-315, F-2270 969 i 970).

Operaciji »Jajce III« prethodile su operacije »Jajce I«, od 1. do 6. oktobra (dok. br. 88), i »Jajce II«, od 19. oktobra do 6. novembra 1942, na prostoriji Jajce — Mrkonjić-Grad (tom IV, knj. 8, dok. br. 248 i 251; AVII, T-315, F-2270 671, 758 i 776—778: zapovijest br. 34 Komande 718. pješadijske divizije od 18. oktobra, naređenje od 7. novembra i izvještaj od 19. novembra o završetku operacije »Jajce I« i »Jajce II«, sn. br. 928—948: zaključni izvještaj Borbene grupe »Vist« od 23. decembra 1942. za poduhvat »Jajce III«; reg. br. 26/1—14, k. 15: prilog dnevnog izvješća Stožera 3. domobranskog zbora od 25. novembra, reg. br. 27/1—4: izvješće domobranskog časnika za vezu pri 718. pješadijskoj diviziji od 26. novembra 1942; Radovan Vukano-
vić, n. d., str. 42—50).

Na dan 2. XII. pred veče nepr. se nalazio na liniji: Kaula — Radalj — Radalj Sandžak — Vukovo Selo,³ pa smo bili uredili prelazak u povratni napad, ali po padu mraka toga dana saznali smo, da jedna jača nepr. kolona, oko 1000 bandita, prodrla kod Mahića⁴ u pravcu Vitovlja. Usled ovoga morali smo odustati od protivnapada i u toku noći povukli smo jedinice na liniju; selo Meline — prednje ivice Gole Planine — Neznanica — Uglasta Kosa — Babino Brdo — Staro Selo — Vranovina, te se juče u toku dana vodila borba u glavnom ispred ove linije.⁵ U ovome pregrupisavanju snaga na položaje sjeverno od drumu Turbe — Jajce prebacili smo u I borbeni red III. brigadu (I. Dalmat. brigadu) i II. Sandžačku brigadu,⁶ i kao rezervu oko Doribaba nastavili smo X. Hercegovačku brigadu, a na cijelu ostalu prostoriju južno od navedene linije ostavili smo V. Crnogorsku brigadu, te tako pripremili prelazak u protivnapad i to obuhvatno sa našim lijevim krilom masovno sa dvije jake brigade, pravcem Gola Planina — Vitovlje — Suho Polje — Radalj — Komar.⁷ Po njihovom dolasku na drumu Turbe — Jajce treba da pređe u protivnapad I. Dalmat. brigada, sa Novske Planine,⁸ a docnije I. Crnogorska brigada,⁹ kada ovi izađu na liniju Radalj. Ovaj protivnapad počeo je jutros u 8 časova, još ne znamo sa kakvim uspehom teče, ali vjerujemo u uspeh. Dva bataljona III. Krajiškog odreda¹⁰ uputili smo od Jajca pravcem: Ćusine¹¹ — Korita¹² —

³ To selo se nalazi kod Ključa, ali se na njega ne odnosi. Odnosi se na Vukovo (selo, južno od Jajca).

⁴ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na zase-lak Malića Brdo, zapadno od Turbeta (Travnika).

⁵ Na pravcu Travnik — Turbe — Jajce je dejstvovala Borbena grupa »Vist«, a na pravcu Donji Vakuf — Jajce Borbena grupa »Anaker« (AVII, T-315, F-2270/897—899: zapovijest br. 49 Komande 718. pješadijske divizije od 30. novembra 1942), dok je na lijevom krilu (s lijeve Staro Selo — Balači), u pravcu Jajca, dejstvovala ustaška Borbena grupa »Stipković« (AVII, T-315, F-2270/897—899 i sn. br. 901: operacijska karta Komande 718. pješadijske divizije od 30. novembra 1942).

⁶ To je 3. proleterska (sandžačka) brigada (po rednom broju druga) 1. proleterske NOU divizije. Tada se privremeno nalazila u sastavu 3. divizije (vidi dok. br. 103).

⁷ Sjeveroistočno od Donjeg Vakufa se nalaze selo Komar i planina Komar. Ovdje je riječ o planini.

⁸ Tako piše u originalu. Ta planina se nalazi južno od Bosanskog Novog. Ovdje je, vjerovatno, riječ o planini Radalj (na nekim kartama: Radalje), sjeveroistočno od Donjeg Vakufa.

⁹ To je 5. proleterska (crnogorska) brigada. Ona je po rednom broju bila 1. brigada 3. NOU divizije.

¹⁰ Taj odred se tada privremeno nalazio pod komandom 3. NOU divizije (tom IV, knj. 8, dok. br. 122).

¹¹ Odnosi se na brdo Ćusine (trig. 840) kod Jajca.

¹² To mjesto, na pravcu Ćusine — Grabovičko Polje, nije nađeno

Grabovičko Polje — D. Vakuf, takođe jutros u 8 časova, jer smo saznali da tim pravcem ide jedna kolona 500—600 bandita.¹³

Po razbijanju ove ofanzive i izbijanju na liniju: Turbe — D. Vakuf, levokrilne brigade imaju zadatak da obuhvate i napadnu Turbe, a desnokrilne brigade sa III. Krajiškim odredom Donji Vakuf.

Inače momentalno nalazimo se u dosta teškoj situaciji, jer, kao što se vidi, nepr. je pred samo Jajce.

Na slučaj nepr. uspeha — uredili smo da se u Jajcu uništi sve što moglo nepr. koristiti, a evakuacija je već izvršena. Inače bolnice i intendanture prebacili smo na prostoriju: Belalj.¹⁴

Bilo bi vrlo korisno da naša 2 bataljona iz Glamoča pojave se u bok i pozadinu neprijatelja, pravcem: Glamoč — Novo Selo — Pribelja, ali ih još nema, kako ste nam najavili, njihov dolazak, pa vas molimo da to urgirate.¹⁵

Na slučaj nužde naša je odstupnica, po vašoj osnovnoj direktivi, Bešpelj — Skender Vakuf, a dali smo zadatak III. Krajiškom odredu od 2 bataljona da zatvara pravac ka Mrkonjić Gradu.¹⁶ Tim pravcem odstupile bi i naše bolnice.

U buduće ćemo Vas obavještavati o svemu ako nepr. ne prekine vezu u Jajcu, jer bi tada i ovako teška veza bila još teža.

Prilažemo Vam našu zapovest broj 15, da procjenite da li smo napravili koju grešku.¹⁷

Mi se nadamo da nismo pogrešili i ako nas je nepr. odbacio, ali moramo čuvati jedinice od gubitaka koliko se više može.

Jedinice su u velikom broju gole, česti su slučajevi od djelimičnog smrzavanja, ali su ipak do sada sve herojski sa puno volje izdržali.

na karti 1 : 100.000. Vjerovatno je to neki predio, s lokalnim nazivom, južno od Jajca.

¹³ Upućen je samo jedan bataljon: »Iskra«. On se s neprijateljem sukobio kod s. Natpolja, i pri tom je odbačen prema s. Mujdžićima (tom IV, knj. 8, dok. br. 143).

¹⁴ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Bolnice su smještene u G. i D. Bešpelju (tom IV, knj. 8, dok. br. 125).

¹⁵ Riječ je o 1. bataljonu 5. proleterske (crnogorske) i 1. bataljonu 10. hercegovačke NOU brigade. Bataljoni su se nalazili na Korici, gdje su zatvarali pravac Glamoč — Livno, i bili pod komandom 2. proleterske NOU divizije (tom II, knj. 7, dok. br. 4). Međutim, ti bataljoni nisu tada upućeni, već su ušli u sastav novoformiranog Operativnog sektora Jajce — Mrkonjić-Grad (vidi dok. br. 108).

¹⁶ Vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 123, 125 i 143.

¹⁷ Bliže o toj zapovijesti vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 139.

Po uspesima borbenim i po otpornosti, izdržljivosti za ovo nekoliko dana naročito su se istakli borci i rukovodstvo V. Crnogorske brigade ove divizije.

No po završetku ovih borbi dostavićemo Vam iscrpan izvještaj.¹⁸

Na otsecima ostalih brigada neprijatelj ima takođe većih gubitaka, a podatke još prikupljamo.

Drug. pozdrav S. F. S. N.

Polit. kom.
Babić¹⁹

Komandant
P. Četković²⁰

BR. 105

NAREDBA 1. BOSANSKOG NOU KORPUSA OD 5. DECEMBRA 1942. ZA FORMIRANJE 1. ARTILJERIJSKOG DIVIZIONA¹

ŠTAB
I. BOSANSKOG N. O. U. KORPUSA
Br. 604/42.
5. XII. 1942.
POLOŽAJ

ŠTABOVIMA IV. I V. NOU DIVIZIJE I ŠTABU I. DIVIZIONA I. BOSANSKOG NOU KORPUSA.

Po ukazanoj potrebi štab I. Bosanskog NOU Korpusa doneo je slijedeće odluke:

I.

Obrazuje se I. Divizion I. Bosanskog NOU Korpusa od dosadašnjih haubičnih baterija.

II.

I. Divizion I. Bosanskog NOU Korpusa imaće u svome sastavu tri baterije sa po dve haubice, poslugom i zapregom.

¹⁸ Vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 211.

¹⁹ Radomir

²⁰ Petar Četković Pero

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 2—3, k. 406.

Nedostajuće ljudstvo popuniće se iz IV. i V. NOU Divizije, s tim što će svaka poslati po 10 boraca sposobnih za artiljeriju. Štabovi IV. i V. Divizije izvršiće kontrolu nad brojem konja u brigadama iz svoga sastava i poslaće sve teške konje u sastav I. Divizionu preko Komande Mjesta u Lušci Palanka. Ovo učiniti najhitnije.

III.

Postavlja se slijedeći štab I. Divizionu I. Bosanskog NOU Korpusa:

Za komandanta Divizionu drug Kraljević Ante, dosadašnji nastavnik haubičkih baterija.

Za pol. komesara Divizionu drug Stanko Vasiljević.

Za zamjenika komandanta Divizionu drug Miljuš Dane, dosadašnji komandir haubičke baterije br. 1, s tim da pored ove redovne dužnosti bude i komandir I. baterije I. Divizionu.

Pri ovom štabu biće instruktor drug Gavričenko,² bivši artiljerijski kapetan.

Štab Divizionu upotpuniti sa licima za ostale stručne službe, tako da može pravilno funkcionisati.

IV.

Određuju se slijedeće komande baterija:

I. Baterija: za komandira drug Miljuš Dane, pored redovne dužnosti zamjenika komandanta Divizionu.

Za pol. komesara drug Aleksić Sveta.

Za zamjenika komandira drug Atlagić Marko.

II. Baterija: za komandira drug Budva Petar.

Za pol. komesara drug Majkić Milan.

III. Baterija: za komandira drug Palija Miloš.

Za pol. komesara drug Stojić Dragoljub.

V.

Štab Divizionu izvršiće što prije pravilnu raspodjelu ljudstva, najnužniju obuku posluge i osmatrača i snabdevati haubice zapregom, tako da divizion bude sposoban za dejstvo za 3—4 dana.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

POL. KOMESAR:
sl. otsutan

NAČELNIK ŠTABA:
Branko Poljanac

KOMANDANT:
Kosta

M. P.

² Aleksej. Umro poslije rata.

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. BOSANSKOG KORPUSA OD 5. DECEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O NEUSPJELOM NAPADU NA BOSANSKI NOVI¹

ŠTAB

I. BOSANSKOG N. O. U. KORPUSA

Br. sl.

5. decembra 1942.

POLOŽAJ

VRHOVNOM ŠTABU NOV I PO JUGOSLAVIJE

POLOŽAJ.

I) Borba za Bosanski Novi početa 26. XI. u 23 časa, završena je 29. XI. pred zoru.² Borba nije završena zauzimanjem grada iz više razloga:

1) a) Prvu noć naše jedinice zarobljavajući jednu domobransku bojnu³ i izvlačeći 4 zaplijenjene haubice, po najtežem blatnjavom terenu, u jednom trenutku su se rasplinule, tako da je otupela žestina udarca. Nemci koji su bili na ivici grada, u rovovima i bunkerima, pribrali su se i izvršili kontrajuriš, radi otimanja haubica, što su naši odbili.⁴ Nalet naših jedinica na grad posle toga nije bio dovoljno žestok i ako su napravljena dva prodora u grad, jedan niz Unu, drugi niz Sanu. Kad su napravljeni prodori nije ubačeno dovoljno snaga, koje bi zboka i s leđa likvidirale nelikvidirana uporišta na ivici grada i zbog toga su se naše jedinice morale povući.

b) Naše jedinice nisu sve dovoljno navikle na borbu protiv tenkova, a nisu bile ni dovoljno pripremljene za to, pa su tenkovi u izvesnoj meri uticali više moralno.

v) Njemci su se očajnički borili do zadnje kapi krvi, ne vodeći računa u gubitcima, a bili su vrlo dobro utvrđeni.⁵

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 9/1—2/I, k. 406.

² Blježe o organizaciji napada na Bosanski Novi vidi dok. br. 96.

³ Dvadeset sedmog novembra, prema izvještaju 3. gorskog zdruga od 7. decembra 1942, razbijene su njegova 1. bojna (od cijele bojne ostalo je samo 80 ljudi) i 3. bojna. Ovaj zdruk je toga dana imao sljedeće gubitke: 9 mrtvih, 37 ranjenih, oko 480 nestalih boraca, 2 topa 75 mm, od kojih jedan neispravan (tom IV, knj. 8, dok. br. 240).

⁴ Blježe o neprijateljevim jedinicama koje su branile Bosanski Novi vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 91.

⁵ To su bili dijelovi 714. pješadijske divizije (tom IV, knj. 8, dok. br. 91 i 240).

g) Snage hrvatskog korpusa⁶ nisu uspele da likvidiraju Matijeviće, Lebrenicu (Laudanov Šanac) i grad zapadno od Une, pa je i to bio jedan od razloga što naši nisu mogli nastaviti borbu po danu.

d) Veza sa snagama hrvatskog korpusa podbacila je, akcije nisu bile uvek jednovremene. Veza između naših štabova brigada i bataljona takođe je oslabila za vreme zarobljavanja domobrana i haubica kao i za vreme upada u grad.

2) Drugog dana naše jedinice žestoko su potukle snage Trećeg gorskog zdruga kod Blagaja. Neprijatelj je imao mnogo mrtvih i ranjenih, zarobljeno je oko 300 domobrana iz zdruga. Neprijatelj je ostavio sve mrtve i ranjene pa čak i 2 mrtva njemačka oficira.

3) Drugu noć neprijatelj je popunio slaba mesta svoje odbrane u gradu i oko njega tenkovima i naše jedinice nisu mogle prodrijeti u grad.

4) Treću noć pripremljen je napad na grad s klinovima, kroz koje je trebalo ubaciti snage, od kojih će jedne pravo prodirati u grad, a druge likvidirati s leđa i bokova spoljnu odbranu u rovovima i bunkerima na ivici grada. Na sektoru Vješala — r. Sana prodor je uspeo, jedan deo snaga napredovao je do sredine grada, a drugi s leđa i ubio 30 Njemaca u rovovima i bunkerima. Prodor na sektoru Vješala — r. Una nije uspeo iz razloga što su bataljoni sami promenili način izvršenja zadatka, t.j. odustali od klinova i napali frontalno, bez uspeha i povukli se bez znanja štabova bataljona i brigade.

Neuspeh leve kolone, ponovno nelikvidiranje Matijevića i Lebrenice od strane hrvatskog korpusa, slaba veza štabova bataljona sa štabom brigade, bili su razlog da se je i desna kolona, koja je prodrla u grad, morala povući zbog svakovrsne vatre sa svih strana i zbog tenkova.

5) Pred zoru prodrla je, po izjavi komandanta VII. NOU Divizije hrvatskog korpusa, druga Jakšića,⁷ kolona od 1500 Nemaca, ustaša i domobrana iz Kostajnice u Dvor, vođena od seljaka iz sela između Kostajnice i Dvora, stazama i poljskim putevima. Ta je kolona napala jednu ličku brigadu s boka i nanela joj gubitke. Inače snage hrvatskog korpusa bile su dovoljne da zadrže svaku kolonu od Kostajnice.

6) Napad na B. Novi poslije prodora u Dvor nije više dolazio u obzir, a i hrvatske snage su se bile povukle.

7) Neprijateljske snage iz Prijedora u jačini od 400—600 vojnika nisu nikako uspele prodreti u toku sva tri dana borbe

⁶ To jest: 1. hrvatskog NOU korpusa (kasnije: 4. korpus NOVJ).

⁷ Pavla

i ako ih je zaustavljao samo jedan bataljon. Dan i po prolazili su samo tenkovi, a posle toga nisu oni mogli više prolaziti.⁸

8) Rezultat borbe bio je za 3 dana oko 1500 neprijateljskih vojnika izbačenih iz stroja, od toga oko 850 domobrana zarobljenih. Zarobljeno je 13 oficira. Zaplijenjene su 4 haubice, 2 brdska topa 75 mm. (jedan neispravan), dosta automatskog oruđa, nešto bacača, oko 700 haubičkih granata, oko 850 pušaka i mnogo drugog raznog ratnog materijala. Dosta oružja bilo je neispravno i poslato u radionicu na opravku.

Naši gubitci, i ako za sve ovo nemamo tačnih izveštaja, bili su oko 40 mrtvih i 120 ranjenih. Pored toga oko 80 boraca razbolelo se od nazeba na položajima, ali će se brzo vratiti u stroj.

Po proverenim podacima neprijatelj je i u gradu imao velike žrtve, naročito od granata naših haubica. Ubijena su 2 nemačka i 2 ustaška komandanta, kao domobranski potpukovnik Vuksan (Srbin!),⁹ koji se je po izjavi zarobljenih domobranskih oficira hteo predati.

II) 29. XI. neprijatelj je pokušao prodor iz B. Novog sa 3 bojne u 3 kolone: prva uz Unu, druga s tenkovima ka Vješalima, treća uz Sanu. Prva je razbijena protivtenkovskim topom kolona ka Vješalima, zatim kolona uz Unu, koja je puštena na blisko odstojanje, udarena s boka i odbijena i razbijena jurišem naših jedinica, najzad je odbijena i kolona uz Sanu. Neprijatelj je imao preko 100 mrtvih i ranjenih, sve tri bojne pobile su u B. Novi u najvećoj panici bacajući uz put ratnu spremu. Naši gubitci: 4 mrtva i 11 ranjenih.

III) Preduzeli smo najopsežnije mere da odklonimo greške i da usposobimo, pripremimo, formiramo i naoružamo naše jedinice za borbu protiv tenkova.

IV) Kao jedno od najboljih sredstava za borbu protiv tenkova pokazale su se do sada na našoj teritoriji nagazne mine. Sve naše jedinice svakodnevno traže nagazne mine. Oko Sanskog Mosta, Ljubije, između B. Novog i Krupe, Krupe i Bihaća, često, svakih 7 do 10 dana leteli su u vazduh po neki tenk, kamion, kola sa municijom ili sa vojnicima. Pored ostalih sredstava protiv tenkova, naše nagazne mine bile su strah i trepet za neprijatelja i njegove tenkiste. Koliki je strah neprijatelj imao od naših nagaznih mina vidi se i iz slučajeva iz borbi oko Ključa, gde neprijateljski vojnici nisu smeli prići gomilama kukuruza, govoreći da su u kukuruzima sakrivene nagazne mine.

⁸ Vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 243, str. 581.

⁹ Redakcija nije mogla ustanoviti o kome je riječ. Tada je poginuo domobranski potpukovnik Josip Lankaš (tom IV, knj. 8, dok. br. 240).

V) Pre stavljanja naše vojno teh. radionice pod neposrednu komandu V. Š. naručili smo u radionici izradu 30 nagaznih mina, koje su nam neophodno i hitno potrebne za teren oko B. Novog, prema Kostajnici, Prijedoru, Ljubiji i Banja Luci i molimo da V. Š. odobri tu izradu i izdavanje našem štabu.¹⁰

VI) 28. XI. jedinice VI. Kraj. Brigade ponovo su ušle u s. Vrhpolje kod Sanskog Mosta i porušile i spalile most na r. Sani.

VII) Po izveštaju V. Krajiške — Kozarske Brigade, situacija na Kozari je sledeća: žene i deca vraćaju se na opustela ognjišta, ali se neki zbog gladi vraćaju u Slavoniju. Jedan deo stanovništva zbog bede tražio je vezu sa gradovima. To su ustaške vlasti iskoristile i postavile u nekim mestima knezove. Narod je oduševljeno primio naše borce prilikom njihovog bavljenja na Karanu.

U vezi predloga štaba V. Krajiške Brigade i IV. NOU Divizije predlažemo da se dodeli hitna pomoć od najmanje 1,000.000 dinara narodu u Kozari, koji je najviše stradao u našoj zemlji. Najveći politički efekat postigao bi se, ako bi tu pomoć dodelio V. Š. ili Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije. Po nalogu V. Š. mi možemo poslati taj novac, od onog sa kojim raspolažemo.

VIII) Šaljemo obaveštajni izveštaj o Sanskom Mostu i okolini. O našim daljim namerama izvestili smo usmeno, pripreme vršimo.

IX) Poslali smo 300 pušaka, desetak mitraljeza i puško-mitraljeza i oko 40.000 pušanih metaka za IV. Operativnu Zonu Hrvatske. Slaćemo još kad se skupi, pošto svaki dan pristižu transporti evakuacije ratnog materijala.

X) Obrazovali smo I. Divizion I. Bosanskog NOU Korpusa od 3 baterije po 2 haubice. Sve ostale haubice šaljemo na vašu dispoziciju.

XI) Pripremamo jednu veliku konferenciju vojnih rukovodilaca na kojoj treba da se prodiskutuju sva iskustva i greške iz poslednjih akcija naših jedinica.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

NAČELNIK ŠTABA:

Branko Poljanac

KOMANDANT:

M. P.

Kosta

¹⁰ Na margini dokumenta je zelenim mastilom dopisano: »narediti radioni da odmah izradi tražene nagazne mine«.

BR. 107

**NAREĐENJE ŠTABA 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD
5. DECEMBRA 1942. ŠTABOVIMA BRIGADA ZA RAZMJES-
TAJ I DJEJSTVA NA PROSTORIJI KOTOR-VAROŠ — SKEN-
DER-VAKUF¹**

ŠTAB
I PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE
NO VOJSKE JUGOSLAVIJE

BR. SL.
5-XII u 9 č.

ŠTABU BRIGADE

Po završenim operacijama oko Skender Vakufa, Šipraga i likvidaciji svih uporišta u Kotor Varoši i okolo,² — jedinice ove Divizije zadržaće se na novooslobođenom terenu izvesno vreme u cilju uspostavljanja i učvršćenja nove, narodne vlasti, političkog rada među stanovništvom, mobilizacije novih boraca itd. Radi toga

NAREĐUJEMO:

1) I Brigada smestiće se na prostorijski Kotor Varoš — Bilice i severozapadno od ove linije. Potrebnim snagama zatvoriti pravac Banja Luka — Kotor Varoš, i preseći na najzgodnijem mestu put Banja Luka — Jošavka.

2) III Brigada³ smestiće se na prostorijski Vrbanjci — Hrvacani i istočno od ove linije. Iz s. Maslovare i okoline likvidirati četničke bande.

3) Na određenim prostorijama odmah otpočeti sa političkim radom i stvaranjem narodno-oslobodilačke vlasti. Na prostorijski Skender Vakuf i okolina ovaj rad preuće I Brigada, a na prostoru Borci — Šiprage III Brigada.

4) Referent saniteta obrazovaće privremenu bolnicu u zaseoku Tešići (početak s. Bilice). Za obezbeđenje ove bolnice I Brigada odmah će uputiti jednu četvu.

Hirurška ekipa ostaće uz ovu bolnicu.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 28—2, k. 705.

² Bliže o zauzimanju ovih mjesta vidi dok. br. 101 i 103; tom IV, knj. 8, dok. br. 208.

³ Odnosi se na 3. krajišku NOU brigadu.

5) Napominjemo vam da je četničkom raspoloženju ovih krajeva doprinelo unekoliko i to što su ranije partizanske jedinice pravile prilično grešaka — uglavnom leve greške. Mi očekujemo da ćemo na ovom terenu pravilnim radom učvrstiti narodno-oslobodilačku vlast i doći do velikog broja novih boraca.

Muslimansko stanovništvo bilo je pasivno, ali može se reći da je nama simpatisalo.

Katolici su bili delom naoružani, prema nama neprijateljski raspoloženi i protiv nas se borili; a jednim delom, verovatno usled naše snage, ostalo je pasivno. Ovo određuje i karakter našeg odnosa prema njima. Opšti uslovi za njihovo postepeno pridobijanje — postoje. Opšti razvoj događaja omogućiće njihovo preorijentisanje.

6) Ljudstvu obezbediti dobru ishranu i smeštaj. Potrebno je da se ljudstvo dobro odmori i osposobi za nove pokrete. Obzirom na slabe higijenske prilike po ovim selima štabovi će preduzeti potrebne mere da se ovo ukoliko je moguće poboljša (kopanje nužnika, ribanje podova, krećenje soba, menjanje slame i sl.). Za ovo prvenstveno iskoristiti radne vodove.

7) Pridodate drugove, koji su sa ovog terena, iskoristite za prikupljanje podataka o pojedincima i pojedinim mestima. U saglasnosti sa njima određivati postupak pojedinim slučajevima.

8) Prema podacima na terenu, a i iz zaplenjene arhive, vidi se da su četnici naročito nastojali da dođe do dobrih odnosa između njih i muslimana, pa i katolika — bar zasada dok su smatrali borbu protiv »komunista« kao svoj sadanji glavni zadatak. Stoga nije dovoljno raskrinkavati ih kao pljačkaše i nasilnike, nego je potrebno njihovoj privremenoj liniji suprotstaviti naš stalan stav, naročito u pogledu nacionalnog pitanja.

9) Jedinice uglavnom držati dobrim delom okupljene. Svaka brigada mora imati pri ruci grupu od najmanje dva bataljona koji će moći intervenisati na pravcima gde se vrše odvojeni politički ili vojnički zadaci.

10) Obe brigade izviđačkim delovima izviđaće pravce od Uzlomca. I. Brigada ispitaće Zaborje (zaseok iznad s. Bilice) i ovaj pravac stalno kontrolisati.

11) Naša II Brigada⁴ zasada se još nalazi u sastavu III Divizije i raspoređena je na prostoru Meline — Vitovlje.

⁴ Riječ je o 3. proleterskoj (sandžačkoj) NOU brigadi.

12) Ovaj Štab nalaziće se na prostorijsi smeštaja Prve brigade.

13) U okviru brigada, održati sastanak sa vojnim i političkim rukovodiocima na kome prodiskutovati rad brigade na dosadanjim zadacima. Uočene nedostatke odmah uklanjati i preduzeti mere za poboljšanje opšteg vojnopolitičkog stanja po jedinicama (na ovom radu mora se naročito založiti po jedinicama III Brigade).

14) Preduzeti potrebne mere za zaštitu od napada iz vazduha. Sve ono što odaje mesto vojničkog smeštaja maskirati ili uklanjati od pogleda iz vazduha (konje držati po štalama ili šumarcima, bezpotrebno kretanje zabraniti).

Za aktivnu odbranu od neprijateljske avijacije upotrebljavati za to određene grupe strelaca; mesta njihove akcije treba da su na ćuvicama podalje od logora.

15) I Brigada poslaće još danas Štabu III Brigade jedan primerak sekcije Prnjavor; nama što pre dostaviti petnaestodnevni izveštaj.

Obe brigade da nam dostave potpune izveštaje o akcijama, počev od pokreta sa prostorijske južno od r. Ugar.

16) Svakodnevno sa nama održavati vezu i izveštavati nas o novim momentima.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

POLKOMDIV.⁵

Otsutan

NASTADIV.

Vasa

M. P.

KOMDIV.

Koča

⁵ Politički komesar divizije bio je Mijalko Todorović Plavi.

**ZAPOVIJEST ŠTABA 1. BOSANSKOG NOU KORPUSA OD 6.
DECEMBRA 1942. ŠTABOVIMA 4. I 5. DIVIZIJE ZA NAPAD
NA SANSKI MOST¹**

ŠTAB
I BOSANSKOG N. O. U. KORPUSA

Br. Sl.
6. XII. 1942. g.
P O L O Ž A J

VRHOVNOM ŠTABU N. O. V. I P. O. JUGOSLAVIJE

Položaj

ZAPOVEST

(Sekcije Prijedor i Banja Luka 1:100.000)

1) *Akcija i njen značaj:*

Vrhovni Štab Narodno oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije stavio nam je u zadatak, poslije oslobođenja Bihaća i okoline i čišćenja međuprostora Bosanski Novi — Ljubija, da likvidiramo neprijateljska uporišta u Sanskom Mostu i okolini i da oslobodimo Sanski Most.²

Ova akcija predstavlja nastavak i gonjenje razbijenih neprijateljskih snaga na prostoru Bihać — Slunj i u međuprostoru između Bosanskog Novog i Ljubije i od izuzetnog je vojničkog i političkog značaja. Ona je u planu naše uspješne ofanzive na svim stranama kako na sektoru Bosanske Krajine, tako i na sektorima Kninske Krajine, Hrvatske, Dalmacije i Centralne Bosne. Ona pada u vreme velikih pobjeda herojske Crvene Armije na Staljingradskom, Kavkaskom i Centralnom frontu³ i u vreme pobjede savezničke vojske u

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 5—1, k. 406. Zapovijest je upućena potčinjenim jedinicama, a jedan primjerak je poslat na uvid Vrhovnom štabu NOV i POJ. Pošto redakcija nije pronašla nijedan primjerak koji je upućen nižim jedinicama, to objavljuje ovaj dokument. Na njemu se ne vidi da li je stigao u Vrhovni štab NOV i POJ.

Naslov »Vrhovnom štabu N. O. V. i P. O. Jugoslavije, *Položaj*« dopisan je istim mastilom (zelenim) kojim se potpisao Branko Poljanac, načelnik Štaba 1. bosanskog NOU korpusa.

² Vidi tom II, knj. 6, dok. br. 150, 151, 153, 178 i 187.

³ Centralni front, kao takav, nije postojao 1942. Međutim, u širem smislu riječi, pod ovaj termin mogla bi se podvesti tri fronta: kalinjinski, zapadni i brjanski (Grupa autora, *Drugi svetski rat*, knj. 3, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964, str. 30—51).

Severnoj Africi, ona je u duhu dnevne zapovesti našoj vojsci našeg Vrhovnog komandanta druga Tita, povodom proslave velike Oktobarske revolucije.⁴

Uništenjem neprijateljskih uporišta u Sanskom Mostu i okolini nastaviti ćemo delo osvete nad fašističkim zločinima, okupatorskom vojskom četnicima i ustašama, koji su izvršili tolika nedela u Kozari, Janju, po čitavoj Bosanskoj Krajini, Hrvatskoj, Dalmaciji, Crnoj Gori i Srbiji. Oslobođenjem Sanskog Mosta i okoline uništiti ćemo jedan klin, koji je duboko zabijen u našu oslobođenu teritoriju i koji je dugo vremena služio kao neprijateljsko uporište za preduzimanje mnogobrojnih ofanziva protiv oslobođene teritorije, uništiti ćemo čuvene ustaške zlikovce sa prostorijske Ključ — Sanski Most.

Naša borba i ove naše pobede protivu svih neprijatelja naših naroda, u vremenu velikih pobeda ujedinjenih naroda⁵ i u vremenu velike slabosti fašističkih okupatora i njihovih slugu, najbolji su odgovor izdajničkoj i izbegličkoj četničkoj jugoslovenskoj vladi u Londonu, jer nasuprot njenom pozivu da još nije vreme i nasuprot klanju nevinog hrvatskog življa po Lici i Dalmaciji od strane četnika i njenog ministra Draže Mihajlovića mi oslobađavamo sve nove i nove gradove i krajeve i stvaramo našu slobodnu Jugoslaviju.

Ova naša akcija predstavlja najbolju pomoć i sadejstvo našim junačkim proleterskim divizijama, koje dejstvuju oko Livna,⁶ Travnika,⁷ D. Vakufa,⁸ Kotor Varoši,⁹ i ostalim našim jedinicama u svima krajevima naše zemlje.

Borci koji su se do sada toliko puta istakli u borbi protiv svih neprijatelja, koji su se proslavili u borbama oko oslobođenja Jajca, Bihaća i okoline i ostalih mesta Krajine, koji su u silovitim naletima likvidirali jako utvrđenu neprijateljsku liniju od Ljubije do Bos. Novog, ti borci su u stanju i izvršiti će u potpunosti i ovaj zadatak, koji pred nas postavlja naš Vrhovni štab i Vrhovni komandant drug Tito.

⁴ To je proglas Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 7. novembra 1942. (AVII, reg. br. 6—2/a, k. 6).

⁵ Misli se na, države-saveznice antifašističke koalicije.

⁶ Tada je 2. proleterska NOU divizija dejstvovala u rejonu Livna (vidi dok. br. 102).

⁷ i ⁸ Na pravcu Jajce — Travnik i Jajce — Donji Vakuf u to vrijeme dejstvovala je 3. NOU divizija (vidi dok. br. 104).

⁹ U širem rejonu Kotor-Varoša u to vrijeme dejstvovala je 1. proleterska NOU divizija. Njene jedinice su 4. decembra zauzele Kotor-Varoš (vidi dok. br. 110).

2) Podaci o neprijatelju:

Sanski Most ima oko 30 Njemaca i oko 200 domobrana, verovatno mešanih sa domorodcima, 2 haubice, 2 protivkolska topa.¹⁰ Raspored se vidi iz obaveštajnog izveštaja 2. XI. 1942. g.¹¹

Dedovača i Brajića Tavan imaju sada verovatno oko jednu bojnu domobrana i domorodaca. Ranije je bilo oko 1000 vojnika, ali je od njih pojačavana Ljubija i Stari Majdan. Dedovača i Brajića Tavan jako su utvrđeni, štab se nalazi kod Kljujića kuća.

Čaplje ima oko 500 domobrana i domorodaca i 6 Nemaca, od Brine preko Lužana prema Škrljevitaj, sa 1 protivkolskim topom. Moral vojnika je vrlo slab.

Tomina ima oko 40 vojnika i 8 žandara.

Sasina oko 300 domobrana i domorodaca.

Škrljevita 30 vojnika.

Melina¹² i Pervan imaju četnika.

Bronzani Majdan 40 vojnika.

Kozica, Tramošnja, Kruhari prazni su.

Manjača oko 160 četnika sa Stričićima i Dujakovcima.

Demiševci jako neprijateljsko uporište, snage nepoznate.

Trnova, Pobrežje snage nepoznate.¹³

U priložene dve skice i dva spiska uz njih treba uneti ispravke prema novim podacima, iz obaveštajnog izveštaja od 2. XI. og. koji je dostavljen štabovima divizija. Ako se dobiju noviji podatci štab V. Divizije izvestiće nas i štab IV. Divizije.¹⁴ O svima pripremama blagovremeno izvestiti štabove brigada.

Ljubija — Stara Rijeka — Stari Majdan dve do tri bojne sa nešto Nemaca i ustaša.

¹⁰ Opširnije o neprijateljevim snagama u Sanskom Mostu i okolnim uporištima vidi tom II, knj. 7, dok. br. 13; tom IV, knj. 8, dok. br. 137 i 178; AVII, reg. br. 13/1—24, k. 16: depešu domobranskog častnika za vezu pri 714. pješadijskoj diviziji od 14. decembra 1942. godine.

¹¹ Taj izvještaj redakcija nije pronašla. Međutim, pronađen je obavještajni izvještaj od 4. decembra 1942, dostavljen neposredno prije napada na Sanski Most, i na njega se, vjerovatno, odnosi (AVII, reg. br. 11—9, k. 406).

¹² Grupa sela zapadno od Banje Luke, nazvana tako po potoku Melini.

¹³ Te spiskove i skice redakcija nije pronašla.

¹⁴ Te izvještaje je štab 4. NOU divizije dostavio 8. i 9. decembra (AVII, reg. br. 3—10, k. 406, i 1—4, k. 766) a štab 5. NOU divizije 4. 6. i 7. decembra 1942 (AVII, reg. br. 8—9 i 11—2/1, k. 406, red. br. 6—2, k. 781).

3) *Zadatci naših jedinica:*

*IV. NOU Divizija imaće sledeće zadatke:*¹⁵

a) Blokiranje B. Novoga sa južne i istočne strane, prekidanje komunikacije Prijedor — B. Novi. Za vreme napada na Sanski Most demonstrativno napadati B. Novi radi privezivanja neprijateljskih snaga.

b) Blokiranje Ljubije oko Tromede sa manjim snagama. Za vreme napada na Sanski Most vršiti demonstrativni napad na Ljubiju radi privezivanja neprijateljskih snaga. Proučiti pitanje demonstrativnog napada na Ljubiju, jednu noć ranije.

v) Blokiranje Starog Majdana i sigurno presecanje komunikacija Stari Majdan — Sanski Most i Prijedor — Sanski Most na pogodnim položajima oko Koprivne. Primjeniti najšire sva sredstva kako ofanzivna tako i defanzivna za borbu protiv tenkova, radi sigurnog onemogućavanja njihovog kretanja od Ljubije i Prijedora za Sanski Most. Ovo je jedan od najvažnijih zadataka u akciji na Sanski Most.

g) Sa izvesnim snagama, pogodnim pravcima između Demiševaca i Đedovače upasti u grad.

d) Napasti i likvidirati neprijateljska uporišta na Đedovači i Brajića Tavanu poslije žestoke artiljerijske pripreme i uz primenu žestokog dejstva iz bacača. Primeniti sistem prodora sa klinovima kroz koje ubacivati snage koje će napredovati, a druge napasti s boka i leđa uporišta na Đedovači i Brajića Tavanu. Težiti da se jednim klinom što pre prodre do Ključića kuća gde se nalazi štab, koji komanduje sa snagama na Đedovači i Brajića Tavanu.

d) III. Bataljon VI. Krajiške Brigade ostaće po naređenju V. Š. u Bihaću.

*V. NOU Divizija:*¹⁶

a) Sa manjim snagama zatvoriće pravac Banja Luka — Sitnica.

b) Jednom kolonom napašće neprijateljsko uporište na Čaplinu¹⁷ i oko njega i likvidirati ga, odsecajući ga od Sanskog Mosta.

¹⁵ O izvršenju zadataka postavljenih 4. NOU diviziji vidi dok. br. 114.

¹⁶ O izvršenju zadataka postavljenih 5. NOU diviziji vidi opširnije tom IV, knj. 8, dok. br. 162 i 218.

¹⁷ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Postoje sela: Čapljani (kod Kostajnice) i Čaplje (D. i G., južno od Sanskog Mosta). Vjerovatno se odnosi na uporište u s. Čaplje.

v) Jednom kolonom, jačom, napasće grad Sanski Most sa istoka, težeći da u njega prodre klinovima i da kroz klinove ubaci dovoljno snaga kako za frontalno napredovanje, tako i za likvidaciju linije rovova i bunkera istočno od bolnice i željezničke stanice, s boka i s leđa.

g) Likvidiraće ili u krajnjem slučaju blokirati neprijateljsko uporište u Sasini.

d) Prekinuće željezničku prugu Prijedor — Sanski Most, likvidirati neprijateljsko uporište u Trnovi. Voditi računa o mogućnosti prolaska tenkova istočnom obalom reke Sane.

đ) Voditi računa o zatvaranju pravca Banja Luka — Bronzani Majdan — Sanski Most i o mogućnosti prelaska tenkova tim pravcem.

Snage III. Krajiškog Odreda koje ulaze u sastav VII. Krajiške Brigade treba hitno pozvati.¹⁸

Napad sviju naših jedinica treba da se odlikuje silovitosti i žestinom, tako da bi se likvidacija Sanskog Mosta mogla izvršiti za jednu noć. Zbog toga je potrebno izvršiti temeljito sve pripreme, a isto tako i borce pripremiti za ovu vrstu napada.

I. Divizion I. Bosanskog NOU Korpusa:

Izabraće pogodne položaje i osmatračnice za tučenje glavnih ciljeva grada Sanskog Mosta, Đedovače i Brajića Tavana, i eventualnih ciljeva [oko] Demiševaca i Čaplja i uzeće potrebne elemente. Izvršiće sve pripreme da sve haubice mogu otvoriti brzu paljbu na označene ciljeve.

Artiljeriska priprema počće 10. decembra u 23 časa i traje 1 sat ako štab Korpusa ne naredi drugačije. Težiti da se izaberu položaji za haubice takvi da mogu neposredno gađati ciljeve. Ako se pojave vatre u blizini označenih ciljeva prekidati blagovremeno vatru.

4) *Početak napada* biće 10. decembra 1942. god. u 23 časa. Do tog vremena jedinice će se privlačiti neprijateljskim

¹⁸ Riječ je o bataljonima »Iskra« i »Pelagić«. Trebalo je da ti bataljoni uđu u sastav pomenute brigade. Međutim, uslijed nastale situacije, krajem novembra, na pravcu Jajce — Mrkonjić-Grad, ta dva bataljona su ušla u sastav 7. krajiške NOU brigade tek krajem decembra 1942, kao njen 2. i 4. bataljon. Vrhovni komandant NOV i POJ u međuvremenu je, 6. decembra 1942, naredio da pomenuti bataljoni, s 1. bataljonom 5. proleterske (crnogorske) i 1. bataljonom 10. hercegovačke brigade 3. NOU divizije, formiraju Operativni sektor Jajce — Mrkonjić-Grad (tu privremenu formaciju nazivali su i Operativnom grupom Jajce — Mrkonjić-Grad). Opširnije o tome vidi tom II, knj. 6, dok. br. 184, 187 i 189, knj. 7, dok. br. 8, 17, 50 i 69; tom IV, knj. 8, dok. br. 164 i 217.

položajima. Voditi računa da sve jedinice blagovremeno stignu i da na vreme počnu sa napadom.

5) *Komandno mesto*: Štab I. Bosanskog NOU Korpusa nalaziće se u prvo vreme u Kamičku, a poslije toga na liniji Kamičak — Vrhpolje — Sanski Most, prema napredovanju likvidiranja neprijateljskih uporišta, s tim što će u Kamičku ostati veza. Štab Korpusa imaće osmatračnicu u blizini Kamička na Koti.¹⁹

Štab V. NOU Divizije biće u početku borbe na k. 608 Glamočanska Glava²⁰ a posle na liniji k. 608 — Sanski Most i pomeraće vezu u napred.

Štab IV. NOU Divizije biće u početku na pogodnoj k. oko Eminovaca,²¹ a poslije će se pomeriti prema Sanskom Mostu sa napredovanjem likvidacije neprijateljskih uporišta, produžavajući vezu u napred.

6) *Telefonske veze*:

Štab IV. NOU Divizije sredstvom svojih jedinica za vezu podići će telefonsku liniju od štaba Korpusa u Kamičku do štaba IV. NOU Divizije. Ostale veze sa svojim jedinicama regulisaće prema potrebi.

Telefonsku liniju između štaba Korpusa i štaba V. NOU Divizije podići će vod za vezu komande Područja Podgrmeč, od Kamička do k. 608 na Glamočanskoj Glavi. Isti vod produžavaće ovu vezu u napred i obavljati službu na liniji i na stanicama.

Štab I. Divizion I. NOU Korpusa na povoljnom mestu vezaće se za liniju koja vezuje štab Korpusa sa štabom V. Divizije i podići će veze baterija na osmatračnicama.

Između označenih stanica podići potrebne međustanice, a gde bude potrebno postaviti i relejne kurirske stanice.

7) Štabovi IV. i V. Divizije i štab I. Divizona poslaće po 2 kurira u štab Korpusa u Kamičku s tim da tamo budu 8. XII. uveče i da tačno znaju mesta štabova divizija odnosno divizona.

8) *Putovođe*: Štabovi divizija postaraće se da svaka kolona ima dovoljan broj putovođa kako bi jedinice stigle praviim putevima i u određeno vreme počele sa napadom.

¹⁹ Vjerovatno se to odnosi na bezimeno brdo (k. 350) između Vrhpolja i Kamička.

²⁰ Glamočanska glava nije kota, već trigonometar 608, jugoistočno od Sanskog Mosta.

²¹ Sada: Bosanski Milanovac (vidi kartu: 1:100.000 u dopunjenom izdanju Vojnogeografskog instituta JNA, 1957).

9) Saniter:

Mesto Korpusnog saniteta biće uz štab Korpusa.

Hiruška ekipa IV. Divizije biće u Eminovcima u školi i naći će potrebne prostorije za smještaj ranjenika.

Hirurška ekipa V. Divizije biće na sjevernim padinama brda Muleža,²² tačno mesto odrediće štab Divizije, s tim što će blagovremeno obavestiti štabove i sanitete brigada i štab i sanitet korpusa, kao i hirušku ekipu.

Brigadne trijažne stanice²³ odrediće štabovi divizija u sporazumu sa štabovima brigada i brigadnih saniteta.

Voditi strogo računa da se u hiruške ekipe šalju samo oni ranjenici kojim je potrebna hiruška pomoć (frakture — povredene kosti, raskomadine, trbušne povrede) a ostali ranjenici od trijažnih stanica, koji se s obzirom na rane mogu transportovati, imaju se uputiti u II. hiruško odelenje u Korićenici.²⁴

Evakuaciju ranjenih imaju organizovati bataljonska previjališta i trijažne stanice. U tu svrhu imaju se pobrinuti za potreban broj sprovodnika za ranjene i bolesne partizane a borce i nosače ranjenih imaju vraćati odmah u njihove jedinice.

10) *Evakuacija plijena*: Plijen treba što prije evakuisati iz sviju mesta zapadno od rijeke Sane u Lušci Palanka, s tim da ga tamo odmah preuzimaju organi intendanture Korpusa. Plijen iz mesta istočno od rijeke Sane evakuisati u Kamičak, odakle će se narediti dalja evakuacija.

Oružje, municiju i artiljeriju evakuisaće same jedinice do najbližeg sigurnog mjesta, vodeći računa da se jedinice mnogo ne bave tom evakuacijom i da zbog toga žestina napada i borba ne oslabi.

Evakuacijom rukovodiće intendant Korpusa uz pomoć intendanta Područja, a po uputstvima štaba Korpusa. Čim jedinice zaplijene oružje, municiju i artiljeriju i evakuišu do sigurnog mesta, odmah treba izvestiti štab Korpusa, da bi ih pozadinski organi preuzeli na sebe za dalju evakuaciju.

Skreće se pažnja štabovima i komandama da je svako uzimanje plijena od strane pojedinaca zabranjeno, i da će se u opšte svako neorganizovano uzimanje plijena smatrati pljačkom.

²² To jest: trig. 1013, jugoistočno od Sanskog Mosta.

²³ To su mjesta gdje se ukazuje prva pomoć i vrši selekcija ranjenika s obzirom na težinu ranjavanja (povreda).

²⁴ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na potok Korčanicu kod Donjeg Budelja, južno od Sanskog Mosta (tom IV, knj. 8, dok. br. 162, objašnjenje 7).

11) *Evakuacija zarobljenika:*

Sve zarobljenike iz uporišta zapadno od r. Sane evakuirati komandi mjesta u Lušci Palanka, koja će odrediti mesto za njihov privremeni smeštaj. Zabraniti svako prilaženje zarobljenicima neodgovornim licima.

Zarobljenike iz svoju neprijateljskih uporišta istočno od r. Sane slati preko Kamička, s tim da se sprovednici javljaju štabu Korpusa.

12) *Rezervna hrana:*

Štabovi divizija i I. Divizion postaraće se da borci ponesu suvu hranu za jedan dan (hljeb i meso).

13) *Zadatci i raspored naših jedinica poslije oslobođenja Sanskog Mosta:*²⁵

IV. Divizija nastaviće sa nadiranjem i čišćenjem neprijateljskih uporišta prema Prijedoru kao što su Stari Majdan i Stara Rijeka. Ljubiju blokirati i preseći joj vezu sa Prijedorom, ako ne dolazi u obzir likvidacija. Sa razvojem situacije u Prijedoru postupati sa puno inicijative. Bos. Novi i dalje blokirati.

V. NOU Divizija nastaviće sa nadiranjem i čišćenjem neprijateljskih uporišta ka pruži Prijedor — Banja Luka i Piskavica, s tim što će zatvarati pravce prema Mrkonjić Gradu i Banja Luci.

Držati čvrstu vezu sa štabom Korpusa, s tim što će divizije i međusobno dobro vezati svoja krila.

14) *Borbeni znaci:*

9. XII. Jajce — Bihać, zvučni znaci zviždanjem, poziv: dva kratka zvižduka — odziv: jedan dugačak zvižduk.

10. XII. Grmeč — Karan, zviždanjem: jedan dugačak zvižduk — dva kratka zvižduka.

11. XII. Kozara — Banja Luka, zvučni: imitacija psa — imitacija mačke.

12. XII. Prijedor — Ključ, zvučni signal: kukavica — žaba.

²⁵ Jedinice 1. bosanskog NOU korpusa nisu uspjele da oslobode Sanski Most, iako su ga 13. decembra potpuno okružile, i čak su ovladale jednim dijelom grada. Neprijatelj je 20. decembra 1942. deblokirao Sanski Most. O borbama za to mjesto opširnije vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 172, 178, 182, 195, 205, 218, 241 i 253.

Napredovanje naših jedinica označavati vatrama. Ako štabovi divizija odrede izvesne znake sa signalnim raketlama, treba da vode računa da one ne treba da osvetle naše trupe i da izazovu gađanje naših od strane neprijatelja.

15) *Tajnost:*

Preduzeti sve mjere da se očuva tajnost predviđene akcije. Borcima skrenuti pažnju da ni s kim o akciji ne razgovaraju, štabovima da pripreme vrše u najvećoj tajnosti. Odmah od početka akcije hvatati sve civile i onemogućiti svako kretanje u pravcu neprijatelja.

Borcima ne govoriti o budućoj akciji, sve do izdavanja zadatka.

Kroz obaveštajnu službu proturiti lažne vesti da idemo na Travnik i Donji Vakuf, to treba i borci da govore.

16) *Štabovi* sviju jedinica vodeće strogo računa o tome da će se kretati kroz sela gdje ima dosta neprijateljskih elemenata i da moraju imati dovoljne *zaštitnice*.

Polovina zaštitnice štaba Korpusa poći će u Kamičak i tamo obavljati službu zaštite štaba, a u isti mah i sprovodiće zarobljenike do komande mesta Lušci Palanka.

Za sprovođenje zarobljenika zarobljenih zapadno od r. Sane staraće se štab IV. Divizije.

17) *Pripreme za borbu protiv tenkova:*

Na ovo će naročitu pažnju obratiti štabovi divizija i svi ostali štabovi. Pripreme treba da budu svestrane.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

POL. KOMESAR

Osman²⁶

NACELNIK ŠTABA:

Branko Poljanac

KOMANDANT:

Kosta²⁷

M. P.

²⁶ Karabegovic

²⁷ Nađ

**OBAVJEŠTENJE ŠTABU 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ
OD 10. DECEMBRA 1942. ŠTABU 3. NOU DIVIZIJE O ZAUZI-
MANJU KOTOR-VAROŠA, RASPOREDU DIVIZIJE I PRED-
LOGU ZA SADEJSTVO NA PROSTORIJI IZMEĐU RIJEKA
VRBASA, VRBANJE I UGARA¹**

ŠTAB
I PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE
NO VOJSKE JUGOSLAVIJE
10—XII u 7 č

ŠTABU III DIVIZIJE

1. — Dosad smo vam upućivali nekoliko dopisa u kojima smo vam javljali situaciju kod nas. Od vas nismo dobili odgovor, pretpostavljamo da ih niste dobili. Radi toga ovim obnavljamo važnije momente kod nas:

Naše jedinice 4 o. m. oko 10 časova ušle su u Kotor Varoš. Neprijatelj je na ovo odmah reagirao i udruženim snagama Nemaca, ustaša i četnika navaljivao u pravcu Banja Luka — Kotor Varoš, upotrebljujući pritom tenkove i artiljeriju. Naši su vodili sa njima borbu do 7 o. m. izjutra, uglavnom na liniji Babići — Zabrdje² — Skatavica. U ovim operacijama uništena su tri tenkova potpuno, a dva su onesposobljena. Neprijatelj je imao priličan broj žrtava a zaplenjeno je nešto pušaka i ostalog materijala i dosta puščane municije (od ove smo zadržali nešto i za vas).

Od 7 o. m. naše jedinice na pravcu ka Kotor Varoši postavile su se na liniji Obodnik — Garići. I na toj liniji sve dosada produžava se borba. Neprijatelj tu upotrebljava, koliko smo do sada osmotrili: tri tenka, četiri haubice, oko 400 Nemaca³ i 150 ustaša. Četnici se na tom pravcu nisu pojavili.

2. — Obzirom na ovako stvorenu situaciju naš dalji pokret u duhu osnovne direktive bio bi neuspešan bez II (San-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 9—1/II, k. 706A.

² U mnogim dokumentima to mjesto se tako naziva. Međutim, na karti (1:100.000) to selo se naziva Podbrde, a na nekim kartama Podbrđe. Slično je i sa selom Zabrdje. Ono se nalazi u neposrednoj blizini s. Podbrde, i pominje se u nekim dokumentima i u ovoj knjizi. Na nekim kartama se naziva Zabrdje, a na nekim Zabrdje.

³ Riječ je o pripadnicima 1. bataljona 741. grenadirskog puka njemačke 714. pješađijske divizije (tom IV, knj. 8, dok. br. 241 i 253).

džačke) Brigade.⁴ I naše sadanje borbe na liniji Obodnik — Garići su bespotrebne, a primili smo ih samo zato da bi zadržali vezu ovuda sa II Brigadom koju svakoga časa očekujemo.

3. — 8 o. m. drug Terzić⁵ izvestio nas je sledeće:

a) da su naši ušli u Grahovo⁶ i Vrlike,⁷ a da Italijani evakušu: Otočac, Gospić, Gračac, Sinj i Imotski;

b) da je neprijatelj ušao u Jajce,⁸ a da napad naših jedinica na Livno u ono vreme nije bio uspio;⁹ i

c) da su se brigade vaše Divizije i naše II (Sandžačka) Brigada prebacile severno od r. Ugar.

4. — Od ovog obaveštenja pokušavali smo da se sa vama povežemo. Međutim, to nam nije uspeo: nismo ni od koga mogli saznati da se vi na tom terenu nalazite.

5. — Kao prvo, u vezi sa našim daljim radom, neophodno je i bezuslovno potrebno da nam *odmah* uputite II Brigadu pravcem Šiprage — Borci — Maslovare.¹⁰ Ovo je utoliko važnije što smo prinuđeni da pod artiljerijskom vatrom zadržavamo ove položaje i vodimo borbu koja nije aktuelna, a samim zadržavanjem omogućavamo da se četničke bande — koje će nam biti prvi i glavni cilj — organizuju i prikupe.

6. — U cilju saglasnosti za dalje akcije naše dve divizije, smatramo da je potrebno da se naši štabovi sastanu. Da bi taj sastanak što prije usledio predlažemo da *odmah* (možete sa našom II Brigadom) dođete u s. Šiprage.

Prema sadanjem mi smatramo da bi rad vaše Divizije uglavnom bio na prostorijski između reka: Vrbas, Vrbanja i

⁴ Odnosi se na 3. proletersku (sandžačku) NOU brigadu (ona je po rednom broju bila 2. brigada u matičnoj 1. proleterskoj diviziji), koja se tada privremeno nalazila pod komandom 3. NOU divizije (vidi dok. br. 103).

⁵ Velimir. Bio je tada zamjenik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁶ Blokadu Bosanskog Grahova je sprovela 9. NOU brigada Hrvatske (tada se nalazila pod komandom 2. proleterske divizije NOVJ). Italijanski garnizon je bio primoran da napusti to mjesto (tom II, knj. 5, dok. br. 17, str. 38; tom V, knj. 9, dok. br. 97).

⁷ Druga dalmatinska NOU brigada je u novembru 1942. ovladala većim dijelom okolnih sela, ali u samu Vrliku tada nije ušla (tom V, knj. 10, dok. br. 28 i 135). Italijani su ovaj garnizon napustili polovinom decembra 1942. i u njega su ušle jedinice NOV i POJ (tom II, knj. 5, dok. br. 17, str. 38).

⁸ Neprijatelj je Jajce zauzeo 7. decembra (vidi dok. br. 104).

⁹ Vidi dok. br. 102.

¹⁰ Riječ je o 3. proleterskoj (sandžačkoj) NOU brigadi. Do tada se nalazila pod komandom 3. NOU divizije u širem rejonu Skender-Vakufa. Prema naređenju 1. proleterske divizije od 11. decembra, ta brigada je dobila zadatak da djeluje prema Kotor-Varošu (vidi dok. br. 110; tom IV, knj. 8, dok. br. 110, 159 i 174).

Ugar. No za bolje sadejstvo, vremenski i po prostoru određeno, naše dve divizije najbolje bi bilo da se sastanemo.

Za sada treba da obezbedite prelaze preko Vrbasa i vezu sa Mrkonjić Gradom, jer mi tuda, po naređenju druga Terzića, treba da uputimo radio-stanicu a i naše ranjene drugove. U tom cilju potrebno je napraviti prelaz prekao Vrbasa (najbolje kod Crne Rijeke).

7. — Raspored naših snaga je:

I Brigada na prostoriji Garići — Obodnik — Borci — Šiprage,

III Brigada u s. Liplje i jedan bataljon kod Maslovara.
S drugarskim pozdravom,

S m r t f a š i z m u — S l o b o d a n a r o d u !

Polkomdiv,
Fića

Našdiv,
Vasa

Komdiv,
Koča

M. P.

BR. 110

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. PROLETERSKE DIVIZIJE OD 11. DECEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O DEJSTVI-MA U ŠIREM REJONU KOTOR-VAROŠA OD 1. DO 11. DECEMBRA 1942. GODINE¹

ŠTAB
I PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE
NO VOJSKE JUGOSLAVIJE

BR. sl.

11. XII u 12 č.

VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ

(Desetodnevni izveštaj o akcijama)

1. — Noću 1/2 o. m. naša I i III brigada, koje su bile prikupljene južno od r. Ugar, otpočele su sa pokretom ka Kotor Varoši i to:

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 10—1/II, k. 706/A.

I Brigada pravcem: Skender Vakuf — Rađići — Javorani, a

III Brigada pravcem: Petrovo Polje — Šiprage — Obodnik.

U toku ovog pokreta koji je završen do 2 o. m. u noć I Brigada likvidirala je četnička uporišta: Borak, Skender Vakuf, Rađići; u s. Javorani na otpor nije naišla, jer su se četničke bande, posle otpora u s. Rađići, razbegle. III Brigada u ovom pokretu likvidirala je četničku grupu u s. Petrovo Polje² i sedmu vojno-četničku četvu u s. Šiprage, gde je zaplenila četnu arhivu i magacin hrane. U daljem pokretu ka s. Obodnik nije naišla na otpor, sem na patrolu od 3 četnika od kojih su dva ubijena.³

2. — U toku dana 3 o. m. I Brigada sa dva bataljona produžila je pokret od Javorana do Lipovca, gde je padom mra-ka porušila put i postavila zasedu na pravcu Banja Luka — Kotor Varoš. Sa druga dva bataljona likvidirala je četničko uporište Viševce i Sokoline i u 20 časova napala na Kotor Varoš. U kratkoj borbi likvidirala je deo varoši na levoj obali r. Vrbanje i u toku noći produžila sa likvidacijom ostalog dela varoši. Poslednje uporište u gradu palo je 4 o. m. u 10 časova.⁴

III Brigada, koja je u ovoj akciji trebala da napada uporišta i varoš na desnoj obali r. Vrbanje, zbog kasnog pokreta sa prostorije s. Obodnik — s. Garići, zbog rđavog terena i nesigurnih vodiča nije uspela da u toku noći učestvuje u napadu. Do ovoga je, unekoliko, došlo i zbog labavosti štabova bataljona. Ona se je 4 o. m. u zoru našla na prostoriji s. Dabovci — s. Hrvaćani — s. Vodale, gde se je, na kosi iznad s. Plitska, sukobila sa oko 40 meštana — milicionara i ustaša. Neprijatelj je uništen: ubijeno je 37, a zarobljena su 3 milicionara (ovde su ubijena dva narednika).

U toku 4 o. m. likvidirano je i neprijateljsko uporište s. Vrbanjci, odakle je neprijatelj delom pobegao a delom se predao.

Nemci⁵ iz Kotor Varoši (oko 40), sa 3 tenka i oko 100 domobrana, pokušali su begstvo ka Banja Luci. Pošto su na

² To nije selo, već naseljeni predio, sjeverozapadno od Travnika.

³ Kraj rečenice (od zarez) u originalu je dopisan zelenim mastilom.

⁴ O tome vidi dok. br. 101 i 103; tom IV, knj. 8, dok. br. 215.

⁵ Pripadali su njemačkoj 714. pješadijskoj diviziji (vidi dok. br. 101; tom IV, knj. 8, dok. br. 253).

tom pravcu naišli na prepreku i našu zasedu vratili su se do škole kod Zabrđa, odakle su davali otpor. Posle napada jedinica I Brigade neprijatelj je pobjegao u brda ostavljajući oštećena sva tri tenka, koje su naši docnije zapalili. Dombrobrane iz ove grupe, koji su se presvlačili i ostajali skriveni po selima, naši djelovi su docnije pronalazili i zarobljavali zajedno sa skrivenim oružjem i spremom.

3. — U Kotor Varoši i okolnim uporištima nalazila se je 7. dobrovoljačka bojna⁶ zajedno sa meštanimi-milicionerima i ustašama. Ukupno na ovom sektoru bilo je oko 6—800 neprijateljskih vojnika.

Potpune izveštaje o ovim akcijama nismo dobili od jedinica. Prema prikupljenim podacima (dosada), ubijeno je oko 60 neprijateljskih vojnika, a zarobljeno oko 100. Naši gubitci su u svim ovim operacijama do 4 o. m. bili: 4 mrtva i 6 ranjenih. Kasnije su se nesrećnim slučajem — eksplozijom ručne bombe — ranila 4 druga, među njima polkom III bataljona I Brigade. U Kotor Varoši i okolini zaplenjeno je preko 100 pušaka i oko 100.000 metaka.⁷ Za vreme bavljenja u varoši meštani su donosili i predavali nam oruđe i municiju.⁸

4. — Još za vreme borbi oko Kotor Varoši 4 o. m. neprijatelj iz Banja Luke pokušao je da interveniše u tom pravcu, upućujući pojačanja sa tenkovima, jedanput 5 a drugi put 7 tenkova. Naša zaseda na tom pravcu odbila ih je i onesposobila im je dva tenka, koja je neprijatelj uspeo da odvuče.

Sutradan neprijatelj dovlači pojačanje od manjeg broja Nemaca i ustaša, ali svoj prodor povezuje sa četničkom bandom Rade Radića⁹ i razbijenim četnicima Tešanovića.¹⁰ U toj akciji učestvuje oko 500 četnika pod neposrednom komandom Rade Radića. Ujedno privlači haubičku bateriju¹¹ kojom

⁶ Zvali su je i »Domdo bojna Kotor-Varoš« (vidi dok. br. 101).

⁷ i ⁸ Te dve rečenice su dopisane zelenim mastilom.

⁹ Tada je bio komandant Četničkog odreda »Borja« i Bosanskih četničkih odreda.

¹⁰ Lazar (Lazo). Tada je bio komandant Četničkog odreda »Obilić«. U proljeće 1943. bio je komandant Vrbaske četničke brigade. Potom je određen za komandanta Srednjobosanskog četničkog korpusa i pomoćnika komandanta zapadne Bosne. Poginuo je 1946. kao odmetnik, u borbi protiv organa državne bezbednosti (tom IV, knj. 8, dok. br. 105, objašnjenje 2, knj. 30, dok. br. 10, objašnjenje 3, knj. 31, dok. br. 143, objašnjenje 6; AVII, reg. br. 17—7, k. 204: zapisnik s međuodredske četničke konferencije od 1. decembra 1942, reg. br. 33—4, k. 213: naredba komandanta Vrbaske četničke brigade od 29. aprila 1943).

¹¹ Odnosi se na 2. bateriju 661. artiljerijskog divizionu 714. pješadijske divizije. Komanda ove divizije, svojom zapoviješću od 6. decembra 1942, naredila je čišćenje doline rijeke Vrbanje u rejonu Radići — Rabići — Podbrđe — Zabrđe, koje će obaviti 1. bataljon

tuče naše položaje. U toku 5 i 6 o. m. jedinice I Brigade uspešno su odbijale neprijateljske pokušaje za prodor ka Kotor Varoši. Međutim, na terenu ovih borbi nije bilo nikakvih uslova za smeštaj, a borba se je vodila danonoćno i sa jakim učešćem neprijateljske artiljerije.

Naši gubitci na tom pravcu (s. Rabići¹² — s. Podbrđe — s. Topići — Skatavica) u toku borbi 4—6 o. m., prema dosada prikupljenim podacima, su: 11 mrtvih i oko 10 ranjenih. Gubitci su dobrim delom od neprijateljske artiljerije.

Radi toga riješili smo da napustimo te položaje, te se je I Brigada povukla na prostoriju s. Obodnik — s. Garići — s. Hrváčani noću 6/7 o. m. i u toku 7 o. m.

III Brigada u toku 7 o. m. izvršila je pokret u pravcu Šnjegotine do s. Liplje. Usput je likvidirala četničku grupu u s. Maslovare.¹³ Naši gubitci su 1 mrtav.¹⁴ Rešili smo da pre dolaska naše II Brigade¹⁵ iz sastava III Divizije ne vršimo dalje pokrete, već da se u očekivanju njenog dolaska izvučemo od neposrednog dodira sa neprijateljem, te da odmorimo ljudstvo i izbegnemo nepotrebne gubitke od artiljerijske vatre.

U toku svih ovih akcija i rada na ovom terenu u velikoj meri smo osetili odsustvo II Brigade¹⁶ (kod koje su sticajem prilika ostala dva protivkolska topa) i na primjeru Kotor Varoši uvideli da je nemoguće sa dvije brigade jednovremeno vršiti prodore i organizovati nužnu bazu za neborачke djelove Divizije, i kao ishodište operacije. Takođe ne bi se mogli dovoljno založiti za političko obrađivanje oslobođenih krajeva, organizaciju narodne vlasti i mobilizaciju ljudstva sa tog terena.

5. — Neprijatelj koji je u toku 7 o. m. ušao u Kotor Varoš i s. Vrbanjci u osmotrenoj jačini od 400 Nemaca, 150 ustaša i sa 4 haubice i 3 tenka,¹⁷ — 8 o. m. u zoru pokušao je sa manjim djelovima prodor ka našim položajima na li-

741. grenadirskog puka, ojačan vodom tenkova, 2. baterijom 661. artiljerijskog divizionia i 3. četom bataljona »Ludvig fon Baden« — »Ludwig von Baden« (AVII, F-2258 1391—1392).

¹² Po nekim kartama to mjesto se zove Babići. Zapadnije (oko 2 km) nalazi se selo koje se takođe naziva Babići. Tako se u dokumentima br. 101 i 103 pominje s. Babići, dok se u ovome dokumentu pominje s. Rabići. Kako su oba mjesta neposredno jedno uz drugo, to redakcija nije mogla da utvrdi da li se to radi samo o s. Rabići ili još i o s. Babići, pa je ostavila kako to piše u originalu, bez obzira na to što se s. Rabići, po nekim kartama, nazivaju i s. Babići.

¹³ i ¹⁴ Te rečenice su u originalu dopisane zelenim mastilom.

¹⁵ Riječ je o 3. proleterskoj (sandžačkoj) NOU brigadi.

¹⁶ Bliže o rasporedu i dejstvima te brigade vidi dok. br. 109.

¹⁷ Vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 253, str. 615.

niji Obodnik — Garići. Naši djelovi sa tih položaja naterali su ih u begstvo i bočnim manevrom gonili ih do preko mosta kod s. Vrbanjci, nanoseći im gubitke. Na terenu ostalo je: 3 mrtva Nemca, jedna uništena radio-stanica, nešto oružja, municije i vojničke spreme.

Posle ovoga u toku 8 i 9 o. m. neprijatelj nastavlja pokušaje za prodiranje ka ovoj liniji naših položaja, upotrebljavajući pritom tenkove duž drumova i jaku artiljerisku vatru na naše položaje. U toku 9 o. m. upotrebljava i avijaciju — do 7 aviona (lakih bombardera). Zbog ovoga riješili smo da izvučemo ljudstvo ispod artiljeriske vatre, te smo naše jedinice postavili u toku noći 9/10 o. m. na liniju: Maslovare — Borci — ž. st. Obodnik — Orahovo¹⁸ — Šiprage, s tim što smo naredili da se III Brigada iz s. Liplje povuče na položaje oko i južno od s. Maslovare. Sve ovo urađeno je radi izvlačenja od neposrednog dodira sa neprijateljskom artiljerijom i postavljanja na očekujući položaj do povezivanja sa našom II Brigadom radi preduzimanja daljih akcija u smislu osnovne direktive.

U toku 10 o. m. povezali smo se sa patrolama naše II Brigade i sa patrolama III Divizije,¹⁹ te ćemo posle prethodnog savetovanja sa Štabom te Divizije u cilju saglasnog rada produžiti sa našim daljim akcijama.

6. — III Brigada pred pokret ka s. Maslovare napadnuta je od četničke bande potpomognute okupatorskom vojskom (jačina nepoznata), artiljerijom i bacačima. Neprijatelj je razbijen i ceni se da su četnicima naneti gubitci od najmanje 15—20 mrtvih, a da je broj ranjenih mnogo veći. III Brigada imala je ovde jednog mrtvog i dva ranjena.

7. — Primili smo vaš telegram preko »Slobodne Jugoslavije« u jutrošnjoj emisiji. Preduzećemo pritisak u navedenom pravcu, još u toku noći 11/12 o. m.²⁰

Organizovaćemo upućivanje radio-stanice preko Mrkonjić Grada na opravku kod vas. Radi toga tražili smo od druga Pere²¹ da osigura prelaz kod Crne Rijeke i vezu sa Mrkonjić Gradom. Posle toga tim pravcem mislimo da uputimo i naše ranjene i bolesne drugove.

Molimo vas da nam što prije uputite obećanu fabričnu radio-stanicu preko III Divizije. Ponavljamo da možemo pri-

¹⁸ Pun naziv je: Orahovo Donje.

¹⁹ Bliže o tome vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 170 i 173.

²⁰ Riječ je o pritisku koji je 1. proletarska divizija imala da izvrši na Banju Luku, a u vezi s preduzetim napadom 1. bosanskog NOU korpusa na Sanski Most (tom IV, knj. 8, dok. br. 170).

²¹ Vjerovatno se odnosi na Petra Četkovića Peru, komandanta 3. NOU divizije.

mati i primamo vaša naređenja i direktive upućene radio-vezom, kako primačem na radio-stanici tako i slušanjem vijesti »Slobodne Jugoslavije«. Međutim, do dolaska nove radio-stanice nema izgleda da osposobimo naš davač.

9. — Primili smo vašu radio-depešu od 8 o. m. o situaciji na unutarnjim frontovima. Molimo vas da nas i ubuduće obavještavate o tome, samo je potrebno da važna naređenja obnovite bar dva puta.

10. — Našim radom na ovom terenu izgleda da smo, uglavnom, stekli simpatije muslimanskog stanovništva koje je i od ranije bilo prilično raspoloženo prema nama: da smo postigli, uglavno, bar neutralisanje katoličkog stanovništva koje je prvo bilo zaplašeno: najteže ide sa krajevima gde su se četnici učvrstili i iz kojih stanovništvo beži zajedno sa stokom i sa svime što može poneti sa sobom. Odnos naših boraca prema imovini stanovnika još nije zadovoljavajući: ulažemo i ulagaćemo sve svoje napore da i tu našu, još uvek glavnu slabost, savladamo. Opšte prilike delovanja ovde su drukčije nego u krajevima kojima smo dosada prolazili. Stanovništvo i njegova imovina dosada nije, uglavnom, stradala. Našim prisustvom ovde, stvari će se u tom pogledu nesumnjivo zaoštriti i utoliko će biti neophodniji intenzivan politički rad.

Prilažemo delove četničke arhive zaplenjene u s. Šipragc. Izdvojili smo za vas samo dokumente koji su važniji i od šireg značaja.

Pisaćemo vam opširnije o opštim uslovima rada na ovom terenu čim se ova veza učvrsti.

S. F. — S. N.

Polkomdiv,

M. P.

Naštadiv,

Vasa

Komdiv,

NAREĐENJE ŠTABA 3. NOU DIVIZIJE OD 11. DECEMBRA 1942. ŠTABOVIMA BRIGADA ZA DEJSTVA IZMEĐU ZENICE I ŽEPČA I ZA NAPAD NA LAŠVU¹

ŠTAB

III. UDARNE DIVIZIJE
N. OSL. VOJSKE JUGOSLAVIJE

11 decembra 1942 godine
u 12 čas.

ŠTABU I. II. I III. BRIGADE

Naš Bosanski Korpus napada Sanski Most i neprijatelj koncentriše jake snage za odbranu toga mjesta.² U tom cilju neprijatelj je prebacio snage koje su prodirale do Kotor Varoši, a vjerovatno težeći da prebaci nešto snaga iz Banja Luke i Jajca, te da pojača opsjednuti Sanski Most.³

I. Divizija dobila je zadatak da vrši jak pritisak na Banja Luku,⁴ a naša dva bataljona i III. Krajiški Odred dobili su zadatak da upornom borbom spriječe neprijatelju prodiranje pravcem Jajce — Mrkonjić Grad — Banja Luka ili niz dolinu Vrbasa.⁵

Naša Divizija napašće neprijateljska uporišta u dolini donje Lašve i u dolini Bosne između Zenice i Žepče, ta uporišta uništiti i temeljito uništiti komunikacije i sve objekte na njima, a naročito željezničke.⁶ Napad izvršiti 15 ov. mj. oko 21 čas.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 28—3, k. 751.

² Bliže o napadu 1. bosanskog NOU korpusa na Sanski Most vidi dok. br. 108.

³ Opširnije o neprijateljevim snagama koje su učestvovala u odbrani Sanskog Mosta i prebacivanju pojačanja vidi tom II, knj. 7, dok. br. 13 i 14; tom IV, knj. 8, dok. br. 178.

⁴ Vidi tom II, knj. 7, dok. br. 17; tom IV, knj. 8, dok. br. 170.

⁵ Odnosi se na Operativnu grupu Jajce — Mrkonjić-Grad. Bliže o njoj vidi dok. br. 108.

⁶ U dolini rijeke Bosne od Zenice do Žepča bili su raspoređeni dijelovi domobranske 4. pješačke i njemačke 718. pješadijske divizije. Tako je raspored 718. pješadijske divizije 10. decembra, prema zapovijesti njene komande od 14. decembra 1942, bio sljedeći: Stab 718. divizije u Sarajevu; prištapske jedinice u Sarajevu, Rogatici, Sokolcu i Bosanskom Brodu; Stab 738. grenadirskog puka sa 738. folksdojčerskim bataljonom u Zenici (prolazno na putu za Slavonski Brod), 1. bataljon u širem rejonu Tuzle (gdje je, sa 1. baterijom 668. artiljerijskog diviziona, u sastavu Borbene grupe »Sušnig«, angažovan u poduhvatu »Tuzla II«), 2. bataljon u Jajcu (kao jezgro Grupe za

NAREĐUJEMO:

1. — II. Brigada⁷ polazi rano ujutro 14 o. m. pravcem opštim Koričani — Bukovica — Gučja Gora⁸ sa zadatkom da uništi neprijateljsku posadu u Gučjoj Gori i izvrši jak pritisak na Travnik, a prema prilikama i po mogućstvu da uništi objekte na pruži i na drumu Travnik — Vitez i uništi posadu u Vitezu, kao i da razoruža miliciju u Brajkovićima, Grahovčićima, Jardolu, Pokrajčićima, Riječici i Malini, kao i u drugim mjestima. Po izvršenju ovih zadataka ili na slučaj jačeg neprijateljskog pritiska povući se na prostoriju oko Bukovice (Gluha)⁹ ostavljajući jače izviđačke djelove sa zadacima izviđanja i tučenja iz zasjeda.¹⁰

obezbjeđenje »Šmid« — »Sicherungsgruppe Schmid«, u čijem su se sastavu, pored 2. bataljona, nalazili ustaška 17. bojna »Jajce«, 1. bojna 5. pješačke pukovnije, 3. bojna 9. pješačke pukovnije, 2. bitnica 9. topničkog sklopa, 2 domobranska inženjerska voda, jedna trećina 718. inženjerske čete, dio 3. čete 202. tenkovskog puka, i oklopni voz br. 103), 3. bataljon na prostoriji Zavidovići — Doboj (Štab 3. bataljona sa 11. i 12. četom u Zavidovićima, a 9. i 10. četa sa 4. baterijom 668. artiljerijskog diviziona i vodom 7. topničkog sklopa u Doboju); Štab 750. grenadirskog puka s 1. i 750. folksdojčerskim bataljonom i 3. četom 202. tenkovskog puka u Sarajevu, 2. bataljon u rejonu Visokog, Fojnice i Vareša (Štab 2. bataljona sa 7. i 8. četom u Visokom, a 5. i 6. četa sa 2. baterijom 668. artiljerijskog diviziona u Varešu), 3. bataljon sa 3. baterijom 668. artiljerijskog diviziona u Višegradu; oklopni vozovi (broj 102—105) u Sarajevu, Bosanskom Brodu, Doboju i Jajcu (tom IV, knj. 8, dok. br. 251 i 253; AVII, T-315, F-2270 1010, 1019, 1020, 1022, 1023, 1025 i 1026: naređenje Komande 718. pješadijske divizije od 9, zapovijest od 10. i pregled dislokacije jedinica od 11. i 14. decembra, sn. br. 1040 i 1041: izvještaj Grupe za obezbjeđenje »Šmid« od 19. decembra 1942).

⁷ Odnosi se na Hercegovačku NOU brigadu, koja je po rednom broju bila druga brigada 3. NOU divizije.

⁸ Na nekim kartama: Guča Gora.

⁹ Tačan naziv: Gluha Bukovica.

¹⁰ i ¹² Dijelovi Hercegovačke NOU brigade su 15/16. decembra zauzeli Bukovicu i Gučju Goru i izvršili prepad na Turbe, a potom se povukli prema Dubu i Gluhoj Bukovici (tom IV, knj. 8, dok. br. 198, 199, 244, 245 i 251). Povodom toga, kao i napada na željezničku stanicu Nemila, Komanda 718. pješadijske divizije odmah je pokrenula sve raspoložive snage na prostoriji Sarajevo — Zenica — Travnik (operacija »Travnik«). Ona je, svojim zapovijestima br. 54, 55, 56 i 57 od 16. 17. i 18. decembra 1942 (AVII, T-315, F-2270/1030, 1031, 1037—1039, 1044, 1049 i 1050), naredila: da Borbena grupa »Lerk« — »Lerch« (3. bataljon 738. grenadirskog puka i 1. bojna 15. pješačke pukovnije) posjedne zapadnu obalu r. Bosne na liniji Orahovičko Polje — Nemila i potom produži prema Žepču; da Borbena grupa »Anaker« ostane na svojim položajima; da Borbena grupa »Vist« (ojačani 750. grenadirski puk) sa Grupom »Volfart« — »Wohlfarth« (ojačani 2. bataljon) izvrši napad iz rejona Gučje Gore i Maline, a sa Grupom »Poltnig« (ojačani 1. bataljon) iz rejona Kraljevog guvna prema Gluhoj Bukovici.

Prije polaska uputiti izviđačku četu dobro vođenu da vrši za duže vremena pritisak na Turbe i na komunikacije Turbe — Jajce i Turbe — D. Vakuf, kao i da kontroliše neprijateljske transporte, naročito prugom Turbe — D. Vakuf. U tom cilju neka prebaci jednu jaču patrolu južno od pruge, te da svakodnevno prikuplja navedene podatke. Ova četa neka vas svaki drugi dan, a u hitnim slučajevima odmah izvještava detaljno o svemu važnom. Na slučaj neprijateljskog pokreta u pravcu Vlačića,¹¹ ova četa tući će ga iz zasjeda postepeno povlačeći se u pravcu vas.

2. — III. Brigada polazi sa sadanje prostorije 12 o. mi. rano opštim pravcem: Imljani — Petrovo Polje — Trifunovići — Panići — Šerići — Orahovica — Vranduk sa zadatkom da uništi neprijateljsku posadu na toj stanici i sva okolna uporišta, kao i da poruši sve komunikacije i važne objekte, naročito željezničke, pa po izvršenju toga zadatka da produži nizvodno i to isto izvrši kod Nemile.¹² Zato se dobro obezbijediti u tjesnacu Vepar¹³ ka Zenici, kao i preko planine u pravcu Vrace¹⁴ i Gračаницe¹⁵ (ove posljednje samo sa manjim izviđačkim djelovima). Po izvršenju ovoga zadatka i dobrom povezivanju sa susjedima ili na slučaj jačeg neprijateljskog pritiska povući se na prostoriju Doglode i Šerići odnosno na svoj nastupni pravac

Jednu izviđačku četu dobro vođenu ostaviti oko G. Bešpela sa zadatkom da jače pritiskuje Jajce počev 13 o. m., kao i da vas izvještava svaki drugi dan, a u hitnim slučajevima odmah o svemu važnom na svome pravcu kao i da prihvata naše djelove koji budu dolazili od Mrkonjić Grada. Pod pritiskom jačeg neprijatelja ta četa bi se povlačila vašim pravcem u sastav, tukući ga iz zasjede i često vas izvještavajući.

3. — I. Brigada polazi sa sadanje prostorije 12 o. m. rano pravcem Šiprage -- Ugodnovići — Mladikovina¹⁶ — Blatnica — Željezno Polje — Begov Han sa zadatkom da uništi

O izvršenju zadataka Borbene grupe »Vist« vidi njen zaključni izvještaj o poduhvatu »Travnik« od 26. decembra 1942. u AVII, T-315, F-2270:1046—1048.

¹¹ Odnosi se na Vlačić-planinu.

¹² To je planina, a tjesnac je na njenim zapadnim padinama, i proteže se od s. Banlozi skoro do Vranduka (na karti 1 : 100.000 nije imenovan).

¹⁴ Pun naziv je: Donja Vraca (sjeverno od Zenice). Postoji i Gornja Vraca (jugoistočno od Zenice).

¹⁵ Odnosi se na Gornju Gračanicu (sjeveroistočno od Zenice). Donja Gračаницa se nalazi sjeverno od Zenice.

¹⁶ Između s. Ugodnovića i s. Blatnice nalaze se sela Mladikovina i Mladikovine (oba na istom pravcu). Ovdje je riječ o s. Mladikovini (sjeveroistočno od Travnika).

neprijateljsku posadu i želj. stanicu Begov Han, kao i komunikacije i sve objekte na njima, naročito željezničke, pa po izvršenju toga zadatka da se krene uzvodno u pravcu želj. st. Nemile, te da i tamo isto učini. Po izvršenju ovih zadataka u potpunosti i povezivanju sa susjedima ili na slučaj jačeg neprijateljskog napada povući se na prostoriju r. Blatnice, odnosno na svoj nastupni pravac ostavljajući jače izviđačke djelove za obezbjeđenje i izviđanje.

Prije polaska uputiti jednu izviđačku četu dobro vođenu na prostoriju Brijegovi, sa zadatkom izviđanja doline Vrbasa i održavanja veze sa našima u Mrkonjić Gradu, prebacivanja naših zaostalih djelova (bataljona), oružja, municije i opreme preko Vrbasa do naše diviziske baze, kao i radi izvještavanja svaki drugi dan o situaciji na tome pravcu i radi tučenja neprijatelja. Pod pritiskom jačeg neprijatelja povlačiće se i tući ga iz zasjede hitno vas izvještavajući.

Štab Divizije, Diviziska bolnica. Intendantura i Hirurška ekipa polaze 12 o. m. rano pravcem Zlovarići — Trifunovići — Panići. U navedenim mjestima biće svakog dana prenočište, pa nas svakodnevno izvještavati o situaciji. U toku borbe Štab divizije, Bolnica i Hirurška ekipa nalaziće se u s. Panići, a Intendantura u s. Bjelobučje.¹⁷ Jednu četvu od 4 bataljona III brigade uzećemo za obezbjeđenje Intendanture i Štaba, a ostatak 4-og bataljona biće sjutra do 14 čas. u Petrovo Polje.

5. — Svi gore navedeni neka maršuju u više naporednih kolona i za prenočište neka koriste širu prostoriju radi bolje ishrane i odmora. U poslednjim selima ulaziti tek po padu noći 15 o. m., te da neprijatelj ne primijeti pokrete. U svima mjestima preduzeti strogo mjere obezbjeđenja te da niko ne izađe iz sela i neprijatelja izvijesti o našim pokretima.

6. — Usputno prikupljati podatke i obaveštenja kao i koristiti mnogobrojne i sigurne putovođe, te da se akcije izvedu što sigurnije i da se očuva snaga ljudi pri marševima i prenočištima.

Sa prethodnicama daleko unaprijed isturiti pionirske vodove sporazumjevši se sa svima vodičima uskupno, te da svuda izrade mostiće za ljude i konje, kako se ne bi desili slučajevi smrzavanja kao u prošlim borbama. Dalmatinci¹⁸ neka kombinuju pionirski vod. Zato im nabaviti testere, sjeckare i eksere.

¹⁷ Na karti Travnik (1:100.000) nalaze se, jedno iznad drugog, dva sela koja nose to ime. Ovdje je riječ o s. Bjelobučju koje se nalazi sjeveroistočno od Travnika, bliže s. Panićima.

¹⁸ Misli se na pripadnike 1. dalmatinske NOU brigade, koja je tada po rednom broju bila treća brigada 3. NOU divizije.

7. — Postarati se da se u usputnim selima nabavi što više pionirskog alata, pod ličnom odgovornošću štabova da će se seljacima uredno vratiti, te da bi se na navedenim komunikacijama izvršila sistematska rušenja. Tamo pronaći benzin, naftu i eksploziv, te da se i time pomogne rušenje i da se pionirski vodovi snabdu za buduće zadatke.

8. — Svi međusobno u toku pokreta a naročito za vrijeme dejstva da uspostave čvrstu vezu i ogarantuju što bolje sadejstvo za razne situacije.¹⁹

9. — Pošto prolazimo kroz potpuno četnički kraj, dobro se obezbjeđivati, po izvršenoj akciji očistiti četnička uporišta, no, ukoliko bi se pojavila izvjesna veća opasnost i smetnja ostaviti potrebne snage za raščišćavanje.²⁰

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Politički komesar
Rade²¹ Babić

Komandant
Pero Četković

¹⁹ Bliže o izvršenju postavljenih zadataka vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 180, 181, 186, 187, 190, 191 i 192; Radovan Vukanović, n. d., str. 50—66.

²⁰ Bliže o tim akcijama četnika vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 186.

²¹ Radomir

BR. 112

**ZAPOVIJEST ŠTABA 2. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD
12. DECEMBRA 1942. ŠTABOVIMA BRIGADA ZA NAPAD NA
LIVNO¹**

ŠTAB
II PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE
NARODNO-OSLOBODILACKE VOJSKE
JUGOSLAVIJE

dana 12. decembra 1942.
god.
časova 16.—

ZAPOVIJEST

za napad i likvidaciju ustaškog garnizona Livno
(sekcija 1:100.000)

U sklopu operacija koje izvodi danas naša Narodno oslobodilačka vojska, Livno strategijski pretstavlja vrata prema Dalmaciji i Hercegovini, koje okupator postepeno napušta. Bez zauzeća Livna mi nijesmo u mogućnosti na pravcu koji nam je određen izvoditi jače operacije i prihvatiti narodne mase iz Dalmacije, Hercegovine i Vrbaske doline, niti smo u stanju sadejstvovati sa I i II divizijom² naše Narodno oslobodilačke vojske, čija su dejstva i te kako zavisna od dejstva naše Divizije. Livno je postalo vojnička i politička brana prema Dalmaciji i Hercegovini, kao i prema gornjem dijelu Vrbaske doline te je zato njegova likvidacija danas od vrlo velikog političkog značaja, a da ne govorimo o vojničkoj važnosti zauzimanja i o perspektivama koje će biti otvorene pred nama.

Politički značaj zauzeća Livna najbolje ćemo ocijeniti ako podvučemo zapovijest druga Tita koja glasi: »Livno mora pasti!«.

Livno je utvrđen garnizon, čija je odbrana sračunata na spoljna utvrđenja koja su opasana jednim redom bodljikave žice u visini oko 2 metra. Osnovna utvrđenja nalaze se sa istočne i zapadne strane grada, pomoćno utvrđenje je kula Bašajkovac, no to utvrđenje je izolovano i ne pretstavlja uporište odakle se ne može braniti grad, niti odlučujuće uticati na odbranu grada. Neprijatelj je u bunkerima sproveo elek-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 8—1, k. 731. Uz zapovijest se nalazi i skica odbrane Livna. Objavljujemo je uz ovaj dokumenat.

² Treba: III divizijom.

trično osvijetljenje i u posljednje vrijeme pokrio bunkere i opasao ih žicom. Bunker se nalaze na dosta velikom odstojanju (100—200 metara jedan od drugog), a daleko zaostaju od bunkera na Čusini³ i ne mogu protivstati našoj protivkoljskoj artiljeriji.

Naša Divizija dobila je zadatak od Vrhovnog Štaba, da po svaku cijenu likvidira neprijateljski garnizon u Livno a za to nam je pridodata jedna haubička baterija sa dovoljnom količinom municije. Prema tome

NAREĐUJEMO:

1. Istočna kolona
Komandant drug Radovan
Vukanović
Sastav: II brigada⁴ i jedan
*bataljon III brigade*⁵
Svega 5 bataljona, 3 bacača
i jedan protivkoljski top
37 m/m.

1. Istočna kolona napada na grad
Livno sa polaznog položaja: Peline
Kose (k. 1176)⁶ — Mučavača (k.
1227)⁷ — Kremenjače (k. 736)⁸ —
Gradina (k. 893),⁹ opštim pravcem
napada s. Podgreda — Kremenja-
če — katolička crkva u gradu
Livnu.

Granice zone širenja desno: k.
982 zaključno i Bukovača Draga

³ Odnosi se na uporište Čusinu (brdo, trig. 840), zapadno od Jajca.

⁴ Odnosi se na 4. proletersku (crnogorsku) brigadu, koja je po rednom broju bila druga brigada 2. proleterske NOU divizije.

⁵ Riječ je o 2. dalmatinskoj brigadi, koja je po rednom broju bila treća brigada 2. proleterske NOU divizije.

⁶ Kota 1176 je jedna od kota na Pelinim kosama; druga je k. 1246.

⁷ Reč je o trig. 1227.

⁸ Pogrešno. Kota 736 ne postoji na karti 1 : 100.000, već zapadno od početnog slova Kremenjače (slovo »K«) nalazi se u zagradi broj 736.1. Taj broj označava nadmorsku visinu Livna. Pisac izvještaja je taj broj uzeo kao kotu.

⁹ Gradina je predio jugoistočno od Livna. Na njemu se nalaze k. 893 i 875.

zaključno; lijevo: Gradina (k. 893)
— izvorni dio Žabljaka¹⁰ — s.
Brina.

Vezu održavati desno sa I bataljonom III brigade na Debelom brdu (k. 1207). Lijevo nema naših jedinica.

Komandno mjesto s. Podgreda, osmatračnica k. 1075.

2. Sjev. zapadna kolona
Komandant drug Ljuba¹¹ Đurić
*Sastav: I brigada*¹²
Svega 4 bataljona, 3 bacača
i jedan protivkolski top 37 mm.

2. Sjeverozapadna kolona napada: sa polaznog položaja: Deroguz (1170)¹³ — k. 1047 — s. Suhača (k. 719),¹⁴ opštim pravcem napada: k. 1047 — Bukića Draga, logor — s. Zastinje — pravoslavna crkva.

Granice zone širenja: desno: rijeka Bistrica; lijevo: Kula Bašajkovac¹⁵ — k. 1170 zaključno.

Lijevo održavati vezu sa djelovima III brigade, na Debelom brdu (k. 1207).

Komandno mjesto: Šeremetove košare, osmatračnica na k. 1047.

Desno nema naših djelova.

¹⁰ Na karti 1:100.000 izvorni dio rijeke Žabljaka (južno od Livna) zove se: Žabljak izvor.

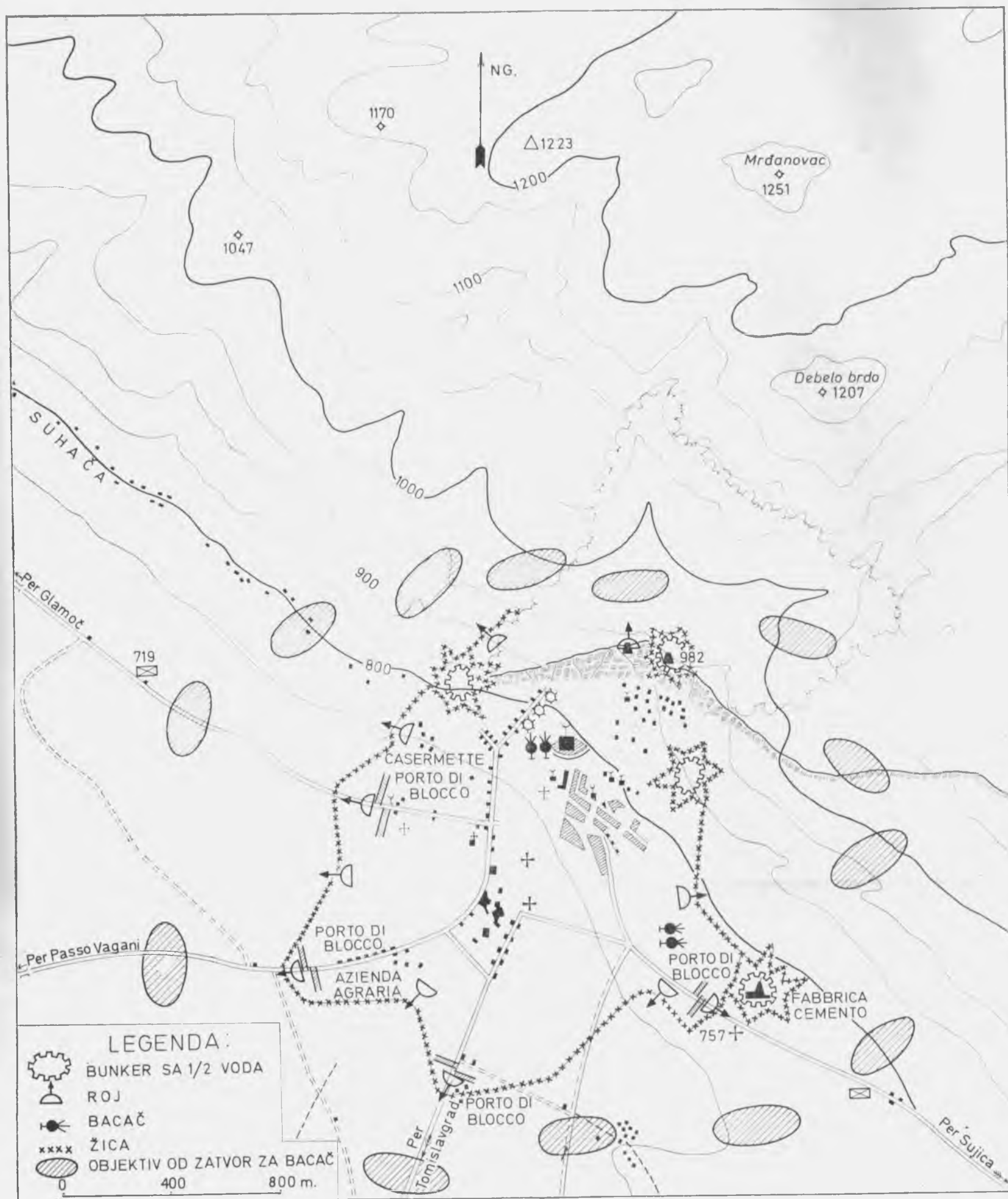
¹¹ Ljubodrag

¹² Odnosi se na 2. proletersku NOU brigadu, koja je po rednom broju bila prva brigada 2. proleterske divizije NOVJ.

¹³ i ¹⁶ To je kota na kosi Deroguzu, sjeverno od Livna; na istoj kosi se nalazi i trig. 1223.

¹⁴ Ta kota se nalazi između s. Suhače i zaseoka Zastinja, zapadno od Livna.

¹⁵ Bašajkovac je predio više Livna. Na njemu se nalazi, još očuvana, dvospratna kula podignuta u vrijeme Turaka, kao i ostaci tvrđave. U toj su kuli, prema narodnom predanju, Turci-Lijevljani mučili hajduka Starca Vujadina i njegova dva sina.

3. Divizijska rezerva
Komandant drug Ljubo Vučković
*Sastav: III brigada bez jednog
bataljona*
Svega 3 bataljona.

3. Divizijska rezerva postaviće se na prostoriji Deroguz (k. 1223)¹⁶ — Mrđanovac (k. 1251) — Košare u Krugu.

Zadatak divizijske rezerve je:

a) u slučaju da neprijatelj izvrši ispad u pravcu I brigade ona ima energično da interveniše pravcem: Deroguz — s. Zastinje — ispadnoj koloni u bok;

b) u slučaju neprijateljskog ispada u pravcu II brigade dejstvuje pravcem: Mrđanovac — Debelo brdo — k. 1075 — Kremenjače;

v) u slučaju da neprijatelj krene preko Bašajkovca u pravcu Košara u Krugu ili Radetine košare ima da izvrši protivnapad na neprijateljsku kolonu koja vrši ispad pravcem: Mrđanovac — Bašajkovac — logor.

U svim ovim slučajevima održavati tijesnu vezu sa komandantom divizije i komandantima brigada, izvještavajući uvijek o neprijateljskim pokušajima, obe brigade i Štab Divizije.

4. Artiljerija
Komandant drug Obradović Branko
*Sastav: jedna haubička baterija
100 mm.*
Svega 2 haubice.

4. Postaviće se na prostoriji: V. Kablići — k. 729.

Zadatak:

da potpomaže napad I i II brigade pri likvidaciji Livanjskog garnizo-

na, uništavajući objekte, a naročito spoljna utvrđenja grada, i sprečava neprijateljske ispade otežavajući grupisanje neprijateljskih snaga i komandovanje.

Početak artiljerijske pripreme u 16 sati.

Obezbjedenje izlaska artiljerije na položaj izvršiće I brigada i ona je odgovorna za izvlačenje artiljerije u slučaju neuspjeha.

Znak da su naše trupe ušle u grad i da treba prestati sa artiljerijskim dejstvom biće 3 raketle izbačene u pravcu Livanjskog polja: crvena, zelena i bijela. Pored toga borci će paliti bunkere, čime će biti obelježena linija prednjih djelova brigada.

5. Obezbjedenje napada na Livno od strane Šujice izvršiće III brigada sa jednim svojim bataljonom na položaju: Borova glava¹⁷ — Mračaj¹⁸ — Stipićeva košara — Greda — Suhovrh¹⁹, s tim što će sa jednom četom izvršiti napad na s. Šujicu, sadejstvujući napadu Kupreškog bataljona,²⁰ koji će dejstvovati pravcem: s. Ravno — Javorni vrh — Šujica. Ovaj bataljon održavaće vezu sa Kupreškim bataljonom kao i sa jednim vodom ovoga bataljona, koji će se nalaziti na podesnom položaju u visini s. Donji Malovan, zapadno od drumu Šujica — Kupres.
6. Početak napada sa polaznih položaja biće 14. decembra ov. godine u 17 sati.²¹ Međutim trupe I, II i III brigade moraju biti na svojim polaznim položajima do 16 sati, odnosno do početka artiljerijske pripreme. Njihova kretanja od polaznog položaja do ivice grada biće pod zaštitom artiljerijske vatre.
7. Veze: vod za vezu ove Divizije podići će telefonsku liniju od neizolovane žice u toku 13. i 14. ov. mj. pravcem: Šeremetove košare — zapadno od k. 1077 — Strmica — Radetine košare — Dronjića košare — Mršin Dolac —

¹⁷ Odnosi se na brdo Borovu glavu (trig. 1290).

¹⁸ To je kosa Mračaj (k. 1399), istočno od Livna.

¹⁹ To je brdo (trig. 1457), zapadno od Šujice.

²⁰ Pripadao je 3. krajiškom NOP odred.

²¹ Livno je zauzeto 15. decembra (dok. br. 113).

Vršak — Mamutovac. U toku 14. ov. mj. popodne postavice telefonski kabl od Šeremetovih košara do Šušnjevače (k. 1035)²² gdje će biti telefonska centrala.

Telefonsko odjeljenje I brigade vezaće svoju osmatračnicu sa telefonskom centralom Divizije na k. 1035.

Telefonsko odjeljenje II brigade vezaće osmatračnicu komandanta svoje brigade za telefonsku liniju na Mamutovcu ili na Vršku (k. 1307).

Divizijska rezerva i baterija vezaće se za divizijsku centralu (k. 1035) pomoću svojih telefonskih odeljenja.

Označena telefonska veza ima da se sprovede po cijenu najvećih žrtava.

8. *Sanitetska služba*: Hirurška ekipa postaviće se u s. Podstrmica.

Pravac evakuacije ranjenika za I brigadu: Livno — Kablići (gdje će biti kamion) — Priluka — Glamoč (gdje će biti hirurška ekipa IV zone).

Za II i III brigadu: Livno — Podstrmica.

9. *Borbeni znaci*: **bombaš** — **zastava**.

Jedinice će svoje nastupanje obeležavati paljenjem bunkera i pojedinih manjih objekata u gradu.

10. Štab Divizije nalaziće se u Šeremetovim košarama, sa osmatračnicom na Šušnjevači (k. 1035).
11. Poslije zauzeća grada I brigada ostaće na prostoru Livno, zadržavajući jedan bataljon u samom gradu, a jedan bataljon na Bašajkovcu, obezbeđujući pravac: Cincar²³ — Donji Malovan; II brigada preduzeće gonjenje neprijatelja pravcem: Livno — Smrčani i dalje ka Tomislav gradu, koncentrišući se na podesnoj prostoriji za sprečavanje ispada iz Tomislav grada i pripremajući likvidaciju ustaške posade u tom gradu;²⁴ III brigada uputiće se pravcem: Stipićeve košara — Lupoglava, presijecajući komunikaciju Šujica — Donji Malovan i pripremati likvidaciju Šujice.²⁵ Ta brigada će jednovremeno zatvarati pravac: Kupres — Šujica, kao i Kupres — Donji Malovan — Šujica.

Bataljon I brigade koji ostaje u gradu vršiće blokadu grada, postaviti straže pred svim ustanovama i magacinima i pod rukovodstvom intendanta Divizije druga Danilovića²⁶ vršiti evakuaciju plijena u pravcu Glamoča.

²² To je kota na platou kose Šušnjevače.

²³ To je planina Cincar (sjeveroistočno od Livna).

²⁴ Tomislav-Grad je zauzet 19. decembra 1942 (vidi dok. br. 123).

²⁵ Bliže o zauzimanju Šujice vidi dok. br. 121.

²⁶ Stanko

U boju prema neprijatelju biti nemilosrdan, a svaki njegov ispad, ma u kom pravcu bi se pojavio, energično suzbiti i pristupiti izvršenju osnovne zapovijesti.

Poslije zauzeća grada Štab Divizije nalaziće se u manastiru Gorica.²⁷

Svi štabovi brigada dostaviće svoje zapovjesti ovom Štabu te ako ima čega nejasnoga u ovoj zapovijesti, tražiti objašnjenje.

S drugarskim pozdravom

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

POLITIČKI KOMESAR	NAČELNIK STABA	KOMANDANT
Mitar ²⁸	Vukotić ²⁹	Peko ³⁰
M. P.		

BR. 113

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE DIVIZIJE OD 15. DECEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O ZAUZIMANJU LIVNA¹

ŠTAB II PROLETERSKE DIVIZIJE
15 decembra 1942 god.

VRHOVNOM ŠTABU NARODNO OSLOBODILAČKE VOJSKE

Zapovijest druga Tita »Livno mora pasti«, izvršili smo. Danas u 16 sati naše jedinice nakon 36 sati uporne borbe ovladale su Livnom.²

Markova drugarica oteta natrag³ i dvije ustaške zastave zaplijenjene. Neprijatelj je ostavio na bojištu oko 200 mrtvih

²⁷ Manastir Gorica se nalazi jugoistočno od Livna.

²⁸ Bakić

²⁹ Jovo

³⁰ Dapčević

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 10—1, k. 731. U desnom gornjem uglu mastilom je dopisana riječ »depeša«.

² O organizaciji napada na Livno vidi dok. br. 113; tom IV, knj. 8, dok. br. 244, 245 i 247.

³ Riječ je o drugarici Marka Milanovića.

i oko 120 ranjenih.⁴ Svi ubijeni i ranjeni su ustaši i crnolegonaši.⁵

Naši gubitci su osjetni u ranjenim. I brigada ima 75 izbačenih iz stroja, od kojih 12 mrtvih; II brigada 40 izbačenih iz stroja, od kojih 12 mrtvih; III brigada 35 izbačenih iz stroja, od kojih 3 mrtva.

Zaplijenjeno je: tri brdska topa 75 mm.; dva teška bacača, šest teških mitraljeza, 15 puškomitraljeza, jednu radio stanicu, jedan automobil i dva motorna bicikla. Velika količina puščane, artiljerijske i bacačke municije kao i ofanzivnih ručnih bombi. Povrh toga zaplijenjena je velika količina drugog ratnog materijala i oko 150 pušaka.⁶ Uništena su jedna oklopna kola. Ista su uništili benzinskim flašama drugovi: Dušan Strugar, komandir čete, i Jovo Zvicer, vodnik.

Naše jedinice produžuju sa ofanzivnim operacijama.

U ovim bojevima naročito su se istakli: II bataljon II brigade (Crnogorske), kao i cijela brigada, IV bataljon I brigade (Srpske), I bataljon II brigade, kao i I bataljon III brigade. III bataljon I brigade došao je do onoga što je od Brigade Marko tražio.

Naročito treba istaći precizno dejstvo naše artiljerije.

Mišljenja smo da preko »Slobodne Jugoslavije« treba pohvaliti druga Radovana Vukanovića, za smjelost, inicijativu i vješto rukovođenje II brigadom. Od komandanta bataljona treba pohvaliti komandanta III bataljona I brigade druga

⁴ i ⁶ Prema izvještaju 2. proleterske divizije NOVJ od 19. decembra 1942. neprijatelj je imao 280 mrtvih, 12 zarobljenih i 210 ranjenih; zaplijenjeno je 240 pušaka, s 80.000 metaka, tri teška minobacača, sa 280 mina, 1 laki bacač, sa 130 mina, 1.200 italijanskih ručnih bombi, 3.000 grla stoke, 30 konja, 2 vagona kukuruza i drugog materijala (AVII, reg. br. 24—1, k. 731). Prema ustaško-domobranskim podacima njihovi gubici su iznosili: oko 100 mrtvih, 160 ranjenih i oko 200 nestalih, a izgubljena su 2 brdska topa (neispravna), 6 minobacača, 36 konja, 1 oklopna kola, 400 italijanskih bombi, 300 ručnih granata, 300 drugih bombi, 1 vagon kukuruza, 1 vagon brašna, 300 mina za minobacač i drugog materijala (tom IV, knj. 8, dok. br. 244, 245, 247 i 251).

U depeši Stožera domobranske 6. pješačke divizije od 16. decembra 1942, između ostalog, piše:

»O padu Livna dobiveni su sledeći podaci: Padu doprinijelo izdajstvo muslimana. Napuštanje Livna pretvorilo se u bezglavi bijeg ka Tomislavgradu, gdje je do sada prošlo oko 60 ranjenika. Računa se oko stotinu poginulih, a za sudbinu 200 ljudi se nezna... Kod izbjeglica panika...« (AVII, reg. br. 16.1—37, k. 16).

⁵ Tako su nazivane ustaše kojima je komandovao ustaški pukovnik Juraj Francetić Jure. Bliže o ustaško-domobranskim snagama koje su branile Livno vidi dok. br. 102.

Marka Milanovića i komandanta III bataljona III brigade druga Bruna Vuletića (star 18 godina).

Naknadno ćemo Vam poslati iscrpan izvještaj.

Ovo su sve prvi i grubi podatci.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

POLITIČKI KOMESAR,	NAČELNIK ŠTABA,	KOMANDANT,
Mitar	Vukotić	Peko

M. P.

BR. 114

OBAVJEŠTENJE ŠTABA 4. NOU DIVIZIJE OD 15. DECEMBRA 1942. UPUĆENO ŠTABOVIMA POTČINJENIH BRIGADA O DEJSTVIMA JEDINICA 1. BOSANSKOG NOU KORPUSA NA PROSTORIJI SANSKI MOST — LJUBIJA — BOSANSKI NOVI¹

ŠTAB
IV N. O. UDARNE DIVIZIJE
15 decembra 1942 godine
— položaj —

ŠTABOVIMA II KRAJIŠKE, V KOZARSKE I VI GRMEČKE
NOPU BRGADE

položaj

Vršeći zadatak postavljen od Vrhovnog Štaba NOV i PO Jugoslavije, prema zapovjesti Štaba I Bosanskog NOU Korpusa od 6-XII-1942 godine,² jedinice naše Divizije u zajednici sa jedinicama V NOU Divizije vodile su neprekidno žestoke bojeve na setkoru S. Most — Ljubija — B. Novi tokom 10, 11, 12, 13 i 14 o. mj.

Ove borbe koje su pretstavljale progonjenje razbijenih neprijateljskih snaga i nastavljanje naše ofanzive, u duhu ofanzive svih jedinica naše vojske, u duhu velike ofanzive herojske Crvene Armije i ofanzive saveznika u Ist. Africi,

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 33—1, k. 406.

² Vidi dok. br. 108.

istodobno znače ometanje i razbijanje svih pokušaja neprijatelja da ugrozi našu oslobođenu teritoriju, a stvaraju mogućnost novim dalekosežnim akcijama vojničkog i političkog karaktera. Tokom borbi mi ne samo da smo razlomili i potpuno uništili utvrđenu liniju od S. Mosta do B. Novog koju je neprijatelj smatrao neosvojivom i koja je za njega od životnog značaja s obzirom na važne vojničke, privredne i političke centre u neposrednoj blizini, već smo omogućili uspjehe našoj vojsci na drugim stranama, a sami nemilice uništavali i razbijali živu neprijateljsku silu, uništavali i zadobijali oružje od neprijatelja, rušili mostove i komunikacije i onemogućavali neprijatelja da izvozi rudu³ i privredna blaga naše zemlje, demoralisali neprijateljsku vojsku a visoko uzdizali borbeni duh i ratnu vještinu naših jedinica. Ove borbe koje su već poprimile i iz dana u dan dobijaju sve izrazitiji karakter borbi jedne regularne vojske, samim tim što u njima na konkretnim vojnim zadacima sadejstvuju i takmiče se u borbenosti i ljubavi prema svome narodu naše jedinice različitih narodnosti iskivaju i u borbi prekaljuju jedinstvo i bratstvo naših naroda, a najdostojniji su odgovor velikosrpskoj izbjegličkoj samozvanoj jugoslovenskoj vladi u Londonu. Najzad, ne štedeći svoje živote i vršeći sve zadatke u duhu dnevne zapovjesti druga Tita za 7 novembar, naši drugovi neprekidno i neumorno boreći se časno izvršavaju svoj zadatak u drugaskoj utakmici pred Prvi antifašistički kongres omladine Jugoslavije.⁴

IV N. O. U. DIVIZIJA

Rezultati akcije na S. Most koja je započela 10-XII-1942 u 23 sata do danas jesu slijedeći:

1) Slomljena i zauzeta dobro utvrđena linija vanjske odbrane S. Mosta od Brajića Tavana, Đedovače, Umaca, Kamengrada,⁵ Vrša, Mikanova Brda i Ruškovca.⁶ Napomenuti treba da istoimena linija bila je utvrđena ne samo bunkerima, rovovima, nego i žičanim preprekama, te da su istu na

³ Odnosi se na željeznu rudu iz Ljubije-Rudnika.

⁴ Prvi kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (osnivački) održan je od 27. do 29. decembra 1942. u Bihaću. Kongresu je prisustvovalo 365 delegata iz cijele zemlje. Na njemu je izabran Zemaljski odbor od 30 članova, s Ivom Lolom Ribarom na čelu (Hronologija, str. 385).

⁵ Zapadno od Sanskog Mosta nalazi se grupa sela Donji Kamengrad i Gornji Kamengrad, kao i selo (zaselak) Kamengrad. Ovdje je riječ o selu Kamengradu, u grupi sela Donji Kamengrad.

⁶ To je brdo (k. 562), sjeverozapadno od Sanskog Mosta.

mnogim mjestima pored domobrana branili ustaše, legionari i Nijemci.⁷

2) Pored gore navedenih sela kroz koja je išla utvrđena linija, oslobođena su sela Krkojevci, Zdena, Pobrežje, Demiševci, Podlug, Dževar, Koprivna, St. Majdan, St. Rijeka, Rasavci, kao i niz visova i položaja od velike strateške važnosti (Jabučica,⁸ Ruškovac itd.).

3) Zarobljeno je oko 75 domobrana, legionara, ustaša i četnika i ustaških činovnika.

4) Zaplijenjena su 3 protukolska topa, 3—4 teška mitraljeza, nešto pušaka, minobacačke i puščane municije i dosta druge ratne spreme.

5) Uništeni su 4 mosta od kojih su 2 veća (drveni most na Bliji pred S. Mostom i željeznički most na Žegeru, koji veže Ljubiju sa Prijedorom).

6) Zarobljeno je također mnogo žita, blaga,⁹ kao i nešto dućanske robe iz neprijateljskih sela i od neprijatelja naše narodno oslobodilačke borbe.

7) Potrgana je želj. pruga Ljubija — Ljubija Islam — Ljeskare na dužini od 1200 m., tako da će i to doprinijeti, pored Žegerskog mosta, pasivizaciji i blokadi rudnika Ljubije.¹⁰

8) Iako je neprijatelj imao relativno male gubitke na bunkerima, veće gubitke pretrpio je u gradu od naše artiljerije (u gradu nema ni jedne kuće čitave, a sve su javne zgrade porušene — na grad je bačeno samo haubičkih granata oko 500, ne računajući minobacačke i protukolske).

9) Uništena su 2 tenka, 1 veći od nagazne mine na cesti Prijedor — S. Most, i 1 manji protukolskim topom u gradu. Oštećen je 1 avion.

10) U demonstrativnim napadima, kao i u aktivnim zasjedama II i III bataljona V Brigade ubijeno je oko 160 Njemaca na Novskoj Piramidi¹¹ i u borbama oko St. Rijeke, Kozina i Ljubije.

11) Popaljena su sva neprijateljska sela i zgrade koje su služile kao neprijateljska uporišta, kao što su Demiševci, Pobrežje, St. Majdan, St. Rijeka, pola Briševa i pola Čarakova.

⁷ Bliže o neprijatelju u širem rejonu Sanskog Mosta vidi dok. br. 108.

⁸ Taj vis nije nađen na karti 1:100.000. Nalazi se, vjerovatno, u blizini Ruškova.

⁹ Misli se na stoku (ovce, volove, krave).

¹⁰ Na karti Prijedor (1:100.000), u dopunjenom izdanju Vojno-geografskog instituta JNA (1957), to mjesto se naziva Ljubija-Rudnik.

¹¹ Odnosi se na trig. 338 (Vješala).

V N. O. U. DIVIZIJA

(Prema dosada još nepotpunim podacima)

1) Zauzeta je utvrđena linija vanjske odbrane S. Mosta i oslobođena su sela: Čaplje, Kijevo, Tomina, Kruhari, Škrljevit, Sasina, od kojih su ona neprijateljska sasvim spaljena, kao Sasina.

2) Zarobljeno je oko 300 domobrana, legionara, ustaša i Njemaca, od kojih 6 oficira. Jedna četnička četa (kompletna) »predala se«.

3) Zaplijenjen je 1 protukolski i 1 brdski top, 6 vagona artiljerijske municije i druge ratne spremne.

4) Zarobljena je velika količina žita, veći broj blaga i drugih dobara, »vlasništvo« ustaša opljačkano od naroda.

Rezultati ove akcije sastoje se još u tome da je V Divizija dobila slobodan teren za nadiranje ka B. Luci i pruži B. Luka — Prijedor, kao i u tome da je S. Most danas jedan odsječen neprijateljski garnizon, blokiran sa svih strana našim snagama, bez municije i hrane. Prodorom naših snaga ka Rasavcima, Čarakovu i Prijedoru omogućuje se efikasnija blokada Ljubije, kao i nadiranje naših snaga ka Prijedoru.

Pored ovih povoljnih rezultata, moramo ipak konstatovati da glavni cilj akcije postavljen Korpusnom zapovješću »zauzeti S. Most« nije postignut. Pored mnogih drugih faktora koji utjecali u okviru korpusne akcije na ovakav ishod bitke za S. Most, mi ukazujemo na dva propusta unutar naše Divizije:

a) Likvidacijom Brajić Tavana i Đedovače, oslobodile su se snage dvaju bataljona VI Brigade, koje su trebale prema zapovjesti da pomognu likvidaciju lijevog krila na Umcima, za što je bila dovoljna snaga jednog bataljona, drugi je mogao nesmetano da se sruči u grad još za vrijeme noći i tako bude udarna snaga za nastupanje naših snaga u grad, i povezivanje sa snagama V Divizije u gradu i onemogućavanje kako bijega neprijateljskih snaga u grad tako i njegovog sređivanja u gradu. Ovu prodornu snagu u grad trebao je da čini II bataljon II [krajiške] brigade, ali pošto se je on našao na liniji koja je najkasnije likvidirana (Umcii), nastalo je to fatalno zaakšnjenje, što se je moglo ispraviti samo jednom smjelom, odlučnom i *brzom* odlukom štabova I i II bataljona VI [krajiške] brigade. Ovdje je podbacila samoinicijativa štabova bataljona, koja je morala postojati.

b) Iako je i korpusnom i diviziskom zapovješću naglašena važnost zasjede na cesti S. Most — Prijedor, III bataljon II Krajiške brigade, koji je zatvarao taj pravac, propu-

stio je jednu neprijateljsku kolonu u jačini od 18 kamiona, 4 teška i 2 topa Njemaca, pojačanu sa 2 satnije ustaša i legionara koji su pobjegli sa položaja kod S. Mosta. Pošto je 1 tenk od 4 naišao na nagaznu minu, Njemci su produžili nastupanje u razvijenom stroju sa bočnim osiguranjem preostala 3 tenka, stigli u S. Most i ova pomoć bila je od presudne važnosti, jer je njemačka komanda sredila odbranu grada.¹²

Štab II Brigade uočava težinu ove griješke, te će se istragom ustanoviti eventualne odgovornosti komandnog kadra za podbacivanje ove zasluge.

Pošto je i ovom akcijom izbačen iz stroja veliki broj dobrih boraca i komandnog kadra, a među njima komandiri VI Brigade Medarević,¹³ Milešević¹⁴ Predojević¹⁵ i Gavran,¹⁶ te komandir čete V Brigade Tomica Španović (svi podaci još nisu dostavljeni), moraće štabovi brigade preduzeti hitne mjere za popunu komandnog kadra, boraca i političko i vojničko učvršćenje svojih brigada, uz zadatke koji im se niže postavljaju. Organizacija pionirskih i protutenkovskih vodova, iako mlada, kao i vodova za vezu (telefonsku) pokazala se kao pravilna i korisna, kojima se mora posvetiti puna pažnja.

ZADATCI

1/VI Krajiška brigada blokiraće S. Most sa zap. strane, onemogućavati slobodan prodor neprijateljskih snaga iz S. Mosta prema oslobođenoj teritoriji, kao i prodor prema Prijedoru. Na liniji Demiševci — Brdari — Koprivna sarađivaće sa II Krajiškom brigadom u zatvaranju pravaca od neprijateljskih prodora iz Ljubije i Prijedora.

2/II Krajiška brigada blokiraće Ljubiju i Kozin od Agićeva Majdana i kote 439 preko Koprivne do Oštre Luke, zatvarajući pravce neprijateljskog nadiranja od Ljubije i Prijedora. Po sređivanju i odmoru ima da patrolira i nadire u saradnji sa jednim bataljonom VI Brigade i 1 bataljonom V Brigade ka Briševu, Rasavcima i Čarakovu. Održava vezu sa snagama V Divizije u Usorcima.

3/V Kozarska brigada blokira B. Novi u uglu od Une do Sane — od Rudica preko Novske Planine do Blagaj Japre,

¹² Bliže o tome vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 253, str. 616. i 617.

¹³ Branko, komandir 2. čete 1. bataljona.

¹⁴ Dušan, komandir čete u 2. bataljonu.

¹⁵ Miloš (tom IX, knj. 3, dok. br. 2).

¹⁶ Dušan, komandir 1. čete 1. bataljona.

održava vezu sa Karanom i sa jednim bataljonom blokira Ljubiju sa zap. strane od Tromeđe do Milojica. Bataljon na blokadi Ljubije sarađuje sa II Krajiškom brigadom. Održava vezu sa hrvatskim brigadama.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkomesar,
Kušić¹⁷

Komandant,
Šoša¹⁸

STAB
1. BOSANSKOG N. O. U. KORPUSA
BR. sl.
20/XII 1942 g.
— POLOZAJ —

U akta.
Šef kanc.
Đoko¹⁹

¹⁷ Milinko

¹⁸ Josip Mažar Šoša, narodni heroj.

¹⁹ Jokić. Umro poslije rata.

BR. 115

**PREGLED BROJNOG STANJA LJUDSTVA I NAORUŽANJA
4. NOU DIVIZIJE NA DAN 15. DECEMBRA 1942. GODINE¹**

STANJE

Ubojne spremlje IV. Divizije I. Bosanskog N. O. U. Korpusa na dan 15-XII-42

Redni broj	Naziv jedinice	Brojno stanje		Topova		Bacača			Mitraljeza			Puškomitraljeza			Puška				Revolvera			Bombi		
		Po spisku	Na licu	75 mm	Protu-tenk	Teških	Lakih	Ručnih	Jugosl.	Francus.	Njemač.	Jugosl.	Njemač.	Čekih zbroj	Jugosl.	Italijan.	Austriji	Francus.	Jugosl.	Franc.	Raznih	Jugosl.	Franc.	Raznih
1.	II Kr. n. o. o. u. Brigada	1357	955		1	2	5		6		59	2			801				52		48	459	48	—
	Rezerve																							
2.	V. Kr. n. o. o. u. Brigada	1588	1425		1	4		3	5		77				1201						125	725	—	—
	Rezerve																							
3.	VI. Kr. n. o. u. o. Brigada	1668	1311		2	2			11		63				1242				14		106	131	—	573
	Rezerve																							
4.	Štab Divizije sa zaštitnicom	55	52	1	1							1			39						5	14	—	—
	Rezerva																							
5.	Vod za vezu Štaba Divizije	36	4												24							9		
	Rezerve																							
	S v e g a	4705	3747	1	—	5	8	3	—	22		200	2		3307	—	—	—	66	—	284	1338	48	573

Pol. komesar,
M.² Kušić

M. P.

Komandant,
Šoša³

¹ Original (pregled popunjen mastilom, latinicom) u AVII, reg.br. 23—2/I, k. 406.

² Milinko

³ Josip Mažar Šoša

**ZAPOVIJEST ŠTABA 2. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD
16. DECEMBRA 1942. ŠTABOVIMA BRIGADA ZA NAPAD NA
ŠUJICU I DUVNO¹**

Štab II Proleterske divizije
16 decembra 1942 g.
u 18 časova

Z A P O V I J E S T

Za likvidaciju ustaških garnizona ŠUJICA i TOMISLAV-
-GRAD (Duvno) (sekcija Livno 1 : 100.000)

U vezi opšte direktive Vrhovnog štaba, naša Divizija će
17 i 18 ov. mj. likvidirati neprijateljske garnizone Šujicu² i
Tomislavgrad.³

Jačina neprijateljskog garnizona Šujica kreće se od 120
— 160 ustaša sa nešto četničkih bandi iz Malovana.⁴

Jačina neprijateljskog garnizona u Tomislavgradu⁵ kreće
se do 200 ustaša ako isti nijesu dobili pojačanje poslije lik-
vidacije Livanjskog garnizona.⁶ Ni jedan ni drugi garnizon
ne raspolažu sa teškim oruđima, kao ni sa bornim kolima.

Garnizoni su utvrđeni, a garnizon Tomislavgrad vjero-
vatno opasan i bodljikavom žicom. Štabovi brigada čiji je
zadatak likvidacije ova dva garnizona prikupiće još detalj-
nije podatke o jačini neprijateljskih garnizona, kao i o
sistemu utvrda.

U likvidaciji ova dva garnizona učestvovaće II i III bri-
gada i jedan bataljon I brigade.

U tom cilju

N A R E Đ U J E M O :

1) Da III brigada, kojoj se pridodaje jedna haubica i
jedan bacač I brigade, kao i jedan bataljon I brigade koji

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 11—1,
k. 731.

² Vidi tom II, knj. 7, dok. br. 4 i 21.

³ Vidi tom II, knj. 6, dok. br. 180.

⁴ Postoje sela Donji i Gornji Malovan. Vjerovatno se misli na
oba sela, pošto se nalaze neposredno jedno uz drugo.

⁵ Sada: Duvno.

⁶ Bliže o neprijateljskim snagama u Tomislav-Gradu vidi dok.
br. 103 i 124.

će imati za zadatak zatvaranja pravca Šujica — Kupres, noću 17 na 18 likvidira neprijateljski garnizon u Šujici.⁷ Osnovni pravac napada treba da bude zapadni pravac, obezbeđujući se od Kupresa i Tomislavgrada. Ovom operacijom rukovodiće načelnik štaba Divizije drug Vukotić i Štab III brigade. Plan operacije izradiće Štab brigade zajedno sa drugom Vukotićem i isti dostaviti Štabu Divizije u dvije kopije.⁸

2) Da II brigada, kojoj se pridodaje jedan brdski top 75 mm., noću 18 na 19 likvidira neprijateljski garnizon Tomislavgrad.⁹

Štab brigade će blagovremeno putem izviđanja prikupiti potrebne podatke o neprijatelju i privući jedinice na liniji Vučipolje — Stipanići — Buhovo — Eminovo Selo. Osnovni pravac napada biće sjeverozapadni pravac.

Štab brigade će izraditi zapovijest i poslati je u duplikatu Štabu Divizije.

3) Da I brigada obezbijedi pravce od Imotskog i Sinja i da vrši stalno neposredno obezbjeđenje grada Livna.

Poslije izvršenih zadataka III brigada će se smjestiti na prostoriju Šujica — Malovan, obezbjeđujući se od Kupresa; II brigada će se smjestiti na prostoru: Tomislavgrad—Stipanići—Srđani, obezbjeđujući pravce od Prozora i Imotskog i dajući stalno obezbjeđenje Tomislavgradu.

Sve brigade će na prostoru gdje se nalaze izvršiti čišćenje i razoružanje sela.

Štab Divizije će se nalaziti u manastiru Gorici kod Livna.

Divizijska hirurška ekipa će se nalaziti u Livnu. I jednoj i drugoj brigadi biće stavljen na raspoloženje kamion za prevoz ranjenika.

U toku sjutrašnjeg dana izvršiti sve pripreme i pristupiti rešenju zadataka.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

POLITIČKI KOMESAR	NAČELNIK ŠTABA	KOMANDANT,
	Vukotić	Peko
	M. P.	

⁷ O zauzimanju Šujice vidi dok. br. 121.

⁸ Vidi dok. br. 118.

⁹ O zauzimanju Tomislav-Grada vidi dok. br. 123.

IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. DIVIZIJE OD 17. DECEMBRA 1942.
ŠTABU 1. BOSANSKOG NOU KORPUSA O SITUACIJI NA
ODSEKU PRIJEDOR — SANSKI MOST¹

Š t a b

IV n. o. u. divizije

br. sl.

17/XII 1942 g.

u 21 čas.

OP. II²

ŠTABU I BOS. N. O. U. KORPUSA

I. Prenosimo vam sledeću depešu:

»V divizija izvještava da je neprijatelj iz Prijedora juče sa jednim vozom od 13 vagona i 2 lokomotive, sa 150 Nemaca, 100 domobrana i alatom pokušao da prođe do pokvarenog mjesta na pruži da je oprave.

Jedinice IV i V divizije dočekale su ga. Uništena je lokomotiva i tri vagona, a na ostale vagone koji su bili otvoreni jedinice V divizije otvorile su vatru iz mitraljeza i bacile bombe.

Neprijatelj je uspio da otkači 10 vagona i 1 lokomotivu te da pobegne u Prijedor sa mnogo mrtvih i ranjenih Njemaca i domobrana. Neprijatelj je sa drugim vozom pokušao iz Sanskog Mosta da dođe do pokvarenog mjesta na pruži ali je odbijen. Zarobljena su 2 Njemca i strijeljana.

2) Na sektoru IV i VII brigade nema novosti.

3) Četnici iz Maričke i okoline nude predaju I brigadi ako im zagarantuje život i slobodu. Odgovorili smo da im garantujemo život i slobodu.

4) Imamo telefonsku vezu sa I brigadom. Naredili smo da se otvori linija Ključ — Vrhpolje — Tomina.

5) Naređeno je I brigadi da iskopa rovove i da smjesti u njih mitraljeze koji će tući avione kad se spuste.

Načelnik Korpusa
Branko,³ s. r.«

¹ Prepis originala (pisan na mašini, latinicom), u AVII, reg. br. 15—2/I, k. 406. Original se nalazi u Arhivu CK SKBiH. Prepis je sačinjen u Vojnoistorijskom institutu.

² Na prepisu originala dopisano olovkom (vjerovatno prilikom sravnjivanja sa originalom).

³ Poljanac

II. Prema izvještajima Štaba II n. o. u. brigade i Štaba IV bat. VI n. o. u. brigade neprijatelj je danas oko 10 časova pokušao prodor u 6 kolona od pravca Sanski Most, Prijedor, Ljubija, Kozin. Borba se vodila do pred samu noć i naše jedinice uspjele su da odbiju sve neprijateljske kolone. Neprijatelj je izbačen i iz Pobrežja, a jedan bataljon II brigade progoneći neprijatelja prema Ljubiji dopro je na 500 metara do Ljubije, a zatim se morao povući na stare položaje usljed jake neprijateljske vatre.⁴ U ovim borbama ukupni naši gubitci bili su desetak ranjenih a neprijatelj je pretrpio velike gubitke. Kolona koja se čamcima bila prebacila od Trnova i niz obalu Sane prema našoj zasjedi na Pobrežju, bila je pripuštena na kraće odstojanje i dočekanata vatrom iz 10 puškomitraljeza i 2 teška mitraljeza, tako da se neprijateljski gubitci kod te kolone cijene na 30 mrtvih, koje su drugovi docnije vidjeli kako ih neprijatelj izvlači.

Računajući prema današnjem koncentričnom napadu neprijatelja kao i prema neizdrživom stanju u gradu, očekujemo da neprijatelj u najkraćem vremenu pokuša odlučno riješiti svoju situaciju. Danas pred noć primjećeno je gomilanje neprijatelja na periferiji San. Mosta na ovoj strani Sane, kao i izvjesno gomilanje zaprege. Naše jedinice poslale su svoje izviđačke vodove, ali rezultati još nijesu stigli. Mi ćemo pojačati sektor II brigade, tim što ćemo pored jednog bataljona VI brig. koji se već nalazi kod Pobrežja primaci bliže još jedan bataljon VI br. koji će poslužiti kao manevarska jedinica.

S drugarskim pozdravom,

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Polkomesar
M. Kušić

Komandant
otsutan

ŠTAB
I. BOSANSKOG N. O. U. KORPUSA
BR. SL.

————— 194 ———g.
— POLOŽAJ —

U akta. Šef kanc...⁵

⁴ Bliže o tome vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 253, str. 617.

⁵ Tada je bio Đoko Jokić.

**ZAPOVIJEST ŠTABA 3. BRIGADE (2. DALMATINSKE) 2.
PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD 17. DECEMBRA 1942.
ŠTABOVIMA BATALJONA ZA NAPAD NA ŠUJICU¹**

Štab III. Brigade
II. Proleterske Divizije
17. decembra 1942.

ZAPOVIJEST

Za likvidaciju ustaškog uporišta Šujice
(sekcija Livno 1 : 100.000)

U vezi direktive Štaba II. Proleterske Divizije naša Brigada dobila je zadatak da likvidira ustaško uporište Šujicu.²

Šujica je mali garnizon sa posadom otprilike od 120 — 160 ustaša, sa nešto četničkih bandi iz Malovana.³ Šujica se nalazi na raskršću puteva koji vode za Livno, Tomislavgrad i Kupres, te likvidacijom ovoga uporišta prekida se veza zloglasnog ustaškog legla Kupresa sa Tomislavgradom.

Garnizon je nešto malo i utvrđen, pošto ima izvjestan broj slabijih bunkera. Prema podacima, teških oružja, topova i bacača nema.

Prema prednjem naređujemo:

1.) U napadu će učestvovati naša Brigada, jedan bataljon I. Brigade, jedno haubičko odelenje topova i 2 bacača.

2.) II. bataljon sa polaznog položaja Suhovrh — Točilo napada pravcem Podgaj — groblje⁴ zapadno od Šujice — Šujica sa zadatkom da uništi i zauzme bunkere i zapadni dio Šujice. Lijevo, tj. na putu Šujica — Kupres nalaziće se I. bataljon I. Brigade, a desno IV. bataljon naše Brigade, sa kojim održavati vezu.

3.) IV. bataljon sa polaznog položaja Borac⁵ — Slipčevića han napada pravcem Slipčević han — k. 919 — džamija u Šujici, obuhvatajući jednom četom cestu koja vodi od Tomislavgrada za Šujicu obuhvatajući Šujicu sa istočne strane.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 8—1/I, k. 846.

² Vidi dok. br. 116.

³ U Šujici su se nalazile ustaše iz 1. i 2. sati 26. bojne 5. stajaceg djelatnog zdruza (tom IV, knj. 8, dok. br. 247; AVII, reg. br. 12/6—1, k. 114/C: naređenje Zapovjedništva Ustaške vojnice od 7. novembra 1942).

⁴ To je bezimeno groblje u sjevernom dijelu sela Podgaja.

⁵ To je trig. 1285.

Lijevo se nalazi naš II. bataljon, a južno na pravcu Šujica — Tomislavgrad nalaziće se naš III. bataljon.

4.) I. bataljon I. Brigade postaviće se na položajima zapadno od druma Šujica — Kupres kod Donjeg Malovana, sa zadatkom prekidanja veze Šujica — Kupres, osmatranje pravca koji izvode preko Malovana i Malovanske Poljane, odbijajući eventualnu pomoć koja bi došla iz kupreškog garnizona. Jedan vod sa jednim automatskim oružjem postaviti na Javorni Vrh radi zatvaranja pravca Šujica — Ravno. Uхватiti vezu sa Kupreškim bataljonom, kome je također poslato naređenje za zatvaranje istog pravca.⁶ U koliko Kupreški bataljon ne bude srušio cestu kod Donjeg Malovana, neka to uradi ovaj bataljon.

5.) III. bataljon zatvoriće pravac Šujica — Tomislavgrad, postavljajući se na liniji selo Galičić — s. Dvojine, s tim što će isturiti jedan vod na vrh Galičić, k. 1131⁷ radi zatvaranja puta od Mokronoga za Lupoglavu. Porušiti cestu kod sela Dvojine.

6.) Brigadna rezerva koju će sačinjavati naš I. bataljon postaviće se istočno od ceste u visini Ivković — Rudo Polje. Eventualne zadatke rezervi davati će na licu mjesta Štab Brigade.

7.) Haubičko odelenje postaviće se na prostoriju Lupoglava, sa zadatkom da tuku neprijateljska utvrđenja u Šujici.

8.) Vod bacača postaviće se sjeverno od Borca na raskrsnici puteva ispod »P« od Slipčevića hana, sa zadatkom da neutrališe neprijateljska automatska oružja i bunkere.

9.) Početak artiljerijske pripreme tačno u 20 časova. Ovoga momenta pod zaštitom artiljerijske i bacačke vatre bataljoni će poći sa svojih polaznih položaja u napad.

10.) Brigadno previjalište nalaziće se kod ceste Borovo Polje Han, gdje slati ranjenike. Tu će se nalaziti i kamion za prevoz ranjenika dalje za Livno.

11.) II. i IV. bataljon odmah po prijemu ovoga naređenja uputiće pravcem koji im je određen za napad po jedan izviđački vod sa zadatkom izviđanja Šujice, kao i da tačno utvrde da li ima neprijatelja u Šujici i gdje je smješten. Ovi vodovi će poslije izviđanja sačekati svoje bataljone, a u slučaju da neprijatelja uopće ne bude u Šujici izvijestiti najhitnije ovaj Štab.

12.) Početak napada bit će tačno u 20,30 časova.

13.) Ugovoreni znaci: »**Tobdžija** — **Rusi**«, znaci raspoznavanja su već izdati svim bataljonima.

⁶ Vidi tom II, knj. 7, dok. br. 21.

⁷ To je vrh Galičić (trig. 1131) na Kovač-planini, južno od Šujice.

14.) Štab Brigade nalaziće se u Rudo Polje (k. 980).
Po zauzeću Šujice⁸ Brigada će se razmjestiti na prostoru Gornji Malovan — Zanogline — Donji Malovan — Šujica. Za ovaj razmještaj izdaće se naknadno naređenje.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkom,
Marko Jović⁹

Komandant,
Ljubo Vučković

BR. 119

NAREĐENJE ŠTABA 3. NOU DIVIZIJE OD 18. DECEMBRA 1942. ŠTABOVIMA BRIGADA ZA DEJSTVA NA KOMUNIKACIJAMA TURBE — JAJCE I TURBE — DONJI VAKUF¹

18. XII. 1942

C,² H³ i D⁴

Po prikupljenim podacima neprijatelj koncentriše izvjesne snage u Zenici i duž pruge ka Žepči, kao i u Žepči, a izvjesne snage četničke i navodno Njemaca nalaze se na položajima iznad Mladikovine. Očigledno neprijatelj teži da nas dejstvom i sa manevrom prema lijevom boku odbaci od komunikacije Zenica — Žepče.⁵

Pošto su naše jedinice izvršile dodijeljeni zadatak, a pošto smo dobili drugi zadatak na komunikacijama Turbe — Jajce i Turbe — Donji Vakuf, to će I⁶ otstupiti od navedenih komunikacija i postepeno se povlačiti na prostoriju oko Vitovlja i Koričana za izvršenje drugog zadatka.

⁸ Šujica je zauzeta 19. decembra 1942 (vidi dok. br. 121).

⁹ To je partizansko ime Ante Jurlina. Poginuo je 1943, u petoj neprijateljevoj ofanzivi (tom IV, knj. 9, dok. br. 161, objašnjenje 7).

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 33—3, k. 751.

² Šifra za 1. brigadu (5. proletersku-crnogorsku) 3. NOU divizije (tom IV, knj. 8, dok. br. 201).

³ Šifra za 2. brigadu 1. NOU, odnosno 3. NOU divizije (tom IV, knj. 8, dok. br. 210).

Druga brigada je, u stvari, 1. hercegovačka, kasnije preimeno-
vana u 10. hercegovačku NOU brigadu.

⁴ Šifra za 3. brigadu (1. dalmatinsku) 3. NOU divizije.

⁵ U dolini rijeke Bosne od Zenice do Žepča nalazili su se dijelovi njemačke 718. pješađijske i domobranske 4. pješačke divizije (vidi dok. br. 111).

⁶ Šifra za 3. NOU diviziju.

NAREĐUJEMO:

1. *C* sa svima snagama sutra prije zore povući će se pravcem Blatnica — Mladikovina — Šiprage — Skender Vakuf, a ako ima podatke da su tamo jače snage može oступiti preko Bjelobučja i Brića sa zadatkom da sa dva bataljona uništi četničke bande iz Čemernice,⁷ da strogo kazni krivce za dosadanje napade na naše djelove na toj prostori, da podigne most kod Crne Rijeke⁸ i uspostavi vezu ka Mrkonjić-Gradu, te da tim pravcem doturi nam artiljerijska oruđa, municiju i opremu za koju smo izdali naređenje da tuda dođe. Za taj zadatak upotrebiti dva bataljona, a ostale snage uputiti u Koričane u opštu rezervu. Po izvršenju dobijenih zadataka *C* će domaršovati u opštu rezervu u Vitovlje, za što će sledovati naređenje. Uspostaviti vezu sa I. Divizijom i sa štabom sektora⁹ na pravcu Jajce — Mrkonjić-Grad u Kovačevićima,¹⁰ pa nas stalno izvještavati o njihovom radu.

2. *D* povući će se sutra prije zore sa dosadanjih položaja opštim pravcem Panići — Trifunovići — Vidovište — Vitovlje, gdje će dobiti naređenje za dalji rad.

3. *H* počće povlačenje sutra prije zore pravcem Gluha Bukovica — Šišava i razmjestiti se na prostori Šišava — Lužnica — Mudrike — Gostilj — Dilići odakle preduzeti izviđanje na jug i obezbeđenje, a zadatak za dalji rad tamo će dobiti. U Gluhoj Bukovici ostaviti jednu izviđačku četvu, da ostane po mogućstvu dva dana radi prikupljanja podataka i izvještavanja o neprijateljskom pokretu i radu.

4. Po izvlačenju iz neprijateljskog dejstva i osmatranja vršiti pokrete lagano i postepeno vodeći mnogo računa o udobnosti trupe, jer nema potrebe za žurno povlačenje na novu prostori. Radi koordiniranja rada i međusobnog potpomaganja međusobno se stalno obavještavati o situaciji i daljim pokretima, jer to nije bilo dovoljno u sadanjim akcijama, a takođe svakodnevno izvještavati i ovaj štab.

⁷ Odnosi se na planinu Čemernicu, sjeverno od Jajca.

⁸ To je zaselak na ušću Crne rijeke u Vrbas.

⁹ Misli se na Štab Operativnog sektora Jajce — Mrkonjić-Grad (vidi dok. br. 108).

¹⁰ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Odnosi se na s. Kovačevac, jugoistočno od Mrkonjić-Grada.

5. *T*,¹¹ *I*¹² zanoćiće 19. i 20. o. mj. u s. Trifunovići, a *B*¹³ i *E*¹⁴ u s. Novakovići, a 21. o. mj. i dalje *T* i *I* u s. Gradini južno od Koričana, a *B* i *E* u Runjavici¹⁵ (u Koričane), pa nam tamo dostavljati izvještaje.

6. Sve teže bolesnike, čije će liječenje trajati više od 10 dana, uputili blagovremeno u poljsku bolnicu, tako da stignu u s. Novakoviće 20. o. mj. do 15 čas., gdje će se izvršiti odabiranje, pa će se teži bolesnici uputiti u Centralnu bolnicu.

7. Intendantura i komora od *C*,¹⁶ *3C*,¹⁷ *5C*¹⁸ odmaršovaće sutra iz s. Jezera kod škole u Čudniće, gdje sa istima hvataju vezu.¹⁹

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkom:
Rad. Babić

Načelnik Štaba:
Rudi Primorac

Komandant:
Pet. Četković

¹¹ Odnosi se na Štab 3. NOU divizije.

¹² Vjerovatno se odnosi na neki od bataljona 1. hercegovačke NOU brigade.

¹³ Šifra za 1. hercegovačku NOU brigadu (tom IV, knj. 8, dok. br. 207).

¹⁴ Odnosi se na 5. bataljon 1. hercegovačke NOU brigade (tom IV, knj. 8, dok. br. 207).

¹⁵ Zaselak u Donjim Koričanima.

¹⁶ Šifra za komoru Štaba 1. brigade.

¹⁷ Šifra za komoru 3. bataljona 1. brigade.

¹⁸ Šifra za komoru 5. bataljona 1. brigade.

¹⁹ O izvršenju postavljenih zadataka vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 228.

**ZAPOVIJEST ŠTABA 2. BRIGADE 2. PROLETERSKE DIVI-
ZIJE NOVJ OD 18. DECEMBRA 1942. ŠTABOVIMA BATA-
LJONA ZA NAPAD NA TOMISLAV-GRAD (DUVNO)¹**

Štab II Brigade²
II Prolet. Divizije
18 — XII — 1942
10 časova

Z A P O V I J E S T

za napad na neprijateljski garnizon Tomislav-Grad
(Duvno) (Sekcija Livno 1 : 100.000)

I

Prema prikupljenim podacima, jačina neprijateljskog garnizona u Duvnu kreće se od 1000 do 1500 neprijateljskih vojnika (ustaša, domobrana i milicije).³ Naoružanje posade ovog garnizona je odgovarajuće pješadijsko naoružanje i nekoliko bacača. Artiljerije do sinoć nijesu imali u Duvnu. Odbrana grada organizovana je na bazi primitivno izgrađenih bunkera. Žice oko grada i oko bunkera nema. Neprijatelj je svoje djelove isturio u s. Blažuj, sjeverno od varoši, i s. Kolo, južno od varoši. Za pojačanje odbrane, neprijatelju stoji na raspoloženju jedan blindirani automobil. Neprijatelj je svoju posadu iz Šujice na pravcu Kupresa, koja je iznosila do 150 vojnika, povukao u Duvno. Naše snage su zaposjele Šujicu.⁴ Prema tome, neprijatelj nema veze sa Kupresom. Vezu sa Imotskim neprijatelj još održava. Sastav vojske ovog garnizona pretežno je od razbijenih bandi iz Livna. Moral vojske je vrlo slab.

II

Naša Brigada je dobila zadatak da napadne i likvidira neprijatelja i zauzme varoš Duvno.⁵

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 42—1, k. 738.

² To je 4. proleterska (crnogorska) NOU brigada.

³ Bliže o neprijatelju u Duvnu vidi dok. br. 123.

⁴ Šujica je zaposjednuta 19. decembra (vidi dok. br. 121).

⁵ Bliže o zadatku 2. brigade vidi dok. br. 116.

U prednju svrhu, našoj Brigadi stavljena su na raspoloženje i pod komandu dva bataljona III Brigade⁶ naše Divizije, jedna haubična baterija 100 mm.⁷ i jedan brdski top 75 mm.

Osnovni pravac napada: zapad — sjever — istok sa polaznih položaja: s. Podgaj — Gradina, k. 1078⁸ — k. 1059 — s. Buhovo — Eminovo Selo — k. 897 — k. 882 — k. 869. k. 869.

Radi izvršenja prednjeg zadatka

NAREĐUJEMO:

— I bataljon napašće pravcem Obla Glava — k. 1059 — k. 1078 — zapadni dio grada, likvidirajući na svom putu do grada eventualno postavljene neprijateljske zasjede i bunkere na kosama između Gradine i s. Blažuja. Na desnom krilu ovog bataljona nalaziće se V bataljon naše Brigade a na lijevom krilu III bataljon naše Brigade.

— III bataljon napašće opštim pravcem s. Buhovo — Eminovo Selo — s. Blažuj — varoš sa sjeverne strane. Na putu likvidirati neprijateljsku posadu u s. Blažuj.

Na desnom krilu ovog bataljona nalazi se I bataljon naše Brigade a na lijevom krilu jedan bataljon III Brigade.

— V bataljon napašće varoš sa jugozapadne strane pravcem s. Podgaj — s. Kolo, likvidirajući neprijateljsku posadu u s. Kolo. Na lijevom krilu ovog bataljona napada I bataljon naše Brigade a na desnom krilu nema naših djelova do k. 869, istočno od Tomislav-Grada.

— Bataljon III Brigade, koji se sada nalazi na prostori s. Mokronoge, sa dvije čete napašće grad pravcem: k. 897 — k. 942⁹ — drum koji uvodi sa sjevera u varoš (istočno od toga druma). Jedna četa ovoga bataljona ostaće u zaštiti haubične baterije kod s. Mokronoge.

Na desnom krilu četa u napadu nalazi se III bataljon naše Brigade a na lijevom krilu jedan bataljon III Brigade, koji se sada nalazi u s. Srđani.

⁶ To je 2. dalmatinska NOU brigada.

⁷ To je bila Haubična baterija (haubice kalibra 100 mm, M. 16/19) 3. NOU divizije. Komandir joj je tada bio Branko Obradović, a zamjenik Ismet Latifić. Baterija je, po naređenju VS NOV i POJ, privremeno stavljena pod komandu 2. proleterske NOU divizije (tom IV, knj. 8, dok. br. 138 i 209).

⁸ To nije kota, već trig. 1078 (Gradina).

⁹ Treba: trig. 942, sjeverno od Duvna.

— Bataljon III Brigade, koji se sada nalazi na prostori s. Srđani, napasće grad sa istočne strane desno k. 882 — k. 871 — k. 903¹⁰ — manastir, a lijevo put koji vodi u s. Srđani preko Sr.¹¹ Polja za Duvno. Na desnom krilu nalazi se bataljon III Brigade iz Mokronoga a na lijevom krilu nema naših djelova.

— II bataljon naše Brigade postaviće se kao opšta rezerva pozadi k. 1078. Zadatak: zaštita brdskom i protivkolskom topu, onemogućavanje neprijateljskog ispada u bilo kom pravcu na sektoru naših bataljona postavljenih između komunikacija Tomislav-Grad — Livno i Tomislav-Grad — Šujica, eventualno potpomaganje bataljona u napadu. Radi toga, Štab bataljona će stajati u stalnoj vezi sa Štabom Brigade.

— Haubička baterija, pod zaštitom i punom odgovornošću za bezbjednost jedne čete bataljona III Brigade iz s. Mokronoge, postaviće se na prostori s. Mokronoge na najpogodnijoj tački, pod komandom i rukovodstvom komandanta ove baterije. Zadatak: potpomoći napad naših jedinica na Duvno. U tu svrhu tući s. Blažuj, Tomislav-Grad — i eventualno druge otporne tačke u okolini grada.

Početak artiljerijske pripreme u 17 časova. Prekid artiljerijskog dejstva u 18 časova. U međuvremenu ispaliti po 20 granata. Znak da artiljerija produži dejstvo: dvije bijele raketle u pravcu grada. Elemente uzeti preko dana.

— Brdski top postaviće se na najpogodnije mjesto na prostori iznad s. Stipanići. Zadatak: u isto vreme kad i haubica, tući s. Kolo, s. Blažuj i Tomislav-Grad. Prekid dejstva kao i haubice. Ispaliti 20 granata.

— Protivkolski top će se postaviti na najpogodnije mjesto za dejstvo protiv neprijateljskih bunkera i oklopnog automobila. Mi smatramo za pogodno šumu Gradina¹² u blizini naše rezerve. Dejstvo po potrebi i na sigurne ciljeve.

— Bacači I, III i V bataljona formiraće bacačku bateriju, koja će se postaviti na k. 1059 za dejstvo na s. Blažuj, Tomislav-Grad i s. Kolo. Dejstvo bacača otpoćeće posle artiljerijske pripreme i pod njihovom zaštitom će se jedinice privlačiti gradu. Prekid bacačkog dejstva pola sata poslije prekida artiljerijskog dejstva, tj. u 18,30 časova ako artiljerijsko dejstvo prekine tačno u 18 časova. Bacačkom baterijom ruko-

¹⁰ Ta kota nije nađena na karti 1 : 100.000, već je u zagradi ispod riječi Tomislav-Grad (Duvno) ispisan broj 903, koji označava nadmorsku visinu Duvna.

¹¹ Srednjeg

¹² To je pošumljeno brdo Gradina (trig. 1078), zapadno od Livna.

vodiće za vrijeme dejstva zamjenik komandanta Brigade. Za slučaj da je potrebno ranije prekinuti dejstvo artiljerije i bacača, znak je jedna crvena ispaljena raketla u pravcu grada.

— Brigadno sanitetsko previjalište nalaziće se u s. Vučipolje.

— Hirurška ekipa nalaziće se kod rudnika uglja¹³ ispod Bukovače.

— Pravac evakuacije ranjenika: položaj — Vučipolje, Lanište — rudnik uglja¹⁴ — Grgurići — Livno.

— Borbeni znaci: **Livno — oslobođeno.**

— Vidni znaci: paljenje vatre na tačkama do kojih su naše jedinice prodrle.

— Prodor naših snaga u grad: tri bijele raketle.

— Komandno mjesto i osmatračnica Štaba Brigade za prvo vrijeme k. 1059 a zatim na pravcu prema Tomislav-Gradu preko k. 1078.

— Po zauzeću grada,¹⁵ Štab će se nalaziti u katoličkom manastiru.¹⁶

— U slučaju da u toku noći grad ne padne, napad će se produžiti i preko dana i dalje, do zauzeća grada.

— Ratni plijen i zarobljenike po poznatom uputstvu predati Štabu Brigade.

— Polazak sa prostorija na kojima se sada nalaze bataljoni u 16 časova.

III

Po zauzeću grada, II bataljon smjestiće se u s. Stipanići i s. Podgaj sa zadatkom da kontroliše pravac prema Karlovom hanu i održava vezu sa našim bataljonom koji će se nalaziti na prostoriji s. Kovači — s. Brišnik. — III bataljon nalaziće se na prostoriji s. Oplećani — s. Srđani i očistiti sela istočno od Duvanjskog Polja od eventualno razbijenih neprijateljskih odjeljenja. — V bataljon će se uputiti u gonjenje eventualno izbjeglih neprijateljskih djelova u pravcu juga, očistiti ustaški raspoložena sela Kovače, Omeroviće, Cebaru i Brišnik i kontrolisati pravac prema Posušju i Imotskom. — I bataljon ostaće u gradu radi obezbjeđivanja i vršenja garnizonske službe. — Bataljoni III Brigade povući

¹³ i ¹⁴ Odnosi se na rudnik uglja između Laništa (predio) i s. Grgurića.

¹⁵ Duvno je zauzeto 19. decembra (dok. br. 123).

¹⁶ To je katolička crkva.

će se na prostorijsu s. Mokronoge — Eminovo Selo, gdje će čekati dalje naređenje. — Haubička baterija ostaće na prostorijsi gdje se sada nalazi.

IV

Naknadno smo obavješteni od Štaba Divizije, da su za večerašnju akciju na Duvno određeni kao rezerva dva bataljona I Brigade,¹⁷ koji će se postaviti na prostorijsi: jedan bataljon Eninovo selo, sjeverno od Tomislav Grada, a jedan bataljon na Prevali, zapadno od sela Stipanića, sa zadatkom da kontroliše pravac od Imotskog preko s. Aržano za Karlov han i dalje.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar:
M. Jovičević

Komandant,
Radovan

BR. 121

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE DIVIZIJE OD 19. DECEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O ZAUZIMANJU ŠUJICE I DUVNA¹

ŠTAB
II Proleterske Divizije
19-XII- u 13 časova

VRHOVNOM ŠTABU

Pod pritiskom jedinica naše III Brigade neprijatelj je napustio Šujicu 16²-XII- t. j. istog dana kada smo ih imali napasti.³ Jedinice II Brigade, posle žestokog otpora neprijatelja koji je trajao od 18,30—24 časa, zauzele su Duvno.⁴

¹⁷ To je 2. proleterska NOU brigada.

¹ Dokumenat (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 25—1, k. 731.

² Pogrešno; treba: 19.

³ Vidi dok. br. 118.

⁴ Vidi dok. br. 123.

Neprijatelj je bio brojno nadmoćniji i dao je žestok otpor sa spoljnih i unutrašnjih tačaka odbrane. U napadu su djelovala bočnim osiguranjima i presecanjem komunikacija po dva bataljona I i III Brigade. Još se ne zna koji su gubitci neprijatelja, jer je ovo prvi izveštaj. Neprijatelj je pokušao zapaliti grad pri ostupanju. Bio je već zapalio sve magacine, naši borci su gasili delimično i što je najvažnije spasili su municiju. Do sada je prikupljeno prema prvim podacima 100.000 metaka, jedan teški bacač, nekoliko teških mitraljeza, i tri puško-mitraljeza. Svega ovoga ima više i materijal se prikuplja.

Naši gubitci: II Brigada dva mrtva i 8 ranjenih, III Brigada 6 mrtvih i 20 ranjenih. Lakše je ranjen komandant III bataljona III Brigade.

Detaljan izveštaj još nismo dobili, čim ga dobijemo poslaćemo vam. Kamion ćemo zadržati za prenos ranjenika.

Prema podacima, koje su dali seljaci, jačina neprijatelja u Duvnu sa novomobilisanim i još nenaoružanim bila je oko 3.000. Nastavlja se progon neprijatelja u pravcu Imotskog i čišćenje ustaških sela.

Moral kod naše vojske je izvrstan. Nastavićemo sa ofanzivom. Pošaljite nam protivtenkovskih tempiranih granata. Molimo da nam vratite oklopna kola čim budu opravljena.

Za Štab Divizije,
Peko i Mitar

BR. 122

NAREĐENJE ŠTABA 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ
OD 22. DECEMBRA 1942. ŠTABU 1. PROLETERSKE BRI-
GADE ZA DEJSTVA U REJONU PRNJAVORA, OVLADAVA-
NJE LIJEVOM OBALOM RIJEKE UKRINE I PRODIRA-
NJE PREMA PLANINI MOTAJICI¹

ŠTAB
I PROLET. UD. DIVIZIJE
NO VOJSKE JUGOSLAVIJE

1942²

Br. 101
22. XII — 12 čas.

ŠTABU EA³

OBAVEŠTENJE o situaciji:

Jedinice druga Pere⁴ u toku 15. o. m. u svom pokretu ka ciljevima na određenoj liniji razjurile su neprijateljske bande u selima: Šerići, Mladikovine, Blatnica, Papratnica i Željezno Polje. Noću 15/16 o. m. likvidirane su sve posade po železničkim i žandarmeriskim stanicama i te i druge javne zgrade zapaljene na pruzi Zenica — Žepče. Deo snaga prošao je kod Nemile i sa te strane (istočne) prodirao duž pruge. Drugi deo ovih snaga jednovremeno je, posle žilavog otpora, likvidirao žandarmeriske i ustaške posade u selima severno i severozapadno⁵ od Travnika: S. Mehurići, Maline, Gučja Gora, Han Bila, Brajkovići i Bukovica. U ovim akcijama neprijatelj je imao gubitaka, ali se tačan broj ne zna jer ih je sa sobom odnosio. Na terenu su ostavili 3 mrtva i 3 ranjena. Zarobljeno je: 9 četnika, 4 ustaše, 20 domobrana, oko 70 milicionara.

Ove jedinice napustile su taj teren 19. o. m.⁶ Pred polazak neprijatelj je preduzeo iz Travnika pokret u cilju ponovnog ovladavanja komunikacijom u jačini od oko 3—4.000

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 29—1, k. 706/A. U dokumentu je na više mjesta, u manjem obimu, interve-nisano zelenim mastilom.

² Taj broj, u originalu, dopisan je mastilom.

³ Šifra za 1. proleteršku NOU brigadu (tom, IV, knj. 8, dok. br. 214).

⁴ Odnosi se na Petra Četkovića Peru, komandanta 3. NOU di-vizije.

⁵ Pogrešno; treba: sjeveroistočno.

⁶ Vidi dok. br. 119.

Nemaca i domobrana, a takođe i pokrete duž pruge iz Zenice i Žepče, a iz Teslića u pravcu Mladikovine.⁷

Pero se sada nalazi na terenu oko r. Ugra, Šipraga i Skender Vakufa. On će raditi uglavnom južno od ovog terena.

Delovi I FE⁸ određeni za zatvaranje pravca B. L.⁹ — Klašnice — Prnjavor naišli su na bandu od oko 100—150 četnika oko s. Devetine iz Crnovrške i Vrbaske čete.¹⁰ Ove bande su se bez otpora povukle prema severu ka s. Dragovići i Klašnice. Delovi I FE su bez otpora ušli u s. Dragovići i postavili se na određenom pravcu.

Od IA¹¹ smo obavešteni da je neprijatelj koji je dejstvovao prema njima otstupio u toku 18. i 19. o. m. i to hrvatske snage prema Karanovcu (10 km. iz Vrbasa od B. L.), a Nemci prema Čelincu. Četnici koji su bili na tom terenu ostali razbijeni su 20. o. m. Delovi IA sada kontrolišu Lipovac i Bjeljine (predeo između Čelinca i okuke Vrbasa).

O rezultatima akcije OA¹² prema s. Pribinić i Teslić nemamo podataka.

Podatci o neprijatelju:

Gl. Št. voj. čet. odreda za Bosnu¹³ bio je 20. o. m. u s. Otpočivaljka (kod škole), 5—6 km. severno od s. Lišnja.

Rade Radić¹⁴ i učitelj Gagić¹⁵ sa 20 četnika bili su 19. o. m. u s. Lišnja (z. od Prnjavora).

Četnička bolnica i familija R. Radića u s. Nožičko¹⁶ (10 km. južno od ušća Vrbasa).

Crnovrška i Vrbaska četa 21. o. m. pobegle su ispred delova I FE severno od puta Klašnice — Prnjavor.

⁷ Blíže o tome vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 251.

⁸ Šifra za 1. bataljon 1. proleterske brigade.

⁹ To jest: Banja Luka.

¹⁰ Te čete su pripadale Četničkom odredu »Borja«.

¹¹ Šifra za 3. proletersku (sandžačku) NOU brigadu.

¹² Šifra za 3. krajišku NOU brigadu. Blíže o dejstvima ove brigade u to vrijeme vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 208 i 216.

¹³ To jest: Glavni štab vojnočetničkih odreda za Bosnu. On je u drugoj polovini septembra 1942. preimenovan u Komandu Bosanskih četničkih odreda (dok. br. 103).

¹⁴ U to vrijeme je bio komandant Bosanskih četničkih odreda i Četničkog odreda »Borja«.

¹⁵ Mile

¹⁶ Na nekim kartama novijeg izdanja: Nožičko, a na nekim: Nožička.

Verovatno je da su se četničke bande, a naročito njihove vođe i štabovi, već sada prebacili bliže pl. Motajici (oko koje se nalaze Forkapine¹⁷ jedinice).

U *Prnjavoru* se nalazi oko 120 ustaša, oko 50 Hercegovaca; južno od *Prnjavora*, na Ceru i Radunjevcu, oko 80—100 domobrana i istočno od *Prnjavora*, u s. Glogovac, legioneri (nepoznat broj).¹⁸

Banja Luka: Pre nekoliko dana pošlo je za Gradišku 12 tenkova i 40 kamiona sa oko 1000 Nemaca.

Sada se u varoši nalazi: oko 700 Nemaca u samom gradu; u manastiru Trapisti¹⁹ oko 700 i na položajima oko grada 1000 Nemaca. Ove jedinice pripadaju 714. nemačkoj diviziji (istoj onoj koja je vodila borbe oko S. Mosta i Kotor Varoši). Nedostaju podatci o domobranskim snagama. Od izbeglih domobrana saznali smo da su se u S. Mostu nalazila tri bataljona Banjalučke domobranske pukovnije;²⁰ dok se je štab pukovnije nalazio u B. Luci.

U Čelincu se nalaze jedan ustaški bataljon (iz Ključa) i jedan bataljon četnički.

Pronose se glasovi da su domobrani u *Prnjavoru* demoralisani i da se neće sa nama boriti. Na delove I FE naišli su civili iz *Prnjavora* koji, plašeći se borbe, napuštaju varoš i sklanjaju se po selima.

Iz gore izloženog uočava se sledeće:

1. — Da se četnici kao samostalna organizovana snaga više ne mogu pojaviti. Mnoge četničke jedinice su razbijene; njihova međusobna saradnja onemogućena. Četnički štabovi su razbijeni, duboko sklonjeni, međusobno povezani i bez svojih jedinica. Preostale četničke jedinice su bez centralizovanog vođstva, privezane za najbliže okupatorske garnizone; kao samostalne su nesposobne za ozbiljniji otpor.

2. — Da za sada snage iz *Banja Luka* nisu sposobne da preduzmu širu ofanzivu na cijelom terenu.

3. — Po svemu izgleda, neprijateljska posada u *Prnjavoru* je vrlo mala i ne bi mogla suprostaviti ozbiljniji otpor.

4. — Ostali okolni garnizoni — sem ličnog obezbeđenja — nisu ispoljili nikakvu reakciju pri našem radu na ovom terenu.

¹⁷ Nikola Forkapa je u to vrijeme bio komandant bataljona »Knez Arsen« Četničkog odreda »Borja«.

¹⁸ Tada su se u *Prnjavoru* i okolnim uporištima nalazili dijelovi ustaško-domobranske 4. pješačke divizije (tom IV, knj. 8, dok. br. 2+9, knj. 9, dok. br. 205).

¹⁹ Taj manastir pripada katoličkim kaluđerima franjevačkog reda. Nalazi se u s. Trapisti, sjeverno od *Banja Luke*.

²⁰ Tačan je naziv: Banjalučki zdruk.

5. — Opšta vojno-politička situacija: unutrašnja i spoljna (inicijativa i višestruka ofanziva n. o. jedinica; uspešna i prodorna ofanziva Crvene armije; ofanziva ostalih saveznika na frontu Afrike i Dalekog Istoka; ispravno tumačenje pojedinih inostranih listova o događajima kod nas; izjave pojedinih ličnosti iz vladinih krugova; rascep i diferenciranje unutar izbegličke vlade u izdajničkom radu i propagandi) otvara šire perspektive, brži razvoj događaja i omogućava i zahteva naš brži i prodorniji rad.

Prema tome, za dalji rad jedinica ove divizije

NAREĐUJEMO:

1. — EA pripremaće ofanzivne operacije ka severu sa zadatkom:

a) — proterivanje četničkih bandi sa prostora Otpočivaljka — Careva Gora;

b) — prodiranje sa manjim delom ka bolnici u s. Nožičko i

v) — likvidacija Prnjavora i okolnih nepr. uporišta.

Ove zadatke izvoditi uzastopno, odnosno uporedo i jednovremeno.

Izvršenju ovog zadatka pristupiti odmah po dolasku jedinica IA na predviđeni teren.

Dalji zadatak EA biće ovladavanje levom obalom r. Ukri-ne i eventualno prodor na sever (prema pl. Motajici — Sava).²¹

2. — IA postaviće se na do sada osvojenom terenu (Javorani — Lipovac — Kotor Varoš — Uzlomec — Skatavica — Jošavka — Šnjegotina — Dubrava — Crni Vrh), sa zadatkom:

a) — zatvaranje pravca od Banja Luke;

b) — politički rad, učvršćenje n. o. vlasti, mobilizacije n. o. boraca; i

c) — ušvršćenje terena: Uzlomec — Šnjegotina — Dubrava kao baze i ishodišta ove divizije.

Odmah po prijemu ovog naređenja U. IA najhitnije će preduzeti pokrete za postavljanje jedinica IA na ovom zadatku, kako bi se EA oslobodile za izvršenje određenih akcija.

Predlažemo sledeći raspored za jedinice IA: jedan FI²² na levoj obali r. Vrbanje na prostoru Javorani — Lipovac;

²¹ Bliže o izvršenju postavljenih zadataka vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 3 i 42.

²² Šifra za bataljon.

tri FI na desnoj obali r. Vrbanje i to: jedan na prostoru Podbrđe — Skatavica sa manjim delom u K. Varoši, jedan na prostoru Jošavka — Crni Vrh, a jedan kao rezerva na prostoriji Dubrava — Šnjegotina. (Teren Skender Vakuf — Šiprage držaće delovi III A.).²³

3. — OA preduzeće likvidaciju neprijateljskih uporišta na pravcu Teslić — Tešanj, nastojeći da oslobode te varošice.²⁴ Baza i ishodište ove OA biće teren Čečava — Ukrnjica — Osivica, koga učvrstiti i organizovati.

4. — Održavati stalnu vezu međusobnu, unutar jedinica i sa ovim U.²⁵

Štab IA održavaće vezu sa Perom kod SK. Vakufa.

5. — U slučaju jačeg pritiska jedinice A. prikupiće se na prostoru Uzlomac — pl. Čavka.

6. — Organizovati obaveštajnu službu i ovoj pokloniti punu pažnju (u tom smislu upotrebiti dodeljene drugove sa ovog terena). Jednovremeno očuvati komspirativnost unutar svojeg sastava i zadatka.

Na izvršenje!

Smrt fašizmu — sloboda narodu

POLKOMDIV.

NASTADIV.

KOMDIV.

Koča

M. P.

²³ Vjerovatno: 3. NOU divizije.

²⁴ Napad na Teslić su 1. januara 1942. izvršili 4. i 6. bataljon 1. proleterske i 3. bataljon 3. krajiške NOU brigade. Teslić je 2. januara 1942. zauzeo 4. bataljon (kraljevački). Blježe o tome vidi dok. br. 126.

²⁵ štabom

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. PROLETERSKE DIVIZIJE OD 25. DECEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O ZAUZIMANJU TOMISLAV-GRADA (DUVNA)¹

Štab II Proleterske Divizije
25. decembra 1942. god.
13.30 časova

VRHOVNOM ŠTABU N. O. V. I P. O. JUGOSLAVIJE

U vezi opšte direktive Vrhovnog Štaba,² za likvidaciju neprijateljskog garnizona Tomislavgrad, preduzete su sledeće pripreme:

1) 16. decembra t. g. u 18 časova poslato je naređenje³ Štabu II Proleterske brigade,⁴ da se prebaci sa prostorije Livno — Smričani na prostoriju zaseok Vučipolje — s. Stipanići — s. Eminovo⁵ opštim pravcem kretanja: s. Smričani — s. Grgurići — rudnik uglja.

2) Da II brigada putem izviđanja prikupi potrebne podatke o jačini neprijatelja u Tomislavgradu, njegovom naoružanju i utvrđenju samog grada i okoline.

3) Štabu I Proleterske brigade⁶ naređeno je, da sa svojim IV bataljonom zatvori komunikaciju Imotski — Tomislavgrad i spriječi svaku intervenciju neprijatelja od Imotskog, likvidira ustašku posadu u s. Kovačima zadržavajući jedan dio snaga u tom selu kao zasjedu, a da III bataljon svoje brigade postavi u s. Mokronoge sa zadatkom da štiti našu haubičku bateriju od neprijateljskog ispada iz Tomislavgrada.

4) Štabu III brigade⁷ naređeno je, da svoja dva bataljona stavi na raspoloženje II brigadi i to jedan u s. Eminovo a drugi u s. Srđani sa zadatkom sadejstva II brigadi u napadu na Tomislavgrad i sprečavanju neprijateljske otpupnice u pravcu s. Srđana.

5) Štabu artiljerijskog diviziona naređeno je, da haubičku bateriju prebaci iz s. Borja u s. Mokronoge sa zadatkom, da svojom vatrom potpomogne zauzeće Tomislavgrada

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 30—1, k. 731.

² Vidi dok. br. 116, objašnjenje 2 i 3.

³ Bliže o tome naređenju vidi dok. br. 116.

⁴ Odnosi se na 4. proletersku (crnogorsku) NOU brigadu.

⁵ Pun naziv je: Eminovo Selo.

⁶ Odnosi se na 2. proletersku NOU brigadu.

⁷ Odnosi se na 2. dalmatinsku NOU brigadu.

i spriječi svako manevrovanje neprijatelja u grad. Naređenje mu je poslato 17. ov. mj. u 22 časa.

6) Desetini za vezu naređeno je usmeno da postavi telefonsku vezu od osmatračnice Štaba brigade južno od sedla k. 1059 do osmatračnice haubičke baterije.

Zapovijest za napad od strane Štaba II Proleterske brigade izdata je u prisustvu načelnika Štaba ove divizije i poslata u 12 časova 18. ov. mj. svima jedinicama koje su trebale učestvovati u napad.⁸

Napad je otpočeo u određeno vrijeme predviđeno zapovješću Štaba II brigade, izuzev artiljerijske pripreme koja nije izvedena zbog slabe prolaznosti od s. Borja do s. Mokronoga. Prema zapovijesti za napad artiljerijska priprema trebala je početi u 17 časova 18. ov. mj. kada bi jedinice pod zaštitom artiljerijsko-bacačke vatre izvršile pokret sa polaznih položaja u napad. Ova je priprema izostala jer je haubička baterija zbog neprolaznog terena zadržala na Biljuško brdo⁹ odakle je ispalila svega sedam granata i prestala sa vatrom zbog nemogućnosti osmatranja pada metaka i bojazni da ne ugrozi naše djelove vatrom.

U 18.15 časova pod zaštitom brdskog odjeljenja iznad s. Stipanića i baterije bacača od k. 1059 jedinice su počele vršiti podilaženje neprijateljskim položajima i prešle u napad tačno prema određenoj zapovijesti.

Neprijatelj je branio grad sa istaknutih osnovnih tačaka s. Kovači — s. Kolo — Gradina — k. 1078¹⁰ — s. Blažuj. Dakle odbrana grada organizovana je na spoljnoj ivici. Druge linija odbrane nije postojala.

Oko 19.20 časova neprijatelj primjećuje prednje djelove I i V bataljona II brigade sa pravca Obale Glave i Podgaja i na njih otvara jaku vatru iz automatskih oruđa, bacača a poslije ručnim bombama. I i V bataljon podilaze svom objektu Gradini a III bataljon Blažuju.

Istovremeno podilazi IV bataljon III brigade sa pravca k. 882 — k. 903¹¹ i dolazi u neposrednu blizinu neprijateljskih bunkera kod groblja na istočnom dijelu varoši. Neprijatelj jakom vatrom iz automatskih oružja zaustavlja ovaj bataljon i vraća ga nazad uz osjetne gubitke, tako da se je morao povući na svoj polazni položaj za napad.

⁸ Bliže o toj zapovijesti vidi dok. br. 120.

⁹ To brdo nije nađeno na karti 1 : 100.000; odnosi se na Bilišku glavu.

¹⁰ To je trig. 1078 (Gradina); trebalo bi da je napisano: Gradina (trig. 1078).

¹¹ Ta kota nije nađena na karti 1 : 100.000. Broj 903 (koji stoji u zagradama, ispod natpisa Duvno, na karti 1 : 100.000) označava nadmorsku visinu Duvna (Tomislav-Grada).

Rezerva se nalazi pozadi I i V bataljona u stavu iščekivanja.

Pošto III bataljon I Proleterske brigade nije blagovremeno stigao u s. Mokronoge da primi zaštitu artiljerije, to je taj zadatak primio na sebe III bataljon III brigade. Neprijatelj primjećujući naše djelove počeo je otvarati još jaču vatru iz svih vatrenih sretstava sa istaknutih tačaka odbrane koristeći i osvjetljenje predterena u cilju boljeg osmatranja naših snaga.

Koristeći maglu i šumu I i V bataljon II brigade, koji su imali napasti grad sa zapadne strane, podilaze Gradini i oko 22.30 časova uz pjesmu »Oj svijetla majska zoro, majko naša Crna Goro« vrše juriš (I bataljon) i osvajaju jaku istaknutu otpornu tačku te potiskuju neprijatelja ka gradu. Po zauzeću Gradine I se bataljon prikuplja i sređuje da bi dalje nastavio napad ka svom gradu, dok V bataljon preko južnih padina Gradine vrši pritisak na neprijateljsko uporište s. Kolo.

III bataljon II brigade, koji je imao pravac napada na s. Blažuj, usljed otkrivenosti terena i jake pješadijske vatre nije mogao podići tome objektu.

Ovlađivanjem Gradine Štab brigade naređuje odjeljenju brdskog topa i bateriji bacača da prenese vatru na sam grad u pravcu neprijatelja koji otstupa.

U međuvremenu IV bataljon III brigade podilazi neprijatelju ponovo i vrši jak vatreni pritisak na neprijatelja kod groblja, da bi na taj način i pošto je pala Gradina oslabio odbranu groblja kao i s. Blažuja i omogućio napredovanje našem III bataljonu na pravcu Blažuja, no odbrana Blažuja je sve žešća i žešća.

Oko 11 časova V bataljon II brigade uspijeva da postisne neprijateljsku posadu iz s. Kola u pravcu grada i svojim desnim krilom obuhvata varoš sa južne strane, a u istom međuvremenu IV bataljon I Proleterske brigade bez jedne čete vrši napad na ustaško uporište u s. Kovačima. Padom Gradine posada s. Kovača je djelimično napustila s. Kovače te je IV bataljon I brigade takoreći bez otpora zauzeo s. Kovače i tom prilikom zarobio tri neprijateljska vojnika, zaplijenio veću količinu municije i namirnica, kao i jedan laki bacač pa se zatim postavio kao zasjeda na pravcu Duvno — Imotski sprečavajući neprijateljsku svaku otstupnicu od Duvna u pravcu Imotskog.

Štab II brigade u 24 časa donosi odluku, da se vatra baterije bacača prenese na neprijateljsku istaknutu tačku s. Blažuj. Nakon izvršenja pripreme bacačkom vatrom neprijatelj se ne javlja iz s. Blažuja za punih 20 minuta, što omogućava III bataljonu II brigade da se približi s. Blažuju.

Ponovnom bacačkom vatrom i prisustvom III bataljona na bliskom odstojanju neprijatelj je počeo napuštati s. Blažuj i povlačiti se ka varoši ostavljajući na samom položaju više municije, bombi za laki bacač i ostale ratne spreme.

IV bataljon nastavlja sa napadom i pritiskuje na neprijateljske položaje na istočnom dijelu varoši i svojom vatrom natjeruje ga da napusti i on položaje i odstupi u pravcu varoši.

Pošto je neprijateljski otpor na spoljnim osnovnim tačkama varoši slomljen, to su naši bataljoni sa raznih strana počeli upadati u varoš, tako da je I bataljon II brigade ušao u varoš u 1.30 časova 19. ov. mj.

Neprijatelj je pokušao pri povlačenju da upali sve magacine municije i namirnica ali brzom intervencijom i prisustvom naših jedinica požari su lokalizovani i spašen sav ratni materijal. Prilikom otstupanja gonjen našim djelovima neprijatelj je pobjegao takoreći u rasulu djelimično bos, bez oružja, poneki u donjem vešu bez kape na glavi i t. d. Ovakvo je stanje izgledalo kod neprijatelja koji je djelom bjegao preko planine Ljubuše u pravcu Bugojna. Gonjenje neprijatelja preduzele su sve jedinice koje su učestvovala u napadu prvo vatrom pa onda pokretom, ali manjim djelovima sem I bataljona koji je ostao kao posada u varoši za obezbjeđenje zaplijenjene ratne spreme i održavanje reda.

Gubitci:

sopstveni u ljudstvu:

II brigada	4 mrtva
III „	15 „
Svega	19 „

teže ranjenih:

II brigada	3
III „	6
Svega	9

lakše ranjenih:

II brigada	8
III „	19
Svega	27

Ukupno ranjenih 36

Ukupno izbačenih iz stroja 55

U materijalu gubitaka nijesmo imali.

Neprijateljski gubitci:

mrtvih	45
ranjenih oko	70
zarobljenih	3

Zaplijenjeno u oružju i materijalu:

teških mitraljeza	6
lakih bacača	3
puškomitraljeza	5
pušaka	150
revolvera	3
bacačkih granata	1200 (malih i velikih)
ručnih bombi	1100
puščane i mitraljeske municije preko	100.000

Vrši se pretraživanje same varoši i okoline jer postoji vjerovatnoća da ima još teškog naoružanja koje je neprijatelj ostavio.

Eksplzivna	200 kgr.
motocikla	1
jahaćih i tovarnih konja oko	20

NAMIRNICA:

šećera	13.540 kgr.
kafe obične i zašećerene	13.000 „
pasulja	6.194 „
griza	5.177 „
soli	7.300 „
zejtina	6.940 lit.

Po završenoj borbi II brigada se zadržala na prostoru Tomislavgrad — s. Stipanići — s. Srđani — s. Oplećani sa zadatkom osmatranja i obezbjeđenja od pravca Imotskog i izviđanja u pravcu Prozora i G. Vakufa.

Neprijatelj se povukao iz Tomislavgrada dijelom za Imotski a dijelom za Bugojno preko planine Ljubuše.

U garnizonu Tomislavgrad kao posade bile su sledeće jedinice: dvije bojne Zdruga iz Imotskog¹² u jačini od 1000 vojnika.

Jedna bojna crne legije ¹³ u jačini od	460 ustaša
dvije satnije žutih košulja ¹⁴ jačine do	250 vojnika
dvije satnije crne legije pobjegle iz	

Livna¹⁵ u jačini od 220 vojnika

¹² Vjerovatno se odnosi na pripadnike domobranske 1. dobrovoljačke pukovnije (tom IV, knj. 8, dok. br. 247).

¹³ To je 26. bojna ustaškog 5. stajaćeg djelatnog zdruga (dok. br. 102).

¹⁴ Žutim košuljama su nazivali pripadnike ustaške 7. bojne (glamočke).

¹⁵ Odnosi se, vjerovatno, na satnije iz ustaške 1. ili 7. bojne (dok. br. 102).

jedna satnija crne legije pobjegla iz Šujice ¹⁶ u jačini do milicije	150 vojnika 300 ..
Ukupno:	2380¹⁷

Moral kod neprijatelja bio je dosta pokoleban kako kod ustaša tako i kod milicije. Ovo demoralisanje neprijateljskih snaga cijeni se brzim padom jakog i utvrđenog garnizona Livna.

Fortifikacijska odbrana Tomislavgrada sastojala se je iz jedne linije istaknutih oslonih tačaka, koje su bile dopunje-
ne bunkerima i po gdje gdje povezane i rovovima. Žičanih prepreka nije bilo niti ispred bunkera niti oko samog grada. Jače utvrđene oslone tačke bile su Gradina (k. 1078) i s. Blažuj.

Naoružanje neprijatelja: oko 10 teških mitraljeza, jedan teški bacač, 4 laka bacača, jedan top »Pito«, čije smo nišan-
ske sprave našli a za topom se traga, odgovarajući broj pu-
škomitraljeza, artiljerija je bila na putu ali nije došla do izražaja, već se vratila čim je vidjela kako se situacija razvila.

U ovim borbama istakle su se sve jedinice koje su uče-
stvovala u napad. Sve su jedinice savjesno shvatile zadatak, pa ga u potpunosti i izvele, važno je napomenuti vješto vo-
đenje I bataljona II brigade koji je prvi ušao u grad i po-
žrtvovanost IV bataljona III brigade koji su za pohvalu.

Držanje Štaba brigade bilo je primjerno.

Komandni kadar za vrijeme borbe pravilno je shvatio važnost ovog ustaškog centra i njegovu likvidaciju. Pravilno shvaćenim zadatkom svaka jedinica došla je do uspjeha na svom pravcu napada, te se je na taj način ispoljilo i uza-
jamno potpomaganje za ostvarenje opšteg zadatka.

Veza sa bataljonima putem kurira nije bila na visini. Službi veze treba pridati veću važnost i pokloniti više pažnje.

Po zauzeću Tomislavgrada trebalo je ispoljiti veću brzinu u pritisku i gonjenju neprijatelja, jer su istog trebale goniti sve jedinice (sem I bataljona) i to do krajnjih granica mogućnosti te da se pobjeda pretvori u pravo rasulo neprijatelja.

Još kod pojedinih jedinica nije razvijen značaj rezervi i njene upotrebe, te u tom smislu treba komandnom kadru

¹⁶ U Šujici, prije njenog pada, nalazili su se dijelovi 26. bojne (dok. br. 121).

¹⁷ U Tomislav-Gradu se, prema prilogu dnevnog izvješća Sto-
žera 3. domobranskog zbora od 21. decembra 1942, nalazilo samo oko 1.100 vojnika (tom IV, knj. 8, dok. br. 247).

objasniti značaj rezervi i da svaki štab mora imati u svojoj ruci izvjestan dio snaga sa kojim će u odsudnom času i na pogodnom mjestu intervenirati u cilju dobijanja pobjede.

Artiljerijske starešine po dobitku zapovjesti trebaju putem karte i ličnim izviđanjem ustanoviti mogućnost kretanja artiljerije određenim pravcem, pa ako se jedan pravac ne može iskoristiti onda upotrijebiti drugi a da opet artiljerija blagovremeno stigne na određeno mjesto i pristupi izvršenju dodijeljenog zadatka.

II od 21. XII. t. god.

Prema prikupljenim podacima u s. Bukovici i s. Petrovići nalazi se neprijateljska posada u jačini od 300—350 neprijateljskih vojnika.

U smislu opšteg plana Štab II brigade izdaje naređenje Štabu II i IV bataljona, da se ova posada napadne i uništi.

III bataljon dobija zadatak, da izvrši pokret prvcem s. Srđani — s. Raščani — s. Borčani — s. Omolje — s. Seonica te da sa polaznog položaja Dobra Glava (k. 922) napadne neprijatelja u s. Petrovići, težeći da istom prekine odstupnicu u pravcu Posušja.

V bataljon dobija naređenje, da se krene pravcem: Brišnik, Mrkodol — hvatajući vezu sa III bataljonom između s. Borčani i Omolje sa zadatkom, da napadne neprijatelja na Bukovači¹⁸ a zatim produži napad na s. Petroviće sadejstvujući II bataljonu.

Bataljonima je naređeno, da izvrše napad ostavljajući po jednu četu u rezervi.

Zasjedu od neprijateljske intervencije od strane Posušja južno od s. Petrovića daće III bataljon.

Po izvedenom napadu III bataljon postaviće se na prostori s. Kongora — s. Borčani sa zadatkom da ako neprijatelj napravi ispad u pravcu V bataljona ovog napadne bočno.

V bataljon postaviće se na prostoru s. Mrkodol — s. Bajkovića¹⁹ isturajući jednu četu u s. Petroviće koja će kontrolisati pravac od Posušja i prikupljati podatke o neprijatelju u Imotskom. — Drum od Imotskog ka Petroviću potpuno onesposobiti za saobraćaj.

Neprijatelj je napadnut sa oba pravca i nakon 6 časova borbe napustio položaje i pobjegao u pravcu Posušja ostavljajući na bojištu 20 mrtvih, oko 30 — 40 ranjenih vojnika,

¹⁸ i ¹⁹ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na s. Bukovicu.

više pušaka, municije i ostale ratne sprema. — Zarobljena su tri neprijateljska vojnika. Naši gubitci: 1 mrtav i 3 ranjena.

III

24. XII. tek. god. neprijatelj je pokušao napraviti ispad jačinom od 100 vojnika u pravcu s. Petrovića. Na ovom prostoru su se nalazile snage V bataljona II brigade, neprijatelja dočekale, razbile i vratile nazad nanoseći mu veće gubitke.

Ovom prilikom zaplijenjen je jedan laki mitraljez.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

POLITIČKI KOMESAR, NAČELNIK ŠTABA,

KOMANDANT,

Mitar

Vukotić

Peko

M. P.

BR. 124

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. BOSANSKOG KORPUSA OD 28. DECEMBRA 1942. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O FORMIRANJU 8. KRAJIŠKE BRIGADE¹

ŠTAB

I. BOSANSKOG N. O. U. KORPUSA

Br. Sl.

28. XII. 1942. g.

— POLOŽAJ —

VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ

1) Po dobivenoj saglasnosti Vrhovnog štaba, štab ovog korpusa izdao je naređenje da se formira VIII Krajiška n. o. u. brigada na prostoriji Bihać — Bosanska Krupa — Cažin — Bužim — Kladuša. U sastav ove brigade ući će ceo III bataljon VI Krajiške n. o. u. brigade i služiti kao jezgro oko koga će se formirati nova VIII Krajiška n. o. u. brigada.

Novoosnovana VIII Krajiška n. o. u. brigada ući će u sastav IV n. o. u. divizije I Bosanskog n. o. u. korpusa.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 27—2, k. 3/A.

Postavljen je sledeći štab VIII Krajiške n. o. u. brigade:
Za komandanta drug Hamdija Omanović,
za političkog komesara drug Avdo Čuk,
za zamenika političkog komesara drug Trivo Bogunović.
Naknadno će se popuniti štab brigade.

2) Molimo da nam Vrhovni štab dodeli nešto eksploziva
za rušenje mostova na prugama, ako sa njim raspolaze.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Politički komesar,
službeno odsutan

Načelnik štaba,
Branko Poljanac

Komandant,
Kosta

M. P.

BR. 125

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. DALMATINSKE BRIGADE IZ DE-
CEMBRA 1942. ŠTABU 4. OPERATIVNE ZONE NOP ODRE-
DA HRVATSKE O DEJSTVIMA OD 19. NOVEMBRA DO 5.
DECEMBRA 1942. GODINE¹**

ŠTAB
I. DALMATINSKE N. O. PARTIZAN.
UDARNE BRIGADE

Br. službeno
dne decembra 1942 g.
položaj

Podnosi izvještaj o
akciji na Jajce.

ŠTABU IV OPERATIVNE ZONE

18 novembra 1942 god. štab ove brigade dobio je direk-
tivu broj 8 od 18. novembra od štaba III. N. O. U. Divizije²
po kojoj naša brigada čini lijevu kolonu divizije u njezinom
napadu na Jajce. Kao pravac dejstva našoj brigadi dat je
pravac: Šipovo — Ljoljići — Brišće — Čusine — Jajce.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 10—1/II,
k. 1102. Izvještaj je dostavljen kao informacija Štabu 4. operativne
zone; 1. dalmatinska brigada tada se nalazila u sastavu 3. NOU divi-
zije kao njena treća brigada.

² Bliže o toj direktivi vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 45.

U cilju izvršenja ovoga zadatka brigada je počev sa 19 novembrom o. g. otpočela pokret pravcem: Glamoč — s. Pribelja — Šipovo — s. Volari s tim da je 19 novembra zanoćila u selu Pribelji, 20 novembra: na prostori s. Sokolac — Dragnić Podovi — s. Podgora,³ 21 novembar: na prostori s. Gorica — s. Volari — s. Čifluk. Pokret brigade izvršen je bez ikakvih smetnji, smještaj jedinica na prenočištima bio je slab uslijed popaljenosti sela, ishrana od rezervne trodnevne hrane, vrijeme sniježno ali povoljno za kretanje.

Kako je napad na Jajce bio predviđen za 22/23 novembra o. g. preduzete su sve mjere i izdata zapovijest⁴ da se u toku 22 novembra o. g. izvede prikupljanje snaga ove brigade na liniji Drenov Dol — Brišće. 22 novembra u 8 sati i 30 min. primljeno je naređenje štaba III. divizije⁵ da se napad odlaže do daljnjega naređenja iz razloga što je I. N. O. U. Divizija u svom nadiranjku ka Jajcu likvidirala neprijateljska uporišta u Sitnici i Mrkonjić Gradu pa se uslijed ovih akcija osjeća zamorenim i ne bi mogla stići na vrijeme do Jajca. Na osnovu ovoga naređenja obustavljen je pokret bataljona i jedinice su prenoćile na svojim starim mjestima prenočišta.

23 novembra o. g. primljeno je naređenje štaba III. N. O. U. Divizije broj 11⁶ po kojem se napad na Jajce u zajednici sa I. divizijom i bataljonima V.⁷ i X. brigade⁸ ima izvršiti noću 24/25 novembra o. g. u 20 časova. III. bataljon ove brigade određuje se u divizijsku rezervu s tim da 24 novembra bude u Orahovici. Brigadi se pridaje bataljon »Pela-gić« iz III. krajiškog odreda.

Na osnovi ovog naređenja izdata je zapovijest⁹ jedinicama ove brigade da se 24 novembra prikupe na liniji: s. Drenov Dol — Brišće u cilju pripreme za napad na varoš Jajce.

Uveče ovoga dana održan je sastanak štaba brigade na kom se raspravljalo po svim pitanjima koja dolaze u obzir u pogledu napada na Jajce i postupka po zauzimanju Jajca. Po svemu donijeta konačna odluka i sastavljena zapovijest za

³ To selo nije nađeno na karti 1 : 100.000; odnosi se na s. Podgoriju.

⁴ i ⁹ Redakcija je nije pronašla.

⁵ Bliže o tome naređenju za odlaganje napada na Jajce vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 64.

⁶ To naređenje je od 22. novembra 1942 (tom IV, knj. 8, dok. br. 64).

⁷ To jest: 5. proleterske (crnogorske) brigade 3. NOU divizije.

⁸ Odnosi se na 1. odnosno 10. hercegovačku brigadu 3. NOU divizije.

napad s tim da se eventualne izmjene izvrše na terenu prilikom izviđanja i osmatranja.

Po izdatoj zapovjesti za 23. novembra jedinice ove brigade izvršile su u toku 24. o. m. j. prikupljanje na liniji Drenov Dol — Brišće. Prikupljanje jedinica završeno je do 14 časova s tim što je bataljon »Pelagić« zbog udaljenosti stigao u 15 sati i 30 min.

24. novembra u 10 sati i 30 min. štab brigade sa štabovima bataljona izašli su na osmatračnicu na Orahovici¹⁰ sa koje se dobro vidio cio preteren i položaj Čusine,¹¹ glavna prepreka na pravcu napada ove brigade.

Na osnovi prikupljenih podataka o jačini neprijatelja, ličnog osmatranja i zajedničkog dogovora sa štabovima bataljona izdata je na osmatračnici definitivna zapovijest za napad brigade na Jajce.

Raspored brigade za izvršenje napada bio je u glavnom slijedeći:

U prvom borbenom redu: bataljon »Pelagić«, I. i IV. bataljon. U brigadnoj rezervi II. bataljon.

Bataljon »Pelagić« dobio je zadatak da napada pravcem: Kamenica — Bage¹² sa zadatkom da izmanevriše Čusine a potom da dejstvuje na nju bočno i time sadejstvuje radu našeg I. i IV. bataljona.

I. bataljon dobio je zadatak da napada pravcem: Drenov Dol — Čusine — Jajce (na najutvrđeniji dio položaja).

IV. bataljon imao je zadatak da napadne pravcem: Brišće — Čusine — Jajce.

Bataljon »Pelagić« da uhvati i održi vezu sa bataljonom V. crnogorske brigade, a IV. bataljon da se širi do kanala i nasloni na isti u toku izvođenja svoga napada. Svi bataljoni da budu u dobroj i sigurnoj međusobnoj vezi.

Brigadna rezerva pozadi k. 840.¹³

Štab brigade u prvo vrijeme na k. 840.

Od specijalnih vodova pridaje se po jedno minobacačko odelenje i po jedna minerska desetina I. i IV. bataljonu.

Protivkolski top i jedno minobacačko odjelenje (pridato iz III. sandžačke brigade) ostaje u rezervi do daljnjeg naređenja.

¹⁰ Predio zapadno od Jajca. Na njemu je najveće uzvišenje kota 984.

¹¹ Odnosi se na brdo Čusine (trig. 840), jako uporište zapadno od Jajca. Na sjevernim padinama ovoga brda je i selo Čusine.

¹² To mjesto nije označeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se nalazi sjeveroistočno od s. Kamenice.

¹³ U pitanju je trig. 840 na Čusinama.

Po zauzimanju Jajca bataljoni će odmah produžiti pokret i to: bataljon »Pelagić« u selo Buliće, I. i IV. u selo Šibenicu, a II. u Podhum gdje će biti i štab brigade.

Pored iznijetog u zapovijesti su iznijeti podatci o obezbijeđenju bokova, održavanju veze, postupku pri prolazu kroz Jajce, ugovoreni znaci raspoznavanja i ostali detaljni podatci kojima se regulisao rad bataljona u napadu.

Brigadno zavojište u selu Drenovom Dolu.

Divizijska bolnica u selu Ljoljići, a njena hirurška ekipa u selu Jezerane.¹⁴

Po izdatoj zapovijesti bataljoni izvršili pokret i približili se do 20 časova neprijateljskim položajima. Tu su I. i IV. bataljon uhvatili međusobnu vezu, dok I. bataljon u prvo vrijeme nije mogao uhvatiti vezu sa bataljonom »Pelagić« koji je djelovao na dosta velikom rastojanju.

U 20 časova otpočela je artiljerijska priprema napada koja je trajala 20 min.

Borba počinje svom žestinom, odmah u 20 sati i 15 min. Bataljon V. crnogorske brigade oko 22 časa zauzimalje Skelu. Ovu situaciju iskorišćuje bataljon »Pelagić« i nadire naprijed uspijevši na taj način da izmane vriske Čusine.

Na I. i IV. bataljon otvorena je najjača vatra sa bunkera na Čusinama, što znači, da neprijatelj nije bio iznenađen, već je spremno dočekao naš napad.

Naš I. i IV. bataljon uslijed jake minobacačke, mitralješke, puškomitraljeske i puščane vatre kreću polako i oprezno naprijed. I. bataljon dobro se snalazi u situaciji i poslije izvjesnog zadržavanja nadire naprijed i zauzimalje nekoliko bunkera. U 23 časa i 30 min. ipak je zadržan jakim bočnom vatrom iz bunkera na vrhu Čusina od koje trpi jake gubitke i koja mu je ukočila dalji pokret s obzirom da se na pravcu napada ovog bataljona nalazio najveći broj bunkera.

Za cijelo to vrijeme naš IV. bataljon zadržan je pred bunkerima na njegovom pravcu napada jakim neprijateljskom vatrom.

S obzirom na ovakovu situaciju štab brigade donosi odluku da upotrebi brigadnu rezervu — naš II. bataljon — sa zadatkom da probije liniju bunkera na pravcu napada I. bataljona s obzirom da se predviđa da će likvidiranje ovih bunkera na pravcu I. bataljona olakšati situaciju kod našeg IV. bataljona i omogućiti mu izvršenje njegovog zadatka.

U cilju pravilne upotrebe rezerve, tačne procjene situacije i podizanje morala kod jedinica štab brigade (komandant, politički komesar i načelnik štaba) odlaze na položaj kod I. bataljona gdje dovode naš II. bataljon u cilju njegove

¹⁴ Treba: Jezurine.

upotrebe. Poslije upotrebe II. bataljona rukovode akcijom I. i II. bataljona u cilju izvršenja zadatka.

Radi probijanja linije neprijateljskih bunkera i njihovog likvidiranja pojačava se I. bataljon sa dvije čete II. bataljona i sa jednom četom ostaje u rezervi. Ova četa ima zadatak da obezbijedi raspored brigade od eventualnog neprijateljskog bočnog dejstva sa pravca sela Čusine.

Neprijatelj najupornije brani bunkere, koji obzirom da se nalaze na samom vrhu dominiraju cijelim položajem. Sa ovih bunkera otvara najjaču bočnu i frontalnu vatru. Juriša se nekoliko puta ali su jedinice prisiljene da se pred strahovitom neprijateljskom vatrom zadrže. Prilikom ovih dejstava osjetio se manjak u bombama, što je znatno doprinijelo da se napad naših jedinica odugovlačio a s druge strane i uvećao naše gubitke obzirom da su vojnici skoro bespomoćno morali stajati pred bunkerima, jer za njihovo likvidiranje nijesu bile dovoljne samo puške. Borba traje do 4 sata i 45 min., kada su velikim zalaganjem i požrtvovanošću jedinica I. i II. bataljona, kao i jedne čete bataljona »Pelagić« koja je izbila na Čusine, i uz osjetne gubitke likvidirani poslijednji bunker na pravcu I. bataljona.

Padom ovih najvažnijih bunkera sa kojih je u toku noći izbačena ogromna količina municije, neprijatelj se u bunkerima na pravcu našeg IV. bataljona koleba i popušta pred njegovim napadom. U 5 sati i 15 min. položaj Čusine zauzet je i sa time zadatak naše brigade u potpunosti izvršen.

Obzirom na to što jedinice I. N. O. U. Divizije u svom napadu sa Carevog Polja u toku ove noći nisu bile u mogućnosti da izvrše svoj zadatak zbog upornog neprijateljskog otpora, naša brigada po zauzeću Čusine shodno naređenju štaba divizije nije produljila pokret u pravcu Jajca, već je sa bataljonima zaposjela položaje koji potpuno dominiraju Jajcem i to: I. i II. bataljon na položajima iznad fabrike¹⁵ a IV. bataljon iznad sela Čusine. Štab brigade nalazio se u bunkeru na Čusini.

U toku dana 25 novembra bataljoni ove brigade ostali su na svojim položajima. U toku dana neprijatelj je dejstvovao na naše položaje artiljerijskom vatrom ali od nje žrtava nije bilo.

Naši gubitci bili su u toku napada 24/25 novembra po bataljonima slijedeći:

I. bataljon: 10 mrtvih i 18 ranjenih, od kojih su 4 umrla u bolnici.

II. bataljon: 5 ranjenih.

¹⁵ Odnosi se na fabriku hlora i karbida »Pliva«.

IV. bataljon: 1 mrtvi i 8 ranjenih.

Ukupno u brigadi 15 mrtvih i 27 ranjenih.

Napad I. N. O. U. Divizije¹⁶ produžen je u toku cijelog dana i noći 25. 26. novembra t. g. U cilju potpomaganja ovoga napada naš protivkolski top i minobacači djelovali su na neprijateljsku artiljeriju, a u 19 časova izveli koncentričnu vatru na neprijateljska uporišta u Jajcu.

Po dobijenom naređenju od štaba divizije bataljoni naše brigade ušli su 25. novembra u 20 časova u Jajce, ne naišavši na nikakav otpor u samoj varoši, dok je sa pravca Carevog Polja naša I. N. O. U. Divizija još uvijek savladavala posljednja uporišta neprijatelja.

I. i IV. bataljon prenočili su u varoši Jajce u blizini fabrike a tako isto i štab brigade.

II. bataljon prenoćio je u blizini sela Pruda.

26. novembra 1942. god. u 4 sata izjutra neprijateljske motorizovane snage jačine oko 5 tenkova i 30 oklopnih automobila i kamiona punih njemačkih vojnika upali su nenadno u Jajce.¹⁷ Izvješteni po ovome štab brigade donosi odluku da sa bataljonima odmah posjedne položaje koje je držao u toku 25. novembra pred ulazak u samo Jajce. Naređena je odmah uzbuna i prikupljanje bataljona. II. bataljonu naređeno je po kuriru da se obzirom na njegovu udaljenost od štaba brigade privremeno priključi jedinicama I. divizije, što je ovaj i uradio.

Prvi je bio prikupljen IV. bataljon, kome je odmah naređeno da odstupi u pravcu Kika¹⁸ te da organizuje položaj za odbranu. Bataljon je ovaj zadatak izvršio vrlo dobro i pod njegovom zaštitom izvršeno je odstupanje i zauzimanje položaja od strane ostalih bataljona. Uopšte kako štab tako i jedinice ovog bataljona bili su u tom momentu dorasli situaciji.

I. bataljon prikupio se je bez svog štaba bataljona koji se nije mogao pronaći, mada su u tu svrhu bili upućeni mnogi kuriri. Isto tako bila je prikupljena i jedna četa bataljona »Pelagić«, koja je te noći prebačena u Jajce.

Odstupanje je odmah počelo, pod jakom neprijateljskom mitraljeskom i minobacačkom vatrom. Pod zaštitom IV. bataljona koji je ranije posjeo položaj Kik, zauzet je raniji raspored, s tim što je na ranije položaje IV. bataljona upućena jedna četa bataljona »Pelagić«.

¹⁶ Bliže o dejstvima I. proleterske NOU divizije u napadu na Jajce vidi dok. br. 100.

¹⁷ Riječ je o prodoru Borbene grupe »Anaker« (dok. br. 100).

¹⁸ Brdo (trig. 438) istočno od Jajca.

III. bataljon, koji je bio u divizijskoj rezervi i prikupljen u zaseoku Zaseplje,¹⁹ odmah je prema naređenju štaba zauzeo položaj koji dominira dijelom puta Jajce — Bugojno i to od Skele do Jovišića Hana. Štab brigade smjestio se je u staji iza zaseoka Zaseplje.

Neprijateljske motorizovane snage ušle su u Jajce samo do fabrike. Uvidjevši da je Jajce potpuno u našim rukama one su u 11 sati odstupile pravcem: Jajce — Bugojno — Travnik. Kada su naišle na cestu od Skele prema selu Kovač,²⁰ bile su dočekane sa položaja našeg III bataljona, vatrom našeg protivkolskog topa, bacača i mitraljeza i puško-mitraljeza. Rezultat ovoga dejstva bio je 2 neprijateljska tenka oštećena, 3. kamiona jače oštećena i jedna oklopna kola uništena.

U toku ovog dana imali su gubitke: 1. bat. 2 mrtva i jednog ranjenog; 4. bat. 2 mrtva i 1 ranjenog = ukupno 4 mrtva i dva ranjena.

Štab 1. bataljona i posluga jednog minobacačkog odjeljenja koji su prenoćili u istoj zgradi bili su iznenađeni dolaskom nepr. motor. jedinica. Nemci su ih pozvali na predaju, našto su oni odgovorili vatrom. Povala se borba koja je trajala od 6—11 sati. Neprijatelj je tukao zgradu u kojoj se štab nalazio, topovima iz tenkova i oklopnih kola, a pored toga i mitraljezom. Štab se herojski branio. Ne mogavši da savladaju otpor zgrade, neprijatelj je zapalio kuću u kojoj su se naši borci nalazili, ali su ovi i pored borbe uspjeli da gase i požar. U toku ove borbe bilo je sa naše strane 3 mrtva i tri ranjena, među kojima je poginuo i politički komesar 1. bataljona Danilo Smiljanić. Neprijateljski gubici nisu mogli biti prebrojani ali se naknadno iz zapljenjene arhive saznalo da su imali 11 mrtvih i 48 ranjenih. Među mrtvima nalazio se je i komandant njemačkih bornih kola. Pored toga oštećen je i jedan neprijateljski tenk, koji je bio neposredno uz kuću iz koje se branio naš štab. Ovak tenk je oštećen dejstvom jedne minobacačke bombe, koju su mu naši borci bacili pod kola-gusjenicu.

Pošto je odstupanje nepr. mot. snaga izvršeno i Jajce ostalo čisto od neprijatelja, jedinice brigade ušle su ponovo u Jajce i prenoćile u njemu.

27 novembra 1942 godine.

Prema naređenju štaba divizije bataljoni ove brigade izvršili su pokret i smestili se u okolici Jajca, i to: 1. i 4. bataljon u selu Šibenici, 3. bataljon u selu Biokovini a 2. u

¹⁹ Pogrešno; treba: Zaskoplje. To je zaselak zapadno od Jajca.

²⁰ Nije nađeno na karti 1 : 100.000.

selu Bulići gdje je bio i štab brigade. Ovakav raspored ostaje i u toku 28 novembra.

U toku 29 nov. primljeno je naređenje štaba divizije,²¹ po kojem će brigade divizije u toku 30 nov. izvršiti niz akcija, i to: II. brigada napasti i uništiti posade na ž-stanicama: Goleš i Komar. I brigada ž-st. Oborci i porušiti objekte na komunikaciji Komar-Donji Vakuf. Naša II. brigada u toku 30 ov. mj. da izvrši sa 1. bat. prepad na Turbe, a sa ostalim dijelovima da se prebaci na prostoriju: s. Gostilj — s. Suho Polje — s. Selići. U cilju izvršenja ovoga zadatka 3. bataljon prebačen je još u toku 29. XI u s. Ćosići,²² s tim da mu 30. XI ostane za izviđanje, osmatranje, stvaranje plana i izvršenje prepada, koji je trebao da počne u 21 čas. Ostali bataljoni prebačeni u toku 30. XI na određenu prostoriju, s tim što 1. bataljon drži položaj iznad s. Gostilja, 2. bat. s. Selići, 4. batalj. iznad s. Hamandžići.

3. bataljon izvršio je pokret prema dobivenom naređenju, ali se nije mogao smjestiti u s. Ćosiće, jer je u njemu već bio neprijatelj. Zbog toga je zauzeo položaj Malića Brdo i u toku cijeloga dana bio u tijesnom dodiru sa neprijateljem. Neprijatelj se je nalazio u zaseoku Salkiće u jačini od oko 75 Njemaca, 30 domobrana, 2 minobacača i dva brdska topa. Pored toga u selu Redalje se je nalazilo još oko 100 neprijateljskih vojnika. Obzirom na navedeno, ovaj bataljon nije izvršio naređeni mu prepad jer mu je pravac prema Turbetu bio zatvoren, navedenim neprijateljskim položajima.

Neprijatelj je u toku ovoga dana djelovao jakom artilerskom vatrom, a naročito u pravcu s. Gostilja i s. Hamandžići. Štab brigade nalazio se u toku dana u s. Hamandžići.

1 decembra produžuje se neprijateljsko artilersko dejstvo na položaj brigade. Komandant divizije obilazi štab brigade i naređuje da se ovoga dana u 21.00 čas izvrši koncentričan napad sa tri bataljona i to: 1. bataljon pravcem Gostilj — Šešići — Dželilovac, 2. bataljon s. Selići — Krčevine — s. Redalje, a 3. bataljon na neprijatelja ispred sebe pravcem Malića Brdo — Karaula.

²¹ Naređenje je od 28. novembra 1942 (tom IV, knj. 8, dok. br. 99).

²² U naređenju štaba 3. NOU divizije od 28. novembra 1942 (tom IV, knj. 8, dok. br. 99) predviđeno je upućivanje jednog bataljona u to selo, ali umjesto da piše: u s. Ćosiće, napisano je: u s. Ćušiće.

Inače, selo Ćosići je već bilo zaposjednuto dijelovima 750. grenadirskog puka (Borbene grupe »Vist«). Bliže o tome vidi AVII, T-315, F-2270/892 i 966: izvještaj komande 718. pješadijske divizije od 30. novembra i operativnu kartu od 1. decembra 1942. godine.

Situacija se u toku ovoga dana pogoršava na pravcu II. brigade.²³ Neprijatelj je ušao u Krčevine. Naš 2. bataljon izvještava da je nepr. ušao u s. Seliće (njegov južni dio). Zbog toga je svoj bataljon povukao u s. Hamandžiće a u sjev. dijelu sela Selića je ostavio predstražu.

Štab divizije naređuje da u slučaju jačeg neprijateljskog pritiska brigada odstupi pravcem: Suho Polje — Vitovlje. Situacija kod II. brigade postaje sve nejasnija. Vezu sa njom nismo mogli uspostaviti. Čula se je jaka vatra sa pravca dejstva II. brigade koja je sve više zalazila prema zapadu. Zbog ovakove situacije štab brigade donosi odluku, da se prebaci u Suho Polje, što je i učinio.

U toku noći neprijatelj je izvršio napad na naš 3. bataljon ali je ovaj napad odbijen. Gubitci prilikom ovog napada kod 3. bataljona iznose tri mrtva i tri ranjena.

Koncentričan napad zbog ovakove situacije je odložen.

2 decembra 1942 godine. Naši bataljoni održali su u toku noći svoje položaje. Dobivamo sigurne podatke o koncentraciji nepr. snaga na prostoriji: Vitovlje — Vlašić Planina. Da bi obezbjedili svoj lijevi bok prebacujemo naš 4. batalj. iz s. Hamandžića na pravac Vitovlje — i to na prostoriju: s. Dukati — s. Dedići, a naš 2. bat. u s. Hamandžići. Oko 12.00 sati ovoga dana nepr. minobacačka vatra tuče položaje našeg 1. i 4. bat. 1. bat. je stupio u dodir sa neprijateljem na Vlašić Plan. Nepr. vatra se pojačava. Nepr. napada naš 1. i 4. bat. dobiva pojačanje i vrši obuhvat naših snaga. Bataljoni se pod borbom povlače.

Štab brigade odlazi u s. Božikovce, gdje nalazimo štab divizije koji nam s obzirom na ovu situaciju izdaje zapovjest,²⁴ po kojoj naša brigada treba da drži položaj: Uglasta Kosa — Palež (k. 1259)²⁵ — Neznanica (k. 1262). Desno od nas nalazi se naša I. brigada,²⁶ a lijevo II. Sandžačka brigada.²⁷ Naša II. brigada u diviziskoj rezervi. Na osnovi ove zapovjesti naredili smo: 2. batalj. posjeda i brani Uglastu Kosu, zaključno sa putem s. Dubrava — Jajce. 3. bataljon: Palež, 4. bataljon: Neznanica (k 1262), 1. bataljon u brigadnoj rezervi u s. Bučići. Štab brigade u s. Krušćice.

²³ To jest: 10. hercegovačke NOU brigade — druge brigade (po rednom broju) 3. NOU divizije.

²⁴ Ta zapovijest Štaba 3. NOU divizije je od 2. decembra 1942 (tom IV, knj. 8, dok. br. 125).

²⁵ To je trig. 1259 u predjelu Paležu.

²⁶ Prva brigada (po rednom broju) bila je, u 3. NOU diviziji, 5. proleterska (crnogorska) NOU brigada.

²⁷ Odnosi se na 3. proletersku (sandžačku) brigadu (drugu brigadu po rednom broju) 1. proleterske NOU divizije. Ona je tada privremeno bila pod komandom 3. NOU divizije.

U toku noći 2/3. XII naši bataljoni izvršuju pokrete, i posjedaju dodjeljene im položaje. 2. bataljon Sandžačke brigade, koji drži položaj lijevo od našeg 4. bataljona, izvještava 4. bataljon, da je neprijatelj sa dvije jake kolone obišao položaj Neznanicu i uputio se u pravcu s. Lendići. Na osnovi ovakovog izvještaja oba štaba donose odluku da napuste Neznanicu, koju privode i u delo. Prilikom njihovog napuštanja Neznаницe, susreće ih komandant brigade i politički komesar, koji su pošli na obilazak položaja, i naređuje im da se vrate, ali je već bilo kasno. Neprijatelj je iskoristio situaciju i izašao prvi na Neznanicu. Time je ključ našeg položaja bio u neprijateljskim rukama, što je otežalo situaciju 3. bataljona na Paležu. Naš 4. i 2. batalj. Sandž. brig. posjedaju položaj prema neprijatelju na Potajnici.

Iz štaba divizije prima se naređenje za opšti protivnapad, zorom 4 decembra.²⁸ Štab brigade izvještava diviziju, da je to ovoj brigadi nemoguće, obzirom da je padom Neznаницe pogoršana naša situacija. Štab divizije ostaje pri ranijoj zapovjesti. Na osnovi ovoga štab brigade donosi slijedeću odluku: 1. bataljon prebacuje se na položaj 4. bataljona, koji vraća u brigadnu rezervu. 5. bat. Sandž. brig. i naš 1. bataljon imaju 4 decembra zorom da napadnu Neznanicu i da je ponovo zauzmu, a zatim pod ovako poboljšanim prilikama izvesti opšti protivnapad u duhu zapovesti štaba divizije. Protivnapad ove brigade imao je za glavni cilj Turbe.

4 decembra 1942 godine. Položaj Potajnica koji je trebao da bude polazni položaj za napad na Neznanicu tučen je jakom neprijateljskom vatrom, što onemogućava izvođenje napada.

Komandant brigade drug Marjan Bilić²⁹ otišao je u 7.00 sati da obiđe položaj. Po svršenom obilasku 3. bataljona, komandant brigade se je krenuo u obilazak 2. bataljona zajedno sa 4 kurira. Na putu je dočekan od neprijateljske zasljeđe vatrom iz mitraljeza od koje je poginuo zajedno sa još dva kurira.

Poslije jake vatrene pripreme neprijatelj napada na Potajnicu ali je odbiven. Položaj 3. bataljona na Paležu nepromjenjen, ali na pravcu našeg 2. bataljona neprijatelj ulazi u s. Brvanci i time se uvlači u raspored brigade. Na taj način izmanevrisano je i desno krilo brigade, što dovodi cijeli položaj brigade u tešku situaciju.

²⁸ To naređenje je od 3. decembra 1942 (tom IV, knj. 8, dok. br. 139).

²⁹ Božo Jovana Bilića Marjan, radnik. Proglašen je, 20. decembra 1951, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 53).

Na lijevom krilu otpočinje napad II. Sandž. brig. Ona uspijeva da do 15.00 sati zauzme Bukovik i da preko Tornice krene za Javor i prema želj. st. Pionir,³⁰ ali neprijatelj³¹ dobiva pojačanje i odbacuje ovu brig. na njene polazne položaje.

Obzirom da su tako oba krila brig. ostala otvorena i nezaštićena, i s obzirom što je I. brig. već izvršila povlačenje prema Jajcu, a II. Sandž. brig. to također namjeravala da učini, o čemu nas je i izvijestila, štab brigade donosi odluku, da se bataljoni pod zaštitom mraka izvuku iz borbe i povuku pravcem: s. Šibenica — s. Karići — s. Divčani — s. Vukičevci — s. Donji Bešpelj.

Odstupanje je izvršeno pod vrlo teškim okolnostima, maglovitom noćnom vremenu i ispresjecanom terenu, 4, 3. i 1. batalj. izvršili su ovo povlačenje sa uspehom, dok je 2. bataljon prilikom odstupanja bio napadnut od strane neprijatelja sa leđa, što mu je onemogućilo da pravilno i uredno odstupi, već se je prilikom odstupanja razredio u manje grupe koje su jednim dijelom izbile u Jajce a drugim većim dijelom docnije preko Brijegova sašao u Jajce.

Ovaj bataljon je zajedno sa 5. batalj. Crnogorske brig. prebačen čamcima preko rijeke kod Bareva i ušao u sastav svoje brigade u s. D i Gornjem Bešpelju.

Neprijateljske snage ulaze 5 decembra ponova u Jajce.

Gubitci brigade u toku ovog odstupanja i borbi bili su po bataljonima slijedeći:

kod 1. bataljona, mrtvih ./. ranjenih 2 nestalih 1

2. bataljona, mrtvih ./. ranjenih ./. nestal. ./.

3. bataljona, mrtvih 2 ranjenih 1 nestal. ./.

4. bataljona, mrtvih 1 ranjenih 3 nestalih 1

Ukupno u brigadi: mrtvih 3 ranjenih 6 nestal. 2.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkom,
Čenč³²

Nač. štaba,
Primorac³³

Komandant,
Otsutan³⁴

M. P.

³⁰ Nije željeznička, već žandarmerijska stanica Ponir.

³¹ Riječ je o dijelovima Grupe »Poltnig« (Poltnigg), koja se nalazila u sastavu Borbene grupe »Vist«. Bliže o tome vidi AVII, T-315, F-2270 912, 988 i 999: izvještaj od 4. decembra i operativne (situacione) karte Komande 718. pješadijske divizije od 3. i 4. decembra 1942. godine.

³² Ante Kronja Čenč

³³ Rudolf Primorac Rudi

³⁴ Poslije pogibije komandanta brigade Marjana Bilića, za komandanta brigade je određen Gligo Mandić, do tada zamjenik komandanta 5. proleterske (crnogorske) brigade 3. NOU divizije.

NAREĐENJE 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD 31. DECEMBRA 1942. ŠTABOVIMA POTČINJENIH JEDINICA ZA NAPAD NA TESLIĆ¹

U A.²
31-XII³-18,30 č.
Br. 114

E A. U⁴

Predviđene jedinice EA. određene za sadejstvo pri akciji na Teslić, pristigle su na liniju Čečava — Osivica — Draga- nića mlin.⁵

Podaci o neprijatelju u Tesliću: u i oko ovog grada nalazi se neprijateljski garnizon od oko 600 domobrana i 30—50 ustaša omladinaca,⁶ od teškog naoružanja imaju 2 haubice, 2 brdska topa, 4 bacača, 4 teška mitraljeza; u varoši se nalazi voz sa blindiranim⁷ vagonima. U Tešnju se nalazi jedna domobranska satnija,⁸ a u Doboju 2 satnije⁹ i oko 150 Nemaca.¹⁰ Na raskrsnici Jelah nalazi se manja posada. Pre nekoliko dana iz Doboja su pošle dve domobranske satnije ka Tešnju ili negde južno od ovog.

U cilju likvidacije Teslica

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 57—2, k. 705.

² To je šifra za Štab 1. proleTERSKE NOU divizije.

³ Odnosi se na 31. decembar 1942 (tom IV, knj. 9, dok. br. 22).

⁴ To jest: Štabu 1. proleTERSKE NOU brigade (U je šifra za štab).

⁵ Tako se zove mlin na rječici Radnji, sjeverno od Teslica.

⁶ Ta procjena o jačini neprijatelja u Tesliću i okolnim uporištima nije bila tačna. Teslić su branili: 2. i 3. bojna domobranske 4. pješačke pukovnije (pod zapovjedništvom pukovnika Josipa Bindera) 4. pješačke divizije, dvije satnije 1. pješačke pukovnije (»bjelovarske«) i, vjerovatno, dijelovi 5. topničkog (artiljerijskog) sklopa (divizion) s 12 artiljerijskih oruđa i 11 PITO topova, Domdo bojna »Teslić«, pod zapovjedništvom satnika Avde Ferizbegovića, 10 ustaša i oko 30 oružnika — ukupno preko 2.100 vojnika (tom IV, knj. 9, dok. br. 42, 175 i 176; AVII, reg. br. 1/1—25, k. 55: obća bojna relacija Stožera domobranske 4. pješačke divizije od 15. februara 1942).

⁷ oklopnim

⁸ To je bila 19. satnija 1. pješačke pukovnije 4. pješačke divizije (AVII, reg. br. 1/1—25, k. 55).

⁹ Pripadale su 4. pješačkoj diviziji.

¹⁰ Pripadali su, vjerovatno, 738. grenadirskom puku njemačke 718. pješađijske divizije (AVII, reg. br. 1/1—25, k. 55).

NAREĐUJEMO:

1) Napad ima otpočeti 1 — I u 19 časova.

2) Napad će se izvršiti sa dve grupe jedinica EA. i OA:¹¹
prva grupa: II FE, VI FE. i II FO.¹² Ova grupa stavlja se odmah pod komandu U. EA.

druga grupa: I FO, III FO, IV FO. i IV FE.¹³ Ova grupa stavlja se odmah pod komandu U. OA.

3) *Prva grupa* forsiraće prelaz preko r. Usore na najpogodnijem mestu između s. Žarkovine i s. Kaloševića (kod prvog mesta nalazi se most zaposednut od neprijatelja, a ispod drugog sela postojao je most koji je, navodno, prošle godine porušen) Naređeno vreme za početak napada je za ovu grupu forsiranje prelaza preko reke. Situaciju poznaje II FO.

Zadatak ove grupe je da sa II FO. poruši prugu i cestu Tešanj — Teslić i zatvori taj pravac. Sa ostala dva FE. izvršiti napad sa zapadne strane (desna obala r. Usora) na varoš Teslić, ostavljajući na polaznim položajima potreban deo snage (preporučujemo jedan FE.) za zatvaranje pravca od Tešnja i kao rezervu grupe.

Druga grupa napašće na Teslić sa leve obale r. Usora¹⁴ i to južno i severno od puta Pribinić — Teslić. Za napad severno od ovog puta upotrebiće se IV FE. Potrebним snagama obezbediti se od pravca s. Komušina. I FO. biće u rezervi ove grupe.

4) Sanitet ove A. nalaziće se u s. Rankovići. Tamo će biti i U. A.

5) Borbeni i znaci raspoznavanja oni dostavljeni. U borbi upotrebiti sledeće svetlosne znake:

»naši su ovde: paljenje vatri, dve bele;

»vratiti se na polazne položaje«: 3 crvene (daju štabovi brigada).

6) Zaplenjeni materijal i zarobljenike upućivati pravcem s. Rankovići.

7) Zaplenjene topove izvući prema Pribiniću, za prvo vreme u visini Borka,¹⁵ 1 km. zapadno od G. Teslića.¹⁶ Obra-

¹¹ To je šifra za 3. krajišku NOU brigadu.

¹² Odnosi se na 2. i 6. bataljon 1. proleterske i 2. bataljon 3. krajiške NOU brigade.

¹³ To su šifre za 1, 3. i 4. bataljon 3. krajiške i 4 (kraljevački) bataljon 1. proleterske NOU brigade.

¹⁴ Odnosi se na Malu Usoru, koja se sjeverno od Teslića uliva u Usoru.

¹⁵ To je brdo Borak (k. 344).

¹⁶ To jest: Gornjeg Teslića.

titi pažnju da se zaprežni konji i ostala artiljeriska oprema i sprema ne razvlači. Rukovodstva obeju grupa blagovremeno da narede bat. starešinama da odmah po zauzimanju grada upute sve artiljere kod topova.

8) Upozoravamo da rade železničke pruge: Doboj — Teslić i Teslić — Komušina, i krak od 5 km. u pravcu Pri-binića.

9) Po zauzeću grada,¹⁷ u njemu će radi održavanja reda i izvršenja evakuacije ostati IV FE., dok će se ostale 2 jedinice te grupe postaviti južno od grada, radi obezbeđenja i, po potrebi, likvidiranja neprijatelja u s. Komušina.

Prva grupa postaviće se za zatvaranje pravaca od Doboja i Tešnja. Preduzeće likvidaciju Tešnja,¹⁸ u slučaju da se odstupanje neprijatelja pretvori u begstvo na tom pravcu, te naše jedinice, ne gubeći dodir sa njim, mogu odmah preći u gonjenje.

10) Dalja perspektiva: brzo napuštanje Tešnja, zadržavanje Teslića u našim rukama, ako neprijatelj ne preduzme napad sa jačim snagama.¹⁹ Posle odmora jedinica oko Teslića, ostavljanje manjih snaga za obezbeđenje te prostoriје, pokret glavnine ka severu.²⁰

11) Odmah po izvlačenju artiljerije, preduzeti rušenje mosta u gradu.

12) Težiti što ranijem upadu, ma i manjih delova, u grad, ne zadržavajući se oko spoljnih nepr. utvrđenja.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

polkomdiv.

naštadiv.

komdiv.

Vasa

Koča

¹⁷ Teslić je 2. januara 1943. zauzeo 4. bataljon 1. proleterske NOU brigade. Opširnije o tome i o plijenu vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 42, 175 i 176.

¹⁸ Tešanj je napadnut 15. januara, kada je i zauzet (osim tvrđave), a sledećeg dana je napušten (tom IV, knj. 9, dok. br. 130, 203, str. 481. i 205).

¹⁹ Protivnapadom jačih snaga, neprijatelj je 6. januara 1943. ponovo zauzeo Teslić, oko koga su se potom, s manjim ili većim intenzitetom, vodile borbe skoro sve do kraja meseca (tom IV, knj. 9, dok. br. 35, 40, 42 i 205).

²⁰ O daljim dejstvima 1. proleterske i 3. krajiške brigade u januaru 1943. vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 13, 17, 42 i 130.

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. PROLETERSKE (CRNOGORSKE)
BRIGADE OD 6. JANUARA 1943. ŠTABU 2. PROLETERSKE
DIVIZIJE NOVJ O USTAŠKO-DOMOBRAANSKOM ISPADU
PREMA DUVNU¹**

Štab IV Crnogorske N. O.
Udarne Brigade
II ProleTERSke Divizije
6 januara 1943 g.
u 10 časova
Pov. br. 6

VRHOVNI ŠTAB
NARODNO-OSLOBODILAČKE VOJSKE
I PARTIZANSKIH ODREDA
JUGOSLAVIJE
BR. 54.
10. I 1943 g.

ŠTABU II PROLETERSKE DIVIZIJE

31 decembra prošle godine neprijatelj u jačini od 1100—1200 ustaša, domobrana i milicije izvršio je ispad iz Imotskog i Posušja u pravcu Duvna. Sastav neprijateljskih snaga bio je 4 ustaške, 6 domobranskih satnija i milicija iz s. Rakitna.² Naoružanje neprijatelja bilo je 1 protivkolski top, 1 bacač, više mitraljeza i odgovarajuće naoružanje u puškomitraljezima i puškama. Neprijatelj je imao 1 kamion, mali automobil i 1 motociklo. Zapovijest neprijatelju je glasila: zauzeće Duvna.

Neprijateljska kolona iz Imotskog kretala se preko Roškog Polja, Midene Planine i Gornjeg Brišnika ka Duvnu, a neprijateljska kolona iz Posušja pravcem s. Studeno Vrelo, s. Petrovići, s. Bukovica, s. Mrkodol, s. Donji Brišnik ka Duvnu.

Naš V bataljon, koji se nalazio na prostoru s. Bukovica, s. Petrovići, sa zadatkom zatvaranja pravca Imotski — Duv-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom i ćirilicom) u AVII, reg. br. 22 — 2, k. 7/A. Izvještaj je dostavljen Štabu 2. proleTERSke divizije, a ovaj ga je, 8. januara, poslao VŠ NOV i POJ, gdje je primljen 10. januara 1943. godine.

² Te ustaško-domobranske jedinice su pripadale 1. dobrovoljačkoj pukovniji. Ta se akcija, u kojoj je učestvovalo deset ustaško-domobranskih četa, završila neuspješno (tom IV, knj. 9, dok. br. 174).

Na prostoriji Posušje — Rakitno je dejstvovala i 2. dalmatinska NOU brigada, koja je 29. decembra uspjela da zauzme Rakitno (tom IV, knj. 9, dok. br. 161, 174, 199 i 200).

no, Posušje — Duvno, dočekaio je neprijatelja u 5 časova na položajima s. Petrovići, Mideni Planina i natjerao ga da se razvije za borbu. Neprijatelj je svojim desnim krilom posio položaje s. Petrovići i desno do s. Crvenice i povezao se sa milicijom iz s. Rakitna. Lijevo krilo neprijatelja nastupalo je Midenom Planinom, a glavnina s. Petrovići, s. Bukovica, s. Mrkodol, s. Donji Brišnik, potiskivajući naš V bataljon.

Mi smo naredili III bataljonu da napadne neprijateljsko desno krilo i pošto ga slomi dođe neprijateljskoj glavnini sa leđa. Isto tako naredili smo i I bataljonu da sa 2 čete pođe u pravcu neprijatelja, poveže se sa našim V bataljonom i zajednički ga napadnu.

III bataljon je već u 10 časova napao neprijatelja na svom sektoru i počeo ga potiskivati, ali milicija iz Rakitna došla mu je sa boka i leđa i donekle otežavala položaj. No, u 17 časova neprijatelj se povukao na prihvatne položaje ispred s. Petrovića. U međuvremenu neprijateljska glavnina je uspjela da stigne do s. Cebare, k. 929,³ a lijevo neprijateljsko krilo do s. Gornji Brišnik. Čete I bataljona već su uhvatile kontakt sa neprijateljem, povezale se sa V bataljonom i u jednoj zasjedi sačekale neprijatelja, razbile ga i počele goniti. Ali pošto je neprijatelj bio brojčano jači to je ubrzo posio nove položaje i sa njih davao našim snagama uporan otpor. Mi smo u vezi sa novom situacijom izdali naređenje I, II i V bataljonu da u 18 časova napadnu neprijatelja sa svim snagama izuzev 2 čete koje smo ostavili u rezervu, i razbiju ga. Lijevo krilo neprijatelja uspjelo je prije napada naših snaga da odbaci naš V bataljon na položaj iznad s. Gornji Brišnik, tako da je onemogućio, odnosno u mnogome otežao rad našeg I i II bataljona, koji su prodrli do s. Donji Brišnik i tu se zaustavili pred utvrđenim neprijateljem. Naš III bataljon je produžio borbu u toku čitave noći i uspio da ga na svom sektoru potpuno razbije.

Naredili smo onda I, II i V bataljonu da se priberu, povežu i da 1-I-1943 u 6 časova izvrše napad i gonjenje neprijatelja. Tačno u 6 časova naši bataljoni su napali neprijatelja koji je bio iznuren i donekle zbunjen napadom našega III bataljona u njegova leđa. Brzo je bio slomljen i nastalo je gonjenje. U 13 časova naši I, II i V bataljon izbili su u s. Petroviće i na Mideni Planini i povezali se sa III bataljonom. Svi bataljoni su nastavili gonjenje neprijatelja preko s. Studenog Vrela u pravcu Posušja i Imotskog. Po izvršenom zadatku naši bataljoni su se povratili na svoje zapoviješću određene položaje.

³ Nije nađena na karti 1:100.000; odnosi se na Brišnik (trig. 979), južno od Duvna.

Neprijatelj je u ovim borbama imao 52 mrtva, oko 50 ranjenih i 40 zarobljenih domobrana. Veći dio mrtvih i ranjenih bili su ustaši. Prema podacima koje smo dobili od seljaka preko 200 neprijateljskih vojnika nije se vratilo u svoje kasarne. Od neprijatelja smo zaplijenili 1 kamion, 1 puškomitraljez, 2 postolja protivavionskog mitraljeza, 15.000 metaka, 84 granate za protivkolski top, 36 ručnih bombi i više vojničke opreme. Naši gubici su bili 6 mrtvih i 9 ranjenih drugova. Držanje naših bataljona bilo je dobro.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar,	M. P.	Zamjenik komandanta
M.⁴ Jovičević		Vako Đurovič⁵

Štab II Proleterske divizije
Pov. broj 7
8. januara 1943 godine

Vrhovnom Štabu N. O. V. i P. O. Jugoslavije

Dostavlja se prednji izvještaj Štaba IV Proleterske udarne brigade o borbama prilikom neprijateljskog ispada iz Imotskog i Posušja na dan 31. XII. 1942 god.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

	ZA ŠTAB DIVIZIJE
M. P.	NACELNIK,
	Vukotić

⁴ Milo

⁵ Vasilije Đurković Vako, student. Poginuo je 9. juna 1943. na Zelengori. Proglašen je, 11. jula 1945, za narodnog heroja. Poslije rata njegovi posmrtni ostaci, prenijeti sa Zelengore, svečano su sahranjeni, 10. oktobra 1945, u s. Momišićima (kraj Danilovgrada), njegovom rodnom mjestu (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 205; »Politika« od 12. oktobra 1945).

**OBAVJEŠTENJE ŠTABA 1. BOSANSKOG NOU KORPUSA
OD 8. JANUARA 1943. UPUĆENO OBLASNOM KOMITETU
KPJ ZA BOSANSKU KRAJINU O AKCIJAMA U ŠIREM RE-
JONU SANSKOG MOSTA OD 20. DECEMBRA 1942. DO 5.
JANUARA 1943. GODINE¹**

ŠTAB
I BOSANSKOG N. O. U KORPUSA
Str. Pov. Op. Br. 22
8 januara 1943 g.
— POLOŽAJ —

Koncept!

OBLASNOM KOMITETU KPJ ZA BOSANSKU KRAJINU

AKCIJE

jedinica I bosanskog n. o. u. korpusa u vremenu od
18-XII-1942 do 7-I-1943

20-XII-1942. Neprijatelj iz Sanskog Mosta u jačini od 150—200 vojnika pokušao da prodre iz grada. U sukobu sa levim krilom jedinica V n. o. u. divizije koje drže blokadu razbijen je i nateran u grad uz velike gubitke.²

Istog dana u noći jedna naša patrola blokade sukobila se sa jednom nemačkom patrolom. U sukobu ranjeno 2, a ubijeno 5 Nemaca.

Toga dana neprijatelj iz aviona bacio 5 džakova hljeba za posadu Sanskog Mosta. Od ovoga su naši drugovi zarobili 4 džaka, a neprijatelju pao jedan.

Istoga dana delovi I i IV krajiške brigade napali na željezničku prugu i stanicu Kozarac. Isteravši neprijatelja iz jakih utvrđenja naneli su mu osjetne gubitke.³ Na našoj strani 5 ranjenih.

23-XII-1942. Neprijatelj iz Sanskog Mosta, pri pokušaju da se probije do Bronzanog Majdana, dočekan na bliskom odstojanju od naših jedinica V. n. o. u. divizije, razbijen i nateran u grad uz gubitke 50—60 mrtvih i ranjenih.⁴

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 26 — 2, k. 407 A.

² Prema bojnoj relaciji 2. domobranskog zbora za decembar 1942, neprijatelj je imao 4 ranjena vojnika, od kojih je jedan bio Nijemac (tom IV, knj. 8, dok. br. 253).

³ Neprijateljski gubici su: 3 mrtva i 9 ranjenih domobrana. Prema ustaško-domobranskim podacima, taj napad je izvršen 19. decembra 1942. u 23 časa (tom IV, knj. 8, dok. br. 253 i 254).

⁴ Toga dana su ustaško-domobranske jedinice, prema njihovim podacima, uspjele da zauzmu Bronzani Majdan, ali su se, pod pri-

Istog dana jedan bataljon VII krajiške brigade, čisteći teren kod sela Vrbljana od četničkih bandi, zarobio je 17 četnika.

26 na 27-XII-1942 jedinice V brigade IV n. o. u. divizije izvršile akciju na Blagaj i Dragotinju. Akcija na Blagaj nije uspjela, dok je na Dragotinji s uspjehom završena. Zarobljeno 18 domobrana sa oružjem i spremom.⁵

27-XII-1942 neprijatelj pokušao napadom na jedinice V n. o. u. divizije koje drže blokadu Sanskog Mosta iz Prijedora i Sanskog Mosta u cilju spajanja i pružanja pomoći posadi Sanskog Mosta. Posle uporne borbe neprijatelj odbijen u oba pravca. Na pravcu od Prijedora neprijatelju nanešeni gubici: 50 mrtvih Nemaca i zdrugovaca,⁶ a zarobljeno 5 Nemaca i 8 zdrugovaca. Zaplenjeno: 1 bacač sa jednom količinom mina, 2 teška mitraljeza, 1 puškomitraljez, 2 strojnice, nešto puščane municije i ostale spreme. Na pravcu od Sanskog Mosta neprijateljski gubici: 20 mrtvih i nešto ranjenih.

Istoga dana uništen je jedan deo pruge, koju je neprijatelj dan ranije uspeo da opravi.

27 na 28-XII-1942 jedinice V brigade IV n. o. u. divizije ponovile akciju na Blagaj, to uporište posle kraće borbe likvidirale. Zarobljeno: 135 domobrana, među kojima 1 oficir, 4 vodnika i 5 razvodnika. Zaplenjeno: 130 karabina, 3 teška mitraljeza, 5 puškomitraljeza, 13 sanduka municije, 21 kutija mitraljeske municije sa redenicima i nešto ostale ratne spreme. Gubici neprijatelja: 3 mrtva i 1 ranjen.⁷ Naši gubici: 4 mrtva i 5 ranjenih.

29 na 30-XII-1942 jedinice V brigade IV n. o. u. divizije izvršile akciju čišćenja neprijateljskog uporišta na rijeci Strižni između Bos. Novog i Kostajnice. Posle borbe od 10 minuta jedinice su jurišem likvidirale uporište i zarobile 52 domobrana. Zaplenjeno: 46 pušaka, 7 puškomitraljeza, 1 ručna strojnica, 5 sanduka puščane municije i nešto vojne spreme.⁸ Uništeno 2 mosta, jedan na reci Strižni, a drugi na

tiskom 4. krajiške NOU brigade, 25. decembra morale povući ka s. Piskavici (tom IV, knj. 8, dok. br. 253, str. 619, dok. br. 219).

⁵ Blíže o tome vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 254.

⁶ Odnosi se na pripadnike domobranskog Banjaljučkog združa (tom IV, knj. 8, dok. br. 253, str. 620).

⁷ Gubici neprijatelja, prema njegovim podacima, iznosili su: 1 domobran mrtav, 1 častnik (oficir), 8 dočastnika (podoficira) i 129 domobrana zarobljeno, 2 strojnice (automata), 7 puškomitraljeza i 132 puške zaplijenjenje (tom IV, knj. 8, dok. br. 254).

⁸ Prema neprijateljskim podacima, zarobljena su 53 domobrana i zaplijenjena su 3 puškomitraljeza i 50 pušaka (tom IV, knj. 8, dok. br. 254).

Đurića Jarku⁹ više same Volinje, zatim 3 vagona na mostu na Strižni, nešto željezničke pruge i 3 km telefonske žice. Neprijatelj imao 2 mrtva. Naše jedinice bez gubitaka.

30-XII-1942 jedan bataljon VII brigade V. n. o. u. divizije, čisteći teren u prostoru kod sela Vrbljana od četničkih bandi, zadobio 1 puškomitraljez i 18 pušaka.

1-I-1943 jedinice IV brigade V. n. o. u. divizije uništile mostove na rijeci Gomjenici između Omarske i Bronzanog Majdana.

2-I-1943 jedan bataljon VII brigade V. n. o. u. divizije progoneći četničke bande napao je na jednu četničku grupu u Vilusima i razbio je. Poginulo je nekoliko četnika, među kojima zloglasni njihov komandir Sekulić Dragutin. Od odbjeglih četničkih bandita zaplijenjeno je nešto stoke.

4-I-1943 neprijatelj iz Sanskog Mosta jurišem pokušao napad na jedinice V. n. o. u. divizije koje drže blokadu grada. Svojim kontrajurišem naše jedinice odbile su napad i naterale neprijatelja nazad u grad, kojom prilikom je na mjestu borbe ostavio 30 mrtvih i 20 ranjenih Nemaca i ustaša.¹⁰ Naši gubici: 3 mrtva i 4 ranjena.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Za Štab I korpusa
Šef kancelarije,
AT¹¹

U »akta«.

⁹ To mjesto nije označeno na karti 1:100.000; nalazi se jugozapadno od Bosanske Kostajnice.

¹⁰ Prema bojnoj relaciji Zapovjedništva domobranskog Banja-lučkog zdruga od 15. februara 1943. za januar, napad je preduzet u sadejstvu sa Nijemcima (dijelovima 714. pješadijske divizije), da bi se izvršio proboj obruča oko Sanskog Mosta. Domobransko-njemački gubici iznosili su 3 mrtva i 2 ranjena (AVII, reg. br. 1/1—31, k. 55).

Prema zapovijesti Komande njemačke 714. pješadijske divizije od 31. decembra 1942, tada radi rasterećenja pritiska oko Sanskog Mosta, preduzete i akcije u luku rijeka Une i Sane s dijelovima njemačkog 721. grenadirskog puka, 3. bataljonom 661. artiljerijskog divizionu, 2. i 3. bojnom domobranske 2. pješačke pukovnije, 12. ustaškim bataljonom i 1. 2. i 4. bojnom 3. gorskog zdruga (T-315, F-2258/1305 — 1307).

¹¹ Paraf Alberta Trinkija.

IZVJEŠTAJ 6. ISTOČNOBOSANSKE BRIGADE OD 31. JANUARA 1943. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O DEJSTVIMA U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI I JUGOZAPADNOM SREMU OD 3. OKTOBRA 1942. DO 31. JANUARA 1943. GODINE¹

Štab

VI N. O. P. U. Brigade

31. januara 1943. g.

M. P.²

VRHOVNOM ŠTABU N. O. P. I D VOJSKE³ JUGOSLAVIJE

Pošto Vam je drug Tempo podneo izvještaj o našem pokretu na Majevicu, mi ćemo u ovom izvještaju iznijeti samo ono što je bilo poslije njegovog odlaska.⁴

Po naređenju druga Tempa mi smo sa Brigadom sišli u Ravan.⁵ Jedan bataljon ostavili smo pod samom Majevicom u selu Jablanici. To smo učinili stoga da bi u slučaju prinudnog povlačenja bila obezbeđena ostupnica i da bi izbjegli koncentričan napad Nijemaca. U slučaju napada četnika na nas, ovaj bataljon trebao je da udari s leđa. Po raspoloženju četničkih boraca mi smo cijenili da na nas neće doći do napada. U tome smo se prebacili. Tri dana poslije našega silaska u Ravan četnici su organizovali napad. Inicijatori toga bili su kapetan Račić⁶ i Leko,⁷ i uspjeli da pokupe 500—600

¹ Kopija originala (pisana na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 11—2, k. 989.

² Mali okrugli pečat na kome piše: Štab 6. istočnobosanske udarne brigade; u sredini je petokraka zvijezda sa srpom i čekićem. Ovaj pečat (kojim su, u gornjem lijevom uglu, ovjereni svaka stranica i kraj originala) stavljen je, vjerovatno, naknadno, prilikom sređivanja arhive, jer su takav pečat imale proleTERSKE jedinice, a 6. istočnobosanska NOU brigada je za proleTERSku proglašena 22. jula 1944 (tom IV, knj. 31, dok. br. 69, objašnjenje 4).

³ Tada se Vrhovni štab zvao: Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (NOV i POJ).

⁴ Taj izvještaj redakcija nije pronašla.

⁵ Predio prema r. Savi, sjeverozapadno od Bijeljine. Na karti 1:100.000: Ravno.

⁶ Dragoslav. Tada je bio komandant Majevičke četničke brigade. Brigada je u to vrijeme imala 4 odreda: Podrinski, Majevički, Semberski (nazivan je i Drinskim) i Posavski. Zvali su je i Majevičko-posavskom četničkom brigadom (AVII, reg. br. 32/2, k. 210: naredba komandanta Majevičko-posavske četničke brigade od 17. septembra 1942. U tom dokumentu Dragoslav Račić se potpisuje pseudonimom Dragutin Matić).

⁷ Stevan Damjanović Leko. Tada je bio načelnik štaba Majevičke četničke brigade i ujedno komandant Podrinskog četničkog odreda (AVII, reg. br. 32/2, k. 210).

četnika. Napad je bio 3. oktobra u selu Bukovici. Mi smo bili na vrijeme obaviješteni o napadu. U napadu je učestvovao i komandant Drinskog četničkog bataljona Đuro Bižić,⁸ koji se prema nama odnosio prijateljski prilikom našeg dolaska na Majevicu. Istina, u napadu on i njegovo ljudstvo držali su se kolebljivo. U oči samog napada Bižić nas je izvijestio da će nas Račić napasti, kao i da će i on možda morati u tom da učestvuje. Savjetovao nam je da se sklonimo, a ako dođe do sukoba da ne pucamo u njegove borce, jer da će i on pucati u vis. Za vrijeme napada njegovi borci su se stvarno i ovako držali. Pošto je neprijatelj bio brojno duplo jači, i trebalo mu je doći pojačanje a naš 2. bataljon nije stigao kao što mu je bilo naređeno, mi smo odlučili da ne primimo odlučnu borbu, nego smo potisli jedno njihovo krilo i izašli u drugo selo. Naši gubici u ovoj borbi iznose tri mrtva i tri ranjena. Neprijateljski gubici nisu poznati. Četnici su se poslije borbe povukli, ali su naredili koncentraciju svih četničkih jedinica za ponovni napad na nas. Mi smo ocijenili da naše snage neće biti dovoljne za obračun sa tim bandama, zato smo odlučili da se sa sva bataljona prebacimo u Srem, da pojačamo Brigadu, da izvršimo neke akcije u cilju snabdjevanja boraca sa odjećom i obućom, i da ljudstvo odmorimo. Naš 2. bataljon Majevički ostao je na terenu Majevice da djeluje gerilski protiv četničkih bandi i okupatora.

Noću 6. na 7. oktobra 1942. g. prebacili smo se preko Save. Poslije odmora od 2 do 3 dana u Bosutskim šumama⁹ izvršena je akcija na dva... sela, i to Kuzmin i Vrbanju.¹⁰ U Kuzminu rekvirirana je »Batina« trgovina i odjeća iz nekih petokolonskih kuća. Borba je bila manja jer se u selu nalazilo svega 20—30 Nijemaca. Mi nismo imali gubitaka. U Vrbanji je bila veća borba sa jednim domobranskim satom. Naši su upali usred dana u selo. Zarobljeno je 15 pušaka, nešto municije. Zarobljen je zapovjednik sata, nadpo-

⁸ Tada je bio komandant Semberskog odreda (sastava: Drinski, Ugljevički, Bijeljinski i Račanski bataljon) Majevičke četničke brigade (AVII, reg. br. 322, k. 210). Međutim, u to vrijeme, uslijed nesuglasica između četničkih komandanata na Majevidi, dolazilo je do češćih promjena, pa je moguće da je Đuro Bižić tada komandant Drinskog bataljona, mada je po navedenom dokumentu komandant toga bataljona bio Jeremija Lazić Leko.

⁹ Bosutskom šumom se naziva predio u zahvatu rijeke Bosuta u Sremu.

¹⁰ Napad na Kuzmin je izvršio 3. bataljon a na Vrbanju 1. bataljon. Opširnije o toj akciji vidi Rudi Petovar, n. d., str. 67. i 68; Zarko Atanacković, *Srem u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji*, Beograd, 1968, str. 262. i 263.

ručnik, a ubijeno nekoliko ustaša i domobrana. Iz pošte je uzeto 100.000 kuna i rekvirirana odjeća i obuća od petokolonaša. Opoljena je škola, u koju su se zatvorili domobrani i ustaše, ali ona nije mogla biti likvidirana, jer naši nisu htjeli da upotrebe bombe, pošto su se u školi zajedno sa neprijateljem nalazila školska djeca. Naši gubici: dva mrtva i tri ranjena. Ove borbe vođene su 10. okt. p. g.

11. okt. jedan naš bataljon sačekao je dva kamiona ustaša i Nijemaca na drumu između Kuzmina i Bosuta. Neprijatelj je razbijen. Imao je 10 mrtvih i više ranjenih. Naši gubici: dva mrtva i jedan ranjen.

12. okt. došao je u Bosutsku šumu bataljon 3. Odreda 3. Oper. zone,¹¹ koji se povukao sa Fruške Gore zbog nemačke ofanzive. Sutradan smo dobili obavještenja da će Nijemci vršiti čišćenje ove šume i da su već blokirali Savu i Bosut.

14. okt. sukobili smo se sa tri čete njemačke 736. divizije¹² kod Dvorca,¹³ blizu s. Jamena. Neprijatelj je bio dočekan od dva naša bataljona i jednog bataljona 3. Odreda i potpuno razbijen, pretrpjevši teške gubitke i to: 80 mrtvih, 120 ranjenih. Zarobljena je komora sa kompletnom opremom za čete, tri teška bacača (jedan ispravan), 160 mina, 5 lakih mitraljeza, dva ručna mitraljeza, nekoliko desetina ispravnih pušaka, radio stanica (oštećena metkom), veću količinu municije i ostalog ratnog materijala, kao i njemačku zastavu dotičnog bataljona. Naši gubici: 20 mrtvih i 16 ranjenih. (Računajući pri tome i gubitke 3. Odreda).¹⁴

16/17. okt. izvršili smo pokret na Frušku Goru gde smo se zadržali do 2. nov. 1942. god. Ovo vrijeme smo upotrebili na odmor ljudstva, koje je bilo prilično iscrpljeno, na formiranje 4 bataljona Brigade od ljudstva 3. Odreda i pripremanje na povratak na Majevicu.

2. nov. 1942. god. krenuli smo zajedno sa dva bataljona 3. Odreda za Majevicu i prešli Savu kod Brodca 5. novembra 1942. g. Na terenu 3. Odreda ostao je jedan bataljon sa zadatkom da vrši gerilske akcije.

¹¹ Tačan naziv odreda: 3. NOP odred 3. operativne zone NOV i PO Hrvatske (tom I, knj. 6, dok. br. 41; Rudi Petovar, n. d., str. 67).

¹² Ta divizija nije se nalazila u Jugoslaviji. Odnosi se na njemačku 717. pješadijsku diviziju, koja je tada obezbjeđivala, između ostalog, i područje Srema (AVII, T-315, F-2270/475—476: naređenje njemačkog komandanta Srbije od 4. septembra, sn. br. 640: obavještenje Stožera 2. domobranskog zbora od 9. oktobra 1942).

¹³ Riječ je o zamku koji se nalazi na sredokraći između s. Jamene i s. Morovića. Na karti 1 : 100.000 označen je kao lovačka kuća.

¹⁴ Opširnije o toj borbi vidi Rudi Petovar, n. d., str. 71—75. Odred je imao dva bataljona (1. fruškogorski i 2. podunavski) sa oko 400 boraca (tom I, knj. 6, dok. br. 56; Rudi Petovar, n. d., str. 81 i 83).

Prilikom dolaska na Majevicu naišli smo na četničku kaznenu ekspediciju, koja je došla u Ravan da u sporazumu sa okupatorom čisti sela od partizana i da teroriše stanovništvo ravanskih sela, koje je naše. Ekspediciju je vodio kapetan Račić, komandant Majevičke četničke brigade, kapetan Prnjatović,¹⁵ njegov politički ideolog. U ekspediciji je učestvovao i Đuro Bižić sa svojim bataljonom. Mi smo odmah pošli u potjeru za ovim bandama i tom prilikom kapetan Prnjatović sa dijelom snaga pobjegao je u Balatun (hrvatsko uporište) a Đura Bižić u svoju bazu u Maleševce.

Prije našeg povratka na Majevicu, četnici su napali u s. Trnovi na naš 2. bataljon, koji je ostao na Majevici. U napadu je učestvovalo oko 400 četnika ali su u borbi bili razbijeni i rastjerani. Zarobljeno je 10 četnika, a poginulo 7. Među njima i jedan komandir čete Đuro Nikolić.

11. nov. 1942. g. otpočeli smo sa čišćenjem Majevice od četničkih bandi. Toga dana rastjerani su bataljoni Bore Bogdanovića, Petra Rusića, Jove Radića. Ova tri bataljona bila su glavna podrška kapetana Račića i kod njih se nalazio njegov štab. U Račićevom štabu smo našli arhivu sa dokumentima iz kojih se vidi njihova saradnja sa okupatorom u borbi sa partizanima. Najvažnija dokumenta čuvamo i kada se uspostavi čvršća veza dostavićemo Vam. Zarobljen je jedan puškomitraljez, 50 četnika s puškama, eksploziv i eksplozivni materijal, bačen iz engleskih aviona.

Do 15 nov. krstarili smo po Majevici, u cilju razbijanja četničkih štabova i razoružavanja četničkih bandita.

15. nov. napali smo hrvatska uporišta od Čelića do Površnice. (Lopare, i uporište oko njih. Sve na drumu Tuzla — Brčko). Tom prilikom zarobljeno je 100 domobrana i milicionera. Zarobljeno je 90 pušaka, 2 p. mitraljeza, 2 ručna mitraljeza, 12.000 metaka i raznog ratnog materijala. Prilikom ovog napada četnici Đure Bižića i Radivoja Kerovića napali su nas iza leđa, ali smo njihov napad odbili.¹⁶

U Majevičkom četničkom logoru nastala je pometnja. Kapetan Račić sa svojom bandom pobjegao je preko Drine u Srbiju, a razne četničke grupe bile su podvojene u borbi za

¹⁵ Jovo (konjički kapetan II klase bivše jugoslovenske vojske). Tada je bio zamjenik komandanta Majevičke četničke brigade. Za načelnika štaba je izabran 31. jula 1942, kada je Majevička četnička grupa preformirana u Majevičku četničku brigadu (AVII, reg. br. 32/2, k. 210, reg. br. 18/2, k. 210: zapisnik sa sednice u Komandi Majevičke četničke grupe od 31. jula 1942).

¹⁶ Opširnije o tome vidi AVII, T-315, F-2271/139—141: izvještaje Komande 718. pješadijske divizije od 16. i 23. novembra 1942, T-315, F-2270/838: zapovijest iste komande od 17. novembra 1942; Rudi Petrovar, n. d. str. 90—93; Žarko Aatanacković, n. d. str. 277.

prevlast. U to vrijeme dolazi iz Srbije kapetan Ugrin — Žarko Milurović sa svojim štabom, sa zadatkom da ide u Slavoniju da tamo organizira četničke jedinice. Na prolazu kroz Majevicu nastojao je da ujedini sve četničke grupe kako bi bile jedinstvene u borbi protiv partizana. Vojvoda Majevički, Radivoje Kerović, trčkarao je od Nijemaca do Hrvata, tražeći njihovu pomoć u borbi protiv nas. Od Trebavskog i Ozrenskog četničkog odreda također je tražio pomoć. Nijemci nisu imali snaga. Hrvati su organizirali dolazak četnika iz Trebave i Ozrena. Ozrenci, oko 1000, došli su do Tuzle, ali su se iz nepoznatih razloga vratili na Ozren. Trebavci, oko 700, došli su u muslimanska sela oko Čelića, odakle su 25. novembra trebali zajedno sa Hrvatima, ustašama i legijom da napadnu na nas, povrate Lopare i uspostave promet na drumu Tuzla — Brčko. Naša dva bataljona izvršila su noću, prije napada, opkoljavanje jednog četničkog bataljona i zarobili 75 četnika sa puškama. Veći deo pušten je svojim kućama, dok ih je 15 ostalo u našim redovima. Pošto su neprijateljske snage bile prilično velike, a u pozadini su se nalazili četnici, naše jedinice su napustile teren Lopare — Međednik¹⁷ — Jablanica i povukle se u s. Trnova.

28. nov. izvršili smo sa svim snagama napad na grupu Đure Bižića, kod kojega su bili četnici Trebavskog odreda, pod vodstvom popa Dimitrija Stefanovića, u namjeri da se tamo skoncentrišu sve četničke grupe Majevice. Tada ih je bilo sakupljeno oko 750. Napad je u potpunosti uspio. U borbi je poginulo preko 120 četnika, ranjeno preko 100, zarobljeno 350. Zaplijenjeno je 350 pušaka, 6 teških, 22 p.mitraljeza, 1 ručni mitraljez, oko 20.000 metaka i razni drugi materijal. U borbi koja je trajala 5 sati, poginuli su i poznati četnički vođi: Pop Dimitrije Stefanović, komandant trebavske četničke ekspedicije, kapetan Jovo Prnjatović, načelnik štaba Majevičke čet. brigade i njen politički ideolog, Đuro Bižić, komandant Podrinskog bataljona, kapetan Ugrin — Žarko Milurović, sa još jednim poručnikom, komandant Slavenskog čet. odreda, poslat od Draže Mihailovića, bandit Tejić,¹⁸ poznati krvolok, komandant pozadine Trebavskog odreda Manojlo¹⁹ (koji je htjeo da razoruža druga Tem-

¹⁷ Međednik (trig. 843) najviši je vrh na planini Majevici.

¹⁸ Jovo Tejić Pop. Njega je, 29. novembra 1942, strijeljala 6. istočnobosanska NOU brigada (Rudi Petovar, n. d., str. 100; Slavko Mićanović, *S Majevice i Šemberije*, knjiga II, Svjetlost, Sarajevo, 1948, str. 145).

¹⁹ Redakcija mu nije mogla ustanoviti prezime, strijeljan je, s Đurom Bižićem, 29. novembra 1942 (Slavko Mićanović, n. d., knj. II, str. 145).

pa prilikom našeg dolaska u Zelinju). Kod kapetana Milurovića nađena je sva arhiva i razni dokumenti, koji se čuvaju. Popa Stefanovića londonska vlada je prije nekoliko dana odlikovala ordenom Karađorđeve zvijezde sa mačevima, jer je poginuo na »polju časti i slave.«

Zarobljeni četnici, većim dijelom sa teritorije Vučjaka, pušteni su kućama, dok je izvjestan broj ostao u našim redovima.

Cvijet četnika i njihove organizacije sa Trebave i najvažnija četnička grupa sa Majevice potpuno je uništena.

Naši gubici u ovoj borbi 10 mrtvih i 7 ranjenih.

Od zaplijenjenog oružja naoružan je novoformirani Majevički partizanski odred, koji ima uslove da se razvije u jedan jak odred.

Osim ovih uspjeha, razoružani su još mnogi četnički bataljoni i razbijeni svi četnički štabovi na Majeveci. Uхваćeni su i Savo Trišić, komandant Planinskog bataljona, Boro Bogdanović, komandant Tavnanskog bataljona, Kosta Tojić, komandant Majevičkog bataljona. Svi ovi su streljani.

Može se reći da je Majevička čet. brigada potpuno uništena. Osto je samo Radivoje Kerović²⁰ sa grupom od 10 četnika, koji se stalno krije kod Hrvata, Jovo Radić sa ostacima svog bataljona, koji se krije po majevičkim šumama.²¹

Zvornički bataljon i Komitski bataljon priznali su našu komandu. Ovaj poslednji ušao je u naše redove. Posavski bataljon, pod komandom Živorada Lakića, pristupio je takođe u naše redove, ali je docnije komandant streljan a ljudstvo razoružano zbog kolebljivosti u borbi protiv Nijemaca. Od ostataka bataljona Đure Bižića, njegov zamjenik Jeremija Lazić (Zeko)²² formirao je svoj bataljon čije će pitanje riješiti Majevički part. odred.

²⁰ Bio je tada komandant pozadine Majevičke četničke brigade (AVII, reg. br. 32/2, k. 210).

²¹ O razbijanju Majevičke četničke brigade vidi AVII, T-315, F-2270.889 i F-2271.150—152; izvještaje Komande 718. pješadijske divizije od 29. novembra i 6. decembra 1942; Rudi Petovar, n. d., str. 96—102; Slavko Mićanović, n. d., knj. II, str. 141—148; Žarko Atanacković, n. d., str. 277. i 278.

²² Jeremija Lazić Leko je i dalje ostao u četnicima. Napredujući u službi, 28. novembra 1944. je postao komandant 3. grupe brigada Majevičkog četničkog korpusa. Poginuo je početkom decembra 1944 (tom IV, knj. 31, dok. br. 33, objašnjenje 3; AVII, reg. br. 36/2, k. 212: saopštenje Staba Grupe majevičkih četničkih brigada od 4. decembra 1944).

Još prije povratka naših dijelova sa Fruške gore, stupio je u naše redove kapetan Vukašin Subotić,²³ bivši načelnik štaba Majevičke čet. brigade.

15. decembra počela je neprijateljska ofanziva na nas.²⁴ Ofanziva je pošla sa 4 pravca: Tuzla, Brčko, Bijeljina, Zvornik. Učestvovali su Nijemci, ustaše i domobrani i legija. Računa se da ih je bilo oko 10.000. Snage Hrvata i Nijemaca bile su u odnosu 2 : 1. Izvješteni smo da se prave dva pontonska mosta preko Save, kod Rače i preko Drine kod Šepka. Isto tako bili smo izvješteni da će doći do prebacivanja većih njemačkih snaga iz Srbije i riješili smo da privremeno napustimo teren Majevice i da se prebacimo u Birač.

16. dec. jedna naša jedinica sukobila se sa njem. kolonom, koja je išla iz Lopara, kod sela Vukosavci. U borbi ubijen je jedan njemački oficir i nekoliko vojnika. Zaplijenjen je i plan ofanzive.

17. dec. naše jedinice vodile su borbu na planini Jelici. Borba je trajala čitav dan. Neprijatelj je preduzimao nekoliko puta juriš, ali je bio stalno odbijen. Imali smo tri mrtva i tri ranjena. Neprijatelj je odstupio pretrpjevši veće gubitke.

18. dec. 3. Odred vodio je na istoj planini borbu sa ustašama, Crnom legijom i tom prilikom ubio ustaškog satnika i više vojnika. Sopstveni gubitci 2 mrtva i 3 ranjena. 17. dec. jedna naša jedinica vodila je cijeli dan borbu sa neprijateljem.

²³ Neposredno prije prelaska u redove NOP i DVJ (krajem oktobra 1942), po naredbi komandanta Majevičke četničke brigade od 17. septembra 1942, određen je za zamjenika komandanta Šemberskog četničkog odreda (AVII, reg. br. 32/2, k. 210; Slavko Mićanović, n. d., knj. II, str. 113—114).

Redakcija nije mogla da pronađe dokumenat o tome da je Vukašin Subotić bio načelnik štaba Majevičke četničke brigade.

²⁴ Riječ je o operaciji »Tuzla II«, koju su Nijemci preduzeli 15. decembra 1942. s ciljem da se unište partizanske snage u sjeveroistočnoj Bosni (6. istočnobosanska NOU brigada i Sremski NOP odred). Operacija je počela 15. decembra 1942. po naređenju komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 10. decembra (AVII T-315, F-2270/1022—1023). U toj operaciji Nijemci su angažovali znatne snage: 2. bataljon 737. grenadirskog puka i 749. grenadirski puk 717. pješadijske divizije, 1. i 2. bataljon 738. grenadirskog puka 718. pješadijske divizije, dijelove 668. artiljerijskog divizionu i 12. tenkovske čete za specijalnu upotrebu, domobransku 3. pješačku pukovnicu, 3. bojnu i 13. i 14. sat domobranske 6. pješačke pukovnije, 4. bojnu i 13. i 14. četu 8. pješačke pukovnije i 21. i 29. ojačanu ustašku bojnu. Napad je počelo jednovremeno sedam borbenih grupa (A, B, C, D, E, F, i »Hofman« — »Hoffmann«). Opširnije o tome vidi AVII, T-315, F-2270/1019—1020: naređenje Komande 718. pješadijske divizije od 18. decembra, sn. br. 1072—1076: pregled grupisanja, obavještenje i operacijska karta Komande njemačkih trupa u Hrvatskoj od 28. decembra 1942. po završetku operacije »Tuzla II«; Rudi Petovar, n. d., str. 103—111.

skom kolonom, koja je išla drumom za Lopare iz Zvornika. Borba je vođena kod sela Rožanj. Neprijatelj je u prvi mah zaustavljen, ali je ipak uspio, potpomognut artilerijom, da se probije u pravcu Lopara. Neprijatelj, ustaše i Nijemci, ogorčen zbog neuspjeha popalio je selo Rožanj i ubio u selima Lopare, Vukosavci, Rožanj, Priboj preko 250 muškaraca, žena i staraca.

18. dec. Brigada i Majevički odred izvršili su nasilan prelaz ceste Tuzla — Zvornik. Tom prilikom napadnuta su neprijateljska uporišta: Caparde, Kosovača, Rudnik i Sarci. Neprijatelj je razbijen i zarobljen je cijeli 23. sat 3. pj. puk.²⁵ Zarobljeno je 75 domobrana, 6 mitraljeza, 4 prsna mitraljeza, 70 pušaka, 12.000 metaka. Naši gubici 4 mrtva i 3 ranjena. 3. Odred prešao je ovu cestu u toku 19. dec.

Dok smo se nalazili na Majevidi, četnici Rajka Čelonje,²⁶ Save Derikonje (Romanija)²⁷ i Stuparski čet. bataljon, u ukupnoj jačini oko 600, napali su naš Birčanski part. odred. Opljačkali su sela Šekovići, Brainci i druga. Zapalili nekoliko kuća i pobili preko 30 ljudi i žena.²⁸ Kada smo se mi pojavili četničke bande su pobjegle. Njihov komandant, Momčilo Mičić,²⁹ komandant Vlaseničke čet. brigade je ubijen od birčanskih partizana.

²⁵ To jest: domobranske 3. pješačke pukovnije.

²⁶ Pravo mu je ime: Rajko Vuković Čelonja. Bio je tada zamjenik komandanta Vlaseničke brigade Romanijskog četničkog korpusa i poznati četnički zlikovac. Poginuo je kao odmetnik u sukobu s organima državne bezbjednosti krajem januara 1947. u vlaseničkom srezu. Tada je imao čin potporučnika kraljevske vojske (AVII, reg. br. 5/4 i 15/4, k. 171: četnički formacijski pregledi od 23. i 29. novembra 1942; »Politika« od 30. januara 1947).

²⁷ Bio je tada komandant 1. sarajevskog brigade Romanijskog četničkog korpusa. Rodom je iz s. Vučje Luke. Po zanimanju seljak. U početku ustanka bio je komandir jedne čete u Romanijskom NOP odred. U proljeće 1942. prišao je četnicima, i istakao se po zvjerstvima koja je činio ne samo za vrijeme rata već i poslije oslobođenja, kao odmetnik. Tako je samo 15. i 16. maja 1946, s četničkim odmetnikom Ristom Radićem (uhvaćen i, 10. juna 1947, osuđen od Vojnog suda u Sarajevu na smrt strijeljanjem) i 30 odmetnika, na putu od Alipašinog Mosta do Semizovca, ubio 33 odbornika i aktivista Narodnooslobodilačkog fronta (NOF-a). Ubijen je 1946 (AVII, reg. br. 15/4, k. 171, reg. br. 9/4, k. 171: pregled starješinskog sastava 1. sarajevske brigade od 23. novembra 1942, T-315, F-2271/139: izvještaj Komande 718. pješadijske divizije od 15. novembra 1942. o formiranju 1. sarajevske četničke brigade; »Politika« od 11. juna 1947).

²⁸ Tada je ubijeno 36 najuglednijih domaćina i 2 žene (»Politika« od 30. januara 1947).

²⁹ Ime mu je bilo Momčilo P. Mičić (AVII, reg. br. 5/4, k. 171).

Po dolasku u Birač ponovo je ojačan odred. Razbijena je Vlasenička i Kladanjska čet. brigada.³⁰ Pošteniji borci ušli su u Narodno-oslobodilačku vojsku a banditi su se razbjegli. Većina je pobjegla za Romaniju i Kalinovik.

Zamjenik komandanta Vlaseničke čet. brigade Rajko Drakulić uhvaćen je, kao i komandant letećeg odreda Trifko Žugić i komandant Birčanskog čet. odreda Gajo Starčević, streljani su.

29. dec. Brigada je krenula za Romaniju.³¹ Prilikom prelaza pruge Olovo — Han-Pjesak razrušena su dva mosta, uništena je lokomotiva, 6 vagona i zarobljena tri domobrana.

Na Romaniji su razbijeni četnički štabovi, štab korpusa u Poratku, štabovi bataljona u Šićima i Visovici.³² Vodili smo nekoliko borbi, ali bez naročitog uspjeha. Četnici nisu davali ozbiljnog otpora, nego su bježali ispred nas i gerilski uzne-miravali, tako da nismo mogli uništiti njihovu glavnu snagu. Osim toga bili su u stalnoj vezi sa Nijemcima i ustašama, koji su ih snabdijevali sa municijom.

4. jan. 1943. izvršili smo pokret za Sokoloviće i na tom terenu razoružali smo oko 30 četnika i zarobili 1 p.mitraljez. I ovdje su se četnici raspršili u manje grupe.

7. jan. jedna naša jedinica napala je na uporište Žljebovi, na cesti Sarajevo — Vlasenica. Zarobljeno je nekoliko pušaka, nekoliko handara,³³ 5000 metaka i 1 pmitraljez, ubijen je jedan ustaša a više ranjeno, popaljene sve zgrade uporišta i srušen most na cesti.

Usljed velikih snijegova, pojave bolesti kod naših boraca, vratili smo se 9. jan. u Birač.

25. jan. izvršen je napad na neprijateljska uporišta Osmaci, Capardi, Kosovača, na cesti Tuzla — Zvornik. Napad nije u potpunosti uspio. Zarobljeno je 22 domobrana, 40 čtenika, nešto oružja i municije. Naši gubici su prilično veliki: 8 mrtvih i 19 ranjenih. Capardi su bili branjeni od do-

³⁰ Ta brigada je pripadala Ozrenskom četničkom korpusu (koji je tada, u svome sastavu, imao četiri brigade: Kladanjsku, Visočku, Zeničku i Zepačku). Komandant korpusa je bio Bora Mitranović, kapetan II klase bivše jugoslovenske vojske, a komandant Kladanjske brigade — Stevan Vojinović, potporučnik (AVII, reg. br. 143, k. 171: naredba komandanta Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 6. septembra 1942. o formiranju Ozrenskog četničkog korpusa, reg. br. 154, 164 i 484, k. 171: četnički pregled šifri i jedinica od 29. novembra 1942).

³¹ Rudi Petovar (n. d., str. 115) iznosi da je nastupni marš prema Romaniji počeo 27. decembra 1942. godine.

³² Ta sela nisu na planini Romaniji, već na Ozren-planini.

³³ Vjerovatno: handžara.

mobrana, legije i četnika i dobro utvrđeni. Četnici su pod vodstvom Dušana Kovačevića.

Uslijed jugovine nabujala je rijeka Spreča, koja je ome-
la podilaženje, usled čega zadatak nije u potpunosti uspio.
Tom prilikom prebacili su se na tcrn Majevice Majevički i
3. Odred. Osim...³⁴ vršene su manje akcije na neprijateljska uporišta u dolini rijeke Spreče.

Majevički odred prešao je na Majevicu da vrši akcije, čisti Majevicu od ostataka čet. bandi, da djeluje u pravcu Trebave, koordinirajući rad sa radom 1. Divizije, i da mobilise nove part. snage, za što ima mnogo uslova, s obzirom na to da je na Majevisi ogromna većina stanovništva, naročito u Ravni, odana našoj borbi. 3. Odred OP. zone³⁵ prešao je na Majevicu da djeluje sa Majevičkim odredom i uhvati vezu sa svojim snagama koje su ostale u Sremu i 3. Operativnom zonom, pod čijom je komandom. Ovaj odred ima naređenje od Zone da vodi kurs ka formiranju brigade pod nazivom 1. Vojvođanska.³⁶ Naše je mišljenje da Majevički odred, prema svojim kvalitetima, a uz pomoć 6. Brigade, može postati uskoro brigada.³⁷

Naša se brigada poslije odlaska druga Tempa po ljudstvu i naoružanju više nego udvostručila.

Situacija u ist. Bosni ukratko je slijedeća: neprijateljske snage osim četnika, koji su djelimično razbijeni, iste su kao i onda kada je ovdje bio drug Tempo, jedino su Caparde mnogo bolje utvrđene a brane ih mnogo veće snage. Nijemaca sada nema nigdje, osim u Bijeljini, pa i tamo oko 40. Četničke grupe, koje još nisu razbijene jesu: Savo Derikonja sa Čelonjom oko 800 (Romanijski korpus, kapetana Momčilovića),³⁸ Dušan Kovačević sa Jankom Bašićem oko 200 (oni su sada zajedno sa legijom na Capardima), Jovo Radić oko

³⁴ Dokumentat je na ovome mjestu oštećen (vjerovatno piše: toga), i redakcija je to označila trima tačkama.

³⁵ To je 3. operativna zona Hrvatske (zvali su je i Sremskom zonom).

³⁶ Prva vojvođanska NOU brigada je formirana formalno po naredbi Vrhovnog štaba NOV i POJ od 2. jula 1943 (tom II) a u stvari je formirana 11. aprila 1943. u s. Brđanima, kod manastira Tavne, na Majevisi. Kao jezgro za formiranje ove brigade poslužila je 1. grupa Vojvođanskog udarnog bataljona (tom I, knj. 6, dok. br. 93 i 125; tom II, knj. 10, dok. br. 6; Žarko Atanacković, n. d., str. 329).

³⁷ Prva majevička NOU brigada (kasnije: 15. majevička) formirana je 11. aprila 1943 (tom IV, knj. 12, dok. br. 162).

³⁸ Milorad Momčilović. Tada se u sastavu Romanijskog četničkog korpusa nalazilo pet brigada: 1. i 2. sarajevska, Rogatička, Vlasenička i Kalinovička brigada (vidi dok. br. 37; AVII, reg. br. 15/4, k. 171: pregled šifri četničkih jedinica Komande Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 29. novembra 1942).

200 (Majevica). Ipak se samo za Romaniju može reći da četnici nisu razbijeni ni vojnički ni politički. Osim ovih grupa, postoje manje čet. grupe koje krstare po šumama i teže da se povežu međusobno. Likvidacija ovih je u toku. Pored četnika, glavni neprijatelji su ustaše i legija reakcionarnih sela oko Kladnja, Kalesije (to su muslimanska sela), ali se s njima stupilo u vezu preko letaka i poruka. Muslimani na Majevici, legija i milicija drže se sve bolje i sve je otvorenije na našoj strani. (Izuzev jednog dijela Čelića i Koraja).

Može se reći da smo mi gospodari u istočnoj Bosni a ne četnici.

Akcije ćemo vršiti sa ovog terena dok ne dobijemo od vas odgovor i uputstva za koordinaciju naših akcija, s obzirom na vaše dalje planove i zadatke, koji nama nisu poznati. (Naročito u vezi sa ofanzivom neprijatelja na našu oslobođenu teritoriju).

Pošaljite nam sve publikacije iz VŠ. Izvještaj PK,³⁹ kao i detaljan izvještaj štaba Brigade dobićete čim se uspostavi veza.

Raspoložemo sa radio-stanicom tip jugoslovenska-poljska primopredajna radio-stanica, rađena u Teleoptiku, Beograd, kod koje je oštećen blok-kondenzator kod prijemnika. Pošaljite nam ovaj deo, ako imate.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Politkomesar,
Cvijetin Mijatović-Majo, s. r.

Kapetan,
M. P. Vojo Ljujić, s. r.

³⁹ Pokrajinskog komiteta

IZVJEŠTAJ ŠTABU 1. PROLETERSKE BRIGADE OD 23. FEBRUARA 1943. ŠTABU 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ O DEJSTVIMA NA KOMUNIKACIJI TARČIN — KONJIC¹

STAB I PROLETBRIGADE
I PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE
NOV JUGOSLAVIJE

Br. 225

23 februar 1943 g.

ŠTABU I PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE

1. Kao što smo vas obavijestili u prošlom izvještaju,² raspored naših jedinica po likvidaciji linije Raštelica — Ivan Sedlo — Lukač³ — Bradina⁴ (kojom prilikom je neprijatelj imao sledeće gubitke: 46 ubijenih ustaša i žandara, ovih 12, 13 ubijenih Italijana, od kojih jedan potporučnik, i 67 zarobljenih Italijana, od kojih jedan poručnik) bio je glavninom prema Sarajevu, prostor Ivan Sedlo — Raštelica, a manjim djelovima, jednim bataljonom prema Konjicu, prostor Dra-gočaj — Podorašac.

U toku 18 ov. m. na sektoru prema Sarajevu nije bilo nikakvih važnijih promjena, naime nije se primijetila nikakova neprijateljska koncentracija. Istoga dana dobili smo sa raznih strana izvještaje o paničnom stanju u Konjicu.⁵ Stupili smo u vezu sa milicijom, koja nam je ponudila aktivno sadjeystvo u slučaju napada na Konjic. Takođe smo obaviješteni da su Italijani prešli na lijevu obalu Neretve, a da desnu obalu drže milicioneri, domobrani i nešto žandara.

U toku 19 ov. m. dobili smo obavještenja da se Italijani pakuju, da imaju namjeru da se povuku prema Nevesinju. Smatrali smo potrebnim da izvršimo demonstrativni napad na Konjic kako bi spriječili neprijatelja da nesmetano eva-

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 19—1, k. 707.

² Vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 102.

³ Nije označen na karti 1:100.000. Vjerovatno se radi o Lukačevom mostu kod Konjica. Poslije oslobođenja dobio je ime: Bobotov most, po narodnom heroju Jovanu Bobotu, koji je na njemu poginuo 6. marta 1945 (tom IV, knj. 30, dok. br. 177, objašnjenje 13).

⁴ Bliže o zauzimanju neprijateljevih uporišta u Rašteli, na Ivan-sedlu i Bradini vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 341.

⁵ U Konjicu su se nalazili dijelovi 1. bataljona 259. puka italijanske divizije »Marke« (»Marche«). Vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 248, objašnjenje 4.

kuiše materijal.⁶ U toku istog dana dobili smo izvještaj Štaba V brigade,⁷ poslan u 8.15 minuti izjutra, da je brigada stigla u Ostrožac i da u toku dana produžuje prema Konjicu sa obe strane Neretve, dalje traže od nas obavještenje o situaciji kao i o tome da li mogu računati na našu pomoć, s obzirom na stanje na našem sektoru, i kada? Odgovorili smo da ćemo u toku noći 19/20 izvršiti napad na Konjic sa dva bataljona i zahtijevali smo da i oni napadnu.

Pošto smo se dogovorili o napadu, a kako je stanje na našem sektoru bilo povoljno izdali smo naređenje bataljonima da napadnu energičnije, no to naravno utoliko i tada ukoliko i kada bude obezbijeđeno i djejsvo V brigade. Jedan bataljon je napado preko Zlatara, polulučno naslanjajući se desnim krilom na cestu, a lijevim na Neretvu. Drugi bataljon je napadao zapadno od drumu obuhvatajući polulučno ž. stanicu, naslanjajući se lijevim krilom na drum, a desnim na Neretvu. Napad je počeo u 23 č. Naši bataljoni su brzo očistili desnu obalu Neretve koju su branili domobrani i milicioneri. Predalo se oko 40 milicionera, a zarobljeno je 15 domobrana. Italijani i četnici nalazili su se na lijevoj obali Neretve većinom na Pomolu, odakle su tukli automatskim oruđima, t. bacačima i artiljerijom. Naše borce je, bez nekog posebnog naređenja da to urade, poneo zanos prodora i dvije čete, po jedna iz oba bataljona, su se prebacile preko mosta na lijevu obalu. Po prebacivanju ovih četa neprijatelj je koncentrisao najjaču vatru na most, tako da je svako drugo prebacivanje postalo nemoguće. Ove čete su na drugoj obali, u prvom naletu, zarobile oko 70 — 80 Italijana sa dva oficira. Međutim dalje napredovanje nisu mogle preduzimati pošto je broj ljudstva bio sasvim neznatan. Italijani, zarobljenici, su to primijetili i počeli bježati. Naši su otvorili vatru na njih, poubijali znatan dio zarobljenika, a jedan dio uspio je da pobjegne. Kako se do tog vremena nije čula borba ni na jednom drugom sektoru, bilo je jasno da jedinice V brigade nisu prispjele ili da su bile spriječene nekim drugim razlogom, zato smo naredili izvlačenje naših jedinica. Povlačenje preko mosta bilo je vrlo teško usled jake neprijateljske vatre. Jedna četa se prebacila preko mosta i imala tom prilikom 12 ranjenih. Izdali smo naređenje drugoj četi da se prebaci kod s. Bijeje preko gaza na Neretvi. Ona je tu i uradila, usput je likvidirala jedan bunker... Sve naše jedinice povukle su se iz grada oko 4 časa ujutru 20 ov. m.

⁶ Vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 106 i 115.

⁷ Odnosi se na 5. crnogorsku brigadu 3. NOU divizije. Bliže o njenim dejstvima u to vrijeme vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 115.

U borbi na Konjicu imali smo jednog mrtvog i 16 ranjenih, većinom lakše. Neprijatelj je imao do 50 mrtvih Italijana i 17 četnika, među kojima i komandant bataljona Dragić⁸ i njegov zamjenik.

20 ov. m. ujutru uspostavili smo vezu sa jedinicama V brigade. One su bile upućene na Konjic. Međutim nisu stupale u borbu. Došle su do grada sa obe strane Neretve i tu zastale da bi uspostavile vezu pa tek zatim stupile u borbu. Vezu kao što je već ranije rečeno nisu uspostavile, uprkos tome što se vodila žestoka borba na našem sektoru.⁹

Napad na Konjic nije uspio zato što smo raspolagali malim snagama i što su neprijateljski bokovi, krila, bili potpuno slobodni. Ma da je neprijatelj bio usled opšte situacije jako demoralisan i sklon padu poslije jednog energičnog naleta, ipak nismo uspjeli jer nas je bilo malo i napadali smo samo sa jedne strane, prelazeći vrlo tešku prepreku — most, koja se dala lako braniti. Jedan od razloga neuspjelog napada je i brzina sa kojom se radilo, a koja je bila rukovođena željom da se tuče neprijatelj na svim linijama, upravo da se koristi njegov slom na velikom sektoru te da ga se tuče i na toj tački. No kada se shvati da je želja jedno a realnost i svesni momenat u njoj nešto drugo, onda se vidi da je napad bio pogreška koja nas je koštala priličnog broja ranjenika.

Poslije napada prebacili smo jedan bataljon u s. Bradina da služi kao neposredna rezerva bataljonima koji zatvaraju pravac od Sarajeva. Drugi bataljon smo ostavili na liniji Podorašac — Vrbljani da odatle zatvara pravac od Konjica, — ovaj bataljon smo, po dolasku III — Sandžačke — brigade na taj sektor, prebacili na liniju Dragočaj — Zukići.

U toku 20 ov. m. obaviješteni smo o koncentraciji neprijatelja u s. Tarčin.¹⁰ Prije podne toga dana došlo je pojača-

⁸ Đorđe. Bio je tada komandant konjičkog sreza (AVII, reg. br. 22,2, k. 202: izvještaj Komande br. 393 — Konjičke brigade — od 6. marta 1943. o Dragićevoj pogibiji).

⁹ Vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 115.

¹⁰ Pošto je situacija u dolini rijeke Neretve bila vrlo kritična po jedinice italijanskog 6. armijskog korpusa, to je odlučeno da njemačka 718. pješadijska divizija (u to vrijeme je djelovala na prostoru Travnika — Jajce — Donji Vakuf) pređe njemačko-italijansku demarkacionu liniju i pomogne saveznicke jedinice. Za izvršenje toga zadatka, Komanda 718. njemačke pješadijske divizije formirala je dvije borbene grupe: »Fogel« (»Vogel«) i »Anaker« (»Annacker«). Borbena grupa »Fogel« imala je zadatak da djeluje na pravcu Bugojno — Gornji Vakuf — Prozor — Rama, a Borbena grupa »Anaker« na pravcu Sarajevo — Tarčin — Konjic — Jablanica. Ovdje je riječ o Borbenoj grupi »Anaker«, čiji su prvi dijelovi pristigli na tu prostoriju već kasno u noć 18. februara (tom IV, knj. 10, dok. br. 224, 226, 227, 228, 230, 239, 240, 251 i 271, AVII, T-315, F-2271, sn. br. 779 —

nje od 30 kamiona i jednog voza. Neprijateljske prethodnice su u toku poslije podneva krenule od Tarčina prema Raštelici i Trzanju. U sukobu sa našim prethodnicama neprijatelj je imao osjetne gubitke.¹¹ Zarobili smo jednu neprijateljsku desetinu, 9 vojnika, sa jednim p.mitraljezom. U toku poslije podneva, počev od 15 časova pa 17.30 časova, naše položaje, prvenstveno Ivan-Sedlo i okolinu, tukla je neprijateljska avijacija, 15 aparata od kojih 7 »Štuka«.¹² Bombardovanje je bilo vrlo jako. Ma da je naše ljudstvo bilo raspoređeno na velikom prostoru, ma da smo imali dosta dobre rovove, ipak nam je avijacija nanijela velike gubitke. Imali smo 5 mrtvih i 11 kontuzovanih.

781: zapovijest Komande 718. pješadijske divizije od 17. februara za početak operacija »Vajs II«, sn. br. 806 — 808, sn. br. 815 i 825 — 827: zapovijesti Komande 718. pješadijske divizije od 19. i 20. februara za deblokiranje Mostara, sn. br. 843 i 844: zapovijest Borbene grupe »Anaker« od 20. februara za dejstva prema Mostaru, sn. br. 861: naređenje Komande 718. pješadijske divizije od 20. februara 1943. za dejstva Borbene grupe »Fogel« od Bugojna prema Rami; »Nereiva — Sutjeska 1943«, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1963, str. 35—39).

Borbena grupa »Anaker« je imala u svome sastavu: Štab 750. grenadirskog puka sa 2. bataljonom bez 6. čete i 9. četom 3. bataljona, 1. bataljon 738. grenadirskog puka bez 3. čete, domobransku 7. pješačku pukovnicu (dva bataljona), ustašku 21. bojnu 5. stajaceg djelatnog zdruga i 3. i 4. bateriju njemačkog 668. artiljerijskog divizionu. Borbena grupa »Anaker« je tada dejstvovala u dvije grupe: »Volfart« — »Wolfarth« (2. bataljon bez 6. čete, 1. bojna 7. pješačke pukovnije, jedna ustaška sat iz 21. bojne, 14. četa 7. pješačke pukovnije i jedan vod 4. baterije 668. artiljerijskog divizionu) i »Rudat« (1. bataljon 738. grenadirskog puka bez 3. čete, 2. bataljon 7. pješačke pukovnije i dvije ustaške sati iz 21. bojne). Grupa »Volfart« je dejstvovala sjeverno od komunikacije Tarčin — Konjic, a grupa »Rudat« južno. Ostale jedinice nalazile su se u pukovskoj rezervi (AVII, T-315, F-2271/825—827, 843 i 844).

Borbenu grupu »Fogel« sačinjavali su: Štab 738. grenadirskog puka s 2. bataljonom bez 5. čete i 3. bataljonom, 1. bataljon 750. grenadirskog puka bez 3. čete, Štab 668. artiljerijskog divizionu s 1. baterijom, 718. inžinjerijska četa, jedan vod tenkova iz 3. čete 202. tenkovskog bataljona, domobranska 1. bitnica 11. topničkog sklopa, tri brdska artiljerijska voda (po jedan iz 7, 9. i 11. topničkog sklopa) i domobranska 3. sat 3. obkopske (inžinjerijske) bojne. Grupi je bio potčinjen 5. stajaci djelatni zdruk (AVII, T-315, F-2271/825 — 827 i 829).

Dejstva u pravcu Mostara nazvana su tada: operacija »Mostar« (tom IV, knj. 10, dok. br. 273).

¹¹ Odnosi se na prethodna dejstva (u operaciji »Vajs II« — »Weiss II«) dijelova 718. pješadijske divizije i domobranske 7. pješačke pukovnije (AVII, T-315, F-2271/806 i 807: izvještaj Komande 718. pješadijske divizije, sn. br. 808: naređenje Komande njemačkih trupa u Hrvatskoj od 19. februara 1943).

¹² Vidi knj. 10, dok. br. 242.

Pošto su položaji na Ivan Sedlu — Raštelici nepovoljni za odbranu prema Tarčinu, naredili smo bataljonima da u toku noći izvrše napad na Tarčin. U napadu su učestvovala dva bataljona obuhvatajući lučno sa lijevim krilom od r. Lepenice do, desnim krilom, drumu i pruge Tarčin — Pazarić. Kako su jedinice usled prethodnog bombardovanja bile prilično rasute prošlo je dosta vremena dok su se prikupile i pošle u napad, tako da je napad zakasnio. Borba na Tarčinu otpočela je u 24 časa. Lijevo krilo bilo je jakom vatrom spriječeno da pređe rijeku i da ugrozi neprijateljev bok, centar je istjerao neprijatelja iz utvrđenja i došao do ž. st., desno krilo je takođe uspjelo, ma da prilično kasno usled rđavog terena, da se postavi na određeni položaj, ono je presjeklo prugu Tarčin — Pazarić i ručnim bombama odbilo jedan neprijateljski voz iz Pazarića. Neprijatelj je na ovom sektoru imao nekoliko odbranbenih pojaseva, a njegove snage su bile do 1.500 ustaša i domobrana, pod njemačkom komandom, raspolagao je sa dvije haubice, dva brdska topa i više t. bacača i drugog automatskog oruđa. Poslije žestoke petočasovne borbe, naše jedinice su se povukle na polazne položaje.¹³ U ovim borbama neprijatelj je imao znatne gubitke. Mi smo imali jednog ranjenog. Od zarobljenih domobrana (njih 4) saznali smo da je neprijatelj pripremao ofanzivu na nas 21 ov. m. i da je bombardovanje bilo priprema za ofanzivu. Takođe smo obaviješteni da su pojačanja stizala u Pazarić, većinom Njemci. Radi toga preduzeli smo novi raspored naših jedinica, posjedajući sa tri bataljona liniju Orahovica — Raštelica — Trzanj — Odžak.

Oko 11 časova 21 ov. m. krenuo je neprijatelj iz Tarčina u tri kolone prema našim položajima. Istodobno su bombarderi, 12, otpočeli bombarovanje naših jedinica. Jedna neprijateljska kolona, jačine 6 — 800 Njemaca i ustaša, pošla je prema Orahovici, druga, jačine do 1.000 Njemaca i manjim djelom ustaša sa 4 tenka, pošla je prema Raštelici i treća, jačine 6 — 800 ustaša i Njemaca, većinom ustaša, pošla je pravcem Trzanj — Vijenac — Mali Ivan. Neprijatelj je tukao brzom paljbom sa tri haubice, dva brdska topa i mnogo t. bacača, a avijacija je neprekidno bombardovala. Usled tako jake vatre iz teških oruđa i od avijacije naše jedinice nisu mogle održati položaje, već su se pod borbom povlačile. Borba je trajala do 18 časova 21 ov. m., kada je neprijatelj

¹³ Taj napad su odbili dijelovi Borbene grupe »Anaker« i 7. pješake pukovnije (tom IV, knj. 10, dok. br. 262, 272 i 275; AVII, T-315, F-2271 862 i 863: izvještaj Komande 718. pješadijske divizije od 21. februara 1942).

izbio na liniju Ivan Sedlo — Mali Ivan.¹⁴ U toku noći 21/22 posjeli smo sa bataljonima liniju Vihor — Pobratine — Velika — Jasen — Zukići. Na ovoj liniji nalazila su se četiri naša bataljona sa isturenim prednjim odjeljenjima. Jedan bataljon je upotrijebljen za prenos, evakuaciju ranjenika, sa položaja do s. Višnjevica. U toku 21 ov. m. imali smo 4 mrtva i 12 ranjenih.

22 ov. m. oko 9 časova neprijatelj je otpočeo da tuče artiljerijskom paljbom naše položaje. Poslije jednog sata jake paljbe neprijatelj je počeo da se kolonama spušta prema Bradini, dok mu je bočno osiguranje, jačine 200 Njemaca, krenulo prema Vihoru, a drugo bočno obezbeđenje, jačine do 600 ustaša i Njemaca, kretalo se preko Malog Ivana prema Bradini. Naše jedinice su pustile neprijateljsku desnu pobočnicu na 100 — 150 m i tada dočekale jakom vatrom iz automatskog oruđa. Neprijatelj je pretrpio znatne gubitke i panično pobjegao ostavljajući mrtve na položaju. Neprijatelj nije više pokušao prodor našim pravcem, ali je zato koncentrisao vatru artiljerije i t. bacača, kao i avijacije, 9 bombardera, na naše položaje. Manevrisali smo jedinicama da bi izbjegli efikasnost artiljerije, ostavljajući na položajima samo automatska oruđa jako razrijeđena. Međutim neprijatelj je uspijevao da učutka svako naše oruđe kad god bi se pojavilo. Tako smo u toku dana izgubili 6 puškomitraljezaca, od kojih 4 ubijena. Po dolasku u Bradinu neprijatelj je pokušao prodor cestom prema Konjicu, međutim bio je odbijen. Tada je, oko 14 časova, jedna neprijateljska kolona, jačine do 600 vojnika, pošla istočno od drumu Bradina — Konjic prema s. Brđani, dijelom prugom, a dijelom istočno od pruge.¹⁵ Uspjeli smo da i tu kolonu povratimo natrag, ma da djeystvo automatskih oruđa nije bilo tako efikasno usled udaljenosti naših jedinica, koje su se nalazile na kosama od Zilića do Jasena, zapadno od drumu. Uopšte u toku dana nismo stajali smo da onemogućimo na svaki način prodor neprijatelja prema Konjicu usled toga što smo dobili obavještenje da će u toku noći 22/23 jedinice III Divizije izvršiti napad na Konjic,¹⁶ a naš zadatak je samim tim da uporno branilo pro-

¹⁴ Ta borba se vodila protiv Borbene grupe »Anaker«. Bliže o tome vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 272 i 273; AVII, T-315, F-2271/869 i 870: izvještaj Komande 718. njemačke pješadijske divizije od 22. februara 1943. godine.

¹⁵ Jedan ojačani bataljon Borbene grupe »Anaker« (grupa »Rudat«) uspio je ipak da se 22. februara probije u Konjic (tom IV, knj. 10, dok. br. 139, 274, 277, 278, 282 i 283; AVII, T-315, F-2271 i 914: izvještaj Borbene grupe »Anaker« od 26. februara 1943).

¹⁶ Taj napad na Konjic je izvršen 23/24. februara, ali bez uspjeha. Ponovljeni napad dijelova 3. NOU divizije na Konjic 24/25. februara

laz neprijatelju za Konjic. U toku dana imali smo 6 mrtvih i 14 ranjenih.

Međutim oko 17 časova dobili smo obavještenje da na naš sektor dolazi V — Crnogorska — brigada, da u saradnji sa nama i III — Sandžačkom brigadom napadnemo neprijatelja na liniji Bradina — Ivan Sedlo — Raštelica. Istodobno smo dobili naređenje od Štaba divizije da izvršimo napad na liniji Ivan Sedlo — Raštelica, bez obzira da li će Konjic biti napadan ili ne. U napadu je trebalo da učestvuje i III brigada istočno od drumu, počev od Bradine, bataljoni V brigade trebali su služiti kao rezerva. Do pada mraka prispjela su svega dva bataljona V brigade, jedan je postavljen u s. Stojkovići da zatvara pravce od Bitovnje, a drugi je upućen u s. Repovci da služi kao rezerva našoj brigadi. U napad smo posli sa naša tri bataljona, jedan bataljon je bio zauzet evakuacijom ranjenika, drugi bataljon je usled povlačenja pred mrak izgubio vezu sa nama tako da je u akciju zakasnio. Dva bataljona smo poslali na Ivan Sedlo, sa jednim bataljonom smo blokirali Bradinu. Borba na Ivan Sedlu otpočela je oko 24 časa. Sa strane, sektora, III brigade nije se čula nikakova akcija. Neprijatelj je tada koncentrisao sa svih svojih položaja svu vatru na naše jedinice koje su upale u sredinu njegovih položaja. Na Ivan Sedlu naše jedinice su se neprimijetno podvukle do neprijatelja koji je u gomilama stajao oko ognjeva. Većinom su bili Njemci. Sa rastojanja od 30 m. naši su otvorili vatru i izvršili juriš. Neprijatelj je pretrpio velike gubitke. Veliki broj mrtvih i ranjenih ležao je oko ognjeva.¹⁷ Međutim pošto je glavnina neprijateljska bila na Ivan Sedlu, a ostali sektori mirni, neprijatelj se okomio na naša dva bataljona. Tada smo sa jednim bataljonom, da bi olakšali položaj ovih, izvršili pritisak na utvrđene neprijateljske položaje oko Bradine. Borbu smo vodili do 5 časova izjutra 23 ov. m., kada smo donijeli rješenje da povučemo jedinice, usled toga što nismo bili potpomognuti sadjejtstvom ostalih. Izvlačenje jedinica išlo je vrlo teško usled položaja bataljona koji su napadali Ivan Sedlo i koji

završio se takođe bezuspješno (tom IV, knj. 10, dok. br. 144, 150, 278, 287 i 288; AVII, T-315, F-2271/888 — 891, 896 — 899 i 910 — 912: izvještaji Komande 718. pješadijske divizije od 24, 25. i 26. februara 1943).

Zbog teške situacije oko okruženog Konjica, Komanda 718. pješadijske divizije je 26. februara naredila Borbenoj grupi »Anaker« (ojačanoj 1. i 2. bataljonom 724. pješadijskog puka 714. pješadijske divizije, 3. i 5. četom 738. grenadirskog puka i 3. četom 750. grenadirskog puka) da izvrši deblokiranje Konjica (AVII, T-315, F-2271/930). Grupa je prešla u napad 27. februara 1943 (AVII, T-315, F-2271/936 i 937: izvještaj Komande 718. pješadijske divizije od 27. februara).

¹⁷ Misli se na vatre koje su Njemci ložili zbog velike hladnoće.

su samim tim bili unutar neprijateljskih položaja. Tada smo upotrebili i bataljon V brigade da u saradnji sa našim jednim bataljonom vrši bočni pritisak na Bradinu da bi se omogućilo izvlačenje ostalih bataljona. Bataljoni su se povukli preko Vihora i Lisine, stranputicama i po velikom snijegu.

U borbama na Ivan Sedlu i Bradini u toku noći 22/23 imali smo 3 mrtva i 12 ranjenih. Naše jedinice su tada zauzele nekoliko neprijateljskih bunkera na Ivan Sedlu, ali kao što je već ranije rečeno otstupile su po naređenju, ma da se nisu mogle održati, jer je neprijatelj, čija je jačina na Ivan Sedlu bila do 1.500 Njemaca i ustaša, neprekidno poslije jake vatre iz teških oruđa preduzimao kontranapade.

23 ov. m. držali smo ranije polazne položaje s time što je na položajima zadržan i bataljon V brigade da bi tako omogućili bar minimalan odmor našem ljudstvu koje je bilo potpuno iscrpljeno. Ovome treba dodati da nijedna naša jedinica nije posljednjih dana dobila redovno ni jedanput obrok a kamo li dvaputa. U toku dana neprijatelj je tukao slabijom artiljerijskom vatom naše položaje. Od bombardovanja iz vazduha, 7 bombardera, imali smo 1 mrtvog i 4 kontuzovana. Istoga dana uveče povučen je bataljon V brigade a mi smo dobili zadatak da izvršimo demonstrativan napad na Bradinu.¹⁸ Zadatak je izvršen oko 22 časa. Neprijatelj je odgovorio samo iz jednog bunkera na kosi iznad Bradine do Jasena. Kasnije se čula borba na našem desnom krilu.

U toku 23 ov. m. jedna neprijateljska kolona, jačine do 600 vojnika, prošla je preko s. Brđani za Konjic. Izgleda da su prošla i 4 tenka.

24 ov. m. neprijatelj je poslije artiljerijske pripreme pokušao oko 9 č. streljačkim strojem prodor od s. Velike prema s. Repovci. Naše jedinice dočekale su ga jakom vatom iz automatskih oruđa i povratile natrag.¹⁹

U toku svih ovih borbi vezu sa II brigadom gotovo nismo imali.

Kako su sela na našem sektoru bombardovana i skoro potpuno uništena (Repovci i Trešnjevica) pitanje smještaja naših jedinica je vrlo teško tako da ljudstvo većim dijelom spava ili po štalama ili napolju. Kraj je vrlo pasivan, a djelomično uništen bombardovanjem, tako da je i pitanje ishrane ljudstva vrlo teško riješiti. Kada se uzme u obzir slaba prehrana i smještaj u vezi sa stalnim borbama i mar-

¹⁸ Bliže o napadu na Bradinu vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 283.

¹⁹ Vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 289.

ševima, onda se dobija jasna slika kako i koliko je naše ljudstvo umorno i iscrpljeno. Međutim u toku 23 ov. m. a i kako izgleda i u toku današnjeg dana, jedinice su dobile predah, malo se sredile i odmorile, tako da, ako uspijemo da dobijemo još jedan dan, bićmo ponova potpuno osposobljeni za nove napore.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Za štab brigade,
Komandant,

BR. 131

IZVJEŠTAJ ŠTABA 10. DIVIZIJE OD 5. MARTA 1943. ŠTABU 1. BOSANSKOG NOU KORPUSA O DEJSTVIMA NA PROSTORIJI MRKONJIĆ-GRAD — JAJCE — KUPRES U BICI ZA NERETVU¹

ŠTAB X. NOU DIVIZIJE
DANA, 5-III-1943 god.
Položaj

ŠTABU I BOS. NOU KORPUSA

P o l o ž a j

Primili smo vaše naređenje u vezi sa akcijom na neprijateljsko uporište Kupres² i naređenje za I. Kr. Brigadu.³ Pismo za I. Kr. Brigadu upućeno je preko Vrbasa ali još nismo dobili odgovora niti potvrde da li je uručeno.

U vezi naređenja za napad na Kupres nismo odmah pozvali Bataljon II. IX. Brigade da zajedno sa III. Bataljonom koji se nalazi na položaju u Vukovskom, Malovanu učestvuje sa hrv. snagama na grad.

I. Bataljon ostavili smo prema jajačkom sektoru da štiti leđa ovim snagama. U toku noći između 1 i 2 marta dobili smo izvještaj da neprijatelj nadire iz Doganovaca prema Ljuši i da su se snage I. Bataljona pod borbom po-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 1—2, k. 853.

² To naređenje redakcija nije pronašla. Međutim, iz naređenja Vrhovnog štaba NOV i POJ od 28. februara 1943. Štabu 1. bosanskog korpusa vidi se da je ovaj korpus imao zadatak da spriječi prodiranje 7. SS brdske divizije prema Drvaru i da sa 9. krajiškom NOU brigadom izvrši napad na Kupres (tom II, knj. 8, dok. br. 94).

³ To naređenje redakcija nije pronašla.

vukle na položaje Male Ljuše. Istovremeno dobili smo izvještaj od VII. Brigade da se jedna neprijateljska kolona odvojila od snaga koje su nadirale od Mliništa prema Glamoču i krenula u pravcu preko Velikog Vitoroga i Crnog Vrha gdje je zanoćila.⁴ Namjere te kolone i pravi pravac prodora nismo znali, jer smo pretpostavljali da bi se imala sastati sa neprijateljskom kolonom koja nadire od Ljuše i tako da razdvoji sektor IX Brigade. Druga pretpostavka je bila da bi ta kolona udarila preko Šemenovaca na Blagaj i udarila sa leđa naše snage koje su koncentrisane prema Kupresu. Ta pretpostavka učinila nam se najvjerojatnija, zato smo II. Bataljon povukli na položaje iznad Šemenovaca, Novog Sela i Blagaja sa zadatkom da dočekaju neprijateljsku kolonu a snage III. Bataljona IX. Brigade da se povežu sa snagama VII. Brigade koja se pod borbom povlačila u pravcu Vukovskog i Malovana i da VII. Brigada sa III. Bataljonom učestvuje u akciji na Kupres. U tom međuvremenu 2-III-1943 stiglo nam je iz Glamoča oko 25 ljudi naoružanih i oko 30 nenaoružanih te smo odmah formirali Glamočku četu i privremeno je stavili pod komandu II. Bataljona IX. Brigade, na sektoru Šemenovci — Blagaj. Nenaoružane ljude snabdijeli smo sa po dvije bombe talijanske koje smo dobili od vas.

Četvrtog ov. mjeseca neprijateljska kolona koja je bila na Vitorogu i Crnom Vrhju prodrila je jednim snagama preko Kupreškog polja dok su druge snage te kolone prošle kroz selo Šemenovce u pravcu Blagaja. Noćas smo dobili izvještaj od II. Bataljona IX. Brigade da njihove jedinice nisu prihvatile borbe sa neprijateljem jer da im je neprijatelj svojom lijevom pobočnicom obuhvatio zasjedu i tako su se bez borbe morali povlačiti a kasnije neprijatelj je bio predaleko i svako otvaranje vatre bilo bi neefikasno. Pošto neprijatelj kroz selo nije palio i vršio veća nasilja posumnjali smo u ispravnost vojnih i političkih rukovodioca toga bataljona pošto je većina boraca sa toga terena. Po tome se vodi istra-

⁴ Riječ je o napadnoj koloni njemačke 369. legionarske divizije, koja je dejstvovala (u operaciji »Vajs«) južno od Mrkonjić-Grada, prema Glamoču, Livnu i Kupresu. Lijevo od 369. legionarske divizije, na pravcu Bugojno — Gornji Vakuf, napadali su 717. pješadijska divizija i dijelovi 718. pješadijske divizije (Borbena grupa »Fogel«). Desno je, u to vrijeme, na pravcu Bosansko Grahovo — Livno, prodirala 7. SS divizija »Princ Eugen«. Opširnije o tome vidi AVII, T-315, F-2154/636, 637, 642—644, 706 i 707: zapovijesti Komande 369. legionarske divizije 6. i 8. marta 1943. i operacijsku (radnu) kartu od 26. februara do 6. marta 1943, T-354, F-145 3768415—3786424: zapovijest Komande 7. SS divizije »Princ Eugen« od 1. marta i šeme žičnih veza od 2, 3, 4. i 5. marta 1943. godine.

ga, o čemu ćemo vas kasnije izvijestiti. Neprijatelj koji je izašao 1-III- u Ljušu povukao se je istog dana nazad u Jajce.

Stanje na ovom sektoru je slijedeće:

IX. Brigada sa jednim bataljonom drži položaj prema Jajcu sa zadatkom da jedna četa izvidi položaje prema Drag- niću, Gerzovu do ceste Mrkonjić — Mlinište jer po pričanju neprijatelj je u tim selima ostavio samo četničke bande. Ova četa u glavnom imala bi zadatak da ispita situaciju na sek- torima koje je neprijatelj već prošao i da prikupi ako ima partizana koji sa oružjem lutaju i traže svoje jedinice. II. Bataljon drži kontakt sa neprijateljom koji se kreće od Bla- gaja prema Kupresu. III. Bataljon ostao je na svom starom položaju (Vukovskom, Malovanu).

Četvrtog III. dobili smo izvještaj od VII. Brigade u ko- jem nam javlja da se povlači u pravcu Vukovsko da bi dala predaha premorenim jedinicama. Mi smo III. Bataljonu IX. Brigade sa kojim se nalazi zamjenik komandanta IX. Bri- gade stavili zadatak da se poveže sa VII. Brigadom i sa osta- lim jedinicama koje se nalaze na tome sektoru.

Bez obzira na neprijateljska nadiranja IX. Brigada ostaće na ovom sektoru održavajući vezu sa VII. Brigadom i ispitujući stanje u neprijateljskoj pozadini kao i stanje na sektorima kroz koje je neprijatelj prošao. Javite nam šta je sa X. Brigadom i ostalim rasporedom naših jedinica. Osjeća se osjetan priliv ljudstva u ove brigade.

Pošaljite nam ako znate gdje se nalazi ostalo naoružano ljudstvo koje se je evakuisalo iz Glamoča.

Jedna četa I. Bataljona 4 ov. mjeseca išla je u zasjedu na prugu Jajce — Vakuf. Voz koji su trebali dočekati izma- kao im je ranije. Kasnije su naišli kamioni i tenkovi. Naši su uspjeli da ručnim bacačem uruše jedan kamion. Nisu uspjeli ništa da zarobe. Detalja o ovoj akciji još nemamo.

O svim promjenama izvještavaćemo vas pravovremeno ukoliko veza ne bude prekinuta.

Mi ćemo se sa Štabom divizije za sada još nalaziti na sektoru Janja. Ostavljajte nam vezu ako se budete premje- štali da bi vas naši kuriri mogli pronaći.

Uz drugarski pozdrav

Smrt fašizmu — Sloboda Narodu!

Politkomesar:
Nemanja⁵

Komandant
Milorad⁶

M. P.

⁵ Vlatković

⁶ Mijatović

P. S.

5 ov. mjeseca dobili smo izvještaj od štaba II. Bataljona IX. Brigade da su snage II. Bataljona i novoformirane Glamočke čete zarobile 14 domobrana od kojih se je jedan (razvodnik) sam ubio. Zarobljeno je 13 pušaka i jedna strojnica i⁷ jedan puško-mitraljez. Domobrane smo saslušali pojedinačno i saznali smo da je ta neprijateljska kolona koja je išla preko Crnog Vrha na selo Šemenovce i Blagaj u pravcu Kupresa III. Zdrug⁸ i da ih ima oko 2000, među njima ima oko 6 njemačkih oficira koji drže pod kontrolom hrvatske oficire. Ova neprijateljska kolona bila je zanoćila u Rastičevu u blizini Kupresa i Blagaja. Jedna veća grupa, oko 600, sa komorom povratila se ponovno u pravcu sela Blagaja vjerovatno radi pljačke jer po izvještaju zarobljenih domobrana neredovno dobijaju sledovanje i gladuju po nekoliko dana. Naše jedinice (II. Bataljon) dočekale su neprijateljsku kolonu i razbile je nanijevši im 30—40 mrtvi

Prema izjavi zarobljenih domobrana ovaj zdrug zbog dugog maršovanja i gladovanja prilično je demoralisan, ne znaju kud idu ali se tako u njihovim redovima šapuće da će na more. Upoznati su prilično sa stanjem na istočnom frontu. Njihovi časnici isto tako šapuću kako je Njemačka kod Staljingrada dobila po glavi i kako će sigurno izgubiti ovaj rat. Mi smo o stanju ovog zdruha obavjestili i VII. Brigadu a naredili smo i našim jedinicama da ih napadnu i dalje progone.

Ovaj zdrug kretao se pravcem od Novoga preko Kostajnice, Banije, Krupe, Sanskog Mosta, Ključa, Mrkonjića i Jezera preko šume (Crnog Vrha)⁹ u Blagaj. Na tome putu nisu nigdje naišli na jači otpor. Ustaše u ovoj ofanzivi ne učestvuju, vjeruje se da su otišli na istočni front. Legionari su obučeni u njemačke uniforme i idu zajedno sa Njemcima.

Izdata im je naredba da ne smiju paliti sela i pljačkati. Smiju samo kupiti ili ako im neko da nešto da jedu dobrovoljno. Za prekršenje ove naredbe strijeljaju ih.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Komandant:
Milorad

⁷ Riječi do kraja rečenice dopisane su crvenim mastilom.

⁸ Riječ je o domobranskom 3. gorskom zdruhu (brdskoj brigadi), koji je dejstvovao pod komandom 369. legionarske divizije (AVII, T-315, F-2154 642—644).

⁹ Vjerovatno se odnosi na pošumljeni predio jugozapadno od Jajca, na kome se nalazi brdo Crni vrh (trig. 1403).

¹⁰P. S.

VIII k. u. brigada otišla je u pravcu Vukovskog i Malovana. Prema izvještajima njihovim prilično je zamorena i demoralisana. Mi smo mišljenja, da bi tu brigadu trebalo vratiti na sektor Gerzovo — Dragnić (sektor Mrkonjički) radi odmora i hvatanja četničke bande. Javite nam vaše mišljenje.

6-III-43

S. F. S. N.

Milorad

Ovu kolonu sprovodili su četnici od Mrkonjića preko šuma. Četnika ima vrlo malo i ostali su kod svojih kuća u selima: Jasenovi Potoci, Gerzovo, Dragnić itd. Neprijatelj inače ne ostavlja nikakvih snaga na sektorima kroz koje prođe izuzev gradova.

Mi ćemo organizovati akciju za čišćenje od ove četničke bande.

S. F. S. N.

Milorad

BR. 132

IZVJEŠTAJ ŠTABA 10. DIVIZIJE OD 14. MARTA 1943. ŠTABU 1. BOSANSKOG NOU KORPUSA O SITUACIJI I ZATVARANJU PRAVACA JAJCE — DONJI VAKUF I MRKONJIĆ GRAD — MLINIŠTE U BICI ZA NERETVU I O FORMIRANJU 11. GLAMOČKE BRIGADE¹

Štab X. Kr. N. O. U. divizije

Str. pov. broj 8/43

14. marta 1943. g.

Položaj

ŠTABU I. BOS. N. O. U. KORPUSA

POLOŽAJ

Ovo su treći kuriri koje Vam upućujemo sa poštom a odgovora, ni kurira još nema. Mi smo saznali, da se Vi nalazite sa Štabom u Velikom Tičevu, pa smo u tome pravcu i slali kurire.

¹⁰ Tekst do kraja dokumenta dopisan je crvenim mastilom, ćirilicom.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 2—2, k. 853.

Stanje u našim jedinicama je sledeće:

1) I. bataljon IX. Kr. brigade prebacili smo preko Vrbasa na komunikaciju Jajce — Donji Vakuf, sa zadatkom, da kontrolišu pomenute komunikacije praveći zasjede i likvidaciju manjih neprijateljskih uporišta.

2) II. bataljon IX. Kr. brigade danas ćemo uputiti na sektor Mrkonjić² — Mlinište sa zadatkom, da očiste okolna sela od četničke bande, koje su došle u poslednjem prolazu sa Njemcima i ustašama. Ovaj bataljon povezaće se sa snagama preko ceste i oko Ključa V. divizije (u koliko ih bude).³

III. bataljon IX. brigade povući će se sa sektora Malovan⁴ — Vukovsko radi sređivanja u selo Blagaj, odakle će kasnije opet kontrolisati taj sektor.

I. bataljon XI. Glamočke brigade⁵ (koji broji 200 ljudi sa 100 pušaka) poslali smo na sektor Glamočki sa zadatkom,

² To jest: Mrkonjić-Grad.

³ Ova rečenica treba da glasi: Ovaj bataljon povezaće se sa snagama 5. divizije preko ceste i oko Ključa (ukoliko ih bude).

⁴ Između Šujice i Kupresa nalaze se sela Gornji i Donji Malovan i planina Malovan (s najvišim vrhom: trig. 1828). Vjerovatno se misli na cio taj predio.

⁵ U Bosni su 1943. bile četiri 11. NOU brigade.

Prva je bila 11. glamočka brigada 10. divizije, o kojoj je riječ u ovom dokumentu. Međutim, ta brigada je ubrzo rasformirana (AVII, reg. br. 3—2, k. 853: izvještaj Štaba 10. NOU divizije od 20. marta 1943).

Druga je 11. krajiška NOU brigada (nazivali su je i 6. NOU brigadom). Nalazila se u sastavu 5. NOU divizije. Formirana je u junu 1943. od 2. i 4. bataljona 6. krajiške NOU brigade i 2. bataljona 9. krajiške NOU brigade. Brigada je, po naređenju Štaba 2. bosanskog NOU korpusa od 8. septembra 1943, rasformirana. Drugi bataljon 9. krajiške NOU brigade upućen je, još krajem avgusta, u sastav svoje matične brigade, dok je 2. i 4. bataljonom 6. brigade popunjena 1. i 4. krajiška brigada 5. NOU divizije (tom II, knj. 10, dok. br. 68 i 84; tom IV, knj. 14, dok. br. 57 i 85, knj. 15, dok. br. 47, 113 i 128, knj. 16, dok. br. 61, 72 i 118, knj. 17, dok. br. 7, 54 i 162).

Treća je 11. krajiška NOU brigada. Formirana je (od Ribničkog NOP odreda), po naređenju Štaba 2. bosanskog NOU korpusa od 24. avgusta, kao 13. krajiška brigada 4. NOU divizije (zvali su je i »Garava«). Potom ju je Štab 2. bosanskog NOU korpusa, svojim naređenjem od 8. septembra 1943, preimenovao u 11. krajišku NOU brigadu, u sastavu 10. NOU divizije. Na intervenciju svog štaba od 9. septembra 1943, zadržala je naziv: 13. krajiška NOU brigada (tom IV, knj. 16, dok. br. 70 i knj. 17, dok. br. 3, 46, 54, 60 i 74).

Četvrta je 11. krajiška NOU brigada koja je, po naređenju Štaba 2. bosanskog NOU korpusa od 8. septembra 1943, formirana (od Kozarskog NOP odreda Grmečke grupe NOP odreda) kao 13. krajiška (kozarska) NOU brigada (trebala je, po naređenju Štaba 2. bosanskog korpusa od 24. avgusta 1943, da se zove: 14. krajiška NOU brigada). Ta brigada je preimenovana u 11. krajišku NOU brigadu odmah poslije intervencije Štaba 13. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 16, dok. br. 70 i knj. 17, dok. br. 54 i 106).

da kontroliše komunikacije Glamoč — Mlinište, da mobiliše i prikupi preostalo ljudstvo za vojsku toga sektora, i da ispita mogućnost akcije na Mliništu koliko neprijatelja još tamo ima.

Sa X. Kr. N. O. U. brigadom još nismo uspostavili vezu, i ne znamo na kome se sektoru sada nalazi.

2) Dobili smo izvještaj od naših partola i od političkih radnika iz pozadine (Miloša Polića) da se u Štekerovcima nalazi II. bataljon IV. Kr. brigade. Pomenuti politički radnik javlja nam, da je u tome bataljonu većinom ljudstvo sa sektora Glamočkog i da bi dobro bilo da taj bataljon kompletan uđe u sastav nove formirane XI. Glamočke brigade, a da njegovo mjesto u IV. brigadi popuni III. bataljon VII. brigade, koji se također nalazi negde prema Ključu. Mi mislimo, da bi taj bataljon IV. brigade bio momentano neophodno potreban za XI. brigadu, bar za izvjesno vrijeme, dok se ne mobiliše i prikupi svo ljudstvo sa sektora Glamočkog i dok se ne dođe do oružja. Ako se Vi slažete s tim, javite nam.

Mi smo do sada formirali svega jedan bataljon XI. Glamočke brigade, i rukovodioce smo dobili za ovaj bataljon sa Glamočkog sektora. Drugovi koji sačinjavaju štab bataljona bili su do sada politički radnici u pozadini. Zbog toga bi nam bilo neophodno potrebno, da u Štabu XI. Kr. brigade budu drugovi sa više borbenog i političkog iskustva. Te bi ljude trebalo odmah odrediti, pa Vas molimo da to učinite.

3) Štab ove divizije još nije dobio obaveštajca, te prema tome obavještajna služba nije na dovoljnoj visini.

Prema izvještajima naše dosadašnje obavještajne službe, stanje je sledeće:

Na sektoru Jajce: Garnizon neprijateljski je mali i nije stalan, svakodnevno stižu vozovi sa hranom i ratnim materijalom. Do sada je stiglo ukupno 300 vagona. Hrane na pijaci ima vrlo malo, 1 kg žita prodaje se od 70 — 150 dinara. Fabrika u Jajcu proradila. Sve odrasle muškarce Njemci kupe u varoš kad neko dođe i odvođe vozom za Travnik. Do sada ih je odvedeno oko 200. Moral kod vojske je vrlo slab. Postoji netrpeljivost između ustaša i Njemaca. Ustaše se žale da ih Njemci gone u prve borbene redove.

Na sektoru Donji Vakuf: Neprijatelja ima priličan broj. Ima nešto malo ustaša i domobrana. Neprijateljski garnizoni nisu stalni, nego se mjenjaju skoro svaki treći dan. Donji Vakuf služi neprijatelju kao baza za odmaranje. Oko grada ukopavaju šančeve — bunkere, i to po njivama svuda okolo grada. Jednu njivu čiste i ravnaju, od prilike prave aero-

Prema tome, od sve četiri pomenute brigade ostale su 11. i 13. krajiška NOU brigada.

drom. Neprijatelj čuva cestu sa manjim patrolama. Patrolira kadkada i konjica. Neprijatelj je izdao naređenje stanovništvu da se evakuiše iz grada navodeći da im prijeti opasnost od bombardovanja. U svim izvještajima koje sam dobio potvrđuje se jedna činjenica, da se neprijatelj strašno plaši od bombardovanja.

Na sektoru Mrkonjić Grad: Prema današnjim podacima grad je blokiran od partizana. Neprijatelj je povratio neke snage i komoru od Donjeg Vakufa za Jajce, što bi moglo da potkrijepi ovu činjenicu da su partizani blokirali Mrkonjić Grad. Na pruzi Mrkonjić Grad — Jajce, na mjestima Skoku Bagu⁶ i Otomalju nalaze se male neprijateljske snage, (njih po 60), koji čuvaju prugu.

Oni su na tim mjestima napravili bunkere. Izvjesna mjesta duž pruge, koja su bila podesna da se pruga razruši, minirata su od strane neprijatelja. U Sokolcu ima 18 četnika sa 2 puškomitraljeza. U Pljevi nema četnika. U Dragnić Podovima i Gerzovu ima oko 50 četnika koji se kreću većinom skupno. Iz Gerzova i Dragnića pošlo ih je 12 u četnike. Narod je nezadovoljan sa četnicima a naročito posle mobilizacije koju je naredio Drenović⁷ na teritoriji sreza Mrkonjić Grada. Sa toga sreza po njegovom naređenju mora se javiti svaki muškarac od 18 do 40 godina. Narod bi volio da naša vojska što prije dođe i ne veruje u snagu neprijatelja, pa i ako je momentano uspio da okupira taj teritorij. Kod Komara naše neke snage razrušile su prugu a koliko ne znamo. Njemci su napustili Torlakovac i došli u Jajce. Na Torlakovcu imali su do sada jednu satniju.

Na sektoru prema Glamoču i Pribelji ne znamo još tačno a prema pričanju dviju žena koje su došle iz Štekero vaca neprijatelja nema u tim selima, samo prugom Mlinište — Glamoč prolaze njihovi kamioni. Naše neke snage prebacivale su se od strane Tičeva u pravcu Ribnika. Ovi podaci sa toga sektora nisu još provjereni, ali smo poslali da se i tamo situacija ispita.

Na sektoru prema Kupresu: nema ništa novoga. Neprijatelj saobraća Livno — Kupres — Šujica — Livno. Među seljacima iz sela Blagaja pojavila se je peta kolona koja je

⁶ To mjesto nije označeno na karti 1 : 100.000; nalazi se prema Jajcu.

⁷ Uroš. Bio je tada komandant Četničkog odreda »Kočić«. Odred je imao četiri bataljona, locirana na prostoriji Bugojno — Glamoč — Mrkonjić-Grad — Jajce — Ključ (AVII, reg. br. 13/3, k. 207: zapovijest Komande Bosanskih četničkih odreda od 10. marta, reg. br. 18/2, k. 207: naredba Komande Četničkog odreda »Kočić« od 20. marta 1943. o podjeli teritorije odreda).

počela da rovari u korist četnika. Na naš poziv o mobilizaciji nisu se odazivali. U vezi toga održan je zbor sa narodom i vojskom. U izgledu je da će se situacija popraviti.

4) Noćas su stigli kuriri iz I. brigade sa poštom za V. diviziju i Stab Korpusa. Odmah ćemo ih uputiti zajedno sa našim kuririma. Mi smo otvorili poštu i pročitali izveštaj za V. diviziju tako, da smo se upoznali sa stanjem na položajima I. Kr. brigade.

5) Sanitetska služba u našoj diviziji u opšte ne postoji. Ni u jednoj brigadi nema sanitetskog referenta (ljekara). Sanitetskog materijala također nema ni malo. Ranjenih i bolesnih imamo preko 20. Skrajnje bi vrijeme bilo, da se za ovu diviziju s Vaše strane u ovom smislu učini nešto.

6) Ishrana: Ovo pitanje, i pored široke inicijative koju ste nam dali, mi ne možemo riješiti. Treba nam bezuvjetno pomoć sa Vaše strane. Odmah nam javite možete li nam odvojiti izvesnu količinu žita.

7) Akcije: Kratak pregled u toku poslednjih 20 dana.

8/II. o. g.⁸ jedna četa I. bataljona IX. Kr. brigade izvršila je napad na pruzi Jajce — Donji Vakuf i porušila istu u dužini 2 — 3 km., usled čega je bio saobraćaj prekinut kroz 2 dana.

9/II. II. četa istog bataljona izvršila je akciju na istu prugu D. Vakuf i porušila je u dužini oko 3 km. Saobraćaj je bio obustavljen 2 — 3 dana.

15/II. III. četa I. bataljona IX. kr. brigade izvršila je akciju na putnički voz D. Vakuf — Jajce, kojom prilikom je zarobila 1 domobranskog oficira, 1 njemačkog vojnika, 2 crno-legionaša i 11 domobrana. Zaplenila je 250.000 kuna, 1 pištolj i 4 puške. 2 njemačka vojnika su odbijena. Voz od 24 vagona je zaplunjen.

⁸ To jest: 8. februara.

⁹ Odnosi se na dejstva 737. grenadirskog puka njemačke 717. pješadijske divizije u operaciji »Vajs«. Puk je napadao pravcem Ključ — Mrkonjić-Grad — Jajce (AVII, T-315, F-2264/14, 16, 18, 20, 116, 125, 126 i 140: operacijske — radne — karte Komande 717. pješadijske divizije od 20, 21, 22. i 23. naređenje od 21. i 22. i izvještaji od 22. i 23. februara 1942). U dejstvima na pravcu Donji Vakuf — Jajce — Mrkonjić-Grad učestvovali su dijelovi 718. pješadijske divizije (Borbena grupa »Fogel«) od 15. do 19. februara 1943, kada je, prema naređenju Komande njemačkih trupa u Hrvatskoj od 19. februara 1943, uslijed situacije na prostoriji Prozor — Mostar — Konjic, cijela 718. pješadijska divizija sa dvije borbene grupe (»Fogel« i »Anaker«) orijentisana na pravce Bugojno — Gornji Vakuf — Prozor — Rama i Sarajevo — Tarčin — Konjic — Jablanica, čime je poremećen prvobitni plan operacije »Vajs II« (dok. br. 130; AVII, T-315, F-2271/808 i sn. br. 747, 748, 787, 789, 806 i 807: izvještaji Komande 718. pješadijske divizije od 15. 18. i 19. februara 1943).

17/II. Jedna četa I. bataljona izvršila je akciju na teretni voz D. Vakuf — Jajce i oštetila ga.

23/II. i 24/II. I. četa sa I. bat. VII. Kr. brigade vodila je borbu sa oko 2000 Njemaca, ustaša, četnika i domobrana, koji su pokušavali da prodru u Mrkonjić Grad.⁹ Tom prilikom 1 četa IX. kr. brigade nanela je neprijatelju 11 mrtvih i ranjenih.

Naši su imali 2 ranjena.

Od 18 — 26/II. dve čete II. bataljona držale su položaj kod Jezera sa I. bataljonom VII. Kr. brigade 27/II. II. bataljon IX kr. brigade povukao se pod pritiskom neprijatelja u Mujdžice — Močioci, odakle je bio premešten u Blagaj. Na dan povlačenja bataljon je nanio neprijatelju 15 — 20 ubijenih ustaša. Toga dana je poginuo jedan borac 3. čete I. bataljona IX. Kr. brigade od neprijateljske artiljerije.

4/III. neprijatelj je prodro u Ljušu. U kratkoj borbi sa jednom četom I. bataljona IX. brigade neprijatelju su naneti gubitci od 3—4 vojnika, dok je naša jedinica izgubila jednog borca.

5/III. II. bataljon IX. Kr. brigade pokušao je da izvrši napad na neprijatelja u Hrastičevu,¹⁰ ali je neprijatelj osetio pokret naše jedinice i povukao se u Kupres.¹¹ U ovim borbama imao je neprijatelj nešto mrtvih i ranjenih. Istoga dana patrola ovoga bataljona sukobila se je sa neprijateljem i tom je prilikom poginuo jedan borac.

Istoga dana neprijatelj je iz Hrastičeva krenuo za Blagaj u nameri da opljačka tamošnje selo. II. bataljon IX. Kr. brigade dočekao ga je i posle kraće borbe povratio ga nazad u Hrastičevo. U toj borbi neprijatelj je imao oko 40 mrtvih i ranjenih vojnika i oficira. Zarobljeno je 14 domobrana i zdugovaca a zaplenjeno 13 pušaka, 2 strojnice, 1 puškomi-traljez i 2000 metaka. Naši nisu imali gubitaka.

11/III. II. bataljon IX. Kr. brigade izvršio je kod Malovana napad na neprijateljsku kolonu u jačini od 600 — 1000 Njemaca i legionara.¹² Borba je trajala 3 sata. U ovoj borbi neprijatelj je imao 50 mrtvih, zarobljena su 3 Njemca, među kojima su dva podoficira, i 3 legionara. Zarobljene su 10

¹⁰ Treba: Rastičevu.

¹¹ Na pravcu Zlosela — Rastičevo — Blagaj dejstvovao je 3. gorski zdug (AVII, T-315, F-2154 636 i 637: zapovijest Komande 369. legionarske divizije »Vražje« od 8. marta 1943).

¹² Na prostori ju Šujica — Kupres nalazili su se dijelovi 369. legionarske divizije. Devetog marta Štab 369. divizije nalazio se u Kupresu (AVII, T-354, F-145/378639—3786406: šema žičnih veza Komande 7. SS divizije »Princ Eugen« od 11. marta 1943).

pušaka, nešto municije i druge ratne spreme. Naš II. bataljon IX. brigade imao je 5 poginulih drugova i 6 lakše ranjenih. U ovoj akciji poginuo je komandir 1. čete drug Čolić.¹³ Naši su bili uspješni da zaplene jedan top sa 20 kola topovske municije, ali usled brze i jake pomoći neprijatelju iz Kupresa i Šujice naši borci morali su napustiti zaplenjeni ratni materijal. U ovoj akciji naši borci pokazali su puno herojstva i ratne vještine sa daleko nadmoćnijim neprijateljem. U ovoj akciji oslobođeno je 15 partizanskih očeva koje su Njemci sa komorom prisilno povelili iz Banije.

Kratak pregled akcija III. bataljona IX. Kr. brigade, koji je bio na komunikaciji Kupres — Vukovsko, Kupres — Šujica.

Ovaj bataljon 8./III. potpao je pod direktnu komandu V. Š. jer je na tome sektoru bio formiran operativni štab pod rukovodstvom druga Milana Laha.¹⁴

To je tako ostalo sve do povlačenja glavnine snaga prema Prozoru, usled jakog pritiska neprijatelja. Bataljon je vršio sledeće akcije:

7./III. bataljon je prihvatio borbu sa Njemcima koji su nadirali preko Hrbljine. Pred nadmoćnijim neprijateljskim snagama,¹⁵ bataljon se je povukao. Podataka o gubicima neprijateljskim nemamo.

8. marta jedan vod ovoga bataljona poslat u patrolu (nasilno izviđanje) naišao je na seosku košaru u kojoj je bila neprijateljska straža. Naši su opkolili košaru i pohvatali neprijateljske vojnike. Zarobljeno je 7 njemačkih vojnika i 1 oficir, zaplenjeno je 1 strojnica, 7 pušaka i 1 durbin, 5 mapa i druge spreme.

Istoga dana neprijatelj je napao Kupres — Šujica — Baljci na položaj 2. i 3. čete toga bataljona.¹⁶ Borba je trajala jedan sat. Neprijatelju su naneti gubitci. Naši su imali jednog lakše ranjenog. Obe čete su se povukle zbog nadmoćnijeg neprijatelja.

¹³ Đorđe

¹⁴ Bio je operativni oficir Vrhovnog štaba NOV i POJ. Po naređenju Vrhovnog štaba od 6. marta 1943, Lah je u svojstvu delegata Vrhovnog štaba preuzeo komandu nad 7. krajiškom NOU brigadom i tim bataljonom (tom II, knj. 8, dok. br. 140 i 144).

¹⁵ Odnosi se na dijelove 369. legionarske divizije »Vražje« (AVII, T-354, F-145/3786408—3786411: zapovijest Komande 7. SS divizije »Princ Eugen« od 7. marta 1943).

¹⁶ Na komunikaciji Šujica — Kupres dejstvovali su toga dana 369. inženjerski i 369. izviđački bataljon 369. legionarske divizije »Vražje« (AVII, T-315, F-2154/636 i 637: zapovijest br. 32 njene komande od 8. marta 1943).

9. marta, po naređenju operativnog Štaba, III bataljon je zauzeo položaj Mračaj — Crni Vrh — Javorac — Širokavac i Podove. Neprijatelj je nastupao od Ravnoga¹⁷ preko Polja¹⁸ i preko Rašnice.¹⁹ Borba je počela u 11 sati prije podne i trajala dva sata. Neprijatelj je bio u jačini od 4000 ljudi. Zbog nadmoćnosti neprijatelja naše su se snage povukle bez gubitaka. Neprijateljski gubitci nisu nam poznati.

10/III. 2. četa III. bataljona napala je neprijateljsku kolonu, koja se je kretala Zahum — Prozor, nanevši mu osetne gubitke.

11. marta dvije čete III. bataljona u zasjedi na položaju u Kudiljskoj dolini²⁰ između Kukavica i Kudilja dočekale su neprijateljsku kolonu sa komorom. Borba je trajala od 8 — 18 časova. U ovoj akciji zarobljeno je 20 konja, 4 sanduka mina za bacač, 30 kg šljiva, 10 kg šećera, 30 hljebova, 15 pušaka, sa nešto municije. Neprijatelju je stigla pomoć te naši nisu uspjeli da zarobe čitavu komoru. U ovoj borbi poginulo je 7 drugova i 1 lakše ranjen. Neprijatelj je imao oko 35 ubijenih, 5 zarobljenih, među kojima je jedan njemački oficir. Među ubijenim neprijateljskim vojnicima nalazili su se i dva oficira.

8) Dobili smo izvještaj od V. divizije, iz koga smo saznali, da se naša X. brigada nalazi na sektoru Trubar — Cvjetnić.²¹ Mi smo mišljenja, da ovu brigadu povučemo na položaje prema Mrkonjiću, radi čišćenja četničkih sela Draganić — Medna — Pecka — Barači — Gerzovo prema Trijebovu. Ovo bi učinili radi toga što je taj zadatak dobila VII. brigada, a ona je otišla sa V. Š. prema Prozoru, i mi uopšte nemamo veze sa njom.²²

Javite nam najhitnije da li ćemo to učiniti, jer nam je neophodno potrebno da prečistimo sa četničkim bandama na ovome sektoru. Ako Vi imate vezu sa X. brigadom i ako se slažete sa našim predlogom, molimo Vas da joj izdate ovo naređenje.

¹⁷ Sa istim imenom postoje dva sela: jedno jugoistočno od Kupresa, a drugo zapadno od Prozora. Ovdje je riječ o onom jugoistočno od Kupresa.

¹⁸ Vjerovatno se odnosi na Ravanjsko polje, jugoistočno od Kupresa.

¹⁹ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Vjerovatno se misli na planinu Ravašnicu, zapadno od Prozora.

²⁰ Ta dolina nije označena na karti 1 : 100.000.

²¹ Sjeveroistočno od Srba (kod Knina) nalaze se sela Mali i Veliki Cvjetnić. Ovdje se misli na prostoriju koju zahvataju oba sela.

²² Ta brigada, koja je do tada bila u sastavu 5. NOU divizije, ušla je u sastav Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ, i prešla je rijeku Neretvu 14/15. marta (tom II, knj. 8, dok. br. 157, 167, 168 i 191; *Neretva — Sutjeska 1943*, str. 46).

9) Zbog teške ishrane na ovome sektoru, molimo Vas da nam pošaljete za sada barem 200.000 dinara radi kupovine stoke za vojsku.

10) Šaljemo Vam nekoliko njemačka pisma, koja su po prilici interesantna.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Polkom,
Nemanja

M. P.

Komandant,
Milorad

BR. 133

IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. KRAJIŠKOG ODREDA OD 9. APRILA 1943. ŠTABU 1. BOSANSKOG NOU KORPUSA O OBNAV-LJANJU ODREDA I AKCIJAMA U JUŽNOM DIJELU SRE-DNJE BOSNE OD 3. FEBRUARA DO 9. APRILA 1943. GO-DINE¹

Š T A B

IV Kr. N. O. P. Odreda
9/IV-1943

ŠTABU I BOS. KORPUSA

Izveštaj o radu od 3 februara do 9 aprila 1943 godine.

3/II — formiran je odnosno obnovljen IV krajiški odred u čiji sastav su ušli I bataljon sastavljen od 3 čete boraca sa kotor-varoškog sektora i II bataljon sastavljen od 3 čete boraca sa prnjavorskog sektora.

Brojno stanje i naoružanje bataljona bilo je:

I bataljon: ljudstva 172, karabina 166, p. mitraljeza 4, bređa jedna, strojnica jedna.

II bataljon: ljudstva 212, karabina 200, p. mitraljeza 9, laki njemački jedan, jedna bređa, teški bacač i jedna strojnica.

4/II — II bataljon sa jednom četom III bataljona (koji je ostao uz bolnicu) I prol. brigade dobiva zadatak da krene prema prostoru Vršani — Vijačani u cilju pol. rada na terenu kojim se kreće, prikupljanja boraca, prikupljanja poda-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 1—30, k. 1626.

taka o neprijatelju te prikupljanju hrane i povezivanja sa n. o. odborima a i razbijanja četničkih grupa u koliko na njih naiđe ili na terenu kretanja za iste sazna. I bataljon u cilju zaštite od Kotor-Varoša dobiva zadatak da se preko Grabovice spusti u Donju Orahovu² i kontroliše cestu Vrbanjci — Obodnik dok se snage II batalj. ne povrate.

Toga dana posle podne snage II bataljona sukobljavaju se sa neprijateljem koji se nalazio u Obodniku u jačini od 60—70 domobrana, nešto četnika i 5—6 Nijemaca i u saradnji sa snagama prol. čete razbijaju neprijatelja koji bježi prema Uzlomcu i Kotor Varošu. Snage I bataljona koje stupaju u progonjenje neprijatelja zarobljavaju 3 domobrana sa oružjem. Neprijatelj ima gubitaka koji nisu poznati.

II bataljon produžuje pravcem koji ima u zadatku i dolazi do sela Garića gde ostaje da prenoći.

5/II — Od prol. divizije dolazi naređenje za hitno prenošenje bolnice na slob. teritoriju. Naređujemo da se II bataljon najkraćim putem vrati za Šiprage a I bataljonu da nakon prolaska II bataljona preko Grabovice krene za Vlatkoviće, gde se nalazila bolnica.

6/II — posle podne bataljoni stižu na određena mjesta.

7/II — II bataljon kao bliža prethodnica kreće za Skender³ kuda će naići bolnica u cilju prebacivanja preko Baljvina za Mrkonjić.⁴ Rđav put, hladnoća i gladovanje. I bataljon učestvuje u prenosu bolnice.

8/II — Bolnica produžuje put za Baljvine. Prati je sa snagama III bataljona naš I bataljon. II bataljon kao zaštita ostaje u Skenderu.

9/II — I bataljon stiže u Baljvine a II bataljon posle podne kreće prema Mokrom Lugu gde ga vata noć i u toku noći usled mećave, gladi i nesvesnosti boraca a i bojazni prelaska preko Vrbasa pojavljuju se slučajevi dezerterstva (9 dezertera).

10/II — II bataljon stiže u Baljvine a I bataljon prelazi Vrbas i prati bolnicu u Mrkonjić. U II bataljonu održavamo sastanak sa komandnim kadrom u cilju sprečavanja dezerterstva.

11/II — dve čete II bataljona dobivaju naređenje da se spuste niz Vrbas do Bočca i Agina Sela u cilju šire zaštite Baljvina a i skupljanja hrane. Na svom zadatku iste se sukobljuju sa manjom četničkom grupom i razbijaju je i izvršuju zadatak.

² Selo se zove Orahovo Donje.

³ Misli se na Skender-Vakuf.

⁴ To jest: Mrkonjić-Grad.

12/II — U toku noći vratio se iz Mrkonjića I bataljon i iz Bočca dve čete II bataljona. Posle podne toga dana sa četama se radi na voj. obuci, disciplini.

13/II — Pošto je javljeno da na ovaj teren dolazi jedna krajiška brigada, na sastanku štaba odreda i druga Mirka odlučeno je da se u Baljvinama ostavi samo veza a da se sve snage odreda vrate u Skender kao strategijski važno mjesto s obzirom na čuvanje Baljvina.

15/II — I bataljon sa jednom četom II bataljona kreće posle pola noći preko Brijegova — Mrkog Luga za Skender. U putu ih dočekuju četničke zasjede pred Mokrim Lugom i Skenderom, prva u jačini od oko 50 četnika a druga od oko 120. Četnici su na oba mjesta razbijeni i naterani u begstvo.⁵

Ostaci II bataljona u toku dana stižu u Skender.

16/II — jedne se snage odmaraju a jedne idu za kupljenje hrane u okolna sela. Patrola I bataljona u Živinicama sukobljuje se sa manjom četničkom grupom i povlači se.

16/II — I bataljonu stavlja se u zadatak da krene prema Gornjoj Grabovici⁶ u cilju zaposjedanja Golog Brda i kontrolisanja pravaca Obodnik — Šiprage, Donja Orahova — Skender te radi lakše ishrane. Toga dana stižu u Skender prvi dijelovi I krajiške Ud. brigade.

17/II — II bataljon je u Skenderu a I u Gornjoj Grabovici. Radi se na smještaju i ishrani boraca I kr.[ajiske] brigade.

Posle podne II bataljon dobiva zadatak da se preko Golog brda spusti na Vrbanju i prebaci na desnu stranu iste te smjesti u Maljevu.

18/II — II bataljon se u zoru prebacuje preko Vrbanje. I bataljon koji se sa nekim snagama spustio na samu cestu napadnut je iznenada od četnika iz pravca Šipraga. Četnici su uspjeli da potisnu jedan vod III čete i da u prvi mah zarobe kuhinju, 2 druga i jednu drugaricu. Od zarobljenih jednog su odmah ubili. Ostala dva voda III čete koji su bili prisebniji iznenadili bočnim napadom četnike i naterali ih u ostupanje. Četnici su ipak uspjeli da odvedu zarobljene druga i drugaricu ali su ostavili teški mitraljez, 1 konja, brašna i neke sitnije spreme. Sa strane neprijatelja u borbi je uče-

⁵ i ⁶ Prema obavještenju Komande Bosanskih četničkih odreda od 14. februara 1943, četnici su tada izvršili prikupljanje svih raspoloživih snaga iz srednje i zapadne Bosne za dejstvo protiv partizana na komunikaciji Ključ — Mrkonjić-Grad (AVII, reg. br. 5/3, k. 207).

⁶ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Postoji grupa zase-laka sa zajedničkim nazivom Grabovica. Ovdje se, vjerovatno, misli na njen sjeverni dio.

stvovao bataljon »Tankosića«⁷ sa oko 200 boraca a sa naše strane III četa I bat. sa oko 48 boraca.

I četa I bat. koja se nalazila niže Mirkovića zarobila je 7 četnika koji su razbijeni bježali niz Vrbanju. Neprijatelj je u odstupanju prešao Vrbanju i pošao prema II bataljonu ali obavješten da se isti tamo nalazi pregazio je Vrbanju i vratio se na levu obalu. (Gazio je tri puta tamo i dva puta nazad). Usled guste magle naše snage II bataljona nisu neprijatelja primjetile sve dok ovaj treći put nije pregazio Vrbanju i tada je došlo do sukoba u kome su naši oslobodili zarobljenog druga iz III čete I bat.

Tom prilikom zarobili su i 2 četnika. U zoru pri prebacivanju preko rijeke II bataljon je zarobio i 2 četnička kurira također naoružana tako da je broj zarobljenika toga dana iznosio 11 bandita sem nekoliko ubijenih i ranjenih. U borbi toga dana poginula su 2 druga i to jedan iz I a jedan iz II bataljona.

Naređujemo II bataljonu da se povuče jer smo od zarobljenika obavješteni da četnici prema našim snagama kreću u dve kolone i to jednom kolonom od Maslovara prema Šipragama a drugom od Javorana prema Skenderu svaka u jačini od oko 800 boraca naoružanih sa više automatskog oružja i bacačem.⁸

19/II — Zajedno sa brigadom vršimo raspored naših snaga tako da naš I bataljon i IV bataljon brigade ostanu na prostoriji Skender — Baljvine sa zadatkom držanja veze sa snagama V divizije i ujedno da izvrše napad na desnu kolonu u Javoranima za koju smo smatrali da je manja a ostala tri bat. brigade i II bat. našeg odreda imli su da napadnu neprijatelja koji se smestio na prostoru Hodžino Brdo — Stopan.

20/II — II batalj. drži položaj ispod Urlaja⁹ gde ga četnici tuku bacačem.

21/II — naveče vrši se pokret svih naših snaga. I naš bataljon i IV bat. brigade napadaju četnike na Čukovcu i razbijaju ih. Nemci iz Kotor Varoša prema Skenderu i naši im postavljaju zasjedu. Borba je bila kratka i naši se usled premoći protivnika (oko 500) povlače prema Golom Brdu.

II bat. odreda i ostale brigade napadaju četnike na Borcima i Obodniku (sa Hodžina Brda — Stopana — Burče povukli se neopaženo u toku noći), razbijaju ih i

⁷ Pripadao je Četničkom odredu »Borja«.

⁹ Odnosi se na brdo Veliki urlaj (k. 705), istočno od Skender-Vakufa.

progone preko Uzlomca.¹⁰ Neprijatelj ima što mrtvih što ranjenih 15 a Nijemci na Obodniku 7 pobijenih, ponajviše od sopstvene artiljerije. U borbi učestvuju i neprijateljski avioni. Borci II bataljona dobro se prebacuju ali iz daleka otvaraju vatru.

23/II — prema utvrđenom rasporedu II bataljon odreda i III bataljon brigade kreću iz Garića — gde im pri pokretu artiljerija iz K. Varoša daje gubitke od jednog mrtvog i jednog ranjenog — kotama Uzlomca prema Novakovu Kamenu preko Marina Groba za Spasojeviće gde iznenaduju četnike dolazeći im iza leđa ali i sami budu iznenađeni tako da smo kolonom došli u samo selo i razbili ih bez gubitaka.

Ostale snage brigade stigle su u Lađevac.

Pošto smo zauzimanjem Skendera osječeni od naših snaga to smo odlučili zajedno sa štabom brigade i drugom Čočetom¹¹ i Mirkom¹² da se spustimo na sektor Prnjavor radi ishrane i odmora ljudstva i bolnice. Pozvali smo naš I i IV bat. brigade u sastav ostalih snaga. Veza sa našim snagama preko Vrbasa održavat će se putem sigurnih kurira.

24/II — Naš II bataljon oko Spasojevića vodi borbu. Posle podne stiže naš I bataljon i IV [bataljon] brigade.

25/II — Odmor. Naveče oba bataljona odreda kreću prema prostoru Šarinci — Vijačani. III bat. brigade u Branešće a ostale snage brigade i bolnica na prostor sela Vijačana oko Ljubića i Čavke.¹³

II bataljon u zoru stiže školi u Vijačane gde zarobljuje 3 četnika i iz četničkog zatvora pušta oko 10 dezertera iz našeg II bataljona koje su četnici zatvorili. I bat. se smješta na kotama više Šarinaca.

27/II — III bat. brigade napadnut je od četnika. Pomaže mu naš I bataljon.

Osjećaju se jaki pokreti neprijatelja od Jošavke, Lađevca, Potočana, Prnjavora i Vučijaka. Neprijateljska artiljerija tuče već i Vijačane. U saglasnosti sa štabom brigade, drugom Čočetom i Mirkom donosimo odluku da se u toku noći povučemo preko Čavke u Čečavu.

Borci II bataljona kao i narod Vijačana je zabrinut. »Nemojte nas ostaviti« govori narod a borci kažu — »zar da se povučemo bez borbe«.

¹⁰ To su bili četnici iz bataljona »Karađorđe« Četničkog odreda »Borja«. Komandant bataljona je bio Ilija Malić (AVII, reg. br. 16/4, k. 213: izvještaj Komande bataljona »Karađorđe« od 30. marta 1943).

¹¹ Ratko Vujović Čoče

¹² Šefket Maglaić Mirko

¹³ To je planina. Tačan je naziv: Čavka planina.

Uzalud je bilo dokazivanje besmislenosti borbe u Vijačanima.

28/II — U zoru krećemo preko Ljubića za Čečavu. U toku dana i noći iz II bataljona dezertiralo je oko 80 boraca, komandir čete Jelenko Kusić, njegov zamjenik i dva vodnika iz III čete, vodnik i delegat pratećeg voda.

— »Ubi ti mene, druže komandante, ali ja više ne mogu u zobenicu« — rekao je vodnik III čete Dragan Nježić kada ga je komandant odreda uhvatio pri dezerterstvu.

Po mišljenju štaba odreda dezerterstvo se pojavilo:

a) zbog slabe političke svesti boraca,

b) zbog teške ishrane (zobeni hljeb) na prostoru južno od ceste Teslić — K. Varoš,

c) zbog momentalno teške situacije u Vijačanima radi nadiranja neprijatelja i djelovanja stanovništva na borbe usled toga.

Na zajedničkom sastanku boraca oba bataljona nastojalo se sprečiti daljnje dezerterstvo i tom prilikom konstatovano da se dezerterstvo pojavilo usled gore izloženih momenata i jake neprijateljske ofanzive na slobodnu teritoriju.

I/III — bataljoni ostaju u Čečavi. Na zajedničkom sastanku sa štabom brigade, Povjereništvom OK[ružnog] Komiteta i drugom Čočetom odlučeno je da se sve snage odreda i brigade prebace preko Buletića prema Očaušu.

2/III — vršimo pokret prema određenom prostoru i to I bat. odreda i I i III bataljon brigade jedna grupa, te II bataljon odreda, II i IV bat. brigade i bolnica druga grupa. I grupa vodi borbu sa četnicima pred Lipovom Glavom i razbija ih. Navečer i u toku noći prebacujemo se preko ceste i smještamo u Buletić. Isturaju se osiguranja na kote. Posle podne toga dana primjećena je koncentracija četnika u Pribinicu koji spremaju napad na nas. Odlučeno je da ih napadnemo.

3/III — u toku noći vršimo pokrete. II bataljon odreda i tri bataljona brigade iznenađuju četnike i razbijaju. Zarobljeno 10 četnika. Neprijatelj ima dosta mrtvih i ranjenih. Zarobljeno 20 pušaka i teški bacač.

4/III — bataljoni su u Buletiću.

5/III — Odlučujemo da snage odreda i brigade podijelimo u dve grupe i to II i IV bataljon brigade i I bataljon našeg odreda kreću sa bolnicom za Očauš kao zaštita bolnici. II bataljon našeg odreda i I i III bataljon brigade stvaraju udarnu grupu koja će napadati nepr. garnizone, razvlačiti nepr. snage i prikupljati hranu za bolnicu.

Iz II bat. dezertiraju još 4. U borbi sa četnicima na Pri-
biniću uhvaćen je vodnik dezertjer, kojega smo streljali.

6/III — Bataljoni stižu u Mladikovinu i u zoru napadaju
ustaško selo Komušine, odakle neprijatelja protjeravaju i
vrše konfiskaciju nepr. imovine.

Neprijatelj iz Teslića interveniše ali ga snage brigade od-
bijaju. Jedna patrola III čete II bataljona odreda spušta se
radi prikupljanja hrane u selo Slatinu gde je napadaju mili-
cioneri. U dosta dobrom napadu naša patrola ubija 3 mili-
cionera i progoni ga sa visokih čuka iz bunkera.

7/12/III — II bataljon se šalje na prikupljanje hrane,
osiguranje sa jednim a sa drugima se odmara. U međuvre-
menu naš I bataljon sa II bataljonom brigade napadaju usta-
ško selo Melinu i vrše konfiskaciju hrane.

12/III — Udarne grupa kreće preko Smolina¹⁴ za Du-
brave.

13/III — Pokret prema Tešnju gde se vrši napad na
Tešanj i Adem-aginu vilu.¹⁵ Naš II bataljon daje osiguranje
prema Novom Šeheru. Adem-agina vila zapaljena i snage
brigade upale i u grad ali se tvrđava¹⁶ nije mogla uzeti. Snage
u Tešnju iznosile su oko 250—300 domobrana i nešto ustaša.

14/III — nalazimo se u Dubravama.

15/III — II bataljon odreda sa jačim snagama brigade
upada u Novi Šeher odakle proteravaju milicionere i vrše
konfiskaciju nepr. imovine.

16/III — Snage druge grupe odmaraju se u Dubravama
a snage I grupe napadaju četničke koncentracije oko Klupa.

17/III — Snage Udarne grupe stižu u Blatnicu.

18/III — Neprijatelj iz Teslića preko Komušina napada
na naše snage ali su odbijeni, u toku noći naš II bataljon
vrši razaranje pruge Teslić — Blatnica gde usled neopreznosti
budu teže povređeni komandant II bat., njegov zamjenik,
komandir II čete i njegov zamjenik.

19/III — Krećemo prema Očaušu, gde stignemo poslije
podne.

20/III — I bataljon odreda se nalazi na Kruševu Brdu.¹⁷
Dolazi u vezu sa I bat. IX brigade koji se u cilju vatanja ve-

¹⁴ Na karti 1 : 100.000 piše: Veliki Smolin (k. 1143) i Mali Smo-
lin. Oba topografska objekta su brda i nalaze se jedan uz drugi,
sjeverozapadno od Žepča. Vjerovatno se ovdje misli na oba objekta,
pošto pješačke (konjske) staze vode preko njihovih grebena.

¹⁵ Nije označena na karti 1 : 100.000. Nalazi se kraj Tešnja.

¹⁶ Zvali su je i »kula«.

¹⁷ Sjeverno od Travnika je selo Kruševo Brdo, a 5 km istočnije
nalazi se brijeg Kruševo brdo (trig. 1224). Vjerovatno je ovdje riječ
o brijegu.

ze prebacio preko Vrbasa i oba zajedno budu napadnuta od četničke skupine od oko 300—400 bandita, koje razbiju ali radi udaljenosti od ostalih snaga krenu prama Ugodnovićima gde se smjeste.

23/III — Sve snage dijelimo u 4 grupe i to:

I grupa: I bataljon brigade i I bat. IX brigade da štite bolnicu koja je prebačena u Palivuk — Kovačeviće.¹⁸

II grupa: II i IV bataljon brigade sa zadatkom da napadnu i očiste od četnika Buletić, Pribinić, Klupe, Maslovare i ustaško uporište Vrbanjce te preko Večića zabace se u Živinice iza leđa Skenderu.¹⁹ Ova grupa uspešno je napala Maslovare i ubila 10 četnika te četničkog komandira Sretu Jotanovića.

III grupu je sačinjavao III bataljon brigade, koji je čistiio Borce i imao zadatak da kod Obodnika baci jednu četu dok II grupa vrši napad na Maslovare, ali ovi to nisu učinili i tako omogućili bjegstvo četnika iz Maslovara prema Kotor Varošu.

IV grupu sačinjavala su oba bataljona ovog odreda kojima je bio zadatak da desnom obalom Ugra dođu pred Skender 26/III — naveče kad i ostale snage brigade i izvrše napad na sam Skender. Ta je odluka donešena kad je bilo obaveštenje da četnika nema na Golom Brdu. Međutim kako smo obavješteni da neprijatelja ima na Golom Brdu, u cilju rasterećenja III bataljona koji bi mogao biti napadnut od te četničke skupine krenuli smo noću između 25 i 26 od Šipraga prema Vlatkovićima neopaženo. Zabacujući se posle podne lijevo od Borka ušli smo naveče u Skender gde smo obavješteni da su četnici opazivši za naše snage brigade u Živinicama pobjegli oko podne prema Čemernici.

27/III — Odmor oko Skendera. U toku noći snage odreda i brigade kreću u tri kolone prema Radićima i Javoranima.

Prva grupa: II bat. odreda i II bat. brigade ispod Čemernice na Kijavac zabacujući se iza Čukovca. Druga grupa: IV bataljon frontalno preko Radića a treća istočno od Radića prema Previlama.

28/III — celog dana borba sa četničkim skupinama. Snage II bataljona pred veče zarobljavaju 2 čet. žandara u selu Mehovcima.

¹⁸ To mjesto, na toj prostoriji, nije pronađeno na karti 1 : 100.000.

¹⁹ Na prostoriji Skender-Vakuf — Imljani— Petrovo Polje i Pribinić — Mladikovina — Blatnica nalazila se Vrbaska brigada Bosanskih četničkih odreda s bataljonom Miće Azarića iz Četničkog puka »Manjača« (AVII, reg. br. 13/3, k. 207: zapovijest komande Bosanskih četničkih odreda od 10. marta 1943).

29/III — vrši se konfiskacija čet. imanja. Zapaljena je škola u Javoranima, kuća Laze Tešanovića i nekih čet. komandira.

Pred večer II bat. odreda i dve čete iz brigade gone četnike preko Lipovca sa zadatkom da u toku noći postave zasjede prema Čelincu i štite ostale snage brigade i odreda koje napadaju K. Varoš gde prema obavještenju ima 700 domobrana, 20 Nijemaca sa oko 24 p. mitraljeza, 6 teških mitraljeza i tri bacača.

I bat. odreda dobio je zadatak da od Sokolina preko mosta upadne u grad, što ovaj nije učinio, već se sa nekih čuka puškarao. Štab I bataljona je za ovo pozvan na odgovornost.

II bataljon brigade imao je da napadne donji grad²⁰ i upadne u gornji dio varoši,²¹ što je jedna četa izvršila i razbila dve satnije domobrana i zarobila 29.

III bataljon je trebao napasti utvrđeni križ na koji je kasno stigao i kad ga je napao ne imajući veze povukao se.

Prema tome zadatak je izvršio samo II bataljon brigade a I bataljon odreda nije ni pokušao tako reći da to učini a III bataljon također je podbacio.

Sem toga mrkla noć, kasna priprema za akciju i opreznost neprijatelja alarmiranog našim prisustvom u Javoranima doprinelo je mnogo neuspehu.

Istog dana II bataljon odreda i dve čete brigade vode borbu ispod Lipovca, gde II četa II bataljona odreda uspeva ubiti 3 SS-ovca i skinuti oružje sa istih. Neprijatelj je odbijen.

30/III — bataljoni su oko K. Varoša. III bat. brigade je u Vrbanjcima.

31/III — II bataljon odreda i dve čete brigade povlače se sa Lipovca i u putu prema Čukovcu imaju borbu sa četnicima. Snage II bataljona u borbi sa četnicima ubile su 7 bandita ali ih usled brisanog prostora i noći nisu mogle razoružati.

Ostale naše snage povlače se od Kotor Varoša i u putu III bataljon brig. i I bataljon ovog odreda napadaju neprijatelja koji je pošao iz K. Varoša i nanose mu gubitke te zaobljavaju oko 18 domobrana, jedan p. mitraljez i jednu strojnicu. Naše povlačenje i borbu prate 8 aviona.

Naveče I bataljon odreda i snage brigade vode borbu oko Kijavca sa četnicima.²²

²⁰ Dio Kotor-Varoša na lijevoj obali r. Vrbanje.

²¹ Dio Kotor-Varoša na desnoj obali r. Vrbanje.

²² Ti četnici su pripadali Četničkom odredu »Borja«. Ovaj odred, koji je pripadao Komandi Bosanskih četničkih odreda, vodio je borbe

Istog dana oko 9 sati izjutra četničke bande napadaju našu bolnicu i nanose joj usled neopreznosti I bat. IX brigade gubitke. Tom prilikom četnici su oteli 3 teška mitraljeza (dva je I bat. IX brigade dao naš I bataljon).

1/IV — Snage odreda i IV bat. brigade sa ranjenim i bolesnim drugovima kreću preko Skendera — Golog Brda za Šiprage.

2, 3, 4, 5/IV — odmor i prikupljanje hrane.

6 IV — pokret prama Koričanima.

7/IV — pokret prama Vitovlju.

8 i 9/IV — odmor u Vitovlju i prikupljanje hrane te osiguranje prama Melnoj — Gostilju. Pri ovim pokretima ima dosta dezerterstva. Slaba ishrana, naporna putovanja, vršenje akcija samo u cilju ishrane, pojava bolesti (oko 400 bolesnika), sve to negativno utiče na sirove borce ovog odreda.

Od stvaranja odreda do danas, kako se vidi, stalno marševi. Sem toga i odred je formiran pod teškim uslovima povlačenja prol. divizija sa ovog terena, pa i to ima svog udjela.

Samo brzi dolazak novih jakih snaga na ovaj teren može ustaliti odred a daljnje životarenje, po pasivnim krajevima smanjiće još više odred.

Odred sada broji 267 boraca sa isto toliko karabina, 11 p. mitraljeza, 2 laka njemačka, 2 brede i teški bacač mina.

U pogledu vojne obuke sa borcima su pređena najosnovnija znanja jednog vojnika (rukovanje oružjem, nišanje, gađanje, stražarska dužnost, patrole, prestrojavanja te borbeni i desetična obuka).

Borbena gotovost odreda je dosta dobra, disciplina isto tako i u danima dobre hrane vrše i najteže marševe bez ikakvog gundanja i u tim momentima može se sigurno reći da su spremni izvršiti i teške vojne zadatke.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Pol. komesar,
Vojo²³

Komandant,
Steva²⁴

protiv 1. krajiške NOU brigade i 4. krajiškog NOP odreda od 26. marta do 6. aprila 1943 (AVII, reg. br. 38/8, k. 204: obavještenje Komande Bosanskih četničkih odreda od 6. aprila 1943).

²³ Stupar

²⁴ Samardžija

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. PROLETERSKE BRIGADE OD 16.
APRILA 1943. ŠTABU 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ
O FORSIRANJU RIJEKE DRINE KOD USTIKOLINE¹**

ŠTAB
I PROLETBRIGADE
Br. 423
16. IV. 1943

Izveštaj komandanta
Brigade o vojnim ak-
cijama u vremenu od
1 do 15 aprila 1943

ŠTABU PRVE PROLETERSKE UDARNE DIVIZIJE

I.

(Pripreme)

ZADATAK:

*Naređenja Štaba Divizije za izvršenje svih
priprema u cilju prebacivanja naših jedinica
preko Drine.²*

POSTUPAK:

Rad naše Brigade od 1 do 7 aprila t. g. kao nastavak ra-
da započetog koncem marta sastojao se uglavnom u tome da
se naprave potrebna prevozna sretstva (splavovi), koja bi
omogućila u datom momentu prebacivanje naših jedinica
preko Drine. Mada nijesmo raspolagali nikakvom građom
(gredama, niti drugim materijalom: ekserima, klamfama i
dr.) ipak smo uspjeli da u kratkom vremenu — do 7 aprila
— izgradimo 31 splav. Grede smo nabavljali sa kuća poru-
šenih artiljerijom. Takođe smo te ruševine koristili za pri-
kupljanje eksera i klamfi. S obzirom na to da je mjesto iz-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 48—1, k. 707. Uz izvještaj se nalaze i pregledi brojnog stanja ljudstva, naoružanja i stoke (konja). Redakcija objavljuje samo pregled brojnog stanja ljudstva. Što se tiče naoružanja i stoke, ova brigada je imala: 904 puške, 70 puškomitraljeza, 15 mitraljeza, 2 pt topa i 14 minobacača (AVII, reg. br. 48/7—1, k. 707), 13 jahaćih i 240 tovarnih konja (AVII, reg. br. 48 8—1, k. 707).

² Štab 1. proleTERSKE divizije je 6. aprila 1943 izdao dva naređenja da se vrše pripreme za forsiranje rijeke Drine (tom IV, knj. 12, dok. br. 31 i 32).

gradnje i čitav sektor bio pod stalnom neprijateljskom artiljeriskom i bacačkom vatrom, s obzirom na to da u ovome poslu nismo imali nikakovo ranije iskustvo, s obzirom na pomanjkanje materijala, — rad je ipak išao naprijed sa nesmanjenom početom upornošću i voljom.

II. (Drina)

ZADATAK:

Naređenje Štaba Divizije od 7 aprila u 11,20³ časova po kome je naša Brigada trebala da izvrši prebacivanje preko Drine u toku noći 7/8 aprila i da obezbedi mostobran za prebacivanje ostalih jedinica.

POSTUPAK:

Kao prethodnu mjeru za prebacivanje postavili smo obezbeđenja prema Goraždu i Foči, takođe smo postavili teška oruđa na sektor Ustikoline, iznad mjesta određenog za prebacivanje tako da u koliko ne bude bilo moguće izvršiti prelaz tajno izvršimo isti pod zaštitom naših teških oruđa. Raspored naših jedinica za prebacivanje bio je po rednom broju u Brigadi. Po padu mraka otpočeli smo sa prenošenjem splavova do Drine. Udaljenost je bila oko 200 metara. Usled toga što je za svaki splav pojedinačno bilo potrebno najmanje 30 ljudi za prenošenje neprijatelj je otkrio prvi splav i otvorio vatru na nosioce. Naime neprijatelj je već bio poseo rovove i bunkere na desnoj obali Drine, koji su bili izrađeni nad samom rijekom tako da razdaljina od našeg mjesta ukrćavanja do rovova nije bila veća od 60—70 metara. Odmah po otvaranju vatre iz automatskih oruđa uslijedila je paljba iz topova i teških bacača. Tada su naša teška oruđa odgovorila jakim vatrenim dejstvom na čitavom sektoru, što je neprijatelju dalo na znanje da se tu radi o prebacivanju. Samim tim povećala se budnost neprijatelja i on je poslije izvesnih prekida nastavljao nesmanjenom žestinom da tuče iz automatskih oruđa, teških bacača i topova. Usled takove koncentracije neprijateljske vatre, izazvane više dejstvom naših oruđa nego pojavom prvog splava, usled udaljenosti splavova od Drine i nedovoljne organizacije u njihovom prenošenju rad na prenošenju splavova išao je vrlo sporo tako da je oko 2 sata 8 aprila bilo preneto svega 11 splavova.

³ Bliže o tome naređenju vidi tom IV, knj. 12, dok. br. 35.

Postalo je jasno da sa tim brojem splavova do zore ne možemo uspjeti da prebacimo ni minimum neophodnog ljudstva, radi čega smo predložili komandantu Divizije da odložimo prebacivanje za iduću noć, sa čime se komandant Divizije složio. Ostatak noći koristili smo sa dalje prenošenje splavova tako da smo do zore imali na obali 14 splavova a ostale smo približili na otstojanje do 100 metara od Drine. Osnovno iskustvo koje smo stekli u toku ove noći bilo je to da je organizacija kako prebacivanja splavova, tako i rukovođenja vatrom na čitavom sektoru podbacila. Pokazalo se da su i splavovi slabi jer je prilikom ukrcavanja prvih grupa izvestan broj splavova potonuo, što je značilo da je splavove trebalo povezivati da bi se dobila veća površina. Organizacija splavara je takođe podbacila, nije bila izvršena njihova raspodjela, nisu bili postavljeni kod puškomitraljeskih odeljenja tako da se u datom momentu nisu mogli pronaći. Radi toga u toku dana preduzjeli smo slijedeće mjere. Odabrali smo iz čitave Brigade (5 bataljona) dobrovoljačke grupe sa deset puškomitraljeza. Broj čitavog dobrovoljačkog odjeljenja iznosio je 36 ljudi. Takođe smo izabrali splavare dobrovoljce koje smo dodijelili ovim bombaškim odjeljenjima (svako bombaško odjeljenje sastojalo se od 7 ljudi sa dva puškomitraljeza). Dalje, odabrali smo iz I i II bataljona sposobne borce, raspodijelili ih na grupe po broju splavova tako da se postigne maksimalna brzina pri ukrcavanju na splavove, jer smo odmah shvatili da je osnovni problem brzina, upornost i odvažnost. 8 aprila tačno u 19 časova neprijatelj je otpočeo da posjeda rovove na desnoj obali Drine od pravca Jošanice na sektor Ustikoline a tada su već sva naša teška oruđa bila na položajima — a Brigada je bila spremna za prebacivanje. Pristupili smo prebacivanju naših jedinica. Iskoristili smo jednu sandolinu kojom se mogao prevoziti samo jedan borac i pomoću nje tačno u 19,05 časova prebacili smo prvog puškomitraljesca. On je uskočio u rov i otvorio vatru na neprijatelja koji se prebacivao preko polja da bi posjeo rovove. Samim tim najuži mostobran bio je bar donekle uspostavljen, samim tim Drina je bila bar donekle savladana. Uporedo sa sandolinom prebacivali smo dobrovoljačko odjeljenje. Naravno taj posao je išao vrlo teško s obzirom da su splavovi tonuli te je njihova pokretljivost bila vrlo mala. Kako su borci iz dobrovoljačkog odjeljenja morali po prebacivanju hitno da pristupe rešavanju vojničkog zadatka, to su splavari ostajali sami te nisu mogli izvlačiti splavove uzvodno da bi ponovo prebacili splavove na lijevu obalu, već su ostavljali splavove na desnu obalu te se njihov broj svakog časa smanjivao. Uspjeli smo da opravimo skelu i da njo-

me prebacimo oko 30 ljudi. Međutim, skela je pri povratku bila pogođena od bacača i razbijena. Dalje prebacivanje jedinica moralo se vršiti splavovima čiji se broj već bio znatno smanjio. Čitav ovaj rad odvijao se pod jakom paljbom neprijateljskih teških oruđa i pod vrlo velikim tehničkim poteškoćama. Po prebacivanju čitavog bombaaškog odjeljenja postavili smo po dva p. mitraljeza za bočna obezbeđenja, a sa ostalima pošli smo za s. Cvilin, t. j. sa 27 boraca i 8 p. mitraljeza. U 20 časova, poslije kraće ali oštore borbe zauzeli smo s. Cvilin, branjeno od četnika, oko 400 na broju.⁴ Puškomitraljeska odjeljenja smo postavili u polukrug sa naslonom lijevo i desno na Drinu, kao obezbeđenja postignutog klina. U 21 čas imali smo na desnoj obali Drine oko 50 boraca. Izuzev neophodnih obezbeđenja na bokovima, povelili smo sve ostale na Krčino Brdo odakle je dolazila jaka vatra, a za koje smo pretpostavljali da je posjednuto sa 100 do 150 Italijana.⁵ Međutim broj neprijatelja bio je mnogo veći. Krčino Brdo bilo je utvrđeno rovovima i bunkerima i posjednuto sa 600 italijanskih vojnika — Alpinaca. Ta neprijateljska snaga osjetila se pri prvom kontaktu naših djelova na brdu. Pa ipak se moralo napadati, jer je to bio jedini način

⁴ Dolinu rijeke Drine na desnoj obali, na odsjeku Osanica — Foča, pored Italijana, zaposjeli su i četiri tzv. Komande Desnog sektora (pod komandom Milorada Momčilovića, komandanta Romanijskog korpusa), u čijem su se sastavu nalazili sedam četničkih brigada i po jedan bataljon iz Drinskog, Mileševskog i Romanijskog četničkog korpusa, ne računajući četničke jedinice u pozadini sektora. Na pravcu forsiranja 1. proleterske brigade, na odsjeku Bratovčići — Jošanica, nalazili su se Kombinovana četnička brigada i Ustikolinski bataljon. Međutim, u toku borbe, na pravcu nastupanja 1. proleterske brigade rokirale su se skoro sve četničke jedinice Komande Desnog sektora, da bi onemogućile prodor 1. proleterske brigade u pravcu Cajniča. Opširnije o tome vidi AVII, reg. br. 31/2, k. 177: izvještaj Komande Desnog sektora (četničkog) od 5. aprila 1943, reg. br. 91, k. 143: naredbu Komande Mileševskog četničkog korpusa od 1. aprila 1943, reg. br. 151, k. 143: zapisnik Prijekog suda 2. mileševskog četničkog korpusa od 5. aprila 1943, reg. br. 334, k. 165: obavještenje Komande Drinskog četničkog korpusa od 8. aprila 1943, reg. br. 344 i 374, k. 165: izvještaje Komande Višegradske četničke brigade od 8. i 10. aprila 1943. godine.

⁵ Desnu obalu rijeke Drine, od Foče prema Višegradu, zaposjeli su dijelovi italijanske 1. brdske divizije »Taurinense«. Tako se u Foči i prema k. 860, sjeveroistočno od Foče, nalazio bataljon »Aosta«, na pravcu Krčino brdo (trig. 844) — Kapak (trig. 1203) — Goli vrh (trig. 1309) nalazio se ojačani bataljon »Intra«, a u toku borbe (od 10. aprila) pristigli su, kao pojačanje, i bataljoni »Fenestrele« (»Fenestrelle«), 4. alpski i »Egzile« (»Exille«). Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 12, dok. br. 172, 177, 188, 193, 197, 207, 212, 222 i 226; tom III, knj. 5, dok. br. 145; AVII, T-315, F-2154/788: ratni dnevnik 369. legionske divizije za 9. april 1943. godine.

odbrane i priširenja stvorenog mostobrana. Takove naše snage, od 30 boraca, uspjele su da poslije četiri uzastopna juriša izbace Italijane iz utvrđenja. Tome je doprinijelo naročito dva sanduka zaplijenjenih bombi. U momentu kada su te snage zauzele prva neprijateljska uporišta, na lijevom krilu, na padinama kosa iznad s. Cvilina, prešli su četnici⁶ u protivnapad i uspjeli da poslije žilave borbe potisnu naša dva p. mitraljeza i da se nađu više za leđima nego bočno našim jedinicama-djelovima koji su se borili sa Italijanima. To je bio odsudan trenutak, kada već nije postojalo veze sa dijelovima na Drini i na Krčinom Brdu. Tada su komandanti I i II bataljona povelili 13 boraca u protivnapad, pomiješali sa četnicima i ručnim granatama natjerali četnike u bjegstvo. Šta više četnici su doviknuli da se predaju, pa iskoristivši momentalni zastoj tog odjeljenja pobjegli, ostavljajući ogroman broj mrtvih. Odmah zatim Italijani su otpočeli s protivnapadima, ali sada je situacija bila povoljnija, radi toga što su bokovi kako prema tako i prema Jošanici, koje su ranije ugrožavale četničke snage, jačine do 1.500 ljudi,⁷ bili oslobođeni njihovim razbijanjem i protjerivanjem, a k tome i naša glavnina se pojačala, tako da smo na Krčinom Brdu imali oko 100 boraca. Tako su naše snage uspjele da odbiju četiri uzastopna protivjuriša Italijana i da ih konačno u 4 časa 9 aprila natjeraju u panično bjegstvo prema Kapaku. Oko 5 časova osposobili smo skelu za prevoz. Njeno osposobljavanje koštalo je mnogo truda, bilo je potrebno 80 ljudi da je izvuku iz rijeke. A čitav rad oko skele obavljao se pod neprijateljskom vatrom. Pomoću skele otpočelo je relativno brzo prebacivanje naših jedinica, tako da smo do 12 časova na desnoj obali imali sve boračko ljudstvo naše Brigade. Po razbijanju neprijatelja na Krčinom Brdu produžili smo sa gonjenjem sve do Kapaka, gdje nas je dočekaio neprijatelj novim snagama.⁸ Neprijateljska utvrđenja na Kapaku bila su jača nego na Krčinom Brdu, snage veće. Radi toga nastupio je izvjestan zastoj kod nas, da bi se organizovali i rasporedili, pošto se više nije ticalo protjerivanja razbijenog neprijatelja, već borbe sa mnogo jačim neprijateljem i dobro postavljenim. Uputili smo jedan bataljon da preko s. Mrđe-

⁶ Iz sastava Višegradske četničke brigade (AVII, reg. br. 34/4, k. 165).

⁷ To su bili četnici iz Kombinovane, Fočanske i Kalinovičke četničke brigade i Ustikolinskog četničkog bataljona (AVII, reg. br. 31/2, k. 177).

⁸ Desetoga marta na tu prostoriju (Kapak — Goli vrh) počele su da pristižu snage tri italijanska bataljona (tom IV, knj. 12, dok. br. 212).

lića i Mirkovića⁹ napadne Kapak sa sjeverne strane, bočno, — jedan bataljon smo uputili preko Crnetića da napada sa južne strane, sa sektora Orahov Do — Gapić, a sa dva bataljona smo pošli frontalno obuhvatajući Kapak polulučno, sa zapada. Usled jako ispresijecanog terena nismo postigli puno jedinstvo u napadu ali su sve jedinice uporno, ne osvrćući se na rad drugih izvršavale postavljeni zadatak. U toku noći 9/10 prelazili smo četiri puta u napad, zauzimali prva utvrđenja i bili istjerivani usled koncentrične vatre svih rodova oružja, naročito teških oruđa. Oko 20 časova uspostavili smo vezu sa jedinicama III Krajiške brigade od kojih smo zahtijevali da se što prije postave na određeno mjesto kako bi sadjejsstvovala sa našim napadima. Međutim uprkos nekoliko naših traženja jedinice III Krajiške brigade te noći nisu stupale u kontakt sa neprijateljem. Oko 4 časa ujutru, 10 aprila, uspjeli smo da obnovljene napade završimo pobjedom — osvajanjem Kapaka. Razbijene neprijateljske snage povukle su se prema Golom Vrh. Ali tada je postala jasna sledeća činjenica: vrlo jake neprijateljske snage, oko 4.000, čitavi nizovi utvrđenja po položajima, postavljenim dubinski, — samim tim i potreba da se mijenja taktika, ne više uzastopnog osvajanja položaja, već širi obuhvatni manevar, — što je naredio Štab Divizije. Zauzimanjem Kapaka stvorene su mogućnosti nesmetanog prebacivanja naših snaga preko Drine, dobivena su uporišta za odbranu postavljenog mostobrana, stvorena je baza za dalje, šire operacije. Tako smo malenim snagama, naoružanim samo p. mitraljezima i bombama, bez i jednog teškog oruđa poslije 34 časa neprekidne borbe pod teškim vremenskim prilikama (snijegu i hladnoći), bez i jednog obroka osvojili mostobran i postavili se čvrsto za njegovu odbranu. Razbili smo velike neprijateljske snage (na Krčinom Brdu i Kapaku do 2.000 Italijana i nekoliko brigada četnika, jačine do 1.500 ljudi). U ovim borbama imali smo znatne gubitke. Gubici neprijatelja bili su ogromni. Zaplijenili smo znatne količine ratne spremice.

O c j e n a : Postavljeni zadatak naša brigada je izvršila sa uspjehom. Savladali smo Drinu. Razbili jake neprijateljske snage i omogućili prebacivanje našoj Diviziji u cilju daljeg razbijanja i gonjenja neprijatelja. Tom prilikom sve naše jedinice, prvenstveno I i II bataljon, pokazali su do tada neviđeno masovno herojstvo i požrtvovanost, što svjedoči da je Brigada kao cjelina shvatila značaj prelaza Drine i bitke na Drini.

⁹ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na s. Mjerkovići, istočno od Ustikoline.

III. (Goli Vrh)

Zadatak: *Naređenje Štaba Divizije za likvidaciju neprijatelja na sektoru Goli Vrh — Ifsar, po kome je naša Brigada trebala da napadne Goli Vrh sa sjevera, zapada i juga. i da tako, u sadejstvu sa jedinicama III Krajiške brigade koje su sjekle neprijatelja na sektoru Raskršće — Banjača — Hunka, uništi neprijatelja na tom sektoru.*

POSTUPAK:

U napad na Goli Vrh odredili smo tri bataljona usled toga što teren nije dozvoljavao razvitak većih snaga, budući da je sada naš zadatak postao drugostepen, pošto je težište borbe preneseno na sektor III Krajiške brigade. Ostala dva bataljona koja su do tada počev od 8 aprila uveče (I i II) bila neprekidno u borbi, povukli smo u s. Crnetiće da bi se malo odmorili i da istovremeno služe kao opšta rezerva. Raspoored za napad bio je sledeći: jedan bataljon napadao je sa sjeverne strane, sa sektora Gostičaj — Novakovići, drugi sa zapada sa polaznim položajima na koti 1085 i treći sa juga, sa sektora Husići — Konjevići. Na taj način smo obuhvatili Goli Vrh polulučno, sprečavajući tako neprijatelja da koristi ma koji pravac za izvlačenje izuzev glavnog drumu, koji je trebao biti presječen od strane III Krajiške brigade. Napad je otpočeo 10 aprila u 21 čas. Borba je bila žestoka na čitavom sektoru Goli Vrh — Hunka. Naše jedinice sa juga i sa zapada uspjele su da zauzmu prva neprijateljska uporišta — rovove. Međutim akcija jedinica sa sjevera nije po intenzitetu odgovarala ostalim jedinicama, tako da neprijatelj na tom sektoru ne samo da nije bio istjeran, šta više nije trpio potreban pritisak koji bi vezivao njegove snage, tako da je sa istima za vrijeme noći mogao manevrisati i pojačati ugrožena mjesta. Razlog ovakovom postupku bio je u nesporazumu. Naime, ugovoreni znak za napad bio je paljba naših teških bacača i topa, ali kako se borba otvorila prije pripreme, naša teška oruđa se nisu mogla razlikovati tako da ih jedinice sa sjevera nisu čule i samim tim ostale više pasivne nego aktivne, t. j. šematski su shvatili postavljenu akciju. Borba na Golom Vrh po upornosti napada i odbrane bila je ravna borbama na Krčinom Brdu i Kapaku. Međutim neprijatelj nije bio razbijen, uglavnom radi toga što je na tom sektoru bila glavnina njegovih snaga raspoređena na dominantnim položajima. U zoru, 11. aprila, povukli smo glavnine naših

jedinica pozadi prvih linija ostavljajući im u zadatak da budu spremne za brzo dejstvo u slučaju da neprijatelj pokuša sa izvlačenjem. Naša prednja odjeljenja ostala su u neposrednoj blizini neprijateljskih utvrđenja (izvjesne jedinice na rastojanju od 50 metara). Tek oko 10 časova, 11 aprila, dobili smo obavještenja da su jedinice III Krajiške brigade izvršile postavljeni zadatak i presjekle neprijatelja na sektoru Raskršće — Hunka. Međutim istovremeno neprijatelj je jačim snagama napao s leđa jedinice na tom sektoru (od Ifsara), odbacio ih i tako otvorio prolaz svojim otsječenim trupama. Tako je neprijatelj oko 10 časova otpočeo povlačenje sa Golog Vrh. Naše jedinice sa svojih položaja su intervenisale tukući neprijateljske kolone i nanoseći im teške gubitke. Dvije čete našeg III bataljona, sa sektora Gostičaj — Novakovići, uspjele su da ubrzanim maršem stignu blagovremeno na Rarskršće i da tu dočekaju neprijatelja onemogućavajući mu izvlačenje komora. U progonjenju neprijatelja učestvovala su naša tri bataljona, s time što je III bataljon svojom glavinom gonio neprijateljsku kolonu koja je otstupala od Raskršća preko Hajradinovića prema s. Miljeno, ostala dva bataljona (VI i IV sa dvije čete III bataljona) progonila su neprijatelja pravcem Goli Vrh — Raskršće — Ifsar. Neprijatelj je bježao u panici pribegavajući individualnom spašavanju, ostavljajući komoru i spremu. S obzirom da je na bojištu ležao rasut ogroman plijen ostavio sam jedan bataljon za prikupljanje istog a potjeru smo nastavili sa IV bataljonom, pojačanim sa dvije čete III bataljona. Za čitavo ovo vrijeme nijesmo imali dodira sa jedinicama III Krajiške brigade, koje su se uslijed neprijateljskog protivnapada povukle, gubeći kontakt s neprijateljem. Tek poslije protjerivanja neprijateljske zaštitnice sa Hunke uspostavili smo vezu sa djelovima II bataljona III Krajiške brigade koji je bio odbačen sa tih položaja napadom neprijatelja od Ifsara. Mi smo nastavili dalje gonjenje zadržavajući se u mjestimičnim borbama sa neprijateljskim zaštitnicama na položajima: Dubrava, k. 1065, k. 1155, Crni Vrh. Kako smo prodirali dalje neprijateljski otpor bivao je organizovaniji, otpočelo je dejstvo neprijateljske artiljerije i teških bacača. Dalje, nismo znali kako je na našim bokovima a budući da smo imali iskustvo sa II bataljonom III Krajiške brigade, ocijenili smo da bi bilo avanturistički upuštati se sa tako malim snagama u nimalo obezbijeđen klin, te sam izdao naređenje bataljonu da se povuče za Ifsar i da tu sačekamo dolazak jedinica III Krajiške brigade, na čijem smo se pravcu kretanja nalazili, te da po njihovom dolasku skrenemo u lijevo nastavljajući izvršenje drugog dijela postavljenog za-

datka. Obavijestili smo Štab III Krajiške brigade o rasporedu naših jedinica, pa ipak njihove jedinice su zanoćile pozadi nas na sektoru Dubrave — Vršeljak. Tek 12 aprila, u 14 časova, po prolasku jedinica III Krajiške brigade, pošli smo na izvršenje drugog dijela postavljenog zadatka — presijecanje drumu Goražde — Čajniče, likvidacija s. Miljeno i napad na Čajniče sa sjevera sa zonom širenja krila do drumu. Uputili smo dva bataljona na sektor Paljika — Kozara — Oštri Vrh da sa tih položaja onemoguće eventualno neprijateljsko nadiranje od Goražda kako prema Čajniču, tako i prema Ustikolini desnom obalom Drine. Jedan bataljon smo ostavili na sektoru Goli Vrh — Ifsar, sa zadatkom prikupljanja i sređivanja plijena koji je bio znatan (6 brdskih topova klb. 75 mm, t. bacač, znatne količine municije i spreme, mule i dr.), a sa dva bataljona pošli smo na Miljeno da po njegovoj likvidaciji obuhvatimo Čajniče sa sjeverne strane i da ga u sadjejestvu sa III Krajiškom zauzmemo. Na putu za Miljeno nijesmo nailazili na neprijatelja i po dolasku u selo saznali smo da je neprijatelj napustio Čajniče, pošto je prethodno popalio magacine oružja. Radi toga smo produžili drumom za Čajniče, ostavljajući jedan bataljon u s. Luke, a sa drugima smo ušli u Čajniče, postavljajući u zadatak tome bataljonu kontrolu grada, prikupljanja i sređivanja bogatog plijena koji se tu zatekao, naročito u municiji (artiljerijskoj, bacačkoj, mitraljeskoj i puščanoj). Do 15 aprila na našem sektoru nije bilo promjena.

Ocjena: Borba na sektoru Goli Vrh — Ifsar nije završena, nije dokončana. Razbijeni neprijatelj nije dotučen. On ne samo da je glavninom snaga umakao, nego je dobio u vremenu da u mnogome uništi znatne rezerve naoružanja i druge spreme. Neprijatelj koji je bio razbijen, koji je na bojištu ostavio više od 150 mrtvih i ogroman ratni plijen, uspio je, zahvaljujući našoj ležernosti, da dobije predah, da se sredi i organizovano povuče. U tome leži nedostatak, propust, greška, već dobijene bitke na ovom sektoru.

Zaključak: Borba na Drini, u svojoj cjelosti, na svim sektorima, bila je jedan od najtežih zadataka koji su se do sada postavili pred našu Diviziju, samim tim pred našu Brigadu u sklopu Divizije. Ta je borba uspješno završena zahvaljujući velikom, silnom borbenom elanu naših jedinica, požrtvovanosti i upornosti, zahvalju-

jući pravilnom rukovođenju borbe u njenoj cjelini. Ma da smo imali znatne gubitke u ovim borbama, ipak ti gubici nisu bili uslovljeni mjestimičnim propustima i greškama, već težinom zadatka, nesrazmjernim odnosom snaga u ljudstvu i materijalu i nepovoljnim terenom po naše jedinice. Greške i propusti su omogućili neprijatelju da se izvuče iz konačnog poraza.

SMRT FAŽIZMU — SLOBODA NARODU!

K o m a n d a n t,
D.¹⁰ Lekić

I¹¹.—

L J U D S T V O

brojno stanje I Proleterske brigade na dan 15 aprila 1943 god.

JEDINICA	N A L I C U		U R A S H O D U		P O S P I S K U	
	muških	ženskih	muških	ženskih	muških	ženskih
Štab brigade	29	1			29	1
Intendantura	25		2		27	
Sanitet	10	8			10	8
Pionirski vod	26	1	4	1	30	2
Protivkolska četa	52		6		58	
I bataljon	167	15	51	1	218	16
II bataljon	214	11	52	3	266	14
III bataljon	179	11	69	7	248	18
IV bataljon	190	8	49	4	239	12
VI bataljon	196	14	41	4	237	18
SVEGA	1.088	69	274	20	1.362	89
U k u p n o					1.451	*

K o m a n d a n t,
D. Lekić

¹⁰ Danilo

¹¹ Ovaj pregled (tabela I) zaveden je u AVII kao reg. br. 48/6—1, u k. 707.

IZVEŠTAJ ŠTABA PODGRMEČKOG ODREDA OD 9. MAJA 1943. ŠTABU 4. NOU DIVIZIJE O FORMIRANJU ODREDA¹

ŠTAB
PODGRMEČKOG N. O. P. ODREDA

Op. broj 1
9 maja 1943 g.

Strogo poverljivo.²

ŠTABU IV N. O. U. DIVIZIJE

Prema dobivenim direktivama formiran je Podgrmečki n. o. p. odred na dan 7 maja 1943 godine. U sastav ovog odreda ušlo je ljudstvo koje je bilo na vojnoj dužnosti pri pozadinskim vojnim vlastima te ljudstvo koje je zbog fizičke iscrpljenosti i ranjavanja nesposobno za pokretne boračke jedinice iz bataljona VI brigade. Od ovog ljudstva formirali smo za sada tri čete sa brojnim stanjem kako slijedi:

- 1 četa (sanska) 87 ljudi
- 2 četa (novska) 85 partizana i
- 3 četa (krupska) 86 partizana.

Naoružanje ovih četa je sledeće:

1 četa: mitraljeza 2, puškomitraljeza 1, pušaka 66, pušč. met. 4820.

2 četa: mitraljeza —, puškomitraljeza 1, pušaka 63, pušč. met. 2960.

3 četa: mitraljeza 1, puškomitraljeza 1, pušaka 56, pušč. met. 2050.

Postavljene su komande svih tri čete, a unutar čete postavljeni su vodnici, polit. delegati i desetari, a čete su razdijeljene na vodove i desetine.

Odmah po formiranju čete su upućene na svoje sektore sa određenim zadacima.

Ishrana četa vrši se sa terena.

Štab odreda je organizovan. U ovaj štab ušli su sledeći članovi:

- 1) Drug Milančić Miljević, komandant odreda
- 2) Drug Novaković Ratko, politički komesar odreda
- 3) Drug Škundrić Mihajlo, zamjenik komandanta odreda

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 1—3, k. 1630. U originalu je na više mjesta intervenisano mastilom i dopisivano.

² Dopisano mastilom.

- 4) Drug Obrad Stišović, politički komesar
- 5) Drug Hazim Šehović, šef ob. centra i
- 7) Drug Milan Gaković, intendant.

Svi imenovani drugovi odmah su stupili na svoje nove dužnosti sem drugova Škundrića Mihajla, koji je bolestan od pjegavog tifusa, i druga Novakovića Ratka, koji još nije stigao iz VIII brigade.

U zadnje vrijeme se naročito zapaža šverc, koji zauzima sve većeg maha. Mi smo preduzeli sve i nastojimo da to spriječimo. U tom smislu smo izdali upustva komandama naših četa, koje već aktivno rade na suzbijanju istoga.

Pojačana aktivnost četničke propagande osjeća se naročito na sektoru Sanice, gdje stanovništvo ima prilike da dođe čak i u kontakt sa pojedinim četničkim izdajnicima. Sem toga, usljed do sada vrlo slabe kontrole toga terena, stanovništvo iz ovog kraja masovno odlazi na neprijateljsku teritoriju, a tako isto i dolazi sa neprijateljske teritorije, što svakako ide u prilog neprijatelju. Mi smo i po ovoj stvari dali upustva našoj četi koja već radi na suzbijanju i stvaranju reda.

Vojnička situacija na našem sektoru je u glavnom bez bitnih promjena.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Polit. komesar,
služb. otsutan

Komandant odreda,
Milančić³

Krstarenje vodovima!
ob.⁴ povezati ih sa selima
ob. c.⁵ Smajo⁶
XII Rašeta⁷

Stalne akcije — stalno
pokret, što jača ob.⁸ služba.
Smajo za ob. centar,
prikupiti prebolele i
rasute, prikupiti nove
borce, koji nisu u borbi.

³ Miljević

⁴ obavještajce

⁵ Obavještajni centar

⁶ Smail Ibrahimbegović Smajo. Zavrbovao ga je Gestapo za špijunski rad. Jula 1944. je otkriven i strijeljan. Tada se nalazio na dužnosti šefa Obavještajnog centra 4. NOU divizije.

⁷ Đuro

⁸ obavještajna

BR. 136

**PREGLED BROJNOG STANJA LJUDSTVA I NAORUŽANJA
8. KRAJIŠKE NOU BRIGADE OD 30. MAJA 1943. GODINE¹**

DVODNEVNI RAPORT

VIII. Krajiške Narodno oslobodilačke udarne brigade za dan 30-V 1943 godine.

Jedinica	Na licu partizana	Ispravnih				Bombi	Metaka	Primedba u bolnici Podlapac
		pušaka	p. mitr.	mitraljeza	p. bacača			
I. bataljon	160	131	5	—	1.	38	7.636	nalazi se 58 drugova
II. bataljon	140	127	6	—	2.	47	9.240	u Žirovcu 86, na
III. bataljon	160	106	6	—	1.	52	7.480	Kordunu 44, od kojih
IV. bataljon	161	124	5	—	1.	40	6.200	10 ranjenjih
Mitraljeza	54	36	—	6	—	16	5.140	2 teška bacača nalaze se u sastavu š. V ² grupe
Intendantura	14	12	—	—	—	4	360	100 pušaka rezerve kod područja
Štab brigade	30	20	—	—	—	10	240	Banije koje će biti primljene sad
Svega	719	556	22	6	5	207	36.296	

Ishrana je u toku poslednja dva dana bila _____
 Zamj. polkoma, Smrt fašizmu _____ M. P. _____ Sloboda narodu!

Komandant,
K.³ Uroš

¹ Original (pregled pisan na mašini, latinicom, popunjen mastilom) u AVII, reg. br. 4—4, k. 775.

² U originalu riječi: š. V. nijesu čitljive. Moguće je da piše: š. u. U tome slučaju te skraćenice bi vjerovatno značile: štabne udarne grupe.

³ Kukolj

BR. 137

IZVJEŠTAJ OBAVJEŠTAJNOG CENTRA ŠTABA 2. BOSANSKOG KORPUSA OD 10. JUNA 1943. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O STANJU OBAVJEŠTAJNE SLUŽBE U KORPUSU I O RASPOREDU I JAČINI NEPRIJATELJA U ŠIREM REJONU TRAVNIKA, JAJCA, BOSANSKOG NOVOG I PRIJEDORA¹

OBAVJEŠTAJNI CENTAR
ŠTABA II BOSANSKOG NOU KORPUSA²

Str. pov. ob. br. 9/43
Dana 10 juna 1943 g.

VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ

za
OB-O³

Nakon formiranja ovog centra podnosimo vam naš prvi i nepotpuni izvještaj:

I. ORGANIZACIONO STANJE

a) Štab II BNOU korpusa: nepotpun ob. centar (OC) od svega jednog člana.

b) IV NOU divizija:

1. OC pri Štabu divizije zasada ne postoji. Poduzeće se u najkraćem vremenu sve što je potrebno da se uspostavi taj OC, kako bi ob. služba (OS) unutar te Divizije mogla pravilno da funkcioniše.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 13/1—112, k. 457.

² Drugi bosanski NOU korpus je formiran, po naredbi Vrhovnog komandanta NOV i POJ, 11. maja 1943. U njegov sastav tada su ušle: 4. 10. i 12. NOU divizija. Istom naredbom je preformiran 1. bosanski NOU korpus, pa su u njegovom sastavu ostale 5. NOU divizija, 4. majevička brigada, Sremski i Birčanski (zvali su ga i Šekovačkim) NOP odred (tom II, knj. 1, str. 274. i 275).

³ Obavještajni odsjek

2. *VI KNOU brigada*: nepotpuni centri pri Štabu brigade i štabovima bataljona, niži ob. organi u četama.

3. *Podgrmečki odred*: mješoviti puni OC pri Štabu odreda u kojem je Odred zastupljen po ob. liniji, Komanda područja po kontrašpijunaži (kšp), centri pri štabovima bataljona, povjerenici u četama i na terenu.

4. *Ribnički odred*: novoformirani centar zastupljen i po ob. i kšp.

5. *VIII KNOU brigada*: organizovana OS, ali koju zbog bolesti pojedinih članova iz pojedinih OC i terenske udaljenosti Brigade nismo mogli dovoljno kontrolisati i razvijati.

7. *X KNOU brigada* je otiskora ušla u sastav IV NOU divizije, tako da je njena OS još mlada i nije dosada dala neke rezultate.

7. *Komanda područja Drvar sa svojim komandama mjesta*: data je direktiva da se formira mješoviti centar u zajednici sa Drvarskim odredom, dok će OC pojedinih komandi mjesta i dalje funkcionisati kao takvi u sastavu tog mješ. centra.

c) *X NOU divizija*: novoformirana OS u cijeloj Diviziji. IX Brigada, Kupreško-janjski i Glamočko-livanjski odred imaju zasada nepune centre, dok se Travnički i Prozorski odred nalaze još u formiranju, te u njima nije zasada ni organizovana OS. Jedino je na teren Travničkog odreda otposlani jedan drug koji će već sada da otpočne sa organizovanjem OS toga Odreda.

d) *XII NOU divizija*:⁴ zbog prekinutih veza posljednje vrijeme sa Kozarom, zbog toga što je to naša najmlađa Divizija, nemamo pregled stanja OS u toj Diviziji. V KNOU brigada ima staru i razvijenu OS, jedino po svoj prilici nema pune centre, XII Brigada nema brigadni OC, dok nam stanje u Kotarskom i Banjalučkom odredu nije ni približno poznato. Pri Štabu divizije, sudeći po jednom izvještaju, postoji OC, samo nije nam poznato da li je to privremeni ili stalni OC.

Zbog upoznavanja sa stanjem OS unutar cijelog Korpusa član ovog OC običi će u toku narednih dana X i XII Diviziju, te će vam nakon toga podnijeti potpuniji izvještaj.

⁴ Ta je divizija 19. avgusta 1943. preimenovana u 11. NOU diviziju (tom IV, knj. 16, dok. br. 147).

II. Rad na uzdizanju OS i ob. kadrova donekle je bio zastupljen u IV NOU diviziji, ostale 2 divizije ovog Korpusa kasnije su formirane i ovaj OC, skoro formiran, nije dosada gotovo ništa uspio da učini u tom pogledu.

Rad se uglavnom, zbog velike teritorijalne udaljenosti pojedinih OC, nepotpunosti ovog OC itd., svodi na davanje direktivne pomoći pismenim putem, dok se u mogućim slučajevima direktive prenose i prerađuju usmeno.

Od formiranja ovog OC date su direktive jedino OC-u Štaba X NOU divizije za rad i organizaciju OS, a slijedećom poštom dostavićemo vam — ukoliko je to potrebno — direktivno pismo OC-trima divizija po pitanju organizacije punih OC (prilog: organizacija kontrašpijunaže — referat⁵), organizacije mješovitih OC tamo gdje to prilike zahtjevaju, rada teritorijalne OS odn. odredske gdje ova prva ne postoji, organizacije veza sa gradovima, uspostavljanja šifr.⁶ kartoteke sumnjivih itd. Osim toga, u vezi sa direktivnim pismom Vrhovnog štaba⁷ Štabu II BNOU korpusa i pisma ovog posljednjeg štabovima divizija date su direktive OC-trima tih divizija u pogledu budućeg rada.⁸

U daljnjem našem radu, ukoliko to prilike budu dozvoljavale, bila bi nam nužna i dragocjena vaša pomoć.

III. Stanje u pojedinim neprijateljskim garnizonima

a) Prema izvještaju od 28-V-1943:

Travnik: II konjički sklop (bez konja) sastavljen od 3 pješačke, 1 mitraljeske i jedne stožerne satnije (svega 500—600) legije.⁹ U gradu osim toga regruta-legionara sa njemačkim komandnim kadrom (2—3 čete pješadije sa 3 protukoljska topa, djelovi za vezu, 1 baterija haubica, pionirski vod, sanitetska četa, stožer).¹⁰ Gestapo u gradu broji oko 50 agenata.

⁵ Vidi AVII, reg. br. 1/6—12, k. 457.

⁶ šifrovane

⁷ Vidi tom II, knj. 6, dok. br. 185.

⁸ Odnosi se na Uputstvo Štaba 2. bosanskog NOU korpusa od 3. juna 1943. o organizaciji obavještajne službe. Uputstvo je dostavljeno štabovima 4, 10. i 12. divizije (AVII, reg. br. 1—12, k. 457, reg. br. 11—2, k. 767).

^{9, 11 i 13} Ti sklopovi su pripadali domobranskoj Zagrebačkoj konjaničkoj pukovniji.

¹⁰ U Travniku se u to vrijeme nalazio Štab 384. grenadirskog puka njemačke 373. legionarske divizije (»Tigar«) sa prištavskim dijelovima i 1. bataljonom (tom IV, knj. 13, dok. br. 185; Franc Sraml, n. d., str. 157).

D. Vakuf: III konjički sklop (legija).¹¹ Ostale snage u gradu nisu poznate.¹² Sam promet neprijateljskih snaga kroz grad prilično je velik.

Jajce: I konjički sklop i navodno neke motorizovane jedinice.¹³ Ne postoje tačniji podaci, niti potpuniji.¹⁴

Bugojno: 13 pješ. puk i IX topnički sklop otišli su sa IV Lovačkom brigadom (koja je dalje otišla u pravcu Kiseljaka — Kalinovika) prema D. Vakufu.¹⁵ Gradski garnizon sastavljen je uglavnom od Njemaca,¹⁶ koji grad smatraju važnom bazom za ljudske rezerve i materijal u slučaju otvaranja drugog fronta na Balkanu. Saobraćaj prugom i komunikacijama na tom sektoru dosta je živ, utoliko više što je pruga Sarajevo — Mostar neupotrebljiva. Neprijateljske snage više se prebacuju zadnjih dana u pravcu Lašva — D. Vakuf nego obratnim pravcem.

Prema istom izvještaju u NDH nalazi se sada oko 80—100.000 legionara koji su završili kurs u Njemačkoj (4 pozvana godišta), od kojih jedan dio treba u saradnji sa ostalim snagama koje stoje Paveliću na raspoloženju postepeno da prodire i »čisti« teren prema jugu.

Radi teškoća oko ishrane Pavelić je izdao naređenje da se od starijih godišta u NDH otpuste kućama oko 60.000 domobrana. Izuzetak čine oni od kojih su formirane 4 lovačke brigade, dok se 5-ta nalazi u formiranju.¹⁷

b) Prema izvještaju od 30-V-1943:

Dvor: 500 Njemaca sa 16 t. mitraljeza, 8 topova, 32 žandara sa 1 p. mitralj.

¹² U Donjem Vakufu su se nalazili Štab 373. artiljerijskog puka s 3. divizionom i dijelovi 384. grenadirskog puka (tom IV, knj. 13, dok. br. 205 i 235; Franc Šraml, n. d., str. 157).

¹⁴ U Jajcu se, od njemačkih jedinica, nalazio 3. bataljon 384. grenadirskog puka (2. bataljon se nalazio u Turbetu). Bliže o tome vidi tom IV, knj. 13, dok. br. 198, 212 i 235, knj. 14, dok. br. 160 i 164; Franc Šraml, n. d., str. 157.

¹⁵ Na prostoriji Travnik — Bugojno nalazile su se, početkom maja, raspoređene jedinice domobranskog 4. lovačkog zdruga (7. i 13. lovačka pukovnija i dva artiljerijska sklopa — divizion: 7. i 9.). Međutim, 10. maja sve jedinice ovoga zdruga (brigade) krenule su prema Kiseljaku, odakle su se prebacile na prostoriju Kalinovik — Foča (tom IV, knj. 13, dok. br. 311, 312 i 313).

¹⁶ U Bugojnu su se nalazili: Štab 373. legionarske divizije, 373. bataljon za vezu, 1. divizion 373. artiljerijskog puka i odred feldžandarmerije (tom IV, knj. 13, dok. br. 185, 188 i 194; Franc Šraml, n. d., str. 156. i 157).

¹⁷ Ta brigada (zdrug) nije formirana, mada su te namjere, u to vrijeme, postojale.

29 maja otišla je iz Dvora jedna grupa od 2 kompanije Njemaca (200) i 70 konja na krstarenje prema Dobrljinu i Rudicama. Sa tom grupom otišla je iz B. Novog jedna veća grupa, i obje se do 30 maja nisu povratile u svoje garnizone.

c) Prema izvještaju od 6 juna 1943:

Krupa: 5, 7 i 8 satnija II lovačkog bataljona 394. pukovnije (regimente),¹⁸ svega oko 350, 30 žandara, 2 satnije III Gorskog zdruga čiji se štab nalazi u Gudavcu (na cesti Krupa — Petrovac). Komandant puka je pukovnik Vuksan,¹⁹ Srbin iz Zagreba, koji istupa na zborovima zajedno sa četnicima (na krupskom sektoru).

Vođenica: oko 160 četnika sa Manom Rokvićem.

Komunikacija Krupa — Risovac: 4 bojne zdruhovaca sa nešto Njemaca. Utvrđuju komunikaciju rovovima i bunkerima.

Cazin: 60 milicionera bez autom. oruđa.

Otoka: 7-ta kompanija II lovačke bojne 394. regimente, od toga 90 Njemaca. 20 žandara. Svega 9 t. i p. mitraljeza, 2 minobacača.

Blatna: 1 kompanija Njemaca.

Rudice: 30 domobrana sa 2 p. mitraljeza.

Bos. Novi: 800 Njemaca sa 4 haubice, 2 brtska topa, 4 protivavionska, 4 protivtenkovska, 2 bojne domobrana i legije XII p. pukovnije raspoređene na položajima Rudice, Vješala, Urije, Kulsko Brdo, Matijevići i Lebrenica.

Prijedor: 300 Njemaca i isto toliko domobrana i legije, 11 protivavionskih topova sa kojima svakodnevno vrše vježbe; ostalo naoružanje nepoznato. Kroz grad svakodnevno prolaze veći kontingenti nepr. vojske.

Ljubija: 2 kompanije Njemaca, 1 baterija haubica. Pomenuti Njemci vrše i osiguranje rudnika Kozin, pošto je Jurišna bojna koja se je tamo nalazila otišla u pravcu Siska.

Sanski Most: 700 Njemaca i 2 satnije domobrana koji drže položaje oko grada. U gradu se nalaze 4 protuavionska topa. Ostalo teško i automatsko oruđe nepoznato.

¹⁸ Tako piše u originalu. Omaška, treba: 384. grenadirskog puka (regimente). Taj puk je pripadao 373. legionarskoj diviziji »Tigar«, i tada se u Bosanskoj Krupi nalazio njegov 2. bataljon (tom IV, knj. 13, dok. br. 212).

¹⁹ Dane

Stanje garnizona u Baniji: nema većih promjena.

Razne vijesti: Iz Banije javljaju (zasada nepotvrđeno) da će se u najskorije vrijeme evakuisati Novi, Dvor i Kostajnica kao i cijelo Pounje²⁰ i da će se na tom sektoru smjestiti rezerva okupatorske vojske za Balkan. U garnizone Dvor i Novi trebao bi da dođe navodno i izvjestan broj četnika koji bi trebali da razviju svoju izdajničku djelatnost po okolnim selima. U samom Dvoru rade već duže vremena četnički agenti, koji su donekle povezani sa nekim banditima u okolnim selima Banije i u nekim selima na desnoj obali Une. — U Zagreb je stiglo oko 400 »štuka«²¹ za drugi front, a u Krupi i Novom treba da otpočne izgradnja aerodroma. U svim mjestima naređeno je da se kopaju rovovi (»cik-cak«) i skloništa od napada iz vazduha, a izdato je i naređenje o najstrožem zamračivanju gradova. Uopšte, i kod neprijateljske vojske i kod civilnog stanovništva u okupiranim gradovima vlada priličan strah i nervoza zbog eventualnog bombardovanja od strane saveznika. U gradovima govori se mnogo o opštoj ofanzivi, ali te vijesti nisu potvrđene, a govori se i o velikoj ofanzivi između Save i Dunava, i o toj ofanzivi govori i neprijateljska vojska. — Iz Banije javljaju da bi ovih dana pravcem Novi — Krupa, pa dalje za Bihać i Risovac trebalo da prođe oko 60.000 Njemaca i legije. Nije provjereno. — Neprijateljska komanda izdala je naređenje za evakuaciju sveg civilnog stanovništva s desne strane rijeke Sane, od Prijedora do Novog, u širinu od 5 km. a sa lijeve obale rijeke u širinu od 2 km. Isto tako ovih dana treba da se izvrši ista takva evakuacija od Novog prema Krupoj, kao i cestom od Krupe prema Risovcu i dalje. Oko Prijedora i duž pruge prema Novom, kao i duž pruge Prijedor — Sanski Most neprijatelj je otpočeo da kosi žito i sječe šumu. — Iz Otoke javljaju da su u Cazin stigle neke njemačke trupe koje su putem imale borbe sa našim snagama. Podrobnijih izvještaja još nema. — Muslimani časnici pozvani su u Zagreb na pregled, i ukoliko ih se pronađe sposobnim uvrštuje ih se bez daljnje i bez njihovog pristanka u musl. SS diviziju koja se sada formira.²² Njemačka komanda izdala je tom prilikom i jedan letak u kojem poziva »Bošnjake«²³ da stu-

²⁰ Predio u zahvatu rijeke Une.

²¹ To su poznati njemački jurišni avioni JY-87, koje su Nijemci najčešće upotrebljavali za napade na nezaštićene gradove, sela i kolone.

²² Odnosi se na 13. SS diviziju »Handžar«.

²³ To je opšti izraz za narode i narodnosti koji žive u Bosni. Međutim, taj izraz se najčešće upotrebljava za bosanske Muslimane, što je i ovdje slučaj.

paju u tu diviziju. U nekim mjestima, kao što je npr.²⁴ Ljubija, u kojima odziv nije bio velik pristupa se prisilnom regrutovanju za tu diviziju. Njemačka komanda obećava svima onima koji stupe u tu diviziju da će im porodice biti doživotno obezbeđene (4—10000 kn²⁵ mjesečno), a oni sami da će biti uvršteni u najbolju, najhrabriju, najbolje odjevenu i hranjenu vojsku koja će spasiti »Bošnjake« i njihove porodice od »partizana i komunističkih bandi« i donijeti im red i mir. — Povodom neodazivanja u SS diviziju u Ljubiju je stiglo 9 gestapovaca koji treba da izvrše hapšenje. — Na terenu Podgrmeča narod je povoljno primio vijest koja se je tamo raširila, da se na oslobođenu teritoriju Like spuštaju britanski avioni, i smatraju to kao znak da su se saveznici, a specijalno Engleska, odrekli četnika i Draže Mihajlovića.

Napomena: ovaj izvještaj šaljemo preko Štaba XII NOU divizije, te ćemo tražiti od OC toga Štaba da priloži izvještaju najnovije stanje u garnizonima na sektoru XII Divizije.

d) Prema izvještaju od 8-VI-1943:

Ključ: 3 satnije domobrana, oko 500 ustaša.

Čađavica: 600 domobrana, 1 kompanija Njemaca, 1 baterija haubica.

Mrkonjić Grad: 1 bojna domobrana — legije, 2 kompanije Njemaca. U gradu se nalazi četn. kancelarija, dok se štab nalazi van grada.

Bravsko: 450 Njemaca sa artiljerijom i većim brojem autom. oruđa.

Paunovac: 2 kompanije Njemaca (200).

Vrhopolje — ćuprija: 1 vod legije sa 2 t. mitraljeza i 1 minobacačem.

*Drenovićev sektor:*²⁶ 270—300 četnika, koji se normalno nalaze u grupama od najviše po 30 u selima.

*Manjački sektor:*²⁷ oko 550 četnika. Najjača je kozačka četa i broji oko 60 četnika, ostale čete broje 40—50.

IV. VEZE

Na sektoru Kozare i Podgrmeča postoje redovne veze sa svim okupiranim gradovima, dok su te veze na sektoru X

²⁴ na primjer

²⁵ kuna

²⁶ Misli se na područje na kome su se nalazili četnici Uroša Drenovića.

²⁷ Odnosi se na prostoriju u širem rejonu planine Manjače.

Divizije slabije. Veze sa mrkonjičkim i manjačkim sektorima postoje, ali nisu najbolje. Mislimo da će se stanje popraviti u tom pogledu i odgovarajućim OC dati su već konkretni zadaci i uputstva.

Osim toga postoji redovna veza sa banijskom OS,²⁸ sa OS Like preko VIII KNOU brigade, a stavljeno je u zadatak OC X KNOU brigade da uspostavi vezu sa OS dalm. grupe odreda.²⁹

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Za GOC B-2K

š e f

S.³⁰ Kovačević

BR. 138

NAREĐENJE ŠTABA 2. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD 3. JULA 1943. ŠTABOVIMA BRIGADA ZA DEJSTVA NA PROSTORIJI BANOVICI — KLANJANJ — OLOVO¹

Štab II proleTERSKE divizije
3. jula 1943. god.
u 14 časova

ŠTABU IV PROLETERSKE BRIGADE

U duhu direktive Vrhovnog Štaba od danas² naša divizija ojačana sa jednom brigadom VII hrvatske divizije izvršiće pokret određenim pravicima, u cilju likvidacije neprijatelja i postavljanja divizije na nove položaje.

Situacija na pojedinim pravicima, a za pojedine grupe odnosno brigade vidi se iz priloženog biltena, koga dobro proučiti.³

Prema prednjem

²⁸ obavještajnom službom

²⁹ Odnosi se na Sjevernu grupu dalmatinskih NOP odreda.

³⁰ Stole

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 1—1, k. 739.

² Vidi tom II, knj. 10, dok. br. 11.

³ To je bilten od 1. jula 1943 (AVII, reg. br. 1/2, k. 11). O snagama neprijatelja na široj prostoriji Tuzla — Klanjanj detaljnije vidi u dok. br. 140.

NAREĐUJEMO:

1. Druga proleterska brigada prebaciće se sa dosadašnjeg prostora na prostor Grivice — Poljica sa zadatkom potpunog likvidiranja neprijateljskih snaga na tom prostoru, kao i uništenja svih vještačkih objekata koje neprijatelj koristi na tom području (rudnici). Pravac pokreta: s. Ravne — s. Tarevo — s. Repnik — s. Grivice — s. Poljica.⁴ Pri prolazu kroz Repnik kao i kroz Litvu ugljene rudokope uništiti i upaliti. Vezu održavati desno sa VII hrvatskom divizijom na prostoru Đurđevik — Živinice, lijevo sa II dalmatinskom brigadom na prostoru Banovići — Orahovica — Turija.

2. Druga dalmatinska brigada prebaciće se sa dosadašnjeg prostora na prostor s. Banovići — s. Orahovica — s. Turija sa zadatkom potpunog likvidiranja neprijateljskih djelova na tom pravcu odnosno prostoru i uništenja vještačkih objekata koje neprijatelj koristi na tom području. Pravac kretanja s. Tuholj — Konjuh — Željeva — Banovići — Orahovica — Turija.⁵ Desno održavati vezu sa II proleterskom brigadom na prostoru Poljica — Grivice, lijevo nema naših djelova.

Štab brigade obezbijediće se potrebnim dijelom snaga od Ribnice, zatvarajući put koji izvodi iz doline rijeke Krivaje preko Ribnice, Četkova brda⁶ za Banoviće. Na ovom putu postaviti izvjestan broj zasjeda, a naročito kod Vrane. Svojim snagama kao i mobilisanim seljacima ovaj put potpuno onesposobiti za prolaz motornih vozila.

3. Četvrta proleterska brigada bez jednog bataljona izvršiće pokret pravcem Kladanj — Olovo,⁷ odakle će zajedno sa VII brigadom VII hrvatske divizije pristupiti likvidaciji četničkih uporišta na pravcu planine Zvijezde — Medojevića. Naročito dolaze u obzir sledeća četnička uporišta: s. Krivajevići, Okruglica, Nišići, Čevljanovići, Ivancići, Rakova Noga, Medojevići i Šabanci.

⁴ i ⁵ Druga proleterska NOU brigada je 4. jula izbila u visini s. Tareva. Tu je dobila nov zadatak: da u sadejstvu sa 2. dalmatinskom NOU brigadom izvrši napad pravcem Gornja Višća — Živinice (tom IV, knj. 15, dok. br. 20 i 168, str. 342).

⁶ To brdo nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na Cvetkovo brdo (k. 673), kod Banovića.

⁷, ⁸ i ¹¹ Pokret je obustavljen 4. jula, pa se brigada razmjestila u širem rejonu Kladnja, odakle je, po novoprimljenom naređenju, nastavila marš prema s. Kamensko, sjeverozapadno od Olova. Na toj prostoriji privremeno je formirana Operativna grupa Krivaja od već postojeće Krivajske grupe i 4. proleterske brigade. Tada su sve te jedinice objedinjene pod komandom Radovana Vukanovića, komandanta grupe (dok. br. 139; tom IV, knj. 15, dok. br. 25, 37 i 38).

Vezu održavati sa krivajskom grupom⁸ koja se nalazi na prostoru s. Čuništa — Milankovići, sa kojom po potrebi i zajednički sadejstvovati.

IV proleterska brigada ostaviće jedan svoj bataljon koji je fizički najslabiji kao posadu u Kladanj, a VII brigada⁹ jednu četu u Olovo.

U operativnom pogledu VII brigada stoji pod komandom Štaba IV proleterske brigade s tim što će komandantu IV proleterske brigade kao pomoćnik [biti] drug Banina.¹⁰

Po izvršenom zadatku ova će grupa dobiti naređenje za dalji rad, inače njena orijentacija je dolina rijeke Krivaje — Ribnica — Ozren.

4. Krivajska grupa (I dalmatinska sa dijelom V crnogorske brigade)¹¹ zadržaće se na dosadašnjem prostoru, rušiće i dalje a što dublje željezničku prugu dolinom rijeke Krivaje, onesposobljavajući je u tolikoj mjeri da se ista ne može dovesti u ispravno stanje. Ova grupa ima naročiti zadatak da zatvori pravce od Zavidovića dolinom Krivaje i od Vareša dolinom Ponikve — Očevlje kako bi IV proleterska brigada sa VII hrvatskom brigadom mogla izvoditi nesmetano svoje akcije u određenom pravcu.¹²

Sve jedinice koje budu nailazile na rudnike prilikom uništavanja istih obratiće pažnju, da se prikupi sav eksploziv, štapin, kapisle i drugi upaljivi materijal koji se bude našao po rudnicima.

Četvrta proleterska brigada prilikom čišćenja Ivančića i Čevljanovića svojim snagama i mobilisanim seljacima razrušiće i uništiti željeznič. prugu, stanice i objekte na istoj u tolikoj mjeri da se u dogledno vrijeme ne može opraviti.

Sve jedinice u toku pokreta obezbijediće se potrebnim dijelom snaga, a naročito za vrijeme odmora.

Ranjenike u koliko ih bude bilo IV proleterska brigada prebaciće u Olovo, a odavde u Kladanj, dok ostale brigade ranjenike će zadržavati u svojim brigadnim bolnicama. IV proleterska brigada zadržaće svoju bolnicu na prostoru

⁸ Odnosi se na 7. krajišku NOU brigadu.

¹⁰ Ante

¹² U Zavidovićima se tada nalazio Stožer 15. pješačke pukovnije (zvali su je i gorskom) s 13. i 14. i 15. satnijom, dok su se u Varešu nalazili 2. bojna 9. pješačke pukovnije i, u prikupljanju, ljudstvo razbijene 2. pohodne satnije 9. pješačke pukovnije (AVII, reg. br. 8/1—11 i reg. br. 10/1—11, k. 57: bojne relacije Zapovjednog skupa domobranskog 2. gorskog zdruza »Vojskovođe doglavnika Slavka viteza Kvaternika« od 18. jula i 18. avgusta 1943).

Zapovjedni skup 2. gorskog zdruza, po rasformiranju Stožera domobranske 5. pješačke divizije, preformiran je, 5. jula, u Stožer 2. gorskog zdruza (AVII, reg. br. 10/1—11, k. 57).

Kladnja, a obezbeđenje ovoj bolnici daće bataljon koji ostaje kao posada u Kladanj.

Hirurška ekipa prebaciće se u s. Repnik i kretaće se dalje na pravcu II proleterske brigade.

Pokret svih jedinica izvršiće se danas padom prvog mraka u određenim pravcima (3. jula t. g.).

Štab divizije nalaziće se u toku sutrašnjeg dana u s. Repnik, zaselak Bečići, gdje nam izvještaje slati.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Politički komesar
Mitar¹³

Načelnik Štaba,
Vukotić¹⁴
M. P.

Komandant,
Peko¹⁵

BR. 139

NAREĐENJE ŠTABA 2. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD 14. JULA 1943. ŠTABOVIMA BRIGADA ZA RASPORED I DEJSTVA NA PROSTORIJI ISTOČNO OD MAGLAJA¹

Štab II proleterske divizije
14. jula 1943. god.
u 22.30 časova

ŠTABU IV PROLETERSKE BRIGADE

Najnovijim direktivama VŠ od 11. ov. mj. Krivajska grupa spada u komandnom pogledu pod Štabom II Proleterske divizije, od koje će dobijati u buduće zadatke.²

¹³ Bakić

¹⁴ Jovo

¹⁵ Dapčević

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 5—1, k. 739.

² Odnosi se na Operativnu grupu Krivaja (zvana Krivajska operativna grupa). Formirana je po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od 7. jula, a naređenjem Vrhovnog štaba od 11. jula 1943. Grupa je stavljena pod komandu Štaba 2. proleterske divizije NOVJ (vidi dok. br. 138; tom II, knj. 10, dok. br. 25 i 36; tom IV, knj. 15, dok. br. 37, 38 i 78).

Prema podacima dobivenim od Štaba V crnogorske brigade danas 14. ov. m. u 18 časova četničke snage od pravca Maglaja i od Ozrena koncentrišu se na prostorijski Omerova voda — Maračići.³ Navodno, putem podataka dobivenih izviđanjem i preko ob. službe njemačko-ustaške snage grupišu se na prostorijski selo Panjik — Mićijevići — Vasiljevci sa namjerom da sa te prostorijske izvrše napad na naše snage. Jačina neprijateljskih snaga kako četničkih tako i njemačko-ustaških nije nam poznata. Navodno napad bi izvršili na naše jedinice tokom šjutrašnjeg dana 15. ov. mj.

U cilju postavljanja naših jedinica i pometnje neprijateljskih planova, kao i u cilju sprečavanja svakog iznenađenja, i produžavanja mogućnosti odmora naših jedinica, u cilju izvršenja zadatka koji stoji pred našim jedinicama u najskorijem vremenu, jedinice naše divizije i nama pridodate jedinice izvršiće podilaženje pripremnom položaju za borbu.

U smislu izvršenja prednjeg zadatka

NAREĐUJEMO:

1. Prva dalmatinska brigada izvršiće pokret sa prostorijske Hajderovići pravcem: Delići — Imamovići — Mramorovi — Karačić — Omerova Voda sa zadatkom uništenja i razbijanja četničkih snaga na prostoru Karačić — Omerova Voda. Pokret izvršiti obuhvatajući neprijateljsko desno krilo. Desno od I dalmatinske brigade nalaziće se IV proleterska brigada na prostoru Gornja Brijesnica sa kojom održavati vezu. Lijevo nalaziće se na prostoru Kik (k. 583)⁴ Peta crnogorska brigada sa kojom održavati vezu.

2. Peta crnogorska brigada izvršiće pokret sa dosadašnje prostorijske pravcem: Livade — Borik — k. 337 — Kik sa zadatkom sadejstva I dalmatinskoj brigadi i obezbeđenje boka istoj od pravca Maglaja odnosno Zavidovića.

Lijevo od Pete crnogorske brigade nema naših djelova. Desno nalazi se I dalmatinska brigada sa kojom održavati tijesnu vezu.

3. Četvrta proleterska brigada izvršiće pokret sa dosadašnje prostorijske na prostorijsku Gornja Brijesnica, postavlja-

³ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na s. Karačić, jugoistočno od Maglaja. Tu je 15. jula vođena borba protiv ustaške milicije i četnika (tom IV, knj. 15, dok. br. 93 i 250; AVII, reg. br. 10/1—24, k. 57: bojna relacija domobranske 15. pješačke pukovnije od 3. avgusta 1943).

⁴ Trig. 583.

jući se u pripremni položaj za borbu sa dubokim izviđanjem pravca Donja Brijesnica — Tumare — Panjik. U slučaju neprijateljskog nadiranja od Panjika preko Tumara za Donju Brijesnicu — Gornju Brijesnicu, manevar IV proleterske brigade biće upuštanje neprijatelja, a zabacivanje svojih snaga pravcem Rudina — k. 485⁵ u cilju bočnog odnosno lednog udara neprijatelja.

Lijevo od IV proleterske brigade nalazi se I dalmatinska brigada, a desno II proleterska brigada sa kojim jedinicama održavati vezu.

4. Druga proleterska brigada zadržaće se na dosadašnjoj prostoriji, izbacujući jedan svoj bataljon na prostoriji Turija sa zadatkom da osmatra odnosno zatvara pravce eventualnog neprijateljskog napada od Poljica — Puračića i Donje Brijesnice, kao i Milina Sela. U slučaju jačeg neprijateljskog pritiska na pravcu IV proleterske brigade intervenisati bočno prema neprijatelju. Desno od II proleterske brigade nema naših djelova, a lijevo nalazi se IV proleterska brigada sa kojom održavati vezu.

5. Druga dalmatinska brigada ostaće na dosadašnjoj prostoriji kao divizijska rezerva i zaštita bolnice. Veze održavati sa IV proleterskom i II proleterskom brigadom. Štab ove brigade organizovaće dublje izviđanje na pravcu Podgorja i Ribnice.

Četvrta proleterska brigada će svoju bolnicu i intendanturu ostaviti u Seoni s tim što će obezbeđenje istih primiti na sebe II dalmatinska brigada. Peta crnogorska brigada priključiće svoju bolnicu IV proleterskoj brigadi, a I dalmatinska brigada bolnici II dalmatinske brigade.

6. Štab divizije nalaziće se u Seoni kod Staba II dalmatinske brigade.

7. Hirurška ekipa nalaziće se u Seoni, koju tražiti preko Staba II dalmatinske brigade.

8. Sve jedinice prije izlaska na pripremne položaje isturiće izviđačke patrole što dublje u pravcu neprijatelja a u cilju prikupljanja podataka o neprijatelju i njegovim namjerama. Pokret ovih patrola regulisati na jedan sat prije polaska jedinica. Patrolama dati uputstva da se kreću obazrivo izbjegavajući sela koja su skoro sva četnički nastrojena kako bi se na taj način tajnost pokreta i prisustvo naših snaga održali u tajnosti.

S obzirom da je teren pokriven i ispresijecan naročitu pažnju obratiti vezi i koristiti dosadašnja iskustva neprija-

⁵ Brdo Rudine, jugozapadno od Puračića.

teljskog nastupanja kontrolišući jednovremeno i uzvišenja i jaruge. Prema neprijatelju biti drzak i na svaki njegov prepad odgovarati još dubljim zabacivanjem naših djelova. Izbjegavati frontalnu borbu i ne davati mogućnost neprijatelju da otkriva raspored naših snaga i da nam nameće frontalnu borbu.

8. Jedinice će izvršiti pokret odmah po prijemu ovog naređenja.

9. Borbeni znaci za 15. VII. 1943. god. *plijeni — šarac.*

„ „ „ 16. VII. „ *opreza — zasjeda.*

Primijećeno je, da zbog nenailaska avijacije u poslednja nekoliko dana, naše jedinice zaboravljaju, a naročito starešine da će neprijatelj protivu nas baciti ponovo avijaciju, naročito ako budemo imali sukoba sa djelovima Vražje divizije, te ne poklanjaju nikakvu pažnju kretanju i sklanjanju svojih jedinica od napada iz vazduha. Čak izvjesne bolnice i intendanture vrše pokret pod neprijateljskom avijacijom. Mi ćemo ovo smatrati za zločin prema našoj vojsci i u slučaju da neka jedinica nesmotrenošću starešine pretrpi gubitke od avijacije štab te jedinice ćemo izvesti pred Vojni sud, shodno naređenju vrhovnog komandanta druga Tita. Napominjemo još jednom svim štabovima i starešinama da ćemo za svaku nebudnost lično uzimati na odgovornost a za svaki pokret koji bi dao mogućnosti neprijatelju da prozre naše namjere uzimati na najstrožiju odgovornost. Mi nećemo dopustiti da se ponovo javašluk uvede u praksu naših jedinica po cijenu najtežih kazni jer mi danas više nego ikada moramo čuvati naše borce — jedinice, jezgro buduće velike narodne armije.

10. Upozoravamo sve štabove brigada da jednom za svagda moraju prekinuti sa praksom rijetkog slanja izvještaja ili slanja istog na komadiću papira. Neprijatelj je vješt i oprezan, drzak i prodoran i mi mu možemo doskočiti jedino tako ako budemo drskiji, precizniji, prodorniji i ako stalno budemo držali jedinice u svojim rukama.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Za Štab divizije
Komandant,
Peko

M. P.

Ps. IV proleterska brigada 15. ov. mj. u 18/časova uputiće, odnosno staviti na raspoloženje u Seoni u blizini Štaba divizije jednu svoju četvu na raspoloženje načelniku štaba I bosanskog korpusa drugu Vukotiću, od koga će dobiti zadatak komandir čete koji će se javiti drugu Vukotiću. Četa će uzeti hranu za dva dana.⁶

BR. 140

IZVJEŠTAJ OBAVJEŠTAJNOG CENTRA 2. PROLETERSKE DIVIZIJE OD 14. JULA 1943. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O JAČINI I DISLOKACIJI NEPRIJATELJA NA PRO- STORIJI DOBOJ — TUZLA — KLADANJ¹

OB-CENTAR II PROLETERSKE DIVIZIJE

Broj 9

14. jula 1943. god.

VRHOVNOM ŠTABU

N. O. V. i P. O. J.

za OB — centar

Dostavljamo vam Ob — izvještaj od 5. do 14. ov. mj.

Kod Živinice i Stupara naše jedinice vodile su borbu sa jedinicama Vražje divizije. Neprijatelj je u tim borbama upotrijebio dvije pukovnije te divizije i to 369 i 370. Pukovnija 369 bila je sa lijeve strane puta Tuzla — Kladanj, a 370 sa desne strane puta.³ Ove dvije pukovnije došle su na tri

⁶ Redakcija nije mogla da ustanovi kakav je zadatak imala ta četa.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 7—2, k. 11.

² Obavještajni. Ti centri su obrazovani prema Uputstvu VS NOV i POJ iz novembra 1942. o organizaciji obavještajne službe (vidi tom II, knj. 6, dok. br. 185).

³ Prikupljanje njemačke 369. legionarske divizije (»Vražje«), prema zapovijesti (br. 52) njenog štaba od 1. jula 1943, izvršeno je na prostori Doboje — Maglaj — Lukavac — Tuzla. Cilj je bio da se unište jedinice Vrhovnog štaba NOV i POJ južno i istočno od Tuzle. Sedma SS brdsko-dobrovoljačka divizija »Princ Eugen« (dalje: 7. SS divizija »Princ Eugen«), prema istoj zapovijesti, imala je zadatak da dijelom snaga sadejstvuje sa 369. legionarskom divizijom (AVII, T-315,

četiri dana prije ovih borba iz Doboja. U Doboju su nešto ranije stigle iz Foče preko Pala i Sarajeva i trebale su da budu upućene za Slavoniju u borbu protiv partizana.⁴ Našom pojavom u blizini Tuzle, one su prebačene na pomenuti sektor. Prilikom pomenutih borbi naše su jedinice zarobile nekoliko neprijateljskih vojnika po narodnosti: Slovenaca, Hrvata, Poljaka i drugih. Svi su oni svršili vojnu obuku u Njemačkoj i to pješaci u gradu Stokerau, a artiljerci u Kirholcu. Obuka je trajala po tri mjeseca. Poslije svršene obuke oni su vraćeni u Jugoslaviju i upotrijebljeni u borbu protiv partizana. Učestvovali su u borbama oko Foče, u Crnoj Gori i Hercegovini, odakle su vraćeni preko Sarajeva u Doboj na odmor i popunu, koja im je bila neophodno potrebna usljed velikih gubitaka koje su pretrpjeli u tim borbama. Prema dobijenim podacima Vražja divizija ima četiri pukovnije i to: 369, 370, 371 i 372.⁵ Svaka pukovnija ima po četiri bojne,

F-2156 796—798). U tu svrhu, 369. legionarska divizija je formirala tri borbene grupe: »Volfsmajer« — »Wolfsmeyer« (ili »Desnu«, kako su je nazivali), »Kop« — »Kopp« (nazivali su je i »Lijevom«) i »Wertmiller« — »Wörthmüller« (nazivali su je i »Srednjom«). Blježe o sastavu tih grupa i o dejstvima vidi tom IV, knj. 15, dok. br. 248, 249, 250, 252, 254, 257, 259, 264 i 265; AVII, T-315, F-2156 800—804, 810, 811, 818, 820, 824 i 825: zapovijest Komande 369. legionarske divizije od 3, 4, 6, 11, 13. i 15. jula 1943. godine.

⁴ Deistva u Slavoniji obustavljena su po naređenju njemačke Vrhovne komande Oružanih snaga (Oberkommando des Wehrmacht — OKW) od 28. juna 1943 (AVII, T-315, F-2154, sn. br. 1541 — 1545: zapovijesti Komande 369. legionarske divizije od 22. i 25. juna 1943. za pokret u Srem i Slavoniju, sn. br. 1546—1547: naređenje Komande njemačkih trupa u Hrvatskoj od 28. juna 1943. za obustavljanje pokreta u Hrvatskoj i orijentisanje divizije za dejstva u širem rejonu Tuzle).

⁵ Formiranje 369. legionarske divizije (»Vražje«) počelo je 19. avgusta 1942. u Austriji, u logoru Delershajm (Döllersheim). Kao jezgro poslužio je 369. pješački puk, koji je neposredno prije toga razbijen kod Staljingrada. Komandu nad divizijom preuzeo je 1. septembra 1942. pukovnik (kasnije general) Fric Najdholdt (Fritz Neidholdt), ratni zločinac. Divizija je imala u svome sastavu 369. grenadirski puk (do februara 1943. nazivan je 969. grenadirskim pukom), 370. grenadirski puk, 369. artiljerijski puk i pet bataljona: izviđački, protivtenkovski, za vezu, dopunski i inženjerski (bataljoni su nosili numeraciju divizije). Prebacivanje divizije iz logora Štokerau (Stockerau) i Kaufholc (Kaufholz) u NDH počelo je 16. decembra 1942. Divizija je krajem 1942. imala u svome sastavu oko 12.000 ljudi. Nijemci su tu diviziju zvanično zvali: 369. njemačko-hrvatska legionarska divizija (»Vražja). Opširnije o tome vidi izvještaje, naređenja i preglede od avgusta 1942. do januara 1943. u AVII, T-315, F-2154/1—51, 496 — 500; Franz Schraml, *Kriegsschauplatz Kroatien* (dalje: Franc Šraml, Hrvatsko ratište), Kurt Vowinkel Verlag, Neckargemünd, 1962, str. 27 — 35.

svaka bojna po četiri satnije; satnija tri voda, vod tri desetine po deset ljudi. U borbama na putu na sektoru Tuzla — Kladanj neprijatelj je upotrijebio 12 do 15 topova, te 5 do 6 tenkova. Svi zarobljenici Vražje divizije nakon saslušanja su likvidirani, izuzev jednog Hrvata (skojevca), koji je stupio u naše redove.

Prema dobijenim podacima od jednog našeg simpatizera prije dva dana prebačeni su neki djelovi jedinica Vražje divizije od Tuzle prema Doboju. Prebacivanje je vršeno vozovima, dok je komora, kamioni i artiljerija prebačeni cestom.

Za vrijeme naših borbi sa ozrenskim četnicima jedna bojna Vražje divizije pomogla je četnike, dodijelila im 20.000 metaka i za svaki dan borbe protiv partizana četnici su dobijali po 70 kuna i pola kilograma hleba. U zajednici sa četnicima i pomenutom bojnomo učestvovalo je još 800 do 1000 legionara protivu nas. Budući da smo bili brojčano manji od neprijatelja, te da ne bi povel frontalnu borbu sa brojno jačim neprijateljem koja bi izazvala i veće žrtve, naše jedinice su se odvojile od neprijatelja i prebacile se na određenoj prostoriji, gdje bi se odmorile. U napadu protivu nas neprijatelj je bio potpomognut artiljerijom, tenkovima i blindiranim vozom.

Sa Hadži Efendićevom legijom⁶ vođene su samo neznatne borbe. Čim su osjetili naš pokret Muslimani su u većini evakuisali sela. Skoro većina sela kroz koja smo prošli bila su prazna. Legija prema svemu izgleda da je u raspadanju, naročito poslije slučaja ranijeg prebjegavanja izvjesnog broja njenih ljudi na strani partizana, te poslije njenog prevođenja u aktivno domobranstvo. Ona u svakom slučaju ne pretstavlja organizovanog neprijatelja čija bi borbena vrijednost bila na visini.

U posljednje vrijeme pokušali su Njemci da preko izvjesnih istaknutijih Muslimana mobilišu Muslimane u SS trupe. U tu svrhu angažovali su Hakija Adžića, Hadži Efendića,

Komandanta divizije Frica Najdholta je Vojni sud JA u Beogradu, na procesu od 5. do 16. februara 1947, osudio na smrt vješanjem (»Politika« od 5. do 17. februara 1947).

⁶ Hadžiefendićeva legija nezvanično je nazivana Domobranskom dobrovoljačkom (Domdo) pukovnijom u sjeveroistočnoj Bosni (nazivali su je i Muslimanskom legijom ili samo legijom). Stvorena je u zimu 1941/1942. Imala je mnogobrojna uporišta širom cijele sjeveroistočne Bosne. Njeni osnivači su bili Ragib Čaplić, veliki župan »Velike župe Usora i Soli«, i boжник Muhamed Hadžiefendić, tuzlanski trgovac (umro je 1943). Vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 165; Rodoljub Colaković, n. d., knj. III, str. 185; Vjestnik Minorsa za 1942, str. 845.

Jerusalimskog muftiju Huseina⁷ i neke druge. Ta mobilizacija nije u potpunosti uspjela. Da bi ma koliko odgovorili nasilno su mobilisali iz svake »Domdo«⁸ satnije 5 do 10 ljudi i poslali ih u Njemačku na obuku. U svrhu pridobijanja Muslimana za SS trupe Njemci su izmislili neke dekorativne uniforme sa fesovima u koje su uniformisali nekoliko tih mobilisanih ljudi i sada ih šalju da paradiraju ulicama bosanskih kasarni i gradova.⁹

Muslimanski živalj uglavnom je uplašen, te je većim dijelom izbjegao ispred nas. Tome je mnogo doprinijela propaganda okupatora i njegovih sluga, a u mnogim slučajevima vršena je nasilna evakuacija.

Katolički živalj iz okoline Husina većim dijelom je sa simpatijama pratio naš pokret u pravcu njih. Prema izvjesnim podacima ima uslova da bi u tom kraju mogli nešto mobilisati, naročito među rudarima. Podatke o ovom dobili smo od nekoliko rudara koji su pristupili u naše redove.

U toku operacija naše su jedinice uništile pet rudnika sa svim postrojenjima. Uništeni su rudnici: Begov Potok, Banovići, Mušići, Radin i Đurđevik.¹⁰ Mjesečni kapacitet ovih rudnika prosječno je iznosio: Begov Potok 7.000.000 kilograma, Banovići 8 miliona kgr., Mušići, 5 miliona kgr., Radin 5. miliona kilograma i Đurđevik 10 miliona kgr. Ukupna produkcija ovih rudnika iznosila je 35 miliona kilograma uglja. Rudnik Begov Potok je privatno vlasništvo Murat Bega Zajmovića, Banovići, Mušići i Radin su državni rudnici, dok je Đurđevik vlasništvo društva Kroacija A. D. Pruga kojom je ugalj transportovan pripada takođe društvu Kroacija. Ovih

⁷ Haj Amin el Husseini (vidi Arhiv Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu, k. 23—2—2/5). Bliže o njegovom uticaju vidi referat Komisije za utvrđivanje ratnih zločina o formiranju 13. Vafen-SS divizije »Handžar« (AVII, reg. br. 25/4, k. 9).

⁸ Skraćenica od: Domobranska dobrovoljačka (sat, bojna, pukovnija).

⁹ To su bile prethodnice za formiranje njemačke 13. Vafen-SS dobrovoljačke bosansko-hercegovačke brdske divizije »Handžar« (13. Waffen-SS Fricwillige bosnisch — herzegovinisches Gebirgs-Division-Croat. Nr. 1). Njeno formiranje počelo je maja 1943. Vojnički sastav je, uglavnom, činilo ljudstvo muslimanske vjeroispovijesti, dok je komandni kadar bio njemački. Raspala se krajem 1944, kada je, od cijele divizije, ostala samo jedna borbena grupa. Odlikovala se po svojoj surovosti i zvjerstvima koje je činila, pretežno, nad stanovništvom srpske nacionalnosti (tom IV, knj. 29, dok. br. 5; knj. 30, dok. br. 82; knj. 31, dok. br. 105; AVII, reg. br. 25/4, k. 9, reg. br. 1/1, k. 70/A/V: izjava generala Aleksandera Lera, komandanta Jugoistoka, reg. br. 21/3, k. 27 B: predlog komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 25. februara 1943. za formiranje divizije).

¹⁰ Bliže o uništenju tih rudnika vidi tom IV, knj. 15, dok. br. 270.

pet rudnika zapošljavali su 1400 do 1500 radnika, čija je mjesečna plata iznosila 4 miliona i 900 hiljada kuna, te 200 činovnika sa platom jedan milion kuna. Jedna tona uglja koštala je prosječno 700 kuna. Radništvo je potpadalo pod takozvanom industrijskom mobilizacijom. Izostajanje posla potpadalo je pod vojni sud. Kazne su se kretale od zatvora do konc. logora. Veličinu kazne predlagao je upravnik rudnika. U našim operacijama bio je uhvaćen upravnik rudnika Begov Potok Ivan Radan. Njega su optužili sami radnici, a kod istog su nađene ustaške isprave, oružje, te dokumenti koji su dokazivali njegovu denunucijsku policijsku ulogu u odnosu prema radnicima. Pomenuti Radan je strijeljan. Prilikom našeg nastupa većina radnika je bila evakuisana, ostali su strogo kvalifikovani rudari, koji su davno mobilisani, većina dobrovoljni.

5. ov. mj. prišao je našim redovima domobranski narednik v. d. komandanta satnije u Seoni Muhamed Hukić, sa još četiri domobrana legionara. On je iznio dva p. mitraljeza, tri mašinke, 2.000 metaka i nešto sanitetskog materijala. Hukić je radnik iz Tuzle. On se sada nalazi pri Štabu naše divizije kao poznavaoac ovoga kraja, dok ostali domobrani su raspodijeljeni u jedinicu.

Nailaskom naših jedinica na teritoriju t. zv. ozrenskog četničkog odreda došlo je do napada od strane četnika na naše jedinice. Za ovaj napad četnici su izvršili prisilnu mobilizaciju koja nije u potpunosti uspjela. Stanovništvo na koje smo naišli bilo je strahovito zaplašeno, jedan dio bio je u prvi čas izbjegao a docnije se je počeo vraćati. Prema podacima borce ozrenskog četničkog odreda uglavnom još održava na okupu strahoviti teror vođstva i propagandom izazvan strah od »naših represalija«. U naše redove pristupilo je do sada oko 30 ljudi, većinom radnika iz okoline Sižja i Petrovog Sela. Bili su u izgledu novi pridolasci, koji su u ovom času usljed našeg pomijeranja izostali. O nekom masovnom mobilisanju na Ozrenu ne može za sada biti nikakvog govora, sve dotle dok se vojnički ne uništi sadašnja njihova organizacija i vođstvo. Samo ovaj odred ima izvjesne svoje osobenosti, u toliko što nije pod vođstvom oficira, nego uglavnom kulaka i bivših politikana, čija politička linija nosi karakter kulaško — špekulanski. Njihove veze sa okupatorom su otvorene, dok prema Draži su posredne i vrlo labave. Radi karakteristike njihovog vođstva pominjemo da su u toku poslednjih nekoliko mjeseci likvidirali nekoliko stotina ljudi, od kojih 300 bivših partizana. Uvedene su strahovite poreske i kaznene mjere, te šumske i monopolske kazne. Mase su strahovito zaplašene njihovim terorom.

Prema izvještaju I dalmatinske brigade a po pričanju jednog seljaka, u Zavidovićima ima oko 250 Njemaca, 300 milicionera, nešto domobrana i ustaša.¹¹ Kažu da su im u ponedjeljak došle četiri satnije legionara (malo vjerovatnosti). Naoružanje: dva topa 75 mm., tri teška mitraljeza i jedan teški bacač (neprovjereno). Ovi su podatci od 14. ov. mj.

U prilogu dostavljamo vam: jedan četnički letak, dva njemačka letka upućena četnicima i OB-bilten broj 7¹² i 10.¹³

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

M. P.

Za Ob — Centar
II proleterske divizije,
Branko¹⁴

¹¹ Prema bojnoj relaciji Zapovjednog skupa domobranskog 2. gorskog zdruga »Vojskovođe doglavnika viteza Slavka Kvaternika« od 18. avgusta 1943, u Zavidovićima su se nalazili Stožer 15. pješačke pukovnije sa 13, 14. i 15. satnijom i dijelovi 1. i 2. bojne koji su se prikupljali poslije neuspjelog poduhvata »Šekovići« (AVII, reg. br. 10 1—12, k. 57).

¹² Vidi AVII, reg. br. 5/2, k. 11: obavještajni bilten od 11. jula 1943. godine.

¹³ Taj bilten redakcija nije pronašla. Postoji bilten broj 8. od 14. jula 1943. Možda se na njega odnosi, jer je ovaj dokumenat, koji objavljujemo, bilten broj 9. Vidi AVII, reg. br. 8—2, k. 11.

¹⁴ Poljanac

**NAREĐENJE ŠTABA 12. NOU DIVIZIJE OD 20. JULA 1943.
ŠTABOVIMA 2. I 5. KRAJIŠKE BRIGADE I PRNJAVOR-
SKOG ODREDA ZA NAPAD NA JELAH, TEŠANJ I TE-
ŠANJKU¹**

ŠTAB

XII. NOU Divizije²

Op. Br. 18.

20. jula 1943. g.

**ŠTABU II. I V. KRAJIŠKE NOU BRIGADE I ŠTABU
PRNJAVORSKOG PARTIZANSKOG ODREDA NA POLOŽAJU.**

Da bi se pomogla ofanziva naših snaga u Istočnoj Bosni,³ razbila namjeravana koncentracija neprijatelja na liniji Doboj — Zenica protiv naših snaga u Istočnoj Bosni, kao i da bi se proširio uticaj našeg Narodno Oslobođilačkog pokreta u svim krajevima i mjestima Centralne Bosne, ovaj štab je donio odluku da izvrši akciju na grad Tešanj i Novi Šeher i okolne sektore sa kombinovanim snagama II. s V. KNOU Brigade.⁴

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 27—1, k. 865. Dokumentat je pisan pod indigom, i Josip Mažar Šoša, komandant divizije, svojom rukom je napisao: »Prepis«, misleći, vjerovatno, na kopiju originala.

² Ta divizija je 19. avgusta 1943. preimenovana u 11. NOU diviziju. Po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od 18. jula 1943. ona je ušla u sastav 1. bosanskog NOU korpusa, a do tada je bila u sastavu 2. bosanskog NOU korpusa (tom II, knj. 10, dok. br. 44; tom IV, knj. 15, dok. br. 97 i 106, knj. 16, dok. br. 47).

³ Riječ je o ofanzivnim operacijama Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ u junu i julu 1943. U vezi s produženjem ofanzivnih operacija, Vrhovni štab je 18. jula 1943. naredio: da 1. i 2. proleterska divizija NOVJ (kao i sve jedinice u centralnoj i istočnoj Bosni) obrazuju jednu operativnu grupu; da se objedine dejstva na toj prostoriji (pod rukovodstvom Privremenog štaba); da u Privremeni štab (nazivan je i Povjereništvom CK KPJ i VS NOV i POJ) uđu članovi Vrhovnog štaba NOV i POJ i Centralnog komiteta KPJ: Sreten Zujović Crni, Ivo Lola Ribar, Vladimir Popović i Arso Jovanović. Međutim, zbog nastale situacije, do formiranja tog štaba nije došlo (tom II, knj. 10, dok. br. 31, 32, 44 i 47; tom IV, knj. 15, dok. br. 97).

⁴ i ¹⁴ Dvanaesta NOU divizija tada je imala u svome sastavu tri brigade: 2. krajišku, 5. kozarsku (krajišku) i 12. krajišku NOU brigadu. Dvanaesta NOU brigada se tada nije nalazila na ovome sektoru; ona je dejstvovala na prostoriji između Vrbasa i Vrbanje, gdje je, po naređenju Štaba 12. NOU divizije od 18. jula 1942, obrazovana Operativna grupa sastava: 12. krajiška NOU brigada, Banjalučki NOP

PODATCI O NEPRIJATELJU:

*Doboj:*⁵ 1 bojna domobrana, 1 bojna ustaša i u prolazu za Tuzlu 369-a njemačka divizija.⁶ 1 oklopni voz patrolira željezničkom prugom Doboj — Teslić.

Teslić: 2 bojne 8-e peš. pukovnije, »Ferizbegovićeva milicionerska bojna«,⁷ koja drži i položaje van grada, i nešto njemačke »Feld« žandarmerije.⁸

Pruga Teslić — Doboj: 1 željezničarska-domobranska bojna koja je raspoređena ovako: *Usora* 50 vojnika, *Tešanjka* 20 vojnika, *Jelah* 80 vojnika, *Kalošević* 30, sa 2 bunkera, jedan prema stanici, a jedan prema selu. *Vrela* 180 vojnika sa djelom posade na položaju Križ⁹ (imaju jedan bacač), Zarkovina četnički bataljon (100), Mrkotić 40 vojnika, Hunkić¹⁰ 20. Prelaz preko pruge najzgodniji je kod Kaloševića. Dvije ćuprije nalaze se kod Jelaha prema Tesliću (jedna gvozdена, a jedna zidana).

Tešanj: 150 milicionera i 12 »Feld« žandarma njemačkih. Milicioneri Tešnja u slučaju napada povlače se u zidanu kulu koja se nalazi u gornjem djelu grada, odakle daju otpor sa teškim mitraljezima.

Novi Šeher: Ima nešto milicije.

Gornji Teslić: Grupa Pribiničkih četnika. *Vrućica:* Grupa zelenog kadra Stanka Kuprešaka (40). Okolo Vrućice nalaze se četničke manje grupe Nede Nedića i Vlade Pavlovića. Zadržavaju se više oko Blatnice.

U muslimanskim selima duž pruge nalazi se nešto legije i milicije.

Maglaj: Stari podatci, 1 bojna.

odred i 4. bataljon 2. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 15, dok. br. 101).

⁵ Na širem području Doboj — Teslić — Tešanj dejstvovao je domobranski 3. lovački zdrug. O njegovom rasporedu i dejstvima u julu vidi tom IV, knj. 15, dok. br. 268; AVII, reg. br. 8/1—17, k. 55: boju relaciju njegovog zapovjedništva za jul 1943. godine.

⁶ Ta divizija nije bila u prolazu za Tuzlu, već su njene jedinice dejstvovalе na prostoriји Tuzla — Brčko — Zvornik — Živinice — Ozren protiv jedinica 2. proleterske i dijelova 16. i 17. NOU divizije. Vidi tom IV, knj. 15, dok. br. 66, 136, 137 i 167, knj. 16, dok. br. 8; AVII, T-315, F-2155/402—414: izvještaje Komande 369. legionarske divizije (»Vražje«) od 19, 20. i 21. jula 1943. godine.

⁷ To je Domdo bojna »Teslić«. Komandant te bojne je bio Avdo Ferizbegović.

⁸ Tako se nazivala njemačka vojna policija.

⁹ To je brdo (trig. 307).

¹⁰ To mjesto nije označeno na karti 1 : 100.000.

NAREDBA:

1) Dva bataljona V. Brigade sa snagama P. P. O.¹¹ djelstvovaoće kao jedna operativna grupa na zasjedama około Prnjavora prema Banjoj Luci i Derventi i vršitće povremeno čišćenje Mačinog Brda, Šibovske, Branešaca i Kokora od razbijenih četničkih grupa i razbijati njihove eventualne koncentracije. Sa ova dva bataljona ostaje pola štaba Brigade. Ova grupa biće pod direktnom komandom jednog člana štaba Divizije. Ova grupa posvetitće naročitu pažnju mobilizaciji ljudstva za jedinice.¹²

Druga dva bataljona V. KNOU Brigade i pola Štaba krenutće sa dosadašnjih položaja 21. ov. mj. u 20 časova preko Pojezne za Jelansku i Ljeskovu Vodu. 22. ov. mj. krenutće u 23 časova iz Ljeskovih Voda za Cerovicu i Vitkovce. 25. ov. mj. polazi u vrijeme kad može stići tačno na akciju Jelah, Tešanjku i Tešanj.¹³

Likvidira: Jelah i po mogućnosti Tešanjku, postavlja zasjedu prema Doboju u Žabljaku više Tešanjke i u Mračaju, Jovadije (atmegdan) prema Tesliću više potoka Burnovca i sa dvije čete učestvuje sa sjeverne strane u napadu na Tešanj. Hvata vezu sa II. KNOU Brigadom i po likvidaciji Tešnja pojačava zasjede prema Doboju i Tesliću. Po mogućnosti ruši most na Mračaju. U povratku na liniju Glogovac — Vučijak razoružava posade Mrkotić, Kalošević, Vrela.

Za povratak ova dva bataljona izdatće se posebna naredba.

2) II. Krajiška NOU Brigada krenutće sa svojih dosadašnjih položaja 21. ov. mj. u 20 časova na liniji Pribinić — Buletić. (IV. bataljon¹⁴ ostaje na svojim dosadašnjim položajima i zadatcima).

22. ov. mj. u 23 časova kreće se na liniju Mladikovine — Komušnica. 25. ov. ...¹⁵ nutće se u vrijeme koje je potrebno za marš od Komušine do ... jedno od Tešnja, da se stigne na vrijeme početka akcije.

¹¹ Prnjavorskog partizanskog odreda.

¹² Bliže o izvršenju tih zadataka vidi tom IV, knj. 15, dok. br. 130, 131, 148, 159 i 268.

¹³ O akcijama na ta mjesta opširnije vidi tom IV, knj. 15, dok. br. 148, 159 i 268.

¹⁴ Dokumentat je na četiri mjesta oštećen. Redakcija je ta mjesta označila trima tačkama.

¹⁵ Ni tom prilikom jedinice 12. NOU divizije nisu uspjele zauzeti tu staru utvrdu (kulu) u Tešnju. Iako je Tešanj 25. jula zauzet, neprijatelj je uspio da se povuče u ovu utvrdu, gdje se, blokiran, održao do pristizanja pomoći iz Žepča (tom IV, knj. 15, dok. br. 148, 159 i 268).

...na napastće i likvidirat neprijateljski garnizon u Tešnju napadaju ... istoka, juga i zapada. Voditi računa, da se ubaci jedna udarna grupa koja će prikriveno doći se do kule¹⁶ i onemogućiti povlačenje i koncentracije neprijatelja u kuli, a ako se neprijatelj prije utvrdi u kuli, istu sa jednom četom blokirati, da se može vršiti politički, evakuacioni i drugi radovi. Sa jednim bataljonom likvidirati Novi Šeher i po likvidaciji istoga krenuti na zasjedu na raskršće Tešanj — Maglaj.

Štab Brigade treba da postavi zasjedu pred zoru u Raduši na putu prema Tesliću.

Početak akcije 25. VII. 1943. god. u 24 časova (pola noći).

Borbeni znaci: Ranko — Žarko.

Znaci raspoznavanja u noći: Poziv — Odziv — tri udara dlan od dlan.

Za evakuaciju i red u gradu: Odgovara Štab II. KNOU Brigade.

Obzirom, da je stanovništvo grada Tešnja ranije se dobro držalo prema Narodno Oslobođilačkom pokretu, to se niukom slučaju ne smije desiti slučajevi paljenja — i samovoljnog uzimanja robe. Odgovorni drugovi mogu oduzeti na rekvezicionu priznanicu živežne namirnice, trgovačke artikle manufakture, te kožne proizvode potrebne za vojsku kao i sanitetski materijal. Nikakvo oblačenje niti presvlačenje ne smije se desiti unutar grada. Već svu robu kao i zarobljenike izvući izvan grada u Štab II. KNOU Brigade.

Jedan član Štaba XII. Divizije nalazitće se uz Štab II. KNOU Brigade.

Po izvršenju gornjih zadataka II. KNOU Brigade izvršitće čišćenje sektora Blatnice od četničkih grupa, gdje će dobiti i daljne zadatke.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu

Politički komesar,
Žarko¹⁷

K o m a n d a n t ,
Šoša¹⁸

¹⁷ Zgonjanin

¹⁸ Josip Mažar

**INFORMACIJA ŠTABA 2. BOSANSKOG NOU KORPUSA OD
24. JULA 1943. GLAVNOM ŠTABU NOP ODREDA HRVAT-
SKE I POTČINJENIM JEDINICAMA O JAČINI I RASPO-
REDU NEPRIJATELJEVIH SNAGA U JUŽNOJ, SREDNJOJ
I ZAPADNOJ BOSNI I DIJELU ZAPADNE HERCEGOVINE¹**

ŠTAB
II BOS. N. O. U. KORPUSA
GLAVNI OBAVJEŠTAJNI CENTAR
STR. POV. BR. SI.
DANA 24 JULA 1943 G.

Strogo povjerljivo
Koncept²

Obavještajnim centrima

IV, X, XII, NOU DIVIZIJE
OP-IV/2K-G³
OP-IV/2K-D⁴
O-XII/2K⁵

I Bos. Korpusa

Inf. o. GS H⁶

Štabu grupe p. o. Dalm.⁷

Stanje u neprijateljskim garnizonima — po-
sade:

Travnik:

Virovitički konjički sklop: 800 voj. Iste snage
drže položaje i na Vitezu — ostatak u garni-
zonu i nešto vojnika iz IX puk.[ovnije] čiji
se djelovi nalaze u Jajcu. Disciplina vrlo stro-
ga, za najmanju krivicu izvođenje pred sud.
Oficiri loše se odnose i strogo prema vojni-
cima. Moral i borbenost vojske dosta slaba,

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 11—1, k. 457/A.

² Konceptom je, najčešće, nazivan onaj primjerak dokumenta koji je ostajao u štabu.

³ Šifra za Podgrmečki mješoviti odredsko-područni obavještajni centar (AVII, reg. br. 8/1—12, k. 774: pregled šifri 2. bosanskog NOU korpusa od 3. juna 1943).

⁴ Šifra za Drvarski mješoviti odredsko-područni obavještajni centar (AVII, reg. br. 8/1—12, k. 774).

⁵ Obavještajni centar Kozarskog NOP odreda (AVII, reg. br. 8/2—12, k. 774).

⁶ Informativnom odsjeku Glavnog štaba Hrvatske

⁷ partizanskih odreda Dalmacije

ishrana srednja. Stanovništvo srpsko i muslimansko u iščekivanju, međunarodni događaji se odražavaju na raspoloženje. Katoličko stanovništvo slabo i neprijateljski prema nama. Kod sviju zamorenost od rata. Muslimani su otpali od Pavelića, mrze Njemačku a simpatišu našu borbu. Njihov odziv u vojsku slab; Srbi bolje pomažu našu borbu. Špijunaža nepr. razvijena. Ekonomsko stanje dobro (moglo bi izdržavati nekoliko naših brigada).

Komar:

1 vod sat. III konj.⁸ sklopa, vojnici u bunke-
rima s obe strane, 2 tm, 1 lmit. Satnik Alek-
sandar Pereš loš u odnosu s vojskom.

Oborci:

1 vod sat. III konj. skl.

Goleš:

1 vod sat. III konj. skl.

Turbe:

3-ća satnija III konj. skl. (br⁹ 130—150 v¹⁰),
4 l. i 2 tm.¹¹ Satnik Teofil Domjanić, vrlo loš
čovjek i strog prema v.¹² Domobrani slabo
borbeni iako su pod strogom disc. Moral im
je opao.¹³

Donji Vakuf:

3 satnije XIII p.¹⁴ domobrana u jačini 400 v
i jedne konjičke satnije. Art. nema, automat-

⁸ konjičkog

⁹ broji

¹⁰ vojnika

¹¹ četiri laka i 2 teška mitraljeza

¹² vojnicima

¹³ O stanju i dejstvima domobranske Zagrebačke konjaničke pu-
kovnije (u čijem su se sastavu nalazile pomenute jedinice) vidi AVII,
reg. br. 10/1—27, k. 57: bojnu relaciju njenog zapovjedništva od 5.
avgusta 1943. Ova pukovnija je 22. jula ubačena na prostoriju Travnik
— Vitez radi smjene 7. pješačke pukovnije 4. lovačkog zdruha. Bliže
o tome vidi AVII, reg. br. 10/1—30, k. 57: bojnu relaciju Stožera 7.
pješačke pukovnije od 3. avgusta 1943. za jul.

¹⁴ Riječ je o domobranskoj 13. lovačkoj pukovniji, koja je 7/8.
jula 1943. imala sljedeći raspored: Stožer pukovnije s 13, 14. i 15.
satnijom, 1. bojnom i 9. topničkim sklopom u Bugojnu i okolnim

skog oružja ima dosta. Ova pukovnija učestvovala je u ofanzivi na naše gl. snage i brojala je 1200 ljudi, sada je taj broj znatno manji, velik je broj izginuo, desetkovana je od naših snaga.

Borci su demoralisani i mrze Njemce. Sastav: musl. od Sarajeva, Rogatice i Foče. Iako mrze Njemce neprijat. raspoloženi prema nama, svakako radi svojih zločina u ist. Bosni. Hrana osrednja, disc. stroga, odjeveni su vrlo loše. Komandni kadar odan ust. vlasti.

Garnizon nije ustaljen usljed dolaska i prolaska leg. od Bugojna.

Stanovništvo u većini pasivno. Velik broj musl. odazvao se u vojsku.

Katolici neprijateljski rasp. prema nama.

Bugojno:

Nalaze se dijelovi XIII pp. U oba garnizona 1200—1400 db.¹⁵

Gornji Vakuf:

Takođe djelovi XIII pp. U Bugojanskom srezu hrv. vlasti vrše prisilnu mobilizaciju, bilo je slučajeva da su hvatali ljude po ulicama, kavanama i drugim lokalima i odvodili u nepoznatom pravcu.

Stanovništvo u većini pasivno, kat. neprijateljski raspol. prema NOV.

U svim tim garnizonima nema ustaša, oni su uglavnom konc.¹⁶ u Kupresu, Livnu i Glamoču.

Prozor:

Nemamo podataka.

uporištima (s. Čipuljić, s. Vesela, s. Poriče); 2. bojna u Donjem Vakufu; 3. bojna u Gornjem Vakufu (AVII, reg. br. 10/1—31, k. 57: bojna relacija Stožera 13. pješačke pukovnije od 5. avgusta 1943. za jul). Dio 9. topničkog sklopa se nalazio i u Donjem Vakufu. Trinaesta lovačka pukovnija se, na pomenutoj prostoriji, privremeno nalazila pod komandom njemačke 373. legionarske divizije »Tigar«, a do tada je bila u sastavu 4. lovačkog zdruga (AVII, reg. br. 10/1—29, k. 57: bojna relacija 4. lovačkog zdruga od 21. avgusta 1943. za jul).

¹⁵ domobrana

¹⁶ koncentrisani

Fojnica:

Nema neprijateljske vojske — napušten je garnizon. Nema ni građ. vlasti, žandarmi se presvukli u civilna odijela.

Busovača:

Nema neprijateljske vojske osim kad prolazi za Kiseljak i Sarajevo.

Uglavnom se iz Sarajeva kreće vojska prema Brodu. Željezn. pruga Sarajevo — Lašva je *provizorno* opravljena.

Prema nepotvrđenim podacima ni u

Visokom

nema neprijateljske vojske.

Kupres:

500 milic.¹⁷ s vrlo malim brojem ustaša. Najveći broj logoruje oko grada — manji u gradu. Art. nema, nešto automat. oružja i 2 bacača.

*LIVNO:*¹⁸

400—500 žutoleg.,¹⁹ koji su došli iz Glamoča — zamjena tih dvaju garn.[izona]. Pokreta nema nikakvih osim prema Duvnu sa 2—3 satnije. Osiguranja za grad nemaju nikakvih osim straže na Bašajkovcu — danju i noću sa 1 m.[ino] b.[acačem] — 1 satnija drži stražu.

Ostale snage po danu u gradu, a noću izlaze na samo polje, tj. od Zastinja preko polja prema Priluci, gdje su napravili samo zaklo- ne i povezali sa manjim kanalima kroz koja se mogu provući samo ležeći.

Govore da je neku noć grad osvjetljavan od sav. aviona i da od tog dana ni civ. stanovni- štvo sa vojskom koja nije na dužnosti ne bude u gradu.

¹⁷ milicionera

¹⁸ Prema »obćem poduhvatnom izvješću« Stožera 5. stajaćeg dje- latnog zdruza od 11. avgusta 1943. za jul, u Livnu su se nalazili: Sto- žer zdruza, Stožerna sat, Obklopna sat i 7. bojna (1, 2, 3, 4. i Sto- žerna sat).

¹⁹ Riječ je o pripadnicima ustaške 7. bojne (glamočke) 5. staja- ćeg djelatnog zdruza. Pripadnike te bojne nazivali su žutolegionarima.

Imaju 1 brdski top, broj autom.[atskih] o. [ruđa] nije poznat. Otkako je osnovan odred na Cincaru ne čine u tom pravcu više pokret.

Korićna:

1 satnija²⁰ — potpada pod Livno: 1 t.[eški] i 1 laki bacač, 2 t. i 2 lm.²¹

Komandant oba garnizona je poznati BOBAN.²²

Na Korićnoj su posjekli svu šumu u prostoru 1 km.²² a takođe i šumu duž ceste *Livno* — *Glamoč*, proširivali više tamo gdje su bile zgodne zasjede.

Uspjeh mob.[ilizacije] u SS div. slab.²³

GLAMOČ:

1 bojna ust. sa 2 brd. topa.²⁴ Grad utvrđen bunkerima (razmak 50 m), oko grada opletena žica.

JAJCE:

Djelovi 373 njem. peš. div. — legionari,²⁵ zatim *djelovi*: I konj. skl.²⁶ — domobrani i IX puk. db — ukupno 2000 v. 3 bat. tp i više automat. oružja.

Prema podacima legionari odlaze prema Prijedoru.²⁷

²⁰ Odnosi se na 2. satniju 20. bojne ustaškog 5. stajaćeg djelatnog zdruga. Raspored 20. bojne je bio sljedeći: Stožer bojne, sa Stožernom sati, u Tomislav-Gradu; 1. sat u Šujici; 2. sat u Korićni; 3. sat u Kongori (AVII, reg. br. 10/1—2, k. 57).

²¹ dva teška i 2 laka mitraljeza

²² Rafael (bojnik)

²³ Misli se na 13. SS diviziju »Handžar«.

²⁴ U Glamoču su se nalazili: 1. bojna ustaškog 5. stajaćeg djelatnog zdruga s 1, 2, 3. i Stožernom sati, 1. gorska bitnica (brdska baterija) i vod minobacača (AVII, reg. br. 10/1—21, k. 57).

²⁵ Odnosi se na pripadnike 3. bataljona 384. grenadirskog puka njemačke 373. legionarske divizije (»Tigar«), koji su se tada nalazili u Jajcu (AVII, fond NDH, reg. br. 15/1—9, k. 25: izvještaj Komande 373. legionarske divizije od 14. jula 1943; Franc Šraml, n. d., str. 159—161).

²⁶ Prvi konjanički sklop je pripadao Zagrebačkoj konjaničkoj pukovniji (AVII, reg. br. 10/1—27, k. 257).

²⁷ Polovinom jula 1943. počelo je prebacivanje 373. legionarske divizije u sjeverozapadni dio Bosanske krajine (AVII, reg. br. 15/1—9, k. 25; Franc Šraml, n. d., str. 161).

Borbenost i jednih i drugih nije na visini. Disciplina u njem. diviziji stroga, odnos oficira diktatorski.

Hrana osrednja, moral slab.

Muslimani iz grada prilično simpatišu našu borbu i među njima se govori otvoreno o pobjedi Saveznika. Srbi također prema nama raspoloženi (pokušaja ima i četn. propagande) ali katol. stanovn. neprijateljski.

VIJENAC:²⁸

2 satnije I konj. skl. db. Naor. 2 mb i nešto aut. oružja. Posada je pojačana radi naših uspješnih akcija na vozove.

MRKONJIC:

Bez promjena.

Djelovi lovačke pukovnije (X)²⁹ trebali su otići sa ostalim djelovima iz KLJUČA, ČAĐAVICE u Brod³⁰ na naobrazbu, ali im nije stigla zamjena, koja je razbijena u Slavoniji. ČAĐAVICA isto.

KLJUČ

stiglo oko 150 ustaša (poslije naše akcije na Ključ) sa velikim automatskim oružjem.

SANSKI MOST:

1000 kadrovaca SS dobr. divizije — starih 18—25 g,³¹ 40 kamiona, 20 luks. auta, 800 običnih bicikla, 25 mot. bicikla, 2 pr. kol. topa, 3 mala brzom. topa, izvjesna količina gumenih čamaca.

Magacin municije u novoj kući Jove Delića, a kom. u kući Elizara Levica.

Na svakog 10-og vojnika dolazi »šarac« mit. Komandant je Hrvat iz Osijeka, okorjeli zlikovac, i još 3 Hrvata.

²⁸ To mjesto se sada zove Vinac.

²⁹ To jest: 10. lovačke pukovnije. Pripadala je 2. lovačkom drugu.

³⁰ Misli se na Slavonski Brod.

³¹ Vjerovatno se odnosi na regrute za popunu 7. SS divizije »Princ Eugen«, pošto su neka sela u sjeveroistočnom dijelu Bosanske krajine — Nova Topola (Windhorst), Bosanski Aleksandrovac (Adolfstahl) i druga — bila »seljena« folksdojčerima (pripadnicima njemačke nacionalne manjine).

Ostali oficiru su Njemci, podoficiri svi Njemci. Jaka disciplina.

Još ima: 14 žandarma, od kojih su 5 stalnih i 9 privr., i 40 polc.

Vrhpolje,
Bojančići,
Dedovača:

bez promjena.

Moral stanovništva (S. M.)³² je vrlo slab. Ima slučajeva dezerterstva SS div. U narodu vlada potištenost, a kod onih koji imaju grijeha utučenost.

Prošle njemačke snage pri svom odlasku izvršile su masovnu pljačku od priv. lica i nadležstava.

U S.²³ Mostu vlada veliki strah od bombardovanja.

Doseljenici muslimani moraju napustiti grad i otселiti na svoja stara ognjišta.

Pavelićeva civilna vlast je bez autoriteta. Stanovništvo Sasine okrivljuje ustaše što je popaljena. Muslimani u Čaplju ne spavaju kod kuća, jer se boje četnika. Polovica Srba u S. Mostu je u špijunskoj službi.

LJUBIJA:

Pojačanje od 1 komp. hrv. regruta, danas stanje je: 4 kompanije koje su razdjeljene na Rudnik,³⁴ Kozin i St. Rijeku. *Na Rudniku* od naor. 30 većih topova, nekoliko laka t, nešto teških str., ostalo puške. Pored toga u Rudniku se već 12 dana vrše opravke njem. kamiona koji stalno dolaze pokvareni. Opravke vrše njem. majstori uz manji broj domaćih. Narod je otpočeo sa žetvom i sprovodi uputstva o sakrivanju žita.

PRIJEDOR:

Raniji garnizon i dio snaga iz B. Luke i Kotor Varoša upućen je ovih dana u Bihać. (Prema najnovijim verzijama ova bi vojska imala da ode u najskorije vrijeme u Italiju). Momen-

³² Srbi, Muslimani.

³³ Sanskom

³⁴ Pun naziv je: Ljubija Rudnik.

tano se u *Prijedoru* nalaze: 4 sat. db i bitnica. Naor. 4 teška topa, 4 tmb na 4 kotača sa zračnim tlakom — izgleda plijen iz Rusije. Moral ovih jedinica nije na visini. Njemci imaju među hrv. vojskom mnogo špijuna i nemaju povjerenje u hrv. vojnike.

Ovih dana stiglo je 12 vagona municije.

Ovih dana stigle jedinice iz B. Luke u Kozarac, pretpostavljaju se ofanz. pokreti prema Kozari.³⁵

9 haubica utovareno je u *Prijedoru* i otišlo za Bihać.

Pritisak za odziv u domobranstvo jak, odziv slab i izvlačenje podmićivanjem činovnika.

Moral kod stanovništva popušta, muslimani se boje četnika pa javno opravdavaju našu borbu.

U mjestu ima 80 gestapovaca.

Mrakovica:

neprijatelja nema.

Kozarac:

80 hrv. žandarma, ograda žicom; stanovništvo uz našu borbu.

Studena:

47 legionera, 3 pm, ostalo puške, 5 bunkera, ograda žicom, moral nikakav, hrana loša — nikuda ne kreću izvan logora.

Martin Brdo:

300—400 legije i ustaša, nešto Njemaca, naor. nepoznato pored pruge.

Prijedor — [Bosanski] Novi evakuisanje stanovn. 5 km od pruge, ali stanovn. uspjeva nešto dozvolom nešto noću da snese žita.

³⁵ Polovinom jula 1943. počelo je prebacivanje jednog dijela jedinica 373. legionarske divizije iz šireg rejona Travnik — Bugojno — Jajce u sjeverozapadni dio Bosanske krajine. Tako su u *Prijedor* prešli Štab 373. legionarske divizije, 2. bataljon 383. grenadirskog puka i 3. divizion 373. artiljerijskog puka (AVII, reg. br. 15/1—9, k. 25; Franc Šraml, n. d., str. 161).

1 bojna db XII pp koja se nalazi na stražama u Rudicama, Pošti³⁶ i Novome.

15 VII došla je 1 divizija »Tigar«,³⁷ njemačka, sa sledećim naoružanjem:

16 polj. topova, 22 brdska, 20 ubojnih lakih topova, 2 tenka, 4 okl. kola, sa 2000 pješadije. Štab divizije u Novom a snage su privremeno smještene od Novoga do Kostajnice. Najveće snage u samom Novom.

16 VII iz Novog u Bihać otišla su 2 transporta sa vojskom i ratnim materijalom, a također 17 VII isto toliko.

Računa se da je ovih dana za Bihać prošlo oko 15000 vojnika. Naročito je zapaženo bezglavo kretanje Njemaca tamo-amo.³⁸

U Novom se nalazi 150 gestapovaca, uniformisanih i bez uniforme.

Vijesti o iskrc. na Siciliju³⁹ djeluju neočekivano kao udar, pojačano vijestima o uspjesima Sovjetske ofanzive.⁴⁰ Muslimani najviše osjećaju težinu situacije, prebacuju jedni drugima što su se zamjerili ranije i uviđaju pravednost naše borbe.

Ovih dana stupa ograničenje kupovine papira i koverata.

³⁶ To jest: Pošti brdu (trig. 446), sjeveroistočno od Bosanskog Novog.

³⁷ Riječ je o 373. legionarskoj diviziji »Tigar«. Štab ove divizije nije se nalazio u Bosanskom Novom, već u Prijedoru. U Bosanskom Novom su bili: Štab 383. grenadirskog puka, 3. bataljon toga puka, jedan divizion 373. artiljerijskog puka (AVII, reg. br. 15/1—9, k. 25; Franc Šraml, n. d., str. 161).

³⁸ Te brojke vjerovatno nisu tačne, bez obzira na ove pokrete njemačkih jedinica u očekivanju savezničkog iskrcavanja na jadransku obalu (AVII, T-77, F-883/5631737—8: obavještenje od 17. jula 1943. o mogućnosti savezničkog iskrcavanja u južnoj Dalmaciji).

³⁹ Saveznici su se na ostrvo Siciliju iskrcali 10. jula 1943. Ta se operacija šifrovano zvala »Haski« (»Husky«). Njemačko-italijanske snage su napustile ostrvo 17. avgusta 1943. (operacija »Lergang« — »Lehrgang«). Bliže o tome vidi Grupa autora, *Drugi svetski rat*, knj. 3, str. 463—484.

⁴⁰ Odnosi se na protivofanzivu Crvene armije kod Kurska i Ore-la 12. jula 1943 (Grupa autora, *Drugi svetski rat*, knj. 3, str. 315—359).

DVOR:

310 Nj.[emačka],⁴¹ 50 db[domobranska], 15 žand[arska], sa 12 top.: 4 pr. av., 4 prkl i 4 brdska, 8 tmb, 4 tm, 10 lm, 20 pm i 1 part. av. m.⁴²

Prema nekim izvj. svi Njemci su trebali 19 VII otići za Bihać i to iz Novog i Dvora, a umjesto njih doći po 1 boj. leg. iz njem. divizije koji su se vratili iz Herc.[egovine] i to po 500—600 ljudi sa 8 haubica i 4 pr. av. mit. Među legionarima govorka se o odlasku u Italiju, te je zavladao prilično nezadovoljstvo. Ima slučajeva trovanja rana na sebi u cilju izbjegavanja obaveze.

Rudice:

1 sat. db i Nj., utvrđuju se i prave bunkere sa kanalima koji vode u rj. Vojskovu. Po noći dobivaju pojačanje iz Novog, a preko dana patroliraju duž ceste do rakanske škole.⁴³ Domobrani svugdje traže radio vijesti.

Dobrljin:

1 s. ust., ograda žicom, naor. nepozn.

*Strižna-Most:*⁴⁴

70 db, 1 t. i 3 l. m., 4 bunkera, ogr.[ađena] žicom, db nijesu loši.

Volinja:

Most-Grdanovac:⁴⁵

1 bojna ust., raspoređena prugom Volinja — Kostajnica. Na vijaduktima po 1 bunker, sa po 1 tm, 15 pm, 1 tmb. Na mostu 2 bunkera sa dvije strane, po 20 ljudi u svakom.

⁴¹ Pripadali su 383. grenadirskom puku 373. legionarske divizije (Franc Šraml, n. d., str. 161).

⁴² Pomenute skraćenice znače: top. — topova, pr. av. — protivavionska, prkl. — protivkolska (tj. protivtenkovska) tmb — teških minobacača, tm — teških mitraljeza, pm — puškomitraljeza, prt. av. m. — protivavionski mitraljez.

⁴³ Misli se na školu u s. Rakanima.

⁴⁴ Taj most se nalazi na r. Strižini, sjeveroistočno od Bos. Novog.

⁴⁵ Riječ je o mostu na r. Uni kod s. Grdanovca, jugozapadno od Bosanske Kostajnice.

Kostajnica:

1 sat. ust., 1 sat. db u B. Kostajnici, a u Hrv. Kostajnici 300—400 Njemaca⁴⁶ sa 26 top. raznog kl, utvrde na brdima iznad grada. Na samom starom gradu u Bos. Kost. smještena 2 brdska topa okrenuti prema Bljaju.⁴⁷ Oko grada žica. Ostali topovi u Hrv. Kost. smješteni u šupama. Straža Nijemci. Ostalo naor. nepoznato. Ishrana vojske loša.

Civ. stanovništvo većina uz nas, naročito Muslimani.

B. Dubica:

1 boj. SS Div.,⁴⁸ naor. nepozn., dobro obučeni, hrana prilična — bolja nego kod db. 100 njem. feldžandara, oko grada žica. 10 bunkera. Njem. komanda u B. Dubici, stanovn. pati od gladi. Većina stan. uz nas. Pojedinci izbjegavaju u sela.

Bos. Gradiška:

700 Nj., 500 db od kojih 131 u Vrbaškoj, predgr.[ađu] Gradiške. 20 db sa 2 Njemca na zv. »15-om« km od Podgradaca kao predstraža grada. U gradu 40 feldžandara i njem. komanda.

Naor. 4 bacača, zasad topova nema, broj aut. oružja nepoznat.

Cestom Gradiška — Banja Luka kreću stalno trupe u oba pravca.

Cesta osigurana i drže je pod većom patrolom radi našeg krstarenja.

Međeda:

180 ust., naor. većinom strojnice, 2 tm, 6 bunkera, 1 bacač na kući u kojoj stanuju. Tu su došli radi čuvanja žita koje im je ispred nosa digla naša vojska.

⁴⁶ Odnosi se na Nijemce iz sastava 1. bataljona 383. grenadirskog puka 373. legionarske divizije (Franc Šraml, n. d., str. 161).

⁴⁷ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na brdo Balj (k. 359), jugoistočno od Kostajnice.

⁴⁸ Vjerovatno se odnosi na dijelove njemačkog 3. SS tenkovskog korpusa.

Čelinovac:

70 žandarma, 3 pm, ostalo puške — stanuju u školi, okolo rovovi.

Užari:

40 žand., 2 pm.

Šimići:

legija-civili sa karabinima, noćno patroliraju i pljačkanje obližnjih sela.

*Gugunova glavica:*⁴⁹

100 leg., 1 bacač, 1 t. m — kao predstraža Ivanjske, Šimića, Mičija itd. — ostalo puške.

*Blatna:*⁵⁰

Novi — [Bosanska] Krupa 1 komp. Njem. i 1 s. db.

Otoka:

nepromjenjeno.

B. Krupa:

stalna posada 500 dmb i Njem. Na žitarnici 2 pr. av. topa, između Ribića i Čekrlija 4 pr. av., 4 pr. tenk. i 2 haubice 100 mm, sa 7 tm, na Somišlju 2 pr. av. topa.

Za Ličko Petrovo Selo otišlo je iz Bihaća 3000 dmb, a za Kladušu 4000 Nj. (izv. 19 VII).

BIHAC:

Sada se nalazi (izv. 22 VII) oko 10.000 Nj.⁵¹ i 1 puk. legionara.

⁴⁹ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na Glavicu (k. 415), sjeverozapadno od Banje Luke.

⁵⁰ Sjeverozapadno od Bosanske Krupe nalazi se selo Buševića Blatna, dok se željeznička stanica naziva: Blatna. Vjerovatno se odnosi na želj. stanicu.

⁵¹ i ⁵² Ove cifre o broju Nijemaca i domobrana vjerovatno nisu tačne. Iz pregleda njemačko-ustaško-domobrinskih jedinica od 21. septembra 1943. vidi se da su se na teritoriji cijele NDH nalazila četiri njemačka korpusa: 3. SS tenkovski korpus (162. turkeštanska i 264. pješadijska divizija), 5 SS brdski armijski korpus (7. SS, 118. lovačka, 181. pješadijska i 369. legionarska divizija i I. lovački rezervni puk), 15. brdski armijski korpus (114. lovačka i 373. legionarska divizija) i 69. rezervni korpus (1. kozačka, 187. rezervna i 297. pješadijska divizija) — preko 100.000 vojnika, dok su se od ustaško-domo-

Imaju nekoliko bornih kola i veći broj kamiona. Kod bolnice u parku nalazi se 6 haubica. Vojska većinom smještena u aleji. Položaje drže većinom u starim bunkerima koje popravljaju i utvrđuju. U Pritoci i periferiji grada popisali su sve zidane kuće radi logorovanja vojske — boje se bombardovanja. Govori se da će Bihać biti baza odakle bi slali pojačanja na razne strane i da se treba skoncentr. ovih dana 25000 v.⁵²

Namjera ranijih snaga je bila pokret prema Jadranu preko Like, ali su odbijeni.

III gorski zdrug koji se nalazio u Bihaću otišao je za Petrovu Goru — Karlovac, a jedan dio preko Novog za Novsku, za Slavoniju.

Takođe se povukla i XII⁵³ u Krupu, ali nije javljeno o pokretu preko Novog.

Civilno stanovništvo u Bihaću je demoralisano, uočava krizu fašizma i pokazuje sve veće raspoloženje prema NOV, naročito muslimani.

Povodom otpočete žetve neprijatelj širi glasnice da neće žita oduzimati od Srba, a osjeća se izvjesno taktiziranje prema Srbima.

Postoje stroge mjere za zamračenje.

branskih jedinica nalazile: 4 lovačke brigade (20 bojni s 24.000 domobrana), 4 brdske brigade (24 bojne s 18.200 domobrana), Srijemski i Tuzlanski zdrug (8 bojni s 4.800 domobrana), jedna ustaška brigada Pavelićeve Tjelesne garde (6.000 ustaša), 18 željezničko-strazarskih (žestra) domobranskih bojni (11.800 ljudi), jedna ustaška žestra — bojna (500 ustaša), jedan ustaški saobraćajni zdrug (3.000 ustaša), dvije jurišne bojne (1.100 ljudi), ostaci 2, 12, 14. i 15. pješačke pukovnije (11 bojni s. 5.200 ljudi), dvije koturaške (biciklističke) bojne (760 ljudi), 25 ustaških bojni (22.500 ustaša), 18 dobrovoljačkih (Domdo) teritorijalnih bojni (7.500 ljudi), tri konjanička sklopa (2.700 ljudi), šest oružničkih pukovnija (18.000 oružnika), na obuci u Njemačkoj (6.000 ljudi), u SS-jedinicama (3.000 ljudi), te 26 drugih ustanova sa ukupno oko 217.000 ljudi u raznim ustaško-domobranskim formacijama (AVII, T-77, F-883 5631882).

Ante Pavelić, u svome izvještaju od 4. oktobra 1943. Njemačkom poslanstvu u Zagrebu, iznosi da se, pored toga, u njemačkim jedinicama nalazilo: u 369. i 373. legionarskoj diviziji 19.000 Hrvata, na obuci u Stokerau 9.000, u SS formacijama 26.000, u vazduhoplovstvu 3.800, u PA legiji 3.500, u mornarici 720 — ukupno 62.020 ljudi (AVII, T-77, F-883 5631890—92: izvještaj Njemačkog poslanstva u Zagrebu od 8. oktobra 1943).

⁵³ To jest: domobranska 12. pješačka pukovnija.

Prije nekoliko dana pušten je jedan rafal iz protuavion. mitraljeza na 1 avion koji je nisko letio nad gradom.

Jedan izvještaj govori da je zapažen velik broj Austrijanaca, Rumuna, Bugara i drugih i veći broj starijih od 50—55 gd, koji zalaze po selima, išću hrane jer su gladni.

Vrtoče:

(nepotvr.) nalazi se oko 500 Njemaca. Jedan njem. ljekar u N. zapitan zašto se Njemci ovoliko kreću i zar su partizani toliko opasni odgovorio je: »nama nema određenog mjesta u Novoj Evropi, a ovde se nalazimo kao pozadina Jadranskog mora, te ne mislimo na ovom sektoru vršiti neke veće akcije obzirom na ozbiljnije stvari radi kojih moramo biti na oprezu«.

Knin:

Grad je utvrđen i ograđen bodljikavom žicom, dok se još uvijek utvrđuje, a naročito Fortica⁵⁴ sa starim utvrdama.

Garnizon 3000 Talijana, većinom bersaljera sa logorom u preparandiji⁵⁵ a sa štabom u bivš. jug. štabu Divizije. Moral vojske dosta slab, mržnja prema ratu velika.⁵⁶

U zadnjoj akciji Talijana prema Lici, jedna grupa od oko 300 htjela se predati, ali su ih na vrijeme spazili i povukli prema Kninu. Oficir koji im je komandovao skrenuo im je pažnju ako se pokušaju predati da će im četnici udariti s leđa. Sa oficirom se nalazio i Đujić pri komd. Topolje (kod Knina: 800 db i 70 ust — karakter defanzivni, moral slab, a odnosi sa Talijanima također rđavi.

Iz izvj. GOC Štaba grupe part. *od Dalmacije:*
— opći pregled —

⁵⁴ Riječ je o tamošnjoj tvrđavi.

⁵⁵ učiteljskoj školi

⁵⁶ Odnosi se na pripadnike 11. bersaljerskog puka Dinarskog sektora italijanskog 18. armijskog korpusa. Taj puk se tada nalazio u Kninu (AVII, reg. br. 15/2, k. 103, reg. br. 3/9, k. 344; depeša Komande 18. armijskog korpusa od 6. jula i 2. septembra, mikrofilm UDBA Zagreb — 12/667—669: izvještaj Ustaške nadzorne službe od 25. septembra 1943).

Vojnički:

Broj neprijateljskih snaga u Dalmaciji nije se povećao.

Kretanje vojske vrši se prema moru, gdje su u zadnje doba pojačani svi garnizoni, iz garnizona iz unutrašnjosti. Nastoji osigurati cestovni promet uz obalu i željezn. Split — Knin, Perković — Šibenik.

Okupator vrši akcije na osl. teritorij u svrhu pljačke. Pokušava osvojiti oslobođeni dio teritorija uz obalu. Okupator postaje sve bjesniji i vrši represalije nad mirnim stanovništvom.

Politički:

Narodne mase sve više prilaze nar. osl. pokretu, pa šta više u posljednje vrijeme i funkcioneri HSS,⁵⁷ tako se može reći da je 75% HSS u Dalmaciji na strani n. o. b.

Četnici su potpuno izgubili glavu, tako da se danas pojavljuje i to samo u Splitu ileg. četn. literatura iz više izvora koji nevezano rade.

Ekonomski:

U vremenu žetve, koja je ove god. mnogo bolja nego lanske, očekuju se veći prilozi za NOV, što je vjerovatno obzirom na sve veće prilaženje masa našem pokretu.

Neprijatelj uviđajući sve ovo izvršio je na više mjesta paljenje žetve.

Svi radovi na gradnji cesta i drugih objekata su likvidirani, a materijal prevez. u Italiju. Sva civ. i vojno tehn. preduzeća takođe su otišla u Italiju (11 VII og).

Četnici:

Na Zmijanju (Ratkovo — Manjača prema Banjoj Luci) četnici pristupili određivanju taoca koji će odgovarati 1) svojim životom ako ne prokažu i ne dojave četnicima svaku uslugu koje bi ma ko učinio iz sela partizanima, i 2) životom svojim i svoje porodice ako bi zatajio blizinu partizanskih snaga. To je dokaz njihove slabosti u narodu, koji ih sada već napušta, ne podupire.

⁵⁷ Hrvatske seljačke stranke.

Svugdje je borbena atkivnost četnika opala, međunarodni događaji ih zbunjuju.

Četnici Mrkonjičkog sektora su mnogo zaplašeni od partizana, demoralisani su i energičnim i uspješnim akcijama ribničkog odreda.

Naziv »brigade« i »korpus« uzeli su radi naroda koji čuje iz izveštaja o uspješnim akcijama brigada i korpusa, pa da bi narod mogao misliti da i četnici nešto rade trebaju im ti nazivi.⁵⁸ (Narod je znao da nemaju oni brigada i korpusa pa je mogao lako zaključiti da to nijesu četničke jedinice).

Drenović se prozvao vojvodom Bos. Krajine, inače sada — obavješten o ugledu partizana na strani — lansira svoje tvrdnje kako nije više protiv partizana i da će im pomoći.

Dujića banda je izašla iz Knina i krenula je prema oslobođenoj teritoriji iz koje je bila istjerana, a u svrhu »zaštite« ljetine.⁵⁹ I kod te bande zapaža se demoralisanje, zbunjenost i neki traže načina da se izvuku i povrate kućama.

Iz neprijateljske zapljenjene archive:

Nijemci su minirali savski most kod Zagreba, kao i sve ostale mostove. »Obzirom na prenos izvršne vlasti na zapovjednika njemačkih četa (trupa) u Hrvatskoj, ovisi vođenje svih pregovora sa četničkim grupama, koje se nalaze na operativnom području zapovjednika njem. četa u Hrvatskoj, od toga

⁵⁸ U jugozapadnoj Bosni, 3. juna 1943, na međuodredskoj četničkoj konferenciji u Han-Kolima, formiran je Bosanskokrajiški četnički korpus, pod komandom Uroša Drenovića (do tada komandanta Četničkog odreda »Kočić«). U sastav ovoga korpusa su ušli četnički odredi »Kočić« i »Kralj Petar II« i puk »Manjača«. Od njih su formirane tri četničke brigade: 1. brigada »Vojvoda Mišić« (komandant Jovan Mišić), 2. brigada »Zmijanje« (komandant Pavle S. Mutić) i 3. brigada »Kočić« (komandant Mitar Trivunčić). Nešto kasnije, 13. jula 1943, formirana je i 4. brigada, pod komandom Miće Azarića (AVII, reg. br. 6 1, k. 205, reg. br. 3 6, k. 207: zapisnik s međuodredske četničke konferencije od 3. juna, reg. br. 13/2, k. 208: naredba Komande Bosanskokrajiškog četničkog korpusa od 13. jula 1943. za formiranje 4. brigade i Jurišnog četničkog bataljona). U međuvremenu, na sastanku komandanata Bosanskih četničkih odreda, 8. jula 1943, odlučeno je da se formira i Srednjobosanski četnički korpus, od četničkih odreda »Borja«, »Obilić« i »Motajica« (AVII, reg. br. 13 1 i 16/1, k. 205). Međutim, taj korpus je formiran tek 12. oktobra 1943. U njegovom sastavu tada se nalazilo pet brigada: 1. brigada »Vrbaska«, 2. brigada »Teslička«, 3. brigada »Ljubicka«, 4. brigada »Motajička« i 5. brigada »Banjalučka«. Za komandanta korpusa je imenovan Lazar Tešanović, a za njegovog pomoćnika Nikola Forkapa (AVII, reg. br. 25 1, k. 205, reg. br. 9 6, k. 213: naredba Komande zapadne Bosne od 12. oktobra 1943).

⁵⁹ Vidi dok. br. 145.

zapovjednika. Topogledni predlozi imadu se predlagati na odobrenje zapovjedniku njemačkih četa u Hrvatskoj...» (Glavni stan poglavnika Gsp br 47-tajno od 23 1 1943).

U Bruku u Austriji u logoru hrv. domobrana novaka (regruta) prije nekoliko dana došlo je do velikog izraza protunjemačko raspoloženje kod 7000 domobrana. Sjekli su nekoji sami sebi prste na ruci, drugi su vadili sopstveno oko, po svim kasarskim zidovima ispisane su vrlo oštre protunjemačke parole, ka npr »Vrag jebal mater Švabi«, »Ne bumo se tukli za Švabu«, »Vrag odnesel Hitlera«, »Ne bumo išli na Istočni front« (naređenje minorsa⁶⁰ od januara 1943). — Inform. otsj. GŠH.⁶¹

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Za šefa GOC-a,
šef Kšp. s.
S.⁶² Kovačević

BR. 143

IZVJEŠTAJ ŠTABA 7. DIVIZIJE OD 27. JULA 1943. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O IZBIJANJU DIVIZIJE NA PROSTORIJU OLOVO — VAREŠ I O SILOVANJU DJEVOJČICE U VAREŠU OD ČETVORICE NIJEMACA¹

Štab
VII. Divizije N. O. V
Hrvatske
27-VII-1943 god. u 12 čas. i 30 min.

VRHOVNOM ŠTABU N. O. V. I P. O. J.

1) Sa VII i VIII brigadom izbili smo na prostoriju s. Rijeka — s. D. Balići. Dalmatinska brigada dobila je naređenje da se prebaci u s. Kamensko ali nam se još nije javila iz toga sela.

⁶⁰ Skraćenica za ustaško-domobrasko Ministarstvo oružanih snaga.

⁶¹ Informativni odsjek Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske

⁶² Stole

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 38 — 3, k. 812.

2) U s. Rijeka naišli smo na treći bataljon I. Brigade.² Obzirom na veliko nagomilavanje mi smo mu izdali naređenje da se prebaci u s. G. Balići na koncentracijsku prostoriju I. Brigade.

Molimo vas da jedinicama skrenete pažnju da se pridržavaju određenog plana za razmještaj jer u protivnom dolazi do nagomilavanja i nesporazuma ekonomske prirode.

3) O zločinima Njemaca u Varešu u razgovoru sa jednim radnikom saznali smo za niz konkretnih primjera.

Četiri Njemca došli su u kuću Hrvata Marića Stjepe iz okoline Vareša i poručili za sebe večeru. Naredili su da im večeru donese njegova najstarija ćerka. Međutim večera je bila poslana po njegovoj mlađoj šesnajstogodišnjoj sestri. Posle večere sva četiri Njemaca silovali su ovu devojčicu. Kad je otac došao da se zbog ovoga žali u komandanturu Njemci su mu zabranili da o tome govori i nisu preduzeli nikakve mjere.

Njemci su naredili da se Vareš zamračí zbog avijacije. U mraku su obili radnju Pečinovića Ivana i odneli iz nje sve satove. Kada je vlasnik počeo da se raspituje za svoju imovinu, zaprećeno mu je streljanjem zbog klevete njemačke vojske. U međuvremenu njemački vojnici prodavali su po Varešu raznolike satove.

Narod u Varešu ogorčen je zbog bezbroj ovakvih zločina i želeo bi da se o ovome govori na radiu.

4) Naš štab nalazi se u s. Rijeka.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu.

Polit. komesar,
Đuro³

Komandant,
P.⁴ Jakšić.

² Odnosi se na 1. proletersku NOU brigadu (tom IV, knj. 15, dok. br. 146).

³ Kladarin

⁴ Pavle

**NAREĐENJE ŠTABA 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ
OD 2. AVGUSTA 1943. ŠTABOVIMA 3. I 7. KRAJIŠKE BRI-
GADE ZA NASTUPNI MARŠ RADI PRELAZA PREKO PRU-
GE MOSTAR — SARAJEVO¹**

ŠTAB
I PROLETERSKE DIVIZIJE
N. O. VOJSKE JUGOSLAVIJE

Br. 234

dana 2 avgusta 1943 god.
časova 13

ŠTABOVIMA

VII KRAJIŠKE BRIGADE I
III KRAJIŠKE BRIGADE

1. III i VII Krajiška brigada,² sa delovima koji su se do sada kretali uz njih, danas predveče izvršiće pokret tako da do 21 čas sve jedinice budu oko s. Umoljani, gdje će i prenoćiti. Treća Krajiška brigada smestiće se oko s. Gornji Umoljani, a VII Krajiška brigada između Donjih i Gornjih Umoljana. Obezbeđenja će dati:

— III Krajiška brigada prema brdu Kobilica i prema Dugom Polju, a

¹ Original pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 31 — 5, k. 706/A.

² Pred početak tzv. pete neprijateljske ofanzive (operacija »Švarz« — »Schwarz«) 7. krajiška brigada se nalazila privremeno u sastavu 2. proleTERSKE divizije NOVJ. Međutim, zbog situacije u Crnoj Gori, u dolini rijeke Sutjeske, na Zelengori i u istočnoj Bosni, 7. brigada je privremeno mijenjala komande (ulazila je, zavisno od situacije, u sastav 1, 2, 3. i 7. NOU divizije). Iz ofanzive je izašla s oko 400 boraca. Ne mogavši da se probije prema dolini rijeke Spreče, u prvoj polovini jula 1943 (tada je bila u sastavu 7. NOU divizije), ona je, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od 11. jula 1943, ponovo ušla u sastav 1. proleTERSKE divizije. Trinaestog jula 1943, s 3. krajiškom NOU brigadom, formirala je Operativni štab i uputila se u pravcu Jahorine, kako bi se, preko pruge Sarajevo — Mostar, prebacila u Bosansku krajinu, gde je trebalo da, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od 10. avgusta, uđe u sastav 10. NOU divizije. Tako su 3. i 7. krajiška brigada 3. avgusta prešle prugu Sarajevo — Mostar, na odsjeku Podorašac — Bradina, sjeveroistočno od Konjica, da bi 16. avgusta 7. krajiška brigada bila upućena u Janj, u sastav svoje matične 10. NOU divizije (dok br. 132; tom II, knj. 10, dok. br. 68, 73, 86 i 89; tom IV, knj. 15, dok. br. 66, 67 i 120, knj. 16, dok. br. 24, 25 i 31).

— VII Krajiška brigada prema brdu Obalj i u pravcu s. Lukomir.

2. Sa prostorije s. Umoljani nastaviće se dalji pokret svih jedinica 3 o. m. u 1 čas izjutra, pravcem Umoljani — Šiljevača — Dugo Polje — Hajvazi — Kovačevac, s tim što će — III Krajiška brigada izbiti na prostoriju Raška Strana³ — Zelene Njive,

— VII Krajiška brigada ostaće u šumi Hajdučki Dol, zap. s. Hajvazi. Obzirom da se s ovom brigadom kreću i bolnice, to u slučaju da ova kolona ne uspe da do 6, a najdalje do 7 časova, izbiye na određeno mesto, — ostaće u šumama sa leve strane ispred s. Hajvazi. Ovoga dana, 3. o. m. predveče, VII Krajiška brigada sa bolnicama i ostalim delovima izvršice pokret unapred i smestiće se: sa dva bataljona, svojim brigadnim sanitetom i intendanturom u šumi ispred s. Kovačevac; a divizisku bolnicu sa jednim svojim bataljonom uputiće u Rašku Stranu, gde će se taj bataljon i bolnica javiti i staviti pod komandu štaba III Krajiške brigade. Štab III Brigade ostaviće ovim delovima na putu svoju vezu, koja će ih sačekati i odvesti na određeno im mesto.

Sve jedinice po izbijanju na određenu prostoriju obezbeđiće se, naročito prema zapadu. Štabovi će prikupiti podatke o situaciji ispred njih, na liniji mostarske pruge, kao i o putevima koji izводе na tu prugu.

Za vreme boravka na ovoj prostoriji formiraće se kolone i razraditi zadaci koji su dole postavljeni za prelaz naših jedinica preko mostarske pruge.

3. Sve jedinice ove divizije u toku noći 4—5 o. m. preći će mostarsku prugu sa zadatkom:

- a. likvidirati železničke stanice i posade na sektoru od Ivan pl. do Konjica, na što više mesta porušiti železničku prugu i cestu i uništiti objekte na tim komunikacijama, koliko je više moguće; i
- b. preći mostarsku prugu i produžiti za Bosansku Krajinu. Za izvršenje prednjeg

naređuje se:

4. — Sa prostorije Kovačevac — Raška Strana — Zelene Njive sve jedinice krenuće na gornji zadatak prema mostarskoj pruzi u tri kolone.

³ To je trig. 1596, sjeveroistočno od Konjica.

DESNA KOLONA:

Dva bataliona
III Krajiške
brigade
svega: 2 bat.

krenuće pravcem Vukovo Polje — Megara⁴ — Trebulje — Bradina. Zadatak ove kolone je da kod Bradine poruši i zapreči prugu i cestu, da od pravca Sarajeva obezbeđuje za svo vreme prebacivanje Srednje kolone i da nastoji da likvidira neprijateljsku posadu u Bradini. Pošto se završi akcija na komunikaciji ova kolona postaviće se na prostoriji s. Repovci — s. Tukovići,⁵ ostavljajući zaštitnice na liniji Lisin k 1744⁶ — Vranjača k. 1310. Komandu ove kolone odrediće štab III Krajiške brigade.

Po potrebi ovoj koloni pridodati i Odeljenje brdskog topa.

Komore određenih bataljona treba da idu istim pravcem, kako bi se što više olakšao pokret Srednje kolone koja prima sve neboračke delove ove Divizije.

SREDNJA KOLONA:

2 bat. III Krajiške
brig.
jedan bat. VII
Krajiške brig.
Diviziska boln.
Sanitet III Br.
Diviziska i Br.
Intendantura
svega: 3 bat. i
nebor. delovi.

krenuće pravcem Raška Strana — Stanine — Usamovine — k. 1196 ispod Crvene Stjene — Brđani i Dragočaj. Zadatak ove kolone je da likvidira neprijateljske posade u Brđanima i Dragočaju i da na tom sektoru omogućiti prebacivanje Diviziske bolnice i ostalih neboračkih delova. Ovom kolonom komandovaće komandant III Krajiške brigade drug Karanović.⁷

Prelaz bolnicama omogućiti po svaku cenu.

Po prelasku komunikacije bataljona III Krajiške brigade sa bolnicom i ostalim neboračkim delovima uputiti na prostoriju Bulatovići — Opčici, s tim što delove za njihovo obezbeđenje postaviti na liniji Stojkovići — Gobelovina — Lipica — Trešnjevica.

⁴ Sada: Kurija.

⁵ Pogrešno; treba: Tuhobići.

⁶ Brdo Lisin nije k. 1744, već trig. 1744.

⁷ Nikola

Bataljon VII Krajiške brigade iz sastava ove kolone postaviti iznad s. Bale na brdo Bikova Kosa. Sa tog mesta ovaj bataljon hvata vezu sa svojom brigadom, od koje će primati dalja naređenja.

LEVA KOLONA:
2 bat. VII Kraj.
Sanitet i *Intendantura brigade*
svega: 2 batalj.
s nebor. delov.

krenuće pravcem Kovačevac — Džepi — Kanina — Podkanine i Podorašac. Zadatak ove kolone je da obezbedi pravac od Konjica za svo vreme prolaska Srednje kolone, da na sektoru Podkanine — Podorašac što bolje poruši cestu i prugu, da na pruži uništi najpovoljniji objekat sa raspoloživim eksplozivom, da likvidira neprijateljsku posadu u Podorašcu, a ako u tom ne uspe, da je na svaki način potpuno veže za sebe za svo vreme prelaska Srednje kolone. Ovom kolonom komandovaće drug Bajić,⁸ komandant VII Krajiške brigade.

Po završenom zadatku na komunikaciji, jedinice ove kolone smestiće se na prostoru Barmiš — Hasanovići, s tim što obezbeđujuće delove postaviti na liniju Ljut⁹ — Križ¹⁰ — Snježnik,¹¹ povezujući se i primajući pod komandu svoj bataljon, koga Srednja kolona postavlja na brdo Bikova Kosa.

B. — Sa prostorijske Kovačevac — Raška Strana — Zelene Njive sve kolone krenuće blagovremeno, tako da na komunikaciju izbiju 4 o. m. u 22 č.

Imati u vidu da su pravci svih kolona samo sa jednim putem i to vrlo slabim, pa predvideti dovoljno vremena za približavanje komunikaciji. Takođe, imati u vidu da se usput nalaze sela sa neprijateljskom milicijom, koju takođe treba likvidirati, što znači da se mora uračunati i vreme potrebno za ovo. Likvidaciju milicije koja se bude suprotstavila izvršiti

⁸ Vlado

⁹ Ljut je predio. Na njemu je bezimeno brdo (k. 1026); odnosi se na to brdo.

¹⁰ Na karti 1 : 100.000 nalazi se dva Križ: k. 818 i k. 1268, obje sjeverno od Konjica. Ovdje se misli k. 1268.

¹¹ Odnosi se na bezimeno brdo na predjelu Snježniku.

energično, te da pozadi kolona ne ostane organizovani neprijatelj.

C. — Ovlađivanje mestima: Bradina, Dragočaj, Brđani, Podorašac obznaniće određene jedinice sa dve rakete ma koje iste boje, ispaljene sa najkraćim razmakom.

Završetak svoga prelaza preko komunikacija Srednja kolona će obznaniti sa 4 rakete bele boje, ispaljene u najkraćem razmaku. (Da ne bi bilo pometnje u ovim znacima, ovlađivanje gore navedenim mestima obznanjivati ma kojom drugom bojom rakete, sem belom).

Sem ovim putem, komande kolona dužne su da uzajamno održavaju međusobnu vezu odeljenjima potrebne jačine.

D. — Štab ove divizije kretaće se sa Srednjom kolonom, a po prelazu komunikacije biće na sektoru dodeljenom toj koloni, verovatno u s. Bulatovići.

Komandanti kolona, čim završe akciju i prelaz, izvestiće ovaj štab o tome sa podacima o rezultatu. Po ovoj vezi dostaviće se štabovima brigada naređenje za dalji rad.

(Pokret sa krajnje označene prostorije izvršiće se verovatno u zoru 6 o. m. i to III Krajiška brigada ka Solakovoj Kuli, a VII Krajiška brigada ka Podhumu).

E. — III Krajiška brigada odmah po prelasku komunikacije nastojaće da uhvati vezu sa V Krajiškom divizijom i Prozorskim odredom; sektor operacija ovih jedinica naznačen je u prethodnom direktivnom naređenju.

F. — U toku dosadašnjih pokreta pokazalo se je potrebnim da određena jedinica za sprovođenje bolnice vrši ne samo neposrednu zaštitu već da se angažuje i potpomogne organizaciji i izvođenju pokreta, reda, zastanka, nošenja, lečenja i svih ostalih poslova u bolnici za vreme njenoga pokreta. Štab Srednje kolone će ovo imati u vidu za vreme dok se bolnica kreće u sastavu te kolone.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

za štab div.

Vasa¹²

¹² Jovanović

**OBAVJEŠTENJE ŠTABA 2. BOSANSKOG NOU KORPUSA
OD 10. AVGUSTA 1943. ŠTABU 5. DIVIZIJE O ZAUZIMANJU
KLJUČA, RAZBIJANJU ČETNIKA U PLANINI DINARI I
FORMIRANJU GRAHOVSKOG NOP ODREDA¹**

ŠTAB
II. BOS. N. O. U. KORPUSA
kop. br. 97
DNE 10 avgusta 1943 G.

ŠTABU V NO UDARNE DIVIZIJE

(Drugu Milutinu² i Iliji³)

— *Položaj* —

Ranije smo vam poslali jedan dopis,⁴ a poslije i 30 kom. »Bosanskog udarnika«; ne znamo da li ste primili ovu poštu.

Smatramo, da ste još na sektoru Fojnica — Kreševo ili da na tom sektoru imate neke dijelove,⁵ te vam i ovaj put upućujemo dopis i nekoliko primjeraka lista »Glas«.

Situacija na Krajini je slijedeća:

Napadom dijelova IV NOU divizije na Ključ izbačeno je neprijatelju jedna bojna iz stroja, 1 haubička baterija i dobar broj vojnika je zarobljen, što je prinudilo neprijatelja da odstupi od grada, jer je svaka pomoć bila spriječena.⁶ Osloba-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 22 — 5, k. 456.

² Morači (komandantu 5. NOU divizije)

³ Matericu (političkom komesaru 5. NOU divizije)

⁴ Redakcija nije mogla da ustanovi o kakvom je dopisu riječ.

⁵ Peta NOU divizija se u drugoj polovini jula 1943. nalazila na prostori Fojnica — Kreševo — Kiseljak. Oko 10. avgusta ona je dijelom snaga vršila akcije na pruži Visoko — Podlugovi (1. krajiška brigada), dijelom snaga je dejstvovala prema Busovači, kod Travnika (4. krajiška brigada), dijelom snaga na pruži Sarajevo — Mostar (11. krajiška brigada), dok se u Kreševu nalazila samo Komanda mjesta sa svojim organima. Inače, 5. NOU divizija se u to vrijeme nalazila pod komandom 1. bosanskog NOU korpusa, pa je s njom Štab 2. bosanskog NOU korpusa održavao samo vezu (dok. br. 137; tom IV, knj. 16, dok. br. 78).

Vrhovni štab NOV i POJ je 10. avgusta 1943. izvršio preformiranje 1. i 2. bosanskog NOU korpusa, pa su pod komandu 1. bosanskog NOU korpusa stavljene 5, 12, 16 (privremeno) i 17. divizija, a pod komandu 2. bosanskog NOU korpusa 4. i 10. NOU divizija (tom II, knj. 10, dok. br. 68).

⁶ Neprijatelj je Ključ napustio 8. avgusta 1943. O borbama za Ključ, neprijateljevim gubicima i plijenu vidi tom IV, knj. 16, dok. br. 14 i 195.

đanjem Ključa oslobođene sa komunikacije Petrovac — Mrkonjić i Ključ — Sanski Most. Krupnijih akcija od ove nismo imali, nego akcije i zasjede i u susretu sa neprijateljem. Drvar i Podgrmeč su slobodni, kao i Kozara. Prije 10 dana imali smo jednu veću akciju na četnike koji su nam nametnuli tu akciju u cilju da se koncentrišu na glamočkom terenu, odakle bi vršili, kako su njihove vođe zamislile, čišćenje glamočkog, drvarskog i petrovačkog sreza od partizana.⁷ Ovde se radilo o četnicima popa Đujića,⁸ koji su nastupali preko Dinare i Gnjata prema Šatoru i Tičevu, i četnicima Drenovića,⁹ koji su se koncentrisali, na čelu sa »vojvodom« Plećašem,¹⁰ Dražinim izaslanikom, kod Hotkovaca. I jedna i druga banda je potučena i razbijena. Đujić je uspio da se sa 400 bandita, što

⁷ U pokušaju da realizuju naredbu načelnika štaba četničke Vrhovne komande od 1. aprila 1943 (AVII, reg. br. 42/1, k. 2), četnici su 21/22. jula 1943. preduzeli akciju da bi ovladali glamočkim, drvarskim i petrovačkim srezom. U tu svrhu oni su angažovali četiri korpusa: Lički (nazivan i 502. korpusom), Kosovski, Grmečko-klekovački »Gavrilo Princip« (sva tri iz Dinarske četničke divizije) i Bosanskokrajiški četnički korpus Komande zapadne Bosne. Međutim, Grmečko-klekovački četnički korpus samo je formalno postojao, a Bosanskokrajiški četnički korpus je bio angažovan u borbama oko Javorana, gdje se Vrbaska četnička brigada Lazara Tešanovića nalazila opkoljena. Tako su akciju preduzela samo dva četnička korpusa: Kosovski i Lički. Svim tim četničkim jedinicama je komandovao delegat četničke Vrhovne komande za Bosnu, Liku, Dalmaciju i Sloveniju Mladen Žujović (alijs potpukovnik Aćimović), advokat iz Beograda. On je u to vrijeme stigao u Liku i stavio se na čelo Komande Bosanskih i Ličko-dalmatinskih odreda (AVII, reg. br. 13/6, k. 152: obavještenje Komande Dinarske četničke oblasti od 19. jula, reg. br. 17/6, k. 152: zapovijest Štaba 502. četničkog korpusa od 20. jula, reg. br. 17/6, 18/6 i 19/6, k. 152: zahtjev i obavještenja Komande Bosanskih i Ličko-dalmatinskih odreda od 27. jula, reg. br. 12/3, k. 157: izvještaj delegata četničke Vrhovne komande za Bosnu, Liku, Dalmaciju i Sloveniju od 6. avgusta, reg. br. 4/3, k. 208: izjašnjenje komandanta 1. brigade Bosanskokrajiškog četničkog korpusa od jula 1943).

Mladen Žujović je, u danima oslobođenja, pobjegao iz zemlje. Na suđenju Draži Mihailoviću i on je, kao ratni zločinac i izdajnik, 15. jula 1946, u odsustvu, osuđen na smrt strijeljanjem (»Politika« od 16. jula 1946).

⁸ Momčilo Đujić. Tada je bio komandant Dinarske četničke oblasti i, ujedno, komandant Dinarske četničke divizije.

Dinarska četnička oblast je obuhvatala područje zapadne Bosne, Like, Korduna, Banije, sjeverne i srednje Dalmacije (AVII, reg. br. 16/3, k. 157: uputstvo Komande Dinarske četničke oblasti od 6. septembra 1943).

⁹ Uroš Drenović. Tada je bio komandant Bosanskokrajiškog četničkog korpusa (dok. br. 142).

¹⁰ Đuro Plećaš. Tada je bio komandant Grmečko-klekovačkog četničkog korpusa. Korpus se u to vrijeme nalazio u formiranju: imao je samo oko dvadesetak četnika (AVII, reg. br. 12/3, k. 157).

je od 2000 ostalo uz njega, probije prema Kninu ostavivši arhivu, štambilje, konje i sve teže stvari na Dinari kod Uništa. Ostale njegove snage su se razbježale, svako na svoju stranu. Dok su naše snage na Tičevu, Peuljama i Gnjatu razbile i djelimično potukle Đujićeve dijelove, jedna lička brigada dočekala je Đujića u odstupanju kod Uništa i nanijela mu osjetne gubitke u ljutstvu i materijalu.¹¹ Naša X Brigada produžila je gonjenje Đujića prema Kninu, uz saradnju ličkih i dalmatinskih snaga, a također su zajednički očistili prostor između Knina i Sinja (Cetinska Dolina) od četnika i ustaša. I Bataljon VI Brigade i jedan bataljon Ribničkog odreda uspješno su iznenadili i razbili dvije Drenovićeve »brigade«, koje su bile koncentrisane u šumi kod Hotkovaca. Ovom prilikom je ubijen i »vojvoda« Plečaš, kod koga su nađena važna četnička dokumenta i milion kuna i 30.000 lira.¹² Prepis ovih dokumenata dostavljamo vam, da bi se i vi upoznali sa njima.

Na prostoriji Šator — Gnjat četnici su se bili dobro učvrstili i njihov broj iznosio je oko 300, pod komandom Markice Čučuza.¹³ Od toga je 100 poslednjom akcijom ubijeno, zarobljeno ili se predalo, a ostali 200 su pobjegli sa Markicom. Rešili smo da formiramo Grahovski odred sa sjedištem u Peuljama. Pošto nemamo popularnih ljudi iz toga kraja za štab ovoga Odreda, odn. drugovi koji su popularniji nalaze se na strani, potrebno bi bilo da nam vi pošaljete druga Trkulju Kostadina iz Grkovaca, zamj. politkoma vašeg jednog bataljona. Ovaj drug je vrlo popularan u Crnom Lugu, Nuglašici, Grkovcima i Peuljama gdje ima najjačeg oslonca. Ovaj drug je ujedno vrijedan i dobar borac, te bi bio garancija da bi se sa njegovim prisustvom u Štabu odreda odred dobro razvijao. Drug Trkulja bio bi komesar toga Odreda.¹⁴ Znamo da vam se teško rastati sa ovim drugom, ali shvatite važnost održavanja pod našim uticajem livanjsko-glamočkog sektora,

¹¹ To je bila 2. brigada (lička) 6. NOU divizije (AVII, reg. br. 12/3, k. 157, reg. br. 2 — 5, k. 801: zapovijest Štaba 2. ličke NOU brigade od 22. jula 1943. za napad na četnike).

¹² On je nosio ličnu poruku Mladena Žujovića za Uroša Drenovića (tom IV, knj. 16, dok. br. 57 (str. 163) i 68; AVII, reg. br. 46/1, k. 160: objašnjenje Komande Dinarske četničke oblasti od 17. avgusta 1943). Novac mu je, između ostalog, služio za kupovinu i vrbovanje četnika za njegov korpus (AVII, reg. br. 12/3, k. 157).

¹³ Komandant Šatorske četničke brigade (AVII, reg. br. 7/1, k. 153: naredba komandanta Dinarske četničke oblasti od 12. avgusta 1943).

¹⁴ Od te namjere se odustalo. Za vršioca dužnosti komandanta novoformiranog Grahovskog NOP odreda »Gavrilo Princip« je 12. avgusta 1943, određen Mirko Višekruna a za vršioca dužnosti političkog komesara — Jovo Dronjak (tom IV, knj. 16, dok. br. 21).

pošto su odlaskom naše glavnine iz Krajine ovi sektori bili ugroženi i dobar dio sela pao je pod četnički uticaj.

Obavješteni smo od Štaba X divizije, da iz II bat. IX Brigade, koji se nalazi u sastavu vaše XI Brigade, dezertiraju borci koji odlaze u četničke redove.¹⁵ Ako bi se to dezerterstvo nastavilo, onda bi tome trebalo učiniti kraj i bataljon uputiti u sastav njegove Brigade (IX), koji bi se prema potrebi mogao nadoknaditi sa drugim nekim boljim bataljonom ili Drugom brigadom (II).

Ukoliko imate veći broj bolesnih i ranjenih drugova, možete ih uputiti u naše bolnice, koje su dobro sređene, na oporavak, ako za to nemaju uslova na terenu na kojem se vi sada nalazite.

Javite nam se i obavjestite nas o situaciji kod vas i o stanju vaše Divizije.

Uz drugarski i borbeni pozdrav

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Polit. komesar,¹⁶

M. P.

Komandant,¹⁷

BR. 146

IZVJEŠTAJ ŠTABA 16. DIVIZIJE OD 14. AVGUSTA 1943. GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE O DEJSTVIMA U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI¹

ŠTAB

XVI Udarne Divizije NOVJ
Del. br. 55 14 avgusta 43 g.

GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE

Položaj

I. Već smo vas obavestili o neuspelom pokušaju razaranja jedne bojne na sektoru Vrbanja — Drenovci. Glavni

¹⁵ Blíže o tim pojavama dezerterstva u 2. bataljonu 9. brigade vidi tom IV, knj. 16, dok. br. 7 i 79.

¹⁶ Velimir Stojnić Velja

¹⁷ Slavko Rodić

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 3 — 2, k. 950. Dokumentat je na više mjesta oštećen. Redakcija je ta oštjećenja označila tačkicama a umjetnute riječi stavila u uglaste zagrade.

² Po odluci Vrhovnog štaba NOV i POJ, taj Štab je formiran 2. jula 1943 (tom II, knj. 1, str. 300).

uzrok neuspeha je taj, što operativno rukovodstvo nije prilagodilo naš plan za napad konkretnoj situaciji na terenu i što se II Sremski odred pri napadu na samu Vrbanju držao dosta loše. Naime od prve vatre nastalo je kolebanje u Odredu, što je neprijatelj iskoristio da se pribere i pojača otpor posle koga je Odred prisiljen na povlačenje.³ Ipak je tu zaplenjeno 40 pušaka i 3 p. mitraljeza sa odgovarajućom količinom municije i nešto druge ratne spremne. Nama su prišla 4 oficira, nekoliko podoficira i preko 30 domobrana. Domobrane smo pustili kućama a oficire i podoficire uputili Štabu Odreda sa sugestijom, da im izađu u susret, u koliko je to moguće, u pogledu njihovih zahteva, a da o svemu tome i vas obaveste.

8/9 naša I brigada razoružala je muslimansku miliciju u Janji, nešto ustaša i domobrana, kojom prilikom je zaplenila oko 70 pušaka, 20.000 puščanih metaka, nešto vojničke odeće i obuće i druge ratne spremne.⁴

10/11 2 bataljona naše I brigade (I i II) upali su u Bijeljinu, kojom prilikom je zaplenjeno preko 100 pušaka sa dosta municije i druge spremne. Pošto se neprijatelj iz grada povukao i skoncentrisao u utvrđeni logor borba se nastavila i u toku celog dana 11 ov. m. Borba je bila vrlo žestoka i često borci su se prsa u prsa tukli sa ručnim bombama. Neprijatelj je imao velike gubitke (ne znamo tačan broj⁵) a i naši gubitci se bili vrlo osetni. Imali smo 10 mrtvih i 16 ranjenih. Pošto bataljonima nije pristigla municija na vreme morali su uveće da se povuku, ali organizovano i u redu.

12/13 Sa celom našom I brigadom i jednim bataljonom naše III brigade preduzeli smo ponovni napad na grad. Jedan bataljon naše II brigade, jedan bataljon naše III brigade i jedan bataljon Majevičkog NOP Odreda vršili su obezbeđenje sa pravaca: Rača,⁶ Brčko, Zvornik i Drina — Petrovo Polje. Ove noći borba je bila još žešća. Pošto i posle nekoliko uzastopnih juriša naših jedinica nismo prodrli u logor, a dobili

³ Redakcija nije pronašla taj izvještaj. Međutim, 2. sremski NOP odred je zatim izvršio dva vrlo uspješna napada na Vrbanju (branila ju je domobranska 2. bojna Sremskog zdruha): prvi 18/19. i drugi 22. avgusta 1943 (tom I, knj. 6, dok. br. 126 i 128).

⁴ Janju je obezbjeđivala Oružnička postaja 4. oružničke (žandarmerijske) pukovnije (tom IV, knj. 16, dok. br. 209).

⁵ U Bijeljini su se nalazile njemačke policijske snage, oružnici 4. oružničke pukovnije i nešto milicije i legionara iz domobranskog Tuzlanskog zdruha. Prema izvještaju Komande njemačkih trupa u Hrvatskoj od 14. avgusta 1943, njihovi gubici su iznosili 9 mrtvih i 20 ranjenih (tom IV, knj. 16, dok. br. 54, 145 i 209; AVII, reg. br. 9/1—19. k. 55: obća bojna relacija Zapovjedništva Tuzlanskog zdruha od 13. septembra 1943. za avgust).

⁶ Bosanska Rača

smo sa više strana obaveštenja da je u Sremsku Raču stiglo jače pojačanje sa nekoliko tenkova, kao i to da je dan ranije u C.[rnu] Baru stigla neka nemačka kolona, naredili smo povlačenje naših jedinica. Neprijatelj je to iskoristio i odmah po udaljivanju naših jedinica pobjegao iz grada prema B. Rači, ostavljajući bogati ratni plen za sobom. Naši gubitci bili su 2 mrtva i 12 ranjenih. Zaplenili smo preko 200 pušaka, mnogo puščane municije, jednu ispravnu radio stanicu, eksploziva, benzina, ulja, nekoliko vagona brašna itd. Plen se još uvek prebrojava.

U svim ovim borbama naše jedinice su se pokazale na visini. Naročito borci naše I brigade pokazali su primernu hrabrost i požrtvovanost i što je naročito pohvalno bezprekorno ponašanje u gradu prema stanovništvu i privatnoj imovini, što je ostavilo najlepši utisak kod građanstva i najveće zadovoljstvo kod nas i svih ostalih rukovodilaca na ovom terenu. Naročito se istakao II bataljon naše I brigade i u njemu jedna četa sa zamenikom komandanta bataljona.⁷

II. Juče smo dobili opširan izveštaj, sa predlozima od druga komandanta naše Divizije, o situaciji u Birču.⁸ Glavna crta te situacije je aktiviziranje četničkih bandi na tom sektoru, kao posledica naših slabih snaga na tom delu. Poslednjih dana tamo se prebacuju izvesne četničke grupe iz Srbije, tako da pitanje četnika na tom delu postaje vrlo ozbiljno pitanje za celu Istočnu Bosnu. U prvom redu zbog toga, kao i zbog slabih ustaških i domobranskih posada u pojedinim mestima drug komandant predlaže da se tamo uputi jedna divizija, makar i naša, u cilju razbijanja četničkih bandi i sprečavanja njihove aktivizacije i okupljanja, kao i u cilju likvidacije ustaško-domobranskih posada u cilju razoružavanja naših jedinica i uspostave narodne vlasti na široj teritoriji.⁹ Pošto za sada jedino naša Divizija dolazi u obzir za sektor Birča, a kako nam je i veza sa I Bos. korpusom, pod čiju komandu privremeno podpadamo, a preko njih sa V. Š.,

⁷ Zamjenik komandanta 2. bataljona 1. vojvođanske NOU brigade tada je bio Nikola Sekendek.

⁸ Taj izveštaj Danila Lekića, komandanta 16. NOU divizije, redakcija nije pronašla. Komandant divizije, sa dva bataljona 2. vojvođanske NOU brigade, 6. istočnobosanskom NOU brigadom i Birčanskim NOP odredom, tada se nalazio na prostoriji Šekovići — Srebrenica (AVII, reg. br. 17/43—3, k. 951/A: knjiga depeša Staba 16. NOU divizije od 16. avgusta 1943).

⁹ Za izvršenje tih zadataka upućena je, 30. avgusta 1943, 16. NOU divizija (tom IV, knj. 18, dok. br. 39; AVII, reg. br. 17/41—3 i reg. br. 17/42—3, k. 951/A: depeše Staba 16. NOU divizije od 30. avgusta i 3. septembra 1943).

dosta otežana i spora,¹⁰ to smo mi odlučili sledeće: prvo, da sa našom I brigadom i delom III koji je ovde preduzmemo pokret u pravcu Majevice — Požarnice u cilju razbijanja četničkih bandi koje se tu nalaze ponovo okupljene posle napada na Busiju, o čemu smo vas izvestili.¹¹ Posle ovoga I Brigada bi produžila za Birač; drugo, da sa III brigadom nastavimo čišćenje četnika u pravcu Drine (Branjevo — Kozluk) do prikupljanja svih njenih delova na prostoriji Majevice, kada bi mi zajedno sa njom krenuli za Birač, i treće, da vam odmah uputimo II bataljon II brigade koji se sada nalazi ovde kod nas, s tim da nam vi hitno uputite sve delove III brigade sa što više novomobilisanih boraca, a da glavnina naše II brigade krene iz Birča za Majevicu i dalje k vama čim tamo stigne naša I brigada.¹²

Naša I brigada je već popunjena na oko 1.200 ljudi, te ćemo sada otpočeti sa popunjavanjem III brigade dok se ona bude zadržavala na terenu Majevice. Posle njenog odlaska u Birač otpočelo bi popunjavanje II brigade koja bi se sa 2 bataljona nalazila kod vas a sa jednim na prostoru Majevice, kako u cilju potpomaganja Majevičkom odredu radi kontrole Majevičkog područja tako i radi održavanja veze između nas i vas. Mi smo vam već predložili, a i naš drug komandant nam je u poslednjem pismu podvukao da vam predložimo formiranje četvrtre brigade.

III. Nasuprot brzom razvijanju i pravilnom podizanju jedinica naše I brigade Štab te brigade kao celina ne zadovoljava i vrlo malo obećava. Nastojali smo svim silama da mu pružimo punu pomoć ali smo na kraju došli do zaključka da su izvesne izmene u tom Štabu neophodne. Načelnika štaba druga Hribara¹³ smenjujemo i uputićemo ga vama s predlogom da ga upotrebite za nastavnika u vašoj vojnoj školi pošto će na toj dužnosti mnogo bolje odgovoriti. On teoretski vrlo dobro stoji i već je jednom u našim redovima sam organizovao i vodio jedan vojni kurs, a kao načelnik štaba brigade ne zadovoljava iz razloga što je brz, nesređen, pomalo kolebljiv i što još nije uspio da savlada i da uđe u potpunosti u taktiku

¹⁰ Veza je održavana (relejno) preko radio-stanice 17. NOU divizije (AVII, reg. br. 17/45—3, k. 951/A).

¹¹ Detaljnije o napadu na Busiju vidi AVII, reg. br. 14—2, k. 950: izveštaj Štaba 16. NOU divizije od 24. avgusta, reg. br. 17/44—3, k. 951/A: knjigu depeša Štaba 16. NOU divizije, depeše od 21. i 25. avgusta 1943. godine.

¹² Prema depeši Štaba 16. NOU divizije od 16. avgusta 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ, raspored ove divizije je bio sledeći: 1. brigada se nalazila na Majevisi, 2. brigada u Briču, 3. brigada u Sremu (AVII, reg. br. 17/46—3, k. 951/A).

¹³ Artura

našeg današnjeg rata. Na mesto njega postavicećemo dosadašnjeg načelnika II brigade¹⁴ čiji štab brigade vojnički znatno bolje stoji i gde možemo još praviti izvesnih kombinacija. III brigadi daćemo načelnika koga smo dobili od V.Š. a koji je zbog bolesti nedavno došao kod nas.¹⁵ U štabu I brigade smenicećemo i druga Iliju,¹⁶ zamenika komandanta, i na mesto njega postavicećemo sadašnjeg komandanta iste brigade druga Bikića.¹⁷ Druga Iliju smenjujemo iz razloga što se u tom Štabu osećao prilično zapostavljen i što tu nije dao ono što inače može dati. Njega predlažemo za komandanta II Srem-skog Odreda, s tim da nam se dosadašnji komandant odreda uputi kako bismo ga postavili za komandanta bataljona u jednoj od naših brigada. Mi smo se prilikom dolaska u Bosutske šume upoznali sa II Odredom i svim njegovim slabostima kojih ima dosta, te ovaj predlog činimo u prvom redu radi podizanja odreda a isto tako i radi podizanja kako druga Ilije tako i druga Save,¹⁸ dosadašnjeg komandanta. U vezi sa Odredom mi imamo i taj predlog, da vam iz naših brigada damo do 100 starih boraca namesto onih koji se sada nalaze u Odredu, koje bismo uvrstili u naše jedinice i za što kraće vreme vojnički i politički podigli. Podvlačimo da komandanta II Odreda u svakom slučaju i u njegovom radu treba smeniti, jer se on kao komandant vrlo malo oseća. Što se tiče druga Ilije, u koliko se vi ne slažete sa našim predlogom, mi bismo s njim pravili izvesne kombinacije kod naše III brigade. Molimo da nam po ovome hitno odgovorite ali ponovo napominjemo da je naše mišljenje da će drug Ilija kao komandant odreda zadovoljiti. Mi smo čak i sa njim o tome govorili — izneli smo svoje mišljenje — i on se slaže sa našim mišljenjem.

IV. Sa II bataljonom II brigade, koga ćemo vam odmah uputiti, uputićemo i drugove Budu Popovića, borca i rukovodioca na raznim funkcijama iz II Proletbrigade, i druga Keslera,¹⁹ biv. nač. štaba naše II brigade. Druga Budu upućujemo kao i predstavnika naše Div. intendature u cilju što boljeg organizovanja snabdevanja iz Srema a isto tako kao pomoć II bataljonu za učvršćivanje partiske organizacije po jedinicama. Druga Keslera ne poznajemo dobro, ali [ga] na osnovu njegove ranije funkcije predlažemo za nač. štaba II ili I Odreda ... Čim uspostavimo varzu²⁰ sa V.Š. tražicećemo

¹⁴ Riječ je o Periši Grujiću.

¹⁵ Odnosi se na Ljubišu Novakovića.

¹⁶ Iliju Bogdanovića Čiču

¹⁷ Stevana

¹⁸ Riječ je o Savi Sogiću Kusi.

¹⁹ Savu

²⁰ Pogrešno; treba: vezu.

još kadrova, a između ostalog i jed[nog] načelnika štaba brigade ili odreda koga ste vi ranije tražili.

Po pitanju druga Blaža Radunovića molimo da nam dostavite sv[oje] mišljenje o njemu. Mi uviđamo važnost politkomesara škole, ali smatramo da pored vas koji imate školu pod neposrednom kontrolom, drug Blažo može izvr[šavati] sve te funkcije i da će u jednoj od naših brigada više koristiti. Mi bismo [njega] postavili za zamkomesara u našoj II brigadi, pošto drugarica²¹ koja je sada [na] toj dužnosti kao mlada partijka ne može da dā ono što drug Blaža može. O t[o]j drugarici mi imamo i mišljenje druga Marka²² o njenom ranijem radu.

V. Pošto mi već operišemo i za duže vreme po ravničastom terenu, došli smo na ideju da formiramo jedan konjički eskadron koji bi za prvo vreme brojao 40—50 konjanika. O tome smo usmeno razgovarali sa komandantom II bataljona²³ II brigade koji je inače konjanik i kome smo pored ostalog i to stavili u zadatak. Taj eskadron bismo upotrebljavali kako na terenu Majevice tako i na terenu Birča.

VI. Molimo vas da nam hitno uputite šifru i plan rada sa V. Š. sa svim potrebnim objašnjenjima, odnosno plan rada i šifru sa XVII Divizijom ako niste imali direktne veze sa V. Š. Ako imate i jednu i drugu šifru pošaljite obe.

Obavestite nas kakav je kvar nastao kod vaše radio stanice i po mogućstvu pošaljite je zajedno sa radiotelegrafistom do nas, jer bi možda naš radio-telegrafista mogao da je opravi.

VII. Uputićemo vam izvesnu količinu eksploziva preko II odreda.

Molimo da nam uputite pešadijski top PITO koji vi, kako smo obavešteni, slabo upotrebljavate.

Potvrđujemo prijem 500.000 kuna i zahvaljujemo se.

Uputićemo vam jednog ljekara koji nije hirurg ali će vam biti sigurno od pomoći. U koliko vam eventualno nije potreban, predaćete ga našoj II brigadi koja inače nema ljekara. Vodite računa da i naša III brigada nema ljekara.

VIII. U Bijeljini smo pored ostalog zaplijenili 2 štamparije. Jednu je evakuisao PK za BH a drugu ćemo nastojati da vam svakako pošaljemo kao dar naše Divizije PK za Vojvodinu. Pošto mi odlazimo sa ovog terena zainteresujte se i vi sa svoje strane za tu štampariju.

²¹ Ljubica Stanimirović Sonja

²² Marka Peričina Kamenjara

²³ Odnosi se na Milana Ješića Ibru.

Mnogo nam je žao što nijesmo imali vremena da ovom prilikom dođemo do vas. Kada se ponovo vratimo u Semberiju, nadamo se, da ćemo sigurno doći.

IX. Molimo vas da nam što hitnije pošaljete vaš predlog za širu operativnu aktivnost u Sremu. Želeli bi da taj isti izveštaj uputite vi sa svoje strane Vrh. Štabu.

S drugarskim pozdravom

Smrt Fašizmu — Sloboda Narodu!

Politkomesar²⁴

Načelnik Štaba,
Ljubiša²⁵

BR. 147

IZVJEŠTAJ ŠTABA 12. DIVIZIJE OD 17. AVGUSTA 1943. ŠTABU 1. BOSANSKOG NOU KORPUSA O RAZBIJANJU ČETNIKA U CENTRALNOJ BOSNI¹

ŠTAB
XII NAROD-OSLOBOD. UDAR.
DIVIZIJE²

Br. 16/43 Str. pov.
17—VIII 1943 g.
12 h

Izveštaj o akcijama
ove divizije u vremenu
od 6—10 ovog mj.

ŠTABU I BOSANSKOG NOU KORPUSA

U vezi zadatka ove divizije, tj. razbijanja četničkih grupa u Centralnoj Bosni, štab ove divizije donio je odluku, da

²⁴ Tada je bio Stefan Mitrović.

²⁵ Urošević. Teško je ranjen u stomak 4. oktobra 1943, kada je, u automobilu, naišao na njemačku zasjedu, na raskrsnici puta koji iz Tuzle, preko Bukinje, vodi za s. Dobrnju. Tom prilikom je poginuo vozač automobila, a Jovo Vukotić, načelnik štaba 1. bosanskog NOU korpusa, teško je ranjen. Pošto Urošević nije mogao da se kreće, pratilac iz čelnog automobila vratio se po njega s jednom desetinom vojnika, ali ga nije našao. Nađen je mrtav poslije nekoliko dana (tom IV, knj. 18, dok. br. 39).

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 6 — 2, k. 881.

² Po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ 12. divizija je 19. avgusta 1943. preimenovana u 11. NOU diviziju (tom IV, knj. 16, dok. br. 47).

se napadne na sektore i baze četnika Forkape,³ Bundale⁴ i Rade Radića,⁵ te su od snaga II i V KNOU brigade i PPO-a⁶ formirane dvije Operativne grupe, sa zadatkom koncentričnog i jedinstvenog napada na gore navedene grupe četnika.

Prva Operativna grupa ima zadatak održavati grad Prnjavor u našim rukama i očistiti sektor Motajice od četničkih grupa.

Druga Operativna grupa imala je zadatak opkoliti i uništiti četničke bande Bundale i Radića.

Operacije na pomenuti sektor razvijale su se ovako:

Prva Operativna grupa izvršila je pokret *8 ovog mj.* ujutro, sa prostorijske Mačino Brdo — Glogovac i Prnjavor, preko prostorijske kraj Careve Gore, Kalaba, Veljkina Brda⁷ i Šibovske, te je izbila na liniju Top. Brdo⁸ — Smederevo i Spasovište. Ova grupa, koja se je kretala u tri kolone, nije naišla na tako žestoki otpor četnika, jer su isti bježali ispred naših snaga, sem što su snage PPO-a naišle iznenadno na Šibovskoj na četnike, koji su poslije kraće borbe razbijeni i protjerani.

9 ovog mj. Ista ova grupa izvršila je pokret u pravcu Motajice i N.⁹ Vesi. Pri ovom pokretu očišćena je prostorija donji dio Rakovice¹⁰ — Kraljevačkog Brda¹¹ i Kunove. Prilikom ovog čišćenja četnici su Forkape davali dosta jak otpor, koji je nakon jedan sat žestoke borbe skršen. Bande su pobjegle u pravcu Kobaša,¹² a odatle u pravcu Srpca. — Po dobivenim podacima o stanju neprijatelja u N. Vesi, snage II KNOU brigade sa snagama PPO-a *10-og ovog mj.* u 3 sata napale su jednu satniju legije, koja je *9-og ovog mj.* smijenila

³ Nikola Forkapa je tada bio komandant Motajičkog četničkog odreda.

⁴ Ljubomira (Ljube)

⁵ Komandanta Bosanskih četničkih odreda. Neposredno prije akcije 2. i 5. krajiške (kozarske) NOU brigade, četnici su 4. avgusta 1943. preduzeli napad na položaje 5. krajiške brigade u rejonu Prnjavora. U napadu su učestvovali Motajički četnički odred i četnički bataljoni »Mrkonjić«, »Pecija« i »Hajduk Veljko« Četničkog odreda »Borja«. Napad je odbijen (tom IV, knj. 16, dok. br. 12; AVII, reg. br. 18.1, k. 205: naređenje Komande Bosanskih četničkih odreda od 2. avgusta, reg. br. 27/5, k. 2013: naređenje Komande Motajičkog četničkog odreda od 3. avgusta 1943).

⁶ Prnjavorskog partizanskog odreda

⁷ To brdo nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na Vejino brdo, sjeverno od Prnjavora.

⁸ Pun naziv je: Topićko brdo (trig. 242), sjeverno od Prnjavora.

⁹ Nove

¹⁰ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na s. Rakovac, sjeverno od Prnjavora. Prema tome treba da piše: Rakovca.

¹¹ To brdo nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na Kraljev stol (trig. 350), jugozapadno od Bosanskog Kobaša.

¹² To jest: Bosanskog Kobaša.

jednu satniju domobrana, koji su otišli u Slavoniju. Borba sa neprijateljem — legijom na N. Vesi bila je ogorčena, koja je trajala oko 4 sata, gdje su naše snage uspjele istjerati neprijatelja iz nekoliko prvih rovova, koji je bio jako utvrđen, ali uslijed stizanja pomoći neprijatelju, naši su se morali povući, jer je bio brisan prostor.

11-og ovog mj. jedan dio snaga II KNOU brigade čistio je sela od četnika Rakovica i Lepenica, bande su pobjegle ne davajući otpora u pravcu Srpca. Drugi dio snaga III¹³ KNOU brigade sa snagama PPO-a čistio je Pečenegovce,¹⁴ Kunovu i Smrtiće prema Tromedi.⁵ Toga dana četničke bande bile su se prikupile i sa manjim snagama nalazile su se u Smrtićima i kod Tromede, dok su jače skoncentrisane snage imali u Motajici. Pri sukobu naših snaga sa četnicima u Smrtićima, četničke snage koje su se nalazile u Motajici odmah su krenule u pravcu Smrtića i tako ugrozile naše snage sa leđa, koje su vodile borbu u Smrtićima. Borba je trajala od 12—19 časova. Naši su bili primorani da se povuku. U samom povlačenju seljaci su pucali na naše vojnike, a neki su letjeli i tražili oružje, gdje su nekoliko ubijena.

Za vrijeme ovih operacija četnici su imali oko 23 mrtvih, 19 ranjenih i 5 zarobljenih. U akciji na N. Vesi ubijeno je oko 20 legionera, 7 ranjenih i jedan zarobljen (koji je strijeljan). Među zarobljenim četnicima bio je i zamjenik Bundalin Fleksić,¹⁶ koji je likvidiran. Zaplijenjeno je 17 karabina i 1 p. mitraljez, 300 metaka, 6 bombi i nešto vojne spremne. Spaljen je i Forkapin auto.

Naši gubitci za vrijeme ovih operacija bili su: 7 mrtvih, 3 nestala i dva lakše ranjena. Izgubljen je jedan p. mitraljez ispravan i jedan neispravan, kao i 3 puške.

Druga Operativna grupa, čisteći sektor prema Jošavki, imala je nekoliko sukoba sa četnicima, koji su poslije manje borbe razbijeni i protjerani. Naše snage izbile su na cestu Jošavka — Čelinac.

U ovim operacijama četnici su imali 3 mrtvih i dva zarobljena od kojih je jedan pušten kući. Umalo je umakao i bandit Rade Radić.

Zarobljena su 4 karabina, 700 metaka. Zapaljeno je 5—6 kuća istaknutih četnika i okorjelih bandita.

¹³ Treba: II.

¹⁴ Sada: Pečinegilova (Gornja i Donja).

¹⁵ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na raskršnicu puteva kod Smrtićkog mlina, sjeveroistočno od Prnjavora.

¹⁶ Redakcija nije mogla da mu ustanovi pravo ime.

Prilikom bombardovanja Jošavke 10 ovog mj. od strane neprijatelja, poginuo je jedan komandir i 5 je ranjeno drugova.

Snage V KNOU brigade u borbama sa četnicima imale su jednog mrtvog i dva ranjena.

Ove akcije nijesu u potpunosti uspjele iz dva razloga:

Akcija V KNOU brigade na sektor Jošavke došla je drugi dan kad i pokret I Proleterske brigade na isti sektor, o čemu ovaj štab nije bio izvješten. Četnici su se izvukli prema Čelincu i Banja Luki. — Kod grupe koja je operisala na sektoru Motajice ne uspjelo se je radi potcjenjivanja neprijatelja. Tj. razbijanjem četnika sa našim manjim snagama, progonilo se je četnike duboko u sektor ustaško-četnički, gdje su ovi izvršili koncentraciju četničkih snaga i dobili pomoć od legionera i tako skoncentrisani ugrozili II bataljon II KNOU brigade i nanijeli mu gubitke.

Poslije ovih akcija sporazumno sa štabom I Proleterske divizije, čija je I Proleterska brigada razmještena na prostoriju Šnjegotinu — Dubrave — Devetine, naše snage su raspoređene ovako:

II KNOU brigada i PPO-ed zatvara pravce Derventa — Prnjavor i Banja Luka — Prnjavor.

V KNOU brigada zatvara pravce Teslić — Maslovare, Kotor Varoš — Maslovare, kao i Teslić — Prnjavor.

Snage XII KNOU brigade i PPO-a nalaze se na sektoru Skender Vakufa — Kotor Varoša.

Noćas 16 ovog mj. smo sa snagama kombinovanim iz II i V KNOU brigade i PPO-a naredili pretres Ljubića u kojem se krije jedna četnička četa.

Iz Jošavke poslije akcije došao je jedan četnik sa p. mitraljezom i nalazi se u PPO-u.

Mišljenja smo da udarci nanešeni na ovom sektoru četnicima moraju biti ponovljeni i bliži njihovim bazama, dok se potpuno ne razbiju. Naročito se osjeća potreba pretresa Motajice i povremenog razbijanja Forkape. radi političkog i vojničkog našeg ugleda, kao i jedinog načina da se omogućiti politički rad u pozadini i spasi žetva u Župi. — Odlučili smo isto tako, radi povećanja brojnog stanja neprijateljskog garnizona u K. Varošu kao i usmenih razgovora druga Žarka sa Vama, odustati privremeno od te akcije.

Naše jedinice na dodjeljenim sektorima vrše stalnu aktivnost u borbi sa manjim četničkim grupama.

Provaljen je četnički obaveštajni kanal u Čečavi i po-
hapšeno je oko 10 ljudi. Istraga se vodi.

Na sektoru Prnjavora još nije bilo neprijateljske inter-
vencije za preuzimanje grada. U samom gradu održavaju se
kulturno-političke priredbe od strane naših jedinica, koje su
dobro posjećene.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkomesar,
Žarko¹⁷

Načelnik štaba,

Komandant,
Šoša¹⁸

M. P.

¹⁷ Zgonjanin (rudar i jedan od organizatora ustanka naroda na području Kozare). Umro je 26. juna 1970. u Zagrebu kao penzionisani general-potpukovnik JNA i poslanik Vijeća naroda Savezne skupštine SFRJ.

¹⁸ Josip Mažar

BR. 148

PREGLED BROJNOG STANJA LJUDSTVA 1. PROLETER-SKE NOU BRIGADE OD 21. AVGUSTA 1943. GODINE¹

I

L J U D S T V O

brojno stanje I Proleterске brigade na dan 21/VIII 1943 god.

JEDINICA	NA LICU		U RASHODU		PO SPISKU	
	muških	ženskih	muških	ženskih	muških	ženskih
Štab brigade	24	3	1		25	3
Intendantura	37	2		1	37	3
Sanitet	49	41			49	41
Pionirski vod	50	2	5	1	55	3
P-kolska četa						
I bataljon	129	17	21	3	150	20
II bataljon	142	11	56	9	198	20
III bataljon	158	22	5		163	22
IV bataljon	156	11	56	4	212	15
VI bataljon	167	18	26	3	193	21
SVEGA	912	127	170	21	1082	148
Ukupno					1.230	

Politkomesar²

M. P.

za Komandanta
J.³ Žarić

¹ Original (pregled pisan na mašini, latinicom, popunjen mastilom) u AVII, reg. br. 1 — 3, k. 707. Redakcija ne objavljuje preglede stoke i naoružanja koji se u AVII nalaze uz ovaj pregled.

² Tada je bio Vlado Šćekić (tom IV, knj. 16, dok. br. 46).

³ Jagoš. Umro poslije rata.

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 7. DIVIZIJE OD 23. AVGUSTA 1943.
GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE O PRISTIZANJU
U REJON PODGRMEČA, STANJU U JEDINICAMA DIVIZIJE
I RASFORMIRANJU 16. BRIGADE¹**

Štab

VII. Divizije N. O. V.

Hrvatske

23. VIII. 1943.

23. VIII. 20h.²

GLAVNOM ŠTABU N. O. V. I P. O. HRVATSKE.

Sa našom divizijom stigli smo na prostoriju Podgrmeča gdje smo se po direktivama V. Š. zaustavili, da ispitamo situaciju na Baniji pa da se potom prebacimo preko Une.³ Kako neprijatelj u dolini Une koncentriše svoje jake snage, a primećena je koncentracija i oko rijeke Save, dobijamo utisak da je to koncentracija za ofanzivu. K tome obavješteni smo da su Nijemci otpočeli sa ofanzivom na Liku, o čemu nemamo nikakovih podataka, izuzev to da je neprijateljski saobraćaj na liniji Novi — Bihać vrlo živ.

Kako je našim brigadama neophodno potreban kraći odmor i popuna, to vas molimo da nas obavjestite o situaciji, t. j. vaše mišljenje da li imamo uslova i dovoljno vremena da reorganizujemo i popunimo našu diviziju na Baniji, u koliko bi otpočela ofanziva mi bi se zadržali na sektoru Podgrmeča.

Naša divizija danas ima dvije brigade (VII i VIII), dok XVI brigada usljed malog brojnog stanja rasformirana je. Brojčano i ove dvije brigade su vrlo male i pitanje popune je naš najglavniji problem.⁴ Kako su perspektive mobilizacije na Baniji vrlo slabe, to vas molimo da nam dostavite nešto od

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 47—3, k. 105/A.

² Ti brojevi, dopisani mastilom, znače: dan, mjesto i čas odašiljanja izvještaja iz Štaba 7. NOU divizije.

³ Blíže o prebacivanju 7. NOU divizije u Baniju vidi tom V, knj. 18, dok. br. 102.

⁴ Za vrijeme bitke na Neretvi i Sutjesci, tj. u četvrtoj i petoj neprijateljevoj ofanzivi, 7. NOU divizija, koja se nalazila u sastavu Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ, imala je teže gubitke, čime je njeno brojno stanje znatno smanjeno. Opširnije o tome vidi tom V, knj. 18, dok. br. 102.

Odredskih snaga za popunu naših brigada. Obavješteni smo od područne komande Banije da oni imaju u projektu da formiraju i treću brigadu iz Odreda i smatramo odnosno mislimo, kako su perspektive za mobilizaciju slabe na Baniji, da bi to ljudstvo bolje iskoristili sa ovim našim rukovodećim kadrom u ove dvije brigade nego da se stvori manja brigada sa slabim rukovodećim kadrom. Svakako kad bi bile mogućnosti za mobilizaciju povoljne, t. j. kad bi se mi mogli popuniti bez odreda — stvaranje nove brigade bilo bi bolje jer se time naša vojska povećava i raste.⁵

Naša divizija imade radio stanicu, dok nema dobrog radio telegrafiste niti stručnjaka za opravku u koliko bi se desio kakav kvar, pa vas molimo u koliko imadete koga od njih, naročito radio telegrafistu, da nam ga dadete. Isto tako da nam pošaljete ključ veze kako bi mogli održavati s vama radio vezu.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkomesar:
Đuro Kladarin

Komandant, potpukovnik:
P. Jakšić

Izdata potrebna naređenja I.
korpusu i VII. diviziji⁶ u vezi
popune i zadatka VII divizije.⁷

30. VIII. **Terzić**⁸

⁵ Sedma NOU divizija je u septembru 1943. preformirana i popunjena iz Banijskog NOP odreda i rasformirane Unske operative grupe. Tom prilikom je formirana 3. brigada, a 7. i 8. brigada su preimenovane u 1. i 2. brigadu 7. NOU divizije (tom V, knj. 18, dok. br. 102).

⁶ Ta naređenja redakcija nije pronašla.

⁷ Ta primjedba je dopisana mastilom.

⁸ Velimir, zamjenik načelnika Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije.

**NAREĐENJE ŠTABA 11. NOU DIVIZIJE OD 23. AVGUSTA
1943. ŠTABOVIMA BRIGADA ZA ZAŠTITU OD NAPADA
NEPRIJATELJEVE AVIJACIJE NA ŠTABOVE¹**

ŠTAB
XI NOU DIVIZIJE

Broj: Službeno.—

23 avgusta 1943 god.

Položaj

STROGO POVJERLJIVO!

ŠTABOVIMA II, V I XII KNOU BRIGADE I
ŠTABOVIMA BANJALUČKOG I PRNJAVORSKOG PO-a

POLOŽAJ

Izvjestio nas je štab XII KNOU brigade, da je dana 16 ovog mjeseca, u 16 i 30 časova, neprijatelj dva puta bombardovao njihov štab, sa tri aparata »štuka«, koji se nalazio u selu Čukovcu, ispod Vagana. Prilikom bombardovanja, štab XI KNOUB-e imao je 3 mrtva druga i tri ranjena i jednu drugaricu. Među poginulim drugovima je i zamj. politkomesara brigade, drug Trivo Bogunović i šef OC, drug Kraljević Ante.

Kako ovo nije prvi slučaj, bombardovanje naših štabova od strane neprijatelja, već naprotiv, ovakovi i slični slučajevi dešavali su se niz puta, gdje smo imali žrtava. Da bi izbjegli nepotrebne žrtve, koje trpimo samo neopreznošću i podcjenjivanjem neprijatelja, to u vezi toga napominjemo štabovima brigada i odreda, da u buduće ne zadržavaju se sa štabovima na jednom mjestu duže vremena, ako to već nije potrebno, a ako je potrebno, onda treba pojačati budnost, tako na primjer, da svaki štab po danu postavi po jednog ili više osmatrača neba, koji će u slučaju pojave aviona, sa već određenim znakom obavijestiti štab, tj. da prijeti vazдушna opasnost. Pored ovoga potrebno je da se unaprijed odredi mjesto gdje će tko da se skloni od aviona.

Nije potrebno, da više navodimo, tj. da vam dajemo uputstva, šta ćete raditi prilikom pojave aviona, već je potrebno to, da budete budni i da ne dozvolite, da vas neprijateljski avioni iznenade, te da se ne možete, na vrijeme, na sigurno mjesto skloniti.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 20—1, k. 865.

O ovome treba, da skrenete pažnju štabovima vaših bataljona tako da ne trpimo nepotrebne žrtve u borcima i komandnom kadru.

Svakako bi bilo potrebno, da štabovi brigada i odreda specijalno izdaju uputstva štabovima bataljona, koji će prenijeti na komande četa, kako će se vladati prilikom pojave neprijateljskih aviona, kao i prilikom bombardovanja, jer vam je poznato, da je do sada stradalo dosta drugova, koji se nijesu znali skrivati od aviona prilikom bombardovanja.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Politkomesar,
Žarko

Načelnik Štaba,
M. P.

Komandant,
Šoša

**PREGLED BROJNOG STANJA LJUDSTVA I NAORUŽANJA
4. NOU DIVIZIJE OD 31. AVGUSTA 1943. GODINE¹**

BROJNO STANJE

Ljudstva, oružja i municije IV. divizije II. Bosanskog N. O. U. Korpusa na dan 31. VIII. 1943. god.

Jedinica	Ljudstvo			Oružje											Municija										
	Po spisku	U rashodu	Na licu	Topova		Bacača			Ručnih mitraljeza	Putkomitraljeza	[Puška	Revolvera	Ručnih bombi	Signalnih pištolja	za topove		za bacače		za teške mitraljeze	za puško-mitraljeze	za puške	za revolvare	za signalne pištole		
				Brtskih	Protokol.	od 80 mm	od 75 mm	Ručnih							za brdske	za protu kolake	od 80 mm	od 75 mm						Ručne	
Štab Divizije zaštitnica, sanit. i intendantura	70	88	62	/	/	/	/	/	/	3	45	8	20	/	/	/	/	/	/	500	2500	80	/		
VI. brigada	983	229	754	/	/	1	/	/	2	29	428	37	141	4	/	/	6	/	/	1480	4264	13090	238	22	
VIII. brigada	943	214	729	/	/	1	/	5	7	24	638	42	199	4	/	/	10	/	1	2900	6996	22792	359	35	
X. Brigada	705	/	702	/	1	/	/	2	7	17	564	41	97	/	/	27	/	/	115	7400	6400	14496	310		
Vod za vezu	51	5	46	/	/	/	/	/	/	/	37	4	5	/	/	/	/	/	/	/	1285	50			
Ukupno	2752	456	2296 ²	/	1	2	/	7	16	73	1712	132	462	8	/	27	16	/	116	11780	18160	54163	1037	57	

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Pol. komesar

Boško³

Zamjenik komand.

Roca⁴

M. P.

Komandant:

Petar⁵

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u AVII, reg. br. 41 — 5, k. 456.

² Zbir je pogrešan; treba: 2293.

³ Siljegović

⁴ Uroš Bogunović Roca

⁵ Vojnović

IZVJEŠTAJ ŠTABA 2. BOSANSKOG KORPUSA OD 4. SEPTEMBRA 1943. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O AKCIJAMA U ZAPADNOJ BOSNI OD 24. DO 29. AVGUSTA 1943. GODINE¹

ŠTAB
II. BOS. N. O. U. KORPUSA
Op. Br. 168
Dne 4-VIII² 1943 g.

VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ

Položaj

Ranije smo Vam dostavili pregled akcija II. Bos. NOU Korpusa od osnivanja Korpusa.³ Sad Vam dostavljamo izvještaj o posljednjim akcijama:

24-VIII- Drvarsko-petrovački NOP Odred zarobio je u selu Suvaji kod Bos. Petrovca 15 četnika; 3 ubijena, među njima i četnički komandir.

25-VIII- Dijelovi IV. NOU Divizije opkolili su neprijateljsku posadu kod čuprije na Vrhpolju. Posada se predala pod manjom borbom. Zarobljeno je 130 domobrana i legionara, a zaplijenjeno 13 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez, 1 teški i 1 laki bacač i 90 pušaka.⁴ Dijelovi iste Divizije su u borbama oko Banja Luke ubili i zarobili 60 četnika, među kojima i komandanta četničke »brigade« Miću Azarića.⁵ Od četnika je zaplijenjen 1 teški bacač sa 69 mina, 2 puškomitraljeza i 36 pušaka. Srušen je vodovod koji je snabdijevao Banja Luku sa vodom.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 3—2, k. 9 A.

² Pogrešno napisano u originalu. Treba: 4—IX.

³ To je izvještaj od 20. avgusta 1943 (tom IV, knj. 16, dok. br. 57).

⁴ Garnizon u Vrhpolju (jedna satnija Domdo bojne »Banja Luka«), prema izvještaju Staba Grmečke grupe NOP odreda od 1. septembra 1943, napali su jedna četa Podgrmečkog NOP odreda i 1. bataljon 13. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 16, dok. br. 103 i 170, knj. 17, dok. br. 3; AVII, T-313, F-191/7451106: izvještaj Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 29. avgusta 1943).

⁵ Milutin M. Azarić Mića, komandant 4. brigade Bosanskokrajiškog četničkog korpusa. O razbijanju četnika 4. brigade u rejonu Dubice kod Banje Luke, vidi AVII, reg. br. 37/3, k. 208: izvještaj Komande 3. brigade »Kočić« Bosanskokrajiškog četničkog korpusa od 21. avgusta 1943. godine.

26-VIII- Podgrmečki NOP Odred napao je jednu neprijateljsku kolonu na cesti Petrovac — Krupa.⁶ Zarobljeno je 15 legionera sa puškama i 2 laka mitraljeza tipa »Šarac«, a ubijeno 10 legionera.

28-VIII- Udarni bataljon Drvarsko-petrovačkog NOP Odreda i Bihački bataljon⁷ napravili su zasjedu na komunikaciji Bihać — Petrovac i tom prilikom spalili neprijateljski transport od 4 kamiona i nekoliko motorcikla. Zaplijenjeno je 4 laka mitraljeza »Šarac«, 5 njemačkih strojica i 50 karabina. Na cesti je ostalo 56 mrtvih Švaba.⁸

I. bataljon Kozarskog NOP Odreda digao je u zrak putnički voz sa lokomotivom, na pruži Bos. Novi — Dobrljin. Tom prilikom poginulo je 140 neprijateljskih vojnika, većinom Njemaca, među kojima i jedan pukovnik Zarobljena su 22 domobrana i 1 ustaški nadporučnik. Zaplijenjeno je 37 pušaka, 1 strojica, 5 pištolja, 260 pari odijela, 296 pari cipela, 160 pari veša i druge spremne. II. bataljon istog odreda srušio je na cesti B. Luka — Prijedor dva neprijateljska kamiona i 1 luksuzni auto, u kojem je zarobljen direktor rudnika Ljubije. Ubijeno je 30 Njemaca. Isti je bataljon spalio neprija-

⁶ Zasjedu su postavili 1. i 2. bataljon Podgrmečkog NOP odreda i dvije čete 8. brigade 7. NOU divizije (tom IV, knj. 17, dok. br. 3).

⁷ Oba bataljona su pripadala Drvarsko-petrovačkom NOP odred, koji se u to vrijeme nalazio u sastavu Grmečke grupe NOP odreda (tom IV, knj. 17, dok. br. 3).

Grmečka grupa NOP odreda formirana je 12. avgusta 1943. godine. U njen sastav tada su ušli: Drvarsko-petrovački, Kozarski, Podgrmečki i Ribnički NOP odred (tom IV, knj. 16, dok. br. 21).

⁸ Odnosi se na dijelove njemačke 373. legionarske divizije »Tigar«. Tada su jedinice te divizije djelovale na komunikaciji Bihać — Bosanski Petrovac da bi, prema naređenju komande njemačkih trupa u Hrvatskoj od 8. avgusta 1943, obezbijedile baze za snabdijevanje 114. lovačke divizije (AVII, T-315, F-2156/892—895). Sto četrnaesta lovačka divizija prebačena je tada na prostoriju Knin — Gračac, kako bi što efikasnije pristupila razoružavanju italijanskih jedinica na tome području u slučaju kapitulacije Italije (Italija je kapitulirala 8. septembra a akt o kapitulaciji je stupio na snagu 9. septembra 1943). Taj plan o razoružavanju italijanskih jedinica na području Dalmacije, Crne Gore i Albanije Nijemci su nazvali Unternehmen »Achse« (operacija »Akse«). Opširnije o tome vidi tom II, knj. 10, dok. br. 121; AVII, T-315, F-193.7454022—6: zapovijest Komande 2. oklopne armije od 9. septembra, sn. br. 7453920: izvještaj 15. brdskog armijskog korpusa od 28. avgusta, T-315, F-2156/933—6: zapovijest Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 9. septembra 1943. za posjedanje jadranske obale i razoružanja italijanskih jedinica po planu »Akse«, T-314, F-558/1005—6: izvještaj Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 27. avgusta 1943. o spremnosti jedinica za prodor prema jadranskoj obali.

teljski bombarder tipa »Junkers 58« kod ž. st. Piskavice. Posada aviona spasila se bjegstvom u bunkere kod stanice.

— o —

Ukupni gubitci neprijatelja na području II. Bos. NOU Korpusa za posljednjih 35 dana su slijedeći:

Ubijeno: 557 Njemaca, ustaša, legionera i domobr.

5 nižih oficira

1 pukovnik

108 četnika

4 četnička komandira

1 četničkog »vojvodu« (Đuro Plećaš)⁹

1 četničkog k-nta »brigade« (M. Azarić).

Ukupno ubijenih: 677 neprijateljskih vojnika i oficira.

Zarobljeno: 354 neprij. vojnika (Njem., leg., domob.)

5 oficira

116 četnika.

Ukupno zarobljeno 475 neprijateljskih vojnika.

Predalo se oko 200 neprijateljskih vojnika.

Zaplijenjeno od neprijatelja: 492 puške, 6 t. mitraljeza, 43 laka i puškomitraljeza, 11 strojnica, 3 t. bacača, 2 l. bacača, 30 bicikla, 348 pari cipela, 280 odijela, 160 pari veša, oko 20.000 metaka, 6.350 kg. soli, 4.500 kg. šećera, 2 vagona žita i 147 konja.

Uništeno: 2 voza sa lokomotivama, 15 kamiona, 8 motocikla, 47 bicikla, 3 haubice, 1 bombarder »Junkers«, 1 betonska utvrda 13 metara visoka i 50 konja.

SMRT FAŠIZMU — SLOBOLA NARODU!

Politički komesar,
sl. otsutan

M. P.

K o m a n d a n t,
S. Rodić

⁹ Bliže o pogibiji četničkog vojvode Đure Plećaša, komandanta Grmečko-klekovačkog četničkog korpusa »Gavrilo Princip«, vidi dok. br. 145.

BR. 153

NAREĐENJE ŠTABA 2. NOU KORPUSA OD 12. SEPTEMBRA 1943. ŠTABOVIMA 4. PROLETERSKE I 2. DALMATINSKE BRIGADE ZA DEJSTVA NA KOMUNIKACIJI SARAJEVO — KALINOVIK¹

ŠTAB
II UDARNOG KORPUSA²
Str. Pov. br. 4
12 septembra 1943 g.
u 21 čas.

Koncept

ŠTABU ————— BRIGADE

PODATCI O NEPRIJATELJU:

U Kalinoviku nema okupatorskih snaga. Na komunikaciji Kalinovic — Sarajevo zaključno Donjeg i Gornjeg Kotaraca nema okupatorskih snaga. U Dobrom Polju ima mali broj milicionera Muslimana, u Trnovu ima takođe nešto milicionera, čiji broj nije utvrđen, sa nešto automatskog oružja.³

Nešto razbijenih četničkih bandi ima u neposrednoj okolini Kalinovika i na južnim padinama Jahorine, ali te grupe ne predstavljaju nikakve formacije niti su vojnički organizovane. Ove bande imaju po nešto automatskog oružja.

U Goraždu je jedna bojna Vražje divizije sa tri tenka i jednim brdskim topom.⁴ Ovi tenkovi su danas izvršili izviđanje sa pravca Goražde do železničke stanice Osanica, ali iz tenkova nije primjećena pješadija. Ovim podatkom se još ne može utvrditi: da li neprijatelj ima namjeru daljeg prodiranja ka Foči.

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 2—1, k. 391.

² Taj korpus je formiran po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od 9. septembra 1943. U njegov sastav su ušle 2. proleterska i 3. NOU divizija (tom II, knj. 10, dok. br. 95, objašnjenje 4, dok. br. 113, objašnjenje 2, dok. br. 169).

³ U Trnovu su se nalazili dijelovi Domdo sati »Trnovo«, dok se neposredno prije napada nalazila i 14. četa 370. grenadirskog puka 369. legionarske divizije (»Vražje«). Četrnaesta četa se vjerovatno pouvkla u Kijevo (tom IV, knj. 17, dok. br. 185 i 218; AVII, T-315, F-2155/744: ratni dnevnik 369. legionarske divizije za 11. septembar 1943).

⁴ U Goraždu se nalazio 3. bataljon 370. grenadirskog puka 369. legionarske divizije (AVII, T-315, F-2155/738: ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije za 11. septembar 1943; Franc Šraml, n. d., str. 65).

OPŠTA IDEJA MANEVRA:

Manevarska grupa korpusa — IV proleterska i II dalmatinska brigada — u vezi direktiva Vrhovnog štaba izvršiće sledeći manevr:

1. Brzo primicanje komunikaciji Kalinovik — Sarajevo sa istočne strane u dvije kolone i to: desna kolona IV proleterska brigada, a lijeva kolona II dalmatinska brigada.

2. Zauzimanje mjesta Dobro Polje i Trnovo a zatim gravitiranje obeju kolona prema Sarajevu istočnom stranom komunikacije, sa malim obezbeđenjem sa zapadne strane komunikacije. Prodiranje do Jablanice i Kijeva, odnosno Turba i time izraziti svoj pritisak prema Sarajevu sa juga.

3. Nagli prelaz na zapadnu stranu komunikacije Sarajevo — Kalinovik, čišćenje cjelokupnog terena od četničkih i milicijskih bandi sve do oblasti sela Kuta i Kalinovik.

4. Povratak širokim marševskim rasporedom prema sjeveru na grad Sarajevo i sadejstvovanje, pritiskom na južne položaje ovoga grada, dejstvu naših jedinica i Bosanskog Korpusa.

oo X oo

U vezi navedene ideje manevra naše manevarske grupe

NAREĐUJEMO:

1. *Primicanje ka komunikaciji:*

a) IV proleterska brigada: krenuće sa svoje sadašnje prostorije na pravac Trnova, s tim da brigada stigne u oblast i visinu: Ljeskov Dol (1178)⁵ — Buzduhanj (1326).

Brigada će krenuti na ovaj marš i isti izvršiti u toku noći 13/14 septembra tek. god. i nastati da brigada bude do visine označene linije na dan 14 u 6 časova.

Smještaj organizovati tako da se prisustvo brigade u potpunosti prikrije od neprijatelja u oblasti Trnova.

Sa ovom brigadom kretaće se hirurška ekipa i njeno mjesto na maršu odrediće Štab brigade.

b) II dalmatinska brigada: izvršiće pokret sa sadašnje prostorije do prostorije: s. Varoš — Jejača (k. 864).⁶ Ovaj marš izvršiti na dan 14 septembra počev tačno u 2 časa.

⁵ To je trig. 1178 (Ljeskov dol).

⁶ Jejača je brdo (jugoistočno od Trnova), nadmorske visine oko 1.000 metara, dok je k. 864 kraj potoka na padinama Jejače.

Smještaj organizovati tako da se prisustvo brigade potpuno prikrije od neprijatelja u s. Dobro Polje.

c) Ovaj štab kretaće se sa levom kolonom, t.j. II dalmatinskom brigadom, te će Štab brigade blagovremeno izvijestiti Štab korpusa o mjestu na maršu i času polaska sa sadašnjeg mjesta.

Str. Pov. 4/43

2. *Zauzimanje Trnova i Dobrog Polja:*

a) IV proleterska brigada: kao naša desna kolona manevarske grupe pripremiće i izvršiće napad na Trnovo i posadu likvidirati.

Napad izvršiti na dan 14 septembra u 18 časova.⁷

b) II dalmatinska brigada: kao naša lijeva kolona manevarske grupe pripremiće i izvršiće napad na Dobro Polje.

Napad izvršiti na dan 14 ov. mj. u 20 časova.⁸

3. *Nadiranje ka Sarajevu:*

a) IV proleterska brigada: odmah po zauzeću Trnova sasređiće svoje bataljone na prostoriju Ilovica — Slavljevići — Delijaš.⁹

Na prostoru Trnovo — Ilovica porušiti sve putne objekte i mjestimično sam put, ostavljajući duž puta mjestimične zasjeka, sa jednom zasjedom u visini šume Hrastovac.

Na označenoj prostoriji biti sa brigadom najdalje do 20 časova 15 septembra tek. god.

b) II dalmatinska brigada odmah po zauzeću Dobrog Polja sasređiće svoj pokret do prostorije Trnovo — Bistročaj — Bašci, gdje razmjestiti i brigadu, a jedan bataljon zapadno od komunikacije u oblasti Trebečaja kao pobočnicu cijele manevarske grupe.¹⁰

Porušiti sve putne objekte od Dobrog Polja do Trnova i postaviti jednu malu zasjedu sa nekoliko zasjeka u visini Širokari (južno od Trnova na 3 km.) kao zasjedu od pravca Kalinovika.

Na označenoj prostoriji biti sa brigadom na dan 15 ov. mj. do 24 časa.

⁷ Trnovo je, bez borbe, zauzeto 14. septembra u 19 časova (tom IV, knj. 17, dok. br. 86, 211 i 218, str. 513).

⁸ Dobro Polje je tada zauzeto (tom IV, knj. 17, dok. br. 211).

⁹ Vidi tom IV, knj. 17, dok. br. 82.

¹⁰ Štab 5. NOU korpusa je 15. septembra naredio da se 2. dalmatinska brigada prebaci na prostoriju Mušići — Dobro Polje — Boljanovići (tom IV, knj. 17, dok. br. 82).

Na ovim prostorijama brigada će razviti punu obavještajnu službu o neprijatelju na pravcu Sarajeva, na pravcu pl. Jahorina i na pravcu Kalinovika i ostaće do daljeg naređenja ovoga štaba za dalji rad ove manevarske grupe.

NAPOMENA:

1. Bataljon II dalmatinske brigade, koji se nalazi na prostoru Ustikolina — Foča — [Stari] Brod, ostaće na toj prostoriji i preduzeti sistematsko rušenje komunikacije Osanica — Foča, a na dan 14 septembra tek. god. *tačno u 21 čas* napustiće svoje položaje potpuno neopaženo i krenuti pravcem Ustikolina — Daničići — Gornji Budanj — Mrežica¹¹ — Stjepan Grad — Troglav — Bašci (istočno od Trnova), u sastav svoje brigade. Štab ovoga bataljona će sam regulisati marševe od Ustikoline do Trnova tako, da ovaj bataljon, kao jedna dalja zaštitnica naše manevarske grupe, stigne označenim pravcem što prije u sastav svoje brigade. Usput razviti punu obavještajnu službu, te manje banditske grupe napadati i likvidirati, ali se ne upuštati u jače borbe.

2. Štabovi brigada će organizovati pokrete, napade i manevre u duhu prednjeg nadiranja, tako da se to sve izvede u punom redu i tačno po označenim terminima, pošto naš manevr ima veze i u sklopu je sa manevrom svih snaga u oblasti Sarajeva.

3. *Borbeni znaci*

za 13/14 septembra: **Pravac — Rajlovac**

za 14/15 „ **Pobjeda — blizu**

za 15/16 „ **Manevr — grupa**

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar

Mitar Bakić

M. P.

K o m a n d a n t

Generalmajor

Peko Dapčević

Ps. Štab IV proleterske brigade uputiće druga Nika Marovića u ovaj Štab u toku 13 ov. mj. sa njegovom cjelokupnom spremom, a Štab II dalmatinske brigade druga Branka Sučevića sa ličnom spremom takođe u toku 13 ov. mj.

¹¹ Sada: Kratine.

4/43

2. Nastavak posla i radova na

a) IV proletarske brigade kod sela Glavica u okviru svoje grupe priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

b) II boljševičke brigade kod sela Glavica priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

3. Nastavak posla i radova

a) II boljševičke brigade kod sela Glavica priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

b) II boljševičke brigade kod sela Glavica priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

c) II boljševičke brigade kod sela Glavica priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

d) II boljševičke brigade kod sela Glavica priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

e) II boljševičke brigade kod sela Glavica priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

f) II boljševičke brigade kod sela Glavica priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

g) II boljševičke brigade kod sela Glavica priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

h) II boljševičke brigade kod sela Glavica priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

NAPOМЕН:

1. Bataljon II boljševičke brigade, koji se nalazi na prostoru Vukovar - Vukovar, priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

2. Bataljon II boljševičke brigade, koji se nalazi na prostoru Vukovar - Vukovar, priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

3. Poslednji snaci

na 13/14 septembra :	PRAYAN	-	RAJICAN
na 14/15 "	STAJICA	-	SLJUG
na 15/16 "	STAJICA	-	STAJICA

4. Napomena podređen

Štab Trnovo, 14 septembra 1943.

Politički komesar

[Signature]

Štab Trnovo

[Signature]

Na štab IV proletarske brigade u okviru svoje grupe priprema se za odlazak na Trnovo i posada likvidira. Izgled izvršiti na dan 14 septembra u 12 sati.

**UPUTSTVO 10. NOU DIVIZIJE OD 24. SEPTEMBRA 1943.
ŠTABOVIMA POTČINJENIH JEDINICA ZA OBEZBJEĐENJE
OD NAPADA NEPRIJATELJEVE AVIJACIJE¹**

Uputi i primedbe operat.[ivnog]

STAB

X. N. O. U. DIVIZIJE

Broj: 10/1943, od 24. IX. 1943

SVIM JEDINICAMA X. N. O. U. DIVIZIJE

P o l o ž a j.

U zadnje vreme dešavaju se češći slučajevi bombardovanja od avijacije na jedinice ove divizije. U tim bombardovanjima obično strada veći broj ljudstva tih jedinica. Stradanje i gubitci ljudstva na ovaj način su za naše jedinice nenadoknadivi i vrlo hrđavo djeluju na moral i raspoloženje vojske. Isto tako ova bombardovanja koja su većinom prouzročena nepažnjom i nedovoljnom budnošću i oprežnošću utječu da boračko ljudstvo stekne nepovjerenje prema svojim rukovodiocima koji ne vode dovoljno računa o zaštiti od bombardovanja. Nikakvi gubitci u borbama ne mogu biti tako teški kao što su gubitci prouzročeni bombardovanjem iz vazduha, gdje se boračko ljudstvo osjeća nemoćno i nesposobno za samoodbranu. Zaštita od bombardovanja iz vazduha leži u glavnom na pravilnoj i savjesnoj kontroli, obazrivosti i obezbeđenju koje treba da sprovedu rukovodstva jedinica.

Radi očuvanja našega ljudstva od bombardovanja iz vazduha skreće se pažnja i puna odgovornost svim rukovodiocima jedinica ove divizije da povedu računa u svakoj situaciji i momentu tako da ne dođe do nepoželjnih gubitaka od neprijateljskog vazduhoplovstva.

Na stanovanju, kretanju, borbi i svim ostalim taktičkim radnjama ukoliko se ove izvode danju voditi računa da sve mjere bezbednosti od bombardovanja iz vazduha budu u potpunosti zastupljene. Logorišta i mjesta za stanovanje za jedinice ne uzimati u naseljima ukoliko se ova nalaze u blizini neprijateljskih garnizona ili položaja kao i ukoliko postoje mogućnosti da neprijatelj lahko dođe do podatka o mjestu stanovanja. Ukoliko je toplo vrijeme normalno bi bilo da se logorišta za vojsku određuju van naseljenih mjesta u pogod-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 3—3, k. 853.

nim šumarcima ili kolibama na lak način spravljenih. Pri ovome važno je da se postave osmatračići neba koji će na vrijeme objaviti nailazak neprijateljskih aviona. Ove osmatračice postavljati na zgodnim i uzvišenijim mjestima koji će moći primjetiti i čuti avion na velikoj daljini. Na dati znak »neprijateljski avion« svo ljudstvo treba da se najhitnije skloni kao i sav ostali okolni materijal tako da izviđač iz aviona ne može ni u kom slučaju posumnjati da tu možda logoruje vojska. Često puta logorišta naših jedinica su otkrivala: razasuto rublje, veliki broj konja na paši, nabacan materijal i veći broj kola pored logorišta kao i vršljanje i bježanje ljudstva u momentu kada avion već nailazi.

Naša vojska normalno trebala bi marševati noću, na koji bismo način izbjegli svaku opasnost od bombardovanja iz vazduha. Ukoliko se pokret vrši danju birati puteve i pravce koji vode kroz šumu, pored drvoreda, ograda, kultura i drugih mogućnosti koje mogu poslužiti za sklanjanje ljudstva u slučaju nailaska neprijateljskih aviona. Kolona na maršu mora biti tako oformljena da odstojanje između boraca bude 3—5 metara, četa od čete na 30 metara a bataljon od bataljona na 50—100 metara. Ovo iz razloga toga da ukoliko bi nas neprijateljski avion zatekao na golom i čistom terenu imalo bi mogućnosti da se to ljudstvo što lakše i što brže rasturi i izbjegnu mogućnosti da nas izviđač iz aviona primjeti ili ukoliko nas primjeti i počne bombardovati da se izbjegnu mogućnosti gubitaka. Kada naiđe avion iznad kolone u maršu, pored toga što je nužno da se kolona najhitnije rasturi važno je da svaki pojedinac zauzme ležeći stav birajući jaruge, uvalice i doline u koje treba prileći. Isto tako kao na stanovanju tako i na maršu treba odrediti osmatračice neba koji će na vrijeme objaviti nailazak neprijateljskih aviona.

Na položajima ukoliko jedinice nijesu direktno angažovane u borbi držati manje dijelove koji će kontrolisati dotične položaje, dok glavninu ljudstva skloniti na zgodnije mjesto u neposrednoj blizini tih položaja. Na ovaj način će se izbjeći izlišnim gubiticima ukoliko bi neprijatelj bombardovao naše položaje. Pored ovoga imati u vidu da i ono ljudstvo koje je skriveno po šumi, voćnjacima ili na nekom drugom mjestu ne bude gusto nabijeno već manje više rastureno, tako da ukoliko bi se desilo da se i ta mjesta bombarduju ne dođe do većih žrtava.

Kod naših jedinica dešavaju se često slučajevi da pojedini borci zapostavljaju opasnost od bombardovanja i htijuci se pokazati »hrabrim« neće da se sklone na dati znak nailaska neprijateljskih aviona. Ovakve borce ubjediti da je potrebno

da se sklone ne iz razloga njihove lične zaštite, već radi obezbeđenja celokupnog ljudstva koje oni ovakvim nedisciplinovanim i lakoumnim držanjem izlažu riziku da ih izviđač iz aviona primjeti i bombarduje. Ovakve nedisciplinovane istupe suzbijati pa čak i kažnjavati kako bi se izbjeglo da zbog nemarnosti i usiljene hrabrosti pojedinaca rizično izlaganje bombardovanja glavnine ljudstva. Imati na umu da se ovim radom i objašnjavanjem potrebe zaštite i sklanjanja ljudstva od neprijateljskih aviona ne stvori kod ljudstva preveć velika opasnost i bojazan od neprijateljskog vazduhoplovstva, tako da se i u onim momentima kada je nužno ostati na položaju ne pojavi možda bježanje i rasulo na slučaj pojave neprijateljskih aviona. Nastojati da se ova zaštita od bombardovanja iz vazduha pravilno objasni i pravilno sprovede.

Za aktivnu zaštitu od neprijateljskih aviona potrebno je u svakoj jedinici formirati streljačke grupe u koje treba prebaciti i nešto automatskih oružja. Ove grupe treba osposobiti za gađanje nisko letećih aviona. Avion se gađa u onim slučajevima kada leti u pravcu streljačke grupe ili odilazi od streljačke grupe kao i do visine 300 metara. Ukoliko avion leti pod gore navedenim uslovima treba ga gađati sa najvećim nišanom (2000 metara) i nišanimi u najvisočiju tačku aviona (kljun, elisa). Sa ovakvim se nišanom gađa kada avion leti u pravcu streljačke grupe i kada leti većom brzinom. Ukoliko je slabija brzina aviona može se uzeti i manji nišan (1500—1200 metara).

Ukoliko avion leti od streljačke grupe u suprotnom pravcu, t.j. odilazi, onda se gađanje vrši sa najmanjim osnovnim nišanom (200 metara), nišaneći u najnižu tačku aviona (stajni trap, točkovi).

Avioni koji lete bočno od streljačke grupe gađaju se na taj način što se sa osnovnim nišanom na oružju nišani na jednu, dve ili tri dužine aviona i ispred njega. Da li će se nišanimi na jednu ili dve dužine ispred aviona zavisi od brzine leta aviona. Dužine koje se ovde pominju za nišanje misli se i računa se na dužinu aviona od repa do kljuna.

Ove streljačke grupe postavljati na izvesnom ostojanju od mjesta gdje se nalazi glavnina dotične jedinice koja postavlja ovu grupu, tako da se ne otkrije mjesto gdje se nalazi vojska. Položaj sa koga gađa ova streljačka grupa treba zgodno izabrati na uzvišicama i ćuvicama sa kojih se ima dobar pregled i mogućnosti za dobro gađanje.

Ovo naređenje pravilno sprovesti i objasniti svim jedinicama, tako da iz ovog kratkog uputa se izvuku korisni zaključci.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkom,
Baja²

M.P.

Komandant,
Vel.³ M. Knežević

BR. 155

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 11. DIVIZIJE OD 1. OKTOBRA 1943.
VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ I ŠTABU 1. BOSANSKOG
KORPUSA O FORMIRANJU TEŠANJSKO-TESLIČKOG NOP
ODREDA I AKCIJAMA U SREDNJOJ BOSNI SEPTEMBRA
1943. GODINE¹**

ŠTAB
XI. NAR. OSLOBOD. UDAR.
DIVIZIJE
Br. Sl.
1. X 1943 g.

Izveštaj o akcijama i vojnom
radu ove divizije, za vrijeme
od 1—30 septembra 1943 g.

ŠTABU I BOSANSKOG NOU KORPUSA I
VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ

P o l o ž a j

1.) *Akcije:*

1 septembra. Snage II i V KNOU brigade čistile su teren od četničkih bandi oko Jošavke. Bilo je manjih sukoba sa četnicima. Prnjavorski partizanski odred istog ovog dana ta-

² Dmtar Bajalica Baja

³ Velimir

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 3—2, k. 865.

kođe je čistio sektor od četnika Srđevići — Razboj.² Tom prilikom uhvaćen je jedan četnik sa puškom, koji je pušten kući.

3 septembra. Snage II i V KNOU brigade i snage Prnjavor. partizanskog odreda čistile su teren od četničkih bandi oko Crnog Vrh³ — Kadinjana pa do Slatine.⁴ Ovog dana ubijena su 3 četnika i zarobljena 2 karabina. Istog ovog dana snage XII KNOU brigade i Banjalučkog odreda čistile su četnička sela i to: Lipovac — Podosoje — Gradina⁵ — Visi⁶ i Osmača.⁷ Bilo je manjih sukoba sa četnicima. Od oružja nije ništa zarobljeno.

4 septembra. Jedinice II i V KNOU brigade sa snagama Prnjavorskog odreda čistile su teren od četničkih bandi.

6 septembra. Koncentracija snaga II i V KNOU brigade na liniju Ukrnjica — Rastuše — Rankovići, radi napada na neprijateljski garnizon u Teslicu.⁸ Ovoga dana jedinice Prnjavorskog partizanskog odreda operišući na svom sektoru uhvatile su tri četnika dok je drugi dio ovog odreda čisteći teren od četničkih bandi ispod Careve Gore zarobio 6 četnika i 5 karabina. Od zarobljenih četnika 3 su ostala u našim redovima, dok su ostala 3 puštena kući. Jedna patrola ovog odreda pro našla je 5 karabina.

7 septembra. Četničke snage u jačini od oko 900 ljudi (snage Bože⁹ Tešanovića, Rade Radića i Drenovića¹⁰), potpomognute minobacačkom vatrom, napale su na sektor XII KNOU brigade i Banjalučkog partizanskog odreda. Borba se vodila 2 sata. Tom prilikom neprijatelj je imao 15 mrtvih i ranjenih vojnika. Naši gubitci jedan ranjen.

² Postoje dva sela Razboja: jedno u Lijevču polju i drugo (Donji i Gornji Razboj) sjeverozapadno od Prnjavora. U izvještaju je riječ o ovom drugom.

³ Na karti 1:100.000 Prnjavor (u izdanju Vojnogeografskog instituta Kraljevine Jugoslavije, 1935) nalaze se planina Crni vrh i zaselak Crni Vrh, jugozapadno od Prnjavora. Odnosi se, vjerovatno, na planinu.

⁴ Na karti 1:100.000 Banja Luka nalaze se sela Slatina Ilidža i Gornja Slatina (oba mjesta sada se nazivaju: Slatina). Ovdje je, vjerovatno, riječ o Slatini Ilidži.

⁵ To selo nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na brdo Gradinu (k. 713), južno od Banje Luke.

⁶ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na s. Vesiće, južno od Banje Luke.

⁷ To je planina.

⁸ Bliže o tome vidi zapovijest Štaba 11. NOU divizije od 6. septembra 1943. za napad na Teslić (tom IV, knj. 17, dok. br. 40).

⁹ Pogrešno; treba: Lazara (Laze).

¹⁰ Uroša

8 septembra. Jedan bataljon Prnjavorskog partizanskog odreda sukobio se je sa četničkim bandama u blizini Lišnje. U ovom sukobu neprijatelj je imao dva mrtva i 6 ranjenih. Naši bez gubitaka.

8/9 septembra. Vršena je akcija na neprijateljski garnizon u Teslicu. U ovom napadu učestvovala su snage II i V KNOU brigade. Te iste noći naše jedinice nijesu uspjele prodrijeti u grad.¹¹ Likvidirana su neka spoljna uporišta. Zarobljena su 22 domobrana i toliko ustaša, sa nešto spremne i oružja.

9/10 septembra. Izvršen je ponovni napad na garnizon u Teslicu, ali ni ovog puta naše jedinice nijesu uspjele prodreti u grad. U obadva ova napada¹² snage V KNOU brigade imale su osjetne gubitke: 7 mrtvih i 25 ranjenih, dok su 4 nestala. Snage II KNOU brigade imale su jednog mrtvog i dva ranjena. Grad nije zauzet iz slijedećih razloga: Neprijatelj je u gradu imao dosta velike snage i to: 1600 domobrana, sa 5 topova, oko 200 milicionera i 70 feldžandara.¹³ Grad je bio utvrđen i opasan naelektrisanom žicom. — Istog ovog dana jedan vod Prnjavorskog odreda zašao je u prostor koji kontroliše neprijatelj i zarobio je 5 karabina, 7 pari cipela i 500 metaka. U toku ovog dana neprijateljska avijacija bombardovala je položaje XII KNOU brigade i Banjalučkog partizanskog odreda. Ranjen je jedan drug. Jedan bataljon XII KNOU brigade porušio je jedan betonski most na cesti Kotor-Varoš — Čelinac.

11 septembra. Neprijatelj u jačini jedne bojne i 5 tenkova potpomognut sa artiljerijom nadirao je u pravcu Križ — Jelah,¹⁴ gdje se nalazio jedan bataljon V KNOU brigade. Ovaj bataljon uz pomoć snaga II KNOU brigade prešao je u kontranapad i protjerao neprijatelja. Sa naše strane nije bilo gubitaka. Neprijateljski gubitci nepoznati.

12 septembra. V KNOU brigada sa tri bataljona vršila je pokret ka rijeci Bosni, radi osiguranja prelaza II KNOU brigadi preko rijeke Bosne. II bataljon V KNOU brigade krećući se preko Leskovih Voda i Bukovice spušta se na železničku

¹¹ Vidi tom IV, knj. 17, dok. br. 92, 192 i 199.

¹² Ove četiri riječi su u originalu, dvaput napisane.

¹³ U Teslicu se tada nalazio Stožer 4. lovačke pukovnije domobranskog 1. lovačkog zdruza sa stožernim dijelovima, 2. bojnom i Domdo bojnom »Teslić« (AVII, reg. br. 10/1—10, k. 55: opća bojna relacija 1. lovačkog zdruza od 14. oktobra 1943. za septembar).

¹⁴ Te snage (jedna njemačka četa s pet tenkova i dva topa i 1. bojna 6. lovačke pukovnije 1. lovačkog zdruza) upućene su u pomoć opkoljenom garnizonu u Teslicu (tom IV, knj. 17, dok. br. 192 i 199; AVII, reg. br. 10 1—10, k. 55).

prugu Doboj — Derventa i kida istu na tri mesta. Tom prilikom porušena su dva betonska mosta. Poslije završenog rada snage ovog bataljona vrše napad na željezničku stanicu Rudanka. Akcija nije uspjela radi jednog otpora iz blindiranog voza i samih utvrđenja oko stanice. IV bataljon iste ove brigade napadao je na željezničku stanicu Kotorsko. Snage ovog bataljona uspjele su da zauzmu ovu stanicu, koja je spaljena zajedno sa jednim vozom, u kojem se nalazio jedan tenk. Na nekoliko mjesta potrgana je pruga i srušeno mostića. Ova neprijateljska uporišta branili su Njemci, legija i domobrani, nepoznate nam jačine.¹⁵ Neprijatelj je tom prilikom imao 10 mrtvih i jednog ranjenog. Zarobljena su 4 domobrana i 5 železničara, i jedan legionar. Pored toga zarobljene su 33 puške, 3000 metaka, 100 komada bombi, nešto duvana, 100 pari odijela, 20 pari cipela, 20 šinjela i druge ratne spremne. Naši gubitci su dva ranjena. Istog ovog dana na večer napale su četničke bande na jednu jedinicu Prnjavorskog odreda, koja se nalazila u Lišnjoj. Pošto je neprijatelj bio nadmoćniji naši su se morali povući na pogodnije položaje. Četnici su upali u Lišnju i zapalili 25 muslimanskih kuća i ubili 17 civila.

13 septembra. Snage IV bataljona V KNOU brigade imale su borbu sa legijom, domobranima i četnicima kod Malog Prnjavora. U ovoj borbi neprijatelj je imao 5 mrtvih i više ranjenih. Naši su imali jednog lakše ranjenog. Snage XII KNOU brigade ovog dana vršile su mobilizaciju ljudstva na sektoru oko Skender Vakufa, gdje se uspjelo nešto mobilisati.

14 septembra. I bataljon V KNOU brigade i Prnjavorski partizanski odred imali su borbu sa četničkim bandama Forkape i Bundala, koji su napali na grad Prnjavor. Neprijatelj je bio jak oko 600 vojnika. Borba se vodila oko 3 sata. U prvi mah neprijatelju je uspjelo da prodre u predgrađe Prnjavora, ali po stizanju snaga V KNOU brigade četnici su protjerani nakon kraće borbe. U ovoj borbi neprijatelj je imao 11 mrtvih, među kojima je i zloglasni četnički komesar Prnjavorske čete Matetić Branko. Kod istog je nađen engleski zlatnik, koji je dobio za poklon od Rade Radića, radi zasluge. U ovoj borbi poginuo je jedan komandir čete Prnjavorskog partizanskog odreda i još dva druga, dok su 4 druga ranjena.

16 septembra. I bataljon V KNOU brigade operišući teren na Pojezni iznenadio je jednu četničku grupicu, gdje je poginuo jedan četnički komandir Sarić Rade i još 4 četnika. Istog ovog dana II bataljon ove brigade na sektoru Ilove uhvatio je jednog četnika.

¹⁵ Blíže o tome vidi tom IV, knj. 17, dok. br. 199, str. 465.

Četničke bande 17 ovog mjeseca, u zajednici sa Njemcima, legijom i domobranima, napale su na sektor XII KNOU brigade i Banjalučkog odreda. Ujutro oko 4 sata neprijatelj je počeo tući artiljerijom, a u 7 sati otpočeo je sa bombardovanjem, koje je trajalo cijeli dan. Neprijatelj je nadirao u pravcima: Ponir — Jagare — Karanovac — Mehanovac ¹⁶ — Popovac. Borba je vođena od ujutro do u večer. Tom prilikom snage Banjalučkog odreda ranile su 10 neprijateljskih vojnika. Naši su imali jednog ranjenog. Istog ovog dana snage XII KNOU brigade vodeći borbu sa neprijateljem imale su 11 ranjenih drugova, većinom od avionskih bombi.¹⁷ Jedan bataljon V KNOU brigade u akciji na četničku grupu Sočanima¹⁸ ubio je dva četnika. Zarobljeno je 5 karabina i nešto municije.

18 septembra. Ovog dana formiran je Tešanjско-teslički partizanski odred od boraca iz okoline Tešnja i Teslića.

19 septembar. Jedan bataljon XII KNOU brigade vršeci pokret do sela Dragovića zarobio je 2 četnika. Jedna desetina iz ove brigade, koja je išla da hvata vezu sa štabom brigade, saznajući da se u jednoj kući nalazi jedan četnik, blokirala je istu kuću. Tom prilikom poginuo je jedan drug nepažnjom desetara. Bandit je ubijen.

20 septembra. Četničke bande izvršile su napad na jedan bataljon XII KNOU brigade, koji se je nalazio oko Dragovića. Borba je bila žestoka. Četnici su odbijeni uz pomoć jednog bataljona V KNOU brigade.¹⁹ Tom prilikom četnici su imali 5 mrtvih i 10 ranjenih. Naši gubitci su jedan mrtav i jedan ranjen.

21 septembra. Snage XII KNOU brigade u sukobu sa četnicima zarobile su 2 karabina. Ubijeno je 6 četnika, a ranjeno 5. Jedna četa V KNOU brigade sukobila se je sa četnicima u Devetinama. Četnici su imali jednog mrtvog. III bataljon ove brigade u progonjenju četnika preko Boškovića — Papažana i Kriškovaca zarobio je 5 četnika sa puškama. II bataljon iste brigade u sukobu sa četnicima ubio je 8 četnika, među njima komandant četničke brigade Vaso Šikanić.²⁰ Tom prilikom ranjeno je više četnika. Zarobljeno je 8 karabina, jedan pištolj i nešto municije. Sa naše strane nije bilo žrtava.

¹⁶ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Odnosi se na s. Mehovce, jugoistočno od Banje Luke.

¹⁷ Bliže o tome vidi tom IV, knj. 17, dok. br. 112.

¹⁸ Redakcija nije mogla da ustanovi o čemu je ovdje riječ, bilo da se radi o imenu grupe ili nazivu nekog naselja. Na karti 1:100.000 nema geografskog objekta sa sličnim nazivom.

¹⁹ To je bio 4. bataljon (tom IV, knj. 17, dok. br. 112).

²⁰ Komandant Ljubičke četničke brigade (tom IV, knj. 18, dok. br. 18, str. 49).

22 septembra. II bataljon V KNOU brigade u Novom Martincu zarobio je 3 četnika, koji su dobrovoljno stupili u naše redove. Zarobljene su dvije pisaće mašine i arhiva četnička iz opštine. Jedan bataljon Prnjavorskog partizanskog odreda pri čišćenju sektora oko Kalenderovaca zarobio je 3 četnika, koji su dobrovoljno stupili u našu vojsku. Istog ovog dana četničke bande Laze Tešanovića, uz pomoć njemačke avijacije, napale su na sektor Banjalučkog odreda. Neprijatelj je protjeran, uz gubitke 20 mrtvih i ranjenih.

23 septembra. Snage V KNOU brigade izvršile su napad na neprijateljsko uporište Razboj. Ubijeno je 6 žandarma, a zarobljena 54. Zaplenjena su 2 puškomitraljeza, 58 karabina, 2 sanduka puščane municije, nešto bombi i ostale ratne spreme. Istog dana jedna jedinica ove brigade sukobila se je sa Njemcima, u blizini Topole.²¹ Ubijeno je 9 Njemaca, med njima 2 oficira. Zaplenjen je jedan t. mitraljez, jedna strojica, 9 pušaka i 3 pištolja. U ovim borbama bilo je 5 lakše i jedan teže ranjen. Istoga dana jedna patrola ove brigade uhvatila je 4 živa četnika sa puškama. Jedna jedinica Prnjavorskog partizanskog odreda u sukobu sa četnicima Malića²² na Pojezni zarobila je 2 četnika i oslobodila 8 drugova i dvije drugarice, koje su četnici povelili u Derventu, da ih predaju Njemcima. Oslobođeni drugovi su iz IV Crnogorske i I Krajiške NOU brigade.

24 septembra. Jedna jedinica Prnjavorskog partizanskog odreda u sukobu sa četnicima u blizini Tromede zarobila je 12 četnika. Zaplenjeno je 11 karabina, 4 pištolja, 3 bombe, 150 metaka i nešto odjeće. Istog dana njemačke motorizovane snage napale su na položaj XII KNOU brigade, u Kukolima. Neprijatelj je izbačen uz gubitke od 9 mrtvih i veći broj ranjenih. Uništen je jedan automobil, jedan motorcicl i oštećena su 3 kamiona. Naši gubitci 2 mrtva i jedan ranjen. Zaplijenjena su 3 karabina i 2 pištolja. Ovoga dana neprijateljska avijacija je bombardovala položaje V KNOU brigade, gdje su imali jednog mrtvog i 4 ranjena. Ovog istog dana predali su se jednom bataljonu Prnjavorskog odreda dva četnika.

25 septembra. III bataljon V KNOU brigade uhvatio je jednog četnika sa puškom i 70 metaka. Jedan bataljon XII KNOU brigade zapalio je školu u Kukolima i kuću Kosjerovu, u kojima je neprijatelj stanovao. Ubijen je ustaša sa imanja

²¹ Nove Topole

²² Ilija. Novopostavljeni komandant Ljubičke četničke brigade (AVII, reg. br. 25/1, k. 205: naredba Komande zapadne Bosne od 12. oktobra 1943).

Bešlagića i zaplenjen je jedan karabin, 2 bombe, 100 metaka i 861.000 kuna. Jedan ranjen ustaša uspeo je pobjeći.

26 *septembra*. Ovog dana snage V KNOU brigade vodile su borbu sa neprijateljem, koji je bio potpomognut avijacijom i tenkovima. Borba je trajala preko cijelog dana i bila je ogorčena. Tom prilikom I bataljon V KNOU brigade imao je jednog mrtvog i 17 što teže, što lakše ranjenih, dok su 3 nestala druga. Izgubljeno je 7 pušaka, kod novomobilisanih. IV bataljon ove brigade imao je dva mrtva i 12 ranjenih drugova. Istog ovog dana snage XII brigade vodile su borbu sa neprijateljem. Ranjena su 3 druga, dok su dva nesretnim slučajem ranjena od mine. Na sektor Banjalučkog odreda četničke bande Laze Tešanovića napadale su nekoliko puta, sa ciljem da upadnu u Kotor Varoš. Borba je bila kraća i neprijatelj je pobjegao. Imao je nešto gubitaka. Naši su bez gubitaka.

27 *septembra*. III bataljon V KNOU brigade imao je borbu sa neprijateljem. Ubijen je jedan neprijateljski vojnik. Naši su bez gubitaka.

28. *septembra*. Jedna jedinica XII KNOU brigade u sukobu sa četnicima ubila je jednog četnika i nekoliko ranila. Istog ovog dana jedna četnička grupa uspjela se privući jednom bataljonu XII KNOU brigade, koji su odmah protjerani. Tom prilikom je teže ranjen komandant četničke brigade Ljubo Bundalo.²³

30 *septembra*. II bataljon Prnjavorskog partizanskog odreda u blizini Kunove naišao je na jednu grupicu četnika, koji su bez borbe pobjegli. Zaplenjen je jedan jahači konj, motorcicl i nešto materijala. Ovoga dana jedna jedinica XII KNOU brigade imala je borbu sa četnicima kod Kriškova. Borba je trajala oko pola sata. Ubijen je jedan četnik. Zaplenjen je jedan p. mitraljez. Takođe istog ovog dana snage Banjalučkog odreda vodile su borbu sa četnicima Rade Radića, koji su imali za cilj da upadnu u grad Kotor Varoš. Jedna četa Banjalučkog partizanskog odreda koja se nalazila u odbrani samog grada, poslije izvršenog juriša povukla se je i četnici su upali u Donju Varoš.²⁴ U ovom momentu stigla su dva voda iz Prnjavorskog odreda i neprijatelj je protjeran. Za vrijeme dok su se nalazili četnici u Donjoj Varoši pljačkali su i tukli žene. Pri samom jurišu od strane četnika čuli su se podvici: Naprijed, ja ću prvi u grad slaviti bajram. U ovoj

²³ Tada je bio komandant Župske četničke brigade (tom IV, knj. 17, dok. br. 129 i 139).

²⁴ Dio Kotor-Varoša, na lijevoj obali rijeke Vrbanje, naseljen pretežno Muslimanima.

borbi četnici su ostavili na bojištu 5 mrtvih, dok se kasnije doznalo da su imali 20 mrtvih i ranjenih.

2. *Vojnički rad:*

V KNOU brigada: Svako slobodno vrijeme iskorišćavano je u vojničkim i političkim časovima sa borcima. Bilo je kraćih sastanaka, na kojima su davata uputstva, kao i savjetovanja komandnom kadru po četama od strane bataljona.

XII KNOU brigada: Za ovo vrijeme održana su tri sastanka sa cijelim komandnim kadrom, na kojima su davata uputstva i savjetovanja. Pretresati su razni nedostaci, ukazivane greške i davata uputstva za daljnji rad.

Banjalučki partizanski odred: Održana su dva savjetovanja sa komandnim kadrom. Održana su nekoliko vojnička časa sa borcima.

Prnjavorski partizanski odred: Održana je jedna konferencija sa štabovima bataljona i komandama četa. Štabovi bataljona takođe su održali jednu konferenciju sa komandama četa, na kojoj su ukazivane greške pojedinaca, kao i nepravilni postupci komandnog kadra prema borcima.

3. *Mobilizacija:*

Jedinice ove brigade vršile su mobilizaciju na svim terenima gdje su se nalazile. Bilo je nešto uspjeha. Održana su dva vojno-politička omladinska kursa sa preko 120 slušalaca. U V KNOU brigadu javio se priličan broj mladića iz Lijeve Polja. XII KNO brigada mobilisala je 107 ljudi, od kojih su 34 dezertirala — pobjegli svojim kućama.

4. *Ishrana:*

Ishrana je u svim jedinicama dobra.

5. *Odjeća:* Odjeća i obuća je jako slaba u vojnika. Veliki broj vojnika ide bos.

Kulturno-prosvetni rad je malo bolje živahnuo. Ima prilike da će se još više razviti. Održavaju se priredbe, koje stanovništvo dobro posjeća.

S. F. S. N.

M. P.

Zam. kta
ppukovnik
Đurin²⁵

²⁵ Predojević

**NAREDBA ŠTABA 3. KORPUSA NOVJ OD 10. OKTOBRA
1943. ŠTABU NOVOFORMIRANE 3. DIVIZIJE O POSTAV-
LJENJU STARJEŠINA¹**

Š T A B

III. Korpusa NOV i POJ

Br. Sl.

10. oktobra 1943. g.

Položaj

ŠTABU III. DIVIZIJE²

Pošto je formirana III. divizija III. Korpusa NOV i POJ,
to po potrebi službe

I M E N U J E M O :

1.) Za komandanta III. divizije druga Peru Kosorića, do-
sadanjeg zamjenika komandanta XVII. Bosanske NOU di-
vizije.³

Za političkog komesara druga Hasana Brkića (Acu).

Za obavještajnog oficira druga Zvonka Grakalića,
dosadašnjeg obavještajnog oficira II. Krajiške brigade.

Na službu u Štabu III. divizije dodeljuje se bivši
potpukovnik Anton Vidaković.

2.) Pošto je od Majevičkog PO⁴ formirana II. Majevička
brigada,⁵ to je istom naredbom određen:

Za komandanta drug Veljko Lukić (Kurjak),⁶ dosa-
danji komandant Majevičkog PO.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 4—1, k. 1111.

² Tako su je tada nazivali. U to vrijeme u 3. korpusu NOVJ su bile još dvije divizije (16. i 17. NOU divizija). Nešto kasnije (17. oktobra 1943) 3. divizija je preimenovana u 27. NOU diviziju (tom IV, knj. 18, dok. br. 123).

³ Nazivali su je: 17. istočnobosanska NOU divizija.

⁴ Tačan naziv je: Majevički NOP odred.

⁵ Kasnije (17. oktobra 1943) preimenovana je u 17. majevičku NOU brigadu (tom IV, knj. 18, dok. br. 123).

⁶ Veljko Lukić Kurjak, seljak iz s. Bukovice kod Bijeljine. U še-
stoj neprijateljskoj ofanzivi teže je ranjen u kičmu. Kada su ga ot-
krili, u bazi na terenu, stupio je u borbu protiv četnika (po nekim
verzijama — protiv Nijemaca) i poginuo, kod s. Glogovca, juna 1944.
Proglašen je 12. januara 1945. za narodnog heroja (Rudi Petovar, n.

III. Korpuse NOV i POJ
Br. 81.
10. oktobra 1943 g.
Položaj

PROSTOR ZA
POSREDOVANJE
IZ OBLASTI
POSREDOVANJE
POSREDOVANJE
POSREDOVANJE

Štabu III. divizije

Pošto je formirana III. divizija III. Korpuse NOV i POJ to po potrebi slušba

IMENUJEMO:

1./ Za komandanta III. divizije drug Peru Kosorića dosadašnjeg zamjenika komandanta XVII. Bosanske NOU divizije.

Za političkog komesara drugu Masana Erkića /Acu/.

Za obavještajnog oficira drugu Evonku Grakalića dosadnjeg obavještajnog oficira II. Krajiške brigade.

Na službu u Štabu III. divizije dodjeljuje se bivši potpukovnik Anton Višaković.

2./ Pošto je od Majevičkog PO formirana II. Majevička brigada, to je istom naredbom određen:

Za komandanta drug Veljko Lukid /Kurjak/ dosadašnji komandant Majevičkog PO.

Za političkog komesara drug Milutin Pajonović do sada na službi u Štabu III. Bosanske Muslimanske brigade,

Za zamjenika političkog komesara drug Antun Mijoš dosadašnji zamjenik političkog komesara Majevičkog PO.

3./ Pošto je formirana nova NOU Hrvatska brigada to su određeni:

Za komandanta ove brigade drug Franjo Brijević dosadašnji zamjenik komandanta I Majevičke brigade,

Za političkog komesara drug Mirko Filipović dosadašnji politički komesar Majevičkog PO,

Za zamjenika političkog komesara drug Franjo Kurasz.

Ostale članove za pojedine Štabove naknadno će se odrediti.

4./ U sastav III. NOU divizije ovog Korpuse ulaze sledeće jedinice:

II. Krajiška brigada, II. Majevička brigada formirana od Majevičkog Određa, Hrvatska brigada, Bircanski i Romanijaki PO.

Prednje se dostavlja jedinicama radi znanja.

Prot. fašizmu-Sloboda narodu!

Političkomesar:

[Signature]

Komandant-General major:

[Signature]

Političkomesar:

PO primio se, znanje U APTA

Komandant:

Za političkog komesara drug Milutin Pejanović, do sada na službi u Štabu III. Bosanske Muslimanske brigade.⁷

Za zamjenika političkog komesara drug Antun Mijoč, dosadanji zamjenik političkog komesara Majevičkog PO.

3.) Pošto je formirana nova NOU Hrvatska brigada,⁸ to su određeni:

Za komandanta ove brigade drug Franjo Erljević,⁹ dosadanji zamjenik komandanta I Majevičke brigade.

Za političkog komesara drug Mirko Filipović,¹⁰ dosadanji politički komesar Majevičkog PO.

Za zamjenika političkog komesara drug Franjo Kurser.

Ostali članovi za pojedine štabove naknadno će se odrediti.

4.) U sastav III. NOU divizije ovog Korpusa ulaze sledeće jedinice:

II. Krajiška brigada, II. Majevička brigada formirana od Majevičkog odreda, Hrvatska brigada, Bircanski i Romanijski PC.

Prednje se dostavlja jedinicama radi znanja.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkomesar:

Komandant-General major:

V.¹¹ Popović

M. P.

Kosta¹²

Po primitku na znanje u AKTA.

Politkomesar:

Komandant:

d., str. 283; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 425; Slavko Mićanović, *S Majevice i Semberije*, knjiga III, »Svjetlost«, Sarajevo, 1951, str 163—165).

Bio je vrlo popularan zbog svoje neustrašivosti i hrabrosti, i narod mu je spjevao pjesmu: »Nema borbe, nema rata, bez Kurjaka komandanta...«

⁷ Sedamnaestog oktobra 1943. preimenovana je u 16. muslimansku NOU brigadu (tom IV, knj. 18, dok. br. 123).

⁸ Takođe je 17. oktobra 1943. preimnovana u 18. hrvatsku (istočnobosansku) NOU brigadu (tom IV, knj. 18, dok. br. 123).

⁹ Treba: Herljević.

¹⁰ Bio je pravnik. Kada je naišao na njihovu zasjedu u s. Priboju (kod Lopara), četnici su ga uhvatili i predali Nijemcima, a oni su ga strijeljali avgusta 1944. kod s. Drenovca u Slavoniji. Tada je bio na dužnosti sekretara Okružnog komiteta za Majevicu. Proglašen je, 26. jula 1949, za narodnog heroja (*Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 218).

¹¹ Vladimir. Za političkog komesara 1. bosanskog NOU korpusa je postavljen po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od 11. jula 1943. Tada je izvršeno i preformiranje štaba toga korpusa (tom II, knj. 10, dok. br. 36).

¹² Nad

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 9. DIVIZIJE OD 13. OKTOBRA 1943.
ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ O STANJU NA PROSTORIJI
TRILJ — STUDENCI — IMOTSKI¹**

ŠTAB

IX. Dalmatinske N. O. U. Divizije

Br. 62/43.

13. X. 1943. 12. h.

ŠTABU VIII. KORPUSA N. O. V I P. O. JUGOSLAVIJE

1.) Napad koji je bio predviđen na Studence u noći 12/13. ov. mj. nije izvršen jer je neprijatelj napustio Studence 11. poslije podne i krenuo sa jednim dijelom u pravcu Trilja a drugim djelom u pravcu Imotskog.² Na prolazu kroz s. Cistu došlo je do sukoba sa IV. Bataljonom III. Brigade. U toj borbi oštećen je jedan kamion kojeg su Njemci uspjeli poslije izvući u pravcu Trilja.

2.) Štab III. Brigade izvještava da se u toku jučerašnjeg dana primjetila jedna neprijateljska kolona nepoznate jačine sjeverno od Lovreča.³ III. brigada sa tri bataljona krenula je u pravcu Lovreča da očisti tu prostoriju ukoliko se nalazi neprijatelj oko Lovreča i po likvidaciji te grupe da se orijentiše sva u pravcu Trilja.⁴

3.) I. Brigada sa dva bataljona zatvara pravac Posušje — Duvno na prostoriji sjeverno od Vučipolja i istočno od s. Zagorje. Dva bataljona I. Brigade zatvaraju pravac Imotski — Studenci i ostat će na toj prostoriji dok ih smjeni IV. Brigada.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 4/1—3, k. 516.

² Opširnije o tome vidi tom V, knj. 20, dok. br. 77.

³ To su bili dijelovi njemačkog 92. motorizovanog grenadirskog puka (AVII, T-313, F-189/7449094: izvještaj Komande njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa od 14. oktobra 1943).

⁴ Treća dalmatinska NOU brigada je tada stupila u borbu protiv dijelova 92. motorizovanog grenadirskog puka na prostoriji Cista — Studenci — Lovreč, ali je neprijatelj uspio da se probije u Imotski (tom V, knj. 20, dok. br. 77).

4.) Cesta Aržano — Lovreč — Šestanovac — Zadvarje još nije potpuno očišćena odnosno ne znamo da li je očišćena.⁵

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Politički komesar:
Đorđe⁶

M. P.

Komandant:
Banina⁷

BR. 158

ZAPOVIJEST ŠTABA 3. NOU DIVIZIJE OD 15. OKTOBRA 1943. POTČINJENIM ŠTABOVIMA ZA DEJSTVA U JUGO-ISTOČNOJ BOSNI I PROGLAŠENJE FORMIRANJA 2. MAJEVIČKE BRIGADE¹

27. Div.
Oper. I²

STAB

III. N. O. U. Divizije

O. br. 1

15. 10. 1943.

22 časa

Položaj

ZAPOVEST

Sekcije Kladanj — Tuzla — Zvornik 1:100.00

Neprijatelj je poslije likvidacije Tuzlanskog bazena,³ pretrpivši velike gubitke, odstupio preko Doboja ka Savi gonjen u stopu od jedinice N. O. V.

⁵ Prema izvještaju Štaba 9. NOU divizije od 13. oktobra 1943 (pisan je u 20,30 časova) osiguranje te ceste je vrlo teško, jer »neprijatelj stalno nailazi sa jačim kolonama i borba se stalno vodi baš oko ovih komunikacija« (tom V, knj. 20, dok. br. 77).

⁶ Edo Santini Đorđe.

⁷ Ante

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 6—1, k. 1111.

² Te riječi su dopisane mastilom i znače: 27. divizija, Operativno I. Dopisane su vjerovatno prilikom sređivanja divizijske arhive poslije preimenovanja 3. NOU divizije u 27. NOU diviziju (dok. br. 161).

³ Pod tuzlanskim bazenom se podrazumeva šire područje Tuzle, koju su jedinice NOV i POJ zauzele 2. oktobra 1943 (tom IV, knj. 18, dok. br. 80).

Prema naređenju štaba III. Korpusa N. O. V. Jugoslavije našoj se Diviziji postavljaju novi zadatci čišćenja ostatka teritorije Istočne Bosne od okupatora, njegovih slugu i četnika, te oslobođenje još okupiranih područja i uporišta naše teritorije, kao i zadaci što uspješnije mobilizacije u N. O. V.⁴ U cilju izvršenja ovih zadataka

NAREĐUJEMO:

1) *II. Krajiška brigada:* 1) Desna kolona: Štab brigade (ko-

Sastav: Štab brigade sa pripadajućim dijelovima 1, 2, 3, 4. bataljon Bojna i trupna komora.

mandant, politički komesar i zamjenik političkog komesara), prateća četa, I. i II. bataljon, polazi 16. ov. mj. iz Živinica u 13 časova pravcem Živinice — Stupari, gdje se zadržava na prostoriji s. Tarevo — s. Stupari — s. Prijanovići.

17. ov. mj. polazi iz Stupara u 2 časa pravcem Stupari — Kladanj. Pokret ovoga dana vršiti sa potrebnim obezbeđenjem i oprezom.

Zadatak 17. 10 Ulazak u Kladanj sa ciljem uspostavljanja narodne vlasti i vojničkog sređivanja ranije legionarske posade, po zaključcima divizijske konferencije.⁵ Nastojati da se riješi pitanje legionarskih jedinica u okolnim selima. Napominje se da je legija u Kladnju⁶ voljna pristupiti N. O. pokretu. Sa štabom brigade ide i politički komesar div. drug Aco⁷

Po dolasku kolone u Kladanj povezati se sa lijevom kolonom vaše brigade koja će biti na liniji Stupari — Prijanovići.

⁴ Bliže o izvršenju tih zadataka vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 107 i 168, knj. 19, dok. br. 99.

⁵ U Kladanj je 17. oktobra 1943. ušla 2. krajiška NOU brigada (dok. br. 170).

⁶ Riječ je o pripadnicima kladanjske kvislinške milicije. Tada se nalazila pod komandom Avdage Hasića, komandanta Počastvene bojne branitelja Kladnja (tom IV, knj. 18, dok. br. 107, 168 i 199; AVII, T-315, F-2156/183: ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije za 19. oktobar 1943).

⁷ Hasan Brkić Aco

18. ov. mj. desna kolona brigade polazi iz Kladnja u 6 sati pravcem: Kladanj — s. Gojsalići (starim austrijskim drumom) — s. Prijevor — s. Dole — s. Jasen—Vlasenica,⁸ gdje se zadržava i čeka dolazak lijeve kolone brigade.

Lijeva kolona: 3. i 4. bataljon sa zamjenikom brigade,⁹ polazi iz Živinica 17. ov. mj. u 1 sat noću pravcem Živinice — Stupari, gdje se zadržava na liniji s. Tarevo — Stupari u toku 17. ov. mj. za eventualni prihvrat desne kolone brigade u Kladnju. Uspostaviti vezu sa kolonom u Kladnju.

18. ov. mj. u 6 sati kolona polazi iz Stupara pravcem: Stupari — Rastić — Pišalište — Mramorje — Strmica — Savići, gdje se zadržati u toku noći 18/19. ov. mj.

19. ov. mj. kolona produžava pokret pravcem: Savići — Stanimirovići — Vlasenica (drumom) gdje ulazi u sastav brigade.

Sa ovom kolonom kretati će se i štab Divizije sa divizijskom pratnom četom.

2) II. Majevička brigada: (sa svima dijelovima)

2) Polazi sa sadašnje prostorije 16. ov. mj. u 7 sati u Simin Han, gdje ima biti postrojena cijela brigada do 14 sati istoga dana, kada će se izvršiti proglašenje formiranja brigade. Po završenom proglašenju brigada se razmješta na prostoriji Simin Han — Požarnica, gdje ostaje do 20. ov. mj. U tome vremenu brigada ima izvršiti ove zadatke:

⁸ Druga krajiška NOU brigada je u Vlasenicu ušla 19. oktobra 1943 (dok. br. 170).

⁹ Zamjenik komandanta 2. krajiške NOU brigade tada je bio Dušan Egić (tom IV, knj. 8, dok. br. 143).

a) vojno i političko sređivanje brigade za pokret,

b) čišćenje prostorije Požarnica — Babinja¹⁰ — Luka — Čalkovići¹¹ — Simin Han — Gornja Tuzla,

c) prikupiti sve svoje dijelove, snabdjeti se sa odjećom, obućom, municijom (puščanom, bacačkom, protivkolskom),

d) povezati se sa mobilizacionim odborom u Tuzli u cilju dalje popune brigade,

e) povezati se odmah telefonom sa štabom Korpusa u Tuzli,

f) pozvati iz čete druga Kobe¹² 50 naoružanih mlađih boraca, kao i muslimanski Majevički bataljon,¹³ koji se nalazi na Majevidici i koji ulazi u vaš sastav,

g) prikupiti što više rezervne hrane i evakuisati ovu u pravcu Šekovića,

h) iz majevičke bolnice doći će veći broj prezdravljenih drugova od kojih polovinu predati hrvatskoj brigadi sa potrebnim rukovodećim kadrovima, a ostale uvrstiti u sastav vaše brigade,

i) sve mobilisane radnike iz Lukavca uvrstiti u sastav brigade.

U toku 20. ov. mj. (prema odluci i sporazumu sa štabom Korpusa u Tuzli) brigada će krenuti iz Požarnice pravcem Požarnica — Prnjavor — Gojčin — Brainci — Šeko-

¹⁰ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na Babinu Luku, kod Tuzle.

¹¹ Pogrešno napisano u originalu; treba: Čaklovići (kod Tuzle).

¹² Riječ je o Dževadu Kobiću Kobi, komandiru čete u Majevidici kom NOP odreda.

¹³ Odnosi se na 5. bataljon (muslimanski) 3. vojvođanske brigade 16. NOU divizije. Bataljon je formiran od omladine mobilisane poslije oslobođenja Tuzle.

vići, gdje ima biti u toku 22. ov. mj. Po dolasku u Šekoviće uhvatiti vezu sa štabom Divizije u Vlasenici.

3) *Hrvatska brigada*.¹⁴
(sadanjeg sastava)

3) Ostaje na dosadanjoj prostori u okolini Tuzle sa osnovnim zadatkom produženja mobilizacije i popune brigade naoružanjem, opremom i municijom. U tom cilju brigada će izvoditi odgovarajuće akcije na manja neprijateljska uporišta i železničku prugu Doboj — Tuzla, te sudejstvovati akcijama XVI. Vojvođanske divizije.

Imati na umu da odbrana Tuzle i zatvaranje pravca dolinom Spreče ostaje u zadatku Hrvatske brigade. Vezu sa štabom divizije uspostaviti i redovito održavati preko Šekovića.

U toku boravka na ovom terenu preduzeti sve da se brigada vojnički i politički uredi za dolazak u sastav Divizije. Sve postavljene zadatke rješavati brzo i bez odlaganja.

4) *Štab Divizije*:
(sa svima dijelovima)

4) Polazi iz Tuzle 17. ov. mj. i kretati će se pravcem lijeve kolone Krajiške brigade.

Hirurška ekipa i divizijska bolnica kretati će se sa štabom divizije.

5) Skreće se pažnja svim štabovima, da se snabdeju sa što većim količinama hrane za ljude i stoku, pošto je teritorija na koju jedinice polaze oskudna u ljudskoj i stočnoj hrani.

6) Znači raspoznavanja važit će po postojećem ključu.

¹⁴ Preimenovana je 17. oktobra 1943. u 18. hrvatsku (istočnobosansku) NOU brigadu.

- 7) Sve pripreme za što uspješnije izvršenje zapovjesti izvršiti u duhu zaključaka na konferenciji štabova brigade sa štabom Divizije 15. ov. mj.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Politički komesar:

Aco

M. P.

Komandant:

Kosorić Pero

Dostavljano:

Štabu III. Korpusa N. O. V.

II. Krajiškoj, II. Majevičkoj

i Hrvatskoj brigadi.

15. 10. 1943. u 22 časa.

BR. 159

**IZVJEŠTAJ EKONOMSKOG ODSJEKA ŠTABA 3. KORPUSA
NOVJ OD 16. OKTOBRA 1943. O PLIJENU U TUZLI¹**

ŠTAB III. KORPUSA NOVJ
EKONOMSKI ODSEK

16. oktobra 1943. g.

IZVJEŠTAJ

O NAĐENOM PLENU U TUZLI I NJEGOVOJ RASPODJELI

2. oktobra Tuzla je oslobođena.² Odmah smo pristupili ispitivanju vojnih magazina, da utvrdimo vrstu i količinu plijena. Ustanovili smo da se u magazinima nalazi:

I. Oružje i municija: ovo je samo u magazinima zatečena municija nakon što su se skoro sve brigade potpuno snabdjele sa municijom i vodile borbu sa neprijateljem.

1.200 komada protivtenk. granata 37 mm.

1.600 „ granata 75.15 mm. mod. 15

800 „ „ 100 mm.

2.000 „ „ 65 mm.

110.000 „ puščanih metaka 7.9 mm.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 1—6, k. 407.

² Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 66 i 80.

24.000	„	„	„	8 mm. mod. 30
28.000	„	„	„	8 mm. mod. 93
40.000	„	„	„	8 mm. mod. 86
80	„	granata za veli minobacač		
100	„	„	za mali bacač 46 mm.	
30	„	nagaznih mina		
2.500	kgr. eksploziva.			

II. ODEĆA I OBUĆA:

2.550	komada	šinjela
6.280	„	čakšira
2.500	„	koporana novih
5.000	„	starih
1.600	„	košulja
500	„	gaća
718	„	čaršava
115	„	navlaka za jastuke
65	„	slamarica
265	„	čebadi
4.000	„	kapa domobranskih
150	kgr.	kože đona
350	komada	kalema konca.

III. ŽIVOTNIH NAMIRNICA:

Oko 40 vagona razne hrane kao brašna, pasulja, šećera, masti, ulja, makarona, dvopeka, konzervi, pekmeza, marmelade, kafe, čaja i dr.

IV. OSTALOGA:

6	komada	velikih šatorskih krila
5	sanduka	sanitetskog materijala
9	sanduka	veterinarskog materijala
40	komada	sanitetskih torbica
1	kompletna	pokretna poljska bolnica
30	komada	sedala sa potrebnim priborom
20	komada	željeznih samara
600	komada	fišeklija
180.000	komada	cigareta
180	kgr.	duhana.

Osim toga nađeno je u Kreki:

400 vagona soli
70 vagona ugljena
2 1/2 vagona špiritusa
1.500 litara ugljične kiseline
1,000.000 džakova od jute.

Konfiskovano je u raznim državnim i privatnim ustanovama oko 11,000.000 kuna.

Sva upotrebljiva municija je evakuisana, ostala je uništena.

Kako vojna situacija nije omogućavala normalno evakuisanje ostalog plijena morali smo pristupiti podjeli odjeće na licu mjesta jedinica koje su se nalazile u neposrednoj blizini grada Tuzle.

Po naređenju štaba Korpusa evakuacija je imala biti vršena na sledeći način:

Prvo oružje i municija, drugo odeća i treće životne namirnice.

Kao što smo već gore istakli vojna situacija nije omogućila, da se evakuiše u potrebnoj količini hrana pa je prepušteno stanovništvu da se njome koristi, kako ne bi pala neprijatelju u ruke. Radi toga mi danas nemamo dovoljnih rezervi hrane i moraćemo se pribjeći razmjeni za so, špirit i drugo, što će ipak omogućiti na dulje vrijeme dobru i sigurnu ishranu naše vojske na ovom sektoru.

Sa odjećom su se snabdjele slijedeće jedinice:

II. Krajiška brigada potpuno snabdjevena i povrh toga 400 odijela za novomobilisane.

Dve brigade Vojvođanske divizije³ potpuno su snabdjevene.

III. Muslimanska brigada⁴ 300 pari odijela (potpuno snabdjevena).

VI. Bosanska brigada⁵ potpuno snabdjevena i povrh toga 150 pari odijela za novomobilisane.

Majevička brigada⁶ potpuno snabdjevena.

Krečanski bataljon⁷ potpuno snabdjeven.

XVII. Divizija potpuno snabdjevena.

Majevički odred potpuno snabdjeven.

Trebavski odred potpuno snabdjeven.

³ Misli se na 16. NOU diviziju.

⁴ Odnosi se na 16. muslimansku NOU brigadu 17. NOU divizije.

⁵ Tačan je naziv: 6. istočnobosanska NOU brigada.

⁶ i ⁸ Odnosi se na 1. majevičku NOU brigadu, koja je 17. oktobra 1943. preimenovana u 15. majevičku NOU brigadu (tom IV, knj. 18, dok. br. 123).

⁷ Odnosi se na Krečki bataljon Tuzlanskog NOP odreda.

Kako je priliv novomobilisanih sve veći morali smo pristupiti rekviziciji štofa, platna i kože u raznim trgovinama za potrebe novomobilisanih koji nisu podmireni u izvesnim potrebama, tako da možemo slobodno reći da su jedinice potpuno podmirene izuzimajući obuću, koja nije u opšte bila u dovoljnoj količini.

Od zaplenjenog novca izdali smo:

150.000	—	kuna	II. Krajiškoj brigadi
100.000	—	„	III. Muslimanskoj brigadi
100.000	—	„	I. Majevičkoj brigadi ⁸
100.000	—	„	VI. Bosanskoj brigadi
50.000	—	„	Bolnici Šekovići
100.000	—	„	Komandi Birčanskog područja Šekovići
4,500.000	—	kuna	Komandi mjesta Tuzla
4,500.000	—	„	III. Korpusu NOVJ

SVEGA: 10,900.000 — kuna

Potrebno je napomenuti, da i pored toga što su, radi nastale vojne situacije,⁹ uništena postrojenja fabrika soli i špritus, kao i ugljenog majdana i električne centrale, da se po

⁸ Misli se na pokušaj Nijemaca da ponovo ovladaju tuzlanskim bazenom i zauzmu Tuzlu. U tome cilju, 2. oktobra, Nijemci su formirali Borbeni grupu »Fišer«, sastava: 2. bataljon (bez 7. čete) 369. grenadirskog puka s pukovskim dijelovima, 369. protivtenkovski artiljerijski divizion, 3. četa 369. inžinjerskog bataljona — sve iz 369. legionarske divizije (»Vražje«), dvije policijske čete iz Sarajeva, 3. bojna 4. lovačke pukovnije, 2. jurišna bojna 6. lovačke pukovnije i jedan vod iz 1. čete 202. tenkovskog bataljona. Trećeg oktobra, u sastav ove grupe, dovedeni su iz 178. rezervne divizije: 2. bataljon 133. grenadirskog puka, 6. baterija 96. artiljerijskog puka, jedan vod pt oruđa »Pak« (Pack), jedan laki pt vod iz 468. artiljerijskog divizion, a iz puka »Brandenburg«: jedna motorizovana zaštitna četa i jedna teška četa (troja oklopna izviđačka kola, dva četvorocijevna PA mitraljeza, jedan vod pt oruđa »Pak« i jedan vod teških minobacača). Borbena grupa »Fišer« je imala zadatak da nastupa na Tuzlu pravcima Živinice — Tuzla i Gračanica — Tuzla, dok je sa pravca Brčko — Tuzla napadala Borbeni grupu »Brčko«. Opširnije o tome vidi AVII, T-315, F-2156/964 i 965: zapovijest (br. 79) 369. legionarske divizije (»Vražje«) od 3. oktobra, sn. br. 984—966: izvještaj Borbene grupe »Fišer« od 21. oktobra 1943; Franc Šraml, n. d., str. 70. i 71.

Međutim, 17. NOU divizija, uz sadejstvo dvaju bataljona 1. vojvođanske brigade 16. NOU divizije, počela je 5. oktobra protivnapad. Neprijatelj je tada bio primoran da se povuče, pa je poduhvat, i pored znatnih snaga 10. oktobra 1943. završen neuspjehom. I pored toga neuspjeha, Nijemci nisu odustali od namjere da ovladaju tuzlanskim bazenom. Oni su ponovo, 7. novembra, preuzeli (jačim snagama) dejstva u pravcu Tuzle (operacija »Ferkel«). Tom prilikom su, 10. novembra 1943, zauzeli Tuzlu (dok. br. 162 i 173; tom IV, knj. 18, dok. br. 10, 66, 167 i 213).

izjavi stručnjaka mogu izvjesni dijelovi staviti u pogon. Na taj način moći će se proizvoditi 75 tona soli dnevno, preko 50 vagona ugljena. Špiritus fabrika moći će proizvoditi samo kvasac i glicerin. Svi ovi artikli omogućiće razmjenom nabavku životnih namirnica u znatnoj količini.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

**RUKOVAOC UBOJNE
SPREME, KAPETAN**

Franja Kljus

M. P.

**SEF EKONOMSKOG
OTSEKA MAJOR:**

Rista Gaćinović

BR. 160

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 11. KRAJIŠKE BRIGADE OD 18. OKTO-
BRA 1943. ŠTABU 4. NOU DIVIZIJE O AKCIJAMA U SJE-
VEROZAPADNOJ BOSNI I ZAUZIMANJU BOSANSKE DU-
BICE¹**

**STAB
XI. KRAJIŠ. N. O. UDARNE
BRIGADE**

**Br. Sl.
18—X—1943. g.**

ŠTABU IV. N. O. U. DIVIZIJE

Dostavlja Vam se izvještaj o radu XI. K. N. O. U. Brigade od 1. do 15. ov. mj. 1. X. I. II. i III. bataljon držali su časove, dok je IV. bataljon zarobio na pruži 6 domobrana sa 5 karabina i 1 strojnicom. 2. X. Bataljoni držali su teoretske časove, dok je minerska četa vršila pripremu za rušenje pruge Volinja — Prijedor. 1. III. i IV. bataljon sa grupama iz minerske čete noću između 2. i 3. porušili su oko 3500 m. pruge i prekinuli oko 5500 m. telefonske linije. Porušena su 3 mosta dužine između 10—15 m.

3. X. Brigada na odmaranju.

4. X. Rad Brigade kao redovno.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 4—1, k. 776/A.

5. X. II. bataljon dočekaao je neprijateljsku kolonu iz Omarske, Ivanjske i Kozarca.² Neprijatelj je odbijen uz gubitke: 5 mrtvih, 7 ranjenih i 1 zarobljen.

6. X. I. bataljon u zasjedi prema Blagaju, a ostali bataljoni u pokretu prema novom zadatku. Patrola II. bataljona zarobila je 1 domobrana.

8. i 9. X. Brigade na položaju, jer se očekivala neprijateljska ofenziva.

10. i 11. X. Brigada u pokretu prema Dubici.³ Koncentriše se sa južne, istočne i zapadne strane Dubice.

12. X. Odmara se vojska, komandni kadar izviđa grad.

Noću 12. na 13. X. I. bataljon postavlja se u zasjedu prema Kostajnici⁴ sa 2 čete, na desnoj i lijevoj obali Une. Jedna četa je u napadu na grad sa zapadne strane. IV. i III. bataljon napadaju na južne i jugoistočne strane, a jedna četa na zasjedi prema Gradišci.⁵ Sa južne strane napada II. bataljon. 2 topa prateće čete postavljena su za tučenje ciljeva u gradu i bunkera, 1 top je postavljen na cestu Kostajnica — Dubica. Kozarski odred vrši zaštitu od Prijedora. Minerska četa stvara 3 grupe. Jedna ruši most u Dubici preko Une,⁶ jedna ruši most na Crncu⁷ ispod Dubice, a jedna grupa, uz pomoć Odreda, ruši prugu i most kod Dragotinje, dok jedna diverzantska grupa kida prugu između Prijedora i Kozarca na tri mjesta. Akcija je odpočela u 22 sata i 15 m. na neprijatelja koji je bio jak jedna bojna (II. bojna XI. p. p.)⁸ i 150 domaćih ustaša. Akcija je u potpunosti uspjela. Do u 22 sata i 45 m. naše snage su u gradu, dok se jedna grupa domaćih ustaša i oružnika držala do 10 sati 13. o. m. u zgradi sreskog načelstva. U 23 sata 12. o. m. tukli smo zgradu iz topova sa odstojanja od 50 m. Zgrada je pala pošto je upaljena.⁹ Uhva-

² Ta kolona je pripadala 7. lovačkoj pukovniji domobranskog 4. lovačkog zdruga (AVII, reg. br. 13 1—59, k. 57: bojna relacija Stožera 4. lovačkog zdruga od 17. novembra, reg. br. 13/1—60, k. 57: bojna relacija Stožera 7. lovačke pukovnije od 6. novembra 1943).

³ To jest: Bosanskoj Dubici.

⁴ Odnosi se na Bosansku Kostajnicu.

⁵ To jest: Bosanskoj Gradišci.

⁶ Pogrešno; treba: Save.

⁷ Crnci su predio ispod Dubice, sjeverno od Save. Ovdje je riječ o željezničkom mostu na rijeci Savi, preko koga prelazi šumska pruga koja Vojskovu povezuje s prugom normalnog kolosijeka sjeverno od Dubice. Ta pruga je služila za eksploataciju šuma na planini Kozari.

⁸ To jest: 2. bojna 11. pješačke pukovnije.

⁹ O zauzimanju Bosanske Dubice vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 209; AVII, T-313, F-194/7454308—9: izvještaj Ispostave Abvera (Abwehr) u Beogradu od 12. oktobra, F-195/7456207: izvještaj 3. SS tenkovskog korpusa od 14. oktobra 1943. o padu Bosanske Dubice.

ćeni banditi su streljani i među njima čuveni krvnik i zlikovac ovoga kraja Krešo Mišković.

Rezultat akcije je sledeći:

Zarobljenih 128 domobrana i 2 narednika, 1 zastavnik, 5 oficira, 1 doktor, 7 oružnika i 5 domaćih bandita. Od oružja: 322 puške, 7 puškomitraljeza, 1 laki mitr., 2 teška mitr., 2 mala bacača mina, 1 teški bacač mina, 100 granata za mali bacač, oko 200 za veliki, 150.000 puščanih metaka, 1 ispravna radio stanica, 15 strojnica, 200 bombi, 8 konja, 1500 kg. šećera, nešta gasa i nešto ostalo vojne spremne, kao i plijen ustaških radnja. Most na Uni je srušen.

13. i 14. X. vršila se evakuacija grada, dok su jedan bataljon u zasjedi prema Kostajnici, a jedan prema Gradiškoj, a jedan vršio evakuaciju grada, a jedan se odmarao.

15. X. bataljoni na odmoru u blizini grada. Popodne vrše pokret prema novodobijenom zadatku. Istog dana popodne neprijatelj ulazi u napušteni grad i zaposjeda popaljene bun-kere.¹⁰

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Z. Politkomesar:

M. P.

Komandant:

Vaso Petrović

Miloš Šiljegović¹¹

¹⁰ Tada je u Bosansku Dubicu ušla jedna bojna ustaškog 1. odbrambenog zdruga i Borbena grupa SS tenkovskog grenadirskog puka »Norge« (tom IV, knj. 18, dok. br. 209; AVII, T-313, F-195/7456217: izvještaj 3. SS tenkovskog korpusa od 15. oktobra 1943. o ponovnom zauzimanju Bosanske Dubice).

¹¹ Umro 18. novembra 1952. u činu general-majora JNA.

BR. 161

**ZAPOVIJEST ŠTABA 3. NOU DIVIZIJE OD 22. OKTOBRA
1943. POTČINJENIM ŠTABOVIMA ZA DEJSTVA NA PRO-
STORIJI ROGATICA — SOKOLAC¹**

Štab
III. N. O. U. Divizije²
O. br. 4

22. 10. 1943.

10 sati

Položaj

ZAPOVJEST

sekcije Zvornik — Višegrad 1:100.000

II. Krajiška brigada izbila je na postavljeni cilj u visinu sela Sokolovića i vjerovatno je danas u toku daljih pokreta u sadejstvu sa Petom divizijom N. O. V.³ koja nadire sa pravca Foče prema Rogatici.

XVII. Divizija dobila je također zadatak da izvrši pokret u pravcu sarajevskog Ozrena.⁴

Radi sadejstvovanja II. Krajiškoj brigadi upućuje se u toku 22. ov. mj. i II. Majevička brigada.⁵ U cilju izvršenja pokreta brigade

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 7—1, k. 1111.

² Po naređenju VŠ NOV i POJ od 17. oktobra 1943. ta je divizija preimenovana u 27. NOU diviziju. Međutim, o tome je Štab 3. korpusa NOVJ tek 22. oktobra 1943. pismeno obavijestio štabove 17. i 27. NOU divizije (dok. br. 156 i 159; tom IV, knj. 18, dok. br. 123).

³ Peta NOU divizija bila je u to vrijeme na prostoriji Priboj — Rudo (tom IV, knj. 18, dok. br. 146).

⁴ Vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 128.

⁵ Druga krajiška i 15. majevička NOU brigada (do 17. oktobra 1943. zvala se: 2. majevička brigada) imale su zadatak da zauzmu Sokolac i Rogaticu. Tako je 2. krajiška NOU brigada zauzela Rogaticu 22. oktobra (dok. br. 170).

Međutim, Sokolac je zauzet tek 31. oktobra 1943, poslije teških četvorodnevnih borbi (vidi dok. br. 170).

NAREĐUJEMO:

1) II. Majevička brigada

1) Štab brigade, dva bataljona i pripadajuće bataljonske komore kreću iz Vlasenice 22. ov. mj. u 13 sati kao prvi ešalon pravcem Vlasenice — Tugovo — K. 809 — s. G. Zalukovik — K. 670 — Sječina⁶ — Han Mitrović — Kraljevo Polje,⁷ gdje će se zadržati na prenoćištu 22./23. ov. mj. i sačekati ostatak brigade.

Bataljonske komore da ponesu više rezerve hrane i zobi za stoku.

Zapovjest za daljnji pokret uslijedit će po pristizanju ostatka brigade u Kraljevo Polje, odnosno daljnje pokrete možete izvršiti po naređenju komandanta Divizije koji se nalazi sa II. Krajiškom brigadom.

U pokretu prikupljati podatke o neprijatelju i o tome izvještavati hitno štab Divizije u Vlasenici i komandanta Divizije u Sokolovićima.

Red marševanja urediti tako, da bude organizovana sigurnost pokreta u kome cilju isturiti jedan bataljon u predhodnicu na odgovarajuće odstojanje.

Preduzeti tokom marševanja mjere osmatranja i brzog javljanja pojave neprijateljskih aviona, te blagovremeno sklanjanje jedinica sa pravca kretanja, a naročito komore.

Ostatak brigade (jedan bataljon) i brigadna komora ostaju u Vlasenici u toku 22. ov. mj. u cilju sređivanja svih dosada nesređenih i neorganiziranih djelova brigade. Ovaj dio brigade krenuće za štabom brigade prema posebnoj zapovjesti ove Divizije.

Štab brigade u toku pokreta, te odmora i zastanaka, kao i po dolasku na prenoćište također ima preduzimati

⁶ To je brdo (k. 954), jugoistočno od Vlasenice.

⁷ Sada: Partizan Polje.

mjere na sređivanju bataljona, štabova i komore.

Prije pokreta štab brigade podnjeti će izvještaj ovom štabu o broju bosih boraca, o broju nenaoružanih kao i o tome da li je sanitet sređen, kako i sa kojim nedostacima.

Sve nepotrebne intendantske potrebe predati intendanturi divizije po spisku.

Što hitnije organizirati brigadne radionce radi što bržeg snabdjevanja.

Brigada se ima odmah povezati sa Planinskim odredom,⁸ II. Krajiškom brigadom i XVII. Divizijom i po uhvaćenim vezama podnjeti izvještaj ovome štabu najkasnije 23. ov. mj. do 12 časova.

Znaci raspoznavanja za vreme od 22. do 31. 10. prilažu se.

2) *Birčanska brigada*

2) U toku 22. ov. mj. produžiti će sređivanje i organiziranje brigade a zapovjest za daljni rad uslijedit će.

Podnjeti Diviziji izvještaj o brojnom stanju brigade po bataljonima, o broju boraca bez oružja, kao i o broju bosih, 22. ov. mj. do 16 časova.

Danas u 16 časova održat će se u štabu ove divizije sastanak na kome imaju biti prisutni i svi članovi bivšeg štaba Birčanskog odreda.

Znaci raspoznavanja za vreme 22. do 31. prilažu se.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Dostavljeno:

Štabu II. Majevičke brigade

Štabu Birčanske brigade M. P.

Politkomesar

Aco⁹

⁸ Odnosi se na Planinski bataljon Romanijskog NOP odreda. Trebalo je da taj bataljon preraste u NOP odred. Međutim, poslije pogibije njegovog komandanta Svetozara Kosorića, 9. oktobra 1943. u Malom Polju, od toga se odustalo (prema kazivanju Save Pređe, jednog od partizanskih prvoboraca toga kraja).

⁹ Hasan Brkić Aco

OBAVJEŠTENJE ŠTABA 16. NOU DIVIZIJE OD 24. OKTOBRA 1943. OBLASNOM KOMITETU KPJ ZA ISTOČNU BOSNU O BORBAMA U SREMU I KOD BRČKOG I POČETKU NJEMAČKE OFANZIVE U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI¹

ŠTAB
XVI. UDARNE DIVIZIJE
N. O. VOJSKE JUGOSLAVIJE
BR. 163.

24. X 1943 god.

P. S. Njemci su takođe otpočeli sa nasilnim prelazom Drine kod Janje.²

OBLASNOM KOMITETU KPJ ZA ISTOČNU BOSNU

1. Primili smo vaš dopis od 24. ov. mjeseca.³
2. O situaciji na našem sektoru obavjestili smo štab Tuzlanskog partizanskog odreda, kao i štab Tuzlanske hrvatske brigade⁴ preko političkog komesara te brigade.
3. Stanje kod nas je sledeće: posle trodnevnih krvavih borbi na sektoru Brčko — Gunja, u toku kojih smo uspjeli da zauzmemo Gunju, uništimo željezničku stanicu Gunju, uništimo most na Brčkom, uništimo fabriku špiritusa i Batinu fabriku u Brčkom, prodremo u niz odbrambenih utvrđenja u Brčkom i nanesimo ogromne gubitke neprijatelju boreći se sa mnogo jačim neprijateljskim snagama koji je bio preko 5.000, — bili smo primorani da se 22 ov. mjeseca povučemo sa osvojenih položaja.⁵ Jače njemačke sna-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 10—4, k. 950.

² Ta primjedba je dopisana u originalu zelenim mastilom.

³ Taj dopis redakcija nije pronašla.

⁴ Odnosi se na 18. hrvatsku NOU brigadu. Brigada je imala zadatak da zatvara pravac Doboj — Tuzla. Pod njenom komandom tada su se nalazili Trebavski i Ozrenski NOP odred (tom IV, knj. 18, dok. br. 129 i 139).

⁵ Prema bojnoj relaciji domobranskog 3. lovačkog zdruga od 15. novembra 1943, napad na Gunju i Brčko počeo je 19. oktobra uveče. Gunju je branila 3. bojna 5. lovačke pukovnije. Bojna je, uslijed pritiska jedinica 16. NOU divizije (2. brigade i 4. brigade 3. operativne zone), bila primorana da to mjesto napusti istoga dana oko 21,30 i da se povuče u Brčko. Međutim, u Brčkom i okolnim uporištima nalazile su se znatne domobranske snage (5. i 8. lovačka pukovnija 3. lovačkog zdruga, 7. topnički sklop, 2. opkoparsko(inžinjerijska) bojna

ge preko 20.000 vojnika sa artiljerijom i tenkovima i uz aktivno sadjejestvo avijacije primorale su naše snage, posle niza žestokih borbi u Sremu, na povlačenje preko Save, tako da je neprijatelj u Brčkom odmah dobio nove snage preko Gunje gde su Nijemci napravili pontonski most. Preko tog mosta Nijemci su prebacili tenkove, artiljeriju i pješadiju. Nijemci drže čitavu lijevu obalu Save a garnizon u Brčkom stalno pojačavaju novim snagama.⁶ Takođe se izvjesne njemačke snage koncentrišu na desnoj obali Drine počev od njenog ušća pa do Ljubovije. Prema do sada prikupljenim podacima Nijemci namjeravaju da izvrše ofanzivu na našu oslobođenu teritoriju sa glavnim pravcem kretanja Brčko — Tuzla i sporednim Brčko — Bijeljina — Zvornik — Tuzla, Derventa — Tuzla i Doboj — Tuzla.⁷ Napominjemo da glavninu njemačkih snaga

i Domdo bojna »Brčko« Domobranske dobrovoljačke pukovnije), nešto ustaša i njemačkih vojnih policajaca, tako da su svi napadi 1. i 3. brigade ostali bezuspješni (tom IV, knj. 18, dok. br. 213; AVII, reg. br. 12:1—13, k. 55).

⁶ Odnosi se na dijelove njemačkih jedinica (policijske jedinice SS grupenfirera Konstantina Kamerhofera i 1. kozačke konjičke divizije) koje su od 13. do 17. oktobra 1943. učestvovala u poduhvatu »Arnim« (Unternehmen »Arnim«), na Fruškoj gori (AVII, T-315, F-2281/123—125: zapovijest 1. kozačke konjičke divizije od 12. oktobra, sn. br. 134: izvještaj Komande 1. brigade 1. kozačke konjičke divizije od 18. oktobra, T-313, F-189/7448780, 7448783 i 7448810: ratni dnevnik 2. oklopne armije od 12, 14. i 26. oktobra 1943, s podacima o odobrenju, početku i završetku poduhvata »Arnim«; Žarko Atanacković, n. d., str. 373—375).

⁷ U prvoj polovini oktobra 1943, poslije prve neuspjele akcije, početkom oktobra da se ovlada Tuzlom, njemačka Komanda 2. oklopne armije planirala je izvođenje jedne nove operacije u sjeveroistočnoj Bosni (u trouglu rijeka Save i Drine), uz učešće policijskih jedinica, 1. kozačke konjičke divizije i 2. domobranskog zbora. Tada je bilo predviđeno da operacija nazvana »Vildsau« (»Wildsau«), počne 15. oktobra 1943; međutim, zbog zakašnjenja u prikupljanju jedinica i zbog početka operacije »Arnim«, ona je počela 24. oktobra, uz znatno veće angažovanje snaga: 1. kozačke konjičke divizije, dijelova 173. i 187. rezervne divizije, domobranskog 3. lovačkog zdruga, nekih dijelova njemačkog Staba za osiguranje željeznica u Hrvatskoj, policijskih snaga Kamerhofera i Komande Srbije. Operacija je izvođena pod komandom 69. rezervnog korpusa, čiji se štab tada nalazio u Sremskoj Mitrovici. Prethodna dejstva (prva etapa) počela su 20:21. oktobra u trouglu rijeka Save i Bosute (akcija »Cipfel« — »Zipfel«), uz učešće 1 ojačanog puka 1. kozačke konjičke divizije i jednog artiljerijskog divizionara 173. rezervne divizije, i na području Županje, Bosanskog Šamca, Vrpolja i Vinkovaca (akcija »Herbst II«), uz učešće tri ojačana bataljona 187. rezervne divizije. Glavni dio operacije »Vildsau«, poznat pod imenom »Vildsau II« (druga etapa operacije), počeo je 24. i trajao do 27. oktobra 1943. Radi zatvaranja jednog dijela obruča, naredeno je i dejstvo 92. grenadirskog motorizovanog puka na liniji Tuzla — Zvornik. Nijemci su, kao produžetak operacije

čine zarobljeni Rusi čiji je moral vrlo slab.⁸ To je divizija generala Krasnova,⁹ naravno sa njemačkim komandnim osobljem. Ta divizija raspolaže sa izvjesnim čisto bjelogardejskim jedinicama koje su vrlo borbene. Naša divizija za sada drži položaje oko Brčkog duž desne obale Save i manjim djelovima prema Drini. Mi ćemo učiniti sve što je u našoj mogućnosti da neprijateljska ofanziva ne bude prosta šetnja, međutim mi ne možemo zagarantovati i to da ćemo neprijatelju spriječiti prodor prema Tuzli. Što znači da vi morate računati na tu činjenicu i preduzimati odgovarajuće mjere u odnosu na nju.

Neprijatelj je vrlo aktivan od momenta prodora u Brčko i posjedanja lijeve obale Save. Stalno tuče artiljerijom i bacačima naše položaje, dok avijacija neprekidno mitraljira i bombarduje ista. Ovoga momenta neprijatelj je prošao sa tenkovima u pravcu Brezovog polja. Tenkove (njih 4) prati jedna bojna pješadije. Da li je neprijatelj

»Vildsau« (treće etape), planirali akciju, pod šifrom »Vinkel« (»Winkel«), u širem rejonu Bijeljine (koju su šifrovano nazvali »Vinkelštat« — »Winkelstadt«, s početkom (prethodnih dejstava) 4. novembra 1943. Opširnije o tome vidi dok. br. 159; AVII, T-313, F-189/7448772—3, 7448788, 7448798—9, 7448801 i 7448826—7: ratni dnevnik Komande 2. oklopne armije za 7, 8, 15, 17, 19, 20. i 21. oktobar i 4. novembar, T-313, F-193/7453682—3 i 7453880—1: direktivu Komande 2. oklopne armije od 17. oktobra i izvještaj od 21. oktobra, T-313, F-192/7452873—6: izvještaj Komande 69. rezervnog korpusa od 31. oktobra, T-313, F-193/7453885—7: zahtjev Komande 69. rezervnog korpusa od 19. oktobra za pomjeranje datuma početka operacija, T-315, F-2281/140—143: obavještenje Komande 69. rezervnog korpusa od 8. oktobra i zapovijest od 17. oktobra, T-315, F-2281/144—148 i 164: zapovijest 1. kozačke konjičke divizije od 18. oktobra i izvještaj od 28. oktobra 1943. godine.

⁸ Odnosi se na kozake, bivše pripadnike Crvene armije, iz Sibira, s Tereka, Dona i Kubana, zarobljene na sovjetsko-njemačkom frontu, koji su, jedni dijelom, dobrovoljno stupili u kvislinške jedinice koje su formirali Nijemci. Ovi bivši zarobljenici su pripadali 1. kozačkoj konjičkoj diviziji, formiranoj u drugoj polovini i 1943. na trupnom poligonu Milau (Mielau) u istočnoj Prusiji. Upućena 22. septembra 1943, iz Kenigsberga (Königsberg) u Jugoslaviju, po naređenju njemačke Vrhovne komande Kopnene vojske — KoV (Oberkommando des Heeres) od 18. septembra, ona je 27. septembra stigla u istočni Srem. U svome sastavu je imala šest pukova (1. i 5. donski, 2. sibirski, 3. i 4. kubanski i 6. terečki kozačko-konjički puk), raspoređenih u dvije brigade: 1. i 2. kozačko-konjičku brigadu, te Kozački bataljon za vezu, Kozački inžinjerijski bataljon i 1. i 2. kozački konjički artiljerijski divizion. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 29, dok. br. 57, objašnjenje 16; AVII, T-315, F-2281/1—106: naređenja, zapovijesti i izvještaje Vrhovne komande njemačkih Oružanih snaga (OKW), KoV-a, 1. vojnog okruga i 1. kozačke konjičke divizije od 17. do 27. septembra 1943. godine.

⁹ Komandant divizije nije bio general Krasnov, već general Helmut fon Panvic (Helmuth von Pannwitz). Vidi tom IV, knj. 29, dok. br. 57, objašnjenje 16.

prenuo i prema Čeliću još nismo obavješteni. Ovaj njegov prvi pokret ne mora biti početak ofanzive koja će po svemu sudeći uskoro uslijediti, nego, vjerovatno, u cilju ispitivanja naših položaja.

To bi bilo sve.

Napominjemo da su teži ranjenici sklonjeni, prema obavještenju Uprave bolnice, dok su pokretni ranjenici pridodati našoj divizijskoj bolnici.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkom:
(otsutan)

Za Štab
Komandant,
pukovnik,
D. Lekić

BR. 163

SAOPŠTENJE ŠTABA 5. KORPUSA NOVJ OD 25. OKTOBRA 1943. O ZAUZIMANJU SANSKOG MOSTA I AKCIJAMA U ZAPADNOJ BOSNI I KOD TRAVNIKA OD 10. DO 20. OKTOBRA 1943. GODINE¹

ŠTAB

5. Korpusa NOVJ.
Inf. br. sl.
25 oktobra 1943.

Informacije za 24 oktobar 1943 g.²

Kozara: 10/11. X. — Snage Kozarskog NOP Odreda izvršile su napad na predstražu Prijedora i tom prilikom zarobile 9 neprijateljskih vojnika sa svom ratnom spremom. Iste noći potrgana je pruga više samog Kozarca. S naše strane nije bilo gubitaka.³

Jedan vod istog odreda 12. X. zarobio je 3 domobrana, dok su tri ranjena.⁴ Jedan se utopio u Sani.

13. X. — U zasjedi na cesti od Kozarca prema Prijedoru isti odred ubio je 15 neprijateljskih vojnika, 20 ranio, a 4 za-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 20—4, k. 105/B.

² Bliže o tim informacijama vidi knj. 29, dok. br. 1.

³ i ⁵ Bliže o tome vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 94.

⁴ Tu akciju izvršio je jedan vod 2. čete (tom IV, knj. 18, dok. br. 94).

robio. S naše strane ranjen jedan partizan. Zaplijenjeno je 28 karabina, 2 puško-mitraljeza i druge spreme.⁵

Manjača: 19. X. — Sanski NOP Odred odbio je napad četničke brigade u selu Kozicama i tom prilikom oteo 150 kom. ovaca, koje su četnici opljačkali od seljaka. Sve su ovce povraćene seljacima. Zarobljena je četnička kuhinja i neka dokumenta. Neprijatelj je imao gubitaka.

Istog dana jedinice naše XIII. Krajiške NOU Brigade zarobile su 2 četnika s oružjem, a 2 su ubijena.

19/20. X. — Sanski NOP Odred napao je četničku bandu u s. Vilusima i tom prilikom ranio nekoliko bandita. Nešto vojničke spreme je zarobljeno. —

Travnički sektor: 19. X. 1943 g. jedinice IX. Krajiške NOU Brigade sukobile su se s jednom njemačkom kolonom od 20 vojnika kod s. Lokve u blizini Fojnice.⁶ Borba je trajala 5 sati. U toj borbi neprijatelj je imao više od 30 mrtvih i ranjenih. Bilo je plijena. —

Podgrmeč: 20/21. X. — Jedinice IV. i X. NOU Divizije izvršile su napad na Sanski Most. Poslije nekoliko časova borbe, cijeli garnizon u gradu i oko grada je razoružan.⁷ Tom prilikom zarobljeno je 850 neprijateljskih vojnika i 15 oficira, dok je ubijeno i ranjeno 70.

Zaplijenjeno je: 830 pušaka, 40 puškomitraljeza, 6 teških mitraljeza, 4 bacača, 5 topova, 2 vagona municije, 4 radio-stanice, 1 auto i druge spreme. Naši gubitci bli su neznatni. —

Kozara: XI. Krajiška NOU Brigada između 18—21. X. imala je nekoliko žestokih okršaja s neprijateljskim trupama na komunikaciji Banja Luka — Bos. Novi. U borbi kod Piskavice sa jednom neprijateljskom bojnom prsa u prsa, gdje su se borci boli noževima, ubijeno je 80 neprijateljskih vojnika, zarobljeno 14, a veliki broj ranjen.⁸ Zarobljen je i jedan Talijan. Zaplenjeno je: 1 brdski top sa 50 granata, 1 teški

⁵ Odnosi se na 369. izviđački bataljon 369. legionarske divizije («Vražje»). Taj bataljon je toga dana stupio u protivnapad poslije napada na jedno njemačko potjerno odjeljenje (AVII, T-315, F-2156/184 i 190: ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije, dio dnevnika za 19. i 20. oktobar 1943).

⁷ Vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 45 i 69.

⁸ Odnosi se na borbu protiv 373. dopunskog bataljona 373. legionarske divizije «Tigar» i dijelova domobranske 7. lovačke pukovnije 4. lovačkog zdruga. Taj bataljon je preduzeo akciju u pravcu Ivanjske, ali je tom prilikom bio razbijen (Franc Šraml, n. d., str. 170).

U vezi s tim, u bojnoj relaciji Stožera 7. lovačke pukovnije od 6. novembra 1943, između ostalog, piše: da su partizani 17/18. oktobra razbili jednu njemačku bojnu i ojačanu sat pukovnije; da se bojna u neredu povukla u s. Ivanjsku; da su partizani 19/20. oktobra napali posadu na željezničkoj stanici Piskavica; da je posada, u jačini jedne sati, potpuno razbijena; da je izgubila celokupno naoružanje (osim

bacač, 2 mala bacača, 8 »Šaraca«, 4 šmajsera, 5 pištolja, 60 pušaka, dosta puščane i mitraljeske municije.

Likvidirana je željeznička stanica Piskavica i na njoj zarobljeno 36 domobrana. Zaplijenjeno je: 1 mali bacač, 3 puškomitraljeza, 25 pušaka, dosta municije.

Osim toga na pruži Banja Luka — Prijedor zarobljeno je 9 domobrana, 2 puškomitraljeza, 8 pušaka, 1 »Šarac«, 1 teški mitraljez, 1 radio-stanica i dva sanduka municije.

Spaljeni su svi bunker i Kozarac — Ivanjska, kao i na pruži Bos. Novi — Prijedor.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

M. P.

ZA STAB
Šef kancelarije,
major
J.⁹ Pavić

I. odjel¹⁰
uzeti
podatke

manjeg dijela pušaka); da je veći dio domobrana zarobljen (AVII, reg. br. 13/1—60, k, 57). O tome vidi i tom IV, knj. 18, dok. br. 130.

* Jovo

¹⁰ Dopisano mastilom.

BR. 164

IZVJEŠTAJ ŠTABA 1. PROLETERSKE DIVIZIJE OD 28. OKTOBRA 1943. VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ SA PREGLEDOM BROJNOG STANJA LJUDSTVA, STOKE I NAORUŽANJA NA DAN 15. OKTOBRA 1943. GODINE¹

Štab I Proleterske
udarne diviz. NOVJ²
Br. 312
28. X 1943. g.

VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ

Dostavljamo Vam u prilogu:

1) Brojna stanja ljudstva, stoke i naoružanja naše divizije na dan 15—X—1943 god.;

2) Pregled za proizvođenje sanitetskog osoblja I Proleterske brigade u oficire.³

S. F. — S. N.!

Politkomesar
M. Todorović

M. P.

Komandant
general-major
Koča A. Popović

¹ Original (pisan mastilom, latinicom) u AVII, reg. br. 9—4, k. 710.

² Po naredbi Vrhovnog štaba NOV i POJ od 5. oktobra 1943. formiran je 1. proleterski korpus NOVJ. Za komandanta je postavljen general-major Koča Popović, a za političkog komesara pukovnik Mijalko Todorović Plavi. Međutim, u sastavu ovoga korpusa tada se nalazila samo 1. proleterska divizija, pa je Štab korpusa vršio i funkciju Štaba divizije, sve do 30. oktobra 1943, kada su, po naređenju Vrhovnog štaba, u sastav 1. proleterskog korpusa ušle 13. brigada »Rade Končar« i 6. NOU divizija (lička) 4. korpusa NOVJ (tom II, knj. 10, dok. br. 222, knj. 11, dok. br. 7 i 16).

³ Taj pregled redakcija nije pronašla.

L J U D S T V O

brojno stanje I Proleterske udarne divizije na dan 15 okt. 1943

Jedinica	PO SPISKU		U RASHODU		NA LICU	
	muški	ženski	muški	ženski	muški	ženski
Štab divizije sa Zaštitnom četom	83	3	1		82	
I Proletbrigada	1.632	128	106	16	1.526	128
III Proletbrigada	1.075	169	112	18	963	151
Artiler. divizion	100				100	
Motoriz. ⁴ bataljon	80				80	
Diviz. bolnica	50	19			50	19
S V E G A:	3.020	319	219	34	2.801	398

Politkomesar
M. Todorović

M. P.

K o m a n d a n t
general-major,
Koča A. Popović

⁴ Motorizovani bataljon je formiran poslije oslobođenja Splita, od zaplijenjenih italijanskih motocikla, kamiona, tanketa i lakih tenkova. Imao je dvije tenkovske čete i jednu auto-četu (tom IV, knj. 19, dok. br. 38, objašnjenje 2).

Sadržaj	Štab div. sa Zašt. četom	I Prol. brig.	III Prol. brig.	Art. diviz.	Motoriz. batalj.	Diviz. boln.	Svega
Protivavion. mitraljezi				2			2
Municija za protivav. mitr.				2.586			2.586
Brdski top 75 mm Mod. 18				2			2
Granate za brd. top 75 mm Mod. 18				92			92
Brd. top 65 mm. Mod. 18				1			1
Granate 65 mm Mod. 18				75			75

Politkomesar
M. Todorović

M. P.

K o m a n d a n t
general-major
Koča A. Popović

S T O K A

Brojno stanje u I Proleterskoj udarnoj diviziji na dan 15 okt. 1943

Jedinica	Jahači konji	Tovarni konji		Svega
		Bojna komora	Komora	
Štab Divizije sa Zaštitnom četom	7	7	16	30
I Proletbrigada	44	172	127	343
III Proletbrigada	29	41	140	210
Art. divizion		64		64
Motoriz. batalj.				
Diviz. bolnica	3		80	83
U k u p n o	83	284	363	730

Politkomesar,
M. Todorović

M. P.

K o m a n d a n t
general-major
Koča A. Popović

NA O R U Ž A N J E

brojno stanje u I Proleterskoj udar. diviziji NOVJ na dan 15 okt. 1943 god.

SADRŽAJ	Štab diviz. sa Zaštit. četom	I Prolet. brigada	III Prolet. brigada	Artil. divizion	Motorizovani batalj.	Divizijska bolnica	SVEGA
Pušaka	51	1.146	657	27	15	32	1.928
Puškomitraljeza	3	72	63				138
Lakih mitraljeza	1	22	8		10		41
Teških „		23	2		3		28
Municija 7,9 mm	3.710	136.849	93.124	1.500	700	1.300	230.183
Municija 6,5 mm		58.400	3.000		7.500		68.900
Strojnice	6	32	12				50
Munic. za strojn.	390	2.072	610				3.072
Teški bacači		4	4				8
Bombi za t. bacače		336	180				516
Laki bacači		1	6				7
Bombe za t. bacače		105	277				382
Bombe defanz.	11	272	332		20	17	652
Bombe ofanzivne	40	2.728	332				3.100
Revolveri	14	235	135	5	15	12	416

SADRŽAJ	Štab diviz. sa Zaštit. četom	I Prolet. brigada	III Prolet. brigada	Artil. divizion	Motorizovani batalj.	Divizijska bolnica	SVEGA
Municija za rev.	290	2.145	1.618	55	100	97	4.305
Sign. pištolji		20	8				28
Raketle		300	138				438
Protikol. puške		4	3				7
Mun. za pk. puške		287	195				482
Tenkova i tenkova bacača plamena					3 1		3 1
Borna kola					1		1
Kamion					1		1
Osobn. automobili	1						1
Motocikla							
Bicikla					2		2
Radiostanica	1				1		2
Telefona	1	3	2		1		7
Protkol. top.		2	1				3
Granate za pk. t.		100	30				210

SAOPŠTENJE ŠTABA 5. KORPUSA NOVJ OD 30. OKTOBRA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA I USTANOVAMA O AKCIJAMA NA KOZARI, PODGRMEČU, DRVARSKO-GLAMOČKOM I SARAJEVSKO-TRAVNIČKOM SEKTORU OD 17. DO 29. OKTOBRA 1943. GODINE¹

10. XI. 1943²

ŠTAB
5 KORPUSA NOV
JUGOSLAVIJE
Inf. Br. Sl.
Dne 30. X 1943

Informacije za 29. X. 1943 godine. —

Kozara: 17/18 oktobra Kozarski NOP Odred srušio je dva mosta, jedan na željezničkoj pruzi dužine 10 metara, drugi na cesti dužine 13 m. Potrgana je pruga na više mjesta između Blagaja i Prijedora.

Odmah poslije toga neprijatelj je krenuo sa blindiranim vozom i dvije satnije vojnika u cilju popravka mostova i željezničke pruge, kao i pljačke okolnih sela. Snage Kozarskog NOP Odreda uspjele su neprijatelja odbiti i povratiti u Bos. Novi uz gubitke 4 mrtva i veliki broj ranjenih. Zarobljena su 3 neprijateljska vojnika. Zaplenjeno je 8 karabina, 1 šmajser i druge spreme. Na našoj strani nije bilo gubitaka.³

Podgrmeč: 24 oktobra neprijatelj je pokušao nadirati u jačin od tri bojne od Prijedora prema Sanskom Mostu. Snage VI. Krajiške NOU Brigade dočekale su ove neprijateljske snage i u četiri-satnoj borbi vještim manevrom uspjele su potpuno razbiti neprijatelja, koji je u neredu odstupio.⁴

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 28—4, k. 105/B.

² Datum utisnut numeratorom. Reedakcija nije mogla da ustanovi koja je jedinica (ustanova) toga datuma primila to saopštenje.

³ Bliže o tome vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 105.

⁴ Franc Šraml (u n. d., str. 170. i 171) navodi: da je Prijedor, u drugoj polovini oktobra 1943, bio opkoljen od partizana; da su se u Prijedoru nalazile domobranske jedinice; da su, pod komandom komandanta 383. grenadirskog puka 373. legionarske divizije »Tigar«, upućene jedinice za deblokiranje Prijedora; da je 2. bataljon 383. puka upućen iz Skočaja prema Prijedoru i da je uspio probiti obruč; da je do kraja oktobra vršeno sistematsko čišćenje okoline Prijedora.

Inače, u Prijedoru su se nalazili dijelovi 7. lovačke pukovnije (AVII, reg. br. 13/1—6 i 57: bojna relacija 7. lovačke pukovnije 4. lovačkog zdruga od 6. novembra 1943). O tome vidi i tom IV, knj. 18, dok. br. 157 i 165.

U ovoj borbi ubijeno je 200 neprijateljskih vojnika i oficira a zarobljeno 11, među kojima i jedan četnik. Zaplijenjeno je: 1 mali bacač, 1 teški bacač, 2 puško-mitraljeza i druge spreme i oružja.

Drug Marko Zorić, desetar u četi VI. Krajiške NOU Brigade, još s jednim svojim drugom sa unakrsnom vatrom ubili su 36 neprijateljskih vojnika i veći broj ranili i tim izbacili čitavu satniju iz stroja. —

U ovoj borbi naročito se istakao drug Sveto Popović, komandir čete VI. Krajiške NOU Brigade, koji je ranjen u jurišu na neprijatelja. —

Usporedo sa tim manevrom jedinice VIII. Krajiške NOU Brigade ponovo su oslobodile Ljubiju-Rudnik i tom prilikom između ostalog zaplijenile 2 vagona pšenice, 3 vagona zobi, preko 1.000 kg. šećera, 30 buradi petroleuma i drugog materijala i spreme.⁵ —

Drvarsko-glamočki sektor: 20 oktobra Drvarsko-petrovački NOP Odred dočekaao je jednu neprijateljsku kolonu koja se kretala cestom od Bihaća prema Petrovcu, kao i jednu njemačku kolonu, koja je pošla da pljačka selo Vođenica. Tom prilikom ubijeno je 43 neprijateljska vojnika, među njima i jedan njemački oficir, i nekoliko Čeha. Zarobljen je 1 njemački podnarednik, 1 podnarednik-Poljak, 1 mađarski vojnik i nekoliko legionara. Uništena su 31 kola s ratnim materijalom i zapregom, dok su 3 zarobljena. Zaplijenjeno je: 1 mitraljez, 3 šmajsera, 10 karabina i druge spreme i materijala. Neprijatelj je odbijen i povraćen u Bos. Petrovac.

24 oktobra Udarni vod Vakufske čete Drvarskog NOP Odreda vješto se privukao njemačkom logoru u Prkosima i kad su se Njemci postrojili za ručak, borci ovog voda osuli su jaku plotunsku paljbu iz svih oruđa. Tom prilikom ubijeno je 15 njemačkih vojnika, a 21 ranjen. Odmah nakon dva dana uslijed pritiska naših jedinica, neprijatelj je napustio svoj logor u Vrtoču, povukao se prema Kulen Vakufu, a sustradan naše su snage unišle i u Prkose, pošto je neprijatelj iste napustio. —

29 oktobra Sajkovička četa vodila je čitav dan borbu s četničkom bandom popa Đujića u s. Nuglašici i Crnom Lugu. Ranjeno je i ubijeno nekoliko bandita.

⁵ Ljubiju-Rudnik, u sadejstvu s Podgrmečkim NOP odredom, zauzeo je 22. oktobra 3. bataljon 8. krajiške NOU brigade. Tom prilikom je zarobljen potpukovnik Rudolf Širola, komandant 16. rudarske skupine (bojne), koja je obezbjeđivala Ljubiju-Rudnik (tom IV, knj. 18, dok. br. 165, 170 i 201).

Travničko-sarajevski sektor: 24 oktobra snage IX Krajiške NOU Brigade izvršile su napad na željezničku prugu i put Kiseljak — Busovača i Kakanj — Kiseljak. Tom prilikom porušena je pruga na više mjesta. Dignut je jedan most na cesti dug 30 metara u vazduh, a na pruži dva željeznička mosta. Zarobljeno je 15 domobrana s oružjem i spremom.⁶

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

M. P.

ZA ŠTAB
Šef kancelarije
Jovo Pavlič

BR. 166

**NAREĐENJE ŠTABA 27. NOU DIVIZIJE OD 30. OKTOBRA
1943. ŠTABOVIMA POTČINJENIH JEDINICA ZA DEJSTVA
NA PROSTORIJI SOKOLAC — VIŠEGRAD¹**

Štab

XXVII. N. O. U. Divizije
30. 10. 1943. u 11 časova
O. Br. 6

Štabu Romanijskog P. Odreda
Štab II. Krajiške brigade
Štab 2. bat. 17. Majevičke brigade

Jedinice XVII. Divizije pristupaju likvidaciji neprijateljskih uporišta na drumu Sarajevo — Sokolac i vladaju dominantnim položajem na Romaniji držeći Crvenu Stjenu, Stari Grad.² Također ove jedinice odbijaju neprijateljsku njemačku

⁶ Bliže o tome vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 158.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 8—1, k. 1111.

² Crvenu stijenu je 26. oktobra zauzela 6. istočnobosanska NOU brigada, u borbi protiv 2. stajaće bojne 1. stajaćeg djelatnog zdruza. Ta bojna je branila uporišta na odsjeku Naromanija — Podromanija. Bliže o dejstvima 17. NOU divizije na komunikaciji Sarajevo — Sokolac vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 167; AVII, reg. br. 13/1—8, k. 57: obće podhvatno izvješće Stožera ustaškog 1. stajaćeg djelatnog zdruza od 20. novembra 1943. za oktobar.

kolonu, koja pokušava da ponovo zagospodari Crvenom Stjenom i pritekne u pomoć opkoljenom svom garnizonu u Sokolcu³. Jedinice naše divizije posle dva žestoka napada na Sokolac uspjele su da neprijatelju nanesu velike gubitke kao i da ga potpuno uobruče. Potpuna likvidacija Sokolca nije se mogla da izvrši usljed toga što naša divizija nije raspolagala sa dovoljnim brojem teškog oružja. Napad na Sokolac nastavit će se u sadejstvu sa jedinicama XVII. Divizije, kao i sa brdskom baterijom te divizije.⁴ Naša 17. Majevička brigada upućena je u pravcu Višegrada sa zadatkom sadejstva sa jedinicama V. Divizije u razbijanju četničkih bandi Draže Mihajlovića na tom sektoru kao i zauzimanja Višegrada i rušenja mosta na Limu.⁵ U toku današnjeg dana jedinice ove divizije imaju sljedeći raspored:

³ Nijemci su, počev od 27. oktobra, pokušali da izvrše deblokiranje Sokolca i u tu svrhu angažovali, u okviru borbene grupe »Hammersmit« (»Hammerschmidt«), znatne snage: 1. rezervni lovački puk s dva bataljona (»A« i »B«) bez protivtenkovske čete, 3. bataljon 370. grenadirskog puka i 5. bateriju 369. artiljerijskog puka 369. legionarske divizije, 1. bojnu domobranske 6. gorske pukovnije 2. gorskog zdruga i 9. topnički sklop. Pored toga, 27. oktobra, na pravcu Mokro — Naromanija, dejstvovali su i 2. bataljon 92. grenadirskog motorizovanog puka i 2. bataljon 2. SS puka (kasnije preimenovan u 14. SS puk) 7. SS divizije »Princ Eugen« (tom IV, knj. 18, dok. br. 167; AVII, T-315, F-2156 246, 247, 997—1000: ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije s podacima za 27. i 30. oktobar i zapovijesti od 27. i 29. oktobra, sn. br. 1001 i 1012: zapovijesti Komande 5. SS. brdskog armijskog korpusa od 29. i 30. oktobra 1943. godine).

Dvadeset šestog avgusta 1943. pod komandom 5. SS brdskog armijskog korpusa stavljene su: 7. SS divizija »Princ Eugen« (dotada pod komandom 15. brdskog armijskog korpusa), 118. lovačka (do 1. aprila 1943. nazivana 718. pješadijskom divizijom, a otada, s 704, 714. i 717. pješadijskom divizijom, preformirana u 118, odnosno 104, 114. i 117. lovačku diviziju), 181. pješadijska i 369. legionarska divizija (dotada pod komandom 15. brdskog armijskog korpusa). O tome vidi AVII, T-315, F-2156/1001 i F-2271/1151: naređenje Komande 718. pješadijske divizije od 22. marta, T-315, F-243 325: naređenje Komande 104. lovačke divizije od 1. aprila 1943. godine.

⁴ U napadu na Sokolac, 27. i 29. oktobra, učestvovali su 2. krajiška i dijelovi 17. majevičke NOU brigade. Bliže o tome vidi dok. br. 170.

⁵ Jake četničke snage su 5. oktobra 1943. počele napad na Višegrad (četnici su ga zvali »Pavelićev Alkazar«) i sutradan ga zauzele (Višegrad su tada obezbjeđivali 3. bataljon 370. grenadirskog puka 369. legionarske divizije i 3. bojna 1. gorske pukovnije 2. gorskog zdruga). Međutim, 5. NOU divizija (koja je tada dejstvovala istočno od Drine, na prostori Višegrad — Rudo — Priboj) uspjela je da 26. oktobra zauzme Višegrad (zauzela ga je 1. krajiška NOU brigada). Opširnije o tome vidi dok. br. 170; tom I, knj. 16, dok. br. 51; tom IV, knj. 18, dok. br. 110, 146, 162, 166, 179, 182, 190, 191 i 214; AVII, reg. br. 8/1, i 9/1, k. 166: zapovijesti Komande Drinskog četničkog korpusa

1) *II. Krajiška brigada* postaviti će se na prostoriju sa svoja tri bataljona i to jednim bataljonom Bandin Odžak — Zavarine, sa jednim bataljonom Potpećine — Kusače a sa jednim bataljonom preko drumca Sokolac — Han Pjesak u rejonu s. Brajkovići.⁶ Četvrti bataljon ove brigade postaviti će se u s. Dolovi — Vjetrenik sa zadatkom obezbjeđenja naše bolnice, koja će se smjestiti također u s. Dolovi. Ovaj bataljon imat će i zadatak rekvizicije hrane iz rejona Sokolovića za našu Diviziju prema uputama intendanta ove divizije.

2) *Romanjski P. Odred* u toku današnjeg dana prikupit će se na dosadašnjoj prostoriji. Uputite odmah jednu desetine u ovaj štab. Desetina će služiti za vezu sa XVII. Divizijom kao i za prenos važnog materijala za XVII. Diviziju. U desetini treba da budu borci koji poznaju teren Crvena Stjena — Stari Grad — Kaluzovići. Po izvršenom zadatku desetina će se vratiti u sastav odreda. Četa koja se nalazila kod haubice u Zavorinama treba da uđe u sastav vašeg odreda a obezbeđenje haubice preuzet će 1. bat. Krajiške brigade.

3) *2. bat. 17. Majevičke brigade* smjestiti će se danas u s. Dolovi i ostati do sutra u jutro 31.10 do 5 časova kada će krenuti dalje prema zapovjesti koju će naknadno dobiti. U s. Dolovima ovom bataljonu bit će pripremljen hljeb i hrana.

4) *Štab Divizije* nalazi se u s. Konostrevci u kući Rajka Kovačevića.

Napomena:

Bataljon II. Krajiške brigade kao i bolnica smjestit će se u s. Dolovi 31. ov. mj. po odlasku 2. bat. 17. Majevičke brigade.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

M. P.

Komandant
Kosorić Pero

Aco

od 3. i 5. oktobra za zauzimanje Višegrada, reg. br. 13/1—32, k. 57: izvješće Zapovjedništva 2. gorskog zdruga od 27. oktobra, T-313, F-195/7455686: izvještaj Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 6. oktobra 1943; Franc Sraml, n. d., str, 73.

⁶ Po nekim kartama ranijeg izdanja to selo se zove: Brejakovići.

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 9. DIVIZIJE OD 31. OKTOBRA 1943.
ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ O DEJSTVIMA NA PROSTORIJI
IMOTSKI — POSUŠJE — DUVNO¹**

ŠTAB

IX. Dalmatinske N. O. U. Divizije
31. X. 1943.

ŠTABU VIII KORPUSA N. O. V. JUGOSLAVIJE.

Neprijatelj sa pravca Imotski — Posušje već tri dana vrši jak pritisak na položaje bataljona III. Brigade. On je jučer do podne uspio da zauzme Sniježnicu — kotu 1191 i običe bočno naše položaje na Klenku.

Jučer popodne vršio je još jači pritisak sa pojačanim snagama (sa preko 3.000 vojnika, 15 tenkova, 16 topova i većim brojem minobacača i automatskog oružja), na položaje svih bataljona III. Brigade.² Borba je bila žestoka, odbijen je sa položaja tri bataljona, dok je na lijevom krilu uspio drskim nadiranjem sa Sniježnice da potisne II. bataljon III. Brigade sa Muslića i Bukovca, koji je morao zauzeti položaje od Pleševice preko Oštraca i Predenjaka k. 1041, 1114 i Olujak k. 1208.³

III. bataljon ove brigade bio je prinuđen da se privuče sa Klenka na Pleševicu. Tako je i V. bataljon I. Brigade na

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 30—3, k. 516.

² U prvoj polovini oktobra 1943. u širem području Imotskog vođene su teške borbe protiv jedinica 7. SS divizije »Princ Eugen«, 92. grenadirskog motorizovanog puka, domobranske 6. pješačke divizije, I. domobranske dobrovoljačke pukovnije i ustaškog 5. stajaćeg djelatnog zdruha. Te borbe su produžene i u drugoj polovini oktobra, i vođene su, s nesmanjenom žestinom, naročito na pravcu Posušje — Duvno. Takođe su 29. oktobra dijelovi 1. domobranske dobrovoljačke pukovnije i 5. stajaćeg djelatnog zdruha preduzele napad preko Triskovca (k. 1144) u pravcu Oluje (trig. 1208) i Male Oluje (k. 1140). Vjerovatno da su u ovoj neprijateljevoj akciji učestvovali i neki dijelovi 7. SS divizije »Princ Eugen«, ali je broj vojnika i tenkova preteran. Opširnije o tome vidi AVII, reg. br. 14/1—24, k. 57: obću bojnu relaciju Zapovjedništva 6. pješačke divizije od 17. decembra 1943. godine.

³ Pogrešno napisano; treba: Oluja (trig. 1208). Oluju (trig. 1208) nazivali su i Velikom Olujom, za razliku od Male Oluje (1140).

položaju Crnovro (k. 905) izložen bočnom dejstvu. Izgleda da jakim pritiskom još potiskuju snage III. Brigade jer se tamo vodi neprestano borba. Ljudstvo ove brigade vodeći već nekoliko dana stalno neprekidnu borbu sa nadmoćnijim neprijateljem jako je zamoreno i ne može ozbiljno da preduzme jedan jači napad na neprijateljske položaje. U ovim borbama teško je ranjen komandant II. bataljona ove brigade, a po smjeni komandanta IV. bataljona, koga ne možemo ponovno vratiti na istu dužnost, sada nam ostaju dva bataljona bez komandanta.

Po posljednjim izvještajima obavještajne službe neprijatelj je pojačao garnizon Imotski još sa 800 Njemaca-konjanika, a po pritisku na pravac za Duvno vidi se da imaju namjeru se za isti boriti, pa svakako i za Livno, što potvrđuju izvještaji Ob. službe sa Sinjskog Sektora, koja govori da se Njemci i ustaše u Sinju nadaju nekoj koloni od Imotskog preko Livna da stigne u Sinj. Iz svega iznijetog vidi se ozbiljnost, radi skretanja pažnje na ovaj pravac. Snage sa kojima isti sada zatvaramo su nedovoljne da spriječe prodiranje, ako budu ovako navaljivali.⁴

Mi smo po ovome učinili sve što smo mogli, a to je izdali smo naređenje Štaba IV. Brigade, da jedan svoj bataljon koji je bio u Aržano odmah uputi pravcem Zavelim — Tandarica — Zagorje, da na položaju Kobilić k. 755 i k. 736⁵ smjeni IV. bataljon III. Brigade, kako bi sa ovim bataljonom pojačali snage koje brane prodor u pravcu Duvna. Sa ovim smo upotreбили sve snage na položaje tako da nemamo više ni jednu jedinicu u rezervi koju bi mogli angažovati na neki ozbiljniji pravac.

Bataljoni IV. Brigade su na položajima i to: jedan prema Trilju, jedan osigurava put, t. j. pravac Imotski — Studenci, a jedan osigurava put Aržano — Provo — Šestanovac i pravac od Imotskog na Vukoviće — Rimski put — Lovreč.

⁴ Nijemci su planirali »čišćenje« obalskog područja Split — Sinj — ušće rijeke Neretve, i ta operacija, poznata pod imenom »Landsturm« (»Landsturm«), počela je 6. a završila se 20. novembra 1943. Tada jedinice nisu upućivane preko Livna (T-313, F-189/7448828, 7448837, 7448851, 7448853 i 7448854: ratni dnevnik 2. oklopne armije s podacima od 6, 10, 16, 18, 19 i 20. novembra, sn. br. 7448808: obavještenje Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 25. oktobra 1934).

Dejstva na pravcu Livno — Sinj, u sklopu operacije »Citen« (»Ziethen«), počela su 4. decembra 1943. Opširnije o tome vidi dok. br. 187.

⁵ Kote 736 i 755 nalaze se na brdu Kobiliću, jugozapadno od Duvna.

Zbog iznijete ozbiljnosti situacije od pravca Imotskog prema Duvnu mišljenja smo, da bi trebalo odmah tražiti jednu jedinicu neke druge divizije da se angažuje na ovom pravcu, pošto je naša I. Brigada na otocima i ista se vjerovatno neće brzo vratiti. Ako ima mogućnosti ovo bi trebalo uraditi što prije.

Ni jedna naša brigada, pa ni njihovi bataljoni nemaju svoje štambilje, nego se čak štabovi nekih brigada služe štambiljima odreda. Dobro bi bilo da naredite, da se kako za brigade tako i za bataljone istih izrade štambilji.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar:

Edo Santini

u arhivu⁶

Načelnik

Mom. Poleksić

M. P.

Komandant:

A. Banina

Hitno!

IX div. nadiranje neprij. od Imotskog ka Duvnu 31. X⁷

⁶ Te riječi su u originalu dopisane crvenom olovkom.

⁷ Te riječi su u originalu dopisane mastiljavom olovkom, vjerovatno u Štabu 8. korpusa NOV Jugoslavije.

BR. 168

**PREGLED BROJNOG STANJA LJUDSTVA I NAORUŽANJA
1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ OD 1. NOVEMBRA 1943.
GODINE¹**

Br. 324/43²

I

LJUDSTVO

brojno stanje u I Proleterskoj udarnoj diviziji NOVJ na dan
1 nov. 1943 god.

Jedinica	PO SPISKU		U RASHODU		NA LICU	
	muški	ženski	muški	ženski	muški	ženski
Štab divizije sa Zaštit- nom četom	85	3	2	—	83	3
I Proletbrigada	1.700	141	111	9	1.596	132
III Proletbrigada	1.189	170	110	14	1.079	156
Artileriski divizion	107	6	3	—	104	6
Motorizovani bataljon	80	—	—	—	80	—
Diviziska bolnica	54	30	—	—	54	30
S V E G A	3.222	350	226	23	2.996	327

Politkomesar,
M. Todorović

M. P.

K o m a n d a n t
general-major,
Koča A. Popović

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 10—4, k. 710.

² Dopisano zelenim mastilom; označava broj pod kojim je pregled zaveden u delovodni protokol.

NAORUŽANJE

brojno stanje u I Proleterskoj udarnoj diviziji NOVJ na dan 1 nov. 1943 god.

SADRŽAJ	Štab divizije sa Zašt. četom	I Prolet. brigada	III Prolet. brigada	Artiler. diviz.	Motoriz. batalj.	Diviz. bolnica	SVEGA
Puška	59	1.243	770	37	15	32	2.156
Puškomitraljezi	3	74	63	1	—		141
Laki mitraljezi	1	24	10		10		45
Teški mitraljezi		19	1		3		23
Municija 7,9 mm	2.880	136.346	84.042	1.133	700	1.050	226.149
Municija 6,5 mm	250	7.100	3.000		7.500		17.850
Municija 8 mm		61.400					61.400
Strojnice	5	32	14				51
Municija za strojnice	310	2.278	930				3.518
Teški bacači		4	4				8
Bombe za t. bacače		243	218				461
Laki bacači		1	6				7
Bombe za bacače		115	278				393
Bombe defanzivne	7	305	252	7	20	6	597
Bombe ofanzivne	36	2.581	228	8			2.853
Revolveri	20	215	136	18	15	6	410
Revolv. municija	500	1.732	1.343	165	100	42	3.882
Signalni pištolji		20	8				28
Raketle		300		85			385

S A D R Ž A J	Štab divizije sa Zašt. četom	I Prolet. brigada	III Prolet. brigada	Artiller. diviz.	Motoriz. batalj.	Diviz. bolnica	SVEGA
Protivkolske puške		4		3			3
Municija za pk. puške		285	215				500
Tenkova i tenk. bac. pl.					3 1		3 1
Borna kola					1		1
Kamiona					1		1
Osobn. automobili	1						1
Motocikla					1		1
Bicikla					2		2
Radiostanica	1						1
Telefona	1	3	2		1		7
Protivkolski topovi		3	1				4
Granata za pk. top		230	32				262
Protivav. mitralj.				1	1		2
Municija za pr. av. m.				530	2.000		2.530
Brd. top 75 mm				2			2
Municija za top 55 mm				193			193
Brdski top 65 mm				1			1
Municija za top 65 mm				58			58

Politkomesar,
M. Todorović

M. P.

K o m a n d a n t
general-major,
K. A. Popović

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 10. DIVIZIJE OD 5. NOVEMBRA 1943.
VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ O NAPADU NA VISOKO I
AKCIJAMA NA KOMUNIKACIJI SARAJEVO—KISELJAK —
BUSOVAČA¹**

ŠTAB

X N. O. U. DIVIZIJE
— 2. BOS. KORPUSA —
Op. Br. 41/1943.
5. novembra 1943. g.

VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ JUGOSLAVIJE

1. — Noću između 2. i 3. o. mj. jedinicama VII i IX Krajiške brigade pripremili smo napad na neprijateljski garnizon Visoko (964319196).² Po izdatoj zapovijesti za napad jedinice VII Krajiške brigade, kroz šumu i neprimjetno, doprle su do ovog uporišta, izvršile napad i u snažnom naletu do zore 4. o. mj. ovladale gradom.³ Međutim, odsustvom jedinica IX Krajiške brigade i brzm neprijateljskom intervencijom sa više strana⁴ morale su se iz grada povući u svanuće pomenutog datuma.

2. — Jedinice IX Krajiške brigade, u svom pokretu na zadatak prema Visokom, sukobile su se sa jednom njemačko-ustaškom pukovnijom koja je u više pravaca nadirala od Sarajeva i Kiseljaka (964319196). U ovom sukobu, borci IX Krajiške brigade pustili su jednu kolonu (još za druge nijesu znali) na odstojanje 10—20 metara, otvorili na nju snažan plotun, a zatim prešli na juriš razbivši i natjeravši ovu kolonu u panično bjegstvo. Našim borcima u ovom poduhvatu pao je u ruke bogat plijen sa čitavom komorom. U tom vre-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 45 — 2, k. 853.

² Brojevi u zagradama, na tri mjesta u originalu, upisani su mastilom. Redakcija nije mogla da ustanovi značenje tih brojeva.

³ Visoko su obezbjeđivali 369. dopunski bataljon 369. legionarske divizije i 1. četa 92. motorizovanog grenadirskog puka (T-315, F-2156/312, 313 i 322; ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije — »Vražje« s podacima za 3. i 4. novembar, sn. br. 1009 i 1010; izvještaj te komande od 4. novembra 1943).

⁴ U toj su akciji, najvjerovatnije, učestvovali dijelovi 92. motorizovanog grenadirskog puka (AVII, T-315, F-2156/300, 1009 i 1010; ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije »Vražje« s podacima za 1. novembar i izvještaj od 4. novembra 1943).

menu pet drugih neprijateljskih kolona pomenute pukovnije stupaju u borbu sa jedinicama IX brigade sa boka. Ogorčena borba trajala je čitavog dana, tako da je neprijatelj ponova uspio povratiti komoru koju su naši borci bili zarobili. Istog dana u veče neprijatelj se povukao u polazne baze.⁵

3. — U ovim borbama neprijatelj je imao preko 100 mrtvih i ranjenih, od kojih 3 legionara zarobljena.

Naše jedinice zaplijenile su 1 »šarca«, 1 tromblonsku pušku, oko 20 pušaka, nekoliko hiljada metaka, šinjela, čebadi i ostale spreme.

Naši gubitci 23 ranjena i 6 mrtvih.

4. — Na komunikaciji Kiseljak — Busovača (964418996) jedinice VII Krajiške brigade zaplijenile su jedan teretni kamion i u njemu 125 litara gasa. Kamion je svojina jednog trgovca iz Sarajeva. Kamion i gas prebacili smo u Fojnicu a trgovca i ostala lica saslušali i vratili u Sarajevo.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Za Štab X Divizije,
V. d. komandanta potpukovnik

M. P.

Karanović⁶

⁵ Odnosi se na borbe koje je 9. krajiška NOU brigada vodila 2/3. novembra na komunikaciji Sarajevo — Kiseljak i istočno od Kreševa (na prostoriji Volujak — Poljani). S pravca Kiseljak — Sarajevo dejstvovao je 369. izviđački bataljon 369. legionarske divizije, dok je od Sarajeva prema Kiseljaku napadala Borbena grupa »Jug« (Kampfgruppe »Süd«), sastava: 2. bataljon 370. grenadirskog puka 369. legionarske divizije ojačan 15. četom 2. SS puka 7. SS divizije »Princ Eugen«, 3. bataljon 2. SS puka bez 15. čete, 14. četa 370. grenadirskog puka i 4. baterija 369. artiljerijskog puka 369. legionarske divizije. Opširnije o tome vidi AVII, T-315, F-2156/298, 300, 301, 303, 310—313, 1009, 1010, 1020—1022: ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije (»Vražje«) s podacima od 1. do 3. novembra i izvještaje te komande od 4. i 5. novembra 1943. godine.

⁶ Nikola

IZVJEŠTAJ ŠTABA 27. DIVIZIJE OD 5. NOVEMBRA 1943.
ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ O ZAUZIMANJU Kladnja, Vla-
senice, Rogatice, Sokolca i Dejstvima u Istoč-
čnoj Bosni u drugoj polovini oktobra 1943 go-
dine¹

STAB

XXVII N. O. U. DIVIZIJE

5. 11. 1943.

Predmet: Podnos izvještaja o akcijama
u vremenu od 15. 10. do 31. 10. 1943.

ŠTABU III KORPUSA N. O. V. J.

Za vreme od 15. do 31. oktobra o. g. jedinice ove divizije izvršile su akcije kako slijedi.

1) *II krajiška brigada*

15. 10. brigada je bila raspoređena na prostoriji Živ-
nice — Đurđevik sa pojedinim djelovima brigade u s. G. i D.
Višnje² i s. Naseoci sa zadatkom razoružavanja tamošnje je-
dinice i pridobivanja iste za pristupanje u naše redove. Ovom
prilikom u naše redove pristupila su 3 milicionera i dobiveno
je 19 karabina i 2 puško-mitraljeza.

16. 10. brigada je bila u pokretu prema Kladnju sa za-
datkom likvidacije Kladnja kao neprijateljskog garnizona
i istog dana zanoćila u Stuparima.³

17. 10. brigada je sa dva bataljona ušla u Kladanj bez
odpora. Neprijatelj se povukao u pravcu Olova.⁴ Istog dana
uveče sazvan je u Kladnju narodni zbor, na kome su govor-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 6 — 2, k. 1111.

² Tako piše u originalu; treba: Višći.

³ i ⁵ Vidi dok. br. 159.

⁴ Prema ratnom dnevniku Komande 369. legionarske divizije (»Vražje«) za 19. oktobar 1943. kladanjska milicija se povukla ka Va-
rešu (AVII, T-315, F-2156/183). O zauzimanju Kladnja vidi i tom IV,
knj. 18, dok. br. 107, 168 i 199.

nici objasnili prikupljenom građanstvu vojno-političku situaciju u svijetu i kod nas. Ovom prilikom prešlo je na našu stranu 25 legionara iz legije Avdaga Hasića.⁵

18. 10. brigada je izvršila pokret sa dvijema kolonama od Kladnja i od Stupara prema Vlasenici i zanoćila na prostorijski Tarevo — Mišari — Betanj — Strmica.

19. 10. brigada je ušla u Vlasenicu u 18 časova gdje je izvršena revija⁶ brigade od strane štaba III Korpusa. Narod je sa simpatijama dočekao i pozdravio našu Vojsku.⁷

20. 10. brigada je izvršila pokret prema Rogatici u cilju razbijanja četničkih bandi koje su se bile skoncentrisale na prostorijski Rogatice⁸ i Višegrada⁹ sastavljene djelom od četnika Srbijanaca,¹⁰ a djelom od mještana.¹¹ Ovoga dana brigada je zakonačila na prostorijski Ničivode¹² — Mandre¹³ — Džimrije — Džemile.¹⁴

21. 10. brigada je se rokirala na prostorijski Grbići — Der-nići¹⁵ — Sokolovići i istoga dana u 20 časova sa ove prostorijske krenula sa tri bataljona prema Rogatici u cilju čišćenja ovoga mjesta od četničkih bandi, dok je jedan bataljon u zajednici sa Romanijskim P. O. imao zadatak da protjera četničke bande u s. Sijercima. Taj bataljon je potpuno izvršio taj zadatak, te je koristivši se iznenađenjem upao u sam štab četničke Azbukovačke brigade, ubivši tom prilikom ozloglašenog četničkog oficira kapetana Pavlovića¹⁶ i potukavši 150 četnika, dok ih je 50, prema kaizvanju civila, bilo ranjeno. U ovoj akciji su zaplenjena 2 mino-bacača i jedan puško-mi-

⁵ Misli se na smotru (pregled) brigade.

⁷ Vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 168.

⁸ Rogaticu su četnici zauzeli 13. oktobra 1943. Bliže o tome vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 191, 192 i 214; AVII, reg. br. 17/1, k. 166: izvještaj Višegradske četničke brigade od 14. oktobra, reg. br. 13/1—8, k. 57: izvješće ustaškog Stožera 1. stajaćeg djelatnog zdruza od 20. novembra, reg. br. 13/1—32, k. 57: izvješće Stožera 2. gorskog zdruza od 27. oktobra 1943. godine.

⁹ Bliže o zauzimanju Višegrada od strane četnika, 6. oktobra 1943, vidi dok. br. 166.

¹⁰ Odnosi se na četnike pod komandom Dragoslava Račića (tom IV, knj. 18, dok. br. 162).

¹¹ Na prostorijski Rogatica — Višegrad nalazili su se četnici iz sastava Drinskog i Romanijskog četničkog korpusa.

¹² Tako piše u originalu; treba: Mičivode.

¹³ Sjeveroistočno od Rogatice nalazi se s. Mandre, a sjeverozapadno — s. Mandra. Riječ je o ovom drugom selu.

¹⁴ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na neko naselje južno od Han-Pijeska ili sjeverozapadno od Rogatice.

¹⁵ To mjesto, na toj prostorijski, nije nađeno na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na s. Džindiće, sjeverozapadno od Rogatice.

¹⁶ Milana. Azbukovačka brigada bila je u sastavu Račićevog Cerkog četničkog korpusa.

traljez, 70 karabina i veliki broj municije raznih kalibara. Jačina ove brigade srbijanskih četnika cjenila se na oko 500 vojnika sa priličnim naoružanjem.

22. 10. tri bataljona ove brigade, koji su se kretali prema Rogatici, uspjeli su da istu zauzmu bez velikog otpora četnika,¹⁷ kojih je tu bilo oko 200, zarobivši tom prilikom 41 četnika i zapljenivši u njihovom magazinu jedan teški mitraljez, jedan njemački mitraljez, 6 pušaka, 2 pištolja, 1 kamion, 1 motocikl i 10—12000 metaka kao i veću količinu topovskih granata i bacačkih mina, zatim kukuruza, brašna i 2000 pečenih hljebova, 3 jahaća i 2 tovarna konja. Ovom prilikom oslobođeno je i 25 domobrana koje su četnici zarobili negde oko Višegrada, dok naše jedinice nisu imale ni mrtvih ni ranjenih.

2. bataljon ove brigade po protjerivanju četnika iz s. Sijerci, u pokretu preko Šenkovića ka Rogatici sa zadatkom da se spoji sa ostalim djelovima brigade, ponovo se sukobio sa četničkim bandama kod s. Šenkovići, koji je razbio u prvom naletu i natjerao u panično bjegstvo. Ovom prilikom četnici su se bezglavo povlačili bacajući svu svoju spremu i nudeći seljacima basnoslovne sume novaca, da ih ovi dovedu do Drine.

23. 10. brigada je bila raspoređena na prostorijski Burati — Rabar — Rudine.¹⁸ Ovoga dana nije bilo sukoba sa neprijateljem sem što su dubinske patrole bataljona uhvatile 8 četnika sa 6 karabina i 1 pištoljem. Nađeno je i 500 kom. pušćane municije kao i 1 brdski top 65 mm sa priličnim brojem topovskih granata kao i bacačkih mina koje su četnici ostavili u svojoj bježaniji. Uveče ovoga dana četničke bande napale su naše skladište materijala evakuisanog iz Rogatice, koje je bilo u Sokolovićima pod zaštitom jednog voda. Izkoristivši pomrčinu iznenadili su borce ovog voda, kojom je prilikom nestalo 5 drugova.

24. 10. 2 bataljona rokirana su na prostorijski Sokolovići — Djedovac¹⁹ sa zadatkom osiguranja od četničkih bandi, dok jedan bataljon istog dana čistio s. Grbici (sektor) od četničkih bandi. Neprijatelj je imao tom prilikom 4 mrtva

¹⁷ Pripadali su Rogatičkoj četničkoj brigadi Romanijskog četničkog korpusa (tom IV, knj. 18, dok. br. 162). O zauzimanju Rogatice vidi i AVII, T-315, F-2156/229: ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije (»Vražje«) za 25. oktobar 1943. godine.

¹⁸ Sjeverozapadno od Sokolca nalazi se zaselak Han-Rudine, zapadno — predio Rudine i s. Rudine. Ovdje je, najvjerovatnije, riječ o s. Rudinama.

¹⁹ Treba: Đedovci.

i nepoznati broj ranjenih, zaplenjena su 4 karabina, 800 metaka, raketni pištolj i 1 jahači i 2 tovarna konja. Istoga dana ujutro 3. bataljon čistio je Rogaticu i položaj oko grada od četničkih bandi kojih je tu bilo oko 100. Ubijeno je 5 i ranjeno nepoznati broj bandita. Brigada je imala jednog mrtvog druga, koji je nehotice ubijen od strane naših jedinica.

25. 10. 3. i 4. bataljon rokirao se na prostorijski Smrtići — Kusače gdje su uhvaćena 3 četnika i zaplenjena 2 karabina i 500 metaka, dok su ostala dva bataljona ostala na prvobitnoj prostorijski.²⁰

26. 10. Ovoga dana bataljoni su zauzeli raspored na prostorijski: Smrtići — Kusače — Bandin Odžak — Margetići sa zadatkom zatvaranja pravca i zauzimanja položaja za napad na Sokolac. Istoga dana neprijatelj (Njemci) pokušao je sa tenkovima i artiljerijom u pravcu Han Pjeska i otvorilo artiljerijsku vatru na komoru našeg 3 bataljona. Tom prilikom poginula su dva druga i jedan je teže ranjen. Neprijatelj je sa pomenutog pravca vraćen u svoju bazu.²¹ Istoga dana predveče neprijateljski avion bombardovao je štab brigade, bolnicu i 4. bataljon. Ranjena su 2 druga i ubijeno 4 konja.

27. 10. preko dana zadržan je isti raspored bataljona sa zadatkom blokade neprijatelja u Sokolcu sa ove strane. U 18 časova istoga dana bataljoni ove brigade u sadejstvu 2 bat. 17. Majevičke brigade otpočeli su podilaženje za akciju na ustaško uporište Sokolac i utvrđenje Pohovac. Napad je otpočeo u 21 čas uz predhodnu artiljerijsku pripremu i borba je vođena do 4 časa ujutro. Iako je vatra iz teškog oružja, puščana i mitraljeska, a u nekoliko navrata i bombaška bila vrlo jaka, neprijatelj se nije mogao potjerati iz bunkera, jer su isti bili jako utvrđeni pa im je gotovo nemoguće bilo i prići.²² Bataljoni su se ujutro povukli na prihvatne položaje. U ovoj akciji brigada je imala 28 ranjenih drugova, od kojih 9 teže, i jednog mrtvog druga. Gubitci neprijatelja nisu bili utvrđeni. Položaj Sokolac i uporište Pohovac branili su ustaše crne legije čiji se je broj cjenio oko 1000.

²⁰ O tome vidi i AVII, T-315, F-2156.228: ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije (»Vražje«) s podacima za 25. oktobar 1943. godine.

²¹ Blíže o tome ispadu njemačkih jedinica prema Han-Pijesku vidi AVII, T-315, F-2156/239: ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije (»Vražje«) za 26. oktobar 1943. godine.

²² Sokolac je u to vrijeme bio jako neprijateljsko uporište. U njemu su se tada nalazile znatne ustaške snage: Stožer ustaškog 1. stajaćeg djelatnog zdruga sa Stožernom sati, jednom satnijom 2. stajaće bojne i 22. i 24. bojnom sa oko 900 ustaša (tom IV, knj. 18, dok. br. 140, 168, 211 i 214; AVII, reg. br. 13/1—8, k. 57).

28. 10. U toku ovoga dana vršena su izviđanja u pravcu neprijatelja, rokiranje izvjesnih djelova i postavljanje teških oružja za ponovan napad na Sokolac, koji ovoga dana nije izvođen, čekajući na sadejstvo jedinica XVII Divizije.

29. 10. U 21 čas ovoga dana izvršena je ponovna akcija na Sokolac koja je takođe ostala bezuspješna. U ovoj akciji brigada je imala 6 lakše ranjenih. U toku dana prilikom izviđanja nađeno je u jednoj četničkoj kući jedna puška sa 18 metaka i 18 granata za mali bacač.

30. 10. brigada je u sadejstvu jedinica XVII Divizije²³ izvršila ponovno napad na Sokolac, ali se neprijatelj izvukao pod zaklonom mraka iz Sokolca tako da je isti zauzet bez borbe.²⁴ U ovom napadu sadejstvovao je i Romanijski P. O. Pljen u Sokolcu bio je: 1 mitraljez, 8 pušaka i velika količina puščane i topovske municije te ostale ratne spremne, kao i velika količina životnih namirnica.

U toku ovih 15 dana neprijateljski gubitci iznosili su: ubijenih 170 isključivo četnika, dok je broj ubijenih ustaša nepoznat. Ranjeno je 50 neprijateljskih vojnika, većinom četnika. Zarobljeno je 30 četnika. Predalo se je 28 legionara i 3 četnika. Oslobođeno je 29 zarobljenih domobrana koje su zarobili četnici u Višegradu.

U ovom razdoblju zaplenjeno je: 109 karabina, 3 puško-mitraljeza, 2 teška mitraljeza, 2 mino-bacača, 3 pištolja, 1 brdski top 60 mm, 1 top »Škoda« 37 mm (neispravan), jedan kamion, 1 motocikl, 12.000 puščanih metaka, veliki broj topovskih i bacačkih granata i veće količine ostalog ratnog materijala.

Naši gubitci 5 mrtvih, 28 ranjenih, 10 teže ranjenih i 5 nestalih. Ova brigada popunjena je sa 54 novopridošla druga.

2) 17. Majevička brigada

15. i 16. oktobra brigada je bila raspoređena na prostoriji Bukinje — Tuzla, orijentirana prema Lukavcu sa zadatkom rušenja željezničke pruge i puta na djelu Lukavac — Kreka, koji je zadatak brigada u potpunosti ispunila.

16. 10. brigada se prikupila na prostoriji Simin Han gdje je izvršeno svečano proglašenje brigade.

²³ Tada su iz sastava 17. NOU divizije učestvovala 6. istočnobosanska i 16. muslimanska NOU brigada (tom IV, knj. 18, dok. br. 168).

²⁴ Ustaše su se, po naređenju Komande 369. legionarske divizije (»Vražje«), povukle u pravcu Pala. Bliže o tome vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 214; AVII, reg. br. 13/1—8, k. 57 i T-315, F-2156/284: ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije za 31. oktobar 1943. godine.

Od 17. do 20. oktobra brigada je ostala na prostorijsi Simin Han — Požarnica sa zadatkom vojno-političkog središavanja brigade, čišćenja prostorijsi Požarnica — Babina Luka — Čaklovići — Simin Han — Gornja Tuzla, i popuna ljudstvom, naoružanjem i odjećom, koji zadatak brigada je samo djelomično izvršila zbog kratkog boravka na ovoj prostorijsi.

20. i 21. oktobra izvršen je pokret od Simin Hana preko Šekovića za Vlasenice, kada je brigada stigla 21. 10. u 20 časova.

22. oktobra krenuo je štab brigade sa 1. i 3. bataljonom u 13 časova pravcem Vlasenice — Tugovo — G. Zalukovik — Kraljevo Polje, gdje se je brigada zadržala na prenočištu. U toku pokreta prikupljeni su podaci o neprijatelju u rejonu Sokolovići.

23. oktobra pokret je produžen pravcem Kraljevo Polje — Han Pjesak — starim drumom — Mekote — G. Čapori — Kramić²⁵ — Žljebovi — Košutica — Sijerci. Odlaskom brigade u Sijerke ista je napadnuta na prenočištu od strane jedne četničke kolone, kojom je prilikom brigada imala 13 mrtvih.

24. oktobra izvršen je protunapad u sadejstvu jednog bataljona II Krajiške brigade te su četnici odbačeni sa prostorijsi Sijerci — Kusače i potpuno razbijeni ostavivši na mjestu borbe 65 mrtvih.

25. oktobra brigada je zauzela raspored na liniji Čavčije Polje²⁶ — Lučevnik sa zadatkom zatvaranja pravca od Sarajeva i povezivanja sa jedinicama XVII Divizije.

26. oktobra izvršena su manja rokiranja u duhu osnovnog zadatka brigade kao i razviđanja u pravcu Starog Grada i Crvenih Stjena.

27. oktobra brigada je bez drugog bataljona obezbeđivala pravac od Sarajeva na liniji Đurđevik²⁷ — Čavčije Polje, dok je drugi bataljon u sadejstvu sa jednim bataljonom II Krajiške brigade u sastavu sjeverne kolone radi zauzimanja Sokolca napadao ustaško uporište Pohovac (1074).²⁸ Borba je vođena do osvanuća 28. oktobra bez uspjeha, kada su se naše jedinice povukle na polazne položaje.

²⁵ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na Han-Hanić, južno od Han-Pijeska.

²⁶ Treba: Čavčevo polje.

²⁷ Tako piše u originalu. Vjerovatno je omaška. Odnosi se na Lučevnik (Đurđevik se nalazi sjeverno od Kladnja).

²⁸ To je trig. 1074 (brdo), sjeverno od Pohovca. Vjerovatno se to brdo naziva po istoimenom zaseoku.

28. oktobra. Bataljoni ove brigade zauzimali su polazne položaje za ponovni napad, izviđanje neprijatelja i izvršene potrebne korekcije u rasporedu snaga.

29. oktobra ponovljen je napad na Sokolac sa istim rasporedom snaga kao i 27. oktobra bez uspjeha.

30. oktobra štab brigade sa 1. i 3. bataljonom upućen je u Rogaticu preko Berega i Zakoma. Brigada je ovoga dana zakonačila u Rogatici.²⁹

31. oktobra brigada je ušla u Višegrad gdje je zamjenila I Krajišku brigadu i zauzela položaj za odbranu orijentirana u pravcu Užica i Bajine Bašte. Ovoga dana upućen je u sastav brigade i njezin drugi bataljon.

U ovom periodu jedinice XVII Majevičke brigade imale su 13 mrtvih drugova. Ubijeno je neprijateljskih 65 vojnika — četnika.

3) Hrvatska brigada

U vremenu od 15. do 20. oktobra brigada je bila na prostoriji Husino — Živinice, sa zadatkom mobilizacije i popune brigade naoružanjem, opremom i municijom.

Od 20. do 25. oktobra brigada je sa jednim bataljonom bila u Lukavcu za zatvaranje pravca od Doboja, a ostatkom brigade na prostoru Breške — Dokanj. U ovom razdoblju brigada je razoružala jedno muslimansko selo u rejonu Lukavca nama neprijateljski raspoloženo i ovom prilikom zaplenila 30 pušaka. Dolazilo je do manjih sukoba izviđačkih patrola manjeg značaja.

Od 25. do 31. oktobra brigada je na prostoriji Grič — Memići — musul.³⁰ Milino Selo — Devetak — Dobošnica. Na ovom odsjeku jedinice brigade vodile su svakodnevno manje borbe sa četnicima koji napadaju od pravca Tumare i Brijesnice. Jedinice brigade uspjele su povratiti s. Turiju koju je Ozrenski partizanski odred morao napustiti ispred nadmoćnijeg neprijatelja. Zarobljeno je nešto oružja i spremne od četnika u ovim borbama. Mostovi na pruzi i cesti Dobošnica — Petrovo Selo³¹ djelom su porušeni, a djelom su u toku rušenja od strane minerske desetine ove brigade.

U ovom razdoblju brigada nije imala gubitaka, a ukupno je zaplenila 120 pušaka i 1 puško — mitraljez.

²⁹ Taj pokret je izvršen radi smjene 1. krajiške brigade 5. NOU divizije (dok. br. 166).

³⁰ muslimansko

³¹ Pun naziv je: Bosansko Petrovo Selo.

4) 19. Birčanska brigada

U vremenu od 24. oktobra dejstvovala je kao samostalan Birčanski odred, koga je dana u Vlasenicama izvršeno svečano proglašenje brigade.

25. oktobra brigada je izvršila pokret iz Vlasenica pravcem Tugovo — Kraljevo Polje gdje je zakonačila.

26. oktobra brigada je bez jednog bataljona izvršila pretres sela Trešnjovac — Bubići³² — Podčardak — Balvanov Stan i Narandžići, kojom je prilikom nađeno nešto oružja i opreme. Istovremeno vrše rekvizicije stoke od narodnih neprijatelja u ostalim selima.

27. oktobra brigada je izvršila pretres sela Crna Rijeka i ovom prilikom zarobila 4 četnika iz »Visočke« četničke brigade.³³ Drugi bataljon ove brigade nalazio se na prostoriji s. Pobratci — s. Sijerci, sa zadatkom zaštite pravca od Sokolovića kao i zaštite bolnice i štaba divizije.

28. oktobra brigada se je sa dosadanje prostorije vratila u Vlasenice sa zadatkom da na prostoriji Capardi³⁴ — Srebrenica zatvori pravac od Zvornika preko Capardi za Tuzlu odnosno preko Drinjače³⁵ za Vlasenice.

Od 28. do 31. oktobra brigada je bila razmještena na prostoriji Požarnica — Zvornik sa prvim i drugim bataljonom, i trećim bataljonom na prostoriji [Nova] Kasaba — Pobuđe, sa zadatkom izviđanja u pravcu Drine, rušenje komunikacija na ovome sektoru i čišćenje četnika u rejonu Zelinja.

U ovom periodu od 15. do 31. oktobra brigada nije imala sukoba sa neprijateljem, a u toku akcija izviđanja i pretresa sela i kuća narodnih neprijatelja zaplenjeno je: jedna puška, 1 pištolj, 2 bombe, 55 metaka, 3 opasača i 1 dvogled.

5) Romanijski odred

U samostalnoj akciji 26. oktobra zaustavio je pokret nje-mačke motorizirane kolone koja je pokušala probiti se od Sarajeva u pravcu Rogatice i ovom prilikom zaplenili jednu

³² Tako piše u originalu. Treba: Rulići.

³³ Pripadala je Ozrenskom četničkom korpusu.

³⁴ To mjesto, po kartama novijeg izdanja, zove se: Caparde.

³⁵ To mjesto je sada potopljeno u akumulacionom jezeru Hidroelektrane Zvornik na rijeci Drini. Nalazilo se oko 15 km južnije od Zvornika, na ušću rijeke Drinjače u Drinu.

haubicu 105 mm i jedan kamion sa raznom vojničkom spremom. Zarobljen je jedan Nijemac.

Odred je imao jednog mrtvog druga i tri ranjena. Gubici neprijatelja nepoznati.

— — —

Ukupno u ovom razdoblju jedinice ove divizije zaplenile su: 230 pušaka, 3 puško-mitraljeza, 2 mitraljeza, 2 bacača, 2 pištolja, 1 brdski top 65 mm, 1 pješački top 37 mm »Škoda«, 1 haubicu 105 mm, 3 mitraljeza engleska, 1 motocikl, 1 kamion sa raznom vojničkom opremom, 12000 puščanih metaka, velike količine topovskih granata i bacačkih bombi te raznih živežnih namirnica.

Naši gubitci u ovom razdoblju: 24 mrtva, 28 lakše ranjenih, 10 teže ranjenih i 5 nestalih.

Neprijatelj je imao 150 mrtvih (četnika), 50 ranjenih i 30 zarobljenih — sve četnici. Gubitci ustaša nisu poznati. Iz četničkog zarobljeništva oslobođeno 29 domobrana.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkomesar,
Aco

M. P.

Komandant, major
Kosorić Pero

BR. 171

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 9. DIVIZIJE OD 7. NOVEMBRA 1943.
ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ O DEJSTVIMA NA PROSTORU
IMOTSKI — ŠUJICE — DUVNO — TRILJ¹**

ŠTAB

IX. Divizije N. O. V. Jugoslavije

Br. 77/43.

7. XI. 1943.

15.30h.

ŠTABU VIII. KORPUSA N. O. V. JUGOSLAVIJE

Neprijatelj koji je jučer ujutro pošao iz Imotskog u pravcu Studenaca, poslije borbe od nekoliko sati sa djelovima IV. Dalmatinske Brigade ispred Studenaca, uspio je da prođe

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 12 — 4, k. 516.

ovim putem i stigne do mraka u Lovreč, gdje je i zanoćio.² Neprijatelj koji je također jučer ujutro krenuo iz Trilja u dva pravca, i to prema Biorinama i prema Vrhpolju dočekan je od snaga IV. i X. Dalmatinske Brigade, koji je poslije borbe čitavog dana pred mrak povraćen u pravcu Trilja.³ On nije uspio da se probije u susret koloni od Studenaca. Danas se sa pravca Studenci — Cista čuje prilično jaka artiljerijska vatra ali nemamo još izvještaja od Štaba IV. Brigade.

Mi smo u duhu naređenja toga štaba pisatog 6. ov. mj.⁴ u 22 časa izdali jednu opštu zapovjest brigadama čiji vam prepis prilažemo.⁵ Smatramo da je sad najzgodnije ovako, jer se nema vremena vršiti neko pregrupisavanje, u kom bi se slučaju neprijatelj mogao probiti u željenu stranu. U ovom smislu mi smo i ranije izdali avizo naređenje IV. Brigadi za najpogodniji način spriječavanja neprijatelja u sprovođenju njegovih namjera. Kako se bude razvijala situacija, mi ćemo tako i davati konkretne zadatke svim ili pojedinim jedinicama. Bit ćemo aktivni i nastojat ćemo da onemogućimo neprijatelju sprovođenje njegovih namjera.

Dobro bi bilo da se III. Krajiška Brigada prebaci preko Šujice i Duvna na pravac Imotskog, koja bi sa našom III. Brigadom vjerujemo zauzela i Posušje i Imotski, sa kojim bi zadali veliki udarac neprijatelju i konačno ga pomeli u njegovim planovima. Inače neki ozbiljniji poduhvat takvog značaja mi sa ovim našim snagama ne bismo mogli izvesti.

² U Imotskom su se tada nalazili: veći dio snaga 1. domobranske dobrovoljačke pukovnije i ustaškog 5. stajaćeg djelatnog zdruha i dijelovi 7. SS divizije »Princ Eugen«. Vjerovatno je dio tih jedinica učestvovao u toj akciji, pošto je glavnina 7. SS divizije, kao i njemačkih jedinica koje su pristizale, bila angažovana u operaciji »Landsturm« (dok. br. 167; AVII, T-313, F-192/7452866: izvještaj Komande 2. oklopne armije od 6. novembra 1943. o jedinicama koje učestvuju u operaciji »Landsturm«, sn. br. 7452772: izvještaj Komande 5. SS brdskog armijskog korpusa od 4. novembra 1943. o stanju 1. stajaćeg djelatnog zdruha u Imotskom).

³ Na području Sinj — Knin — Gospić se nalazila 15. lovačka pukovnija, a u Kninu još i 27. ustaška bojna. Obje ove jedinice su, po naređenju Komande 2. oklopne armije od 31. oktobra 1943, stavljene pod komandu 15. brdskog armijskog korpusa. Vjerovatno je da su one uzele učešća u napadu od Sinja, preko Trilja, u naznačenim pravcima (vidi AVII, T-313, F-192/7452771—2). O tome vidi i AVII, reg. br. 24—3, k. 516/A: obavještajni izvještaj Štaba 9. NOU divizije od 6. novembra 1943. godine.

⁴ Redakcija nije mogla da pronađe to naređenje.

⁵ Blže o toj zapovijesti vidi tom V, knj. 21, dok. br. 42.

S obzirom na situaciju koja je nastala od jučer, mi predlažemo da se naša I. Brigada prebaci sa otoka⁶ na Biokovo, koju bismo upotrebili za pritisak na Imotski sa južne strane.

U jučerašnjoj borbi koju je vodio IV. bataljon IV. Brigade prema Trilju, pored navedenog rezultata borbe, mi smo imali jednog mrtvog i jednog ranjenog, a neprijatelj je imao 13 mrtvih i mnogo više ranjenih.

Imotski Odred i naša IV. Brigada predlažu da se bombarduje Imotski, navode razlog da tamo ima prilično veliki broj Njemaca i ustaša. Ako bi se to preduzelo onda navodimo podatke o rasporedu neprijateljskih snaga ovoga garnizona. Njemačka vojska se uglavnom nalazi u duvanskoj stanici, gdje su i magacini, većina tenkova, oružja i ostali materijal. U sudskoj zgradi je glavna njemačka komanda. U Građanskoj školi ima nešto vojske — ustaške, a ispod nje su parkirani kamioni. U kući Lazara Todića nalazi se bolnica.

Skicu Imotskog na kojoj je bilo tačno unešeno raspored vojske kao i oruđa za odbranu grada naš obavještajni oficir je dostavio drugu Šimiću⁷ bez našeg znanja, pa mu je u slučaju potrebe zatražite.

O situaciji na sektoru nijesmo vas mogli prije izvijestiti jer nijesmo dobili podatke od Brigade, a radio-vezu imamo u 6 časova i u 17 časova. Mi predlažemo da se jutarnje vrijeme primopredaje depeša promjeni mjesto 6 da bude 10 časova, ili da se uvede još jedno vrijeme.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Načelnik
Mom.⁸ Poleksić

Komandant:
A.⁹ Banina

M. P.

⁶ Ta brigada se 11. novembra s poluostrva Pelješca prebacila na obalu kod Podgore (tom V, knj. 21, dok. br. 152).

⁷ Tako su zvali Ljubu Krstulovića, obavještajnog oficira 8. korpusa NOVJ.

⁸ Momčilo

⁹ Ante

IZVJEŠTAJ ŠTABA 17. DIVIZIJE OD 10. NOVEMBRA 1943. ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ O AKCIJAMA NA ROMANIJI I U DOLINI PRAČE¹

Š t a b

XVII. Bos. u divizije NOVJ

Broj: Sl.

10. novembar 1943. god.

ŠTABU III. KORPUSA NOVJ

1.) Situacija kod nas. Sinoć je drug komandant korpusa bio u Baltićima. Do njega je otišao drug politički komesar divizije, pored pismenog izvještaja koji smo mu uputili. Drug komandant korpusa jutros je krenuo za štab XXVII. divizije, a po povratku doći će u naš štab.

XV. brigada drži položaj: Orlova² i Crvena Stijena prema Kadinom Selu s jednim bataljonom na rušenju pruge između Sjetline i Prače. Most kod Podgraba od 50 metara i još nekoliko manjih porušenih i oko 3 km. željezničke pruge.

XV. brigada gotovo svaki dan vodi borbu sa neprijateljem koji vrši napad sa svojih položaja Sumbulovac — Pusto Selo — Glog³ — Brezovice (spoljna linija utvrđenja Sarajeva).⁴ Jedan dio ovih utvrđenja bili smo već likvidirali, ali ih je vrlo teško držati jer je ta linija na dometu neprijateljske artiljerije iz Sarajeva, a sem toga teren otvoren i avijacija ga lako može tući.

Tako je I. bataljon XV. brigade juče imao žestoku borbu sa neprijateljem koji je u 4 kolone napao položaj naših jedinica, pravicima od Mokrog, Sumbulovca, Košara i Bijelih Stijena.⁵ Jačina neprijatelja bila je 500 vojnika Nijemaca.⁶ Po-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 7—2, k. 981.

² To jest: Orlova stijena, kosa ispod Crvene stijene (na putu Sarajevo — Sokolac).

³ To je brdo Glog (trig. 1405), sjeveroistočno od Sarajeva.

⁴ Tu liniju odbrane, od Prače do Mokrog, tj. istočno od Sarajeva prema Sokolcu, obezbjeđivali su: Stožerna sat, 2, 22. i 24. bojna ustaškog 1. stajaćeg djelatnog zdruza (tom IV, knj. 20, dok. br. 234), njemački 1. rezervni lovački puk i dijelovi njemačkog 92. motorizovanog grenadirskog puka (AVII, T-315, F-2156/368 i 369; ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije — »Vražje« za 9. i 10. novembar 1943).

⁵ To mjesto se naziva Bijela stijena.

⁶ Prema ratnom dnevniku Komande 369. legionarske divizije (»Vražje«) za 10. novembar 1943, akciju u pravcu Mokrog su preduzele tri borbene grupe: desna (dijelovi 1. stajaćeg djelatnog zdruza), srednja (Bataljon »B« njemačkog 1. rezervnog lovačkog puka) i li-

slje oštne borbe i snažnog protivnapada I. bataljona neprijatelj je bio prinuđen na povlačenje pretrpivši velike gubitke: 40 mrtvih i oko 60 ranjenih. Ubijen je i komandant te kolone, njemački oficir, pored ostalih. I. bataljon Maj. brigade imao je 6 mrtvih i 6 ranjenih.

Sektor XVI.N.o. u. (Muslimanske) brigade: Ozren, Vrana, Vučja Luka, Kalauzovići, Crni Vrh. Ova brigada u toku posljednjih 4 dana vodila je stalno sa uspjehom oštne borbe sa četnicima Derikonje,⁷ među kojima je bio i izvjestan broj Srbijanaca na čelu sa tzv. komandantom korpusa (Sarajevskog) kapetanom Momčilovićem.⁸ Borbe su se vodile u rejonu sela Visovice. Četnici razbijeni u manjim grupama, ali ne i sasvim potučeni. Baš na ovom kraju oni su do sada jedino agresivni. XVI. brigada imala je u tim borbama jednog mrtvog i 3 ranjena, četnici: više mrtvih i ranjenih i 3 zarobljena.

Preksinoć i juče ujutru ova brigada vodila je žestoke borbe sa jačom njemačkom kolonom od oko 400 vojnika kod sela Vrana. Nijemci su bili potpomognuti preciznom artiljerijskom vatrom sa Gloga, zbog čega je XVI. brigada u ovim borbama pretrpila osetne gubitke, 13 mrtvih i 16 ranjenih lakše i teže, 2 izgubljena. Nijemci su imali dva puta više gubitaka, t.j. oko 20 pobijenih i preko 20 ranjenih. Za ovu mladu brigadu koja je izgubila nekoliko odličnih rukovodioca (dva komandira, jedan zamjenik komandira, jedan zamjenik politkomesara čete) ovo je bio osetan gubitak.

Nijemci su se poslije ove borbe povukli na svoje polazne položaje, prema Glogu i Hreši.

Sektor VI Bos. brigade: rejon s. Kalauzovića prema Kalauzovićima do Srednjeg. Zadatak razbijanje romanijskih četnika koji su se krili u tom kraju. Rezultat u tome pogledu nije postignut, jer četnici ne primaju borbu, kriju se pa su naredili i stanovništvu da se povlači iz sela.

2.) Opšte i borbeno stanje na visini. Hladno vrijeme i snijeg najviše pogađaju XV. brigadu, koja nema takoreći nikakvih smestajnih mogućnosti. jer su sve kuće i sela na njenom sektoru najvećim dijelom popaljene. To se gotovo isto odnosi i na (Muslimansku) XVI. brigadu.

3.) U prilogu dostavljamo jedan primjerak »formulara br. 3« koji smo izradili za vođenje »spiska evidencije oficira i podoficira«. Ukoliko isti po vašem mišljenju odgovara po-

jeva (1. bataljon njemačkog 92. motorizovanog grenadirskog puka). Vidi AVII, T-315, F-2156/368 i 369.

⁷ Savo Derikonja je tada bio komandant 1. sarajevske četničke brigade Romanijskog četničkog korpusa.

⁸ Milorad Momčilović je tada bio komandant Romanijskog (odnosno Sarajevskog — kako je još nazivan) četničkog korpusa.

trebi za koju je namjenjen i ako za to ima mogućnosti, molimo vas da se takvi formulari u štampariji umnože u više primjeraka kako bi ih dostavili jedinicama naše divizije. Sa formularom dostavljamo vam kopiju našeg naređenja broj 30 za vođenje »Spiska evidencije oficira i podoficira« (t. 2 tog naređenja). U t. 3 tog naređenja predviđa se uglavnom formular za vođenje tzv. prozivnika za desetare, vodnike i t.d. (manjeg formata), pa ako ima mogućnosti i ti bi se prozivnici mogli odštampati u štampariji analogno formularu br. 3.

4.) Predlog za unapređenje oficira i podoficira nismo mogli do sada dostaviti zbog udaljenosti jedinica i borbi koje su jedinice vodile. Sem toga drug komandant sinoć nam je saopštio da predloge oficira i podoficira možemo poslati neposredno za V. Š. pa ćemo tako i učiniti, a vas u tome izvestiti.

5.) Aktom toga štaba br. Sl. od 23. X. t. g. uputili ste nam 2.350 komada partizanskih legitimacija i dr. Međutim mi smo primili svega 2.200 komada. Prema tome pošto se radi o legitimacijama kao dokumentima, molimo vas da ispitajte da li kod vas nije možda manje upakovano tih legitimacija, u suprotnom može se zaključiti da postoji zloupotreba od lica koje ih je donijelo.

Sem toga molimo vas da nam se pošalje još 1.800 legitimacija, koliko je potrebno da se namiri broj na 4.000 kako to stoji u vašem prednjem naređenju.

Mi smo legitimacije od vas primili posredno preko štaba XXVII. divizije, 31. prošlog mjeseca.

6.) 9. o. mj. dezertiralo je 9 Vučjačana⁹ sa puškomitraljezom, iz VI. brigade sa položaja kod Rakove Noge. Preduzete mjere nisu omogućile hvatanje dezertera, jer su to dezerteri planski pripremili.

Molimo vas da obavijestite sve jedinice i odrede u reonu Tuzle prema Trebavi i Posavini i Birču da se, ako je moguće, oni pohvataju i da se ubuduće, ako kroz reon tih jedinica naiđu grupe dezertera, hvataju, ovo napominjemo zbog učestalog dezerterstva. Prije dva dana i iz XVI. brigade dezertiralo je 7 boraca iz Vareša a iz baterije proteklih dana oko 10 novomobilisanih, među kojima veći deo domobrana.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Politkomesar	Načelnik p. pukovnik,	Komandant, pukovnik
B. Petričević¹⁰	Vukašin¹¹	otsutan

M. P.

⁹ Tako su zvali mještane (borce) s područja Vučijaka, kod Prnjavora.

¹⁰ Branko Petričević Kađa

¹¹ Subotić

**IZVJEŠTAJ ŠTABA TREBAVSKOG ODREDA OD 11. NOVEM-
BRA 1943. ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ O RASPOREDU I STA-
NJU O ODREDU NA PROSTORIJI SRNICE — GRADAČAC
— MODRIČA I O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI NA TRE-
BAVI¹**

STAB

Trebavskog n. o. p. odreda

P o l o ž a j

Dne, 11. XI. 1943. godine

ŠTABU III. BOSANSKOG KORPUSA

POLOŽAJ

Vaš izveštaj od 29. X. 1943. god. broj službeno² u redu smo primili kao i naredbu u duplikatu Vrhovnog štaba NOV i POJ, a isto tako naredbu broj službeno od 31. X.³ i 1. XI. 1943.⁴ U vezi vaših naredaba podnosimo slijedeći izvještaj:

1. — Sa odredom držimo položaj Srnice (Srpske),⁵ Gradačac, Modriča. Desno održavamo vezu sa Vojvođanskom brigadom,⁶ koja se nalazi u blokadi Brčkoga, i Posavskim odredom, koji je u Bukviku, ljevo sa XIX. hrvatskom brigadom,⁷ čiji se djelovi nalaze u Turskom Lukavcu⁸ i Dobošnici. Prema naređenju XIX. Hrvatske brigade bili smo pomjereni na položaje Miričina — Gnojnica — Kruševica i Dobošnica, a pošto se je situacija izmjenila vraćeni smo na dosadašnje položaje.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 1—3, k. 1627.

² Vjerovatno se odnosi na obavještenje Štaba 3. korpusa NOVJ od 29. oktobra 1943 (vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 154).

³ Vidi AVII, reg. br. 11/3, k. 407.

⁴ Redakcija nije mogla da pronađe pomenutu naredbu i nije joj poznato na što se ona odnosi.

⁵ Po kartama novijeg izdanja Srnice (Muslimanske i Pravoslavne) zovu se: Donje i Gornje Srnice.

⁶ Odnosi se na 1. vojvođansku brigadu 16. NOU divizije (tom IV, knj. 18, dok. br. 109).

⁷ i ²¹ Tako piše u originalu. Vjerovatno je omaška. Odnosi se na 18. hrvatsku brigadu 27. NOU divizije (tom IV, knj. 68, dok. br. 67, 74 i 99).

⁸ Misli se na Muslimanski Lukavac (za razliku od Pravoslavnog Lukavca), istočno od Tuzle. Poslije rata se Pravoslavni Lukavac zove Gornji Lukavac, a Muslimanski — Donji Lukavac (vidi kartu Tuzla 1 : 100.000, izdanje Vojnogeoграфskog instituta JNA, 1955).

VOJNA SITUACIJA:

Trebavski četnički odred.

U zadnje vreme situacija na Trebavi izmjenila se u mnogome. Njemci pokušavaju svim mogućim silama da stave četnike pod svoju komandu, jer su u to ime poslali tri svoja oficira, koji su pregovarali u to ime sa četnicima i dobili su da zauzmu položaje Becnja (Duje⁹), to jest da sela Kostajnica i Grabska budu pod njihovom komandom.

Nijemci su tražili od četnika da opravdaju toliki utrošak municije, koji su im oni dali, a ovi su iskopavali mrtve partizane, koji su poginuli na Trebavi i okolini. Međutim odnosi se nisu mogli popraviti i više nisu mogli dobiti municije u borbu protiv partizana nego samo za razmjenu za rakiju.

Narod to strahovito osuđuje i sabotira svim mogućim sretstvima kao napuštanjem položaja, neudovoljavanjem četničkih potraživanja u hrani, radnoj snazi i popuni jedinica. U vezi svega toga bili su odredili 30 ljudi kao taoce, koje su htjeli sprovesti u Doboju, a međutim ustali su muslimani sela Grabske protiv toga i tako spriječili tu namjeru.

Četnici, pošto im to nije uspjelo, iste su zatvorili u zatvor u Grabskoj. Zatvorenici sami su obili zatvor i pobjegli svojim kućama, protiv kojih četnici kasnije nisu smjeli preduzeti ništa.

I pored svega narodnog nezadovoljstva i priličnog broja boraca, četničko vodstvo uspjeva veliku većinu zavedenih naoružanih ljudi da drži pod svojom kontrolom i da služi njima i njihovoj izdaji. Prema tome naš podzemni rad vrlo je malo uspio, jer može se videti iz brojnoga stanja sa koliko smo se drugova iz četničkih redova do sada pojačali.

Naš jedan bataljon stalno je patrolirao Krečane¹⁰ — Tolisa — Skugrić i time sprečavao neprijatelju da ometa naš saobraćaj sa Modricom, a u isto vreme preko propagandnog materijala pokušavao uvjeriti narod o pogrešnom stavu četnika i njihovog vodstva.

Po dosadašnjim podacima četnika na Dugoj njivi i okolini ima oko 1.200, zajedno sa Posavcima. Položaje drže samo oko Duge njive, patrolirajući po selima. To nisu stalni borci, nego mobilisani seljaci, koji se smenjuju svaki 4 dana. Tu se dešava bježanje i naravno posle sljede kaznene ekspedicije za pojedincima. Još uvijek glavnu rječ vode Dražini oficiri, koji uvijek govore: »Bolje sa ustašama nego sa partiza-

⁹ Duje nisu nađene na karti 1:100.000. Vjerovatno je to lokalni naziv za neki predio u rejonu Becnja.

¹⁰ Zapadno od Gradačca se nalaze Gornje i Donje Krečane, a grupe sela se nazivaju Krečnice. Vjerovatno se odnosi na Gornje Krečane.

nima!« Četnički štab sa popom Savom¹¹ i oficirima nalazi se u pokretu, a najviše u selima duž Bosne.

Prema sporazumu Njemci su zauzeli Becanj, na kome su isto tako postavili 2 topa, iz kojih su već dva puta gađali Cerov Gaj, Donju Paležnicu i Sjeninu (Kobiljak),¹² sve četnička teritorija.

Oko Brčkoga još uvijek traju žestoke borbe sa neprijateljem koji je dovukao znatna pojačanja,¹³ a naročito je došla 8. pukovnija preobučena u njemačko odjelo i dopunjena u oružju.¹⁴ Prema poslednjim vjestima koje smo primili naši su ih upustili i prešli u protivofanzivu, gdje su opet oterani u sam grad Brčko,¹⁵ kojom prilikom je bilo dosta mrtvih neprijatelja, a između ostalog zarobljen je 1 rečni brod (lađa).¹⁶

U Gračanici neprijatelj koncentriše izvjesne snage, a najviše Rusa-bjelogardejaca, sa kojima izgleda misli vršiti ofanzivu na oslobođenu teritoriju.¹⁷ Te su snage vrlo male, bar do sada, da bi sa njima mogli to učiniti. U Doboju pravo stanje ne može se uhvatiti, jer kolone jedne dolaze, a druge odlaze. Borbe između Doboja i Dervente vode se povremeno. Poznato

¹¹ Božićem

¹² Kobiljak nije nađen na karti 1:100.000. Vjerovatno se tako lokalno naziva neki predio kod Sjenine.

¹³ Poslije zauzimanja Tuzle i Tuzlanskog bazena, početkom oktobra, od jedinica 3. korpusa NOVJ, Nijemci su planirali da ponovo ovladaju Tuzlom, unište partizanske snage u sjeveroistočnoj Bosni i spriječe formiranje novih jedinica NOV i POJ. Za operaciju »Ferkel«, koja je počela 7. i trajala do 14. novembra, pod neposrednom komandom njemačkog 69. rezervnog korpusa, oni su angažovali: 187. rezervnu diviziju, puk »Fon Nolken« 2. brigade 1. kozačke konjičke divizije, domobranski 3. lovački zdrug i dijelove domobranske riječne flotile. Napadali su u dva pravca: Doboje — Tuzla i Brčko — Tuzla. Na prvom pravcu su zauzeli Tuzlu, 10. novembra, a na drugom pravcu Čelić, 13. novembra. Opširnije o tome vidi dok. br. 174; tom IV, knj. 19, dok. br. 165, knj. 20, dok. br. 1; AVII, T-313, F-189/7448822, 7448834, 7448838, 7448840, 7448842 i 7449732—3: ratni dnevnik Komande 2. oklopne armije za 2, 9, 11, 12. i 14. novembar i izvještaj od 12. novembra, sn. br. 7449334: izvještaj Komande 69. rezervnog korpusa od 12. novembra o zauzimanju Tuzle, T-315, F-2281/241—3: zapovijest Komande 69. rezervnog korpusa od 13. i naređenje od 14. novembra, reg. br. 13/1—12, k. 55: obću bojnu relaciju Zapovjedništva 3. lovačkog zdruge od 12. decembra 1943. za novembar.

¹⁴ U oktobru 1943. u Vinkovcima je vršeno prenaoružanje dijelova 8. lovačke pukovnije (AVII, 12/1—13, k. 55: obća bojna relacija Zapovjedništva 3. lovačkog zdruge od 15. novembra 1943. za oktobar).

¹⁵ Taj podatak nije bio tačan (vidi dok. br. 174 i tom IV, knj. 19, dok. br. 99).

¹⁶ Partizani su 3. novembra oštetili brod rečne flotile »Petrinčića«, brod »Ustaša« zapalili i deregliju s hranom, koju je ovaj brod teglio, zaplijenili su i zapalili (AVII, reg. br. 13/1—12, k. 55).

¹⁷ Gračanicu su zauzeli kozaci 9. novembra (AVII, T-313, F-189/7448834).

OBAVJEŠTENJE ŠTABA 16. NOU DIVIZIJE OD 14. NOVEMBRA 1943. OKRUŽNOM KOMITETU KPJ ZA MAJEVICU O SITUACIJI U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI S PREDLOGOM ZA ZBRINJAVANJE RANJENIKA¹

OKRUŽNOM KOMITETU KPJ ZA MAJEVICU

Dragi drugovi,

1. — Današnja situacija na sektoru Brčko—Tuzla sastoji se u tome, što je neprijatelj, zauzevši Čelić,² proširio svoj klin time što je zauzeo i kote iznad Čelića prema Koraju, što se čula topovska i mitraljeska vatra od Gornje Tuzle i što je avijacija tukla položaje naše II brigade, tj. Vražiće i Zovik.³ Inače, neprijatelj u toku današnjeg dana nije napredovao niti u pravcu Tuzle niti u pravcu Bijeljine.

Naša se divizija podjelila u dvije operativne grupe, jedna zapadno, a druga istočno od ceste Tuzla—Brčko. Zadatak obeju grupa jeste ne voditi frontalne borbe sa neprijateljem već manevrima uništavati pojedine njegove djelove. Od sutra ovaj stav će u potpunosti biti sproveden, tj. naše će se jedinice povući u glavnom na prostoriju Zabrdje—Ugljevik—Bogutovo Selo⁴—Teočak, sve do Međeđe. Zadatak je jedinica da kontrolišu ovu prostoriju, prate neprijateljske pokrete, napadajući ga na najslabija njegova mesta. Iz ovoga se vidi, da naš stav nije više frontalna odbrana Bijeljine. Dva su osnovna momenta prouzrokovala promenu našeg dosadašnjeg stava: prvi, pad Gornje⁵ i Donje Tuzle⁶ i drugi, velike žrtve (samo naša I brigada imala je u toku ovih dana 200 izbačenih iz stroja), koje smo imali u toku sedmodnevnih upornih bojeva protiv VII neprijateljske ofanzive.⁷

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 16—4/I, k. 950.

² Čelić su, 13. novembra, zauzele zaprečne grupe domobranskog 3. lovačkog zdruga. Bliže o tome vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 1; AVII, reg. br. 13/1—12, k. 55: bojnu relaciju Zapovjedništva 3. lovačkog zdruga od 12. decembra 1943. godine.

³ Odnosi se na neprijateljeva dejstva u poduhvatu »Ferkel« (dok. br. 173; AVII, reg. br. 13/1—12, k. 55).

⁴ Na nekim kartama: Begutovo Selo.

⁵ Gornje Tuzle

⁶ Tako su zvali Tuzlu.

⁷ Nije jasno. Tako piše u originalu. Vjerovatno se misli na sve veće neprijateljeve napade na 16. NOU diviziju, od njenog formiranja, pa je i ova neprijateljeva akcija, koja je počela 7. novembra, proglašena, za sedmu ofanzivu.

Savjetujemo vam, da ovom našem stavu saobrazite sva ona pitanja koja su u neposrednoj vezi sa ovom situacijom na ovom sektoru.

Po pitanju ranjenika naš Štab je zauzeo sledeći stav:

a) Sve pokretne ranjenike i bolesnike, tj. našu bolnicu broj 2 i sve pokretne ranjenike koji se nalaze na Majevici organizovati u tri čete i pokrenuti ih iz Tavne, smestivši ih, za sada, na prostorijski Čaklovica — Čajira — Rastošnica. U koliko situacija bude zahtevala, pokrenućemo ih zajedno sa izvesnim našim jedinicama, u pravcu Birča.

b) Što se tiče teških ranjenika, mi smo mišljenja, da treba nastojati da se jedan veći dio dobro smjesti (sakrije) ovdje na Majevici, ali sigurno, i to ne u jednom već u nekoliko sela, a drugi dio, od prilike njih oko stotinu, odmah, još u toku sutrašnje noći. Naravno, rešenje ovoga pitanja zavisi od vas, tj., ako vi smatrate, da možete smestiti sve teške ranjenike ovde na Majevici, onda nije potrebno slati ih u Birač. Tražimo od vas, da još u toku noćasnje noći rešite to pitanje.

c) U cilju što bolje organizacije evakuacije i pokreta ranjenika i bolesnika, formirali smo privremeno rukovodstvo bolnice. U to rukovodstvo ušli su: drug Dr. Levi,⁸ referent saniteta naše Divizije, drug Petar Matić, komandant III brigade, drug Ostojić,⁹ politkom. III brigade, i drug Đurašević,¹⁰ politkom. naše bolnice. Po sastavu ovog rukovodstva, vidite koliko važnost poklanjamo pitanju pokreta bolnice.

U koliko odlučite, da se jedan izvesni broj ranjenika pokrene prema Birču, predaćete ih navedenom rukovodstvu, izlazićemo u svakom pogledu u susret.

d) Za obezbeđenje i pokret ranjenika i bolesnika odredili smo našu V brigadu.

3) Naše jedinice na frontu imaju vrlo slabu ishranu, čak gladuju. Naredili smo našoj intendanturi, da dopremi izvjesnu količinu namirnica iz ovdašnjih magazina. Međutim Komande Mjesta nisu još izašle u susret, govoreći, da u tom pogledu nisu dobile nikakvo naređenje od Komande Područja. Ozbiljno vam skrećem pažnju, drugovi, da to pitanje sredite, jer bogata Semberija može da hrani one, koji i za nju krvare.

S. F. — S. N.
14. XI 1943.

S drugarskim pozdravom
Politkomesar XVI Divizije
Stefan Mitrović

⁸ Moni

⁹ Uroš Ostojić Đetić

¹⁰ Milutin Đurašević Đuraš

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. DIVIZIJE OD 15. NOVEMBRA 1943.
ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ O AKCIJAMA KOD BOSANSKE
KRUPJE, BIHAĆA I PRIJEDORA I POGIBIJI AVDE ČUKA,
POLITIČKOG KOMESARA 8. KRAJIŠKE NOU BRIGADE¹**

ŠTAB

IV. DIVIZIJE 5. KORPUSA

N. O. V. J.

Br. sl.

Dne 15. XI 1943. g.

ŠTABU V. KORPUSA N.O.V. JUGOSLAVIJE

Položaj

Na neprijateljsko uporište Čardak² izvršili smo noću između 11. i 12. o. mj. akciju, neprijatelj je davao žestoki otpor i borba se produžila i danju 12. o. mj.³ Neopreznošću minerskih odeljenja VIII. brigade neprijatelj se probio sa 5 tenkova i izvukao neprijateljsku posadu sa Čardaka, uz pripomoć neprijateljskih snaga iz susjednih garnizona. U ovoj akciji neprijatelj je pretrpio velike žrtve od vatre naše artiljerije⁴ i pješadije, isto tako i mi smo imali priličan broj ranjenih i mrtvih.

Akcija nije u potpunosti uspjela iz razloga što je neprijateljsko uporište bilo jako utvrđeno sa bunkerima, žičanom preprekom i minama, kao i iz razloga što su neprijateljske snage bile sastavljene od krvničkih ostataka ustaša i legije lovaca, koji su se otvoreno kretali po položaju bez ikakve bo-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 29—1, k. 767.

² To mjesto nije nađena na karti 1:100.000. Odnosi se na brdo (predio) u s. Gudavcu (Donjem i Gornjem), južno od Bosanske Krupje. Kod ovoga su sela 13. novembra 1943. vođene borbe (tom IV, knj. 19, dok. br. 163, knj. 20, dok. br. 17).

³ Prema izvještaju Štaba 8. krajiške NOU brigade od 16. novembra 1943, napad na Čardak je izvršen 13. novembra (tom IV, knj. 19, dok. br. 72; AVII, reg. br. 40—10, k. 456: izvještaj Štaba 5. korpusa NOVJ od 13. novembra 1943).

⁴ Pored 3. i 4. bataljona 8. krajiške NOU brigade, u napadima na Čardak je učestvovao i 1. artiljerijski divizion 5. korpusa NOVJ (tom IV, knj. 19, dok. br. 72 i 79).

jazni i davali žestok otpor, po čemu se može zaključiti da ta banda više ne polaže na svoj život.

U ovoj akciji poginuo je politički komesar VIII. brigade drug Avdo.⁵ Drug Avdo za vrijeme akcije nalazio se je kod brdskog topa koji je bio u neposrednoj blizini neprijateljskih bunkera, čiju je poslogu zahvatio snop neprijateljskog mitraljeza, od koga je snopa jedan metak druga Avdu udario iznad samog srca gdje je nakon nekoliko minuta izdahnuo.

Ovaj štab predviđao je žrtve u ovoj akciji, ali se ipak rešio da ovu akciju izvrši, jer iz spomenutog neprijateljskog uporišta ustaški su zlikovci ispadali u sela i klali i ubijali narod kao i omogućavali četničkoj bandi koja se je nalazila kod njih da rasprostire četničku i fašističku politiku po selima na slobodnoj teritoriji.

Iscrpan izvještaj⁶ dostavićemo čim dobijemo od jedinica koje su učestvovala u ovoj akciji, koji do danas nije dobiven iz razloga što se borba vodi neprekidno sa neprijateljskim snagama koje nadiru iz Krupe i Bihaća pojačane tenkovima.⁷

Dijelovi snaga ove divizije porušili su želj. most na rijeci Sani, na pruži koja vodi Prijedor — Ljubija razrušili dvospratne bunke i nanižali neprijatelju osjetne gubitke, isto tako snage VI. brigade postavile su zasjedu na cesti između Prijedora i Omarske, kojom je prilikom ubijeno 10 neprijateljskih vojnika a broj ranjenih je nepoznat, zarobljen je jedan puškomitraljez, 5 karabina i nešto spremne.⁸

Prilikom posljednjeg pokušaja neprijatelja iz Prijedora, Omarske i Bronzanog Majdana uništena su 2 neprijateljska tenka i neprijatelj je potpuno razbijen i sjuren u garnizone, u ovoj borbi neprijatelj je imao osjetne gubitke, a sa naše strane nije bilo velikih gubitaka.

Da bi još efikasnije uništavali neprijateljske oklopne jedinice potrebno bi bilo nabaviti nagaznih mina za električno palenje. Nagazne mine mogle bi se izrađivati u jednoj vojnoj

⁵ Avdo R. Ćuk Redžo, učitelj. Član je KPJ od 1936. Poginuo je 13. novembra 1943. Proglašen je, 23. jula 1952, za narodnog heroja (tom IV, knj. 19, dok. br. 72; AVII, reg. br. 18—4, k. 775: saopštenje o pogibiji Avde Ćuka; *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 144).

⁶ Bliže o tome vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 79.

⁷ Na komunikaciji Bihać — Bosanska Krupa su se nalazili dijelovi 373. legionarske divizije (»Tigar«). O njenom rasporedu detaljnije vidi Franc Šraml, n. d., str. 170. i 171.

⁸ Bliže o toj zasjedi, koju je postavila 2. četa 1. bataljona 6. krajiške NOU brigade, vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 121.

radionici u koliko prilike dozvoljavaju a eksploziv tražiti od saveznika ili nekih drugih izvora.

U posljednjim akcijama osjeća se prilična saradnja u borbi i vatrena pomoć pješadiji od teških i artiljerijskih oruđa, naročito u odbrani, jedino što borci još ne znaju iskoristiti zbunjenost neprijatelja pod pritiskom vatre teških i artiljerijskih oruđa i da u tom momentu izvrše iznenadan juriš i udar u neprijateljske odbranbene linije.

Za daljnje akcije vršimo pomjeranje naših snaga u pravcu o kome je bilo govora na savjetovanju sa članovima štaba korpusa.

Radio stanica je prebačena iz Kozare i nalazi se u ovome štabu ispravna, javite treba li istu uputiti u taj štab.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar	Zamj. komandanta	Komandant
Boško Šiljegović	p. pukovnik	p. pukovnik
		Petar⁹
	M. P.	

⁹ Vojnović

BR. 176

**PREGLED BROJNOG STANJA LJUDSTVA I NAORUŽANJA
11. NOU DIVIZIJE OD 15. NOVEMBRA 1943. GODINE¹**

BROJNO STANJE

ljudstva, oružja i municije XI NOU divizije na dan 15-XI-43 g.

JEDINICA	LJUDSTVA			ORUŽJA										PRIMJEDBA
	Po spisku	U rashodu	Na licu	Topova	Min. bac.	Lak. mrtv.	P. T. puš.	T. mit.	L. mit.	P. mit.	Puškara	Strojica	Pištolja	
V KNOUB-a	1254	152	1102	1	2	2	1	5	1	67	908	22	71	
XII KNOUB-a	659	67	592		1	3	1	6		36	503	18	44	
XIV SBNOUB-a	620	60	560		1		1	2		26	469	6	49	
Banj. PO-ed	91	2	89							4	99		5	
Prnjav. PO-ed	146	10	136							4	131	3	4	
Teš. Pes. PO	123	7	116						1	3	107	1	5	
Crnovr. PO	56	6	50							1	49	8	8	
Motaj. PO-ed	89	4	85							2	77	2	7	
Kom. Banj. P.	365		365					2			273	6	19	
Div. bolnica	54	5	49								8		2	
Štab diviz.	130	5	125							3	92	4	12	
Ukupno	3487 ²	318	3169 ³	1	4	5	3	15	2	146	2714 ⁴	70	226	

Municije za jug. karabine 15—20 na borca.

Municije za tal. po 50 metaka na borca.

Municije na p. mitraljeze jug. 150—200.

„ na tal. mitraljeze 300—500.

 Politkomesar
Žarko⁵

M. P.

 Komandant,
ppukovnik
Šoša⁶
¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 4—3, k. 865.

² Pogrešno zbrojeno; treba: 3.587.

³ Pogrešno zbrojeno; treba: 3.269.

⁴ Pogrešno zbrojeno; treba: 2.716.

⁵ Zgonjanin

⁶ Josip Mažar Šoša

OBAVJEŠTENJE 16. NOU DIVIZIJE OD 16. NOVEMBRA 1943. OKRUŽNOM KOMITETU KPJ ZA MAJEVICU O RASPOREDU DIVIZIJE I DJEJSTVIMA U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI¹

OKRUŽNOM KOMITETU KPJ ZA MAJEVICU

Dragi drugovi,

1. Situacija na našem operativnom sektoru jeste slijedeća:

a) Neprijateljska ofanziva od pravca Brčkog razbijena je i neprijatelj satjeran u grad, posle desetodnevnih krvavih borbi, u kojima smo imali priličan broj žrtava.² Neprijatelj je imao oko 300 mrtvih, veći broj ranjenih i 2 uništena i 2 oštećena tenka. Predlažemo vam da popularizirate ove borbe naših jedinica na terenu vašeg okruga. Naknadno ćemo vam poslati zaista herojske primjere držanja pojedinih naših boraca.

b) G. i D. Tuzla pala je u neprijateljske ruke i u njima se nalazi 3.000 neprijateljskih vojnika i 10 tenkova (izvještaj Majevičkog NOPO).³

c) Naša IV Brigada poslednjih dana vodila je žešće borbe sa četnicima i zelenokadrovcima,⁴ kojom prilikom su pobili 50 bandita, veći broj ranili, zarobili 40 pušaka i 2 p. mitraljeza.

2. Obzirom na vaš rad saopštavamo vam raspored naših jedinica, koji, naravno, morate održati u najvećoj tajnosti:

a) Naša II Brigada nalazi se na prostorijsi Čelić — Brezovo polje, orijentisana prema Brčkom.

b) Naša III Brigada orijentisana je prema Tuzli.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom), u AVII, reg. br. 17—4/I, k. 950.

², ³ i ⁵ Vidi dok. br. 171.

⁴ Tako su zvali pripadnike Odreda bosanskih gorskih planinaca (odnosno »Zelenog kadra«). Prvu jedinicu »Zelenog kadra«, jačine oko 150 ljudi, osnovao je ustaša Topčić (učitelj iz Zvornika) u zvorničkom srezu u avgustu 1943. U »Zelenom kadru« su se uglavnom nalazili Muslimani, pripadnici razbijene Hadžiefendićeve legije (ili — kako su je zvanično zvali — 1. domobranske dobrovoljačke pukovnije). Pripadnici »Zelenog kadra« su se borili protiv četnika i partizana na principu gerile. U novembru 1943. u sjeveroistočnoj Bosni ih je bilo oko 3.000 (tom IV, knj. 19, dok. br. 165).

c) Naša IV i V Brigada imaju zadatak čišćenja četnika i zelenokadrovaca na prostoriji Teočak—Sapna—Međeđa itd.

3. Dobro ste učinili u pogledu teških ranjenika. Obzirom na mogućnost ponovnih ofanzivnih ispada neprijatelja na teritoriji Majevice, još jedanput vam skrećem pažnju, drugovi, da spremite — i to na široj teritoriji — skloništa za sakrivanje ranjenika.⁵

4. Neki naši rukovodioci primjećuju da je bilo panike kod nekih pozadinskih organa. Savjetujemo vam, da takve pojave suzbijete u partijskoj organizaciji.

[5.] Nije isključena mogućnost, da neprijatelj pribere svoje snage u Brčkom i otpočne ofanzivu prema Bijeljini. Skrećem vam pažnju na tu mogućnost.

6. Pojava zelenokadrovaca sve je masovnija. Mišljenja sam da to pitanje treba da rješavaju i partijske organizacije, tim prije što smo mi prišli njihovoj vojničkoj likvidaciji, tretirajući u osnovi kao četnike.

7. Radi zdravog i pravilnog postavljanja naših odnosa saopštavamo vam slijedeći stav Politkomesara III Korpusa koji sam dobio prije gotovo 8 dana: „Partijskim organizacijama u vojsci rukovodi direktno CK⁶ preko brigadnih partiskih rukovodilaca i diviziskog komiteta. To znači da brigadni partiski rukovodioci i diviziski komitet moraju obavezno slati svoje izveštaje izravno CK. Radi koordinacije rada, izmene iskustava, materijala itd. PK⁷ za Vojvodinu i Ob.K.⁸ mogu intervenirati po pitanju pravilnog sprovođenja, ako su vojne jedinice stvorene na njihovom terenu, uticati na pravilan razvoj i politiku kadrova, pomoći da se oni pravilno rasporede, da se zajednički oživi partijski rad u vojsci i pozadini...”

Prema tome, drugovi, želimo vašu pomoć po svim onim pitanjima po kojima nam možete pomoći, naročito po pitanju odnosa vojske i naroda, tj. po pitanju stvaranja jedinstva fronta i pozadine.

S drugarskim pozdravom
Smrt Fašizmu — Sloboda Narodu!

16 novembra 1943 g.

Politkomesar XVI Divizije,
S. Mitrović

⁶ Centralni komitet

⁷ Pokrajinski komitet

⁸ Oblasni komitet

**ZAPOVIJEST ŠTABA 6. PROLETERSKE DIVIZIJE „NIKO-
LA TESLA” OD 18. NOVEMBRA 1943. ŠTABOVIMA BRIGA-
DA ZA RASPORED NA PROSTORIJI GORNJI VAKUF —BU-
GOJNO U SVOJSTVU OPŠTE REZERVE 1. PROLETERSKOG
KORPUSA NOVJ¹**

STAB VI DIVIZIJE
I PROLETERSKOG
UDARNOG KORPUSA NOVJ

Op. Br. 766/43

18. XI. 1943

17h

ZAPOVJEST

(Sekcija Travnik i Prozor razmjera 1:100.000)

OPĆA SITUACIJA:

14 ov. mj. dvije bojne „Vražije divi-
zije” iz Zenice sa 3 tenka i 3 oklopna
automobila došle su na Travnički sektor
i 15 ov. mj. preduzeli su akcije: sa jed-
nom bojnomo preko Vlašić planine na
Turbe i komunikaciju između Turbeta i
Jajca, a druga bojna izvršila je ispad iz
Travnika ka jugu sadejstvujući neprija-
teljskoj diverzantskoj grupi koja je u to
vrijeme izbila u Sebešiće i Rostovo. Obe
ove bojne povukle su se iz Travnika u
svoju polaznu bazu.² Sada se prema ne-

¹ Prepis originala (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 18—1, k. 796.

² Odnosi se na 1. i 2. bataljon 369. grenadirskog puka 369. legio-
narske divizije (»Vražje«), koji su, u sastavu Borbene grupe »Fišer«,
učestvovali u poduhvatu »Rauhralf« (Rauchreif«). Tu akciju Nijemci
su preduzeli 13. novembra s ciljem da razbiju partizanske snage u
rejonu Travnika i otvore željezničku komunikaciju Sarajevo — Sla-
vonski Brod. U tu svrhu su formirane dvije borbene grupe: »Sjever«,
odnosno Borbena grupa »Fišer« — Kampfgruppe »Fischer«, i »Jug«,
odnosno Borbena grupa »Kene« — Kampfgruppe »Kähne« (u nekim
dokumentima se ova grupa naziva »Hene« — »Höne«).

Borbena grupa »Sjever« (Kampfgruppe »Nord«) imala je u svo-
me sastavu: 1. i 2. bataljon 369. grenadirskog puka, 4. divizion 369.
artiljerijskog puka i dijelove Zagrebačke konjaničke pukovnije. Dej-
stvovala je na pravcima Travnik — Turbe i Travnik — Vitez.

Borbena grupa »Jug« (Kampfgruppe »Süd«) imala je u svome
sastavu: 2. bataljon 370. grenadirskog puka, 369. izviđački bataljon i
1. bateriju 369. artiljerijskog puka 369. legionarske divizije (»Vražje«)
i Bataljon »B« 1. rezervnog lovačkog puka. Grupa je napadala na
pravcu Fojnica — Rastovo.

prijatelju u Travniku nalazi I Proleterska Divizija, kao i neki dijelovi X Udarne Divizije.³ Naša VI Udarne Divizija postaviće se kao opšta korpusna rezerva u dolini rijeke Vrbasa, na prostoriju Donji Vakuf — Bugojno — Gornji Vakuf.⁴

NAREĐUJEMO:

I BRIGADA:

Smjestiće se na sredokraći između Donjeg Vakufa i Bugojna u selima Čaušije — Čurčića Lug — Kopčić — Drvetine — Rogušac — Sultanovići, a Štab Brigade u Čurčića Lug sa zadatkom, da održava neprekidnu vezu sa jedinicama I Proleterske Divizije, t.j. Štabom u Donjem Vakufu.

II BRIGADA:

Smjestiće se oko Bugojna u selima: Ljubnjić — Kula Čelepirova — Glavica pa do Kandije.

III BRIGADA:

Smjestiće se između Bugojna i Gornjeg Vakufa od Golog Brda do prema Gornjem Vakufu sa zadatkom, da neprekidno održava vezu sa snagama X Divizije, koje se nalaze prema Prozoru. Štab te brigade neka bude u sredini rasporeda jedinica.

Inžinjerska četa; i artiljerija:

Smjestiće se u selo Ugurlije, a artiljerija u selo Milanovići.

Borbenne grupe su uspostavile borbeni dodir 16. novembra a pohod je završen 17. novembra.

Opširnije o tome vidi tom IV. knj. 20, dok. br. 220; AVII T-315, F-2156 395, 401—416; ratni dnevnik Komande 369. legionarske divizije (»Vražje«) s podacima od 13. do 17. novembra, sn. br. 1035 i 1036; zapovijest od 11. novembra 1943, T-313, F-189 7448841 i 7448849; ratni dnevnik Komande 2. oklopne armije za 13. i 17. novembar 1943. godine.

³ Opširnije o rasporedu i dejstvima 1. i 10. NOU divizije vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 58, 70, 76 i 86.

⁴ Bliže o tome vidi naređenje Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ od 18. novembra 1943 (tom IV, knj. 19, dok. br. 177).

Divizijski sanitet:

Smjestiće se u selo Čipuljići, gdje se već nalazi i sanitet I Proleterske Divizije.

Štab Divizije:

Nalaziće se u Bugojnu.

V e z a:

Sve jedinice uspostaviće sa Štabom Divizije telefonsku vezu, ukopčavajući se na stalnu liniju — ukoliko je ima — upoznati i potreban broj kurira sa pravcima prema Štabu Divizije.

Znaci raspoznavanja:

19. XI. 1943 *Bomba* — *Bugojno*, a 20. XI. 1943 *Puška* — *Prozor*.

NAPOMENA:

Jedinice neka se ne drže prema gore navedenom rasporedu kruto, što znači, mogu da se smjeste u sela i zaselke u blizini navedenog rasporeda, nastojeći da se jedinice što udobnije smjeste, a težeći da ne budu mnogo razvučene.

Preduzeti sve potrebno, kako bi se jedinice što bolje odmorile, ošišale, obrijale, očistile od insekata, dovele u red i ispravnost oružje, odjeću i ostalu spremu, izvršile potkivanje konja, opravke konjskog i tovarnog pribora itd.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkomesar,
Ž.⁵ Dimitrijević, v.r.

Komandant
potpukovnik,
Đ.⁶ Jovanić, v. r.

M. P.

⁵ Zivan

⁶ Đoko

Dostavljeno:

Štabu I, II i III Udarne Brigade
Komandi inženjerske čete i Komandi brdske baterije, te
sanitetu ove divizije. —

Da je prepis vjeran
originalu tvrdi:
Načelnik štaba
m a j o r
Mile J. Uzelac

M. P.

P.S.

Ishrana jedinica vršiće se na terenu na kome budu razmještene jedinice i to preko NOO-a, koji će prikupljati od stanovništva. Skrećemo pažnju da se jedinice pridržavaju određene tablice i najstrožije zabranjujemo da se sledovanje troši u većoj količini nego što je to određeno tablicom. Svaka jedinica vodiće spisak primanja i izdatka hrane, t.j. koliko je primljeno od NOO-a i čega, i koliko je izdato jedinicama.

Načelnik
major,
Uzelac

BR. 179

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 27. DIVIZIJE OD 19. NOVEMBRA 1943.
ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ O DEJSTVIMA U ISTOČNOJ BO-
SNI U PRVOJ POLOVINI NOVEMBRA 1943. GODINE¹**

ŠTAB
XXVII. N. O. U. Divizije
Br. 18
19. 11. 1943.

ŠTABU III. KORPUSA N. O. V. J.

Podnašamo izveštaj o našem radu od 1. do 15. ov. mj.
II. *Krajiška brigada*: od 1. do 7. 11. nalazila se na prostori-
ji Gučevo — Vragolovi — Rogatica — Mesići, a od 7. do
15. 11. na prostorijsi Goraždanska Jabuka² — Hranjen — Go-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 7—2, k. 1111.

² Odnosi se na s. Jabuku, kod Goražda.

ražde — Rešetnica. Za cijelo ovo vrijeme vršilo se je razoružavanje četnika i milicije³ i pristupilo uspostavljanju NO-vlasti.⁴

U nekoliko akcija jedinice te brigade razoružale su ukupno 54 četnika, 7 milicionera, među njima i Pandžu⁵ i Cebu.⁶ Zarobljeno je 65 pušaka, 2 p. m., 1 mašinska puška, 3 pištolja.

14. ov. mj. bataljon te brigade kod Ustikoline i Foče zarobio je grupu od 187 Italijana,⁷ od kojih 24 oficira, sa 15 puško mitraljeza, 9 prsnih mitraljeza, 163 puške. Svo je oružje italijanskog modela.

Za svo vrijeme jedinice ove brigade rušile su željezničku prugu između Mesića i Prače i porušile ovu u dužini od 12 km, 4 mosta, 2 viadukta i stanične uređaje na stanicama Renovica — Prača — Mesići — Banja Stijena. Na drumu Prača — Renovica — Hranjen porušena su 4 mosta i drum u dužini 1 km. Isto tako onesposobljen je za saobraćaj drum Sokolac — Rogatica na dionici Kovanj — Rogatica.

XVII. Majevička brigada: od 1. do 13. ov. mj. nalazila se na prostoriji oko Višegrada sa zadatkom razoružavanja četnika, uspostavljanja NO-vlasti. Jedinice te brigade su u zajednici sa jedinicama I. Krajiške brigade vršile nekoliko akcija čišćenja sela od četnika. U ovim akcijama zarobljeno je 58 četnika, 8 milicionera, sa 66 pušaka, 1p. m., 18000 metaka za italijanske puške, 300 mina za bacač. Istovremeno rušena je željeznička pruga Višegrad — Ustiprača, a podignut je viseći most preko reke Drine kod Višegrada. Oko Višegrada su postojali uslovi o stvaranju domaćeg odreda, što je rezultat

³ Misli se na muslimansku miliciju.

⁴ Bliže o zadacima 2. krajiške udarne brigade vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 54.

⁵ Muhamed Pandža Hafiz. Tada je bio muftija i jedan od muslimanskih prvaka u jugoistočnoj Bosni. Zarobio ga je (10. novembra 1943) 2. bataljon 4. krajiške udarne NOU brigade. Bliže o njemu vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 54, 71, 100, 141 i 160, knj. 20, dok. br. 78, knj. 21, dok. br. 174.

⁶ Munib. Bio je tada vođa muslimanske milicije. Zbog počinjenih zločina osuđen je na smrt (tom IV, knj. 19, dok. br. 71, objašnjenje br. 6).

⁷ Ti Italijani, poslije kapitulacije Italije, bili su pod četničkom komandom. Zarobile su ih dvije čete 4. bataljona 2. krajiške udarne brigade u Foči. Tom prilikom nisu razoružani, već su upućeni, na raspored, u Goražde, gdje se nalazio Štab 27. NOU divizije (tom IV, knj. 19, dok. br. 71, str. 253 i 254). Međutim, Štab 2. udarnog korpusa NOVJ naredio je 25. novembra 1943. da se oni upute Štabu italijanske divizije »Taurinenzes«, koja se tada nalazila pod komandom ovoga korpusa (tom III, knj. 9, dok. br. 258).

rada jedinica te brigade. Toj rad je posle odlaska brigade nastavila I. Krajiška brigada.

Od 13. do 15. ov. mj. brigada se nalazila na prostoriji Rogatica — Goraždanska Jabuka — Hranjen — Goražde sa istim zadacima kao i oko Višegrada.

Romanijski P. Odred: za svo ovo vrijeme sa glavnom snagom nalazio se je na prostoriji Sokolac — Sokolovići sa zadatkom mobilizacije ljudstva i razoružavanja četnika. Između 3. i 6. ov. mj. dve čete odreda učestvovala su u čišćenju prostorije Rakova Noga — Čevljanovići zajedno sa jedinicama VI. brigade. Između 13. i 15. ov. mj. tri čete odreda u zajednici sa bataljonom VI. brigade čistile su okolinu oko Olova od kladanjskih ustaša. U ovoj borbi ubijeno je 19, a ranjeno 20 ustaša, dok odred nije imao gubitaka. Zbog toga što je odred bio rasturen po raznim zadacima još nemamo pregleda o njihovom radu u pogledu pljena kao i neprijateljskih gubitaka. Odred danas broji oko 500 ljudi od kojih je oko 350 sa oružjem. Uslovi za dalju mobilizaciju ljudstva su povoljni.

XIX. Birčanska brigada: za cjelo ovo vrijeme nalazila se oko Tuzle i Srebrnice. Zbog udaljenosti izvještaj od nje o njenom radu nismo dobili.⁶

Zaključak: zarobljeno je ukupno 112 četnika, 15 milicionera, 187 Italijana, 24 oficira. Od oružja je zarobljeno: 18 p.m., 9 prsnih mitraljeza, 1 mašinska puška, 19 pištolja, 294 puške sa oko 20.000 metaka, 300 mina za bacač. Od ovog pljena je 15 p.m., 9 prsnih mitraljeza i 163 puške italijanskog porekla. Sem toga zarobljeno je i 19 mazgi.

U toku ovih 15 dana nije bilo većih borbi. Gubitaka nismo imali, sem 3 nesretna slučaja ranjavanja od bombe u XVII. Majevičkoj brigadi. U ovom periodu desila su se 3 slučaja dezertiranja.

Neprijateljski gubitci iznosili su 19 mrtvih i 20 ranjenih.

U naše redove pristupilo je dobrovoljno 23 druga i 4 drugarice.

Održana je jedna konferencija sa štabom XVII. Majevičke brigade.

Kod štaba ove divizije održavaju se politički i vojni kurs. Politički kurs počeo je 8. ov. mj. i posjećuje ga 27 kursista. Vojni kurs otpočeo je 15. ov. mj. i posjećuje ga 37 kursista.

⁶ Štab 19. birčanske NOU brigade je poslao izvještaj 17. novembra 1943. Tada se ova brigada nalazila na prostoriji Snagovo — Caparde — Osmaci (tom IV, knj. 19, dok. br. 74).

Rukovodioc vojnog kursa je drug potpukovnik Ante Vidaković.⁹ Kursevi se održavaju u Goraždu.

Po brigadama se izvodi vojna obuka. Za ovo vrijeme jedinice su izvodile obuku iz pješadijskog ekzercira na teškim i automatskim oruđima, iz nastave gađanja i stražarske službe. U brigadama postoje obučena odjeljenja za teške bacače. Obuka se izvodi po uputstvima ovoga štaba.

Moral, borbenost i disciplina su na visini.

Kulturni i prosvetni rad: sve jedinice su na svečan način proslavile 26-godišnjicu Oktobarske Revolucije.

Ishrana: zadovoljava.

Odjeća i obuća: ima još veći broj boraca sa slabom obućom ili uopšte bez obuće, naročito u XVII. Majevičkoj brigadi. Isto tako nedostaje i veći broj šinjela i deka.

Odnos vojske prema narodu dobar i ispravan. Primjećuje se porast povjerenja i simpatija prema našoj vojsci. Četnici su raspršeni i demoralisani i ne predstavljaju uopšte kakvu vojničku snagu. Muslimanska milicija ne pokazuje nikakve aktivnosti.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkomesar,
Acó¹⁰

Načelnik štaba,
Petovar¹¹

Komandant, major,
Kosorić Pero

M. P.

⁹ Poginuo je 2. januara 1944. u s. Žunovi zajedno s političkim komesarom Pavlom Goraninom Ilijom. Bliže o njemu vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 21, objašnjenje 3.

¹⁰ Hasan Brkić

¹¹ Rudi

**NAREĐENJE ŠTABA HERCEGOVAČKE NOU DIVIZIJE OD
27. NOVEMBRA 1943. ŠTABOVIMA 3. I 10. HERCEGOVAČ-
KE BRIGADE ZA DEJSTVA NA PRAVCU BILEĆA — GAC-
KO I NA PROSTORIJI DONJE CRKVICE — DONJA VR-
BICA¹**

KOMANDANT HERCEGOVAČKE
XXIX² N. O. U. DIVIZIJE

sl. br. 1

Ubla, 27 XI 43 u 11^{30h}

ŠTABU X. I III.³ N. O. U. BRIGADE

(sekcija Gacko—Trebinje)

Pošto je neprijatelj uspio da se probije prema Gacku,⁴ uz ve-
like gubitke koje su mu nanijeli bataljoni gore imenovanih
brigada, III. brigada izvršila je svoj zadatak skoro u pot-
punosti.

X. brigada tukla je neprijatelja na širokom frontu od
Planike⁵ pa do Vardara i nije se moglo osjetiti njeno jako
udarno dejstvo. Iz svih prikupljenih podataka neprijatelj ima
za cilj da zauzme Gacko, njegove dalje namjere su nam ne-
poznate. Bandit Janičić⁶ vrši ubrzanu mobilizaciju u četiri

¹ Original (pisan na mašini, latinicom), u AVII, reg. br. 3—1,
k. 1143.

² Ta cifra je, u originalu, dopisana olovkom. Hercegovačka NOU
divizija, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ iz decembra (vje-
diviziju (tom IV, knj. 19, dok. br. 100 i 113).

Hercegovačka NOU divizija, po naredbi Vrhovnog štaba NOV i
POJ od 16. novembra, formirana je od 10. hercegovačke NOU brigade,
tj. od njene tri udarne grupe bataljona. Od 1. udarne grupe je formi-
rana 10. hercegovačka NOU brigada, od 2. udarne grupe 2. hercego-
vačka NOU brigada, od 3. udarne grupe 3. hercegovačka NOU brigada
(tom IV, knj. 18, dok. br. 26, knj. 19, dok. br. 96).

³ Treća brigada je, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od
13. januara 1944, preimenovana u 12. udarnu brigadu. Istim naređe-
njem 10. hercegovačka NOU brigada je preimenovana u 10. udarnu a
2. hercegovačka u 11. udarnu brigadu (tom IV, knj. 21, dok. br. 73).

⁴ Prodor je izvršio 13. SS puk 7. SS divizije »Princ Eugen«. U
Gacko je ušao 27. novembra u 10 časova (tom IV, knj. 19, dok. br.
119; AVII, T-313, F-189,7449346 i 7479389; izvještaji Komande 2. oklopne
armije od 28. i 30. novembra 1943).

⁵ Odnosi se na Veliki planik (trig. 1003), jugozapadno od Gacka.

⁶ Ivan (kapetan bivše jugoslovenske vojske). Bio je tada koman-
dant Ljubinske brigade Trebinjskog četničkog korpusa.

susjedne opštine sreza nikšićkog. Janičićeve namjere su da udari nama u leđa tako da bi razbili našu udarnu snagu.

Na osnovu svega ovoga

NAREĐUJEM:

1. III. brigada čim primi ovo naređenje preturiće se na liniju: Golobrdje — Kovači, s tim što će bataljon »MIRO POPARA« ostaviti na prostoru od Lukavca do Plane da ne dozvoli četničkim bandama da vršljaju po ovom sektoru. Ovaj bataljon ostaje pod neposrednu komandu III. brigade sve do daljeg naređenja. Bilečki bataljon ostaje i dalje pod komandom III. brigade, s tim što će da kontroliše sela: Baljci — Bogdašići i da zatvara taj pravac.

2. Zadatak je ove brigade da ne dozvoli neprijatelju da se širi desno od drumu BILEĆA — GACKO, da mu postavlja zasjede na drumu Bileća — Plana, Plana — Kobilja Glava. U koliko neprijatelj oslabi na ovome sektoru a četničke bande se prikupе na prostoru Rioca — Davidovići — Fatnica — Pađeni — Bijela Rudina, prikupite sve svoje snage, tačno procijenite vrijeme da bi svi bataljoni mogli da jednovremeno ispolje svoje dejstvo da bi ovim bandama nanijeli što veće gubitke.

Pošto bi izvršili taj zadatak odmah nešto snaga preturite sa ovu stranu drumu Bileća — Gacko.

3. X. brigada još u toku današnjeg dana prikupiće sve svoje snage na prostoriju: Donje Crkvice — Ubla — Donja Vrbica, s tim što ćete jedan bataljon ostaviti u Golobrdje ili Kovači do dolaska III. brigade. Banjsko — Vučedolski bataljon koji se nalazi u Ubla (Kaluđerski Do) od danas stoji pod vašom komandom do daljeg naređenja.⁷ Štab brigade neka dođe u selo Ubla gdje će dobiti novo naređenje za dalje zadatke.⁸

4. Štabovi brigada da podnesu izveštaj u što kraćem roku koliko su neprijatelju nanijeli gubitaka, kao i po mogućstvu koliko je neprijatelj imao ranjenih. Isto tako koliko je zaplijenjeno oružja, municije i sve druge ratne spremе. U izvještaju dostavite koliko ste imali gubitaka i ranjenika.

5. Štab divizije preturiće se na prostoru sjeveroistočnog dijela Gatačkog sreza a sa njima će se nalaziti II. brigada i Divizijska bolnica. U slučaju jačeg neprijateljskog pritiska oni će se prebaciti ka Golija odakle će sa nama uhvatiti vezu.

⁷ Vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 122.

⁸ Bliže o tome naređenju vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 119, a o izvršenju postavljenih zadataka vidi dok. br. 123 i 141 u istoj knjizi.

6. Vodite dobro računa da imate vazda jedinice u svojim rukama, da možete neprijatelju vazda zadati silovit udarac. Nikada ne gubite iz vida da je nama kao glavni zadatak razbijanje četnika i mobilizacija ljudstva. Šaljite što češće što potpunije izvještaje da bi se mogao uvijek imati pregled situacije.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Komandant, p. pukovnik
Vlado Šegrt

BR. 181

**ZAPOVIJEST ŠTABA HERCEGOVAČKE NOU DIVIZIJE OD
1. DECEMBRA 1943. ŠTABOVIMA 3. I 10. HERCEGOVAČKE
BRIGADE ZA NAPAD NA ČETNIKE NA PROSTORIJI BOAN
— BUSAK¹**

STROGO POVERLJIVO!

KOMANDANT
XXIX.² HERCEGOVAČKE NOU DIVIZIJE
Pov. Broj: 5
1. decembar 1943. g.
u ——— sati
VELIMLJE

ZAPOVIJEST

(Sekcija Trebinje 1 : 100.000)

X. Brigada u toku 30. prošlog mjeseca očistila je četničke bande sa prostora: Donje Dubačke — Mirkovići — Velimlje i zarobila 10—15 četnika.³ Po svim do sada prikupljenim, podacima, četnici, sa kojima je rukovodio bandit Jančić, izgleda da su u paničnom bjehu pobjegli u pravcu Vilusa, Petrovića i naslanjali se na hercegovačke četnike.

Rudinsko — trepački četnici, sa zloglasnim Rakom Lalićem, vršili su prisilnu mobilizaciju na sektoru njihove opštine

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 6—1, k. 1143.

² Dopisano olovkom.

³ Bliže o tome vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 141, knj. 20, dok. br. 95.

i uspjeli da okupe oko 200 četnika, koja je većina silom mobilisana i borbenost te vojske je na nikakvoj visini; a noćas su zanoćili na: Busak — Boan (K. 1129). Njihov magacin nalazi se u Bijele Rudine (Mustafića Grede), u kući Perovića Đorđa, ili pećini više kuće.

U izvještaju III. Brigade vidi se da su se neke manje nje-mačke snage povratile na Bogdašiće i Baljke, gdje su ih sa-čekali nekoliko stotina hercegovačkih četnika. Možda isti imaju namjeru da u zajednici sa crnogorskim četnicima izvrše na nas napad. Na osnovu gore izloženog.

NAREĐUJEM

- 1.) X. Brigada ujutro zorom izvršiće pokret sa svoja tri ba-taljona pravcem: Velimlje — Grebenice — Cerovica i napasti bande koje se nalaze na Boan — Busak i pretjerati ih preko Krstac, nastojeći da im što više nanese gubitaka. Jedan bataljon uputiti na Bijela Rudina sa zadatkom da zarobi ovaj četnički magacin. Po izvršenom zadatku, Brigada će se povra-titi i smjestiti na prostoriji: Lirovo Polje — Dolovi — Bjelovići.⁴
- 2.) III. Brigada ostaće na svojim dosadanjim položajima, s tim što će pod svoju komandu uzeti »4« bataljona X. Brigade i Banjsko-Vučedolski bataljon, koji će ostati na istim položajima. Jednu četu Banjsko-Vučedolskog bataljona ujutro u zoru uputiti na Velimlje, koja ima zadatak da obezbeđuje Velimlje do dolaska X. Brigade. Oba ova bataljona, čim se po-vrati X. Brigada, staviće se pod njezinu ko-mandu.⁵

Ukoliko četnici i Švabe sutra pokušaju kakav napad, od pravca: Bileća — Počeko-vići, III. Brigada treba ove bande da pod svaku cijenu razbije i sjuri u Bileću. Ukoliko četničke bande počnu se gdje koncentrisati u blizini položaja III. Brigade, ista treba da ih napadne noću između 2. i 3. ovog mjeseca,

⁴ O izvršenju postavljenih zadataka vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 103.

⁵ Bliže o izvršenju postavljenih zadataka vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 81.

nastojeći da ih što više uništi i protjera ka Bileći.⁶

3.) Izvještaje sve slati na Velimlje, gdje ću se ja nalaziti.

4.) Ugovoreni znaci i znaci raspoznavanja — po ključu.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

KOMANDANT
p. pukovnik
Vlado Šegrt

BR. 182

IZVJEŠTAJ ŠTABA HERCEGOVAČKE DIVIZIJE OD 1. DECEMBRA 1943. ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ O ZAUZIMANJU KULE FAZLAGIĆA I BORBAMA NA PROSTORIJI BILEĆA GACKO¹

ŠTAB
HERCEGOVAČKE U. DIVIZIJE
N. O. V. JUGOSLAVIJE
Pov. Br.: 29
1 decembra 1943 god.
s.: Ravno

ŠTABU II U. KORPUSA N. O. V. I P. O. JUGOSLAVIJE

1. — Odmah po prijemu vaše depeše za likvidaciju Kule Fazlagića pristupili smo pripremama za izvršenje postavljenog zadatka. Kako su se u to vrijeme bile počele koncentrisati bande grahovskih i hercegovačkih četnika u Banjanima vršeci prisilno mobilizaciju Banjanske, Vučedolske i opštine Oputna Rudina i mobilisale već do 400, to smo brzim pokretom najprije razbili te bande, pa potom smo napali Kulu i poslije borbe od dvije noći i jednoga dana očistili potpuno sva sela Kule,² planine Babe i Bjelašnice. Borbe su bile na Kuli

⁶ Napad je izvršen 4. decembra (tom IV, knj. 20, dok. br. 81).

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 3—6, k. 391/A.

² Riječ je o Kuli Fazlagića, koju je 20. novembra zauzela 10. hercegovačka NOU brigada. Tada se u tome mjestu nalazila oružnička

teške i vrlo žilave jer su se ustaše i žandari očajnički branili. Pri posljednjem jurišu druge noći naši bombaši prodrli su i u posljednja njihova uporišta i rovove, a ostatak ustaša spasio se je bjegstvom ka Šipačnu, gdje su ih ponova dočekali dijelovi II brigade i Partizanske čete, nanijeli im ponovne gubitke i natjerali na ponovno bjegstvo 200 ustaša i zarobljeno 2 mitraljeza, nešto pušaka i municije.

Tek što smo likvidirali Kulu, djelovi Švabske divizije SS »Princ Eugen«³ otpočeli su napadom na nas sa linije Bileća — Stolac — Mostar (Nevesinje). U napadu na nas učestvovalo je oko 3.000 Švaba potpomognutih sa nešto malo tenkova i teške artiljerije. Tri dana vođene su vrlo žilave i uporne borbe oko Bileća — Plana — Korita — Kobilja Glava — Nevesinje i najzad morali smo se povući rokirajući III i X brigadu ka Banjani, koje su brigade produžile pod komandom komandanta divizije druga Šegrta da čiste teren dalje ka Grahovo i po mogućstvu ka moru, a u vezi vašeg usmenog naređenja drugu Šegrta kad je bio kod toga Štaba. Ostavljena je i manja zaštita ka Bileći. II brigada je sada na prostoru s. Žanjevica — s. Ravno⁴ i od sutra počće sa napadima na komunikaciju Stepen — Avtovac — Fojnica.

U ovim borbama ubijeno je i nađeno na bojnom polju 7 švabskih oficira i 352 Švaba. Zaplenjeno je 4 teška bacača, 200 granata, 6 šaraca, 3 mašinke, 1 teški mitraljez, 1 postolje za teški bacač i jedno za teški mitraljez, jedna ispravna radio stanica njemačkog tipa, 164 puške, 53 konja i mazge, nešto municije, sanitetske opreme i drugih manjih potreba.

Mi smo ukupno imali 39 mrtvih i 41 ranjen. Izgubljen je jedan laki bacač, jedan teški i pet konja.⁵

Po svemu izgleda da Švabska divizija je na prolazu sa prostora Mostar — Metković, komunikacijom preko Nevesinja i Uloga ka Kalinoviku, odakle će dalje ka Sarajevu ili Foči (možda na leđa našim snagama kod Višegrada).⁶ Za sada po-

postaja 6. oružničke pukovnije i Domdo bojne »Gacko« (tom IV, knj. 19, dok. br. 141, 167 i 168). Međutim, prema izvješću Glavnostožernog ureda oružanih snaga NDH od 27. novembra 1943, to mjesto partizani su zauzeli 19. novembra 1943. (tom IV, knj. 19, dok. br. 169).

³ Odnosi se na 7. SS diviziju »Princ Eugen«. O njenom rasporedu i dejstvima vidi AVII, T-313, F-189/7449573, 7449544, 7449498 i 7449446: izvještaje 2. oklopne armije od 20, 21, 23. i 25. novembra 1943. godine.

⁴ To selo, po nekim kartama, zove se Ravni.

⁵ Vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 141.

⁶ Pošto je, naređenjem Komande 5. SS brdskog armijskog korpusa od 16. novembra 1943, radi učešća u operaciji »Kugelblic«, bila oslobođena svih drugih zadataka (AVII, T-313, F-189/7448847), 7. SS divizija »Princ Eugen« se krajem novembra nalazila u pokretu da bi učestvovala u dejstvima na prostoru Kalinovic — Foča — Goražde

pravljaju i mostove kod Avtovca kao i u Ulogu⁷ i pred Kalinovikom, koje će verovatno još u toku današnjeg dana popraviti. Vjerujemo da popravak mostova kod Avtovca je više demonstracija, a i ako ne bude, ponova ćemo ih porušiti. Preduzeli smo mjere izviđanja da saznamo o njihovom daljem pokretu iz Kalinovika, o čemu ćemo vas depešom izvijestiti. Četnici pronose glasove da će ovuda naići tri njemačke divizije, u što sumljamo. Švabe pak u nekoliko slučajeva su pričali da idu za Sarajevo radi ofanzive na Bosnu. U tom smislu pozivali su hercegovačke četnike da pođu s njima, koji su iskoristivši prisustvo Švaba nešto prisilno mobilisali i skupa sa Švabama činili zajedničke zločine nad našim porodicama i zapalili nekoliko sela kod Bileće (Baljci, Bogdašići, Bijela Rudina).

Moral Švaba je vrlo nizak, u glavnom se bore vrlo slabo i imaju malo pješadijske municije. Primjećuje se veći broj teškog naoružanja — valjda zbog nadomirenja kvaliteta trupa. Komore vode ogromne i u velikoj nesrazmjeri sa brojem ljudi. Još nose ljetna odijela, vrlo pocjepalo i iskrpljeno iako su u Hercegovini već snijegovi. U teškim situacijama u borbi predaju se i u većem broju. Ishrana im je vrlo slaba.

Primjećuje se vrlo slabo rukovodstvo kod Švaba i već u nekoliko slučajeva nepotpomaganje međusobnih kolona, što omogućuje počesno njihovo tučenje.

2. — Uslijed bombardovanja komunikacija u primorskom pojasu a naročito u dolini Neretve do Mostara, Švabe sada imaju uvijek jače snage u Trebinju i Nevesinju, a što pak omogućuje četničkim bandama da uspješno plasiraju razne lažne prijeteće parole među narod, te tako mogu još uvijek u Hercegovini da prisilno mobilišu i do 1.500 četnika.

Uslijed mogućih i daljih koncentracija u Nevesinje i Trebinje i ogromne koristi kada bi se ove dvije baze bombardo-

(dok. br. 180 i 184; tom IV, knj. 20, dok. br. 195, 196, 198—201, 203—206; AVII, T-313, F-190.7450598 i 7450601: depeše Komande 5. SS brdskog armijskog korpusa od 2. decembra, sn. br. 7450383: izvještaj Komande 2. oklopne armije od 10. decembra 1943). Do tada je, dijelom snaga, učestvovala u operaciji »Landsturm« (Landsturm).

⁷ Ojačani 7. SS izviđački bataljon upućen je prema Ulogu još 21. novembra, dok se 12. decembra na prostoriji Ulog — Kalinovik našla glavna snaga 7. SS divizije »Princ Eugen« (AVII, T-313, F-189/7449544: izvještaj Komande 2. tenkovske armije od 25. novembra 1943, T-313, F-190/7450557—8).

Na pravcu Kifino Selo — Ulog, protiv jedinica Hercegovačke NOU divizije, učestvovali su, u saradnji s Nijemcima, i četnici Nevesinjskog četničkog korpusa (AVII, reg. br. 17/5, k. 202: naređenje Komande Nevesinjskog četničkog korpusa od 14. decembra 1943).

vale, to predlažemo da se ova dva grada po mogućnosti imaju u vidu radi bombardovanja.

3. — Za zamjenika komandanta X Hercegovačke brigade predlažemo druga Peka Bogdana — do sada vršioca dužnosti zamjenika komandanta iste brigade.

Za referenta saniteta divizije predlažemo druga Tripa Vujčića — do sada vršioca dužnosti referenta saniteta u ovoj diviziji.

Za zamjenika političkog komesara II brigade predlažemo druga Matu Markotića — sada vršioca dužnosti zamjenika polkoma II brigade.

Molimo da taj Štab i V. Š. upute naš Mostarski Bataljon sa prostora Konjic u sastav ove divizije.

4. — Drug Alija Latifić ostao je kod nas dok se omogući njegovo prebacivanje za Istočnu Bosnu, do tada će raditi pri kulturno prosvjetnom sektoru u jednoj od naših brigada. Drug Novica Šekarić također ostaje kod nas dok se omogući njegovo prebacivanje za Istočnu Bosnu.

5. — Njemačku radio stanicu koju smo u ovim borbama zarobili — ispravna je a ima uz nju i njen pripadajući dinamo od 5 volti, mislimo je dati jednoj našoj brigadi za vezu unutar divizije, ali ako postoji potreba za njom veća na drugoj strani mogli bi je ustupiti.

6. — Šaljemo vam četiri i po kutije upaljača njemačkog tipa za dinamit, sa kojima mi ne znamo da rukujemo.

7. — Primili smo depešu od vas da nam je upućena hrana za Šavnik. Molimo da nas izvijestite što ste nam sve uputili.

U koliko nam niste poslali cigaret papira, a ne možete ih ni poslati, mi bi imali novca svakakve monete da ih kupimo ako igdje ima, jer nema grada u Hercegovini gdje se mogu dobiti.

Italijanske municije za puškomitraljeze takođe ne možemo nigdje ni oteti ni kupiti, pa bi nam jako koristilo da nam pošaljete nešto ove municije, jer imamo dosta italijanskih puškomitraljeza.

8. — Dobro bi bilo ako bi se u tamošnjim štamparijama mogla da odštampaju razna zaglavlja ovoga štaba na praznim tabacima i kofertama, a hartija bi nam inače koristila.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Politički komesar
Drag.⁸ Ivanović

Načelnik štaba — p. pukovnik
Rade Hamović

M. P.

* Dragiša

PRILOG: Relacija sa priložima za vrijeme
od 15 do 30 novembra o. g.⁹

P. S. Ako imate matrice i indiga, molimo da nam pošaljete.

Primili smo 100 primjeraka
»Godina preloma«.¹⁰

ŠTAB II UDARNOG KORPUSA NOV
Pov. BR. 260 5 dec. 1943 g.
u akta.

Sekretar
B.¹¹ Selić

BR. 183

IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. DIVIZIJE OD 4. DECEMBRA 1943. ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ O AKCIJAMA NA PROSTORIJI BANJA LUKA — PRIJEDOR — OTOKA I O ZLOČINIMA OKUPATORA KOD BOSANSKOG NOVOG¹

ŠTAB
IV. DIVIZIJE 5. KORPUSA
N. O. V. J.
Br. sl.
Dne 4. XII. 1943. g.

ŠTABU V. KORPUSA N. O. V. JUGOSLAVIJE

Položaj

Jedinice ove divizije imale su borbu sa neprijateljem na sektorima, sa sledećim rezultatima:

1. — Snage XI. brigade pokidale su prugu na liniji Svodna — Bos. Novi i spriječile neprijatelju saobraćaj na ovoj liniji koji do danas nije uspostavljen, zarobljeno 9 domobrana sa oružjem i ratnom spremom, ubijeno i ranjeno više neprijateljskih vojnika, naši gubitci pet ranjenih od kojih jedan podlegao ranama.²

⁹ Bliže o toj relaciji vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 141.

¹⁰ Dio teksta, u originalu, od »P. S.« (postskriptuma) do kraja dopisan je zelenim mastilom.

¹¹ Brana

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 1—2, k. 767.

² Te akcije 11. krajiške NOU brigade vršene su 25. novembra 1943 (tom IV, knj. 20, dok. br. 28).

2. — Snage XIII. KNOU Brigade u akciji oko Han Kola i iznad Banja Luke zarobile su tri četnika, među kojima jedan četnički doktor, zaplijenjeno pet karabina, 2 civilne puške, 1 pištolj, kao i ostale spremne i sanitetskog materijala. U samom uporištu Han Kola neprijatelj je imao osjetne gubitke od vatre našeg teškog oruđa.³

3. — Dijelovi snaga VI. i VIII. KNOU Brigade 3. o. mj. spriječili su prodor neprijateljskih snaga iz Prijedora za Ljubiju vrativši ga nazad u Prijedor. Neprijateljska predhodnica u jačini jedne bojne i 6 tenkova pod zastorom artiljerijske vatre sukobila se sa našim snagama na liniji Hambarine — Čarakovo, gdje je neprijatelj u prvom naletu naših snaga pretrpio osjetne gubitke i počeo povlačenje, poslije čega se pod jakom borbom povlačio u neprijateljski garnizon Prijedor.⁴ Ovom prilikom neprijatelj je imao 30 mrtvih i ranjenih, koliko znamo do sada, isto tako oštećen je jedan neprijateljski tenk našim protivkolskim topom, poslije čega su ostali tenkovi pobjegli u Prijedor. Naši gubici 1 mrtav i 6 ranjenih drugova, plijena nije bilo. Po posljednim izvještajima neprijatelj je imao oko 30 mrtvih i više ranjenih vojnika.

4. — Akcija na Otoku nije u potpunosti uspjela iz razloga što su naše snage zakasnile, kao i što su bili nespretni domobranski oficiri koji su trebali dati znake raspoznavanja našim jedinicama za upad u neprijateljsko uporište Otoku, posle čega je kao i za vrijeme navale naših snaga uhvaćeno i izašlo: 3 oficira, 8 podoficira i 15 vojnika.⁵ Neki od podofi-

³ Napad na Han-Kola imao je demonstrativan karakter i izvršen je 29.30. novembra 1943. Trinaesta brigada se nalazila u sastavu 10. NOU divizije, ali je tada, pod neposrednom komandom Štaba 5. korpusa NOVJ, privremeno dejstvovala na operativnom području 4. NOU divizije. U Han-Kolima, na obezbjeđenju, nalazila se tada 12. sat 3. bojne 13. lovačke pukovnije domobranskog 4. lovačkog zdruga (tom IV, knj. 20, dok. br. 4, 55 i 217).

⁴ To je bio četvrti pokušaj neprijateljevog prodora iz Prijedora. U Prijedoru, prema izvještaju Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 28. novembra 1943, nalazili su se 2. bataljon 383. grenadirskog puka 373. legionarske divizije »Tigar« i 3. četa 202. tenkovskog bataljona (AVII, T-313, F-189/7449396). O tome pokušaju prodora vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 32; AVII, T-313, F-190/7450558: izvještaj Komande 2. oklopne armije od 4. decembra 1943. godine.

Pored toga, u Prijedoru (i okolnim uporištima) nalazila se i 3. gorska pukovnija domobranskog 3. gorskog zdruga (tom IV, knj. 20, dok. br. 225, knj. 21, dok. br. 209).

⁵ Tu akciju su, 29/30. novembra, izvršili dijelovi 8. krajiške NOU brigade i Podgrmečkog NOP odreda. U Otoci je u to vrijeme vršena

cira i vojnika razbjegli su se po šumi i pridolaze po grupicama našim jedinicama. Zaplenjeno je nešto oružja i druge spreme. U ovoj akciji primjećena je labavost kod štaba IV. bataljona VIII. brigade, po čemu se vodi istraga.

Prema izjavi zarobljenih neprijateljskih oficira i podoficira moći će se i dalje vršiti razbijanje neprijateljskih jedinica na ovaj način, po čemu smo preduzeli mjere na ostalim sektorima. Srušen je jedan voz sa vojskom i pruga je pokidana.

5. — U posljednje vrijeme ne primjećuje se neka naročita promjena u neprijateljskim garnizonima na ovim sektorima, jedino što povremeno prolaze transporti neprijateljskih trupa linijom Kostajnica — Novi — Bihać — Knin, posljedni transport je bio 100 neprijateljskih kamiona sa vojskom, koji je otišao za Bihać. Na pomenutoj liniji neprijatelj opravljala mostove za nosivost tereta od 40 tona.⁶

6. — Dana 26. o. mj. neprijatelj je upao u selo Ravnice i Cerovicu između Bos. Novog i Dobrljina i poklao 137 žena i djece, isti je imao namjeru prodirati i u ostala sela, u čemu ga je spriječio IV. bataljon XI. brigade nanijevši mu prilične gubitke, naši gubici 5 ranjenih drugova.⁷ Naše je mišljenje da bi bilo potrebno ova zločinstva okupatora i narodnih izdajnika iznijeti preko »Slobodne Jugoslavije«.

smjena ustaško-domobranskih jedinica (tom IV, knj. 20, dok. br. 28, 32 i 225, knj. 21, dok. br. 209; AVII, T-313, F-190/7450562: izvještaj Komande 2. oklopne armije od 4. decembra 1943).

⁶ Odnosi se na pokrete dijelova 371. pješadijske, 373. legionarske («Tigar») i 1. kozačke konjičke divizije i domobranskog 2. i 4. lovačkog zdruga radi pregrupisavanja pred početak operacije »Panter« (Panther). Cilj te operacije je bio uništenje partizanskih snaga na području Petrove gore i Šamarice, odnosno između rijeka Une, Save i Korane. Operacija je počela 7. a završila se 22. decembra 1943. Opširnije o tome vidi tom V, knj. 22, dok. br. 20, 28 i 55; AVII, T-315, F-2169/629—632: zapovijest Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 1. decembra, sn. br. 659—662: zapovijest Komande 371. pješadijske divizije od 5. decembra, T-313, F-193/7453124: izvještaj 2. oklopne armije od 7. decembra, T-314, F-558/480—485, 520 i 521: izvještaje Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 20. i 24. decembra, sn. br. 493—505: izvještaj Komande 371. pješadijske divizije od 31. decembra, sn. br. 512-518: izvještaj Komande 1. kozačke konjičke divizije od 22. decembra 1943, sn. br. 507—510: izvještaj Komande 373. legionarske divizije od 1. januara 1944. godine.

⁷ Prema izvještaju Staba 4. NOU divizije od 5. decembra, zločin se dogodio 25. novembra 1943. Tada je ubijeno 111 i ranjeno 26 lica, uglavnom žena i djece (tom IV, knj. 20, dok. br. 28).

Gore pomenute akcije izvršene između 26. XI. i 3. o. mj.
Za dalji rad i borbu dali smo zadatke našim brigadama i
vršimo pripreme za akcije većeg stila.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar
Boško Šiljegović

Zamj. komandanta
p. pukovnik
Vojo⁸

Komandant
p. pukovnik
Petar⁹

M. P.

BR. 184

NAREĐENJE ŠTABA 13. PROLETERSKE NOU BRIGADE „RADE KONČAR“ OD 9. DECEMBRA 1943. ŠTABOVIMA BA- TALJONA ZA RASPORED I DEJSTVA U REJONU TRAV- NIKA¹

Štab
XIII. ProleTERSke Brigade
»Rade Končar«
9. XII. 1943 godine
op. broj 19.

Štabu I. II. III. IV. V. ProleTERSkog bataljona
Komandi čete za vezu i inžinjskoj četi
XIII. ProleTERSke Brigade »Rade Končar«

Obavešteni smo od naših pretpostavljenih da je okupator
sa svojim slugama ustašama i četnicima počeo sa ofanzivom
na naš oslobođeni teritorij Jugoslavije. Naše snage već vode
borbe sa neprijateljem na svim sektorima.² Neprijatelj je skon-

⁸ Todorović

⁹ Vojnović

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 17—2,
k. 721.

² U toku zime 1943—1944. Nijemci su, svim raspoloživim snagama, preduzeli opsežne operacije u većem dijelu Jugoslavije. Cilj im je bio da zadaju odlučujuće udarce NOV i POJ i time obezbijede pozadinu jadranskog područja, jer su poslije kapitulacije Italije, 9. septembra 1943, očekivali iskrcavanje anglo-američkih snaga na Balkanu.

centrisao veće snage na sektoru Livno, Bos. Grahova i Konjic. Mi moramo svakog momenta očekivati naređenje da stupimo u borbu. Već Vam je poznato da se nalazimo kod najbližeg neprijateljskog garnizona Travnik — Zenica. Susjedne snage koje su pred nama već su raspoređene prema svim neprijateljskim garnizonima, a naročito te snage sa kojima naša Brigada treba da održava stalnu vezu. Da bi bili upoznati sa rasporedom naših snaga, a mi kao rezerva moramo biti upoznati sa naših prihvatnim položajima, za to Vas obavještavamo.

Te operacije su izvođene počesno, uglavnom u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj (južno od rijeke Save) i dijelu Sandžaka i Makedonije, gdje su bile povezane s dejstvima u susjednoj Albaniji protiv jedinica njene narodnooslobodilačke vojske. Operacijama je rukovodila Komanda 2. oklopne armije, angažujući jedinice 5. SS, 15. i 21. brdskog armijskog korpusa. Kao početak operacija uzima se, u jugoslovenskoj historiografiji, dan početka operacije »Kugelblic« — 2. decembar 1943, mada je bilo značajnijih dejstava i u novembru (operacije »Ferkel«, »Landsturm«, »Alpenroze«, »Vinkel«, »Rauhrajf«, »Roterman«, »Del-fin«, »Edelvajs« i dr.).

Operacija »Kugelblic« (Unternehmen »Kugelblitz«) imala je za cilj uništenje jedinica NOV i POJ u istočnoj Bosni i sjeverozapadnom dijelu Sandžaka. U njoj su učestvovali: 1. brdska i 7. SS divizija »Princ Eugen«, dijelovi 369. legionarske i 187. rezervne divizije, 1. lovački rezervni puk, 2. puk »Brandenburg« (bez 2. bataljona), 5. SS policijski puk, 92. motorizovani grenadirski puk s 2. divizionom 51. motorizovanog artiljerijskog puka, 901. tenkovski grenadirski nastavni puk, dijelovi 24. bugarske divizije i ustaški 1. stajači djelatni zdruk. Operacija je počela 2. a završila se 18. decembra 1943. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 47; AVII, T-313, F-189/7449037—45: zapovijest br. 3 Komande 2. oklopne armije od 18. novembra za operaciju »Kugelblic«, sn. br. 7448878, 7448909 i 7448911: ratni dnevnik 2. oklopne armije za 2. i 18. decembar 1943, F-190/7450122: izvještaj Komande 2. oklopne armije od 19. decembra 1943. o završetku operacije »Kugelblic«.

Operacija »Citen« (Unternehmen »Ziethen«) imala je za cilj uništenje jedinica NOV i POJ na području Knin — Sinj — Imotski — Livno, s težištem na Livnu. Počela je 5. a završila se 15. decembra 1943. Bliže o toj operaciji vidi dok. br. 187.

Operacija »Panter« (Unternehmen »Panther«) imala je za cilj uništenje partizanskih snaga na širem području Petrove gore i Samarice, tj. između rijeke Une, Save i Korane. Počela je 7. a završila se 22. decembra 1943. Bliže o njoj vidi dok. br. 183.

Operacija »1828« — ili (kako su je drukčije nazivali) »Bergkessel« (Unternehmen »Bergkessel«) — izvodila se na području Elbasana, Tirane i Debra, uz učešće četiri motorizovane grupe 21. brdskog armijskog korpusa. Počela je 14. a završila se 22. decembra 1943 (AVII, T-313: F-193/7453510: izvještaj Komande 2. oklopne armije od 14. decembra, F-190/7449987: izvještaj Komande 2. oklopne armije od 24. decembra, sn. br. 7449994: izvještaj Komande 21. brdskog armijskog korpusa od 24. decembra 1943).

Operacija »Snešturm« (Unternehmen »Schneesturm«) u stvari je nastavak operacije »Kugelblic«. Počela je 18. a završila se 29. decembra (vidi dok. br. 201).

Snage Šeste Divizije drže sektor Travnik — Zenica, položaj prema Han-Kumpanija, Rankovići, cesta Gornji Vakuf, Pulac, Bačvice, Turbe, Vlašić Planina, Cesta Jajce — Travnik do Karaula,³ Cesta Donji Vakuf do Komara.⁴ Sekcija Travnik — Zenica 1:100.000.

Snage X. Divizije drže položaje prema Mostaru i Konjicu, kontrolišu cestu Gornji Vakuf.⁵

Naša brigada za sada podpada pod komandu VI. Divizije, iz tih razloga što naša Divizija vodi borbu na drugim sektorima,⁶ mi i dalje ostajemo kao rezerva VI. Diviziji, u slučaju neprijateljskog nadiranja iz Travnika u pravcu Jajca i Donjeg Vakufa, mi imamo da zatvorimo komunikacije sa kojima bi neprijatelj momentalno mogao da prodre, a to je cesta Travnik — Jajce i Travnik — Donji Vakuf. Da bi gore navedene jedinice znale svoje prihvatne položaje s time Vas upoznajemo:

Operacija »Vajhnahtsman« (Unternehmen »Weihnachtsmann«) — ili operacija »Božić Bata« — imala je za cilj uništenje partizanskih snaga na području Sisak — Glina — Jastrebarsko, uz učešće 1. kozačke konjičke divizije (bez 2. brigade), 277. i 371. pješadijske divizije. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 188; tom V, knj. 22, dok. br. 176; AVII, T-315: F-2169/744, 747—756: naređenje Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 23. decembra, F-2281/410: naređenje Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 19. decembra, T-313, F-193/7453507: izvještaj 2. oklopne armije od 26. decembra 1943. godine.

Operacija »Valdrauš« (Unternehmen »Waldrausch«), kao nastavak operacije »Šnešturm«, imala je za cilj uništenje jedinica NOV i POJ u srednjoj i zapadnoj Bosni. Počela je 2. a završila se 9. januara 1944 (tom IV, knj. 21, dok. br. 17, 19, 132, 188 i 198; AVII, T-314, F-558/706—783: naređenja i izvještaji Komande 2. oklopne armije i 5. SS brdskog armijskog korpusa od 29. decembra 1943. do 11. januara 1944, T-313, F-189/7448932 i 7448934: ratni dnevnik Komande 2. oklopne armije za 29. decembar i 31. decembar 1943, T-314, F-561/73, 89 i 154: izvještaji 2. oklopne armije od 2, 7. i 9. januara 1944).

Pored toga, izveden je niz manjih akcija, kao »Ristov« (na prostori Prijedor — Bosanski Novi od 24. do 28. decembra 1943), »Napfkuhen« (u rejonu Prijedora od 3. do 6. januara 1944), »Jaresveksel« (u rejonu Bileće, završena 7. januara), »Brandfakel« (u širem rejonu Kozare od 11. do 17. januara), »Morgenvind« (zauzimanje Šolte od 12. do 16. januara), »Drežnica« (u rejonu Ogulina i Drežnice od 22. do 27. januara), »Frilingsveter« (Zadar — Primošten — Kistanje 24. 25. januara), »Uljan« (zauzimanje o. Uljana 31. januara), »Herbstgeviter II — V« (zauzimanje ostrva Korčule, Mljeta, Brača, Hvara, Raba), »Hajfiš II« (zauzimanje s. Velikog Drvenika) i druge.

³ To je predio, zapadno od Travnika.

⁴ O rasporedu jedinica 6. NOU divizije vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 51.

⁵ Bliže o rasporedu jedinica 10. NOU divizije u to vrijeme vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 67, 71 i 82.

⁶ Misli se na 1. proletersku diviziju NOVJ, koja se tada nalazila na prostoriji Livno — Duvno (tom IV, knj. 20, dok. br. 38).

I. Proleterski bataljon držao bi položaj na cesti Jajce — Travnik kota Božikovac⁷ 1.305⁸ i Slatina 1.138, između tih kota zauzeo bi se položaj i iskopati rovove, također cestu za-barikadirati gde se ne bi smio neprijatelj pustiti dalje. Također bi bio zadatak I. batalj. da uhvati vezu sa prvim jedinicama VI. Divizije koje bi se nalazile pred Vama.

II. Proleterski bataljon ostaje na starim položajima, a to je oko Jajca.

III. Proleterski bataljon imao bi zadatak da zauzme položaj od kote 1.138 (Slatina) u produžetku I. bataljona do kote 876 Skrbino Brdo.⁹ Zadatak bi mu bio važan a to je da kontroliše cestu i sve staze koje vode prema njegovom položaju, u slučaju da neprijatelj proдре od VI. Divizije, a išao bi cestom k našem I. Proleterskom bataljonu, ne bi trebali odmah otvarati vatru dok se ne otvori kod našeg I. bataljona, te poslije toga tukao bi se neprijatelj bočno. Isto tako bi bio zadatak III. bataljonu da se poveže sa snagama VI. Divizije koje se nalaze također pred njim.

IV. Proleterski bataljon imao bi zadatak da osigurava i sprečava svako eventualno neprijateljsko nadiranje u pravcu Donjeg Vakufa, a to bi bio položaj od kote 1.217 brdo Rakovec,¹⁰ sa manjim snagama koje bi kontrolisale sve staze koje vode od Goleša, a druge glavne snage bile bi između Čardaka i Kurčela sa zadatkom da se povežu sa snagama našeg III. Proleterskog bataljona koji se nalazi levo od njih i snagama VI. Divizije koje se nalaze pred njima, a to je prema Golešu.

V. Proleterski bataljon bio bi u rezervi, koji bi služio Brigadi za razno manevrisanje, gde bi to bilo potrebnije, a to je u selu Prisika, gde bi se također nalazio i Štab Brigade. Četa za vezu, Inžinjerska četa i Sanitetsko previjalište nalazilo bi se u selu Avdići.

Sve gore navedene jedinice, kada bi upućivale patrole za održavanje stalne veze, ne bi smele slati patrole od dva do tri borca, već u jačini od 5—8 boraca sa jednim p. mitraljezom. U slučaju neprijateljskog prodora sa tenkovima glavnim komunikacijama, tenkove propustiti, a pješadiju sačekati i proleterski potući i ne dozvoliti da neprijatelj sa pješadijom proдре naše položaje.

⁷ To nije kota, već selo Božikovac, zapadno od Travnika.

⁸ To je trig. 1305 (Smiljevica), kod s. Božikovca, zapadno od Travnika.

⁹ Skrbino Brdo nije kota 876, već zaselak sela Selići, kod Travnika. Kota 876 nalazi se kod Skrbino Brda.

¹⁰ Tako piše u originalu; međutim, to brdo se zove Rakovec (trig. 1217).

Svi gore navedeni štabovi neka dobro povedu računa na položaju kako treba rukovoditi sa svojim jedinicama, ne dozvoliti da se štab bataljona pretvori u borca, a isto tako i komande četa, već treba voditi računa sa pravilnim davanjem uputstva nižim rukovodiocima, da postanu pravi rukovodioci svoje sopstvene jedinice za koju odgovaraju. Naročitu pažnju skrenuti desetarima i dat im mogućnosti da što više podignu svoj autoritet u svojim desetinama. Uvijek imati u vidu da smo ušli u I. Proletersku diviziju, koji su prošli sve borbe i prekaljeni u borbama, a koji očekivaju od nas kao od Hrvatske Proleterske Brigade, koji smo godinu dana tukli neprijatelja na vratima Zagreba, a koji su obavješteni da smo opravdali ime proletera kao i srpa i čekića.¹¹ Pošto je neprijatelj isti i kod Zagreba i u Bosni zato ga moramo još više tući u Bosni i da pokažemo ovim jedinicama poverenje koje očekuju od nas.¹²

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Komesar:
Božo Spaček

Komandant:
Milan Žeželj

¹¹ O ulasku 13. proleterske brigade »Rade Končar« u sastav 1. proleterske divizije vidi tom IV, knj. 19, dok. br. 78.

¹² O izvršenju postavljenih zadataka vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 72 i 73.

ZAPOVIJEST KOMANDANTA HERCEGOVAČKE NOU DIVIZIJE OD 10. DECEMBRA 1943. ŠTABOVIMA 3. I 10. HERCEGOVAČKE BRIGADE ZA DEJSTVA NA PROSTORIJI BILEĆA — TREBINJE — GRAHOVO¹

KOMANDANT
HERCEGOVAČKE NOU DIVIZIJE

Pov. broj: 9
10. decembar 1943. g.
u 14 20 sati
Vilusi

Strogo poverljivo!

ZAPOVIJEST:

(Sekcija Trebinje 1:100.000)

Prema naređenju Štaba II. Udarnog Korpusa, X. Hercegovačka Brigada izvršila je svoj zadatak u potpunosti, razbila koncentraciju četničkih snaga na teritoriji banjske, vučedolske, rudinsko—trepačke i grahovske opštine i Krivošija. Četničke bande bile su brojčano — na gore imenovanom sektoru — jake do hiljadu boraca. Moral i borbenost ovih bandi je vrlo slab. Veliki dio ovih boraca krije se kod svojih kuća, dok jedan dio pobjegao je u pravcu Risan — Bijela Gora — Lastva — Bileća. Ove bande bile su potpomognute jednim dijelom hercegovačkih četnika i sa jednom ustaško-njemačkom kolonom od pravca Lastve, koja je bila jaka 140 boraca. Neprijatelju su u ovim borbama naneseni prilični gubitci, dok je jedan dio zarobljen. Zarobljeno je 2 puško-mitraljeza, 1 bacač, više pušaka, prilično municije i dosta vojničke spremne. te su se borci ove brigade dosta dobro pokrčili u odijelu i drugoj spremi. Borci iste brigade uspjeli su da poruše željezn. most između Lastve i Bileće koji su Njemci opravljali.²

Jedinice X. Brigade 9. o. mj. izišle su na liniju Jankov Vrh³ — Crkvice — Lug i zapalile na Dragalju žandarmerijsku stanicu, gdje je bio smješten štab četničke komande. U međuvremenu, kad je X. Brigada operisala u pravcu Risan i

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AVII, reg. br. 11—1, k. 1147, II.

² Vidi dok. br. 181; tom IV, knj. 20, dok. br. 103 i 113.

³ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na prevoj Jankovo sedlo, sjeverozapadno od Risa, a vjerovatno se jedan od vrhova ovoga prevoja naziva Jankov vrh.

Crkvice, četničke bande napale su Banjsko-vučedolski bataljon od pravca Skorča Gora i odbacile ga u pravcu Velimlje. Zbog netačnog izveštaja sa ovog sektora, Brigada se hitno preturila na prostoriju: Grahovac — Dolovi — Vilusi — Spila, gdje smo dobili izvještaj od naše III. Brigade da se ona nalazi na određenom sektoru i da je četničke bande odbacila iz sela Baljci u Bileća a da je noću između 9. i 10. o. mj. preduzela čišćenje vučedolske opštine u sadejstvu Banjsko-vučedolskog bataljona.⁴

Štab Divizije nalazi se na prostoru Kazanci, a II. Brigada preduzela je čišćenje gatačkog sreza sa zadatkom da zauzme Gacko, ukoliko ne bi bile veće njemačke snage.⁵

U vezi gore izloženog

NAREĐUJEM:

1.) III. BRIGADA

poslije završene akcije rokiraće se na sektor oko same Bileće sa zadatkom — ukoliko su manje njemačke snage u Bileći — da istu zauzme.⁶ Ukoliko bi garnizon u Bileći bio pojačan vršiti na isti prepade, tako da bi vezala bilećki garnizon za sebe. U tom slučaju jedan svoj bataljon upućivati u pravcu Zavoda da bi skrenuo neprijatelju na sebe pažnju dok X. Brigada bude se spuštala u Lastvu.

2.) X. BRIGADA

prikupiće hitno podatke o neprijatelju u Lastvi i Zubcima i ojačani sa Banjsko-vučedolskim bataljonom munjevitim noćnim naletom zauzeti Lastvu;⁷ ukoliko

⁴ U širem rejonu Trebinja nalazili su se četnici Trebinjskog četničkog korpusa. Komanda ovoga korpusa (nazivala se i Gorskim štabom br. 250) naredila je 10. decembra Bilećkoj četničkoj brigadi da brani Bileću od napada partizana, obavještavajući ujedno da će, prema potrebi, intervenisati i Nijemci, pošto je s njima postignut sporazum (AVII, reg. br. 22/4, k. 200).

⁵ Napad na Gacko je izvršen 11. decembra, bez uspjeha. Opširnije o dejstvima 2. hercegovačke NOU brigade u širem rejonu Gacka vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 86.

⁶ Napad na Bileću je izvršen 12. decembra, takođe bez uspjeha (tom IV, knj. 20, dok. br. 53, 81, 113 i 236).

⁷ Zbog napada njemačko-ustaško-domobranskih snaga istočno od Trebinja, napad na Lastvu nije izvršen. Blježe o tome vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 103 i 236).

se u Lastvi nalazi domobrana ili Njemaca — nastojati pod svaku cijenu da se ove bande zarobe ili unište i da im se oduzme oružje i municija. Brigada treba u svom munjevitom naletu da gvozdeni most na kolskom putu Trebinje — Lastva baci u rijeku, tako da bi se saobraćaj Trebinje — Vilusi potpuno prekinuo. Za ovo pripremiti potrebna sredstva. Svoj »1« sa Grahovca upotrebiti za ofanzivne akcije u pravcu: Bojanje Brdo, Bijela Gora a jedan dio ka Grahovu, te tako da bi skrenuo na sebe sve četničke bande iz Grahova i Zubaca i omogućio ostalim bataljonima da uspješno izvedu gore predviđeni zadatak.

Dan i čas napada odrediće sam Štab X. Brigade. Štab X. Brigade uputiće Štabu III. Brigade jednu količinu municije za italijanske puško-mitraljeze kao i za »Bredu« ukoliko je ista potrebna pomenutoj Brigadi.

3.) *Štab Nikšićkog Odreda* staviće Banjsko-vučedolski bataljon pod komandu Štaba X. Herc. Brigade sve do daljega naređenja. Ovo naređenje za Štab Nikšićkog Odreda izdajem po odobrenju Komandanta II. Udarnog Korpusa.

Banjsko-vučedolski bataljon poslije današnjeg čišćenja nek se smjesti u selo Broćanac, odakle će javiti se Štabu X. Brigade na Viluse. Četa rudinsko-trepačka neka ostane i dalje na pravcu: Trubjela i neka je pod komandom Nikšićkog Odreda. Štab Nikšićkog Odreda o svim promjenama oko Nikšića neka hitno izvještava me. Bilećka četa neka ostane i dalje kod Komande mjesta u Banjane i Bolnice⁸ i potpomaže vam vršiti mobilizaciju na tom sektoru.

4.) Ja ću se nalaziti kod Štaba X. Brigade gdje mi i sve izvještaje slati.

⁸ Misli se na divizijsku bolnicu.

5.) Znaci raspoznavanja i ugovoreni znaci po ključu.

6). Štab III. Brigade neka održava stalnu vezu sa Štabom Divizije i o svim promjenama neka me hitno obaveštava.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

KOMANDANT
p. pukovnik,
Vlado Šegrt

Dostavljeno: Štabu X., Štabu III. Brigade i Štabu Nikšićkog Odreda.

Štab
X. Herc. N. O. U. Brigade
Pov. br. 46

10. XII. 1943.

Primljeno na znanje i predviđen rad po ovome za 11/12. XII. t. g.⁹

a. a.
Za štab
načelnik
Dizdarević¹⁰

⁹ Cio tekst od riječi »štab« do kraja zabilješke dopisan je, u originalu, mastilom.

¹⁰ Mustafa

**NAREĐENJE ŠTABA 13. PROLETERSKE NOU BRIGADE
„RADE KONČAR“ OD 12. DECEMBRA 1943. ŠTABOVIMA
POTČINJENIH JEDINICA ZA RASPORED I DEJSTVA NA
PRAVCU TRAVNIK — JAJCE¹**

Štab

XIII. Proleterske Brigade

»Rade Končar«

12. XII. 1943 godine

op. broj. 20.

Štabu I. II. III. IV. V. Proleterskog bataljona
Četi za vezu i Inžinjerskoj četi

XIII. Proleterske Brigade »Rade Končar«

Započela je šesta njemačka ofanziva na našu slobodnu teritoriju.² Jake neprijateljske snage, potpomognute tenkovima i motorizacijom, započele su ofanzivne operacije od Une do Lima, a također i na teritoriji Dalmacije. Do sada je neprijatelj u glavnom vršio duboke prodore tenkovima i motorizacijom, težeći da tim prodorima ispresjeca dijelove naše slobodne teritorije i izbaci nas iz gradova. To je već djelimično postigao u Sandžaku, Istočnoj Bosni i Dalmaciji. Može se očekivati da će isto pokušati na ovom dijelu oslobođene teritorije.

Vojno-politički uslovi u kojima je započela ova ofanziva mnogo su povoljniji, i u svetu i u našoj zemji, nego prilikom predhodnih ofanziva. Naša vojska je u ovom međuvremenu mnogo ojačala i učvrstila se. Teritorija koju kontrolišu naše jedinice mnogo je veća. Broj i sposobnost naših štabova i starešina mnogo su se povećali. Postoji centralizovana komanda obezbeđena radio vezom. Pozadina je mnogo čvršća, ne postoji ni jedan ozbiljan unutrašnji neprijatelj. Naš politički položaj i u zemlji i u inostranstvu čvršći je nego što je ikada bio. Saveznici sve više priznaju snagu i legitimnost naše vojske i naše vlasti. Imamo svoj nacionalni komitet Narodnog Oslobođenja³ i imamo svog Maršala.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 13—7, k. 726.

² Podrobnije o toj ofanzivi vidi dok. br. 184.

³ Tačan naziv je: Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ).

Sve ove činjenice daju nam mogućnost da i ovu neprijateljsku ofanzivu razbijemo i da iz nje izađemo još jači nego sada. Zato je potrebno samo da pravilno upotrebimo naše snage i da način borbe prilagodimo stvarnim mogućnostima, imajući u vidu neprijateljske snage i planove, u cilju što bržeg razbijanja tih planova, nanašanja što većih gubitaka neprijatelju i očuvanju naših snaga i naše ubojnosti.

Da bi se to postiglo Vrhovni Štab Narodno-oslobodilačke vojske i P. O. J. naredio je da naše krupne formacije ne budu na okupu, da ne primamo teške frontalne borbe, da ne dozvolimo da neprijatelj sabije naše snage na uske prostore, da se držimo taktike pokreta, a naročito manevrisanja, kombinovanih sa brzim i energičnim ofanzivnim akcijama na neprijateljske komunikacije, kolone, posade itd.⁴

Od pravilnog shvatanja ovog naređenja, od zalaganja i umešnosti štabova bataljona i u njegovom sprovođenju, zavisiće i brzina i opseg našeg uspjeha. Naročito je važno za nas da naša manevarska sposobnost može doći do punog izraza jedino ako naše jedinice budu u okviru ovih zadataka do krajnje mjere i neprekidno ofenzivne. Ovakav raspored i način borbe naših jedinica u stvari je raspored po dubini na čitavoj našoj teritoriji. Neprijatelj treba na svakom koraku da trpi gubitke, na svakom mjestu treba da nailazi na prepreke i zascde i tako će njegova ofenzivna moć moći u brzo biti okrnjena, a zatim uništena. Pored osujećenja neprijateljskih planova na taj način biće osujećeni i njegovi eventualni pokušaji da preduzme »čišćenje« prostorijsa.

Napominjemo da se za vrijeme trajanja ovih operacija može očekivati dejstvo savezničke avijacije. Štabovi bataljona treba da budu spremni, na svojim sektorima, da to dejstvo iskoriste za energično brze i ofenzivne akcije. Svaki bataljon dobiće svoj određeni sektor na kome će dejstvovati i manevrisati, s tim što će biti jedan između drugoga najuže povezan, tako da bi mogli na pogodnim mjestima i povoljnim prilikama davati jači otpor kao i vršiti jače napade, s tim što će u slučaju da neprijatelj nastupa sa jako nadmoćnim snagama, brzo se izvući iz borbe i zabaciti se u pozadinu neprijatelja, sa manjim dijelovima tući sa čela i bočno. Sve se te operacije mogu vršiti u okviru svoga dodjeljenoga vam sektora. Jasna stvar da će zbog širih sektora štabovi bataljona i ostale jedinice morati da dejstvuju samostalno i inicijativno. Svakako treba da i naši diverzanti budu pripravnici za zadatke koje budu dobili tako da budu stalno aktivni.

⁴ Blíže o tome vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 47.

Pošto se naša brigada prebacila na sektor Travnik — Jajce sa zadatkom da sprečava svake neprijateljske pokušaje od Travnika k Jajcu.⁵ Na sektoru Travnik — Donji Vakuf nalazi se i I. Brigada VI. Ličke Divizije sa kojom moramo imati najčvršću vezu. Da bi se gore navedene jedinice upoznale sa položajima koje drži naša brigada, a također koje drži I. Brigada VI. Divizije,

NAREĐUJEMO:

Broj: 51/43

IV. Proleterski bataljon držat će položaj prema Travniku, i to: Paklarevo, Dubrava, Ovčarevo i Radića Brdo, sa kojeg može kontrolisat neprijateljski pokret iz pravca Travnika, cestom prema Turbe, sa jednim vodom, jedan ili dva p. mitraljeza biti na položaju: Devčani kota 1768,⁶ gdje trebaju biti kao mrtva straža, koja bi kontrolisala sve staze koje vode od Travnika prema Goričaju kota 1767. Nastojati da se dobro zabarikadiraju (maskiraju) tako da ga ne bi neprijatelj primjetio u slučaju kada bi krenuo tim pravcem.

I. Proleterski bataljon biće u rezervi u blizini IV. bataljona u selu Škulje i Đaci, s tim što će održavati stalnu vezu sa IV. Proleterskim bataljonom gde se nalazi na gore navedenim položajima. Patrole upućivati prema cesti izvan Turba, i povezivati se sa snagama VI. Divizije koje će se nalaziti desno od ceste Lovrića breg.⁷

III. Proleterski bataljon nalaziće se isto tako u rezervi u selu Sečevo, Potkraj, s tim što će održavati stalnu vezu sa I. Proleterskim bataljonom.

V. Proleterski bataljon isto tako biće u rezervi u selu Vljajsovići i Dželilovac, s tim što će upućivati patrole prema Begov Konaku,⁸ kota 1560,⁹ održavati stalnu vezu sa III. Proleterskim bataljonom i kontrolisati cestu od Karaula prema Turbama, legitimisati svakoga nepoznata bio civil ili vojnik.

Ambulanta i Inžinjerska četa smestiće se u selo Varošluk, s tim što će održavati vezu sa snagama koje se nalaze u Bačvicama i Četom za vezu.

⁵ Blíže o tome zadatku vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 47.

⁶ Devčani nisu kota, već trig. 1768. Nalaze se sjeveroistočno od Turbeta.

⁷ Tačan naziv toga sela je: Lovrića Brijeg.

⁸ To jest: trig. 1557.

⁹ To je brdo Javorak (k. 1560).

Četa za vezu i Štab brigade nalaziće se u Turbetu, gdje treba slati sve izveštaje.

I. Brigada VI. Ličke Divizije drži desnu stranu ceste prema Travniku i zatvara cestu Donji Vakuf.

Njihovi položaji prema Travniku jesu: Lovrića brijeg, Kraljevica i Kicelj kota 1233,¹⁰ rezerva I. Brigade nalazi se: Bačvice, Pulac, Bjelobučje i Trebeuša. Sa snagama I. Brigade mora biti najuža veza, tako da neprijatelj pokuša sa nadiranjem, da možemo jedinstveno da ga dočekamo i nanesimo najosetljivije gubitke.

U slučaju nadmoćnijeg neprijatelja Lička Brigada imaće položaje lijevo i desno cesta Donji Vakuf — Travnik, i to položaje Spahići, Varošluk kota 756.¹¹ Važno je napomenuti da svi gore navedeni bataljoni i komande četa, kada šalju patrole da ne smiju slati manje od jedne desetine ili voda, sa jedan do dva p. mitraljeza.

Naš II. Proleterski bataljon nalazi se na sektoru Jajce i ostaje sve do daljnijeg naređenja.

Četa za vezu postaraće se da što prije postavi telefonsku liniju sa položajem koji drži naš IV. Proleterski bataljon, a to je Paklarevo.

IV. Proleterski bataljon, koji se sada nalazi na položaju, nastojće da postavi što više barikada na cestu, a isto tako svaki bataljon koji bude preuzimao položaj kojega drži sada naš IV. bataljon. Naši diverzanti pregledaće cestu od Radića brda te prema Karaulama gdje se nalazi most ili propust dizati ga i rušiti.

Napominjemo gore navedenim jedinicama, ako neprijatelj navali sa mnogo većim snagama, defanzivni prihvatni položaji biće u pravcu Jajca.

Svi štabovi bataljona dok se nalaze na ovom sektoru imaju da izaberu položaje, također da upoznaju sve niže rukovodioce sa položajima.

Intendanti bataljona sa svojim radnim vodovima moraju organizirati ishranu, tako da borci koji se nalaze na položaju dobivaju uvijek tačno i na vrijeme.

Svaki štab bataljona ima da posveti najbolju kontrolu položajima koji se drže prema Travniku, i da se članovi štaba raspodjele po četama i da pomognu komandirima kao i vod-

¹⁰ Kicelj je trig. 1233, a ne kota.

¹¹ Ta kota se nalazi kod s. Varošluka.

nicima dok se ne snađu na novom sektoru. Ovo naređenje ozbiljno shvatiti i po njemu postupiti.¹²

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Komesar:
Božo Spaček

Komandant
Milan Žeželj

Ovo naređenje zadržite kod sebe, neka bude u tajnosti.¹³
Strogo.

Štab
II. Proleterskog Bataljona
Delv. Broj: 5
Dana 12. XII. 1943. god.

BR. 187

**OBAVJEŠTENJE ŠTABA 1. PROLETERSKOG KORPUSA
NOVJ OD 14. DECEMBRA 1943. ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ
O SITUACIJI NA PROSTORIJI DUVNO — LIVNO — ŠUJICA¹**

ŠTAB
I PROLETERSKOG KORPUSA
14 decembra 1943

ŠTABU VIII KORPUSA

1. — Štab I Prolet. divizije dostavio nam je dopis koji ste mu uputili 11 o. m. u 16 č.²

2. — Odkad su došle na sektor Duvno — Livno³ jedinice I Prolet. divizije vodile su neprekidno borbe sa neprijateljem i nanele mu osetne gubitke, ali, blagodareći tenkovima, neprijatelj je ipak uspeo da polako potisne naše snage.⁴

¹² Bliže o izvršenju postavljenih zadataka vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 72 i 73.

¹³ Ta rečenica je, u originalu, dopisana mastilom.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 10—6, 516.

² Bliže o tome dopisu vidi AVII, reg. br. 11—2, k. 516.

³ Prva proleterska divizija NOVJ prešla je 5/6. decembra 1943. na prostoriju Livno — Duvno — Šujica (tom IV, knj. 20, dok. br. 26).

⁴ Da bi uništili partizanske snage u širem rejonu Livna, Nijemci su u novembru 1943. planirali jednu veću operaciju u kojoj će učestvovati jedinice 5. SS i 15. brdskog armijskog korpusa. Ta operacija,

Prekjučer 12 o. m. u 17 č. neprijatelj je ušao od pravca Livna u Šujicu. Jačina te neprijateljske kolone iznosila je 10 malih i 2 velika tenka, oko 40 kamiona, vojnika i materijala, 10 motocikla, 7—8 topova i oko 1.000 pušaka. Na knadno je došlo u Šujicu 50 kamiona, 2 tenka i 3—400 pešaka.⁵

Jučer od Šujice neprijatelj je krenuo manjim snagama prema Kupresu, koje su odbijene.⁶

3. — Na sektoru Kupres — Šujica nalazi se sada III Prolet. brigada⁷ i II Lička brigada (VI divizije);⁸ VII Krajiška

nazvana »Citen« (Unternehmen »Zeithen«), počela je 5. decembra (po nekim verzijama — 4. decembra). Angažovane su sljedeće jedinice: 114. i 118. lovačka divizija, motorizovani 105. SS izviđački bataljon, 105. SS tenkovski bataljon i 105. protivtenkovski divizion 5. SS brdskog armijskog korpusa, 4. puk »Brandenburg«, ustaški 5. stajaci dje-latni zdruk i 1. domobranska dobrovoljačka pukovnija. Sve te snage su bile grupisane u dvije borbene grupe: »Sjever« (Kampfgruppe »Nord«) i »Jug« (Kampfgruppe »Süd«).

Borbenu grupu »Sjever« su sačinjavale jedinice 114. lovačke divizije. Ona je imala zadatak da, kao dvije ojačane pukovske grupe, napada na pravcima Sinj — Livno i Knin — Bosansko Grahovo — Livno.

Borbenu grupu »Jug« je sačinjavala ojačana 118. lovačka divizija. Njen je zadatak bio da, kao tri borbene grupe, napada na pravcima Posušje — Tomislavgrad (Duvno), Studena — Aržano i Zadvarje — Trilj.

Operacija je završena 15. decembra 1943, pošto je ovladano širim rejonom Livna.

Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 38 i 207; tom V, knj. 22, dok. br. 18 i 54; AVII, T-313, F-189/7448873—904: ratni dnevnik 2. oklopne armije od 30. novembra do 15. decembra 1943, F-193/7453843, 7453844 i 7453846: naređenje i izvještaj Komande 2. oklopne armije od 2. decembra, sn. br. 7453852—4 i 7453865—6: zapovijest i plan Komande 5. SS brdskog armijskog korpusa od 2. decembra 1943. za operaciju »Citen«, T-314, F-558/240—410: izvještaji, zapovijesti i naređenja Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 12. novembra do 26. decembra 1943 (na sn. br. 267—269 je zapovijest Komande 15. brdskog korpusa od 2. decembra za operaciju »Citen«).

⁵ Šujicu je zauzela Borbena grupa »Berger«, koju su sačinjavali: 721. grenadirski puk, 114. izviđački bataljon, dvije protivtenkovske čete, jedan motorizovani artiljerijski divizion i 3. četa 114. inženjerskog bataljona — sve iz sastava 114. lovačke divizije (tom IV, knj. 20, dok. br. 115 i 207; AVII, T-313, F-189 7448898, F-193/7453852—4, T-314, F-558/255:depeša Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 12. decembra 1943. o zauzimanju Šujice).

⁶ Riječ je o dijelovima Bobbene grupe »Berger«. Grupa je imala zadatak da prođe pravcem Šujica — Kupres — Bugojno (AVII, T-313, F-190/7450266: izvještaj 2. oklopne armije od 14. decembra 1943).

⁷ Bliže o dejstvima 3. proleterske (krajiške) NOU brigade vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 105 i 115.

⁸ Vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 60, 107, 115 i 125.

treba danas od Prozora da stigne u Ravno⁹; I Prolet. brigada u rezervi u Bugojnu.¹⁰

4. — Situacija na sektoru Šujice još otvorena i u razvoju, snage kojima neprijatelj raspolaže su zbijene, a njihova jačina i dublji raspored nisu nam još tačno poznati. Zbog toga ne možemo već sada odrediti vreme, opseg i pravce naših ofanzivnih operacija.

Smatramo da to ne treba da spreči akciju vaših jedinica. Mi ćemo, u svakom slučaju, ofanzivno, odlučno i brzo intervenirati čim se ukaže povoljna prilika i aktivizirati se za vreme vašeg dejstvovanja, kako bismo bar sprečili neprijatelja da sa pravca Šujica interveniše ka Livnu.

Za napad na samo Livno ne treba da računate na III Prolet. brigadu, jer ona već nekoliko dana vodi teške borbe na vrlo teškom terenu, pa je premorena.

5. — Šaljemo vam plan radio-veze vašeg korpusa sa I Prolet. divizijom i VI Ličkom divizijom. Ove stanice slušati će vas od 15 o. m. Ako ta veza ne proradi odmah, možete vezu držati preko V. Š.

6. — Lička brigada koju vi pominjete biće sutra na prostorijski Pecka — Podrašnica. Nije predviđeno da za sada kreće dalje.

7. — III Prolet. brigada ima od jučer terensku vezu sa vašim delovima. Prema izveštaju štaba III Prolet. brigade najaktivnija jeste komunikacija Sinj — Livno.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

KOMANDANT
general-major
Koča A. Popović

⁹ Na tu je prostorijsku 7. krajiška NOU brigada izbila 14. decembra do 9 časova (tom IV, knj. 20, dok. br. 74, 82 i 188).

¹⁰ Bliže o tome i o dejstvima I. proleterske brigade u to vrijeme vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 107 i 115.

**IZVJEŠTAJ ŠTABA 9. DIVIZIJE OD 23. DECEMBRA 1943.
ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ O RASPOREDU I DEJSTVIMA
NA PROSTORIJI POSUŠJE — IMOTSKI — DUVNO U PR-
VOJ POLOVINI DECEMBRA 1943. GODINE¹**

24/XII 943 g.
u 22 č.²

ŠTAB
IX DIVIZIJE N. O. V. JUGOSLAVIJE
23. XII 1943.

ŠTABU VIII. KORPUSA N. O. V. JUGOSLAVIJE

Operacijski izvještaj za razdoblje od 1. do 15.
XII. 1943.

1. XII. 1943. III. Dalmatinska Brigada sa rasporedom snaga na položaju, dva bataljona iznad Posušja lijevo od komunikacije Duvno — Imotski, a dva bataljona na odmaranju u selima Mesihovina — Crvenice. Jedan od ova dva bataljona izvršio je čišćenje sela Sutine, koji je pod kontrolom neprijatelja i ubijena su tri milicionera uz konfiskaciju imovine od neprijatelja iz ovoga sela.

IV. Dalmatinska Brigada je imala slijedeći raspored: Dva bataljona na položajima Crnovro — Jelinak — Kobilić prema Posušju i Imotskom desno od puta Duvno — Imotski, a dva bataljona su bili na odmaranju u selima Brčko Polje³ — Vojkovići.

Bataljoni ove Brigade ovog dana nisu imali nikakove borbe.

Štab Divizije i hirurška ekipa bili su u selu Kolo — Duvanjsko Polje. Divizijska bolnica u selu Zagoričani.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 8—2, k. 842.

² Ti brojevi znače datum i vrijeme prijema izvještaja u Štabu 8. korpusa NOV Jugoslavije.

³ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Odnosi se na Roško Polje, jugozapadno od Duvna.

2. XII. 1943. Ovoga dana smo obavješteni od Štaba Korpusa da neprijatelj od Knina ide velikom kolonom u pravcu Grahova⁴ i da se osjećaju pokreti prema Livnu od Sinja, tako isto i od Imotskog i Posušja u pravcu Duvna.⁵ Naređeno nam je da povučemo IV. Brigadu na prostoriju Duvno — Karlov Han, da posluži kao rezerva i prema Posušju i prema Aržanu, odakle je V. Dalmatinska Brigada upućena prema Grahovu, na njeno mjesto imala bi doći VI. Brigada. Po ovom naređenju mi smo izdali naređenje IV. Dalmatinskoj Brigadi da sa dva bataljona dođe na ovu prostoriju.

Dobili smo ponovni radiogram Štaba Korpusa o ulasku njemačke kolone 1. ov. mj. u Grahovo, te da je zbog toga i VI. Dalmatinska Brigada angažovana na ovom pravcu, a nama je naređeno da zatvorimo pravac Aržano — Studenci. Mi smo prema ovom izdali naređenje Štabu IV. Brigade, da dva bataljona mjesto u Stipanice po prvom naređenju uputi odmah na prostor Aržano sa zadatkom zatvaranja pravca Studenci — Livno. III. Dalmatinskoj Brigadi naređeno je da svoja dva bataljona prebaci iz Crvenica na prostoriju Brišnik — Kovači.

3. XII. 1943. Sa položaja III. Brigade primjetila se koncentracija snaga u Posušju iz Imotskog, kao i na čitavoj liniji prema našim položajima pojačane su njihove snage.⁶ Obavještajna služba ove Brigade je ovog dana otkrila namjere neprijatelja, t. j. saznala je da će 4. ov. mj. uslijediti neprijateljska ofanziva od Imotskog i Studenaca prema Duvnu i Livnu.⁷

IV. Dalmatinska Brigada je ujutro rano uputila svoja dva bataljona iz Roškog Polja u Aržano po našem naređenju.

⁴ Odnosi se na Bosansko Grahovo.

⁵ Riječ je o pripremama i pokretima njemačko-ustaško-domobranskih jedinica pred operaciju »Citen« (dok. br. 188).

⁶ Odnosi se na prikupljanje jedinica Borbene grupe »Jug« (dok. br. 187). O tome vidi i AVII, T-313, F-190/7450562: izvještaj 2. oklopne armije od 4. decembra 1943. godine.

⁷ Taj podatak je bio tačan. Nijemci su počeli operaciju »Citen« 4. decembra 1943 (dok. br. 187).

4. XII. 1943. Na položajima III. Brigade neprijatelj⁸ je koristeći maglu ujutro u 7 sati privukao se njihovim položajima. Borci su bili iznenađeni i sa tim prinuđeni da poslije jačeg neprijateljskog udara napuste svoje prve položaje. Na sledećim položajima prihvaćena je jaka borba sa neprijateljem koji je bio u velikoj nadmoćnosti u ljudstvu i tehnici. Neprijatelj napredujući na ovim položajima napredovao je i na položajima IV. Brigade zapadno od puta Posušje — Duvno i čitavi front ovoga sektora pomjerao je na sjever. Bataljoni IV. Brigade koji su bili u rezervi upotrebljeni su odmah kao pojačanje snaga prema neprijatelju koji je zadržan u svome nadiranju i pretrpio je osjetne gubitke. Poslije podne neprijatelj je pojačao svoje snage i na ovom pravcu imao pored velikog broja pješadije 14 tenkova koji su nastupali od Posušja putem prema Duvnu. Motornih vozila za ovim tenkovima bio je prilično veliki broj, brzo su i vješto popravljali put ispred sebe koji je bio prilično temeljito porušen. Ponovo je predviđen kontrapad ali je bio osujećen prodorom motorizacije u Mesihovinu. V. Bataljon I. Dalmatinske Brigade preko Rakitnog udario u bok neprijatelja i nanio mu osjetne gubitke, ali je on bio mala snaga da bi sa tom akcijom povratio neprijatelja na zapad. Neprijatelj je do mraka došao u Mesihovinu. Od IV. Dalmatinske Brigade smo ovoga dana dobili izvještaj o napadu neprijatelja na njihove snage od Imotskog a za pravac Studenci — Aržano nijesu znali ništa.⁹ Više uopšte nijesu imali veze sa Štabom ove Brigade.

⁸ To je bila jedna od tri napadne kolone Borbene grupe »Jug« u operaciji »Citen«. Zvala se Motorizovana grupa »Šreder« (Schröder). U njenom sastavu su bili: 105. SS izviđački bataljon (105. SS Aufklärungs — Abteilung), glavnina 105. SS tenkovske čete, 5. baterija 668. artiljerijskog puka, jedan bataljon ustaškog 5. stajaćeg djelatnog zdruha i jedna domobranska bitnica (baterija). Bliže o tome vidi dok. br. 187; AVII, T-313, F-190 7450600: depešu 5. SS brdskog armijskog korpusa od 2. decembra, T-314, F-558 290: obavještenje 15. brdskog armijskog korpusa od 5. decembra 1943. godine.

Oznaku »105« nosile su sve prištapske jedinice 5. SS brdskog korpusa.

⁹ i ¹⁰ Na pravcu Lovreč — Studenci — Aržano napadala je Grupa »Hindelang« Borbene grupe »Jug«, sastava: 118. izviđački bataljon,

Naredili smo štabovima brigada da prikupe snage i izvrše protivnapad u namjeri povratka neprijatelja na stare položaje. III. Brigada je imala pomjeriti svoje bataljone prema Brišniku sa pravca Kongore.

Na večer u 20 sati smo izvješteni od odbornika sela Korito i Dobrići, da su ovog dana oko 15 časova neprijateljski tenkovi prošli od Aržana na Bukovu Goru i u selu Koritima napali neboračke djelove IV. Dalmatinske Brigade — Sanitet i Intendanturu, koji su bili tu smješteni.¹⁰ Pošto o ovome nismo izvješteni od Štaba IV. Brigade, niti njezinih bataljona, od Aržana smo uputili našu četvu da izvidi i provjeri te iskaze, a pored toga da uhvati vezu sa IV. Brigadom i da joj prenese naše direktive.

Oko 22 časa neprijateljska motorizacija je drsko produžila put od Mesihovine preko Donjeg Brišnika i Kovača do mosta na Šujici. Ovde je zastala neko vrijeme jer je bio most na istoj rijeci upola porušen zbog toga što nismo očekivali ovako brzi prodor njihove motorizacije a neborački djelovi III. Brigade pred samim njihovim nailaskom prošli su preko ovoga mosta.

Bataljoni III. Brigade zbog ovog prodora neprijatelja nijesu mogli krenuti, t. j. preći prema Brišniku, već su ostali na pravcu Kongora. Hitno smo im uputili naređenje da prođu istočnom stranom Duvanjskog polja i što prije izbiju na liniju Sarajlije — Mokronoge — Eminovo Selo radi zatvaranja pravca prema Šujici.

IV. Dalmatinska Brigada je trebala zatvoriti pravac Karlov Han — Duvno posjedajući južne i jugoistočne padine Tušnice, ali zbog nemanja veze s ovom Brigadom nije dobila ovo naređenje. Sugestije za ovakav rad bile su im date ranije našim naređenjem.

pet tenkova 105. tenkovske čete, jedan bataljon 1. domobranske dobrovoljačke pukovnije i 6. baterija 668. artiljeriskog puka. Ta grupa je zauzela Bukovu Goru toga dana (AVII, T-313, F-190/7450600 i T-314, F-558/290).

Broj motornih vozila koji su nastupali prema Duvnu bio je prilično veliki — oko 100 kamiona i tenkova.

5. XII. 1943. Neprijatelj je sa motorizacijom ujutro u 8 časova unišao u Duvno¹¹ i odmah produžio u pravcu Šujice. Naša III. Brigada je ujutru izbila na pravac Sarajlije — Mokronoge i zatvorila put prema Šujici. Porušili smo most na reci Šujici i sa Mokronoga dočekali neprijateljsku motorizaciju, koja se morala povratiti u Duvno. Odmah smo uputili jedan bataljon III. Brigade preko Eminova Sela da izbi-je iznad sela Stipanića kako bi omogućio prihvat bataljona IV. Brigade od Grabovačke Planine na ovu stranu.

Oko 15 časova stigao je kamionima jedan bataljon I. Proleterske Brigade kao pomoć na ovome pravcu a ostali bataljoni stigli su tokom noći.¹²

Neprijatelj je u stvari prvoga dana izvršio napad od Studenaca preko Aržano u pravcu Karlov Hana, probio se motorizacijom i iznenadio sanitet i intendanturu IV. Brigade, kojom je prilikom ubijeno i zarobljeno oko 20 drugova i drugarica, gdje je ostao skoro celokupan sanitetski materijal i sve rezerve intendanture ove Brigade. Izvršio je ovaj prepad i ponovo se vratio u pravcu Bukove Gore. Jedan bataljon ove brigade se ovog dana prebacio iznad sela Stipanića i pošao da zatvori pravac prema Livnu, odakle se povukao u s. Dobro na odmor. Još dva bataljona su se ovim pravcem prebacili i preko Vučipolja uputili prema Borovoj Glavi bez veze i naređenja Štaba Brigade za ovo.

IV. Bataljon ove Brigade je ostao na prostori-ji Roško Polje — Grabovička Planina i nije se prebacio za ostalim bataljonima. Njegov dalji pokret i pravac ostao nam je nepoznat sve do skoro. Sa ovim bataljonom je pošla i jedna četa III. bataljona IV. Brigade.

¹¹ Vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 107, knj. 21, dok. br. 4.

¹² Bliže o upućivanju I. proleterske brigade na prostoriju Duvno — Šujica vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 107.

Naš Štab u toku ovoga dana nije mogao uspostaviti vezu sa Štabom IV. Brigade, niti sa njenim bataljonima.

6. XII. 1943. I. Proleterska Brigada posjela je položaje lijevo od puta Šujica — Duvno od Mokronoga na Lug — Kuk — Sarajlije a jedan bataljon u pravcu Mandina Sela. Dva bataljona III. Dalmatinske Brigade posjeli su Mokronoge k. 973¹³ — Eminovo Selo sa jednim bataljonom a drugi je pošao u pravcu Vučipolja kao pomoć II. bataljonu ove Brigade, koji još od zore vodi borbu sa neprijateljem na položaju Gradac i Unište. Ova se borba vodila skoro čitav dan i neprijatelj je odbijen u pravcu Duvna uz osjetne gubitke.

V. bataljon I. Dalmatinske Brigade, koji je 4. ov. mj. vršio protivnapad na neprijatelja preko Rakitnog, u ovim borbama se zadržao i 5. ov. mj. čitav dan, pa je tek ovog dana pred večer izbio na pravac Mokronoge — Šujica.

Ovoga dana je Štab IV. Dalmatinske Brigade bez bataljona stigao u Vučipolje. Sa jednim bataljonom IV. Brigade smo uhvatili vezu, on se nalazio u selu Dobro.

Oko 16 časova neprijateljska motorizacija je ovog dana od Grahova unišla u Livno,¹⁴ dok sa pravca Karlov Han još nije bio prošao. Mi smo poslije upada neprijatelja u Livno postavili I. bataljon IV. Brigade iz s. Dobro na pravac Posušje — Livno na položaj Gradina k. 893 — Sučica Hrasti k. 825¹⁵ i Podgreda k. 1136.

Škola gađanja VIII. Korpusa koja je ovoga dana bila stavljena pod našu komandu bez ikakvog naređenja povukla se je na svoju ruku

¹³ Kota 973 nalazi se oko 1 km sjeverozapadno od s. Mokronog.

¹⁴ Livno je zauzela Borbena grupa »Berger« (tom IV, knj. 20, dok. br. 115, objašnjenje 13; AVII, T-314, F-558 283; depeša 15. brdskog armijskog korpusa od 6. decembra 1943. o uličnim borbama u Livnu). Toga dana je 3. proleterska (krajiška) brigada 1. proleterske divizije NOVJ prebačena s prostorijske Donji Vakuf — Travnik prema Livnu i Duvnu (tom IV, knj. 20, dok. br. 109).

¹⁵ Ta kota nije nađena na karti 1 : 100.000. Odnosi se na k. 802, 5, više sela Sučica Hrasti.

u nepoznatom pravcu. Docnije smo saznali da je pošla za Šujicu.

7. XII. 1943. Ujutro rano na prostoriji Borova Glava — Stipića Košare,¹⁶ gdje su već bili pristigli bataljoni III. Krajiške Brigade za zatvaranje pravca od Livna, našli smo II, i III. bataljon IV. Brigade i sa njima uhvatili vezu. V. bataljon I. Brigade prvog dana je pred veče bio bombardovan od neprijateljske avijacije u Šujici, kojom je prilikom imao dva mrtva i šest ranjenih drugova. I ovaj se bataljon nalazio na Stipića Košarama. Oko 9 časova primljeno je naređenje od Štaba Korpusa da naša Divizija sa dvije brigade što prije zatvori pravac Livno — Glamoč, a da će položaje na Borovoj Glavi preuzeti III. Krajiška Brigada.

IV. Brigadi je naređeno da sa tri bataljona hita na pravac Priluka — Korićna i tamo posjedne položaje. Na ovaj zadatak pošla je u 11 časova iz Stipića Košara preko Krug Planine. III. Dalmatinskoj Brigadi je upućeno naređenje da se odmah krene od Duvna preko Borove Glave u pravcu Korićne. Neborački djelovi Divizije i Brigada upućeni su u Glamočko Polje preko sela Dragnića.

8. XII. 1943. Ovog je dana IV. Brigada bila na pravcu Livno — Glamoč u cilju njegovog zatvaranja. Glamočki Partizanski Odred po naređenju Štaba Korpusa je upućen također za pojačanje zatvaranja ovoga pravca. III. Dalmatinska Brigada se je sa svojih položaja prikupila na prostoriji Borova Glava, poslije predavanja istih III. Krajiškoj Brigadi.

Neprijatelj je 7. i 8. ovog mjeseca pokušao prodrijeti preko Borove Glave, ali je bio odbijen od snaga III. Krajiške Brigade. U pravcu Glamoča na položaju naše IV. Brigade nije uopšte pokušavao pokret.

9. XII. 1943. Ovog dana se naš komandant sa komandantom I. Proleterске Divizije sporazumio i donio

¹⁶ Tačan naziv je: Stipićeva košara. Nalazi se istočno od Livna.

odluku za napad na Livno sa snagama naše III. i III. Krajiške Brigade.¹⁷

Ovaj napad je izveden u toku noći, bataljoni su i jedne i druge Brigade stjerali neprijatelja sa prvih položaja i za njim upali u grad, ali je prisustvo većeg broja tenkova i prilično veliki broj oruđa onemogućio zauzimanje grada našim snagama. Pred zoru bataljoni su se povukli na polazne položaje. Neprijatelju je nanešeno po saznanju obavještajne službe 20 mrtvih i preko 50 ranjenih a mi smo imali 1 mrtvog i 5 ranjenih.

10. XII. 1943. III. Brigada sa jednim bataljonom drži položaj na Debelom Brdu sa sjeverne strane, a IV. Brigada iznad Priluke na položajima Prosišće — Pucigus, zatvarajući pravac prema Glamoču. Ostali bataljoni ovih brigada su na odmoru u Glamočkom polju. Ovog dana je Štab VIII. Korpusa došao kod nas.

11. XII. 1943. Bataljoni su i jedne i druge strane bili na položajima i odmoru kao i predhodnog dana.

Ovog dana je održan sastanak Štaba Korpusa, Štaba IX. Divizije i Štaba III. i IV. Dalmatinske Brigade. Glavno pitanje na ovom sastanku bilo je ispitivanje mogućnosti napada naših snaga na grad Livno u cilju njegovog zauzimanja i daljeg napredovanja prema Jadranskoj obali. Postignuta je saglasnost i donešena odluka da se Livno napadne 15. ov. mj. od snaga naše Divizije i III. Krajiške Brigade I. Divizije.¹⁸

12. XII. 1943. Ovoga dana su se vodile jake borbe na Borovoj Glavi, neprijatelj je sa tenkovima krenuo od Livna za Šujicu i poslije jake borbe čitavog dana uspio je da prođe preko Borove Glave u Šujicu.¹⁹ Bataljoni III. Krajiške Brigade su se povukli sjeverno od ove komunikacije.

Na našim položajima nikakovih promjena.

¹⁷ Napad je izvršen 9. decembra u 24 časa. Bliže o tome neuspješnom napadu vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 109, knj. 211, dok. br. 4.

¹⁸ Bliže o tome naređenju vidi tom V, knj. 2, dok. br. 54.

¹⁹ Bliže o zauzimanju Šujice vidi dok. br. 187.

13. XII. 1943. Oko 12 časova dobili smo od Štaba Korpusa naređenje za napad na Livno. Naša divizije će po istome učestvovati sa dve brigade. Pored naših snaga ima napadati III. Krajiška Brigada i jedna Lička Brigada koja ima stići preko Mliništa. Napad je predviđen 15. ov. mj. u 17 časova.
14. XII. 1943. Po naređenju Štaba Korpusa za napad na Livno mi smo izdali opštu zapovjest sa rasporedom snaga i njihovim zadacima za napad na grad. Prepis ove zapovjesti smo vam dostavili. Zbog prodora neprijatelja iz Livna za Šujicu III. Krajiška Brigada je onemogućena da direktno učestvuje u napadu na Livno. Mi smo mjesto nje upotrebili VI. Dalmatinsku Brigadu i dali joj napadni pravac. Ova brigada je bila predviđena kao rezerva Divizije odnosno Korpusa. Lička Brigada nije stigla, pa je prema tome IV. Brigada više angažovana u napadu.
15. XII. 1943. Ujutro rano neprijatelj je iz Livna izvršio pokret na naše položaje u tri pravca, i to: Prema III. Dalmatinskoj Brigadi, u pravcu Marića Košara²⁰ a drugom kolonom u pravcu Druljske Drage i Blagodije. Dva bataljona ove brigade su dočekali neprijatelja, pošto su ga pustili prilično blizu, jako ga udarili frontalno i bočno i tako se razvila žestoka dvosatna borba. Neprijatelj je u bjekstvu natjeran u Livno. U ovoj borbi neprijatelj je imao 20 mrtvih, jednog zarobljenog i više ranjenih njemačkih vojnika. Zaplijenjena su dva »Šarca« i deset pušaka, 3 tovarna magarca sa nešto municije. Na pravcu IV. Brigade neprijatelj je kamionima došao do Priluke, a odatle se u manjim kolonama uputio na naše položaje. Dočekan je jakim vatrom od djelova IV. Brigade i povraćen natrag u grad. Poslije ovog ispada neprijatelja na naše položaje i borbe sa njima štabovi Brigada su držali da se neće

²⁰ Sjeveroistočno od Livna nalaze se, jedno pored drugog, Marićeve košare i Marića košara. Vjerovatno se odnosi na Marićeve košare.

vršiti predviđeni napad na Livno iz razloga što nisu znali situaciju kod susednih jedinica. Upućeno im je ponovno naređenje za ovo.

Tok napada i rezultat istog smo vam iscrpno izneli u relaciji od 20. ov. mj. iz koje se mogu vidjeti detalji priprema samog toka i rezultati ovoga napada.²¹

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

M. P.

Politički komesar:

A.²² Kovačević

Načelnik:

Mom.²³ Poleksić

Komandant:

A.²⁴ Banina

BR. 189

ZAPOVIJEST ŠTABA 3. BRIGADE (LIČKE) 6. PROLETER-SKE NOU DIVIZIJE OD 29. DECEMBRA 1943. POTČINJE-NIM JEDINICAMA ZA NAPAD NA BANJU LUKU¹

ŠTAB III BRIGADE VI DIVIZIJE
I PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA
N. O. V. JUGOSLAVIJE

Op. Broj: 851/43

29./XII. 1943 g.

Z A P O V J E S T

(Sekcija Prijedor, Banja Luka, Pakrac 1 : 100.000).

1) AKCIJA I NJEN ZNAČAJ (POSEBAN PRILOG)

2) PODACI O NEPRIJATELJU:

Banja Luka do 4.500 vojnika od kojih 600 Njemaca. Po-sada grada raspolaže od 6—9 lakih i srednjih tenkova. Grad je opasan sa jednim redom žica, a mjestimično rovovima

²¹ Blíže o toj relaciji vidi tom V, knj. 22, dok. br. 99.

²² Andro

²³ Momčilo

²⁴ Ante

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 8—4, k. 802.

i bunkerima.² Raspored posade u gradu vidi se iz priloženog plana.³

Spoljna odbrana grada: Klačnica 300—400 vojnika 13. pukovnije, među kojima se nalazi i Štab pukovnije. Od Klačnice do Bosanske Gradiške na putu nalaze se sledeći garnizoni: Mahovljani 600 SS-ovaca, Laktaši 80 SS-ovaca. Gornja, Donja i Srednja Topola 270 SS-ovaca, Mašići 30 SS-ovaca, Aleksandrovac 100 SS-ovaca, stanica Ivanjska na pruži Banja Luka — Prijedor jedna bojna 13. pukovnije 800 vojnika.⁴

Prijedor 2.500 vojnika,⁵ Bosanska Gradiška 1000 vojnika,⁶ Stara Gradiška 250 vojnika, Makarska⁷ 800 legionera. Kozarac manja posada.⁸ Aerodrom 400—500 vojnika, t.j. jedna bojna koja pripada vezduhoplovnoj formaciji.⁹ Detaljni podaci o aerodromu dostavljaju se u prilogu.¹⁰

² Neposredno prije napada na Banju Luku, u gradu su se nalazili: Štab 15. brdskog armijskog korpusa, 415. brdski bataljon za vezu, 1. četa 202. tenkovskog bataljona, jedna četa policije, 373. dopunski bataljon i 1. bataljon 383. grenadirskog puka 373. legionarske divizije »Tigar«, Alarm-jedinica Komande mjesta, Stožer 4. lovačkog zdruga s prištapskim jedinicama, 3. bojna 7. lovačke pukovnije, 3. bojna 13. lovačke pukovnije, 8. topnički sklop (bez dvije bitnice), 11. topnički sklop, 22. topnički sklop (u formiranju) 4. lovačkog zdruga, Zapovjedništvo 3. oružničke pukovnije s jednom sati oružnika, Župsko redarstvo i neki manji dijelovi (osnutak) 10. lovačke pukovnije. Opširnije o tome vidi dok. br. 190; AVII, T-314, F-558/815: pregled Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 4. januara 1944. o stanju njemačko-ustaško-domobranskih jedinica u Banjoj Luci, T-314, F-561/67: izvještaj 2. oklopne armije od 1. januara 1944, T-313, F-190 7449807: izvještaj 15. brdskog armijskog korpusa od 31. decembra 1943, reg. br. 25/2, k. 60: izvješće Zapovjedništva 2. zbornog područja od 18. januara 1944; Franc Šraml, n. d., str. 178.

³ Taj plan nije pronađen. Međutim, redakcija je pronašla autentičan plan odbrane Banje Luke (AVII, T-314, F-558/802, 812, 813 i 940). O tome vidi i tom IV, knj. 20, dok. br. 137, objašnjenje 3, 4. i 5.

⁴ Bliže o jedinicama spoljne odbrane Banje Luke i njihovom rasporedu vidi dok. br. 190.

⁵ U Prijedoru i okolnim uporištima nalazila se 3. gorska pukovnija 3. gorskog zdruga (tom IV, knj. 21, dok. br. 209).

⁶ Bliže o neprijatelju u Bosanskoj Gradišci vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 137, objašnjenje 10.

⁷ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Odnosi se, vjerovatno, na Makarevac (k. 213), sjeverozapadno od Prnjavora.

⁸ U Kozarcu se nalazila 3. sat 1. bojne 13. lovačke pukovnije (tom IV, knj. 21, dok. br. 205).

⁹ Vidi dok. br. 190.

¹⁰ Taj prilog redakcija nije pronašla.

¹¹, ¹⁹ i ²⁵ Te jedinice su bile u sastavu 3. grupe 5. korpusa NOVJ za napad na Banju Luku. Bliže o njihovim dejstvima vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 137, knj. 21, dok. br. 103.

3) PODACI O NASIM SNAGAMA:

U izvođenju operacija na prostoriji Banja Luka — Gradiška — Prijedor biće angažovane slijedeće jedinice: III Proleterska (Krajiška),¹¹ III Lička,¹² V,¹³ VI,¹⁴ VIII,¹⁵ IX,¹⁶ XII¹⁷ i XIII Krajiška Narodno-oslobodilačka Udarne Brigada.¹⁸ Udarni Odred,¹⁹ Podgrmečki,²⁰ Kozarski,²¹ Sanski²² i Gradiško-Liječanski,²³ I²⁴ i II Artiljerijski Divizion.²⁵

4) Radi lakšeg komandovanja ove snage podjeljene su u pet grupa, od kojih jedna i to druga napada Banju Luku sa istočne strane Vrbasa, treća sa jugozapadne strane Banja Luke, četvrta Bosansku Gradišku sa zadatkom da je osvoji, peta demonstrativno napada Prijedor i postavlja osiguranje prema istome. Slavonske snage napasće Staru Gradišku.²⁶

Prva grupa, sa kojom komanduje Štab IV Divizije, a u čijem se sastavu nalazi naša brigada (III Lička), VI i XIII Krajiška i Sanski Udarni Odred, napada Banju Luku sa sjeverne strane na prostoru između Vrbasa i rijeke Crkvina. Pored toga ima zadatak likvidirati aerodrom i postaviti osiguranje prema Klačnici i Ivanjskoj, na Klačnjicu i Ivanjskoj fingirati napad, i po mogućnosti zauzeti.

XIII i VI napadaju grad, s ciljem da se neprimjetno probiju što dublje u unutrašnjost, te iznutra razvijaju borbu ka spoljnim obručima. VI napada između Petričevca i kote 161,²⁷ t.j. sa zapadne strane pruge. Sanski Odred zaposjeće kote prema pruzi Prijedor — Banja Luka između stanice Ivanjska i Omarska na koti 310 kod Miloševića, te jugozapadno od kote 219 Potočine sa zadatkom da ruši prugu i sprečava prodor

^{12, 14, 18, 22 i 24} Te jedinice su dejstvovalе pod komandom 4. NOU divizije. Bliže o njihovim dejstvima vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 83; Milan Šijan, *Treća lička brigada*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1970, str. 192—197.

^{13 i 17} Te brigade su iz sastava 11. NOU divizije, koja je, kao 2. grupa 5. korpusa NOVJ, napadala Banju Luku. Bliže o njihovim dejstvima vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 85.

^{15, 20 i 21} Te jedinice su sačinjavale 5. grupu 5. korpusa NOVJ u napadu na Banju Luku (tom IV, knj. 20, dok. br. 137, knj. 21, dok. br. 81).

¹⁶ Vjerovatno omaška u originalu. Odnosi se na 11. krajišku NOU brigadu (tom IV, knj. 20, dok. br. 137). Ona je, s potčinjenim jedinicama, dejstvovala u napadu na Banju Luku, kao 4. grupa 5. korpusa NOVJ (tom IV, knj. 20, dok. br. 137, knj. 21, dok. br. 89).

²³ Taj odred je bio u sastavu 4. grupe 5. korpusa NOVJ. Tada je bio pod komandom 11. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 20, dok. br. 137).

²⁶ Bliže o sastavu tih grupa vidi tom IV, knj. 20, dok. br. 137.

²⁷ Ta kota je u Banjoj Luci, na istočnoj strani pruge. Ovdje je riječ o k. 181, južno od Petričevca, zapadno od pruge.

neprijatelja od Prijedora, štiteći ujedno lijevo krilo snaga na osiguranju prema Ivanjskoj.

5) Zadatak naše Brigade: Likvidirati neprijateljski aerodrom (Ljeskovac) kod Zalužana. Postavljanje zasjede prema Klašnici, fingiranje napada na istu, a po mogućnosti i likvidirati je. Postaviti zasjedu prema Ivanjskoj, na istu fingirati napad u zajednici sa Sanskim Odredom, a po mogućstvu i likvidirati. Cestu i prugu Prijedor — Banja Luka što više uništiti. U cilju izvršenja prednjeg.

Naređujemo:

1) a) *I Bataljon*

a) Sa jednim vodom postaviti zasjedu prema Banja Luci na liniji Kale — Novakovići, sa zadatkom da obezbedi ostale snage od neprijateljskog iznenađenja iz grada. Sa ostaim snagama napasti aerodrom sa južne strane od Kuljana, između prvog i drugog bunkera, s težnjom da se što bliže priđe neprimijećeno, a zatim brzim naletom upadne unutra u pravcu oficirske menze te sa jačim snagama krene prema njemačkim barakama i tako s leđa likvidira zgrade i bunke. Sa manjim snagama krenuti na Štab Luke²⁸ u pravcu stanova njemačkih tehničara i bunkera br. 12. Manje odelenje sa više automatskih oruđa postaviti na prostoru kote 190, sa zadatkom da snažnom vatrom fingira napad na njemačke barake u slučaju da neprijatelj primjeti napad na glavnom pravcu pre nego što se uspije upasti unutra. Takvo jedno odelenje može se postaviti i na desnom krilu. Za likvidaciju bunkera br. 1 upotrebiti protukolni top, ili eventualno nekog drugog bunkera. Prilikom napada ne zadržavati se, već energično upadati unutra bez obzira na pucanje, a za likvidaciju bunkera spolja ostaviti manje odelenje.

b) *II Bataljon*

b) II bataljon sa jednom četom pojačanom sa mitraljeskim odelenjem fingirati napad na Klašnicu i prema istoj postaviti

²⁸ To jest: Komandu aerodroma.

zasjedu na koti 277, te istočno do Vrbasa sa zadatkom da spreči prodor neprijatelja u pravcu Banja Luke i aerodroma. Sa ostalim snagama napasti aerodrom sa sjeverne strane pored ceste na prostoru bunkera 10 i 11, na isti način kao i I bataljon, s tim da sa jačim snagama krene prema Hangarima, te iste napadne s leđa i bunkere koji ih štite sa manjim snagama u pravcu ceste i bunkera broj 12, sa zadatkom da lijevim krilom teži ka Vrbasu i u zajednici sa snagama I bataljona koje prodru prema Vrbasu očisti taj deo aerodroma i likvidiraju njemačke avione za koje se predpostavlja da se nalaze u šikarama pored Vrbasa. Također kao i I bataljon fingirati napad sa sjeverne strane u pravcu njemačkog bunkera, pošto budu primjećene snage na glavnom pravcu napada.

c) *III Bataljon*

c) III bataljon fingirati će napad na želj. stanicu Donja Ivanjska²⁹ i Mišin Han, ukoliko u njima bude neprijatelja, a po mogućstvu gledati i da se likvidira. Ovaj zadatak vršiti sa sjeveroistočne strane puta i pruge Prijedor — Banja Luka, ukoliko ne bude neprijatelja u pomenu tim uporištima na taj način postupiće prema želj. stanici Ivanjska. Položaje organizovati na koti 277, 320 izbacujući slabije snage na kotu 471 (Bobija),³⁰ levo kontrolisati zaključno prugu. U koliko Mišin Han i Donja Ivanjska budu likvidirani položaje obrazovati na koti 538, 293 zaključno sa cestom i prugom. Pored toga zadatak je toga bataljona da što više uništava prugu.

²⁹ Ta stanica, po karti 1:100.000, zove se Pomoćna željeznička stanica Donja Ivanjska.

³⁰ Ta kota nije nađena na karti 1:100.000. Vjerovatno se odnosi na k. 481, na planini Bobiji, sjeverozapadno od Banje Luke, ili na k. 477, na istoj planini.

d) *IV Bataljon*

d) Fingirati će napad na pomenuta uporišta u zajednici sa III bataljonom, te po mogućstvu ista i likvidirati. Na stanicu Ivanjska fingiranje i napad potpomoće i Sanski Odred. Položaje obrazovati na liniji kote 248, 373 (Kukavica), levo održavati vezu sa Sanskim Odredom, desno držati zaključno cestu. Ukoliko se likvidira Mišin Han i Donja Ivanjska položaje obrazovati na liniji kota 313, 326 i 363. Pored toga zadatak je što više uništavati put Banja Luka — Ivanjska.

e) *Prateća četa*

e) Dodjeliće u sastav II bataljona jedan minobacač. Dva minobacača postaviti negde kod Kuljana, sa zadatkom da u vrijeme kad neprijatelj primjeti napad i kad se snage budu probijale unutra, odnosno kada bude tražio Štab I bataljona otvori brzu paljbu na njemačke barake. Zatim gađati ciljeve koje bude tražio I bataljon. Protukolni top također staviti na raspoloženje I bataljonu za likvidaciju bunkera, a potom ga postaviti u Vujnovići prema Banja Luci za tučenje tenkova. Protukolnu pušku dodijeliti II bataljonu.

2) *Borba protiv tenkova*

U sučaju da se nađe neki tenk na aerodromu treba pripremiti odelenja za borbu protiv istih. U tu svrhu upotrebiti će se i protukolsko oruđe. Formiraće se protivtenkovsko odelenje pri Štabu Brigade, koje će se postaviti prema Banja Luci za borbu protiv tenkova, ili na nekom drugom pravcu.

3) Položaje za odbranu dobro utvrditi i preko istih ne smije se pustiti da prodre neprijatelj po niku cijenu. Za utvrđivanje i rušenje pruge koristiti seljake. Po likvidaciji aerodroma II bataljon orijentisati će se prema Klačnici u cilju likvidacije iste. I bataljon srediće se na aerodromu, te će dobiti daljnje naređenje.

4) Brigadna rezerva smjestiće se u zaseok Orlovac. U isti će III bataljon dati jednu četvu. Štabovi bataljona također moraju imati izvjesne rezerve.

5) Veza: Četa za vezu postaviće telefonsku centralu kod želj. stanice Ramići, na koju će vezati s čeličnom linijom Štab III i IV bataljona, a sa poljskom linijom Štab I bataljona i Štab Brigade. Sa Štabom II bataljona održavati vezu pomoću gerc aparata. Pored veze sa telefonima štabovi bataljona slaće izvještaje po kuririma. Na prostoru kuda nema naše vojske kuriri se moraju osiguravati, pošto je stanovništvo neprijateljski raspoloženo oko pruge.

6) Brigadno sanitetsko previjalište obrazovaće šef saniteta Brigade kod Popovače, u koji će se slati svi ranjenici, u slučaju da II i III bataljon ne bi mogli slati ranjenike evakuisati će ih u neko selo sjeverno prema Kozari. Za iznošenje ranjenika upotrebljavaće se pored ljudi koji su određeni i seljaci, borci se ne smiju upotrebljavati za nošenje ranjenika.

7) Početak napada u 22 časa (10 časova) noću između 31/XII i 1.I. 1944. Do toga vremena jedinice moraju na polazne položaje jurišnog ostojanja (zasjede) doći. Jedinice koje fingiraju napad ne smiju pre početi nego što počne napad na aerodrom. 31 ov. mj. sve jedinice ove brigade kreniće zajedno sa mjesta koncentracije od Čardaka zapadno od Bronzan. Majdana pravcem Bronzani Majdan — Kremenovići — Orlovac, odakle će se razilaziti svaka u svom pravcu. Pokret treba da bude što tajniji, kako bi se neprijatelj iznenadio i kako se ne bi počelo ni ranije niti kasnije od određenog vremena. Polazak od Čardaka 31 ov. m. biće u 9 časova. Sve pripreme i debljenje hrane i ostale spremlje mora se završiti u toku noći 30 i 31 ov. mj.

8) Znaci raspoznavanja:

Borbeni znaci:

31-XII-1943 **Petar — Šoša**

1-I-1944. . . **Osman — dolazi**

2-I-1944. . . **Zora — sviće**

3-I-1944. . . **Naša — pobjeda**

Zvučni znaci:

2 kratka zvižduka —

1 kratki

1 dugi zvižduk —

1 kratki

2 duga zvižduka —

2 kratka

1 dugi zvižduk —

2 kratka.

Borcima izdavati znakove svaku več. Znaci signalni: palenje vatara na mjestima dokle se dođe. Mogu se paliti slame i pojedini slabiji objekti, daske, bunker i itd.

9) Štab Brigade nalaziće se u Popovači.

10) Intendantura Brigade nalaziće se u Marićima selo Dragočaj. Bataljoni će ostaviti nepotrebne djelove komore u sastavu Brigadne intendature još u Bronzanom Majdanu.

11) Zarobljenike dopremati Štabu Brigade (ustaše i Njemce vezati). Evakuaciju ratnog plijena vršiće intendant Brigade sa ljudstvom pri Intendanturi Brigade i bataljona, koristeći i zarobljenike. Borci se ne smiju mješati u evakuaciju plijena.

12) **Napomena:** Tražiti znake raspoznavanja od prvog zarobljenog neprijateljskog vojnika pod pretnjom smrti u slučaju netačnosti, te iste koristiti i sa njima upoznati ostale jedinice. U početku akcije isjeći sve telefonske linije, svak na svom odsjeku, Četa za vezu sasjeće telefonske žice na pruži i cesti kod želj. stanice Ramići. Također rušiti osvjtljenja koja budu smetala. Ne zadržavati se u zgradama, naročito u onim odakle je istjerana neprijateljska vojska, jer bi iste mogle biti minirane, ne uzimati hranu koja bi mogla biti otrovana, kao: hleb, varivo, meso, piće, šećer i t.d. Najstrožije se zabranjuje u borbi presvlačenje neprijateljskih vojnika.

Moguće je da i saveznička avijacija učestvuje u ovoj operaciji.³¹

Uporišta koja se ne bi dala likvidirati treba ih sa manjim snagama blokirati, te ne zadržavajući se oko njih produžiti napad dalje. U slučaju da se aerodrom ne likvidira u toku noći, u zoru treba snage postaviti na mjesto gdje će moći manevrisati, kako ne bi ostale u šahu pod neprijateljskom vatom. Treba voditi računa da neki paniker ne napravi zabunu zbog svog kukavičluka.

Ovo je najveća operacija koju je izvodila naša vojska. Od uspjeha ove akcije naša daljnja borba razvijati će se mnogo većim poletom. Naša brigada u ovoj akciji prezentuje Ličku Diviziju³² i potrebno je uložiti sve snage da se dobiveni zadatak izvrši.³³

³¹ Prijedor je 3. januara bombardovalo 20 savezničkih aviona. Tada su 34 civila poginula i 110 ih je ranjeno (tom IV, knj. 21, dok. br. 195; AVII, T-314, F-561/73: izvještaj Komande 2. oklopne armije od 4. januara 1944.

³² To jest: 6. NOU divizije.

³³ Napad na Banju Luku nije uspio. Garnizon je bio utvrđen, »razvijenim sistemom zaprećavanja (žičane prepreke, »Tobruk-bunker i dr.), i sa znatnim snagama koje su ga branile. Pored toga neprijatelj je u toku borbe dovodio sveže snage (koje su mu stajale na

Borce treba upoznati, t.j. one bataljone koji se nalaze sa sjeverne strane pruge, da im se Kozara nalazi za leđima i slobodna teritorija, kako bi znali da im je sigurna zaleđina.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!

Politkomesar
M.³⁴ Basta

M. P.

Komandant, major,
M.³⁵ Šijan

Dostavljeno: štabovima bataljona 1—4, Komandi
Čete za vezu, Komandi Prateće
čete — na izvršenje.

BR. 190

**OBAVJEŠTAJNI IZVJEŠTAJ ŠTABA 4. NOU DIVIZIJE OD
30. DECEMBRA 1943. O NEPRIJATELJU NA ŠIREM POD-
RUČJU BANJA LUKA — PRIJEDOR¹**

STAB

Prepis

IV. Divizije N. O. V. J.
II/Broj .../43
Dana 30-XII-1943 god.

ŠTABU IV. DIVIZIJE N. O. V. J.

P o l o ž a j

Dobili smo izveštaj od jednog domobranskog oficira sledeće sadržine:²

raspolaganju): 901. oklopno-grenadirski nastavni puk, 3. bataljon i 15. četu 383. grenadirskog puka 373. legionarske divizije »Tigar« i jedan ojačani bataljon 92. motorizovanog grenadirskog puka. Opširnije o tome vidi AVII, T-314, F-563 1096—1116: izvještaje Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 31. decembra 1943. do 2. januara i izvještaj o gubicima i plijenu od 31. januara 1944 (sn. br. 1117 i 1118), T-314, F-561.68 i 74: izvještaje Komande 2. oklopne armije od 1. i 4. januara 1944.

³⁴ Milan

³⁵ Milan

¹ Ovjereni prepis originala (pisan na mašini, pod indigom, latinicom) u AVII, reg. br. 15 — 4, k. 767/A. Prepis je sačinjen poslije 1. marta 1945, što se može ustanoviti na osnovu okruglog pečata kojim je prepis ovjeren.

² Izvještaj domobranskog oficira u osnovi je bio tačan. Izvještaj je, s podacima, poslan oko 18. decembra 1943. (tom IV, knj. 21, dok. br. 205).

1) II. bojna 13. lovačke pukovnije koja je smeštena u Kulina Bana kasarni, a koja treba da se obuče u njemačko odijelo sa hrvatskim znakovima i da dobije njemačko naoružanje.³ Ta bojna treba da dođe navodno kao posada u Omarsku.

Ljudstvo te bojne je većinom Mostarskog vojnog okruga.

2) III. bojna 13. lovačke pukovnije nalazi se u Gornjem Šeheru kod Banja Luke, s tim da je jedna satnija bila u Han Kolima,⁴ koja je prije nekoliko dana bila razjurena od strane partizana, tako da se je u sastav Bojne povratio samo jedan zastavnik sa 19 vojnika.

3) 11. top. sklop nalazi se kompletan isto u Kulina Bana kasarni.

4) 22. top. sklop, koji je nanovo formiran u Sarajevu, također se nalazi u Banja Luci a koji nema dovoljno konja i tako je za sada nesposoban za pokret.

5) VIII. top. sklop također se nalazi u B. Luci i to dvije bitnice. Jedna bitnica VIII. top. sklopa nalazi se u Omarskoj, a druga u Ivanjskoj, pojačana sa četiri protuoklopna topa.

6) Stožer IV. lovačkog zdruga sa svojim pododeljenjima i to: opskrbna satnija, dojavnička satnija, veterinarska zdravstvena, srednji povoz, pekarska polusatnija, odnosno jači vod ljudi, gospodarski ured i samovozni sat.

7) U Kaštelu i u Pivnici nalazi se jedan njemački bataljon koji je dosta jak, 6 topova u kasarni Kulina Bana i dva u Gornjem Šeheru.⁵

8) U Klašnicama nalazi se II. bojna VII. pukovnije i to sa 3 [satnije], jer je jedna satnija razoružana i rasturena u Piskavici na 20. X. U toj bojni nalazi se 300 ljudi, oko 100 je kod aerodroma u selu Bukovici.

9) U Ramiće dolazi svako veče po jedna satnija domobrana na izviđanje i čuvanje pruge.

10) Ivanjska: I. bojna VII. lovačke pukovnije koja zajedno sa topništvom ima oko 700 vojnika. Naoružanje: 32 strojnice, 4 teške strojnice, 3 velika bacača, 2 haubice, 1 brdski top, 4 protukolska topa, ostalo puške. Zapovdenik ove bojne je bojnik Stipetić.⁶

³ Ta bojna je 19. decembra 1943. primila novu opremu i oružje (tom IV, knj. 21, dok. br. 205).

⁴ To je bila 10. satnija. Nju je 13/14. decembra 1943. razbila 13. krajiška NOU brigada. Blíže o tome vidi tom IV, knj. 21, dok. br. 161 i 205.

⁵ To je, vjerovatno, bio 373. dopunski bataljon (dok. br. 189).

⁶ U Ivanjskoj se, pored 2. bojne, nalazio i Stožer 7. lovačke pukovnije sa stožernim dijelovima. Komandant pukovnije je tada bio

11) Piskavica: 1 satnija domobrana.⁷

12) Krnjin (Gugunova Glavica):⁸ nalazi se oko 80 vojnika sa zapovjednikom satnikom Stjepanom Žuljevićem (ustaša). Naoružanje: 5 lakih i jedan teški mitraljez. (Ovo uporište nalazi se između Ivanjske i Piskavice).

13) U Omarskoj i na Kozaračkoj želj. stanici nalazi se I. Bojna XIII. lov. pukovnije.⁹

14) I. četnička brigada je jaka oko 500 ljudi.¹⁰ Nalazi se oko Brankovca, Rekavice, Goleša i Pervan Donji.

15) II. četnička brigada jaka je 480 ljudi.¹¹ Nalazi se oko Plavšića, Han Kola, kao i u Manja[či], Lokvari[ma], Duja-kovcu i Dubici.

16) III. četnička brigada¹² jaka je OX¹³
P¹⁴ mogu naći u svim četničkim selima

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Šef O. C. — kapetan:
Pero¹⁵ s. r.

Da je prepis vjeran originalu tvrdi i ovjerava šef obaveštajnog oteka major:

Levi J Moric

M. P.¹⁶

Dragutin Stipetić (AVII, reg. br. 15/1—34, k. 57: obća bojna relacija Stožera 7. lovačke pukovnije domobranskog 4. lovačkog zdruza od 10. januara 1944).

⁷ Pripadala je 1. bojni 7. lovačke pukovnije (AVII, reg. br. 15/1—34, k. 57).

⁸ Ta mjesta nisu označena na karti 1:100.000.

⁹ U Omarskoj se nalazila 1. i 2. sat 1. bojne, a u Kozarcu 3. i 4. sat te bojne (tom IV, knj. 21, dok. br. 205).

Kozaračka željeznička stanica je u stvari željeznička stanica Kozarac, na pruži Prijedor — Banja Luka.

¹⁰, ¹¹ i ¹² Te brigade su pripadale Bosanskom četničkom korpusu.

¹³ i ¹⁴ Redakcija nije mogla da dešifruje značenje tih slova u originalu.

¹⁵ Jovanović

¹⁶ Na okruglom pečatu piše: Stab IV divizije 1. jugoslovenske armije, Obavještajni odsjek. Redakcija nije mogla da ustanovi gdje se nalazi original. Neposredno poslije rata Vojnoistorijski institut je preko odgovarajućih vojnih komandi i ustanova, prikupljao arhivsku građu. U ovome slučaju moguće je da je original zadržan u Štabu 1. jugoslovenske armije, ili pak da je predat nekom lokalnom muzeju na teritoriji Bosne.

BR. 191

PREGLED BROJNOG STANJA LJUDSTVA, KONJA I NAORUŽANJA 1. PROLETERSKOG KORPUSA OD 1. JANUARA 1944. UPUĆEN VRHOVNOM ŠTABU NOV I PO JUGOSLAVIJE¹

Štab I Proleterskog
korpusa NOVJ
Br. — 3
4 jan. 1944

VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ

Dostavljamo vam u prilogu brojna stanja ljudstva, stoke i naoružanja našeg Korpusa na dan 1 januara 1944 godine.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

M. P.

K o m a n d a n t
general-major,
Koča A. Popović

L j u d s t v o
brojno stanje u I Proleterskom korpusu na dan 1 januara 1944
godine

Jedinica	Po spisku		U rashodu		Na licu	
	muških	ženskih	muških	ženskih	muških	ženskih
Štab Korp. sa Štab. četom	115	5	10	—	105	5
Brd. bater. 65 mm	88	2	13	—	75	2
I Proletdivizija	4.783	486	404	53	4.379	433
VI Lička divizija	3.408	270	195	18	3.213	252
S v e g a	8.394	763	622	71	7.772	692

Napomena: Kod VI Divizije u brojno stanje nije uneto ljudstvo iz Diviziske bolnice i bolničke čete.

M. P.

K o m a n d a n t
general-major,
Koča A. Popović

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu radničkog pokreta u Beogradu, reg. br. 4100/I 3—1/44) V. S.

S t o k a

brojno stanje u I Proleterskom korpusu NOVJ na dan 1 januara
1944. god.

Jedinica	Jahaćih konja	Magaradi	Tovarnih konja	
			bojna komora	komora
Stab Korp. sa Stabnom četom	7		1	8
Brd. baterija 65 mm	—		24	14
I Proletdivizija	136		300	368
VI Lička divizija	60	22	257	186
S v e g a	203	22	582	576

Napomena: U broj jahaćih konja kod I Proletdivizije uračunato je 70 konja sa samarima a upotrebljavaju se za ranjenike i bolesnike koji ne mogu ići pešice.

M. P.

K o m a n d a n t
general-major,
Koča A. Popović

N a o r u ž a n j e

brojno stanje u I Proleterskom korpusu NOVJ na dan 1 januara 1944
godine

Jedinica	Stab Korpusa sa Stabnom četom	Brdska baterija Korpusa	I Prole- terska divizija	VI Lička divizija	SVEGA
Puške Kal. 7,9 mm	44	11	1.827	2.185	4.067
Puške Kal. 6,5 mm	26	30	1.356	510	1.922
Razne puške			17	3	20
Puškomitraljezi Kal. 7,9 mm	2	1	157	99	259
Puškomitraljezi Kal. 6,5 mm			77	111	188
Laki mitraljezi Kal. 7,9 mm	1		42	9	52
Laki mitraljezi Kal. 6,5 mm			1		1

Jedinica	Štab Korpusa Štabnom četom	Brdska baterija korpusa	I Prole terska divizija	VI Lička divizija	SVEGA
Teški mitraljezi Kal. 7,9 mm			2	6	8
Teški mitraljezi kal. 8 mm			31	29	60
Municija Kal. 7,9 mm	2.429	400	164.514	232.015	399.358
Municija Kal. 6,5 mm	766	2.138	110.208	106.670	219.782
Municija Kal. 8 mm			61.650	34.963	96.613
Municija za razne puške			429	25	454
Puškomitraljez GRČKI				1	1
Municija za p. mitr. GRČKI				200	200
Protivkolski mitraljezi				1	1
Municija za protokl. mitralj.				186	186
Strojnice	9	1	57	52	119
Municija za strojnice	550	30	4.246	3.485	8.311
Bacači 80 i 81 mm.			17	11	28
Bombe za bacače 80 i 81 mm			774	423	1.197
Bacači 60 mm			3		3
Bombe za bacače 60 mm			138		138
Laki bacači			10	32	42
Bombe za lake bacače			486	2.452	2.938
Revolveri	19	8	415	261	703
Municija za revolvere	165	37	3.124	1.912	5.238
Bombe defanzivne	50	4	787	683	1.564
Bombe ofanzivne	45	16	2.056	5.863	7.980
Raketni pištolji			25	6	31
Raketle			194	100	294
Protivkolske puške			8	4	12

Jedinica	Stab Korpasa sa štabnom četom	Brdski baterija Korpasa	I Prole terška divizija	VI Lička divizija	SVEGA
Municija za protivkolske puške			531	86	617
Protivkolski topovi 47 mm			3	2	5
Granate za protkol. topove			152	266	418
Brdski topovi 75 mm			2	2	4
Granate za top 75 mm			149	147	296
Brdski topovi 65 mm Mod. 06		1			1
Brdski topovi 65 mm Mod. 18		1			1
Granate za brd. top 65 mm	17	51			68
Telefonske centrale	1		1	4	6
Telefona	4		20	27	51
Radiostanica	1		1	1	3
Signalnih aparata			3	5	8
Signalnih lampi			4		4
Muzičkih instrumenata	27				27
Aparati za pronalaženje nagaznih mina	1				1

M. P.

K o m a n d a n t
general-major,
Koča A. Popović

II

USTAŠKO-DOMOBRANSKI DOKUMENTI

BR. 192

IZVJEŠTAJ STOŽERA 4. PJEŠAČKE DIVIZIJE OD 23. DECEMBRA 1941. ZAPOVJEDNIKU 2. DOMOBRANSKOG ZBORA O OPERACIJI NA OZRENU U PRVOJ POLOVINI DECEMBRA¹

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
4. PJEŠAČKA DIVIZIJA
STOŽER

Broj 1594/taj.
23. XII — 1941.
DOBOJ

ZAPOVJEDNIKU II. DOMOBRANSKOG ZBORA. —

Na završetku I. perioda Ozrenske operacije, koja je preduzeta prema operativnoj zapoviedi broj 2 (Op. br. 148) taj. od 26. XI. 1941. g.) dostavljam sljedeći izvještaj:

1.) JEDINICE KOJE SU UČESTVOVALE U OPERACIJI:

Jedinice upotrebljene za Ozrensku operaciju bile su sljedeće:

a) I. grupa:

- stožer 1.p.p.²
- 13. satnija 1.p.p.
- 14. satnija 1.p.p.
- 15. satnija 1.p.p.
- I. bojna 1.p.p.
- IV. bojna 1.p.p.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 1/4—3, k. 101.

- V. bojna 1.p.p.
- 17. satnija 5.p.p.
- Posada Maglaj (polusatnija 1. satnije Sarajevske doknadne³ bojne). —
- III. topnički odjel (bez 3. bitnice).
- brdski vod II. bojne Vojne Krajine⁴ (bez 1 odjeljenja).

b) II. grupa:

- stožer 5.p.p.
- 13. satnija 5.p.p.
- 14. satnija 5.p.p.
- 15. satnija 5.p.p.
- 1. bojna 5.p.p.
- 3. pohodna bojna Hrvatske legije⁵
- III. bojna 2.p.p.
- X. topnički odjel (bez 2. bitnice i 1 voda 1. bitnice),
- brdski vod V. bojne Vojne Krajine (bez 1 odjeljenja),
- oklopni vod (troja bojna kola),
- oklopni vlak broj 1,
- oklopni vlak broj 2,

c) III. grupa:

- 4 ustaške bojne,
- ustaško topništvo (2 haubice),
- 3. bitnica IV. topničkog odjela,

² pješačke pukovnije

³ dopunske

⁴ Vojna krajina je formirana u prvoj polovini jula 1941. u Sarajevu radi objedinjavanja rukovođenja graničnim jedinicama prema Srbiji i Crnoj Gori. Pod njenom komandom se nalazilo pet bojni (1, 2, 3, 4. i 5. bojna). Opširnije o njenom stvaranju i razvoju vidi Mladen Čolić, *Kopnena vojska domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, članak u Vojnoistorijskom glasniku, br. 2, Beograd, 1970, str. 212—214.

⁵ Hrvatska legija se sastojala iz dobrovoljačkih jedinica u koje su stupali »rasno čisti Hrvati, Ukrajinci i Rusi« (bjelogardijski) od 20 do 32 godine starosti. Njeno formiranje je počelo 2. jula 1941. s ciljem da se regrutuju dobrovoljci koje prvenstveno treba upućivati na sovjetsko-nemački front. Prva takva legionarska jedinica je bila ojačana hrvatska 369. pješačka pukovnija, koja je u avgustu, posle kraće obuke u njemačkom centru za obuku u Delershajmu (Döllersheim), upućena na istočni front, gdje je kasnije, u sastavu njemačke 6. armije, razbijena kod Staljingrada (Mladen Čolić, n. d., str. 218—221; Franc Šraml, n. d., str. 23—29).

d) Glavnina topništva:

- 3. bitnica III. top. odjela,
- 1. bitnica IV. top. odjela,
- 2. bitnica X. top. odjela,

e) Odbrana Doboja i osiguranje pozadine:

- III. bojna 5.p.p.
- 24. satnija 3.p.p.
- 1. satnija 8.p.p. (bez 1. voda),
- 14. satnija 2.p.p.
- 13. satnija 11.p.p.
- štrafunski vod 4.p.p.
- štrafunski vod 5.p.p.
- štrafunski vod 6.p.p.
- štrafunski vod 8.p.p.

2.) RASPORED JEDINICA PRED POČETAK OPERACIJA:

Raspored jedinica pred početak operacija vidi se iz zapoviedi 4. pješake divizije broj 933/tajno od 29. XI. 1941. (vidi prilog 1).⁶

3.) TOK OPERACIJA:

2. prosinac upotrebljen je za odlazak jedinica na mjesta predviđena prednjom zapovješću. Izuzetak je bio kod 1.p.p., koja je željeznicom prispjela u Doboj u toku 1. prosinca prije podne, a bila je dirigirana za Maglaj i Riječicu. Obzirom na to, što ustaški pukovnik Rukavina još nije bio stigao u Doboj — morao se početak operacija odložiti, dok se ne sazna za dolazak pukovnika Rukavine⁷ i zato je ciela 1.p.p. upućena na prenočište u Tešanj, kako se nebi prije vremena otkrio manevar obuhvata Ozren planine sa zapada t.j. sa pravca od Maglaja prema s. Brezići.

U toku 2. prosinca dobijeni su podatci iz Zagreba, da ustaški pukovnik Rukavina stiže u Doboj 2. prosinca u večer. Odmah je zapovjedbno da sve čete zauzmu osnovni raspored za početak akcije i da budu 3. prosinca spremne za akciju.

⁶ Tu zapovijest redakcija nije pronašla.

⁷ Juco. Osuđen je na smrt (kao ratni zločinac), po presudi Vojnog suda, 2. armije u Zagrebu od 6. juna 1945, s još šest ustaških zlikovaca, među kojima su bili ustaški doglavlak Mile Budak i dr Nikola Mandić, predsjednik vlade u NDH («Politika» od 8. juna 1945).

Po ovome postupile su sve čete osim ustaški bojni pukovnika Rukavine, koji je stigao tek u noći 2/3. prosinca i javio se u ovom stožeru. Pošto je upoznat sa idejom rada i svojom ulogom u akciji, izjavio je da predviđeni front napada nije u skladu sa jačinom i opremom njegovih bojni. Tražio je da mu se dodjeljeni front skрати. Obzirom na ovo određen mu je front napada od Boljanića do Petrovog Sela,⁸ ali se ostalo — kako je predviđeno zapovješću [—] više nije moglo izmjeniti, jer su sve ostale čete domobranstva već bile u pokretu prema mjestima sa kojeg su imale 3. prosinca odpočeti napad, radi ovlađivanja ishodne postave.

3. prosinac:

Napad je odpočeo prema utvrđenom planu s tim, što ustaške bojne nisu napadale onaj front, koji im je bio prvobitno dodjeljen, već im je front napada išao svega do Petrovog sela.⁹

Već od samog početka, odmetnici su davali neobično snažan otpor, naročito prema četama III. i II. grupe.¹⁰ I. grupa međutim nije naišla na jači otpor neprijatelja i uspjela je da u toku dana bez većih teškoća ovlada ishodnom postavom, osim k. 558 (j.i. od Trbuka).

II. grupa: Na desnom krilu ove grupe III. bojna 1.p.p. ovladala je već oko 10 sati k. 356 (sjev. istočno od želj. postaje Trbuk za 1 km.) ali svi napadi na k. 400 nisu uspjeli u toku cijelog dana zbog žilavog otpora pobunjenika i vrlo dobro postavljenih utvrđenja, koja su zbog prirode zemljišta bila veoma jaka.

I. bojna 5.p.p. koja je bila u centru ove grupe, nije imala neki naročiti rezultat u svome nadiranju s. Prav. Pridjel,¹¹ jer je morala čekati na rezultat napada III. bojne 1.p.p. na k. 400. Kako se ovaj uspjeh kod k. 400 nije ispoljio još ni u toku poslie podneva, morali su se izvjestni dielovi I. bojne 5.p.p. povući od k. 266 kroz Musl. Pridjel na želj. prugu.

⁸ Odnosi se na Bosansko Petrovo Selo.

⁹ Riječ je o napadu na Ozrenski NOP odred. Štab Ozrenskog NOP odreda upoznat, preko obavještajne službe, s neprijateljevim namjerama, potpuno je spreman dočekao ustaško-domobransku operaciju. Tako je ta neprijateljeva akcija doživjela potpun neuspjeh (Todor Vujasinović, n. d., str. 151—169).

¹⁰ Prema 2. i 3. ustaško-domobranskoj grupi nalazili su se, u obrani, 2. 3. i 4. bataljon (ili — kako su ga nazivali — Udarni bataljon Ozrenskog NOP odreda). Bliže o rasporedu bataljona Ozrenskog NOP odreda vidi Todor Vujasinović, n. d., skica između 158. i 159. strane.

¹¹ To mjesto se, po nekim kartama, naziva i Pridil.

Djelovi I. bojne 5. p.p. koji su stajali prema Glavici, nisu u napadu na Glavicu imali uspjeha, jer su pobunjenici bili odlično utvrđeni na ovoj tači.

Lievo krilo II. grupe (III/2.) imala je u toku dana većih trzavica. 11. satnija te bojne bila je ovladala s. Maljani (269),¹² ali ga je bez nekog jačeg razloga napustila i tek poslije — na osobnu intervenciju zapovjednika te bojne — vraćena je opet na svoj položaj, na kome je ostala u utvrđivanju. —

III. grupa (ustaše): I ako je ova grupa imala 4 bojne, nije mogla zbog slabog brojnog stanja i nedovoljne opreme ispoljiti svoju udarnu moć. Već od samog početka napada imali su ustaše većih gubitaka i nisu mogli prodrijeti u neprijateljski odbranbeni položaj, koji je na svim točkama bio veoma vješto i solidno utvrđen i dobro branjen snažnom pušcanom i strojničkom vatrom. Rezultat ove grupe na kraju dana bio je taj, da su izvjesni dijelovi, koji su i uspjeli zauzeti u toku dana neki vis j.z. od želj. pruge, morali u sam mrak napustiti zauzete točke i povući se u glavnom na liniju želj. pruge između ž. postaje Bos. Petrovo selo i želj. postaje Boljanić.

Ukupan rezultat ovoga dana borbe nije bio onaj, koji je očekivan.

Čete nisu uspjele toga dana ovladati ishodnom postavom, koja im je zapovješću bila određena.

Na osnovi ovakve situacije donieta je odluka, da se front III. grupe (ustaše) još više skрати t.j., da se 4 ustačke bojne u toku noći 3/4. prosinca pregrupiraju i zauzmu front između Krušik potoka i potoka M. Prenja i odatle da preduzmu napad općim pravcem preko Gostilja,¹³ sa težnjom da u toku 4. prosinca izbiju na Greben¹⁴ D. i G. Konopljište — Veliki Brijeg.

Zbog ovog skraćivanja fronta III. grupe moralo se je pristupiti i skraćivanju fronta I. grupe i njene snage upotrebiti u reonu Trbuka radi pojačanja desnog krila I. grupe, a i radi podpomaganja lievog krila II. grupe u napadu na k. 400.

Dabi se ojačao i centar II. grupe i slomio pobunjenički odpor na Glavici zapovjedbno je da III/4. iz Teslića dođe u toku noći u Doboj i da potom obuhvatno napada na Glavicu sa prostorijske Jovak — Suho Polje. Noć III/4. prosinca provedena je u vršenju zapovjedbno pregrupiranja snaga.

¹² Selo je Maljani jugoistočno od Doboja; kota 269 nalazi se u samom selu.

¹³ To je brdo (trig. 774), jugoistočno od Doboja.

¹⁴ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Vjerovatno treba: greben.

4. prosinac:

Pregrupiranje snaga I. grupe izvršeno je sporo i nije bilo završeno na vrijeme, jer zbog redovnog prometa nije bilo dovoljno željezničkih vagona na raspolaganju. Usljed toga napad I. Grupe na prostoriji između Saj Kamena¹⁵ i potoka Paklenice, u glavnom na k. 558, za nešto je zakasnio. Napadi ove grupe na tu prostoriju, nisu urodili željenim plodom, jer je protivnik i ovdje bio odlično utvrđen, naročito na k. 558 i Đurkinom Krstu, te je svaki napad ove pukovnije bio dočekan snažnom i ubistvenom vatrom. Na kraju dana ova se grupa zadržala na liniji s. Tadići — s. Miličići — s. D. Paklenica.

Desno krilo II. grupe (III/1.) uspjela je u toku ovog dana ovladati jako branjenom k. 400 na kojoj se održala do poslie podne, međutim zbog slabog nadiranja 1. pukovnije, koja je bila j. od III 1. protivnik je uspio koncentrirati jače snage protiv III 1. i ta je bojna izgubila, poslie ogorčenih borbi, k. 400 i k. 356, zadržavši se u s. Trbuku i na zapadnim padinama k. 356.

Centar i lievo krilo II. grupe nije ni toga dana uspio krenuti napried i ako je lievo krilo ove grupe bilo ojačano III. bojnom 4.p.p.

O ustaškim bojnama nisu u toku celog dana dobiveni nikakvi podatci, ali sudeći po snažnom pritisku protivnika na lievo krilo II. grupe i lievo krilo I. grupe u reonu Trbuk — Paklenica, vidjelo se da željeni pritisak ustaških bojni preko s. Boljanica u pravcu Gostilja nije urodio plodom.

Rezultat borbe drugog dana bio je taj, da čete ne samo da nisu postigle postavljeni cilj za drugi dan borbe, nego nisu postigle ni ciljeve određene za prvi dan, a neke su čak izgubile i one točke ishodne postave, kojima su bile ovladale u toku 3. prosinca. O ustaškim bojnama saznalo se u toku noći, da su se povukle sa dodjeljenog napadnog fronta prema Karanovcu i Gračanici, ostavivši na taj način lievo krilo domobranskih snaga kod s. Orašja ogoličeno.

Ova viest provjerena je putem jednog častnika, koji je oklopnim vlakom upućen u Karanovac, jer su brzoglasne veze bile pokidane i taj je častnik donio izvještaj pukovnika Ru-kavine, koji glasi:

»Prema zapoviedi divizije nije mi moguće postupiti pošto mi momčad nije sposobna za napad. Nastupio je momenat potpune apatije, usljed velike izmorenosti i prehlade. Ostavio sam osiguranje, a ostale bojne povukao na odmor. Tražiti ću

¹⁵ To je brdo (k. 358), sjeverno od Maglaja. Tačan mu je naziv: Saj kam.

snijenu da nebi došlo do potpunog rasula i pobune, pošto momčad već 6 mjeseci neprekidno boravi na terenu lišena svega, što je najpotrebnije za čovjeka.«. —

Pošto su dobiveni izvještaji sa više strana da pobunjenici spremaju neku akciju na Doboju sa zapada i sjeveroistoka, zamoljena je Njemačka divizija u Banja Luci, da odobri svojoj bojnoj u Maglaju povratak u Doboju, jer su snage odbrane Doboja sa zapada bile i suviše slabe, da bi mogle odoljeti nekom jačem koncentričnom napadu pobunjenika. Međutim odgovor Njemačke divizije iz Banja Luke glasio je: »Bataillon major Bershofen bleibt in Maglaj. General Fortner abgereist nach Zagreb«. ¹⁶ —

Imajući pred sobom sve napred citirane činjenice donieta je za 5. prosinac sliedeća odluka: produžiti energičan napad sa desnim krilom II. grupe i I. grupom u reonu Trbuk — Paklenica, općim pravcem duž puta Trbuk — Ivanovići. Na ostalom dielu fronta preći odmah u obranu. III. bojnu 2.p.p. i III. bojnu 4.p.p. odmah izvući iz sadanje njihove posade kod Suhog Polja i s. Maljani. Potom ih grupirati na Kamenjaku radi izvršenja masiranog udara na Glavicu i dalje prodiranje na jug u pravcu s. Ivanovići u susret napried navedenoj napadnoj grupi u reonu Trbuka. Ustaškim bojnama zapovjeden je da svoje snage konventriraju oko Gračanice i Karanovca s tim, da osiguraju željezničku prugu i mostove na dielu želj. postaje Boljanić do Bos. Petrovog Sela.

Pošto Njemačka bojna iz Maglaja nije stavljena na raspoloženje u Doboju kao pričuva, to je zapovjednik II. domobranskog zbora uputio 6. satniju 5.p.p. i sa tom satnijom pojačana je obrana Doboja sa zapadne strane.

Izvlačenje III 2. i III 4. vršeno je u toku celog 4., a dielom i u toku noći 4/5. prosinca. Pomenute bojne upućene su u Doboju na odmor, jer zbog premorenosti nisu bile sposobne trenutno za napadnu akciju.

5. Prosinac

Ovaj dan nije donio nikakve nove rezultate. Ustaške bojne nalazile su se na odmoru oko Gračanice. III 2. i III 4. bile su u toku prebacivanja za Doboju i na odmoru. Dielovi I. boj-

¹⁶ »Bataljon majora Bershofena ostaje u Maglaju. General Fortner otputovao u Zagreb«.

Bataljon majora Bershofena (redakcija mu nije mogla ustanoviti ime) pripadao je njemačkoj 718. pješadijskoj diviziji. Komandant ove divizije bio je general Johan Fortner (Johann Fortner).

ne 5. p. p. izgubili su Šibove (330),¹⁷ jedino je III. bojna 1. p. p. uspjela da ponovo ovlada k. 356, ali napad na k. 400 nije uspio ni toga dana. 1. p. p. čekala je na svojoj ishodnoj postavi rezultat topničke pripreme protivu k. 558. Kada je konačno krenula u napad i kada je bilo izgleda da se k. 558 osvoji, nastao je kod te pukovnije nagli zastoj i dielovi ove povukli su se djelomično opet u nazad.

Na kraju ovog dana, imajući u vidu dosadanje rezultate i stanje jedinica, kako u moralnom, tako i u materijalnom pogledom, donieta je za VI. prosinac sliedeća odluka: zauzeti k. 400 i k. 558, pa u vezi sa k. 358 i Šajkamom dobro se utvrditi na tom položaju, preći u obranu i najveći dio snaga izvući na odmor i retabliranje. Na ostalom dielu fronta pregrupirati snage i izvršiti potrebne pripreme radi ovlađivanja položajem Kardovac — Šibovi — Brdice, Bresnati¹⁸ Br. — s. Ivanovići — Brebić¹⁹ — k. K. Kamenik²⁰ — s. Lužani.

6. prosinac:

Radi izvršenja prednje odluke pojačana je III. bojna 1. p. p. sa 1 satnijom i 1 odjeljenjem strojica i podpukovniku Krumenackeru²¹ podređena je još i I. bojna 1. p. p. Sa svojim i sa ovim snagama imao je da ovlada k. 400 i 558 s tim, da ga na desnom krilu u toj akciji potpomaže i ostatak 1. p. p.

Pošto ofanzivna akcija na ovom dielu fronta nikako nije pokazivala uspjeha, bilo je zapovjeđeno da se ista obustavi, dok zapovjednik divizije osobno ne dođe na Šaj Kam radi procjene situacije i donošenja definitivne odluke.

Zapovjednik divizije obišavši položaj, zapovjedio je zapovjedniku 1. p. p. da pregrupira svoju V. bojnu sa sadašnjeg pravca prema s. Donja Paklenica tako, da se postavi iza I. bojne kod s. Tadići, a potom da pred svanuće podiđe k. 558 i sa osloncem na Šaj Kam izvrši, bez pješačke i topničke pripreme, iznenadni prepad na pomenutu kotu, koju po zauzimanju da utvrdi u sve strane.

¹⁷ Šibovi su predio, južno od Doboja; na njemu se nalazi kota 330.

¹⁸ Po karti 1 : 100.000; Bresnaci (brdo, k. 403).

¹⁹ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na Grebić kosu, južno od Doboja.

²⁰ Tačan naziv je: Kamenak (k. 323, jugoistočno od Doboja).

²¹ Čita se: Krumenaker. Ime mu je Karlo.

Međutim 1. p. pukovniji uspjelo je odmah po padu mraka zauzeti k. 558, na kojoj se odmah počela utvrđivati. Ovo je ujedno jedini pozitivni rezultat toga dana.

Inače, na sjevernom dielu fronta od Karanovca do Doboja vladalo je zatišje. Ustaške bojne pukovnika Rukavine ostale su i nadalje na odmoru u reonu Gračanice i Karanovca, a III. bojna 2. p. p., III. bojna 4. p. p. i dielovi I. bojne 5. p. p. bili su na odmoru u Doboju i kod Ševarlija.

Toga dana primljena je obavjest iz Glavnog stožera, da će doći dvije ustaške bojne iz Sarajeva.

Obzirom na sve donieta je odluka za VII. prosinac. Pouzdano držati točke koje su do sada zauzete; vršiti temeljito izviđanje protivnika i njegovih položaja radi otkrivanja rasporeda; vršiti samo lokalne akcije; sačekati dolazak obećanih ustaških bojna iz Sarajeva.

7. prosinac:

U toku ovog dana produžen je napad na k. 400 uz snažnu koncentraciju topničke vatre, ali napad nikako nije uspevao, jer su čete dobijale vatru sa 3 strane. Gubitci III. bojne 1. p. p. bili su znatni i moral ovih četa počeo je popuštati. Zbog toga zapovjeđeno je da se obustavi napad i pređe u obranu s tim da se pouzdano drži k. 558 — k. 356 sa povijanjem lievog krila unazad na Gradac.

Za sutrašnji dan donieta je odluka: da se k. 400 zauzme napadom sa tri pravca i to: od Kardovca preko bezimenog visa na k. 400, zatim od puta zapadno od k. 400 bezimenom kosom, a sa k. 356 čete III. bojne 1. p. p. da vrše snažan pritisak u pravcu pomenute kote. Snage 1. p. p. imaju sa svojih položaja podpomagati napad vatrenim djelovanjem. Tražena je i intervencija zrakoplovstva, a zapovjeđena i upotreba koncentracije vatre iz 4 bitnice sa pravca s. Kosova i s. Sije. Napad ima odpočeti 9. prosinca, a 8. prosinca da se upotrebi za detaljno rekognosciranje zemljišta, podizanje veza i ostalo.

U međuvremenu očekivao se dolaz ustaških bojni iz Sarajeva. Na ustaške bojne pukovnika Rukavine nije se moglo računati, jer su po njegovoj izjavi njegove bojne nesposobne za akciju. Iznio je njihovo slabo stanje i jačinu protivničkih utvrđenja i naveo da sa svojim bojnama nemože napadati, ako ne dobije bojna kola po koja putuje u Zagreb.

8. prosinac:

U toku ovog dana vršene su pripreme za predviđenu akciju. Bilo je povremenih manjih borbi i puškaranja. Trupe su radile na podizanju zaklona i utvrđivanju svojih položaja. Sa zrakoplovstvom je ugovoreno, koji će se ciljevi bombardirati u toku 9. prosinca. Kasno poslije podne naglo je nastupilo ružno vrijeme sa oblacima i izgledalo je na kišu. Nešto prije pola noći odpočeo je padati gust, težak i mokar snieg, koji je za vrlo kratko vrijeme prekinuo i onesposobio gotovo sve brzoglasne veze. Kako je barometar bio neprekidno u opadanju, a pokidane veze nisu se mogle tako brzo popraviti, obustavljeno je izvršenje akcije za 9. prosinac i odloženo dok se ne poprave brzoglasne veze i koliko toliko ne popravi vrijeme.

9. prosinac:

Iz Sarajeva stigla je svega 1 ustaška bojna (Francetić).²² Zbog obustavljene akcije ova je bojna smještena u kantoman. Njen dolazak je uticao u nekoliko na već donieti plan akcije, pa je za 10. prosinac donieta nova odluka — napad na k. 400 kako je uglavljeno za 9. prosinac; Zrakoplovstvo ne učestvuje; Ustaška bojna dopunjava predviđeni napad napadom na Šibove (330) i čisti zemljište na sjever preko k. 266 i s. Prav. Pridjela. Po ovlađivanju Šibova ima se postaviti na Šibove jedna domobranska satnija kao posada. Posada Kardovca ostaje na svom mjestu. Napad na Glavicu ima izvršiti III. bojna 2. p. p. Vrijeme napada bit će različito u to: Sa Kardovca u 8 sati, na Šibove u 10 sati, a na Glavicu u 12 sati.

Inače, dan je prošao u glavnom mirno. Rađeno je na utvrđivanju i vršene su pripreme za sutrašnji napad.

10. prosinac:

Pred svanuće čete su zauzele polazni raspored za napad po planu, osim ustaške bojne bojnika Francetića iz Sarajeva. Bojnik Francetić nije postupio prema izdatoj zapoviedi i

²² Juraj Francetić Jure. Tada je bio komandant zloglasne »Crne legije«. Poginuo je (u činu potpukovnika) krajem marta 1943. Posmrtno je unapređen u čin pukovnika i proglašen za ustaškog viteza. Bio je jedan od najsurovijih ustaških zlikovaca, čije su jedinice u istočnoj Bosni i Hercegovini počinile mnogobrojne zločine. Bliže o njemu vidi Vjesnik Minorsa za 1943, str. 517, 518. i 624.

uputstvima, koja je dobio t. j. da odpočne napad na Šibove u 10 sati i da prema tome podesi odlazak svoje bojne sa želj. postaje Usora. Ustaška bojna bila je po njegovoj zapoviedi bez znanja ovog stožera prebačena u toku noći na k. 356, odakle je bojnik Francetić namjeravao izvršiti napad u pravcu s. Ivanovići. Kako je ovakav postupak u osnovi remetio stvoren i pripremljen plan akcije, a prietila je i opasnost da bude usamljeno potučen, zapovjeđeno je bojniku Francetiću, čim se ujutro saznalo za ovaj gest da svoju bojnu odmah skine sa k. 356 i da je preko Trbuka i Ševarlija uputi u napad na Šibove. U tome prebacivanju izgubljena su dva sata vremena.

Do podne zauzeta je k. 400, pa je zapovjeđeno da se k. 400 posjedne sa dve satnije i da se ista dobro utvrdi. Ustaška bojna Francetića odpočela je napad na Šibove oko 12,30 sati i izbila je na Šibove bez borbe, odakle je produžila u pravcu sjevera čisteći zemljište sve do s. Brđani. Akcija ustaške bojne u svemu je veoma uspjela, jedino je kasniji početak ove akcije imao reperkusije i na početak akcije protiv Glavice. Tako napad III/2. p. p. na Glavicu odpočeo je tek u 15 sati i zbog kratkoće vremena i brzog mraka kao i zbog žestokog otpora protivnika, Glavica toga dana nije mogla biti zauzeta. U zaključku za taj dan može se reći, da su postavljeni ciljevi postignuti. Zauzeta je k. 400 i Šibovi; popaljena su s. Striježevica, Prav. Pridjel i Brđani. Jedino je ostalo za su-tradan da se ovlada Glavicom.

11. prosinac:

Odmah po svanuću odpočet je napad na Glavicu, ali bez vidnog rezultata. I pored jake topničke vatre, čete lievog krila nisu mogle napredovati. Zbog toga je donieta odluka, da se III. bojna 1. p. p. pojača i da prepadom zauzme Glavicu.

Ova je akcija uspjela u 18 sati.

Na ostalim sektorima, na kojima se vodila borba u toku prošlog dana vladao je mir. Po negdje se ispalio po koji na-boj. Vjerovatno zbog vraćanja pobunjenika i njihovih porodica na spaljena ognjišta. Prema svima znacima, najveći dio pobunjenika povukao se dublje u Ozren planinu. Nažalost snage kojima se trenutno raspolagalo, nisu bile sposobne za produženje akcije u dubinu Ozren planine. Ovo s toga što je veliki broj tih jedinica bio upućen u Ozrensku operaciju ne-posredno po završetku operacija na Kozari planini. Ovako umorne, nedovoljno opremljene i neobučene čete, morale su

izdržati u toku 9-dnevne akcije u Ozren planini velike napore po veoma hladnom vremenu. Sve to, kao i slaba odjeća i obuća i nemogućnost zamjenjivanja jedinica svježim snagama diktiralo je, da se započeti čišćenja Ozren planine, i da se zadovoljimo bar za sada držanjem točaka sa kojim se može željeznička pruga Doboj — Maglaj pouzdano čuvati. Na ovim točkama postavljene su potrebne posade, a ostatak snaga povučen je natrag u posadna mjesta na odmor i retabiliranje i služiti će za zamjenjivanje dielova, koji su ostali na položajima i za povremene lokalne akcije sa ciljem da se ovlada trokutom Trbuk — Doboj — Boljanić.

III. UKUPNI GUBITCI:

a) *Kod domobranstva:*

poginulih: 1 častnik, 10 dočastnika i 42 domobrana;
ranjenih: 10 častnika, 25 dočastnika i 167 domobrana;
nestalih: 2 dočastnika i 12 domobrana.

b) *Kod ustaša:*

poginulih: 6;
ranjenih: 62.

Ovi podaci nisu sigurni, jer od ustaških bojni nisu dobijeni tačniji izvještaji.

c) *KONJA:* ubijenih 5, ranjeno 5.

d) *Izgubljen i upropašćen materijal:* vidi se iz priloga 2 i 3.

IV. UTROŠAK STRELJIVA:

a) *Za haubice 100 m/m:*

— udarnih granata M. 28	499
— tempirnih granata M. 28	454
— granata M. 15	661
— granat-šrapnela M.14	3321

b) *Za brdske topove 65 mm:*

— šrapnela	224
— granata	411

c) *Za bacače 80 mm:*

— mina	1395
------------------	------

d) *Za protivoklopne topove:*

— probojnih granata	1157
-------------------------------	------

e) *Ručnih bombi*

2324

f) *Signalnih raketa*

75

g) *Puščanog streljiva*

373998

V. Bojna relacija po danima i satima, koja je vođena u stožeru 4. pješačke divizije, prilaže se kao prilog 4.²³

Bojna relacija I. grupe — prilog 5.

Bojna relacija II. grupe — prilog 6.

ZAPOVJEDNIK,

Pukovnik Gustović²⁴ v. r.

Za točnost:

Glavar stožera

bojnik (Merslavić)

Merslavić²⁵

M. P.

BR. 193

IZVJEŠTAJ POSEBNOG OPUNOMOĆENIKA MINISTARSTVA DOMOBRANSTVA NDH OD 6. FEBRUARA 1942. DOGLAVNI- KU SLAVKU KVATERNIKU O ČETNIČKIM I PARTIZAN- SKIM JEDINICAMA U ISTOČNOJ BOSNI KRAJEM 1941. I POČETKOM 1942. GODINE¹

Posebni opunomoćenik Mindoma²

Vojskovođi — Doglavniku³

Poglavnikovom vojnom uredu⁴

Mindom (glst. oče. odjel)⁵

Ministarstvo vanjskih poslova (Dr. Vjekoslavu
Vrančiću)

III. domobranskom sboru

Po nalogu Vojskovođe izvršio sam pregled zaplijenjenog arhiva četnika (Vlasenica, Han-Pijesak i t. d.) te zaplijenjenog

²³ Bliže o njoj vidi tom IV, knj. 2, dok. br. 179.

²⁴ Artur. Kasnije unaprijeđen je u čin generala. Osuđen je na smrt strijeljanjem, kao ratni zločinac, po presudi Vojnog vijeća Vrhovnog suda Demokratske Federativne Republike Jugoslavije od 22. septembra 1945. Tada je osuđeno još 15 ustaško-domobranskih generala, 13 pukovnika i 5 ustaških funkcionera (17 ih je osuđeno na smrt, ostali na vremenske kazne). Opširnije o tome vidi »Politiku« od 14, 23. i 26. septembra 1945. godine.

²⁵ Robert

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 5/1—92, k. 54.

² Skraćena za Ministarstvo domobranstva Nezavisne Države Hrvatske.

³ Takvo zvanje imao je Slavko Kvaternik, zamjenik Ante Pavelića.

⁴ To jest: Pavelićevom Vojnom uredu.

⁵ Glavnostožerni očevidni (operativni) odjel

arhiva partizana (Prača) koje su prilikom velike akcije čišćenja u Bosni (od 12. I. do 28. I. 1942.)⁶ pale u ruke našim oružanim silama. Iz ovih arhiva vidi se da četnička akcija i u vezi sa ovom i akcija partizana ima svoj začetak u Srbiji, jer su se bivši srbski časnici (koji su međusobno djelomično i u rodbinskoj vezi) odlučili da prekrše uslove primirja Jugoslavije sa Njemačkom (pod kojima je Jugoslavija u aprilu 1941 položila oružje) i da osim toga prekrše svoju riječ koju su dali prilikom puštanja iz zarobljeništva te se prebacili kod Ljubovije, Rogačice, Bajine Bašte, preko Drine u Bosnu, tamo podigli ustanak vršeći i oružanom silom pritisak na narod, ponašali se kao kakva legalna vlada.⁷ U ovom svom podhvatu bili su podstrekani i podupirani iz vana sa odbjegle vlade Jugoslavije u Engleskoj a iznutra sa strane srbskog stanovništva tih krajeva koje s jedne strane ne može preboljeti gubitak povlašćenog položaja Srba u ranijoj Jugoslaviji a s druge strane bile su žednim prevedeni preko mosta sa raznim obećanjima izostalog podpora rusko-anglosaksonskog bloka i pobjedu toga bloka a, ovo su i četnici i partizani skoro svakom prilikom dva puta podvučeno naglasili a s treće strane sa terorom koristeći se izdašno metodama iskustva 20 godišnje vladavine za vrijeme Jugoslavije.⁸ Ti časnici jesu u glavnome:

⁶ Riječ je o romanijskoj operaciji — prvoj etapi druge neprijateljeve ofanzive. Blíže o njoj vidi dok. br. 194.

⁷ Ta procjena nije tačna. Tačno je da su oni došli u istočnu Bosnu, ali ne da dignu ustanak, već da već postojeće ustaničke mase, po nalogu Draže Mihailovića ili okupatora, stave pod svoju komandu i usmjere u borbu protiv NOP-a. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 11.

⁸ Govoreći o Kraljevini Jugoslaviji drug Tito je na Petom kongresu KPJ rekao, između ostalog, sljedeće:

»Narodi koji su ušli u sastav nove zajedničke države živjeli su više od trinaest stoljeća odvojeno, pod različitim uslovima i pod raznim uticajima — političkim, kulturnim, ekonomskim i socijalnim. Iako je još odavno postojala težnja za ujedinjenjem Južnih Slavena, ipak je odmah poslije obrazovanja države SHS, 1918—1920. godine, izišlo na vidjelo da je ta nova država bremenita mnogim suprotnostima, koje su se, usljed velikosrpske hegemonije, nametnute monarhijom Karađorđevića s buržoaskom vladom, odmah u početku počele naglo zaoštravati...

Političko stanje u staroj Jugoslaviji, to jest trulost postojećeg buržoaskog režima, karakterizira se činjenicom da su se samo od 1918. godine do 6. januara 1929. godine izređale na vlasti 24 vlade, to jest u toku deset godina 24 vlade...

Do sporazuma Cvetković-Maček došlo je 24. avgusta 1939. godine. Određene su granice takozvane Banovine Hrvatske. Tim sporazumom Maček je razbio Udrugu opoziciju i svezao se s Cvetkovićem radi podjele vlasti... Jer je to u prvom redu i samo bio sporazum hrvatske buržoazije sa srpskom buržoazijom. Radilo se samo, u nekom

Jezdimir S. Dangić, ⁹ žan. major	u ranijoj Jugoslaviji	
Boško P. Todorović, ¹⁰ pješ. major	„	„
Manojlo S. Pejić, ¹¹ pješ. kap. I. klase	„	„
Rista Cuković, ¹² kap. I. Klase pješ.	„	„
Momčilo Micić, pješ. kap. I. klase	„	„
Sergije Mihajlović, ¹³ pješ. kap. I. klase	„	„
Nenad Lj. Đorđević, pješ. kap. II. klase	„	„
Risto Marinković, pješ. kap. II. klase	„	„
Bogdan Vojvodić, pješ. kap. II. klase	„	„
Šoškić, ¹⁴ žan. kap. I. klase	„	„
Antoniije Miličić, ¹⁵ rez. pješ. kap. II. kl.	„	„
Vladimir Milutinović, ¹⁶ rez. žan. kap. II. kl.	„	„
Rajko Ramitović, ¹⁷ rez. intend. por.	„	„

pogledu, o podjeli vlasti između srpske i hrvatske buržoazije... Režim Cvetković-Maček nije izmijenio ni vanjsku ni unutrašnju politiku, i pošao je istim putem kao i Stojadinović, pa je kasnije pošao čak i dalje, kao što ćemo malo poslije vidjeti...

Ali to još nije sve. Vlada Cvetković-Maček početkom januara organizira koncentracione logore za antifašiste i komuniste, tačno po uzoru na hitlerovske koncentracione logore... Najzloglasniji koncentracioni logor bio je u Hercegovini, u Bileću... Drugi zloglasni koncentracioni logor (Kerestinac) organizirao je Maček sa svojim suradnicima (u njemu su kasnije, 1941. godine, svi hapšenici predati ustašama i ubijeni...). (*Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije*, Kultura, Beograd, 1948, str. 24, 28, 51—53).

⁹ Tada je bio komandant Bosanskih četničkih odreda i član Privremene uprave istočne Bosne (dok. br. 21).

¹⁰ Tada je bio komandant Operativnih jedinica u istočnoj Bosni i član Privremene uprave istočne Bosne (AVII, reg. br. 22/3, k. 170: proglas Predsjedništva Privremene uprave istočne Bosne od 29. decembra 1941).

¹¹ Tada je bio načelnik štaba Komande Bosanskih četničkih odreda u istočnoj Bosni.

¹² Tada je bio komandant Zvorničkog sektora (AVII, reg. br. 50/2, k. 170: naređenje Komande Operativnih jedinica istočne Bosne od 14. decembra 1941. Bio je agent njemačke vojne obavještajne službe — Abvera (AVII, T-501, F-250/637—639: obavještajni izvještaj Komande njemačke 342. pješadijske divizije od 14. januara 1942. o boravku Cukovića u Koviljači i njegovom povezivanju s Abverom u Beogradu).

¹³ Tada je bio na službi u Komandi Operativnih jedinica i komandant Boračkog sektora (AVII, reg. br. 13/3, k. 170: zapovijest komandanta Boračkog sektora od 24. decembra 1941. za napad na ustaško uporište Borač u Hercegovini, reg. br. 23/3, k. 170: naredba br. 32 komandanta Bosanskih četničkih odreda od 29. decembra 1941).

Sve napomene o funkcijama pojedinih oficira u objašnjenjima 13—31 (osim 4. objašnjenja) u ovome dokumentu temelje se na pomenutoj naredbi br. 32.

¹⁴ Branko

¹⁵ Tada je bio komandant goraždanskog vojnog okruga.

¹⁶ Tada je bio komandant vlaseničkog vojnog okruga.

¹⁷ Tada je bio pomoćnik komandanta goraždanskog vojnog okruga.

Nikola Biljić, ¹⁸ rez. pješ. por.	„	„
Dušan Mirić, ¹⁹ akt. pješ. por.	„	„
Mihajlo Koprivica, ²⁰ akt. pješ. por.	„	„
Vladimir Divjak Braca, ²¹ rez. pješ. por.	„	„
Aleksandar Medunić, ²² akt. pješ. podpor.	„	„
Radomir Tuševljaković, ²³ akt. konj. podpor.	„	„
Dobrica T. Đukić, ²⁴ akt. zrak. podpor.	„	„
Mića Stanar, ²⁵ akt. zrak. podpor.	„	„
Krsto Pržulj, ²⁶ rez. pješ. podpor.	„	„
Branko Đurić, ²⁷ rez. pješ. podpor.	„	„
Miomir B. Lalić, ²⁸ akt. pješ. por.	„	„
Jovan Nenadić, ²⁹ rez. pješ. por.	„	„
Slavko Zagorac, ³⁰ rez. pješ. por.	„	„
Sava Trifković, ³¹ rez. intend. por.	„	„

Svi ti častnici imali su po Nar. Br. 32 komandanta bosanskih vojno-četničkih odreda od 29. prosinca 1941³² svoj raspored (prilog 16) u jedinicama koje su aktivno sudjelovale u pobuni protiv stanja stvorenog primirjem, i odredbama predstavnika oružane sile Njemačkog Reicha.³³

Oružana snaga kojom su ti častnici pri kraju siečnja 1942. raspolagali bile su: četnički i partizanski odredi.

I. Organizacija četničke oružane snage.

Po četničkoj naredbi br. 32 od 29. prosinca 1941. podijeljen je bio teritorij u ove vojne okruge:³⁴

¹⁸ Tada je bio komandant Zalukovićkog četničkog bataljona.
¹⁹ Tada je bio komandant Okrugličkog četničkog bataljona.
²⁰ Tada je bio pomoćnik komandanta Fočanskog četničkog odreda.

²¹ Tada je bio komandant Sekovačkog četničkog bataljona.

²² Tada je bio komandant Brčanskog četničkog bataljona.

²³ Tada je bio ađutant komandanta Bosanskih četničkih odreda.

²⁴ Tada je bio ordonans komandanta Bosanskih četničkih odreda.

²⁵ Tada je bio četnički komandant mjesta u Vlasenici. U to vrijeme četnici i partizani su još uvijek sarađivali, pa se u svakom oslobođenom mjestu pored partizanskog nalazio i četnički komandant mjesta (vidi dok. br. 12).

²⁶ Tada je bio četnički komandant u Rogatici.

²⁷ Tada je bio starešina sreza u Rogatici.

²⁸ Tada je bio komandant Stuparskog bataljona.

²⁹ Tada je bio četnički komandant mjesta u Čajniču.

³⁰ Tada je bio komandant Rogatičkog četničkog odreda.

³¹ Tada je bio četnički komandant u Olovu (dok. br. 12).

³² Vidi AVII, reg. br. 23/3, k. 170.

³³ Čita se: Rajha.

³⁴ Ta naredba se odnosi na raspored starješina u istočnoj Bosni. Teritorija je podijeljena na okruge i srezove po Uredbi o osnivanju

Goražde,
Vlasenica,
Bijeljina, i
Tuzla.

Svaki vojni okrug obuhvatio je 3 do 5 srezova. Onako kako su uspjeli proširiti svoju vlast postavili su najprije vojnu upravu (imenovali časnika za srezskog načelnika, koji je postavio občinama občinsku upravu, pandure, postavili žandarmeriju) i vojne okruge te proglasili čak i obću mobilizaciju stanovništva od 18. — 55. godine.

Vojni okrug dali su ljudstvo za četničke odrede.

Ti su odredi nazvani:

Srebrenički,
Fočanski,
Bosanski³⁵ i
Rogatički.

Odred je imao dva (tri) bataljona. Postavili su ove bataljone:

Drinjački,
Kravički,
Bratunački,
Skelanski,
Srebrenički,
Zalukovački,
Okruglinski,

Komandi vojno-četničkih okruga, koju je 29. decembra 1941. izdala četnička Privremena uprava istočne Bosne (AVII, reg. br. 21/3 i 23/3, k. 170).

Vjerovatno iz toga perioda datira i Uputstvo za rad četničkih opština (AVII, reg. br. 35/3, k. 170).

³⁵ Bosanski četnički odred je postojao samo u avgustu i u septembru 1941. Krajem 1941. i početkom 1942. postojala je Komanda Bosanskih četničkih odreda, i vjerovatno je podatak o postojanju toga odreda izveden iz naziva te komande, ili se, pak, do toga podatka došlo analizom zaplijenjenih dokumenata iz ranijeg perioda. Međutim, pored pomenutih odreda (Srebreničkog, Fočanskog i Rogatičkog), tada su postojala u istočnoj Bosni (južno od rijeke Spreče) još tri četnička odreda: Vlasenički, 1. i 2. udarni četnički odred (tom IV, knj. 1, dok. br. 122; AVII, reg. br. 4/1, k. 170: naređenje Komande Bosanskog četničkog odreda od 17. avgusta 1941, reg. br. 50/2, k. 170: naređenje Komande Operativnih jedinica istočne Bosne od 14. decembra 1941).

Istočno od rijeke Drine nalazili su se Čajnički i Višegradski četnički odred (AVII, reg. br. 10/3, k. 170: izvještaj Komande Višegradske četničkog odreda od 20. decembra 1941).

Kalinovički,
Šehovački,
Bjeljinski,
Brčanski,
Osatski,
Stuparski,
Fakovački — svega 14.³⁶

Vrhovno zapovjedništvo nosilo je naslov: »Gorski štab« sa sjedištem u Vlasenici (krajem prosinca u Milicu). Zapovjednik »Gorskog štaba« bio je major Jezdimir S. Dangić. Načelnik štaba: kapetan I. klase Manojlo S. Pejić. Komanda četničkog štaba nalazila se je u Rogatici. Komandant bio je ludmerski vojskovođa Aćim Babić.³⁷

Komande mjesta bile su u ovim mjestima: Vlasenica, Rogatica, Han-Pijesak (s pomoćnikom), Skelanovi,³⁸ Čajniča (s pomoćnikom), Goražda (s pomoćnikom), Olovo, Vozuća, Stjenica, Vidrići, Srebrenica, Foča, Bratunac, Rogatica, Sokolac i Mesići.³⁹

Glavno upravno i etapno mjesto bila je Vlasenica.

U Vlasenici imala je početkom mjeseca prosinca svoje sjedište: Privremena Uprava Istočne Bosne.⁴⁰ Članovi bili su:

1. Jezdimir Dangić, major⁴¹

³⁶ Prema podacima iz decembra postojali su i Derventski, Sjemčki i Romanijski četnički bataljon (AVII, reg. br. 50/2, k. 170).

³⁷ Aćim Babić je tada imao zvanje gorskog prvog vojvode, a sebe je nazivao i komandantom »Bosanskog ustanka« (AVII, reg. br. 4/1, k. 170).

Zvanje vojvode ludmerskog tada je imao Pero Đukanović (AVII, reg. br. 43/2, k. 170: naredba br. 30 komandanta Bosanskih četničkih odreda od 10. decembra 1941. o imenovanju 10 četničkih vojvoda u istočnoj Bosni).

³⁸ Tako piše u originalu. Treba: Skelani.

³⁹ Blíže o tim komandama mjesta i postavljenjima komandanata i njihovih pomoćnika vidi AVII, reg. br. 23 3, k. 170.

⁴⁰ Pun naziv je bio: Privremena srpska narodna uprava oslobođenog dijela istočne Bosne. Obrazovana na konferenciji četničkih prvaka i komandanata 17. novembra 1941. u Vlasenici, ona je imala pet odjeljenja. Tada je formiran Gorski štab od pet članova, s Jezdimirom Dangićem na čelu, i proglašena četnička vlast u istočnoj Bosni. Četrdesetak dana kasnije, 28. i 29. decembra, na novoj četničkoj konferenciji, Privremena uprava istočne Bosne je proširena, a mjesec dana poslije toga, 6. februara 1942. Dangić je tu upravu rasformirao (dok. br. 21; AVII, reg. br. 15 2, k. 170: zapisnik s konferencije u Vlasenici od 17. novembra, reg. br. 16/2, k. 170: naredba komandanta Bosanskih četničkih odreda od 17. novembra, reg. br. 22 3, k. 170: proglas Privremene uprave istočne Bosne od 29. decembra 1941).

⁴¹ Jezdimir Dangić je, u Privremenoj upravi istočne Bosne, bio na čelu Vojnočetničkog odjeljenja.

2. Aćim Babić, četnički vojvoda⁴²
3. Pero Đukanović, civilno lice (pop u Vlasenici?)⁴³
4. Zdravko Tanasić, civilno lice⁴⁴
5. Boško P. Todorović, major.⁴⁵

Uprava je bila pretežno vojnička. U Vlasenici bila je nadalje, prijek i [ratni] sud i prijek vojni sud⁴⁶ sa četničkim zatvorom. 2. Četnička vojna bolnica koja se snabdjevala sa lijekovima iz civilne apoteke do kraja mjeseca prosinca sve dok nijesu lijekovi ponestali. 3. Imali su slagalište municije. 4. Glavna četnička odjevna radionica (komesar Milutin Đukanović). 5. Glavna četnička radionica za obuču (komesar Rade Bajagić). Ova radionica izradila je kožu za opanke a četnici su bili dužni kožu zaklane stoke poslati sa položaja u Vlasenicu u radionicu za obuču. 6. Glavni četnički magazin za ishranu (komesar Blaža Đurović) (pomoćnik Sava Jelić). 7. Glavni četnički magazin žitnica (komesar Blaža Đurović). 8. Glavnu četničku pekarnicu (Komesar Vlada Mišić). 9. Glavni četnički magazin furaze (komesar Nikodim Petrović). 10. Glavni četnički magazin ogrevnog i građevinskog drveta (komesar Lazar Radaković). 11. Glavna četnička klaonica (komesar Boško Ostojić, pomoćnik Dušan Colović). 12. Najzad, bilo je organizovano doček i zbrinjavanje prolaznika i iznalaženje stanova (komesar Đorđe Višković). U Vlasenici četnici su imali i automobilsku čet i vozarski eskadron, obadvije organizirane kao u jugoslavenskoj vojsci.⁴⁷

Sva ova organizacija nije stvorena od jedared. Iz zaplijenjenog arhiva vidi se da je pokret morao započeti najprije sa upadom preko Drine u Srebrenicu (Žljebovi) te onako kako su upadaći došli do teritorije došli su i do materijalnih

⁴² Aćim Babić je, u Privremenoj upravi istočne Bosne, bio na čelu Privrednog odjeljenja.

⁴³ Pero Đukanović nije bio pop, već ugledni zemljoradnik iz sela Brajića. U Privremenoj upravi je bio na čelu Unutrašnjeg odjeljenja. Imao je korektan stav prema pripadnicima NOP-a i s njima je iskreno sarađivao sve dok se nalazio u četnicima. Kasnije, 1943, prišao je potpuno NOP-u i bio vijećnik AVNOJ-a.

⁴⁴ Bio je, po zanimanju, sudija iz Bijeljine. Tada se nalazio na čelu Pravnog odjeljenja u Privremenoj upravi istočne Bosne.

⁴⁵ Tada se nalazio na čelu Operativnog odjeljenja Privremene uprave istočne Bosne: rukovodio je operativnim poslovima i vojno-obavještajnom službom.

⁴⁶ Bliže o tim sudovima vidi Uredbu o Prijekim ratnim i Prijekim vojnim sudovima Privremene uprave istočne Bosne od 17. novembra 1941 (AVII, reg. br. 13/2, k. 170) i proglas Privremene uprave istočne Bosne od 19. novembra 1941. o Prijekim ratnim i Prijekim vojnim sudovima u istočnoj Bosni (AVII, reg. br. 20/2, k. 170).

⁴⁷ Vidi AVII, reg. br. 23/3, k. 170.

sredstava; do novaca (samo u Vlasenici su sakupili 625.000.—din), do raznih za operacije nužnih predmeta te kasnije kad su se malo ojačali odredili 24. rujna obću mobilizaciju a u studenom kad su vidjeli da ne ide proglasom i mobilizacijom, jer narod je svuda željan mira razglasili su 19. studenog pr. g. prijeki [ratni] sud i prijeki vojni sud te su pokušali sa pravom starom srbijanskom metodom t. j. silom.

U njihovom podhvalu bili su napred navedeni častnici u vezi sa časticima u Srbiji, kako je to iskazom zarobljenika kod 342. njemačke divizije ustanovljeno. Često putovanje majora Dangića i Čučkovića⁴⁸ u Beograd čak i pri kraju mjeseca siečnja 1942. obrazložio je pretpostavku da su bili u duhovnoj i materijalnoj vezi sa »Majkom Srbijom« i to unatoč toga što su u Beogradu i mjerodavni i nemjerodavni znali da su ti častnici vođe bune u Bosni i da se njemačka oružana snaga bori sa buntovnicima.

II. Organizacija partizanske oružane snage.

Partizani nisu imali vojno-teritorijalne komande i zato nisu mogli sprovesti prikupljanje za vojnu službu sposobne stanovnike u onoj mjeri kako su to učinili četnici.⁴⁹ Pozadinu su ali oni vojničko-partizanski organizovali i to pod istom lozinkom kao i četnici:

»Da se okupe sve narodne snage«.

Partizani počeli su sa svojim vođama i partijskim ljudima. Vođe okupili su jednomišljenike najprije u trojke, u desetine, pa u vodove, 2—3 vođa u četu te zato su čete kod njih bile već ugledne jedinice. Prikazat ću zato njihov rad oko formiranja partizanske vojske kako je tekao sa četama. Po zaplišenjem im arhivu imali su ove čete:

Jahorinsku, Gorovičku, Vitežku, Hranjensku, Kijevsku, Paljansku, Trnovsku, Fočansku, Pračansku, Trebevičku, Sočičku, četu Steve Elete⁵⁰ (koji je bio nedisciplinovan, kako

⁴⁸ Tako piše u originalu. Odnosi se na Ristu Čukovića.

⁴⁹ Taj podatak se odnosi na period od decembra 1941, ali on nije tačan. U to vrijeme partizanske jedinice su imale organizovane dvije oblasti u istočnoj Bosni: tuzlansku i sarajevsku, a njihove komande, između ostalog, bavile su se i upravnim i pozadinskim, odnosno vojnoteritorijalnim poslovima (Abdulah Sarajlić, n. d., str. 37. i 40). Pored toga, funkcionisali su narodnooslobodilački odbori i komande mjesta sa sličnim funkcijama (tom IV, knj. 1, dok. br. 142).

⁵⁰ Bio je prvo koniandir Vražaličke a potom Mesičke čete. Kao ugledan čovek i rukovodilac biran je za člana AVNOJ-a. Ubijen je od četnika 1943 (tom IV, knj. 2, dok. br. 43 i 117, knj. 3, dok. br. 5).

to oni sami kažu), Bjelogoračku, Mokranjsku, Pralacku,⁵¹ i Vražaličku. Ukupno 16.⁵²

Čete su imale 80—100 ljudi.

Ove čete svrstale su se prema terenu — (2—4 čete) — u jedan bataljon. Bataljon kod njih ima operativni i pozadni dio. U operativni spada komandant, ađutant, politički komesar sa sekretarom, a u pozadni pomoćnik komandanta, intendant koji ima rukovaoca hrane, ubojne spreme, nadzorni ka radionice za izradu i opravku obuća, odijela, ubojne spreme, za pranje veša u selima (vodio nadzor nad seljankama koje su prale veš) i liječnika sa zdravstvenim osobljem sa nosilkama. Imali su ove bataljone:

Pračanski,
Trebevički,
Rogatički,
Romanijski,

i bataljon »Šemec« ili »Šemić«,⁵³ svega pet bataljona.⁵⁴

Taktički bili su podređeni ovi bataljoni:

Kalinovičkom,
Rogatičkom,
Romanijskom i
Trebevičkom odred.⁵⁵

⁵¹ Takva četa nije postojala u to vrijeme u istočnoj Bosni.

⁵² U periodu oktobar — decembar 1941. broj partizanskih četa je bio daleko veći. Bliže o tome vidi tom IV, knj. 1, registar, str. 784, knj. 2, dok. br. 10, 12, 29, 33, 48, 96, 133 i 157.

⁵³ Takav bataljon nije postojao. Odnosi se na Sjemečki bataljon Romanijskog NOP odreda (tom IV, knj. 2, dok. br. 130).

⁵⁴ Taj broj bataljona nije tačan. Ne računajući Majevički NOP odred (dva bataljona), Ozrenski NOP odred (početkom novembra četiri a u decembru pet bataljona) i NOP odred »Zvijezda« (u oktobru tri a do kraja godine pet bataljona), južno od rijeke Spreče nalazila su se još tri NOP odreda: Birčanski (tri bataljona), Romanijski (u oktobru tri, u novembru sedam, u decembru osam bataljona) i Kalinovički (u oktobru tri, u novembru četiri, u decembru šest bataljona) — ukupno 9 bataljona u oktobru, 14 bataljona u novembru i 17 bataljona u decembru 1941. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 2, dok. br. 10, 12, 69, 82, 104, 123, 130, 148 i 183; Grupa autora, *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941 — 1945*, knjiga 1, drugo izdanje, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1963, str. 144—150; Abdulah Sarajlić, n. d., str. 82.

⁵⁵ Taj podatak nije tačan. U početku ustanka u istočnoj Bosni, u nekim partizanskim bataljonima čete su se delile na odrede. Takvih odreda je bilo više, na primjer: Igmanski, Pračanski, Rogatički, Semizovački, Trebevički i drugi. Međutim, kada su odredi postali osnovne taktičke partizanske jedinice, u istočnoj Bosni je bilo samo

U prosincu formirali su i pukovnije, jer u Arhivu spominju na primjer Romanijski puk.⁵⁶ Pri kraju imali su već i brigadu: »Bosansko-hercegovačku partizansku brigadu«⁵⁷

Ovaj rad zaslužuje svaku pažnju, jer ukazuje na vanrednu žilavost partizana, koji su bili u stanju iz pliena unatoč stalnog pomanjkanja u svemu (osobito municije) stvoriti u sred rasula države kad je autoritet (a i kod njih — jer se stalno tuže na dezertere) bio svuda pogažen, postrojiti jednu vrlo dobro organiziranu brigadu koja se sama snabdijevala sa svim mogućim potrebama i bila sposobna ne samo na ozbiljnu odbranu već čak i na ofenzivne akcije. Istina je da su imali i nekoje častnike jugoslovenske vojske u svojim redovima kao komandante.⁵⁸

Obe organizacije — dakle četnička i partizanska — predstavili su nam protivnika u jačini od:

četnici:	14 bataljona
partizani:	5 „

svega 19 bataljona⁵⁹ relativno dobro naoružanih ljudi, doduše sa malom municijom ali zato vrlo okretne jedinice koje su se naslonile na vojnički organizovanu pozadinu. Vođe su znali da im spas i obstanak leži

u osvajanju što veće teritorije,

šest NOP odreda: Pračanski, Kalinovički, Majevički, Ozrenski, Romanijski i »Zvijezda«. Ti odredi su imali 2—8 bataljona. Opširnije o tome vidi, tom IV, knj. 1, dok. br. 28 i 45; *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knjiga 1, drugo izdanje, str. 144—150; Abdulah Sarajlić, n. d., str. 82.

Rogatički NOP odred je formiran 21. marta 1942 (dok. br. 35).

⁵⁶ Romanijski puk, čiji je komandant bio Milan Simović, postojao je samo kratko vrijeme i to djelimično. Do njegovog potpunog formiranja nije došlo zato što je Vrhovni štab NOP odreda naredio, u oktobru 1941, da se formira Romanijski NOP odred. Blježe o tome vidi tom IV, knj. 1, dok. br. 220, knj. 2, dok. br. 12; Abdulah Sarajlić, n. d., str. 55—56; Mihailo Marić i Savo Pređa, izvodi objavljeni u »Večernjim novostima« od 8. marta 1971. godine.

⁵⁷ Ta brigada je postojala oko dva mjeseca. Polovinom oktobra je preformirana, odnosno preimenovana u Kalinovički NOP odred (tom IV, knj. 1, dok. br. 95 i 99, knj. 2, dok. br. 32; Abdulah Sarajlić, n. d., str. 51—55).

⁵⁸ Tada se na položaju komandanta NOP odreda u istočnoj Bosni nalazio samo jedan aktivni oficir: Rade Hamović, komandant Kalinovičkog NOP odreda, dok su ostali komandiri, komesari i komandanti bili španski borci, predratni članovi Partije, aktivni podoficiri ili ugledni zemljoradnici, radnici i intelektualci.

⁵⁹ Taj broj bataljona treba korigovati prema 54. objašnjenju u ovome dokumentu.

te su bili ispunjeni ofenzivnim duhom. Iz vlastitog iskustva su znali, da čista defanziva — naime da se držim na položaju — i da se osiguram na sve strane — znači danas: Potrošiti zalihe (municiju, opremu, odijelo i hranu) pa onda:

KAPITULACIJU!

Znali su nadalje da samo uspješna ofenziva može osvojiti teritorije koje osiguraju im opstanak jer osvojeni teritorij se može pod zaštitom osvajačke oružane snage očistiti od nepoćudnih elemenata, razoružati pa onda urediti za vlastite svrhe i daljnje osvajanje teritorija. Zato su i četnici i partizani svaki na svoj način stalno dodali svima zapovjedima, naređenjima čak i službenom dopisivanju:

1. Četnici: »Napred! S vjerom u Boga za kralja i otadžbinu!«

2. Partizani: »Smrt fašizmu! Sloboda narodu!«

Njihova jačina dakle je jedino to da su bili ispunjeni duhom ofenzivne volje i to većinom svi a vođe svi od reda. Ovo je ujedno i najveća poduka za naše domobranstvo a ne samo za nas Hrvate već i za naše saveznike. Taj rat moramo dobiti, jer što nas čeka to su i četnici i partizani jasno napisali u svojim naređenjima i uputstvima čiju fotografiju⁶⁰ sa izvornika prilažem. Fotografije su napravljene u Ministarstvu vanjskih poslova. Pri kraju prilažem sve naredbe i prepiske zaplijenjenog arhiva koje je dobio od 342. njemačke divizije Drž. tajnik Ministarstva vanjskih poslova Dr. Vjekoslav Vrančić, djelom u originalu djelom u prepisu a manje važno u izvadku.

Iz ovog crpio sam originalne i vjerodostojne podatke za ovaj moj referat.

Posebni opunomoćenik Mindoma:
Bojnik Glavnog stožera
Herman K a d i ć
Hermann Kadić

Zagreb, 6. veljače 1942.
*svezak priloga*⁶¹

⁶⁰ Misli se na fotokopiju.

⁶¹ Redakcija je pronašla (od priloga) samo dnevnik Hermana Kadića (AVII, reg. br. 5/1—100, k. 54).

BR. 194

IZVJEŠĆE DOMOBRANSKOG OFICIRA ZA VEZU PRI NJEMAČKOJ 718. PJEŠADIJSKOJ DIVIZIJI O TOKU I REZULTATIMA ROMANIJSKE I OZRENSKE OPERACIJE (DRUGE NEPRIJATELJEVE OFANZIVE) U JANUARU I FEBRUARU 1942. GODINE¹

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
MINISTARSTVO HRVATSKOG DOMOBRANSTVA

Glavni stožer

Br. Op: 558 / Taj

U Zagrebu dne 21. II. 1942

OČEVIDNOM ODJELU GLST²

U prilogu dostavlja se kopija izvješća, koje je dostavio podpukovnik Elblinger kao častnik za vezu kod 718. njemačke divizije za vrijeme akcije u istočnoj Bosni i na Ozren planini, na tamošnju upotriebru.

Pročelnik, pukovnik
(Dragojlov)³

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
MINISTARSTVO HRVATSKOG DOMOBRANSTVA

Glavni stožer

Očev. br. 710 / Taj.

U Zagrebu

II Izkoristiti

II SPISE grupa 3

pročelnik, k. b. b.:

RK⁴ 13/III

IZVJEŠĆE

O operacijama u jugo istočnoj Hrvatskoj (Bosni).

Operacije protivu pobunjenika (četnika i komunista) u jugo istočnoj Hrvatskoj izvodile su njemačke postrojbe i di-

¹ Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 5/1—58, k. 54.

² To jest: Glavnog stožera.

³ Fedor

⁴ Na tome mjestu je, umjesto potpisa, paraf Rikarda Kubina, kapetana bojnog broda (AVII, reg. br. 5/1—78, k. 54: propratni akt Očevidnog odjela Glavnog stožera Ministarstva Hrvatskog domobranstva od 8. maja 1945; Vjestnik Minorsa za 1942 — (registar).

jelovi postrojbi hrvatskog domobranstva sa II. i III. Domo-
branskog zbornog područja.

Opracije su trajale od 15. siječnja do 4. veljače 1942 go-
dine (uključivo) i⁵ dijelile se u dvije etape i to:

A. — **Romaniska**: sa trajanjem od 15. do 25. siječnja
1942 (uključivo)⁶ i

B. — **Ozrenska**: sa trajanjem od 29. siječnja do 4. ve-
ljače 1942 godine (uključivo).⁷

⁵ Riječi od »i« do znaka nabiranja (:), u originalu, dopisane su
mastilom.

⁶ Ta operacija je izvođena na prostorijski Sarajevo — Višegrad —
Zvornik s ciljem da se uništi glavnina partizanskih snaga s Vrhovnim
štabom NOP i DVJ na čelu: 1. proleterska NOU brigada, Romanijski,
Birčanski i NOP odred »Zvijezda«.

Raspored ovih snaga pred početak ofanzive bio je sljedeći: na
pravcu Sarajevo — Mokro — Podromanija: dijelovi 4. bataljona 1.
proleterske brigade, Mokranski bataljon i dijelovi Romanijskog ba-
taljona; na pravcu Pale — Prača: 6. bataljon 1. proleterske brigade,
Pračanski bataljon i dijelovi Romanijskog NOP odreda; na pravcu
Višegrad — Rogatica: dijelovi 6. bataljona (Kosmajskog bataljona) i
Rogatički bataljon Romanijskog NOP odreda; na pravcu Vlasenica —
Han-Pijesak: Planinski bataljon Romanijskog NOP odreda; na pravcu
Zvornik — Vlasenica i prema Kladnju: Birčanski NOP odred i 5. ba-
taljon 1. proleterske brigade; na pravcu Vučja Luka — Srednje:
Crnovrški bataljon NOP odreda »Zvijezda«; u rejonu Nišića i Okru-
glice orijentisani ka Varešu i Brezi: NOP odred »Zvijezda« i 1. i 3.
bataljon 1. proleterske brigade; na prostorijski Čevljanovići — Bije-
le Vode: Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije s 2. bataljonom 1. prole-
terske brigade (tom IV, knj. 3, dok. br. 14, 16, 17 i 33, knj. 4, dok. br.
4, 5, 12 i 13; *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knj. 1,
drugo izdanje, str. 181).

Kasno uočivši neprijateljeve pripreme i namjere, Vrhovni štab
NOP odreda Jugoslavije tek je 13. januara 1942. uputio Štabu Roma-
nijskog NOP odreda direktivu o preduzimanju mjera i načinu dej-
stava za vrijeme ofanzive (tom IV, knj. 3, dok. br. 13). Međutim, Ro-
manijski NOP odred tada se nalazio u stanju reorganizacije i organi-
zacije obavještajne službe »koja djelomično već funkcioniše« (tom
IV, knj. 4, dok. br. 4). Obavještajna služba je u ovoj ofanzivi pod-
bacila: u širem rejonu Sarajeva i Zvornika prikupljala se njemačka
342. i 718. pješadijska divizija — a obavještajni kanal iz Sarajeva o
tome nije poslao nikakav izvještaj (tom IV, knj. 3, dok. br. 12). Me-
đutim, u toku ofanzive uspostavljena je veza s obavještajnim punk-
tom u Sarajevu i primljeni su vrlo dragocjeni podaci koji su obezbi-
jedili izvlačenje Vrhovnog štaba NOP i DVJ, s dijelovima 1. prole-
terske brigade, na oslobođenu teritoriju, u rejonu Foče (Mihailo Marić
i Savo Pređa, n. d., izvod objavljen u »Večernjim novostima« od 30.
marta 1945, str. 20).

⁷ Ta operacija, izvođena na prostorijski Puračić — Dobojski — Zavi-
dovići, tj. u trouglu rijeka Krivaje, Bosne i Spreče, gdje se nalazio
samo Ozrenski NOP odred s pet bataljona (Todor Vujasinović, n. d.,
str. 229—262; *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knjiga
1, drugo izdanje, str. 184—186).

Cilj jedne i druge operacije bio je, da se četnici⁸ i partizani na teritoriji jugo istočne Hrvatske⁹ unište i ta teritorija očisti od pobunjenika.

ROMANISKA OPERACIJA:

U Romaniskoj operaciji sudjelovala je:

a) 718. njemačka divizija, dijelovi hrvatskog domobranstva i ustaška bojna (boj. Francetić) svrstana u dvije skupine:

U našoj historiografiji je poznata pod imenom »operacija Ozren II«. Operacija »Ozren I«, takođe protiv Ozrenskog NOP odreda, preduzeta je u decembru 1941 (dok. br. 192).

⁸ i ⁴⁶ U ovoj operaciji četnici nisu pružili nikakav otpor. Njihove jedinice su ostale bez starješina, koje su, pred početak i u toku ofanzive, pobjegle, preko Drine, u Srbiju. Neprijatelj je bez otpora prošao svuda gdje su četnici držali front, a negdje su mu oni pravili i doček, kao u Rogatici.

Neki četnički delegati su tada vodili pregovore s Nijemcima i Italijanima. U telefonskoj depeši od 15. 1. 1942. piše:

»ČETNIČKOM STABU

ROGATICA

Obavijestite sve naše četnike i komandire četa, koji se nalaze na domaku Rogatice, da su danas 15 januara 1942 godine, delegati Srpskih četnika Bosne vodili pregovore sa Nemačkom i Italijanskom komandom u Višegradu. Rezultati su povoljni. Četnici i Nijemci neće imati nikakva sukoba niti sukoba sme biti. Naši četnici imaju ostati na svojim dosadašnjim mestima i dužnostima ili tamo, gde se ukaže potreba. Naša borba protivu ustaša produžava se bez ikakve promene. Nemojte dozvoliti, da se u Vašoj blizini nalaze komunisti, prognite ih i pokazujte ih Nijemcima. Pred njemačkom vojskom pojavite se kao srpski nacionalni četnici. Prema njemačkoj vojsci budite korektni. Nemojte dozvoliti, da se desi ma kakav incident sa njemačkom vojskom. Prolaz njemačkih trupa je slobodan, ne šteti interesima naše borbe. Detaljan izveštaj o toku pregovora o zajedničkim zaključcima dobićete ubrzo.

Delegati:

Poručnik Bulovan,
P. poručnik Antonić,
P. poručnik Jovanović

Komandiru čete bratu R. Pušonji

Dostavlja se gornja depeša naših delegata na znanje i strogo pridržavanje.

Preporučite svim našim četnicima, kako na položaju, tako i u pozadini, a tako isto i svim Srbima i Srpkinjama, da u svakom susretu sa njemačkim vojnicima pokažu dostojanstvenost srpskog imena, t. j. da budu korektni, ljubazni i da im iziđu u susret u svakom pogledu, jer će se samo na taj način moći sačuvati srpski narod i domovi. Naša sveta borba protiv ustaša nastavlja se i dalje bez ikakve promene, do konačne pobeде.

1. — *Sjeverna skupina* prikupljena u polaznom rasporedu u rejonu: Tuzle i Kladnja sa slijedećim postrojbama:

- I. II. i III. bojna 750 njem. pješačke pukovnije,
- II. topnički sklop 668. njem. topničke pukovnije,
- 1 vod pionirske satnije 718. njem. pješačke divizije,
- 5 lakih bornih kola (Njem. 8/12),¹⁰
- 1krugovalna stanica,
- bojne 8. pješačke pukovnije (Domobr.),
- 1 brdska bitnica (Domobr.).

Sjeverna skupina stavljena je pod zapovjedništvo zapovjednika 750. njemačke pukovnije.

Zadaća: akcija obćim pravcem: Kladanj — Olovo.

2. — *Južna skupina* prikupljena u polaznom rasporedu u rejonu Sarajeva, podjeljena u dvije kolone:

a) *Sjeverna kolona* sa slijedećim postrojbama u sastavu:

- II. bojna 738. njem. pješ. pukovnije,
- laka borna kola (Njem. 10/8),
- 1 krugovalna postaja,
- I. i II. bojna 15. pješ. pukovnije (Domobran.).
- 2 haubičke bitnice (Domobran.),
- 1/2 pionir. sata (Domobran.),
- 1 krugovalna postaja.

Kolona je stavljena pod zapovjedništvo zapovjednika II. bojne 738. njemačke pukovnije.

Zadaća: akcija obćim pravcem: Mokro — Naromanija — Romanija — Sokolac — Han Pijesak.

b) *Južna kolona* sa slijedećim postrojbama u sastavu:

- I. i III. bojna 738. njem. pješ. pukovnije,

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

ŽIVEO KRALJ PETAR II!

ŽIVEO SRPSKI NAROD!

ŽIVILI ČETNICI!

Za četnički štab

četnik poručnik

Bran. V. Tomašević, v. r.«

(M. P.)

Depeša, ovjerena ustaško-domobranskim pečatom, vjerovatno je pre-pis originala (AVII, reg. br. 5/1—80, k. 54). Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 3, dok. br. 14, 17, 19, 28, 29 i 33.

⁹ To jest: Nezavisne Države Hrvatske. Riječ je o jugoistočnoj Bosni.

¹⁰ To jest: njemačkog 8. voda 12. tenkovske čete (za specijalnu upotrebu).

— 2 1/2 bitnice topničkog sklopa 668. njem. top. pukovnije,

— 1/2 pionirskog sata 718. njem. pješ. divizije,

— 3 borna kola i

— 1 krugovalna postaja (Njem.),

— I. i II. bojna 13. pješ. puk. (Domobran.),

— 2 brdske bitnice (Domobran.),

— 1/2 pionirskog sata,

— 1 krugovalna postaja.

Kolona je stavljena pod zapovjedništvo zapovjednika 738. njemačke pješačke pukovnije, koji je ujedno bio i zapovjednik cijele južne skupine.

Zadaća: akcija obćim pravcem Pale — Podgrab — Renovica — Rogatica — Sokolac — Han Pijesak.

b) Zaprečna skupina Vareš: sa slijedećim postrojbama hrvatskog domobranstva u sastavu:

— I. doknadna bojna,

— IV. bojna Vojne Krajine,

— III. bojna Vojne Krajine,

— II. bojna 7. pješačke pukovnije (bez 2 sata),

— Ustaška bojna (boj. Francetić),

— 1 krugovalna postaja.

Zadaća: Na liniji Vijaka — Vareš — Breza — Visoko spriječiti probijanje pobunjenika na zapad (na lijevu obalu rijeke Bosne).

Zapovjedanje. Sjevernom i južnom skupinom zapovjedaao je zapovjednik 718. njemačke divizije (general Fortner).¹¹

Raspored postrojbi u sastavu sjeverne i južne skupine kao i tok operacija prikazan je u priležećoj karti.

b) 342. njemačka divizija sa dijelovima hrvatskog domobranstva svrstana u dvije skupine i to:

— skupina (Travnik — Tuzla) 699. i 697. njemačka pješačka pukovnija sa dijelovima hrvatskog domobranstva 3. i 8. pješačke pukovnije sa topništvom,

— skupina (Višegrad) 698. njemačka pješačka pukovnija.

Obje skupine bile su pod zapovjedništvom zapovjednika 342. njemačke divizije.

ZADAĆA:

Skupina (Zvornik — Tuzla) obći pravac akcije prema jugu u prostor Vlasenice — Han Pijesak — Milići — Srebr-

¹¹ Johann. Čita se: Johan.

nica sa krajnjim ciljem sjedinjenja sa Višegradskom skupinom.

Skupina Višegrad obći pravac akcije Višegrad — Rogatica — Žljebovi — Kram — Han Pijesak sa krajnjim ciljem sjedinjenja sa Zvorničko-Tuzlanskom skupinom.

Zapovjedanje: Romaniskom operacijom zapovjedaio je njemački general u Beogradu.¹²

DNEVNIK

toka Romaniske operacije.

Situacija 14. I.

Polazni raspored prema operacijskoj zapovjedi za akciju zauzet je od strane postrojbi, koje u istoj imaju udjela.¹³

Situacija 15. I.

Sjeverna skupina (Kladanj) sa manjim dijelovima dostigla je Kladanj a ostalim (većim) u prostoru s. Živinice — Đurđevik.

JUŽNA SKUPINA

a) *Sjeverna kolona* naišla na otpor pobunjenika kod s. Njemanjiće (7 km s.i. od Sarajeva) — k. 1271 i s. Mrazovca. Otpor slomljen i s. Mrazovac zauzet.

b) *Južna kolona* dostigla s. Pale.

Zaprečna skupina Vareš: ustaška bojna prodrla do s. Pogara bez dodira sa pobunjenicima.

Vlastiti gubitci: 2 poginula, 8 ranjenih.

Pobunjenički gubitci: 53 poginula.

Namjera za 16. I. produženje čišćenja.

¹² Odnosi se na generala Paula Badera, komandanta Srbije. Vidi dok. br. 50.

¹³ Opširnije o (zapovijestima) za organizaciju, sprovođenje i početak romanijske operacije (prve etape druge neprijateljske ofanzive) vidi AVII, T-315, F-2266: sn. br. 945—9: zapovijest njemačke Komande Srbije od 3. januara 1942, sn. br. 944—1003: zapovijest Komande 342. pješadijske divizije od 6. januara 1942, sn. br. 1030—1034: zapovijest br. 2 Komande 718. pješadijske divizije od 7. i dodatak zapovijesti od 9. januara 1942. godine.

Situacija 16. I.

SJEVERNA SKUPINA (KLADANJ)

Skupina je dostigla Kladanj.

Namjera za 17. I. čišćenje prostora sela: Stupari — Prijanovići Majdan — Toliša — Mladež.

Zapovjedno mjesto Kladani.

JUŽNA SKUPINA

a) *Sjeverna kolona* dostigla Naromaniju poslije borbe.

Zapovjedno mjesto Naromanija.

Namjera za 17. I. Leljen.

Vlastiti gubitci (15. i 16. I.): 4 poginula, 13 ranjenih.

b) *Južna kolona* dostigla prostor: s. Sjetline (9 km. j.i. Pale) — Mindure (5 km. s.i. Pale) — Majdani (7 1/2 km. s.i. Pale) bez dodira sa pobunjenicima.

Vlastitih gubitaka nije bilo.

Zapovjedno mjesto Pale.

Namjera za 17. I. doći liniju: Podgrab — s. Radačići — Modrik — Podloznik — Buđ.

Zapovjedno mjesto 17. I. od 12 sati s. Vitez.

Skupina pomoćnih okružnika (milicionara) krenula uzduž vodovoda¹⁴ preko Vel. Stupanj (9 km. j.i. Sarajeva) — k. 1522¹⁵ — Bistrica prema Saračevom Polju (7 km. j.i. Pale). U toku 16. I. dostigla prostor Bistrice.

Namjera za 17. I. dalje prodiranje obćim pravcem ka s. Vrh. Prača¹⁶ (10 km. j.i. Pale).

ZADACA: šticeenje desnog boka i posjedanje oslobođenih mjesta.

ZAPRECNA SKUPINA VARES

Linija Breza — Vareš u toku noći 16. I. jako napadnuta od pobunjenika. Svi su napadi odbijeni. Brzoglasna linija Vareš — Breza prekidana. Željeznički promet i dalje se održava.

Ustaška bojna bez dodira sa pobunjenicima dostigla s. Vijaku.

¹⁴ Riječ je o vodovodu koji Sarajevo snabdijeva vodom s Pračkog vrela.

¹⁵ Ta kota se naziva: Crni vrh.

¹⁶ Tačan naziv je: Vrhprača.

Pobunjenici se povlače koristeći željeznicu preko Olova ka Han Pijesku.

Namjera ustaške bojne prekinuti željeznički promet na pruži Olovo — Zavidovići u prostoru s. Kamenskog.

Situacija 17. I.

SJEVERNA SKUPINA (KLADANJ)

Sa svima dijelovima i topništvom dostigla Kladanj.

Zapovjedno mjesto Kladanj.

Namjera za 18. I. čišćenje prostora istočno i zapadno s. Stupari.

JUŽNA SKUPINA

a) *Sjeverna kolona* prešla je prostor južno i sjeverno Naromanije.

Namjera doći Leljen i ujedno čišćenje prostora uzduž ceste Naromanija — Leljen. Visoki snijeg i hladnoća nepogodno utiču na pokret. Dotur hrane i streljiva moguć samo tovarnim konjima.

Vlastitih gubitaka nema.

Pobunjeničkih gubitaka 25 poginulih.

b) *Južna kolona*:

I/738. i I/13. pješ. puk. (Domobran.) dostigla s. Majdani.

III/738 i II/13.p.p. (Domobran.) poslije jače borbe kod Lisine (k. 1331 — 7 1/2 km. j.i. Pale) — i k. 1037, gdje je i topništvo imalo jačeg udjela dostignut je s. Podgrab.

Zapovjedno mjesto Stambulčić.

Željeznička pruga Pale — Vitez radi visokog snijega neupotrebljiva.

Obskrbna baza južne skupine premještena je iz s. Pale u Stambulčić.

Namjera za 18. I. doći liniju: s. Radačići — Modrik — Podložnik — Buđ i prostor ovih sela očistiti od pobunjenika.

Vlastiti gubitci: 3 poginula i 18 ranjenih.

Pobunjenički gubitci: 6 zarobljenih četnika ubijeno. Zarobljen je i četnički zapovjednik, bivši jugoslovenski nadporučnik Lalatović i predan njemačkim vojnim vlastima.

ZAPREĆNA SKUPINA VAREŠ:

U toku noći 16/17. I. odbijeni su svi pobunjenički napadi. Preko dana u toku 17. I. mirno. Od s. Vijake preduzet je pokret prema željezničkoj pruzi Olovo — Zavidovići sa ciljem da se u toku noći 17/18. I. prekine i onemogući da se pobunjenici njome služe.

Brzoglasne linije između s. Vijake — Vareš koje su prekinute bit će uspostavljene u toku 18. I.

U toku noći 17/18. I. uputit će se u s. Breza pojačanja od pričuva iz Sarajeva.

SKUPINA POMOĆNIH ORUŽNIKA (MILICIONARA)

Dostigla Bistricu (6 km južno od Pala).

Situacija 18. I.

SJEVERNA SKUPINA:

I/750. (njem. pješ. pukovnija) zapovjedno mjesto s. Brateljević (4 km. zapadno od Kladnja).

Namjera za 19. I. poslije čišćenja prostora na Podpauč povratak u Kladanj bez vlastitih gubitaka.

II/750. (njem. pješ. pukovnija) dostigla selo Mladovo i Tuholj bez dodira sa pobunjenicima. S. bez pučanstva.

III/750. (njem. pješ. puk.) zapovjedno mjesto s. Stupari. Čisti prostor oko s. Tarevo. Bez gubitaka.

JUŽNA SKUPINA

a) *Sjeverna kolona*: zapovjedno mjesto Stambulčić. Prostor Leljen dostignut i bliža okolina pročišćena od pobunjenika.

Vlastiti gubitci: 1 liječnik ranjen.

Pobunjenički gubitci: 10 poginulih.

b) *Južna kolona*: imala je za cijelo vrijeme dosta jaki pobunjenički otpor. Češina [strana] zauzeta borbom. Dostignuto s. Bogovići (10 km sjeverno Podgraba). Pobunjenici se povlače na Romaniju.

Namjera za 19. I. doći Podloznik — Buđ.

Vlastiti gubitci: 14.

Pobunjenički gubitci: nepoznati.

Jedna bojna njemačka (III/738.) sa dijelovima hrvatskog domobranstva čisti prostor s. Radačići — Modrik — Podložnik.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ:

Ustaška bojna prekinula je željezničku prugu Zavidovići — Olovo kod s. Kamenskog, da je pobunjenici ne mogu koristiti.

Usljed pritiska od Olova, pobunjenici nalaze jedinu mogućnost da se probiju na zapad ka Zavidoviću i u prostor s. Okruglice. Oni dijelom napuštaju položaje.

U 12,50 stiglo je iz Sarajeva pojačanje od 100 domobrana, koji su upućeni u prostor Ponikva — Makovišta.

Skupina pomoćnih oružnika (milicionara) dostigla s. Vrh Prača.

Situacija 19. I.

SJEVERNA SKUPINA (KLADANJ)

Zapovjedno mjesto Kladanj. Produžen je pokret u cilju čišćenja s. Podpauč — Tuholj (6 km. s.z. od Kladnja) — Tarevo i Mladež bez dodira sa pobunjenicima.

Četnici u bijegu nastoje preći cestu Kladanj — Živinice u prostor Litve i izbjeći uništenje. Tako isto povukli su se četnici u prostor s. Toliša.

Namjera za 20. I.:

III/750. napad na s. Majdani,¹⁷ koje je poznato po pobunjenicima,

II/750. i dijelovi hrvatskog domobranstva dalje napredovanje ka Olovu,

I/750. slijedi pokretom za prednjim dijelovima.

JUŽNA SKUPINA

a) *Sjeverna kolona*: II/738. i bojne 15.p.p. Hrvatskog domobranstva čiste prostor Podromanije od pobunjenika.

Oslobođeno iz zarobljeništva 104 Talijana i 57 domobrana, među kojima 3 častnika (2 nadporučnika i 1 poručnik).

Selo Podromanija zapaljeno je od pobunjenika prije njihovog odlaska.

Pobunjenici (partizani) povukli su se prema Vlasenici i Olovu. Naseljenici bježe prema s. Sokolcu.

¹⁷ To nije selo, već predio, sjeveroistočno od Kladnja.

Sjeverna kolona prodire dalje u prostor sela Primčiči (2 km južno od raskršća ceste kod Gromile) — Crno Brdo (k. 1026) — s. Štitare i teži ovim ovladati.

b) *Južna kolona*: III/738. i dijelovi bojna 13.p.p. (Domobran.) čiste prostor s. Podgrab — Radačiči — Modrik — Podloznik bez dodira sa pobunjenicima.

I/738. i dijelovi bojna 13.p.p. (Domobran.) naišli su na pobunjenički otpor kod Hanina i k. 1006 (7 1/2 km. s.s.i. Podgraba). Sudjelovanjem topništva otpor je slomljen. S. Podloznik i Buđ dostignuto je.

Kolona dalje prodire kroz prostor: s. Renovica — Kaljani — Mahala — Vrh Lazje.¹⁸

Zaprečna skupina Vareš bez promjene. Pobunjenici se od Olova povlače ka Han Pijesku.

Vlastitih i pobunjeničkih gubitaka nema.

Namjera za 20. I. napad sa prispjelim pojačanjima iz Sarajeva prema s. Brezik (3 1/2 km. j.i. Vareša).

Situacija 20. I.

SJEVERNA SKUPINA (KLADANJ)

Sa 1 bojnom dostignut Han Karaula (4 1/2 km. južno od Kladnja).

1 bojna čisti prostor s. Stupari i po završenom čišćenju odmah produžava pokret za prednjom bojnom.

Namjera za 21. I. da svi dijelovi te skupine dostignu Olovo i širokim frontom zaprečavaju prema jugoistoku.

JUŽNA SKUPINA

a) *Sjeverna kolona*: dostigla dnevni cilj: selo Štitare — Crno Brdo (k. 1026) — s. Primčiči.

Namjera za 21. I. dalje prodiranje kroz prostor: s. Podromanija — Pediše (4 km sjeverno od Podromanije) — Dođak¹⁹ — Brejakovići (6 km s.z. Podromanija) — Košutica — Margetiči i sa ostalim raspoloživim snagama zaprečavati južno od Gromile.

b) *Južna kolona*: dostigla dnevni cilj: s. Renovica — Kaljani — Mahala — Vrh Lazje.

¹⁸ Tačan naziv toga sela je: Vrlazje.

¹⁹ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Odnosi se na s. Donji Odžak, sjeverozapadno od Sokolca. Na karti piše: D. Odžak. Pisac ovoga izvještaja vjerovatno je učinio »lapsus calami«, tj. grešku pera.

Namjera za 21. I. doći prostor: s. Vragolovi (5 km z. Rogatice) — Ferizovići (2 1/2 km z. Rogatice).

Južna skupina imala je ovoga dana veliki plijen u stoci. Vlastiti gubitci: neutvrđeni.

Pobunjenički gubitci: 30 zarobljenih.

ZAPREČNA SKUPINA VARES

Sela istočno od Vareša: Tisovci — Pržići — Brezik — Tikvice u preduzetom napadu izgubili su pobunjenici.

Pobunjenici pretrpili su jake gubitke i povlače se ka s. Okruglici. 21 pobunjenika predalo se sa oružjem.

Namjera za 21. I. spriječavanje probijanja pobunjenika na zapad.

Situacija 21. I.

SJEVERNA SKUPINA

Dnevni cilj sa I. i II/750 (Njem. p.p.) i I. i II. 8. pješačke pukovnije (Hrvat. domobranstva) dalje nastupanje ka Olovu.

U Kladnju ostala jedna njemačka satnija iz 750. njemačke pješačke pukovnije kao posada sigurnosti.

III/750. Poslije čišćenja prostorijske s. Stupari pobunjenici su u borbi imali 50 mrtvih. Plijen u stoci.

Vlastiti gubitci: 1 teško i 2 lakše ranjenih.

Zapovjedno mjesto Kladanj a od 16 sati s. Stupčine.

Namjera za 22. I. napad na Olovo.

JUŽNA SKUPINA

a) *Sjeverna kolona* u toku 21. I. vršila je čišćenje u prostoru: s. Pediše — Štitare — Bujac — Nehorići. Poslije jače borbe s. Bujac²⁰ i Bijela Voda zauzeta. Uhvaćen stan četnika i isti je razoren.

Vlastiti gubitci: 5 poginulih i 9 ranjenih.

Pobunjenički gubitci: 50—60 poginulih.

Veliki plijen u stoci.

Zapovjedno mjesto Gromila (raskršće ceste Sokolac — Rogatica).

Namjera za 22. I. čišćenje prostorijske sela Donji Odžak — Mandra — Prisoj — Brejakovići. Cilj s. Košutica.

²⁰ To nije selo, već brdo Bujač (trig. 1067), sjeverozapadno od Sokolca.

b) *Južna kolona* dostigla s. Varošiste i Kukavice bez dodira sa pobunjenicima i bez gubitaka.

Namjera za 22. I.:

— I/738. dalje nastupanje preko Srednjeg polja²¹ — Sokolac prema s. Košutici.

— III/738. napredovanje u širokom frontu preko Vragolovi — Kramer Selo — Grivci za Pariževići.²²

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ

Napad pobunjenika na s. Pržići odbijen bez vlastitih gubitaka. Na ostalom dijelu bez promjena.

Pobunjenički gubitci nepoznati.

Namjera za 22. I. pokret lijevog krila od s. Vijake ka s. Čunište, a od Makovišta — Ponikva ka s. Očevlje. Ostale položaje držati.

Situacija 22. I.

SJEVERNA SKUPINA (KLADANJ)

Zauzeto Olovo. Uspostavljena veza između Olova i ustaške bojne u sastavu zaprečne skupine Vareš. Željeznička pruga do Kamenskog nije prekinuta. III. bojna 750. njemačke pukovnije u pokretu ka Olovu.

JUŽNA SKUPINA

a) *Sjeverna kolona* s. Dođak i Košutica očišćeno od pobunjenika. Sjeverna kolona sa 1 bojnom zaprečava prostor: s. Pediše, sa 1 bojnom prostor s. Odžak a 1 prostor s. Košutica.

b) *Južna kolona* preko s. Vitaje²³ bez dodira sa pobunjenicima dostigla prostor s. Sokolac a sa 1 bojnom s. Vragolovi. Vlastiti gubitci: 1.

Namjera za 23. I. doći s. Pariževići.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ

Bez promjene. Sjeverno krilo (ustaška bojna boj. Francić) prodrlo do s. Soluna (5 km južno od Olova) i Očevlja (10 km. s.z. Olova).

²¹ To polje nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na Srednje brdo, zaravan južno od Sokolca.

²² Po nekim kartama to selo se naziva: Parževići.

²³ Tačan naziv toga sela je: Vitanj.

Zapovjedno mjesto Vareš.

Namjera za 23. I.: dijelovi od s. Soluna bit će upućeni do s. Križevići i tamo zaprečavati prema jugoistoku.

Situacija 23. I.

SJEVERNA SKUPINA

Željeznička pruga Olovo — Petrović upotrebljiva. Skladište životnih namirnica uzeto. Sela: Radačići — Ponjerka i Dreč²⁴ bez pobunjenika i skoro bez žitelja.

Južna skupina — zapovjedna mjesta:

— I/738. i bojne 13.p.p. (Domobran.) s. Vidrići. Plijen u stoci,

— II/738. s. Mandra. Plijen 15 pušaka.

— III/738. s. Sokolac. Bez dodira sa pobunjenicima.

— II/13.p.p. (Domobran.) ostala kao posada u Rogatici.

Zapovjedno mjesto zapovjednika južne skupine s. Sokolac.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ

Bez promjene. Sjeverno krilo dostiglo s. Očevlje. Željeznička pruga od s. Kamenskog upotrebljiva. Brzglasna veza sa Olovom uspostavljena.

Situacija 24. I.

JUŽNA SKUPINA

Zapovjedno mjesto Sokolac.

a) *Sjeverna kolona* dostigla sa bojnama 15.p.p. (Domobran.) prostor: G. Bukovik — Preljubovići — Begovići²⁵ bez dodira sa pobunjenicima.

b) *Južna kolona* dostigla:

— I/738. s. Visočnik

— II/738. u prostoru Sokolca

— I/13.p.p. (Domobran.) Visočnik. Svi bez dodira sa pobunjenicima.

Plijen u stoci.

²⁴ To selo nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na s. Drece (Donje i Gornje), sjeveroistočno od Olova.

²⁵ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na s. Berkovice, jugoistočno od Kladnja.

Namjera za 25. I.: cijela južna skupina sa bojnama hrvatskog domobranstva staviti najbrže u pokret ka Sarajevu radi učestvovanja u Ozrenskoj operaciji.

I. i II. bojna 13.p.p. (Domobran.) ostaju kao posada u Rogatici i Sokolcu sa po 1 bojom.

SJEVERNA SKUPINA

Čistila prostor od pobunjenika u zapovjedenom prostoru.

Plijen: 32 puške, tovarnih konja i željeznički materijal. Zarobljeno 13 pobunjenika.

Cijela skupina polazi 25. I. prema Kladnju.

ZAPREČNA SKUPINA VARES

Bez promjene. Ustaška bojna dostigla s. Križevici.

Situacija 25. I.

SJEVERNA SKUPINA

Naređeno čišćenje od 24. I. završeno je.

Gubitci pobunjenika: 15 poginulih i 2 ranjena.

Plijen u oružju.

I., II. i III/750., topnički sklop 668. i bojne 8.p.p. (Domobranstva) u Kladnju.

Bojna domobranstva i brdska bitnica zbog velikog broja ispalih iz postrojbe i smrzavanja nesposobni za dalji pokret i ostali u Olovu kao posada.

Cilj za 26. I. pokret ka Đudreviku.

JUŽNA SKUPINA

Akcija završena. Svi sastavi u pokretu za Sarajevo.

I. i II. bojna 13.p.p., 2 haubičke bitnice i pionirski sat (Domobranstva) ostale kao posada u prostoru: Mokro — Rogatica — Sokolac — Han Pijesak.

Prema dobijenim vijestima pobunjenici se ponovo prikupljaju u prostoru: s. Rakova Noga (11 km južno od Olova) — s. Nišići (10 1/2 km. j.z. Olova) — Krivajevici (7 km. j.z. Olova).

ZAPREČNA SKUPINA VARES

Bez promjene. Ustaška bojna vodi borbu kod s. Krivajevici. Ima 4 ranjena. Pobunjenici imaju jake gubitke. Napad pobunjenika na s. Očevlje odbijen.

Situacija 26. i 27. I.

Sve postrojbe, koje će sudjelovati u Ozrenskoj operaciji u pokretu su (željezničkim transportima) u određene pripremne prostorije prikupljanja — tako:

— odlazak stožera 718. njemačke divizije iz Sarajeva u Zavidoviće.

— zaprečna skupina Vareš. Ustaška bojna u toku 26. I. dostigla s. Ribnicu (na željezničkoj pruzi 23 km. j.i. od Zavidovića). Željeznička veza Olovo — Ribnica uspostavljena.

Napadi pobunjenika na s. Brezik i Pržići odbijeni.

Naknadno dobijeni podatci o gubitcima:

Vlastiti: 3 ranjena, 14 bolesnih, 3 konja poginula i 9 onesposobljeno.

Pobunjenički: 100 poginulih, 2 ranjena, 15 zarobljenih.

Plijen: 37 pušaka, 1 M. G., 1 samokres, željeznički materijal (u Olovu) i stoke.

B. — OZRENSKA OPERACIJA:

U Ozrenskoj operaciji sudjelovala je:

a) 718. njemačka divizija, dijelovi hrvatskog domobranstva i ustaška bojna (boj. Francetić) svrstana u slijedeće skupine:

1. — *Istočna skupina*: prikupljena u polaznom rasporedu u prostoru: s. Bikodže — Turija — Kovalci — Prav. Treštenica — D. Bučik — Živinice sa slijedećim postrojbama:

- I., II. i III. bojna 697. njemačke pješačke pukovnije,
- I., II. i III. bojna 750. njemačke pješačke pukovnije,
- 2 1/2 brdske bitnice topničkog sklopa 668. njemačke topničke pukovnije,
- 1 pionirski vod sata 718. njemačke divizije i
- 2 krugovalne postaje.

Za zapovjednika skupine određen je bio zapovjednik 697. njemačke pješačke pukovnije.

2. — *Zapadna skupina*: prikupljena u polaznom rasporedu s. Junuzovići — sjeverno i južno od r. Rujnice sa slijedećim postrojbama:

- I., II. i III. bojna 738. njem. pješ. pukovnije,
- 1 bitnica 668. njem. top. sklopa i 1 brdski vod,

- 2 pionirska voda pionir. sata 718. njem. divizije,
- 2 krugovalne postaje,
- I. i II. bojna 15.p.p. domobranstva,
- 2. brdske bitnice (po 1 65 i 75 mm).

Za zapovjednika skupine bio je određen zapovjednik 738. njemačke pješačke pukovnije.

3. — *Zaprečna skupina Dobož*: prikupljena na položajima istočno od r. Bosne od s. Globarice (sjeverno od Zavidovića) do Doboja i j. zapadno od r. Spreče od Doboja do s. Miričine sa slijedećim postrojbama:

- 1. pješačka pukovnja,
- 5. pješačka pukovnja,
- bojna legionara,
- I. bojna 3. pješačke pukovnije,
- I. bojna 4. pješačke pukovnije,
- dijelovi Tuzlanske doknadne bojne,
- 1. i 3. bitnica V. topničkog sklopa,
- 1 bitnica 4. topničkog sklopa,
- 2 haubičke bitnice (po 2 haubice) 4. top. sklopa,
- 3 oklopna vlaka (svi hrvatskog domobranstva),
- ustaška bojna (Štier),
- 2 krugovalne postaje,
- 1 bitnica 668. njem. top. sklopa.

Za zapovjednika zaprečne skupine određen je zapovjednik 4. pješačke divizije pukovnik Gustović.

4. — *Zaprečna skupina Vareš*: na ranijim položajima kao i za vrijeme Romaniske operacije sa slijedećim postrojbama u sastavu:

- I. doknadna bojna,
- IV. bojna Vojne Krajine,
- III. bojna Vojne Krajine (bez 1 sata koji je u Prači),
- II. bojna 7. pješačke pukovnije (bez 2 sata),
- 1 ustaška bojna (boj. Francetić),
- 1 kugovalna postaja.

ZADACE POJEDINIH SKUPINA: ISTOČNA SKUPINA:

Prodiranje u prostoru ograničen s istoka r. Sprečom a sa zapada do linije: s. Stupari — Ozren Man²⁶ — Gostilj (776)²⁷ — Gavran Vis (sve uključivo) sa ciljem uništenja pobunjenika.

²⁶ To jest: Ozren Manastir (po nekim kartama naziva se: Manastir Ozren).

²⁷ Gostilj je trig. 774, a ne 776, kao što piše u ovome dokumentu.

ZAPADNA SKUPINA:

Prodiranje u prostoru ograničen sa zapada r. Bosnom a sa istoka linijom: s. Husići — Drakova²⁸ — Petrovići²⁹ — Blatnjaci (sve uključivo) ka Doboju sa ciljem uništenja pobunjenika.

ZAPREČNA SKUPINA DOBOJ:

Sprečava pobunjenicima probijanje na sjever i zapad u koliko bi to pokušali. Napadnim akcijama sa ograničenim ciljevima, nasilnim razviđanjem, vatrenim prepadima i demonstrativnim poduhvatima privezuje protivnika za sebe što više i na taj način olakšava prodiranje istočne i zapadne skupine. Po padu mraka zatvara sve eventualne kanale zasjedama i sprečava izmicanje pobunjenika sa prostorijske Ozren. Na slučaj protivničkog napuštanja položaja, energično preći u napad, ostavljajući najpotrebnije posade na ranijim položajima. Po prolasku njemačkih i domobranskih četa, odmah potrebnom snagom posjesti važnije točke i sela i pouzdano ih držati do dolaska oružništva (zapovjed 4. pješačke divizije Br. 790/ Tajno od 27. I. 1942).

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ:

Ostaje na svojim položajima kao i za vrijeme Romaniske operacije i štiti Ozrensku operaciju sa jugoistoka.

Ustaška bojna (Francetić) izlazi iz sastava skupine Vareš i djeluje u akciji čišćenja u prostoru doline Krivaje — jugo istočno i istočno od Zavidovića.

ZAPOVJEDANJE:

Ozrenskom operacijom zapovjedao je zapovjednik 718. njemačke divizije general-major Fortner.³⁰

²⁸ To mjesto nije nađeno na karti 1:100.000. Odnosi se na selo Donji Rakovac, istočno od Maglaja. Pisac ovoga izvještaja je vjerovatno htio da napiše: D. Rakovac, pa je, spajanjem, napisao: Drakova.

²⁹ Dva sela s istim imenom (Petrovići) nalaze se jedno blizu drugog, jedno sjeveroistočno od Maglaja, a drugo jugoistočno od Doboja. Odnosi se na s. Petroviće jugoistočno od Doboja.

³⁰ Bliže o organizaciji druge etape druge neprijateljske ofanzive vidi AVII, T-315, F-2267, sn. br. 605—6: naređenje Komande Srbije od 23. januara 1942. za produženje operacija, sn. br. 612—6 i 619—23: naređenje 65. korpusa za specijalnu upotrebu od 24. i 25. januara 1942, sn. br. 600—4 i sn. br. 624—33: naređenja Komande 718. pješadijske divizije od 22. i 25. januara 1942. za operaciju »Ozren«, sn. br. 664—6: naređenje Stožera domobranske 4. pješačke divizije od 27. januara 1942. za operaciju »Ozren«.

DNEVNIK TOKA OZRENSKE OPERACIJE:
ISTOČNA SKUPINA:

Situacija 28. I.

Zapovjedna mjesta: I. i II. 750. s. Glavići a III. 750. Muslim. Treštenica.

Namjera za 29. I. doći prostor s. Stupari i to:

— I/697. Tuzla,

— II/697. Lukavac,

— III/697. Tuzla.

ZAPADNA SKUPINA:

Postrojbe u sastavu zapadne skupine prispjele su u toku 28. I. željezničkim transportima iz Sarajeva u Zavidović.

Namjera za 29. I. odlazak postrojbi u početni raspored za operaciju.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ:

Ustaška bojna (Francetić) dostigla u toku 28. I. s. Vozuća a izviđačkim dijelovima Stog bez dodira s pobunjenicima. Pobunjenici su se povukli prema Ozrenu i s. Gostovići (4 1/2 km. j.i. Zavidovića).

ZAPREČNA SKUPINA DOBOJ:

Zauzela pripremni raspored za predstojeću Ozrensku operaciju.

ZAPADNA SKUPINA:

Situacija 29. I.

Naišla na otpor pobunjenika kod k. 408 (4 km. s.i. od Zavidovića) — s. Hadrovići i k. 447. Upravljena topnička vatra.

ISTOČNA SKUPINA:

Poslije jače borbe zauzela s. Sižje (20 km. zapadno od Tuzle).

ZAPREČNA SKUPINA DOBOJ:

Bez promjene i bez izvještaja.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ:

Bez promjene. Ustaška bojna u napredovanju dostigla prostor istočno od Zavidovića na 8 km.

ISTOČNA SKUPINA:

Situacija 30. I.

Pojedini dijelovi dostigli Međaši (5 km. s.z. Petrovog Sela).

ZAPADNA SKUPINA:

Dostigla Bakotički Vis (k. 603³¹ — 6 1/2 km. j.i. od Maglaja) — Parnica i Jablanica.³² S. Krešniće pređeno.

Jači otpor pobunjenika kod s. Krešnića i Krasenog Polja.³³

Vlastiti gubitci: 2 poginula i 2 teško ranjena.

Pobunjenički gubitci: 25—30 poginulih.

Pionirske postrojbe opravljaju most na cesti između Zavidovića i Maglaja.

Velike terenske poteškoće i visok snijeg otežavaju napredovanje.

ZAPREČNA SKUPINA DOBOJ:

Cijelog dana razviđanja. Pokušaj pobunjenika da se prebace preko r. Spreče između s. Karanovca i s. Boljanića odbijen.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ:

Ustaška bojna vršila čišćenje prostora: Pašin Konak (8 km. s.i. od Zavidovića) — s. Svinjašnica i Stoga.

ZRAKOPLOVNO IZVIĐANJE:

Pučanstvo sela u prostoru Trbuka, Maglaja i kod s. Rovina (15 km. s.z. Lukavca) u paničnom bijegu prema Ozren pl.

Kod Ozren Man otvorena na zrakoplov od strane pobunjenika vatra.

Namjera za 31. I.:

ISTOČNA SKUPINA:

Cilj: Međaši — Kik (490) — Volujak. Naredni cilj Ozren Man, Brezici, Bojište (872).³⁴

³¹ To nije k. 603, već trig. 603.

³² Kod Maglaja se nalazi selo Jablanica i rijeka Jablanica. Vjerovatno se odnosi na s. Jablanicu.

³³ Tačan naziv je: Kršno Polje.

³⁴ Bojište je predio, a na njemu se nalazi k. 872.

ZAPADNA SKUPINA:

Lijevo krilo ima da se zadrži dok srednja i desna kolona, koje su zaostale ne dostignu istu visinu sa lijevom kolonom. Dalji pokret zapovjedit će divizija.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ:

Ustaška bojna (Francetić) čišćenje prostora Klek pl. (3 km. južno od Zavidovića).

ISTOČNA SKUPINA

Situacija 31. I.

Dostigla raspoređena po dubini i to:

1 bojna k. 217 (4 i 2 km. j.z. od Gračanice) — Vis (323),

1 bojna s. Vukovići — Kik — Volujak (6 km. južno od Gračanice),

1 bojna prešla (30. I.) Ozren Man, zapadnu ivicu Petrovog Sela i produžava dalje prodiranje preko Volujaka ka s. Lazarevići (6 km. j.z. od Gračanice).

Pojedini dijelovi u s. Sočkovcu (5 km. j.i. od Gračanice).

Zapadna skupina: dostigla

— desno krilo s. Jaković (8 km. s.z. od Maglaja) — Čoljuk

— sredina s. Simići

— lijevo krilo s. Parnica.

Otpor pobunjenika na visovima k. 364 i 620.

Desno krilo uslijed teških terenskih prilika i visokog snijega nailazi na velike poteškoće u daljem napredovanju. Tovarni konji morali su biti stovareni i tovar dalje na rukama prenijeti, jer su konji do vrata upadali u dubok snijeg.

Vlastiti gubitci: 2 poginula (od kojih 1 satnik) i 2 ranjena.

Gubitci pobunjenika: poginuli neutvrđeno, 12 zarobljenih, 2 puške i streljiva. Pobunjenici su se poslije borbe povukli.

Kod Maglaja došlo do sudara vlakova između jednog te-retnog i jednog njemačkog transportnog vlaka. Šteta samo u materijalu.

ZAPREČNA SKUPINA DOBOJ:

Stanje nepromjenjeno. Pokušaj pobunjenika, da se u manjim grupama probiju na sjevero istok između Ilijinog Brda (k. 294) i s. Karanovca (4 km. j.z. od Gračanice) — s. Boljančić (7 km. j.z. od Gračanice) odbijeni su.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ:

Nasilno razviđanje sjevero istočno od Vareša — Zvijezda k. 1350³⁵ (6 km. istočno od Vareša) — Daštansko (4 km. j.i. od Vareša). Pobunjenici su rastjerani.

Ustaška bojna (Francetić) izvršila čišćenje prostorije sela s obje strane Krivaje potoka.

ZRAKOPLOVSTVO:

Vršilo razviđanje prostorije Ozren planine između unutrašnjih granica krila zapadne i istočne skupine.

Namjera za 1. II.:

ISTOČNA SKUPINA:

Desno krilo ostaje na dostignutoj liniji sve dok lijevo krilo te skupine u stepenu ne dostigne Jezerac k. 454³⁶ (8 1/2 km. j.z. od Gračanice).

ZAPADNA SKUPINA:

Cilj: s. Petrovići (10 km. s.i. od Maglaja) — Đurkin Krst (636) — Đukanova Meh[ana] (na želj. pruzi Maglaj — Doboj).

ZAPREČNA SKUPINA DOBOJ:

Nasilno razviđanje i vezivanje pobunjenika za sebe u trokutu između r. Bosne i Spreče.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ:

Ustaška bojna čišćenje prostorije Klek planine (3 km. j.i. od Zavidovića) — s. Bosovići.³⁷

KRIVAJSKI ZDRUG:

Čišćenje prostorije Stražice (3 1/2 km. južno od Zavidovića — k. 278 — Čardak (6 1/2 km. j.i. od Zavidovića).

ZRAKOPLOVSTVO:

Razviđanje prostorije Ozren planine (Gostilj 776 — Bojište 872 — Božići — Kalilo 446).³⁸

³⁵ To nije kota, već trig. 1350 (Zvijezda), vrh na planini Zvijezdi, zapadno od Olova.

³⁶ Jezerac je predio, a na njemu se nalazi k. 454.

³⁷ To selo nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na s. Gostoviće.

³⁸ To je trig. 446 na predjelu Kalilo.

ISTOČNA SKUPINA: DOSTIGLA:

Situacija 1. II.

- 1 bojna k. 217 — Vis (5 km. j.z. od Gračanice)
 - 1 bojna grupu kuća s. Sočkovac (5 km. j.z. od Gračanice)
 - 1 bojna u prostoru Kik (6 km. j.z. od Gračanice)
 - 1 bojna u prostoru Savići — Brđani (7 km. j.z. od Gračanice)
 - 1 bojna s. Lazarevići (6 km. j.z. od Gračanice) sve bez dodira sa pobunjenicima.
- Zarobljeno 34 (među njima 1 vođa i 1 teklić).

ZAPADNA SKUPINA DOSTIGLA:

- 1 bojna s. Petrovići,
- 1 bojna s. Brđani,
- 1 bojna Đukanova Meh.

Plijen: 2 puške, 1 kožna torba sa zapovjedima, ručne granate, 900 kuna i 6 bijelih raketli.

Streljano: 10 partizana (među njima 1 vođa) a 70 partizana se pedalalo.

Vlastiti gubitci u stoci: 1 tovarni konj uginuo i 1 teško ranjen.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ:

Bez promjene. Ustaška bojna i Krivajski zdruk vrši čišćenje prostorijske jugo istočno i istočno od Zavidovića i s. Gostovići.

ZAPREČNA SKUPINA DOBOJ:

Bez vijesti jer veze ne funkcioniraju.

ZRAKOPLOVSTVO:

Nije vršilo naređenu zadaću razviđanja Ozren planine uslijed lošeg vremena.

Namjera za 2. II.:

ISTOČNA SKUPINA:

Cilj: k. 159 (10 km. zapadno od Gračanice) — Umoljani³⁹ — k. 269 — Visoki Cer — Topolovići.

³⁹ Tako piše u originalu. Treba: Maljani.

ZAPADNA SKUPINA:

Cilj: Seča (14 1/2 km. s.i. od Maglaja) — Kalilo 446 — Lazukići — Tešići — Garići — 356.

ZAPREČNA SKUPINA DOBOJ:

Izvršenje zadaće po osnovnoj zapovjedi.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ:

2 satnije ustaške bojne ponovno čišćenje sela Kamenskog (31 km. j.i. od Zavidovića) jer se tamo navodno po dobivenim podacima ponovo prikupljaju pobunjenici.

ZRAKOPLOVSTVO:

Razviđanje i bombardiranje prostorijske Ozren planine: Gostilj 776 — Bojište 872 — Božići — Kalilo 446, koja zadaća nije mogla biti izvršena u toku 31. I. i 1. II. uslijed nepogodnih atmosferskih prilika. Povrh toga dobilo je zrakoplovstvo zadaću razviđanja prostorijske ka Doboju i u jugoistočnom smjeru.

ISTOČNA SKUPINA DOSTIGLA:

Situacija 2. II.

k. 159 — Maljani — k. 269 — Visoki Cer — Topolovići.
Cilj za 3. II. Jovak (4 km. j.i. od Doboja) — Vrtlići — 108.⁴⁹

ZAPADNA SKUPINA DOSTIGLA:

Lazukići — Striježevića. Dodira sa pobunjenicima nije bilo.

Zarobljeno 21.

Cilj za 3. II.: k. 108 (3 1/2 km. j.i. od Doboja) — 249 — Pravoslavni Pridjel.

ZAPREČNA SKUPINA VAREŠ:

Bez promjene. Ustaška bojna uputila iz s. Vozuće (18 km. j.i. od Zavidovića) željeznicom za Olovo 2 satnije radi ponovnog čišćenja Kamenskog. Do borbe nije došlo niti su se pobunjenici pojavili. Satnije su ponovo vraćene u s. Vozuća.

ZAPREČNA SKUPINA DOBOJ:

Brzoglasni izvještaj bez ičega naročitog po situaciju.

Cilj za 3. II. dosadanji.

⁴⁹ Tako piše u originalu. Na karti taj broj se ne može da pročita. Prema horizontalama to treba da je k. 168.

Pokušaji pobunjenika da se probiju na sjever i to 1. II. kod Suhopolja a 2. II. kod s. Jovaka odbijeni su.

ZRAKOPLOVSTVO:

U toku 2. II. nije sudjelovalo u akciji uslijed lošeg vremena.

Namjera za 3. II. izvršenje dobivene zadaće od 2. II.

Istočna skupina dostigla:

Situacija 3. II.

— 1 bojna zapadni dio s. Suhopolje,

— 1 bojna s. Jovak,

— 1 bojna (sve iz 750. njem. pješ. pukovnije) Vrtlići sa dijelovima u Selištu i Doboju. Navedena mjesta čišćena su.

Gubitci pobunjenika: 2 četnika ubijena, 69 zarobljenih, samokresa i naboja.

Plijen: 15 kg. eksploziva sa kapslama uništeno. Pobunjeničke brzoglasne linije na više mjesta prekinute.

Pobunjenici bježe pojedince u brda.

Namjera za 4. II. dalje prodiranje do Doboja.

697. njemačka pješačka pukovnija u toku dana (3. II.) dostigla dnevni cilj (Doboj) bez dodira sa pobunjenicima. Ista pukovnija izlazi iz sastava 718. njemačke pješačke divizije. Početak njenog transportovanja 4. II. ujutro.

ZAPADNA SKUPINA:

Zapovjedno mjesto s. Ševarlije u slijedećem rasporedu:

— 1 bojna k. 249 (j.z. Usore) u dodiru sa pobunjenicima. Četnički lager sa brzoglasnim uređajima sjeverno od k. 378⁴¹ izgorio. Vlastitih gubitaka nema.

— 1 bojna sjevero-istočno prelaza željez. pruge kod Musliman. Pridjela (4 1/2 km. južno od Doboja). Pobunjenički gubitci i plijen: 42 zarobljena, 4 puške i 300 naboja. Vlastitih gubitaka nema.

— 1 bojna k. 108 bez dodira sa pobunjenicima.

Namjera za 4. II. dalje prodiranje ka Doboju a zatim povratak u određene posade.

ZAPRECNA SKUPINA VAREŠ:

Bez promjene. Ustaška satnija čisti prostor uzduž željez. pruge do Olova bez dodira sa pobunjenicima. 2 ustaške sat-

⁴¹ Vjerovatno je riječ o Jazavcu (k. 378), jugoistočno od Doboja.

nije ostale su u s. Vozuća dok ne budu smijenjene od domobranstva. Ostatak ustaške bojne (boj. Francetić) odlazi željeznicom u toku noći 3/4. II. u Sarajevo.

ZAPREĆNA SKUPINA DOBOJ:

Bez promjene. Pancirni vlak počev od 31. I. svakodnevno na pruži Zavidović — Zenica sa težištem na dijelu pruge Zavidović — Begov Han.

Zadaća: sprečavanje prelaza pobunjenika preko r. Bosne u zapadnom smjeru. Za cijelo vrijeme nije došlo do borbe sa pobunjenicima.

ZRAKOPLOVSTVO:

Situacija 4. II.

Zbog nepovoljnih prilika nije sudjelovalo u akciji.

U toku 4. II. dostigli su svi dijelovi divizije Doboj i s time Ozrenska operacija završena.

U toku 5. i 6. II. postrojbe se vraćaju u svoja određena posadna mjesta.

Stožer 718. njemačke divizije vratio se u Sarajevo.

Prema dosadanjim dobivenim podacima gubitci u Ozrenskoj operaciji ovi su:

Vlastiti: 3 poginula, 6 ranjenih, 83 bolesna (od Njemaca) 4 poginula, 7 ranjenih, 2 bolesna (domobrana).

Pobunjenika: 47 poginulih, 310 zarobljenih.

Plijen: 8 pušaka, 1 samokres sa nabojima, važni spisi (zapovjedi), 900 kuna, 2 saonice sa hranom, 30 kg. eksploziva i mnogo stoke.

Tok Ozrenske operacije po danima prikazan je u priloženoj karti.⁴²

Ističem slijedeće mjerodavne činjenice, koje su imale svoga odjeka na izvođenje operacija:

I. ROMANISKA.

a. — *Nesklad*, koji je nastao između četnika i partizana imao je povoljan odjek.

Nastali nesklad vidno se dokazao:

1. — Za vrijeme samih operacija četnici i partizani nisu zajednički djelovali, već svaka grupa posebice za sebe.

⁴² Tu kartu redakcija nije pronašla u AVII.

2. — Nesklad između pomenutih grupa dokazan je time, što su prema dobivenim podacima prije početka same operacije — partizani strijeljali 3 četnička vođe (častnika).

3. — Četnici su parlamentarnim izaslanicima pokušali, da se započete operacije prekinu. Po saznanju slučaj se desio kod 342. njemač. divizije (kod Višegrada) i kod 738. njemač. pukovnije, pri kojoj je četnički vođa Lalatović⁴³ (biv. jug. nadporučnik) kao zarobljenik izjavio, da je parlamentar.

Navodno su parlamentari došli sa nalogom pregovarati sa Njemcima, da se prekinu borbe, jer se oni (četnici) neće boriti protiv Njemaca, već samo protiv domobrana i ustaša.

Koliko mi je poznato, akcija parlamentara nije uspjela, jer se je započeta akcija produžila po projektiranoj osnovi.

b. — *Veliki snijeg i zima* nepovoljno je uticalo na izvođenje operacija. Za cijelo vrijeme vladala je prosječna temperatura od —32 do 34 stupnja. Snijeg visine 1—1 1/2 m. Ovo je imalo za posljedicu sporo napredovanje i većeg broja smrzavanja.

c. — KRATKO VRIJEME.

Operacija je projektirana sa trajanjem od 10 dana (15. do 25. siječnja) pri čemu se nije predviđelo nepovoljno vrijeme (visoki snijeg i vel. zima). Usljed ovoga i nije vršeno podrobnije čišćenje, osobito viših terenskih i šumskih predjela, i time se pobunjenicima dala mogućnost, da se povuku, kako bi se u dogledno vrijeme opet pojavili i produžili novom akcijom. Kratko vrijeme zahtijevalo je, da se akcije pretežno izvođe uzduž cesta i bližih naselja uz ove. Ovo je osobito došlo do vidnog izražaja kod skupina, koje su djelovale na slijedećim pravcima: Višegrad — Rogatica — Han Pijesak, Zvornik — Srebrnica i Zvornik — Vlasenica — Milići. Dokaz za ovo je, da je Vlasenica odmah po završenoj akciji ponova zauzeta od pobunjenika.

Nadalje kratko vrijeme trajanja operacije imalo je za posljedicu i to, da se sjeverna (Kladanjska) skupina nije sastala sa južnom, tj. onom, koja je operirala preko Rogatice — Sokolca ka Olovu. Usljed ovoga ostao je cijeli prostor sjev. zapad. od ceste: Sokolac — Han Pijesak do u bližu okolinu Olova neraščišćen od pobunjenika.

d. — *Nedovoljna zimska oprema* hrvatskog domobranstva imala je za posljedicu smrzavanje tako, da je jedna postrojba usljed znatno smanjenog brojčanog stanja (smrza-

⁴³ Mirko

vanje i poboljevanje) bila nesposobna za dalji pokret i ostala u Olovu kao posada, nemajući daljeg udjela u operaciji.

e. — *Neprijateljska promidžba* živo djeluje ne žaleći ni velike materijalne žrtve. Slučaj sa spuštanjem padobranaca kod Sokolca.

f. — *Nedovoljne postrojbe* hrvatskog domobranstva, da se ostave u oslobođenim krajevima kao posade sigurnosti.

II. OZRENSKA OPERACIJA

a. — Pobunjeničku skupinu činili su pretežno partizani vođenih od njihovih vođa.

b. — Pobunjenici u glavnom rečeno dali su slab otpor i to samo mjestimično. Tome je razlog:

— akcija uništavanja i čišćenje izvođena je u glavnom samo uzduž predjela uz rijeku Bosnu i Spreču, dok je viši planinski dio Ozren pl. izostao. Tako s. Brezić, u kom se navodno nalazi najjača pobunjenička skupina (Udarna brigada)⁴⁴ nije uopće stupila u akciju. Posljedica je toga bila, da su se pobunjenici još odmah u početku same akcije najvećim djelom povukli u više predjele Ozren planine, propuštajući njemačke i domobranske postrojbe u njihovom daljem prodiranju ka Doboju.

Ovo je jedan od glavnih razloga, što Ozrenska operacija nije dala one rezultate, koji su se mogli očekivati.

c. — Ostale činjenice kao: kratko vrijeme, vel. snijeg i zima, oprema i neprijateljska promidžba ispoljile su se u istoj mjeri kao i u Romaniskoj operaciji.

ZAKLJUČAK:

1. — *Romaniska operacija*: može se reći uspjela je u znatnoj mjeri:⁴⁵

— stvoren je razdor između četnika i partizana,⁴⁶

— dezorganizirano je vođstvo i pojedine skupine pobunjenika, da postoji vjerovanje da za dogledno vrijeme neće djelovati kao jedna organizirana skupina po planskoj osnovi.

⁴⁴ Ta brigada nije postojala. Odnosi se na 5. bataljon (Udarni bataljon) Ozrenskog NOP odreda.

⁴⁵ Opširnije o toku i rezultatima operacije vidi AVII, T-315, F-2267/420—4: izvještaj Komande 718. pješadijske divizije od 7. februara 1942, reg. br. 1/1—11, k. 54: bojnu relaciju Stožera domobranske 4. pješačke divizije od 5. februara, reg. br. 3/1—19, k. 54: bojnu relaciju Zapovjedništva 3. pješačke pukovnije od 8. februara 1942; *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945*, knjiga 1, drugo izdanje, str. 175—186.

2. — **OZRENSKA OPERACIJA** nije uspjela, jer pobunjenici nisu dezorganizirani, već su se i dalje održali kao jedna homogena skupina, u Ozren planini.⁴⁷ Udar na brigadu u s. Brezici, kao najjača (600 dobro opremljenih) uopće nije ušla u akciju. Za vjerovati je, da će Ozrenska pobunjenička skupina u skoro vrijeme ponovo postati aktivnom kao i ranije, ako ne još i u jačoj mjeri.

Častnik za vezu kod 718. njem. diviz.
Glavnostožerni podpukovnik,
Elblinger Oton
Na službi
u nastavnom odjelu Gl. stožera.

BR. 195

OBAVJEŠTENJE ZAPOVJEDNIŠTVA BANJALUČKOG ZDRUGA OD 15. MAJA 1942. O SKLAPANJU SPORAZUMA IZMEĐU USTAŠKO-DOMOBRAANSKIH VLASTI I ČETNIKA U ZAPADNOJ BOSNI¹

Zapovjedništvo
BANJALUČKOG ZDRUGA
Op. br. 4086/tajno

ŽURNO — TAJNO!

15. svibnja 1942. g.
BANJA LUKA

- 1) Zapovjedniku zauzete prostorije,
- 2) Zapovjedniku 10. pješačke pukovnije,
- 3) Zapovjedniku VIII topničkog sklopa,
- 4) Zapovjednicima odsjeka: Bjeljevinskog, Čelinačkog, Slatinskog, Jablaničkog (po 6 komada),
- 5) Zapovjedniku Njemačke bojne — Windhorst.²

⁴⁷ Opširnije o toku i rezultatima operacije vidi AVII, T-315, F-2267, sn. br. 698—701 i 726—8: izvještaje Komande 718. pješadijske divizije od 7. februara 1942. o završetku operacije »Ozren«, sn. br. 721—5: bojnu relaciju Stožera domobranske 4. pješačke divizije od 6. februara 1942, T-501, F-250 586—593: procjenu Komande 65. korpusa za specijalnu upotrebu od 10. februara 1942. o dejstvima na Ozrenu; Todor Vujašinić, n. d., str. 229—262; Ahmet Đonlagić i Mišo Leković, *Druga etapa druge neprijateljske ofanzive od 29. januara do 10. februara 1942. godine*, članak u Vojnoistorijskom glasniku br. 4, Beograd, 1957, str. 29—64.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 23—23/1, k. 118.

² Tako su tada zvali Novu Topolu (Donju, Gornju i Srednju). To selo su tada naseljavali pripadnici njemačke nacionalne manjine — folksdojčeri (Deutsche Volksgruppe — Volksdeutscher).

- 6) Zapoviedniku Novačke³ bojne — Banja Luka,
- 7) Zapoviednicima posada: Prijedor, Sanski Most, G. Sarnica, Ključ, Stratinska (Debeljak), Kotorišće,
- 8) Zapoviednicima 24, 25, 29. i 30. sata 10.p.p.,⁴
- 9) Zapoviedniku Ustaške pripremne bojne,
- 10) Zapoviednicima posada: B. Dubica i B. Gradiška,
- 11) Zapoviedniku 8. ustaške bojne,
- 12) Zapoviedniku 2. Poglavnikove tjelesne bojne,
- 13) Zapoviedniku Pomoćnog i 4. povoznog sata,⁵
- 14) Zapoviedniku 4. samovoznog sata.⁶

Na znanje:

- 15) Zapoviedničtvu II Domobranskog sbora, (Gst),
- 16) Zapoviedničtvu II Dom. sbor. područja (Gst),
- 17) Zapoviedničtvu 3. oružničke pukovnije,
- 18) Stožerniku — Banja Luka,
- 19) Zapoviedničtvu I bojne 1. pješ. pukovnije,
- 20) Zapoviedničtvu I jurišne bojne,
- 21) Novačka bojna 10. pješ. pukovnije,
- 22) Mjestnom zapoviedničtvu — Banja Luka. —

13. ov. mj. došli su u Banja Luku zapoviednici četničkih postrojbi⁷ sa područja između Vrbasa i Sane, na dielu od linije Varcar Vakuf — kotar Ključ do linije Banja Luka (isklj) — Bronzani Majdan — Tomina (isklj), — izjavili su pismeno da priznaju vrhovništvo Nezavisne Države Hrvatske, obavezali se da prekinu sva neprijateljstva prema našim vojnim i građanskim vlastima i ponudili se da dobrovoljno učestvuju u borbi protiv partizana. Osim toga, podpisali su da se obavezuju pomagati državne vlasti N. D. H. u svakom pravcu, — a za uzvrat N. D. H. pružit se pravoslavnom žiteljstvu te proštorije punu zaštitu osobne slobode, sigurnosti i imovine.

Povodom prednjeg, —

ZAPOVIEDAM

1. — *Počam sa 15. svibnjom imaju se prekinuti sva neprijateljstva prema četnicima označenog područja.*

Zabraniti svako pucanje na četničke postrojbe, patrole ili stanovništvo. — Ovo se naročito odnosi na dobrovoljce sela

³ Regrutne

⁴ pješačke pukovnije

⁵ To jest: 4. vozarske čete.

⁶ To jest: 4. auto-čete.

⁷ Odnosi se na Lazara Tešanovića, komandanta četničkog odreda »Miloš Obilić«, i Vukašina Marčetića, komandanta četničkog puka »Manjača« (AVII, reg. br. 30/12, k. 113: naređenje Zapovjedništva Banjalučkog zdruza od 27. maja 1942. Komandi četničkog puka »Manjača« za borbu protiv partizana).

Kijevo, Palanka (Tomina), Stratinska i Škrljevit, koji čak pucaju i na mirno stanovništvo koje na poljima radi. Isto važi i za Vrhpolje i Prhovo, koji bez ikakvog razloga pucaju na seljake preko Sane, pa čak i na stoku.

Prema tome, neprijateljstva se imaju nastaviti samo prema *partizanima (komunistima)*, koji imaju crvene zvijezde na kapama.

2. — Četničke postrojbe surađivat će sa hrvatskom oružanom snagom i boriti se protiv partizana (komunista). — Prema tome, četnike od sada tretirati kao i ostale dobrovoljce.

Kada se akcije izvode zajednički, onda zapovjedništvo prima zapovjednik hrvatske oružane snage, a kada četnici izvode manje akcije protiv partizana, izvještavat će najbližeg zapovjednika naše oružane snage o mjestu, zadaći i postrojbama, koje izvode akciju.

Po potrebi četnicima se može izdati i streljivo u koliko im je to potrebno za akciju prema partizanima.

5. — Stupiti odmah u vezu sa najbližim zapovjednikom četničke postrojbe, pa izmeniti međusobne podatke o partizanima, radi lakše suradnje.

Prilikom akcija koristiti četničke postrojbe za pomaganje akcije (suradnju), radi čega prethodno pozvati zapovjednika na dogovor, ili stupiti s njime u vezu preko kurira.

4. — Četnički kuriri imat će propustnice od svojih starješina, a patrole će imati patrolni list sa štambiljem dotične četničke postrojbe.

Našim kuririma, koji se upućuju četnicima izdati također propustnice, sa štambiljem jedinice.

Na većem udaljenju, *znaci raspoznavanja* će do daljeg biti: 3 *kratka zvižduka* (ustima ili pištaljkom), a potom *dig-nuti pušku vodoravno iznad glave*, držeći je sa obje ruke (kod kuidaka i kod usta cijevi).

5. — Dosadanje frontove prema četnicima samo osmotriti potrebnim brojem ophodnji ili stražama, a svu ostalu snagu upotrijebiti prema partizanima.

Naše ophodnje imaju se sastajati sa četničkim ophodnjama i međusobno se obavještavati o novostima.

a) U vezi sa gornjim, zapovjednik Bjeljevinskog odsjeka skinut će sa položaja novački sat 8. ustaške bojne i postaviti ga na odsjeku sata I bojne 1.p.p., koji uputiti u Banja Luku

na odmor. — Odsjek od Novoselije do Karanovca povjeriti samo satu Ustaške Pripremljene bojne, koji ima rietkim stražama i ophodnjama kontrolirati taj dio fronta i spriečavati nepozvanim (seljacima i partizanima) prelaz preko Vrbasa.

Prelaz preko Vrbasa ima biti samo kod mosta kod Karanovca, gdje će zapoviednik Bjeljevinskog odsjeka postaviti jaču domobransku stražu, koja će preko istog propuštati samo one, koji budu imali dozvole od četničkih postrojbi, a s naše na njihovu stranu one, koji budu imali naše dozvole.

Strogo zabraniti svako pucanje na pojavljene patrole ili seljake preko Vrbasa.

b) Slično će postupiti zapoviednik Šibovačkog odsjeka i zapoviednik posade na Petričevcu, s tim što za sada neće slabiti posadu.

6. — Pri ophodnjenju sa četnicima i seljacima pravoslavne vjere održavati korektne odnose i izbjegavati svaki nesporazum i svađu, a ličnu osvetu spriečiti, — jer je zaključeno da se ranije razmirice zaborave.

Seljacima, koji dobiju dozvolu od četnika, dozvoliti da se vrate svojim domovima, ako su ih bili napustili. — Četnički predstavnici su se obavezali da će dozvole dati samo onima, koji su ispravni građani i koji nisu bili, niti su simpatizirali, partizane.

Seljacima pravoslavne vjere, koji budu imali dozvolu od četnika (ceduljicu sa šifrom) dozvoljen je dolazak u grad, pa će ih stoga straže propuštati u grad, — i to za sada samo kod Lauša i G. Šehera.

Zapoviednik Šibovačkog odsjeka i zapoviednik 35. sata I. pješ. pukovnije, kontrolirat će prvih dana straže i poučiti ih kako imaju postupati.

Šifre za ulazak seljaka u grad bit će:

— za 17/V — 197
V

— za 18/V — 288
V

— za 19/V — 766
V

— za 20/V — 785

V

— za 21/V -- 777

V

(Opaska: Zbroj gornjih brojeva daje datum, a nazivnik je mjesec).

Ove šifre vriede i za prolaz kroz određena mjesta na frontu (most kod Karanovca), u koliko prilaznici ne budu imali i specijalne dozvole, kako je to ranije navedeno.

Postupak straže ima biti sljedeći: kada dođu seljaci sa ceduljicama, prekontrolirati da li je ispravna šifra, — pa ako jeste, staviti na ceduljicu okrugli štambilj jedinice i dotičnog propustiti. Prilikom povratka seljaka, radi odlaska u selo, ponovno prekontrolirati imaju li svi ceduljice sa štambiljem. — Ako nema netko ceduljice, ili je neispravna šifra, ili pak nema štambilja prilikom povratka — ne smije se propustiti. U ovome biti strog, jer se među ostalima mogu provući špijuni i simpatizeri komunista — što se mora po svaku cieniu spriječiti.

Četnički zapovjednici izdavat će šifre samo pouzdanim ljudima.

U vezi gornjeg, stražama izdati okrugli štambilj jedinice, da bi ga mogli stavljati na ceduljice, o čemu će se pobrinuti zapovjednik Šibovačkog odsjeka, 35. sata 1.p.p. i zapovjednik Bjeljevinskog odsjeka.

U koliko bi se pojavili seljaci sa ovakvim ceduljama i na dielu 29. i 30. sata 10.p.p. propustiti ih (i staviti svoje štambilje) s tim da im se ne smije dozvoliti prolaz kroz položaj (t.j. da vide raspored i izgrađene objekte), već ih uputiti sporednim putem.

Kada se uvedu redovne dozvole, koje će izdavati naše vlasti (kotarska oblast), onda se neće stavljati štambilji na ceduljice, već će naše dozvole vriediti za odlazak iz grada.

Prolaz je dozvoljen samo u vremenu od 5—20 sati svakog dana, dakle samo po danu. U ostalo vrieme (po noći) ne dozvoljavati nikome prolaz.

7. — Dostavlja se prednje za točno upravljanje. —

Zapovjednicima odsjeka, zauzete prostorije i posade: B. Dubica, Sanski Most, G. Sanica, Kotorišće i Ključ dostavlja se prepis zapisnika na sastanku sa četničkim zapovjednicima,

— koji je tajne naravi i ne smije se nikome saopćavati. — Zapovjednici opkoljenih posada imaju ga po pročitaju uništiti spaljivanjem, a ostali, čim bi se pojavila mogućnost da padne pobunjenicima u ruke.

Isto postupiti i sa ovim spisom. —

M. P.

U. Ž. Z.
Glavar stožera,
bojnik (Perović),
Perović⁸

(Grb)
1. SATNIJA
10. PJESAČKE PUKOVNIJE
Br. 346/taj
21 svibnja 1942. g.
BANJA LUKA
Lužani

Pošto je primito
na znanje među spise.⁹

Zapovjednik poručnik
(Krajišnik)
(**Krajišnik**)¹⁰

BR. 196

OBAVJEŠTENJE ZAPOVJEDNIŠTVA BANJALUČKOG ZDRUGA OD 15. JUNA 1942. O SPORAZUMU S VOJNOČETNIČKIM ODREDOM „BORJA” SKLOPLJENOM RADI BORBE PROTIV PARTIZANA¹

Zapovjedništvo
BANJALUČKOG ZDRUGA
Op. br. 4835/tajno
15. lipnja 1942. g.
BANJA LUKA

T 1243/42

TAJNO

- 1) Kotarskom predstojniku — Banja Luka,
- 2) Gradonačelniku — Banja Luka,
- 3) Župskom redarstvu — Banja Luka,

⁸ Zvonimir

⁹ Ta rečenica je dopisana mastilom.

¹⁰ Vjerovatno: Alija.

¹ Overeni prepis originala (umnožen na šapirografu, latinicom) u AVII, reg. br. 27/2—1, k. 164.

- 4) Pazoviednicima odsjeka: istočnog i sjevernog za zatvaranje,
- 5) Zapoviedništva pododsjeka: Jablaničkog, Lubinskog, Turjačkog i Torlačkog, Čelinačkog, Slatinskog,
- 6) Zapoviednicima posada: Kotorišće, Sanski Most, Gornja Sanica i Ključ.

9. lipnja ove godine sklopljen je sporazum sa četničkim vođom Radoslavom Radićem, zapoviednikom vojno-četničkog odreda »BORJA«, čiji se prepis dostavlja u prilogu pod 1./1.

U vezi ranije sklopljenih sporazuma sa četničkim vođama Marčetićem i Tešanovićem,² sada su predstavnici svih četnika na području zdruga izjavili lojalnost Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, — pa savezno primljenim uputima i postupati prema njima.

Prilog: prepis zapisnika. —

M. P.

P. Z. Z.
Glavar stožera,
bojnik (Perović)
Perović³

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
U BANJALUCI

Dne 16. VI. 1942
Broj T.1243 sa 1 priloga
Riješitelj . I

PREPIS:

ZAPISNIK

Sastavljen u Velikoj župi Sana i Luka, između prestavnika državnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske: velikog župana Dr. Petra Gvozdića, vojnog zapovjednika pješačkog pukovnika Brozovića Ivana, i stožernika Beljana Marka s jedne strane i zapovjednika čet.⁴ postrojbi Radoslava Radića, s druge strane.

Na sastanku je zaključeno sljedeće:

T o č. 1.

Pripadnici četničkih postrojbi (vojno četničkog odreda »Borja«) sa prostorijske rieke Vrbasa od Srbca do Kumjere⁵ —

² Vidi dok. br. 194.

³ Zvonimir

⁴ četničkih

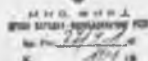
⁵ Tako piše u originalu. Treba: Gumnjera.

POSREDOVANJE
POSREDOVANJE POSREDOVANJE

POSREDOVANJE POSREDOVANJE

POSREDOVANJE POSREDOVANJE

POSREDOVANJE

- 1/ Kot vseh predavateljev - Danja Loka.
- 2/ Predavateljica - Danja Loka.
- 3/ Predavateljica - Danja Loka.
- 4/ Predavateljica - Danja Loka.
- 5/ Predavateljica - Danja Loka.
- 6/ Predavateljica - Danja Loka.

Ustanova, ki je bila ustanovljena je ustanovljena na temelju
zakona o ustanovi, ki je bila ustanovljena na temelju zakona o ustanovi.

Ustanova, ki je bila ustanovljena je ustanovljena na temelju
zakona o ustanovi, ki je bila ustanovljena na temelju zakona o ustanovi.

POSREDOVANJE POSREDOVANJE

POSREDOVANJE
POSREDOVANJE POSREDOVANJE

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
U BANJAMA

Dne 16. 11. 1944

Broj 11663, sa 1 priloga

Najbolje 1

POSREDOVANJE POSREDOVANJE

POSREDOVANJE POSREDOVANJE

POSREDOVANJE POSREDOVANJE

POSREDOVANJE POSREDOVANJE

POSREDOVANJE POSREDOVANJE

POSREDOVANJE POSREDOVANJE

POSREDOVANJE POSREDOVANJE

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 196.

Jaružani — Crni Vrh — Štrbe — Opsječko — Marjanovo Gnjezdo⁶ — Dabovci — Latkovi⁷ — Imljani — sjeverna strana Vlašića (do rieke Bosne) — Komušina — Vlajić — Čečava — Gojakovac — Bukovica — Rudanka — Pojezna — Ljubić — Vijačani — Gradina — Motajica (do ceste Prnjavor — Derвента), priznaju vrhovništvo Nezavisne Države Hrvatske i kao pripadnici Nezavisne Države Hrvatske izjavljuju privrženost i odanost Državi Hrvatskoj.

T o č. 2.

Radi toga, obavezuju se predstavnici četničkih postrojbi sa svim postrojbama, sa današnjim danom prekinuti sva neprijateljstva prema vojnim i građanskim vlastima Nezavisne Države Hrvatske.

T o č. 3.

U tu svrhu, na gore opisanom području Hrvatskog državnog vrhovništva, hrvatske državne vlasti uspostavljaju i faktično svoju redovitu vlast i upravu.

T o č. 4.

Predstavnici četničkih postrojbi stavljaju sljedeće primjedbe:

a) Da se očituje privrženost i odanost, koja je pomenuta u toč. 1. zapisnika, žitelji sa označenog područja žele imati upravu svojih občina.

Radi toga, pri imenovanju občinskih uprava žele da budu saslušavani i predstavnici gornjih žitelja, a njihovi prijedlozi uvaženi, pod pretpostavkom, da predloženi ljudi budu ispravni državljani Nezavisne Države Hrvatske.

Odgovornost u gornjem pravcu nosit će lično gornji predstavnik.

b) Da u vezi sa hrvatskom oružanom snagom sudjeluju dobrovoljno na suzbijanju i uništavanju komunističko-boljševičkih bandi, te da u tu svrhu zadrže oružje.

c) Da se vraćenom pučanstvu, koje pokaže privrženost prema državi i državnim vlastima, pruži državna potpora kao i naknadi šteta učinjena u toku operacija, a napose da se onim

⁶ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Nalazi se kod Kotor-Varoša.

⁷ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na s. Vlatkoviće.

udovicama i siročadi, čiji hranioc pogine prilikom akcija oko suzbijanja komunističko-boljševičkih bandi dodijeli odmah potpora od strane države, a sve u smislu postojećih zakonskih propisa koji vriede za sve državljane.

d) Da obitelji, čiji su hranioi u zarobljeništvu, a koji ne pripadaju komunističkoj partiji, dobivaju potporu u smislu postojećih odredaba i to: na ženu 16 kn., a za diete po 10 kn. dnevno.

e) Da se i dosadanjim pripadnicima četničkih postrojbi prizna pravo na odlikovanje i nagradu, u koliko se osobito istaknu u borbama protiv komunista.

f) Da se omogući pravoslavnom življu prednjeg područja, u koliko bude ispravnog vladanja, zaposlenje i rada na državnim i drugim javnim radovima.

g) Da se stanovnicima pravoslavne vjere zajamči potpuno slobodno ispovjedanje njihove vjere u smislu postojećih zakona.

h) Da se dozvoli ulazak u grad žiteljima pravoslavne vjere radi podmirenja svojih životnih potreba.

T o č. 5.

Gore imenovani predstavnici hrvatske državne vlasti prihvaćaju gornje primjedbe navedenog predstavnika četničkih postrojbi, s tim, da će hrvatska oružana snaga kao i građanske vlasti pružiti pravoslavnom življu punu zaštitu osobne slobode, sigurnosti i njihove imovine.

Četničke postrojbe sudjelovati će dobrovoljno u suzbijanju i uništavanju komunističko-boljševičkih banda zajedno sa ostalom oružanom snagom, pri čemu će zapovjednici četničkih postrojbi zapovjedati svojim postrojbama.

Četničke postrojbe mogu izvoditi samostalno neophodno potrebne akcije mjestnog značaja, no o svemu će na vrijeme izvjestiti zapovjednika oružanih snaga.

Dolazak u grad dozvoljava se samo potpuno lojalnim građanima sa dozvolama, koje će izdavati redovite upravne vlasti prema postojećim propisima, a na temelju svjedodžbe o ispravnosti pojedinih lica izdatih od strane dotične obćinske uprave.

T o č. 6.

Četničke postrojbe sa svojim predstavnicima obavezuju se u svakom pravcu pomagati državne vlasti Nezavisne Države Hrvatske u sređivanju obćih prilika na ovome dielu državnog

područja, te im u tu svrhu pružiti svaku pomoć, dok se vojne vlasti obavezuju pružiti oružje i streljivo kao i ostalim vojnim jedinicama.

T o č. 7.

Prednje odredbe stupaju na snagu odmah po potpisivanju.

U Banjoj Luci, dne 9. lipnja 1942. godine.

ZAPOVJEDNIK ČET. POSTROJBI »BORJE«

Radoslav Radić. s. r.

VELIKI ŽUPAN ŽUPE

SANA I LUKA:

Petar Gvozdić s. r.

ZAPOVJEDNIK BANJALUČKOG ZDRUGA:

Ivan Brozović s. r.

G. R. B.⁸

STAB VOJ. ČET.

ODREDA BROJA.

USTAŠKI STOŽERNIK:

Mir.⁹ Beljan s. r.

Da je prepis točan ovjerava:

Glavar stožera, bojnič,
(Perović)

Perović

M. P.

⁸ Tako piše u originalu.

⁹ Mirko

**IZVJEŠĆE STOŽERA 1. STAJAĆEG DJELATNOG ZDRUGA
OD 3. AVGUSTA 1943. GLAVNOM STOŽERU ORUŽANIH
SNAGA NDH O DEJSTVIMA I UČEŠĆU U PODUHVATU
„ŠEKOVIĆI” U ISTOČNOJ BOSNI U JUNU¹**

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
USTAŠKA VOJNICA
STOŽER

I. STAJAĆEG DJELATNOG SDRUGA
ZAPOVJEDNI SKUP

Broj 2704/taj. . . sa . . . priloga
U Sokolcu dne 3. VIII. 1943.

PREDMET: PODHVATNO IZVJEŠĆE ZA LIPANJ 1943. g.
DIO PRVI

- GLAVNOM STOŽERU ORUŽANIH SNAGA (OPER. ODJEL)²
- ZAPOVJEDNIČTVU III. ZBORNOG PODRUČJA (GIST)³

A. — OPERACIJE I PODHVATI:

1. — *Razpored postrojbi dne 1. lipnja 1943. godine:*

I. — Stožer I. stajaćeg djelatnog sdruga Sokolac.

II. — Stožer II. stajaće bojne u Palama, 1. sat Dovlići — Stambulčić, 2. sat Vrelo Bistrica,⁴ 3 sat Podgrab, 4 sat Mokro. Stožer III. stajaće bojne sa stožernom sati, bacačkim vodom, 1., 2. i 4. sati u Vlasenici, 3. sat Ploče — Vlasenica. Stožer XXI. stajaće bojne sa bacačkim vodom i stožernom sati u Skelanimi, 1. sat Zgunja, 2. sat Sedaće, 3. sat Žlijebac i 4. sat Tegare. Stožer XXII. stajaće bojne Sokolac, 1. sat Podromanija — Naromanija — Pediše, 2. sat Kalimanići, 3. sat Sokolac, 4. sat Podromanija. Stožer XXIV. stajaće bojne u Rogatici, stožerna sat Pešurići, 1. sat Višegrad, 2. sat Borike, 3. sat Žepa i 4. sat u Međeđi. Stožer XXVIII. stajaće bojne sa stožernom sati, bacačkim vodom, 1. i 2. sati Han Pijesak, 3. sat Nevačka i 4. sat Han Pijesak. Stožer XXIX. stajaće bojne sa stožernom i 1. sati u Srebrenici, 2. sat Drinjača, 3. sat Sućeska i 4. sat Bratunac.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 8/3, k. 57.

² Operativno odjeljenje

³ Glavni stožer

⁴ Bistrica je rijeka, jugoistočno od Sarajeva, a njeno izvorište se naziva Vrelo Bistrice; na karti 1:100.000 nije imenovano.

2. — PODHVATI:

U toku mjeseca lipnja vršeni su snažni podhvati razviđanja izpred postava svih dielova ovog sdruga. Tim razviđanjem prikupljeni su podatci, da se u području Šekovići nalazi 3.000 partizana dobro naoružanih,⁵ pa je u svrhu uništenja te skupine III. domobranski sbor sa Op. Br. 2511/taj. od 1. VI. 1943. g. zapovijedio podhvat na Šekoviće.⁶ Podhvat je točno prema zapovijedi u određeno vrijeme počeo, ali je uslied nedovoljnog broja četa neprijatelj uspio probiti se, pa iako razpršen skupio se, napao Srebrenicu, koju je zauzeo zbog smanjenog broja posade i zapovjednika bojne, koji su bili po potrebi povučeni za pojačanje četa u podhvatu Šekovići. Nakon kraćeg vremena neprijatelj je bio iz Srebrenice protjeran i povratio se nazad u Šekoviće. Međutim stalnim razviđanjem ustanovljeno je, da su se raspršene partizanske skupine opet skupile u okolini Šekovića, pa je zapovjedništvo III. domobranskog zbora sa Op. Br. 2758/taj. od 12. VI 1943. zapovjelo nastavak podhvata Šekovići.⁷ U toku prikupljanja četa za nastavak podhvata nenadano su počele pristizati s juga veće skupine partizana, kojima se uspjelo probiti iz Crne Gore.⁸ Odmah zatim III. sbor je obustavio podhvat i izdao zapovjed za napuštanje posada manjih od 1 sati odnosno prikupljanje svih oružanih dielova, što je u najkraćem vremenu tačno po zapovijedi izvršeno. Međutim uslied jakog napadanja neprijatelja razbijene su III., XXI., XXVIII. i XXIX. stajaća bojna i zauzeta posadna mjesta.

Rad po pojedinim danima tekao je po sljedećem:

1. lipanj:

Oko 11.00 sati četnici u jačini oko 10 ljudi sa 1 strojopuškom napali su samovoz u kome se nalazio zapovjednik sdruga, pukovnik Stipković⁹ sa pratnjom. Samovoz je tom

⁵ i ³⁷ Odnosi se na 1. vojvođansku NOU brigadu (oko 1.000 boraca), Birčanski (Šekovički) NOP odred (oko 400 boraca) i po jedan bataljon (u svakom oko 300 boraca) iz 1. majevičke i 6. istočnobosanske NOU brigade — ukupno oko 2.000 ljudi (tom IV, knj. 14, dok. br. 52, 71, 172 i 221).

⁶ i ⁷ Te zapovijesti 3. domobranskog zbora redakcija nije pronašla.

⁸ Odnosi se na dio snaga Glavne operativne grupe divizija (1. i 2. proletersku diviziju), koje su se probile iz obruča na odsjeku Foča — Kalinovik, poslije neuspjelog neprijateljevog pokušaja da uništi Vrhovni štab NOV i POJ i Glavnu operativnu grupu divizija, u operaciji »Svarc« (Schwarz), tj. u petoj neprijateljskoj ofanzivi (tom IV, knj. 4, dok. br. 11—13, 24, 25, 29, 30, 32, 34 i 35).

⁹ i ⁶⁵ Ivo

prilikom pogođen sa više naboja. Borba je prihvaćena i neprijatelj odbijen. Od napadnutih nitko nije pogođen.

2. lipanj:

XXIII. stajaća bojna iz Sokolca stigla u Mokro. Bojna putuje u sastav SS divizije¹⁰ po zapovjedi.

Obhodnja XXIV. stajaće bojne iz Rogatice osiguravala put Rogatica — Han Stjenice¹¹ radi prijevoza namirnica za građane kotara Rogatičkog. Na Han Stjenicama obhodnja¹² je napadnuta iz zasjede i borbu prihvatila. Nakon žestoke borbe napadač je protjeran bez vlastitih gubitaka.

3. lipanj:

1. sat II. stajaće bojne iz Pala stigla u Sokolac.

4. lipanj:

Od 1. sati II. stajaće bojne, te 3. i 4. sati XXII. bojne obrazovana polubojna »Kurelac«,¹³ koja je u 06.00 sati krenula u podhvat na Šekoviće preko Knežine — Kruševci i Pihlice, gdje je zanoćila. U Kruševci je dočekan od strane četnika, koje je nakon kraće borbe razpršila uz vlastite gubitke od 1 ranjenog.

5. lipanj:

1. sat II. bojne i 3. sat XXII. stajaće bojne stigle prema zapovjedi u 11.30 sati u selo Žeravice, gdje su zanoćili i uhvatili vezu sa bojnomo 15.p.p.

Iz partizanskog zarobljeništva iz Šekovića vratio se rukovodni dom. nadporučnik Albin Stergar, iz zapovjedništva utvrđivanja Sarajevo.

6. lipanj:¹⁴

¹⁰ U to vrijeme u Bosni je, u operaciji »Švarc«, učestvovala 7. SS divizija »Princ Eugen«. Međutim, na nju se to ne odnosi, već, vjerovatno, na SS policijske jedinice Konstantina Kameronhofera (tom IV, knj. 14, dok. br. 121).

¹¹ To jest: Stjenice.

¹² Tako su ustaše i domobrani nazivali patrolu.

¹³ Dobila je ime po bojniku Josipu Kurelcu, komandantu 29. bojne (tom IV, knj. 14, dok. br. 242).

¹⁴ Prema dnevnim izvještajima komandi 369. i 373. legionarske divizije od 5. i 6. juna 1943, toga dana je počeo poduhvat »Šekovići«, u kome su, pored dijelova 1. stajaćeg djelatnog zdruga (jedna i po bojna), učestvovala dvije bojne Tuzlanskog zdruga, dvije bitnice (baterije) 7. topničkog sklopa (artiljerijskog divizionara) i tri i po bojne

II. bojna 15.p.p. sa pridodatim dielovima i stožerom skupine Zapad u 07.00 sati krenula iz s. Slivne u smjeru Špiljaroke Stiene¹⁵ — Čajir — Sokolina te stigla u s. Turalići u 13.45 sati, gdje je zanočila. Uhvaćen spoj sa polubojnom »Kurelac«, koja se kretala Žeravice — Riječice — Deralište (t. 1084)¹⁶ — Klještani — Selište, gdje je zanočila. Uhvaćen spoj 15.p.p. sa polubojnom »Kurelac« i II. 15.p.p. U hodu kod Gradine polubojna »Kurelac« iznenadila je 2 četnika od kojih je 1 ubijen, a drugi teško ranjen, te prikupila njihovo oružje i tvorivo.

Bojna branitelja Kladnja¹⁷ dostigla je do s. Starić gdje je uhvatila vezu sa II. bojnomo 15.p.p. u 18.00 sati, a sa I. bojnomo Tuzlanske brigade u 18.00 sati.

I. bojna Tuzlanske brigade dostigla Popovo brdo, gdje je prenočila.

7. lipanj:

II. bojna 15.p.p. u 06.00 krenula i kod s. Dole napadnuta od partizana (jačina 200). Borba je trajala od 12—14.00 sati. Prvi dielovi neprijatelja su uništeni, a ostali odbačeni uz

Domdo pukovnije »Tuzla« (tom IV, knj. 14, dok. br. 132, 135 i 210). Međutim, i ove relacije, kao i bojne relacije 2. gorskog zdruga od 18. jula 1943. za jun, vidi se da su u poduhvatu »Šekovići« učestvovali i 1. i 2. bojna 15. pješačke pukovnije, koje su tom prilikom razbijene, pa u vezi s tim, između ostalog, u pomenutoj relaciji piše:

»I. i II. bojna 15. pješ. pukovnije u mjesecu lipnju nalazile se u poduhvatu »Šekovići«, pod izravnim zapovjedanjem Njemaca. Prigodom ovog poduhvata većina dielova I. i II. bojne 15. pješ. puk. — raspršena je po partizanima, te je u drugoj polovini mjeseca lipnja vršeno prikupljanje ovih dielova po »Tuzlanskoj dobrovoljačkoj brigadi«. — Za sudbinu samoga zapovjednika 15. p. p. pukovnika Kopačina Franje (ime mu je Josip — prim. red.) koji je u ovom poduhvatu učestvovao, nezna se. — Misli se ili da je poginuo ili da je zarobljen...« (AVII, reg. br. 8/1—II, k. 57).

U poduhvatu su učestvovali i četnici (tom IV, knj. 14, dok. br. 215).

O tome vidi i AVII, reg. br. 8/1—2, k. 57: bojnu relaciju Stožera 15. pješačke pukovnije (u rasformiranju) od 6. avgusta 1943. za poduhvat »Šekovići — Vlasenica«.

Poduhvat »Šekovići« obustavljen je 17. juna (tom IV, knj. 14, dok. br. 174 i 228; Arhiv VII, reg. br. 7/1—7, k. 56: zapovijest 3. domobranskog zbora od 16. juna 1943).

¹⁵ To je kosa jugoistočno od Kladnja. Po karti 1 : 100.000 naziva se: Špiljanska stijena.

¹⁶ Deralište su, po karti 1 : 100.000, košare, a trig. 1084 naziva se Kom.

¹⁷ Pripadala je Domdo pukovniji »Tuzla«. Komandant bojne je bio Avdaga Hasić. Kasnije ta bojna je preimenovana u 36. bojnu ustaškog 12. stajaćeg djelatnog zdruga (tom IV, knj. 30, dok. br. 5, objašnjenje 56).

manje vlastite gubitke. Nakon borbe bojna je krenula i dostigla s. Paljevinu (t. 929),¹⁸ gdje je zanoćila (u 18.00 sati). Bojna je stupila u dodir sa polubojnom »Kurelac«.

Polubojna »Kurelac« u hodu kod s. Jasen napadnuta i pošto je savladala odpor za s. Betanj, gdje je ponovo napadnuta. U ogorčenoj dvosatnoj borbi neprijatelj je prisiljen na uzmak u pravcu s. Tupanari. Neprijatelj je pretrpio teške gubitke, dok kod polubojne nije bilo gubitaka. Utvrđeno je 22 mrtva partizana, a zapljeno 2 puške.

Bojna branitelja Kladnja na Mramorju dočekan od jačih partizanskih snaga, koje je nakon jednosatne borbe potisnula prema Šekovićima uništivši 9 partizana. Jedna partizanka zarobljena. Vlastitih gubitaka 1 ranjen.

I. bojna Tuzlanske brigade sa zadaćom zauzimanja Vranovine na putu kod Javornika napadnuta, ali je uz pomoć jednog voda Kladnjaka¹⁹ koji je držao spoj napad odbijen i neprijatelj natjeran prema Vranovini, koja je zatim zauzeta bez smetnje. Gubitci vlastiti nepoznati, dok je 19 domobrana nestalo.

II. 15.p.p. uništila 19 partizana, a zapljeno 12 pušaka i 2 strojopuške. 2 su domobrana ranjena.

Skupina Jug naišla na utvrđenog i brojčano jačeg neprijatelja. Žestokim i ogorčenim borbama desno krilo podišlo Potajniku, dok lijevo krilo skupine nije moglo napried. Gubitci skupine Jug 3 ustaše i 4 Domdo bojne mrtva i 2 Domdo bojne ranjena.

Kod zaprečne skupine na r. Spreči pokušala jaka partizanska skupina prebaciti se preko mosta kod s. Osmaci, ali je odbijena. Zaprečna skupina poduzela dublje razviđanje u južnom i sjevernom smjeru. Gubitaka kod zaprečne skupine nije bilo.

Za pojačanje skupine Jug upućen 1 sat sa bacačem i streljivom pod zapovjedništvom poručnika Serafina Petrovića.

U 23.00 sati Dočastnički²⁰ tečaj krenuo iz Sokolca za pojačanje Južne skupine u Vlasenicu.

8. lipanj:

II. 15.p.p. u hodu kod s. Mumići primjetila kretanje neprijatelja u pravcu Udbina (t. 716.).²¹ Iz s. Mumići tučeni su

¹⁸ Selo Paljevine ne postoji na karti 1:100.000. Ovdje je riječ o trigonometru 929, sjeveroistočno od Kladnja, a koji se zove Poljevine.

¹⁹ Misli se na ustaše pripadnike tzv. Bojne branitelja »Kladnja«.

²⁰ Podoficirski

²¹ Udbina je brdo, a k. 716 nalazi se sjeveroistočno od Šekovića.

iz topa i bacača Udbine i s. Mičanovići. Bojna je krenula u na-
valu prema postavima i dostignuta je t. iztočno od s. Lazića,
greben i. od s. Kućište — Gaj (732).²² Neprijatelj je potisnut
nazad, ali radi pada mraka bojna se povukla nazad u Pale
Bukve gdje je prenoćila. Neprijateljski gubitci: 5 mrtvih i 7
ranjenih. Vlastiti 2 mrtva, 1 nestao i 4 ranjena.²³

Polubojna »Kurelac« dostigla s. Gradinu²⁴ i Šupljake,
gdje je zauzela visove iznad sela. Podpomagala je borbu de-
snog krila 15.p.p. sa svojih postava.

1. sat bojne branitelja Kladnja krenula da zatvori put...²⁵
Iakovice — Plazake i na Bunariću 799,²⁶ ali budući je bila
r. Drinjača prevelika, te se nije mogla prebaciti, pridružila se
polubojni »Kurelac«. 2. i 3. sat dostigla crtu Omerova K. —
Kamenova Kljet (929). Sa Gradine upućen 1 vod da uhvati
spoj sa I. bojnomo Tuzlanske brigade. Bojna u pokretu kod
s. Ristići vodila je borbu s partizanima oko pola sata. Nepri-
jatelj je odstupio prema Potsole²⁷ (5.5 km s.z. Šekovića), gdje
je ponovo došlo do borbe, koja je trajala 1.1/2 sat, te se zatim
bojna prema zapovjedi zapovjednika skupine vratila na pola-
zne postave. Vlastiti gubitci: 2 ranjena, 1 mrtav, i kod nepri-
jatelja 7 mrtvih.

I. bojna Tuzlanske brigade stupila u 08.00 sati u borbu
s neprijateljem, kojeg je odbila. Oko 10.00 sati postav je me-
đutim obkoljen sa svih strana i bjesomučno napadan. Nepri-
jatelj se vještim prebacivanjem od drveta do drveta privukao
postavima na 30 metara. Oko 12.00 sati neprijatelj je odbijen
jurišem na jednom dijelu postava. Oko 15.00 sati pri pokušaju
pokreta napadnut povoz i gorski top, iako su imali svoje osi-
guranje. Napadači su ubrzo razbijeni. Budući da su bila ubi-
jena 2 konja od topa, te je bilo potrebno više vremena, da se
top uzvuče i obzirom na rđavo moralno stanje čete zapovjed-
nik bojne je protivno da krene naprijed, krenuo je u Kladanj,
gdje je bojna stigla u 21.00 sati. Gubitci neprijatelja 2 mrtva
a vlastiti 4 mrtva i 3 ranjena. Ubijena 3 konja i 1 ranjen.

Skupina Jug doprla na crtu Crvena stijena — Simići pod
jačim borbama.

²² Gaj je predio, sjeverno od Šekovića; k. 732 je brdo na Gaju.

²³ Opširnije o tome vidi AVII, reg. br. 8/1—2, k. 57.

²⁴ Gradina nije selo, već predio, sjeveroistočno od Kladnja.

²⁵ Riječi »krenula da zaustavi put« u originalu su napisane dva-
put. Redakcija je ponovljene riječi izostavila i to označila trima
tačkama.

²⁶ Bunarić je brdo (trig. 799), južno od Šekovića.

²⁷ To selo se, po karti 1 : 100.000, naziva Podpolo.

Zaprečna skupina sa domobranskim i četničko-suboračkim jedinicama poduzela napad s. Rudnik²⁸ i Borogova t. 813.

I.) 15.p.p. stiže u Sarajevo i produžuje 9. t.mj. za pojačanje.

9. lipanj:

II.) 15.p.p. ostala je preko celog dana na postavu Pale Bukve sve do 21,30 sati, kada je krenula u pravcu s. z. do Trnova gdje je stigla 10. VI. t.g. u 06.00 sati. Dne 9. t. mj. tučena su sa postava Pale Bukve mjesta, gdje su se nalazile manje neprijateljske skupine.

Polubojna »Kurelac« u 06.00 pohod prema Šekovićima. Ulazak u selo u 14.30 sati bez otpora. Plien 3. puške.

I. bojna Tuzlanske brigade čeka u Kladnju streljivo i hranu. Pošto ovo nije stiglo u s. Marjanovići radi hvatanja spoja sa II./15.p.p. i B. B. Kladnja. Bojna je sačekala dalje zapovjedi skupine Zapad u s. Gopalići.²⁹

B. B. Kladnja osiguravala put do Trnova (Begluk), gdje su se kretale II./15.p.p. i polubojna »Kurelac«.

Skupina Jug dostigla Šiljak. Istog nije mogla zaustaviti,³⁰ zbog velike nadmoćnosti partizana. Grupa momčadi Domdo bojne Vlasenica u 17.00 upala u selo Simiče. Odmetnici koji su davali jak otpor raspršeni su pobjegli u pravcu t. 645 Ripe.³¹

Dočastnički tečaj stupio u ogorčenu borbu kod t. 645 s mnogo jačim neprijateljem. Vlastiti gubitci kod skupine Jug 1 mrtav, 5 ranjenih i 1 puška izgubljena.

Kod zaprečne skupine osobitih događaja u toku dana nije bilo.

10. lipanj:

Tokom dana uspjelo je ovladati Podcrkvinom-Crkvinom t. 780 — Ripa (749) i Simiči, te se u tom području neprijatelj sada ne nalazi. Izviđanjem ustanovljeno, da se 300—400 partizana prebacilo preko ceste Milići — Zaklopača i prikupljaju se južno od ceste na Sikiri.

²⁸ To nije selo, već brdo, sjeveroistočno od Šekovića.

²⁹ To selo se, po karti 1 : 100.000, naziva Gojsalić; nalazi se istočno od Kladnja.

³⁰ Tako piše u originalu. Treba: zauzeti.

³¹ To je trig. 749 (Ripa), sjeverozapadno od Vlasenice. Međutim, k. 645 (ustaše su kotu nazivale točkom, odnosno skraćeno — »t«), u pravcu Ripe, na karti 1 : 100.000 ne postoji već k. 654, i na nju se odnosi.

I.) 15.p.p. izvršila izviđanje iz Vlasenice na Šiljak — Rudište i Bačkovac bez dodira s neprijateljem. Bojna ostavljena kao posada u Crkvinama. XXVIII. stajaća bojna u zasjedi na Sikiri.

Kod zaprečne skupine ništa novog.

Zapadna skupina u Kladnju. I. bojna Tuzlanske brigade stigla u Živinice.

Obhodnja 2. sati XXIV. stajaće bojne razpršila odmetnike kod s. Mednik.³² Vlastitih gubitaka nije bilo, a neprijateljski nepoznati.

Obhodnja 2. sati XXII. stajaće bojne u izviđanju puta Kalimanići — Sokolac i osiguranju preselice jednu skupinu odmetnika razpršila. Prikupljeno tvorivo.

11. lipanj:

Oko 20.00 sati pripucalo oko Srebrenice, a brzoglasna veza Bratunac — Srebrenica prekinuta. Zapovjednik XXIX. bojne nalazio se na putu za Srebrenicu. Srebrenici poslano pojačanje iz Skelana 120 i iz Han Pijeska 120 ljudi.

Zaprečna skupina bez promjene. Južna skupina razviđajući doprla do r. Drinjače.

Zapadna skupina bez I. bojne Tuzlanske brigade još u Kladnju. U 19.00 sati iz Vlasenice upućen 1 bacač i 1 strojica u Srebrenicu. U 19.00 sati iz Han Pijeska upućena 1 sat u razviđanje ka Srebrenici.

Jedna sat XXVIII. stajaće bojne upućena u razviđanje i progon neprijatelja na Sikiru nije naišla na odpor.

Posada 2. sati XXIV. stajaće bojne odbila žestoki napad od Starog Broda bez vlastitih gubitaka. Neprijateljski nepoznati.

U izviđanju 1. sati XXIV. stajaće bojne iz Višegrada do s. Donje Lijeske došlo do odpora četnika, koji su bez vlastitih gubitaka razbili.

12. lipanj:

Neprijatelj sa jakim snagama sa svih strana navalio na Srebrenicu. Obhodnja upućena iz Bratunca ka Srebrenici ustanovila, da je Srebrenica od partizana zauzeta.³³ Povrh poja-

³² To selo nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na brdo Mednik, sjeveroistočno od Rogatice, dok se selo ispod Mednika naziva Podmednik.

³³ Bliže o borbama oko Srebrenice vidi tom IV, knj. 14, dok. br. 71, 164, 167, 221, 222 i 242.

čanja upućenih tokom noći na 11./12. t. mj. upućena još i Domdo bojna Vlasenica.

1.) 15.p.p. izvršila izviđanje oko Crkvine i Rudišta bez dodira s neprijateljem.

Južna skupina u razviđanju Jeleč — Bačkovac bez dodira s neprijateljem.

Zapadna skupina sa polubojnom Kurelac u pokretu po zapovjedi III. dom. sora Op. Br. 2758/taj.

Dielovi sdruga u razviđanju Sekovići bez dodira s neprijateljem. 1 partizan s oružjem uhićen.

13. lipanj:

Pojačanje upućeno iz Han Pijeska za Srebrenicu stiglo u Bratunac.

U Srebrenici oko 50 ljudi sa poručnikom Josipom Bulić držalo se do 18.00 sati u 3 nastambe iako je neprijatelj prodro u Srebrenicu 11. t. mj., ali radi ponestajanja streljiva su se povukli.

Vlastiti gubitci u Srebrenici 28 ustaša, 1 oružnik i 1 Njamac mrtvi, a 31 ustaša ranjen.

Neprijateljski gubitci do sada utvrđeno 150 mrtvih i oko 200 ranjenih.

Razviđanje u svim pravcima, izpred postava.

Domdo bojna Vlasenica zaposjela Gradac (4 km s. Srebrenice).

14. lipanj:

Dielovi XXIX. stajaće bojne ogorčenom borbom ušli u Srebrenicu.³⁴

Najenergičnije se pristupilo hvatanju spoja sa Srebrenicom radi uništenja neprijatelja sa svim raspoloživim snagama.

Južna skupina izvršila razviđanje prema Zaklopači i Stanimirovićima, a zaprečna skupina prema Ravnom brdu — Gojčinu — Bijelom Polju bez dodira s neprijateljem. Skupina Jug dielom zauzela visove Rogosija³⁵ i Oštri Vuk³⁶ radi zatvaranja prelaza prema sjeveru.

³⁴ Tada su ustaše napravile pravi pokolj među žiteljima srpske nacionalnosti, a poklano je i nekoliko Muslimana. Ljudi, žene i djeca ubijeni su puškama i sjekirama, ili su poklani. Poslije klanja i ubijanja nastalo je opšte orgijanje, uz svestrano pljačkanje ubijenih (tom IV, knj. 14, dok. br. 226, str. 490 i dok. br. 242).

³⁵ Rogosije je predio, a sjeveroistočno od Vlasenice nalazi se selo Rogosije. Više ovog sela nalazi se bezimeni vis; vjerovatno se na njega misli.

³⁶ Tako piše u originalu. Treba: Oštri vrh.

15. lipanj:

Na području Šekovići jaka razviđanja u svim pravcima izpred postava bez dodira s neprijateljem.

Oko Srebrenice pretraživanje zemljišta radi pronalazka mrtvih.

4. sat II. bojne iz Mokrog u razviđanju puta Pale — Mokro bez dodira s neprijateljem. Prikupljeno je oružje i tvorivo.

16. lipanj

Razviđanjem prikupljeni su podatci: u Šekovićima nalazi se skupina do 700, a na Rakinom Brdu oko 300 partizana.

Dielovi XXIX. stajaće bojne u razviđanju ustanovili, da se u predjelu Kutezora — Lipovac — Sućeske i Žedanjsko nalazi skupina partizana do 3.000.³⁷

U području Šekovići stalna razviđanja bez dodira s neprijateljem.

Domdo bojna po zapovjedi stigla iz Bratunca u Miliće.

17. lipanj:

I.) 15.p.p. u razviđanju Potajnika, dielovi XXVIII. stajaće bojne iz Han Pijeska u razviđanju Kraljeve Gore i Igrišta i dielovi III. stajaće bojne u izviđanju Sikire i Zagrađa, svi bez dodira s neprijateljem.

Polubojna Kurelac po zapovjedi sbora Op. Br. 2830/taj. zaposjela određenu crtu Dubnica — Vukovići.

15.p.p. kreće po zapovjedi zbora 18. t. mj., jer joj povoz nije stigao.

Partizani napali Podgrab i uz velike gubitke protjerani od posade 3. sati II. stajaće bojne.³⁸ Neprijateljski gubitci 13 mrtvih prebrojeno i 6 zarobljenih.

Jedna skupina partizana napala na postaju Stambulčić, koju je branila posada od 11 vojničara 3. sati II. stajaće bojne.³⁹ Napad je trajao do 19. t. mj., ali je posada uztrajala i neprijatelja iako mnogobrojnijeg odbila zadavši mu velike gubitke. Vlastiti gubitci 4 ranjena.

³⁸ i ³⁹ Prugu Sarajevo — Višegrad, na odsjeku Sjetlina — Podgrab, prema operativnom planu Vrhovnog štaba NOV i POJ, posjele su 18/19. juna 2. proleterska divizija i glavnina 7. NOU divizije. Obje su divizije svoja dejstva usmjerile, preko Bogovića, ka planini Romaniji. Napad na željezničku stanicu Stambulčić izvršila je bezuspješno 2. proleterska brigada 2. proleterske divizije (tom IV, knj. 14, dok. br. 43, 71, 105, 176, 177, 179, 228 i 230).

18. lipanj:

Snažna razviđanja posade Sokolac, jer partizani nadiru prema sjeveru od Prače.

U 10.45 sati putem brzoglasa III. domobranski sbor zapovjedio najžurnije grupiranje svih snaga ovog sdruga sjeverno crte Pale — Rogatica — Višegrad.

U 18.45 sati zapovjeden polazak I. bojni 15.p.p. iz Crkvina za Vlasenicu s tim da dužnosti preda Domdo bojni Vlasenica.

Zapovjednik I./15.p.p. uputio izviđanje iz Crkvine izpred postava, te je 2 domobrana neprijatelj zarobio i u 10.45 sati napao posadu u Crkvinama (I./15.p.p.).

Domdo bojna upućena u pomoć Crkvinama, ali se usled nadiranja partizana prema Vlasenici povukla, a posada nakon kratkog puškaranja je zarobljena u Crkvinama.

15. p. p. i polubojna Kurelac stigla u Vlasenicu prema zapovjedi. Domdo bojna Vlasenica razdieljena po satima III. stajaće bojne radi nesposobnosti zapovjednika bojne.

Prikupljanje II., III., XXI., XXII. i XXVIII. stajaće bojne po zapovjedi izvršena.

Do 20.15 sati od I./15. p. p. iz Crkvina vratila se 4 častnika i 20 domobrana, dok se za ostale nezna.⁴⁰

Grupa partizana do 300 napala železničku postaju.⁴¹ Posadi 14 vojničara 3. sati II. bojne priteklo u pomoć još 22 vojničara 3. sati II. bojne iz Podgraba, ali su se nakon jednosatne ogorčene borbe morali povući usled nadmoćnosti neprijatelja uz gubitke 3 mrtva i 3 ranjena. Neprijatelj je imao 40 mrtvih i 20 ranjenih utvrđeno.

Stožer II. stajaće iz Pala u razviđanju Jahorine i Ravne planine u svrhu pikupljanja podataka za III. domobranski sbor.

19. lipanj:

Razviđanjem dielova XXII. stajaće do Kule ustanovljeno, da je neprijatelj prešao cestu Podromanija — Rogatica. Do sada viđeno oko 300 naoružanih partizana. Te skupine ne-

⁴⁰ Prema bojnoj relaciji Stožera 15. pješačke pukovnije od 6. avgusta 1943, partizani su dva domobranska oficira i 130 podoficira i domobrana zarobili, zatim razoružali i vratili (osim dvojice oficira za koje su tražili razmenu) 19. juna u Vlasenicu (AVII, reg. br. 8/1—22, k. 57).

⁴¹ Vjerovatno se odnosi na željezničku postaju (stanicu) Sjetlina, gdje su 2. proleterska divizija i glavnina 7. NOU divizije prešle prugu 18/19. juna 1943 (tom IV, knj. 14, dok. br. 105 i 251).

prijatelja prešle cestu kod Košutice između Sokolca i Han Krama.⁴² Promet Sokolac — Han Pijesak radi nesigurnosti do daljnjega obustavljen. Brzoglasna veza sa Rogaticom prekinuta.

Satnik Novak⁴³ sa polubojnom »Kurelac« stigao u Han Pijesak.

20. lipanj:

Upućena sat u izviđanje ka Sijercima naišla je kod Jelovika na jačeg neprijatelja, koji je u protunapadu sat potisnuo prema Sokolcu i odpočeo navalom na Sokolac s i., j. i. i s. i. strane.⁴⁴

Navala je s uspjehom odbijena, a neprijatelj se u večer povukao prema s. i.

U toku navale pojavila se je polubojna Novak, koja je stizala iz Han Pijeska u Sokolac i izvršila udar neprijatelju s leđa, ali je podpuni uspjeh i uništenje neprijatelja omela pojava zrakoplova, koji su u prvom naletu bombardirali vlastite postave, pa je prekinjen progon neprijatelja, koji je bio jednim dielom ukliješten.

Vlastiti gubitci 3 mrtva od toga 1 častnik i 6 ranjenih. Neprijateljski gubitci palih u borbi 24 utvrđeno i 16 od zrakoplova.

Izviđanjem prema Tavancima u 19.00 sati ustanovljeno da se neprijatelj tamo nalazi. Osim toga opaženo kretanje neprijatelja u većem broju kod Kule.

Stožer II. stajaće bojne u razviđanju na Jahorini i Ravnoj planini ušao u trag neprijatelju o čemu je poslano izvješće III. domobranskom sboru putem brzoglasa. Uništeno 8 i zarobljeno 3 partizana, kao i oružje bez vlastitih gubitaka.

II. sat II. stajaće bojne u razviđanju i progonu neprijatelja na Jahorini pl. i Vrelo Prače.⁴⁵

21. lipanj:

Oko 7.30 sati brzoglasna veza sa Sarajevom prekinuta.

Postavi oko Sokolca pojačani i poduzeto nasilno razviđanje ispred postava i ustanovljeno: da se neprijatelj nalazi

⁴² Riječ je o prednjim dijelovima 1. proleterske divizije NOVJ (tom IV, knj. 14, dok. br. 52 i 53).

⁴³ Vjerovatno: Aleksije.

⁴⁴ Riječ je o demonstrativnom napadu 2. dalmatinske i 4. proleterske (crnogorske) NOU brigade (tom IV, knj. 14, dok. br. 55 i 105).

⁴⁵ Tačan naziv je: Pračko vrelo. To je izvorište rijeke Prače, jugoistočno od Sarajeva.

s. i. od Sokolca u selima Kušače — Stanić, te da je neprijatelj zaposjeo Romaniju.⁴⁶

U toku noći 20./21. t. mj. neprijatelj od Bogovića prešao cestu Sokolac — Mokro i naše poljske straže sa Koprivica potisnuo.⁴⁷

2. sat II. stajaće bojne iz Bistrice pojačana ljudstvom stožerne sati II. bojne poduzela čišćenje Jahorine i Ravne planine od zaostalih odmetničkih bandi, kojom prilikom je uz ogorčenu borbu palo 17 partizana i 32 zarobljena, te prikupljeno oružje i razno tvorivo bez vlastitih gubitaka.

22. lipanj:

Do 07.00 sati izvršenim izviđanjem ustanovljeno, da se jače partizanske skupine nalaze u s. Pediše — Šahbegovići i Bijeloj Vodi.⁴⁸

U Han Kramu nalazila se jučer skupina do 1.000 partizana.⁴⁹

Krugovalom zapovjeđeno, da XXVIII. stajaća bojna ostaje cjelokupna u Han Pijesku.

Do 12.00 sati zrakoplovi bacili zatraženo streljivo i kruh.

Današnjim razviđanjem ustanovljeno, da neprijatelj drži izistočno Sokolca, Tavance i Rasolinu.

Obhodnja XXIV. stajaće bojne iz Rogatice u razviđanju naišla na neprijateljsku skupinu, koju su nakon kraće borbe razpršili i zarobili 2 partizana.

Obhodnja 3. sati XXIV. stajaće bojne iz Rogatice upućena u izviđanje do s. Tušina, te napadnuta iz zasjede od četnika, koje je uz obostranu žilavu borbu protjerala bez vlastitih gubitaka.

Obhodnja 2. sati II. stajaće bojne iz Bistrice u razviđanju prema Stambulčiću, Crnoj Rieci i Jahorini planini nisu dolazili u dodir s neprijateljem.

23. lipanj:

Upućena izvidnica na Han Obođaš nakon kraće borbe zauzela je Koprivice. 8 partizana ubijeno, 1 ranjen i 1 četnik zarobljen. Plijen 3 puške. Do 16.00 sati obhodnja uzpostavila brzoglasnu vezu Sarajevo — Sokolac u 16.00 sati. Promet na

⁴⁶ Na toj prostoriji nalazile su se 2. proleterska divizija, 7. NOU divizija i dijelovi 1. proleterske divizije.

⁴⁷ Vidi tom IV, knj. 14, dok. br. 105.

⁴⁸ To su bile jedinice 2. proleterske divizije (tom IV, knj. 14, dok. br. 59 i 105).

⁴⁹ To su bili dijelovi 1. proleterske brigade (tom IV, knj. 14, dok. br. 55).

cesti Sarajevo — Sokolac može se odvijati uz osiguranje. Obhodnja upućena u izviđanje iz Sokolca preko Velike Gadiine do Vitnja nije došla u dodir s neprijateljem.

XXI. i XXIX. stajačoj bojni zapovjeđeno prikupljanje snaga u zapovjednim mjestima Skelanima i Srebrenici.

Iz Han Pijeska poduzeto razviđanja do Han Krama, da bi se očistio put od zasjeka i uzpostavi brzoglasna veza ali su se povratili radi velike nadmoćnosti neprijatelja.

Izvidnice 4. sati II. bojne na Naromaniji došle u sukob s manjom skupinom neprijatelja, koju je nakon kraće borbe razpršila i zaplienila 1 pušku.

Obhodnja 2. sati II. bojne iz Bistrice u razviđanju pl. Jahorina nije došla u dodir s neprijateljem.

Partizani sa svih strana navalili na Vlasenicu.⁵⁰ Napadaj zorom 24. t. mj. odbijen uz velike gubitke po neprijatelja, ali je sva veza sa Zvornikom i Vlasenicom prekinuta.

24. lipanj:

Dielovi XXII. stajaće bojne u razviđanju prema Sijercima naišli na Tavanci i Starom Selu na manju neprijateljsku skupinu, koju su nakon kraće borbe potisnuli prema s. i.

Obhodnje u razviđanju od Naromanije prema [Han] Obodašu nisu naišle na neprijatelja.

Partizani na večer navalili ponovo na sve postave u Vlasenici, ali opet uz velike gubitke odbijeni. Vlastiti gubitci 2 mrtva i 2 ustaše ranjena, a 2 mrtva i 5 domobrana ranjenih, dok je pred rovovima nabrojeno 70 mrtvih partizana. Ciela jedna partizanska skupina uništena je.

25. lipanj:

Prema zapovjedi III. domobranskog sora XXI. i XXIX. stajaća bojna prikupljene u Drinjači i kreću u pomoć Vlasenici.

Obhodnja XXII. stajaće bojne iz Sokolca u izviđanju do Mandre i Ljute Strane dobila vatru od Rastovače.⁵¹

⁵⁰ Vlasenicu su tada napale 1. i 2. vojvođanska NOU brigada, ali je, zbog znatnih ustaško-domobranskih snaga, nisu mogle zauzeti. U Vlasenici su se tada, pored 3. bojne ustaškog 1. stajaćeg djelatnog zdruga, nalazile 2. bojna (pet satnija) i 13. sat domobranske 15. pješачke pukovnije (tom IV, knj. 14, dok. br. 58, 78, 190 i 238; AVII, reg. br. 8/1—22, k. 57).

⁵¹ To mjesto nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na Rosovaču (trig. 1006), sjeveroistočno od Sokolca. Inače, na toj prostoriji nalazila su se 6. istočnobosanska i 7. krajiška NOU brigada (tom IV, knj. 14, dok. br. 79).

Oružnička obhodnja postaje Knežina upućena iz Sokolca kod Ketenovića sukobila se s manjom skupinom partizana i istu razpršili, bez vlastitih gubitaka. Neprijateljski gubitci 2 mrtva, 3 ranjena i 2 partizana i 1 partizanka zarobljena. Plien 2 puške.

Izvidnice XXII. stajaće bojne iz Sokolca u izviđanju na Han Obođaš u s. Vukosavljevićima naišla na manju skupinu partizana, koju je nakon obostrane borbe razpršila, 1 partizana ubila, a 1 zarobila, bez vlast. gubitaka.

Posadi Vlasenica bačeno streljivo i hrana zrakoplovom.

Partizanima uspjelo sa velikim snagama razbiti posadu od 1 poluvoda 4. sati II. bojne na Naromaniji. Posada nije imala gubitaka u ljudstvu osim u opremi, dok je zarobila 7 partizana i raznu opremu i streljivo.

U 16.00 sati partizani su sa velikim snagama i upotrebom teškog oružja (bacača više) zauzeli Han Pijesak i razbili XXVIII. stajaću bojnu.⁵² Oko 100 ljudi XXVIII. stajaće bojne probilo se u Vlasenicu.

Posada sa Ploča, opkoljena uspjela se pod zaštitnom vatrom bez gubitaka probiti u Vlasenicu.

26. lipanj:

XXIV. stajaća bojna iz Rogatice po zapovjedi III. dom. sbara stigla u Sokolac vršeći izviđanje bez dodira s neprijateljem. Po dolazku preuzela postave od XXII. stajaće bojne u Sokolcu.

XXI. i XXIX. stajaća bojna prije podne povukle se na crt u Ruslat — Zelinje južno od Drinjače. III sbor zapovjedio im da spriječe prelaz partizana preko Drinjače na sjever.

Partizanske snage zauzele su Srebrenicu⁵³ i kreću prema Bratuncu.⁵⁴

Vlasenica sa svih strana opet napadnuta jakim partizanskim snagama, ali su uz teške gubitke s jedne i s druge strane odbijeni.⁵⁵ U predprostoru po šumama nalazilo se oko 150

⁵² Han-Pijesak jc, 24. juna, zauzela 1. proleterska NOU brigada (tom IV, knj. 14, dok. br. 192 i 240).

⁵³ To mjesto je, 25. juna, zauzela 3. krajiška NOU brigada (tom IV, knj. 14, dok. br. 196 i 240).

⁵⁴ To mjesto su, 26. juna, zauzela dva bataljona 3. krajiške NOU brigade.

⁵⁵ Prva proleterska brigada je 25. juna u 24 časa, počela napad na utvrđena uporišta Kiku i Orlovaču, a direktan napad na Vlasenicu, u sadejstvu s 1. i 2. vojvođanskom NOU brigadom, počela je 26. juna u 1 čas, pa je Vlasenicu toga dana do 6,30 časova zauzela. Tom prilikom su razbijene 2. bojna 15. pješačke pukovnije i dvije ustaške

ustaša XXVIII. stajaće bojne sa zapovjednikom, satnikom Jukić,⁵⁶ koji je zajedničkim podhvatom sa posadom Vlasenica u 20.00 sati uspio se probiti u Vlasenicu.

Posadi je ponestalo streljiva, ali je na traženje putem krugovala bačeno zrakoplovom 15.000.

27. lipanj:

Dielovi XXII. stajaće bojne iz Sokolca izvršili razviđanje i pretres zemljišta preko Čapulje i Leljana bez dodira s neprijateljem.

Po dolasku dielova XXVIII. stajaće bojne pukovnik Kopačin⁵⁷ zapovjedio je, da III. stajaća bojna krene u pravcu Milića radi otvaranja spoja sa XXI. i XXIX. stajaćom bojom, koje su u tom prostoru avizirane. Međutim su partizani tokom noći 26/27. t. mj. dobili jaka pojačanja iz Han Pijeska i Kraljeve Gore i ponovno cielu noć 27/28. t. mj. ogorčeno napadali na Vlasenicu, te im je radi nestašice streljiva kod postava Kik zauzeti ga uspjelo. Pričuvama kojim je posada Vlasenica raspolagala uspjeli su povratiti srednji dio Kika, ali su u tom času popustili dielovi II. bojne 15. p. radi nestašice streljiva. Ljudstvo posade Vlasenica ostalo je sa svega po 15 — 20 naboja i očekivalo zrakoplovom streljivo, ali je stožer II. bojne 15. p. p. sa pukovnikom Kopačinom i druga posada počela napuštati posade i odstupati prema Drinjači, zbog prevelike nadmoćnosti neprijatelja i nestanka streljiva.

Dielovi 15. p. p. III. i XXVIII. stajaće bojne pri pokretu prema Drinjači napadnuti su iz zasjede, kojom prilikom je

bojne (od kojih je ostalo samo 440 ustaša). U vezi s tim, u bojnoj relaciji Stožera 15. pješačke pukovnije od 6. avgusta 1943 (AVII, reg. br. 8.1—22, k. 57), između ostalog, piše:

»...Pošto su svi spojevi sa zapovjednikom pukovnije bili prekinuti, a ustaše su već ranije napustili svoje postave, to povlačenje jedinice II. bojne nije bilo organizovano, već su se pojedini djelovi samostalno probijali kroz neprijateljski обруч u raznim pravcima. Tom prilikom bilo je zarobljeno odnosno nestalo 9 časnika i 230 domobrana...«

Izvješće 1. stajaćeg djelatnog zdruga razlikuje se datumski za 1—2 dana, počev od 24. decembra, od podataka jedinica NOV i POJ, kao i od bojne relacije Stožera 15. pješačke pukovnije od 6. avgusta 1943. (AVII, reg. br. 8.1—22, k. 57) i dnevnog izvješća 3. domobranskog zbora od 27. juna 1943 (tom IV, knj. 14, dok. br. 243).

O borbama za Vlasenicu opširnije vidi tom IV, knj. 14, dok. br. 78, 79, 83, 191, 192, 196, 197, 241, 243, 245 i 250.

⁵⁶ Srećko

⁵⁷ Josip. Poginuo je 26. juna. Tada je posmrtno, za »zasluge« unaprijeđen u čin generala (Vjestnik Mindoma za 1943, str. 1279).

nestao pukovnik Kopačin i poginuli ustaški poručnik Serafin Petrović i Ivan Grabovac.

Do 08.00 sati stiglo u Zvornik sa satnikom Žličarićem⁵⁸ 440 ustaša III. i XXVIII. stajaće bojne sa oružjem i 239 pripadnika 15. p. p. od toga 122 sa oružjem.

Pri probijanju ka Zvorniku nestao je i zapovjednik XXVIII. stajaće bojne, satnik Srećko Jukić.

28. lipanj:

Razviđanjem XXII. stajaće bojne sa njemačkom vojskom iz Sokolca područja Kopito — Košutica bez dodira s neprijateljem.

Partizanske snage iz područja Šekovića izvršile napad na Drinjaču, gdje su obkolile zapovjednika XXIX. stajaće bojne sa 145 vojničara.⁵⁹

29. lipanj:

Zajedničkim podhvatom svih dielova III., XXI i XXVIII. stajaće bojne sa dielovima 15. p. p. iz Zvornika, nadporučnik Kurelac sa dielovima XXIX. stajaće bojne probio se iz Drinjače u Zvornik.

SS divizija zapovjedila,⁶⁰ da bojne, koje su se povukle prema Drinjači ostanu na svojim sadanjim mjestima. III. dom. sbor zapovjedio, da se dielovi III. i XXVIII. stajaće bojne formiraju u jednu bojnu pod zapovjedništvo satnika Žličarića. Svi ovi dielovi sa XXI. i XXIX. stajaćom bojnou stavljeni su privremeno po zapovjedi sbora na raspolaganje Tuzlanskom sdrugu za odbranu prostora Drinjača — Zvornik — Capardi.

30. lipanj:

Dielovi XXII. stajaće bojne izvršili razviđanje izpred postava bez dodira s neprijateljem.

Prema zapovjedi III. domobranskog sbora i Tuzlanskog sdruga satnik Žličarić sa svojim dielovima III i XXVIII. stajaće bojne i sa XXIX. stajaćom bojnou ima zadaću izvršiti

⁵⁸ Redakcija nije mogla da ustanovi ime ovoga ustaškog satnika.

⁵⁹ Drinjaču su 28. juna zauzeli dielovi 1. proleterske NOU brigade (tom IV, knj. 14, dok. br. 83 i 95).

⁶⁰ Odnosi se na 7. SS diviziju »Princ Eugen«. U to vrijeme, poslije odlaska 369. legionarske divizije »Vražje« na prostoriju Zenica — Kiseljak — Travnik, operacijsko područje u južnom dijelu istočne Bosne nalazilo se u njenoj nadležnosti (tom IV knj. 14, dok. br. 191, 192, 197 i 200).

napad na partizanske snage u području Velja Glava, dok je pukovnik Filipović⁶¹ zapovjedio, da je zapovjedno mjesto satnika Žličarića na Snagovu. Sa Snagova satnik Žličarić je krenuo te je dočekan od partizana⁶² pred Velja Glavom, koji su bili u pokretu, da naše dielove napadnu. U prvom okršaju palo je 150 patizana,⁶³ ali je veza sa Zvornikom prekinuta. Desno od dielova satnika Žličarića nalaze se na Kosovači četnici grupe Kovačevića⁶⁴ sa Capardi, koji su na sam početak borbe odstupili s tih položaja i došli za leđa satnika Žličarića. Postava Capardi je izvjestila, da su to četnici uradili bez odobrenja i partizani su zauzeli njihove položaje.

Usljed tih okolnosti, kao i radi prekida prema Zvorniku satnik Žličarić nije mogao održati položaj na Snagovu. O tome je obaviještena divizija u Tuzli i dielovi satnika Žličarića povukli su se u Caparde.

Zapovjednik, pukovnik:
(I. Stipković)
Stipković⁶⁵

⁶¹ Sulejman. Kasnije je prišao NOP-u i biran je za člana AVNOJ-a. Poslije rata je bio savezni ministar u prvoj poslijeratnoj vladi, potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine BiH i član Saveznog odbora Narodnog fronta Jugoslavije. Penzionisan je u činu general-majora JA. Umro je 22. i sahranjen 24. decembra 1971. u Sarajevu.

⁶² Riječ je o dijelovima 1. proleterske divizije NOVJ (tom IV, knj. 14, dok. br. 95).

⁶³ Taj podatak je proizvoljan. Bliže o tome kako je neprijatelj izbrojao gubitke vidi tom IV, knj. 14, dok. br. 111, objašnjenje 4.

⁶⁴ Dušan Kovačević, četnički vojvoda u istočnoj Bosni. Poginuo je 19. avgusta 1943. u borbi protiv jedinica 16. NOU divizije (tom IV, knj. 16, dok. br. 74).

BR. 198

IZVJEŠĆE STOŽERA 5. STAJAČEG DJELATNOG ZDRUGA
OD 10. SEPTEMBRA 1943. O DEJSTVIMA NA PROSTORIJI
TRAVNIK — JAJCE — BUGOJNO — LIVNO¹

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
USTAŠKA VOJNICA
STOŽER
V. STAJAČEG DJELATNOG ZDRUGA
ZAPOVIEDNI SKUP

Broj 956/taj sa ... pril.
U Livnu, dne 10. 9. 1943.

OBĆE POTHVATNO IZVJEŠĆE

za mjesec kolovoz 1943. god.

I. DIO

1.) *Razpored postrojbi:*

Stožer sdruga	Livno
Stožerni sat	Livno
Oklopni sat	Livno
I. gorska bitnica ²	Livno
I. bojna-stožer	Livno
Stožerni, 1., 2. i 3. sat	Livno
vod bacača mina	Livno
VII. bojna-stožer	Livno
Stožerni 1., 2., 3. i 4. sat	Livno
vod bacača	Livno
XX. bojna-stožer	Tomislavgrad
stožerni, 1. i 3. sat	Tomislavgrad
2. sat	Borova glava.

2.) *Podhvati:*

a) *obćenito:*

Tokom mjeseca kolovoza na sektoru ovoga sdruga nastupile su veće promjene napuštanja pojedinih posadnih mje-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 11/1—22, k. 57.

² To jest: 1. brdska baterija.

sta kao Jajca,³ G. Vakufa,⁴ Bugojna,⁵ D. Vakufa⁶ i uzputnih posada, koje su vršile osiguranje željezničkih pruga, kao i nadiranjem sve većih partizanskih skupina i to iz Istočne Bosne, iz predjela oko Travnika — Vranice, Krajine i Like. Uslijed iznenadnog napuštanja Bugojna, sdrug je morao odvojiti iz posade Livna i Šujice 3 sata i uputiti ih najžurnije u Bugojno radi osiguranja skladišta, koja su se nalazila u Bugojnu i koja nisu mogla biti prevežena u Livno uslijed iznenadnog napuštanja mjesta i pomanjkanja teretnih samovoza. Skladišta su postepeno prevažana u Livno, kada teretni samovozi nisu bili zauzeti za prijevoz hrane iz Mostara u Livno. Uslijed pomanjkanja dovoljnog broja samovoza, iz skladišta u Bugojnu nije se moglo sve prevesti tako, da je po padu Bugojna palo u partizanske ruke razno tvorivo prema izkazu u II. dielu izvješća. —

Jedna skupina Ličkih partizana prebacila se je na područje ovoga sdruga, nepoznate jačine, i vršila napade na sela jugozapadno od Livna, odakle su protjerani u pravcu Bos. Grahova.

U posljednje vrijeme opaža se sve veći priliv partizanskih brigada iz Krajine. Tako su u posljednjem napadu na Livno učestvovali 6., 8. i 10. Krajiška brigada koje su došle iz Bos. Petrovca.⁷ Poslije neuspjelog napada na Livno, iste su se povukle najprije u Glamoč a kasnije u sela Rore i Prekaju i prema primljenim izveštima izjavili su da čekaju dok dođu Ličke brigade, koje imaju teško oružje, pa da će onda opet napasti Livno i osvojiti ga.

Četničke skupine koje su se nalazile na sektoru ovoga sdruga, dolaskom jačih partizanskih snaga povukle su se i prebacile pod vodstvom t. zv. vojvode Momčila R. Đujića u pravcu Knina.

³ Janjski NOP odred je 17. avgusta 1943, bez borbe, ušao u napušteno Jajce (tom IV, knj. 16, dok. br. 61).

⁴ Treća krajiška NOU brigada je, bez borbe, 9. avgusta 1943, ušla u napušteni Gornji Vakuf (tom IV, knj. 16, dok. br. 25).

⁵ ¹ Bugojno je zauzeto 25. avgusta do 1 čas poslije pola noći. U direktnom napadu na to jako ustaško-domobransko uporište učestvovali su 3. i 4. krajiška NOU brigada i 2. bataljon 11. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 16, dok. br. 118, knj. 17, dok. br. 7).

⁶ To mjesto je 17. avgusta zauzela 3. krajiška brigada 1. proleterske divizije NOVJ (tom IV, knj. 16, dok. br. 59 i 207, knj. 17, dok. br. 58, str. 128).

⁷ U napadu na Livno 29. avgusta 1943. učestvovali su 10. krajiška NOU brigada i Glamočko-livanjski NOP odred, dok je 6. krajiška NOU brigada dejstvovala u širem rejonu Mrkonjić-Grada. Osmu krajišku NOU brigadu je u avgustu vršila akcije na planinama Šator i Dinara i na prostoriji Banja Luka — Ključ (tom IV, knj. 16, dok. br. 57, 96, 98 i 106, knj. 17, dok. br. 32).

b) *Dnevnik pothvata:*

I. bojna nalazila se je do 22. kolovoza na postavima u Glamoču gdje je vršila posadnu službu i osiguranje samoga mjesta. Vršena su svakodnevna izviđanja u svim pravcima bez većih i češćih dodira sa neprijateljem.

22. kolovoza 2. i 3. sat i I. gorska bitnica po nalogu sdruga povlače se iz Glamoča i dolaze u Livno.

23. kolovoza 1. i stožerni sat i vod bacača mina napustili Glamoč⁸ i bez smetnje stigli u Livno, gdje je ciela I. bojna preuzela postave oko grada.

31. kolovoza 1. sat u pričuvu, 2., 3. stožerni sat i vod bacača mina na postavima. Oko 2 sata jači neprijateljski napad na Livno sa svih strana, koji je trajao do 6 sati. Napad je na svim stranama odbijen i neprijatelj se je oko 6 sati povukao. U 7 sati 1. sat sa jednim oružničkim vodom krenuo je u potjeru za neprijateljem i isti se je povukao još dalje na sjeveroiztok.

Vlastiti gubitici:

<i>u ljudstvu</i>	nema
utrošeno streljiva:	
puščanog 7,9 mm	19.000
granata za bacač	55
ručnih praski	40
topovskih granata	90

Neprijateljski gubitci:

<i>u ljudstvu:</i>	41
mrtvih pronađeno	200
ranjenih preko	po iskazima osoba koje su pobjegle iz part. za- roblje- ništva. —

u oružju:

pušaka	7
------------------	---

u opremi:

bolnička nosila	1
---------------------------	---

⁸ Ustaše su, prije napuštanja Glamoča, spalile cijelo mjesto. U popaljeni Glamoč ušle su jedinice Glamočko-livanjskog NOP odreda (tom IV, knj. 16, dok. br. 77).

VII. bojna nalazila se je u Livnu na postavima i vršila osiguranje istoga. Vršena su svakodnevna izviđanja u svim pravcima, a naročito u pravcu Cincara.

3. kolovoza 3. sat vršio je izviđanje u pravcu Cincara, gdje su primjećene jače neprijateljske obhodnje, na koje je otvorena vatra i iste su protjerane.

Utrošeno streljivo 7,9 mm 1000

5. kolovoza 2. i 3. sat krenuli su u Bugojno gdje su stigli istoga dana i preuzeli osiguranje mjesta i naših skladišta uslied napuštanja Bugojna, po domobranskim postrojbama.

13. kolovoza 2 vod 2. sati iz Bugojna vršila su izviđanja u pravcu G. Vakufa i kod Gračanice došlo je do sukoba sa manjom neprijateljskom skupinom koja je protjerana.

Utrošeno strijeljiva 7,9 mm 3500

17. kolovoza 2. sat krenuo je sa svojih postava iz Bugojna prema D. Vakufu da uhvati spoj sa domobranskim jedinicama, koje su u toku noći vodile borbe sa neprijateljem. Po dolasku u D. Vakuf i uhvaćenoj vezi, sat se je povratio iz D. Vakufa prema Bugojnu i kod Kopčića bio je napadnut od jače neprijateljske skupine. Nakon borbe koja je trajala 2 sata, sat se je povratio u Bugojno i zauzeo svoje stare postave.

Vlastiti gubitci:

Poginulih	2
ranjenih	3

Utrošeno strijeljiva:

puščanog. 7,9 mm 5000

20. kolovoza 1. sat krenuo je u Bugojno kao pojačanje posade.

21. kolovoza 1. sat krenuo je iz Bugojna na izviđanje preko Vrbasa u pravcu sela Kandije i Odžaka, gdje se je sukobio sa neprijateljskim obhodnjama koje su protjerane.

Utrošeno strijeljiva 7,9 mm 800

Neprijateljski gubitici:

poginulih 3 pronađena

U oružju:

pušaka 3

22. *kolovoza* tokom izvršenih dnevnih izviđanja i izvještaja seljaka iz okolnih sela, primjećeno je da se oko Bugojna nalaze jače snage neprijateljske, koje su u 23.30 sati izvršile jak napad na postave oko Bugojna.⁹

23. *kolovoza* u 1.30 sati neprijatelj je uspio prodrijeti na postavima 1. sata XX. bojne, te je unišao u sam grad. 1. sat VII. bojne, koji je bio u pričuvi, upućen je odmah protiv neprijatelja koji je prodrio u grad. 1. sat XX. bojne nakon neprijateljskog prodora razbježala se je na sve strane tako, da su neki izbili već u 8 h. u Kupres zajedno sa zapovjednikom, a drugi su se uputili prema Travniku i Prozoru. 1., 2. i 3. sat VII. bojne borili su se na svojim postavima sve do 5 sati, kada su neprijateljski dieľovi izbili iza leđa našim postavima. Nato su neki dieľovi zaposjeli kuće i nastavili se boriti iz istih, dok su drugi uputili se prema Travniku. Od kuća zaposjednuto je bilo: škola, općina, skladište V. sdruga, pošta, škola i oružnička postaja.¹⁰ Neprijatelj je neprekidno navaljivao na spomenute zgrade, te je svaki puta odbijen. Istoga dana neprijatelj je 3 puta jurišao na spomenute zgrade, te je svaki puta odbijen, uz teške gubitke. Poštu kojoj su uspjeli da se najviše približe, napalili su na taj način da su u zgradu bacili flaše sa benzinom i praske i ista se je zapalila. Ustaše koje su se nalazile u njoj, izskakali su van i neki su uspjeli probiti se kroz neprijateljske redove do škole, dok ih je većina izginula i ranjena. Oko 20. sati ponovo je počeo juriš na školu, skladište i ostale zgrade, ali je svuda odbijen. Neprijatelj je više puta slao pisma radi predaje, ali je svaki puta predlog bio odbijen.

23. *kolovoza* 4. sat koji se je nalazio na postavima u Livnu upućen je u sela Lištani i G. i D. Rujani, gdje je jedna skupina Ličkih partizana napala pomenuta sela. Nakon borbe neprijatelj se je povukao iz spomenutih sela.

Utrošeno strijeljiva puščanog 7,9 mm 8000

¹⁰ žandarmerijska stanica

24. kolovoza neprijatelj neprestalno navaljuje cielu noć sa jednim topom i bacačem mina, ali je uvijek odbijen. Kako je stalno očekivana pomoć, to je kod ustaša moral bio cielo vrijeme na visini, te niti jedan nije bio za predaju. Na večer je neprijatelj ponovo počeo mnogo jače navaljivati nego li u toku dana, te pošto pomoć nije dolazila, a strijeljiva je počelo nestajati, to je odlučeno probijati se. Poslije 21. sat ciela posada koja je preostala počela se je probijati prema rijeci Vrbasu, gdje su bile najslabije neprijateljske snage. Probijanje do Vrbasa kroz grad bilo je uz žestoku borbu, gdje su mnogi poginuli. U toku iste noći neki su se probijali prema Travniku, dok su drugi prema Kupresu. Ustaše, koji su se kroz to vrijeme borili na električnoj središnjici u jačini od 32 momka, odbili su isto tako sve ponude za predaju i borili se sve do zadnjeg naboja sa stalno jurišajućim neprijateljem. Po nestanku naboja, isti su neprijatelja dočekali na nož i svi su izginuli osim dvojice koje su uhvatili, svezali i povelili sa sobom, ali su im isti uspjeli pobjeći i doći u Kupres.

Vlastiti gubitci:

poginulih	49
ranjenih	13
nestalih	55

Utrošeno streljiva:

puščanog	67000
granata za bacač	250
ručnih praski	1200

U oružju:

pušaka	77
strojopušaka	7
bacača 81 mm	1
bacača 46 mm	1
strojosamokresa	1
bodova	45

U stoci:

konja	5
-----------------	---

U vozilima:

konjskih kola	1
-------------------------	---

28. kolovoza ljudstvo koje je izbjeglo iz Bugojna stiglo u toku dana u Mostar

29. kolovoza ljudstvo u Mostaru po nalogu zapovjednika SS divizije¹¹ upućeno iz Mostara u Prozor, gdje ostaje do 31. kolovoza. 4. sat nalazi se na postavima oko Livna.

31. kolovoza ljudstvo koje se je nalazilo u Prozoru uputilo se je u 5.30 sati iz Prozora za Livno, gdje stiže u 20.30 sati bez sukoba sa neprijateljem. U 2 sata neprijatelj je izvršio jači napad na Livno, ali je odbijen na svim sektorima nakon borbe, koja je trajala do 6 sati.

Utrošeno strijeljiva:

puščanog	4000
ručnih praski	30

XX. bojna sa svojim jedinicama všila je posadnu službu i osiguranje Tomislavgrada, Kongore, Šujice i Borove glave¹² sve do dolazka jačih skupina partizana, kada su svi postavi napušteni osim Tomislavgrada i Borove Glave. U pothvatima bojna nije sudjelovala, osim što je 1. sat bio na postavima u Bugojnu prigodom pada istoga.

23. kolovoza 1. sat nalazio se je na postavima u Bugojnu. U 1.30 sati neprijatelj je uspio prodrijeti na postavima ovoga sata i unići u sam grad. Po prodoru postava sat se sa zapovjednikom povlači u Kupres.

Vlastiti gubitci:

nestalih	22
--------------------	----

u oružju:

pušaka	22
strojopušaka	3

u opremi:

kapa	22
surki	22

¹¹ Riječ je o 7. SS diviziji »Princ Eugen«.

¹² Odnosi se na Borovu glavu (brdo, trig. 1290) jugozopadno od Šujice.

hlača	22
cipela	22
kabanica	135
deka	135
zdjelica	135

Utrošeno strijeljiva:

puščanog 7,9 mm	20.000
ručnih praksi	30

Neprijateljski gubitci nepoznati

3.) I z k u s t v a:

a) u taktičkom pogledu:

Prigodom neprijateljskog prodora u Bugojno pokazalo se je prigodom uličnih borbi, da je zaposjedanje kuća na razkršćima vrlo dobro, i da u mnogome otežava neprijateljsko kretanje po mjestu. Kod odbrane Livna u pomanjkanju na-gaznih mina, njemačke ručne granate pokazale su se vrlo dobre postavljanjem pred postave i vezanjem upaljača sa špa-gom i sprovodom iste do položaja.¹³ Kod napada neprijatelja na položaj, uže se potegne, i na taj način upali ručna praska.

U jutro poslie napada što ranije trebalo bi odmah upu-titi krilaše¹⁴ da bombardiraju i mitraljiraju neprijatelja, koji se još povlači iz okolice mjesta napada, kao što je bio slučaj kod zadnjeg napada na Livno, kad je njemački Feldvebel¹⁵ Römer¹⁶ sa svojim izvidnikom potukao u Glamočkom polju cielu kolonu neprijateljskih konja, koji su prenosili ranje-nike. Isti je zrakoplovac u selu Gubinu u niskom lietu nale-tio na partizansku skupinu i ubio iz strojnice i bombama 37 partizana.

¹³ Njemačka ručna granata (Handgranate) izrađivana je u ob-liku okrugle kutije manje konzerve sa šupljom drvenom drškom. Kroz šuplinu drške prolazio je kanap vezan za osigurač upaljača. Potezanjem kanapa oslobađan je osigurač upaljača, i na taj način je dolazilo do aktiviranja udarnog mehanizma, a time i do eksplozije.

¹⁴ avione

¹⁵ Treba: Feldwebel. Odgovara činu vodnika (narednika).

¹⁶ Remer. Redakcija nije mogla da ustanovi njegovo ime.

b) u obaskrbnom pogledu:

Svakoj posadi udaljenoj od željezničke pruge treba se dodieliti uvijek veće količine hrane i strieljiva, kako u slučaju napada ne bi odmah u početku oskudjevala.

c) obćenito:

Povlačenjem svih posada iz Jajca, G. i D. Vakufa, Bugojna i svih posada duž pruge Travnik — Jajce, kao i napuštanjem Drvara i nikada nezaposjednutog predjela oko Bos. Grahova sdrug je u Livnu ostao kao oaza, jer je sa svih strana zaokružen sa partizanima i isti se nesmetano kreću i koncentriraju na cijelom ovom području, a imaju na raspolaganju i cijelu Šipadovu željeznicu kao i dionicu pruge Jajce — Komar i D. Vakuf — Bugojno — G. Vakuf. Lokomotive i ostali vozni park imaju od Šipadove šumske željeznice.

Livno se neće moći dugo držati i braniti pogotovo zimi, ako se dobro ne utvrdi i ne osigura. Za osiguranje i utvrđenje Livna, trebalo bi dovesti veće količine cementa, drveta za gradnju, bodljikave žice, mina i t. d.

4.) Nedostatci i pogriješke:

a) u taktičkom pogledu:

Za održavanje spoja između sdruga i bojna, trebalo bi svakoj bojni dodieliti po jednu prenosnu krugovalnu postaju i po jedan motor-kotač, kako bi usljed prekida brzoglasne veze i obkoljenja postojala veza i sporazum o situaciji i daljem radu.

b) u obaskrbnom pogledu:

Područje, na kojem se nalaze jedinice ovoga sdruga, nalazi se izvan željezničke mreže, te je prijevoz hrane i strieljiva jako otežan, pošto sdrug raspolaže sa vrlo malim brojem teretnih samovoza, a na cijelom području nema inače nikakvog povoza.

Pošto uskoro nastupa zima, to bi trebalo za ovaj sdrug dodieliti i prevući hranu i strieljivo za najmanje pet mjeseci unapried, jer po padu prvog snijega, promet se na cijelom području obustavi usljed velikih napuha, koji dosižu i do 5 metara tako, da se redovni promet otvori tek koncem ožujka.

c) u pogledu naoružanja:

Nedostaje ovome sdrugu preko polovice automatskog oružja, a od teškog oružja ima na upotrebi samo 2 gorska topa, tako da bi trebalo za ovaj sdrug dodieliti još teškog oružja.

d) u pogledu stanovanja:

Ljudstvo u većini slučajeva stanuje na postavima pod šatorskim listovima u koliko dostaje, a ostatak pod vedrim nebom. Nastupom zime, ljudstvo će se morati povući sa položaja i smjestiti u prazne kuće koje su najbliže postavima, ili će se morati izgraditi solidni bunker i ukoliko bude za to dovojno tvoriva.

e) u zdravstvenom pogledu:

Trebalo bi za svakog vojničara dodieliti po dva para rublja i dovoljna količina sapuna, kako bi se održala čistoća tiela.

Za prijevoz težih bolesnika i ranjenika, trebalo bi ovom sdrugu dodieliti bar jedan bolnički samovoz, kojim bi odmah prevozili ranjenike i bolesnike do prve željezničke postaje. Isto bi trebalo udieliti jednog kirurga sa instrumentima.

f) u pogledu izvježbanosti:

Stanje je ostalo kao i do sada, pošto se sve jedinice ovoga sdruga nalaze stalno na postavima ili pokretu — pot-hvatima.

g) u tehničkom pogledu:

Trebalo bi ovom sdrugu dodieliti jednu obkoparsku postrojbu sa potrebnim tvorivom, koja bi uklanjala smetnje, što ih redovito neprijatelj pravi na putevima, mostovima i propustima kao i na brzoglasnim uređajima.

Isto tako trebalo bi dodieliti jednu brzoglasnu središnjicu i veći broj brzoglasnih aparata kao i dovoljnu količinu kabla.

Mostovi na putu Livno — Mostar dielom su provizorni i preslabi, za veći priliv vode, a neki opet derutni, pa bi trebalo radi osiguranja opskrbe ovoga sdruga odrediti nadležnima najžurniji popravak istih kao i ceste.

h) *Izvjješća:*

Dnevna izvješća koja šalje III. zbornu područje stižu vrlo kasno (nakon dva tjedna), pa ne mogu poslužiti za orijentiranje. Stoga neka nam se putem krugovala javlja podatke o okolnim sektorima, kao i kretanje partizana u našoj blizini.

i) Znakovi za rad sa zrakoplovstvom moraju se barem jednom mjesečno mijenjati, jer su ih odmetnici do sada znali, kada su bili stalni.

BR. 199

BOJNA RELACIJA ZAPOVJEDNOG SKUPA 2. GORSKOG ZDRUGA OD 27. SEPTEMBRA 1943. ZAPOVJEDNIŠTVU TREĆEG ZBORNOG PODRUČJA O BORBAMA NA PRUZI SA- RAJEVO — MOSTAR I U ŠIREM REJONU ROGATICE U AVGUSTU¹

2. GORSKI ZDRUG
»VOJSKOVOĐE DOGLAVNIKA

Slavka viteza Kvaternika«

(Zapovjedni Skup)

Op. Br. 744

Izvornik!²

U Sarajevu, dne 27. 9. 1943. god.

Predmet: Bojna relacija za

mjesec *kolovoz* 1943. god. — *Zapovjedništvu III.*

ZBORNOG PODRUČJA

(Glst.)

Dostavlja se bojna relacija za mjesec **kolovoz** 1943. godine u dva primjerka i to:

— Jedan primjerak za dalje slanje i

— Drugi primjerak za zadržavanje u pismohrani toga stožera. —

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 11/1—15, k. 57.

² Original. Riječ je dopisana mastilom.

Za Poglavnika i za Dom Spremni!

ZAPOVJEDNIK:
pukovnik (Matejić)
Matejić³

Glst. 28. IX. 1943

M. P.

2. GORSKI ZDRUG

»Vojskovođe Doglavnika
Slavka viteza Kvaternika«
(Zapovjedni Skup)
Op. Br. 744 / taj.
U Sarajevu, dne 27. 9. 1943. god.

Predmet: Bojna relacija za
mjesec kolovoz 1943. god.

ZAPOVJEDNIŠTVU III. ZBORNOG PODRUČJA

(Glst.)

I. DIO:

A.) OPERACIJE I AKCIJE:

1.) *Razpored četa dne 1. kolovoza 1943. god.:*

I. — Stožer 2. gorskog zdruge — Sarajevo. —

II. — *Stožerni dielovi:*

a) IX. topnički sklop — Bugojno (u sastavu 4. lovačke brigade);

b) XX. topnički sklop — Sarajevo (samo stožer sa 1. bitnicom 75 mm. O. 28);

c) Dojavna sat 2. gorskog zdruge — Jablanica;

d) Zdravstvena sat 2. gor. zdruge — Jablanica;

e) Obkloparska sat 2. gor. zdruge — Karlovac (u toku postrojavanja);

f) Oklopni vod 2. gor. zdruge — Zagreb (u toku postrojavanja);

³ Bogdan. Kasnije unapređen u čin generala. Osuđen je na smrt strijeljanjem (kao ratni zločinac), po presudi Vojnog vijeća Vrhovnog suda Demokratske Federativne Republike Jugoslavije od 22. septembra 1945 («Politika» od 14, 23. i 26. septembra 1945).

g) Vojno-oružnički vod — Brod n/S.⁴

III. — 2. *gorska pukovnija* — Jablanica (Osigurava željezničku prugu: Ivan Sedlo — Čapljina.)

Podređene joj:

I. bojna 2. gorske pukovnije — Konjic:

- 1. sat — Lukač Most;
- 2. sat — Bradina;
- 3. sat — Konjic;
- 4. sat — Konjic. —

II. bojna 2. gor. pukovnije — Drežnica:

- 5. sat — Raška Gora;
- 6. sat — Grabovica;⁵
- 7. sat — Blizanci;
- 8. sat — Drežnica. —

III. bojna 2. gor. pukovnije — Rama:

- 9. sat — Jablanica;
- 10. sat — Aleksin Han;
- 11. sat — Ostrožac;
- 12. sat — Rama. —
- 13. sat — Jablanica;
- 14. sat — Jablanica;
- 15. sat — Jablanica. —

IV. — 6. *gorska pukovnija* — Rogatica (osigurava želj. prugu: Podgrab — Višegrad):

Podređeno joj:

I. bojna 6. gor. pukovnije — Prača:

- 1. sat — Prača;
- 2. sat — (bez 1 voda) Prača (1 vod u Podgrabu);
- 3. sat — Mesići;
- 4. sat — Prača. —

⁴ To jest: Brod na Savi

⁵ Jugoistočno od Prozora nalaze se Donja Grabovica i Gornja Grabovica. Vjerovatno se odnosi na Gornju Grabovicu.

II. bojna 6. gor. pukovnije — Rogatica:

- 5. sat — Rogatica;
- 6. sat — Rogatica;
- 7. sat — Most na Limu;
- 8. sat — Rogatica. —

III. bojna 6. gor. pukovnije — Višegrad:

- 9. sat — Most na Limu;
- 10. sat — Višegrad;
- 11. sat — Višegrad;
- 12. sat — Višegrad. —

Stožerni dijelovi 6. gorske pukovnije:

- 13. sat — Rogatica;
- 14. sat — Rogatica;
- 15. sat — Rogatica. —

2.) Akcije:

U toku mjeseca kolovoza 1943. godine postrojbe ovoga zdruza niesu izvodile veće podhvate protiv odmetnika. —

Glavni zadatci postrojbi bili su:

1.) Osiguranje pruge: — Dovlići — Višegrad i Bradina — Čapljina. —

2.) Razviđanje u prostoru osiguranja pruge. —

U toku celog mjeseca bilo je samo nekoliko napada na posade na pruzi i to:

1. kolovoz:

Partizani noću 31./1. kolovoza napadali želj. postaju Bradina u jačini oko 140 naoružanih sa 4 strojopuške. —

U borbi jedan domobran lakše ranjen. —

3. kolovoz:

Razviđanjem ovoga dana po obhodnjama iz 2. gor. pukovnije primjećena grupa od 1600 partizana na prostoru: Lapov Dol — Zelene Njive (8—10 km. s. i. Konjic).—⁶ Saznalo se da su isti došli iz s. Umljani, u kojem su navodno razoružali našu miliciju. —

⁶ Odnosi se na 3. i 7. krajišku NOU brigadu. Obje brigade su 3. avgusta, s prostorije s. Umljani, krenule u akciju u tri napadne kolone, radi prijelaza mostarske pruge (tom IV, knj. 16, dok. br. 25).

Tokom noći 3./4. ov. mj. oko 2320 sati od strane partizana izvršen napad na želj. postavu Podorašac i Brđane.⁷ — Oko 2400 sata također od partizana izvršen napad na Bradinu i Lukač Most.⁸ — Pruga od Bradine do Lukač Mosta zakrčena kamenjem, šinama i drvećem. — Veza između Bradine i Lukač Mosta u prekidu. — U ovim borbama kod Bradine 10 partizana mrtvih, dok naših gubitaka nema. —

4. kolovoz:

Partizani koji su noću 3./4. ov. mj. napadali na pruzi: Bradina — Konjic, povukli se u zapadnom smjeru na prostor s. Repovci — Ovčići — Gabelovina (4, 7 i 9 km. s. z. Bradina).⁹

Pruga kao i b. b.¹⁰ veza na dielu pruge: Bradina — Konjic, koja je u toku noći 3./4. ov. mj. bila oštećena, u toku 4. ov. mj. opravljena. —

Naknadno se saznalo da je u borbi sa partizanima u toku noći 3./4. ov. mj. kod Podorašca ranjeno nekoliko njemačkih vojnika. — Točan broj nepoznat. —

5. kolovoz:

Razviđanjem obhodnji III. bojne 2. gor. pukovnije sjeverno od Ostrožca, ubijen je jedan partizanski kurir, — koji je nosio izvješće za »XI. krajišku brigadu«, čiji se stožer nalazio u s. Obrenovac (6 km. s. Ostrožac). — Sadržaj ovoga izvješća bio je: stanje pruge: Ostrožac — Konjic na dane 1., 2. i 3. ov. mj. kao i jačina i kretanje naše vojske. —

6. kolovoz:

Grupa od 30 četnika s desne obale r. Drine napala s. Međedu. — Obhodnje III. bojne 6. gor. pukovnije borbom su četnike potisnule. —

U toku noći 6./7. ov. mj. četnici s obližnjih visova napali Goražde. — Gubitaka nije bilo. —

⁷ Srednja kolona (dva bataljona 3. krajiške i jedan bataljon 7. krajiške NOU brigade) napadala je na odseku Podorašac — Brđani (tom IV, knj. 16, dok. br. 25).

⁸ Napad na ta mjesta izvršila je Desna kolona (dva bataljona 3. krajiške NOU brigade). Bliže o tome vidi tom IV, knj. 16, dok. br. 25.

⁹ Treća i 7. krajiška NOU brigada nisu se povukle, već su izvršile postavljene zadatke: iz istočne Bosne, u nastupnom maršu, prešle su prugu radi prebacivanja u Bosansku krajinu (tom IV, knj. 16, dok. br. 25).

¹⁰ Vjerovatno: brzoglasna borbena.

10. kolovoz:

Noću 9./10. ov. mj. oko 2300 sata partizani napali uzletište Rajlovac.¹¹— U posadi Sarajevo te i u stožeru ovoga zdruge zapovjeden zbjege,¹² koji je trajao od 2330 sati do 0630 sati 10. ov. mj.—

11. kolovoz:

Noću 11./12. ov. mj. partizani u jačini od 200 ljudi napali želj. postaju Lisičići i razorili prugu kod Krvavo Polje (3. km. j. i. Lisičići).¹³— Napad trajao od 2300 do 0300 sati.— U borbi jedan njemački vojnik poginuo, a jedan ranjen.— Jedna partizanka koja je navodno upravljala ovim napadom ranjena, te po Njemcima u toku 12. ov. mj. sprovedena u Sarajevo.—

14. kolovoza:

Noću 14./15. ov. mj. četnici nepoznate jačine sa svih strana napali ž. postaju i s. Mesići.— Napad trajao od 004 do 005 sati u jutro,— kada je uz pomoć oklopnog vlaka odbijen.— Vlastitih gubitaka nema.—

26. kolovoz:

Dvije grupe partizana prešle su naću 26./27. ov. mj. prugu i istu porušili kod Sjetline i Renovice, a zatim produžili pokret ka s. Orahovica.—

U toku ovoga dana pruga kod Sjetline popravljena, dok se kod Renovice još popravljja.—

3.) *Utrošak streljiva:*

a) 2. gorska pukovnija:

- Naboja 7,9 cm 19860 kom.;
- Naboja za znakovni samokres 76 kom.;
- Ručnih bombi 58 kom.;

¹¹ Taj napad je, prema izvještaju štaba 5. NOU divizije od 20. avgusta 1943, izvršen 10/11. avgusta (tom IV, knj. 16, dok. br. 78 i 118).

¹² To jest: uzbuna. Blíže o toj uzbuni vidi tom IV, knj. 16, dok. br. 78.

¹³ Taj napad je izvršila 11. krajiška brigada 5. NOU divizije (tom IV, knj. 16, dok. br. 78, str. 240). Samo, pak, mjesto Lisičići (zapadno od Konjica) sada je potopljeno u akumulacionom Jablaničkom jezeru (hidroelektrana Jablanica) na rijeci Neretvi.

— Bombi za laki bacač	31 kom.;
— Bombi za teški bacač	23 kom.;
— Naboja za strojosamokres	630 kom.;
— Naboja za samokres	71 kom.;

b) 6. *gorska pukovnija*:

— Puščanih i strojopuščanih naboja	7916 kom.;
— Naboja za strojopuške	320 kom.;
— ručnih bombi	47 kom.;
— svjetlometnih znakovnih naboja	72 kom.;

B.) IZKUSTVA:

Kako u toku mjeseca kolovoza od strane ovoga stožera i podređenih postrojbi niesu preduzimani nikakvi veći podhvati, to niesu stečena nikakva veća iskustva.—

C.) NEDOSTATCI I GREŠKE:

Za sada nema.—

M. P.

ZAPOVJEDNIK;
pukovnik (Majetić),
Matejić

¹⁴ Vjerovatno se odnosi na jedinice 2. proleterske divizije NOVJ (tom IV, knj. 16, dok. br. 211 i knj. 17, dok. br. 5).

BR. 200

**BOJNA RELACIJA ZAPOVJEDNIŠTVA ZAGREBAČKE KONJANIČKE PUKOVNIJE OD 5. OKTOBRA 1943. O DEJSTVI-
MA PUKOVNIJE U REJONU TRAVNIKA U SEPTEMBRU¹**

ZAPOVJEDNIŠTVO ZAGREBAČKE KONJANIČKE PUKOVNIJE

Op. Broj 2009/taj
dne 5/X — 1943

Predmet: bojna relacija za
mjesec rujan 1943.

Spoj III. D. S. Glst. Op. broj
1266/taj. 43.

ZAPOVJEDNIŠTVU III. ZBORNOG PODRUČJA

Glavnostožerni odjel

Savezno gornjem nalogu dostavljam bojnu relaciju zagrebačke konjaničke pukovnije za mjesec rujan 1943. u sljedećem:

I. DIO:

a) OPERACIJE I AKCIJE:

1. rujna: u toku noći od 2330 do 0305 sati izvršeni su vatreni prepadi na postav Turbe.² Prepadi su bez vlastitih gubitaka odbijeni.

Pošto su primljeni podatci od pouzdanika, da se veće grupe odmetnika prikupljaju u s. Čakići, gdje kuhaju u 7 kotlova hranu, otvorena je iz Travnika na prostoriju pomenutog sela topništva vatra.

U toku dana vršeni su popravci na želj. pruzi Bila — Vitez, kao i na uzpostavi brzoglasne veze.

2. rujna: u toku noći od 2250 do 0600 sati izvršen je vrlo jak napad na postav Turbe sa svih strana. Jačina napadača 4—5 bataljona. Prvi puta na ovoj prostorijski 1. proleterska

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 12/1—21, k. 57.

² Te prepade je vršila 1. proleterska NOU brigada (tom IV, knj. 17, dok. br. 4).

brigada i to: Srbijanci, Crnogorci i Janjani. Napad krvavo odbijen.³ Naoružanje napadača: dosta težkih i lakih strojnica, mnogo strojosamokresa, te jedna p. o. puška. Vlastiti gubitci: 1 častnik teško ranjen, 1 častnik zarobljen, 5 domobrana ranjeno, 8 domobrana nestalo, 1 strojnica teško pogođena od neprijateljske ručne bombe onesposobljena, ali je zirnik uspio da izvadi vrataoca i oprugu.

Ustanovljeni gubitci kod neprijatelja: 2 mrtva. Oko samog postava vide se mnogi i veliki tragovi krvi. Po izkazu seljaka iz Turbeta ima oko 100 što mrtvih što ranjenih odmetnika.

U 0305 sati upućen je iz Dolca okl. vlak sa jednim vodom I 360⁴ I. R.⁵ i streljivom na postav Turbe. 5 km zap. od Travnika okl. vlak naletio na minu, te su strojnička kola znatno oštećena. Vlastiti gubitci: 2 mrtva i 2 ranjena domobrana iz posade okl. vlaka.

3. *rujna*: u toku noći od 2205 do 0500 sati izvršeno je nekoliko vatrenih prepada od strane odmetnika na postav Turbe sa svih strana. Jačina napadača 150—200 ljudi. Svi su prepadi odbijeni. Gubitci: 1 legionar ranjen. U 1300 sati ponovni napad na Turbe odbijen.

Iste noći od 2345 do 0215 sati izvršen je napad na postav ž. p. Vitez jačim snagama. Jačina napadača preko 100 ljudi. Napad je odbijen. Vlastiti gubitci: 1 domobran ranjen, a suđeci po tragovima krvi, odmetnici imaju velike gubitke.

Od 2245 do 2310 sati izvršen je jači napad na tvornicu žigica Dolac i jugoiztočne travničke bunkere, a od 2325 do 0615 sati 4. o. m. nekoliko vatrenih prepada na iste postave. Jačina napadača preko 200 ljudi, sa 15 strojopušaka i mnogo strojosamokresa. Napad i svi prepadi odbijeni uz potporu topništva iz Travnika i okl. vlaka u Dolcu.

4. *rujna*: u toku noći od 2325 do 0505 sati izvršeno je nekoliko jačih i slabijih vatrenih prepada na postav Turbe. Jačina napadača oko 200 ljudi sa mnogo pušaka i strojosamokresa. Svi su prepadi odbijeni.

5. *rujna*: u toku noći izvršeno je nekoliko vatrenih prepada na tvornicu žigica Dolac i jugoiztočne travničke bunkere.

³ Bliže o organizaciji napada 1. proleterske NOU brigade na Turbe vidi tom IV, knj. 17, dok. br. 4.

⁴ Tako piše u originalu. Treba: I/369.

⁵ Odnosi se na 1. bataljon 369. grenadirskog puka 369. legionarske divizije (»Vražje«). Inače, slova I. R. su skraćenica od njemačkih riječi Infanterie-Regimente, što u prevodu znači: pješački puk (pukovnja, regimenta).

Prvi prepad počeo je u 2145 sati, a posljednji završio u 0800 sati. Svi su prepadi odbijeni. Jačina napadača oko 200 ljudi.

U 0830 sati uputila je I/369. I. R. podhvatnu sat sa okl. kolima u borbeno razviđanje i radi pročišćavanja područja, sa kojeg su partizani u toku noći napadali.

Iste noći od 2135 do 2205 sati izvršen je vatreni prepad na postav Vitez sa sjeverne strane, koji je odbijen. Jačina napadača oko 100 ljudi.

Iste noći od 2340 do 0015 sati izvršen je vatreni prepad na postav stražare br. 2. između Busovače i Viteza, koji je odbijen. Jačina napadača oko 40 ljudi.

Iste noći od 2135 do 2400 sata izvršen je vatreni prepad na postav Turbe, koji je odbijen.

6. rujna: u toku noći od 2115 do 0600 sati izvršila je grupa od oko 200 odmetnika nekoliko vatrenih prepada na tvornicu žigica Dolac i jugozapadne travničke bunkere. Svi su napadi odbijeni uz pomoć topništva iz Travnika i okl. vlaka u Dolcu.

U 0500 sati upućen je podhvatni odred sastojeci se od jedne sati I/369. I. R., njem. Gend. Hauptmannschafta⁶ i oružničkog krila u Travniku uz suradnju E. K. 27 Travnik radi pretresa zemljišta između istočnih i jugoistočnih travničkih bunkera, te tvornice žigica Dolac (sela Kmetiči, Vakuf, Gluhovići).⁸ U 1000 sati odred se vratio bez da je imao dodira sa neprijateljem.

Iste noći od 2120 do 0430 sati izvršeno je nekoliko vatrenih prepada na postav Turbe od strane odmetnika u jačini oko 150 ljudi. Svi su prepadi odbijeni.

7. rujna: u toku noći od 2215 do 0400 sati izvršeno je nekoliko manjih vatrenih prepada na postav Turbe, koji su odbijeni.

⁶ Odnosi se na pripadnike njemačke žandarmerijske kapetanije (Gendarmerie — Hauptmannschaft). Riječ »Hauptmannschaft« u bukvalnom prevodu znači: ljudstvo kojim komanduje kapetan (Hauptmann).

⁷ To je skraćenica od njemačkih riječi Einsatzkommando (Ajnzackomando) — specijalne njemačke oblasne policijske ustanove za egzekutivno-policijsku, bezbjednosnu i obavještajnu djelatnost. Na području Nezavisne Države Hrvatske bilo je tada pet takvih oblasnih komandi. Sjedište Ajnzackomande — 2 bilo je u Sarajevu, i ona je bila u sastavu Ajnzacgrupe »E«. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 29, dok. br. 146, objašnjenje 18.

⁸ To mjesto, kod Travnika, nije nađeno na karti 1 : 100.000. Odnosi se na s. Grahovik, južno od Travnika.

Iste noći u 2310 sati izvršen je vatreni prepad na postav Bila most,⁹ koji je odbijen.

U 0700 sati uputila je I/369. I. R. dva podhvatna voda iz Turbeta prema Karauli. Na 3,5 km zap. od Turbe naišli su na cestovnu zapreku, te su se pod jakom neprijateljskom vatrom povukli u Turbe.¹⁰ Sjeverne padine k. 848 i 842 su od neprijatelja zaposjednute i utvrđene.

8. *rujna*: u toku noći od 2205 do 0100 sati izvršen je jači vatreni prepad na postav Turbe. Tokom cijele noći do 0500 sati ponovilo se još nekoliko slabijih vatrenih prepada. Svi su napadaji odbijeni.

Iste noći, u 2224 sata izvršen je vatreni prepad na tvornicu žigica Dolac i na jugoistočne tvorničke bunkere.¹¹ Manji prepadi trajali su do 0500 sati. Svi su napadaji odbijeni.

U 0730 sati naletio je osobni vlak iz Turbeta na oko 4,5 km zap. od Travnika na minu.¹² Stroj i pruga su znatno oštećeni. Žrtava u ljudstvu nema. Odmah je pristupljeno popravci pruge.

U 2040 sati izvršen je vatreni prepad na postav ž. p. Vitez, koji je odbijen.

U 2155 sati izvršen je vatreni prepad na Travnik sa zapadne strane, koji je odbijen.

9. *rujna*: u toku noći od 2224 sati izvršen je kratki vatreni prepad na postav Turbe sa zapadne strane, koji je odbijen. Uznemiravanje neprijateljskom vatrom trajalo je do 0300 sata.

U 0147 sati izvršen je vatreni prepad na postav ž. p. Busovača sa sviju strana, koji je uz pomoć topništva iz mjesta Busovača odbijen.¹³

U 0135 sati naišla su oklopna kola I/369. I. R. između Bile i Dolca na grupu odmetnika, koji su pokušavali minirati most kod Bile, ali su se pri nailazku okl. kola razbježali uz slabi odpor.

U 2140 sati izvršen je vatreni prepad na postav Turbe sa zapadne strane, koji je odbijen. Vatrema uznemiravanja trajala su do 2400 sata.

⁹ Riječ je o mostu na r. Bili kod Han-Bile.

¹⁰ Tu su zapreku postavile jedinice 1. krajiške brigade 5. NOU divizije, koje su zatvarale pravce Travnik — Jajce i Travnik — Donji Vakuf (tom IV, knj. 17, dok. br. 63 i 70).

¹¹ Taj prepad je izvršila 4. krajiška brigada 5. NOU divizije (tom IV, knj. 17, dok. br. 70).

¹² Minu je postavila jedna četa iz 1. krajiške brigade (tom IV, knj. 17, dok. br. 70).

¹³ Taj prepad su izvršili dijelovi 4. krajiške brigade. Od neprijateljeve artiljerijske vatre je poginuo jedan komandir, a tri borca su lakše ranjena (tom IV, knj. 17, dok. br. 98).

U 2100 sat posada bunkera br. 17 i 18 s istočne strane Travnika napustile su postav s oružjem i streljivom. Svega 25 dočastnika i domobrana sa 1 strojopuškama. Jedan od pobjeglih domobrana je uhvaćen. Postavi su odmah zaposjednuti od njem. Gend. Hauptmannschaft-a.

10., 11. i 12. rujna: razviđanje izpred i iza postava. Zatišje na cijelom području.

13. rujna: u 2125 sati izvršen je vatreni prepad na postav ž. p. Busovača i stražaru br. 2. Prepad je trajao do 2210 sati, kada je odbijen uz podporu topništva iz mjesta Busovača.

14. rujna: u 0100 sati izvršen je slabiji vatreni prepad na postav Turbe, koji je odbijen.

U toku noći prekinuta je želj. pruga između ž. p. Busovača i stražare br. 2, koja je u toku 15. o. m. popravljena.

15. rujna: razviđanje izpred i iza postava. Zatišje na cijelom području.

16. rujna: u toku noći od 2105 do 0600 sati izvršen je jaki napad na Travnik s južne i istočne strane. Napadač imao je mnoštvo strojosamokresa i strojnice. Jačina napadača oko 400 ljudi. Napad je uz podporu topništva odbijen. Od strane partizana spaljena su 2 bunkera.¹⁴

U toku noći od 2050 do 0530 sati izvršeni su jaki napadi sa svih strana na postav Turbe. Jačina napadača preko 500 ljudi sa nekoliko bacača i jednim topom. Svi napadi su uz podporu topništva iz Travnika odbijeni.¹⁵

U toku noći razorena je pruga 2 km zap. od ž. p. Bila u dužini od 900 m i uništena su 2 propusta, te prekinut brzoglasni promet. Radovi na popravci su preduzeti.¹⁶

¹⁴ Drugi bataljon 1. krajiške brigade 5. NOU divizije vršio je tada demonstrativan napad na Travnik i tom prilikom zarobio 17 domobrana i dva dočastnika (podoficira). Bliže o tome vidi tom IV, knj. 17, dok. br. 98.

¹⁵ Napad na Turbe su izvršila dva bataljona 1. krajiške brigade s ciljem da se obezbijedi prelazak jedne satnije 1. konjičkog sklopa Zagrebačke konjaničke pukovnije u redove NOV i POJ. Međutim, zbog ojačanja posade u Turbetu, napad je bio bezuspješan (tom IV, knj. 17, dok. br. 98 i 149).

¹⁶ Prugu je rušio jedan bataljon 4. krajiške brigade i tom prilikom razrušio jedan i po km pruge, porušio telefonske stubove u dužini od jednog i po km i jedan drveni most dužine šest metara i oštetio most dužine osam metara (tom IV, knj. 17, dok. br. 98 i 149).

Iste noći odmetnici su prekinuli prugu i brzoglasnu liniju između Travnika i Turbeta. Radovi na popravci su odmah u jutro preduzeti.

U toku noći upućena je jedna obhodnja iz I-369. I. R. iz Travnika u pravcu Turbeta. Kod s. Radića Brdo obhodnja naišla na jak neprijateljski odpor.

Gubitci u toku dana: 5 legionara mrtvih i 9 ranjeno, 4 domobrana ranjena, zarobljen satnik Matolnik Rudolf, 3 dočastnika i 18 domobrana, svi sa oružjem.

17. rujna: u 0347 sati izvršen je vatreni prepad na travničke bunkere sa zapadne i istočne strane, koji je uz manje prekide trajao do 0450 sati. Jačina napadača oko 150 ljudi. Imali su i 1 top. Napad je odbijen.¹⁷

U 0830 sati izvršen je manji vatreni prepad na postav Turbe sa sjeverne strane, koji je odbijen. Jačina napadača oko 100 ljudi.

U 2230 do 2315 sati izvršen je napad na postav ž. p. Busovača sa svih strana. Jačina napadača oko 200 ljudi, sa 3 strojnice, 3 strojopuške i 1 strojosamokresom. Napad je uz podporu topništva iz mjesta Busovača odbijen.

18. rujna: u toku noći izvršen je napad na travničke bunkere sa istočne i jugoistočne strane, koji je uz manje prekide trajao do 0545 sati. Jačina napadača oko 300 ljudi sa jednim bacačem. Napad je uz podporu topništva odbijen.

U toku noći odmetnici su pokušavali uznemiravati postav Turbe sa nekoliko bacačkih mina, a u 0930 sati izvršen je na isti postav vatreni prepad sa zapadne strane, koji je odbijen.

Od 2105 do 2145 sati izvršili su odmetnici napad na tvornicu žigica Dolac, koji je odbijen.

Gubitci u toku dana: 1 domobran ranjen, 1 častnik (nadporučnik Šmigamor Juraj), 1 dočastnik (narednik liečnik Šumanovac Dr. Zvonimir) i 12 domobrana — svi iz I. konj. sklopa — nestali iz postava Turbe.

19. rujna: u toku noći od 2021 do 0600 sati odmetnici su vršili vatrene prepade na travničke bunkere sa zapadne i jugozapadne strane. Istodobno vršeni su vatreni prepadi na tvornicu žigica Dolac sa južne i zapadne strane. Jačina napadača: na Travnik preko 100 ljudi, a na tvornicu žigica preko 80 ljudi sa 5 strojopuškama. Svi su napadaji odbijeni uz potporu topništva iz Travnika.

¹⁷ Tu i sljedeće akcije vršile su jedinice 5. NOU divizije.

U 0225 sati izvršen je vatreni prepad na travničke bunkere sa jugoistočne strane, koji je odbijen.

Danas izvršena izmjena postava između I. i III. konj. sklopa i to:

— stožer, stož. sat, 2., 3. i diekovi 4. sati III. konj. sklopa iz ž. p. Vitez i Bila most na postav Turbe,

— I. konj. sklop iz Turbeta na postav ž. p. Vitez.

20. rujna: u toku noći od 2015 do 0610 sati izvršen je jak napad na postav Turbe sa svih strana, koji je odbijen. Jačina napadača preko 600 ljudi, sa velikim brojem automatskog oružja. Brzoglasna linija Travnik — Turbe prekinuta i do 0000 sati uzpostavljena.

U 0830 sati izvršen je vatreni prepad na tvornicu žigica Dolac sa južne i zapadne strane, koji je trajao do 0900 sati, te je odbijen.

U 0945 sati naišla je obhodnja I 369. I. R. na oko 2 km zap. od Travnika na grupu odmetnika, koja je uz pomoć okl. vlaka iz Turbeta, koji je u taj čas naišao, potisnuta prema jugozapadu.

U borbi kod Turbeta poginuo je prič. zastavnik Jaklić Đuro.

21. rujna: u noći u 2400 sata izvršen je vatreni prepad na jugoistočne travničke bunkere, koji je nakon 10 minuta odbijen.

Iste noći u 0045 sati izvršen je jak vatreni prepad na postav Turbe sa svih strana, koji je do 0115 sati odbijen uz pomoć topništva iz Travnika.

22. rujna: u noći izvršen je vatreni prepad na postav Turbe sa svih strana. Najžešći prepad trajao je od 2220 do 2345 sati. Daljnji vatreni prepadi i uznemiravanja trajali su do 0600 sati. Svi napadi i prepadi odbijeni su. Jačina odmetnika oko 400 ljudi.

U 0850 sati naletio je okl. vlak iz Travnika, koji je vozio talijanske zarobljenike na rad u Turbe, na minu kod 2,5 km od Travnika, te je na njih otvorena neprijateljska vatra. Upućeno je pojačanje od I 369. I. R. iz Travnika, te su odmetnici potisnuti prema jugozapadu. Okl. vlak je znatno oštećen.

Prilikom ovog udesa je:

— poginulo: 2 domobrana, 1 željezničar, 7 legionara I 369. I. R., 9 talijanskih zarobljenika,

— ranjeno: 1 domobran, 4 legionara i 5 talijanskih zarobljenika i

— nestalo: 3 domobrana, 7 legionara i 52 talijanska zarobljenika.¹⁸

U 2335 sati izvršen je vatreni prepad na bunker br. 22 kod Travnika, koji je odbijen.

U 0730 sati, pri izlasku zapovjednika III. konj. sklopa iz Turbeta na mjesto novoodređenih postava iztočno od Turbe, otvorena je od strane odmetnika na njega i njegovu pratnju vatra. Odmetnici su se nakon kraćeg okršaja povukli.

23. rujna: u toku noći od 2040 do 0600 sati izvršeno je nekoliko vatrenih prepada na postav Turbe, koji su uz potporu topništva iz Travnika odbijeni. Jačina napadača 300—400 ljudi.

Pošto su dobiveni podatci, da se u s. Budisići, Pribilovići i Rankovići kreću partizanske obhodnje, iz I 369. I. R. upućena je obhodnja koja je u toku dana naišla na odmetničke obhodnje, sa kojima je zametnuta borba, te su 2 odmetnika ranjena.

24. rujna: u noći izvršeno je četiri manja napada na postav Turbe u trajanju 1/2 do 3/4 sata, koji su odbijeni. Jačina napadača 80—100 ljudi. Ovi se prepadi i napadi ponavljaju svaku noć, te je obća namjera odmetnika izmoriti ljudstvo, nakon čega bi uslijedio odlučni napad.

U 1000 sati tučeno je topništvom iz Travnika s. Đakovići, gdje se prema podacima pouzdanika¹⁹ nalaze veće skupine odmetnika (500—600 ljudi).

U 1810 sati tučena je topništvom iz Travnika prostorija Mravinjac (k. 1394),²⁰ gdje se prema pouzdanim podacima nalazi partizanski stožer sa Hotić Mesudom i Kutanjcem.²¹

U 2145 sati napadnut je postav stražare br. 2 između Vi-teza i Busovače. Napad je uz podporu topništva I/369. I. R. odbijen nakon jednosatne borbe. Napadača bilo je oko 80 ljudi.

25. rujna: od 0130 do 0600 sati vršeni su vatreni prepadi od strane odmetnika na postav Turbe. Svi su prepadi odbijeni uz pomoć topništva iz Travnika. Jačina napadača oko 200 ljudi.

¹⁸ Oklopni voz su dočekali, u zasjedi, dva bataljona iz 1. krajiške i jedna četa iz 4. krajiške brigade. Tom prilikom je oslobođeno 80 Italijana (tom IV, knj. 17, dok. br. 149).

¹⁹ agenata (dostavljača, obavještajaca)

²⁰ Mravinjac nije kota 1394, već trig. 1394, jugozapadno od Travnika.

²¹ Stankom

Od 2330 do 0020 sati 26. o. m. ponovo je grupa odmetnika od oko 150 ljudi izvršila vatreni prepad na postav Turbe, koji je odbijen.

26. rujna: u 2035 sati počeo je jak vatreni prepad odmetnika na jugoistočne travničke bunkere, koji je trajao nesmanjenom žestinom do 2130 sati, dok je vatra s manjim prekidima trajala sve do 0400 sati. Svi su napadi odbijeni. Jačina napadača oko 80—100 ljudi.

27. rujna: tokom cijele noći odmetnici su uznemiravali postav Turbe sa pripucavanjem. Jačina napadača oko 20—30 ljudi. Svi su napadi odbijeni.

28. rujna: tokom cijele noći odmetnici su slabijim pripucavanjem uznemiravali postav Turbe. Jačina napadača 60—70 ljudi.

U toku iste noći tučen je topničkom vatrom iz Travnika prostor s. Jankovići, gdje se prema podacima nalazi veća skupina partizana, koji su se usljed djelovanja topničke vatre povukli u zapadnom pravcu.

U 0650 sati naišao je putnički vlak iz Travnika na minu na 1 km zap. od ž. p. Bila, kojom je prilikom razoren jedan putnički vagon. Ima 10 mrtvih (5 legionara, 2 pripadnika njem. oružništva²² i 4 civila) te 5 ranjenih. Na mjesto nesreće odmah je upućen okl. vlak, koji osigurava radove na popravci. Istom zgodom prekinuta je brzoglasna linija. Odmetnici su preostale putnike odveli sa sobom.²³

U 1950 sati izvršen je jak vatreni prepad na istočne travničke bunkere i tvornicu žigica Dolac, koji je trajao 1 sat i odbijen je. Jačina napadača oko 150 ljudi sa 5 strojnica, 6 strojopuški i 10 strojosamokresa.

Obhodnja I/369. I. R. naišla je kod s. Hrastovci prije podne na neprijatelja, koji se nakon kratke borbe povukao. Ranjena 3 legionara.

29. rujna: tokom noći od 2030 do 0530 sati vršili su odmetnici povremene vatrene prepade na postav Turbe, koji su odbijeni. Jačina napadača oko 80 ljudi.

U 0200 sati odmetnici su izvršili žestok napad na zapadne travničke bunkere. Napad je trajao do 0415 sati, kada je od-

²² policije

²³ Tu zasjedu su postavile dvije čete 1. krajiške brigade (dok. br. 149).

bijen. Jačina napadača oko 100 ljudi sa 5 strojopušaka i većim brojem strojosamokresa.

30. rujna 1943.: tokom noći od 2000 do 0500 sati odmetnici su uznemiravali postav Turbe pripucavanjem. Jačina odmetnika 30—40 ljudi sa nekoliko strojosamokresa.

Iste noći prebacivala se manja grupa odmetnika izpred jugozapadnih travničkih bunkera. Na njih je otvorena vatra, te su se uz puškaranje povukli.

Iste noći tuklo je travničko topništvo mjesta Đakovići, Prihići, Pulac, Bjelobučje i Bešlija, gdje se prema podacima pouzdanika nalaze veće grupe odmetnika.

Danas prije podne primjećena je veća skupina odmetnika između s. Pribilovići i Đakovići, te je na njih travničko topništvo otvorilo vatru.

Od 2130 do 2300 sata izvršen je jak vatreni prepad na postav Turbe s južne strane, koji je odbijen. Jačina odmetnika preko 100 ljudi sa nekoliko strojnica i strojopušaka. Manja uznemiravanja trajala su tokom cijele noći.

b) OPAŽANJA I IZKUSTVA:

Stanje, iznieto u prošlomjesečnoj bojnoj relaciji pod I/b, dostavljenoj pod Op. broj 1784/taj. od 16. IX. o. g.,²⁴ donekle se popravilo, ali se ipak još ne može reći, da je obće stanje na potrebnoj visini, jer još nije u potpunosti udovoljeno svima zahtjevima, koje je dostavilo bilo ovo zapovjedništvo ili samo zapovjednici sklopova tome zapovjedništvu ili drugim nadležnim zborovnim područjima.

Ipak moram naglasiti, da se je duh borbenosti kod ljudstva u mnogome podigao, jer pored toga, što je ljudstvo dano-noćno u borbi s odmetnicima, koji napadaju postave, raspoloženje momčadi je bolje, nego što je bilo prvih dana, kada sam primio pukovniju.

c) NEDOSTATCI I PRIEDLOZI ZA ODKLANJANJE:

Nedostatci, iznieti u prošlomjesečnoj bojnoj relaciji pod I/c, još nisu u svemu odklonjeni, kao:

1) popuna pukovnije časticima izvršena je donekle, ali samo na papiru, t.j. zapoviedima Osobnog odjela Upravnog stožera Minorsa i Nadzorništva konjaništva udjeljeno je ne-

²⁴ Vidi AVII, reg. br. 11/1—27, k. 57.

koliko častnika u ovu pukovniju, ali se isti do danas nisu javili, tako da pukovnija u stvari od tih udjelbi do sada nema nikakve koristi. Po ovome podnio sam potreban dopis Nadzorničtvu konjaničtva;

2) popuna djelatnosti dočastnicima još nije izvršena;

3) popuna naoružanjem do ustrojbenog sastava također još nije izvršena:

4) pukovnija još nije u potpunosti opremljena sa odjećom za zimu, a još je potrebna obuća, jer sada će već početi jesenji kišni dani, blato, a zatim i zima. Osim toga bilo bi potrebno pukovniji dodijeliti zimske bunde za straže i obhodnje. Za bande usliedit će posebne zahtjevnice;

5) popuna pukovnije sa momčadi donekle je izvršena. ali još mnogo nedostaje do podpuno ustrojbenog sastava, pa bi ovu popunu trebalo čim prije izvršiti.

II. dio bojne relacije dostavlja se u prigibu.

Priedlozi za odlikovanje već su ranije dostavljeni tome zapovjedničtvu, te se s toga III. dio bojne relacije ne dostavlja.

ZA POGLAVNIKA I DOM SPREMNI!

ZAPOVJEDNIK PUKOVNIK

(Schlacher²⁵)

Schlacher

Grb

ZAPOVJEDNIŠTVO III. ZBORNOG PODRUČJA
GLAVNOSTOŽERNI ODJEL

Op. Broj 61/taj.

U Sarajevu, dne 7. II 1944.

Priključiti spisu pod gornjim
brojem od danas.²⁶

Pročelnik glst. ppukovnik
(Mesarov)

Mesarov²⁷

²⁵ Čita se: Slaher. Ime mu je Miroslav.

²⁶ Ta rečenica je dopisana mastilom.

²⁷ Viktor

BOJNA RELACIJA ZAPOVJEDNIŠTVA 3. LOVAČKOG ZDRUGA OD 10. JANUARA 1944. O DEJSTVIMA U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI U OPERACIJI „ŠNEŠTURM”¹

Grb
ZAPOVJEDNIŠTVO
3. LOVAČKOG ZDRUGA

Broj 145/Taj.²
Dne 10. I. 1944.
Tuzla

Predmet: Obća bojna relacija
za mjesec prosinac 1943. god.

ZAPOVJEDNIŠTVU II. ZBORNOG PODRUČJA
»Glast.³ odjel«

Na temelju zapovjedi Glavnog stožera domobranstva Op. broj 1242/tajno od 9. XII. 1941. godine i toga zapovjedništva Gst. broj 821/taj. od 22. I. 1943. godine, predlaže se obća bojna relacija za mjesec prosinac 1943. godine.

I D I O

a) Operacije.

1. XII.

1. XII u 0700 sati upućene su iz Brčkog u razviđanje jedna sat 5. 1. p.⁴ i jedna njemačka sat smjerom s. Brod — s. Bukvik (4 JZ, 12 JZ Brčko). Na visovima pred Bukvikom iste su napadnute od grupe jačine 500 partizana dobro naoružanih strojnicama i bacačima.⁵ Razviđačke sati nisu mogle ući u Bukvik, nego su se vratile u Brčko.

Vlastiti gubitci: 1 domobran 5.1.p. poginuo.

1 njem. dočastnik i 4 njem.

vojnika nestali.

2 njem. vojnika ranjena.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u AVII, reg. br. 14/1—16, k. 55.

² Tajno

³ Glavnostožerni

⁴ Lovачke pukovnije

⁵ Odnosi se na dejstva 1. operativne grupe 16. NOU divizije (tom IV, knj. 20, dok. br. 1, 182 i 186).

Gubitci u tvorivu: 2 njemačka srednja bacača onesposobljena.

Protivnički gubitci: procijenjeno oko 30 poginulih i isto toliko ranjenih partizana.

Istoga dana poginuli su nesrećnim slučajem usljed razprsknuća granate u Brčkom 2 domobrana 5.1.p.

3. XII.

3. XII. u 0700 sati izvršen je kombinirani podhvata na s. Bukvik (13 JZ Brčko), kojeg su držali partizani.

U podhvatu su učestvovali: I. bojna 8.1.p., I. bojna njem. 130. pukovnije⁶ i III. bojna 5.1.p.

I. bojna njem. 130. pukovnije ojačana njemačkim bojnim kolima nadirući smjerom s. Brod (4 JZ Brčko) — Bukvik naišla je na jak otpor grupe partizana od oko 1.000 ljudi.⁷ Otpor je slomljen, bojna je ušla u Bukvik, a partizani se povukli ka zapadu.

III. bojna 5.1.p. uz vrlo slab otpor dostigla je s. Vitanović (11 Z Brčko), a I. bojna 8.1.p. dostigla je bez dodira sa neprijateljem G. Rahić (13 JZ Brčko).

Po završenom podhvatu bojne su se vratile na svoje postave.

Vlastiti gubitci: 1 njemački dočastnik ranjen.

Protivnički gubitci: 9 izbrojanih mrtvih, a procijenjenih oko 30 mrtvih i ranjenih.

Plien: 3 puške.

4. XII.

Radi suradnje sa njemačkim bojnim kolima, koja nadiru iz Tuzle ka Vakufu (25 J Brčko),⁸ III. bojna 8.1.p. ojačana sa njemačkim bojnim kolima i jednim vodom obkopa, vršila je 4. XII. od 0700 sati nasilno izviđanje od s. Potočari (6 J Brčko) do s. Čelić (17 J Brčko).

⁶ Pripadala je njemačkoj 187. rezervnoj diviziji (tom IV, knj. 20, dok. br. 197).

⁷ Odnosi se na pripadnike 3. vojvođanske brigade i Posavskog NOP odreda 1. operativne grupe 16. NOU divizije (tom IV, knj. 20, dok. br. 182 i 186).

⁸ Riječ je o dejstvima Borbene grupe »Brauner«. Grupa je učestvovala u operaciji »Kugelblic« (tom IV, knj. 20, dok. br. 195; AVII, T-313, F-190/7450551; izvještaj 69. rezervnog korpusa od 5. decembra 1943).

Bojna je stigla do Pukiša (13 J Brčko), a bojna kola sa obkoparima i dva voda pješaka stigla je u Čelić. Na neprijatelja se nije naišlo. Pri povratku jedna njemačka bojna kola naišla su na minu, od iste jako oštećena, te su morala biti odvučena u Brčko.

Istoga dana po završenom podhvat u jedinice su se vratile na svoje postave.

Vlastiti gubitci: 1 njemačka bojna kola onespособljena, no odvučena u Brčko.

Protivničkih gubitaka kao i pliena nije bilo.

7. XII.

7. XII. izvršen je podhvat smjerom Brčko — Čelić (17 J Brčko). U podhvat u učestvovali: njemačka I. bojna 130. pukovnije, 7 njem. bojnih kola, 1 vod obkopara II. obkoparske bojne, jedna njemačka i jedna bitnica VII. topničkog sklopa.

Ova borbena skupina dostigla je do 1330 sati Čelić bez dodira sa neprijateljem. Neprijateljske slabije zaštitnice povukle su se bez borbe ka jugoistoku.

Iz Čelića preduzeto je razviđanje u pravcu Koraja (5 I Čelić), koga su partizani branili snagom od oko 500 ljudi. Bojna kola radi porušenih mostova nisu mogla ići do Koraja, te je sat upućena u razviđanje ka Koraju vraćena nazad u Čelić.

Vlastiti gubitci: nije bilo.

Protivnički gubitci: nije bilo.

Plien: nije bilo.

8. XII.

8. XII. produžen je podhvat započet 7. XII.

I. bojna 130. pukovnije sa njemačkim bojnim kolima i obe bitnice stigla je do Sv. Dimitrija (9 J Čelić) bez dodira sa neprijateljem. Svi mostovi na putu Čelić — Sv. Dimitrije su porušeni, te bojna kola nisu mogla ući u Sv. Dimitrije.

U toku 9. XII. bojna skupina vratila se natrag na svoje postave, bez dodira sa neprijateljem.

Vlastiti gubitci: nije bilo.

Protivnički gubitci: nije bilo.

Plien: nije bilo.

18. XII.

18. XII., I. i III. bojna 8.1.p. ojačana njemačkim bojnim kolima, jednim vodom obkopara, dvie hrvatske i jednom njemačkom bitnicom vrše podhvat preko Čelića (17 J Brčko).⁹

III. bojna 8.1.p. ušla je oko 1320 sati u s. Čelić i uhvatila vezu sa grupom njemačkih bojnih kola, koji su stigli u Čelić iz Tuzle oko 1420 sati.¹⁰

I. bojna 8.1.p. stigla je u 1320 sati na Oglavak 338 (I Z Čelić) gdje je dobila vatru sa Mačkovca (2 JZ Čelić) od manje grupe partizana, koji su se povukli ka jugu.

Inače se u podhvalu nije naišlo na neprijatelja.

Vlastiti gubitci: 1 njemački poljski oružnik poginuo.

Protivnički gubitci: 3 partizana mrtva izbrojana, te više ranjenih.

Plien: nije bilo.

19. XII.

Produžen je podhvat, koje je započet 18. XII.

III. bojna 8.1.p. stigla je iz Čelića u Sv. Dimitrije (8 J Čelić), a sa jednom sati u Koraj (5 I Čelić).

Na neprijatelja se nije naišlo, te su se jedinice vratile na svoje postave oko Brčko.

19. XII. oko 2300 sati grupa od oko 1.500 partizana VI. bosanske partizanske brigade napala je na Bos. Šamac.¹¹ Isti je branjen od strane dobrovoljačke bojne Šamac, te dielova II. bojne 8. lovačke pukovnije koja se je tek počela u Šamcu ustrojavati.

Borba je trajala do 0530 sati, kada su branitelji bili savladani i partizani zauzeli Bos. Šamac.

⁹ Toga dana je počela njemačka operacija »Snešturm« (Schneesturm), kao nastavak operacije »Kugelblich«. Cilj operacije je bio da se unište 5, 12, 16, 17. i 27. NOU divizija. Opširnije o tome vidi dok. br. 184: AVII, T-313, F-193/7453454—9 i 7453483: zapovijesti Komande 5. SS brdskog armijskog korpusa od 12. i 18. decembra, T-313, F-189 7448909—932: ratni dnevnik 2. oklopne armije od 17. do 29. decembra 1943, reg. br. 38, 39 i 42/3, k. 210: izvještaji Komande Majevičkog četničkog korpusa od 27. i 28. i naređenje od 29. decembra 1943. za stavljanje partizana pod slovo »Z« (zaklati).

¹⁰ To su bili dijelovi Borbene grupe »Brauner«. U njenom su se sastavu nalazili: napadne grupe 187. rezervne divizije, ojačani 92. motorizovani grenadirski puk i 901. tenkovski grenadirski nastavni puk (AVII, T-313, F-193/743454—9).

¹¹ Taj podatak nije tačan. Bosanski Šamac je zauzela 1. vojvođanska NOU brigada 16. NOU divizije (tom IV, knj. 20, dok. br. 111).

Pošto su dieľovi dobrovoljačke bojne u Bos. Šamcu, kao i II. bojne 8.1.p. dieľom razpršeni, to se točan broj gubitaka ne može ustanoviti. Po izkazima očevidaca navodno ima 24 mrtva i 30 do 40 zarobljenih, a ostali su razpršeni.

Vlastiti gubitci: oko 24 poginula, te 30 do 40 zarobljenih.

Protivnički gubitci: nepoznati.

Plien: nije bilo.

Istoga dana poginuo je nesretnim slučajem od razprsnuća bombe 1 domobran 8.1.p. u Brčkom.

20. XII.

20. XII. njemačka 187. divizija vrši podhvat čišćenja područja r. Sava — r. Drina — r. Spreča, nadirući sa područja Bijeljine i Zvornika ka zapadu.

Jedinice ovog zdruĝa drže zaprečnu liniju s. Potočari (6 J Brčko) — Čelić (17 J Brčko) — s. Pirkovci (8 J Čelić).

Do dodira sa neprijateljem ovoga dana nije došlo.

Istoga dana na Slavanskoj strani grupa od oko 400 partizana napala je kod s. Strašinci (20 SI Brčko) dvie njemačke sati, koje su se tamo nalazile. Napad je odbijen uz pomoć njemačkih bojnih kola upućenih iz Brčkog, te se neprijatelj povukao ka iztoku.

Vlastiti gubitci: nije bilo.

Protivnički gubitci: 29 izbrojanih mrtvih.

Plien: nije bilo.

22. XII.

Jedinice zdruĝa držale su zaprečnu crtu u podhvat u čišćenja započetog 20. XII.

Uhvaćen je spoj sa dieľovima njemačkih jedinica, koje su došle pravcem Bijeljina — Koraj — Čelić — Brčko.¹²

¹² Prema izvještaju Komande 5. SS brdskog armijskog korpusa od 22. decembra 1943. u širem rejonu Koraja dejstvovali su 1. i 2. bataljon 901. tenkovskog grenadirskog nastavnog puka, dok su na prostoriji Priboj — Čelić napadali 1. i 2. bataljon 92. motorizovanog grenadirskog puka (AVII, T-313, F-190/7450044).

Južno od Čelića, na prostoriji Lopare — Tuzla, dejstvovala su napadne grupe 187. rezervne divizije (2. bataljon 133, 2. bataljon 135. i 2. bataljon 482. puka). Bliže o tome vidi AVII, T-313, F-190/7450027: izvještaj Komande 5. SS brdskog armijskog korpusa od 23. decembra 1943. godine.

Jedinice zdruga došle su samo u dodir sa pojedinim partizanskim patrolama. Istoga dana podhvata je završen, te su se jedinice vratile na svoje polazne postave.

Vlastiti gubitci: 1 domobran 8.1.p. ranjen.

Protivnički gubitci: nepoznati.

Plien: nije bilo.

23. XII.

23. XII. po danu pojavila se je jedna grupa od oko 20 partizana na uzletištu (3 I od mosta Brčko), te druge grupe kod s. Račinovci (9 I Brčko). Upućene obhodnje iz Brčkog protjerale su partizane, bez jačeg otpora od strane istih.

I. bojna 8.1.p. u izvršenju zadatka izdatog od 187. njemačke divizije, u pokretu za Bijeljinu, stigla je 23. XII. oko 0900 sati do mosta izpred s. Vršani (16 JIJI Brčko). Pošto je taj most sasvim porušen, a potok nabujao, to se pokret ovim putem nije mogao nastaviti. Izaslana obhodnja upućena da ispita valjanost puta koji vodi sjeverno od Vršana preko Crnjelova za Bijeljinu, ustanovila je da je i na tom putu most kod 4 km. porušen, a blato i nabujalost potoka sprečava svako prelaženje povoza. Stoga se je bojna vratila u Brezovo Polje, gdje je zanoćila.

Vlastiti gubitci: 1 domobran 5.1.p. ranjen.

Protivnički gubitci: nepoznati.

Plien: nije bilo.

24. XII.

24. XII. III. bojna 8. lovačke pukovnije vršila je čišćenje područja južno od Čelića (17 J Brčko), bez dodira sa neprijateljem.

Jedna ojačana sat 5.1.p., koja se kretala u razviđanje Brčko — Brezovo Polje, srela je putem I. bojnu 8.1.p., koja se samovoljno vraćala iz Brezovog Polja u Brčko.

Zapovjednik zdruga oko 1000 sati izašao je u susret I. bojni 8.1.p. i naredio povratak iste u Brezovo Polje. Protivno ovoj zapovjedi bojna se je vratila u Brčko. Zapovjeđena iztraga.

Vlastiti gubitci: nije bilo.

Protivnički gubitci: 13 prebjeglica.

Plien: 13 pušaka i 1.000 naboja.

25. XII.

Vršena su manja razviđanja izpred postava Brčko uz vrlo slabi odpor manjih partizanskih obhodnji.

Vlastiti gubitci: 1 domobran 8.1.p. ranjen.

Protivnički gubitci: nepoznati.

Plien: nije bilo.

27. — 31. XII.

Od 27. do 31. XII. zdrug sa svim svojim jedinicama vrši preselicu u etapama iz Brčkog za Tuzlu, a u smislu zapovjedi LXIX. Rez. Korpus. Ia broj 364 5682 od 25. XII. 1943. god.

Do 31. XII. preseljeni su svi dielovi, koji su vršili preselicu suvim iz Brčkog preko Čelića za Tuzlu, dok su dielovi, koji su morali biti upućeni vlakom, uslied poteškoća i pomanjkanja i dodiele vagona stigli mnogo kasnije, tako da je posljednja preselica stigla tek 9. I. 1944. god.

b) Iskustva, nedostatci i prijedlozi.

Za vrijeme podhvata, te za vrijeme preselice Brčko — Tuzla uočeni su sljedeći nedostatci:

1. — Dojavna sat zdruga nije opremljena. Stoga zdrug ne raspolaže nikakvim dojavnim tvorivom. Ovo se u podhvata izpoljava nemogućnošću izvještavanja, te je zdrug za samostalne veće podhvate onemogućen.

Isto tako na postavima, koji su jako udaljeni, zdrug nije u mogućnosti da ima sa podređenim jedinicama bilo kakovu vezu.

Zbog nedostatka krugovalnih postaja (zdrug nema niti jedne izpravne) nemoguće je izvještavanje o važnim događajima, osim ako postoji brzoglasni spoj.

2. — Zdrug nema niti jednog teretnog samovoza, jer samovozni povoz zdruga nije opremljen. Ovaj se nedostatak osjeća kako u podhvatima, tako još jače za vrijeme preselice, jer se nikada ne može rekvirirati dovoljan broj seoskih kola, ne ulazeći u to, što ovim rekviriranjem kolone postaju jako duge i osjetljive.

3. — Zdravstvena sat zdruga je opremljena, ali nije još primila niti jedan teretni samovoz. Poteškoće oko prijevoza ranjenika u većim podhvatima jasne su.

4. — Većina ljudstva zdruga još uvijek nije primila novu odjeću i obuću, a stara je u vrlo slabom stanju, dielom ljetna, što sve djeluje slabo na pokretljivost trupa, borbenost i moral.

I jedinice koje su opremljene, nisu primile gunjeve, ni šatorske listove, što sve smanjuje pokretljivost i izdržljivost trupa.

5. — Primljena kola prilikom opremanja jedinica su pretežka, te teško upotrebljiva na brdskom terenu, a naročito što konji koji se dodjeljuju zdrugu nisu probrani, nego su izpod osrednje vrijednosti.

ZAPOVJEDNIK
Pukovnik (Fritz)
Fritz¹³

Glst
11. 1. 1944.¹⁴

¹³ Cita se: Fric. Ime mu je Julije. Kasnije unapređen u čin generala. Osuđen je na smrt strijeljanjem (kao ratni zločinac), po presudi Vojnog vijeća Vrhovnog suda Demokratske Federativne Republike Jugoslavije od 22. septembra 1945. godine («Politika» od 14, 23. i 26. septembra 1945).

¹⁴ Ta zabilješka, dopisana mastilom, označava datum prijema ove relacije u Glavnostožernom odjelu Domobranskog 2. zbornog područja.

LISTA DOPUNA I ISPRAVKI

TOM I:

Knjiga 1:

Dok. br. 4, str. 41, dok. br. 11, str. 65, dok. br. 25, str. 112: dopuniti biografske podatke o Milošu Popoviću Đurinu, s pozivom na dok. br. 12, objašnjenje 27, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 6:

Dok. br. 129, objašnjenje 2: podatke o četnicima i njihovom funkcioneru Savi Božiću (tada nije poginuo) dopuniti i ispraviti podacima iznesenim u dok. br. 129, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 16:

Dok. br. 4, objašnjenje 2: biografske podatke za Velimira Jakića, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti podacima datim u dok. br. 70, objašnjenju 2, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 6, objašnjenje 7: biografske podatke za Milinka Kušića, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti podacima iznesenim u dok. br. 31, objašnjenju 27, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 18, objašnjenje 3: ispraviti podatak o pogibiji Gojka Krezovića, bivšeg četnika, koji je kasnije prišao NOP-u i poginuo kao kapetan NOV i POJ. Ovo objašnjenje povezati s dok. br. 17, objašnjenjem 9, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 96, objašnjenje 5: povezati s dok. br. 21, objašnjenjem 14, u 35. knj. IV toma, gde su dati potpuniji podaci o Jezdimiru Dangiću.

TOM II:

Knjiga 1:

Bilten, str. 219: tačan datum pogibije Milana Simovića, narodnog heroja, dat je u dok. br. 10, objašnjenju 7, u 35 knj. IV toma.

Knjiga 2:

Dok. br. 90, objašnjenje 11: u vreme pogibije Ljubiša Urošević nije bio načelnik štaba 3. korpusa NOVJ, već 16. NOU divizije. Vidi u 35. knj. IV toma dok. br. 146, objašnjenje 25.

Dok. br. 106, objašnjenje 5: detaljniji podaci o drugoj neprijateljskoj ofanzivi dati su u dok. br. 194, u 35. knj. IV toma.

- Dok. br. 114: nije pisan u januaru, već u februaru 1942. Vidi dok. br. 9, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 114, objašnjenje 2: Đoko Putica nije proglašen za narodnog heroja. Tačne podatke o njemu vidi u dok. br. 27, objašnjenju 3, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 143, objašnjenje 4: tačne podatke o Milanu Bobiću i datumu pogibije vidi u dok. br. 61, objašnjenju 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 153, objašnjenje 6: podatke o formiranju Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne ispraviti pozivom na dok. br. 11, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 3:

- Dok. br. 47, objašnjenje 2: izvještaji Štaba Proleterske udarne grupe od 10. i 13. marta 1942. pronađeni su i objavljuju se kao dok. br. 29 i 31, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 70, objašnjenje 6, i dok. br. 109, objašnjenje 1: biografske podatke za Predraga Markovića Alimpija dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 37, objašnjenje 19, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 70, objašnjenje 5: biografske podatke za Svetozara Kosorića ispraviti i dopuniti pozivom na dok. br. 3, objašnjenje 6, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 80, objašnjenje 3: tačan datum pogibije četnika Radomira Neškovića dat je u dok. br. 35, objašnjenju 5, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 98: podatke o funkciji Milana Bobića ispraviti pozivom na dok. br. 61, objašnjenje 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 161, objašnjenje 4: potpuni podaci o trećoj neprijateljskoj ofanzivi izneti su u dok. br. 50, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 171, objašnjenje 4: biografske podatke o Gojku Krezoviću, bivšem četniku, koji je kasnije prišao NOP-u i poginuo kao kapetan NOV i POJ, ispraviti i dopuniti pozivom na dok. br. 17, objašnjenje 9, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 5:

- Dok. br. 47, objašnjenje 2: tačan podatak o zauzimanju Duvna iznet je u dok. br. 72, objašnjenju 2, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 90, objašnjenje 6: biografske podatke za Dragicu i Rada Pravicu dopuniti i ispraviti podacima datim u dok. br. 57, objašnjenju 4, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 6:

- Dok. br. 36, objašnjenje 3: tačan datum smrti Mila Pavičića, general-majora, dat je u dok. br. 10, objašnjenju 17, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 172, objašnjenje 2: biografske podatke za Radoslava Radića dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 24, objašnjenje 14, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 176, objašnjenje 7: Predrag Marković Alimpije nije proglašen za narodnog heroja. Tačne podatke o njemu vidi u dok. br. 37, objašnjenju 19, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 176, objašnjenje 8: Žarko Zgonjanin nije proglašen za narodnog heroja. Potpunije o njemu vidi objašnjenje dok. br. 141, objašnjenje 17, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 9:

Dok. br. 91, objašnjenje 3: podatke o neprijateljevim snagama koje su učestvovalе u deblokiranju Konjica krajem februara 1943. dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 130, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 151, objašnjenje 4: tačni biografski podaci za Rada Marjanca, narodnog heroja, izneti su u dok. br. 24, objašnjenju 10, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 10:

Dok. br. 2, objašnjenje 7: biografske podatke za Vojislava Đokića, general-majora, dopuniti pozivom na dok. br. 28, objašnjenje 6, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 84, objašnjenje 3: tačni podaci o formiranju 11. NOU brigade izneti su u dok. br. 132, objašnjenju 5, u 35. knj. IV toma.

TOM III

Knjiga 2:

Dok. br. 47, objašnjenje 1: podatke o datumu pogibije Đoke Putice dopuniti pozivom na dok. br. 27, objašnjenje 3, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 9:

Dok. br. 25, objašnjenje 9: detaljniji biografski podaci za Slobodana Principa Selju, narodnog heroja, izneti su u dok. br. 11, objašnjenju 15, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 57, objašnjenje 6: biografske podatke za četnika Baju Stanišića dopuniti pozivom na dok. br. 78, objašnjenje 11, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 33, objašnjenje 3, dok. br. 64, objašnjenje 12, i dok. br. 87, objašnjenje 8: Đoka Putica nije proglašen za narodnog heroja. Tačni podaci o njemu izneti su u dok. br. 27, objašnjenju 3, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 65, objašnjenje 5: ispraviti podatke o prelasku partizana iz Sandžaka u istočnu Bosnu; nisu prešli krajem 1942, već krajem 1941. godine.

Dok. br. 116, objašnjenje 6: detaljniji podaci o zauzimanju Borča izneti su u dok. br. 23, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 258, objašnjenje 5: tačni podaci o formiranju Hercegovačke NOU divizije (kasnije: 29. NOU divizije) izneti su u dok. br. 180, objašnjenju 2, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 270, objašnjenje 12: biografske podatke za Mila Peruničića dopuniti pozivom na dok. br. 8, objašnjenje 4, u 35. knj. IV toma.

- Dok. br. 280, objašnjenje 2: detaljniji podaci o operaciji »Panter« izneti su u dok. br. 183, objašnjenju 6, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 280. objašnjenje 2: potpuniji podaci o operaciji »Kugelblic« izneti su u dok. br. 184, objašnjenju 2, u 35. knj. IV toma.

TOM IV:

Knjiga 1:

- Dok. br. 2, objašnjenje 2: biografske podatke za narodnog heroja Slavišu Vajnara dopuniti pozivom na dok. br. 3, objašnjenje 9, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 2, objašnjenje 4: tačni biografski podaci za Danila Đokića, narodnog heroja, izneti su u dok. br. 3, objašnjenju 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 2, objašnjenje 5: biografske podatke o Pavlu Goraninu Iliji, narodnom heroju, dopuniti pozivom na dok. br. 16, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 14, objašnjenje 2: biografske podatke za Slavka Rodica, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 24, objašnjenje 15, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 28, objašnjenje 1: biografske podatke za Slobodana Principa Selju, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 11, objašnjenje br. 15, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 33, objašnjenje 4: tačni podaci o streljanju Dušana Jovića izneti su u dok. br. 4, objašnjenju 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 51, objašnjenje 3, str. 106: biografske podatke za Vojislava Đokića, general-majora, dopuniti pozivom na dok. br. 28, objašnjenje 6, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 53, objašnjenje 3: taj dokumenat je pronađen i objavljuje se kao dok. br. 3 u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 56, objašnjenje 2, str. 125: potpuniji biografski podaci za Petra Đokića Peru dati su u dok. br. 12, objašnjenju 21, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 61, objašnjenje 1, str. 132: podatke o formiranju Ozrenskog NOP odreda dopuniti i ispraviti pozivom na objašnjenje dato u navedenoj knjizi Todora Vujašinovića, na strani 71—80.
- Dok. br. 78, objašnjenje 5: biografske podatke za Danka Mitrova, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 24, objašnjenje 13, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 89, objašnjenje 1, str. 201: biografske podatke za četnika Jezdimira Dangića dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 21, objašnjenje 14, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 103, objašnjenje 2, str. 233: biografske podatke za četnika Uroša Đrenovića dopuniti pozivom na dok. br. 4, objašnjenje 7, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 112, objašnjenje 4: podatke za četnika Pericu Vasića dopuniti pozivom na dok. br. 4, objašnjenje 6, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 137, objašnjenje 1, str. 1: biografske podatke za četnika Momčila Đujica dopuniti pozivom na dok. br. 32, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma.

- Dok. br. 143, objašnjenje 1, str. 318: biografske podatke za domobrana Franju Pacaka dopuniti i ispraviti pozivom na Vjestnik Minorsa (1941. godina, str. 318).
- Dok. br. 144, objašnjenje 2, str. 320: biografske podatke za Miljenka Cvitkovića, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 12, objašnjenje 26, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 162, objašnjenje 7, str. 355: biografske podatke za četnika Radoslava Radića dopuniti pozivom na dok. br. 24, objašnjenje 14, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 163, objašnjenje 1, str. 363: podatak o imenu i prezimenu komandira 1. krajiške čete (komandir čete nije bio Kosta Nađ, već Drago Mažar Kostja, narodni heroj) i komesara čete (komesar je bio narodni heroj Kasim Hadžić; redakcija je rekla da je potpis nečitak) ispraviti pozivom na AVII, reg. br. 2/36, k. 1701, i *Zbornik narodnih heroja Jugoslavije*, str. 250.
Kosta Nađ se nije tada nalazio u Bosanskoj krajini (dok. br. 4, knj. 4, tom IV).
- Dok. br. 167, objašnjenje 2, str. 368: biografske podatke za Josipa Mažara Sošu, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 24, objašnjenje 9, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 167, objašnjenje 5, str. 368: biografske podatke za dr Mladena Stojanovića, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 24, objašnjenje 4, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 174, objašnjenje 4: biografske podatke za Manojla Popovića dopuniti pozivom na Rudi Petovara, n. d., str. 312.
- Dok. br. 202, objašnjenje 3: ispraviti podatke o značenju reči »Cimera«. Misli se na zidare. Potiče od njemačke reči Zimmermann. Inače reč Zimmer (Cimer) znači: soba; u žargonu se reč »cimer« upotrebljava za sobnog kolegu.
- Dok. br. 204, objašnjenje 3, str. 444: tačan datum smrti Mire Popare, narodnog heroja, iznet je u dok. br. 6, objašnjenju 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 290, objašnjenje 2: podatke o učešću Knežinske čete u napadu na Sokolac ispraviti pozivom na dok. br. 3, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 295: biografske podatke za ustaško-domobranskog oficira Bogdana Majetića dopuniti pozivom na dok. br. 199, objašnjenje 3, u 35. knj. IV toma.
- Registar, str. 768: Pukovnika Gustovića (ime mu je Artur), dok. br. 192, objašnjenje 24, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 2:

- Dok. br. 4, objašnjenje 11: tačan datum ranjavanja i pogibije Dukice Grahovca, narodnog heroja, dat je u dok. br. 26, objašnjenju 6, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 4, objašnjenje 23: biografske podatke za Vasu Miskina Crnog, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 44, objašnjenje 12, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 12, objašnjenje 2: biografske podatke za Milana Simovića, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 10, objašnjenje 7, u 35. knj. IV toma.

- Dok. br. 53, objašnjenje 4: biografske podatke za Todora Panića, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 12, objašnjenje 11, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 55, objašnjenje 4: biografske podatke za Miloša Popovića Đurina dopuniti pozivom na dok. br. 12, objašnjenje 27, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 59, objašnjenje 5: podatke o uništenju Štaba Majevičkog NOP odreda u februaru 1942. dopuniti pozivom na dok. br. 42, objašnjenje 4, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 72, ispraviti podatke o prezimenu Miće Vajića — nije Vlajić, već Vajić. Vidi dok. br. 12, objašnjenje 20, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 72, objašnjenje 3: tačan datum pogibije Miloša Kupresa dat je u dok. br. 12, objašnjenju 21, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 72, objašnjenje 4: podatke o ubistvu Todora Panića, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 12, objašnjenje 11, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 72, objašnjenje 4: biografske podatke za četnika Stevana Botića dopuniti pozivom na dok. br. 12, objašnjenje 18, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 94, objašnjenje 3: potpuniji biografski podaci za četnika Boška Todorovića izneti su u dok. br. 23, objašnjenju 8, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 94, objašnjenje 4: potpuniji podaci o Privremenoj četničkoj upravi istočne Bosne izneti su u dok. br. 193, objašnjenju 40, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 94, objašnjenje 7: biografske podatke za četnika Dragoslava Račića dopuniti pozivom na dok. br. 12, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 168, objašnjenje 2: u oslobođenju Lastve nije učestvovao bataljon »Luka Vukalović«, već Grahovski bataljon i dijelovi 3. trebinjskog bataljona. Podrobnije o tome vidi dok. br. 7, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma; Vlado Segrt, *Ratne uspomene*, Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd, 1964, str. 52. i 53.

Knjiga 3:

- Dok. br. 7, objašnjenje 2: biografske podatke za Đoku Puticu dopuniti pozivom na dok. br. 27, objašnjenje 3, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 13, objašnjenje 5: potpuniji podaci o stvaranju dobrovoljačke vojske izneti su u dok. br. 10, objašnjenju 2, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 16, objašnjenje 11: biografske podatke za Dukicu Grahovca, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 26, objašnjenje 6, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 23, objašnjenje 3: biografske podatke za Vladu Tomanovića, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 57, objašnjenje 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 25, objašnjenje 5: Atlagiću je bilo ime Laza. Blježe o njemu vidi dok. br. 51, objašnjenje 7, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 27, objašnjenje 2: potpuniji biografski podaci za Milana Simovića, narodnog heroja, izneti su u dok. br. 10, objašnjenju 7, u 35. knj. IV toma.

- Dok. br. 27, objašnjenje 3: biografske podatke za Milana Jakšića dopuniti pozivom na dok. br. 10, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 35, objašnjenje 3: biografske podatke za Dušana Mileševića dopuniti pozivom na dok. br. 114, objašnjenje 14, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 50, objašnjenje 9: biografske podatke za četnika Dragoslava Račića dopuniti pozivom na dok. br. 12, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 66, objašnjenje 2: biografske podatke za Milovana Šuku dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 33, objašnjenje 11, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 66, objašnjenje 3: podatke za četnika Slobodana Trifkovića dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 33, objašnjenje 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 86, objašnjenje 1: biografske podatke za Borišu Kovačevića Šćepana, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 28, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 89, objašnjenje 2: detaljniji podaci o zauzimanju Borča izneti su u dok. br. 23, objašnjenjima 11. i 13, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 99, objašnjenje 4: biografske podatke za četnika Radomira Neškovića dopuniti pozivom na dok. br. 35, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 99, objašnjenje 6: biografske podatke za Milinka Kušića, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 31, objašnjenje 27, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 109, objašnjenje 4: biografske podatke za Svetozara Kosića, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti — nikada nije bio u četnicima. Potpuni o njemu vidi dok. br. 3, objašnjenje 6, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 140, objašnjenje 3: biografske podatke za četnika Lazara Tešanovića dopuniti pozivom na dok. br. 110, objašnjenje 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 155, objašnjenje 12: podatak o zauzimanju Vlasenice ispraviti pozivom na dok. br. 14, objašnjenje 3, u 35. knj. IV toma.
- Registar, str. 617: Francetiću je ime Juraj (Jure). Bliže o njemu vidi dok. br. 192, objašnjenje 22, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 4:

- Dok. br. 3, objašnjenje 5: biografske podatke za četnika Đuru Bižića dopuniti pozivom na dok. br. 129, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 17, objašnjenje 8: biografske podatke za Milana Bobića dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 61, objašnjenje 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 17, str. 61: tačan datum pogibije Slobodana Trifkovića dat je u dok. br. 33, objašnjenju 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 24: ispraviti datum izveštaja Staba Drinskog NOP i DO reda — izveštaj nije od 4. marta, nego od 24. marta. Vidi tom II, knj. 3, dok. br. 43.

- Dok. br. 29, objašnjenje 6: biografske podatke za Petra Mečavu, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 65, objašnjenje 28, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 30, objašnjenje 2: biografske podatke za Zdravka Jovanovića, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 31, objašnjenje 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 38, objašnjenje 5: biografske podatke za Predraga Markovića Alimpiju dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 37, objašnjenje 19, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 79, objašnjenje 4: biografske podatke za Petra Drapšina, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 6, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 86 i Registar, str. 359: biografske podatke za Slavoljuba Vranješevića dopuniti pozivom na dok. br. 37, objašnjenje 15, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 83, objašnjenje 3: biografske podatke za Dušana Metlića Metlu, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 65, objašnjenje 32, u 35. knj. IV toma.
- Registar, str. 364: Momčiloviću je ime Milorad (dok. br. 37, objašnjenje 10, u 35. knj. IV toma).

Knjiga 5:

- Dok. br. 13, objašnjenje 2: podatke o datumu smrti i imenu Morica Levija (nije mu ime Alfred) ispraviti pozivom na dok. br. 74, objašnjenje 11, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 40, objašnjenje 2: biografske podatke za Pavla Kovačevića dopuniti pozivom na dok. br. 6, objašnjenje 10, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 59, objašnjenje 5: podatke o napadu na bolnicu Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 57, objašnjenje 3, i dok. br. 71, objašnjenje 6, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 59, objašnjenje 8: tačan datum zarobljavanja Dragice i Rada Pravice dat je u dok. br. 57, objašnjenju 4, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 77, objašnjenje 4: biografske podatke za Miodraga Milovanovića Luna, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 59, objašnjenje 4, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 87, objašnjenje 4: tačan datum pogibije Petra Četkovića Pere, narodnog heroja, dat je u dok. br. 61, objašnjenju 2, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 97, objašnjenje 3: Milinko Kušić, narodni heroj, nije bio komandant divizije, niti je poginuo u Sloveniji. Podrobnije o njemu vidi u dok. br. 31, objašnjenju 27, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 115, objašnjenje 2: biografske podatke za Savu Kovačevića, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 9, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 118, objašnjenje 9: biografske podatke za Avdu Čuka, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 175, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 119, objašnjenje 2: podatke o marš-manevru Operativne grupe VŠ NOP i DVJ dopuniti pozivom na dok. br. 63, objašnjenje 3, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 141, objašnjenje 3: tačan datum pogibije četnika Radojice Perišića iznet je u dok. br. 23, objašnjenju 5, u 35. knj. IV toma; dok. br. 125, objašnjenju 12, 9. knj. III toma.

Registar, str. 455: dopuniti podatke o imenu generala Badera; ime mu je Paul (dok. br. 50, objašnjenje 16, u 35. knj. IV toma).

Knjiga 6:

Dok. br. 38, objašnjenje 9. i 10: imena komesara i komandanta 1. krajiške NOU brigade ispraviti pozivom na dok. br. 65, objašnjenje 38. i 39, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 42, (registar knjige): umesto Suvo jezero, treba da piše: Suho jezero.

Dok. br. 61, objašnjenje 6: biografske podatke za Velimira Jakića, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 70, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 83, objašnjenje 5: podatke o formiranju Kombinovanog (čelebičko-dragočavskog) bataljona dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 71, objašnjenje 12, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 127, objašnjenje 7, i dok. br. 168, objašnjenje 1: potpuniti podaci o zauzimanju Mrkonjić-Grada izneti su u dok. br. 83, objašnjenju 3, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 149, objašnjenje 1: biografske podatke za Stanka Kutanjca dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 78, objašnjenje 28, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 155, objašnjenje 1: ispraviti podatke o zauzimanju Duvna; nije zauzeto 25/26, već 25. jula 1942. do 22 časa (dok. br. 72, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma).

Knjiga 7:

Dok. br. 7, objašnjenje 7: biografske podatke za Milinka Kušića, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 31, objašnjenje 27, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 11, objašnjenje 3: podatak o zauzimanju Mrkonjić-Grada dopuniti pozivom na dok. br. 91, objašnjenje 2. i 24, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 112, objašnjenje 10: Ljubiša Urošević nije poginuo 1944. kao načelnik Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, već je poginuo 4. oktobra 1943. na dužnosti načelnika štaba 16. NOU divizije (dok. br. 146, objašnjenje 25, u 35. knj. IV toma).

Dok. br. 131, objašnjenje 6: biografske podatke za narodne heroje Vladimira Kneževića Volođu i Rifata Burdžovića Tršu dopuniti pozivom na dok. br. 91, objašnjenje 19. i 20, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 186, objašnjenje 1: podatke o neprijateljevim jedinicama u napadu na Jajce dopuniti pozivom na dok. br. 88, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 190, objašnjenje 11: podatak o zauzimanju Mrkonjić-Grada ne odnosi se na njegovo zauzimanje 13. oktobra, već 24. avgusta 1942 (dok. br. 83, objašnjenje 3, u 35. knj. IV toma).

Registar, str. 493: Azarićevo ime je Milutin (Mića). Vidi dok. br. 91, objašnjenje 3, u 35. knj. IV toma.

Registar, str. 498: Francetić tada nije imao čin pukovnika, već bojnika (dok. br. 192, objašnjenje 22, u 35. knj. IV toma).

Registar, str. 499: Kadićevo ime je Herman (dok. br. 193, u 35. knj. IV toma).

Knjiga 8:

- Dok. br. 63, objašnjenje 2: podatke o sastavu Borbene grupe »Tomas« i numeraciji 202. tenkovskog puka (nije 262, već 202) ispraviti pozivom na dok. br. 94, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 86, objašnjenje 3: tačni podaci o sastavu Borbene grupe »Anaker« izneti su u dok. br. 100, objašnjenje 12, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 94, objašnjenje 8: biografske podatke za Nikolu Martinovića Niku dopuniti pozivom na dok. br. 15, objašnjenje 9, knj. 21, V toma.
- Dok. br. 99, objašnjenje 4: to selo se zove Čosići (dok. br. 125, objašnjenje 22, u 35. knj. IV toma).
- Dok. br. 107, objašnjenje 3: podatke o operaciji »Jajce III« ispraviti pozivom na dok. br. 104, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 116, 118, 125, 126, 154, 155 i 211: podatke o operaciji »Jajce III« dopuniti pozivom na dok. br. 104, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 169, objašnjenje 4: biografske podatke za Jokića, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 114, objašnjenje 19, u 35. knj. IV toma; dok. br. 13, objašnjenje 3, u 7. knj. II toma.
- Dok. br. 186, objašnjenje 4: biografske podatke za četnika Radoslava Radića dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 24, objašnjenje 14, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 223, objašnjenje 5: podatke o mesecu pogibije narodnih heroja Vladimira Kneževića Volođe i Rifata Burdžovića Trše ispraviti pozivom na dok. br. 91, objašnjenje 19. i 20, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 237, str. 542: podatke o pogibiji Đorđa Đelme ispraviti pozivom na dok. br. 78, objašnjenje 32, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 251, objašnjenje 5: podatak o zauzimanju Livna (u dok. br. 225, u 8. knj. IV toma ne govori se o zauzimanju Livna, već o borbama kod Kupresa) ispraviti pozivom na dok. br. 102, objašnjenje 18, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 251, objašnjenje 10: tačan datum o zauzimanju Tomislav-Grada iznet je u dok. br. 123, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 253, objašnjenje 7: Maslovaru nije zauzela 1. proleterska, već 3. krajiška NOU brigada (dok. br. 101, objašnjenje 4, u 35. knj. IV toma).
- Dok. br. 254, objašnjenje 3: Blagaj nije napala 1. krajiška, već 5. krajiška NOU brigada (dok. br. 224, u 8. knj. i dok. br. 128 u 35. knj. IV toma).

Knjiga 9:

- Dok. br. 22, objašnjenje 2: tada nepronađeni dokumenat objavljuje se kao dok. br. 126 u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 36, objašnjenje 5: biografske podatke za Velimira Jakića, narodnog heroja (nije umro 1949, već 3. oktobra 1946), do-

puniti i ispraviti pozivom na dok. br. 70, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma).

Dok. br. 39, objašnjenje 2. i 5: detaljni i tačni podaci o sastavu i numeraciji jedinica 369. legionarske divizije »Vražje« u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi dati su u dok. br. 140, objašnjenju 5, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 147, objašnjenje 5: podatke o učešću jedinica i dejstvima na prostoriji Posušje — Rakitno dopuniti pozivom na dok. br. 127, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 206, objašnjenje 7: Teslić nije zauzet 1. januara, već 2. januara 1943 (dok. br. 126, objašnjenje 17, u 35. knj. IV toma).

Registar, str. 608: dopuniti podatke o imenu pukovnika Bindera; ime mu je Josip (dok. br. 126, objašnjenje 6, u 35. knj. IV toma).

Registar, str. 608: Tačno ime i prezime je Avdo Ferizbegović, a ne: Begović Feriz (dok. br. 126, objašnjenje 6, u 35. knj. IV toma).

Knjiga 10:

Dok. br. 137, objašnjenje 3, i dok. br. 227, objašnjenje 4: podatke o sastavu borbenih grupa »Anaker« i »Fogel« u operaciji »Vajs« dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 130, objašnjenje 10, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 335, objašnjenje 9: podatke o datumu pogibije i o ranjenim i zarobljenim četnicima ispraviti pozivom na dok. br. 129, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 15:

Dok. br. 47, objašnjenje 6, i dok. br. 118, objašnjenje 2: detaljniji podaci o formiranju i rasformiranju 11. brigade izneti su u dok. br. 132, objašnjenju 5, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 16:

Dok. br. 13, objašnjenje 7: podatak o imenu i prezimenu četničkog pukovnika Aćimovića (to je pseudonim Mladena Žujovića) ispraviti pozivom na dok. br. 145, objašnjenje 7, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 17:

Dok. br. 86: podatke o formiranju 2. NOU korpusa dopuniti pozivom na dok. br. 153, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma.

Registar, str. 553: podatke na stranicama registra u vezi s 11. brigadom ispraviti pozivom na dok. br. 132, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 18:

Dok. br. 10: podatke o neprijateljevim jedinicama koje su 10. novembra 1943. učestvovala u zauzimanju Tuzle dopuniti pozivom na dok. br. 159, objašnjenje 9, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 39, objašnjenje 3, i dok. br. 78, objašnjenje 9: Ljubiša Urošević nije proglašen za narodnog heroja. Tačni podaci o njegovoj funkciji u vreme pogibije dati su u dok. br. 146, objašnjenju 35, u 35. knj. IV toma.

- Dok. br. 59, objašnjenje 4: biografske podatke za Milorada Popovića dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 56, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 166, objašnjenje 3: tačan datum zauzimanja Višegrada dat je u dok. br. 166, objašnjenju 5, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 167, objašnjenje 8: detaljniji podaci o neprijateljevim jedinicama u rejonu Sokolca dati su u dok. br. 166, objašnjenju 3, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 214, objašnjenje 3: Rogaticu 13. oktobra 1943. nisu napali partizani, već četnici (dok. br. 170, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma).

Knjiga 19:

- Dok. br. 22, objašnjenje 8: biografske podatke za Milorada Popovića dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 56, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 58, objašnjenje 2: podatke o nemačkim jedinicama koje su učestvovalе u poduhvatu »Rauhrajf« dopuniti pozivom na dok. br. 178, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma.
- Dok. br. 98, objašnjenje 4: podatak o jedinicama koje su zauzele Kulu Fazlagića ispraviti pozivom na dok. br. 182, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma. U istom objašnjenju piše: »vidi dok. br. 91, 167«, a treba: »vidi dok. br. 90, 167«.

Knjiga 20:

- Dok. br. 81, objašnjenje 10: ispraviti podatke o predelu Čoravci. Četnički komandant Spiro Babić nije se zvao »Čoravi«, već se tako zvao Milorad Bjeletić, pa je tu reč o Bjeletićevim četnicima a ne o predelu (tom III, knj. 2, dok. br. 126, knj. 9, dok. br. 38, objašnjenje br. 3).
- Dok. br. 130, objašnjenje 9: ispraviti podatke o imenu načelnika štaba 2. krajiške NOU brigade; nije mu ime Anton, već Mića.
- Dok. br. 137, objašnjenje 3. i 5: podatke o neprijateljevim jedinicama za odbranu Banje Luke dopuniti pozivom na dok. br. 189, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 21:

- Dok. br. 173, objašnjenje 7. i 9: podatke o neprijateljevim operacijama »Kugelblic« i »Šnešturm« dopuniti pozivom na dok. br. 184, objašnjenje 2, i dok. br. 201, objašnjenje 9, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 23:

- Dok. br. 44, objašnjenje 11: detaljniji podaci o neprijateljskim zimskim operacijama 1943/1944. dati su u dok. br. 184, objašnjenju 2, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 27:

- Dok. br. 87, objašnjenje 7: biografske podatke za Miletu Đukića dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 87, objašnjenje 11, u 29. knj. IV toma.

Knjiga 28:

Dok. br. 143, objašnjenje 42: biografske podatke za četnika Savu Derikonju dopuniti pozivom na dok. br. 129, objašnjenje 27, u 35. knj. IV toma.

T O M V:

Knjiga 11:

Dok. br. 121, objašnjenje 7: biografske podatke za Božu Bilića Marjana dopuniti pozivom na dok. br. 125, objašnjenje 29, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 19:

Dok. br. 108, objašnjenje 10: biografske podatke za Franju Šremfa Pubu dopuniti pozivom na dok. br. 137, objašnjenje 7, u 29. knj. IV toma.

Knjiga 22:

Dok. br. 18, objašnjenje 2: podatke o operaciji »Citen« dopuniti pozivom na dok. br. 187, objašnjenje 4, u 35. knj. IV. toma.

Dok. br. 20, 28 i 55: podatke o operaciji »Panter« dopuniti pozivom na dok. br. 183, objašnjenje 6, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 48, objašnjenje 2, i dok. br. 88, objašnjenje 5: podatke o značenju reči Gestapo i organizaciji te policijske institucije dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 6, objašnjenje 3, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 150: nemačka reč »Aufklärungsabteilung« u prevodu ne znači izviđačko odeljenje, već izviđački bataljon (odred). Istu ispravku izvršiti u tekstu dok. br. 10 u 37. knj. V toma, na str. 47. Sličnih tumačenja ima i na više mesta u dokumentima IV toma.

Dok. br. 176: podatke o učešću nemačkih jedinica u operaciji »Vaj-nahtsman« ispraviti pozivom na dok. br. 184, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 30:

Dok. br. 90, objašnjenje 2: dopuniti i ispraviti podatak o datumu ugovora između SSSR-a i Velike Britanije. Redakcija V toma se poziva na ugovor od 12. jula 1941, a objašnjenje 2. u dok. br. 90 V toma ne odnosi se na njega, već na ugovor od 26. maja, koji je stupio na snagu 12. jula 1942. godine. Redakcija V toma je grešku u tumačenju datuma verovatno učinila zbog slučajne koincidencije datuma (12. jul 1941. i 12. jul 1942). Vidi Rönnefahrt und Euler, navedena knjiga, str. 198.

Dopuniti bibliografski podatak za navedeni izvor. Treba, posle 1961, da piše: knj. 2, str. 329.

Knjiga 35:

Dok. br. 97, str. 164: podatke o formiranju 1. kozačke konjičke divizije dopuniti pozivom na dok. br. 162, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 37:

Dok. br. 32, str. 183: podatke o formiranju 369. legionarske divizije »Vražje« dopuniti pozivom na dok. br. 140, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.

T O M IX:

Knjiga 1:

Dok. br. 4, objašnjenje 4: podatke o demilitarizovanoj zoni NDH dopuniti pozivom na dok. br. 2, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 35, objašnjenje 3: biografske podatke za dr Mladena Stojanovića, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 24, objašnjenje 4, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 35, objašnjenje 29: biografske podatke za četnika Uroša Drenovića dopuniti pozivom na dok. br. 4, objašnjenje 7, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 41, objašnjenje 3: biografske podatke za Momčila Petrovića Tršu dopuniti pozivom na dok. br. 22, objašnjenje 18, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 49, objašnjenje 4: biografske podatke za Predraga Markovića Alimpija dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 37, objašnjenje 19, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 68, objašnjenje 3: podatke o datumu i mestu streljanja Dušana Jovića dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 4, objašnjenje 10, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 79, objašnjenje 5: biografske podatke za Anđu Ranković, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 59, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 79, objašnjenje 7: biografske podatke za Aleksu Dejovića, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 91, objašnjenje 29, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 88, objašnjenje 3: biografske podatke za Miru Poparu, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 6, objašnjenje 10, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 88, objašnjenje 4: biografske podatke za Petra Drapšina, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 6, objašnjenje 8, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 118, objašnjenje 3: biografske podatke za Ivicu Marušića Ratka, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 65, objašnjenje 39, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 149, objašnjenje 6: biografske podatke za Vojislava Đokića, general-majora, dopuniti pozivom na dok. br. 28, objašnjenje 6, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 3:

Dok. br. 45, objašnjenje 8: biografske podatke za Dušana Metlića Metlu, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 65, objašnjenje 32, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 50, objašnjenje 7, i dok. br. 105, objašnjenje 3: biografske podatke za Vasilija Đurovića Vaku, narodnog heroja, dopuniti i ispraviti pozivom na dok. br. 127, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 105, objašnjenje 2: biografske podatke za Miodraga Milovanovića Luna, narodnog heroja, dopuniti pozivom na dok. br. 59, objašnjenje 4, u 35. knj. IV toma.

Knjiga 4:

Dok. br. 96, objašnjenje 8: biografske podatke za četnika Savu Derikonju dopuniti pozivom na dok. br. 129, objašnjenje 27, u 35. knj. IV toma.

TOM XIII:

Knjiga 1:

Dok. br. 205, objašnjenje 72: umesto »(vidi tom IV knj. 1, dok. br. 96, 105 i 158 knj. 2 dok. br. 167 i 168)« treba da piše: »(vidi tom III, knj. 1, dok. br. 96, 105 i 158 i tom IV, knj. 2, dok. br. 167 i 168)«. Vidi dok. br. 7, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 205, objašnjenje 71: podatke o zauzimanju Lastve ispraviti pozivom na dok. br. 7, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.

Dok. br. 205, objašnjenje 76. i 82: umesto »(vidi tom IV, knj. 1, dok. br. 80, 105 i 158 ...« treba: »(vidi tom III, knj. 1, dok. br. 80, 105 i 158«. Vidi dok. br. 7, objašnjenje 5, u 35. knj. IV toma.

Registar knj. 1, str. 862: tačno ime komandanta italijanskog odreda je: Gvido Rafaele (dok. br. 7, objašnjenje 2, u 35. knj. IV toma).

REGISTAR

A

Aćimović Milan — 136, 578
 Adem-agina vila (kod Tešnja) — 514
 Adžić Hakija — 547
 Afrika — 350, 393, 422, 447
 Agićev Majdan (s. z. od Sanskog Mosta) — 426
 Agići (G. i D. Prav. i Musl., s.z. od Sanskog Mosta) — 229
 Agino Selo (j. od Banje Luke) — 509
 Ajdinovići (j.z. od Olova) — 180, 182, 183
 Alajbegov Odžak (i. od Kupresa) — 272, 275, 276
 Albanija — 599, 708
 Aleksić Milosav — 204
 Aleksić Sveta — 384
 Alipašin Most (kod Sarajeva) — 179, 484
 Antić Ljubomir — 159
 Antončić Mate Milan Velebit — 141, 217
 Antonić (poručnik četnički) — 774
 Arapovača (j.i. od Olova) — 182
 Arbina Veso — 89
 Arežinska kosa (j. od Bos. Grahova) — 329
 Argentina — 24
 Arsenić Borko — 236
 Atanacković Zarko — 478
 Atlagić Laza Krnjeuš — 185
 Atlagić Marko — 384
 Avdo Humo Kulturni — 166
 Azarić Milutin Mića — 321, 515, 570, 597, 598, 600

Armije

savezničke:

— Crvena armija — 11, 350, 392, 422, 447, 563, 640

italijanske:

— 2-ga — 11, 12, 181, 315

njemačke:

— 2. oklopna — 639, 672, 708
 — 12-ta — 183
 Aržano (kod Livna) — 287, 442, 623, 721, 724—727
 Asina straža (trig. 429, j.z. od Bosanske Dubice) — 232, 233
 Austrija — 546, 571
 Avdići (s. od D. Vakufa) — 710
 Avtovac (kod Gacka) — 177, 209, 210, 701, 702

B

Baba planina (j.z. od Gacka) — 196, 207, 700
 Babić kula (j.z. od Rogatice) — 108
 Babić Aćim — 766, 767
 Babić Dušan — 84
 Babić Ljubo — 191
 Babić Radomir — 286, 383, 413, 437
 Babić Vojin — 319
 Babići (s.z. od Kotor-Varoša) — 368, 377, 401
 Babina Luka (i. od Tuzle) — 626, 668
 Babine (G. i D., s. od Sokolca) — 165, 166
 Babino brdo (j.i. od Jajca) — 381
 Babinja — vidi Babina Luka (kod Tuzle)
 Babović Spasenija Cana — 138, 149, 222
 Bačevac (s.z. od Rogačice) — 110
 Bačkovac (trig. 972, s.z. od Vlasenice) — 819, 820
 Bačvice (z. od Travnika) — 709, 718, 719
 Baće Maksimilijan Milić — 310 — 312

Bačović Petar — 134
 Bader Paul — 183, 777
 Bajagić Mitar — 60, 63, 73
 Bajagić Rade — 767
 Bajalica Dmitar Baja — 610
 Bajić Ljubo — 364
 Bajić Vlado — 576
 Bajina Bašta — 669, 762
 Bakić Mitar — 257, 262, 278, 376, 420, 422, 443, 456, 541, 606
 Bakotički vis (trig. 603, i. od Maglaja) — 791
 Balatun (s.i. od Bijeljine) — 480
 Bale (s. od Konjica) — 576
 Balići (kod Jajca) — 381
 Balići (G. i D., s.z. od Olova) — 571, 572
 Balinovac (predio, j.z. od Tjentišta) — 212
 Balkan — 183, 534, 536, 707
 Baltići (kod Sokolca) — 15, 87, 674
 Balvanov Stan (s.z. od Han-Pijeska) — 670
 Balj (k. 359, j.i. od Bosanske Kostajnice) — 365
 Baljci (G. i D., kod Bileće) — 80, 699, 702, 713
 Baljci (j.i. od Šujice) — 506
 Baljvine (Prav. i Musl., s.i. od Mrkonjić-Grada) — 509—511
 Bandin Odžak (s.z. od Rogatice) — 59, 654, 666
 Banija — 228, 356, 357, 499, 506, 536, 579, 593, 594
 Banina Ante — 540, 623, 657, 673, 732
 Banloz (s. od Zenice) — 411
 Banovići (s.z. od Kladnja) — 538, 539, 548
 Banja Luka — 48, 60, 84, 229, 230, 241, 298, 301, 303, 305, 306, 313, 321, 322, 341, 343, 344, 361, 368, 369, 377, 388, 389, 394, 395, 399, 401, 404, 405, 407, 409, 425, 445—447, 553, 561, 562, 569, 590, 598, 599, 611, 614, 642, 704, 705, 732 — 734, 736, 737, 739—741, 755, 800—802, 805, 811, 831
 Banja Stijena (j.z. od Rogatice) — 693
 Banjača (k. 1237 j.z. od Goražda) — 524
 Banjani (predio, kod Bileće) — 254, 700, 701
 Baraći (j.z. od Mrkonjić-Grada) — 325, 507

Baračko brdo (j. z. od Mrkonjić-Grada) — 325
 Bare (G. i D., j. od Renovice) — 35, 36, 120, 175
 Bare (j. z. od Renovice) — 90
 Barevo (s. od Jajca) — 467
 Barjaktar Lima — 90
 Barmiš (s. od Konjica) — 576
 Basta Milan — 740
 Bastasi (s.z. od Drvara) — 185
 Bastasi (s.i. od Tjentišta) — 69
 Bašajkovac (predio, s. od Livna) — 371—373, 375, 414, 416, 417, 419, 558
 Bašci (kod Sarajeva) — 605, 606
 Bašić Petar — 486
 Baškot Dragoja — 238
 Bašović Sofren — 61
 Bašte brdo (k. 1200, j. od Kupresa) — 260, 272

Bataljoni

NOV i POJ:

- 1. istočnobosanski proleterski udarni — 48, 161, 165, 166
- 1. udarni hercegovačko-crnogorski — 80
- 2. istočnobosanski proleterski udarni — 159, 166
- Hercegovačko-crnogorski — vidi 1. udarni hercegovačko-crnogorski
- Motorizovani 1. proleterske divizije — 645, 647, 648, 649, 658, 659, 660

četnički:

- Donjogatački — 80
- Gornjogatački — 79, 80
- Granični — 80
- Jurišni — 64, 69
- Knežinski — 59
- Ljubomirski — 80
- Vojnočetnički „Petar Mrkonjić” — 84

italijanski:

- 4. alpski — 521
- „Aosta” — 521
- „Egzile” — 521
- „Fenestrele” — 521
- „Intra” — 521

njemački:

- 7. SS-izviđački — 702
- 105. SS-izviđački — 721, 725

- 114. inženjerski — 721
- 114. izviđački — 721
- 118. izviđački — 725
- 202. tenkovski — 410, 491, 631, 705, 733
- 369. inženjerski — 506, 631
- 369. izviđački — 506, 662, 689
- 369. protivtenkovski — 63
- 373. dopunski — 733, 741
- 415. brdski za vezu — 733
- 932. landesšicen — 183

ustaško-domobranski (bojne):

- 2. opkoparska (inženjerska) — 638
- 6. ustaška — 339
- 7. ustaška (glamočka) — 558
- 8. ustaška — 339
- 12. ustaška — 476
- 17. ustaška „Jajce” — 366, 410
- 16. rudarska — 651
- 20. ustaška — 559
- 21. ustaška — 313, 483, 491
- 27. ustaška — 672
- 29. ustaška — 483
- Domdo „Banja Luka” — 306, 339
- Domdo „Brčko” — 639
- Domdo „Gacko” — 701
- Domdo „Kotor Varoš” — 368
- Domdo „Sanski Most” — 339
- Dombo „Teslić” — 468, 612
- Počastvena branitelja Kladnja — 624
- Pripremna „Banja Luka” — 339, 344, 598
- Pripremna „Zenica” — 225
- Sarajevska doknadna — 119, 313
- Tjelesna — 231
- Tuzlanska doknadna — 788
- Željeznička (žestra) — 119

Batkovići (j.i. od Rudog) — 170, 171

Becanj (pl., s.i. od Doboja) — 678, 679

Bečići (s.z. od Kladnja) — 541

Begluk (s.i. od Kladnja) — 818

Begov Han (s.i. od Zenice) — 797

Begov Han (ž. st., s.i. od Zenice) — 411

Begov konak (trig. 1557, kod Trav-
nika) — 718

Begov Potok (kod Tuzle) — 548, 549

Begović Boro — 309

Begovo Selo (kod Kupresa) — 260, 261, 272, 276, 290

Beguti (kod Kulen-Vakufa) — 191

Belan (j. od Livna) — 374

Beljan Mirko — 806, 811

Benakovac (j.i. od Bos. Krupe) — 348, 359

Beograd — 21, 29, 39, 48, 74, 110, 136—138, 196, 257, 285, 547, 579, 633, 768, 777

Bereg (s.z. od Rogatice) — 669

Berkovići (j. od Nevesinja) — 10, 108, 197, 200, 201, 209

Berkovići (j.i. od Kladnja) — 785

Berlin (u Njemačkoj) — 23

Berušica (kod Gacka) — 206

Bešlić Akim — 60

Bešlija (z. od Travnika) — 855

Bešpelj (G. i D., s. od Jajca) — 382, 411, 467

Betanj (j. od Šekovića) — 664, 816

Bezdeđe (i. od Stoca) — 201

Bihać — 117, 340—342, 350, 351, 387, 392, 393, 395, 423, 456, 536, 561—564, 566, 567, 593, 599, 651, 683, 684, 706

Bijela (G. i D., kod Konjica) — 489

Bijela gora (pl., j.z. od Grahova) — 712, 714

Bijela Rudina (s. od Bileće) — 697, 702

Bijela stijena (s.i. od Sarajeva) — 674

Bijela Voda (j.i. od Olova) — 182, 773, 783, 824

Bijele rudine (predio, i. od Vilusa) — 699

Bijelo Polje (j.i. od Živinica) — 820

Bijeljina — 12, 477, 483, 486, 582, 618, 693, 640, 681, 688, 765, 767, 862, 863

Bikić Stevan — 585

Bikodže (j. od Puračića) — 787

Bikova kosa (predio, s. od Konjica) — 576

Bila (r., j. od Travnika) — 850

Bila (ž. st., j.i. od Travnika) — 847, 851, 853, 855

Bilčar Momčilo — 43

Bileća — 12, 25, 26, 31, 94, 107, 197, 200, 207—209, 217, 696, 697, 699 —702, 709, 712, 713, 763

Bilice (D. i G., s. od Kotor-Varoša) — 369, 388, 389, 390

Bilić Marjan Božo — 466, 467

- Biliška glava (brdo, j. od Šujice) — 450
 Biljić Nikola — 764
 Binder Josip — 468
 Biograd (predio, j. od Nevesinja) — 201
 Biokovine (j.i. od Jajca) — 463
 Biokovo (pl.) — 673
 Biorine (j.z. od Aržana) — 672
 Bioštica (r., kod Olova) — 182
 Birač (G. i D., predio, kod Vlase-
 nice) — 61, 62, 383, 485, 583, 584,
 586, 676, 682
 Bistrica (r., i. od Foče) — 328
 Bistrica (j. od Pala) — 780, 824,
 825
 Bistrica (r., j.i. od Sarajeva) —
 99, 812
 Bistrica (r., kod Livna) — 416
 Bistvo (j. od Travnika) — 317
 Bistročaj (kod Trnova) — 605
 Bitovnja planina (s. od Konjica)
 — 256, 279, 300, 315, 316, 494
 Bižić Đuro — 478, 480, 482
 Bjelašnica planina (kod Gacka)
 — 93, 700
 Bjelobučje (s.i. od Donjeg Vakufa)
 — 719, 856
 Bjelobučje (s.i. od Travnika) —
 412, 436
 Bjelopavlići (predio, u Crnoj Gori)
 — 282—285
 Bjelovac (j.i. od Bratunca) — 133,
 135, 138, 140, 154, 159
 Bjelovići (kod Velimlja) — 699
 Bjeljvine (predio, j.i. od Banje
 Luke) — 445
 Blagaj (i. od Bos. Novog) — 234,
 343, 345, 349, 355, 386, 426, 475,
 633, 650
 Blagaj (s.z. od Kupresa) — 250,
 251, 289, 292, 497—499, 501, 503,
 505
 Blagaj Japra — vidi Blagaj (i. od
 Bos. Novog)
 Blagodija (br., s.i. od Livna) — 731
 Blanuša Rade — 237
 Blatna — vidi Buševića Blatna
 Blatnica (s.i. od Travnika) — 411,
 412, 436, 444, 514, 515, 552, 554
 Blatnjaci (s. od Maglaja) — 789
 Blažuj (kod Duvna) — 438—440,
 450, 451, 454
 Blažuj (kod Sarajeva) — 142
 Blizanci (j.z. od Mostara) — 842
 Boan (k. 1129 i. od Velimlja) —
 698, 699
 Boban Rafael — 307, 359
 Bobas (potok, j. od Kotor-Varoša)
 — 370
 Bobić Milan — 217, 218
 Bobija (pl., s.z. od Banjaluke) —
 736
 Boboljusi (s.z. od Drvara) — 114
 Bobot Jovan — 488
 Bobotov most (kod Konjica) —
 488
 Bočac (j. od Banjaluke) — 509,
 510
 Bodežište (G. i D., kod Gacka)
 — 105, 177, 198, 208
 Bogdanović Bora — 480, 482
 Bogdanović Ilija Čiča — 585
 Bogdašići (s. od Bileće) — 697, 699,
 702
 Bogetić Lazar — 283
 Bogovac Dragoslav — 255
 Bogovići (G. i D., j. od Prače) —
 119—122
 Bogovići (j.z. od Sokolca) — 68,
 119—122, 150—152, 780, 824
 Bogovička planina (j.z. od Sokol-
 ca) — 68, 70, 71
 Bogovička stijena — vidi Bogović-
 ka planina
 Bogunović Trivo — 457, 595
 Bogunović Uroš Roca — 597
 Bogutovo Selo (kod Bijeljine) —
 681
 Bojanić vis (trig. 534, j.z. od Ba-
 njaluke) — 305, 306, 321
 Bojančići (z. od Sanskog Mosta)
 — 561
 Bojanje brdo (i. od Trebinja) —
 714
 Bojić Georgije Džidža — 136
 Bojište (predio s.i. od Maglaja)
 — 791, 793, 795
 Bojović Milija — 90
 Bojović Obrad — 285
 Boka Kotorska — 32
 Bokani (kod Kotor-Varoša) — 361
 Boljanić (j. od Doboja) — 44, 45,
 725—755, 760, 791, 792
 Boljanovići (j. od Trnova) — 605
 Borac (trig. 1285, j.z. od Šujice)
 — 433, 434
 Borač (s. od Gacka) — 79—81,
 93, 94, 104—106, 125, 176, 177, 201
 Borač (j. od Rogatice) — 170
 Borak (D. i G., j. od Skender-Va-
 kufa) — 377, 404
 Borak (k. 344 j.i. od Prnjavora)
 — 469

- Borci (s.z. od Jajca) — 298
 Borci (D. i G., kod Kotor-Varoša) — 389, 402, 403, 407, 434, 511, 515
 Borčani (j.z. od Duvna) — 455
 Borik (predio s.i. od Zavidovića) — 542
 Borike — vidi Ergele Borike
 Borje (j.z. od Šujice) — 449, 450
 Borogovo (brdo, s.i. od Šekovića) — 818
 Borova glava (trig 1290, j.z. od Šujice) — 252, 309, 373, 418, 727—729, 836
 Borova Glava Gaj (j.z. od Šujice) — 830
 Borovčanin Neđa — 89
 Borovčanin Rajko — 89
 Borovno (predio, kod Tjentišta) — 212
 Borovno brdo (k. 1835, z. od Tjentišta) — 212
 Borovnjak (predio, j. od Mrkonjić-Grada) — 323, 324
 Borovo (kod Vukovara) — 302
 Borovo Polje han (j.z. od Šujice) — 434
 Bosanska Dubica — 232, 240, 241, 338, 343, 565, 598, 632, 633, 801, 804
 Bosanska Gradiška — 240, 241, 565, 633, 634, 733, 734, 801
 Bosanska Kostajnica — 228, 343, 475, 476, 563, 564, 565, 633, 634, 706
 Bosanska krajina — 18, 30, 48, 82, 83, 114, 134, 190, 239, 253, 256, 269, 279, 342, 350, 392, 393, 559, 560, 562, 570, 573, 574, 578, 581, 831, 844
 Bosanska Krupa — 12, 350, 387, 456, 499, 535, 536, 566, 567, 683, 684
 Bosanska Rača (kod Bijeljine) — 582
 Bosanski Aleksandrovac (s.i. od Banje Luke) — 560, 733
 Bosanski Brod — 56, 57, 120, 409, 410, 558
 Bosanski Kobaš — 588
 Bosanski Milanovac (z. od Sanskog Mosta) — 263, 397, 398
 Bosanski Novi — 190, 232, 234, 236, 339—351, 355—357, 359, 381, 385—388, 392, 393, 395, 399, 422, 423, 426, 475, 499, 532, 535, 536, 562—564, 566, 567, 593, 599, 642, 643, 650, 704, 706, 709
 Bosanski Petrovac — 114—117, 186—188, 328, 535, 579, 598, 599, 651, 831
 Bosanski Šamac — 639, 861, 862
 Bosansko Grahovo — 114, 116, 117, 186, 187—189, 192, 223, 226, 294, 295, 311, 329—333, 497, 708, 728, 831, 838
 Bosansko Petrovo Selo (s.z. od Tuzle) — 669, 752, 753, 755
 Bosna — 12, 13, 21, 22, 24, 30, 37, 41, 42, 48, 51, 52—54, 61, 67, 74, 76, 80, 82, 87, 100, 103, 105, 109, 110, 114, 130, 134—136, 138, 140, 159, 164, 180, 184, 191, 199, 224, 226, 228, 253—255, 339, 366, 378, 379, 392, 405, 483, 486, 487, 501, 508, 510, 536, 547, 551, 555, 557, 570, 573, 579, 581, 583, 587, 598, 610, 623, 624, 632, 638, 639, 641, 663, 679, 681, 687, 692, 693, 702, 703, 708, 709, 711, 716, 742, 758, 761—765, 768—770, 772, 774, 775, 800, 812, 814, 828, 829, 831, 844, 858
 Bosna (r.) — 50, 52, 180, 409, 410, 435, 612, 679, 680, 773, 776, 788, 789, 793, 797, 799, 809
 Bosnić Đuran — 185
 Bosut (s.i. od Bijeljine) — 478, 479, 639
 Bosutske šume (predio oko r. Bosuta) — 478, 479, 585
 Boškovići (s.i. od Banjaluke) — 614
 Boškovići (j. od Prače) — 35, 121
 Botić Stevan — 46, 74
 Botun (j. od Kupresa) — 260
 Božić Sava — 679
 Božići (j.i. od Doboja) — 793, 795
 Božikovac (s.i. od Donjeg Vakufa) — 465, 710
 Božović Petar — 204
 Brač (o.) — 709
 Bradina (D. i G., s.i. od Konjica) — 488, 490, 493—495, 573, 575, 577, 842—844
 Braića Tavan (j.z. od Sanskog Mosta) — 394—396, 423, 425
 Brainci (s.z. od Vlasenice) — 484, 626
 Brajići (kod Foče) — 767
 Brajkovići (i. od Travnika) — 89, 410, 444, 654
 Branešci (D. i G., j.z. od Prnjavora) — 512, 553
 Brankovac — vidi Veliki Brankovac

Branjevo (kod Loznice) — 584
 Bratač (G. i D. i Sr., kod Nevesinja) — 93
 Bratljević (z. od Kladnja) — 780
 Bratovići (kod Foče) — 521
 Bratunac (kod Srebrenice) — 74, 133—138, 145, 154, 155, 157—160, 165, 181, 766, 812, 819—821, 826
 Bravsko (z. od Ključa) — 19, 537
 Brčko — 480, 481, 483, 552, 582, 631, 638, 639, 640, 677, 679—681, 687, 688, 858, 860—864
 Brda (kod Kupresa) — 260, 261, 275
 Brda (s. i. od Ustiprača) — 64
 Brdari (s.z. od Sanskog Mosta) — 426
 Brdica (kosa, j. od Doboja) — 756
 Brdo (trig. 438, i. od Jajca) — 462
 Brđani (j. od Doboja) — 759
 Brđani (j.z. od Gračanice) — 794
 Brđani (s.i. od Konjica) — 493, 495, 575, 577, 844
 Brđani (s. od Tuzle) — 486
 Brejakovići (s.i. od Podromanije) — 782, 783
 Bresnaci (k. 403, j. od Doboja) — 756
 Brestice (kod Bileće) — 124
 Breške (s. od Tuzle) — 669
 Breza (j.z. od Vareša) — 773, 776, 778, 780
 Brezići (D. i G., s. od Maglaja) — 751, 791, 799, 800
 Brezik (i. od Vareša) — 41, 46, 782, 783, 787
 Brezovica (kod Sarajeva) — 674
 Brezovo Polje (Novo i Staro, kod Bijeljine) — 640, 687, 683
 Brić (s. od Travnika) — 436

Brigade

NOVJ:

- 1. dalmatinska — 352, 353, 363, 364, 367, 681, 409, 411, 412, 435, 436, 457, 540, 542, 543, 550, 622, 655, 673, 725, 728
- 1. hercegovačka (kasnije 10. hercegovačka) — 256, 273, 275, 276, 280, 288—290, 299, 300, 308, 309, 315, 435—437
- 1. južnomoravska — 137

- 1. krajiška — 19, 189, 228, 231, 233, 239, 248, 262, 269, 270, 276, 289, 293, 296, 297, 301, 313, 321—325, 328, 341, 344, 345, 348, 355, 431, 474, 501, 504, 510, 517, 578, 653, 669, 693, 694, 850, 851, 854, 855
- 1. lička — 344, 347, 355, 690, 692, 718, 719
- 1. majevička (kasnije 15. majevička) — 621, 630, 631
- 1. proleterska — 17, 33—36, 40, 61, 63, 72, 75, 100, 108—110, 113, 139, 141, 147, 154—156, 158, 159, 165, 169, 174, 176, 195, 197, 198, 203—206, 209, 212, 214—222, 244, 245, 248, 251, 252, 258, 267, 273, 274, 281, 287, 296, 297, 304, 309, 310—312, 321, 326, 329, 330, 334, 337, 350, 360—364, 367—370, 376, 377, 379, 389—391, 403—406, 444, 447, 448, 488, 508, 518, 527, 572, 590, 592, 644—648, 658—660, 722, 727, 728, 773, 777, 824, 826, 828, 831, 847, 848
- 1. vojvođanska — 582—584, 677, 813, 825, 826, 861
- 2. dalmatinska — 311, 332, 333, 372, 373, 375, 376, 402, 415—419, 421, 422, 429, 430, 433, 435, 439—443, 449—452, 454, 539, 601, 602, 605, 606, 823
- 2. hercegovačka (kasnije 11. hercegovačka) — 696
- 2. krajiška — 263, 306, 313, 317, 321, 322, 341, 345—350, 356, 422, 425—428, 432, 551—554, 581, 588—590, 595, 610—612, 618, 621, 624, 625, 627, 628, 630, 631, 635—637, 652—654, 663, 668, 692, 693
- 2. lička — 344, 347, 355, 580, 690, 692, 721
- 2. majevička (kasnije 17. majevička) — 618, 621, 623, 625, 628, 635—637
- 2. proleterska — 61, 88, 100, 104, 108, 111, 113, 133, 134, 138, 139, 141, 148, 149, 155, 158, 159, 165, 193, 195, 196, 205, 206, 209, 213, 224, 242, 243, 250, 251, 261, 271, 273, 274—277, 287—289, 296—298, 301, 305, 313, 321, 328, 329, 334, 372—376, 416—419, 421, 429, 430, 433, 434, 442, 539, 541, 543, 821

- 2. vojvođanska — 584—586, 638, 681, 687, 825, 826
- 3. dalmatinska — 622, 655, 656, 672, 723, 724, 726—731
- 3. hercegovačka — 696
- 3. krajiška — 334, 337, 361—364, 368—370, 376, 377, 389, 445, 448, 469, 523—526, 573, 575, 577, 672, 721, 722, 729—731, 734, 826, 831, 843, 844
- 3. lička — 690, 692, 733, 734
- 3. muslimanska (kasnije 16. muslimanska) — 621, 630, 631
- 3. proleterska (sandžačka) — 251—253, 261, 267, 273, 295, 297, 313, 321—326, 328, 334, 337, 361—364, 369, 379, 381, 390, 391, 402, 403, 404, 406, 407, 445, 447, 459, 465—467, 490, 494, 645—649, 658—660
- 3. vojvođanska — 583—586, 626, 682, 687, 859
- 4. proleterska (crnogorska) — 224, 225, 242—244, 246, 259, 261, 271, 273—277, 279, 280, 288—291, 321, 322, 328, 372—375, 415, 417, 418, 419, 421, 429, 430, 438—443, 449—454, 456, 471, 538—543, 545, 601, 602, 605, 606, 823
- 4. dalmatinska (splitska) — 622, 656, 671, 673, 723—731
- 4. krajiška — 310, 311, 329, 337, 341, 346, 431, 474—476, 501, 502, 551, 553, 578, 693, 831, 850, 851, 854
- 4. majevička — 531
- 4. vojvođanska — 638, 687
- 5. proleterska (crnogorska) — 211, 253, 254, 255, 262, 264, 278, 279, 287, 299, 308, 309, 315—317, 326, 367, 380—383, 396, 409, 411, 435—437, 458—460, 465, 467, 489, 490, 494, 495, 540, 542, 543
- 5. dalmatinska — 724
- 5. kordunaška — 346, 349
- 5. krajiška (kozarska) — 341, 345, 355, 388, 422, 424—426, 428, 475, 532, 588, 590, 595, 610—617, 686, 734
- 5. vojvođanska — 682, 687
- 6. crnogorska — 684
- 6. dalmatinska — 724, 731
- 6. grmečka — vidi 6. krajiška
- 6. istočnobosanska — 128, 136, 317, 339, 477, 481, 483, 486, 583, 630, 631, 652, 667, 675, 676, 813, 825
- 6. krajiška — 341, 345, 347—350, 355, 388, 422, 425, 426, 428, 432, 456, 501, 528, 532, 597, 650, 651, 684, 705, 734, 825, 831
- 7. banijska — 344, 347, 355, 571, 593
- 7. krajiška — 84, 341, 396, 431, 476, 497—499, 502, 505—507, 539, 540, 573, 574—577, 661, 721, 843, 844
- 8. banijska — 344, 347, 348, 355, 571, 593, 599
- 8. krajiška — 456, 457, 500, 529, 532, 538, 597, 651, 683, 684, 705, 706, 734, 831
- 9. hrvatska — vidi 2. dalmatinska
- 9. krajiška — 497—599, 501, 504—506, 517, 532, 581, 642, 652, 661, 734
- 10. dalmatinska — 672
- 10. hercegovačka (ranije 1. hercegovačka) — 99, 204, 315, 317, 326, 381, 382, 396, 409, 410, 458, 465, 498, 696—701, 703, 712—715
- 10. krajiška — 502, 507, 532, 538, 597, 831
- 11. hercegovačka (ranije 2. hercegovačka) — 696, 697, 701, 703, 713, 714
- 11. glamočka 10. divizije — 500, 502
- 11. krajiška 4. divizije — 501, 632, 642, 704, 706
- 11. krajiška 5. divizije — 501, 578, 831, 845
- 11. krajiška 10. divizije — vidi 13. krajiška („Garava”)
- 12. hercegovačka — 696, 697, 698, 699, 701, 713, 714, 715
- 12. krajiška — 551, 590, 595, 611, 612, 614—617, 686, 734
- 12. proleterska (slavonska) — 217
- 13. krajiška (kozarska) 4. NOU divizije — vidi 11. krajiška brigada 4. NOU divizije
- 13. krajiška („Garava”) — 501, 642, 705, 734, 741
- 13. „Rade Končar” — 644, 707, 716

- 14. dalmatinska — vidi 1. dalmatinska
- 14. krajiška — vidi 13. krajiška (kozarska) brigada 4. NOU divizije
- 15. majevička (ranije 1. majevička) — 486, 674, 813
- 16. banijska — 593
- 16. muslimanska — 667, 675, 676
- 17. majevička (ranije 2. majevička) — 652—654, 666, 669, 693—695
- 18. hrvatska istočnobosanska (ranije Hrvatska istočnobosanska) — 638, 669, 677
- 19. birčanska — 637, 670, 694
- Birčanska — vidi 19. birčanska
- Bosansko-hercegovačka partizanska — 144, 770
- Drvarska — 17—20
- Hercegovačka — vidi 1. hercegovačka
- Hrvatska istočnobosanska (kasnije 18. hrvatska) — 621, 627, 628
- Osječka — vidi 12. proleterska (slavonska)

četničke:

- 1. sarajevska — 484, 486, 675
- 1. „Vojvoda Mišić” — 570
- 1. „Vrbaska” — 570, 579
- 2. rogatička — 64
- 2. sarajevska — 486
- 2. „Teslička” — 570
- 2. „Zmijanje” — 570
- 3. „Kočić” — 570, 598
- 3. „Ljubička” — 570
- 4. Bosanskokrajiškog korpusa — 570, 598
- 4. „Motajička” — 570
- 5. „Banjalučka” — 570
- Azbukovačka — 664
- Bilečka — 713
- Gatačka — 199
- Fočanska — 522
- Jaderska — 136
- Jadranska — vidi Jaderska
- Kalinovička — 486, 522
- Kladanjska — 485
- Kombinovana — 521, 522
- Ljubička — 614, 615
- Ljubinjska — 696
- Majevičko-posavska (Majevička) — 41, 477, 478, 480—483

- Rogatička — 486, 665
- Satorska — 580
- Visočka — 485, 670
- Višegradska — 522
- Vlasenička — 484—486
- Vrbaska — 405, 515, 579
- Zenička — 485
- Žepačka — 485
- Župska — 616

njemačke:

- 1. kozačko-konjička — 640
- 2. kozačko-konjička — 640, 679

ustaško-domobranske (zdrugovi):

- 1. lovački — 612
- 1. odbrambeni — 634
- 1. stajaći djelatni — 652, 666, 674, 708, 812, 814, 825, 827
- 2. gorski — 540, 550, 560, 653, 840, 841
- 2. lovački — 706
- 3. gorski — 229, 231, 340, 343, 385, 386, 476, 499, 505, 535, 552, 567, 705
- 3. lovački — 638, 639, 679, 858
- 4. gorski — 337, 534, 556, 557, 633
- 4. lovački — 534, 642, 650, 705, 706, 733, 841
- 5. stajaći djelatni — 292, 307, 338, 371, 372, 433, 453, 491, 558, 559, 655, 672, 721, 830
- 12. stajaći djelatni — 815
- Banjalučki — 189, 229, 230, 233, 305, 340, 344, 446, 475, 476, 800, 805, 811
- Krivajski — 44, 794
- Obrambeni — vidi 5. stajaći djelatni
- Petrinjski — 305, 337, 339
- Srijemski — 567, 582
- Tuzlanski — 567, 582, 814, 816—819, 828
- Brijegovi (s. od Jajca) — 412, 467, 510
- Brijesnica (D. i G. z. od Tuzle) — 542, 543, 669
- Brina (j. od Livna) — 373, 416
- Brina (j. od Sanskog Mosta) — 394
- Brišće (z. od Jajca) — 457—459
- Briševo (s.z. od Sanskog Mosta) — 424, 426

- Brišnik (G. i D., j. od Duvna) — 471, 472, 724, 726
 Brišnik (trig. 979, j. od Duvna) — 441, 455, 472
 Brkić Hasan Aco — 45, 618, 624, 628, 637, 654, 671, 695
 Brnjica (s. od Prače) — 70
 Brod (j.z. od Brčkog) — 842
 Broćanac (G. i D., kod Vilusa) — 714
 Brodac (G. i D., s.i. od Bijeljine) — 479
 Brokhaus F.A. — 23
 Bronići (j.z. od Rogatice) — 76
 Bronzani Majdan (s.z. od Banjaluke) — 230, 235, 394, 396, 474, 476, 689, 738, 739, 801
 Broz Josip Tito — 21, 90, 162, 164, 212, 270, 317, 350, 351, 393, 396, 414, 420, 423, 544, 716, 762
 Brozović Ivan — 806, 811
 Brskut (kod Titograda) — 284
 Bruk (u Austriji) — 571
 Brusnik Miroslav — vidi Popara Miro
 Brvanci (j. od Skender-Vakufa) — 466
 Bučići (j. od Skender-Vakufa) — 465
 Bučja ravan (predio, j. od Kreševa) — 225
 Budak Mile — 751
 Bubanj (G. i D., kod Foče) — 606
 Budišići (i. od Travnika) — 854
 Budva Petar — 384
 Buđ (j. od Sokolca) — 70, 778—780, 782
 Buenos Ajres (u Argentini) — 24
 Bugojno — 78, 243—248, 250, 251, 260, 261, 273—277, 279—281, 286, 287, 289, 291—293, 299, 300, 307, 308, 316, 317, 326, 452, 453, 463, 490, 497, 503, 534, 556, 557, 562, 689—691, 721, 722, 830, 831, 833, 834, 836—838, 841
 Buhovo (s.z. od Duvna) — 430
 Bujač (trig. 1067, s.z. od Sokolca) — 783
 Bukića draga (kosa, s.z. od Livna) — 415, 416
 Bukinje (z. od Tuzle) — 587, 667
 Bukova Gora (j.z. od Duvna) — 726
 Bukova gradina (k. 1402, j.i. od Gacka) — 216—218
 Bukovac (predio, j.i. od Duvna) — 655
 Bukovača (s.z. od Duvna) — 441
 Bukovača draga (uvala, s.i. od Livna) — 415
 Bukovica (s. od Banjaluke) — 741
 Bukovica (G. i D., z. od Bijeljine) — 478, 612
 Bukovica (V. i M., z. od Doboja) — 809
 Bukovica (j. od Duvna) — 454, 471, 472
 Bukovica (M. i V., s.i. od Travnika) — 410, 444, 612
 Bukovik (j.z. od Brčkog) — 89, 677, 858, 859
 Bukovik (s.z. od Sokolca) — 785
 Bukovik (predio, j. od Skender-Vakufa) — 467
 Bulat Tomislav — 302
 Bulatovići (kod Konjica) — 575, 577
 Buletić (j. od Prnjavora) — 513, 515, 553
 Bulić Josip — 820
 Bulići (D. i G., j.i. od Jajca) — 460, 464
 Bulovan Milorad — 111, 774
 Buljukovina (j. od Sokolca) — 151
 Bunarevi (j.z. od Banjaluke) — 303, 337
 Bunarić (trig. 799, j. od Šekovića) — 817
 Bundalin Fekiš — 589
 Bundalo Ljubomir Ljubo — 588, 613, 616
 Burati (s.z. od Rogatice) — 665
 Burdžović Rifat Tršo — 325
 Burnovac (potok, kod Tešnja) — 553
 Bursać Mladen — 238
 Bursać Pero — 186
 Busak (i. od Velimlja) — 698, 699
 Busija (trig. 847, kod Tuzle) — 584
 Busovača (kod Travnika) — 558, 578, 652, 661, 662, 849—852, 854
 Bušatlija Mahmut Buša — 51
 Bušević (s.z. od Kulen-Vakufa) — 191
 Buševića Blatna (s.i. od Bosanske Krupe) — 228, 535, 566
 Butozan Vaso — 84, 266
 Buzdahanj (k. 1326, kod Trnova) — 602
 Bužim (kod Bosanske Krupe) — 456

C

Capardi (Prav. i Musl. z. od Zvornika) — 484, 486, 670, 694, 828, 829
 Careva gora (predio, s.z. od Prnjavora) — 447, 588, 611
 Carevac (kod Mrkonjić-Grada) — 314
 Careve Vode (sada Oručeve Vode, s.i. od Pala) — 89
 Carevo Polje (s. od Jajca) — 363, 461, 462
 Cazin — 350, 456, 535, 536
 Cebara (j. od Duvna) — 441, 472
 Cer (kod Prnjavora) — 446
 Cerov gaj (predio, kod Doboja) — 679
 Cerovica (j.i. od Bileće) — 699
 Cerovica (kod Bos. Novog) — 706
 Cerovica (s. od Teslića) — 553
 Cetinska dolina (predio oko r. Cetine, kod Sinja) — 580
 Cetinje — 283
 Cicmil Obrad — 67, 69, 73
 Cigelj (k. 1073, z. od Grahova) — 332
 Cincar (pl., s.i. od Livna) — 280, 419, 559, 833
 Cista (j.i. od Aržana) — 113, 622, 672
 Colović Dušan — 767
 Crijeep (s.i. od Ustiprača) — 64, 73, 89, 127
 Crkvice (G. i D., s.i. od Bileće) — 696, 697
 Crkvice (j.i. od Trebinja) — 712, 713
 Crkvina (r., s.i. od Banjaluke) — 734
 Crkvina (s. od Vlasenice) — 818, 819, 820, 822
 Crmnica (predio u Crnoj Gori) — 284, 285
 Crna Bara (kod Bijeljine) — 583
 Crna Gora — 10, 21, 22, 24, 32, 80, 93, 105, 106, 202, 205, 224, 254, 278, 282—285, 393, 546, 573, 599, 750, 813
 Crna Rijeka (i. od Han-Pijeska) — 670, 824
 Crna Rijeka (s.i. od Mrkonjić-Grada) — 298, 407, 436
 Crna rijeka (r., j.i. od Mrkonjić-Grada) — 403, 436
 Crnci (predio, s.i. od Bosanske Dubice) — 633

Crnetići (j.z. od Goražda) — 523, 524
 Crni Lug (j.i. od Bosanskog Grahova) — 580, 651
 Crni vrh (trig. 1403, j.z. od Jajca) — 499
 Crni Vrh (s. od Kotor-Varoša) — 447, 448, 611
 Crni vrh (pl., s. od Kotor-Varoša) — 611, 809
 Crni vrh (k. 1506, j.i. od Kupresa) — 259, 260, 275, 277, 497, 499, 507
 Crni Vrh (z. od Prnjavora) — 611
 Crni vrh (trig. 1761, na planini Vitorog) — 247, 497
 Crni Vrh (s.i. od Sarajeva) — 675
 Crni vrh (k. 1522, j.i. od Sarajeva) — 778
 Crni vrh (trig. 1809, z. od Čajniča) — 525
 Crno brdo (k. 1026, kod Sokolca) — 782
 Crnovro (k. 905, j. od Duvna) — 656, 723
 Crnjelovo (G. i D., s.z. od Bijeljine) — 863
 Crvena stijena (k. 1414, na pl. Romaniji) — 14, 17, 87, 172, 652—654, 668, 674
 Crvena stijena (brdo, z. od Srebrenice) — 817
 Crvene stijene (predio, s.i. od Konjaka) — 575
 Crvenice (j. i. od Duvna) — 472, 723, 724
 Cvetić Bosa — 153
 Cvetković Dragiša — 762
 Cvetković Milutin — 245
 Cvetković Petar Pero — 383
 Cvetkovo brdo (kota 673, kod Banovića) — 539
 Cvetović (z. od Dvora na Uni) — 348
 Cvjetići (j.z. od Banjaluke) — 305
 Cvilin (kod Ustikoline) — 521, 522
 Cvetković Miljenko — 48
 Cvetinović Grujo — 72, 121
 Cvjetni (M. i V., s.i. od Srba) — 507

Č

Čađavica (G. i D., j. od Bosanskog Novog) — 346—348, 359, 537
 Čađavica (s.z. od Mrkonjić-Grada) — 18, 325, 337, 341, 560
 Čađavica (kod Han-Pijeska) — 110

Čajir (predio, j.i. od Kladnja) — 815
 Čajira (i. od Tuzle) — 682
 Čajniče — 52, 64, 88, 170, 181, 521, 526, 764, 766
 Čakići (j. od Travnika) — 847
 Čaklovića (j.i. od Koraja) — 682
 Čaklovići (i. od Tuzle) — 626, 668
 Čapljani (kod Kostajnice) — 395
 Čapljijć Ragib — 547
 Čapljina (j.z. od Mostara) — 842
 Čaplje (G. i D., j. od Sanskog Mosta) — 394—396, 425, 561
 Čapulja (predio, kod Podromanije) — 827
 Čarakovo (j. od Prijedora) — 424—426, 705
 Čardak (kod Banjaluke) — 738
 Čardak (predio, s.i. od Donjeg Vakufa) — 710
 Čardak (j. od Zavidovića) — 793
 Čaušlije (kod Bugojna) — 690
 Čavčevo polje (predio, kod Sokolca) — 668
 Čavka planina (s.i. od Kotor-Varoša) — 448, 512
 Čečava (j.i. od Prnjavora) — 448, 468, 512, 591, 809
 Čelebić (s.i. od Sinja) — 295
 Čelebić (s.z. od Žabljaka) — 196
 Čelić (kod Brčkog) — 480, 481, 487, 640, 681, 687, 850—864
 Čelinac (Musl. i Prav., j.i. od Banjaluke) — 377, 445, 446, 516, 589, 590, 612
 Čelinovac (kod Bosanske Gradiške) — 566
 Čelopek (j. od Prače) — 130
 Čemernica (pl., j. od Banjaluke) — 436, 515
 Čemernica (G. i D., z. od Gline) — 346
 Čemerno (s.i. od Gacka) — 79, 94, 105, 176, 177, 201, 205, 206, 209—211, 213, 220
 Čenić Stanko — 378

Čete

njemačke:

— 12. tenkovska za specijalnu upotrebu — 313, 366, 483, 773
 — 105. SS-tenkovska — 725, 726
 Čevići (z. od Kupresa) — 273
 Čevljanovići (G. i D., j.z. od Olova) — 539, 540, 694, 773
 Čevro Jusuf — 9

Čiča Bogdan — 351
 Čitluk (j. od Mrkonjić-Grada) — 458
 Čipuljić (z. od Bugojna) — 557, 691
 Čišić Husref — 203
 Čolaković Rodoljub Ročko — 17, 47, 100, 109, 147, 680
 Čolić Đorđe — 506
 Čolić Mladen — 750
 Čoljuk (s.i. od Maglaja) — 792
 Črdačica (trig. 1300 kod Kupresa) — 260, 261, 273, 276, 277, 288, 290, 291
 Čudnići (s.z. od Travnika) — 437
 Čukovac (j.i. od Banjaluke) — 511, 515, 516, 595
 Čuništa (D. i G., s.z. od Olova) — 540, 784
 Čvoro Mihajlo — 76
 Čvoro Vuko — 76, 131

C

Cebo Munib — 693
 Čemanovići (s.i. od Rogatice) — 90
 Četković Petar Pera — 214—216, 407, 413, 437, 444, 445, 448
 Čosići (s.i. od Donjeg Vakufa) — 464
 Čučuz Markica — 580
 Čuk Avdo — 457, 683, 684
 Čuković Risto — 763, 768
 Čurčića Lug (kod Bugojna) — 690
 Čurevo (s.i. od Tjentišta) — 213
 Čusine (z. od Jajca) — 322, 323, 457, 461
 Čusine (trig. 840, z. od Jajca) — 352, 353, 381, 382, 415, 459—461

D

Dabar — vidi Dabarsko polje
 Dabarsko polje (kod Nevesinja) — 197, 203, 204
 Dabovci (j.i. od Kotor-Varoša) — 404, 809
 Dakić Bogdan — 136—138, 145, 146
 Dakić Makso — 320
 Dakić Radoje Brko — 285
 Dakići (j.z. od Mrkonjić-Grada) — 325
 Dakovići (j.z. od Travnika) — 854, 856
 Daleki Istok — 447

Dalmacija — 11, 21, 22, 24, 113, 118, 173, 392, 393, 414, 568, 579, 599, 716
 Damjanović Jovo — 159
 Damjanović Stevan Leko — 159, 477
 Dangić Jezdimir — 41, 62, 74, 100, 103, 135, 136, 138, 139, 166, 763, 766, 768
 Daničići (kod Foče) — 606
 Danić Vlado — 186
 Danići (kod Gacka) — 205, 206, 208
 Danilovgrad — 94, 473
 Danilović Stanko — 419
 Danilović Uglješa — 25, 49, 91, 138, 145, 165
 Dapčević Peko — 207, 257, 262, 278, 325, 376, 420, 422, 430, 443, 456, 541, 544, 606
 Dapčević Vladimir Vlado — 130, 171
 Daštansko (z. od Olova) — 793
 Datelji (j. od Prače) — 70, 77
 Davidovići (s.z. od Bileće) — 204, 205, 697
 Debar — 708
 Debel a međa (k. 1182, j.z. od Prače) — 155, 156
 Debelo brdo (k. 1207, s. od Livna) — 416, 417, 730
 Dedići (s.z. od Travnika) — 465
 Dediđer Vladimir — 49, 268
 Dejanac Nikola — 186
 Dejović Aleksa — 328, 333
 Delershajm (u Austriji) — 546
 Delić Jovo — 560
 Delić Oste — 238
 Delići (i. od Zavidovića) — 542
 Delijaš (j.i. od Sarajeva) — 605
 Demirovac (trig. 1766, s. od Kupresa) — 289
 Demiševci (kod Sanskog Mosta) — 394—396, 424, 426
 Deralište (košare, j. od Šekovića) — 815
 Deralo (brdo, s.i. od Knina) — 332
 Derikonja Savo — 484, 486, 675
 Deroguz (kosa, s. od Livna) — 373, 416, 417
 Derventa — 40, 50, 553, 590, 613, 615, 639, 679, 809
 Derventa (j.i. od Prače) — 70, 71
 Desnica Ilija — 17
 Devčani (trig. 1768, s.i. od Turbeta) — 718
 Devetak (pl.) — 133, 319, 366

Devetak (kod Puračića) — 669
 Devetina (z. od Prnjavora) — 445, 590, 614
 Dijeva (k. 1573, s.i. od Pala) — 89
 Dikalji (j.z. od Sokolca) — 87, 152
 Dimitrijević Živan — 691
 Dinara (pl. i. od Knina) — 578—580, 831
 Divičani (s.i. od Jajca) — 467

Divizije

NOVJ:

— 1. proleterska — 36, 334, 337, 340, 346, 352, 354, 360—362, 367, 369, 376, 379, 376, 381, 389, 393, 401, 403, 407, 414, 435, 436, 444, 448, 458, 461, 462, 465, 468, 486, 488, 518, 551, 573, 644, 645, 647, 648, 658, 659, 690, 691, 709, 711, 720, 722, 729, 730, 743, 744, 813, 823, 824, 829
 — 2. proleterska — 371, 382, 393, 414, 420, 429, 433, 438, 449, 471, 538, 541, 545, 550—552, 573, 601, 813, 821, 822, 824, 846
 — 3-ća — 32, 214, 287, 337, 346, 352, 353, 362—364, 367, 379, 381, 390, 393, 396, 401, 402, 406, 407, 409, 414, 435, 437, 444, 448, 457, 458, 464, 465, 467, 489, 493, 573, 601
 — 3. istočnobosanska (kasnije 27-ma) — 618, 623, 627, 635,
 — 4-ta — 264, 339, 341, 383, 384, 388, 394, 395, 397—400, 422, 427, 431, 456, 475, 528, 531, 533, 555, 578, 597, 598, 632, 642, 683, 704 —706, 734, 740
 — 5-ta — 339, 341, 383, 384, 394, 395, 397—399, 422, 425, 431, 474, 476, 504, 507, 511, 531, 577, 635, 653, 850—852, 861
 — 6-ta — 347, 580, 644, 689, 690, 709, 710, 718, 719, 722, 732, 739, 743, 744
 — 7-ma — 99, 347, 386, 539, 571, 573, 539, 599, 821, 822, 824
 — 8-ma — 346, 538
 — 9-ta — 622, 623, 655, 671, 723, 730
 — 10-ta — 236, 496, 500, 531, 532, 537, 552, 555, 573, 581, 595, 607, 642, 661, 690, 705, 709
 — 11-ta (ranije 12. divizija) — 610, 680, 686, 734

- 12-ta (kasnije, od 19. avgusta 1943, 11-ta) — 531, 532, 537, 551, 554, 555, 578, 587, 861
- 12-ta — GS NOV i POH — 217
- 16-ta — 578, 581, 618, 626, 627, 630, 631, 638, 677, 681, 687, 829, 858, 859, 861
- 17-ta — 137, 552, 578, 584, 586, 618, 630, 631, 637, 653, 654, 668, 674, 861
- 27-ma (ranije 3. istočnobosanska) — 623, 652, 663, 674, 677, 692, 861
- 29-ta — 696, 698, 700, 702, 712

bugarske:

- 24-ta — 708

četničke:

- Dinarska — 115, 116, 311, 579

italijanske:

- „Bergamo” — 18, 19
- „Kacatori dele Alpi” („Cacciatori delle Alpi”) — 181
- „Marke” („Marche”) — 26, 27, 488
- „Mesina” — 315
- „Pusterija” — 170, 181, 195
- „Sasari” (Sassari”) — 18, 115, 331
- „Taurinense” („Taurinense”) — 181, 521, 693

njemačke:

- 1. brdska — 708
- 1. kozačka — 566, 639, 640, 679, 709
- 7. SS „Princ Eugen” — 496, 497, 545, 560, 566, 653, 655, 672, 701, 702, 708, 814, 828, 836
- 13. SS „Handžar” — 536, 548, 559
- 114. lovačka — 566, 599, 721
- 118. lovačka (ranije 718. pješadijska) — 566, 721
- 126. turkestanska — 566
- 173. rezervna — 639
- 178. rezervna — 631
- 181. pješadijska — 566, 653
- 187. rezervna — 566, 639, 679, 708, 859, 861—863
- 264. pješadijska — 566
- 297. pješadijska — 566

- 342. pješadijska — 52, 768, 771, 773, 776, 798
- 369. legionarska „Vražja” — 342, 497, 499, 505, 506, 544—546, 552, 567, 601; 631, 642, 653, 661—663, 667, 674, 689, 708, 814, 828, 848
- 371. pješadijska — 706, 709
- 373. legionarska „Tigar” — 342, 533, 534, 557, 559, 562, 567, 599, 642, 650, 684, 705, 706, 733, 740, 814
- 392. legionarska „Plava” — 342
- 704. pješadijska — 653
- 714-ta — 305, 313, 319, 337, 339, 342—344, 368, 385, 401, 404, 405, 446, 476, 494, 653
- 717. pješadijska — 181, 479, 483, 497, 504, 653
- 718. pješadijska (kasnije: 118. lovačka) — 52, 87, 169, 181, 183, 225, 255, 309, 313, 318, 319, 352, 364, 366, 379, 409, 410, 468, 483, 490, 491, 494, 497, 504, 653, 755, 772—776, 787, 789, 796, 797

ustaško-domobranske:

- 4. pješačka — 307, 409, 435, 446, 468, 749, 751, 761
- 5. pješačka — 33, 34, 87, 119, 131, 540
- 6. pješačka — 197, 307, 421, 655

Divizioni

NOVJ:

- 1. artiljerijski — 734
- 2. artiljerijski — 734
- Artiljerijski 1. bosanskog korpusa — 383, 384, 388, 396, 397
- Artiljerijski 1. proleterske divizije — 645, 647, 648, 649, 658, 659, 660

njemački:

- 468-mi — 631
- 661-vi — 476
- 668-mi — 181, 366, 380, 409, 410, 483, 491

ustaško-domobranski (sklopovi):

- 5. topnički — 468, 788
- 7. topnički — 380, 410, 491, 534, 638, 814

- 8. topnički — 339, 344, 733
- 9. topnički „Domanik” — 119, 181, 313, 380, 410, 491, 534, 556, 557, 653, 841
- 11. topnički — 119, 352, 366, 491
- 20. topnički — 841
- 22. topnički — 733
- Divjak Vladimir Braca — 764
- Divljan Ranko — 144
- Dizdarević Mustafa — 715
- Doboј — 12, 40, 49, 50, 52, 183, 378, 410, 468, 470, 545—547, 551—553, 613, 623, 627, 639, 669, 678, 679, 751, 753, 755, 760, 773, 789, 795, 796, 799
- Dobošnica (s.z. od Tuzle) — 669, 677
- Dobra glava (k. 922, j.i. od Duvna) — 455
- Dobretin (G. i D., j.z. od Bosanskog Novog) — 341
- Dobri do (predio, j.z. od Žabljaka) — 213, 215
- Dobrići (j.z. od Duvna) — 726
- Dobrilović Mitar — 89
- Dobrljin (s.i. od Bosanskog Novog) — 223, 236, 239, 535, 564, 599, 706
- Dobrnja (s.z. od Tuzle) — 587
- Dobro Polje (kod Sarajeva) — 181, 601, 602, 605,
- Dodžak (kod Sokolca) — 784
- Doganovci (j. od Jajca) — 496
- Doglode (s. od Zenice) — 411
- Dokanj (s. od Tuzle) — 669
- Dokić Petar Pero — 46—48
- Dolac (kod Travnika) — 848—850, 852, 853, 855
- Dole (i. od Kladnja) — 625, 815
- Dolovi (s.z. od Grahova) — 699, 713
- Dolovi (s.z. od Rogatice) — 654
- Doljanka (r. j. od Prozora) — 279, 309
- Domaševo (j.i. od Ljubinja) — 97
- Domjanić Teofil — 556
- Don (r. u SSSR-u) — 640
- Donja Grabovica (j.i. od Prozora) — 842
- Donja Gračanica (s. od Zenice) — 411
- Donja Ivanjska (ž. st., s.z. od Banjaluke) — 736
- Donja Ljubija — vidi Ljubija (Prav. i Musl.)
- Donja Paležnica (s.i. od Doboja) — 679
- Donja Tuzla — vidi Tuzla
- Donja Vraca (s. od Zenice) — 411
- Donji Bučik (z. od Živinica) — 787
- Donji Budelj (i. od Sanskog Mosta) — 398
- Donji Malovan — vidi Malovan, j.z. od Kupresa
- Donji Odžak (s.z. od Sokolca) — 782, 783
- Donji Rakovac (i. od Maglaja) — 789
- Donji Vakuf — 242—247, 251, 299, 315, 316, 318, 319, 326, 346, 366, 379, 381, 382, 393, 400, 411, 435, 464, 490, 500, 501—505, 534, 556, 557, 690, 709, 710, 718, 719, 831, 838
- Doribaba (s.i. od Jajca) — 381
- Došen Ilija — 85, 117, 118, 223
- Došenović Gojko — 237
- Dovlići (j.i. od Sarajeva) — 119, 812, 843
- Dragalj (s. od Risna) — 712
- Draganića mlin (mlin, s. od Teslica) — 468
- Dragić Đorđe — 490
- Dragišić Miro Piper — 132
- Dragnić (j.z. od Mrkonjić-Grada) — 325, 503, 507, 729
- Dragnić-Podovi (j.z. od Mrkonjić-Grada) — 325, 458, 498, 500, 503, 507
- Dragnići (kod Glamoča) — 498
- Dragočaj (kod Banjaluke) — 739
- Dragočaj (s.i. od Konjica) — 488, 490, 575, 577
- Dragojlov Fedor — 772
- Dragotinja (i. od Bosanskog Novog) — 475, 633
- Dragovići (z. od Prnjavora) — 445, 614
- Drakulić Rajko — 485
- Drapnići (j. od Kladnja) — 182
- Drapšin Petar — 25, 32, 97, 98, 125, 157, 177, 197, 205
- Dražljevo (kod Gacka) — 105, 177
- Dreće (D. i G., s.i. od Olova) — 785
- Drenov Dol (j.z. od Jajca) — 458—460
- Drenovci (kod Županje) — 581, 621
- Drenović Uroš — 18, 302, 325, 503, 537, 570, 579, 580, 611
- Drenovići (i. od Drvara) — 20

Drežanj (D. i G., j.i. od Nevesinja) — 200, 201
 Dreznica (j.i. od Prozora) — 709, 842
 Drina (r.) — 55, 64, 73, 88, 109, 110, 133, 137, 138, 145, 146—148, 159—161, 180, 183, 254, 328, 480, 483, 518—523, 526, 582, 584, 639, 640, 653, 665, 670, 693, 762, 765, 767, 774, 844, 862
 Drinčić Miloš — 210
 Drinčići (s.z. od Tešnja) — 239
 Drinova Međa (j. od Livna) — 374
 Drinjača (j. od Zvornika, sada potopljeno) — 54, 55, 67, 133, 134, 145, 154, 157, 159, 160, 165, 181, 182, 670, 812, 825—828
 Drinjača (r.) — 817, 819
 Drljević Sekula — 283
 Drniš — 311
 Dronjak Jovo — 580
 Dronjića košare (s.i. od Livna) — 418
 Druljska draga (uvala, s. od Livna) — 731
 Drvar — 12, 17—20, 114, 116—118, 184—189, 223, 270, 286, 312, 329, 331, 333, 496, 579, 838
 Drvetine (kod Bugojna) — 690
 Držanlije (D., G. i Sr., j. z. od Livna) — 374, 375
 Dub (G. i D., j.i. od Rogatice) — 89, 126, 170
 Dub (s.i. od Travnika) — 410
 Dubica (predio, j.z. od Banjaluke) — 598, 742
 Dubljevići (kod Gacka) — 199
 Dubnica (s.i. od Vlasenice) — 821
 Duhočke (G. i D. i. od Bileće) — 698
 Dubrava (s. od Donjeg Vakufa) — 465
 Dubrava (i.z. od Prnjavora) — 447, 448, 590
 Dubrava (predio, kod Travnika) — 718
 Dubrave (predio, j. od Goražda) — 525, 526
 Dubrave (predio, j.i. od Teslića) — 514
 Dubrovnik — 31, 107, 132
 Duga njiva (predio, j.i. od Modriče) — 678
 Dugalić Dušan — 243
 Dugandžići (j.i. od Olova) — 182

Dugo polje (predio, i. od Konjica) — 573, 574
 Dugonjić Ratko Rato — 166
 Dujakovci (j.z. od Banjaluke) — 303, 394, 742
 Duje (s.i. od Doboja) — 678
 Dukati (s.z. od Travnika) — 465
 Dulić Vojislav — 328
 Dulići (N. i St., j.i. od Gacka) — 206—208, 210, 213, 216—219
 Duljci (kod Jajca) — 324
 Dumanjići (s. od Rogatice) — 100
 Dunav (r.) — 536
 Dupilo (kod Vir-Pazara) — 285
 Duvanjsko polje (j. od Duvna) — 441, 723, 726
 Duvno — 249, 252, 258, 270, 271, 273, 279, 280, 287, 307—309, 316, 372, 373, 375, 419, 421, 429, 430, 433, 438—440, 449—451, 453, 454, 472, 558, 559, 622, 655—657, 671, 672, 709, 720, 721, 723—729, 830, 836
 Duvnjak Dušan — 319
 Dvojine (j. od Sujice) — 434
 Dvor na Uni — 340, 343, 344, 346, 347, 351, 355, 386, 534—536, 564
 Dvorišta (j.z. od Prače) — 34

Dž

Dželilovac (s.z. od Travnika) — 464, 718
 Džemile (kod Rogatice) — 664
 Džepi (kod Konjica) — 576
 Dževar (s.z. od Sanskog Mosta) — 424
 Džida Novica — 90
 Džimrije (i. od Han-Pijeska) — 155, 156, 158, 664
 Džindići (s.z. od Rogatice) — 100, 664
 Džinova Mahala (j.i. od Nevesinja) — 201

D

Đaci (kod Travnika) — 718
 Đedovača (kod Sanskog Mosta) — 394—396, 423, 425, 561
 Đedovci (s.z. od Rogatice) — 88, 89, 151, 665
 Đed (trig. 1737, na Babi planini, j.z. od Gacka) — 196
 Delmo Đorđe — 286, 287, 300
 Đilas Milovan — 242
 Đokić Danilo — 16, 17

Đokić Vojislav — 99, 144, 180
 Đoković Novak — 121
 Donlagić Ahmet — 800
 Đorđević Nenad — 763
 Đorđević Živko — 111
 Đujić Momčilo — 116, 184, 168,
 570, 579, 580, 831
 Đukanova mehana (s. od Maglaja)
 — 793, 794
 Đukanović Blažo — 283
 Đukanović Milutin — 767
 Đukanović Pero — 134, 145, 766,
 767
 Đukanović Vojo — 255
 Đukić Dobrica — 74, 764
 Đumezlije (j.i. od Mrkonjić-Gra-
 da) — 314, 324
 Đurašević Milutin Đuraš — 682
 Đurđevik (s. od Kladnja) — 539,
 548, 663, 668, 777, 786
 Đuričić Blažo — 79, 81, 93, 94, 107
 Đuričić Boško — 245
 Đuričković Boško — 338
 Đurić Branko — 764
 Đurić Ljubodrag Ljubo — 134, 149,
 211, 215, 222, 225, 251, 293, 298,
 307, 328, 333, 416
 Đurić Momčilo — 161
 Đurkin krst (predio, s. od Magla-
 ja) — 754, 793
 Đurović Blaža — 767
 Đurović Jakša — 90
 Đurović Lazar — 285
 Đurović Vasilije Vako — 473

E

Egić Dušan — 625
 Ekića brdo (kod Bosanskog No-
 vog) — 344, 355, 356
 Elbasan (u Albaniji) — 708
 Elblinger Oton — 772, 800
 Eleta Stevo — 768
 Elez Vaso — 170
 Eminovci — *vidi* Bosanski Mila-
 novac
 Eminovo — *vidi* Eminovo Selo
 Eminovo Selo (s. od Duvna) —
 — 430, 439, 442, 449, 726—728
 Engleska — 235, 248, 537, 762
 Eraković Milutin — 113
 Ergele Borike (kod Rogatice) —
 61, 88, 89, 100, 103, 104, 108, 109,
 111, 128, 130, 133, 139, 147, 148,
 153, 155, 157—159, 161, 165, 166,
 812
 Evropa — 568

F

Faflet Ivica — 40
 Falatar Dinko — 49
 Fatnica (s.z. od Bileće) — 27, 697
 Ferizbegović Avdo — 468, 552
 Ferizovići (z. od Rogatice) — 783
 Filipović Mirko — 621
 Filipović Sulejman — 829

Flotila

ustaško-domobranska:

— brod „Ustaša” — 679
 — brod „Petrinčica” — 679
 Foča — 31, 39, 69, 79, 94, 99, 112,
 113, 121, 122, 128, 147, 193, 195,
 196, 300, 519, 521, 534, 546, 557,
 606, 635, 693, 701, 766, 773, 813
 Fojnica (s.z. od Gacka) — 198, 199,
 316, 558, 701
 Fojnica (kod Kiseljaka) — 225,
 299, 326, 410, 578, 642, 662
 Forkapa Nikola — 445, 570, 588—
 590, 613
 Fortner Johan — 755, 776, 789
 Francetić Jure — 87, 251, 421, 758,
 759, 787, 788
 Fric Julije — 865
 Fric Najdholt — 546, 547
 Fruška gora — 479, 483, 639

G

Gabelovina — *vidi* Gobelovina
 Gacko — 31, 69, 79—81, 93, 94, 104,
 105, 107, 124, 125, 176, 177, 181,
 196, 198, 199, 201, 204, 205, 207—
 210, 217, 220, 221, 254, 317, 696, 697,
 700, 713
 Gaćinović Rista — 632
 Gagić Mile — 445
 Gaj (predio, s. od Šekovića) —
 817
 Gajevina (predio, j.z. od Kupresa)
 — 261
 Gaković Milan — 529
 Galić Jova — 187
 Galić Luka — 187
 Galičić (M. i V., j. od Šujice) —
 434
 Galičić (trig. 1131, j. od Šujice)
 — 434
 Gapić (j.z. od Goražda) — 523
 Garača Nikola — 238

Garda

ustaško-domobranska:

- Pavelićeva Tjelesna — 567
- Gareva (M. i V., j.i. od Gacka) — 206—208
- Garići (j.i. od Kotor-Varoša) — 401—404, 406, 509, 512
- Garići (s. od Maglaja) — 795
- Gat (k. 1120—razvalina, j.i. od Gacka) — 207, 210, 211, 213, 216—220
- Gavran Dušan — 426
- Gavran vis (brdo, j.i. od Doboja) — 788
- Gavričenko Aleksej — 384
- Gerunović Nikola — 113
- Gerzovo (j.z. od Mrkonjić-Grada) — 498, 500, 503
- Gladanac Gojko — 63
- Glamoč — 12, 18—20, 226, 320, 353, 382, 419, 497, 498, 502, 503, 557—559, 729, 730, 831, 832
- Glamočanska glava (trig. 608, j.i. od Sanskog Mosta) — 397
- Glamočko polje — 198, 311, 729, 730, 837
- Glasinac (predio, kod Sokolca) — 53, 59, 60, 88, 89, 103, 127, 130, 152
- Glavica (k. 415, s.z. od Banjaluke) — 566, 742
- Glavica (k. 283, j.i. od Doboja) — 753, 755, 758, 759
- Glavice (kod Bugojna) — 690
- Glavići (s.i. od Banovića) — 790
- Glibovac (kod Nikšića) — 254
- Glina — 340, 346, 347, 709
- Globarica (s. od Zavidovića) — 788
- Glog (trig. 1230, j.i. od Nevesinja) — 201
- Glog (trig. 1405, s.i. od Sarajeva) — 674, 675
- Glogovac (i. od Prnjavora) — 446, 553, 588, 618
- Gluha Bukovica (s.i. od Travnika) — 410
- Gnojnica (s.z. od Tuzle) — 677
- Gnjat (M. i V., predio na pl. Dinari, j.i. od Bosanskog Grahova) — 579, 580
- Gobelovina (s.z. od Konjica) — 575, 844
- Godinje (kod Vir-Pazara) — 285
- Gojakovac (s.i. od Teslića) — 809
- Gojčin (kod Zvornika) — 626, 820

- Gojkuše — 127
- Gojsalić (i. od Kladnja) — 625, 818
- Gola planina (s.z. od Travnika) — 381
- Goleš (j.z. od Travnika) — 464, 556, 710
- Goleši (z. od Banjaluke) — 742
- Goli vrh (trig. 1309, j.z. od Goražda) — 531—526
- Goliija (pl., j.i. od Gacka) — 220, 285, 697
- Golinjevo (i. od Livna) — 249
- Golnik (kod Kranja) — 252
- Golo Brdo (j. od Bugojna) — 690
- Golo brdo (j.i. od Kotor-Varoša) — 510, 511
- Golo brdo (k. 1164, j.i. od Kotor-Varoša) — 510, 515, 517
- Golobrdje (s. od Bileće) — 697
- Golubić (kod Knina) — 332
- Golubović Radonja — 285
- Gomjenica (r., j. od Prijedora) — 476
- Goranin Pavle Ilija — 59, 62, 695
- Goransko (j.i. od Gacka) — 206, 209
- Goravci (j.i. od Kupresa) — 260, 261, 272, 276, 277
- Goražde — 34, 35, 38, 52, 57, 64, 69, 76, 88, 111, 112, 121, 126, 127, 130, 153, 180, 195, 519, 526, 601, 692—695, 701, 766
- Gorica (manastir, j.i. od Livna) — 420, 430
- Gorica (j.z. od Jajca) — 458
- Goričaj (k. 1767, kod Travnika) — 718
- Gornja Grabovica (j.i. od Prozora) — 542, 842
- Gornja Gračanica (s.i. od Zenice) — 411
- Gornja Gradina (z. od Rogatice) — 126
- Gornja Tuzla (s.i. od Tuzle) — 626, 668, 681, 687
- Gornja Višća (Kat. i Musl., j.z. od Živinica) — 539
- Gornja Vraca (s. od Zenice) — 411
- Gornjak (manastir, j.i. od Požarevca) — 137
- Gornje Kolečko (i. od Nevesinja) — 176, 199—201
- Gornje Vrtoče (j.z. od Drvara) — 185
- Gornji Čapori (j. od Han-Pijeska) — 668

Gornji Malovan — vidi Malovan, j.z. od Kupresa
 Gornji Milanovac — 196
 Gornji Odžak (s. od Sokolca) — 784
 Gornji Ralić (j.z. od Brčkog) — 859
 Gornji Seher (kod Banjaluke) — 741, 803
 Gornji Štrbci (i. od Bugojna) — 281
 Gornji Teslić (kod Teslića) — 469, 552
 Gornji Vakuf — 243, 278—280, 287, 292, 299, 300, 316, 453, 490, 497, 498, 557, 689, 690, 709, 831, 833, 838
 Gospić — 402, 672
 Gostičaj (j.z. od Goražda) — 524, 525
 Gostilj (s.z. od Travnika) — 436, 464, 517
 Gostilj (trig. 774, j.i. od Doboja) — 753, 754, 788, 793, 795
 Gostovići (Hrišć. i Musl., j.i. od Zavidovića) — 793, 794
 Govedarica Uroš — 200
 Grab (s. od Čemernog) — 222
 Grabovac (i. od Bosanskog Novog) — 341
 Grabovac Ivan — 828
 Grabovica (j.i. od Nevesinja) — 200, 201
 Grabovica (i. od Skender-Vakufa) — 509, 510
 Grabovička planina (j.z. od Duvna) — 727
 Grabovičko polje (predio j.z. od Jajca) — 381, 382
 Grabska (Srp. i Musl., s. od Doboja) — 378, 678
 Gračac — 402, 599
 Gračanica (i. od Doboja) — 631, 679, 680, 754, 755, 757, 791—793
 Gračanica (j.i. od Bugojna) — 299, 308, 833
 Gračanica (r., kod Nikšića) — 285
 Grad (predio, kod Rogatice) — 126, 130
 Grad (trig. 897) — 73, 126, 130
 Gradac (kosa, j. od Doboja) — 757
 Gradac (k. 1011, kod Duvna) — 728
 Gradac (predio, s. od Srebrenice) — 820
 Gradačac — 677, 678, 680

Gradina (brdo, s. od Bosanskog Grahova) — 323, 329, 330
 Gradina (kod Gacka) — 199, 218
 Gradina (trig. 1078. z. od Duvna) — 439, 440, 450, 451, 454
 Gradina (kosa, s.i. od Kladnja) — 817
 Gradina (k. 893, kod Livna) — 415, 416, 728
 Gradina (k. 713, j. od Banjaluke) — 611
 Gradina (z. od Travnika) — 437, 809
 Grahovac (s.z. od Grahova) — 713, 714
 Grahovac Dukica — 79, 92—94, 125, 177
 Grahovčići (i. od Travnika) — 410
 Grahovik (kod Travnika) — 849
 Grahovo (j.i. od Trebinja) — 254, 701, 712, 724
 Grajić Branko — 296
 Grakalić Zvonko — 618

Granične jedinice

ustaško-domobranske:

— Vojna krajina — 57, 71, 87, 119, 181, 750, 776, 788
 Grbić Ilija — 50, 88, 120, 151
 Grbići (s. od Rogatice) — 108, 664, 665
 Crborezi (j.z. od Livna) — 374
 Grdanovac (j.z. od Bosanske Kostajnice) — 564
 Grdovo (s. od Donjeg Vakufa) — 313
 Grebenice (zaselak, j.i. od Bileće) — 699
 Grebić kosa (j.i. od Doboja) — 756
 Grebo Hamo Crni — 315, 317
 Greda (kosa, z. od Šujice) — 418
 Grgurići (j.i. od Livna) — 441, 449
 Grgurova glavica — vidi Glavica (k. 415)
 Grič (s. od Banovića) — 669
 Grivci (s.z. od Rogatice) — 784
 Grivice (s.z. od Kladnja) — 539
 Grk Dušan — 204
 Grkovci (j.i. od Bosanskog Grahova) — 311, 580
 Grmeč (pl.) — 231
 Gromile (j.z. od Sokolca) — 782, 783
 Grubačić Kosta — 92

Grubarski Naslon (s.z. od Drvara) — 185
 Grujić Periša — 585
 Grujića jama (jama, j.z. od Mrkonjić-Grada) — 325

Grupe

NOV i POJ:

— 1. operativna 16. divizije — 858, 859
 — Glavna operativna Vrhovnog štaba NOV i POJ — 507, 551, 593, 813
 — Grmečka NOP odreda — 501, 598, 599
 — Krivajska — 539—541
 — ličkih NOP odreda — 118
 — Operativna Jajce — Mrkonjić-Grad — 409
 — Operativna Krivaja (Krivajska operativna) — 539, 541
 — partizanskih odreda Dalmacije — 555
 — Proleterska udarna — 134, 164, 215, 221, 224
 — Sjeverna dalmatinskih NOP odreda — 538
 — Unska operativna — 594

četničke:

— 3. brigada Majevičkog četničkog korpusa — 482
 — 6. odreda — 80
 — Cersko-majevička korpusa — 41

njemačke:

— Borbena „A” — 483
 — Borbena „B” — 483
 — Borbena „C” — 483
 — Borbena „D” — 483
 — Borbena „E” — 483
 — Borbena „F” — 483
 — Borbena „Anaker” — 353, 366, 367, 379, 380, 381, 410, 462, 490—494, 504
 — Borbena „Berger” — 721, 728
 — Borbena „Brauner” — 859, 861
 — Borbena „Brčko” — 631
 — Borbena „Fišer” — 631, 689
 — Borbena „Fogel” — 490, 491, 497, 504
 — Borbena „fon Vedel” — 231, 305, 313, 319, 321,

— Borbena „General Bader” — 181, 183, 195
 — Borbena „Hameršmit” — 653
 — Borbena „Huml” — 366
 — Borbena „Jug” — 662, 689, 721, 724, 725
 — Borbena „Kene” — 689
 — Borbena „Lerk” — 410
 — Borbena „Norge” — 634
 — Borbena „Putlic” — 305, 306
 — Borbena „Rudat” — 491, 493
 — Borbena „Sjever” — 721
 — Borbena „Sušnig” — 181, 255, 313, 409
 — Borbena „Vist” — 181, 313, 319, 380, 381, 410, 411, 464, 467
 — Borbena vojnog zapovjednika Srbije — 181
 — Borbena „Volfart” — 410, 491
 — „Hindelang” — 725
 — „Hofman” — 483
 — „Kop” — 546
 — „Poke” — 313
 — „Poltnig” — 380, 410, 467
 — „Šreder” — 725
 — „Tomas” — 337
 — „Vertmiller” — 546
 — „Volfsmajer” — 546
 — za obezbjeđenje „Smid” — 409, 410

ustaško-domobranske:

— Borbena „Stipković” — 380, 381
 — Borbena „Šimić” — 308
 Guber (s.z. od Kupresa) — 261, 273
 Guber (V. i M. j.z. od Livna) — 373, 374
 Gubin (kod Livna) — 837
 Gučevo (s.z. od Rogatice) — 57, 127, 692
 Gučja Gora (s.i. od Travnika) — 410, 444
 Gudavac (j. od Bosanske Krupe) — 535, 683
 Gumijera (s.z. od Prnjavora) — 806
 Gunja (kod Županje) — 638, 639
 Gustovara (G. i D. s.i. od Mrkonjić-Grada) — 338
 Gustović Artur — 761
 Guvno (s.z. od Bugojna) — 247
 Gvido Rafaele — 26, 27
 Gvozdić Petar — 806, 811

H

Hadžići (j.z. od Sarajeva) — 93
 Hadžići (j.i. od Zavidovića) — 163
 Hadžiefendić Muhamed — 547
 Hadživuković dr Vera — 159
 Hafiz Muhamed Pandža — 693
 Haj Amin el Husein — 548
 Hajdar-Hodžić Muharem — 364
 Hajderovići (i. od Zavidovića) — 542, 790
 Hajdučki dol (predio, i. od Konjica) — 574
 Hajradinovići (j.z. od Goražda) — 525
 Hajvazi (z. od Zvornika) — 574
 Hamandžići (s.i. od Donjeg Vakufa) — 464, 465
 Hambarine (kod Prijedora) — 705
 Hamović Rade — 256, 257, 282, 287, 300, 317, 703, 770
 Han-Bila (j.i. od Travnika) — 444, 850
 Han-Bulog — 119
 Han-Hanić (kod Han-Pijeska) — 155, 668
 Han-Karaula (j. od Kladnja) — 782
 Han-Kola — vidi Kola (kod Banjaluke)
 Han-Kumpanija (j.i. od Travnika) — 709
 Han-Mitrović (s. od Han-Pijeska) — 636
 Han-Obođaš (z. od Podromanije) — 824—826
 Han-Pijesak (j. od Olova) — 14, 17, 37, 38, 53—55, 58, 62, 77, 87, 88, 100, 103, 108—112, 134, 136, 138, 139, 152, 155, 156, 158, 159—161, 165, 180—182, 317, 485, 654, 666, 773, 775—777, 779, 782, 786, 798, 812, 819—821, 823, 825—827
 Han-Rudine (s.z. od Rogatice) — 665
 Han-Stjenice — vidi Stjenice (s.z. od Rogatice)
 Han-Vaganj (zaselak, s.i. od Sinja) — 373
 Hanina (zaselak, j.z. od Sokolca) — 782
 Hanište (j. od Prače) — 35
 Hasanović (s. od Konjica) — 576
 Hasić Avdaga — 624, 664, 815
 Hatelji (i. od Stoca) — 196

Hercegovina — 9—13, 20—22, 24, 25, 30, 31, 49, 51, 61, 68, 79—82, 93, 97, 105, 106, 124, 125, 199, 201, 203, 205, 206, 224, 254, 280, 282, 286, 414, 546, 555, 564, 702, 703, 708, 758, 763
 Herljević Franjo — 621
 Hitler Adolf — 9, 10
 Hoćune (j. od Mrkonjić-Grada) — 298
 Hodžić Mujo — 47, 120, 157, 161
 Hodžino Brdo (j.i. od Kotor-Varoša) — 511
 Homar (j. od Prače) — 35
 Hotić Mesud — 286, 287, 854
 Hotkovići (kod Drvara) — 579, 580
 Hranjen (s.z. od Goražda) — 64, 76, 692—694
 Hrasnica (kod Sarajeva) — 178, 179
 Hrastovac (predio, kod Trnova) — 605
 Hrastovci (j. od Travnika) — 855
 Hrbaljina (pl., s.i. od Glamoča) — 320, 506
 Hreša (kod Sarajeva) — 675
 Hrgud (pl., s.i. od Stoca) — 197, 200
 Hribar Artur — 584
 Hrnjadi (zaselak, s.i. od Drvara) — 185
 Hrvaćani (kod Kotor-Varoša) — 389, 404, 406
 Hrvatska — 22, 24, 343, 350, 366, 392, 393, 483, 570, 571, 582, 599, 708, 750, 772
 Hrvatska banovina — 762
 Hrvatska Kostajnica — vidi Kostajnica
 Hukić Muhamed — 549
 Hum (kod Dubrovnika) — 107
 Hunka (k. 1229, j.z. od Goražda) — 524, 525
 Husići (j.z. od Goražda) — 524
 Husići (s.i. od Zavidovića) — 789
 Husino (kod Tuzle) — 548, 669
 Hvar (o.) — 709

I

Ibrahimović Smail Smajo — 529
 Ifsar (D. i G., z. od Čajniča) — 524—526
 Igman (pl.) — 98, 99, 142, 255—257, 282, 300
 Igri (G. i D., kod Gacka) — 105, 176

Igrište (predio, j.z. od Vlasenice) — 821
 Ilić Vladimir Lenjin — 326
 Ilić Milan Čiča — 17
 Ilić Pavle Veljko — 104, 113, 149, 312, 317
 Ilidža (kod Sarajeva) — 179, 255
 Ilijino brdo (k. 294, j.z. od Gračanice, kod Doboja) — 792
 Ilinjača (k. 655, j.z. od Sarajeva) — 142, 179
 Ilirska Bistrica — 23
 Ilova (r.) — 613
 Ilovača (kod Goražda) — 34, 35, 78, 132
 Ilovice (j. od Sarajeva) — 605
 Imamovići (s.i. od Zavidovića) — 542
 Imljani (s.z. od Travnika) — 360, 368, 370, 411, 515, 809
 Imotski — 307, 308, 402, 430, 438, 441—443, 449, 451, 453, 455, 471—473, 622, 655—657, 671—673, 708, 723, 725
 Istra — 23
 Italija — 11, 283, 561, 564, 569, 599, 693, 707
 Ivan-planina — 547
 Ivan-Sedlo (s.i. od Konjica) — 488, 491—495, 842
 Ivančići (j.z. od Olova) — 539, 540
 Ivanović Dragiša — 703
 Ivanović Miladin — 113
 Ivanović Mile — 238
 Ivanović Slobodan Lale — 137, 145
 Ivanovići (j.i. od Doboja) — 755, 756, 759
 Ivanjska (s.z. od Banjaluke) — 241, 566, 633, 642, 643, 733—735, 737, 741, 742
 Ivković (i.z. od Šuice) — 434
 Ivković Obren — 204, 207
 Izbanovo brdo (kod Bosanskog Novog) — 237
 Izgori (s.i. od Gacka) — 79, 93, 94, 105, 176, 177, 198, 209, 220, 222

J

Jablanica (j. od Bosanskog Novog) — 355
 Jablanica (kod Maglaja) — 791
 Jablanica (r., kod Maglaja) — 791
 Jablanica (kod Konjica) — 279, 300, 308, 315, 490, 504, 841, 842
 Jablanica (j. od Sarajeva) — 602

Jablanica (s.i. od Tuzle) — 51, 477, 481
 Jabuka (kod Goražda) — 78, 132, 692, 694
 Jaćimović Cvijeta — 44
 Jaćimović Petar Pelja — 44
 Jadransko more — 567, 568
 Jagare (kod Banjaluke) — 614
 Jahić Fadil Španac — 159
 Jahorina (pl.) — 68, 147, 174, 573, 601, 606, 822—824
 Jajce — 12, 245, 247, 248, 292, 297, 313, 314, 316, 318, 319, 321—324, 327, 328, 338, 346, 352, 353, 362—367, 377, 379, 380—382, 393, 396, 402, 410, 411, 435, 436, 457, 459—463, 465, 467, 490, 496, 498, 499, 501—505, 532, 534, 555, 559, 562, 689, 709, 710, 716, 718, 719, 830, 831, 838, 850
 Jakić Velimir — 252, 338
 Jaklić Đuro — 853
 Jakšić Đura — 34
 Jakšić Milan — 34, 35
 Jakšić Đure Pavle — 36, 63, 72, 74, 78, 123, 132, 217, 386, 572, 594
 Jakovina (r., kod Kotor-Varoša) — 370
 Jaković (s.z. od Maglaja) — 792
 Jamena (s.z. od Bijeljine) — 479
 Jandrin Pod (s.z. od Drvara) — 185
 Janičić Ivan — 696—698
 Janković Slobodan — 680
 Janković Živadin — 245
 Jankovići (kod Travnika) — 855
 Jankovo sedlo (predio, s.z. od Risna) — 721
 Janj (grupa sela, j.z. od Jajca) — 247, 318, 393, 498
 Janj (r., j.z. od Jajca) — 318, 319
 Janj (predio j.z. od Jajca) — 325
 Janja (kod Bijeljine) — 582
 Janja (r.) — 380
 Japra (r., i. od Bosanskog Novog) — 234
 Japra dol (predio, z. od Bosanskog Novog) — 345, 349
 Jardol (j.i. od Travnika) — 410
 Jaružani (s. od Kotor-Varoša) — 809
 Jasen (k. 1190, kod Bradine) — 493, 495
 Jasen (s.z. od Vlasenice) — 625, 816
 Jasenik (kod Gacka) — 206
 Jasenovi Potoci (j.z. od Mrkonjić-Grada) — 500

Jasike (s.z. od Rogatice) — 89
 Jastrebarsko — 709
 Javor (pl.) — 180
 Javorac (predio, j. od Kupresa) — 507
 Javorak (pl., i. od Avtovca) — 204
 Javorak (k. 1560, kod Travnika) — 718
 Javorani (j. od Banjaluke) — 368, 370, 377, 404, 511, 579
 Javorni vrh (V. i M., brdo s.i. od Sužice) — 418, 434, 447, 515, 516
 Javornik (pl., s.i. od Kladnja) — 816
 Jazavac (k. 378, j.i. od Doboja) — 796
 Ječmenica Milosav — 134
 Jejača (j.i. od Trnova) — 602
 Jelah (kod Tešnja) — 468, 551—553, 612
 Jelanska (z. od Doboja) — 553
 Jeleč (brdo, i. od Šekovića) — 820
 Jeleč (s.z. od Tjentišta) — 212, 254
 Jelica (pl., kod Zvornika) — 483
 Jelić Milutin — 283, 284
 Jelić Sava — 767
 Jelička (s. od Bronzanog Majdana) — 235
 Jelinak (predio, j. od Duvna) — 723
 Jelino polje (predio, s.i. od Knina) — 329, 332
 Jelovac (predio, j.i. od Gacka) — 218
 Jelovik (s.z. od Rogatice) — 823
 Jeremić Simo — 45
 Ješić Milan Ibro — 586
 Jevdjević Dobrosav — 174
 Jevdjević Marinko — 90
 Jezera (s.i. od Travnika) — 437
 Jezerac (predio, j.z. od Gračanice, kod Doboja) — 793
 Jezero (predio, j. od Pala) — 99
 Jezero (z. od Jajca) — 314, 322, 364, 499, 505
 Jezero (jezero, kod Jajca) — 322, 324
 Jezurine (z. od Jajca) — 460
 Jokić Đoko — 427, 432
 Jošanica (s. od Foče) — 520—522
 Jošavka (kod Banjaluke) — 389, 447, 448, 512, 589, 610
 Jovađije (kod Tešnja) — 553
 Jovak (j.i. od Doboja) — 753, 795, 796
 Jovanić Đoko — 691

Jovanović Arsa — 169, 242—247, 258, 261, 268, 269, 278, 332, 551
 Jovanović Blažo — 253, 257, 301
 Jovanović Dragan — 48
 Jovanović Iso — 49
 Jovanović Pero — 742
 Jovanović Sreta — 515
 Jovanović Vaso — 154, 354, 362, 367, 370, 391, 403, 408, 470, 577
 Jovanović Zdravko — 109, 176
 Jovičić Radovan — 127
 Jović Dušan Duško — 18, 20, 238
 Jović Marko — 435
 Jović Premil — 41
 Jovičević Milo — 442, 473
 Jovičević Niko — 254, 264
 Jovišić Petar — 238
 Jovišića Han (j.z. od Jajca) — 463
 Jugović Božo — 59, 173
 Jugović Stevan — 89
 Jugovići (s.z. od Gacka) — 93, 94, 208
 Jukić Srećko — 827, 828
 Junuzovići (s.i. od Zavidovića) — 787
 Jurić (s.z. od Kupresa) — 250
 Juričić Niko — 264, 266
 Jurlin Ante — 435
 Jutrogošta (D. i G., i. od Bosanskog Novog) — 235

K

Kablar Obren — 77
 Kablići (M. i V., kod Livna) — 374, 417, 419
 Kadić Herman — 771
 Kadina Voda (j.z. od Banjaluke) — 303, 305—307, 337
 Kadino Selo (s.i. od Sarajeva) — 674
 Kadinjača (k. 727, z. od Bosanskog Petrovca) — 187
 Kadinjani (kod Banjaluke) — 611
 Kakanj (kod Visokog) — 652
 Kalabe (s. od Prnjavora) — 588
 Kalabino brdo (predio, kod Drvara) — 187
 Kalati (kod Kulen-Vakufa) — 191
 Kalauzovići (s.i. od Sarajeva) — 654, 675
 Kale (s. od Banjaluke) — 735
 Kalenderovci (s.i. od Prnjavora) — 615
 Kalesija (kod Zvornika) — 54, 487
 Kalilo (predio j.i. od Doboja) — 793, 795

- Kalimanići (s. od Rogatice) — 100, 812, 819
 Kalin (trig. 1531, j.i. od Bugojna) — 309, 317
 Kalinovik — 12, 60, 69, 99, 125, 144, 181, 202, 254, 485, 534, 601, 602, 605, 606, 701, 702, 813
 Kalošević (s.i. od Teslića) — 469, 552, 553
 Kaluderska gl. (br., s.i. od Bileće) — 697
 Kaljani (j.z. od Rogatice) — 782
 Kaljina (j.i. od Olova) — 182
 Kamen (k. 313, j. od Bosanske Kostajnice) — 228
 Kamen (kod Bosanskog Novog) — 355
 Kamengrad (G. i D., z. od Sanskog Mosta) — 423
 Kamenica (j.z. od Drvara) — 186
 Kamenica (trig. 717, z. od Drvara) — 186
 Kamenica (predio, z. od Drvara) — 186
 Kamenica (j.z. od Jajca) — 459
 Kamenica (j.z. od Prače) — 35
 Kamenica (G. i D., j.z. od Zvornika) — 55
 Kamenik (M. i V., trig., 1784, kod Spuža) — 285
 Kamenova kljet (k. 929, s.i. od Kladnja) — 817
 Kamenško (s.z. od Olova) — 539, 571, 779, 781, 784, 785, 795
 Kamenjak (k. 323, j.i. od Doboja) — 755, 756
 Kamerhofer Konstantin — 639, 814
 Kamićak (j.i. od Sanskog Mosta) — 397—400
 Kandija (j.i. od Bugojna) — 690, 833
 Kanina (s.i. od Konjica) — 576
 Kapak (trig. 1203, j.z. od Goražda) — 521—524
 Kapela (trig. 367, j.z. od Bosanske Dubice) — 232, 233
 Kapičin do (z. od Tjentišta) — 212
 Kapor Momir — 238
 Karabegović Osman — 82, 263, 265, 266, 294, 318, 400
 Karačić (j.i. od Maglaja) — 41, 542
 Karan (brdo, j.i. od Bosanske Kostajnice) — 345, 346, 355, 388, 427
 Karanovac (j. od Banjaluke) — 445, 614, 803, 804
 Karanovac (kod Gračanice) — 680, 754, 755, 757, 791, 792
 Karanović Nikola — 85, 223, 575, 662
 Karapandžić B. — 74
 Karaula (predio s.i. od Donjeg Vakufa) — 381, 850
 Karaula (j.z. od Sokolca) — 152
 Karaula (predio, s.z. od Travnika) — 464, 709, 718
 Kardovac (k. 306, j. od Doboja) — 756—758
 Karići (i. od Jajca) — 467
 Karlov Han (zaselak, j.z. od Duvna) — 249, 441, 442, 724, 726—728
 Karlovac — 567, 841
 Kasimovci (kod Mrkonjić-Grada) — 297, 302
 Kasin Do — vidi Kobiljdo-Kasindo
 Katanići (j.z. od Prozora) — 262
 Katina (zaselak, kod Jajca) — 363
 Katunišće (predio, s.z. od Tjentišta) — 212
 Kaufholz (Kaufholz, logor u Njemačkoj) — 545, 546
 Kavkaz (planina u SSSR-u) — 350
 Kazanci (j.i. od Gacka) — 216, 217, 713
 Kecman Jovo — 237
 Kenigsberg (sada Kalinjingrad) — 640
 Kerestinac (koncentracioni logor) — 763
 Kerović Radivoje — 480—482
 Kesar Petar — 237
 Kesić Sava — 238
 Kesići (kod Bosanskog Grahova) — 329
 Kesler Savo — 585
 Kestenovac (s.z. od Kulen-Vakufa) — 191
 Ketenovići (j.z. od Olova) — 826
 Kiceli (trig. 1233, j.z. od Travnika) — 719
 Kifino Selo (kod Nevesinja) — 79, 200, 702
 Kijavac (pl., j. od Banjaluke) — 515, 516
 Kijevo (j.i. od Sanskog Mosta) — 425, 802
 Kijevo (kod Sarajeva) — 601, 602
 Kik (trig. 490, j. od Gračanice, kod Tuzle) — 791, 792, 794, 826
 Kik (trig. 1438, i. od Jajca) — 462
 Kik (trig. 583, j.i. od Maglaja) — 542
 Kik (trig. 904, z. od Vlasenice) — 826
 Kilibarda Mile — 97

Kirholc — vidi Kaufholc
 Kiseljak (kod Sarajeva) — 224, 225, 316, 534, 558, 578, 652, 661, 662, 828
 Kladanj — 55, 63, 87, 487, 538—541, 545, 547, 624, 625, 663, 664, 668, 773, 775, 777—781, 783—786, 815—819
 Kladarin Đuro — 572, 594
 Kladuša — vidi Velika Kladuša
 Klanac (kod Sarajeva) — 179
 Klačnice (s.i. od Banjaluke) — 445, 733—735, 737, 741
 Klek (j.i. od Prozora) — 315
 Klek planina (j. od Zavidovića) — 792, 793
 Klenak (trig. 988, j.i. od Duvna) — 655
 Klimenta (zaselak, s. od Jajca) — 363
 Klisina (j.z. od Banjaluke) — 305, 322
 Klobuk (i. od Trebinja) — 27
 Klokotovac (predio, s.z. od Mrkonjić-Grada) — 325
 Klupe (zaselak, i. od Prnjavora) — 514, 515
 Kljajić Filip Fića — 36, 110, 113, 141, 149, 162, 202, 209, 259, 270, 336, 354, 362, 367, 403
 Klještani (i. od Kladnja) — 815
 Ključ — 117, 248, 326, 381, 387, 393, 431, 446, 499, 501—504, 510, 537, 560, 578, 579, 801, 806, 831
 Ključ (kod Gacka) — 124
 Kljus Franjo — 632
 Kljutić Milovan — 134
 Kmetići (j. od Travnika) — 849
 Knežina (j.i. od Olova) — 59, 89, 165, 814
 Knežpolje (predio, j.z. od Bos. Dubice) — 346
 Knež vrh (k. 1125, i. od Stoca) — 196
 Knežević Todor — 89, 156
 Knežević Velimir — 610
 Knežević Vladimir Volođa — 325
 Knežine (kod Kupresa) — 59
 Knin — 117, 189, 295, 311, 316, 329, 331—333, 507, 568—570, 580, 599, 672, 706, 708, 721, 724, 831
 Kninska krajina (predio) — 350, 392
 Kobić Dževad Koba — 626
 Kobilica (k. 1838, i. od Konjica) — 573

Kobilic brdo (j.z. od Duvna) — 656, 723
 Kobilja (j.i. od Skender-Vakufa) — 360
 Kobilja glava (trig. 1115, j.z. od Avtovca) — 697, 701
 Kobilja glava (k. 1319, s.z. od Gacka) — 207
 Kobiljak (predio, s.i. od Doboja) — 679
 Kobiljo-Kasindo (j.z. od Sarajeva) — 143, 178—180
 Kokori (kod Prnjavora) — 553
 Kola (kod Banjaluke) — 306, 322, 570, 705, 741, 742
 Kolak Rudi — 117
 Kolašin — 106
 Kolo (j. od Duvna) — 438—440, 450, 451, 723
 Koljenšić Milisav — 285
 Kom (trig. 1084, j. od Sekovića) — 815

Komande

NOVJ:

m j e s t a :

— Kreševo — 578
 — Lušci-Palanka — 384
 — Rudo — 27—29
 — Tuzla — 631
 — Vrbnica — 256

p o d r u č j a :

— Banjalučko — 686
 — Benakovačko — 348, 359
 — Birčansko — 631
 — Drvarsko — 331, 532
 — Mrkonjičko — 325
 — Podgrmečko — 397

italijanska:

— Divizijskog područja Mostar — 18, 19
 — Viša oružanih snaga Slovenija — Dalmacija — 185, 223
 — Vrhovna — 12

ustaško-domobranska:

— 2. zbornog područja — 858, 865
 — 3. zbornog područja — 454, 840, 847, 857

četničke:

- Bosanskih i Ličko-dalmatinskih odreda — 579
- Bosanskih odreda — 62, 108, 361, 378, 510, 515, 516, 588
- Četničkih odreda jugoistočne Hercegovine (Operativnih jedinica jugoistočne Hercegovine) — 203, 208, 213
- Desnog sektora — 521
- Glavna nacionalna za Crnu Goru, Sandžak i Boku — 283
- Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine — 80, 134, 199, 763
- vojno-četničkih odreda — 765
- Vrhovna — 579
- Vrhovna za Bosnu, Liku, Dalmaciju i Sloveniju — 579
- zapadne Bosne — 84, 135

njemačke:

- Jugoistoka — 183
- Vrhovna Kopnene vojske (KOV) — 640
- Vrhovna Oružanih snaga (OKW) — 546
- Komar (s.i. od Donjeg Vakufa) — 299, 317, 380, 381, 464, 503, 556, 709, 838
- Komar (ž. st., s.i. od Donjeg Vakufa) — 243
- Komar (pl., s.i. od Donjeg Vakufa) — 381
- Komnenić Petar — 254
- Komrani (j.i. Prače) — 36, 63
- Komušina (i. od Teslića) — 469, 470, 514, 553, 809
- Kongora (j.i. od Duvna) — 455, 726, 836
- Konopljište (D. i G., s.i. od Maglaja) — 753
- Konostrevci (s.z. od Rogatice) — 654
- Konjevići (j.z. od Goražda) — 524
- Konjic — 30, 31, 125, 293, 488—491, 493—495, 504, 573, 574, 576, 703, 708, 709, 842—844
- Konjske vode (izvori, s.z. od Tjen-tišta) — 212
- Konjuh (pl.) — 49, 84, 539
- Kopačin Josip — 815, 827, 828
- Kopčić (s. od Bugojna) — 78, 245, 247, 690, 833
- Kopito (pl., s.z. od Rogatice) — 88, 828

Kopljjevići (kod Mrkonjić-Grada) — 296, 297

- Koprivica Arso — 109
- Koprivica Mihajlo — 764
- Koprivica Rade — 62
- Koprivice (j.z. od Sokolca) — 824
- Koprivna (s. od Sanskog Mosta) — 395, 424, 426
- Koprivnica (s.i. od Kupresa) — 288, 289
- Koraj (kod Brčkog) — 487, 681, 860—862
- Koran (k. 923 s. od Prače) — 70, 75, 119
- Korana (r.) — 706, 708
- Korčanica (potok, j. od Sanskog Mosta) — 398
- Korčula (o.) — 709
- Kordun — 579
- Koričani (D. i G., s.z. od Travni-ka) — 410, 435—437, 517, 559
- Korična (s.z. od Livna) — 382
- Korita (j.z. od Avtovca) — 701
- Korita (j. od Jajca) — 381
- Korito (s.z. od Drvara) — 185
- Korito (j.z. od Duvna) — 726

Korpusi

NOVJ:

- 1. bosanski (kasnije 3. NOVJ) — 342, 347, 349, 356, 383—385, 388, 392, 396, 399, 407, 409, 422, 431, 456, 474, 496, 500, 508, 531, 545, 551, 578, 583, 587, 610, 621
- 1. hrvatski — vidi 4. NOVJ
- 1. proleterski — 644, 689, 690, 720, 743
- 2-gi NOVJ (JA) — 283, 601, 693, 700, 704, 712, 714
- 2. bosanski (kasnije 5. NOVJ) — 501, 531, 533, 555, 578, 597, 598, 600
- 3-ći (ranije 1. bosanski) — 618, 624, 628, 631, 635, 664, 674, 677, 688
- 4-ti (ranije 1. hrvatski) — 341, 342, 344, 346—350, 355, 386, 644
- 5-ti (ranije 2. bosanski) — 83, 236, 264, 339, 605, 641, 650, 683, 704, 705, 734
- 8-mi — 622, 657, 671, 720, 723, 728, 730

četnički:

- Bosanskokrajiški — 570, 579, 598, 742
- Cerski — 41, 664
- Cersko-majevički — 136
- Drinski — 64, 521, 664
- Grmečko-klekovački „Gavrilo Princip” — 579, 600
- Kosovski — 579
- Lički (502-gi) — 579
- Majevički — 159
- Mileševski — 521
- Nevesinjski — 199, 702
- Ozrenski — 44, 485, 670
- Romanijski — 134, 484, 486, 521, 664, 665, 675
- Srednjobosanski — 405, 570
- Trebinjski — 696, 713

italijanski:

- 6. armijski — 490
- 18. armijski — 185, 223, 568

njemački:

- 3. SS-tenkovski — 565, 566, 634
- 5. SS-brdski armijski — 566, 653, 708, 720, 721, 862
- 15. brdski armijski — 566, 653, 672, 701, 705, 708, 720, 733
- 21. brdski armijski — 708
- 69. rezervni — 566, 639, 679, 864

ustaško-domobranski (zborovi):

- 2-gi — 474, 639, 773
- 3-ći — 365, 367, 822, 826, 828
- Kosmaš (k. 1050, i. od Trebinja) — 26
- Kosorić Obren — 90
- Kosorić Pero — 38, 67, 73, 88, 109, 149, 150, 155, 165, 618, 627, 654, 671, 695
- Kosorić Radivoje — 64, 108, 128
- Kosorić Svetozar — 14—16, 55, 62, 109, 637
- Kosovača (j. i. od Nevesinja) — 201
- Kosovača (z. od Zvornika) — 484, 485, 829
- Kosovo — 282
- Kostajnica — 343—346, 348, 349, 355, 386, 388, 499, 536, 565
- Kostajnica (kod Doboja) — 40, 678
- Kostić Nikola — 48
- Kostić Obrad — 286
- Košare (kod Sarajeva) — 674

- Košare u Krugu (kolibe, s. od Livna) — 372—374, 417
- Košuta (M. — k. 1801 i V. — trig. 1871, s.z. od Tjentišta) — 212
- Košutica (s.z. od Rogatice) — 14, —16, 108, 109, 668, 782—784, 823, 828
- Kotle Nikola — 85, 190, 192
- Kotor (kod Mrkonjić-Grada) — 296
- Kotor-Varoš — 313, 360, 361, 367, —370, 376, 378, 379, 393, 402—406, 409, 446—448, 509, 511—513, 515, 516, 561, 590, 612, 616, 809
- Kotorac (G. i D., kod Sarajeva) — 179, 601
- Kotorišće (kod Kotor-Varoša) — 801, 804, 806
- Kotorsko (kod Doboja) — 613, 680
- Kovač planina (kod Šujice) — 435
- Kovač Sava — 203
- Kovačevac (i. od Konjica) — 574, 576
- Kovačevac (j. i. od Mrkonjić-Grada) — 314, 324, 436
- Kovačević Andra — 732
- Kovačević Boriša Šćepan — 99, 144, 166, 180
- Kovačević Dušan — 486, 829
- Kovačević Milivoje — 74
- Kovačević Mujo — 79
- Kovačević Pavle — 20, 25
- Kovačević Radosav — 141
- Kovačević Rajko — 654
- Kovačević Sava — 32, 94, 97, 98, 253, 257, 258, 286, 301
- Kovačević Stevo — 80
- Kovačević Stole — 538, 571
- Kovači (s.i. od Bileće) — 697
- Kovači (j.z. od Duvna) — 441, 449—451, 724, 726
- Kovači (kod Sarajeva) — 178
- Kovaljci (predio, s.i. od Živinica) — 787
- Kovanj (s.z. od Rogatice) — 72, 130, 693
- Kozara (pl.) — 83, 236, 240, 241, 248, 264, 266, 388, 393, 533, 537, 562, 579, 591, 633, 641, 642, 650, 685, 709, 738, 740, 759
- Kozara (j.i. od Goražda) — 526
- Kozarac (i. od Prijedora) — 240, 241, 474, 562, 633, 641, 643, 733, 742
- Kozarac (ž. st., j.i. od Prijedora) — 474, 742
- Kozica (D. i G., j.i. od Sanskog Mosta) — 394, 642

- Kozin (kod Sanskog Mosta) — 424, 426, 432, 535, 561
 Kozluk (s. od Zvornika) — 584
 Krajišnik Alija — 805
 Kralj Stojan — 238
 Kraljev stol (trig. 350, j. i. od Bosanskog Kobaša) — 588
 Kraljeva gora (pl., j. i. od Vlasenice) — 821, 82
 Kraljevica (j. od Travnika) — 719
 Kraljević Ante — 384, 595
 Kraljevo guvno (predio, s. od Travnika) — 410
 Kraljevo Polje (kod Han-Pijeska) — 636, 668, 670
 Kram (kod Vlasenice) — 53, 55, 63, 108, 155, 156, 777, 823, 824
 Kramer Selo (s. z. od Rogatice) — 784
 Kratine (s. z. od Foče) — 606
 Krčevine (z. od Travnika) — 464, 465
 Krčino brdo (trig. 844, i. od Usikoline) — 521—524
 Krečane (G. i D., kod Gradačca) — 678
 Krečković Dragoslav — 211
 Krečnice (grupa sela kod Gradačca) — 678
 Kreča (j. od Prače) — 34
 Kreka (kod Tuzle) — 630, 667
 Krekovi (kod Tjentišta) — 32
 Kremenovići (i. od Banjaluke) — 738
 Kremenjače (kosa, i. od Livna) — 415, 417
 Kreševo (kod Kiseljaka) — 224, 225, 316, 578, 662
 Krešnići (i. od Maglaja) — 791
 Krezović Gojko — 64, 69, 70, 130, 171
 Kriškovci (kod Spreče) — 614, 616
 Krivača (kod Rogatice) — 110
 Krivaja (r.) — 41, 43, 44, 49, 162, 163, 180, 539, 540, 773, 789, 793
 Krivajeвиći (j. z. od Olova) — 539, 786
 Krivošije (predio, kod Risna) — 712
 Križ (k. 818, s. od Konjica) — 576
 Križ (k. 1268, s. od Konjica) — 576
 Križ (trig. 307, s. i. od Teslića) — 552, 612
 Križevići (s. z. od Olova) — 785, 786
 Krkojevci (i. od Sanskog Mosta) — 424
 Krnin (k. 661, j. z. od Banjaluke) — 306
 Krnjin (predio, s. z. od Doboja) — 42
 Kronja Ante Čenčo — 467
 Krstac (j. i. od Bileće) — 216, 699
 Krstac (k. 1104, i. od Stoca) — 196
 Krstulović Ljubo — 673
 Kršno Polje (j. i. od Maglaja) — 791
 Krug planina (kod Livna) — 729
 Kruhari (kod Sanskog Mosta) — 394, 425
 Krumenaker Karlo — 756
 Krupac (kod Sarajeva) — 179
 Kruščani (zaselak, j. i. od Olova) — 182
 Kruščica (kod Jajca) — 465
 Kruševci (j. od Kladnja) — 814
 Kruševica (s. z. od Tuzle) — 677
 Kruševo (kod Foče) — 39
 Kruševo Brdo (j. i. od Skender-Vakufa) — 514
 Kruševo brdo (trig. 1224, s. od Travnika) — 514
 Krušik (potok, j. i. od Doboja) — 753
 Kruškovac (i. od Bosanskog Novog) — 232
 Krvavo Polje (s. z. od Konjica) — 845
 Kuban (r. u SSSR-u) — 640
 Kubatovina (i. od Stoca) — 197
 Kubin Rikard — 772
 Kućani (j. i. od Prozora) — 315
 Kućište (s. i. od Kladnja) — 817
 Kudilj (zaselak, j. i. od Kupresa) — 507
 Kudiljska dolina (j. i. od Kupresa) — 507
 Kujundžijeвиći (kod Rogatice) — 90
 Kuk (kod Duvna) — 728
 Kukavica (k. 373, s. z. od Banjaluke) — 737
 Kukavice (j. i. od Kupresa) — 260, 277, 507
 Kukavice (G. i D., j. od Rogatice) — 63, 90, 784
 Kukoli (s. z. od Prnjavora) — 615
 Kukulj Uroš — 531
 Kula (j. od Sokolca) — 822, 823
 Kula Čelepirova (kod Bugojna) — 690

Kula Fazlagića (i. od Gacka) — 93, 105, 177, 700—702
 Kulen-Vakuf — 192, 651
 Kulundžija Branko — 239
 Kulsko brdo (kod Bosanskog Novog) — 236, 345, 349, 355, 358, 535
 Kuljani (s. od Banjaluke) — 735, 737
 Kunova (s. od Prnjavora) — 588, 589, 616
 Kupres — 84, 238, 247, 248, 250, 259—262, 271—278, 280, 288—293, 307, 308, 316, 318—320, 374, 418, 419, 430, 433, 434, 438, 496—499, 501, 503, 505—507, 557, 558, 721, 834—836
 Kuprešak Stanko — 552
 Kupreško polje — 497
 Kurelac Josip — 814
 Kurser Franjo — 621
 Kursk (u SSSR-u) — 563
 Kusače (j. i. od Sokolca) — 57, 150, 654, 666, 668, 824
 Kusače (j. i. od Han-Pijeska) — 156, 158
 Kusić Jelenko — 513
 Kušić Milinko — 113, 147—149, 157, 162, 164, 196, 222, 225, 248, 251, 293, 294, 306, 326, 427, 428, 432
 Kušlat (j. od Zvornika) — 826
 Kuta (kod Kalinovika) — 602
 Kutanjac Stanko — 286, 287, 854
 Kute (j. i. od Kupresa) — 260, 275, 276, 328
 Kutezero (j.z. od Srebrenice) — 821
 Kuzmin (s. i. od Bijeljine) — 479
 Kvaternik Eugen Dido — 143
 Kvaternik Slavko — 143, 761
 Kveder Marjan — 266

L

Lađevci (j. z. od Prnjavora) — 512
 Lađevine (kod Rogatice) — 57, 126
 Lah Milan — 506
 Lakić Boško — 64, 76
 Lakić Živorad — 482
 Lakića groblje (u s. Radosavskoj, s. z. od Banjaluke) — 231
 Laktaši Ilidža (kod Banjaluke) — 733
 Lalatović Mirko — 779, 798
 Lalić Miomir — 764
 Lalić Rako — 698
 Lalić Vasilije — 378

Lanište (predio, z. od Duvna) — 441
 Lankaš Josip — 387
 Lapac (G. i D., kod Udbine) — 12
 Lapov dol (udolj s. i. od Konjica) — 843
 Lasica (kod Sarajeva) — 178, 179
 Lastavica (j. i. od Nevesinja) — 201
 Lastva (D. i G., i. od Trebinja) — 26, 27, 30, 97, 106, 712—714
 Lašva (kod Zenice) — 409, 534, 558
 Lašva (r.) — 409
 Latifić Alija — 703
 Latifić Ismet — 439
 Laudanov šanac (iskop, s. od Bosanskog Novog) — 349, 386
 Lauš (kod Banjaluke) — 803
 Lauševići (s. i. od Kotor-Varoša) — 369
 Lazarevići (j. z. od Gračanice, kod Doboja) — 792, 794
 Laze (s. i. od Sokolca) — 87
 Lazić Jeremija Zeko — 478, 482
 Lazići (s. i. od Kladnja) — 817
 Lazukići (j. i. od Doboja) — 795
 Lebrnica (predio, s. z. od Bosanskog Novog) — 349, 358, 386, 535
 Lebršnik (pl., kod Gacka) — 211, 220—222

Legije

ustaško-domobranske:

— Crna — 245, 291, 292, 421, 483, 758
 — Hrvatska — 750
 Lekić Danilo Španac — 304, 527, 583, 641
 Leković Save Đoko Leko — 285
 Leković Mišo — 224
 Leković Petar — 222
 Leljen (k. 1321, z. od Sokolca) — 778, 780, 827
 Lendići (j. od Skender-Vakufa) — 466
 Lepenica (D. i G., kod Prnjavora) — 84, 589
 Lepenica (r., kod Tarčina) — 492
 Ler Aleksander — 548
 Levi Elizar — 560
 Levi dr Moni — 83, 264, 682
 Levi Moric — 266, 742
 Levi Rafaelo — 134
 Ličko brdo (j. z. od Bosanskog Novog) — 357
 Ličko Petrovo Selo — 566

Lijeska (G. i D., s. z. od Višegrada) — 170, 819
 Lijeve polje (kod Bosanske Gradiške) — 611, 617
 Lika — 11, 21, 114, 118, 174, 190—192, 393, 537, 538, 567, 568, 579, 593, 831
 Lirn (r.) — 130, 170, 653, 716
 Lipica (s.z. od Konjica) — 575
 Liplje (i od Kotor-Varoša) — 406
 Lipnik (i. i. od Gacka) — 79, 206—208, 210, 220
 Lipova glava (trig. 520, j. od Prnjavora) — 513
 Lipovac (G. i D., j. z. od Kotor-Varoša) — 377, 445, 447, 516, 611
 Lipovac (G. i D., j. i. od Banjaluke) — 404
 Lipovac (j. z. od Srebrenice) — 821
 Lirovo Polje (j. i. od Bileća) — 699
 Lisičići (s. z. od Konjica) — 845
 Lisin (trig. 1744, s. z. od Bradine) — 495, 7575
 Lisina (trig. 1467, j. z. od Mrkonjić-Grada) — 323, 324
 Lisina (k. 1331, z. od Prače) — 779
 Lišnja (z. od Prnjavora) — 445, 613
 Lištani (s. i. od Sinja) — 834
 Litva (s. z. od Kladnja) — 539
 Livade (s. i. od Zavidovića) — 542
 Livanjsko polje (z. od Livna) — 295, 418
 Livno — 12, 117, 226, 249, 251, 252, 267—269, 280, 281, 299, 308, 371—375, 382, 393, 402, 414—420, 430, 433, 438, 440, 441, 449, 453, 454, 497, 503, 557—559, 656, 708, 709, 720—722, 724, 727—732, 830—834, 836—839
 Lokvari (j. z. od Banjaluke) — 303, 742
 Lokve (izvori, z. od Tjentišta) — 212
 Lokve (s. i. od Fojnice) — 642
 London (u Engleskoj) — 41, 134, 351, 393
 Lopare (s. i. od Tuzle) — 51, 159, 480, 481, 483, 484, 621, 862
 Lovreč (kod Imotskog) — 622, 623, 656, 672
 Lovrića Brijeg (i. od Travnika) — 718, 719
 Lubarda Miloš — 90
 Lučevica (j. z. od Prače) — 34
 Lučevnik (z. od Sokolca) — 668

Lučić Vukašin — 63, 70, 76
 Lučke Kolibe (s. z. od Tjentišta) — 212
 Lug (s. od Duvna) — 728
 Lug (s. od Risna) — 712
 Luka (kod Bosanskog Grahova) — 330, 332
 Luka (kod Goražda) — 526
 Lukač — vidi Lukačev most
 Lukačev most (kod Konjica) — 488, 842, 844
 Lukavac (G. i D., j. i. od Nevesinja) — 197, 697
 Lukavac (z. od Tuzle) — 545, 626, 667, 669, 790, 791
 Lukavac (Prav. i Musl. z. od Tuzle) — 677
 Lukić Relja — 266
 Lukić Veljko Kurjak — 618
 Lukomir (G. i D., i od Konjica) — 574
 Lunj (trig. 875, kod Rogatice) — 72, 73, 130, 132, 169
 Lunjevac (trig. 1034, j. z. od Banjaluke) — 306
 Lupoglava (kosa, j. od Šujice) — 373, 419, 434
 Lušci-Palanka (z. od Sanskog Mosta) — 384, 398—400
 Lužani (j. i. od Doboja) — 756
 Lužani (kod Sanskog Mosta) — 394, 805
 Lužansko brdo (trig. 973, s. z. od Gornjeg Vakufa) — 316
 Lužnica (s. z. od Travnika) — 436

Lj

Ljeskare (kod Prijedora) — 340, 424
 Ljeskov dol (trig. 1178, kod Trnova) — 602
 Ljeskov Dub (kod Gacka) — 199
 Ljeskovac (predio, kod Banjaluke) — 735
 Ljeskove Vode (kod Doboja) — 553, 612
 Ljoljići (z. od Jajca) — 457, 460
 Ljotić Dimitrije — 23
 Ljubić (j. od Prnjavora) — 512, 809
 Ljubić (pl., j. od Prnjavora) — 513, 590
 Ljubičić Nikola — 217, 218

Ljubija (Prav. i Musl., kod Prijedora) — 339—345, 348, 349, 351, 355, 358, 387, 388, 392, 394, 395, 399, 422, 424—427, 432, 535, 537, 599, 684, 705
 Ljubija-Rudnik (j. z. od Prijedora) — 190, 192, 241, 339, 343, 424, 561, 651
 Ljubina (M. i V., s. z. od Tjentišta) — 99
 Ljubinje (s. i. od Dubrovnika) — 124, 317
 Ljubnjić (kod Bugojna) — 690
 Ljubogošta (kod Sarajeva) — 183
 Ljubomir (predio, j. i. od Ljubinja) — 97, 104, 203, 317
 Ljubovija (kod Zvornika) — 41, 639, 762
 Ljubuša planina (j. z. od Prozora) — 453
 Ljubuški — 51, 308
 Ljujić Vojo — 487
 Ljuša (j. od Jajca) — 496, 497, 505
 Ljut (k. 1026, s. z. od Konjica) — 576
 Ljuta strana (kosa, s. od Sokolca) — 825

M

Maček Vladimir — 762, 763
 Macino Brdo (kod Prnjavora) — 553, 588
 Mačkovac (j. z. od Han-Pijeska) — 155, 156
 Mačkovac (s. i. od Tuzle) — 861
 Magaljdol (j. i. od Mrkonjić-Grada) — 297, 314
 Maglaj — 12, 46, 50, 541, 542, 545, 552, 554, 750, 754, 755, 760, 789, 791—793, 795
 Maglaj (trig. 1704, s. od Kupresa) — 289
 Maglajlić Šefket Mirko — 510, 512
 Mahala (z. od Rogatice) — 782
 Mahovljani (kod Banjaluke) — 733
 Majdan (predio, s. i. od Kladnja) — 778, 781
 Majdani (i. od Pala) — 778, 779
 Majdanska kosa (brdo, j. z. od Mrkonjić-Grada) — 323, 324
 Majetić Bogdan — 841, 846
 Majevac (j. i. od Dervente) — 680
 Majevica (pl.) — 42, 49—51, 317, 477—484, 486, 487, 584, 586, 626, 682, 688

Majkić Japra (z. od Sanskog Mosta) — 113
 Majkić Milan — 384
 Makanjić Vesa — 128
 Makarevac (k. 213, s. z. od Prnjavora) — 733
 Makedonija — 22, 24, 708
 Makovišta (predio, s. z. od Olova) — 781, 784
 Maksimović Milivoje — 285
 Mala gradina (brdo, j. od Sokolca) — 151, 152
 Mala Krupska Rujiška (j. od Bosanskog Novog) — 234, 359
 Mala liuša (predio, j. z. od Jajca) — 497, 498
 Mala Novska Rujiška (j. od Bosanskog Novog) — 234
 Mala oluja (k. 1140, s. i. od Posušja) — 655
 Mala plazenica (k. 1556, s. od Kupresa) — 273, 275, 289, 292, 319
 Mala Prenia (potok, s. i. od Doboja) — 753
 Mala Usora (r., kod Teslića) — 469
 Mala vrata (tesnac, s. od Kupresa) — 250, 273
 Maleš Filip — 256
 Maleševci (s. i. od Bosanskog Gradowa) — 187, 332
 Maleševci (j. i. od Koraja) — 480
 Mali Ivan (pl., kod Bradine) — 492, 493
 Mali Smolin (brdo, s. z. od Žepča) — 514
 Mali Stožer (trig. 1628, s. i. od Kupresa) — 261, 273, 275—277, 288, 289, 291, 319
 Malić Ilija — 512, 615
 Malića Brdo (zaselak, s. z. od Travnika) — 381, 464
 Maline (s. i. od Travnika) — 410, 444
 Malo Polje (grupa sela, s. z. od Han-Pijeska) — 14, 637
 Malovan (G. i D., j. z. od Kupresa) — 260, 261, 418, 419, 429, 430, 433—435, 496—498, 500, 501, 505
 Malovan (trig. 1828, j. z. od Kupresa) — 501
 Malovanske poljane (predio, s. od Sušice) — 434
 Maliani (j. i. od Doboja) — 753, 755, 794
 Malijeva (j. i. od Kotor-Varoša) — 510

- Maljevići (j. z. od Rogatice) — 63, 127
Mamutović (brdo, s. i. od Livna) — 419
Mandić Gligorije Gligo — 467
Mandić Jovan — 89
Mandić Nikola — 751
Mandići (kod Prozora) — 257
Mandino Selo (kod Duvna) — 728
Mandra (s.z. od Rogatice) — 664, 783, 785, 825
Mandre (s.i. od Rogatice) — 664
Mandžić Pašaga Murat — 45, 47, 48
Manjača (pl., j. z. od Banjaluke) — 239, 301, 303, 322, 394, 537, 569, 642, 742
Maravići (kod Rogatice) — 88, 89
Marčetić Vukašin — 801, 806
Marek Vlado — 118
Margetići (s. z. od Rogatice) — 108, 109, 152, 666, 782
Marić (j. z. od Bosanskog Grahova) — 329, 332, 739
Marić David — 319
Marić Mihailo — 17
Marić Stjepa — 572
Marićeve košare (s.i. od Livna) — 731
Marička (j. i. od Prijedora) — 229, 431
Marin grob (trig. 672, kod Kotor-Varoša) — 512
Marin Mladen Mlađo — 360
Marin Petar — 232, 237
Marinković Risto — 763
Marjanac Rade — 84
Marjanović Bogdan — 128
Marjanovići (s. i. od Kladnja) — 818
Marković Ivan Irac — 159
Marković Predrag Alimpije — 136, 138
Markotić Mato — 703
Marks Karl — 326
Marović Niko — 606
Martin brdo (k. 208, i. od Bosanskog Novog) — 562
Martin Brod (kod Drvara) — 191
Martinac (St. i N., s. z. od Prnjavora) — 615
Martinović Ratko — 110, 266
Marušić Ivica Ratko — 239, 298, 303
Maslovare (j.i. od Kotor-Varoša) — 368, 370, 389, 402, 403, 406, 407, 511, 515, 590
Mastilova stijena (kod Prače) — 75
Mašek Emanuel — 63, 87
Mašići (kod Bosanske Gradiške) — 733
Matejić Bogdan — vidi Majetić Bogdan
Materić Ilija — 189, 239, 303, 578
Matetić Branko — 613
Matić Dragoslav — vidi Račić Dragoslav
Matić Momčilo — 136
Matić Petar — 682
Matijevići (z. od Bosanskog Novog) — 343, 344, 349, 355, 358, 386, 535
Matolnik Rudolf — 825
Mauricijus (ostrvo kod Madagaskara) — 24
Mazalica (kod Bosanskog Novog) — 346
Mažar Josip Šoša — 83, 427, 428, 551, 554, 591, 596, 686
Mečava Petar — 236
Medarević Branko — 426
Medarević Jovan — 238
Medna (j. z. Mrkonjić-Grada) — 314, 507
Mednik (brdo, s. i. od Rogatice) — 819
Medojevići (j.z. od Olova) — 539
Medunić Aleksandar — 764
Međaši (predio, j. i. od Gračaniice, kod Tuzle) — 791
Međednik (trig. 843, na pl. Majevici) — 481
Međeđa (j.i. od Jasenovca) — 565
Međeđa (j. z. od Višegrada) — 53, 64, 67, 69, 73, 127, 130, 812, 844
Međeđa (kod Zvornika) — 681, 687
Međović Tomo — 176
Međugorje (predio, j. i. od Bosanskog Grahova) — 311
Megara (pećina i predio, j. od Tarčina, sada Kurija) — 575
Mehovci (j. od Banjaluke) — 515, 614
Mehurići (s. i. od Travnika) — 444
Mekote (j. od Han-Pijeska) — 156, 668
Melina (grupa sela z. od Banjaluke) — 368, 381, 394, 514, 517
Melina (potok, z. od Banjaluke) — 394
Meline (s. z. od Travnika) — 390
Memići (kod Tuzle) — 669
Merslavić Robert — 761

- Mesarov Viktor — 857
 Mesići (kod Rogatice) — 37, 38, 63, 64, 67, 88, 120, 127, 130, 153, 692, 693, 766, 842, 845
 Mesihovina (kod Duvna) — 723, 725, 726
 Metković — 701
 Metlić Dušan Metlo — 238, 277
 Metohija — 282
 Mićanovići (s. i. od Šekovića) — 817
 Mićije (s. od Banjaluke) — 566
 Mičivode (s. z. od Rogatice) — 664
 Mićanović Milutin — 63, 71, 72, 76
 Mićanović Slavko — 621
 Mičić Momčilo — 484, 763
 Mičić Spasa — 59
 Mihailović Dragoljub Draža — 84, 135, 137, 174, 325, 393, 481, 537, 549, 579, 653, 678, 762
 Mihajlović Sergije — 763
 Mićijevići (i. od Maglaja) — 542
 Miden planina (j. od Duvna) — 471, 472
 Miholjače (kod Gacka) — 177
 Mijatović Cvijetin Majo — 138, 165, 487
 Mijatović Milorad — 82, 263—265, 286, 498—500, 508
 Mijoč Anton — 621
 Mikanovo brdo (s. z. od Sanskog Mosta) — 423
 Milačić (kod Titograda) — 284
 Milančić Miljević — 528, 529
 Milankovići (kod Kladnja) — 540
 Milanović Marko — 420—422
 Milau (u Pruskoj) — 640
 Milanovići (kod Bugojna) — 690
 Mile (G. i D., kod Jajca) — 298
 Miletić kapetan — vidi Račić Dragoslav
 Miličić Antonije — 763
 Milićević Risto — 203, 204
 Milići (kod Vlasenice) — 55, 133—135, 160, 766, 776, 798, 818, 821, 827
 Milino Selo (kod Puračića) — 543, 669
 Milojević Miloje — 258, 354
 Milojica (zaselak, j. z. od Prijedora) — 427
 Milosavljević Ljubinka — 207
 Milosavljević Milosav — 109, 129, 154
 Milošević Dušan — 426
 Miloševići (s. z. od Banjaluke) — 734
 Milovanović Miodrag Lune — 210, 216, 219, 222
 Milović Milun — 134
 Milutinović Milutin — 326
 Milutinović Vladimir — 763
 Milurović Žarko — 481, 482
 Miljakovci (j. od Prijedora) — 229
 Miljeno (j. i. od Goražda) — 525, 526
 Miljevići (j. od Sarajeva) — 99
 Miljevina (kod Foče) — 202, 254
 Miljković Rada — 245
 Miljuš Dane — 384
 Mandure (i. od Pala) — 778
 Miošići (kod Rogatice) — 88
 Miričina (s. z. od Tuzle) — 677, 788
 Mirić Dušan — 764
 Mirkovići (i. od Bileće) — 698
 Mironja (j. od Han-Pijeska) — 156, 158
 Misirača Dušan — 83, 242
 Miska Glava (j. z. od Prijedora) — 339—341, 348
 Miskin Vaso Crni — 166, 253, 257
 Mišari (kod Vlasenice) — 664
 Mišeljić Jovan — 80
 Mišić Jova — 321, 570
 Mišić Vlada — 767
 Mišinhan (zaselak, s. z. od Banjaluke) — 736, 737
 Mišković Krešo — 634
 Mitranović Bora — 485
 Mitrov Danko Slobodan — 84
 Mitrović Stefan — 587, 682, 688
 Mjedenik (s. z. od Gacka) — 176
 Mjerkovići (i. od Ustikoline) — 523
 Mladež (s. od Kladnja) — 778, 781
 Mladikovina (s. i. od Travnika) — 411, 435, 436, 444, 445, 514, 515, 553
 Mladovo (s. od Kladnja) — 780
 Mliništa (s. od Glamoča) — 17, 19, 20, 312, 325, 353, 497, 498, 500—503, 730
 Mljet (o.) — 709
 Močioći (D. i G. j.z. od Jajca) — 505
 Modriča — 677, 678
 Modrik (j. z. od Prače) — 778, 779, 781, 782
 Mokri Lug (s. i. od Jajca) — 509, 510
 Mokro (kod Sarajeva) — 12, 33, 119, 172, 183, 653, 674, 773, 775, 786, 812, 814, 821

Mokronoge (j. i. od Duvna) — 118, 434, 439, 440, 442, 449—451, 728
 Molotov Vjačeslav Mihajlovič — 237
 Momčilović Milorad — 134, 486, 521, 675
 Momišići (kod Danilovgrada) — 473
 Morača Milutin — 578
 Morović (j. od Šida) — 479
 Most na Limu (j. z. od Višegrada) — 843
 Mostar — 9, 12, 18, 200, 204, 267, 270, 309, 315—317, 491, 504, 534, 573, 701, 702, 709, 831, 836, 839, 840
 Mostovac Rudolf Rudi — 131
 Motajica (pl.) — 84, 444—447, 588—590
 Mračaj (k. 1399, i. od Livna) — 418, 507
 Mračaj (s. i. od Tešnja) — 553
 Mrakanj (brdo, s. z. od Prače) — 75, 119
 Mrakovica (s. i. od Kozarca) — 562
 Mramor (predio, i. od Gacka) — 206, 210, 220
 Mramor (predio, j. i. od Skender-Vakufa) — 360
 Mramorje (predio, s. i. od Kladnja) — 625, 816
 Mramorovi (predio, s. i. od Zavidovića) — 542
 Mravinjac (trig. 1394, j. z. od Travnika) — 854
 Mrazovac (s. i. od Sarajeva) — 777
 Mrđanovac (k. 1251 s. od Livna) — 417
 Mrđebare (s. z. od Kupresa) — 250
 Mrđelići (i. od Ustikoline) — 522, 523
 Mrkodo (kosa, i. od Sarajeva) — 70
 Mrkodol (j. od Duvna) — 455, 471, 472
 Mrkonjić-Grad — 12, 18, 248, 292, 296—298, 305, 313, 314, 321—324, 328, 337, 338, 341, 350, 353, 382, 396, 399, 403, 407, 411, 412, 436, 458, 496—501, 503—505, 507, 509, 510, 537, 560, 579, 831
 Mrkotić (kod Teslića) — 552, 553
 Mršin dolac (kosa, s. i. od Livna) — 418

Mrtvica (potok, kod Kupresa) — 273, 276
 Mrvići (kod Sokolca) — 15
 Mučavača (trig. 1227, i. od Livna) — 415
 Mudrike (s. z. od Travnika) — 436
 Mugoša Andrija — 310
 Mugoša Dušan — 282
 Mugoša Spiro — 277
 Muharem Milan — 266
 Mujbegović Mustafa — 159
 Mujdžići (j. z. od Jajca) — 382, 505
 Mujić Ibrahim Safet — 203, 255
 Mulež (trig. 1013, j. i. od Sanskog Mosta) — 398
 Mumić Ljubo — 284
 Mumići (s. i. od Kladnja) — 816
 Muslići (trig. 1157, j. i. od Duvna) — 655
 Musolini Benito — 9—12
 Mustafića Grede (s. i. od Vilusa) — 699
 Mušići (kod Banovića) — 548
 Mušići (j. i. od Trnova) — 605
 Mutić Božo — 238
 Mutić Pavle — 570

N

Nabojne (kolibe, z. od Tjentišta) — 212
 Nadići (kod Sokolca) — 15
 Nađ Kosta — 82, 294, 295, 305, 317, 341, 384, 388, 400, 457, 621
 Narandžići (s. z. od Han-Pijeska) — 670
 Naromanija (i. od Sarajeva) — 119, 652, 653, 775, 778, 779, 812, 825, 826
 Naseoci (j. i. od Živinica) — 663
 Natpolje (j.z. od Jajca) — 382
 Nedajno (s. z. od Zabljaka) — 215
 Nedeljković Lazar — 80
 Nedić Milan — 21, 59, 60, 74, 136, 138
 Nedić Neda — 552
 Hehorići (j. z. od Prače) — 783
 Nemanjići (s. i. od Sarajeva) — 777
 Nemila (s. od Zenice) — 444
 Nemila (ž. st., s. od Zenice) — 410—412
 Nenadić Jovan — 764
 Neretva (r.) — 280, 488—490, 496, 500, 507, 593, 702, 845

Nešković Ratomir — 108, 127—129, 154
 Nevačka (i. od Olova) — 812
 Nevesinje — 12, 30, 31, 79, 80, 93, 94, 104, 107, 125, 197, 198—201, 204, 205, 207—209, 214, 254, 317, 488, 701, 702
 Nezavisna Država Hrvatska (NDH) — 11, 12, 87, 150, 342, 534, 546, 566, 751, 761, 775, 801, 806, 808, 849
 Neznаница (k. 1262, j. i. od Sken-der-Vakufa) — 381, 465
 Nikolić Đuro — 480
 Nikolić Toma — 134
 Nikoliš Gojko — 77, 207
 Nikšić — 26, 93, 94, 285
 Nikšićka župa (predio) — 285
 Nišići (kod Olova) — 539, 773, 786
 Nova Kasaba (kod Vlasenice) — 54, 55, 134, 670
 Nova Topola (D. G. i Sr. kod Bo-sanske Gradiške) — 560, 615, 733, 800
 Nova Ves (kod Bosanskog Koba-ša) — 588, 589
 Novak Aleksije — 823
 Novakov kamen (k. 748, kod Ko-tor-Varoša) — 512
 Novaković Grujo — 16, 59, 62
 Novaković Ljubiša — 585
 Novaković Milomir — 134
 Novaković Rade — 178
 Novaković Ratko — 528, 529
 Novakovići (s. od Banjaluke) — 735
 Novakovići (j. z. od Goražda) — 524, 525
 Novi Šeher (j. z. od Maglaja) — 514, 551, 554
 Novo Selo (i. od Glamoča) — 382
 Novo Selo (j. z. od Jajca) — 497
 Novoselija (j. z. od Banjaluke) — 803
 Novska — 367
 Novska piramida — vidi Vješala (trig. 388)
 Novska planina (kod Bosanskog Novog) — 341, 343, 346, 347, 351, 357
 Nožičko (j. z. od Srpca) — 445, 447
 Nuglašica (j. i. od Bosanskog Gra-hova) — 580, 651

NJ

Nježić Dragan — 513
 Njemačka — 74, 534, 548, 556, 567, 763, 764, 774

O

Obalj (kod Kalinovika) — 105
 Obalj (brdo, i. od Konjica) — 574
 Obla glava (brdo, s. z. od Duvna) — 439, 450

Oblasti (vojne):

NOVJ:

— Sarajevska — 13, 14, 39, 768
 — Tuzlanska — 768

četničke:

— Dinarska (lička) — 116
 Obljaj (i. od Bosanskog Grahova) — 329
 Obodnik (j. i. od Kotor-Varoša) — 368, 401, 403, 404, 406, 407, 509—512, 515
 Oborci (ž. st., s. od Donjeg Vaku-fa) — 243, 464
 Oborci (s. od Donjeg Vakufa) — 243, 556
 Obradović Branko — 417, 439
 Obražda (s.z. od Lebana) — 137
 Obrenovac (s. z. od Konjica) — 844
 Očauš (j. i. od Kotor-Varoša) — 513, 514
 Očevlje (s. z. od Olova) — 784—786
 Očevlje (r., s. i. od Olova) — 540
 Odović Sofren — 88, 89

Odredi

NOV i POJ:

— 1. krajiški — 83, 117, 118, 189, 192, 231, 239, 263—267, 286
 — 1. sremski — 585
 — 2. krajiški — 82, 83, 189, 192, 231, 240, 264, 266
 — 2. sremski — 585, 586
 — 3. dalmatinski — 227
 — 3. krajiški — 18, 83, 84, 238, 250, 251, 261, 288, 294, 296, 300, 302, 314, 318, 322, 353, 375, 381, 396, 409, 418, 458

- 3. lički — 188, 191
- 3-ći 3. operativne zone NOV i PO Hrvatske — 479, 486
- 4. krajiški — 82—85, 508, 517
- 5. krajiški — 83, 85, 114, 117, 184, 189—191, 223, 226, 227, 264, 265, 267, 286, 287, 294, 295
- 6. krajiški — 325
- Banijski — 594
- Banjalučki — 532, 551, 595, 611, 612, 614—617, 686
- Birčanski — 38, 40, 53, 54, 56, 58, 68, 89, 159, 165, 484, 531, 583, 621, 637, 670, 769, 773, 813
- Crnovrški — 686
- Dalmatinski—dinarski — 188
- Drinski — 64, 126, 129, 169
- Drvarski — 18, 20, 532, 651
- Drvarsko-petrovački — 598, 599, 651
- Durmitorski — 31, 40, 53, 61, 63, 64, 67, 69, 72, 74, 111, 139, 215, 220
- Fočanski — 106, 254
- Glamočki — 729
- Glamočko-livanjski — 532, 831, 832
- Gradiško-lijevcanski — 734
- Grahovski „Gavrilo Princip” — 580
- Hercegovački — 25—27, 30, 31, 92, 104, 105, 205, 253—257
- Igmanski — 769
- Jablanički — 146
- Jahorinski — 33, 34, 40, 60, 67, 68, 70, 71, 76, 77, 88, 90, 122, 130, 142, 144, 171, 173—175
- Janjski — 831
- Južnodalmatinski — 287
- Južnohercegovački — 125, 205, 254
- Kalinovički — 31, 38, 40, 94, 98, 105, 106, 125, 142, 178, 180, 202, 209, 256, 282, 769—770
- Kanski — 215, 220
- Kordunaški — 350
- Kotarski — 532
- Kozarski — 264, 501, 555, 599, 633, 641, 650, 734
- Krajiški u ist. Bosni — 136
- Kupreški — 286, 308
- Kupreško-janjski — 532
- Lički — 115
- Lovčenski — 221
- Majevički — 68, 159, 482, 486, 618, 621, 626, 630, 687, 769, 770
- Motajički — 686

- Nevesinjski — 104, 107
- Nikšićki — 26, 27, 30—32, 92, 94, 106, 215, 714, 715
- Ozrenski — 40, 44—46, 48, 55, 68, 162, 638, 669, 725, 769, 770, 773, 774, 799
- Podgrmečki — 528, 532, 598, 599, 651, 705, 734
- Posavski — 677, 859
- Pračanski — 769, 770
- Prnjavorski — 551, 553, 588, 595, 610, 612, 613, 615—617, 686
- Prozorski — 532
- Ribnički — 501, 532, 580, 599
- Rogatički — 38, 39, 60, 110, 128, 150, 169, 175, 769
- Romanijski — 13, 14, 17, 37, 38, 40, 53, 55, 57, 59, 68, 91, 120, 150—152, 155, 173, 175, 181, 182, 484, 621, 673, 652, 654, 664, 667, 670, 694, 769, 770
- Sanski — 642, 734, 735, 737
- Semizovački — 769
- Sjevernohercegovački — 93, 125, 197, 199, 203, 204, 206, 254
- Srebrnički — 165
- Sremski — 483, 531
- Tešanjско-teslički — 610, 614, 686
- Travnički — 532
- Trebavski — 44, 162, 630, 638, 677
- Trebevički — 769
- Tuzlanski — 630, 638
- Valjevski — 108—110, 157, 161
- Vlasenički — 165
- za Mlinište i okolinu — 17, 19
- „Zvijezda” — 38, 39, 40, 45, 53, 58, 60, 68, 157, 162—164, 182, 769, 770, 773

četnički:

- 1. udarni — 765
- 2. udarni — 765
- Bilečki — 213
- Birčanski — 485
- „Borja” — 82, 84, 361, 377, 378, 380, 405, 445, 511, 512, 516, 570, 588, 805, 806
- Bosanski — 18, 128, 134, 321, 445, 763—765
- Čajnički — 765
- Donjonevesinjski — 80
- Fočanski — 764, 765
- Gatački — 80, 213
- Glasinački — 74
- Gornjonevesinjski — 80

- Grmečki — 133
- Kladanjski — 74, 134
- „Kralj Petar II” — 570
- Krajiški — 134
- Ljubinjski — 213
- Majevički — 477, 486
- „Manjača” — 321, 361
- „Miloš Obilić” — 306, 361, 405, 570, 801
- Motajički — 570, 588
- Nevesinjski — 213
- Nikšićki — 214
- „Ozren” — 44, 45, 361, 378, 481, 549
- „Petar Kočić” — 196, 321, 361, 503, 570
- Podrinski — 477
- Posavski — 477
- Rogatički — 64, 74, 108, 128, 765
- Semberski (Drinski) — 477, 478, 483
- Sokolovički — 108
- Slavonski — 481
- Srebrenički — 74, 134, 765
- Stolački — 213
- Trebavski — 74, 162, 361, 378, 481
- Trebinjski — 213
- Tuzlanski — 74
- Višegradski — 765
- Vlasenički — 74, 165, 765
- Zenički — 286, 361, 378
- Zvornički — 159

italijanski:

- Garnizona Bileća — 26

ustaško-domobranski:

- bosanskih gorskih planinaca („Zeleni kadar”) — 687

Odsjeci

NOVJ:

- Majevički — 582
- Operativni 5. korpusa — 83
- Prozorski — 577
- Sremski — 582

ustaško-domobranski:

- Zapadni odbrane Banje Luke — 229

Odžaci (kod Konjica) — 492

Odžak (kod Glamoča) — 311

Odžak (j. i. od Bugojna) — 833
 Odžak (j. i. od Nevesinja) — 201
 Oglavak (j. z. od Prače) — 34, 861

Oklopni vozovi

njemački:

- 24. željeznički — 313
- 102. željeznički — 410
- 103. željeznički — 366, 410
- 104. željeznički — 410
- 105. željeznički — 410
- Okruglica (j. z. od Olova) — 199, 539, 773, 781, 783
- Olovo — 43, 128, 165, 180, 182, 485, 538—540 571, 663, 694, 764, 766, 775, 779—787, 793, 795, 796, 799
- Olovo (kod Kupresa) — 163, 273
- Oluja (trig. 1208, s. i. od Posušja) — 655
- Omanović Hamdija — 457
- Omarska (s. z. od Banjaluke) — 476, 633, 684, 734, 741, 742
- Omčikus Pajica — 115
- Omerova kosa (s. i. od Kladnja) — 817
- Omerova Voda (i. od Maglaja) — 542
- Omerovići (j. od Duvna) — 441
- Omolje (j. i. od Duvna) — 455
- Opčići (s. od Konjica) — 575

Operacije (poduhvati, ofanzive)

- „Akse” („Achse”) — 599
- „Alfa” — 315
- „Alpenroze” — 708
- „Arnim” — 639
- „Brandfakel” — 709
- „Cipfel” — 639
- „Citen” — 656, 721, 724, 725
- „Delfin” — 708
- „Drežnica” — 709
- „Edelvajs” — 708
- „Ferkel” — 631, 679, 681, 708
- „Foča” — 195
- „Frilingsveter” — 709
- „Hajfiš II” — 709
- „Haski” — 563
- „Herbst” — 639
- „Herbsgeviter II—V” — 709
- „Jajce” — 313, 366, 379, 380
- „Kreševo” — 225
- „Kugelblic” — 701, 708, 859, 861

- „Landšturm” — 656, 672, 702, 708
- „Lergang” — 563
- „Morgenvind” — 709
- „Mostar” — 491
- „Napfkuhen” — 709
- ozrenska — 52, 63, 759, 772, 773, 787, 789, 790, 797, 799, 800
- „Rauhrajf” — 689, 708
- „Ristov” — 709
- „Rogatica” — 195
- „Romanijska” — 762, 772—774, 777, 789, 799
- „Roterman” — 708
- „Sekovići” — 550, 812, 814
- „Sekovići—Vlasenica” — 815
- „Šnešturm” — 708, 858, 861
- „Švarc” („Schwarz”) — 573, 813, 814
- „Trio” — 170, 180, 181, 183, 195
- „Tuzla” — 409, 483
- „Travnik” — 410, 411
- „Uljan” — 709
- „Vajnahtsman” — 709
- „Vajs” — 491, 497, 504
- „Valdrauš” — 709
- „Vildsau” — 639, 640
- „Vinkel” — 640, 708
- 2-ga — 762, 777
- 4-ta — 593
- 5-ta — 593, 813
- 6-ta — 618
- 7-ma — 681
- „1828” — 708
- Oplečani (kod Duvna) — 441, 453
- Opsječno (s. od Kotor-Varoša) — 809
- Oputne rudine (predio, i. od Bileće) — 26, 700
- Orahov Do (j. z. od Goražda) — 523
- Orahovica (predio, j. i. od Mrkonjić-Grada) — 459
- Orahovica (j. od Prače) — 35, 78, 122, 132, 845
- Orahovica (j. z. od Tarčina) — 492
- Orahovica (s. z. od Zenice) — 411
- Orahovica (i. od Živinica) — 539
- Orahovičko Polje (kod Zenice) — 410
- Orahovljani (s. z. od Donjeg Vakufa) — 380
- Orahovo (D. i G., j. i. od Kotor-Varoša) — 407, 509, 510
- Orašje (j. i. od Doboja) — 754
- Orel (u SSSR-u) — 563
- Orlova stijena (kosa, i. od Sarajeva) — 674
- Orlovac (s.z. od Banjaluke) — 737, 738
- Orlovača (k. 1960, z. od Tjentišta) — 212
- Orlovača (brdo, kod Vlasenice) — 826
- Orlovica (k. 606, s. i. od Mrkonjić-Grada) — 296, 458
- Orović Savo — 97, 98
- Ostojić Boško — 767
- Ostojić Uroš Đetić — 682
- Oruglo brdo (trig. 882, j. i. od Mrkonjić-Grada) — 296, 297, 322, 324
- Osanica (ž. st., j. z. od Goražda) — 521, 601, 606
- Osijek — 560
- Ošivica (j. i. od Prnjavora) — 448, 468
- Osječani (s. od Doboja) — 40, 46, 74
- Osmaci (z. od Zvornika) — 485, 694, 816
- Osmaća (pl. j. od Banjaluke) — 611
- Ostrog (manastir, j. od Nikšića) — 283
- Ostrožac (s. z. od Konjica) — 489, 842, 844
- Oštra glavica (brdo, kod Čemer-nog) — 204
- Oštra gruda (kosa, j.z. od Kupresa) — 261
- Oštra Luka (s. od Sanskog Mosta) — 426
- Oštrac (trig. 1299, j. i. od Duvna) — 655
- Oštrelj (s. od Drvara) — 115, 116, 187
- Oštri kuk (k. 1342, s. z. od Tjentišta) — 212
- Oštri vrh (k. 767, j. i. od Goražda) — 526
- Oštri vrh (brdo, s. i. od Vlasenice) — 820
- Oštrica (j. i. od Drvara) — 116
- Otinovci (j. i. od Kupresa) — 260, 261, 275 — 277
- Otočac — 402
- Otoka (s. od Bosanske Krupe) — 72, 566, 704, 705
- Otomalj (z. od Jajca) — 503
- Otpočivaljka (s. z. od Prnjavora) — 445, 447
- Ovčarevo (kod Travnika) — 718
- Ovčići (z. od Bradine) — 844

Ovojci (kod širokog Brijega) — 9
 Ozerkovići (j. od Sokolca) — 88
 Ozren Manastir (manastir na Ozren pl., j. od Gračanice) — 788, 791, 792
 Ozren (pl., kod Doboja) — 40—44, 46—48, 50, 51, 137, 180, 481, 485, 540, 542, 549, 552, 751, 759, 760, 772, 789, 790, 793—795, 799, 800
 Ozren (pl., kod Sarajeva) — 166, 635, 675, 749
 Ozren (trig. 1118, kod Glamoča) — 18, 19

P

Pađeni (s. z. od Bileće) — 697
 Paklarevo (s.i. od Travnika) — 718, 719
 Paklenica (D. i G., s. od Maglaja) — 754—756
 Paklenica (potok, kod Maglaja) — 754
 Palanka (j. i. od Sanskog Mosta) — 802
 Pale (kod Sarajeva) — 33, 37, 38, 67, 70, 71, 89, 90, 98, 119—121, 123, 132, 175, 181, 546, 667, 773, 766—780, 812, 814, 821, 822
 Pale bukve (predio, s. z. od Šekovića) — 817, 818
 Palež (predio, s. od Donjeg Vakuфа) — 465, 466
 Palija Miloš — 384
 Palivuk (s. od Travnika) — 515
 Paljika (trig. 1164. j. od Goražda) — 526
 Paljike (kod Prozora) — 258
 Panić Todor — 44—46
 Panići (s. i. od Travnika) — 411, 412, 436
 Panvic fon Helmut — 640
 Panjik (zaselak, z. od Tuzle) — 542, 543
 Papažani (s. i. od Banjaluke) — 614
 Paprača (j. od Caparda) — 54
 Papratnica (z. od Žepča) — 444
 Pariz — 248
 Pariževići — vidi Parževići
 Parnica (s. od Maglaja) — 791, 792
 Parževići (s. z. od Rogatice) — 150, 152, 784
 Pašić Kula (kod Rogatice) — 57, 67, 90

Pašin Konak (s. i. od Zavidovića) — 791
 Paunovac (predio, z. od Ključa) — 537
 Pavelić Ante — 10—12, 21, 61, 143, 534, 561, 567, 571, 761
 Pavičić Mile Kapetan — 78, 123, 132
 Pavičići (j. od Sokolca) — 88, 89, 151
 Pavić Jovo — 189, 190, 192, 295, 643, 652
 Pavići (j. od Sokolca) — 151
 Pavlovac (razvalina, j. z. od Prače) — 119
 Pavlović Dragoslav Draganče — 17, 211
 Pavlović Milan — 664
 Pavlović Vlada — 552
 Pazarić (kod Sarajeva) — 492
 Pecka (D. i G., j. z. od Mrkonjić-Grada) — 507, 722
 Peček Hinko — 171
 Pečenci (kod Bosanskog Grahova) — 311, 329
 Pečenegovci (D. i G., s. od Prnjavora) — 589
 Pečinović Ivan — 572
 Pećanac Ilija — 186
 Peći (s. i. od Knina) — 223, 332
 Pečo Relja — 44, 46, 680
 Pediše (s. z. od Sokolca) — 14, 782—784, 812, 824
 Pejanović Milutin — 621
 Pejić Manojlo — 18, 74, 378, 763, 766
 Peko Bogdan — 703
 Peline kose (predio, s. i. od Livna) — 415
 Pelješac (poluostrvo) — 673
 Pereš Aleksandar — 556
 Peričin Marko Kamenjar — 586
 Perići (kod Prozora) — 258
 Perišić Radojica — 79, 92, 94, 177
 Perković (kod Šibenika) — 569
 Perović Đorđe — 699
 Perović Lepa — 82
 Perović Milivoje — 137
 Perović Zvonimir — 805, 806, 811
 Peruničić Mile — 29
 Pervan (D. i G., z. od Banjaluke) — 394, 742
 Pešurići (i. od Rogatice) — 170, 812
 Petkovac (i. od Bosanskog Novog) — 231
 Pctovar Rudolf Rudi — 46, 485, 695

- Petričevac (kod Banjaluke) — 734, 803
 Petričević Branko Kađa — 676
 Petrova gora (pl.) — 567, 706, 708
 Petrović (i. od Olova) — 785
 Petrović Dobrilo — 210
 Petrović Milan — 238
 Petrović Momčilo — 78, 132
 Petrović Nikodin — 767
 Petrović Serafim — 816, 828
 Petrović Vaso — 634
 Petrovići (j. i. od Doboja) — 789
 Petrovići (j. i. od Duvna) — 455
 Petrovići (s. i. od Maglaja) — 793, 794, 789
 Petrovići (kod Trebinja) — 25, 26, 698
 Petrovo Polje (kod Bijeljine) — 582
 Petrovo polje (predio, s. z. od Travnika) — 377, 404, 411, 412, 515
 Petrovo Selo (s. z. od Tuzle) — 44, 549, 791, 792
 Peulje (G. i D., j. i. od Bosanskog Grahova) — 311, 330, 332, 580
 Pihlice (j. i. od Kladnja) — 814
 Pijade Moša — 248
 Piletić Velimir — 137
 Piperi (predio, kod Cetinja) — 284, 285
 Piramida — vidi Vješala (trig. 338)
 Pirkovci (j. od Brčkog) — 862
 Piskavica (D. i G., s. z. od Banjaluke) — 229, 230, 340, 399, 475, 642, 643, 741, 742
 Piskavica (ž, st., s. z. od Banjaluke) — 600
 Pišalište (k. 845, s. i. od Kladnja) — 625
 Pišće (z. od Žabliaka) — 214—216
 Piva (r.) — 93, 201
 Pivnica (kod Banjaluke) — 741
 Pjenovac (kod Han-Pijeska) — 16, 17
 Plamenac Petar — 283
 Plana (s. od Bileće) — 209, 697, 701
 Plane (kod Rogatice) — 108, 110
 Planik (k. 1795, z. od Tjentišta) — 212
 Planinčić Jova — 90
 Plavno (s. od Knina) — 332
 Plavšići (kod Banjaluke) — 742
 Plazače (s. z. od Vlasenice) — 817
 Plečaš Đuro — 579, 580, 600
 Pleće (k. 1336, s. i. od Avtovca) — 221, 222
 Plemić Božo — 89
 Pleševica (k. 1088, j. i. od Duvna) — 655
 Pletenište (z. od Prače) — 131
 Plješ (k. 981, j. z. od Sokolca) — 87
 Plitska (kod Kotor-Varoša) — 377; 404
 Pliva (r.) — 323, 362, 366
 Plivsko jezero — vidi Jezero (jezero, kod Jajca)
 Ploča (predio, j. od Vlasenice) — 812, 826
 Ploče (kod Mrkonjić-Grada) — 297
 Pljeva (j. z., od Mrkonjić-Grada) — 503
 Pljevlja — 52, 170, 181
 Pobratci (s. z. od Rogatice) — 89, 670
 Pobratine (kod Bradine) — 493
 Pobrežje (kod Sanskog Mosta) — 394, 424, 432
 Pobude (j. od Zvornika) — 670
 Počekovići (j. i. od Bileće) — 699
 Podbrde — vidi Podbrđe kod Kotor-Varoša
 Podbrdo (kod Mrkonjić-Grada) — 296
 Podbrđe (s. z. od Kotor-Varoša) — 368, 377, 401, 405, 406, 448
 Podbrina (s. z. od Drvara) — 185
 Podbrina (j. i. od Drvara) — 185
 Podcrkvina (s. od Vlasenice) — 818
 Podčardak (kod Han-Pijeska) — 670
 Podgaj (z. od Šujice) — 433, 439, 441, 450
 Podgora (j. i. od Makarske) — 673
 Podgora — vidi Podgorija, j. z. od Mrkonjić-Grada
 Podgorica (sada Titograd) — 284, 285
 Podgorija (j. z. od Mrkonjić-Grada) — 325, 458
 Podgorje (kod Banovića) — 543
 Podgrab (j. i. od Prače) — 123
 Podgrab (z. od Prače) — 70, 71, 74, 76, 119, 123, 674, 776, 778, 782, 812, 821, 842
 Podgradci (G. i D., j. z. od Bosanske Gradiške) — 241, 565
 Podgrađe (j. i. od Nevesinja) — 200
 Podgreda (i. od Livna) — 415, 416, 728
 Podgrmeč (predio, s. od Grmeča) — 537, 579, 593, 642, 650
 Podhum (kod Jajca) — 460

- Podhum (j. i. od Prozora) — 577
 Podilinjača (j.z. od Sarajeva) — 143
 Podkaniine (s. i. od Konjica) — 576
 Podloznik (j. z. od Sokolca) — 70, 181, 778—782
 Podlug (kod Sanskog Mosta) — 424
 Podlugovi (ž. st., j. i. od Visokog) — 578
 Podmednik (s. i. od Rogatice) — 819
 Podmramor (s. od Rogatice) — 108, 133
 Podorašac (kod Konjica) — 488, 490, 573, 577, 844
 Podosoje (j. i. od Banjaluke) — 611
 Podovi (predio, j. i. od Šujice) — 507
 Podpauč (s. z. od Kladnja) — 780, 781
 Podpečine (s. z. od Rogatice) — 654
 Podpol (zaselak, s. od Šekovića) — 817
 Podrašnica (kod Mrkonjić-Grada) — 296, 314, 323, 324, 722
 Podromanija (kod Sokolca) — 33, 37, 38, 57—58, 61, 87, 89, 151, 152, 159, 161, 652, 773, 781, 782, 812, 822
 Podstrmica (s. od Livna) — 419
 Podvitez (kod Pala) — 60
 Podvrš (j. i. od Bileće) — 26
 Podžeplje (kod Rogatice) — 108, 110, 181
 Pogana glavica (brdo, j. od Kupresa) — 260, 261, 276
 Pogar (s. od Vareša) — 777
 Pohovac (z. od Sokolca) — 87, 666, 668
 Pojezna (j.z. od Dervente) — 553, 613, 615, 809
 Pokrajčići (j. i. od Travnika) — 410
 Poleksić Momčilo — 657, 673, 732
 Polić Luka — 238
 Polić Miloš — 502
 Poljanac Branko Stanko — 141, 209, 312, 341, 351, 384, 388, 392, 400, 431, 457, 550
 Poljani (i. od Kreševa) — 662
 Poljvine (t. 929, kod Kladnja) — 816
 Poljice (s. z. od Kladnja) — 539, 543
 Pomol (predio, kod Konjica) — 489
 Ponikva (s. z. od Olova) — 781, 784
 Ponikva (r., s. i. od Olova) — 540
 Ponir (kod Banjaluke) — 614
 Ponir (žand. st, s. z. od Turbeta) — 467
 Ponor (j. i. od Olova) — 182
 Ponor (j. od Sokolca) — 88
 Ponjerka (s. i. od Olova) — 785
 Popara Miro — 20, 25, 32, 97, 98, 125, 205
 Popov Most (s. od Tjentišta) — 81, 93, 209
 Popovac (j.i. od Banjaluke) — 614
 Popovače (zaselak, s. z. od Banjaluke) — 738
 Popović Buda — 255, 585
 Popović Koča — 104, 141, 149, 162, 202, 207—209, 211, 213, 216, 249, 253, 270, 312, 336, 354, 362, 367, 391, 403, 448, 470, 644—647, 658, 660, 722, 743, 744, 746
 Popović Krsto — 113, 283
 Popović Milentije — 207
 Popović Miloš Đurin — 48
 Popović Sveto — 651
 Popović Vladimir — 551, 621
 Popović (k. 1065, j. z. od Prače) — 131
 Popovo brdo (s. i. od Kladnja) — 815
 Poratak (s. i. od Sarajeva) — 485
 Poriče (z. od Bugojna) — 247, 557
 Posavina — 47, 164, 676
 Posušje (kod Imotskog) — 249, 309, 441, 455, 471—473, 622, 655, 672, 721, 723—725, 728
 Pošta brdo (trig. 446, s. i. od Bosanskog Novog) — 359, 563
 Potainika (k. 1202, s. od Donjeg Vakufa) — 466
 Potajnik (k. 913, s. i. od Vlasenice) — 816, 821
 Potkraj (kod Travnika) — 718
 Potočani (kod Prnjavora) — 512
 Potočari (j. od Brčkog) — 859, 862
 Pounie (predio u dolini r. Une) — 536
 Površje (brdo, j. od Livna) — 374
 Površnica (s. i. od Tuzle) — 159, 480
 Požarnica (i. od Tuzle) — 584, 625, 626, 668, 670

- Prača (kod Rogatice) — 33—36, 60, 64, 68, 70—72, 74—77, 89, 90, 119—121, 123, 132, 151, 152, 180, 713, 788, 822, 842
 Praca (r.) — 75, 76, 90, 132, 171, 674, 823
 Pracko vrelo (vrelo, j. i. od Sara-jeva) — 778, 823
 Pravica Dragica — 203, 204
 Pravica Rade — 203
 Predenjak (predio, j. i. od Duvna) — 655
 Predić Pero — 239
 Predojević Đurin — 264—266, 617
 Predojević Miloš — 426
 Predolji (i. od Stoca) — 197
 Preda Desimir — 128
 Preda Savo — 17, 637
 Prekaja (j. i. od Drvara) — 831
 Preljubovići (j. i. od Kladnja) — 785
 Prenja (šuma, kod Boljanića) — 44
 Preplatnjak (k. 1126, j. z. od Banjaluke) — 306
 Prevala (kosa, kod Duvna) — 249, 442
 Previla (kod Foče) — 122, 128, 132
 Previle (grupa sela, j. i. od Banjaluke) — 515
 Prevorac (predio, z. od Stoca) — 197
 Prhovo (j. i. od Sanskog Mosta) — 802
 Pribelja (s.i. od Glamoča) — 382, 458, 503
 Pribilovići (j. od Travnika) — 854, 856
 Pribinić (j. od Prnjavora) — 445, 469, 470, 513—515, 553
 Priboj (D. i G., j. z. od Bijeljine) — 484, 621, 862
 Priboj (na Limu) — 170, 181, 635, 653
 Pridjel (Prav. i Musl., j. od Doboj) — 752, 758, 759, 795, 796
 Prihići (D. i G., s. i. od Donjeg Vakufa) — 856
 Prijanovići (s. od Kladnja) — 624, 778
 Prijedor — 12, 189—192, 240, 241, 339, 341, 343—345, 349, 355, 386, 388, 395, 396, 399, 424—426, 431, 432, 475, 532, 535, 536, 559, 562, 599, 632, 633, 641, 643, 650, 683, 684, 704, 705, 709, 733—736, 739, 740, 742, 801
 Prijedor (kod Kladnja) — 625
 Priluka (s. z. od Livna) — 372, 375, 410, 558, 729, 730
 Primčiči (j. z. od Sokolca) — 782
 Primorac Rudolf Rudi — 437, 467
 Primošten (kod Sibenika) — 709
 Princip Gavro — 144
 Princip Slobodan Seljo — 39, 53, 56, 58, 68, 71, 73, 91, 138, 165
 Prisika (s. od Donjeg Vakufa) — 710
 Prisoj (predio, s. od Sokolca) — 783
 Prisoje (z. od Duvna) — 249
 Pritoka (kod Bihaca) — 567
 Prkosi (kod Bosanskog Petrovca) — 651
 Prljugovac (potok, kod Bos. Novog) — 232—234
 Prnjatović Jovo — 480, 481
 Prnjavor — 444—447, 512, 553, 588—591, 611, 613, 676, 733, 809
 Prnjavor (V. i M., s. z. od Doboj) — 613
 Prnjavor (kod Zvornika) — 626
 Prodanović Aleksandar — 286
 Prodanović Nikola — 286
 Prole Stevan — 325
 Prosišće (predio, kod Livna) — 730
 Provo (kod Aržana) — 656
 Prozor — 12, 248, 253, 255, 279, 282, 300, 315, 316, 326, 430, 453, 490, 504, 506, 507, 557, 690, 722, 834, 836, 842
 Prpa Vlado — 226
 Prudi (kod Jajca) — 363, 462
 Prusac (s. i. od Bugojna) — 244, 245, 247
 Prusija — 640
 Pržići (z. od Olova) — 783, 784, 787
 Pržine (kod Gacka) — 177
 Pržulj Krsto — 764
 Pucigus (k. 1058, s.i. od Livna) — 730
 Pukiš (j. od Brčkog) — 860

Pukovi

NOVJ:

— Romanijski — 770

četnički:

— „Gavrilo Princip” — 116, 311

— „Kralj Aleksandar I” — 116

— „Kralj Petar II” — 115, 116

- „Manjača” — 230, 378, 515, 570, 801
- „Onisim Popović” — 116
- „Petar Mrkonjić” — 116

italijanski:

- 11. bersaljerski — 568
- 29. Divizije „Mesina” — 315
- 259. Divizije „Marke” — 488

njemački:

- 1. donski — 640
- 1. lovački rezervni — 566, 653, 674, 689, 708
- 2. „Brandenburg” — 708
- 2. SS (kasnije 14. SS) — 653, 662
- 2. sibirski — 640
- 3. kubanski — 640
- 4. „Brandenburg” — 721
- 4. kubanski — 640
- 5. donski — 640
- 5. SS-policijski — 708
- 6. terečki — 640
- 13. SS 7. SS-divizije — 696
- 14. SS (ranije 2. SS) 7. SS-divizije — 653
- 51. motorizovani artiljerijski — 708
- 92. motorizovani grenadirski — 622, 639, 653, 661, 674, 675, 708, 740, 861, 862
- 96. artiljerijski — 631
- 130-ti — 859, 860
- 133. grenadirski — 631
- 202. tenkovski — 337, 343, 410
- 369. artiljerijski — 546, 653, 662, 689
- 369. grenadirski — 546, 631, 689, 848
- 370. grenadirski — 546, 601, 653, 662, 689
- 373. artiljerijski — 534, 562, 563
- 383. grenadirski — 562, 565, 650, 705, 733, 740
- 384. grenadirski — 533—535, 559
- 482-gi — 862
- 668. artiljerijski — 725, 726, 775, 776, 787
- 697-mi — 52, 776, 787, 796
- 698-mi — 776
- 699-ti — 776
- 721. grenadirski — 305, 337, 343, 476, 721

- 724. grenadirski — 494
- 737. grenadirski — 181, 483, 504
- 738. grenadirski — 181, 225, 255, 256, 313, 338, 352, 366, 409, 410, 468, 483, 491, 494, 776, 779, 782, 784, 787, 798
- 741. grenadirski — 401, 405
- 749. grenadirski — 483
- 750. grenadirski — 181, 183, 309, 313, 366, 380, 410, 464, 491, 494, 775, 780, 783, 784, 787, 796
- 901. tenkovski grenadirski nastavni — 708, 740, 861, 862
- „Fon Nolken” 2. brigade 1. kozačke konjičke divizije — 679
- SS-tenkovski grenadirski „Nor-ge” — 634

ustaško-domobranski (pukovnije):

- 1. domobranska dobrovoljačka — 251, 372, 453, 471, 547, 639, 655, 672, 687, 721, 726
- 1. gorska — 653
- 1. pješačka — 131, 132, 229, 230, 339, 340, 468, 749, 750, 752, 756, 757, 759, 788, 801—804
- 2. gorska — 842—845
- 2. pješačka — 190, 476, 567, 750, 751, 755, 757, 758
- 3. gorska — 733
- 3. oružnička — 801
- 3. pješačka — 54, 483, 751, 788
- 4. lovačka — 612, 631
- 4. oružnička — 15, 27, 34, 71, 87, 124, 582
- 4. pješačka — 380, 468, 751, 754, 755, 757, 788
- 5. lovačka — 638, 859
- 5. oružnička — 224, 244, 258, 301, 338
- 5. pješačka — 255, 313, 339, 340, 352, 380, 410, 750—753, 755—757, 788
- 6. gorska — 653, 842, 843
- 6. lovačka — 612, 631
- 6. oružnička — 701
- 6. pješačka — 483, 751
- 7. lovačka — 633, 642, 650, 733, 741, 742
- 7. pješačka — 34, 57, 61, 71, 87, 119, 491, 492, 534, 556, 776, 788
- 8. lovačka — 861, 863

— 8. pješačka — 54, 181, 313, 380, 483, 552, 679, 751, 775, 776, 783, 786
 — 9. pješačka — 296, 301, 316, 338, 352, 366, 410, 540, 555, 559
 — 10. lovačka — 730
 — 10. pješačka — 190, 230, 231, 337, 339, 340, 344, 560, 800, 801, 804, 805
 — 11. pješačka — 190, 633, 751
 — 12. pješačka — 535, 563, 567
 — 13. lovačka — 534, 556, 557, 733, 741, 742
 — 13. pješačka — 34, 71, 87, 119, 776, 779, 782, 785, 786
 — 14. pješačka — 258, 291, 292, 567
 — 15. lovačka — 672
 — 15. pješačka — 33, 181, 313, 331, 332, 366, 380, 410, 540, 550, 567, 775, 781, 785, 815, 819—822, 825—828
 — Domobranska dobrovoljačka (Domdo) „Tuzla” — 815
 — Zagrebačka konjanička — 33, 71, 72, 87, 119, 131, 132, 533, 556, 559, 689, 847, 851
 Pulac (s. i. od Donjeg Vakufa) — 709, 719, 856
 Puračić (kod Tuzle) — 543, 773
 Pusto Selo (s. z. od Sokolca) — 674
 Putica Đoko — 97, 104

R

Rab (o.) — 709
 Rabar (s. z. od Rogatice) — 665
 Rabići (s. od Kotor-Varoša) — 405, 406
 Racković Branko — 89
 Racković Dragoljub — 89
 Racković Milorad — 89
 Racković Veso — 38, 39, 60, 89, 128
 Racune (j. od Banjaluke) — 305, 306
 Račić Dragoslav — 41, 43, 46—48, 110, 111, 133—136, 138—141, 477, 478, 664
 Račinovci (s. z. od Bijeljine) — 863
 Račinovići (j. i. od Pala) — 34
 Radačići (s. z. od Prače) — 778, 779, 781, 782, 785
 Radaković Lazar — 767
 Radalj (pl., z. od Travnika) — 381

Radan Ivan — 549
 Radetine košare (s. od Livna) — 417, 418
 Radić Jova — 480, 482, 486
 Radić Radoslav Rade — 82, 84, 361, 378, 380, 405, 445, 589, 611, 613, 616, 806, 811
 Radić Risto — 484
 Radića Brdo (z. od Travnika) — 718, 719, 852
 Radići (s. i. od Ustiprača) — 64
 Radin (trig. 727, kod Banovića) — 548
 Radišići (kod Bosanskog Novog) — 344, 355
 Radljevac (kod Knina) — 332
 Radnja (potok, s. od Teslića) — 468
 Radojko Branko — 187
 Radosavska (s. z. od Banjaluke) — 230
 Radovanović Milivoje Fabrin — 207
 Radović Novica — 283
 Raduklija (potok, j. z. od Drvara) — 116
 Radunović Blaža — 586
 Radunjevac — vidi Ralutinac
 Raduša (kod Tešnja) — 554
 Radjevići (s. od Rogatice) — 108
 Radići (j. i. od Banjaluke) — 361, 368, 377, 404, 515
 Rafailović Žika — 196
 Rajlovac (kod Sarajeva) — 845
 Rakani (G. i D., s. i. od Bosanske Krupe) — 344, 348, 564
 Rakino Brdo (z. od Zvornika) — 820
 Rakita Momir — 248
 Rakitnica (kod Rogatice) — 89
 Rakitno (j. z. od Prozora) — 471, 472, 725, 728
 Rakitovača (trig. 449, s. z. od Banjaluke) — 230, 231, 235
 Rakova Noga (kod Sarajeva) — 539, 676, 694, 786
 Rakovac (s. od Prnjavora) — 588, 589
 Rakovce (trig. 1217, s. i. od Donjeg Vakufa) — 710
 Ralutinac (j. z. od Prnjavora) — 446
 Rama (kod Prozora) — 279, 300, 308, 316, 490, 842
 Ramići (s. od Banjaluke) — 738, 741
 Ramići (ž. st., kod Banjaluke) — 739

- Ramilović Rajko — 736
 Ranković Aleksandar Marko — 113, 155, 158, 159—162, 211, 248, 267
 Ranković Anđa — 211
 Rankovići (j. i. od Prnjavora) — 469
 Rankovići (j. od Travnika) — 709, 854
 Raosavljević Vladimir — 134
 Rasavci (j. od Prijedora) — 425, 426
 Raskršće (kosa, j. z. od Goražda) — 524, 525
 Rasolina (k. 1241, j. z. od Sokolca) — 824
 Rastićevo (s. z. od Kupresa) — 250, 499, 505
 Rašići (zaselak, s. od Kladnja) — 625
 Rastošnica (i. od Tuzle) — 682
 Rastovača (brdo, j. i. od Livna) — 374
 Rastovo (j. od Travnika) — 279, 286, 299, 316, 317, 689
 Rastuša (kod Teslića) — 611
 Raščani (j. i. od Duvna) — 455
 Rašeta Đuro — 529
 Rašinovac (kod Bosanskog Petrovca) — 186
 Raška Gora (s. z. od Nevesinja) — 842
 Raška strana (trig. 1596, s. i. od Konjica) — 574—6
 Raštelica (kod Konjica) — 255, 488, 491, 492 494
 Rataj (i. od Kalinovika) — 99
 Ratkovine (kod Kupresa) — 250
 Ratkovo (G. i D., j. z. od Banjaluke) — 569
 Ravan (k. 991, j. od Mrkonjić-Grada) — 323
 Ravanjsko polje (j. od Kupresa) — 507
 Ravašnica (pl., z. od Prozora) — 507
 Ravna gora (predio, j. z. od Liiga) — 116
 Ravna planina (j. i. od Sarajeva) — 120, 144, 822, 824
 Ravne (i. od Kladnja) — 539
 Ravne (k. 409, s. z. od Perušića)
 Ravnij gaj (j. z. od Bos. Dubice) — 236
 Ravnice (kod Bosanskog Novog) — 706
 Ravno (i. od Gacka) — 206, 701
 Ravno (predio, s. z. od Bijeljine) — 477, 480
 Ravno (predio, i. od Gacka) — 206, 210
 Ravno (j. i. od Kupresa) — 279, 280, 300, 308, 309, 417, 434, 507, 722
 Ravno (z. od Prozora) — 507
 Ravno Brdo (trig. 1021, j. i. od Živinica) — 820
 Razboj (D. i G., s. z. od Prnjavora) — 611, 615
 Razboj (u Lijevča polju) — 611
 Redalje (zaselak, j. z. od Travnika) — 464
 Rekavice (kod Banjaluke) — 305, 306, 321, 742
 Renovica (j. od Sokolca) — 33, 36, 63, 64, 67, 69, 70, 72, 90, 119—121, 123, 130 169, 171, 693, 776, 782, 845
 Repnik (s. z. od Kladnja) — 539, 541
 Repovci (z. od Bradine) — 494, 495, 575, 844
 Resanovci (kod Bosanskog Grahova) — 223, 312
 Rešetnica (kod Goražda) — 693
 Ribar Ivo Lola — 198, 201, 202, 206, 423, 551
 Ribnica (s. z. od Olova) — 163, 539, 540 543, 787
 Ribnik (D. i G., j. od Ključa) — 20, 248, 503
 Rigovac (s. od Kupresa) — 273
 Riječica (j. i. od Kladnja) — 815
 Riječica (j. i. od Travnika) — 410, 751
 Rijeka (s. z. od Olova) — 571, 572
 Rilić (j. od Kupresa) — 259, 275
 Rim — 11, 23
 Rimski put (predio, s. i. od Imotskog) — 656
 Rioca (kod Bileće) — 204, 697
 Ripa (trig. 749, s. z. od Vlasenice) — 818
 Risan (kod Kotora) — 712
 Risovac (j. od Bosanskog Grahova) — 329
 Risovac (predio, j. z. od Bosanskog Grahova) — 329, 332, 535, 536
 Ristići (s. i. od Kladnja) — 817
 Rodić Slavko — 85, 117, 189, 227, 265, 581, 600
 Roganović Đuro — 300, 301

Rogatica (kod Sarajeva) — 14, 16, 37, 38, 52, 53, 57, 58, 61, 63, 64, 67, 69, 71—73, 76, 87, 89, 90, 108, 119, 126, 127, 130, 132, 136, 151, 152, 161, 165, 166, 170, 366, 409, 557, 635, 663—666, 669, 670, 692, 694, 762, 764—766, 773, 774, 776, 777, 783, 785, 786, 798, 812, 814, 819, 822—824, 826, 840, 842, 843
 Rogolji (kod Mrkonjić-Grada) — 296, 297, 302, 323, 324
 Rogosija (s. i. od Vlasenice) — 820
 Rogosija (predio s. i. od Vlasenice) — 820
 Rogušac (kod Bugojna) — 690
 Rokvić Dušan — 186
 Rokvić Mane — 535
 Romanija (pl.) — 12, 14, 16, 17, 53, 59, 62, 89, 90, 138, 152, 166, 172, 319, 366, 484, 485, 487, 652, 674, 775, 780, 821
 Romanija (plato, z. od Sokolca) — 172
 Rore (j. i. od Drvara) — 831
 Rosovača (trig. 1006, s. i. od Sokolca) — 825
 Rostovo — vidi Rastovo
 Rosulja (s. z. od Gornjeg Vakufa) — 316
 Roško polje (predio, j. z. od Duvna) — 471
 Roško Polje (j. z. od Duvna) — 723, 724, 727
 Rovine (s. z. od Puračića) — 791
 Rožanj (j.z. od Bijeljine) — 484
 Rudanka (s. z. od Doboja) — 809
 Rudanka (ž. st., kod Doboja) — 613
 Rudec (predio, j. z. od Kupresa) — 261
 Rudice (kod Bosanskog Novog) — 229, 426, 535, 563, 564
 Rudina (k. 485, z. od Tuzle) — 543
 Rudine (z. od Rogatice) — 665
 Rudine (predio, z. od Rogatice) — 665
 Rudine (i. od Trebinja) — 254
 Rudište (trig. 933, i. od Šekovića) — 819, 820
 Rudnik (brdo, z. od Zvornika) — 484, 818
 Rudo (j. i. od Višegrada) — 27, 28, 52, 57, 130, 170, 635, 653
 Rudo polje (predio, j. od Šujice) — 434, 435

Rujani (D. i G., s. i. od Sinja) — 295, 834
 Rujevica (j. i. od Kotor-Varoša) — 370
 Rujiška (V. i M., j. od Bosanskog Novog) — 234, 347, 348, 359
 Rujnica (r., s. i. od Zavidovića) — 787
 Rukavina Juco — 751, 752, 754, 757

Rukovodstva

NOVJ:

— Vojno za Bosnu i Hercegovinu — 51
 — Zemaljsko ustanka u Bosni i Hercegovini — 25
 Rulići (z. od Han-Pijeska) — 670
 Rusić Petar — 480
 Ruškovac (k. 562, s. z. od Sanskog Mosta) — 341, 423, 424
 Ržanik (trig. 1143, j. z. od Nevesinja) — 197

S

Sadiković Mustafa Škrab — 40, 51
 Salatić Danilo — 213
 Salkići (s. i. od Donjeg Vakufa) — 464
 Samardžija Steva — 517
 Samobor (j. i. od Gacka) — 206, 208
 Sana (r.) — 190, 229, 231, 233, 234, 341, 343, 345, 351, 355, 385—388, 396, 398—400, 426, 432, 476, 536, 641, 684, 801, 802
 Sandžak (s. i. od Donjeg Vakufa) — 381
 Sandžak — 69, 22, 24, 137, 708, 716
 Sanica (G. i D., kod Sanskog Mosta) — 801, 804, 806
 Sanski Most — 12, 229, 339—341, 344, 346, 348, 387, 388, 392—399, 409, 422—426, 431, 432, 446, 474—476, 499, 535, 560, 561, 579, 641, 642, 650, 801, 804, 806
 Santini Edo Đorđe — 623, 657
 Sapna (j. z. od Zvornika) — 687

Sarajevo — 14, 33, 34, 37, 38, 40, 52, 56, 57, 74, 84, 143, 152, 166, 183, 184, 293, 300, 313, 316, 317, 319, 409, 410, 485, 488, 490, 504, 534, 546, 557, 558, 573, 575, 578, 601, 602, 605, 606, 631, 652, 661, 662, 668, 670, 674, 689, 701, 702, 741, 750, 757, 758, 773, 775, 777—782, 786, 787, 790, 797, 812, 814, 818, 821, 823, 825, 840, 841, 845, 849, 857

Sarajevsko polje (kod Sarajeva) — 98, 99, 178, 179, 778

Sarajlić Abdulah — 25

Sarajlije (kod Duvna) — 316, 726—728

Sarić Rade — 613

Sase (s. i. od Srebrnice) — 135, 145, 155, 159

Sasina (s. i. od Sanskog Mosta) — 228, 394, 395, 425, 561

Sava (r.) — 241, 447, 477, 479, 483, 536, 593, 623, 633, 639, 640, 706, 708, 861

Savez Sovjetskih Socijalističkih republika (SSSR) — 21, 183, 562

Savić Ljubomir — 34

Savićević Marko — 284

Savići (s. z. od Vlasenice) — 625

Savković (kod Ljubovije) — 41

Sečevo (s. z. od Travnika) — 718

Sedaće (z. od Bajine Bašte) — 812

Sekendek Nikola — 583

Sektori

NOVJ:

- Dobojski — 44
- Drvarsko-glamočki — 651
- Gračanički — 44
- Grahovski — 190
- Istočni NOP odreda za Hercegovinu — 176
- Operativni Jajce — Mrkonjić-Grad — 382, 396, 436
- Travničko-sarajevski — 652
- za Gacko i Nevesinje — 79, 81, 92, 104, 107

četnički:

- Borački — 763
- Kladanjsko-olovski — 74, 134
- Mrkonjički — 570
- Zvornički — 74, 134, 763

italijanski:

- Dinarski 18. armijskog korpusa — 568

Sekulić Dragutin — 476

Sekulić Nikola — 282

Selić Brana — 704

Selici (s. i. od Donjeg Vakufa) — 464, 465, 710

Selište (s. i. od Doboja) — 796

Selište (i. od Kladnja) — 815

Seljani (kod Rogatice) — 57, 67, 74, 90

Semberija (predio, kod Bijeljine) — 587, 682

Semizovac (s. od Sarajeva) — 484

Seona (kod Puračića) — 543, 545, 549

Seonica (j. i. od Duvna) — 455

Severović Ivan — 340

Sibir — 640

Sicilija (o.) — 563

Sijerci (s. z. od Rogatice) — 664, 665, 668, 670, 823, 825

Sikira (trig. 1071, j. z. od Vlasenice) — 818, 819, 821

Simić Đorđe — 162—164

Simić Luka — 41

Simić Todor — 41

Simići (s. i. od Maglaja) — 792

Simici (s. z. od Vlasenice) — 817, 818

Simin Han (kod Tuzle) — 625, 667, 668

Simišić Simo — 185

Simović Milan — 34, 35, 770

Simović Rađen — 134

Sini — 107, 373, 402, 430, 580, 656, 672, 708, 721, 722, 724

Sinjakovo (predio, z. od Jajca) — 314, 324

Sisak — 535, 709

Sitnica (j. z. od Banjaluke) — 296, 303, 321, 322, 325, 337, 341, 395, 458

Sitnica planina (j. i. od Stoca) — 197

Sižje (z. od Tuzle) — 549, 790

Sjedinjene Američke Države (SAD) — 116, 235

Sječina (k. 954, j. i. od Vlasenice) — 636

Sjemeć (i. od Rogatice) — 67, 89, 90

Sjenina (s. i. od Doboja) — 679

Sjetlina (z. od Prače) — 35, 68, 70—72, 75, 77, 90, 119, 120, 674, 778, 821, 845

Skatavica (s. i. od Kotor-Varoša) — 401, 406, 447, 448

Skela (kod Jajca) — 460, 463, 766, 812, 819, 825

- Skelani (z. od Bajine Bašte) — 766, 812, 819, 825
 Skender-Vakuf — 360, 361, 367, 368, 370, 377, 378, 382, 389, 402, 404, 436, 445, 448, 509—512, 515, 517, 590, 613
 Skočaj (kod Prijedora) — 650
 Skokovi (k. 1302, s. od Glamoča) — 19
 Skoplje (polje, s. z. od Gornjeg Vakufa) — 279
 Skorča gora (pl., i od Trebinja) — 713
 Skrbino Brdo (zaselak s. Selići, kod Travnika) — 710
 Skugrić (G. i D., j. i. od Modriče) — 678
 Slap (s. z. od Višegrada) — 181
 Slatina (predio, kod Donjeg Vakufa) — 710
 Slatina (z. od Donjeg Vakufa) — 244
 Slatina (j. od Teslića) — 514
 Slatina (G. i D., s. z. od Banjaluke) — 611
 Slatina-Ilidža (s. i. od Banjaluke) — 611
 Slato (j. i. od Nevesinja) — 197, 200, 201
 Slavljevići (j. i. od Sarajeva) — 605
 Slavonija — 134, 388, 481, 546, 560, 567, 589, 621
 Slavonski Brod — 40, 52, 560, 689, 858
 Slipčević han (kod Šujice) — 433, 434
 Slivne (j. i. od Kladnja) — 815
 Slovenija — 21, 22, 24, 109, 174, 546
 Slunj — 350, 392
 Smederevo (predio, s. od Prnjavora) — 588
 Smilianić Danilo — 463
 Smilianić Mitar — 84
 Smiljević (trig. 1305, z. od Travnika) — 710
 Smričani (j. od Livna) — 374, 419, 449
 Smrtići (s. i. od Prnjavora) — 589
 Smrtići (s. z. od Rogatice) — 666
 Snagovo (Prav. i Musl., j. z. od Zvornika) — 694, 829
 Sniježnica (k. 1191, s. i. od Posušja) — 655
 Snježnik (predio, s. od Konjica) — 576
 Sočice (j. z. od Rogatice) — 89, 127, 170
 Sočkovac (j. od Gračanice) — 792
 Sofijanić Ratko — 104, 113, 149, 157, 162, 166, 196
 Sogić Sava Kusi — 585
 Sokolac (j. z. od Mrkonjić-Grada) — 458
 Sokolac (kod Sarajeva) — 13, 15, 16, 33, 53, 57, 58, 63, 67, 68, 70 —72, 77, 103, 108, 109, 119, 132, 155, 156, 158, 161, 165, 172, 180, 181, 409, 635, 652—654, 663, 667, 669, 674, 693, 694, 766, 775, 781 —785, 798, 799, 812, 814, 816, 819, 822, 823—828
 Sokolina (pl., j. od Kladnja) — 815
 Sokolina (potok, kod Kotor-Varoša) — 370
 Sokoline (j. z. od Kotor-Varoša) — 368—370, 377, 404, 516
 Sokolovići (grupa sela, s. z. od Rogatice) — 87, 89, 100, 103, 155, 156, 158, 159, 165, 485, 635, 636, 654, 664, 668, 670, 694
 Sokolovo (kod Ključa) — 503
 Solakova Kula (i. od Prozora) — 577
 Solakovići (j. i. od Nevesinja) — 201
 Solun — 183
 Solun (s. z. od Olova) — 784, 785
 Somina (s. z. od Bileće) — 217, 219
 Somina šuma (j. od Gacka) — 217
 Sovići (j. od Prozora) — 278, 308
 Spaček Božo — 711, 720
 Spahići (z. od Travnika) — 719
 Spasojevići (s. i. od Kotor-Varoša) — 512
 Spasovište (k. 214, s. od Prnjavora) — 588
 Spila (G. i D., i. od Trebinja) — 713
 Split — 107, 295, 569, 656
 Spreča (r.) — 41, 42, 49, 159, 180, 486, 627, 765, 773, 788, 791, 793, 816, 862
 Srb (G. i D., z. od Drvara) — 115, 116, 507
 Srbac (i. i. od Nove Gradiške) — 588, 589, 806
 Srbija — 21, 22, 24, 41, 52, 61, 110 —112, 134, 136—138, 145, 146, 183, 255, 319, 393, 480, 481, 483, 583, 750, 768, 774, 778

- Srđani (j. i. od Duvna) — 430, 439
 — 441, 449, 453, 455
 Srđevići (j. i. od Srpcu) — 611
 Srebrenica — 76, 110, 111, 133, 135,
 145, 154, 155, 157, 159, 165, 180,
 181, 583, 670, 694, 766, 767, 776,
 798, 812, 813, 819, 825, 827
 Srebrenik (kod Srebrenice) — 76
 Sredel (trig. 370, z. od Bosanske
 Dubice) — 232
 Srednje (s. od Sarajeva) — 70,
 121, 675, 773
 Srednje brdo (j. od Sokolca) —
 784
 Srem — 46, 478, 486, 546, 584, 585,
 587, 638—640
 Sremska Mitrovica — 52, 137, 639
 Sremska Rača (kod Bijeljine) —
 483, 584
 Srnice (Musl. i Prav. — s. z. od
 Tuzle) — 677, 680
 Stabna (i. od Gacka) — 206, 209
 Stakić Branko — 46
 Staljingrad (sada Volgograd u
 SSSR-u) — 350, 499, 546, 750
 Stambulčić (kod Sarajeva) — 68,
 70, 71, 120, 175, 779, 780, 812, 821,
 824
 Stamenković Trajko — 137
 Stanar Mića — 764
 Stanić (s. z. od Rogatice) — 824
 Stanić Mihailo — 237
 Stanimirović Ljubica Sonja — 586
 Stanimirovići (s. z. od Vlasenice)
 — 625, 820
 Stanine (G. i D., s.i. od Konjica) —
 575
 Stanisavljević Momir — 141
 Stanišić Baio — 282, 283
 Stanišić Milija — 125, 204
 Stanišić Ratko — 38, 127
 Stanivuković Jovo — 238
 Stara Gradiška — 446, 733, 734
 Stara Rijeka (s. z. od Sanskog
 Mosta) — 345, 355, 394, 399, 424,
 561
 Starčević Gajo — 485
 Staretina (pl.) — 311, 312
 Stari Brod (s. z. od Višegrada) —
 100, 108, 109, 137, 606, 819
 Stari grad (predio, kod Sarajeva)
 — 652, 654, 668
 Stari Majdan (s. z. od Sanskog
 Mosta) — 345, 355, 394, 395, 399,
 424
 Starić (i. od Kladnja) — 815
 Staro Selo (kod Jajca) — 381
 Staro Selo (kod Mrkonjić-Grada)
 — 296
 Staro Selo (s. z. od Rogatice) —
 825
 Starović Ivan — 207
 Stefanović Dimitrije — 481, 482
 Stefanović Rista — 248
 Stefanović Svetislav Čeca — 204,
 254
 Stepen (j. i. od Gacka) — 124, 177,
 207, 209, 701
 Stergan Albin — 814
 Stipanići (z. od Duvna) — 430, 440
 — 442, 449, 450, 453, 724, 727
 Stipetić Dragutin — 742
 Stipićeva košara (i. od Livna) —
 418, 729
 Stipković Ivo — 813, 829
 Stišović Obrad — 83, 242, 529
 Stjenice (s. z. od Rogatice) — 57,
 73, 151, 814
 Stjepan grad (k. 1152, j.i. od Tr-
 nova) — 606
 Stog (j. i. od Zavidovića) — 43,
 47, 790, 791
 Stojadinović Milan — 23
 Stojanović Mladen — 82
 Stojanović Špiro — 283
 Stojić Dragoljub — 384
 Stojkovići (s. od Konjica) — 494,
 575
 Stojnić Velimir Velja — 83, 263—
 265, 267, 581
 Stolac — 12, 13, 124, 196, 197, 200,
 701
 Stopan (i. od Skender-Vakufa) —
 511
 Stožer (pl., i. od Kupresa) — 260,
 261, 273, 275—277
 Strašinci (s. z. od Bijeljine) — 862
 Stratinska (i. od Sanskog Mosta)
 — 801, 802
 Stražbenica (s. z. od Kupresa) —
 250
 Stražice (kosa, j. od Zavidovića)
 — 793
 Strgačina (j. z. od Višegrada) —
 170
 Stričići (j. z. od Banjaluke) —
 303, 394
 Striježevica (j. od Doboja) — 44,
 759, 795
 Strižna (r., s. i. od Bos. Novog) —
 475, 476, 564
 Strmica (kosa, s. od Livna) — 418
 Strmica (s. i. od Kladnja) — 625,
 664

Strmica (s. od Knina) — 184, 295, 329, 331—333
 Strmica (j. z. od Višegrada) — 170
 Strugar Dušan — 421
 Stubica (i. od Gacka) — 206
 Stublić (predio, na pl. Romaniji) — 172
 Studena (j. i. od Bosanske Kostajnice) — 562
 Studena (predio, j. z. od Žabljaka) — 215
 Studenci (kod Imotskog) — 622, 656, 671, 672, 721, 724, 725, 727
 Studeno Vrelo (j. i. od Duvna) — 471, 472
 Stupar Vojo — 84, 517
 Stupari (s. od Kladnja) — 55, 545, 624, 625, 663, 664, 778—780, 782, 783
 Stupari (kod Puračića) — 788, 790
 Stupčine (j. od Kladnja) — 783
 Sturba (r., j. od Livna) — 374
 Subotić Vukašin — 483, 676
 Sučević Branko — 606
 Sučica Hrasti (kod Livna) — 728
 Sućeska (z. od Srebrenice) — 812, 821
 Suha (j. z. od Tjentišta) — 210, 254
 Suhača (s. i. od Livna) — 374, 416
 Suhača (z. od Prijedora) — 339, 340, 341
 Suhi vrh (k. 1519, s. i. od Gacka) — 177, 221, 222
 Suho jezero (i. od Donjeg Vakufa) — 242
 Suho Polje (G. i D., j. od Doboja) — 753, 755, 796
 Suho Polje (i. od Donjeg Vakufa) — 464, 465
 Suho polje (predio, s. i. od Knina) — 332, 333
 Suho Polje (s. z. od Travnika) — 381
 Suhova (s. z. od Kupresa) — 250
 Suhovrh (trig. 1457, z. od Šujice) — 252, 418, 433
 Sultanovići (kod Donjeg Vakufa) — 690
 Sumbulovac (i. od Sarajeva) — 674
 Sunja — 342, 343
 Surian (j. od Banjaluke) — 321, 322
 Sutina (kod Sinja) — 723
 Sutjeska (r.) — 32, 222, 254, 593
 Suva Česma (s. od Prače) — 63
 Suvaja (kod Bosanskog Petrovca) — 598

Suzina (i. od Stoca) — 197
 Sveti Dimitrije (manastir, s. i. od Tuzle) — 860, 861
 Svinjašnica (Hrišć. i Musl., i. od Zavidovića) — 791
 Svodna (kod Bosanskog Novog) — 704

Š

Šabanci (kod Olova) — 539
 Šahbegovići (kod Sokolca) — 14, 824
 Šahinovići (z. od Renovice) — 70, 131
 Šaj kam. (k. 358, s. od Maglaja) — 754, 756
 Šajnovići (s. i. Pala) — 70
 Šakota Slobodan — 24
 Šalinovići (s. i. od Pala) — 70
 Šamarica (pl.) — 706, 708
 Šanika Cigoje — 63
 Šarci (z. od Zvornika) — 484
 Šarić Luka — 169
 Šarinci (j. i. od Prnjavora) — 512
 Šarulje (s. i. od Prače) — 131
 Šašić Jovo — 239
 Šator (pl., i. od Bosanskog Grahova) — 579, 580, 831
 Šavnik — 703
 Škekić Vlado — 597
 Šćepan Polje (s. z. od Žabljaka) — 39, 69
 Šćepanović Mirko — 76, 176
 Šćipe (i. od Prozora) — 258
 Šćit (z. od Prozora) — 279, 300
 Šebešić (j. od Travnika) — 689
 Šegrt Vlado — 30, 80, 197—199, 204, 206, 253, 254, 257, 698, 700, 701, 715
 Šehović Ahmet — 266
 Šehović Hazim — 529
 Šekarić Novica — 703
 Šekovići (kod Vlasenice) — 48, 55, 135, 137, 159, 583, 626, 627, 668, 813, 814, 816—818, 820, 821, 828
 Šeminovci (j. z. od Jajca) — 497, 499
 Šenkovići (D. i G., s. z. od Rogatice) — 665
 Šent Peter na Krasu (sada Pivka) — 23
 Šeremetove košare (s. z. od Livna) — 416, 418, 419
 Šerići (s. i. od Travnika) — 411, 444

Sestanovac (kod Omiša) — 623, 656
 Sešići (zaselak, s. i. od Donjeg Vakufa) — 464
 Sevarlije (j. od Doboja) — 559, 706, 757
 Sibenica (i. od Jajca) — 460, 463, 467
 Sibenik — 107, 569
 Sibori (predio, j. od Doboja) — 756
 Sibovi (kod Mrkonjić-Grada) — 297, 302, 324, 758, 759
 Sibovi (kod Kotor-Varoša) — 377
 Sibovska (kod Prnjavora) — 553, 588
 Sići (s. i. od Sarajeva) — 485
 Šijan Milan — 734, 740
 Sije (s. i. od Tešnja) — 757
 Šikanić Vaso — 614
 Siljak (kosa, i. od Šekovića) — 818, 819
 Siljegović Boško — 597, 685, 707
 Siljegović Miloš — 634
 Siljevača (k. 1646, j. i. od Konjica) — 574
 Simić Franjo — 251
 Simići (s. z. od Banjaluke) — 566
 Šipačno (i. od Gacka) — 199, 701
 Šipka Ranko — 264—266
 Šipovica (kod Gacka) — 105
 Šipovljani (kod Drvara) — 186, 187
 Šipovo (j. od Mrkonjić-Grada) — 319, 324, 458
 Šiprage (i. od Skender-Vakufa) — 368, 370, 377, 389, 402—404, 407, 408, 411, 436, 445, 448, 509—511, 515, 517
 Širokari (kod Trnova) — 605
 Široki Brijeg (danas Lištica, kod Mostara) — 9
 Širokovac (predio, s. od Duvna) — 507
 Širola Rudolf — 651
 Škrljevitica (i. od Sanskog Mosta) — 394, 425, 802
 Škrta planina (s. z. od Prozora) — 279
 Škulje (s. z. od Travnika) — 718
 Škundić Mihajlo — 528, 529
 Šlaher (Schlaher) Miroslav — 857
 Šmiglmator Juraš — 852
 Šnjegotina (G. i D. i Sr., s. i. od Kotor-Varoša) — 406, 447, 448, 590
 Šobot Lazo — 185

Šolaja Simo — 84, 277
 Šoškić Branko — 763
 Španović Toma — 426
 Špiljanska stijena (kosa, j. i. od Kladnja) — 815
 Šraml Franc — 546

Štabovi

NOV i POJ (NOP i DVJ):

- Bosansko-hercegovačkih NOP odreda — 11
- Durmitorskih trupa — 215
- Glavni NOP i DV Bosne i Hercegovine — 17, 30, 39, 40, 49, 54, 56, 58, 82, 83, 86, 92, 94, 98, 139, 147, 161, 164
- Glavni NOP odreda Crne Gore i Boke — 30, 32
- Glavni NOP odreda Hrvatske — 189, 190, 347, 555, 571, 593
- Glavni NOP odreda Srbije — 137
- Istočnog sektora NOP odreda za Hercegovinu — 176, 177
- Krajiški operativni — vidi Operativni krajiških odreda
- Oblasni Tuzlanske oblasti — 45
- Operativni 1. krajiške i 2. proleterske brigade — 296, 298
- Operativni 5. crnogorske i 1. hercegovačke brigade — 307, 315
- Operativni NOP i DV za Bosansku krajinu — 82, 144, 184, 189, 190, 192, 223, 226, 240, 263, 294, 305, 313, 318, 322
- Operativni NOP i DV istočne Bosne — 37, 38, 52, 54, 56—59, 67, 70, 71, 87, 88, 90, 100, 109, 111, 155, 164, 180
- Operativni NOP odreda za Dalmaciju — 226
- Operativni NOP odreda za Hercegovinu — 25, 30, 79, 93, 94, 97, 98, 107, 124, 176, 177, 196, 203—205, 220
- Operativni NOP odreda za Hercegovinu i južnu Dalmaciju — 196, 198, 200, 201, 206
- Operativni Han-Pijesak — 55, 161, 165
- Operativni partizanskih odreda na sektoru Mliništa — 17

- Operativni za dejstva u širem rejonu Cemernog — 205
- Operativni za operacije na Krivaji — 162—164
- Operativni krajiških odreda — 294, 295, 316
- Operativnih trupa na sektoru Bosanskog Grahova — 310
- Privremeni (Povjereništvo CK KPJ i VS NOV i POJ) — 551
- Proleterske udarne grupe — 100, 108, 113, 133, 135, 145, 149, 154, 157, 158, 161, 162, 165
- Sjevernodalmatinskih odreda — 295
- Vrhovni — 21, 22, 24, 30, 32, 33, 35—37, 39, 40, 52, 54, 56—58, 63, 67, 69, 71, 72, 75, 77, 79, 80, 82, 87, 93, 94, 97—100, 103, 104, 106—108, 110, 112, 113, 119, 121, 124—126, 129, 131, 133, 136, 139, 142, 145, 147, 150, 154, 158, 164, 169, 172, 173, 176, 178, 180, 193, 198, 204, 205, 207, 213, 220—222, 224, 227, 242, 243, 248, 250, 251, 253, 256, 258, 259, 266, 267, 268, 270, 271, 274, 275, 278, 279, 287, 288, 293—295, 299, 301, 308, 310—312, 317, 321, 326, 327, 329, 335, 339, 347, 351, 352, 354, 359, 360, 362—376, 379, 385, 388, 392, 403, 415, 420, 422, 429, 449, 456, 457, 471, 473, 477, 486, 487, 496, 506, 507, 531, 533, 538, 541, 545, 551, 571, 573, 578, 581, 584—587, 593, 594, 598, 601, 602, 610, 621, 635, 644, 661, 677, 696, 717, 743, 770, 773, 813, 821

četnički:

- Glavni Bosanskih četničkih odreda — 84, 378, 445
- Operativni — 74

italijanski:

- Generalštab Kopnene vojske — 12

njemački:

- za osiguranje željeznice u Hrvatskoj — 639
- Štekerovci (j. i. od Drvara) — 502, 503
- Štir Ivan (Stier Ivan) — 788

- Stirno (predio, i. od Avtovca) — 204
- Stitare (s.z. od Sokolca) — 782, 783
- Štokerau (u Austriji) — 546, 567
- Štrbac Đuro — 264
- Štrbe (i. od Banjaluke) — 809
- Štrbina (brdo, i. od Stoca) — 196
- Sujica (i. od Livna) — 252, 258, 260, 308, 309, 319, 372, 373, 375, 418, 419, 429, 430, 433—435, 438, 440, 442, 454, 501, 503, 505, 506, 559, 671, 672, 720—722, 726—731, 831, 836
- Šuka Milovan — 122
- Sujica (r.) — 280
- Šumanovac Zvonimir — 852
- Šupljaka (kod Šekovića) — 817
- Šuput Vladimir Vlado — 40
- Šurkovac (j. z. od Prijedora) — 339—341
- Šušnjevača (kosa, s. z. od Livna) — 419

T

- Tadić Janko — 69
- Tadići (zaselak, j. od Doboja) — 754, 756
- Talići (j. z. od Banjaluke) — 230
- Tanasić Zdravko — 767
- Tandarići (j. z. od Duvna) — 656
- Tara (r.) — 215
- Tarčin (kod Sarajeva) — 488, 490—492, 504
- Tarevo (s. od Kladnja) — 539, 624, 625, 664, 780, 781
- Tavanci (s. z. od Rogatice) — 823—825
- Tavna (kod Janje) — 682
- Tegeltija (j. z. od Mrkonjić-Grada) — 325
- Tejić Jovo Pop — 481
- Teočak (j. i. od Koraja) — 681, 687
- Terek (r. u SSSR-u) — 640
- Terek (vila kod Vojkovića, s. z. od Sarajeva) — 179
- Terzić Velimir — 299, 354, 402, 403, 594
- Teslić — 286, 445, 448, 468—470, 513, 514, 552, 554, 590, 611, 612, 614, 753
- Tešanović Lazar — 306, 368, 405, 516, 570, 579, 611, 615, 616, 801, 806
- Tešanj — 448, 468—470, 514, 551—554, 614, 751

- Tešanjka (s. od Tešnja) — 551—553
 Tešići (kod Kotor-Varoša) — 389, 795
 Tičevo (V. i M., j. i. od Drvara) — 311, 312, 331—333, 500, 503, 579, 580
 Tikvice (i. od Vareša) — 783
 Tirana — 708
 Tisovci (z. od Olova) — 783
 Tisovo Brdo (j. od Kladnja) — 182
 Tisovo brdo (k. 1379, z. od Tjentišta) — 212
 Tiškovac (D. i G., kod Bos. Grahov) — 184, 186, 192
 Tjentište — 212
 Toburić Slavo — 90
 Točilo (kosa, z. od Šujice) — 433
 Točionik (s. od Rogatice) — 100, 154, 165
 Todić Branko — 45
 Todić Cvijetin — 44—46
 Todić Lazar — 673
 Todić Todor — 45
 Todorović Boško — 80, 763, 767
 Todorović Mijalko Plavi — 391, 644—647, 658, 660
 Todorović Vojo — 285
 Todorović Vojo Lerer — 306, 307, 360, 707
 Tojić Kosta — 482
 Tolisa (j. od Modriče) — 678
 Toliša (predio, s.i. od Kladnja) — 778, 781
 Tomanović Vlado — 204, 207
 Tomašević V. Bran. — 775
 Tomić Nikola — 77
 Tomina (j. i. od Sanskog Mosta) — 394, 425, 431, 801, 802
 Tomislav-grad — vidi Duvno
 Topići (s. od Kotor-Varoša) — 406
 Topićko brdo (trig. 242, s. od Prnjavora) — 588
 Topola — vidi Nova Topola
 Tonolović (j. i. od Doboja) — 794, 795
 Topolje (kod Knina) — 568
 Topusko — 12
 Topusko-Toplice (ž. st., z. od Gline) — 346
 Torlakovac (j. od Jajca) — 503
 Tornice (predio, j. od Kulen-Vakufa) — 467
 Tošić Mile — 89
 Tramošnja (kod Sanskog Mosta) — 394
 Trapisti (s. od Banje Luke) — 446
 Travnik — 83, 224, 236, 242, 243, 264, 279, 280, 299, 300, 307—309, 313, 315—318, 326, 346, 353, 361, 366, 379, 380, 393, 400, 405, 410, 444, 463, 490, 502, 515, 532, 533, 555, 556, 562, 578, 641, 690, 404—710, 716, 718, 719, 776, 828, 830, 831, 834, 835, 838, 847—855
 Trbuk (j. od Doboja) — 45, 46, 752—755, 759, 760, 891
 Trebava (predio, kod Modriče) — 40, 42, 46, 49, 50, 481, 482, 486, 576—578, 580
 Trebečaj (kod Trnova) — 605
 Trebičina (s. od Tjentišta) — 255
 Trebinje — 12, 26, 27, 31, 94, 106, 254, 315, 317, 702, 712—714
 Trebiševo (j. z. od Prozora) — 308, 309
 Trebulje (predio, j. z. od Tarčina) — 575
 Trebuša (G. i D., s. i. od Donjeg Vakufa) — 719
 Treći Rajh — vidi Njemačka
 Treskavica (pl., s. z. od Kalinovika) — 255
 Trešnjevac (kod Han-Pijeska) — 670
 Trešnjevica (z. od Bradine) — 495, 575
 Trešnjica (predio, j. od Renovice) — 67
 Treštenica (Musl. i Prav., z. od Živinica) — 787, 790
 Trifković Savo — 43, 764
 Trifković Slobodan — 122
 Trifunović (s. od Travnika) — 411, 412, 436, 437
 Trijebovo (s. od Mrkonjić-Grada) — 297, 338
 Trili (j. i. od Sinja) — 622, 656, 671—673, 721
 Trinki Albert — 476
 Tripković Miša — 137
 Triskovac (k. 144, kod Posušja) — 655
 Trivunčić Mitar — 570
 Trklja Lazar — 80
 Trkulja Kostantin — 580
 Trnova (j. z. od Bijeljine) — 480, 481
 Trnova (kod Sanskog Mosta) — 394, 396, 432
 Trnovo (kod Mrkonjić-Grada) — 314, 324, 325, 328
 Trnovo (j. od Sarajeva) — 99, 120, 144, 146, 179, 181, 601, 602, 605, 606

Troglav (predio, j. i. od Trnova) — 606
 Tromeda (k. 354, i. od Banje Luke) — 615
 Tromeda (predio, j. z. od Prijedora) — 341, 345, 395, 427
 Tršić Savo — 482
 Trubar (s. od Knina) — 507
 Trusina planina (j. i. od Nevesinja) — 196, 197
 Trzanj (kod Tarčina) — 491, 492
 Tugovo (j. od Vlasenice) — 636, 668, 670
 Tuhobići (s. od Konjica) — 575
 Tuholj (s. z. od Kladnja) — 539, 780, 781
 Tumare (z. od Tuzle) — 543, 669
 Tumarsko brdo (trig. 555, i. od Maglaja) — 137
 Tupanari (s. i. od Kladnja) — 816
 Turba (j. od Sarajeva) — 602
 Turbe (kod Travnika) — 309, 316, 317, 319, 366, 379—382, 410, 411, 435, 464, 466, 534, 556, 689, 709, 718, 719, 847—856
 Turija (j. z. od Puračića) — 539, 543, 787
 Turija (r., j. z. od Tuzle) — 41, 46, 47, 669
 Turkovići (kod Renovice) — 88, 131
 Tuševljaković Radomir Rade — 74, 764
 Tušine (j. od Sokolca) — 824
 Tušnica (predio, kod Duvna) — 726
 Tuzla — 47, 50, 51, 159, 313, 366, 480, 481, 483—485, 538, 545—547, 549, 552, 587, 623, 626—628, 630, 631, 639, 640, 667, 670, 676, 677, 679—681, 687, 694, 765, 775, 776, 790, 829, 858, 859, 861, 862, 864

U

Ubla (s. i. od Bileće) — 697
 Udbina (kod Šekovića) — 816, 817
 Ugar (r., kod Skender-Vakufa) — 361, 380, 391, 401—403, 445, 515
 Ugarci (j. od Bos. Grahova) — 330
 Uglasta kosa (kosa, s. od Donjeg Vakufa) — 381, 465
 Ugljevik (kod Bijeljine) — 681
 Ugodnovići (s. od Travnika) — 411, 515
 Ugurlije (s. od Travnika) — 690

Ukrina (r., kod Prnjavora) — 444, 447
 Ukrnjica (j. i. od Prnjavora) — 448, 611
 Ulog (kod Kalinovika) — 12, 94, 107, 125, 201, 701, 702
 Umci (z. od Sanskog Mosta) — 423, 425
 Umoljani (G. i D., i. od Konjica) — 573, 574, 843
 Una (r.) — 341, 343—345, 347, 348, 351, 355—357, 385—387, 426, 476, 536, 564, 593, 633, 634, 706, 708, 716
 Unac (r., kod Drvara) — 116
 Unište (j. i. od Bos. Grahova) — 580
 Unište (brdo, kod Duvna) — 728
 Urija (s. z. od Bugojna) — 245, 247
 Urije (predio, kod Bosanskog Novog) — 535
 Urošević Ljubiša — 587
 Usamovine (s. i. od Konjica) — 575
 Uskoković Jagoš — 284, 285
 Usora (j. od Doboja) — 552, 796
 Usora (r.) — 469
 Usora (ž. st., j. od Doboja) — 759
 Usorci (j. od Prijedora) — 426

Ustanove, organi i organizacije

NOP-a:

- Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AV-NOJ) — 99, 110, 388, 767, 768, 829
- Centralna bolnica VŠ NOV i POJ — 39, 99, 141, 253, 286, 437
- Glavni narodnooslobodilački odbor Srbije — 110, 137
- Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) — 104, 109, 137, 215, 219, 284, 291, 325, 684, 770
- Narodnooslobodilački odbor Ozren — 162, 163
- Prvi kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije — 423
- Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) — 198, 291

- „Slobodna Jugoslavija” — 407, 408, 421
- Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) — 198
- Vojni sud 2. korpusa — 283
- Vojni sud pri Štabu 1. krajiške NOU brigade — 19, 239
- Zemaljski odbor USAOJ — 423

komiteti:

- Centralni KPJ — 21, 33, 40, 82, 205, 242, 248, 257, 551, 688
- Mjesni KPJ za Mostar — 9
- Nacionalni oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) — 716
- Oblasni KPJ za Hercegovinu — 9, 25, 203
- Oblasni KPJ za istočnu Bosnu — 638
- Oblasni KPJ za Vojvodinu — 688
- Oblasni KPJ za Bosansku krajinu — 474
- Okružni KPJ za Birač (Vlasenicu) — 55
- Okružni KPJ za Cetinje — 285
- Okružni KPJ za Kozaru — 19
- Okružni KPJ za Podgoricu — 285
- Okružni KPJ za Drvar — 117
- Okružni KPJ za Kraljevo — 255
- Okružni KPJ za Majevicu — 621, 681, 687
- Okružni KPJ za Požarevac — 136
- Okružni KPJ za Tuzlu — 45
- Okružni KPJ za Valjevo — 110
- Pokrajinski KPJ za Bosnu i Hercegovinu — 25, 40, 49, 51, 82, 99, 166, 586
- Pokrajinski KPJ za Crnu Goru — 284, 285
- Pokrajinski KPJ za Srbiju — 48, 137
- Pokrajinski KPJ za Vojvodinu — 586, 688

u bivšoj Kraljevini Jugoslaviji:

- Crnogorska federalistička stranka — 283
- Hrvatska seljačka stranka (HSS) — 569

- Jugoslovenska narodna stranka — 174
- Jugoslovenska radikalna zajednica (JRZ) — 23
- Kraljevska izbjeglička vlada — 134
- Zemljoradnička stranka — 80

četničke:

- Privremena uprava istočne Bosne — 74, 763, 765—767

ljotićevske:

- „Zbor” — 23

nedićevske:

- Srpska državna straža (SDS) — 136

njemačke:

- Abver — 763
- Gestapo — 23, 50, 529, 533

ustaško-domobranske:

- Glavni stan Poglavnika — 571
- Glavnostožerni ured oružanih snaga NDH — 701, 812, 858
- Glavno ravnateljstvo — 143
- Ministarstvo oružanih snaga (MINORS) — 571
- Ustaška nadzorna služba (UNS-a) — 143
- Ustaška vojnica — 371, 433
- Ustikolina (kod Foče) — 64, 78, 123, 132, 518—520, 523, 526, 606, 693
- Ustiprača (kod Goražda) — 38, 39, 51, 52, 64, 73, 127, 130, 693
- Utisnovac kosa (kosa, i. od Bosanskog Novog) — 345
- Uzelac Mile — 692
- Uzići (i. od Titovog Užica) — 210
- Uzlomac (pl. i. od Kotor-Varoša) — 368, 369, 390, 447, 448, 509, 511, 512
- Užari (s. od Banje Luke) — 566
- Užice — 166, 170, 669

V

- Vagani (kod Kotor-Varoša) — 595
- Vaganj (ž. st., s. i. od Sinja) — 373
- Vaganj (trig. 1203, s. i. od Livna) — 373

- Vajić Dušanka — 46
 Vajić Mića — 46
 Vajner Slaviša Čiča — 16
 Vakuf (s. i. od Tuzle) — 159, 859
 Vakuf (kod Travnika) — 849, 850
 Valter Kunce (Walter Kuntze) — 183
 Varcar Vakuf — vidi Mrkonjić-Grad
 Vardar (trig. 1129, s. i. od Bileće) — 696
 Vareš — 43, 47, 410, 540, 571, 572, 663, 676, 773, 778, 780, 781—785, 787, 793, 795
 Varoš (kod Kalinovika) — 602
 Varošiste (kod Mesića) — 63, 88, 127, 784
 Varošluk (kod Travnika) — 781, 719
 Vasić Nenad — 97
 Vasić Perica — 18, 320
 Vasiljevci (kod Tuzle) — 542
 Vasiljević Stanko — 384
 Vasojevići (predio, u Crnoj Gori) — 106
 Vašalić Đuro — 238
 Večići (j. i. Kotor-Varoša) — 515
 Vejino brdo (s. od Prnjavora) — 588
 Velićanin Ivan — 144
 Velika (i. od Tarčina) — 493, 495
 Velika gradina (trig. 994, j. od Sokolca) — 151, 152, 825
 Velika Kladuša — 350, 456, 566
 Veliki Brankovac (brdo, s. z. od Banjaluke) — 19, 742
 Veliki brijeg (k. 782, s. i. od Maglaja) — 753
 Veliki Drvenik (j. z. od Trogira) — 709
 Veliki planik (t. 1003, j. z. od Gacka) — 696
 Veliki Smolnik (k. 1143, s. z. od Žepča) — 514
 Veliki Stupanj (k. 1522, j. i. od Sarajeva) — 778
 Veliki urlaj (k. 705, i. od Skender-Vakufa) — 511
 Veliko polje (na pl. Igmanu) — 99
 Velimlje (j. i. od Bileće) — 698—700, 713
 Velja glava (pl., j. z. od Zvornika) — 829
 Veljkića brdo (brdo, j. od Bos. Novog) — 344, 355—357
 Veljović Sava — 90
 Vepar (pl., s. od Zenice) — 411
 Vesela (j. z. od Bugojna) — 557
 Vesići (j. od Banje Luke) — 611
 Vidaković Ante — 618, 695
 Vidorija (predio, j. od Bos. Novog) — 356
 Vidorija (r. j. od Bos. Novog) — 356, 358
 Vidović Lazo — 186
 Vidovića brdo (kod Bos. Novog) — 343
 Vidovište (s. z. od Travnika) — 436
 Vidovo Selo (kod Drvara) — 118
 Vidrići (i. od Sokolca) — 150, 155, 766, 785
 Vihari (j. z. od Prače) — 35
 Vihor (predio, s. od Bradine) — 495
 Vijačani (j. z. od Prnjavora) — 508, 512, 809
 Vijaka (D. i G., s. z. od Olova) — 776, 778, 780, 784
 Vijenac (j. od Jajca) — 560
 Vijenac (k. 1007, s. z. od Rogatice) — 73
 Vijenac (predio, j. z. od Tarčina) — 492
 Vilotijević dr Radoš — 370
 Viluse (kod Trebinja) — 26, 698, 713, 714
 Vilusi (j. z. od Banje Luke) — 476, 642
 Vinča (D. i G., s. od Renovice) — 88
 Vinkovci — 639, 679
 Vis (k. 323, j. z. od Gračanice) — 794
 Visarionović Josif Staljin — 16, 326
 Visočnik (j. z. od Han-Pijeska) — 785
 Visoki Cer (brdo, j. i. od Doboja) — 794, 795
 Visoko — 410, 558, 578, 661, 776
 Visovica (s. od Sarajeva) — 485, 675
 Višća (D. i G., j. z. od Tuzle) — 663
 Višegrad — 38, 53, 57, 67, 77, 108, 136, 169, 170, 181, 410, 521, 652, 653, 664, 667, 669, 693, 701, 773, 774, 776, 777, 798, 812, 819, 842, 843
 Višekruna Mirko — 580
 Viševce (kod Kotor-Varoša) — 377, 404
 Višković Đorđe — 767
 Višnjani (D. i G., j. z. od Prozora) — 279

Višnjevica (s. z. od Konjica) — 493
 Vita bara (bara, z. od Tjentišta) — 212
 Vitanović (z. od Brčkog) — 859
 Vitanj (trig. 1067, j. i. od Sokolca) — 151, 152, 784, 825
 Vitez (i. od Pala) — 120, 779
 Vitez (brdo, i. od Pala) — 120
 Vitez (j. i. od Travnika) — 410, 555, 556, 689, 847, 849, 850, 853, 854
 Vitkovci (s. od Teslića) — 553
 Vitorog (pl., s. z. od Kupresa) — 320, 497
 Vitorović Aleksandar — 137
 Vitovlje (D. i G., s. z. od Travnika) — 381, 390, 435, 436, 465, 517
 Vješala (trig. 338, j. od Bos. Novog) — 343—346, 349, 355, 356, 358, 386, 387, 424, 535
 Vjetrenik (s. z. od Rogatice) — 654
 Vlahovići (j. od Pala) — 99
 Vlahovići (j. i. od Stoca) — 200
 Vlajić (j. i. od Gornjeg Teslića) — 809
 Vlajsovići (s. z. od Turbeta) — 718
 Vlasenica — 12, 53—55, 57, 58, 62, 63, 67, 77, 87, 88, 100, 103, 110, 111, 133, 135, 136, 138—140, 146, 154, 155—160, 165, 166, 180, 181, 485, 627, 636, 663, 664, 668, 670, 764—768, 773, 776, 781, 798, 812, 816, 818, 819, 822, 825—827
 Vlašić planina (pl., s. z. od Travnika) — 360, 361, 411, 465, 689, 709, 809
 Vlatković Nemanja — 84, 498, 508
 Vlatkovići (j. i. od Skender-Vakufa) — 360, 509, 515, 809
 Vodale (i. od Kotor-Varoša) — 404
 Vodički vis (trig. 868, j. z. od Banje Luke) — 306
 Vođenica (kod Bos. Petrovca) — 117, 535, 651
 Vojinović Stevan — 485
 Vojkovići (j. od Duvna) — 723
 Vojkovići (j.z. od Sarajeva) — 99, 179

Vojni okruzi:

— Bijeljinski — 765
 — Gorazdanski — 763
 — Tuzlanski — 765
 — Vlasenički — 763

Vojnović Dragan — 238
 Vojnović Petar — 83, 597, 585, 707

Vojskova (j.z. od Bos. Gradiške) — 633
 Vojskova (r., kod Bos. Novog) — 229, 564
 Vojvodić Bogdan — 763
 Vojvodina — 21, 22, 24
 Volari (j. z. od Jajca) — 458
 Volinja (j. z. od Bos. Kostajnice) — 340, 344, 348, 355, 476, 632
 Volinja (r., j.z. od Bos. Kostajnice) — 343
 Volujak (pl., j. od Tjentišta) — 204
 Volujak (s. i. od Kreševa) — 662
 Volujak (j. od Gračanice) — 791, 792
 Vozuća (s. z. od Olova) — 41, 43, 163, 766, 790, 795, 797
 Vragolovi (kod Rogatice) — 57, 88, 89, 692, 783, 784
 Vrana (s. i. od Sarajeva) — 539, 675
 Vrančić Vjekoslav — 761, 771
 Vranduk (s. od Zenice) — 411
 Vranica (pl. i. od Gornjeg Vakufa) — 316, 831
 Vranić (kod Kotor-Varoša) — 377
 Vranikuće (j. i. od Nevesinja) — 201
 Vranovina (pl., j. od Jajca) — 381
 Vranovina (predio, s. i. od Kladnja) — 816
 Vranjača (k. 1310, z. od Bradine) — 375
 Vranješević Slavoljub — 135, 378
 Vranjski do (udolina, s. od Gacka) — 177
 Vrata (V. i M., brda i tesnaci s. od Kupresa) — 250, 261, 273, 275—277, 288, 289, 291
 Vražići (kod Brčkog) — 681
 Vrba (s. od Gacka) — 79, 93, 94, 105, 107, 210, 220, 221
 Vrbanja (s. i. od Brčkog) — 478, 581, 582, 616
 Vrbanja (r., kod Kotor-Varoša) — 368, 369, 401, 402, 404, 447, 448, 510, 511, 516, 551
 Vrbanjci (j. i. od Kotor-Varoša) — 368, 369, 377, 389, 404, 406, 407, 509, 515, 516
 Vrbas (r.) — 244, 279, 306, 323, 353, 362—364, 401—403, 409, 412, 414, 436, 445, 496, 501, 509, 512, 515, 551, 734, 736, 801, 803, 806, 833, 834
 Vrbaška (j. z. od Bos. Gradiške) — 565

Vrbica (D. i G., s. i. od Bileće) — 696, 697
 Vrbljani (s. od Konjica) — 490
 Vrbljani (i. od Drvara) — 20, 475, 476
 Vrbnica (s. z. od Tjentišta) — 141, 211, 212, 253, 254, 256, 292, 293
 Vrela (kod Teslića) — 552, 553
 Vrelo Bistrice (kod Sarajeva) — 812
 Vrgorac — 12
 Vrhovac Stanko — 82
 Vrhovna komanda Crne Gore — 282
 Vrhpolje (j. i. od Sanskog Mosta) — 341, 431, 537, 561, 598, 802
 Vrhprača (j. i. od Pala) — 34, 35, 38, 70, 778, 781
 Vrila (j. i. od Kupresa) — 275
 Vrlazje (z. od Rogatice) — 782
 Vrlika (s. z. od Sinja) — 402
 Vrpolje (j. od Đakova) — 639
 Vrpolje (s. od Knina) — 332
 Vrpolje (j. i. od Sinja) — 672
 Vrsinje (D. i G., j. i. od Vlasenice) — 134
 Vršac — 242
 Vršak (k. 1307, s. i. od Livna) — 419
 Vršani (s. z. od Bijeljine) — 863
 Vršani (kod Prnjavora) — 508
 Vrše (j. z. od Sanskog Mosta) — 423
 Vršeliak (k. 1138, j. z. od Goražda) — 526
 Vrtlići (j. i. od Doboja) — 795, 796
 Vrtoče (kod Bos. Petrovca) — 586, 651
 Vručica (kod Teslića) — 552
 Vučiiak (j. i. od Prnjavora) — 512, 553, 676
 Vučipolje (s. z. od Duvna) — 430, 441, 449, 622, 727, 728
 Vučja Luka (s. i. od Sarajeva) — 182, 183, 484, 675, 773
 Vučjak (brdo, z. od Modriče) — 482
 Vučković Ljubo — 312, 417, 435
 Vujasinović Todor — 14, 40, 41, 43, 45, 47, 48, 680
 Vujčić Tripo — 703
 Vujnovac (kosa, j. z. od Banjaluke) — 306
 Vujnović Dušan — 358
 Vujnovići (s. od Banjaluke) — 737

Vujošević Đoko Seged — 284, 285
 Vujović Ratko Čoče — 83, 512, 513
 Vukanović Radovan — 113, 254, 415, 421, 442, 539
 Vukičevci (s. i. od Jajca) — 467
 Vukmanović Svetozar Tempo — 30, 40, 51, 82, 91, 138, 139, 147, 149, 159, 160, 166, 183, 477, 481, 482, 486
 Vukosavci (D. i G., s. i. od Tuzle) — 159, 383
 Vukosavljevići (j. z. od Sokolca) — 826
 Vukotić Jovo — 310, 376, 420, 422, 430, 456, 473, 541, 545, 587
 Vuković Boško — 238
 Vuković Rajko Čelonja — 484, 486
 Vuković Tomo — 64
 Vuković Veljko — 176
 Vukovići (j. od Gračanice) — 792
 Vukovići (kod Imotskog) — 656
 Vukovići (i. od Vlasenice) — 821
 Vukovo (j. od Jajca) — 381
 Vukovo polje (predio, s. i. od Konjica) — 575
 Vukovsko (D. i G., s. z. od Prozora) — 259, 262, 279, 308, 497, 498, 500, 501, 506
 Vuksan Dane — 535
 Vuletić Bruno — 422
 Vuletić Novo — 283

Z

Zaborak (s. i. od Čajniča) — 57
 Zaborje (s. i. od Kotor-Varoša) — 390
 Zabrđe — vidi Zabrđe (kod Kotor-Varoša)
 Zabrđani — vidi Zabrđe (kod Kotor-Varoša)
 Zabrđe (s. od Kotor-Varoša) — 368 — 370, 401, 404, 405
 Zabrđe (kod Bijeljine) — 681
 Zabrđe (kod Konjica) — 255
 Zabrišće (i. z. od Livna) — 374
 Zadar — 709
 Zadvarje (kod Omiša) — 623, 721
 Zafirović Naum — 89
 Zaglavica (s. z. od Drvara) — 185
 Zagorac Slavko — 764
 Zagoričani (i. i. od Livna) — 723
 Zagorje (predio, j. od Kalinovika) — 146, 254
 Zagorje (j. od Duvna) — 622, 656
 Zagrađe (j. i. od Vlasenice) — 55, 821

Zagreb — 12, 40, 143, 535, 536, 567, 570, 591, 711, 751, 755, 757, 771, 772, 841
 Zahum (z. od Prozora) — 507
 Zajasen (kod Nevesinja) — 25
 Zajmović Murat-beg — 548
 Zaklopača (i. od Vlasenice) — 818, 820
 Zakomo (s. od Rogatice) — 108, 154—156, 159, 165, 669
 Zalukovik (D. i G., kod Vlasenice) — 636, 668
 Zalužani (kod Banje Luke) — 735
 Zanoljina (j. od Kupresa) — 261, 435
 Zarkovina (kod Teslica) — 552
 Zaseda (k. 992, i. od Rogatice) — 90
 Zaskoplje (z. od Jajca) — 463
 Zastinje (kod Livna) — 372, 416, 417, 558
 Zavarine (j. i. od Sokolca) — 654
 Zavelim (kod Posušja) — 656
 Zavidovići — 163, 181, 309, 410, 540, 542, 550, 773, 779—781, 787—795, 797
 Zavođe (kod Bileće) — 713
 Zdena (kod Sanskog Mosta) — 424
 Zebe (kod Bos. Grahova) — 312
 Zec (pl., s. z. od Konjica) — 279, 315
 Zečak (k. 1057, j. i. od Nevesinja) — 197
 Zečević Vlado — 109, 110, 103
 Zelene Njive (s.i. od Konjica) — 574, 576, 843
 Zelengora (pl.) — 254, 473, 573
 Zelengora (žand. st., s. z. od Tjen-tišta) — 105, 212
 Zelinje (s. i. od Vlasenice) — 482, 670, 826
 Zenica — 42, 43, 183, 225, 409, 435, 444, 445, 551, 689, 708, 709, 797, 828
 Zgonjanin Žarko — 554, 590, 591, 596, 686
 Zgunja (z. od Bajine Bašte) — 812
 Zjaje (s. od Jajca) — 363, 364
 Zjarnet (s. i. od Bugojna) — 281, 287
 Zlatar (brdo, i. od Konjica) — 489
 Zlobec Mario — 190
 Zlosela (s. z. od Kupresa) — 250, 251, 273, 288, 290—292, 505

Zlovarići (D. i G., s. z. od Travnika) — 412
 Zmijanje (predio, j. z. od Banje Luke) — 569

Zone

NOV i POJ:

— 2. operativna (Notranjska) — 109
 — 3. operativna NOV i PO Hrvatske — 479, 486, 638
 — 4. operativna NOP odreda Hrvatske — 226, 269, 277, 294, 299, 307, 309—311, 315, 317, 388, 419, 457
 Zorić Marko — 651
 Zorovići (j. od Prače) — 35, 78, 121, 122
 Zovi Do (j. i. od Nevesinja) — 200, 201
 Zovik (D. i G., j. z. od Brčkog) — 681
 Zubci (j. i. od Trebinja) — 713, 714
 Zukići (s. i. od Konjica) — 490, 493
 Zurovići (s. od Gacka) — 93
 Zvicer Jovo — 421
 Zvijerina (i. od Ljubinja) — 204
 Zvijezda (trig. 1350, na pl. Zvijezdi, z. od Olova) — 793
 Zvijezda (pl., kod Vareša) — 128, 166, 539
 Zvirnjača (z. od Prozora) — 308
 Zvornik — 54, 55, 135, 161, 483—495, 552, 582, 639, 670, 773, 776, 798, 825, 828, 829, 862

ž

Žabljak — 214
 Žabljak (r., kod Livna) — 374, 415, 416
 Žabljak (izvor, j. od Livna) — 415
 Žabljak (s. od Tešnja) — 69, 553
 Žanjevica (D. i G., s. i. od Gacka) — 206, 211, 216, 701
 Žarić Jagoš — 592
 Žarkovina (s. od Teslica) — 469
 Ždralovići (kod Bugojna) — 247

Ždrijelovići (j. i. od Ljubinja) — 97
 Žedanjsko (z. od Srebrenice) — 821
 Žeger (predio, j. od Prijedora) — 424
 željeva (s. z. od Kladnja) — 539
 Željezno Polje (j. z. od Žepča) — 411, 444
 Žepa (s. z. od Rogatice) — 89, 157, 160
 Žepče (s. i. od Zenice) — 410, 435, 444, 445, 514, 553
 Žeravice (j. i. od Kladnja) — 814, 815
 žeželj Milan — 711, 720
 Žilici (s. z. od Travnika) — 436
 Živanj (pl., s. od Gacka) — 221
 Živić Milan — 215
 Živinice (j. od Kotor-Varoša) — 361, 368, 510, 515
 Živinice (Kat. i Musl., kod Tuzle) — 181, 539, 545, 552, 624, 625, 631, 663, 669, 777, 781, 787, 819

Žižić Tomaš — 325
 Žlijebac (j. i. od Ljubovije) — 812
 Žljebovi (j. i. od Han-Pijeska) — 87, 88, 103, 108, 152, 155, 156, 158, 485, 767, 777
 Žugić Trifko — 485
 Žujović Mladen — 579, 580
 Žujović Sreten Crni — 198, 201, 202, 206, 248, 292, 551
 Žuljević Stjepan — 742
 Žunovi (j. i. od Olova) — 59, 695
 Županja (s. z. od Brčkog) — 12, 639

Župe

ustaško-domobranske:

— Velika Dubrava — 125
 — Velika Vrhbosna — 77, 87

S A D R Ź A J

BORBE U BOSNI I HERCEGOVINI

1941—1943.

I

DOKUMENTI JEDINICA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

	Strana
Proglas Rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta za Hercegovinu od avgusta 1941. narodu Hercegovine s pozivom na zajedničku borbu Srba i Muslimana protiv okupatora i kolaboracionista — — — — —	9
Poziv Štaba Bosansko-hercegovačkih narodnooslobodilačkih odreda od avgusta 1941. domobranima da stupe u borbu protiv italijanskog okupatora — — — — —	11
Izvještaj Štaba Romanijskog partizanskog bataljona od avgusta 1941. Štabu Sarajevske oblasti o oslobođenju Sokolca —	13
Izvještaj Komande partizanskih odreda za Mlinište i okolinu od 11. septembra 1941. Štabu Drvarske NOP brigade o situaciji kod Mliništa — — — — —	17
Izvještaj Komande partizanskih odreda za Mlinište i okolinu od 14. septembra 1941. Štabu Drvarske NOP brigade o borbama oko Glamoča — — — — —	19
Pismo Štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Hercegovinu od 26. septembra 1941. borcima i komandirima četa u Hercegovini o zadacima narodnooslobodilačkih i partizanskih odreda — — — — —	20
Saopštenje Štaba Hercegovačkog NOP odreda o borbama na crnogorsko-hercegovačkoj granici krajem novembra 1941. godine — — — — —	25
Proglas Komande mjesta Rudo od 20. decembra 1941. o ulozi i značaju narodnooslobodilačkih odbora i zadacima Komande mjesta Rudo — — — — —	27

Naredba Operativnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Hercegovinu od 5. januara 1942. potčinjenim jedinicama za akcije u istočnoj Hercegovini — — — —	30
Izveštaj Štaba 4. kraljevačkog bataljona 1. proleterske brigade od 23. januara 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o situaciji na prostoriji Prača — Renovica — Sokolac —	33
Naređenje Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne od 4. februara 1942. Štabu Romanijskog odreda za dejstvo na komunikacijama Sarajevo — Rogatica, Podromanija — Han-Pijesak i Pale — Mesići — — — — — — — — — —	37
Izveštaj Mustafe Sadikovića Škraba, instruktora Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, od 6. februara 1942. Svetozaru Vukmanoviću Tempu, komandantu Glavnog štaba NOP i DV Bosne i Hercegovine i delegatu CK KPJ, o borbama i stanju u rejonu planina Ozrena i Trebave —	40
Izveštaj Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne od 7. februara 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o situaciji u jugoistočnoj Bosni i pripremama za napad na Rogaticu —	52
Naređenje Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne od 7. februara 1942. Štabu Birčanskog odreda za dejstvo na komunikacijama Vlasenica — Nova Kasaba — Drinjača i Vlasenica — Han-Pijesak — — — — — — — — — — — — — —	54
Naređenje Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne od 7. februara 1942. Štabu Romanijskog odreda za dejstvo na prostoriji Sokolac — Rogatica — Vlasenica —	57
Izveštaj Štaba Romanijskog odreda od 7. februara 1942. Operativnom štabu NOP i DV istočne Bosne o situaciji na Glasincu i Romaniji —	59
Izveštaj Durmitorskog odreda od 9. februara 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o situaciji kod Renovice, Mesića i Rogatice —	63
Izveštaj Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne od 11. februara 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o situaciji u jugoistočnoj Bosni —	67
Izveštaj Štaba Durmitorskog odreda od 11. februara 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o rasporedu i brojnom stanju odreda —	69
Naređenje Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne od 15. februara 1942. Štabu 4. kraljevačkog bataljona za formiranje operativnog štaba sektora za dejstva u širem rejonu Prače —	70
Izveštaj Štaba Durmitorskog odreda od 17. februara 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o dejstvima na prostoriji Prača — Renovica — Rogatica —	72
Izveštaj Štaba 4. kraljevačkog bataljona od 24. februara 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o akcijama na prostoriji Prača — Sjetlina — Koran —	75
Izveštaj Štaba Operativnog sektora za Gacko i Nevesinje od 25. februara 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o formiranju sektora i o situaciji kod Gacka i Nevesinja —	79

Naređenje Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu od februara 1942. potčinjenim štabovima za reorganizaciju i formiranje NOP odreda u Bosanskoj krajini — — —	82
Izveštaj Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne od 1. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o situaciji u jugoistočnoj Bosni — — — — —	87
Izveštaj Štaba Operativnog sektora za Gacko i Nevesinje od 3. marta 1942. Glavnom štabu NOP i DV Bosne i Hercegovine o situaciji u gatačkom i nevesinjskom srezu — —	92
Zapisnik o primopredaji dužnosti u Operativnom štabu NOP odreda za Hercegovinu od 4. marta 1942. godine — — —	97
Izveštaj Štaba Kalinovičkog odreda od 7. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o stanju u odredu, formiranju Igmanskog bataljona i akcijama u Sarajevskom polju —	98
Izveštaj Štaba Proleterske udarne grupe od 10. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o razmještaju i za dejstva na prostoriji Vlasenica — Han-Pijesak — Stari Brod — — — — —	100
Izveštaj Štaba Operativnog sektora za Gacko i Nevesinje od 11. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o situaciji kod Gacka i Nevesinja i u Borču — — — —	104
Izveštaj Štaba Proleterske udarne grupe od 13. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o rasporedu grupe, stanju u Valjevskom NOP odredu i situaciji na prostoriji Rogatica — Han-Pijesak — Stari Brod — — — —	108
Izveštaj Štaba 5. krajiškog odreda od 14. marta 1942. Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku krajinu o razmještaju odreda i akcijama na prostoriji Drvar — Bosanski Petrovac — Bosansko Grahovo — — — — —	114
Izveštaj Štaba 4. kraljevačkog bataljona od 15. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o vojno-političkoj situaciji na prostoriji Pale — Renovica — Koran — — —	119
Dodatak izvještaju Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu iz prve polovine marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o dejstvima u istočnoj Hercegovini — —	124
Izveštaj Štaba Drinskog odreda od 16. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o brojnom stanju, sastavu i rasporedu odreda — — — — —	126
Izveštaj Štaba 4. kraljevačkog bataljona od 19. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o situaciji u dolini Prače i o formiranju omladinske čete — — — — —	131
Izveštaj Operativnog štaba Proleterske udarne grupe od 21. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o dejstvima na prostoriji Bratunac — Drinjača — Vlasenica —	133
Izveštaj Štaba Kalinovičkog odreda od 23. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o akcijama odreda u širem rejonu planine Igman i povezivanju s Jahorinskim odredom — — — — —	142
Izveštaj Operativnog štaba Proleterske udarne grupe od 24. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o situaciji i akcijama na prostoru Drinjača — Bratunac — Srebrenica — — — — —	145

Izveštaj Štaba Rogatičkog odreda od 25. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o formiranju odreda i stanju u njemu — — — — —	150
Izveštaj Operativnog štaba Proleterske udarne grupe od 28. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o akcijama na prostori Drinjača — Bratunac — Srebrenica	154
Izveštaj Operativnog štaba Proleterske udarne grupe od 28. marta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o dejstvima na komunikaciji Sokolac — Vlasenica — Bratunac	158
Obavještenje Operativnog štaba za operacije na Krivaji od 31. marta 1942. Štabu Ozrenskog NOP odreda o zajedničkim dejstvima u dolini Krivaje — — — — —	162
Izveštaj Svetozara Vukmanovića Tempa, komandanta Glavnog štaba NOP i DV Bosne i Hercegovine, iz druge polovine marta 1942. vrhovnom komandantu NOP i DV Jugoslavije Josipu Brozu Titu o akcijama Proleterske udarne grupe i situaciji u istočnoj Bosni — — — — —	164
Izveštaj Štaba Drinskog odreda od 1. aprila 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o stanju u odredu i situaciji kod Rogatice, Renovice i Višegrada — — — — —	169
Izveštaj Štaba Romanijskog odreda od 5. aprila 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o akciji kod Mokrog — — — — —	172
Izveštaj Štaba Jahorinskog odreda »Gavrilo Princip« od 10. aprila 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o reorganizaciji i stanju u odredu — — — — —	173
Izveštaj Štaba Istočnog sektora NOP odreda za Hercegovinu od 11. aprila 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o napadu četnika na Čemerno i Izgore i o pripremama za napad na Borač — — — — —	176
Izveštaj Štaba Kalinovičkog odreda od 15. aprila 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o akcijama u Sarajevskom polju — — — — —	178
Izveštaj Operativnog štaba NOP i DV istočne Bosne od 16. aprila 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o početku treće neprijateljske ofanzive u jugoistočnoj Bosni	180
Izveštaj Štaba 5. krajiškog odreda od 30. aprila 1942. Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku krajinu o akcijama u rejonu Drvara — — — — —	184
Obavještenje Štaba 5. krajiškog odreda od 22. maja 1942. Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske o zauzimanju Prijedora	189
Odgovor Štaba 5. krajiškog odreda od 22. maja 1942. Štabu 3. ličkog NOP odreda u vezi s međusobnom saradnjom, razgraničenjem teritorije i obavještenje o zauzimanju Prijedora — — — — —	191
Izveštaj Štaba 2. proleterske brigade od 25. maja 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o brojnom stanju ljudstva i naoružanja, političkom i kulturno-prosvjetnom radu i akcijama brigade u rejonu Foče — — — — —	193
Informacija Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu od 26. maja 1942. upućena Operativnom štabu za Hercegovinu i južnu Dalmaciju o situaciji na Trusini i kod Stoca — — — — —	196

Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade od 30. maja 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o sadejstvu s hercegovačkim jedinicama na prostoriji Gacko — Nevesinje i o akcijama na tome području — — — — —	198
Obavještenje Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu od 4. juna 1942. Štabu 1. proleterske NOU brigade o akciji na Zvijerine i reorganizaciji jedinica u Hercegovini — — —	203
Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade od 9. juna 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o akcijama i situaciji na području Gacka — — — — —	205
Izvještaj Štaba 2. proleterske brigade od 11. juna 1942. Vrhovnom komandantu NOP i DV Jugoslavije o stanju u brigadi i o situaciji kod Čemernog — — — — —	210
Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade od 18. juna 1942. Vrhovnom komandantu NOP i DV Jugoslavije o izviđanju i situaciji na prostoriji Balinovac — Lučke Kolibe — Konjske vode — — — — —	212
Izvještaj Štaba 2. proleterske brigade od 20. juna 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o dejstvima na Dobrom Dolu, Gatu i Čemernu — — — — —	213
Izvještaj Štaba 5. krajiškog odreda od 3. jula 1942. Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku krajinu o zauzimanju Drvara — — — — —	223
Izvještaj Štaba 2. proleterske brigade od 7. jula 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o zauzimanju Kreševa — — — — —	224
Obavještenje Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu od 18. jula 1942. Štabu 4. operativne zone NOP odreda Hrvatske o napadu na Glamoč i formiranju štabova bataljona »Budućnost« i »Gavrilo Princip« — — — — —	226
Izvještaj Štaba 1. krajiške brigade od 18. jula 1942. Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku krajinu o dejstvima brigade u sjeverozapadnoj Bosni od 12. juna do 16. jula 1942. godine — — — — —	228
Izvještaj Štaba 2. krajiškog odreda od 20. jula 1942. Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku krajinu o situaciji u Prijedoru i o zvjerstvima okupatora, ustaša i domobrana za vrijeme ofanzive na Kozari — — — — —	240
Izvještaj Štaba 2. proleterske brigade od 21. jula 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o dejstvima na prostoriji Donji Vakuf — Travnik — — — — —	242
Izveštaj Štaba 1. proleterske brigade od 27. jula 1942. Vrhovnom komandantu NOP i DV Jugoslavije o zauzimanju Prisoja i razmještanju brigade — — — — —	248
Izvještaj Štaba 2. proleterske brigade od 30. jula 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o akcijama na komunikaciji Bugojno — Kupres — — — — —	250
Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade od 31. jula 1942. Vrhovnom komandantu NOP i DV Jugoslavije o razmještanju brigade na prostoru Tomislav-Grad — Šujica — Livno — —	252

Izveštaj štabova 5. proleterske (crnogorske) brigade i Hercegovačkog odreda od 1. avgusta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o napadu četnika na Centralnu bolnicu kod sela Vrbnice i odstupanju u Bosansku krajinu — —	253
Predlog Štaba 1. proleterske brigade od 5. avgusta 1942. Vrhovnom komandantu NOP i DV Jugoslavije za pohvalu jedinica koje su učestvovala u zauzimanju Tomislav-Grada i Livna — — — — —	258
Izveštaj Štaba 4. proleterske (crnogorske) brigade od 9. avgusta 1942. načelniku Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije o rasporedu brigade i planu za napad na Kupres — — —	259
Zapisnik Štaba 1. krajiškog odreda od 10. avgusta 1942. Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku krajinu o formiranju 2. krajiške brigade 9. avgusta 1942. godine — — —	263
Izveštaj Štaba 1. proleterske brigade od 12. avgusta 1942. Vrhovnom komandantu NOP i DV Jugoslavije o stanju u brigadi i odgovornosti načelnika Vrhovnog štaba NOP i DVJ za stanje nastalo poslije zauzimanja Livna — — — — —	267
Izveštaj Štaba 4. proleterske (crnogorske) brigade od 12. avgusta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o stanju u brigadi, uzrocima neuspjelog napada na Kupres i pripremi novog (drugog) napada — — — — —	271
Zapovijest Štaba 4. proleterske (crnogorske) NOU brigade od 13. avgusta 1942. štabovima bataljona za drugi (ponovni) napad na Kupres — — — — —	275
Izveštaj Štaba 5. proleterske (crnogorske) brigade od 16. avgusta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o situaciji na području Gornjeg Vakufa i u Crnoj Gori — — — — —	278
Izveštaj Štaba 2. proleterske brigade od 17. avgusta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o borbama kod Kupresa — — — — —	288
Naređenje Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu od 21. avgusta 1942. štabovima bataljona »Starac Vujadin« i »Gavrilo Princip« i 5. krajiškog odreda o pretpotčinjavanju bataljona i o akcijama prema Bosanskom Grahovu — — — — —	294
Naređenje Operativnog štaba 1. krajiške i 2. proleterske NOU brigade od 23. avgusta 1942. potčinjenim štabovima za napad na Mrkonjić-Grad — — — — —	296
Izveštaj Štaba 5. proleterske (crnogorske) brigade od 26. avgusta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o stanju u brigadi i o akcijama na prostori Gornji Vakuf — Bugojno — Fojnica — — — — —	299
Izveštaj Štaba 1. krajiške brigade od 28. avgusta 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o zauzimanju Mrkonjić-Grada — — — — —	301
Pregled brojnog stanja ljudstva i naoružanja 1. proleterske NOU brigade na dan 29. avgusta 1942. godine — — — — —	304
Izveštaj Štaba 2. proleterske brigade od 7. septembra 1942. Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku krajinu o rezultatima napada na Klisinu i Kadine Vode — — — — —	305

Obavještenje Operativnog štaba 5. crnogorske i 1. hercegovačke NOU brigade od 17. septembra 1942. Štabu 4. operativne zone NOP odreda Hrvatske o situaciji na prostoriji Duvno — Kupres — Travnik — — — — —	307
Izveštaj Štaba Operativnih trupa na sektoru Bosanskog Grahova od 19. septembra 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o rasporedu jedinica i planovima za dejstva prema Bosanskom Grahovu — — — — —	310
Naređenje Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu od 2. oktobra 1942. Štabu 2. proleterske brigade za obezbjeđenje pravca Mrkonjić-Grad — Jajce — — — — —	313
Izveštaj Operativnog štaba 5. crnogorske i 10. hercegovačke brigade od 6. oktobra 1942. Štabu 4. operativne zone NOP odreda Hrvatske o koncentraciji četnika na prostoriji Mostar — Konjic i o akcijama kod Bugojna, Gornjeg Vakufa i Travnika — — — — —	315
Izveštaj Štaba 3. krajiškog odreda od 10. oktobra 1942. Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku krajinu o neprijateljevim dejstvima na području Jajce — Donji Vakuf i o stanju u odredu — — — — —	318
Izveštaj Štaba 2. proleterske brigade od 11. oktobra 1942. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o dejstvima u širem rejonu Banje Luke, zauzimanju Jajca i obezbjeđenju pravca Mrkonjić-Grad — Jajce — — — — —	321
Izveštaj Štaba 2. proleterske brigade od 4. novembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ o borbama kod Bosanskog Grahova — — — — —	329
Naređenje 1. proleterske divizije NOVJ od 10. novembra 1942. štabovima 1. i 2. proleterske i 3. krajiške brigade za obrazovanje radnih vodova i organizaciju snajperskih, sanitetskih i analfabetskih kurseva — — — — —	334
Obavještenje Štaba 3. proleterske (sandžačke) brigade 1. proleterske divizije NOVJ od 21. novembra 1942. Štabu 3. NOU divizije o zauzimanju Mrkonjić-Grada i okolnih uporišta — — — — —	337
Izveštaj Štaba 1. bosanskog korpusa od 22. decembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ o dejstvima u sjeverozapadnoj Bosni — — — — —	339
Zapovijest Štaba 1. bosanskog NOU korpusa od 24. novembra 1942. štabovima potčinjenih jedinica za napad na Bosanski Novi — — — — —	342
Izveštaj Štaba 1. proleterske divizije od 26. novembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ o zauzimanju Jajca — — — — —	352
Naređenje Štaba 1. krajiške brigade od 26. novembra 1942. štabovima bataljona za napad na Bosanski Novi — — — — —	355
Naređenje 1. proleterske divizije NOVJ od 28. novembra 1942. štabovima potčinjenih brigada za dejstva prema Kotor-Varošu — — — — —	360
Izveštaj 1. proleterske divizije od 29. novembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ o zauzimanju Jajca — — — — —	362

Naređenje Štaba 1. proletherske divizije NOVJ od 1. decembra 1942. Štabu 1. proletherske brigade za napad na Kotor-Varoš — — — — —	367
Zapovijest Štaba 2. proletherske divizije NOVJ od 3. decembra 1942. štabovima brigade za napad na Livno — — — —	371
Izvrještaj Štaba 1. proletherske divizije od 4. decembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ o zauzimanju Kotor-Varoša — — — —	376
Izvrještaj Štaba 3. divizije od 4. decembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ o borbama na pravcima Travnik — Jajce i Donji Vakuf — Jajce — — — — —	379
Naredba 1. bosanskog NOU korpusa od 5. decembra 1942. za formiranje 1. artiljerijskog diviziona — — — — —	383
Izvrještaj Štaba 1. bosanskog korpusa od 5. decembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ o neuspjelom napadu na Bosanski Novi — — — — —	385
Naređenje Štaba 1. proletherske divizije NOVJ od 5. decembra 1942. štabovima brigada za razmjještaj i dejstva na prostori-ri Kotor-Varoš — Skender-Vakuf — — — — —	389
Zapovijest Štaba 1. bosanskog NOU korpusa od 6. decembra 1942. štabovima 4. i 5. divizije za napad na Sanski Most — — — — —	392
Obavještenje Štaba 1. proletherske divizije NOVJ od 10 decembra 1942. Štabu 3. NOU divizije o zauzimanju Kotor-Varoša, rasporedu divizije i predlogu za sadejstvo na prostori-ji između rijeka Vrbasa, Vrbanje i Ugara — — — — —	401
Izvrještaj Štaba 1. proletherske divizije od 11. decembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ o dejstvima u širem rejonu Kotor-Varoša od 1. do 11. decembra 1942. godine — — — —	403
Naređenje Štaba 3. NOU divizije od 11. decembra 1942. štabovima brigada za dejstva između Zenice i Žepča i za napad na Lašvu — — — — —	409
Zapovijest Štaba 2. proletherske divizije NOVJ od 12. decembra 1942. štabovima brigada za napad na Livno — — — — —	414
Izvrještaj Štaba 2. proletherske divizije od 15. decembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ o zauzimanju Livna — — — — —	420
Obavještenje Štaba 4. NOU divizije od 15. decembra 1942. upućeno štabovima potčinjenih brigada o dejstvima jedinica 1. bosanskog NOU korpusa na prostori-ji Sanski Most — Ljubija — Bosanski Novi — — — — —	422
Pregled brojnog stanja ljudstva i naoružanja 4. NOU divizije na dan 15. decembra 1942. godine — — — — —	428
Zapovijest Štaba 2. proletherske divizije NOVJ od 16. decembra 1942. štabovima brigada za napad na Šujicu i Duvno — — — — —	429
Izvrještaj Štaba 4. divizije od 17. decembra 1942. Štabu 1. bosanskog NOU korpusa o situaciji na odsjeku Prijedor — San-ski Most — — — — —	431
Zapovijest Štaba 3. brigade (2. dalmatinske) 2. proletherske divizije NOVJ od 17. decembra 1942. štabovima bataljona za napad na Šujicu — — — — —	433
Naređenje Štaba 3. NOU divizije od 18. decembra 1942. štabovima brigada za dejstva na komunikacijama Turbe — Jajce i Turbe — Donji Vakuf — — — — —	435

Zapovijest Štaba 2. brigade 2. proleterske divizije NOVJ od 18. decembra 1942. štabovima bataljona za napad na Tomislav-Grad (Duvno) — — — — —	438
Izvještaj Štaba 2. proleterske divizije od 19. decembra 1942. Vrhovnom Štabu NOV i POJ o zauzimanju Sušice i Duvna	442
Naređenje Štaba 1. proleterske divizije NOVJ od 22. decembra 1942. Štabu 1. proleterske brigade za dejstva u rejonu Prnjavora, ovladavanje lijevom obalom rijeke Ukrine i prodiranje prema planini Motajici — — — — —	444
Izvještaj Štaba 2. proleterske divizije od 25. decembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ o zauzimanju Tomislav-Grada (Duvna) — — — — —	449
Izvještaj Štaba 1. bosanskog korpusa od 28. decembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ o formiranju 8. krajiške brigade	456
Izvještaj Štaba 1. dalmatinske brigade iz decembra 1942. Štabu 4. operativne zone NOP odreda Hrvatske o dejstvima od 19. novembra do 5. decembra 1942. godine — — — — —	457
Naređenje 1. proleterske divizije NOVJ od 31. decembra 1942. štabovima potčinjenih jedinica za napad na Teslić — — — — —	468
Izvještaj Štaba 4. proleterske (crnogorske) brigade od 6. januara 1943. Štabu 2. proleterske divizije NOVJ o ustaško-domobranskom ispadu prema Duvnu — — — — —	471
Obavještenje Štaba 1. bosanskog NOU korpusa od 8. januara 1943. upućeno Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu o akcijama u širem rejonu Sanskog Mosta od 20. decembra 1942. do 5. januara 1943. godine — — — — —	474
Izvještaj Štaba 6. istočnobosanske brigade od 31. januara 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ o dejstvima u sjeveroistočnoj Bosni i jugozapadnom Sremu od 3. oktobra 1942. do 31. januara 1943. godine — — — — —	477
Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade od 23. februara 1943. Štabu 1. proleterske divizije NOVJ o dejstvima na komunikaciji Tarčin — Konjic — — — — —	488
Izvještaj Štaba 10. divizije od 5. marta 1943. Štabu 1. bosanskog NOU korpusa o dejstvima na prostoriји Mrkonjić-Grad — Jajce — Kupres u bici za Neretvu — — — — —	496
Izvještaj Štaba 10. divizije od 14. marta 1943. Štabu 1. bosanskog NOU korpusa o situaciji i zatvaranju pravaca Jajce — Donji Vakuf i Mrkonjić-Grad — Mlinište u bici za Neretvu i o formiranju 11. glamočke brigade — — — — —	500
Izvještaj Štaba 4. krajiškog odreda od 9. aprila 1943. Štabu 1. bosanskog NOU korpusa o obnavljanju odreda i akcijama u južnom dijelu srednje Bosne od 3. februara do 9. aprila 1943. godine — — — — —	508
Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade od 16. aprila 1943. Štabu 1. proleterske divizije NOVJ o forsiranju rijeke Drine kod Ustikoline — — — — —	518
Izvještaj Štaba Podgrmečkog odreda od 9. maja 1943. Štabu 4. NOU divizije o formiranju odreda — — — — —	528
Pregled brojnog stanja ljudstva i naoružanja 8. krajiške NOU brigade od 30. maja 1943. godine — — — — —	530

Izveštaj Obavještajnog centra Štaba 2. bosanskog korpusa od 10. juna 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ o stanju obavještajne službe u korpusu i o rasporedu i jačini neprijatelja u širem rejonu Travnika, Bosanskog Novog i Prijedora — — — — —	531
Naređenje Štaba 2. proleterske divizije NOVJ od 3. jula 1943. štabovima brigada za dejstva na prostoriji Banovići — Kladanj — Olovo — — — — —	538
Naređenje Štaba 2. proleterske divizije NOVJ od 14. jula 1943. štabovima brigada za raspored i dejstva na prostoriji istočno od Maglaja — — — — —	541
Izveštaj Obavještajnog centra 2. proleterske divizije od 14. jula 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ o jačini i dislokaciji neprijatelja na prostoriji Doboj — Tuzla — Kladanj — — — — —	545
Naređenje Štaba 12. NOU divizije od 20. jula 1943. štabovima 2. i 5. krajiške brigade i Prnjavorskog odreda za napad na Jelah, Tešanj i Tešanjku — — — — —	551
Informacija Štaba 2. bosanskog NOU korpusa od 24. jula 1943. Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske i potčinjenim jedinicama o jačini i rasporedu neprijateljevih snaga u južnoj, srednjoj i zapadnoj Bosni i dijelu zapadne Hercegovine — — — — —	555
Izveštaj Štaba 7. divizije od 27. jula 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ o izbijanju divizije na prostoriju Olovo — Vareš i silovanju djevojčice u Varešu od četvorice Nijemaca — — — — —	571
Naređenje Štaba 1. proleterske divizije NOVJ od 2. avgusta 1943. štabovima 3. i 7. krajiške brigade za nastupni marš radi prelaza preko pruge Mostar — Sarajevo — — — — —	573
Obavještenje Štaba 2. bosanskog NOU korpusa od 10. avgusta 1943. Štabu 5. divizije o zauzimanju Ključa, razbijanju četnika u planini Dinari i formiranju Grahovskog NOP odreda — — — — —	578
Izveštaj Štaba 16. divizije od 14. avgusta 1943. Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine o dejstvima u sjeveroistočnoj Bosni — — — — —	581
Izveštaj Štaba 12. divizije od 17. avgusta 1943. Štabu 1. bosanskog NOU korpusa o razbijanju četnika u centralnoj Bosni — — — — —	587
Pregled brojnog stanja ljudstva 1. proleterske NOU brigade od 21. avgusta 1943. godine — — — — —	592
Izveštaj Štaba 7. divizije od 23. avgusta 1943. Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske o pristizanju u rejon Podgrmeča, stanju u jedinicama divizije i rasformiranju 16. brigade — — — — —	593
Naređenje Štaba 11. NOU divizije od 23. avgusta 1943. štabovima brigada za zaštitu od napada neprijateljeve avijacije na štabove — — — — —	595
Pregled brojnog stanja ljudstva i naoružanja 4. NOU divizije od 31. avgusta 1943. godine — — — — —	597
Izveštaj Štaba 2. bosanskog korpusa od 4. septembra 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ o akcijama u zapadnoj Bosni od 24. do 29. avgusta 1943. godine — — — — —	598

Naređenje Štaba 2. NOU korpusa od 12. septembra 1943. štabovima 4. proleterske i 2. dalmatinske brigade za dejstva na komunikaciji Sarajevo — Kalinovik — — — — —	601
Uputstvo 10. NOU divizije od 24. septembra 1943. štabovima potčinjenih jedinica za obezbjeđenje od napada neprijateljeve avijacije — — — — —	607
Izveštaj Štaba 11. divizije od 1. oktobra 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ i Štabu 1. bosanskog korpusa o formiranju Tešanjско-tesličkog NOP odreda i akcijama u srednjoj Bosni septembra 1943. godine — — — — —	610
Naredba Štaba 3. korpusa NOVJ od 10. oktobra 1943. Štabu novoformirane 3. divizije o postavljenju starješina — —	618
Izveštaj Štaba 9. NOU divizije od 13. oktobra 1943. Štabu 8. korpusa NOVJ o situaciji na prostoriji Trilj — Studenci — Imotski — — — — —	622
Zapovijest Štaba 3. NOU divizije od 15. oktobra 1943. potčinjenim štabovima za dejstva u jugoistočnoj Bosni i proglašenje formiranja 2. majevičke brigade — — — — —	623
Izveštaj Ekonomskog odsjeka Štaba 3. korpusa NOVJ od 16. oktobra 1943. o plijenu u Tuzli — — — — —	628
Izveštaj Štaba 11. krajiške brigade od 18. oktobra 1943. Štabu 4. NOU divizije o akcijama u sjeverozapadnoj Bosni i zauzimanju Bosanske Dubice — — — — —	632
Zapovijest Štaba 3. NOU divizije od 22. oktobra 1943. potčinjenim štabovima za dejstva na prostoriji Rogatica — Sokolac — — — — —	635
Obavještenje Štaba 16. NOU divizije od 24. oktobra 1943. Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu o borbama u Sremu i kod Brčkog i početku njemačke ofanzive u sjeveroistočnoj Bosni — — — — —	638
Saopštenje Štaba 5. korpusa NOVJ od 25. oktobra 1943. o zauzimanju Sanskog Mosta i akcijama u zapadnoj Bosni i kod Travnika od 10. do 20. oktobra 1943. godine — — —	641
Izveštaj Štaba 1. proleterske divizije od 28. oktobra 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ sa pregledom brojnog stanja ljudstva, stoke i naoružanja na dan 15. oktobra 1943. godine —	644
Saopštenje Štaba 5. korpusa NOVJ od 30. oktobra 1943. potčinjenim jedinicama i ustanovama o akcijama na Kozari, Podgrmeću, drvarsko-glamočkom i sarajevsko-travničkom sektoru od 17. do 29. oktobra 1943. godine — — —	650
Naređenje Štaba 27. NOU divizije od 30. oktobra 1943. štabovima potčinjenih jedinica za dejstva na prostoriji Sokolac — Višegrad — — — — —	652
Izveštaj Štaba 9. divizije od 31. oktobra 1943. Štabu 8. korpusa NOVJ o dejstvima na prostoriji Imotski — Posušje — Duvno — — — — —	655
Pregled brojnog stanja ljudstva i naoružanja 1. proleterske divizije NOVJ od 1. novembra 1943. godine — — — — —	658
Izveštaj Štaba 10. divizije od 5. novembra 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ o napadu na Visoko i akcijama na komunikaciji Sarajevo — Kiseljak — Busovača — — — — —	661

Izveštaj Štaba 27. divizije od 5. novembra 1943. Štabu 3. korpusa NOVJ o zauzimanju Kladnja, Vlasenice, Rogatice, Sokolca i dejstvima u istočnoj Bosni u drugoj polovini oktobra 1943. godine — — — — —	663
Izveštaj Štaba 9. divizije od 7. novembra 1943. Štabu 8. korpusa NOVJ od dejstvima na prostoriji Imotski—Šujice — Duvno — Trilj — — — — —	671
Izveštaj Štaba 17. divizije od 10. novembra 1943. Štabu 3. korpusa NOVJ o akcijama na Romaniji i u dolini Prače —	674
Izveštaj Štaba Trebavskog odreda od 11. novembra 1943. Štabu 3. korpusa NOVJ o rasporedu i stanju u odredu na prostoriji Srnice — Gradačac — Modriča i vojno-političkoj situaciji na Trebavi — — — — —	677
Obavještenje Štaba 16. NOU divizije od 14. novembra 1943. Okružnom komitetu KPJ za Majevicu o situaciji u sjeveroistočnoj Bosni s predlogom za zbrinjavanje ranjenika —	681
Izveštaj Štaba 4. divizije od 15. novembra 1943. Štabu 5. korpusa NOVJ o akcijama kod Bosanske Krupe, Bihaću i Prijedoru i pogibiji Avde Cuka, političkog komesara 8. krajiške NOU brigade — — — — —	683
Pregled brojnog stanja ljudstva i naoružanja 11. NOU divizije od 15. novembra 1943. godine — — — — —	686
Obavještenje 16. NOU divizije od 16. novembra 1943. Okružnom komitetu KPJ za Majevicu o rasporedu divizije i dejstvima u sjeveroistočnoj Bosni — — — — —	687
Zapovijest Štaba 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« od 18. novembra 1943. štabovima brigada za raspored na prostoriji Gornji Vakuf — Bugojno u svojstvu opšte rezerve 1. proleterskog korpusa NOVJ — — — — —	689
Izveštaj Štaba 27. divizije od 19. novembra 1943. Štabu 3. korpusa NOVJ o dejstvima u istočnoj Bosni u prvoj polovini novembra 1943. godine — — — — —	692
Naređenje Štaba Hercegovačke NOU divizije od 27. novembra 1943. štabovima 3. i 10. hercegovačke brigade za dejstva na pravcu Bileća — Gacko i na prostoriji Donje Crkvice — Donja Vrbica — — — — —	696
Zapovijest Štaba Hercegovačke NOU divizije od 1. decembra 1943. štabovima 3. i 10. hercegovačke brigade za napad na četnike na prostoriji Boan — Busak — — — — —	698
Izveštaj Štaba Hercegovačke divizije od 1. decembra 1943. Štabu 2. korpusa NOVJ o zauzimanju Kule Fazlagića i borbama na prostoriji Bileća — Gacko — — — — —	700
Izveštaj Štaba 4. divizije od 4. decembra 1943. Štabu 5. korpusa NOVJ o akcijama na prostoriji Banja Luka — Prijedor — Otoka i o zločinima okupatora kod Bosanskog Novog —	704
Naređenje Štaba 13. proleterske NOU brigade »Rade Končar« od 9. decembra 1943. štabovima bataljona za raspored i dejstva u rejonu Travnik — — — — —	707
Zapovijest komandanta Hercegovačke NOU divizije od 10. decembra 1943. štabovima 3. i 10. hercegovačke brigade za dejstva na prostoriji Bileća — Trebinje — Grahovo —	712

Naređenje Štaba 13. proleterske NOU brigade »Rade Končar« od 12. decembra 1943. štabovima potčinjenih jedinica za raspored i dejstva na pravcu Travnik — Jajce — — —	716
Obavještenje Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ od 14. decembra 1943. Štabu 8. korpusa NOVJ o situaciji na prostoriji Duvno — Livno — Šujica — — — — —	720
Izvještaj Štaba 9. divizije od 23. decembra 1943. Štabu 8. korpusa NOVJ o rasporedu i dejstvima na prostoriji Posušje — Imotski — Duvno u prvoj polovini decembra 1943. godine	723
Zapovijest Štaba 3. brigade (ličke) 6. NOU divizije od 29. novembra 1943. potčinjenim jedinicama za napad na Banju Luku	732
Obavještajni izvještaj Štaba 4. NOU divizije od 30. decembra 1943. o neprijatelju na širem području Banja Luka — Prijedor — — — — — — — — —	740
Pregled brojnog stanja ljudstva, konja i naoružanja 1. proleterskog korpusa od 1. januara 1944. upućen Vrhovnom štabu NOV i PO Jugoslavije — — — — — — — — —	743

II

USTASKO-DOMOBRA NSKI DOKUMENTI

Izvještaj Stožera 4. pješačke divizije od 23. decembra 1941. za-povjedniku 2. domobranskog zbora o operaciji na Ozrenu u prvoj polovini decembra — — — — — — — — —	749
Izvještaj posebnog opunomoćenika Ministarstva domobranstva NDH od 6. februara 1942. doglavniku Slavku Kvaterniku o četničkim i partizanskim jedinicama u istočnoj Bosni krajem 1941. i početkom 1942. godine — — — — —	761
Izvj ešće domobranskog oficira za vezu pri njemačkoj 718. pješa-dijskoj diviziji o toku i rezultatima romanijske i ozrenske operacije (druge neprijateljeve ofanzive) u januaru i fe-bruaru 1942. godine — — — — — — — — —	772
Obavještenje Zapovjedništva Banjalučkog zdruga od 15. maja 1942. o sklapanju sporazuma između ustaško-domobran-skih vlasti i četnika u zapadnoj Bosni — — — — —	800
Obavještenje Zapovjedništva Banjalučkog zdruga od 15. juna 1942. o sporazumu s vojnočetničkim odredom »Borja« sklopljenim radi borbe protiv partizana — — — — —	805
Izvj ešće Stožera 1. stajaćeg djelatnog zdruga od 3. avgusta 1943. Glavnom stožeru Oružanih snaga NDH o dejstvima i uče-šću u poduhvatu »Šekovići« u istočnoj Bosni u junu —	812
Izvj ešće Stožera 5. stajaćeg djelatnog zdruga od 10. septembra 1943. o dejstvima na prostoriji Travnik — Jajce — Bugoj-no — Livno — — — — — — — — —	830

Bojna relacija Zapovjednog skupa 2. gorskog zdruga od 27. septembra 1943. Zapovjedništvu Trećeg zbornog područja o borbama na pruži Sarajevo — Mostar i u širem rejonu Rogatice u avgustu — — — — — — — — — —	840
Bojna relacija Zapovjedništva Zagrebačke konjaničke pukovnije od 5. oktobra 1943. o dejstvima pukovnije u rejonu Travnika u septembru — — — — — — — — — —	847
Bojna relacija Zapovjedništva 3. lovačkog zdruga od 10. januara 1944. o dejstvima u sjeveroistočnoj Bosni u operaciji »Šnešturm« — — — — — — — — — —	858
Lista dopuna i ispravki — — — — — — — — — —	867
Registar — — — — — — — — — —	883

Lektor
Miloš Gajić, profesor

Tehnički urednik
Nikola Savić

Korektori
Dobriła Galac, Biljana Đorđević

Rukopis predat u štampu marta 1974. godine
Stampa završena decembra 1974. godine
Tiraž 1000 primeraka